Konut ve Yaşam Çevreleri

Cilt 13 • Sayı 38 • Yıl 2022

ADAMOR
TOPLUM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
INSTITUTE OF URBAN STUDIES

idealkent
ISSN 1307-9905
kent araştırmaları dergisi • Journal of Urban Studies

Journal of Urban Studies
Cilt *Volume* **13 ● Sayı** *Issue* **38 ● Yıl** *Year* **2022 (4)**
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133
ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Sahibi *Owner*
Yusuf Sunar

Yazı İşleri Müdürü *General Director*
Pınar Çobanyılmaz Öztürk

Editörler ***Editors****
Zafer Çelik ● Pınar Çobanyılmaz Öztürk ● Duygu Hazal Bezazoğlu ● Şerife Geniş
Emir Osmanoğlu

Sayı Editörü: Burcu Özdemir Sarı

Yardımcı Editör: Uğur Kılınç
Dil Editörleri: N. Hicret Battaoğlu - Elif Helvacı

Kurucu Editörler ***Founder Editors****
Mustafa Altunoğlu ● Zafer Çelik ● Orçun İmga ● Emir Osmanoğlu

Hakem ve Danışma Kurulu ***Advisory Board****
Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi), Alim Arlı (İstanbul Teknik Üniversitesi), Hatice Ayataç (İstanbul Teknik Üniversitesi), Ahmet Kemal Bayram (Marmara Üniversitesi), Zeynep Yılmaz Bayram (KTÜ), Hasan Bozgeyikli (Selçuk Üniversitesi), L. Funda Şenol Cantek, Tayfun Çınar (Ankara Üniversitesi), Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi), Neslihan Demirtaş-Milz (İzmir Ekonomi Üniversitesi), Şebnem Gökçen (DEÜ), Şebnem Önal Hoşkara (Doğu Akdeniz Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Samsun Üniversitesi), Tahire Erman (Bilkent İD Üniversitesi), Michael Goldman (Minnesota Üniversitesi), Kemal Görmez (Ankara HBVÜ), Fuat Güllüpınar (Anadolu Üniversitesi), Berin Gür (TED Üniversitesi), Murat Güvenç (Kadir Has Üniversitesi), Nilgül Karadeniz (Ankara Üniversitesi), Şükrü Karatepe (TCCB), Filiz Kartal (Ankara Üniversitesi), Ayşe Çolpan Kavuncu (AYBÜ), Serap Kayasü (ODTÜ), Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi), Emine Köseoğlu (FSMVÜ), Tuna Kuyucu (Boğaziçi Üniversitesi), Faranak Miraftap (İllinois Üniversitesi), Göktuğ Morçöl (Pennsylvania State University), Hakan Olgun (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Ebru V. Öcalır (Gazi Üniversitesi), Tuncay Önder (Ankara HBVÜ), Burcu Özdemir Sarı (ODTÜ), Metin Sözen (Çekül Vakfı), Yusuf Şahin (Aksaray Üniversitesi), Tarık Şengül (ODTÜ), Yıldırım Şentürk (MSGSÜ), Uğur Tanyeli (İstinye Üniversitesi), Coşkun Taştan (PA), İlhan Tekeli (ODTÜ), Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Çankaya Üniversitesi), Aysu Uğurlar (YYÜ), Sutay Yavuz (ASBÜ), H. Sevgi Zengin (Niğde Üniversitesi)
*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yayın Türü: Üç Aylık, Yaygın Süreli Yayın **Yayın Dili:** Türkçe-İngilizce

Kapak Tasarım: Büşra Özkan
Kapak Görseli: https://earth.google.com/

Baskı/Yayın Tarihi: Aralık/*December* 2022.

Yönetim Adresi (İletişim ***Correspondence)***
Nasuh Akar Mahallesi, Prof. Dr. Osman Turan Sokak, No: 4/2, Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59
Web: www.idealkentdergisi.com **E-posta:** idealkent@gmail.com / bilgi@idealkentdergisi.com
ideal**kent** (Kent Araştırmaları Dergisi) TUBİTAK **ULAKBİM TR Dizin, ISI** ve **EBSCO** tarafından indekslenmektedir.
ideal**kent**, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları ideal**kent'e** aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

idealkent
kent araştırmaları dergisi • Journal of Urban Studies

Konut ve Yaşam Çevreleri
Housing and Living Environments
Sayı *Issue* 38, **Cilt** *Volume* 13, **Yıl** *Year* **2022**

İçindekiler/Contents

2292-2293 ***Takdim/*** *Editorial*
Burcu Özdemir Sarı

KONUT VE YAŞAM ÇEVRELERİ

Makaleler/*Articles*

Conference Paper / Konferans Bildirisi
2294-2329 **Sosyal Konuttan Güvenlikli Siteye: Şanlıurfa'dan Bir Kentsel Dönüşüm Hikâyesi**
From Social Housing to the Gated Community: A Story of Urban Transformation in Şanlıurfa
Zemzem Taşgüzen Polat

Conference Paper / Konferans Bildirisi
2330-2364 **Geleneksel Konutların Korunmasına Yönelik Bir İnceleme: Elazığ Evleri Örneği**
A Study on Conservation of Traditional Houses: The Case of Elazığ Houses
Tuba Nur Olğun

Araştırma Makalesi / Research Article
2365-2393 **Yeniden İşlevlendirilen Kırşehir Konaklarının Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında İrdelenmesi**
Investigation of ReFunctioned Kırşehir Mansions within the Scope of Sociocultural Sustainability
Olcay Türkan Yurdugüzel

Araştırma Makalesi / Research Article
2394-2420 **Hasankeyf'in Yeni Yerleşkesinde Yaşam Kalitesi Açısından Konut Memnuniyetinin Ölçülmesi**
Measuring Housing Satisfaction in Terms of Qua-lity of Life in the New Settlement Area of Hasan-keyf
Muzaffer Bimay

Araştırma Makalesi / Research Article
2421-2448 **Evaluating the Role of Participation in Different Design Phases for More Inclusive Housing**
Daha Kapsayıcı Konutlar için Katılımın Farklı Tasarım Aşamalarındaki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme
Abdullah Eren Demirel, Mohammad Nasim Alhanoush Alkhalafl

Araştırma Makalesi / Research Article
2449-2479 **Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi: Vauban (Freiburg, Almanya) Örneği**
Sustainable Housing Area Evaluation System in Life Cycle: The Case of Vauban (Freiburg, Germany)
Şafak Beşiroğlu, Ece Özmen

Araştırma Makalesi / Research Article
2480-2519 **Taktiksel Kentleşme ve Kentsel Açık Alan Arakesitinde Müşterek Mekân: Kartal Meydan Parkı Örneği**
Common Space at the Intersection of Tactical Urbanization and Urban Open Space: The Case of Kartal Meydan Park
Büşra Ertaş, Gamze Sarı, Asena Kübra İmren, Selen Öztürk, Begüm Cebeci, İhsan Tutuk

Araştırma Makalesi / Research Article

2520-2559 Konut Alanlarında İşlevsel ve Fiziksel Dönüşüm: Ankara Beysukent-Planlamacılar Sitesi'nden Bulgular
Functional and Physical Transformation of the Residential Neighborhoods: Evidence from Ankara Beysukent-Planlamacılar, Turkey
Kübra Cihangir Çamur, Fatma Erdoğanaras, Simge Demirbilek Çardak

Araştırma Makalesi / Research Article

2560-2598 Türkiye'de Plansız Organik Dokulu Mahalleler ile Planlı Geometrik Dokulu Mahallelerin Kamusal Mekan Anlayışında Süregelen, Değişen ve Dönüşen Özelliklerin Konutlarla İlişkilerinin Karşılaştırılmaları
Comparison of the Continuing, Changing and Transforming Characteristics of Unplanned Organic Textured Neighborhoods and Planned Geometric Textured Neighborhoods with Housing in the Understanding of Public Space in Turkey
Havva Özdoğan

Araştırma Makalesi / Research Article

2599-2621 Konut ve Konut Çevresi Memnuniyet Göstergeleri: Kaşüstü ve Yalıncak Mahalleleri Örneği, Trabzon
Housing and Housing Environment Satisfaction Indicators: The Case of Kaşüstü and Yalıncak Neighborhoods, Trabzon
Beyza Karadeniz, Yelda Aydın Türk

Araştırma Makalesi / Research Article

2622-2643 Çağdaş Tasarımda Sürdürülebilir Kullanıcı Konfor Modeli Olarak Geleneksel İran Mimarisi; Tebriz Evleri
Traditional Iranian Architecture as a Sustainable User Comfort Model in Contemporary Design; Tabriz Houses
Soufi Moazemi Goudarzi

Araştırma Makalesi / Research Article

2644-2676 1960-1980 İstanbul, Kadıköy Konut Mimarlığında Cephede Öne Çıkan Bir Eleman Olarak Balkon Korkuluklarının Analizi
The Analysis of Balcony Railings as a Significant Façade Element in 1960-1980 Istanbul, Kadıköy Residential Architecture
Hande Tulum, Efsun Ekenyazıcı Güney

Araştırma Makalesi / Research Article

2677-2701 Thermal Comfort Comparison of Different Dwelling Typologies
Farklı Konut Tipolojilerinin Termal Konfor Koşulları Bağlamında Karşılaştırılması
Perihan Çulun, Fatma Kürüm Varolgüneş, Gonca Özer, Cemre Kılınç

DOSYA DIŞI MAKALELER

Derleme / Review

2703-2732 Çetrefilli Bir İlişki: Kentsel Dönüşüm ve Suç
A Conflicting Relationship: Urban Regeneration and Crime
Halime Ünal Reşitoğlu

Araştırma Makalesi / Research Article

2733-2761 Hatırlanan Kentsel Mekân: Üniversite Öğrencilerinin Bursa İmgesi
Urban Space Remembered: University Students' Image of Bursa
Sercan Eklemezler

Araştırma Makalesi / Research Article

2762-2792 **Anadolu'da Yolcu Hanından Konaklama Yapısına Hışvahan: Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Bir Yaklaşım**
Hışvahan from Passenger Inn to Accommodation Building in Anatolia: An Approach to Conservation of Cultural Heritage
Esin Sarıman Özen, Çiğdem Karaata Külekci

Araştırma Makalesi / Research Article

2793-2834 **Yaşam Mozaiğine Eklemlenen Hikâyeler Olarak Mekânsal Tasarımlar**
Spatial Designs as Stories Integrated into the Mosa-ic of Life
Kezban Ayça Alangoya

Araştırma Makalesi / Research Article

2835-2869 **Covid-19 Pandemisi ile Ortaya Çıkan Mekânsal İhtiyaçların Geleneksel Türk Evi ile İlişkilendirilmesi**
Associating the Spatial Needs Arising with the Covid-19 Pandemic with Traditional Turkish House
Seda Şimşek Tolacı, Gamze Akyol, Esra Büyükemir Karagöz

Araştırma Makalesi / Research Article

2870-2897 **Geleneksel Yapıda Sürdürülebilirlik Bağlamında Uyarlamalı Yeniden Kullanım Önerisi: Antalya/Gazipaşa Gümrük Binası**
Proposal For Adaptive Reuse in The Context of Sustainability in Traditional Building: Antalya/Gazipaşa Customs House
Nisa Yılmaz Erkovan

Araştırma Makalesi / Research Article

2898-2933 **Devr-i Hürriyetten Devr-i Cumhuriyete Bir Hafıza Mekânı: Abide-i Hürriyet**
A Place of Memory From Era of Liberty to Era of Republic: Abide-i Hürriyet
Elif Balam Sızan

Araştırma Makalesi / Research Article

2934-2952 **Mekânsal Yoğunlaşma ve Ayrışmanın Kentli Sığınmacıların Sosyal Uyumuna Etkisi**
The Effect of Spatial Concentration and Segregation on Social Cohesion of Urban Refugees
Hüseyin Koçak, Selvet Çetin

2953-2974 **William John Childs'ın Gezi Notları ve Amerikan Board Kayıtlarında Anadolu Koleji Yerleşkesi**
Anatolian College Campus In William John Childs' Travel Notes And American Board Records
Ayşegül Kuş, Gülbadi Alan

KONUT VE YAŞAM ÇEVRELERİ
KİTAP ELEŞTİRİSİ / BOOK REVIEW

2976-2980 **Kentsel Heterotopya Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru**
Sabire Aksu

2982-29885 **Limontepe: Ekşi Tatlı Bu Bizim Hayatımız**
Mehmet Aycı

2986 **Yazarlara Notlar /** ***Notes to Authors***

Takdim

Konut ve Yaşam Çevreleri

21. yüzyıl konut ve yaşam çevrelerinin toplum ve ekonomi açısından anlamını ve rolünü yeniden düşünmemizi zorunlu kılan bir dizi konuyu ve sorunu eş zamanlı olarak gündemimize getirdi. Küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizler, afetler, uluslararası göç ve Covid-19 pandemisi hâlihazırda yaşadığımız sosyal ve mekânsal eşitsizliklerin daha da derinleşmesiyle sonuçlandı. Günümüzde dünya nüfusunun giderek artan bir bölümü yeterli ve karşılanabilir konuta ve sürdürülebilir yaşam çevrelerine erişememekte. Pek çok ülkede sosyal konut yatırımlarının azalması, var olan sosyal konut stokunun hızla erimesi, finans piyasalarının konut sektöründe artan hakimiyeti ile konutun finansallaşması ve konutun yatırım ve servet aracı işlevleri ile öne çıkmasıyla konut krizinin günümüzde farklı bir boyuta taşındığına tanıklık ediyoruz. 21. yüzyılın konut krizi; yeterli, yaşanabilir, insana yakışır ve karşılanabilir konuta erişim krizi olarak küresel düzeyde bir soruna dönüştü. Bu kriz, geçmiş krizlere kıyasla toplumların daha geniş kesimlerini etkilemekte ve sadece az gelişmiş ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de bir sorunu olarak kendini göstermekte.

Bu noktadan hareketle, 7. Kent Araştırmaları Kongresi'nin ana temasını "Sürdürülebilir, Yaşanabilir, Erişilebilir Konut ve Yaşam Çevreleri" olarak belirlemiştik. Kongre kapsamında, 16-18 Mayıs 2022 tarihlerinde Ankara'da, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ev sahipliğinde, çok sayıda davetli konuşmacı ve panelistin katılımı ve yaklaşık 180 bildiri sunumu ile dünyada ve Türkiye'de konut bağlamında çok çeşitli konuyu tartışmaya açtık. İdealKent Dergisi'nin bu sayısında, kongrede gerçekleştirdiğimiz tartışmaların bir kısmını siz değerli okurlarla buluşturuyoruz. Kongrede sözlü olarak sunulan bildirilerden üretilen yaklaşık 50 makale İdealKent Dergisi'nin Konut ve Yaşam Çevreleri Özel Sayısı kapsamında değerlendirilmek üzere sunulmuştur. Bu çalışmaların hepsi konut alanına oldukça kıymetli ve güncel katkılar sunmaktadır. Tüm yazarlara bu katkılardan dolayı teşekkür ederiz. Üretilen makalelerden bir kısmını İdealKent Yayınları Konut Kitap Dizisi kapsamında hazırlamakta olduğumuz kitapta yer almak üzere davet ettik. Davetimizi geri çevirmeyip çalışmalarını kitap kapsamında geliştiren değerli yazarlarımıza bir kez de buradan teşekkür etmek isteriz. 2023 yılında okuyucu ile buluşturmayı planladığımız bu kitabın da derginin özel sayısı kadar alana katkı sağlayacağına inanıyoruz. Kitap için davet ettiğimiz çalışmalar dışında, hakem sürecinden geçen ve süreci Aralık 2022 tarihine kadar tamamlanan çalışmalara bu özel sayı kapsamında yer verdik. Süreci henüz bitmemiş çalışmaların okuyucu ile buluşması bir sonraki sayıda mümkün olacak.

Konut çalışmaları pek çok farklı disiplinle ilişki kuran, farklı alanlardan beslenen ve bu doğrultuda çok çeşitli ölçeklerde, çok sayıda alt başlığa sahip olan bir

alan. Bu sayıda yayımlanan makaleler de konunun bu çok boyutlu ve farklı ölçeklerden oluşan yapısını yansıtmakta. Bu doğrultuda, bu sayıda; yaşam kalitesi, kentsel dönüşüm, koruma, konut memnuniyeti ve taktiksel kentleşme gibi görece daha üst ölçekli ve kente yönelik tartışmaların yanı sıra cephe modernizasyonu, yeniden işlevlendirme, yaşam döngüsü ve termal konfor gibi daha çok yapı ölçeğinde yürütülen tartışmaları da bulacaksınız. Bu noktada, yayın sürecinde emeği geçen değerli hakemlerimize teşekkür etmek isteriz. Konut ve Yaşam Çevreleri Özel Sayısı için mimarlık, planlama ve tasarım alanından yaklaşık 50 hakemin görüşüne başvurduk. Her biri büyük bir titizlikle, emek ve zaman harcayarak bilimsel bilginin gelişimine ve yayın sürecinin kalitesinin artırılmasına çok kıymetli katkılar verdiler. 7. Kent Araştırmaları Kongresi kapsamında yürütülen tartışmaların, İdealKent Dergisi Konut ve Yaşam Çevreleri Özel Sayısı'nın ve bu kapsamda hazırlanmakta olan kitabın konut çalışmaları alanına değerli katkılar sunacağını umuyoruz.

Keyifli okumalar

Doç. Dr. Ö. Burcu Özdemir Sarı,
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü /
Kent Araştırmaları Enstitüsü, Konut Çalışmaları Program Direktörü
Özel Sayı Editörü

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Conference Paper / Konferans Bildirisi**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2294-2329 **DOI:**10.31198/idealkent.1138365

Sosyal Konuttan Güvenlikli Siteye: Şanlıurfa'dan Bir Kentsel Dönüşüm Hikâyesi[1]

*

Zemzem Taşgüzen Polat[2]
ORCID: 0000-0001-7766-4487

Öz

Şanlıurfa'nın Selahaddin Eyyübi mahallesinde 1960'lı yıllarda inşa edilen, kentin ilk sosyal konutlarından olan Belediye lojmanları, kentsel dönüşüm kapsamında 2000'li yılların başında yıkılmış; yerine yaklaşık 10 yıllık bir zaman içinde, Polatkan Sitesi inşa edilmiştir. İçinde bulunduğu kentsel dokuyla uyumsuz bir tipoloji oluşturan 12 bloklu 12 katlı Polatkan Sitesi, yan yana duran ama duvarlarla ayrılan, tipoloji olarak birbirine benzer ama "yaşam kalitesi" olarak eşitliksiz iki konut grubundan oluşur. Eski lojman sakinlerinin payına ise, sitenin vadettiği sosyal olanaklardan mahrum bırakılan düşük standartlı konut grubunda yaşamak düşer. Bu metnin amacı, lojmanı ve kapalı siteyi, gündelik yaşam pratikleri, mekânsal nitelik ve içinde bulunduğu toplumsallık bağlamında tartışmaktır. Lojman yaşamının geçmiş deneyimini hatırlamak ve günümüz Polatkan sitesi kullanıcılarının gündelik hayatını anlamak adına, görüşmecilerin evlerinde bireysel derinlikli görüşmeler gerçekleştirilmiş; mekânsal ve sosyal değişim, fotoğraflar ve öznelerin gündelik hayat anlatıları üzerinden tartışılmıştır. Kendisi de hâlihazırda ayakta duran bu lojmanlardan birinde çocukluğunun belli bir dönemini geçirmiş olan yazarın gözlem ve deneyimi de çalışmada yer bulmuştur. Bu çalışmanın bir diğer amacı, konut/kentsel dönüşüm politikaları alanındaki tartışmalara merkez dışı bir kent örneği üzerinden eklemlenmektir.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel dönüşüm, kapalı site, sosyal konut, konut politikası, gündelik pratikler.*

[1]Bu makaledeki bazı anlatılar ve araştırmalar, Prof. Dr. A. Uğur Tanyeli danışmanlığında tamamlanan *Domestik Yaşam: Bir Konut Kuramı için Altlık (2019*) doktora tezimdeki "Ev: Yenişehir Mahallesi, (1990-1995)" bölümüne dayanmaktadır.

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, E-mail: zemzemtasguzen@artuklu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 23.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133. • **Conference Paper / Konferans Bildirisi**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2294-2329 **DOI:**10.31198/idealkent.1138365

From Social Housing to the Gated Community: A Story of Urban Transformation in Şanlıurfa[3]

*

Zemzem Taşgüzen Polat[4]
ORCID: 0000-0001-7766-4487

Abstract

Housing blocks for the municipal employees of the first social housing projects, built in Selahaddin Eyyubi neighborhood of Şanlıurfa in the 1960s, were demolished in the early 2000s as a part of the urban transformation project. Following its demolition, Polatkan gated community was built on the same site within 10 years. These 12-blocks of 12-story buildings consist of two housing groups, standing side by side but separated by walls, similar in typology but unequal in terms of quality of life. Furthermore, former residents were forced to live in low-standard housing, and deprived of social opportunities. This study discusses social housing and gated communities through their everyday life practices, spatial qualities, and social context. In-depth interviews have been conducted in the homes of the interviewees in order to understand their everyday life. The transformation from the social housing to the gated community was discussed through photographs and the daily life narratives of the individuals. The experiences of the writer, who spent her middle childhood in one of these social housing blocks, also found a specific place in the study. This article also articulates the literature on housing/urban transformation policies through an example of a peripheral city.

Keywords: *Urban transformation, gated community, social housing, housing policy, everyday practices.*

[3]Some narrative research of this article is based on the chapter "The Home: Yenişehir Mahallesi, Şanlıurfa (1990-1995)" in my Ph.D. thesis *Domestic Life: Base for a Housing Theory (2019)* which was completed under the supervision of Prof. Dr. A. Uğur Tanyeli.

[4]Asst. Prof., Mardin Artuklu University, E-mail: zemzemtasguzen@artuklu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 23.12.2022

Giriş: Topuklarımızın Üzerindeki Tarih[5]

Günümüzde kentlerin silüetini yüksek katlı apartmanlar oluşturur ve inşa-yapım faaliyetlerinde "konut üretimi" önemli bir yer tutar. İki milyonu aşan nüfusuyla Türkiye'nin en kalabalık sekizinci kenti olan Şanlıurfa da, sürekli inşa halinde bir kent olarak, silüeti en hızlı değişen kentlerin başında gelir.[6] Bu değişim çoğu zaman "çarpık kentleşme" olgusuyla birlikte tartışılır; yoğun nüfus hareketliliğini/artışını kontrol edemeyen kentler, yetersiz kaynak, örgütsel yapı ve sınırlı uzman kapasitesi ile hizmet vermekte güçlük yaşarlar (Keyman ve Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 246). Şanlıurfa için de geçerli olan bu nüfus hareketliliğinin en önemli dinamikleri olarak; 1950'lerden itibaren diğer kentlerden ve kırsaldan kent merkezine yoğun göçler alması (Keyman ve Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 245), doğurganlık hızı/nüfus artışı (2017 yılı itibariyle doğurganlık hızı en yüksek olan il konumunda) (Keyman ve Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 243) ve Suriye savaşından sonra kente yerleşen sığınmacı nüfusu (2019 verilerine göre Suriyelilerin sayısının kentin toplam nüfusuna oranı %22) (Açıkalın, 2021, s. 91) sayılabilir. Oya Açıkalın'ın (2021), Urfa'da kalkınmanın 30 yıllık hikayesini anlattığı makalesinde, nüfusu en hızlı artan ilçelerden biri olan Karaköprü'yü, 30 yıl önce "dağ taş" iken şimdi "bina tarlalarına"na dönmüş yeni ilçe olarak tarifler (s. 95). Aynı makalede, "[n]üfusu hızla artan diğer iki ilçe ise, 2017'de "korumalı" olacağına söz verilerek birinci sınıf tarım topraklarının iskana açıldığı Harran ve Akçakale" (Açıkalın, 2021, s. 95) olarak geçer. Şanlıurfa'nın bir zamanlar nar bahçeleriyle ünlü, şimdilerde ise kentin orta, orta-üst sınıfın konut alanlarıyla dolan Karaköprü'sü ve yine bir zamanlar GAP projesinin gözde ilçesi, Harran Ovası'nın bereketli topraklarının yerleşime açılması, kentleşme serüveni ve kent silüetiyle ilgili önemli göstergeler oluşturur.

Bu güncel kentleşme göstergelerinin ötesinde Şanlıurfa, dini-tarihi-arkeolojik imgeleriyle ön plana çıkar. Tarih boyunca önemli yerleşmelerin

[5]Marc Augè, *Yer-Değiller (Non-Lieux)* kitabında, tarihle ilgili "tarihi topuklarımızın üzerinde taşımaktayız" tanımlamasını yapar (2021, s. 38). Augè (2021)'ye göre, zamanı düşünmenin zorluğu, ilerleme fikrinin çöküşünden değil, çağdaş dünyanın hadiselerinin aşırı bolluğundan kaynaklanmaktadır. Yazar ikisinin de geçerli olduğunu, ilerleme fikrinin çöktüğü, hadiseler ve mekansal aşırı bolluk içinde 'bir yerde', yakın geçmişi araştırmanın zorluğunun ve öneminin anlatıldığı bu bölüme 'Topuklarımızın Üzerindeki Tarih'in uygun bir başlık olacağını düşünmektedir.

[6]TÜİK (2021) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre Şanlıurfa'nın nüfusu 2.143.020 kişidir.

kurulduğu; Balıklıgöl Platosu, Göbeklitepe, Harran Ovası gibi tarihi-turistik ve tarım üretim bilinirliği kentin, geleneksel konut örüntüsünün ağırlıklı olduğu bir 'kent imajı'nı özellikle görünür kılsa da, Şanlıurfa'da çeşitli modern barınma biçimleri bir arada bulunur. Bu bir aradalığı her kentte benzer tipolojilerde ve benzer betonarme-karkas yöntemle üretilen konutlar; müstakil evler, dubleks/tripleks konutlar, apartmanlar, kapalı siteler, lojmanlar vb. oluşturur. Başka kentlerde de benzer yöntemlerle ve benzer biçimde üretilmiş olan lojmanlar ise, modern kentin en eski barınma tipolojilerinden biridir. Şanlıurfa-Mardin karayolunun kuzeyinde günümüz Yenişehir mahallesinin çekirdeğini oluşturan bu yerleşmeler, Belediye tarafından 1960'larda[7] inşa edilmiştir (Şahinalp, 2005, s. 206). Kamunun kâr amacı gütmeden kamu çalışanlarına yönelik konut üretimi olarak bilinen bu yapılar, kırma kiremit çatıları, küçük balkonları, geniş bahçe alanları ve bodrum katta yer alan kömürlük alanlarıyla; kentin günümüzde düz-teras çatılı, geniş/uzun balkonlu, geniş mutfaklı, kömürlüksüz/deposuz apartmanlaşma tipolojisinden ayrılır. Mülkiyeti şahıslarda olan ve kamu çalışanlarının da sonradan istedikleri kişilere satabildikleri bu yapılar, satış üzerinden ranta açık olmalarından dolayı "sosyal konut" kavramından ayrışır (Gülsün, 2021), bu yapılara "kamu eliyle toplu konut üretimi" veya lojman demek daha doğrudur.[8] Babam, bir Adliye çalışanı olmamasına rağmen, 1991 yılında evin üçüncü alıcısı olarak Urfalı bir Adliye çalışanından evi satın alır. Adliyeciler lojmanında, ilkokul dönemime gelecek şekilde 4,5 yıl yaşamış biri olarak, buraya taşınmadan önce müstakil, avlulu, taş bir konutta yaşıyorduk.[9] Ben ve ailem için geleneksel bir konuttan ve barınma kültüründen, 'modern' bir konuta geçiş, bu lojmana taşınarak gerçekleşir.

Şahinalp'e (2005) göre; sosyal konutların çevresinde, dönemin şartlarına göre lüks sayılabilecek konut tipleriyle yeni yerleşim alanlarının belirdiği görülür. Nitekim yapıldıkları dönemde kentin mevcut konut örüntüsünden

[7]Burada şöyle bir çelişki var. Şahinalp'in (2005), *Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi doktora tezinin* "Şanlıurfa şehrinin yayılış alanı (1962)" (s. 207) haritasında görülen yapıların 1950'lerde inşa edilen Yenişehir evleri olduğu, lojmanların ise 60'ların sonu 70'lerin başında inşa edildiği (bazı görüşmecilerin anlatımları da bu yöndedir) düşünülmektedir.

[8]Metin içinde "sosyal konut" tüm lojmanlardan oluşan "bir aradalık" için, lojman ise bu bütünlüğün içinde bir konut bloğunu tariflemek için kullanılmaya devam edecektir. Gündelik kullanımda da durum böyledir. Görüşmeciler tüm yapıları kapsayacak şekilde konuşurken "sosyal konut", kendi oturdukları yapıdan bahsederken ise "lojman" ifadesini kullanırlar.

[9]Bu ev, taş ustası olan dedem Ramazan usta tarafından, Şanlıurfa'nın hemen sur dışındaki mahallelerinden birinde, Atatürk mahallesinde inşa edilmiş bir evdi. Babamın büyüdüğü, benim doğduğum bu evin hikayesini doktora tezimin bir bölümünde ele aldım.

kopuk bir yerleşim özelliği gösteren, önemli bulvarların kesiştiği Abide kavşağına yürüme mesafesinde bulunan bu alan, zamanla şehrin en 'modern' mahallelerinden biri konumuna gelir. Günümüzde de parkları, kentsel donatı alanları ve nüfusun dengeli bir ilişki içinde olduğu, beş katı geçmeyen apartmanlarıyla kentin en 'gözde' mahallelerinden biridir.

Şekil 1. ve 2. 90'larda Yenişehir semti. Yenişehir evleri olarak bilinen müstakil taş evler ve apartman dokusu bir aradalığı görülmektedir (A. Cihat Kürkçüoğlu arşivi, Şanlıurfa Koruma Kurulu'ndan erişilmiştir).

Bu mahallede Belediye, Adliyeciler, İmar-İskan, Polis-Jandarma lojmanlarından oluşan sosyal konutlar yaklaşık 20 bin metrekarelik bir alanı kaplamakta; çalışmaya söz konusu olan eski Belediye lojmanları, yaklaşık 15 bin metrekareyle en geniş alanı oluşturmaktaydı. Beş katlı, balkonlu sosyal evlerin arasında; iki bloklu, sıra ev şeklinde uzanan, ortak bir balkon-koridordan dairelere ulaşılan üç katlı yapılar da bulunur. Yapıldıkları dönemde "Küba evleri" olarak söylenegelen bu konutlar, mahalleliler tarafından zamanla "küme ev" olarak adlandırılır.[10]

Neoliberal konut politikası ve kentsel dönüşüm süreçlerinin 2000'lerden sonra hız kazanmasıyla birlikte, Yenişehir sosyal konutları, arazi değeriyle ön plana çıkar. Kentin önemli alanlarına (Belediye, önemli kurumlar ve çarşı) yürüme mesafesinde olan ve kentsel altyapı hizmetlerinin yeni gelişmekte olan semtlere göre daha iyi durumda olduğu bir bölgede bulunan, geniş bahçe alanına sahip lojmanların müteahhitler için anlamı kentsel dönüşüm projesidir. Eski lojman sakinlerinin Polatkan firmasından önce de kentsel dönüşüm için kendileriyle "anlaşmaya" gelen birçok inşaat firması olduğunu söylemeleri kentsel dönüşümün buradaki "kâr" beklentisine işaret eder.

[10]Eski mahalle muhtarı Ali Genç ile Kasım, 2017 tarihinde yapılan görüşmeye dayanmaktadır.

Şekil 3. ve 4. Küme ev ve lojman ilişkisi (solda) ve küme evlerden Polatkan sitesine bakış (sağda). (Yazarın kişisel arşivi).

Şekil 5. 1955 tarihli hava fotoğrafında kentin kuzeydoğu yönündeki ilk yerleşmeler görünmekle birlikte henüz sosyal konutlar inşa edilmemiştir. (Şanlıurfa Koruma Kurulu arşivi).

Şekil 6. Abide Kavşağı ve 90'lı yıllarda Yenişehir mahallesi. Kırmızı ile belirtilen alan lojmanların kentleşme dokusundaki yerini gösterir. (A. Cihat Kürkçüoğlu arşivi, Şanlıurfa Koruma Kurulu'ndan erişilmiştir).

Yukarıda özetlenen koşullar altında, sosyal konutların metrekare alanı olarak önemli bir bölümünü oluşturan Belediye lojmanları, 2000'lerin başında yıkılır; neredeyse 10 yıllık bir inşaat sürecinin sonunda yerine Polatkan Sitesi inşa edilir. Polatkan sitesindeki 12 bloktan 7'si varsıl kesim için üretilen konutlar olurken; 5 blok ise, eski lojman sakinlerinin sıkıştırıldığı düşük standartlı konut üretimleridir. Bu durumun eski lojman sakinlerinin gündelik hayatları ve komşuluk ilişkileri üzerindeki etkileri sonraki bölümlerde tartışılacak olmakla birlikte, hâlihazırda ayakta duran diğer lojmanlar için bugün kentsel dönüşüm ihtimalinin gündemde olması da Polatkan'da ortaya çıkan konut üretim biçiminden ayrı düşünülmemelidir.

Bu çalışmanın amacı, sosyal konuttan güvenlikli siteye dönüşümün etkilerini, yaşayanların bakış açısından ve gündelik hayat ekseninden araştırmaktır. Orta-alt gelir grubuna ucuz konut sağlamak üzere inşa edilmiş bu yapıların, gündelik hayatın çeşitli zorluklarıyla birlikte yıllarca lojmanda yaşamaya devam etmiş ve oraya bağlanmış kişilerin evleri olmaktan çıkıp, başkaları için bir meta-konuta dönüşme hikayesidir aynı zamanda. Dünyada ve Türkiye'de benzer neoliberal süreçlerin sonucunda evden bir 'metaya' dönüşen konut, 'kentsel dönüşüm' adı altında iyice palazlanmış, aşırı metalaşmıştır.[11] Konut sahipliği koşullarının her geçen gün daha da zorlaştığı günümüzde, yaşayanlar aleyhine yapılan her türden müdahalenin ve aktörlerinin deşifre edilmesi, diğer bir ifadeyle "topuklarımızın üzerindeki tarihin" (Auge, 2021, s. 38) kaydının tutulması önemlidir. "Tarih hızlanmakta, biraz yaşlanmak için zamanımız olur olmaz geçmişimiz tarih olmakta, yani bireysel tarihimiz tarihe ait olmaktadır" (Augè, 2021, s. 38). Eski lojman sakinlerinin gündelik tarihini görünür kılmak, konuta dair en 'vahşi' süreçlerden birinin yaşandığı, yüksek arsa fiyatlarıyla ülkenin en spekülatif kentlerinden biri olan Şanlıurfa'da ayrıca önemlidir. Kentin yakın geçmişinin en önemli dönüm noktası olan GAP Projesi (Keyman ve Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 240) ile ilgili 1989'daki ilk metinlerden 2002'ye kadar kentsel konut açığı (Açıkalın, 2021, s. 95) vurgulanır. Yalnız 2015'te kullanma izni alan daire sayısı 10 bini aşar, o tarihten 2022 yılına kadarki süreçte kullanma izni alan daire sayısı 45 bini bulur (TÜİK İnşaat ve konut istatistiklerinden derlenmiştir). Konut ihtiyacının sürdüğünü gösteren bu sayıların arkasında okunmayı bekleyen ekonomik, politik, sosyolojik anlatılar da vardır. Post pandemiyi yaşadığımız bugünlerde ekonomik krizle birlikte "ev sahipliği"

[11]Buradaki aşırı metalaşma kavramı, Madden ve Marcuse'un, *Aşırı Metalaşma Çağında Konutu Savunmak (2021)* kitabına referansla kullanılmıştır.

önündeki engellere yenileri eklenmiş; hem nitelik hem de nicelik olarak konut sorunu Türkiye'nin birçok kentinde olduğu gibi Şanlıurfa'da da derinleşmiştir.[12] Bu açıdan bakıldığında, Polatkan Sitesi, yalnızca bir kentsel dönüşüm sorunu değil; neoliberal konut üretim sisteminin bir temsilidir. Bu yazı bir bakıma, varsıl olmayanlar için mevcut eşitsizlikleri derinleştiren bir 'örnek' olarak Polatkan'ın, eski lojman sakinlerinin ev yaşamında, evleriyle ve mahalleyle kurdukları anlam ve komşuluk ilişkilerinde yarattığı eksiltme/yoksullaştırmanın nasıl ve hangi yöntemlerle gerçekleştirildiğinin hikayesidir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden sözlü tarih araştırması-bireysel derinlikli görüşmeler gerçekleştirildi. Gündelik hayata dair bilginin arşivlenmediği, "(...) domestik kültüre, ev içi yaşam pratiklerine dair yazılı bir kaynağın, evin tarihsel sürecini kavramayı sağlayacak bir arşivin olmaması, anlatının sözlü tarih yöntemine, evde yaşayanların hafızalarına başvurularak oluşturulmasını gerekli kılmıştır" (Taşgüzen, 2019, s. 19). Leyla Neyzi'ye göre sözlü tarih anlatısı, "görüşmecinin bellek yoluyla geçmişte yaşanmış olayları anımsarken, onları bugünün gözüyle ve bugün için yorumlamasıyla" oluşur (2013, s. 15). Bu süreçte araştırmacı ya da Neyzi'nin ifadesiyle "sözlü tarihçi" de "kendi yaratma sürecinde bu anlatıyı" yorumlar ve bu bakımdan sözlü tarih, "bir yandan geçmişi araştırırken bir yandan da bugünü irdeleyen yaratıcı bir süreç ve karma bir tür" (Neyzi, 2013, s. 15) olarak ifade edilir. Artık var olmayan bir konut grubunda, geçmişte nasıl yaşandığı, eve ve komşuluk ilişkilerine yüklenen anlam ve gündelik hayat pratiklerinin nasıl gerçekleştirildiği gibi bilgiler, ancak orada bir zamanlar yaşamış olanlara "sorularak", onların "hafızalarına" yani anlatılarına başvurularak ortaya çıkabilir. Kyvig ve Marty'ye göre "tarih hem bireylere hem de topluma hizmet ederken, hafıza yalnızca bireylerin hizmetindedir ve tarihle aynı değer ve kusurlara sahiptir" (2016, s. 3). Georg G. Iggers, *Yirminci Yüz-*

[12]Konut meselesinin kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışıldığı bugünlerde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından "Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sosyal Konut Projesi" başlığıyla ilan edilen ve detayları Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı web sitesinde (csb.gov.tr) 17 Eylül 2022 tarihinde yayınlanan habere göre, önümüzdeki 5 yıllık süreçte Türkiye genelinde 500 bin sosyal konut yapılacaktır: "Kampanyayla ilgili ayrıntıları paylaşan Erdoğan, "Hedefimiz, 81 ilimizde ve tüm ilçelerimizde 2023-2028 arasını kapsayan 5 yıllık süreçte 500 bin sosyal konut, 250 bin konut amaçlı arsa, 50 bin iş yeri yaparak milletimizin istifadesine sunmaktır." ifadelerini kullandı."

yılda Tarihyazımı adlı kitabında, "artık önemli olan tarih değil tarihler ya da daha doğrusu öykülerdir" (2016, s. 120) diye yazar. Bu çalışma bireylerin hafızalarının imkân ve sınırlılıklarına dayanırken, kendi mekânlarında/evlerinde olmaları, hatırlama sürecini duyumsal anlamda destekler. Salonu yerleştirirken ne kadar zorlanıldığı kolonlar işaret edilerek anlatılır, mutfakla ilgili bir şeyler konuşulurken birlikte mutfağa gidilir. Mekâna temas ederek, mekâna ilişkin imgeler, hatıralar bugüne çağrılır; bilgi, mekânı o an çevreleyen gerçeklikle birlikte düşünülür ve yorumlanır. Böylece karşılıklı bir etkileşim oluşur; görüşmeci ve görüşen arasındaki diyalojik süreçle görüşme derinleşir. "Sohbet tarzı görüşmelerde, görüşmeci farklı ortamlardaki kişilerle kolayca etkileşime girebilir; yeni sorular oluşturabilir, çok daha derin bir içe bakış geliştirebilir" (Kümbetoğlu, 2017, s. 74).

Çalışmanın özellikle sosyal ilişkilere ve lojmanların geçmişine dair bilgileri, 2017 Ağustos ve 2018 Şubat aylarında gerçekleştirilen sözlü tarih araştırmasından elde edildi. Günümüzde Polatkan sitesinde yaşayan 5 kadınla ise kendi ev ortamlarında, 6 Mayıs 2022'de bir araya gelindi. Görüşmecilerden ilkiyle hem akrabalık hem de komşuluk bağı yardımıyla iletişim kuruldu; diğer görüşmecilere de bu ilk görüşmeci referansıyla ulaşıldı. Literatürdeki ifadesi "kartopu örneklem" olan bu yöntem "kaynak kişilerden doğru diğer kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi, ilerledikçe yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyümesi" olarak tariflenir (Kümbetoğlu, 2017, s. 99). Sitenin güvenlik kapısından ancak orada yaşayan birilerini tanıyarak geçmek mümkün olmuş, kaynak kişiyi tanıyarak diğer görüşmecilere ulaşmak kolaylaşmış ve görüşmeciler için bu "uzak tanışıklık", "güvenmenin" ve anlatmanın yolunu açmıştır.

Görüşmecilerin onayı alınarak ses kaydının alındığı görüşmeler, yaklaşık 45-90 dakika aralığında sürdü. Konuşmanın genel çerçevesini lojmandan sitedeki daireye yerleşme süreci, lojmandaki ve sitedeki yaşam, inşaat firmasıyla müzakere süreçleri (Polatkan) oluşturmakla birlikte, her görüşmeci kendi öznel deneyimiyle ve paylaştıklarıyla görüşmede yeni açılımlar yarattı.

Görüşmecilerin anlatımları[13], kendi cümleleriyle çalışmada yer buldu ve bazı noktalarda yazar tarafından köşeli parantez içinde açıklayıcı bilgilere yer verildi. Geçmişe, yani lojman yaşamına ve günümüz site yaşamına dair bu derinlikli anlatımlar, eve yüklenen anlamdan komşuluk ilişkilerine ka-

[13] Görüşmecilerin bu çalışma içindeki isimleri anonim isimlerdir.

dar ev ve çevresinin geçirdiği mekânsal ve sosyal dönüşümün anlaşılmasına olanak sağladı. Fiziksel/mekânsal dönüşümü fotoğraflar ve gündelik hayat anlatılarıyla birlikte tartışmak, pratiğin teoriyle ilişkisinin kurulmasını mümkün kıldı. Kişisel tarihin bir parçası olan bir çevrede, her ne kadar şimdi orada yaşanmıyor olsa da "içeriden" biri olarak araştırma yürütmek, çalışmada bahsi geçen başka aktörlerle görüşme gerekliliğinin de sorgulanmasına yol açtı. Diğer yandan "(...) toplumun tahakküm ilişkileriyle her gün yeniden şekillendiği, çeşitli iktidar mekanizmaları içinde herkesin istese de istemese de bir yerlerde konumlandığı göz önünde bulundurulursa, sosyal bilimcinin "nesnellik" pozisyonunu alma arzusu beyhude bir çabanın ötesine geçememektedir" (Şentürk, 2018, s. 70). Bu nedenle bu çalışmada mesafelenerek değil, "kentsel değerlerin paylaşımında avantajlı grupların çıkarlarının temel olarak gözetildiği" ve "(...) yoksul kesimin bu paylaşımın en altında kalanlar olduğu" (Harvey, 1988'den aktaran Şentürk, 2018, s. 71) bilgisinden hareketle, eski lojman sakinlerinin "seslerinin" ve anlatılarının görünür olması tercih edildi. Bu tekil anlatılar, kentsel dönüşümle ilgili genellenebilir sonuçlara ulaşmak için değil, bu tür süreçlerle ilgili stereotiplerin sorgulanmasını, bireyler üzerindeki etkilerini, deneyimin farklılığını ve benzerliğini tartışabilmek adına önemlidir.

Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi

"2000'lerin başından itibaren (...) kentsel rantın ülke ekonomisi açısından gittikçe merkezi bir konuma yerleşmesi; ranta dayalı kentsel dönüşüm projelerinin toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmesini kolaylaştırdı" (Penpecioğlu, Bayırbağ ve Schindler, 2022, s. 178). Kentsel ve toplumsal yaşama dair yapısal sorunlar derinleştikçe "rantın bölüşümünden daha fazla pay almak, dar gelirliler için hem yaşamsal bir taktik, hem de var olmayı sürdüren bir umut halini aldı" (Penpecioğlu vd., 2022, 179). Diğer yandan "dar gelirlilerin payı" tartışmalı bir mesele olmakla birlikte, bu meseleyi, Demirtaş-Milz'in (2020) aşağıda ifade ettiği gibi, "dönüşümün değeri" kavramıyla birlikte tartışmak, kentsel dönüşümün motivasyonlarını anlamak adına önemli bir filtre sunar. Kentsel dönüşümde, bölgenin değeri önemli bir parametre iken; kat artırımı, giriş katların dükkanlaşması ve yüksek bedellere satılabilmesiyle ortaya çıkan "değer" de diğer parametreleri oluşturur.

"Kentsel rantı küresel ölçekte yeniden paylaşıma açan neoliberal politikaların mantığındaki rastlantısal gelişme dinamikleri, kentin belli bölgele-

rindeki dönüşümü değerli kılarken, bazı bölgelerdeki dönüşümü zamansal olarak geriye bırakabilmiştir" (Demirtaş-Milz, 2020, s. 93).

Kentleşme ve rant ilişkisinin Şanlıurfa üzerinden incelendiği güncel bir makalede, TMMOB'a bağlı 12 kişiyle görüşme yapılmış; yapılan görüşmelerde merkezi yönetim kuruluşlarının kent imar planlarında etkisi olduğu yönünde görüş ortaya konmuştur (Kahraman Usta, 2021). Yine aynı makalede görüşmeciler, "imar planları yapılırken herhangi bir kesime (yandaş, belediye encümeni) ayrıcalık tanındığı yönünde yüksek düzeyde görüş belirtmişlerdir" (Kahraman Usta, 2021, s. 13). Bu bulgular farklı kentlerde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreçleriyle de çeşitli benzerliklere sahiptir. Penpecioğlu vd.'nin (2022) Ankara üzerine yaptıkları araştırmada, üst düzey bir bürokratın aşağıdaki ifadesi, bu çalışmadaki kentsel dönüşümün başlangıçtaki işleyişini ortaya koyar.

"Müteahhit gidiyor mahalleye dükkan açıyor. Diyor ki ben buraya geldim isterseniz buraları dönüştürelim. Gidip eski apartmanlarda yaşayan insanlarla, mülk sahipleriyle görüşüyor. Onlarla anlaştıktan sonra bakanlığa teklif sunuyorlar… Özellikle 6306 sayılı yasa ile belediyelerden geliyor talep… Ayrıca arazi değerinin yüksek olduğu semtlerde uygulanıyor bu parsel bazında dönüşüm yöntemi…" (Penpecioğlu vd., 2020, s. 180).

Şanlıurfa'nın farklı kurum temsilcilerinin bir araya geldiği, 2012 yılında Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından gerçekleştirilen "Kentleşme, Yaşam Kalitesi ve Kentsel Dönüşüm Danışma" toplantısı, kentsel dönüşüm süreçlerinde uygulamaya konan "belirsizlik politikası" (Penpecioğlu vd., 2022), aktörler arası müzakere süreçlerinin çatışmalı yapısı, bütünsel ve katılımcı yaklaşımın eksikliği ve sonuçta ortaya çıkan dönüşümün sosyo-mekansal sorunlarıyla ilgili çarpıcı veriler sunar.

"Rant hedef alınarak yapılan dönüşüm projeleri imkansız hale geliyor. Örneklerde yüksek katlı binalar büyük rant getiren projeler hazırlanıyor ama mülk sahipleri razı edilemeyebiliyor. Bunlara idarelerin elini güçlendirecek çözümler yapılması gerekli" (Karagözlü, 2012, s. 12). "Dönüşümde mekân analizinden önce sosyo-ekonomik analizler yapılması gerekir. Mekânsal analizden önce bireyin hakları gelir" (Karasu, Harran Üniversitesi, s. 11). "Kentsel dönüşümle sadece küçük burjuvazinin yaşayacağı yerler oluşacaksa bu olmasın. İnsanların yaşam koşulları mimari koşullar ve sosyal yapılarını da göz önüne almak gerekiyor. Kayseri'de konut yapma yardımı uygulamaları yapıldı. Bu tür örneklerden yararlanılabilir. Farklı dönüşüm modelleri uygulanabilir" (Eryılmaz, İl Afet ve Acil Durum İl Müdürlüğü, s. 11). "Urfa'da tek ana arterin üzerine belediye meclisinin desteğiyle

%55'lik bir 10 katlı kütle oluşturuluyor. 11 Nisan alanında da otel avm, otopark konmaya çalışılıyor" (Dişli, Kent Konseyi, s. 12). "Kentsel dönüşümün en önemli unsuru sosyal boyuttur" (Haspolatoğlu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, s. 13). "Tarihi alan dönüşümü yapılırken kültürel ve sosyal çatışmalara da sebebiyet verilebilir. Dönüşümde insanları somut olarak sürece katmak gerekli" (Özbek, Karacadağ Kalkınma Ajansı, s. 14). "Konut fiyatlarının pahalılığı ve kiralık konut sorunu. TOKİ En pahalı konutlarını Şanlıurfa'ya yapıyor" (Ünlü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, s. 16). "GAP İdaresinin yaptığı bazı sorunlu planlar var. Gecekondudaki yaşam kalitesinden daha düşük kaliteli yaşam çevreleri oluşmuş. TOKİ Projelerinde yöre koşullarını dikkate almadan hareket etmesi ve arazi satması sorunlu bir durum oluşturuluyor. Barınma hakkı ihlalleri ve nüfus kayıpları var" (Kılıç, Şehir Plancıları Odası, s. 16). "Yaşanabilir kent kriterlerini dikkate almaları gereken esas belediyelerdir. Erişilebilirlik ve mobilite (hareketlilik) planlarda çok uygulanmıyor" (Hallaç, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, s. 11).

Yukarıdaki ifadeler bir bakıma, teori/söylem ile pratik/uygulama arasındaki boşluğa ve belirsizliğe de işaret eder. Sorunların tespitine yönelik çerçeve belirlenebiliyorken, çözüm önerilerine yönelik kurumlar arası koordinasyonun yetersiz kaldığına dair vurgu da bu toplantının önemli bulgularından biridir (2012, s. 9). Her bir proje/alan, çeşitli ulusal ve uluslararası projelerle benzeşen ve farklılaşan özellikleriyle ve kendine özgü dinamikleriyle kendi hikayesinin de üreticisidir. David Harvey *Umut Mekânları*'nda (2008), "[k]olektif olarak kentlerimizi üretirken, kolektif olarak kendimizi de üretiriz. Kentlerin nasıl olması gerektiğine dair projelerimiz, insan olanaklarına, kim olmak istediğimize ya da (...) kim olmak istemediğimize dair projelerdir o halde. Bu konuda her birimizin düşünecek, söyleyecek ve yapacak bir şeyleri var" (s. 196) diye yazar. Yaşayanların mahallelerine/konut alanlarına dair söyledikleri/düşündüklerinin göz ardı edildiği projelerde, müzakere süreçleri, çatışmalı, kaotik bir yapıya bürünür; kimi zaman örgütlü bir kentsel muhalefete yol açarken, kimi zaman da eylemsizlikle sonuçlanır. Nitekim bu, sonuçta ortaya sadece bir ikiliğin çıkacağı anlamına da gelmemelidir. Daha çok farklı düzeylerde, yerel dinamiklerin kendi içindeki müzakere, çatışma ve ortaklaşmaya bağlı olarak çeşitlenen, iki ucun "arasında" bir yerlerde konumlanır. Bu çalışmada da, görüşmecilerin anlatılarıyla ortaya çıkan çeşitli söylem ve eylemlerin "düzeyine" işaret edilirken; bu durumun edilgen bir alan tariflemediğini, gelecekte oluşabilecek "katılımcı" süreçlere ilişkin barındırdığı potansiyele işaret edilecektir.

İstanbul'un altı mahallesindeki (Başıbüyük, Derbent, Aydınlı, Tarlabaşı, Tozkoparan, Bezirganbahçe (TOKİ alanı) kentsel dönüşüm süreçlerinin tartışıldığı, *İstanbul'da Eski Kent Merkezleri ve Gecekondu Mahallelerinde Kentsel Dönüşüm ve Sosyo-Mekânsal Değişim* (2013) başlıklı kapsamlı ve önemli araştırma, kentsel dönüşümde belirleyici olan yerel ve küresel dinamiklerin bir arada irdelenmesi amacını ifade eder. Kentsel dönüşümün yaşayanlar üzerinde zamana yayılan etkilerinin; kentsel ayrışma, toplumsal ilişkiler, öznelerin beklentileri vb. konularının çok boyutlu araştırıldığı çalışmayla, bu araştırma arasında "kentsel dönüşümün gerekçelerine" dair çeşitli ortaklıklar da bulunabilir. Örneğin Tozkoparan bölgesi için yazılan şu ifade, Şanlıurfa Yenişehir bölgesinin öneminin anlatıldığı bölümde yazılanlarla benzerdir: "Mahalle bugün düşük yoğunluklu yapısı, geniş park ve spor alanları, okulları ve çarşısı ile kentsel standartlar açısından örnek olabilecek niteliktedir" (Türkün, 2013, s. 12). Tahire Erman'ın *"Mış" Gibi Site* (2020) kitabında, site sakinlerinin deneyimlerine ve gündelik yaşamından kimi kesitlere yer verdiği bölümler, İzmir Kadifekale mahallesinden kentsel dönüşüm nedeniyle toplu konutlara taşınmak durumunda kalan mahalle sakinleriyle yapılan sözlü tarih araştırmasındaki (Mutlu Kılıç, 2016) anlatılarla ortaklaşır. "Küreselleşmenin de etkisiyle (...) paylaşım ilişkileri, gerilimler kent mekanında ortaya çıkar, başka formlara evrilir ve yeniden tanımlanırlar. Kentlerin tipolojik özellikleri ve bunların sunum biçimleri farklılaşabilir" (Yılmaz, 2015, s. 102).

Ulusal ve uluslararası örnekleri çoğaltarak başka karşılaştırmalar yapmak da mümkün. Yine T. Erman (2020, s. 48), Mumbai'deki *slum* (enformel konutlar) arazilerinde gerçekleştirilen "yerinde dönüşüm projeleri"nden bahsederken süreci, "devletin hedeflediği özel sektörü büyütmek ve ayrıca yoksulları özel sektörün hakimiyetindeki konut piyasası içine çekmek ve "ekonomik başarı"yı yakalamış sınıflara özgü bireysel rekabet ve zengin olma hırsı gibi değerler üzerinden kurulan bir yaşantıya ikna etmek" olarak özetler. T. Kuyucu (2020, s. 126), Türkiye'de "Sosyal Konut Politikasının Paradoksu" isimli makalesinde, "kentsel dönüşüm projelerinin sosyo-ekonomik kırılganlığı olan haneler için sebep olduğu olumsuz sonuçlardan bir diğeri de haneler arasındaki sosyal destek ağlarının bozulması ve dayanışmanın zayıflaması" olarak vurgular.

Bu çalışmada ele alınan kentsel dönüşüm/konut üretim süreci, her ne kadar başka örneklerle ortaklıklar içerse de; görüşmecilerin anlatılarını merkeze alan kurgusu, yere/duruma özgü bulguları ortaya koyacak ve bu bulgular, bu başlık altında yürütülen kuramsal tartışmaların sağladığı bakış

açısıyla yorumlanacaktır. Öznelerin anlatılarının işaret ettiği bulgular ise şunlardır; sosyo-mekansal farklılaşma/ayrışma, sosyal ilişkilerin/komşuluk örüntülerinin önemi, gündelik deneyim-mekânsal hareketlilik ilişkisi. Burada genel çerçevesi çizilen kavramlar diğer bölümlerde daha detaylı ele alınacak; hareket/hareketsizliğin site mekânsallığıyla, sosyal bağların gündelik pratiklerle, ayrışmanın konut üretimiyle ilişkiselliği tartışılacaktır. Bir süreci analiz ederken, "mekânın, toplumsallığın ve öznelliğin ilişkisel dönüşümlerine" (Geniş, 2020, s. 15) işaret etmek, sonuçta ortaya çıkan hegemonyanın değişken dinamiklerini yorumlamaya olanak sağlayabilir.

Eşitsizliğin ve Ayrışmanın Üretimi Olarak Kentsel Dönüşüm

"Buranın adını "fakir" koymuşlar.
Niye bizi fakir ettin!" (Zümrüt hanım)

Şerife Geniş'e (2020, s. 13) göre, kentlerin ve kentsel hayatın neoliberal yapılanmasında geliştirilen politikalardan bazıları, güçlü aktörlere yönelik spekülatif yatırımlar için fırsatlar yaratmak; yoksulların, azınlıkların ve emekçilerin mahallelerini ve yaşam alanlarını spekülatif yapılaşmaya açmak; toplumsal sınıfların sosyo-mekânsal ayrışmasını ve kutuplaşmasını arttıran mekân ve konut politikalarını desteklemek; seçkinlerin tüketimi için özel mekânların yaratılmasını, güvenlikli siteleri teşvik etmek (...) şeklinde sıralanabilir. Polatkan Sitesi yerel, "güçlü bir aktör" tarafından inşa edilmiş, süreç çeşitli iktidar dinamikleriyle etkileşim içinde sürdürülmüş ve sosyo-mekânsal dönüşümle birlikte "alan" yüksek gelir grubuna açılmıştır. "Genel bir eğilim olarak, 1980'lerden sonra konut tüm geç kapitalistleşen ülkelerde meskenden bir yatırım aracına dönüşmekte ve konut sektörü görece özerkleşmektedir" (Doğru, 2021, s. 66). Diğer yandan 80'lerden günümüze kadarki 40 yıllık sürecin homojen bir süreç tariflemediğini, kendi içinde ve farklı bağlamlarda çeşitli düzeyler/dönemler oluştuğunu bilmek ve son üç yıllık pandemi sürecini bile geçmişle ilişkisel ama yine de 'ayrı' konumlandırmak gerekir.[14] "2000'ler benimsediği kentsel politikalar, açığa çıkardığı kentleşme pratiği, fizik mekânda yarattığı altüst oluş, yasal mevzuat ve idari aktörlere dair düzenleyici müdahaleleriyle (Aksoy, 2014) mekânın üretimi,

[14]Yazar, pandemi sürecinde ve post-pandemiyi yaşadığımız bu günlerde konut krizinin (ekonomik, kentsel ve politik) yeni bir aşamaya geçtiğini; ekonomik krizle birlikte konuta erişimde alt gelir grubuyla birlikte orta gelir grubunun da gücünü yitirdiği görüşüne katılmaktadır. Bu konuyla ilgili ulusal birçok habere ve akademik araştırmalara ulaşmak mümkündür. Bu mesele, başlı başına ele alınması gereken bir konu olarak, bu makalenin kapsamını aşmaktadır.

yönetimi ve anlamına dair meselelerde kopuşları beraberinde getirdi" (Kaya Erdoğan, 2020, s. 39). 2000-2010 arasındaki bir tarihsel aralıkta inşa edilen Polatkan Sitesi de, yapı ve kat artırımı ile gelen yoğun nüfusu, sokakları işgal eden araçları ve mahalleden kopuk yapısıyla kentsel çevrede fiziksel, sosyal ve kamusal dengeleri değiştirmiş; sınıfsal ayrışmayı açık kılarak, çeşitli eşitsizler yaratmıştır. Görüşmecilerin rezidans grubunda oturanları sosyal olanaklardan yararlanabilen ve "her şeyi olan" evlerde oturan "zenginler" olarak nitelemeleri ve konutların fiyatlarındaki farklılıktan söz etmeleri bu eşitsizliğin söze dökümüdür.[15] Polatkan sitesini inşa edenler ve inşa edilmesine izin verenler, varsıllar için site içinde, spor ve oturma alanları, yüzme havuzu, sauna-hamam gibi pratikler sunarken, lojman sakinlerinin payına sadece araçlarla dolan sıkış tıkış bir alan bırakılmıştır. Polatkan örneğinde olduğu gibi, Balaban'a göre (2013, s. 68); kentsel dönüşüm politikalarının "bir ayağını, geniş toplum kesimlerinin kentsel rantlardan pay almalarına olanak veren düzenlemeler oluşturmuştur."

Çok üzgünüz. Benim hayalim yıkıldı. 1 sene, [bina] bitti, gelmedim. Temiz olsun, azıcık düzgün bir odası olsun, sofra serebilelim. Çoluk çocuğum gelsin. Bir misafir gelsin. Çok zor yani [burada]. Maddi durumum yok ki bırakıp gidip, düzgün [bir daire] alayım. Müteahhit bir prizini bile değişik koymayacağım dedi [rezidans kısmıyla karşılaştırıyor]. Kamelya koyacağım, banyosundan [hamam] faydalanacaksınız dedi. Vermediler bize. Şimdi o taraf faydalanıyor, bize yok. (Zeynep hanım, kişisel görüşme, 6 Mayıs 2022).

Kentler ve konut alanları, kamu-özel sektör aracılığıyla dönüşürken, sürecin aktörleri olarak "emlak baronları, büyük müteahhitlik ve inşaat şirketleri, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, yatırımcılar" (Keyder, 2010'dan aktaran Erman, 2020) öne çıkar. Her aktörün böyle bir sistem içinde bir yeri, amacı ve görevi vardır. Görüşmecilerin ayrı ayrı ifadeleri, bu sistemin ilişkiler ağını ve sürecin yukarıdan aşağıya nasıl işlediğini deşifre eder. "Belediye bağlantıları" olan inşaat şirketinin, lojman sakinlerini ikna etmek için birlikte çalıştığı bir emlak ofisi ve "belini tutan" (Hilal hanım) bir "muhtar" vardır.

Dava ettik, kazandık hatta. (...) Bir sürü de avukat parası verdik. Güya kazanmışız. Avukat gidiyor, kazanıyoruz, sonra ne yapıyorsa yapıyor, durduruyor. Bütün

[15]Sahibinden.com sitesinde 17 Eylül 2022 tarihinde, "Polatkan rezidansta satılık daire" başlıklı ilanında 3+1 dairenin fiyatı 2.650.000 TL olarak verilmiş; aynı sitede lojman sakinlerinin oturdukları bloklardan 3+1 daire için 1.325.000 TL fiyat gösterilmiştir (24 Eylül 2022). Rezidans kısmındaki 3+1 daire 195 m2 iken, lojman sakinlerinin oturdukları daireler 100 m2'dir.

komşular bir elden birleşse, olur. Herkes bırakmış peşini. Sözleşmede yazanları istiyoruz. Hakkımızı istiyoruz. (Hilal hanım, kişisel görüşme, 6 Mayıs 2022).

Bu ilişkiler ağının yarattığı imtiyazlarla birlikte, lojmanların eski sakinlerini ikna etme ve lojman arazisinin böylece el değiştirme süreci, yerel inşaat şirketinin her şehirde süregiden kapalı sitelerin satış-pazarlama stratejilerini kullanarak gerçekleşir. Polatkan sitesinde yer alan hamam, sauna, yüzme havuzu, fitness vb. mekânlar, mahalle ve konut dokusunda yer almayan, tüketime dayalı 'yeni bir kamusallık' deneyimi sunar. Bu bakımdan Polatkan küresel bir hikaye anlatarak, ulusal-uluslararası birçok örnekle de ortaklaşır. Diğer yandan bu 'yeni deneyim', sadece rezidans bölümünde yaşayan, varsıl kesim için yaratılmıştır.

Polatkan bize çok oyun oynadı. Altta hamam var, yüzme havuzu var. Kadınlar yürüyüş yapıyor, ne istiyorsan var. Bize dedi ki hepsinden siz de faydalanacaksınız. Dedi arabalarınız otoparkta olacak. Kadınlara ayrı, erkeklere ayrı yüzme havuzu var. Cafe var. Bizi oradan kesti, ayırdı. O tarafa bütün bunları verdi. Git bak nasıl onun tarafı, bir acayip. Kimler kimler oturuyor. Bize dedi 125 metrekare olacak daireleriniz. Biz de inandık. 125 yeter, ne yapacağız. Asansör ortada olacağına, bizim evlerimizden çıkardılar. Odalar küçük, mutfak küçük. Biz mutfakla yanındaki odanın duvarını yıktık, 1 mutfak ettik. Gidenimiz gelenimiz çok. Nasıl ettiler, bizi kandırdılar. (Hilal hanım, kişisel görüşme, 6 Mayıs 2022).

Şekil 7. ve 8. Polatkan Sitesi tanıtım-pazarlama maketi bodrum kat plan perspektifleri (Er Maket, 2011).

Şekil 9. ve 10. Polatkan Sitesi tanıtım-pazarlama maketinden görseller (Er Maket, 2011).

Şekil 7. ve 8.'de maketin iç mekân görsellerinde, eski lojman sakinlerinin şu an yaşadıkları blokların bodrum katının, tüm sitenin otopark alanı olarak; rezidans bölümünün bodrum katlarının ise yüzme havuzu, seminer ve fitness salonları vb. sosyal alanlara ayrıldığı görülür. Fiziksel/mekânsal olarak gerçekleşen ve sitenin plan/temsil maketlerinde de görülen bölünme, yapının kullanımı dolayısıyla sonradan gerçekleştirilmiş ve böylece sosyal/kültürel bir ayrışma yaratılmıştır. **Şekil 9. ve 10.**'da ise yapılarının cephe/maket perspektif görsellerinde, yapı bazında herhangi bir farklılık gözlenmemekle birlikte sosyal donatıların sitenin genelinde bulunduğu yanılsaması yaratılmıştır. Maketleri görmüş bir lojman sakinine şu an yaratılan ayrışmanın "tahmin edilemez" gelmesinde, bu görsellerdeki ikna ediciliğinin de payı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Petra Kuppinger'a göre, "kendini kapıların arkasına hapsetmek kamusal alanın gerilimlerinden ve algılanan tekinsizliklerinden kaçmanın bir yoludur" (2004, s. 16). Güvenlikli sitelerin kent içinde yarattıkları bu ayrışma, yaşayanlarının eşitlikçi kamusal alanlardan vazgeçmesi anlamına gelir; kamu projelerini destekleyecek gelirin azalması bir yana, ileride toplumsal birlikteliğin, kentsel değişime olan umut ve inancın da yok olması risklerini doğurur (Kuppinger, 2004). Polatkan sitesinin kendi özelleşmiş kamusal pratiklerini üretmek ve sürdürmek için harcanan gelir düşünüldüğünde, mahallenin hem mevcut kamusal alanlarından hem de oluşma ihtimali olan potansiyel kamusallıklarından çalmış olduğu ortadadır. Buna rağmen yerel yönetim güçlü bir pozisyon almamakta ve altyapı problemleriyle boğuşan halihâzırdaki lojman sakinlerini, "kentsel dönüşüm" için özel sektörün 'olanaklarına' terketmektedir.

Oturanlar yıkılmasını istiyor. Bunun için yanıma birkaç kez geldiler. Müteahhit Ramazan Altundağ ile görüşüldü. 10 kat yapabileceğini söyledi. Fakat Fevzi Demir-

kol (Haliliye eski Belediye Başkanı) 7 kata izin verdi. Benim bu lojmanlarda evim yok, çıkarım da yok. Yapılmasını istiyorum çünkü çok eski, yıkılıyor. Su giderleri çürümüş. Sivrisineklerden dolayı sürekli ilaçlama yapıyorum. Ve Belediye'nin yolladığı ilaç miktarının yarısından fazlasını bu lojmanlarda kullanıyorum. (Ali Genç[16], kişisel görüşme, Kasım 2017).

Bu kentsel dönüşüm örneğinde 'yerinden edilme', eski lojman sakinlerinin kendi mahallelerinde yaşamaya devam edecekleri şekilde gerçekleştirilir. Çünkü "sözleşmede tanımı yapılan evde" yaşayamamak; eski evin/mahallenin lojman sakinlerinin anlatılarında öne çıkan olanaklarının yok edilmesi ve öyle ki, yeni evlerinde otursalar dahi eski eve dair 'nostaljik' ifadeleri, 'yerinde kalarak' yerinden edilme örneğinin işaretleri olarak yorumlanabilir.[17]

Benzerlerin Biraradalığının Gölgesinde "Özlenen Komşuluk"

"Bir arsa vardı da çok devedikenleri doluydu orası, o çocuk yaşamının ince, duygulu özgürlüğünü ne güzel derleyip topluyordu o arsalar; bu kente ne oldu bilemiyorum, çocuklara arsaları bırakmadılar, sıkıntıdan esneyen akik koca binalarla dolduruyorlar." Füruzan, Parasız Yatılı.

"Eskileri hiç söyleme. Yememiz, içmemiz birdi. Bahçemiz büyüktü, yeşillik yeşillik hep buralar. Bak şu karşı var ya orada piknik yapıyorduk. O evi [lojmanı] düzeltselerdi keşke o [lojman] olsa gene. Yerimiz çoktu." (Hilal hanım, eski lojman sakini)

Erhard Berner'a göre, "küresel ile yerelin, zengin ile yoksulun, gökdelenler ile gecekonduların yanyana bulunması, bütün metropollerin karakteristik bir özelliğidir" (2020, s.140). Bir metropol olmasa da, tarımsal üretim ve ihracat göstergeleriyle ülke sıralamasında öne çıkan[18], sosyal yaşamda neofeodal bir baskının hissedildiği Şanlıurfa'da; günlük yaşamın odak noktalarını oluşturan çeşitli yerellikler gözlenir. Polatkan örneğinde olduğu gibi,

[16]Selahaddin Eyyübi (Yenişehir) mahalle muhtarı Ali Genç, 2019 yılında vefat etmiştir. Kasım, 2017'de lojmanla ilgili kendisiyle uzun bir görüşme gerçekleştirmiştik. Mevcut lojmanları birlikte dolaşmayı teklif ederek, karşılaştıkları problemleri detaylı bir şekilde anlatmıştı. Makaleyi okuyamayacak olsa da kendisine bu vesileyle bir kez daha teşekkür ediyor, sevenlerine başsağlığı diliyorum.

[17]Bu paragrafın ortaya çıkmasında katkısı olan tartışma için, 7. Kent Araştırmaları Kongresi (2022) D1 Oturumu başkanı-moderatör Dr. Öğr. Üyesi Leyla Bektaş Ata'ya teşekkür ederim.

[18]Karacadağ Kalkınma Ajansı (İstatistiklerle Şanlıurfa, 2018) verilerine göre Şanlıurfa, pamuk ve antep fıstığı üretiminde ülke 1.'si, buğday üretiminde de ülke 4.'südür.

kentsel dönüşüm projeleriyle birlikte konut üretim faaliyetleri çoğunlukla kenti, bir sınıf ve kültür tahayyülü doğrultusunda farklı yerelliklere bölen toplumsal ve mekânsal sınırlara dönüştürmüştür (Berner, 2020). Polatkan'la ortaya konulan mekânsal üretim; dışarıda, duvarlar ve kapılarla; içeride ise, sadece bir tarafa bahşedilen sosyal donatılar, mekânsal nitelik ve malzeme-işçilik farklılıklarıyla katman katman örülmüştür. Sınırın diğer tarafında kalan eski lojman sahipleri, gündelik yaşamlarında yardımlaşma ve komşuluk ilişkilerini oluşturan çeşitli pratiklerden mahrum bırakılmıştır.

Biz ana-kız, abla-kardeş gibiydik. Dağımız beraber, tatilimiz beraber, gezmemiz beraber; dışarıda biber yapıyorduk, ekmek yapıyorduk, merdiven yıkıyorduk. Köfte ise, çay ise beraber, kıra gidiyorduk beraber. (Mine hanım, kişisel görüşme, 6 Mayıs 2022).

Sosyal evleri ben çok seviyordum. Mescidimize kadar vardı. Her gece toplanıyorduk. Ben orada aldığım huzuru hiç bir yerde bulamıyorum şimdi. Kına gecesi bile yapıyorduk orada. Bir mescid bile yok burada. Bir oda var, ona da yönetim el koymuş, kiraya veriyor. Bu Ramazan geldi, gitti. Herkes evinde oturmuş. (Zümrüt hanım, kişisel görüşme, 6 Mayıs 2022).

Bahçesinde kahvaltı yapılan, ikindi çayları içilen, salça-biberin kurutulduğu, ihtiyacı olana elbirliğiyle ekmek yapılan, çocukların bahçede ip atladıkları, top oynadıkları bir gündelik yaşamdan "damda mangal yapmaya bile izin verilmeyen" bir gündelik yaşama geçilmiş oldu. Bir mahalledeki, bir konuttaki komşuluk ilişkileri farklı dinamiklerle birlikte zamanla dönüşür. Nitekim buradaki dönüşüm yaşayanların kendi iç dinamikleriyle değil; konut üretiminde izlenen yöntem dolayısıyla gerçekleştirilir.

Şekil 11. ve 12. Lojmanda gündelik hayat (Yazar, 2019; yazarın kişisel arşivi).

Sosyal ev bundan hoştu. Hem komşular [açısından], hem ferahtı. Benim evim şimdi çok sıkıntılı. Şu köşedeki [bina]. Gelen gidenim çoktu, sosyal ev küçüktü yine

de böyle sıkılmıyordum. Şimdi çocuklar geliyor, deli oluyorum. Çünkü çocukların çıkacak yeri yok. (Mine hanım, kişisel görüşme, 6 Mayıs 2022).

Bahçemizi özlüyoruz. Biberimizi kurutuyorduk. Birlikte kahvaltı yapıyorduk. Merdivenleri yıkıyorduk sırayla. Hepimizin apartmanının önüydü, bakıyorduk bahçeye, apartmana. Biz orada keyif ediyorduk. Şimdi bir mangal yapmana izin vermiyorlar. Ekmek yapmayı bırak. Sofi emmi, o ağaçlara evlat gibi bakardı. (Şule hanım, kişisel görüşme, 7 Mayıs 2022).

Şekil 13. ve 14. İmar-İskan ve Adliyeciler lojmanının bahçeleri
(Yazar, 2022; 2019, yazarın kişisel arşivi).

Halı yıkayamıyoruz, ekmek yapamıyoruz. Ekmeği hazır alıyoruz, hiçbir şey yapamıyoruz, işte evimizde. Ne yapıyorsak bu evin içinde [yapıyoruz]. Balkon da küçük yani, bu küçük halı sığıyor ancak balkonda yıkamaya. Çocuklar bile oynuyor, kızıyorlar ses çıkarmayın diye. Bırakmıyorlar çocukları da oynamaya, bırakmıyorlar. (Hilal hanım, kişisel iletişim, 6 Mayıs 2022).

"Evlat gibi bakılan ağaçlar", "birlikte yıkanan halılar" ve evin dışında geçirilen gündelik yaşam yerini, "ne yapıyorsak bu evin içinde"ye bırakmıştır. Arada sırada "damda yenilen köfteler" ve içilen ikindi çayları, suyu kesilmesine rağmen damda "birlikte çıkarılan biber-salça", özlem duyulan eski günlerin biraradalığını kırık-dökük de olsa canlandırır. Marc Augè'e göre:

"kültürler yaş odunlar gibi "çalışmaktadır" ve (dışsal ve içsel sebeplerden ötürü) asla tamamlanmış bütünsellikler tesis etmemektedir; bireyler ise, ne kadar basit tahayyül edilirlerse edilsinler, asla onlara bir mevki atayan düzene itibarla konum almayacak kadar basit değillerdi" (2021, s. 34).

Sonuçta ortaya çıkan mekânsal ve sosyal üretimden memnun olmayan eski lojman sakinlerinin bir araya gelip dava açmaları, biber-salça kurutmak için "yasak olmasına ve suları kesilmesine rağmen" damı kullanmaları, görüşmelerde öne çıkan "bizde birlik yok" eleştirilerini kendilerine yönelt-

melerine rağmen; yeniden ilişkilenmelerini sağlayacak yeni gündelik pratikler yaratmaya dair taze bir umudu ve heyecanı da barındırır.

"Lefebvre'in mekan içindeki insan yerine, mekan kurucu bir diyalog içindeki insanı anlatırken ortaya koyduğu gibi kentte yaşayanlar bu değişimin sadece nesnesi değildir (1991). Benimseme, reddetme, karşı çıkma pratiklerine sahip olmalarından ve mekanın kullanıcısı değil kurucusu olmalarından dolayı bu insanlar kentsel pratiğin aynı zamanda öznesidir de" (Karababa Kayalıgil, 2019, s. 96). Böylece hiç karşılaşmayacak denilenler karşılaşır, umulmadık alanlarda bir araya gelebilir ve çeşitli yöntemlerle "mekânı" gündelik pratiklerine göre dönüştürürler.

Damımız çok hoş, temiz, düzenli. Çatı katı değil, enerji de yok. Bir gün köfte yaptık, bir gün çaya çıktık. Biber de yapıyoruz. Ben istedim. Dedim, biber yapacağım. Yasak ama artık güç yettiremiyor. Herkes anahtar çıkardı, gelsin gücü yetiyorsa alsın. Salçamızı, biberimizi çıkarıyoruz, mangal da yapan var. (...) Damın suyunu da kestiler. (Hilal hanım, kişisel iletişim, 6 Mayıs 2022).

Şekil 15. ve 16. Lojmanlar arası geçiş alanları (Yazar, 2019, yazarın kişisel arşivi).

Toplumsal kaynaşma, yukarıda sıralanan gündelik anlatılarda öne çıkan, gündelik yaşam pratikleri dolayısıyla gerçekleşir. Berner'a göre, "yerel ortamın kendisinin, örgütlenmek, dolayısıyla güçlenmek ve yerleşim bölgesini savunmak için bir zemin" oluşturabilme rolü vardır (2020, s. 142). Bu nedenle bahçeler, boşluklar ve ara mekânlar; karşılıklı bağımlılıklar yaratan pratiklerin; bireysel ve toplumsal güçlenmenin yerleri olmalarından dolayı önemlidir. **Şekil 15. ve 16.**'da lojmanlar arasındaki geçiş mekânları görülür. Birkaç çam ağacının dikili olduğu toprak alanda **(Şekil 16)**, çocuklar yakan top oynar, ip atlar ve futbol oynarlar. Uzun yaz günlerinde kadınlar ağacın gölgesinde oturup sohbet eder, ikindi çayı içerler. Bu alanlar, konutun ka-

musallığında yaratılan "kaçış noktaları"dır. Kendiliğinden karşılaşmaların olduğu, evinden dışarı çıkan öznenin yanıbaşındaki dinlenme noktası, gündelik pratiklerin yeridir. Polatkan örneğinde, lojman sakinlerinin yaşadıkları 5 bloktan oluşan binaların arasındaki zorunlu boşluğun bile, arabaların park yerleriyle doldurulmuş olması, sadece mekânsal bir nitelik kaybı değil; yaşayanların karşılıklı ilişki ve etkileşimlerinin kaybı anlamına gelir. Mekânda üretilen yoksulluk, gündelik yaşamda tekrar ve tekrar üretilir. Konuta yabancılaşma ve kişilerin birbirine yabancılaşması aynı madalyonun iki yüzüdür.

Yeni Mekânsal Yoksulluk: Polatkan Sitesi'nde Yaşam

"Bazen itiyorum, duvar gitsin diye. Gitmiyor."
(Mine hanım)
"Harabeden çıktınız. '5 odalı ev istiyorsunuz'
diyorlar bize." (Zümrüt hanım)

Polatkan örneğinde olduğu türden bir mekânsal ayrışma, mekânsal içe kapanma yoluyla gerçekleşmiştir. Diğer yandan sitenin mahalleye kapanması ve sitenin (rezidans), diğer siteye kapanması çifte kapanma biçimidir. Lojmanların da bahçelerini çevreleyen tel örgüler vardır fakat oradaki sınır, yaşayanların birlikte ürettikleri; ağacıyla, zamanla oraya ait kılınmış nesneleriyle yerleşik ve daha geçirgen bir sınırdır. Polatkan örneğinde, özelleşmiş sosyal donatıları bir "güvenlik çemberiyle" koruma, böylece yaşayanlara ayrıcalıklı hissettirme "konforu" vardır. Bu günümüz konut üretiminin, "tüketim konforu" üzerinden pazarlanma stratejisidir. Site, kapalı yerleşim yahut prestij konut alanı "tek sosyal sınıflı" bir yerleşim alanıdır (Erkilet, 2013, s. 131). Uğur Tanyeli'ye (2012, s. 68) göre son yılların güvenlikli site ve apartmanları birer mahremiyet talebi şekli ama eskisinden farklı bir talep bu, "(k)entte başka sınıftan olanlara, başka kültürel pozisyonları bulunanlara artık tahammül etmek istemeyen grupların var olduğunu" ve "(...) kapısını sadece sitedeki mal sahipleriyle aynı fikirde, aynı gelir düzeyinde, aynı beklentilere sahip olan insanlara açan" bir talebe işaret eder.

Bu "yeni mahremiyet talebine" ihtiyaç duyanlar açısından, mahalleliyle aynı havuzu kullanma fikri, o evin (rezidans yaşamının) değerini azaltan bir şey olur. Bu nedenle "sınırın" kendisi konutun ekonomik değerini arttırır, olanakların fazlalığından ya da çeşitliliğinden öte. Belli olanakları aynı gelir grubundan insanların kullanması ve bu kişilerle görüşülmese bile komşu olunması, Tanyeli'nin (2012) de işaret ettiği gibi, günümüz konut/kentsel

dönüşüm politikalarının bir sonucudur. Mahalle zaten 'değerli', o sitenin orada olması mahallenin değerini/kentsel niteliğini arttırmamakta; ama sitenin "ekonomik" değeri sürekli artmaktadır. Sonuçta üretilen şey, kentsel bir çelişkiye de işaret eder.

Şekil 17. ve 18. Polatkan Sitesi dış duvarları ve iki siteyi ayıran iç duvarlar (Yazar, 2022; yazarın kişisel arşivi).

Sevindik başta, asansör olacak, jeneratör olacak, büyük ev olacak, 4 odalı. Mutfağımız büyük. Ama biz şok olduk. Mutfağa geldik, mutfak değil. Yatak odasına giriyorsun, yatağı mı koyasan [yerleştirememek anlamında], dolap mı koyasan, oda küçük, ince uzun. Oturma odası, her tarafta nasıl kolon[lar var]. Bu salon işte, ne salonu! [odadan çalınmış olan asansör yerini gösteriyor]. Kalk gel mutfağa bakalım [birlikte mutfağa gidiyoruz. İki oda arasındaki duvar yıkılarak mutfağa dahil edilmiş ve genişletilmiş. Ancak o şekilde bir odaya benzediğini anlatıyor]. (Hilal hanım, kişisel iletişim, 6 Mayıs 2022).

Mutfakta bir balkon yok. Mutfakta bir balkon olmaz mı! Fayans [seramik] bile yapmadı. Dolaplar yok. Kendi imkanlarımızla yaptık. Dedi ki aylığınızı [kiranızı] da verecem. Onu da vermedi. Hakkı ki [hak ki] vereydi. Fakir fukara, dullardı [yaşayanlardan bahsediyor]. Yani sosyal evler hep durumları şey. Şimdi de buranın adını fakir koymuşlar. Niye bizi fakir ettin! (Zümrüt hanım, kişisel iletişim, 6 Mayıs 2022).

Yılların yaşam deneyimi bir anda değişmez. Alışkanlıklar, beklentiler hiç duraksamadan söze dökülür; balkon ve mutfak deneyimi, odaların planametrisinden evin konumlanması gereken yönlere kadar. Malzeme seçimi ve strüktüre dair ifadeler; tasarımın gündelik hayattaki yerini, rahatça serilemeyen sofralarla ve "hep birlikte" oturamamakla ortaya koyar. Maden ve Marcus'e (2021, s. 68) göre, "yoksul haneler için günümüz konut sistemi, ontolojik güvenlik yerine, özellikle konuta yabancılaşma üretmek üzere tasarlanmış gibi görünmektedir". Bu süreç, evin anlamına ilişkin bir kay-

mayı da beraberinde getirir. "Bu koşullarda haneler, yaşadıkları evlerini istedikleri gibi biçimlendiremezler. Yaşadıkları konutlarda kendini ifade etme imkanı ve tatmin bulamazlar" (Maden ve Marcus, 2021, s. 60).

Şekil 19. Adliyeciler lojmanından Polatkan sitesine bakış (Yazar, 2019; yazarın kişisel arşivi).

Araba park alanı isterdik. Kamelya isterdik. Bir ikindi çayı içerdik komşularımızla orada. Çocuk oyun alanı isterdik. Çocuklarımız şimdi hapis, bir yere çıkamıyor. Bir torunumuz geliyor, bir yer yok. Arabadan yer yok aşağıda. (Hilal hanım, kişisel iletişim, 6 Mayıs 2022).

Araba sorunumuz çok burada. Oğlum geldiğinde içeri bile giremiyor, dışarıda bırakıyor. Dedi ki size araba parkı verirem, vermedi. Aşağısı her yer araba dolmuş, zemin taşları kırılmış hep. Gelirken gördün. Otopark onlara, banyo onlara. Bize ait olan girişlerimizi de aldı müteahhit. Bizim girişlerimizi niye alıyorsun, hepimize ait. Orası dükkan olurdu, herkes yararlanırdı. (Zümrüt hanım, kişisel iletişim, 6 Mayıs 2022)

Şekil 20. ve 21. Site girişi ve bina girişi (Yazar, 2022; yazarın kişisel arşivi).

Şekil 22. ve 23. Hilal hanımın evinin salonu, Şule hanımın evinin mutfağı (Yazar, 2022; yazarın kişisel arşivi).

Şekil 20.'de, site girişinde araçların girip çıkması sonucu kırılan parke taşları; **Şekil 21.**'de, bina işçiliğindeki özensizlik görülür. **Şekil 22.** ve **23.**'te ise, görüşmecilerin ikisinin salon ve mutfaklarından fotoğraflarda, yine tasarım sorunları ve yaşayanların bununla mobilya/eşyaları yerleştirme yöntemiyle baş etme çabaları görülmektedir. Salonda tv ünitesi yerleştirecek "düz" bir duvarın bulunmaması, bitkileri yerleştirmek suretiyle mekânı "güzelleştirme" çabası dikkat çeker. Mutfakta balkon olmaması en çok vurgulanan ve yaşayanların alışkanlıklarını en çok zorlayan sorunlardan biridir.

Tüm bu olumsuzluklarla birlikte, sitede yaşamın en konforlu taraflarından birinin "güvenlik" olduğunu söyler, neredeyse bütün görüşmeciler. Lojmanda otururken herhangi bir problemle karşılaşıp karşılaşmadıkları sorulduğunda ise, orasının da güvenli olduğunu, bir problemle karşılaşmadıklarını belirtirler. Emniyet binasının hemen arka sokakta, yakınlarda polis lojmanları bulunmasına rağmen, güvenlikle ilgili bu "algı", "güvenlikli site" pazarlama stratejileriyle de ilişkilidir.

Şekil 24. ve 25. Otopark alanı, bloklar arası alan (Yazar, 2022; yazarın kişisel arşivi).

Tartışma

Bu çalışmanın, öznelerin anlatılarını merkezine alan yaklaşımı, bu anlatıların işaret ettiği bazı kavramlara/meselelere yakından bakmayı gerektirdi: sosyo-mekansal farklılaşma/ayrışma, komşuluk ilişkileri/sosyal bağlara duyulan özlem, mekansal hareketlilik ihtiyacı, gündelik deneyimin yoksullaşması bunların başında geldi. Görüşmelerdeki öncelikli vurgu, mekansal olarak ayrışma/farklılaşmanın bir sonucu olarak sosyal olanaklardan yararlanamamak ve mekânsal olarak hareketsiz bırakılmaktı. "Bizi oradan [sosyal olanaklardan] kesti, ayırdı" ile ortaya konulan gerçeklik, "herkesin kendi benzerleriyle duvarlar arkasına saklanması, bu duvarların arkasındaki hayatı satın alabilenleri ve alamayanları gün içinde hiçbir yerde karşılaşmayacak şekilde tamamen ayırarak, eşitsizliği sürekli bir döngü haline getirecek, var olan ortak noktaları ve insanca duyguları yok edecektir" (Acuner, 2019, s. 126). Karasu'ya göre "uydu kent kurulması, soylulaştırma, kentsel dönüşüm ya da kentsel yenileme vb. mekâna yapılan fiziksel müdahaleler de yalnızca fiziksel bir ayrışma doğurmaz, aynı zamanda, uzun dönemde sosyo-kültürel ayrışmalara yol açabilir" (Karasu, 2020, s. 7).

Lojmanlar arasında kalan "boşluk", bir kamusal alan olarak tasarlanmamasına, lojmanları birbirine bağlayan bir tür "geçiş" mekanı olmasına rağmen, site yaşamının "hareketsizliğinin" yanında önemini daha da arttırır; anlatılarda sık sık geçmişin romantize edilmesiyle ve "özlenen komşuluk ilişkileriyle" ortaya konulur. Alberto Eiguer (2018, s. 49), *Evin Bilinçdışı* kitabında bu durumu, "şimdiki zaman yeterince güven verici olmadığında anılardan destek alma[k]" olarak ifade eder. Diğer yandan çocukların oyun oynadığı, kadınların toplandığı, yabancıların geçerken "ötekinin" gündelik hayatına temas ettiği geçiş mekânlarının, "alanların karşılıklı ilişkisi ve farklı seviyelerdeki mekânların etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir" (Perinçek, 2003, s. 34). Bu tür alanlar potansiyel sürekliliklerin ve kesintilerin, sınırların ve bağlanmaların, çoklu eylemlerin yeridir aynı zamanda. Yaşayanların hareketliliği ve devinimiyle "mekân" anlam kazanır. Bu devinimin ve paylaşımın olmadığı, herkesin bireysel gündeliğine gömülmek durumunda kaldığı mekânsallıkta, gündelik deneyim de yoksullaşır.

Birlikte sabah kahvaltısı yapmak, ikindi çayı içmek, ekmek yapmak, yardımlaşarak salça-biber kurutmak vb. gündelik pratikler geçiş mekânının kadınlar tarafından "kurulan" hareketliliğini oluşturan, tanışıklığı arttıran, oradan geçenleri sohbete davet eden ve iş yaparken fikir paylaşılan bir alana dönüştürerek kamusallaştırır. Bir yerin, bir mekânın hem kendisi hem de

esinlediği duygular kişisel deneyimlerin birer parçası olur (Lupton, 2002: 225'ten aktaran Bozok, 2019, s. 170). Gündelik yaşamın sıradanlığı bu tür temaslarla anlam kazanır ve canlanır. Çünkü "[b]ir konut alanı olsun, bir oda ya da birçok odadan oluşan bir alan olsun, her alan eylemle kurulur. Başka bir deyişle her bir odaya, her bir köşeye anlamını veren şey, onun kullanılış şeklidir. Kullanımıyla birlikte alanın sahiplenilmesi onun olanaklarını ortaya çıkarır, bu da deneyimi zenginleştirir" (Eiguer, 2018, s. 44-45). Kadınların zaman ve mekân kullanımları, kentin mekânsal ve sosyal yapısında değişiklikler meydana getirir; bu değişiklikler de şehirdeki cinsiyet ilişkilerini dönüştürür (Miranne ve Young 2000'den aktaran Acuner, 2019, s. 110). Kadınları eve "kapatma" potansiyeli taşıyan kimi pratiklerin sokaklara, bahçelere taşması, kadınların zamanla sokaklardan daha uzak alanlara, kente uzanmasına olanak sağlar. Toplanılır ve birlikte Balıklıgöl'e gidilir; Urfa kalesine çıkılır ve kent, kuşbakışı deneyimlenir. "[M]ekânsal olarak uzun yıllar birbirine çok yakın yaşamak, güvene dayalı yakın ve güçlü komşuluk ilişkileri oluşmasında önemli bir etken olarak tanımlanır" (Demirtaş-Milz, 2020, s. 98). İlişkilerin kurulması yılları alır, bu nedenle "[....] mekânın ilişkiselliğine dair birikimlerin -ailenin içinde bulunduğu ilişkiler ağının- bir yenisiyle ikame edilmek üzere geçmişte bırakılması" (Çavdar, 2013, s. 160) oldukça zordur. Güvenin ve geçmişteki deneyimin yarattığı "güç" kolay kolay unutulmaz, bu nedenle idareye birlikte "kafa tutulur", suları kesilmesine rağmen "dama çıkılır" ve tıpkı eski günlerdeki gibi bir araya gelinir. "Bir hayat yaşanırken olduğu gibi hikaye edilirken de başka hayatlarla, içinde yaşanılan dünyayla, o dünyanın güç ilişkileriyle kesişir, biçimlenir ve aynı zamanda onlara meydan okur" (Bozok, 2019, s. 151). Gündelik hayatın yoksullaştırılması karşısında birlikte yeni taktikler aranır, bir alanın arabasızlaştırılıp kamelya konulması fikri belirir. Eski ve yeni konut deneyimi, kapılarını çalan ve amacını anlatan bir araştırmacıya "başkaları da duysun" denilerek hikaye edilir. Sonuç bölümünde, kuramsal tartışmanın oluşturduğu zemin ile Polatkan sitesi örneğinden çıkarılan somut bulgular ışığında; denetlenebilir, sonuçları öngörülebilir, katılımcı bir kentsel dönüşüm prosedürüne yönelik çözümlemeler tartışılacaktır.

Sonuç

Bu makalede, Şanlıurfa Polatkan sitesinde yaşayanların deneyimleri ve anlatılarının ortaya koyduğu bulguların kuramsal bir izlekten tartışılması, kentsel dönüşüm sürecine yönelik bazı kavram ve meseleleri açık etmiştir. Bunlar; konut üre-

tim süreçlerinde çoklu-katılımcı bir işleyiş üzerine düşünmek, kentsel dönüşümü fiziksel konfor koşulları kötüleşen konut grupları için "fiziksel" bir başarı hikayesi olarak ortaya koyan hakim söyleme karşı, "bütüncül" bir bakış açısı oluşturmak adına, yaşayanların gündelik hayat anlatılarını görünür kılmanın önemi, kapalı sitelerin ve mimarlığın temsil yöntemlerinin kentsel dönüşümün gerekçelendirilmesinde ve pazarlanmasındaki "aracı" rolünü anlamak. Kentsel dönüşümün "parçacıl", "dönüşümün değeri" kavramıyla hareket eden, muğlak işleyişine karşı; bütüncül, "kullanım değeri" kavramını önceleyen ve öngörülebilir bir sürecin önemi ortaya çıkar.

Pandemi ve ekonomik krizle birlikte, "konut güvencesi" ve yaşayanların konutunda "güvende" hissetmesi meseleleri daha da önem kazanır. Bir kırılma döneminin içinden geçerken, "konut" ve kentin dönüşümünün farkında olmak; alım gücünün azaldığı bir dönemde, sosyo-mekânsal standartları düşerken fiyatının arttığı bir konut piyasasında, konutu tüm boyutlarıyla birlikte 'gündemde tutmanın' ve kapsamlı bir işbirliği gerçekleştirmenin yollarını aramak öne çıkar. Polatkan sitesi yaşayanları, bulundukları "gelir grubu"ndan bağımsız olarak, konutun sadece ekonomik boyutunun değil; tüm boyutlarının (sosyal, mekânsal, politik vb.) ve yarattığı gündelik değişimin farkında olan, daha nitelikli bir ortam isterken, bu ortamın üreticisi olarak kendilerini konumlandıran, ilişkileri ve sosyal bağları önceleyen ve değişim üreten/isteyen bir "katılımcı motivasyona" işaret eder. Bu motivasyonu halihâzırdaki "kökleşmiş/geleneksel" ağlara/inisiyatiflere dahil ederek, bu ağları güçlendirmenin/yenilemenin ve etkileşimi genişletmenin önemi, bu çalışmanın bulgularından biridir. Bu kökleşmiş/geleneksel inisiyatiflerin "yukarıdan aşağıya" problem çözücü yaklaşımının, hiyerarşik olmayan, daha kapsamlı bir işleyişe evrilmesi, karşılıklı bir kazanım potansiyelini barındırır. Böylece kentsel dönüşüm süreçlerine, özellikle merkez dışı kentlerde kentsel muhalefetin güçlenmesi yolunda katılımcılığın sınandığı ve öğrenildiği devingen bir alan olarak bakılabilir.

Konut üretiminde ise, farklı tasarım modellerinin denenmesi/sorgulanması, yaşayanların "dahil" olduğu tasarlama sürecinin kurgulanmasıyla mümkündür. Bu tasarım kurgusu, gündelik hayatın işbirlikçi ve dönüştürücü etkisinin tasarımda "yaratıcı" kanalları açan; yaşayanların farklı düzeyde "geçiş", "karşılaşma" ve "gündelik yaşam" alanlarını oluşturdukları ve eylemleriyle bu alanları dönüştürdükleri bir yaklaşımın/yöntemin ipuçlarını verir.

Bu çalışmadaki kentsel dönüşüm mekanizmasını anlamak, kentsel dönüşümün yasal mevzuata dayanan ama yereldeki piyasa dinamiklerinin "gücü" ve "bağlantıları" nispetinde şekillenen, yerel yönetimin denetim mekanizmalarının pasif kaldığı bir işleyişi ortaya koydu. Kentsel dönüşümün enformel ilişkilerle

örgütlenen ve öngörülemeyen yapısı; bu ilişkilere sahip aktörlerin eylemlerinin denetlenemezliğinin yarattığı ekonomik, sosyo-mekânsal vb. sorunları görünür kıldı. Bu enformelliğin karşısında, formel bir süreci; müzakere yöntemlerini, yaşayanlar lehine farklı aktörleri ve araçları sürece dahil ederek güçlendirmek önemli bir çaba gibi görünür. Şayet yatırımcı ile ev sahipleri arasındaki müzakere, sürecin en başından itibaren başka aktörlerin katılımıyla gerçekleşseydi yaşayanlar, ortaya çıkan problemleri sürecin sonunda değil, planlama/sunum aşamasında farkedecek, böylece piyasa aktörlerinin kâr beklentilerinin denetlenmesi/dengelenmesi de sağlanmış olabilecekti. Bu öngörülemezliği yaratan şeylerden biri yatırımcının "sunum" yöntemidir. Bu sunum yönteminin mimarlığın temsil araçlarıyla gerçekleştiğini, güçlendiğini göz ardı etmemek gerekir. Mimarlıkta bilişim yöntemlerinin yaşayanlar lehine, özellikle bu tür kentsel dönüşüm mekanizmalarında "işler" hale gelmesi; yaşayanların bu sunumları/temsilleri sınadığı/okuduğu/raporladığı bir ağ/platform oluşturulması sağlanabilir. Her birey "kendi ihtiyacını/mekânsallığını" elinde olanlarla imkânı dahilinde üretir. Bu bakış açısıyla, mimarın, sivil inisiyatiflerin ve kurumların araçlarını, mimarlığın bir "iletişim", "ilişkilenme" ve "etkileşim" aracı olduğu kabulünden hareketle güncellemesi/çeşitlendirmesinin önemi bu çalışmanın çıkarımlarından bir diğeridir.

Bu makalede ele alınan kentsel dönüşüm/konut üretim süreci, her ne kadar başka örneklerle ortaklıklar içerse de; yerel dinamikler, bir araya gelme pratiklerini oluşturan motivasyon, eve/mahalleye yüklenen anlam, yaşayanların anlatıları/deneyimleri olarak özelleşir. Bu nedenle makale evin ve kent mekânının, kentle ve başkalarıyla etkileşimleri dolayısıyla dönüşmesi önündeki engellere rağmen, oraya özgü, 'kendince' bir çabanın anlatısı, bir izleği olarak okunmaya çalışıldı.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133. • **Conference Paper / Konferans Bildirisi**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2294-2329 **DOI:**10.31198/idealkent.1138365

Extended Abstract

From Social Housing to the Gated Community: A Story of Urban Transformation in Şanlıurfa

*

Zemzem Taşgüzen Polat
ORCID: 0000-0001-7766-4487

The housing production has a prominent position in the construction in our cities today, where the high-rise residential buildings dominate the silhouette of the urban environments. Boasting a population of over 2 million, Şanlıurfa is the eighth largest city of Turkey, and its housing landscape consists of a coexistence of modern forms, including duplex/triplex houses, apartments, gated communities, social housing, countryside housing, etc. This study investigates one of the oldest housing typologies of the modern development of Şanlıurfa: the social housing blocks built in Selahaddin Eyyubi neighborhood in the 1960s. Developed as a non-profit residential lodging for the public employees, the settlement remains distinctive with its 5-story apartment building typology with their hipped roofs with tiles, small balconies, amenities such as coal storage and a large garden in contrast to the typical contemporary apartment blocks in Şanlıurfa, that have flat-terrace roofs, wide/long balconies, large kitchens, and no particular storage amenities.

In the 2000's, with the acceleration of neoliberal housing policies and urban transformation, construction firms' activities have focused primarily on the value rise in new developments. Location-wise, the social housing blocks of Selahattin Eyyübi Neighborhood, provided an invaluable opportunity for development, with the value of its location that was particularly attractive due to its proximity to the historical center, the amount of green spaces that allowed for more built-up space, and the derelict current situation of the lodgements which called for a renewal. Polatkan Construction Company was

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 23.12.2022

commissioned with the 'urban transformation on-site', a method widely utilized in the 2000's. While the value of the location is an essential parameter in this type of urban transformation project, there are also others; for instance, adding extra floors, creating stores on the ground floor, and selling flats at high prices. This urban transformation process is based on the law no. 6306, and this parcel-based "fragmentary" transformation has similar motivations to the urban transformation projects carried out in different cities of Turkey, for the reasons listed above.

The company oversees the demolition of social housing followed by the construction of 'Polatkan Sitesi', during the next decade. The new settlement consists of two typologically similar separate parts, that are divided by walls but offer an unequal quality of life. 7 blocks of Polatkan Sitesi are designed to be Residences aimed at the high-income group and built to generate profits while the remaining 5 blocks are for the former residents, constructed as low-standard cramped housing. While the high-income blocks offer social amenities such as a gym, a swimming pool, a sauna-hammam, etc., the low-income blocks' are provided only with parking lots. Furthermore, former social housing residents are forbidden to use social facilities. The former residents have problems in spatial organization and structural design and live in housing that is low-standard in terms of materials and workmanship. This is also due to the construction company's unfulfilled commitment to construct high-standard houses with social functions. Former residents of social housing have filed a lawsuit against the construction company on the grounds that they did not comply with the contract, and the lawsuit has not been concluded yet. This provides a compelling case for the socio-spatial inequality and segregation that emerged as a result of the urban transformation project, and in the scope of this article, it's impact on the daily/domestic lives, neighborhood, and social relations of former residents is investigated.

The investigation is based on the oral histories and in-depth interviews, conducted in their own domestic environments, to observe their everyday lives. While the general framework of the interviews were directed towards their daily life, negotiation processes with the construction company (Polatkan), and relationships with their neighborhood, each interviewer created new perspectives with their own subjective experiences. The findings from the interviews also included socio-spatial differentiation/segregation, the importance of social relations/neighborhood patterns, and daily experience of spatial mobility.

In this article, we discuss the findings of the experiences of each individual in relation to the urban transformation processes, clarify the concepts and topics, as well as the shortcomings and areas of improvement such as ways to create a multi-participant system in housing production processes. This allows a holistic evaluation through the daily life narratives of the individuals. Moreover, the interviews also provide insight into the role of gated communities and representation methods of architecture as a "tool" in the marketing of urban transformation projects. These findings allow us to discuss the importance of a holistic and well-designed process that prioritizes the concept of "use value" instead of the unpredictability-laden fragmental approach currently adopted, which emphasizes the value of transformation in itself.

One of the reasons behind the unpredictability of the process is the presentation method adopted by the construction company, that is strengthened by the architectural representation methods. We suggest the inherent issues within the processes could be resolved through the same tools in the same framework, but through participatory solutions. These can be adopted by utilizing the advances of the information technologies in architecture, where residents can participate in the processes, and representations of the building process, from the design phase to construction, through transparent response mechanisms. In this way, each individual might contribute to 'spatiality of their needs' through the parameters provided to them. The article argues that such tools are necessary to activate potentials of architecture in 'communication', 'establishing relationships' and 'interaction' as a method to create connections between architects, civil initiatives and institutions.

The residents in Polatkan demand a spatial environment where along with financial aspect of construction; social, spatial and political aspects and needs are considered, where they strongly express their motivation to 'participate'. Therefore, the article argues that the existing 'traditional/rooted' networks and initiations should be strengthened and re-considered responding to this motivation. To allow for a process meeting the needs of all involving parties, traditional top-down problem-solving mechanisms needs to evolve towards a non-hierarchical and inclusive approach. This, in turn, creates a dynamic environment where participatory mechanisms are tried and tested, and where the urban opposition in the peripheral cities are empowered.

Kaynakça / References

A. Cihat Kürkçüoğlu Arşivi.

Acuner, D. (2019). Canavarlaştırılan kent sokakları: kadının kent deneyimi üzerine bir değerlendirme. C. Özbay & A. Terzioğlu (Der.), *Türkiye'de cinsiyet kültürleri* içinde (ss. 109-127). İstanbul: İletişim Yayınları.

Açıkalın, O. (2021). Urfa'da kalkınma: 30 yılın hikayesi. A. N. Yıldız (Der.), *Bir ahir zaman Babil'i Urfa* içinde (ss. 71-147). İstanbul: İletişim Yayınları.

Albayrak, E. (2020). Konutta fiyatlar yükseldi: Şanlıurfa'da satışlar azaldı! *Gazete İpekyol*. 7 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.gazeteipekyol.com/haber/9263502/konutta-fiyatlar-yukseldi-sanliurfada-satislar-azaldi adresinden erişildi.

Augè, M. (2021). *Yer-değiller bir üst modernite antropolojisine giriş.* (Ö. K. Buhari, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1992).

Balaban, O. (2013). Neoliberal yeniden yapılanmanın Türkiye kentleşmesine bir diğer armağanı: kentsel dönüşümde güncelin gerisinde kalmak. A. Çavdar & P. Tan (Der.), *Müstesna şehrin istisna hali* içinde (ss. 51-78). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Berner, E. (2020). Metropol ikilemi: küresel toplum, yerellikler ve Manila'da kent arazisi için yürütülen mücadele. A. Öncü & P. Weyland (Der.), *Mekân, kültür, iktidar-küreselleşen kentlerde yeni kimlikler* içinde (ss. 137-161). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çavdar, A. (2015). Orta sınıfın evi. A. Çavdar & P. Tan (Der.), *Müstesna şehrin istisna hali* içinde (ss. 149-165). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı web sitesinde (csb.gov.tr)

Demirtaş-Milz, N. (2020). Neoliberal kentsel politikalar ve sosyal ayrışma: yabancı korkusu mu, yabancılaşma mı? güvenlik sorunu mu, güven(ce)sizlik mi?. Ş. Geniş (Der.), *Otoriter neoliberalizmin gölgesinde: kent, mekân, insan* içinde (ss. 85-123).

Dişli, Y. S. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Doğru, H. E. (2021). *Çılgın projelerin ötesinde TOKİ, devlet ve sermaye*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Eiguer, A. (2018). *Evin bilinçdışı*. (P. Akgün, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Erkilet, A. (2015). "Düzgün aileler" "yeni gelenler"e karşı: korku siyaseti, tahliyeler ve ayrışma. A. Çavdar & P. Tan (Der.), *Müstesna şehrin istisna hali* içinde (ss. 127-146). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Eryılmaz, F. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX

0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Ermaket (2011). 1/100 maketler, Polatkan Yapı Şanlıurfa. 7 Mayıs 2022 tarihinde, http://ermaket.com/index.php?route=product/category&path=72_76_165 adresinden erişildi.

Erman, T. (2020). *"Mış gibi site" Ankara'da bir TOKİ-gecekondu dönüşüm sitesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Füruzan (2021). *Parasız yatılı*. İstanbul: YKY Yayınları.

Geniş, Ş. (2020). Giriş: otoriter neoliberalizm ve otoriter kentleşme. Ş. Geniş (Der.), *Otoriter neoliberalizmin gölgesinde: kent, mekân, insan.* Ankara: Nika Yayınevi.

Gülsün, B. (Der.). Alternatif konut üretimi: "sosyal konut". *Yapı Dergisi*. 1 Eylül 2022 tarihinde, https://yapidergisi.com/alternatif-konut-uretimi-sosyal-konut/ adresinden erişildi.

Harvey, D. (2008). *Umut mekânları*. (Z. Gambetti, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Hallaç, M. C. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Haspolatoğlu, H. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Iggers, G. G. (2016). *Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarihyazımı*. (G. Çağalı Güven, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kahraman Usta, H. (2021). Planlı kentleşme ve rant ilişkisi: Şanlıurfa örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 (48)*, 1-22.

Karacadağ Kalkınma Ajansı (2012). *Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Karacadağ Kalkınma Ajansı (2018). İstatastiklerle Şanlıurfa 2018. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.gov.tr_306_FO6F86VU_istatistiklerle_sanliurfa_2018.pdf adresinden erişildi.

Karagözlü, F. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Karasu, M. A. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Karasu, M. A. (2020). Şanlıurfa'da kamu personelinin kentsel mekânda ayrışma biçimleri. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*. 2(2), 5-39.

Kaya Erdoğan, E. (2020). Maltepe karyesinden Maltepe'ye: inşaatın, sermayenin ve kentsel hareketlerin odağı. Ş. Geniş (Der.), *Otoriter neoliberalizmin gölgesinde: kent, mekân, insan* içinde (ss. 39-85). Ankara: Nika Yayınevi.

Keyman, E. F., Koyuncu-Lorasdağı, B. (2020). *Sekiz kentin hikayesi Türkiye'de yeni yerellik ve yeni orta sınıflar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kılıç, F. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Kuppinger, P. (2012). Dışlayıcı yeşillik: Kahire'de yeni güvenlikli siteler. *İdealkent Dergisi*. (Ş. Geniş, Çev.). Sayı: 6, ss. 10-39. (Orjinal eserin adı: Exclusive Greenery: New Gated Communities in Cairo, yayın tarihi 2004).

Kuyucu, T. (2020). Türkiye'de sosyal konut politikasının paradoksu. Ş. Geniş (Der.), *Otoriter neoliberalizmin gölgesinde: kent, mekân, insan* içinde (ss. 123-155). Ankara: Nika Yayınevi.

Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kyvig, D. E., Marty, M. A. (2011). *Yanıbaşımızdaki tarih*. (N. Özsoy, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Madden, D., Marcuse, P. (2021). *Aşırı metalaşma çağında konutu savunmak*. (Ş. Geniş, Çev.). Ankara: İdealkent Yayınları.

Mutlu Kılıç, E. (2016). *Neoliberal politikalar çerçevesinde Türkiye'de kentsel dönüşüm ve kentsel mekanı yeniden anlamlandırmada sözlü tarih bilgisi: İzmir-Kadifekale kentsel yenileme projesi örneği.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Neyzi, L. (2013). *Ben kimim? Türkiye'de sözlü tarih, kimlik ve öznellik*. (H. Özkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özbek, A. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Penpecioğlu, M., Bayırbağ, M. K., Schindler, S. (2022). Tamamlanmamış kentsel devrim: Türkiye'de neoliberal kentsel dönüşümün çoklu sosyo-politik örüntüleri ve Ankara örneği. E. Acara & M. Penpecioğlu (Der.), *Tamamlanmamış kentsel devrim-günümüz Türkiyesi'nde kent, kriz ve gündelik hayat* içinde (ss. 167-203). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Perinçek, V. S. (2003). *Kamusal alan – kamuya açık özel mekân ilişkisinde geçiş bölgeleri.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi: İstanbul.

Şahinalp, M. S. (2005). *Şanlıurfa Şehri'nin kuruluş ve gelişmesi.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Şanlıurfa Koruma Kurulu Arşivi.

Şentürk, B. (2018). Mahalle kahvesinde "abla" kabul günlerinde "hanım": sınıf ve toplumsal cinsiyet bağlamında gecekonduda kadın araştırmacı olmak. R. Harmanşah ve Z. N. Nahya (Der.), *Etnografik hikayeler* içinde (ss. 68-86). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Tanyeli, U. (2012). *İstanbul'da konut mekânında mahremiyetin ihlali ve teşhiri: gerilimli bir tarihçe 16.-21. yüzyıl*. İstanbul: Akın Nalça Kitapları.

Taşgüzen, Z. (2019). *Domestik yaşam: bir konut kuramı için altlık*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.

TÜİK (2021) Türkiye İstatistik Kurumu. *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi, 2021.*

TÜİK. *İller bazında inşaat ve konut istatistikleri.*

Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. *19 Eylül 2022 tarihinde, https://csb.gov.tr/cumhuriyet-tarihinin-en-buyuk-sosyal-konut-projesi-ilk-evim-ilk-is-yerim-bakanlik-faaliyetleri-36220 adresinden erişildi.*

Türkün, A. (Der.). (2013). *Mülk, mahal, insan-İstanbul'da kentsel dönüşüm.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Türkün, A. (2013). Kentsel ayrışmanın son aşaması olarak kentsel dönüşüm. A. Türkün (Der.), *Mülk, mahal, insan-İstanbul'da kentsel dönüşüm* içinde (ss. 3-12). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Ünlü, S. (2012). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa kentleşme yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm danışma toplantısı sonuç raporu*. 10 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.gov.tr_31_BX0B70CW_sanliurfa_kentlesme_yasam_kalitesi_ve_kentsel_donusum_danisma_toplantisi_2014__2018.pdf adresinden erişildi.

Yılmaz, C. (2015). Orta sınıflar üzerine düşünmek: İstanbul'da orta sınıfların ajandasına risk yazmak. *A. Çavdar & P. Tan (Der.), Müstesna şehrin istisna hali* içinde (ss. 99-127). İstanbul: Sel Yayıncılık.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Konferans Bildirisi / Conference Paper**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2330-2364 **DOI:**10.31198/idealkent.1137408

Geleneksel Konutların Korunmasına Yönelik Bir İnceleme: Elazığ Evleri Örneği

*

Tuba Nur Olğun[1]
ORCID: 0000-0001-5654-0020

Öz

Konut üretimi, tarihsel süreç boyunca evrilen ve gelişen bir eylemdir. İnsani pek çok veriden etkilenerek oluşan konutların gelişim süreci, çoğunlukla geleneksel konut yapıları üzerinden çok yönlü olarak irdelenebilmektedir. Geleneksel konutlar, Anadolu'da yoğun olarak bulunan mimari değerlerdir. Bu yapılar, inşa edildikleri dönemin yapı üretimine ve kullanımına dair niteliklerin anlaşılabilmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu kapsamda ele alınan Elazığ evleri de Anadolu mimarisinin özgün niteliklerini yansıtan birer miras olarak günümüze kısmen ulaşabilmiştir. Özgün malzeme ve yapım tekniğiyle üretilen; inşa edildikleri dönemin kültürel ve sosyal koşullarının izlerini taşıyan bu yapılara dair, literatürde oldukça az sayıda çalışma bulunduğu görülmüştür. Yöredeki pek çok geleneksel konutun da yitirildiği göz önünde bulundurularak; yapılan çalışmayla, Elazığ kent merkezinde, Kazım Efendi Sokakta yer alan geleneksel konut yapılarının koruma bağlamındaki güncel durumunu ortaya koymak, sorunlarını tespit etmek ve bu sorunların giderilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bunun için ilgili literatür incelenmiş ve yerinde gözlemler yapılmıştır. Sonuçta mimari miras olarak geleneksel konutların ve Elazığ evlerinin korunmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Geleneksel konut, koruma, mimari miras, Kazım Efendi Sokak, Elazığ Evleri.*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, E-mail: tnbaz@firat.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 28.09.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Conference Paper / Konferans Bildirisi**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2330-2364 **DOI:**10.31198/idealkent.1137408

A Study on Conservation of Traditional Houses: The Case of Elazığ Houses

*

Tuba Nur Olğun[2]
ORCID: 0000-0001-5654-0020

Abstract

Housing production is an action that evolves and develops throughout the historical process. The development process of the houses, which are influenced by many human data, can be examined in many ways, mostly through traditional houses.Traditional houses are architectural values that are densely found in Anatolia. These play a role in understanding the building production and use of the period in which they were built. Elazığ houses, which are considered in this context, have partially survived to the present day as a heritage reflecting the original qualities of Anatolian architecture. It has been observed that there are few studies in the literature on these structures, which are produced with original materials and constructions and carry the traces of the socio-cultural conditions of the period in which they were built. Considering that many traditional houses in the region have been lost; it is aimed to reveal the current status of the traditional houses in Kazım Efendi Street in the city center of Elazığ, to identify their problems and to contribute to their elimination. The relevant literature was examined and on-site observations were made. As a result, attention was drawn to the necessity of preserving Elazığ houses as architectural heritage.

Keywords: *Traditional house, conservation, architectural heritage, Kazım Efendi Street, Elazığ Houses.*

[2] Assist. Prof., Fırat University, E-mail: tnbaz@firat.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 28.09.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

Giriş

Son yüzyılda dünya nüfusunun katlanarak artması beslenme ve barınmanın yanı sıra enerjiye duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. Günümüzde devletler artan enerji ihtiyaçlarının önemli bir kısmını baraj yapımı gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlamaya çalışmaktadırlar. Ancak dünyanın birçok ülkesinde yapılan baraj inşaatları nedeniyle yerleşim yerlerinin değiştirilmesi zorunlu kitlesel göçlere neden olmakta (Lessard vd., 2013; Richter, Sandra ve Carmen, 2010; Terminski, 2013; Thomas ve Adams, 1999) ve göç edenler için konut ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Mevcut istatistikler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde her geçen gün barajların arttığını ve bunun zorunlu mekan değişmelerini beraberinde getirdiğini bize göstermektedir (Poff ve Hart, 2002; Zarfl, Lumsdon, Berlekamp, Tydecks ve Tockner, 2015). Genellikle göç eden nüfusun barınma ihtiyacı kamu politikaları çerçevesinde yeni yerleşkelerde inşa edilen konutlar aracılığıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Yeni yerleşim yerlerindeki sosyal alanlar, kentsel ve çevresel imkânlar ve en önemlisi konutların kalitesi burada yaşayanların yaşam kalitesini ve kişilerin psikolojik sağlığını önemli ölçüde etkilemektedir(Smith, 2011, s.6). Dolayısıyla barınma veya konut ihtiyacı yaşam kalitesini belirleyen en önemli göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Amerigo ve Aragones, 1997; Erol, 1999; Yamada, Heo, King ve Fu, 2009).

Türkiye'de, özellikle son dönemlerde baraj inşaatlarında artış olduğu ve bunun sonucunda binlerce insanın yerinden edildiği bilinmektedir (Bakırcı, 2002, s.378). 2020 yılında yapımı tamamlanan Ilısu veya diğer adıyla Veysel Eroğlu Barajı nedeniyle sular altında kalan yerleşim yerlerinden birisi de Barınma ve buna yönelik ihtiyacın getirdiği mekân kavramı, insanın doğayı egemenliği altına alma yolunda geliştirdiği ilk davranışlardandır (Asasoğlu, 2013, s. 57). Bu bağlamda konut kavramını genel bir bakış açısıyla, bireyin yaşamsal ihtiyaçlarından biri olan barınmayı karşılayan fiziksel bir mekân olarak tanımlamak mümkündür (Anbarcı, Giran, Türkan ve Manisalı, 2011, s. 178). Temel işlevi, insanı fiziksel etkilerden korumak ve barındırmak olan konut; toplumun sosyo-kültürel yapısını net şekilde yansıtan birimlerin başında gelmektedir (Alga, 2005, s. 9).

Konut üretimi, insana dair kavramların en önemlilerinden olan kültür başta olmak üzere tarihsel verilerden, coğrafi koşullardan ve bunları içeren çeşitli kavramlardan etkilenen çok yönlü bir faaliyettir. Bu anlamda konut ve tasarımı süreç olarak, modern insanın tarihsel gelişimi ile örtüşmekte ve mimarlık kavramını da içerisine alarak günümüze gelmektedir; bu süreç

içinde kültürün katkısı ise, göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir gerçekliktir (Asasoğlu, 2013, s.58).

Tarihi, coğrafi ve kültürel verilerin birer yansıması olarak ortaya çıkan geleneksel konutlar, barınma ihtiyacını giderme ve konut üretme eylemlerinin günümüze ulaşma sürecini anlayabilmeye yönelik birçok bilgiyi bünyelerinde barındırmaktadır. Bu durum, geleneksel konutları mimarlık disiplini açısından incelemeye değer birimler hâline getiren nedenlerin başında gelmektedir. Söz konusu yapılara dünyanın pek çok yerinde rastlandığı gibi zengin Anadolu coğrafyasında da yoğun olarak bulundukları görülmektedir.

Bu çalışmada, Anadolu geleneksel konutlarının genel özelliklerini yansıtan Elazığ evleri incelenmiş ve korunmalarına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın amacı, insan yaşamının odağı hâline gelen konut mekânlarının önemli örnekleri olarak geleneksel konutların özelliklerini, kent merkezindeki Kazım Efendi Sokak üzerinde bulunan Elazığ evleri özelinde ortaya koymak ve günümüzdeki durumlarını ele alarak, korunmalarına katkı sağlamaktır. Geleneksel konutların yansıttığı yapım sistemi ve malzeme özellikleri, mekânsal nitelikler, kullanıma yönelik detaylar ve diğer özgün veriler, günümüzün konut üretim ve kullanım biçimlerine de ilham verebilecek değerlere sahiptir. Bu bağlamda söz konusu yapıların korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlanarak konut hakkı, sürdürülebilir konut gibi pek çok konuda tartışılan sorunlara da farklı bir bakış açısı oluşturabilmek amaçlanmaktadır.

Geleneksel konut örneği olarak kent merkezinde, Kazım Efendi Sokakta yer alan Elazığ evleri, önemi giderek daha iyi anlaşılan kerpiç malzeme ile üretilmiş olmalarının yanı sıra, inşa edildikleri Osmanlı dönemi içinde Elazığ aile kültürü ve sosyal yaşamına dair bilgiler de vermektedir. Bu yapılardan günümüze az sayıda ulaşmış olması, korunmalarına dair çalışmaların kısıtlılığı, mimarlık disiplini ve koruma çalışmaları açısından önemlerinin yeterince vurgulanmamış olması, örnek çalışma alanları olarak ele alınmalarında etkili olmuştur. Çalışma, söz konusu yapılara yönelik olarak yukarıda belirtilen eksikliklerin giderilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışmanın hazırlanması için öncelikle incelenen konuya dair literatür araştırılmış ve bu alanda yapılan uygulamalar irdelenmiştir. Bu anlamda kültürel miras kavramı araştırılmış ve bunun içinde mimari mirasın yeri incelenmiştir. Buna yönelik pek çok rapor, kitap, makale, bildiri ve tez çalışmaları araştırılmıştır. Ayrıca geleneksel konut yapılarının içerdiği somut ve somut olmayan değerlere dair kaynaklar da incelenmiş ve buna göre öne

sürülen koruma önerileri ele alınmıştır. Elde edilen bu bilgiler, Anadolu'da geleneksel konut yapısı bağlamında önemli örneklerin bulunduğu ve bunların kısmen günümüze ulaşabildiği Elazığ üzerinden değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Elazığ kent merkezinde bulunan; inşa edildikleri dönemin tarihi, coğrafi ve kültürel nitelikleriyle birlikte malzeme ve yapım tekniği açısından da detaylarına ışık tutan, Kazım Efendi Sokak üzerinde bulunan beş konut yapısı incelenmiştir. Yapılarla ilgili literatür taranmış ve rölöveleri ile restitüsyon çalışmaları, ilgili kaynaklardan edinilerek aktarılmıştır. Yapıların günümüzdeki durumları koruma bağlamında değerlendirilmiştir. İnşa edildikleri dönemden günümüze ulaşan süreçte geçirdikleri dönüşümler, Türkiye'de geleneksel konut yapılarının genel durumları ve konut mekânı algısı açısından irdelenmiştir.

Çalışma kapsamında elde edilen bilgiler ve yerinde gözlemler ile yapılan değerlendirmeler ışığında, başta geleneksel Elazığ evleri olmak üzere, Anadolu'da bulunan geleneksel konut yapılarının, günümüzde konuta dair sorunlarla ilintili olarak korunmasına yönelik ilkesel bağlamda öneriler getirilmiştir.

Mimari Miras Olarak Geleneksel Konutların Korunması

Mimari miras, kültürel mirasın önemli bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (ICOMOS Türkiye, 2013, s. 1). Mimari mirası tanımlayabilmek ve temsil ettiği değerleri anlayabilmek açısından kültürel miras kavramını ve türlerini inceleyerek; mimari mirasın bunların içindeki yerini ve bunlarla ilişkisini irdelemek faydalı olacaktır.

Kültürel miras, insanlığın ve toplumları oluşturan tüm kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve aynı zamanda kanıtı olarak tanımlanmaktadır. Somut ve somut olmayan değerler olarak iki ana grupta incelenen kültürel miras; her iki grup için de tarihsel belgesel, estetik-sanatsal, simgesel, sosyal, ekonomik, dini, manevi ve politik değerler içermektedir (ICOMOS Türkiye, 2013, s. 1). Somut kültürel miras; taş, cam, metal, toprak gibi taşınır öğelerle anıtlar, külliyeler, sit alanları gibi taşınmaz varlıkları içermektedir. Somut olmayan kültürel miras ise sözlü anlatımlar ve gelenekler, gösteri sanatları, toplumsal ritüeller ve festivaller, halk bilgisi, evren ve doğaya dair uygulamalarla el sanatları gibi gelenekleri kapsamaktadır (Uzun, 2020, s. 5).

Kültürel mirasın bir parçası olarak mimari miras, "*İnsanlığın ortak malı olan ve günümüze ulaşmış özgün nitelikleriyle geleceğe aktarılması gereken, farklı*

ölçek ve nitelikte olan ve tüm değerleriyle, bütünleşik koruma ilkelerine göre korunması gereken yapı ve yapı gruplarıdır." ifadeleriyle tanımlanmaktadır (ICOMOS Türkiye, 2013, s. 2). İnsanların yaşamlarının ve gündelik davranış kalıplarının, ait oldukları sosyal ve fiziksel çevrede hayat bulduğu göz önünde bulundurularak, özellikle 'bütünleşik koruma ilkeleri' açısından mimari mirasın somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerini bir arada bünyesinde barındırdığını belirtmek mümkündür (Akyıldız ve Olğun, 2020a, s. 54).

Geleneksel konutlar, mimari mirasın bir alt bileşeni olarak "*geleneksel mimari miras*" tanımı içinde değerlendirilebilir. Buna göre geleneksel mimari mirasın tanımına bakıldığında, "*Teknoloji ve iletişim olanaklarının gelişmesiyle hızla çeşitliliğini yitiren dünyada, yöreye özgü malzeme ve tekniklerle, yöresel yapım geleneklerini, yerel kimliği yansıtan geleneksel yapı, yapı grupları ve yerleşmelerdir.*" olarak ifade edildiği görülmektedir (ICOMOS Türkiye, 2013, s. 3).

Mimarlıkta koruma çalışmalarının tarihsel süreci incelendiğinde, geleneksel mimari miras kapsamına giren pek çok mütevazı nitelikli yapının korunmasının, oldukça geç dönemlerde önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Sıradan bireylerin içinde yaşadığı barınma mekânlarının kültür varlığı olarak değerlendirilmesi ve korunmalarının gündeme gelmesi, ilk olarak 18. yüzyılın sonunda Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Eres, 2013, s. 460). Böylece Sanayi Devrimi'nden önceki koruma sürecinde tek yapı ölçeğinde gerçekleşen koruma uygulamaları, yalnızca anıtsal ya da simgesel nitelikli yapıları değil; mütevazı niteliklere sahip olan konutları da kapsar hâle gelmiştir (Olğun, 2021, s. 16).

Modernizmin etkisiyle 20. yüzyılın ikinci yarısında, konut tasarımında kullanıcının talep ve özelliklerini, sosyal yaşamını ve kültürel değerlerini, bağlamı ve yerin ruhunu yadsıyan; dolayısıyla yaşam alanlarında tek tipleşerek kimliksizleşmeye ve monoton bir yapılaşmaya neden olan bir tasarım anlayışı hâkim olmuştur (Gökçe, 2020, s. 38). Yoğun bir şekilde eleştirilen bu olumsuz durum, konut tasarımında kullanıcının sosyal ve kültürel değerlerinin dikkate alındığı bir tasarım yaklaşımının benimsenmesini gündeme getirmiştir (Edgü ve Ünlü, 2003, s. 1; Sözen, 2012, s. 12). Bu bağlamda, çalışmalar çoğunlukla kentsel alanlarda üretilen konutlar üzerinde yoğunlaşmış, ancak; geleneksel mimarinin, insan-çevre ilişkileri kapsamında somut ve somut olmayan kültürel değerler açısından öncelikli olarak araştırılması gereken bir konu olduğu da bu süreçte öne çıkmıştır (Ceylan ve Bulut, 2017, s. 82; Edgü ve Ünlü, 2003, s. 1; Eminağaoğlu ve Çevik, 2015, s. 77; Erman,

2017, s. 170; Ersoy, 2010, s. 2; Gökçe, 2020, s. 38; Koman ve Eren, 2010; Oliver, 1997, s. 13; Sözen, 2012, s. 17).

Geleneksel konutların inşa edildikleri dönemin mimari anlayışını, topoğrafya ve iklim koşullarına uyum sağlama biçimini, malzeme ve yapım tekniği özelliklerini, çeşitli yapısal detaylarını içerdikleri kadar; gelenek ve göreneklerini, yaşama kültürünü, inançlarını, evren ve doğaya dair uygulamalarını, el sanatlarını ve zanaatlarını da yansıttığı, modernizmin etkisindeki monoton konutlaşmaya bakıldığında bir kez daha anlaşılmıştır. Bu anlamda günümüzün konut üretim anlayışının aksine, geleneksel konutların hem somut hem de somut olmayan kültürel miras değerleri bakımından incelenmesi, insana dair ihtiyaçların çok yönlü olarak karşılanabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Elazığ Evleri

Anadolu'nun stratejik bir noktasında konumlanan Elazığ, sahip olduğu birçok somut ve somut olmayan değerlerle özgün kimliğini günümüze büyük oranda ulaştırabilen yerleşimlerden biridir. Bu kimliğin parçası olan geleneksel konutlar, çoğunlukla kent merkezi sınırları içindeki Harput yerleşiminde ve kırsal alanlarda bulunmaktadır. Günümüzde Elazığ'ın merkezî mahalle dokularında ise geleneksel konutlar büyük oranda yitirilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen ve kent merkezinde bulunan Kazım Efendi Sokaktaki geleneksel konutlar, Elazığ'ın günümüzdeki kentsel alanının geleneksel mimari özelliklerini anlayabilmek ve kimlikteki değişimi de görebilmek açısından önemli yapılardır.

Elazığ'ın Genel Özellikleri

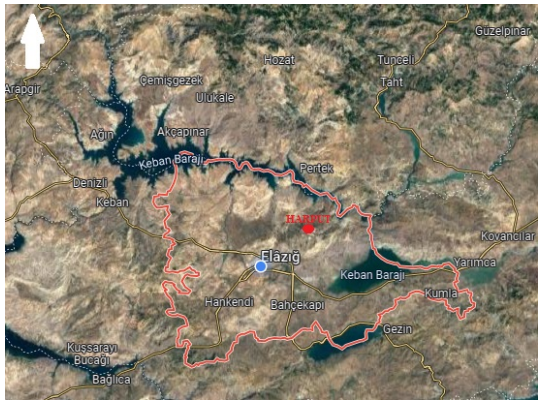
Konumu ve Coğrafi Özellikleri

Elazığ, Doğu Anadolu Bölgesi içinde, Yukarı Fırat Bölümünde konumlanmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1067 metre olan Elazığ; doğuda Bingöl, kuzeyde Keban Baraj Gölü aracılığıyla Tunceli, batı ve güneybatıda Karakaya Baraj Gölü aracılığıyla Malatya ve güneyde ise Diyarbakır'la sınırlanmıştır (Yünkül, 2005, s. 14) (Şekil 1). Merkez yerleşim alanı dışında on ilçesi bulunan Elazığ'ın toplam yüz ölçümü 9183 km²'dir (Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 22).

Şekil 1. Elazığ'ın konumu (Kaynak: Saygılı, 2015)

Elazığ, kentin tarihi yerleşim alanını oluşturan Harput'un elverişli yaşam koşullarına sahip olmayışı ve doğal şartların zorluğu nedeniyle, 1834 yılında Reşid Mehmet Paşa tarafından bugünkü yerinde kurulmuştur (Aşan, 1998, s. 12). Yerleşimin kurulduğu ilk alan olarak Harput, günümüzdeki kent merkezinin kuzeydoğusunda yer almaktadır (Şekil 2). Bu alanın çekirdeğini oluşturan ve etrafı derin uçurumlarla çevrili Harput Kalesi'nin zamanla yetersiz kaldığı ve sonraki dönemlerde kalenin eteklerinde de yerleşme başladığı bilinmektedir (Aşan, 1998, s. 12). Ancak artan nüfus ve değişen yaşam koşullarına bağlı olarak Elazığ ili, yüksek bir noktada konumlanan Harput'tan; özellikle güney ve batı yönlerinde yer alan verimli ovalara doğru yayılmaya başlamış ve bugünkü kentsel yerleşim alanları ortaya çıkmıştır (Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 24).

Şekil 2. Günümüzde Elazığ kent merkezinin ve Harput'un konumları (Kaynak: Google Maps, 2022)

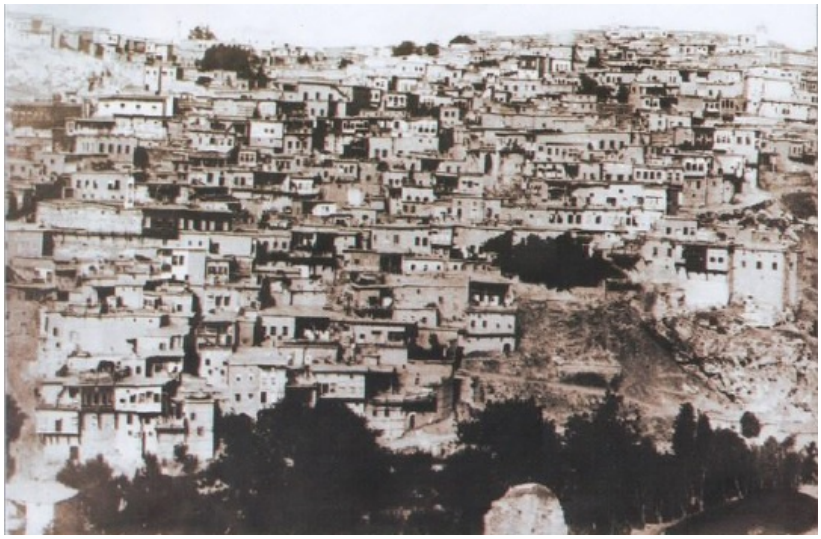
Elazığ'ın günümüzde konumlandığı düzlük alanın yükseltisi, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki diğer yerleşim alanlarına göre daha azdır. Bu açıdan, nispeten daha az engebeli bir coğrafyaya sahiptir. Tüm ilçelerle birlikte Elazığ il sınırları göz önünde bulundurulduğunda, içinde bulunduğu alanın %84'ü dağlarla ve platolarla kaplıdır. Ovalar ise %15'lik bir alana yayılmıştır (Yünkül, 2005, s. 14).

İklim ve bitki örtüsü açısından incelendiğinde Elazığ, kış aylarında soğuk ve sert, yaz aylarında ise sıcak ve kurak olan karasal iklimin etkisinde ve kısa boylu çalılarla otlardan oluşan bitki türlerine sahiptir. Ancak günümüze ulaşan süreçte yaşanan küresel iklim değişiklikleri Elazığ'ı da etkilemiş ve son yıllarda, sert karasal iklimin yerini ılıman iklim koşullarına bıraktığı görülmüştür (Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 22; Yünkül, 2005, s. 15).

Tarihçesi

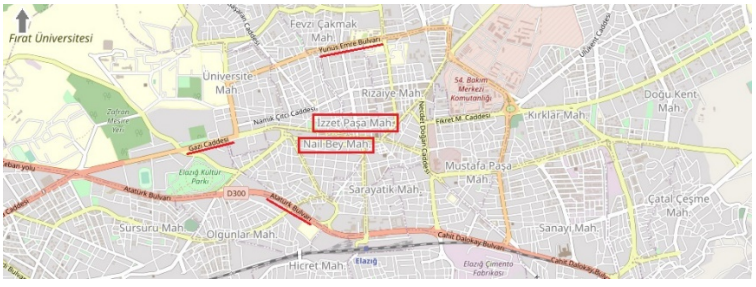
Elazığ'ın tarihçesi, 'taşkale' anlamına gelen Harput'la başlamaktadır (Kabasakal, 2007, s. 8). Kaynaklar incelendiğinde, Harput'un ilk sakinlerinin Hurriler olduğu; ardından yerleşimde Hitit, Urartu, Med, Pers, Roma, Sasani ve Bizans hâkimiyetinin görüldüğü anlaşılmaktadır (Ardıçoğlu, 1964, s. 29; Sunguroğlu, 1958, s. 46). Buna göre Harput'un tarihi, M. Ö. 9. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Kısaparmak, 1967, s. 11).

Harput, ilk defa 1085 yılında Çubukoğulları tarafından Türk hâkimiyeti altına alınmıştır (Tuncel, 1994, s. 551). Bu tarihten itibaren, küçük bir yerleşim alanıyken büyüyen bir şehir hâline gelen Harput, tarihsel süreç içinde Artuklu, Selçuklu, Moğol, Dulkadiroğlu, Memluk, Akkoyunlu ve Osmanlı egemenliklerinde kalmıştır (Ardıçoğlu, 1964, s. 61; Kısaparmak, 1967, s. 11) (Şekil 3).

Şekil 3. Harput'ta bulunan Sarahatun ve Gürcübey Mahallelerinin genel görünümü, 1902 (Kaynak: Balaban, 2000, s. 31)

Elazığ, bugünkü yerine 1834 yılında taşınmıştır (Aşan, 1998, s. 12). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Elaziz vilayeti olarak adlandırılmış ve 1937 yılında Elazığ ismini almıştır (Tuncel, 1994, s. 551). Günümüzde Harput'un güneybatısına doğru giderek genişleyen yerleşim alanı, merkezde bulunan Çarşı Mahallesi, Nailbey Mahallesi, İzzetpaşa Mahallesi gibi alanların çevresinden itibaren şekillenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Elazığ kent merkezini oluşturan mahalleler ve ana aksların konumları (Kaynak: Haritamap, 2022'den alınarak düzenlenmiştir)

Elazığ yerleşimi taşınmaya başladığında, öncelikle idari açıdan önemli olan kurumlar inşa edilmiştir. İlk konut alanları da bu yapıların çevresinde gelişmiştir. Ardından kent daha geniş bir alana yayılmaya başlamıştır. Burada oluşan doku, Harput'taki geleneksel yerleşim dokusuna göre daha

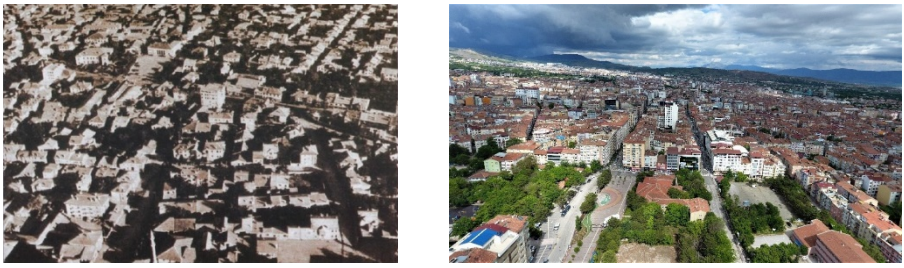
düzenlidir ve sokak-mahalle kavramları daha net okunabilmektedir. Harput'taki zorlayıcı coğrafi koşullar, ova yerleşiminde olmadığından; burada inşa edilen konutlar plan şeması bakımından birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Ayrıca sokak silüetleri daha düzenlidir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni gelişen yerleşim alanında, geleneksel yöntemlerle inşa edilen pek çok konut yapısının bulunduğu bilinmektedir (Karakaş, 2008, s. 17) (Şekil 5).

(a) (b)

Şekil 5. 1930'lu yıllarda Elazığ merkezindeki İzzetpaşa Caddesi (a) ve 1940'lı yıllarda merkezdeki İzzetpaşa Camii minaresinden Gazi Caddesi (b) (Kaynak: Balaban, 2000, s. 31)

Elazığ'da 1950'li yıllara kadar çoğunlukla iki ve üç katlı konutlar inşa edilirken, daha sonra hızlı kentleşmenin de etkisiyle çok sayıda betonarme ve yüksek yapı görülmeye başlanmıştır (Karakaş, 2008, s. 22) (Şekil 6). Bu anlamda kent merkezi, özgün hâlini büyük oranda yitirmiştir. Bu durum, kentte bulunan ve 20. yüzyıldan itibaren inşasına başlanan pek çok geleneksel konut yapısını da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Bu yapıların birçoğu terk edilerek harap hâlde kalmıştır.

(a) (b)

Şekil 6. Elazığ'ın havadan görünümü, 1968 (a) ve 2020 (b)
(Kaynak: Balaban, 2000, s. 33 (a); Malatya Haber, 2020 (b))

Elazığ, Cumhuriyet'in ilanının ardından ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumdan etkilenmiş ve daha büyük merkezlere yapılan göçlerle, nüfusu oldukça azalan küçük bir yerleşim hâline gelmiştir (Pancar, 2013, s. 217). Ancak 2. Dünya Savaşı sonrasındaki yirmi yıl içinde bölgesel kamu kurum ve kuruluşlarının Elazığ'da toplanması, pek çok fabrika ve üretim tesisinin kurulması ve bunlara bağlı olarak yaşanan ekonomik canlanma ile nüfusu hızla artan ve gelişen bir kent olmuştur (Pancar, 2013, s. 217). Günümüzde de gelişmeye devam eden ulaşım ağları, kamu hizmeti yoğunluğu ve üretim alanlarıyla, modernleşme yolunda hızlı adımlarla ilerleyen bir kent durumundadır.

Kültürel ve Mimari Nitelikleri

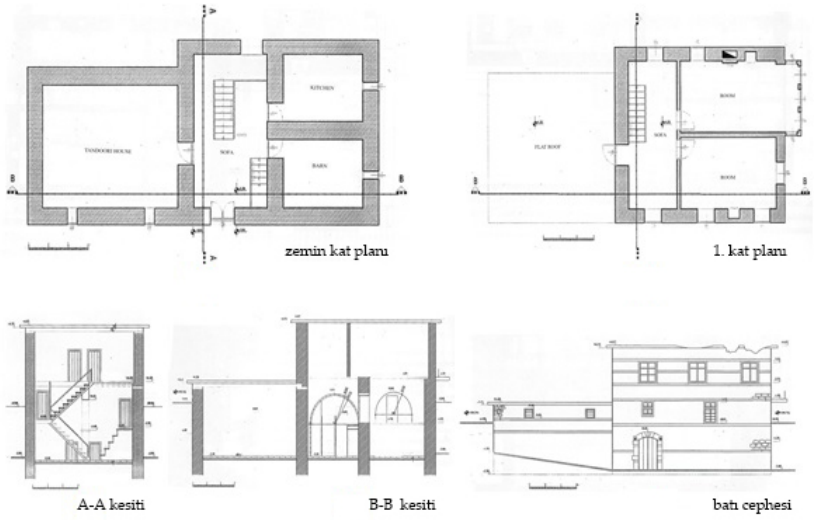
Elazığ, coğrafi bakımdan incelendiğinde Anadolu'da hem doğu-batı hem de kuzey-güney aksındaki ticaret yollarının üzerinde bulunması, zengin su kaynaklarına ve tarıma elverişli ovalara sahip olmasıyla birçok medeniyetin ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda tarihçesi incelendiğinde, onlarca farklı devletin hâkimiyeti altında kaldığı görülmektedir. Bu durum, zengin bir kültürel ve mimari birikimi de beraberinde getirmiştir.

Elazığ'ın geleneksel yaşantısını yansıtan Harput'ta, Türk hâkimiyetinin kesinleşmesiyle nüfusun çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaya başlamıştır (Yünkül, 2005, s. 18). Bundan önce yerleşimde yaşayan gayrimüslim nüfus, kısmen varlığını devam ettirmiş ve farklı inançlara sahip topluluklar, bir arada barış içinde uzun yıllar boyunca yaşamıştır (Akyıldız ve Olğun, 2020b, s. 52). Özellikle Türklerin Orta Asya'dan getirdiği zengin kültürel birikim, yerleşim içindeki somut ve somut olmayan pek çok değeri şekillendirmiştir.

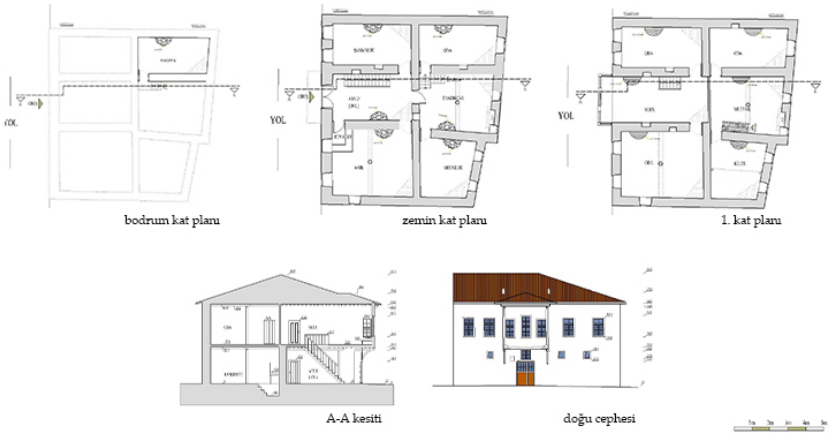
Somut olmayan kültürel değerler açısından bakıldığında Elazığ'ın bu yönden, çevresindeki Anadolu yerleşimleriyle benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Bu bağlamda doğum, düğün ve ölüme yönelik törenler, komşuluk ilişkileri, ibadetler ve imece gibi pek çok değer, özellikle kırsal alanlarda geçmişten günümüze kadar ulaşabilmiştir (Yünkül, 2005, s. 19). Tarıma ve hayvancılığa yönelik üretim biçimleri, Palu çakması, iğne oyası, çit basma gibi el sanatları ve demircilik gibi çeşitli zanaatlar da Elazığ'ın günümüze ulaşan somut olmayan kültürel mirasından bazılarıdır (Aksoy, 2018, s. 41; Begiç ve Öz, 2019, s. 183; Görgünay ve Kutlu, 1984, s. 35; Özcan ve Doğan, 2021, s. 874).

Elazığ, somut kültürel değerler bakımından da zengindir. Kentin geçmişini yansıtan Harput'ta doğal sit alanları, mağaralar, kiliseler, camiler,

kümbetler, türbeler, geleneksel konutlar, kervansaraylar ve anıt mezarlar yoğun olarak bulunmaktadır (Topçu, 2014; s. 100). Ayrıca Elazığ, Anadolu'da kerpiç yapı yoğunluğunun en fazla olduğu dört yerleşimden biri olarak bilinmektedir (Çelebi, 2012, s. 22). Bu özelliğiyle Elazığ'ın kentsel ve kırsal alanında çok sayıda kerpiç konut yapısı bulunmaktadır. Bunların genel niteliklerine bakıldığında, taş temel üzerine kerpiç blok duvarlarla, yığma yapım sistemiyle inşa edildikleri görülmektedir. Genelde iki katlı olan konutların birinci katında çoğunlukla sofa mekânlarına açılan bir cumbaları bulunmaktadır ve bu kısım, ahşap malzemeyle inşa edilmiştir. Zemin katların sokağa yönlenen kısımlarında genelde sofa ve oda mekânları yer alırken; arka kısımlarda ise çoğunlukla mutfak, kiler ve banyo bulunmaktadır. Yapının üzerinde yer aldığı parsel büyüklüğüne, topoğrafik koşullara ve mekânların biçimlenişine göre genellikle arka kısımda, sokakla direkt ilişki kurmayan bahçeler görülebilmektedir. Dış cepheler çamur sıva ile olumsuz doğa koşullarından korunmaktadır. Üst örtüler ise çoğunlukla düz toprak dam olarak inşa edilse de sonradan ahşap kırma çatılarla ve alaturka kiremit kaplamayla örtülmüştür. (Ardıçoğlu, 1964, s. 48-49; Coşkun, 2008, s. 23; Karakaş, 2008, s. 57; Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 24; Yaman ve Coşkun, 2021, s. 7) (Şekil 7, Şekil 8).

Şekil 7. Harput'ta bulunan geleneksel konutlardan Şefik Gül Evi'nin rölöve çizimleri (Kaynak: Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 131)

Şekil 8. Elazığ merkez Kesrik Mahallesi'ndeki geleneksel konutlardan Muhittin Narlıkaya Evi'nin rölöve çizimleri (Kaynak: Karakaş, 2008, s. 109-113)

Elazığ'da, Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi somut ve somut olmayan kültürel miras birbiriyle iç içedir. Bu anlamda yapılar yalnızca fiziksel nitelikleriyle değil; yaşam biçimi, örf ve adetler, törenler ve üretim biçimleriyle de şekillenmektedir. Bu birlikteliğin önemli örnekleri olan Elazığ evleri, kültürel ve mimari miras olarak incelemeye değer özellikler taşımaktadır.

Geleneksel Elazığ Evlerinin Özellikleri

Geleneksel mimariyi oluşturan eserler coğrafi konum, iklim, gelenek ve görenekler, üretim ve tüketim biçimleriyle şekillenen ve yıllar boyunca aktarılan deneyimle inşa edilen yapılardır (Muşkara, 2017, s. 437). Geleneksel Elazığ evleri de bu bağlamda içinde yer aldığı coğrafi koşullara göre şekillenen, Elazığ'ın tarihi ve kültürel değerlerini yansıtan özgün birimlerdir.

Geleneksel Elazığ evleri, öncelikle Elazığ'ın ilk yerleşim alanı olan Harput'ta inşa edilmiştir. Kentin, Harput'un güneyinde yer alan ovaya taşınmasıyla birlikte, bu alanda da birçok geleneksel konut yer almıştır. Ancak hızlı kentleşmeyle birlikte bu yapılar büyük oranda yok olmuş, harap durumda kalmış ya da işlev değiştirmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamında, Elazığ'ın günümüzdeki yerleşim alanında merkezî bir konumda yer alan ve korunabilen ender sivil mimarlık örneklerinden, Nailbey Mahallesi Kazım Efendi Sokak'ta bulunan geleneksel konutlar, detaylı olarak incelenmiştir (Şekil 9).

(a) (b)

Şekil 9. Elazığ kent merkezi içinde Kazım Efendi Sokak (a) ve sokağın yakın ölçekten hava fotoğrafı (b) (Kaynak: Google Earth, 2022'den alınarak düzenlenmiştir)

Kazım Efendi Sokak, Elazığ'ın Harput'tan günümüzdeki yerine taşınma sürecinde, 20. yüzyılın başında inşa edildiği düşünülen yapılardan oluşmaktadır (Öztürk ve Coşkun, 2014). Özgün durumunda sokaktaki tüm yapılar konut işlevliyken, günümüzde bunlardan bazıları yitirilmiş veya yeni işlevlerle kullanılmaya devam edilmiştir. Ayrıca sokak üzerinde yitirilen yapılardan bazılarının yerine, betonarme yapılar inşa edilmiştir (Şekil 10).

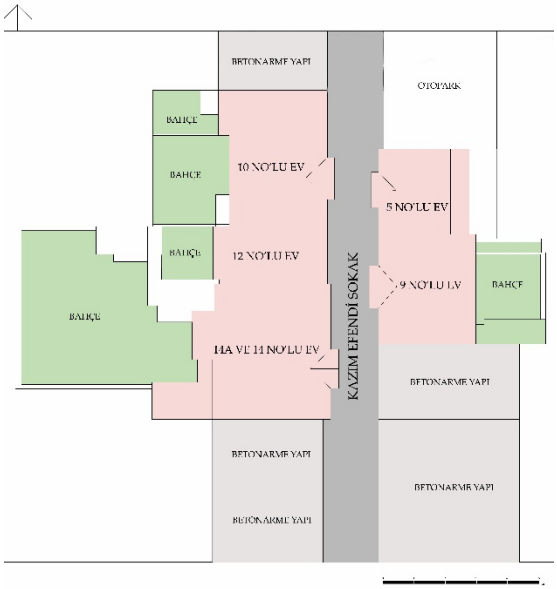
(a) (b) (c)

Şekil 10. Kazım Efendi Sokak'ın 1970'li yıllardaki (a), 2008 yılındaki (b) ve günümüzdeki (2022) (c) görünümü (Kaynak: Balaban, 2000, s. 32 (a); Karakaş, 2008, s. 19 (b))

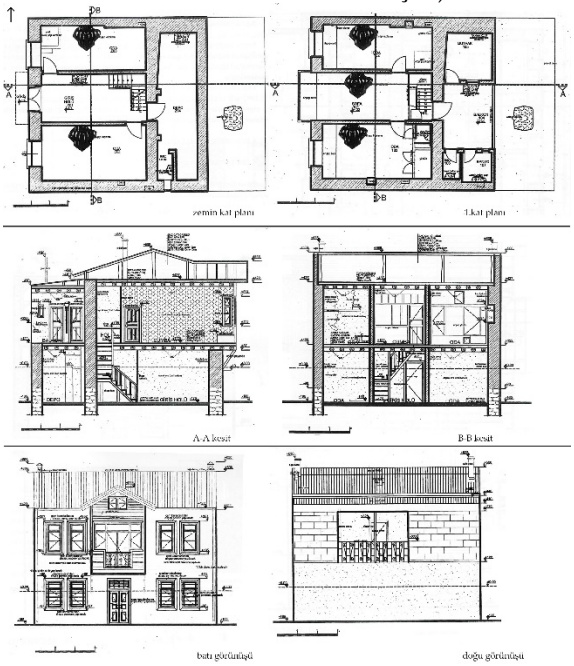
Günümüzde Kazım Efendi Sokak üzerinde beş adet geleneksel konut bulunmaktadır (Şekil 11). Bunlar bitişik nizam düzende konumlanmaktadır. Bu anlamda boşluksuz bir sokak silüeti algılanmaktadır. İncelenen yapılar:

- 5 no'lu Ev - 68 ada 31 parsel (Emine Karahan Evi) (Şekil 12, Şekil 13),
- 9 no'lu Ev (Sabahattin Bakır Evi) (Şekil 14, Şekil 15),
- 10 no'lu Ev - 68 ada 23-24 parseller (Sebat Berilgen Evi) (Şekil 16, Şekil 17),
- 12 no'lu Ev - (Hafize Olgun Evi) (Şekil 18, Şekil 19),

- 14A ve 14 no'lu Ev - 67 ada 21 parseldir (Nüshat Ağel Evi) (Şekil 20, 21).

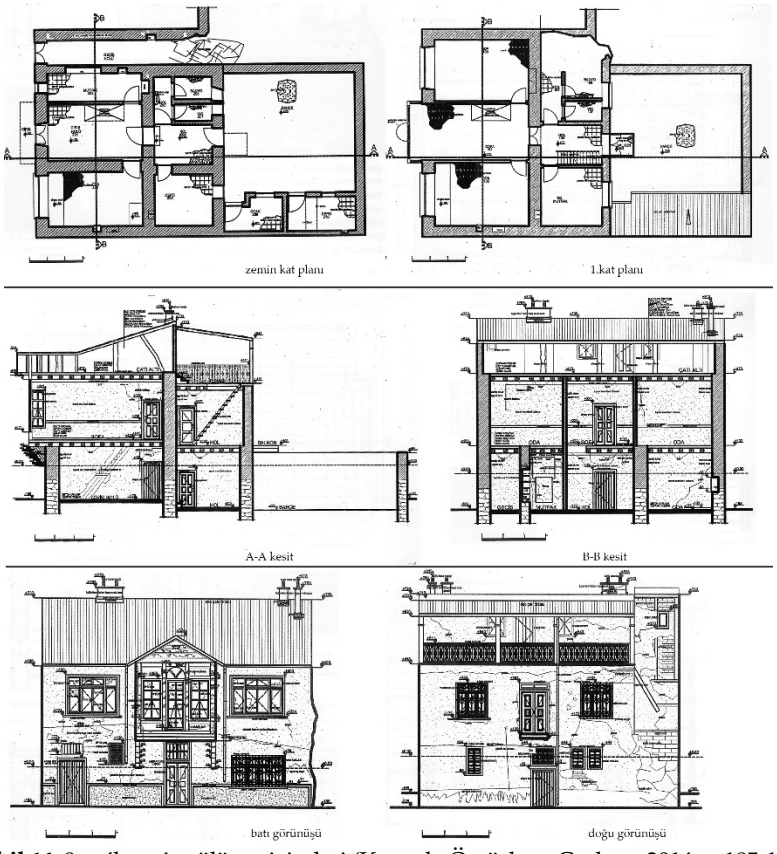
Şekil 11. Kazım Efendi Sokak vaziyet planı şeması (Kaynak: Yaman ve Coşkun, 2021, s. 7'den alınarak düzenlenmiştir.)

Şekil 12. 5 no'lu evin rölöve çizimleri (Kaynak: Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 169-180)

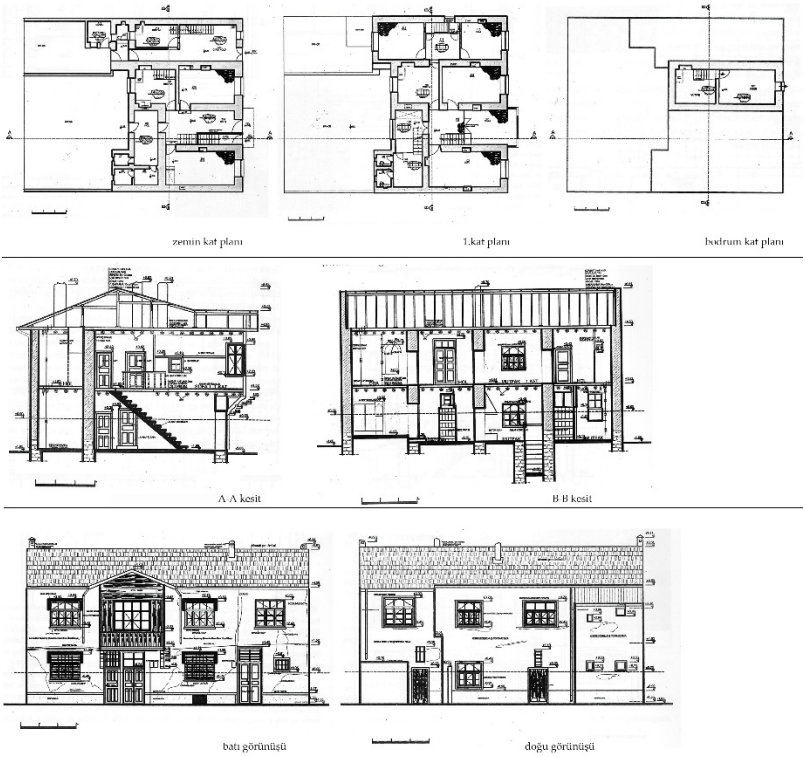
Şekil 13. 5 no'lu evin sokak üzerinden görünümü (Kaynak: Kişisel arşivi, 2022)

Şekil 14. 9 no'lu evin rölöve çizimleri (Kaynak: Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 185-197)

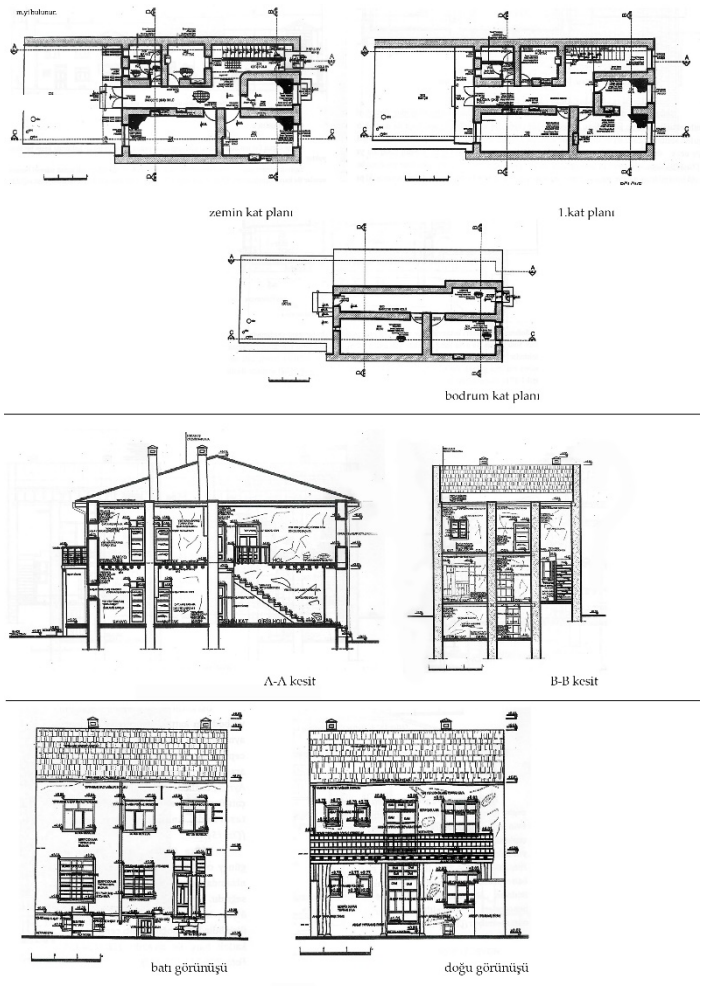
Şekil 15. 9 no'lu evin sokak üzerinden görünümü (Kaynak: Kişisel arşiv, 2022)

Şekil 16. 10 no'lu evin rölöve çizimleri (Kaynak: Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 228-238)

Şekil 17. 10 no'lu evin sokak üzerinden görünümü (Kaynak: Kişisel arşiv, 2022)

Şekil 18. 12 no'lu evin rölöve çizimleri (Kaynak: Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 201-211)

Şekil 19. 12 no'lu evin sokak üzerinden görünümü (Kaynak: Kişisel arşiv, 2022)

Şekil 20. 14A ve 14 no'lu evlerin rölöve çizimleri (Kaynak: Öztürk ve Coşkun, 2014, s. 215-225)

Şekil 21. 14A ve 14 no'lu evlerin sokak üzerinden görünümü (Kaynak: Kişisel arşiv, 2022)

Kazım Efendi Sokak'ta incelenen geleneksel konutlar, 1985 yılında tescillenmiştir (Coşkun, 2008, s. 26). Yapıların koruma sorunlarının tespit edilmesi ve bunlara yönelik öneriler sunulması amacıyla, öncelikle sokakla ilişki, plan özellikleri, cephe özellikleri, malzeme ve yapım sistemi özellikleriyle somut olmayan kültürel miras değerleri incelenmiş ve günümüzdeki durumları belgelenmiştir.

Sokakla İlişki

Kazım Efendi Sokak üzerinde yer alan geleneksel Elazığ evlerinde, sokaktan ana giriş kapısıyla direkt sofaya ulaşılmaktadır. Ön cepheler, sokak sınırındadır. Giriş kısımları yol kotundan bir veya iki basamak yüksekte bulunmaktadır. Yalnızca 12 no'lu evin sokağa yönlenen kısmında, dört basamaklı bir merdivenle girişe ulaşılmaktadır. Aynı yapının önünde, yol kotunun altındaki kapıyla bodrum kata girilebilmektedir. Bununla birlikte 9 no'lu, 10 no'lu, 12 no'lu ve 14A ile 14 no'lu evlerin arka tarafında bahçeler yer almaktadır. Bu bahçelere sokaktan direkt ulaşım yoktur. Bahçeye yönlenen cepheler, sokağa yönlenenlere göre daha sadedir.

Yapıların sokağa yönlenen kısımlarında sofa ve odalar bulunmaktadır. Sokak üzerindeki cephelerinde yer alan boşluklar incelendiğinde, giriş kapılarının üzerinde tepe pencereleri görülmektedir. Zemin katlardaki mekânlara ve sokağa açılan pencereler, üst katlardaki pencerelere göre daha küçüktür. 12 no'lu evin bodrum katı da iki küçük pencere aracılığıyla sokakla ilişki kurmaktadır.

Plan Özellikleri

Konutların plan şemaları, genel olarak birbirine benzer özellikler göstermektedir. İki kattan oluşan geleneksel konutların zemin katlarında, sokaktan direkt girişin sağlandığı bir sofa bulunmaktadır. Sofanın bir veya iki yanında odalar yer almaktadır. Yalnızca 10 no'lu ev ile 14A ve 14 no'lu evler iki konut olarak tasarlanmış ve bu yapılarda birincil konut niteliğindeki kısmın planı, sofa ve iki yanında odalar olacak şekilde düzenlenmiştir (Şekil 20). İkincil kısımdaysa dar bir sofadan diğer mekânlara geçilmektedir.

Zemin katların sokağa yönlenen kısımlarında odalar; bahçeye veya arka cepheye yönlenen kısımlarında servis hacimleri konumlandırılmıştır. Bahçeli konutların zemin katındaki sofadan bu bahçelere ulaşılmaktadır. Yalnızca 9 no'lu evde bahçe içinde ocağın bulunduğu bir pişirme mekânı ile depo hacimleri yer almaktadır (Şekil 14).

Konutların birinci katlarına, sofada bulunan bir merdivenle ulaşılmaktadır (Şekil 12). 12 no'lu ev dışındaki diğer tüm konutların üst kat sofasında, sokağa uzanan bir cumba bulunmaktadır. Sofaların bir ya da iki yanında odalar yer almaktadır. Arka cephelere yönlenen kısımlardaysa yine oda, mutfak veya banyo gibi hacimler mevcuttur.

İncelenen konutlardan 12 no'lu evde, yol kotunun altında kalan kapıyla ulaşılan bir bodrum kat bulunmaktadır (Şekil 18). Bu katta bahçeye ulaşımı sağlayan bir geçiş koridoru ve depolar yer almaktadır. Ayrıca 10 no'lu evin güney kısmında, mutfakta bulunan merdivenle ulaşılan bir bodrum kat mevcuttur (Şekil 16). Bu katta birbirine bitişik, iki ayrı kiler bulunmaktadır. 14A ve 14 no'lu konutların altında da mutfakta bulunan bir merdivenle ulaşılan, kiler işlevli bir bodrum kat yer almaktadır. Mutfaktan ulaşılan bodrum katların merdivenlerinin üstü, ahşap bir kapakla örtülmüştür.

İncelenen yapıların planlarına genel olarak bakıldığında, sofanın ve odaların konumlarına ve sayılarına göre simetrik veya asimetrik bir şema görülmektedir. Bununla birlikte yapının üzerinde yer aldığı parselin büyüklüğüne, mekân sayısına ve mekânların bir araya gelme şekline göre sofanın, odaların ve ıslak hacimlerin boyutları birbirilerine ve diğer yapılara kıyasla büyük veya küçük olabilmektedir.

Cephe Özellikleri

Kazım Efendi Sokak'ta bulunan beş farklı geleneksel konut, cephe nitelikleri bakımından incelendiğinde, genel olarak sade bir cephe düzenine sahip olduklarını belirtmek mümkündür. Yapılar bitişik nizam olarak konumlandıklarından, yan cepheleri görünmemektedir. Yalnızca 5 no'lu evin

kuzeyindeki bitişik yapı yıkıldığından, bu cephesi açıktır. Ancak kuzey cephesinde herhangi bir boşluk ve başka bir eleman bulunmamaktadır. Bu anlamda incelenen yapıların sokağa açılan ön cepheleri ile bahçeye ya da arka kısma yönlenen diğer cepheleri bulunmaktadır.

Sokağa açılan cepheler, arka cephelerine göre daha hareketli ve gösterişlidir. Bunlardan zemin kat cephelerinde, sofaya açılan iki kanatlı giriş kapıları ve üzerinde, dikdörtgen biçimli tepe pencereleri yer almaktadır. İki konut olarak tasarlanan 14A ve 14 no'lu evlerde de hem birincil hem de ikincil konut için ayrı giriş kapıları yer almaktadır (Şekil 20). Giriş kapısının bir ya da iki yanında, zemin katta sokağa yönlenen odaların her birinde pencereler bulunmaktadır. Ancak ikincil konutta, giriş kapısının yanında birincil konuta ait mekânın penceresi bulunmaktadır. Zemin katlarda konumlanan bu pencerelerin boyutları, her yapı özelinde çoğunlukla birbiriyle aynı ve her biri, kareye yakın dikdörtgen formludur.

Yapıların birinci katında, sofa mekânına açılan cumbalar bulunmaktadır. Cumbaların sokağa yönlenen cephesinde, 5 no'lu, 10 no'lu, 14A ve 14 no'lu evlerde büyük bir dikdörtgen pencere yer almaktadır (Şekil 12, Şekil 16, Şekil 20). 9 no'lu evin sokağa bakan cephesinde ise cumbada, üç ayrı dikdörtgen pencere ve bunlardan ortada konumlananın üzerinde yarım daire biçiminde bir tepe penceresi görülmektedir (Şekil 13). Bununla birlikte cumbanın iki yanında öndekilere göre daha dar olan birer pencere bulunmaktadır. Birinci katların cumba dışında kalan kısımlarında da cephelerde pencereler yer almaktadır.

Bodrum katı bulunan 12 no'lu evin cephesinde, bu kata açılan ve yol kotunun altında kalan tek kanatlı bir kapı ile yine bu kattaki depoya açılan iki adet kareye yakın dikdörtgen formlu, küçük boyutlu pencere bulunmaktadır (Şekil 18). Yapının zemin katına ulaşan ana giriş yapısı, yol kotundan dört basamak yüksektedir. 10 no'lu evin bodrum kat cephesinde de kareye yakın dikdörtgen formlu ve küçük boyutlu bir pencere mevcuttur.

Konutların cephelerinin özgün durumda dış yüzeylerinin sıva ve boya özellikleriyle ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Elazığ sınırları içinde yer alan diğer geleneksel konut yapıları incelendiğinde, bu yapıların dış cephelerinin toprak esaslı sıva ile kaplı olduğu ve boyalı olmadığı düşünülmektedir.

Malzeme ve Yapım Sistemi Özellikleri

İncelenen konutlardan üç tanesi üç katlı, ikisi ise iki katlıdır. Üç katlı yapılar bodrum, zemin ve birinci kattan meydana gelmektedir. Bunlardan bodrum katlar yığma taş duvarlardan oluşurken; birinci ve ikinci katlar, ana ve kuzu adı verilen kerpiç bloklardan oluşan duvarlarla inşa edilmiştir. Bu blokların arasında, duvarların dayanımını arttıran ahşap hatıllar bulunmaktadır. Zemin katlar, subasman seviyesine kadar 42-55 cm arasında değişen yüksekliklerde taş malzemeli duvarlardan oluşmaktadır. İki katlı yapılarda ise bodrum kat bulunmamaktadır ve bunlar, taş temel üzerine kerpiç bloklu duvarlardan oluşmaktadır.

Yapılardan dördünde, birinci kattaki sofada cumba bulunmaktadır. Sokağa yönlenen cephelerde yer alan cumbalar, ahşap malzemeyle ve hımış tekniğiyle inşa edilmiştir. Ayrıca cumbaların altında, bu çıkmaları desteklemek amacıyla ahşap payandalar mevcuttur.

Yapıların doğramaları ve merdivenleri ahşap malzemelidir. Yapı boşluklarının üstünde yer alan lentolar da ahşaptır. Bununla birlikte çatı örtüsü, ahşap malzeme ve alaturka kiremit kaplamalardan oluşan beşik çatılardır. Buradan hareketle incelenen yapıların malzeme ve yapım tekniği özeliklerine genel olarak bakıldığında, ana malzemenin kerpiç olduğu ve taş ile ahşap malzemenin de yoğun olarak kullanıldığını belirtmek mümkündür. Tüm bu malzemeler yığma yapım tekniğiyle bir araya getirilmiştir.

Somut Olmayan Kültürel Değerler

Çalışma kapsamında incelenen geleneksel konutlar, somut nitelikleri kadar somut olmayan kültürel değerleriyle de öne çıkmaktadır. Bu bağlamda yapıların sokakla ilişkisi incelendiğinde, giriş kapılarının sokağa direkt açılması, birinci katlarda sokağa taşan cumbaların bulunması ve sokağa açılan pencereler, kamusal mekân olarak sokakla özel mekân olarak konut içindeki sosyal yaşantının birbiriyle bağlantılı olduğunu gösteren niteliklerdir. Ayrıca cumbalar konuta dışarıdan geleni görebilme, sokağa hâkim olabilme gibi imkânlar da sağlamakta ve mahremiyet algısını yansıtmaktadır.

Bahçelerin sokaktan direkt ulaşılabilecek şekilde değil; yapıların arka cephesi yönünde konumlandırılması, Elazığ evlerinde mahremiyetin somut kültürel değerlere yansıması olarak değerlendirilebilir (Yaman ve Coşkun, 2021). Bahçeler aynı zamanda sıcak ve kurak yaz aylarında zaman geçirilen serin mekânlar olarak, konut kullanıcılarının sosyal ilişki kurduğu özel alanlardır.

İncelenen konutlarda yapıya girişin sağlandığı bir sofa ve buradan dağılım sağlanan odalarla servis hacimleri yer almaktadır. Bu durum, geleneksel Türk evlerinde sofanın aileyi bir araya getiren ve aynı zamanda odalardaki mahremiyeti destekleyen yönüyle ilişkilendirilebilir (Eldem, 1955, s. 12). Bu bağlamda Kazım Efendi Sokak üzerinde bulunan geleneksel Elazığ evleri, plan biçimlenişi bakımından geleneksel Türk evlerinin yansıttığı somut olmayan kültürel değerleri de bünyelerinde barındırmaktadır.

Konutlardan bazılarının bodrum katında, bazılarının ise zemin katında bulunan kiler ve depo gibi mekânlar, kış aylarında tüketmek üzere hazırlanan ve saklanan pek çok yiyecek için kullanılmaktadır. Bu durum, yörenin yaşama, üretme ve yemek kültürünün önemli bir parçası olarak konut mekânlarına yansımıştır. Bu anlamda genel olarak incelendiğinde, Kazım Efendi Sokak üzerinde bulunan geleneksel konut yapılarının Elazığ'da yaygın olan kültürel değerleri yansıttığını ve buna göre şekillendiğini belirtmek mümkündür.

Günümüzdeki Durum

Kazım Efendi Sokak üzerinde yer alan beş adet geleneksel konutun günümüzdeki durumuna bakıldığında;

- 5 no'lu evin onarılarak ticari işlevle yeniden kullanıldığı (Şekil 13),
- 9 no'lu evin terk edilmiş ve harap durumda olduğu (Şekil 15),
- 10 no'lu evin onarıldığı ve konut olarak kullanımının devam ettiği (Şekil 17),
- 12 no'lu evin restore edilerek ticari amaçlı yeniden işlevlendirildiği (Şekil 19),
- 14A ve 14 no'lu evlerin onarılarak konut işleviyle kullanımlarının devam ettiği görülmüştür (Şekil 21).

Onarılan yapılardan konut olarak kullanılanların dış cephelerinde çimento esaslı sıva ve boya kullanılmıştır. Bununla birlikte cephede, cumbada bulunan ahşap malzemeler de boyanmıştır. Özgün pencere doğramaları değiştirilmiş ve yerlerine ahşap malzemeli yeni doğramalar yerleştirilmiştir. Kapı doğramaları da onarılarak boyanmış ve yeniden kullanılmıştır. Plan şemaları ise büyük oranda korunmuştur.

Ticari amaçlı olarak yeniden işlevlendirilen 5 no'lu evin sokağa yönlenen cephesinde, büyük oranda değişiklik yapılmıştır. Onarımdan önce özgün hâline aykırı olarak, zemin kattaki giriş kapısının iki yanında bulunan ikişer adet pencere boşluğu birleştirilmiş ve tek pencere hâline getirilmiştir. Özgün ahşap giriş kapısı da metal doğrama ile değiştirilmiştir. Onarım sonucunda bu müdahaleler

giderilmiş, yine ikişer pencere oluşturulmuş ve giriş kısmına ahşap kapı doğraması yerleştirilmiştir. Birinci kattaki cumbanın orta kısmı, restorasyon sonrasında balkon olarak düzenlenmiştir. Ayrıca cumbanın iki yanında yer alan ve sonradan özgün duruma aykırı olarak birleştirilen ikişer pencere de yeniden düzenlenmiştir. Plan şemasında ise bazı odalar alçıpan malzemeli duvarlarla bölünerek daha küçük mekânlar hâlinde kullanılmaya başlanmıştır.

Ticari amaçla yeniden işlevlendirilen diğer konut yapısı olan 12 no'lu evin cephesi çimento esaslı sıva ile kaplanarak boyanmıştır. Cephedeki ahşap elemanlar da boyanmıştır. Ancak plan şemasında büyük bir müdahale gerçekleştirilmemiştir. Bahçe mekânının üstü metal malzemeyle büyük oranda örtülmüş ve kapalı bir mekân olarak kullanıma açılmıştır. Yapının bodrum ve üst katları ise kullanılmamaktadır.

İncelenen geleneksel yapılardan yalnızca 9 no'lu evde herhangi bir koruma çalışması yapılmamıştır. Oldukça harap durumda olan yapının onarılarak ofis işleviyle yeniden kullanılması planlanmaktadır (Coşkun, 2008, s. 27).

Sokağın günümüzdeki durumuna genel olarak bakıldığında, yitirilen yapılardan bazılarının yerine açık otopark yapıldığı, diğerlerinin yerini ise betonarme yapıların aldığı görülmektedir. Bu yapılardan biri, cephe nitelikleri olarak çıkmalarla ve kat yüksekliğiyle kısmen geleneksel yapılara öykünen bir tasarıma sahiptir. Diğer yapılar ise tasarım yönünden geleneksel yapılardan tamamen farklıdır. Bununla birlikte onarılan yapılardan cephe karakteristiği ve plan özellikleri bakımından değişim geçirenler mevcuttur. Somut olmayan değerler bakımından da sokakta büyük değişiklikler gerçekleştiği; özellikle ticari işlevlerle birlikte mahremiyet, komşuluk, yaşama kültürü gibi değerlerin geri planda kaldığı ifade edilebilir.

Geleneksel Elazığ Evlerinin Koruma Sorunları ve Öneriler

Elazığ Kazım Efendi Sokak üzerinde yer alan geleneksel Elazığ Evleri, somut ve somut olmayan kültürel değerler açısından zengin yapılar olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda söz konusu yapıların;

- Tarihsel değerleri kadar özgün yerleşim desenini (sokak, parsel, yapı ilişkisi vb.), fiziksel ve mekânsal niteliklerini (üretim biçim ve teknolojisi, büyüklüğü vb.) ve özgünlük değerlerini büyük oranda korudukları,
- İnşa edildikleri dönemden bugüne kadar, sürekli yerleşim alanı olarak konut kullanım biçimindeki değişimleri fiziksel yapılarında okuttukları,
- Homojen yapıları ile yöre mimarisine dair bir tipoloji oluşturdukları belirtilebilir (Gültekin, 2007, s. 262). Bununla birlikte yapıların, Elazığ gele-

neksel konut mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıttıkları ve kent belleğinde önemli bir yere sahip olduklarını ifade etmek mümkündür (Yaman ve Coşkun, 2021).

Yukarıda sıralanan özellikler, Kazım Efendi Sokak üzerinde bulunan geleneksel konut yapılarını korumaya değer kılan gerekçelerdir. Ayrıca insanlığın ortak değeri olan, Elazığ yöresine özgü malzeme ve tekniklerle üretilen, yöresel yapım geleneklerini ve Elazığ'ın yerel kimliğini yansıtan geleneksel yapı grubu olarak değerlendirilebilecek olan bu alanın, geleneksel mimari miras olarak tüm değerleriyle bütüncül olarak korunması ve geleceğe aktarılması gerekmektedir (ICOMOS Türkiye, 2013, s. 2-3). Ancak inşa edildikleri dönemden günümüze ulaşan süreçte terk edilen ya da onarımlar geçiren bu yapılar, çeşitli nedenlerle özgün durumlarına tam anlamıyla uygun olarak korunamamaktadır. Bu bağlamda incelenen yapılar için tespit edilen koruma sorunları şu şekilde sıralanabilir:

- Hızlı kentleşme ve modernleşme süreciyle birlikte, yapılar büyük oranda günümüze ulaşsa da aynı mahalle ve yerleşim alanı içindeki neredeyse tüm geleneksel konutlar tamamen yitirilmiştir. Sokağın çevresinde ve kısmen üzerinde, geleneksel üretim biçimleriyle örtüşmeyen çok katlı betonarme yapılar inşa edilmiştir.
- Sokakta bulunan, incelenen yapılar dışındaki diğer geleneksel konutlar da yitirilmiş ve bu nedenle sokağın silüeti değişmiştir.
- Sokak üzerindeki iki yapı özgün işlevini korusa da gerek diğer geleneksel yapıların; gerekse yeni inşa edilen betonarme yapıların zemin katlarının yoğun olarak ticari işlevle kullanılması, bu ölçekteki yapılarda konut yaşamını oldukça kısıtlamıştır.
- Yapıların cephe özellikleri büyük oranda değişmiş ve sokak silüeti, geleneksel niteliğinden uzaklaşmıştır.
- Ticari işlevli yapılarda bunun getirisi olarak plan şemasında özgüne aykırı değişiklikler yapılmıştır.
- Terk edilen ve harap durumda olan konut yapısına müdahalenin gecikmesi nedeniyle hem sokağın genel dokusu bozulmuş; hem de yapının harabiyeti giderek artmıştır.
- Kültürel değerlerin değişmesiyle birlikte sokakla kurulan sosyal ilişki, mahremiyet, yaşama, üretme ve yemek biçimleri de değiştiğinden, geleneksel konutlar yerine modern betonarme konutlar daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır.

Tarihi çevrelerin ve bunları oluşturan geleneksel yapıların korunmasında, sosyal ve kültürel yapıya dair veriler büyük önem taşımaktadır (Oğuz ve Aksulu, 2016, s. 75). Bu bağlamda sosyo-kültürel açıdan büyük oranda değişime uğrayan

Elazığ'da geleneksel konutların korunmasında, somut ve somut olmayan değerlerin bir arada ele alınması gerekmektedir. Bu anlamda incelenen yapıların korunmasına yönelik olarak sosyal yapı, kentsel doku ve fiziksel verilere dair şu öneriler sıralanabilir:

- Geleneksel yapıların değerini aktarmaya ve koruma bilinci oluşturmaya yönelik olarak gerek yerel yönetimler gerekse uzman bilim insanları tarafından etkinlikler, toplantılar ve Elazığ halkının da dâhil edildiği uygulamalar yapılmalıdır.
- Kent merkezinin giderek artan ticaret yoğunluğunun kontrol altına alınması ve incelenen yapıların özgün işlevleriyle korunmalarının hem çevresel olarak; hem de tek yapı ölçeğinde teşvik edilmesi gerekmektedir.
- Meslek edindirme seminerleriyle yörenin geleneksel dokusunda yer alan malzemeler ile yapım teknikleri öğretilmeli ve ustalar yetiştirilmelidir (Oğuz ve Aksulu, 2016, s. 75).
- Özgün işleviyle korunan yapıların plan, cephe, malzeme ve yapım tekniği özellikleri göz ardı edilmemeli; onarımlar bu niteliklerin maksimum düzeyde korunması kaygısıyla yapılmalıdır.
- Yeniden işlevlendirilen yapılarda, özgün işlevin konut olduğu göz önünde bulundurulmalı; hem plan ve cephe bakımından hem de teknik nitelikler açısından yapılan müdahaleler buna göre düzenlenmelidir.
- Yapıların kerpiç, ahşap ve taş malzemelerden oluşan doğal niteliklerine aykırı olarak çimento harç ve çeşitli modern malzemelerin kullanımı konusunda denetimler yapılmalı; söz konusu doğal nitelikler korunmalıdır.
- Sokaktaki yeni yapıların geleneksel yapılarla benzer plan ya da cephe niteliklerine sahip olması durumunda bu yapıların geleneksel konut olmadığının anlaşılması sağlanmalı; taklitten kaçınılmalıdır.
- Kültürün 'dinamik' ve 'durağan' özellikleri olduğu göz önünde bulundurulmalı; buna göre Elazığ konut kültüründe de değişen özellikler detaylı bir şekilde incelenerek yapılara buna göre müdahale edilmelidir (Basat, 2013, s. 71).

Sonuç

Geleneksel yapılar, kültürel mirasın önemli parçaları olarak geçmişten günümüze ulaşan mimari değerlerdir. Söz konusu yapıların içinde konutlar, insanların içinde en fazla zaman geçirdiği yaşama birimlerinden biri olarak

ayrı bir öneme sahiptir. İnşa edildikleri döneme dair pek çok niteliği bünyelerinde barındıran bu yapıların korunmasının gerekliliği yakın bir zamanda anlaşılmıştır. Bu nedenle pek çok geleneksel konut yapısı günümüze ulaşamamış ya da özgün niteliklerini yitirmiştir.

Geleneksel konutların ve bu yapılardan oluşan dokuların, mimari koruma anlayışının öngörüsü olan özgün işlevinde yaşatılması, büyük oranda bugünün konut kullanımına uygunluğuna bağlıdır. Konut kullanımı, insanın temel hakkı olduğuna göre, geleneksel konutların da günümüzde beklenen yaşanabilirlik düzeyinde olması veya konut gereksinimlerini asgari düzeyde karşılaması beklenmektedir (Gültekin, 2007, s. 262).

Çalışma kapsamında incelenen geleneksel Elazığ evleri, kent belleğinin ve kültürel mirasın önemli temsilcilerindendir. Kentin somut ve somut olmayan pek çok değerini yansıtan bu yapılar, hızla modernleşen yerleşim dokusu içinde kalmış ve çoğunlukla işlev değiştirerek günümüze ulaşmıştır. Bu durum, konut edinmenin giderek zorlaştığı günümüzde, mevcut geleneksel konut stokunun yok olmasını veya özgün işleviyle kullanılamamasını sorgulamayı gerektirmektedir. Bu anlamda değişime uyum sağlayarak, somut ve somut olmayan değerleri dondurmak yerine sürdürebilmenin temel amaç olması, Elazığ evlerinin etkin bir şekilde korunması açısından önemlidir (Karakul, 2010, s. 41). Kentin sürdürülebilir bir şekilde kalkınması açısından da geleneksel konutların kent içi yaşama dâhil edilmesi, olumlu sonuçlar getirecek bir yaklaşımdır (Akyıldız, 2020, s. 51).

Sonuç olarak yapılan çalışma ile başta Elazığ evleri olmak üzere Anadolu'da ve dünyanın pek çok yerinde bulunan geleneksel konutların korunmasının ve gelecek nesillere aktarılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Metin Sözen'in de ifade ettiği gibi "*Ülkemiz, doğasının özelliği, kültürel varlıkların yoğunluğu ve zenginliği nedeniyle, baskıyı üzerinde daha farklı hisseden ülkeler arasındaydı. Olumsuz gelişmelerin hızından dolayı, zaman zaman bilinçli insanlarımızın kaygıları, umutsuzluk boyutlarına bile ulaştı. Bu ortamdan sıyrılıp umut ışığının sınırlı alanından önümüzde duran gündeme baktığımızda, sözün henüz bitmediği, alınacak önlemlerin henüz tükenmediği görülecektir.*" (Sözen, 2003, s. 49).

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Conference Paper / Konferans Bildirisi**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2330-2364 **DOI:**10.31198/idealkent.1137408

Extended Abstract

A Study on Conservation of Traditional Houses: The Case of Elazığ Houses

*

Tuba Nur Olğun
ORCID ID: 0000-0001-5654-0020

The spaces produced for shelter, which is one of the basic needs of living things, have evolved many times in the process until today. Among these, the housing spaces designed by human beings for shelter have been studied for many years as the subject of various working disciplines, especially architecture.

Traditional houses, which have an important place in the evolution process of houses, are values that are intensely found in Turkey, especially in Anatolia, as in many parts of the world. These structures, which are shaped by the influence of the original Anatolian cultures and geography, play a major role in understanding almost every feature of the building production and use of the period in which they were built. In this context, Elazığ houses have partially survived to the present day as an architectural heritage located in the Anatolian geography and reflecting many original characteristics of the region.

The aim of the study is as important examples of residential spaces that have become the focus of human life; to reveal the characteristics of traditional houses and to contribute to their conservation by addressing their current situation. As an example of traditional housing, Elazığ houses, besides being produced with adobe material, which is frequently discussed today and whose importance is better understood; it also gives information about the family culture and social life of Elazığ during the Ottoman period when they were built. However, the fact that a small number of these structures have reached

Geliş Tarihi *Received Date:* 28.09.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

the present day; the very limited number of conservation studies on these buildings and the lack of emphasis on their importance in terms of architectural discipline and conservation studies have been effective in considering these buildings as exemplary study areas. The study aims to contribute to the elimination of all the above-mentioned deficiencies regarding the mentioned structures.

The method of the study consists primarily of researching the literature on the subject and examining the studies in this field in detail. In this sense, especially the studies in which the general characteristics of traditional housing structures are conveyed; many books, articles, papers and theses have been researched, covering the spatial characteristics of these structures, the details of materials and construction techniques. In addition, the literature on the historical environments and cultural environment in which traditional housing structures are located has been examined and relevant information has been systematically conveyed. These obtained data were evaluated over the city of Elazığ, where there are important examples of traditional housing structure in Anatolia and where they can partially reach today. In this context, located in the city center of Elazığ; five residential buildings on Kazım Efendi Street, which shed light on the historical, geographical and cultural characteristics of the period in which they were built, as well as the details in terms of materials and construction techniques, were examined. The literature on the buildings was scanned and their surveys were obtained from relevant sources. Their current situation has been evaluated in the context of conservation. In this sense, the transformations they have undergone in the process from the time they were built to the present, the general conditions of traditional housing structures in Turkey and the perception of housing space are examined.

Considering the data obtained within the scope of the study and the evaluations made with on-site observations; in principle, suggestions have been made for the conservation of traditional housing structures in Anatolia, especially traditional Elazığ houses, in relation to housing problems today.

The traditional housing structures discussed in the study are located in the city center of Elazığ, in an area that has undergone a major transformation. The current situation of traditional houses, which are located on a street texture that is isolated at a point far from the historical environment in the modernized and uncontrolled city, is also worth examining in terms of many housing structures with similar characteristics. These structures, which are thought to have been built at the end of the 19th century after the city of Elazığ

started to move from Harput to its current location, have characteristics similar to Harput houses.

The buildings in question have been recently restored and some of them have been put at the disposal of users with different functions. The refunctioning practice also caused some spatial changes in these buildings, which were built as residences. All these developments have brought into question the loss or change of function of the houses, which are unique and sustainable in many ways, built in accordance with the needs of the individual and with traditional methods, in Turkey, where it is becoming more and more difficult to acquire housing, which is a human right.

As a result of the study, it has been seen that the examples of traditional housing structures that have survived to the present day cannot always maintain their original functions, even if they are taken under protection. There are many reasons for this situation and all these reasons are not only related to architecture; it has been understood that it has a close relationship with many technical, social and cultural disciplines. Functional changes are important practices in order to conserve the structures and transfer them to future generations without being completely lost; it is not always possible to protect both the tangible and intangible values of the building with these practices. In this context, in the light of the suggestions developed on the subject in different sources, it is stated that traditional houses contain important references to the problems of housing and use; for this reason, it has been concluded that it would be positive to provide suitable conditions for their conservation together with their original functions and the historical environments in which they are located. From this point of view, it is thought that the study emphasizes the importance of traditional housing structures through discussions about housing and will draw attention to their conservation through the example of traditional Elazığ houses.

Kaynakça / References

Aksoy, E. (2018). Harput (Elazığ) iğne oyalarından örnekler. *Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi*, *1* (1), 37-55.

Akyıldız, N. A. (2020). The importance of vernacular architecture with tangible cultural heritage value in sustainable development: Analysis of traditional Safranbolu town. *International Journal Of Engineering Research And Development*, *16* (11), 49-57.

Akyıldız, N. A. ve Olğun, T. N. (2020a). Investigation of the relationship between the concept of belonging and sustainable urban conservation process: The case of İzmir- Sığacık inter castle settlement. *Architecture Research*, *10* (2), 54-59.

Akyıldız, N. A. ve Olğun, T. N. (2020b). Tarihi kentlerin sürdürülebilir korunmasında kolektif belleğin önemi: Elazığ-Harput kenti örneği. A. Erçetin ve D. Aydemir (Der.), *Geleceğin Dünyasında Bilimsel Ve Mesleki Çalışmalar* içinde (ss. 49-57). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Alga, R. (2005). Yaşam döngüsüne bağlı olarak konut tasarımını etkileyen faktörler. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. 22 Haziran 2022 tarihinde https://polen.itu.edu.tr:8443/server/api/core/bitstreams/7491cd2d-0735-43d1-971d-57fda3dd1f0c/content adresinden erişildi.

Anbarcı, M., Giran, Ö., Türkan, Y. S. ve Manisalı, E. (2012). Ürün olarak konut kavramı ve Türkiye'deki konut satışlarının ürün hayat eğrisi yaklaşımıyla değerlendirilmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy, 7* (1), 178-188.

Ardıçoğlu, N. (1964). *Harput tarihi*. İstanbul: Harput Turizm Derneği Yayınları.

Asasoğlu, A. (2013). Konut ve konut alanları örneğinde mimarlık serüveni. *International Journal of Architecture and Planning*, *1* (1), 57-65.

Aşan, M. B. (1998). Elazığ İl Yıllığı. 25 Haziran 2022 tarihinde https://elazig.ktb.gov.tr/TR-58505/tarihce.html adresinden erişildi.

Balaban, M. (2000). Harput'tan Elazığ'a fotoğrafın tarihi serüveni. *Bizim Külliye Dergisi*, 5, 31-34.

Basat, E. M. (2013). Somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte koruyabilmek. *Milli Folklor*, *25* (100), 61-71.

Begiç, H. N. ve Öz, C. (2019). Geleneksel el sanatlarımızdan Elazığ "Palu çakması"nın sürdürülebilirliği üzerine bir çalışma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *29* (2), 181-190.

Ceylan, S. ve Bulut, İ. (2017). Kırsal konut şekillenmesinde etkili olan faktörler açısından Misli ovası konutlarının incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*. *7* (2), 79-96.

Coşkun, M. (2008). Elazığ'daki sivil mimariye ait örnekler (Kazım Efendi sokak). *Mimarlar Odası Elazığ Şubesi Dergisi*, 1, 22-27.

Çelebi, R. (2012). *Anadolu kerpiç mimarlığı*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

Edgü, E. ve Ünlü, A. (2003). Relation of domestic space preferences with space syntax parameters. *4th International Space Syntax Symposium Proceedings Book* içinde (ss. 1-16). London.

Eldem, S. H. (1955). *Türk evi plan tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

Eminağaoğlu, Z. ve Çevik, S. (2015). Facade typologies of the rural housing-the case of Artvin. *Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, *05* (İlkbahar-Yaz), 76-97.

Eres, Z. (2013). Türkiye'de geleneksel kırsal mimarinin korunması: Tarihsel süreç, yasal boyut. K. K. Eyüpgiller ve Z. Eres (Der.), *Nur Akın'a armağan* içinde (ss. 457-469). İstanbul: YEM Yayınları.

Ersoy, Z. (2010). Mimari tasarımda "kullanıcı odaklı" süreçler. *Mimarlık*, 351, 1-4.

Erman, O. (2017). Mekânsal komşuluk kavramı üzerinden mimari mekânın analizi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 32* (1), 165-176.

Google Earth (2022). Elazığ hava fotoğrafları. 26 Haziran 2022 tarihinde https://earth.google.com/web/search/elaz%c4%b1%c4%9f/@38.66465954,39.19815194,1052.70084073a,14530.65908539d,35y,0h,0t,0r/data=CnMaSRJDCiUweDQwNzZjMDZjNzZlYWY2OTc6MHgxMmRhYjQxMThhM2QyZjM5GaVo5V5gVkNAIUrvG197nENAKghlbGF6xLHEnxgCIAEiJgokCQAgiTntKTdAEf0fiTntKTfAGVMu_x7VcEpAIU0u_x7VcErA adresinden erişildi.

Google Maps (2022). Elazığ haritası. 25 Haziran 2022 tarihinde https://www.google.com/maps/place/El%C3%A2z%C4%B1%C4%9F+Merkez%2FElaz%C4%B1%C4%9F/@38.6685891,39.0353595,76305m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x4076bebfab31166b:0x3b90a73ebd8e5a7a!8m2!3d38.7312587!4d39.1889005?hl=tr adresinden erişildi.

Görgünay, N. ve Kutlu, M. (1984). Elazığ'da Çit Basma Ve Çitçilik Tahta Kalıpla Kumaş Baskısı. *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (28-42), İzmir.

Gültekin, N. (2007). Geleneksel konut dokusunda kullanım sürecinin değerlendirilmesi - Beypazarı örneği. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, *22* (3), 261-272.

Haritamap (2022). Elazığ Haritası. 25 Haziran 2022 tarihinde https://www.haritamap.com/ilce/merkez-elazig adresinden erişildi.

ICOMOS Türkiye (2013). Mimari Mirası Koruma Bildirgesi. 24 Haziran 2022 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf adresinden erişildi.

Kabasakal, U. (2007). Bölgelerarası kalkınma ve turizm: Elazığ örneği. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, *6* (1), 7-11.

Karakaş, S. (2008). Elazığ geleneksel konut kültürü. (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya. 26 Haziran 2022 tarihinde http://www.hazarsam.com/up/doc/130/elazig-geleneksel-konut-kulturu.pdf adresinden erişildi.

Kısaparmak, N. G. (1967). *Milli eğitim cephesiyle Elazığ*. Elazığ: Turan Matbaacılık.

Koman, İ. ve Eren, Ö. (2010). Flexible design for mass housing in Turkey. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, *15* (1), 53-67.

Muşkara, Ü. (2017). Kırsal ölçekte geleneksel konut mimarisinin korunması: Özgünlük. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 437-448.

Oğuz, G. P. ve Aksulu, I. B. (2016). Geleneksel Bitlis evleri: Koruma sorunları ve öneriler. *Megaron*, *11* (1), 63-77.

Olğun, T. N. (2021). Malatya yöresi kırsal kerpiç mimari mirasın nitelikleri, koruma sorunları ve öneriler. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir. 24 haziran 2022 tarihinde file:///C:/Users/User/Downloads/689961.pdf adresinden erişildi.

Oliver, P. (1997). *Encyclopaedia of vernacular architecture of the world*. Cambridge: Cambridge University Press.

Özcan, Ü. B. ve Doğan, O. (2021). Türklerde demircilik kültürü ve Elazığ'da sıcak demircilik. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, *7* (2), 867-903.

Öztürk, Ş. ve Coşkun, M. (2014). *Geleneksel Harput ve Elazığ evleri*. Elazığ: Elazığ Belediyesi Elazığ Kitaplığı Projesi Kültür Yayınları.

Pancar, E. (2013). Demokrat Parti döneminde Elazığ'da ekonomik ve sosyal hayat. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10* (23), 215-237.

Saygılı, R. (2015). Elazığ Haritası: Elazığ İlçeleri Nelerdir? Elazığ İlinin Nüfusu Kaçtır, Kaç İlçesi Vardır? 25 Haziran 2022 tarihinde https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/elazig-haritasi-elazig-ilceleri-nelerdir-elazig-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311220 adresinden erişildi.

Sözen, M. (2003). Koruma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar. Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu *Bildirileri Kitabı* içinde (45-51), Ankara.

Sözen, M. (2012). Anadolu'da kırsal mimarlık. Y. Şahiner (Der.), *Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL Vakfı Uluslararası Kırsal Yaşam, Kırsal Mimari Sempozyumu için ortak yayını* içinde (ss. 1-27) Bursa.

Sunguroğlu, İ. (1958). *Harput yollarında*. 25 Mayıs 2022 tarihinde, http://esgici.net/023_001/Ishak%20Sunguroglu%20%20Harput%20Yollarinda03.pdf adresinden erişildi.

Topçu, S. (2014). Tarihi ve kültürel bilincin incelenmesi: Harput kalesi örneklemi. *NWSA-Education Sciences*, *9* (2), 99-119.

Tuncel, M. (1994). Elazığ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 10, ss. 551). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Uzun, K. *Kültür, Kültürel Miras, Kültür Varlıkları* [PDF belgesi]. Lecture Notes Online Web site: 24 Haziran 2022 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/6887/mod_resource/content/2/Konu%201.pdf adresinden erişildi.

Yaman, G. Ö. ve Coşkun, M. (2021). Tarihî çevrelerde sokak örneği: Elazığ Kazım Efendi sokak. A. Çağlar (Der.), *Mimarlık Alanında Farklı Yaklaşımlar* içinde (1-19), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yünkül, A. (2005). Elazığ evleri. (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ. 25 Haziran 2022 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden erişildi.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2365-2393 **DOI:**10.31198/idealkent.1139497

Yeniden İşlevlendirilen Kırşehir Konaklarının Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında İrdelenmesi

*

Olcay Türkan Yurdugüzel[1]
ORCID: 0000-0002-7877-1732

Öz

Geçmişin kültürel ayak izinin geleceğe aktarılması, sosyal ve kültürel toplumsal birikimin sürekliliğinin sağlanması tarihi yapıların korunması ile mümkün olmaktadır. Bu yapıların korunarak mirasın geleceğe aktarılması ile sosyokültürel sürdürülebilirliğin devamlılığı, toplumda geçmiş kültür bilinci oluşturulması ve kentsel kimliğin korunması sağlanmış olur. Anıt eserlerinin Selçuklu Dönemine tarihlendiği Kırşehir kentinde 20. yy. başlarına tarihlenen konak yapıları yer almaktadır. Belli bir doku oluşturmayan konaklardan bazıları günümüzde özgününden farklı işlevlerle korunarak kullanılmaya devam etmektedir. Çalışmanın konusu olarak seçilen, özgün ya da özgünden farklı işlevle kullanılmaya devam eden konaklar farklı tarihlerde geçirdikleri koruma çalışmaları ile müze, kafe/restoran ve Ahilik Araştırma Merkezi olarak dönüştürülmüştür. Bu çalışma ile işlevsel olarak dönüştürülen konakların kent kimliğine, sosyokültürel devamlılığın sağlanmasına ve kullanıcıya sağladığı katkı, rastgele seçilen kullanıcı grubuna yapılan anket ile belirlenmeye çalışılmıştır. Anket sorularında kullanıcıların yapıları kullanma durum ve sıklıkları belirlenerek gerçekleştirilen işlevsel dönüşümün kullanıcı ve yapı arasındaki ilişkiye sağladığı katkı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, günümüz kullanım koşullarına uygun işlevlerle dönüştürülen tarihi eser yapıların korunma ve yaşatılma düzeyinin arttığı belirlenmiştir. Kentin sosyokültürel değerlerinin devamını sağlamakta etkin olan yapıların sürdürülebilirliğinin işlevsel dönüşümle sağlanmış olması kentin kültürel ayak izinin kuşaklara aktarılmasında etkili önemli uygulamalardır.

Anahtar Kelimeler: *Yeniden İşlevlendirme, Kırşehir Konakları, Sosyokültürel Sürdürülebilirlik, Kent Kimliği.*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, E-mail:olcay.turkan@yobu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 20.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2365-2393 **DOI:**10.31198/idealkent.1139497

Investigation of ReFunctioned Kırşehir Mansions within the Scope of Sociocultural Sustainability

*

Olcay Türkan Yurdugüzel[2]
ORCID: 0000-0002-7877-1732

Abstract

The continuity of sociocultural sustainability, the creation of awareness of the past culture in the society and the preservation of urban identity are ensured through preservation of historical structures and transfer of the heritage to the future. In Kırşehir, the monuments are dated to the Seljuk Period and the mansions are dated to the beginning of the 20th century. The chosen mansions within the scope of this study have been transformed into museums, cafes/restaurants and Ahi Research Center with the preservation works they have undergone on different dates. With this study, the contribution of the refunctioned mansions to the urban identity and the user was attempted to be determined by a questionnaire conducted to a randomly selected user group. In this context, it has been determined that the level of protection and survival of historical monuments, which have been transformed with functions suitable for today's usage conditions, has increased. The sustainability of the buildings, which are effective in ensuring the continuation of the sociocultural values of the city, through functional transformation are important practices that are effective in transferring the cultural footprint of the city to generations.

Keywords: *Re-functioning, Kırşehir Mansions, Sociocultural Sustainability, Urban Identity.*

[2] Asst. Prof, Yozgat Bozok University, E-mail:olcay.turkan@yobu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 20.12.2022

Giriş

Kültür toplumların kuşaklar boyunca birbiri üstüne ekleyerek şekillendirdiği yaşam biçimi ve inançları ile biçimlenen ve kuşaklar boyunca aktarılması gereken önemli bir olgudur. Toplumların kültürlerinin somut yansımalarından biri olan mimari eserlerin de korunması ve yaşatılması kültürün de korunmasını sağlayacaktır. Tarihi yapıların korunması geçmişin kültürel ayak izini geleceğe aktararak sosyal ve kültürel toplumsal birikimin sürekliliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle tarihi yapıların korunarak özgün mekânsal ve işlev özellikleri ile geleceğe aktarılması, geçmişle gelecek arasında kültürel bağ kurulmasını ve sosyokültürel sürdürülebilirliğin devamlılığını sağlar. Tarihi yapılar korunarak miras geleceğe aktarılır, toplumda geçmiş kültür bilinci oluşturulur ve kentsel kimliğin korunması sağlanmış olur. Ülkemizde hemen her kentte var olan tarihi çevrelerin bilinçsiz kullanımı ya da bakımsızlık gibi nedenler bu mirasın zarar görmesine neden olmaktadır. Bu nedenle günümüzde özgün işlevini kaybetmiş ya da kullanım dışı kalmak gibi nedenlerle yeniden işlevlendirilen yapılar sahip olduğu geçmiş izleri ile günümüze kazandırılmış olur. Özgün işlevini kaybeden yapıların müze gibi pasif işlevle kullanılması koruma çerçevesinde sıklıkla tercih edilen uygulamalar arasında yer almaktadır. Ayrıca tarihi yapılara verilen işlevin aktif kullanım gerektiren, kullanıcının yapıda geçirdiği süre ve gerçekleştirdiği aktiviteye bağlı olarak yapı ile daha fazla ilişki kurmasına katkı sağlayacak nitelikte olması korunması kapsamında öncelikli olarak tercih edilmektedir.

Çalışma kapsamında sosyokültürel sürdürülebilirlik ve yeniden işlevlendirme kavramları tanımlanarak tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinin koruma kapsamında yeri tanımlanmaya çalışılmıştır. Tarihsel süreçte farklı uygarlıkların yerleşim yeri olarak katmanlaşan Kırşehir kenti için 20. yy.'a tarihlenen ve konumları nedeniyle birbiriyle doku ilişkisi kuramayan konak yapılarının katmanlaşma sürecindeki önemi vurgulanmak istenmiştir (Şekil 1). Kentin gelişim, değişim ve dönüşümünü kapsayan tarihsel gelişim sürecinde konakların işlevsiz kalarak yerleşimin doku niteliğine verdiği zarar belirlenmeye çalışılmıştır. Konakların yeniden işlevlendirilerek çevreye sağladığı mekânsal zenginlik, sosyokültürel sürdürülebilirlik ve kullanıcı değerlendirmesi kapsamında irdelenmiştir.

Şekil 1. Konakların Kent İçindeki Konumları (Yandex Harita, 2022)

Çalışmanın konusu olan Ağalar Konağı, Hacıbey Konağı, Sülükçüler Konağı, Uğurlu Konağı, Dr. Süreyya (Cafer Ağa) ve Bölükbaşı Konakları kentin sivil mimarlık örnekleri arasında yer alan ve tescilli yapılardır. Bu yapılar dışında tescilli konak yapısı bulunmamaktadır. Bu çalışma kapsamında, konakların kent içindeki konumu, çevre ile ilişkisi, özgün mekân kurguları, cephe ve bezeme detayları belirlenerek (Şekil 2) yapıların yeniden işlevlendirilmesinin fiziksel durumlarında oluşturduğu farklılaşma görseller (uygulama öncesi ve sonrası) yardımıyla anlatılmaya çalışılmıştır (Tablo 1, 2, 3, 4, 5 ve 6).

Müze, kafe/restoran ve Ahilik Araştırma Merkezi işlevleri ile dönüştürülen konakların kullanım durumlarında yaşanan artış sorgulanarak yapılan uygulamaların koruma kapsamındaki yerinin tanımlanması hedeflenmiştir.

Şekil 2. Konaklar (Üst sıra ve soldan başlayarak sırasıyla; Ağalar, Hacıbey, Sülükçüler, Uğurlu, Dr. Süreyya ve Bölükbaşı Konakları) (Yazar arşivi, 2022)

Yeniden işlevlendirme sonrasında mevcut işlev ile konaklara yapılan müdahalelerin neler olduğu, yapılarda oluşturduğu zarar düzeyi ve geri dönüştürülebilirlikleri sorgulanmıştır. Ayrıca konakların yeni işlevleri ile kent kimliğine, sosyokültürel sürdürülebilirliğin devamlılığına ve kullanıcıya sağladığı katkı sorgulanmaya çalışılmıştır. Kullanıcının yapıları kullanım sıklıkları, yapı ile ilgili anı değerlerinin olması ve yeni işleve bağlı olarak aktif kullanımın artması yapıyı sahiplenme ve aidiyet hissetme durumlarının belirlenmesinde gösterge olabilecektir. Yapıların kazandığı yeni işlevin kullanıcı ihtiyacını karşılayabilecek nitelikte, yapı-kullanıcı etkileşimini artıracak ve sürekliliği olan bir işlev olması ile yapının sosyokültürel sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkıda bulunulmuş olacaktır.

Çalışma kapsamında tarihi konakların yeni işlevleri ile sosyokültürel yapıya sağladığı kazanımlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kentli kullanıcı değerlendirmesi temeli üzerine şekillenen bu çalışmada kentin kullanıcılarının koruma bilinci, konaklarla ilgili farkındalık ve algı düzeyleri ile yeni işlevle dönüştürülen konakların kullanım durumundaki değişikliğin belirlenmesi konuları çalışmanın amaçları olarak belirlenmiştir. Konakların yeniden işlevlendirilmesiyle kent ölçeğinde, yakın çevrede ve yapı ölçeğinde yaşanan değişim ve dönüşümün kullanıcı kapsamında ele alınmasıyla, ye-

niden işlevlendirme sürecinde işlev seçiminin doğru kararlarla verilmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Yeniden İşlevlendirme

Yerleşimlerin toplumsal ve fiziksel özelliklerinin sonraki kuşaklara aktarılmasında etkili araçlar olan tarihi yapıların korunması ve yaşatılması koruma kapsamında önemli olmaktadır. Bu yapıların korunarak kültürel ayak izinin devamlılığının ve sürdürülebilirliğinin sağlanması toplumların koruma kavramına bakışını ve vizyonunu belirlemektedir. Toplumların sürekliliğinin sağlanmasını amaç edinen sosyokültürel sürdürülebilirlik kavramı yerel ve küresel ölçekte farklı pek çok disiplin tarafından kabul görürken tarihi eser niteliğinde yapıların sosyal ve kültürel boyutlarıyla tanımlamakta ve kültürel mirasın devamlılığının sağlanmasını önemsemektedir (Gültekin ve Dikmen, 2006, s.162).

Sürdürülebilirlik kavramı, yaşanabilir çevrelerin oluşturulmasını hedefleyen, ekolojik, ekonomik ve sosyokültürel boyutlarıyla sistemin şekillenmesini öngören detaylar içermektedir (Kohler, 1999, s.315; Çelebi ve Gültekin, 2007, s.33). Bu kapsamda ele alındığında, ekonomik sürdürülebilirlik; kaynak kullanımında uzun dönemi ve yapı ömrünün uzun süreli kullanımını hedeflemekte, ekolojik sürdürülebilirlik; kaynak kullanımında, yapı üretim, kullanım ve yok olma süreçlerinde doğaya minimum zararı sağlamayı amaçlamakta, sosyokültürel sürdürülebilirlik ise kullanıcı konforunu gözetirken, kültürel ve sosyal niteliklerin korunması ve yaşatılmasına yönelik ilkeleri kurgulamaktadır. Sosyal ve kültürel sürekliliğin sağlanabilmesi için sosyokültürel ayak izinin sonraki kuşaklara aktarılması ve taşınabilmesi gerekmektedir (Tekeli, 1988, s.34). Bu kapsamda, korunma değeri olan nitelikli yapıların mekân ve plan kurgusu ile yapım sistemi ve kullanılan malzemeye ilişkin verilerin belgelenmesi ile koruma uygulaması kapsamının belirlenmesi gerekmektedir (Dikmen ve Toruk, 2018, s.150).

Kültürel mirasın korunması kapsamında tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi sıklıkla tercih edilen müdahale türleri arasında yer almaktadır. Kültür mirası yapıların yeni işlevle kullanılması koruma sürecinin bir alt bileşenidir. Korumada, insan eliyle üretilmiş yapılı çevre bütüncül olarak değerlendirilmeli ve kullanıcının çevre ile ilgili tüm gereksinmelerini karşılayabilmelidir. Bu kapsamda kültür varlığını da içeren ve kullanılabilir durumda olan her yapı, doğru planlama ve uygulama kararlarıyla kullanıma kazandırılabilir (Kuban, 2000). Kültür mirasının, müze işlevinde olduğu gibi

korumacı ancak pasif bir işlevle işlevlendirilmesi yerine aktif kullanım sağlayacak işlevle dönüştürülmesi, yapının kullanılırken korunmasını sağlaması nedeniyle koruma kapsamında tercih edilmektedir (Tapan, 2007; Aydın ve Okuyucu, 2009, s.36).

Yapıların yeniden işlevlendirilmesi; yapının ömrünü tamamlamadığı durumlarda ekonomik olma, kültürel ve mimari niteliğin korunmasıyla kültürel ayak izinin sürekliliğinin sağlanması, çevresel ve ekolojik boyutta olumlu olarak değerlendirilen uygulamalar olmaları nedeniyle sıklıkla tercih edilen koruma yöntemlerinden kabul edilmektedir (Stas, 2007; Özdemir, Kars ve Şahin, 2005, s.102; Selçuk, 2006; Anonim, 2004; Langston ve Shen, 2007, s.196; Tönük, 2001). Ülke politikası olarak tarihi yapıların yeniden işlevlendirilerek kullanımının devam etmesi, gelişim sürecinin sürdürülebilirlik boyutunda doğru adımlarla hayata geçirildiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir (Langston, Wong, Hui ve Shen, 2007, s.1712). Kültürel ve mimari birikimin aktarımının sağlanması ile koruma bilincinin ve toplumsal sorumluluğun yerine getirildiği ayrıca bu yapıların kullanıcı tarafından algılanmasının, okunmasının ve tanınır hale gelmesinin sağlandığı söylenebilir. Yeniden işlevlendirmeyi gerektiren; fiziksel ve işlevsel eskime, günümüz ihtiyaçlarının karşılanamaması ve kullanım dışı kalma nedenleri yanında bakımsızlık, bilinçsiz koruma uygulamaları ve koruma planı eksikliği gibi faktörler tarihi yapıların yıpranması, geri dönüştürülemeyen hasar alması, çöküntü alanları haline gelmesi ve sosyokültürel sürdürülebilirliğin tehdit altında kalmasına neden olmaktadır (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007, s.208). Kültürel değerlerin sonraki kuşaklar tarafından bilinmesini amaç edinen sosyokültürel sürdürülebilirliğin sağlanmasında bir araç olan kültür varlıklarının yeniden işlevlendirilerek kullanılmasında elde edilen başarı toplumların korumaya bakışındaki niteliği yansıtmaktadır (Tapan, 2007; Kincaid, 2002). Sosyokültürel sürdürülebilirliğin sağlanması kapsamında yapıya verilen yeni işlevin, yapının bulunduğu bölgede ihtiyaç duyulanı karşılaması, kent dokusuna sağladığı katkı, topluma katkısı ve kullanıcının aidiyet ve sahiplenme hissini kuvvetlendirici etkileri kapsamında değerlendirmek önemlidir (Aydın ve Okuyucu, 2009, s.37).

Yeniden işlevlendirme kapsamında öncelikli olarak tercih edilen yapının özgün işlevinin devam ettirilmesidir. Özgünden farklı işlev ile kullanılması öngörülen yapının yeni işlevin gerektirdiği müdahalelerde özgüne en uygun, minimum ya da geri döndürülebilir düzeyde olması tercih edilmektedir. Tarihi yapıya verilen yeni işlev yapının korunması, yaşatılması, sosyokültürel sürdürülebilirliğin sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılması için

bir yol olarak görülmektedir. Bu nedenle tercih edilen işleve göre yapıya müdahale edilirken mekânsal, çevresel, ekonomik, sosyokültürel ögeler ile yasaların dikkate alınarak çalışmanın yapılması büyük önem taşımaktadır. Tarihi yapıya verilecek yeni işlev için müdahale sınırlarının önceden belirlenerek uygulamanın yapılması gerekmektedir. Müdahale sınırlarını belirleyen kararlar özgün mekânsal detaylara zarar vermeyecek nitelikte olmalıdır.

Kırşehir Konaklarının Yeniden İşlevlendirilmesi

Çalışma kapsamında, Kırşehir'in ve yeniden işlevlendirilen konakların tarihsel sürecini belirlemek amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Konakların özgün mekân kurgusu, cephe düzeni, süsleme ve bezeme detayları ile kullanım durumları yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilmiştir. Kırşehir Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Mimar Nadir YAĞMUR arşivi ve kişisel arşivden konakların koruma uygulama süreçlerine, koruma uygulamasından önce ve sonrasına ait veriler toplanarak uygulama ile yaşanan değişim/dönüşüm belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda konakların tescil durumları, kullanımda olduğu ve kullanım dışı kaldığı dönemler ve teknik detayları içeren verilere ulaşılmıştır.

Kırşehir konaklarının tamamının mevcut işlevleri nedeni ile her kullanıcının rahatlıkla erişebildiği yapılar olmamasına rağmen kullanımının devam ediyor olması koruma bağlamında doğru kabul edilebilen müdahale kararlarındandır. Konakların işlevsiz kalması durumunda yapıların yok olmasının hızlanacağı bilinmektedir. Bu duruma örnek olarak Bölükbaşı Konağı'nın kullanım dışında kalmasının yapının yok olma sürecini hızlandırdığı gösterilebilir.

Tarihi Süreçte Kırşehir

Kırşehir kentinin kuruluş ve ilk yerleşim yeri olarak kullanıldığı tarihine dair kesin bilgiye ulaşılamamaktadır. Kentte merkez ve köylerde oldukça fazla sayıda yer alan höyüklerde yapılan çalışmalar yardımıyla kentin geçmiş tarihsel süreci hakkında bilgi edinilebilmektedir. Kazı çalışmaları ile elde edilen buluntulardan kentin tarih öncesi dönemlerinin İlk Tunç Çağı'na tarihlendiği belirlenmektedir. Kentin bu dönemde aktif yerleşim yeri olarak kullanıldığı bilinmekte (Yaman, 1983, s.4896) ve bu çağı takip eden süreçte kentte Hitit, Frig, Pers, Makedonya, Kapadokya Krallığı, Roma ve Bizans İmparatorlularının egemen oldukları bilinmektedir (Şahin, 2001, s.481; Acar, 2018).

Selçuklu ve Beylikler Döneminde, Anadolu'da bulunan bazı beylikler tarafından birkaç kez el değiştirdiği bilinen kent hakkındaki ilk bilgiler 12. yy.'a tarihlenmektedir. 1173 yılında Selçuklu hakimiyetine giren kent, 14. yy. ortalarında Eretna Beyliği'ne ve 14. yy. sonlarında Kadı Burhâneddin'in idaresine girmiştir. Kadı Burhâneddin'in ölümü ile Osmanlı hakimiyetine giren kent Ankara Savaşı'nın ardından Timur tarafından Karamanoğulları Beyliğine verilmiştir. Kentin Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dahil edilmesi Fatih'in hükümdarlığı dönemine tarihlenmektedir. Kentin fiziki sınırlarının geliştiği dönem olan Selçuklu İmparatorluğu Dönemi'nde kentte zaviye, medrese, cami, mescit ve türbe işlevli yapılar, Kale merkez kabul edildiğinde doğu, kuzey ve kuzeybatı yönünde inşa edilerek ilerlemiştir (Şahin, 2001, s.481; Acar, 2018). Bu yapılardan kentin Selçuklu İmparatorluğu Dönemi'nde inşa edilen anıtsal yapılarından günümüze ulaşan örnekleri bulunmaktadır. Sivil Mimarlık Örnekleri olan konaklar ise 20. yy'a tarihlenen yapılardır.

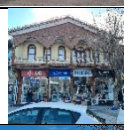
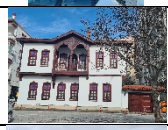
Konaklarda Gerçekleşen Koruma Uygulamaları

Ağalar Konağı, Hacıbey Konağı, Uğurlu Konağı ve Dr. Süreyya Konakları yapı sahibi kurum ya da özel şahıslar tarafından farklı tarihlerde koruma uygulamaları geçirmiş yapılardır. Ağalar ve Hacıbey Konakları 2003 yılında kamulaştırılarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilmiştir. Her iki yapının da 2007 yılında restorasyon uygulaması tamamlanarak Ağalar Konağı'nın Kültür ve Sanat Evi işlevi ile Hacıbey Konağı'nın ise Etnografya Müzesi işlevi ile dönüştürülmesine karar verilmiş ancak günümüzde farklı işlevlerle kullanılmaktadır (Kırşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivi, 2022). Uğurlu Konağı, pandemi sürecinde, 2020 yılında yapı sahibi tarafından restore edilerek özgün işlevi ile dönemsel olarak kullanılmaya devam etmektedir. Dr. Süreyya Konağı'nın 2018 yılında dış sıvası yenilenmiş, yapının taşıyıcı sistemine, plan kurgusunda ya da iç mekân detaylarına müdahalede bulunulmamıştır. Sülükçüler ve Bölükbaşı Konaklarının koruma uygulaması geçirme durumları ve uygulamanın hangi tarihlerde gerçekleştiği hakkında bilgiye ulaşılamamıştır (Tablo 1).

Ağalar ve Hacıbey Konaklarının koruma uygulaması öncesinde farklı nedenlerle kullanım dışı kaldığı ve bu süreçte hasar düzeyinin arttığı geçmiş tarihli görsellerden izlenebilmektedir (Tablo 1, 2 ve 3). Kullanım dışı kalan Ağalar ve Hacıbey Konaklarının kent içinde çöküntü alanı olması, güvenlik problemi oluşturması ile niteliksiz ve kontrolsüz kullanımı sosyal yapının zarar görmesine neden olmuştur. Bunun yanında yapının kullanıl-

madığı süreçte yaşadığı fiziksel yıpranma sonucu koruma uygulamasına ihtiyaç duyulmuştur.

Tablo 1. Kırşehir Konakları (Yazar arşivi, 2000, 2022; Kırşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivi, 2022)

Konak Adı	Yapım Yılı	Mevcut İşlevi	Koruma Uygulaması	Geçmiş Durum	Mevcut Durum
Ağalar Konağı	1938	Müze+Kafe Restoran	2007		
Hacıbey Konağı	1919	Ahilik Araştırma Merkezi	2007		
Sülükçüler Konağı	1926	Konut	-		
Uğurlu Konağı	1915-1920 (2007)	Konut	2020		
Dr. Süreyya Konağı	1934	Konut	2018		
Bölükbaşı Konağı	-	Kullanım Dışı	-		

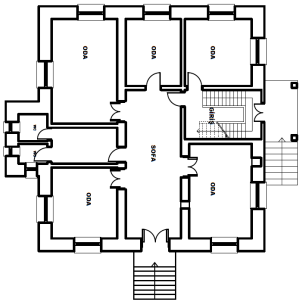
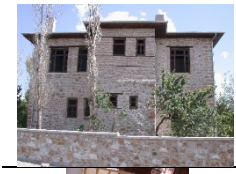
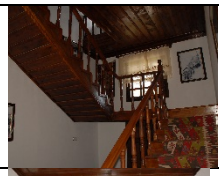
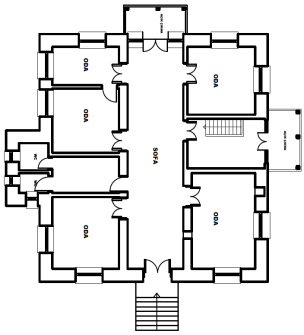
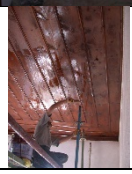
Halk arasında Taş Konak olarak adlandırılan **Ağalar Konağı**, üç katlı (bodrum + iki kat) ve iç sofalı plan şemasına sahiptir. Bahçe içinde sokaktan bağımsız olarak yer alan yapının girişi güneydoğu cephesindendir. Moloz taş ve tuğladan yığma sistemle inşa edilen yapının köşeleri kesme taştır.

Yapının kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinde ve ortada yer alan açık çıkmaların taşıyıcısı, alınlığı ve yapının kapı/pencere doğramaları ahşaptır. Açık çıkma, taş ve tuğla söveler ile kat ve saçak silmelerinin cephe bezemesini oluşturduğu yapıda oldukça sade yüklükler bulunmaktadır.

Alt katta sofaya açılan ikişer oda ve birer servis mekânı bulunmaktadır. Konağın katlar arasında kullanılan merdiveni sofaya açılan mekânda yer almaktadır. Plan şeması incelendiğinde yapının cephesinin biçimlenmesin-

de etkili olan ıslak hacimlerin yapıların inşa edildiği dönemde ya da farklı bir tarihte yapıya eklenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 2. Ağalar Konağı (Yazar arşivi, 2022; Kırşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivi, 2022; Acar, 2018)

Plan Şeması	**Restorasyon Uygulaması**	**Restorasyon Sonrası**
 Zemin Kat Planı		
		
		
 Birinci Kat Planı		
		

2007 yılında tamamlanan restorasyon uygulamasında yapının strüktürünün sağlam olması nedeniyle uygulama kapsamında konfor koşullarının artırmak ve yeni işlevin gerekliliğini karşılayabilmek amacıyla ıslak hacimlerin ve mutfak mekânının iyileştirildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca açık çıkmalardaki dikmeler ve doğramalar yenilenerek yapıda bulunan

ahşap elemanların boyandığı uygulama öncesi ve sonrasına ait görseller üzerinden okunmaktadır (Tablo 2).

Hacıbey Konağı yığma tuğla sistemle inşa edilmiş ve üzeri sıvalıdır. Yapının sokağa bakan cephesi kuzeydir ve ana giriş bu cepheden sağlanmaktadır. Güney cepheden arka bahçeye ulaşılan yapı üç katlı (bodrum + iki kat) ve iç sofalı plan şemasına sahiptir.

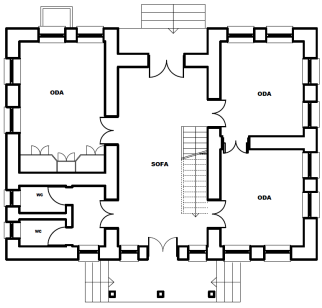
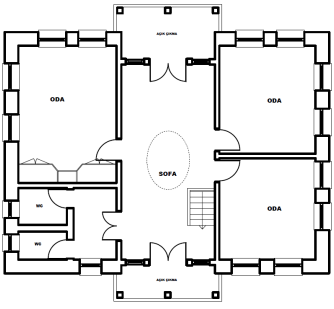
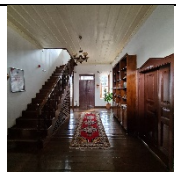
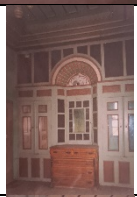
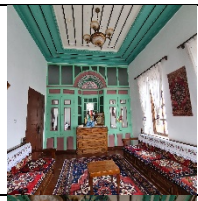
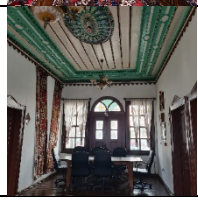
Şekil 3. Soldaki Görsel Ağalar Konağı'nın Kafe Olarak Kullanılan Ek Yapısı, Sağdaki Görsel Hacıbey Konağı'nın Kaldırılan Niteliksiz Eki (Yazar arşivi, 2000, 2022)

Yoldan geriye çekilerek bahçe içinde konumlanan yapının giriş kapıları üzerinde ortada yer alan açık çıkmalar ahşap taşıyıcı elemanlar, ahşap kemer ve ahşap alınlık ile bezenmiştir. Kat ve saçak silmeleri, pencere altlarında yer alan yüzey hareketi ve saçak hizasında yer alan geometrik biçimler cephe detaylarını belirleyen elemanlardır. Yapının üst katı sofada ve odalarda özenli işçilik detayları ile şekillendirilmiş tavan kaplamaları ve yüklükler yer almaktadır. Plan şemasında sofaya ikişer oda açılmakta ve merdiven sofada yer almaktadır.

Ağalar Konağı ile birlikte 2007 yılında restore edilen ve strüktürü sağlam olan yapının cephe sıvasındaki bozulmalar giderilmiştir. Yapıda bulunan ahşap elemanlardan çürümüş olanları yenisi ile değiştirilmiş, iç mekânda bulunan yüklük/tavan bezemeleri özgün detaylarına ve renklerine uygun olarak tekrar boyanmıştır. Yapının mutfak ve ıslak hacimlerinin yeni işlevin gerekliliğine bağlı olarak iyileştirilerek kullanımının devam ettiği uygulama öncesi ve sonrasına ait görseller üzerinden okunmaktadır (Tablo 3).

Ağalar Konağı, koruma uygulamasının ardından müze işlevi ile kullanılırken bahçesine yapılan ek yapı kafe/restoran işlevi ile kullanılmaya devam etmektedir. Hacıbey Konağı ise uygulama öncesinde yapıya eklenmiş olan niteliksiz eklerden temizlenerek üniversiteye bağlı Ahilik Araştırma Merkezi olarak kullanımını sürdürmektedir (Şekil 3).

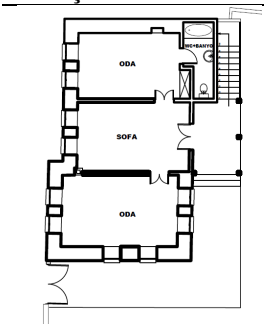
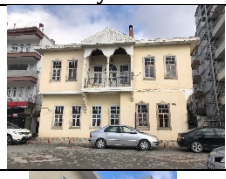
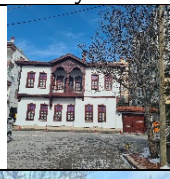
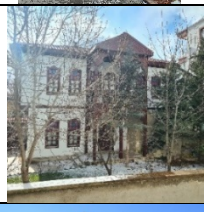
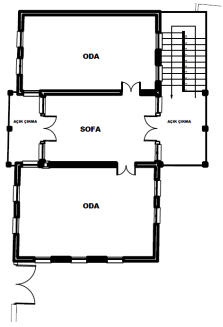
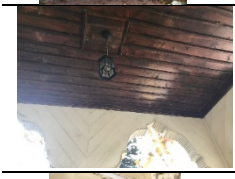
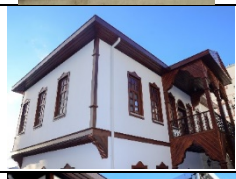
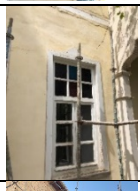
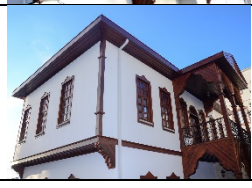
Tablo 3. Hacıbey Konağı (Yazar arşivi, 2000, 2022; Kırşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivi, 2022; Acar, 2018)

Plan Şeması	Restorasyon Öncesi	Restorasyon Sonrası
 Zemin Kat Planı		
		
 Birinci Kat Planı		
		
		

Uğurlu Konağı 2007 yılında geçirdiği yangına kadar özgün işlevi ile aktif olarak kullanılmıştır. Yangından sonra tamamen yıkılmış ve yapının özgün detaylarını içeren görsellerden yararlanılarak tekrar inşa edilmiştir. Yapının şimdiki maliki (Mimar Nadir YAĞMUR) tarafından 2020 yılında uygulanan restorasyon ile ileri bir tarihte mimarlık ofisi olarak kullanılması planlanan yapının özgün detayları ile ayağa kaldırılması amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak konağın özgün detaylarının elde edildiği, projesinin özgün detaylara bağlı kalınarak hazırlandığı ve uygulama sürecinde de mal-

zeme ve usta temini hassasiyetle ele alınmıştır. Konakların mevcut kullanımlarında gerekli olan konfor koşullarını sağlamak üzere mutfak ve wc mekânlarında iyileştirme yapıldığını söylemek mümkündür. Yapının ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olan sistemi uygulama sürecinde tuğla dolgu ile yenilenmiştir. Elektrik ve su tesisatının yenilendiği yapıda ısıtma sistemi için kalorifer tesisatının da ilave edildiği yapı malikinin açıklamalarından ve görsellerden elde edilebilmektedir (Nadir Yağmur Arşivi, 2020).

Tablo 4. Uğurlu Konağı (Yazar arşivi, 2000, 2022; Nadir Yağmur Arşivi, 2020)

Plan Şeması	Restorasyon Öncesi	Restorasyon Sonrası
 Zemin Kat Planı		
		
 Birinci Kat Planı		
		
		

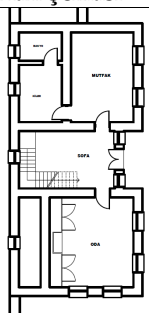
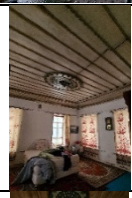
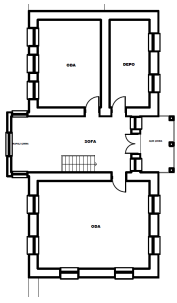
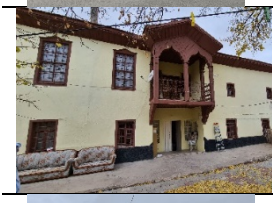
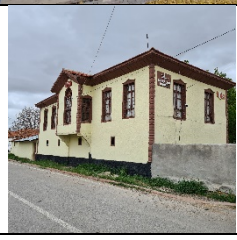
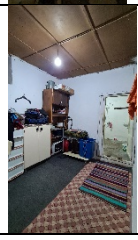
İki katlı olan Uğurlu Konağı'nın batı ve doğu cepheleri doğrultusunda şekillenen giriş aksında kapılar üzerinde ortada yer alan açık çıkmalar ahşap kolon, ahşap kemer ve ahşap alınlık detayları ile cepheyi şekillendir-

mektedir. Ahşap kat silmesi ve sövenin cephe karakterini belirlediği yapıda açık ve kapalı çıkmalarda ahşap elibelinde yer almaktadır. Cephede şekillenen çıkmalar açık ve cephenin ortasında yer alan örneklerdir. Konağın katlar arası düşey bağlantısı yapı dışındaki merdiven ile sağlanmaktadır. 2007 yılından öncesine ait merdivenin konumu ile ilgili bilgiye ulaşılamaması nedeniyle özgünlüğü hakkında yorum yapmak mümkün olamamaktadır. 2020 yılında hazırlanan restitüsyon projesinde yapının doğu cephesinde yer alan merdivenin altı wc olarak kullanılmaktadır. Yapının restorasyon uygulaması sonrasında da mekânların kullanımında farklılık olmadığı plan ve görsellerden okunabilmektedir. İç sofalı plan şemasına sahip yapı iki katlıdır. Sokağa cephe veren (batı cephe) konağın girişi bahçeden yapılmaktadır. Sokak ve bahçe cephesinde açık çıkmaların yer aldığı yapıda kapalı çıkma da bulunmaktadır. Yapının cephesinde kat silmesi, kapalı ve açık çıkma altında bulunan elibelinde detayları ve açık çıkmada yer alan kemer detayları cephe bezemesini oluşturmaktadır (Tablo 4).

Dr. Süreyya Konağı iki katlı, iç sofalı ve merdivenin sofada yer aldığı plan kurgusuna sahiptir. Sokağa cephe verecek şekilde konumlanan yapının girişi bahçeden sağlanmaktadır. Sokak cephesinde (batı cephesi) ortada kapalı çıkması bulunan yapının bahçe cephesinde (doğu cephesi), giriş kapısının üzerinde yine ortada açık çıkma yer almaktadır. Ahşap karkas arası kerpiç dolgulu yapım sistemine sahip yapının cephesi sıvalıdır.

Kapı ve pencerelerin oldukça sade şekillendirildiği yapıda üst katta sofa ve bir odada detaylı işçiliğe sahip tavan göbeği ve alt katta sade bir yüklük bulunmaktadır. Geleneksel olarak yüklüklerin gusülhane olarak kullanıldığı konaklardan Dr. Süreyya Konağı'nda farklı yıkanma mekânı detayı bulunmaktadır. Üst katta yer alan odada kentin yöresel özelliği olarak "çağ" (döşemede kotun farklılaştırılması ile şekillendirilen yıkanma mekânı) yer almaktadır. Yapının özgün kullanıcıları birkaç kuşaktır yapıda ikamet etmektedir. Mevcut kullanıcıların 2018 yılında yapının cephe sıvasını yenilediği bilinmektedir. Bu tarihten önce koruma uygulamasının yapılma durumu hakkında bilgi edinilememiştir. Ancak yapıda sofaya açılan mutfak, banyo ve kilerin geçmiş bir tarihte yapıya eklendiği düşünülmektedir (Tablo 5).

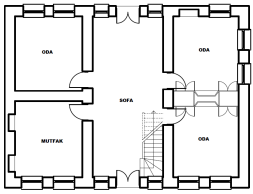
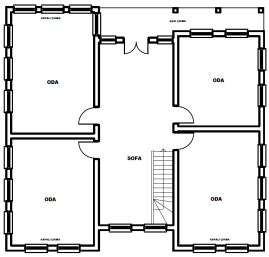
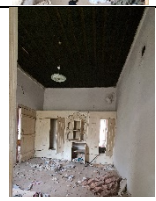
Tablo 5. Dr. Süreyya Konağı (Cafer Ağa Konağı) (Yazar arşivi, 2022)

Plan Şeması	Cephe	İç Mekân
 Zemin Kat Planı		
		
 Birinci Kat Planı		
		

Çalışmanın konusu konaklar içinde kullanım dışı kalan tek örnek **Bölükbaşı Konağı**'dır. İki katlı olan yapı ahşap karkas arası kerpiç dolgu yapım sistemine sahiptir. Yapının plan şeması iç sofalı ve ikişer odanın sofaya açıldığı mekân kurgusuna sahiptir. Alt katta sofaya açılan mekânlardan bir tanesinin mutfak olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Mekânda mutfak kullanımına uygun dolap, raf ve bulaşık yıkama mekânı olduğu tespit edilmiştir. Bahçe içinde cepheden geriye çekilerek konumlandırılmış konağın güney cephede yer alan giriş aksına göre iki yanda kapalı çıkması bulunmaktadır. Bahçeye bakan kuzey cephede giriş aksına göre tek tarafta bulunan kapalı çıkma, cephenin kalan kısmında açık çıkma olarak şekillenmektedir. Merdivenin sofada yer aldığı konakta özenli işçilikte hazırlanmış yüklük ve tavan detayları yer almaktadır. Cephe detaylarının oldukça sade şekillendiği yapıda sade elibelinde örnekleri bulunmaktadır. Yapının mev-

cut durumunda koruma uygulaması geçirdiğini tanımlayıcı ize rastlanamamıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Bölükbaşı Konağı (Yazar arşivi, 2022)

Plan Şeması	Cephe	İç Mekân
 Zemin Kat Planı		
 Birinci Kat Planı		
		

Sülükçüler Konağı alt katı ticari işlevle kullanılan tek örnektir. Üst katın konut işlevi ile kullanıldığı yapının cephe (kuzeydoğu) boyunca açık çıkması bulunmaktadır. Açık çıkmanın taşıyıcı elemanlarının kemerli bitişleri, kemerli pencereler ve elibelindeler yapının cephe bezemelerini oluşturmaktadır. Yapının kullanımının belirli aralıklarla özgün kullanıcısı tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Kullanıcısı tarafından gerçekleştirilen bakım onarım dışında uygulama geçirmediği bilinmektedir.

Yöntem

Konakların fiziksel değişimini belirlemek için saha çalışmasında yapılan gözlemin yanında sosyokültürel yapıya sağladığı kazanımların sorgulandığı anket soruları kentin rastgele seçilen kent kullanıcılarına yöneltilmiştir. Yapılardan Ağalar ve Hacıbey Konakları işlevine bağlı olarak kullanıcı profilinin çeşitlendiği yapılardır. Bu kapsamda sosyokültürel yapının belirleyicisi olan kullanıcının bu konaklarla kurduğu ilişkinin kuvveti önem kazanmaktadır. Çalışma konusu olarak seçilen konakların tanımlı kullanıcı profili dışında kalanların da değerlendirmeye alınması uygun görülmüştür. Böyle-

likle konakların süreç içinde yaşayacağı dönüşüme bağlı olarak kullanıcı taleplerinin de değerlendirilmesi önemli olacaktır. Kullanıcının kentte bulunma süreleri, kenti ve konakları tanıma ile kullanım durumu üzerinden değerlendirme yapmayı amaçlayan bu çalışmada rastgele seçilen 82 kullanıcı ile anket çalışması yapılmıştır. İki gruptan oluşan anket sorularından kullanıcı demografik özellikleri ve profilini belirlemek amacıyla oluşturulan sorular birinci grup, konakların özgün işlevle kullanımı, yeni işlev ile dönüştürülme sürecinde kullanıcı değerlendirmesi, mevcut işlevle kullanım sürecinde mekân nitelikleri ve kullanıcının yapı ile kurduğu ilişki ikinci grup sorulardır. İlk grup sorularda kullanıcıların yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu ve Kırşehir'de bulunma sürelerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. İkinci grup sorularda, koruma bilinci, konakların fark edilme düzeyleri, konakların ne sıklıkta kullanıldığı, yeni işlevlerin kullanım sıklığını arttırma düzeyi, konaklarda anı değeri taşıyan deneyimlerinin bulunma durumu, mevcut işlevin mekân kalitesine katkı sağlama durumu ve konakların özgün işlevi ile kullanıldığına tanıklık eden kullanıcılara işlevsel değişim ile kullanıcının konakları kullanma durumlarındaki değişimin sorgulanması amaçlanmıştır. Konakların farklı işlevle dönüştürülmesi gerektiği durumda kullanıcının hangi işlevle yapıları kullanmak istediğinin belirlenmesine çalışılmıştır. Kent içinde belli bir doku oluşturmayan konaklardan merkeze yakın, ulaşımın kolay olduğu ya da sıklıkla kullanılan yaya aksı üzerinde bulunma durumunun kullanım yoğunluğunu etkileme durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yeni verilen işlevin kullanıcının yapıyı kullanma durumunu etkileme düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Anket sorularında açık uçlu sorular yöneltilerek kullanıcıyı cevaplarla yönlendirmekten kaçınılmaya çalışılmıştır. Elde edilen anket sonuçları SPSS 22 programına girilerek katılımcıların demografik özellikleri ve konakları kullanım, farkında olma durumu ve yeni işlevle ilgili talepleri karşılaştırmalı olarak istatistiki olarak sunulmuştur.

Bulgular

Gözlem ve Araştırmaya Dayalı Bulgular

Kırşehir merkezde bulunan ve çalışmanın konusu 20. yy. konaklarının tamamı tescilli yapılardır. Bu konaklardan Sülükçüler ve Uğurlu Konakları kentin merkezinde yer alırken Ağalar ve Bölükbaşı Konakları merkeze yürüme mesafesindedir. Sülükçüler ve Uğurlu Konakları özgün işlevi ile kullanılmaya devam etmekte ve kentli kullanıcıların farklı amaçlarla kent

mekânlarını kullanırken kat ettikleri rota üzerinde yer almaktadır. Ağalar ve Bölükbaşı Konakları birbirine yakın konumda ve üniversiteye ulaşım hatlarından biri üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle yapıların özellikle üniversite öğrencileri tarafından daha fazla tanınıyor olması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca Ağalar Konağı'nın bahçesinde yer alan ek yapının farklı kullanıcı profiline de hitap eden işlevle dönüştürülmüş olması yapının sıklıkla kullanılmasına olanak tanımaktadır. Ancak Ağalar Konağı kullanım yoğunluğu ile bahsedilen farkındalığın oluştuğu yapıyken Bölükbaşı Konağı, Ağalar Konağı'na yakınlık ve merkeze yürüme mesafesinde olması avantajlarına karşın terk edilmiş ve işlevsiz kalmış olması nedeniyle tanınır olmaktan uzaktır. Hacıbey ve Dr. Süreyya Konakları kent merkezine uzak konumda yer alan yapılardır (Şekil 1). Hacıbey Konağı, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi tarafından Ahilik Araştırma Merkezi olarak kullanıcı profilinin daha sınırlı olduğu bir işlevle kullanılmaktadır. Yapılardan Hacıbey ve Uğurlu Konaklarının restorasyon öncesine ait fikir sahibi olunduğu ve restorasyon sonrası Hacıbey Konağı'nın âtıl kalmışlıktan kurtulduğunu söylemek mümkündür. Uğurlu Konağı ise 2020 yılında restore edilerek özgün işlevle kullanılmaya devam etmektedir.

Sülükçüler ve Dr. Süreyya Konaklarının özgün işlevi ile özgün kullanıcısı tarafından kesintisiz kullanılıyor olması yapıların düzenli bakım onarımı yapılarak hasarsız ayakta kalmalarına katkı sağlarken Bölükbaşı Konağı'nın kullanılmıyor olması ve insan eliyle zarar görüyor olması yapının ömrünü azaltmaktadır. Bunun yanı sıra yapı ve bahçesinin niteliksiz kullanımı yakın çevrenin çöküntü mekânı olmasına sebep olmaktadır.

Çalışmanın konusu konaklardan Hacıbey, Sülükçüler, Dr. Süreyya ve Uğurlu Konakları sokağa ya da bahçeye bakan cephe bezeme detayları konusunda aynı dili konuşur niteliktedir (Şekil 4). Sülükçüler Konağı'nın ahşap çatı alınlığı ve kemerli pencere elemanları Hacıbey Konağı açık çıkma alınlıkları ve açık çıkmaya bakan kemerli pencere detayları eşleşmektedir. Hacıbey ve Uğurlu Konaklarının sokağa ve bahçeye bakan cephelerinin her ikisinde de ortada açık çıkma yer alırken Dr. Süreyya Konağı'nda sokağa bakan cephenin ortasında kapalı, bahçeye bakan cephenin ortasında açık çıkma yer almaktadır.

Şekil 4. Konaklar (Üst sıra ve soldan başlayarak sırasıyla;
Hacıbey, Sülükçüler, Dr. Süreyya ve Uğurlu Konakları)

Farklı şekillenen örnekler olarak; Sülükçüler Konağı'nda sokak cephesinde açık çıkma cephe boyunca ve Bölükbaşı Konağı'nda sokak cephesinde iki yanda kapalı çıkma ile yanda kapalı çıkma ve açık çıkma birlikte yer almaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Dr. Süreyya, Bölükbaşı (sokak ve bahçe cephesi) ve Sülükçüler Konakları

Konaklarda konfor koşullarını sağlayabilmek amacıyla Ağalar, Hacıbey, Uğurlu ve Dr. Süreyya Konakları restorasyon ya da basit onarımlar gerçekleştirilmiş. Bu kapsamda tesisat ya da mekân ihtiyacına göre belirlenmiş değişikliklerde yapıya müdahalenin fazla olduğunu söylemek mümkündür. Ancak özgün ya da yeni işlevleri ile kullanılan konakların bu uygulamalar ile kullanımının devamlılığının sağlanacağı düşüncesiyle olumlu bulunmaktadır. Bunun yanında geri dönüştürülebilir olan ve basit onarım kap-

samında değerlendirilebilecek uygulamaların da konakların koruma uygulamaları sürecinde gerçekleştirildiği görsellerden okunabilmektedir.

Restore edilen konaklarda gerçekleştirilen uygulamaların yapıların plan şeması, cephe düzeni, süsleme ögeleri ve malzemesinde özgüne sadık kalınarak yapılmış uygulamalar olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda yapıda gerçekleştirilen uygulamalar yapının kullanım durumunda, bulunduğu çevreye sağladığı mekânsal nitelik ve sosyokültürel değerlerin korunması konusunda olumlu sonuçlara neden olan uygulamalardır. Yeni işlevin gerekliliğini, yapının kullanım düzeyini artırması ve ihtiyaç duyulan konfor düzeyinin sağlanması nedeniyle olumlu bir müdahale olarak değerlendirmek mümkündür.

Ankete Dayalı Bulgular

Çalışma kapsamında rastgele seçilen kullanıcı grubunun uygulanan anket sonuçlarına göre katılımcıların %31,7'si 26-40 yaş ve %30,5'i 19-25 yaş aralığındadır. %54,9'u üniversite mezunu ve %35,4'ü lise mezunu olan katılımcıların %32,9'u serbest meslek sahibi ve %28'i öğrencidir. %66,1'i Kırşehirli olup 25 yıl ve üzeri süredir kentte yaşayan kullanıcılarken %42,3'ü Kırşehirli olmayıp bir yıldan kısa süredir kentte bulunan kullanıcılardır. Kentli kullanıcının koruma konusunda bilinç düzeyini ölçmek için "Bu yapıların korunması gerektiğini düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen cevaplar koruma bilincinin yeterli seviyede olduğunu (%98,8) göstermektedir. Ayrıca konakların yeniden işlevlendirilmesinin doğru koruma uygulaması (%76,8) olarak değerlendirdiği anket sonuçlarından elde edilmektedir. Özgün işlevi dışında olsa dahi kullanılmaya devam etmesinin uygun olması ve korunması konusunda alınmış olumsuz olarak kabul edilebilecek cevap bulunmamaktadır.

Kullanıcıların kentte bulunma sürelerine ve yaşlarına bağlı olarak konakları tanıma düzeylerinin değiştiği belirlenmiştir. Anket yöneltilen kullanıcılardan yapıları hiç tanımayanlar (%11) dışında bütün kullanıcıların Ağalar Konağı'nı en az bir kez kullandığı ya da yapıyı tanıdığı sonucu elde edilmiştir. Kırşehir'e üniversite okumak üzere gelen %28,1'lik grup ile 25 yılı aşkın süredir kentte yaşayan %48,8 oranındaki kullanıcıların en iyi tanıdıkları yapının Ağalar Konağı olduğu tespit edilmiştir. Ağalar Konağı'nın günümüzdeki kafe/restoran işlevinin farklı kullanıcı profiline uygun olması nedeniyle daha çok tanındığı söylenebilir. Uğurlu ve Sülükçüler Konakları merkezde bulunuyor olmalarına rağmen kullanıcı grubunun sınırlı olması nedeniyle Ağalar Konağı kadar tanınma ve fark edilmeleri söz konusu ola-

mamaktadır. 25 yıl ve daha uzun süredir kentte yaşayan ve 26-40 yaş arası kullanıcı grubu %42,1'lik en yüksek oran ile yapılardan Hacıbey, Ağalar, Sülükçüler ve Uğurlu Konaklarını en çok tanınan konaklar arasında saymıştır. Ahilik Araştırma Merkezi olarak kullanılan Hacıbey Konağı'nda merkeze ait kütüphane olarak kullanılan birimin de bulunması yapının kullanıcı sayısını artırmaya uygun işlev olarak değerlendirilebilir. Ancak anket sonuçlarından elde edilen veriler yeterli düzeyde kullanım olmadığını göstermektedir. Bunun nedeni olarak yapının kent merkezine olan mesafesinin görece fazla olduğu ve rahatlıkla ulaşılamamasından kaynakladığını söylemek mümkündür.

Konakların özgün işlevi dışında farklı bir işlevle dönüştürülmesini büyük oranda uygun bulan kullanıcı grubundan lise (%44,8) ve üniversite (%33,3) mezunu olanlar müze ve sergi gibi kullanıcı profilinin çeşitlendiği ve daha sıklıkla kullanıma olanak verecek işlevlerle dönüştürülmesini uygun bulmaktadır. Bunun yanında kullanıcılardan daha az sayıda olanları konakların farklı işlevle dönüştürülmesi konusunda işlev çeşitliliği gerektiğini belirtmektedir. Oran olarak oldukça düşük olan bu işlevler müze ve sergi gibi pasif işlevlerden daha fazla kullanımı artıracak ve farklı üretimlerin yapılmasına olanak tanıyacak işlevlerdir. Kentin kültürel özelliklerinin tanıtıldığı, yerel yemek kültürünü yansıtacak üretimlerin ve satışının yapıldığı, dizi seti olarak kullanımı, çocukların sosyalleşmesine ve eğitimine imkân verecek faaliyetlerin bulunduğu, kütüphane ya da sinema salonu olması gibi farklı işlevler kullanıcı talepleri arasında sıralanabilir.

Kullanıcılardan %30,5'lik grup konaklarda yaşadıkları anı olduğundan bahsetmektedir. Bu oranı oluşturan kullanıcıların kentte uzun süredir yaşayanların yanı sıra kısa süredir kentte bulunan kullanıcıların da olduğu tespit edilmiştir. 2007 yılında restore edilerek kafe/restoran olarak kullanılmaya başlanan Ağalar Konağı için, aile bireylerinin özel gün kutlamaları ile anı değerinin oluştuğu ve buna bağlı olarak kullanıcının aidiyet hissinin kuvvetlendiğini söylemek mümkündür. Konağın koruma uygulaması öncesine ait durumunda kullanıcıların yapı ve bahçesine ait çocukluk hatıralarının bulunduğu belirlenmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Toplumların kültürel ve tarihi değerlerinin fiziksel yansıması olan tarihi eserlerin, koruma alt başlıklarından yeniden işlevlendirme kapsamında değerlendirilmesi koruma bağlamında doğru uygulamalar olarak değer-

lendirilmektedir. Tarihi eser niteliğindeki yapının öncelikle özgün işlevi ve özgün kullanıcısı ile kullanımının devam etmesi tercih edilirken farklı pek çok nedenle işlevini kaybetmesi durumunda kullanıcı beklentisi, kent kimliğinin korunması ve ekonomik kazanç göz önüne alınarak yeni işlevin belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, özgün kullanıcının konutu kullanımının devam ettiği örneklerde yapının korunmasının sürekliliği sağlanabilecektir. Kırşehir kentinde olduğu gibi doku oluşturmayan, özgün işlev ve kullanıcının günümüze ulaşmadığı konak yapılarında kültürel ayak izinin devamlılığının sağlanması konusunda, verilecek işlevin yapının kentli kullanıcısı tarafından erişilebilir olmasının öncelikler arasında yer alması gerektiği düşünülmektedir. Yeniden işlevlendirilecek yapının yeni işlevinin özgün plan şeması, bezeme detayları, cephe kurgusu ve sosyokültürel özelliklerle birlikte değerlendirilerek belirlenmesi önemlidir. Konakların kullanımının devamlılığının sağlanmasıyla korumanın kalıcı olacağı ve geri dönüştürülemeyen müdahalelerin yapı lehine olduğu düşünülmektedir.

Konaklardan işlevsel dönüşüm ile kullanılmaya devam edenlerin ve kent merkezinde yer alanların, kentin farklı sürelerdeki kullanıcıları tarafından daha fazla fark edilir ve tanınır olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda, Bölükbaşı Konağı'nda olduğu gibi işlevsiz kalan yapıların fiziksel olarak yıpranması ve kullanıcı ile bağı olmaması nedeniyle fark edilebilirliği azalmaktadır. İşlevsiz kalan konaklar bulunduğu konum çevresinde mekân niteliğinin bozulmasına sebep olurken güvenlik probleminin yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca yapının fiziksel yıpranmışlığı da kent dokusu içinde nitelik bozucu olarak tanımlanabilir. Kentlerin kültürel ayak izlerinin devamlılığını sağlamakta önemli rol oynayan konakların korunması ve yaşatılması önemlidir. Bu bağlamda, farklı bir işlevle dönüştürülerek kullanılan konakların kullanıcı profilinde sağlanan çeşitlilik sayesinde kullanıcının kent ve yapı ile kurduğu bağın, aidiyet hissinin ve sahiplenme düzeyinin artmasını sağlamak mümkün olmaktadır. Çalışmanın konusu olan konak yapılarının korunarak kültürel mirasın geleceğe aktarılması ile toplumda geçmiş kültür bilincinin oluşmasının, kültürel ayak izinin gelecek kuşaklara aktarılması, sosyokültürel sürekliliğin korunması ve kent kimliğinin korunmasının sağlanması mümkün olur.

Kırşehir'de yer alan konaklardan Ağalar ve Hacıbey Konaklarının kentli kullanıcı tarafından rahatlıkla ulaşılabilir işlevlerle dönüştürülmüş olması bu yapıların kullanıcı ile kurduğu ilişkiyi kuvvetlendirerek aidiyet ve sahiplenme hislerini güçlendirmektedir. Uğurlu, Sülükçüler ve Dr. Süreyya Konaklarının özgün işlevi ile kullanımına devam ediyor olması yapıların ken-

tin kültürel değerlerinin yaşatılıyor olması kapsamında doğru uygulamalardır. Bölükbaşı Konağı'nın kullanım dışı kalmış olması, yapının tanınmasını önlemesinin yanı sıra süreç içinde hasarının artarak yapının yok olmasına neden olmaktadır.

Konakların özgün ya da farklı işlevleri ile kullanılıyor olması, yapıların bulunduğu kent parçaları içinde fiziksel, görsel ve mekânsal niteliği artırır özellik sergilemektedir. Bölükbaşı Konağı dışındaki konakların koruma uygulamaları geçirerek kullanıma devam etmesiyle bulundukları çevrelerin niteliğini artırırken kent belleğinde yer etmekte ve anı değerinin oluşmasında etkili olmaktadır. Yeniden işlevlendirilen konaklardan Ağalar Konağı ile oldukça yakın konumda bulunan Bölükbaşı Konağı, kullanıcının rahatlıkla ulaşabileceği avantajlı konumda yer almakta ancak işlevsiz kalması nedeniyle pek çok kullanıcının tanımadığı bir yapıdır. Koruma kapsamında öncelikli tercih yapının özgün işlevi ile kullanımının devam etmesidir. Ancak konutun özgün kullanıcısı ile özgün işlevinin devam etmesinin aidiyet ve sahiplenmeyi kuvvetlendireceği düşünülmektedir. Özgün kullanıcının bulunmadığı konutlar için yapıya verilecek işlevin farklı kullanıcı profiline hitap edecek işlevde olması önem kazanmaktadır. Böylelikle, yapının kullanıcı ile etkileşiminin artması, paylaşımın fazlalaşması ile aidiyetin kuvvetlenmesi, yapının kullanımı ile tanınırlığının artması ve kent kimliğini oluşturan önemli ögenin farkındalığı sağlanmış olacaktır. Anket sonuçlarından elde edilen işlev önerilerinden, konakların kentin tanıtımının yapılacağı kültürel bazı faaliyetlerle ya da sanatsal ve kültürel birtakım eğitim ve uygulamaların yapıldığı işlevlerle dönüştürülmesinin kullanım durumunu iyileştireceği ve çevreye sağlayacağı fiziksel/sosyal katkı kapsamında kazanım sağlayacağı düşünülmektedir.

Anket sonuçlarından elde edilen değerlendirmelere göre Ağalar Konağı mevcut işlevi nedeniyle kullanıcının en tanıdığı ve kullandığı yapı olarak belirlenmektedir. İşlevin kullanıcı profilini çeşitlendirmesi nedeniyle bu sonuca ulaşılması oldukça doğaldır. Çalışma kapsamında kentli kullanıcı üzerinden yapılan değerlendirme temel amaç kabul edilmiştir. Böylelikle kentte mevcut durumda kullanım dışı olan ya da süreç içinde işlevini yitirebilecek konakların sosyokültürel sürdürülebilirliğin devamlılığının sağlanabilmesi için kullanıcı ile etkileşimin fazla olacağı bir işlevin seçilmesinde kullanıcı değerlendirmesinin rehber olacağı düşünülmektedir. Yapının bulunduğu çevrenin ve kentin ihtiyacı işlevin kullanıcının sahiplenme ve aidiyet hissini kuvvetlendirecek nitelikte olması yapı için oldukça önemlidir.

Kentin yerel yönetimi, Sivil Toplum Kuruluşları ve üniversitelerin de kentin tarihi değerlerinin korunması ve yaşatılmasında aldığı sorumluluk bu yapıların korunması ve kültürel ayak izinin devamlılığının sağlanmasında oldukça kıymetlidir. Bu konuda sağladıkları desteğin devamlılığı kentin tanıtılmasında önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak, konakların koruma kapsamında öncelikle özgün işlevi ile kullanımının devam etmesi tercih edilmektedir. Ancak kent içinde doku oluşturmuyor olması kullanıcının algılamasını zayıflatmaktadır. Bu nedenle âtıl kalma ya da yeniden işlevlendirilme konuları gündeme geldiğinde verilecek işlev önem kazanmaktadır. Kullanım dışı kalan Bölükbaşı Konağı için yapılacak koruma uygulamasıyla yeniden işlevlendirilerek kentin kullanıcısı ile aktif ilişki kurması gerektiği düşünülmektedir. Böylelikle kentin sosyokültürel yapısının izlerini taşıyan mekânların kullanıcı tarafından tanınması ve kent kimliğinin korunması sağlanmış olacaktır. Kentin köklü geçmişine ait kültürel ayak izinin mekân üzerinden devamlılığı sağlanmış olacaktır. Özgün işlevi ile kullanıma devam edilen konakların ise süreç içinde yeniden işlevlendirilmesi gerekmesi durumunda kullanıcı istek ve talepleri göz önünde bulundurularak kent ve kentliye kazandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Teşekkür:

Çalışmanın hazırlanması sürecinde arşivinden yararlandığım Kırşehir Belediyesi'ne, Kırşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Mimar Nadir YAĞMUR'a ve anket katılımcılarına desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2365-2393 **DOI:**10.31198/idealkent.1139497

Extended Abstract

Investigation of ReFunctioned Kırşehir Mansions within the Scope of Sociocultural Sustainability

*

Olcay Türkan Yurdugüzel
ORCID: 0000-0002-7877-1732

Transferring the cultural footprint of the past to the future, ensuring the continuity of social and cultural accumulation is possible with the protection of historical structures. By preserving these structures and transferring the heritage to the future, the continuity of sociocultural sustainability, the creation of awareness of the past culture in the society and the preservation of urban identity are ensured. Heritage is transferred to the future by preserving historical buildings, awareness of the past culture is created in the society and the preservation of urban identity is ensured. Reasons such as unconscious use or neglect of historical environments that exist in almost every city in our country cause damage to this heritage. İn Kirşehir monuments are dated to the Seljuk Period. There are mansion structures dating to the beginning of the 20th century. Some of the mansions that do not form a certain texture continue to be used today by being preserved with different functions from the original. The subjects of the study are Ağalar Mansion, Hacibey Mansion, Sülükçüler Mansion, Uğurlu Mansion, Dr. Süreyya (Cafer Ağa) and Bölükbaşı Mansions are registered buildings among the civil architecture examples of the city. Apart from these structures, there is no registered mansion structure. The mansions chosen as the subject of the study, which continue to be used with original or different functions have been transformed into museums, cafes/restaurants and Ahi Research Center with the preservation works they have undergone on different dates. Ağalar Mansion, Hacıbey Mansion, Uğurlu Mansion and Dr. Süreyya Mansions are structures that have undergone

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 20.12.2022

conservation practices at different dates by the owner of the building or private individuals. Ağalar and Hacibey Mansions were expropriated in 2003 and allocated to the Ministry of Culture and Tourism. Restoration of both buildings was completed in 2007 and it was decided to transform Ağalar Mansion with the function of Culture and Art House and Hacıbey Mansion with the function of Ethnography Museum, but today it is used with different functions. Uğurlu Mansion, during the pandemic process, was restored by the owner of the building in 2020 and continues to be used periodically with its original function. Dr. Süreyya Mansion was renewed in 2018 and no intervention was made to the carrier system, plan setup or interior details of the building. We could not find any information about the status of Sülükçüler and Bölükbaşı Mansions undergoing the protection application and the dates on which the application took place. Among these mansions, Sülükçüler and Uğurlu Mansions are located in the center of the city, while Ağalar and Bölükbaşı Mansions are within walking distance of the center. Sülükçüler and Uğurlu Mansions continue to be used with their original function and are located on the route that urban users take while using urban spaces for different purposes. Ağalar and Bölükbaşı Mansions are located close to each other and on one of the transportation lines to the university. Hacıbey Mansion is used by Kirşehir Ahi Evran University as Ahi Research Center with a more limited user profile. It is possible to say that the Hacıbey and Uğurlu Mansions, which are among the structures, have an idea before the restoration and that the Hacıbey Mansion has been saved from being idle after the restoration. Uğurlu Mansion, on the other hand, was restored in 2020 and continues to be used with its original function.

With this study, the contribution of the functionally transformed mansions to the urban identity, the provision of sociocultural continuity and the user was tried to be determined by a questionnaire made to a randomly selected user group. In addition to the observation made in the field study to determine the physical change of the mansions, the survey questions in which the gains provided to the sociocultural structure were questioned were directed to the randomly selected city users of the city. Ağalar and Hacıbey Mansions are structures where the user profile is diversified depending on their function. In this context, the strength of the relationship that the user, who is the determinant of the sociocultural structure, establishes with these mansions gains importance. It has been deemed appropriate to take into consideration the ones other than the defined user profile of the hosts selected as the study subject. Thus, it will be important to evaluate user demands depending on the

transformation that the hosts will experience in the process. In this study, which aims to evaluate the duration of the user's stay in the city, getting to know the city and the mansions, and the usage status, a survey was conducted with 82 users. The first group consists of the questions created to determine the demographic characteristics and profile of the users from the survey questions consisting of two groups. In the first group of questions, it was aimed to determine the age, gender, occupation, education level and duration of stay in Kırşehir. In the second group of questions, the awareness of conservation, the level of awareness of the mansions, how often the mansions are used, the level of increasing the frequency of use of new functions, the presence of memories of experiences in the mansions, the state of contributing to the quality of the space of the mansions, and the functional change for the users who witness the use of the mansions with their original function. In case the resources need to be transformed into different functions, it has been tried to determine with which function the user wants to use the structures.

In this context, it has been determined that the level of preservation and survival of historical monuments, which have been transformed with functions suitable for today's usage conditions, has increased. The fact that the sustainability of the buildings, which are effective in ensuring the continuity of the sociocultural values of the city, is ensured by functional transformation are important practices that are effective in transferring the cultural footprint of the city to generations.

Kaynakça / References

Acar, İ. (2018). *Kırşehir il merkezindeki türk mimari eserleri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Anonim, (2004). *Adaptive reuse, preserving our past, building our future.* Australia/Australian Government, Department of Environment and Heritage: Printed by Prion.

Arabacıoğlu, F, P. ve Aydemir, I. (2007). Tarihi çevrelerde yeniden değerlendirme kavramı. *Megaron, 2* (4), 204–212.

Aydın, D. ve Okuyucu, E. Ş. (2009). Yeniden kullanıma adaptasyon ve sosyokültürel sürdürülebilirlik bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının değerlendirilmesi. *Megaron, 4* (1), 35-44.

Çelebi, G. ve Gültekin, A. B. (2007). Sürdürülebilir mimarlığın kapsamı, kavramsal bir çerçeveden bakış. *Mimaran Dergisi, 2,* 30-36.

Dikmen, Ç. B. ve Toruk, F. (2018). Gerede (Krateia) Arastalar Bölgesi'nin sosyokültürel sürdürülebilirlik bağlamında irdelenmesi. *Vakıflar Dergisi, 49,* 147-228. doi:https://doi.org/10.16971/vakiflar.439128

Gültekin, A. B. ve Dikmen, Ç. B. (2006). Mimari tasarım sürecinde ekolojik tasarım ölçütlerinin irdelenmesi. Kongre sekreteryası (Der.). *VI. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi Biyologlar Derneği Yayını* içinde (ss. 159-167). İzmir: Biyologlar Derneği.

Kırşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü arşivi. (2022).

Kırşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivi. (2022).

Kincaid, D. (2002). *Adapting buildings for changing uses guidelines for change of use refurbishment.* London: Taylor&Francis Group.

Kohler, N. (1999). The relevance of the green building challenge: an observer's perspective. *Building Research & Information, 27* (4-5), 309-320.

Kuban, D. (2000). *Tarihi çevre korumanın mimarlık boyutu, kuram ve uygulama.* İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Langston, C. ve Shen, L.Y. (2007). Application of the adaptive reuse potential model in Hong Kong: a case study of Lui Seng Chun. *International Journal of Strategic Property Management, 11,* 193-207.

Langston C., Wong, F.K.W., Hui, E.C.M. ve Shen, L.Y. (2007). Strategic assessment of building adaptive reuse opportunities in Hong Kong. *Building and Environment, 43,* 1709-1718. doi: https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2007.10.017

Özdemir, İ.M., Kars, F.B. ve Şahin, Ş. (2005). İşlevsel ve fiziksel eskimeye alternatif bir tasarım: KTÜ hangar binasının kafeteryaya dönüşmesi. *Tasarım, 153,* 100-103.

Selçuk, M. (2006). *Binaların yeniden işlevlendirilmesinde mekânsal kurgunun değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Stas, N. (2007). *The economics of adaptive reuse of old buildings: a financial feasibility study & analysis.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. University of Waterloo, Ontario, Canada.

Şahin, İ. (2001). Kırşehir. *TDVİA.* (Cilt.25, ss. 481). İstanbul, Türkiye: Diyanet Vakfı Yayınları.

Tapan, M. (2007). *Soru ve cevaplarla koruma.* İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını.

Tekeli, İ. (1988). Kentsel korumada değişik yaklaşımlar üzerine düşünceler. *Şehir,* 11, 34-38.

Tönük, S. (2001). *Bina tasarımında ekoloji.* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.

Yaman, Y. (1983). Türkiye İl İl Dünü Bugünü Yarını, Kırşehir. *Yurt Ansiklopedisi.* (Cilt. 7, ss. 4896). İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

Yandex Harita. (2012, Ekim 1). Kırşehir kenti. 11 Haziran 2022 tarihinde https://yandex.com.tr/harita/geo/kirsehir/2215931682/?l=sat&ll=34.162541%2C39.146666&z=15 adresinden erişildi.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2394-2420 **DOI:**10.31198/idealkent.1139523

Hasankeyf'in Yeni Yerleşkesinde Yaşam Kalitesi Açısından Konut Memnuniyetinin Ölçülmesi

*

Muzaffer Bimay[1]
ORCID ID: 0000-0002-6742-2852

Öz

Bu makalenin amacı, yaşam kalitesi açısından konut memnuniyetinin ölçülmesine yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunmaktır. Bu bağlamda yapılan çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Hasankeyf'in yeni yerleşkesinde ikamet eden 18 yaş üzeri 201 konut temsilcisi oluşturmaktadır. Yaşam kalitesi açısından konut memnuniyeti öznel ve nesnel göstergeler dikkate alınarak kentsel/çevresel, sosyal ve fiziksel özellikler Ortalama İndeksin Sınıflandırması kullanılarak ölçülmüştür. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak kentte yaşayanların yeni yerleştikleri konutları fiziksel tasarım öğesi bakımından daha çok beğendikleri ve yerleştikleri konutlardan kaynaklı olarak maddi ölçütler açısından yaşam kalitelerinde eskiye göre artış olduğu, ancak konut yapı kalitesi, altyapı sorunları, hizmetlere erişim imkânları, ödeme koşulları ve konut maliyet yükü açısından konut memnuniyetsizliği ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Hasankeyf'te yapılan yeni konutlardaki sorunların kısa sürede çözüme kavuşturulması, baraj yapımı vb. kamu politikaları nedeniyle yapılacak yeni konutların iç ve dış göstergelerle birlikte bir bütün olarak ele alınması ve konut alanlarının konut sakinlerinin ihtiyaçlarına göre uyarlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yaşam Kalitesi, Konut Memnuniyeti, Hasankeyf.*

[1]Doç. Dr., Batman Üniversitesi, E-mail: muzafferbimay@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2394-2420 **DOI:**10.31198/idealkent.1139523

Measuring Housing Satisfaction in Terms of Quality of Life in the New Settlement Area of Hasankeyf

*

Muzaffer Bimay[2]
ORCID ID: 0000-0002-6742-2852

Abstract

The purpose of this article is to present a comprehensive approach to measure housing satisfaction in terms of quality of life. In this context, the descriptive survey model, one of the quantitative research methods, was applied. The sample consists of 201 housing representatives over the age of 18 in the new area of Hasankeyf. Housing satisfaction in terms of quality of life was measured using the Average Index Classification for urban/environmental, social and physical characteristics, taking into account subjective and objective indicators. Based on the findings, it is determined that those living in the new settlement feel more settled in terms of the physical design of the houses and the quality of life compared to the past. However, dissatisfaction is also observed in terms of infrastructure issues, access to services, housing and housing cost burden in terms of payment conditions. For this reason, problems in the new houses built in Hasankeyf should be resolved in a short time. New houses that will be built due to public policies and dam construction should be considered as a whole with internal and external indicators and housing areas should be adapted to the needs of residents.

Keywords: *Quality of Life, Housing Satisfaction, Hasankeyf.*

[2]Assoc. Prof., Batman University, E-mail: muzafferbimay@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

Giriş

Son yüzyılda dünya nüfusunun katlanarak artması beslenme ve barınmanın yanı sıra enerjiye duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. Günümüzde devletler artan enerji ihtiyaçlarının önemli bir kısmını baraj yapımı gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlamaya çalışmaktadır. Ancak dünyanın birçok ülkesinde yapılan baraj inşaatları nedeniyle yerleşim yerlerinin değiştirilmesi zorunlu kitlesel göçlere neden olmakta (Lessard vd., 2013; Rıchter, Sandra ve Carmen, 2010; Terminski, 2013; Thomas ve Adams, 1999) ve göç edenler için konut ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Mevcut istatistikler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde her geçen gün barajların arttığını ve bunun zorunlu mekân değişmelerini beraberinde getirdiğini bize göstermektedir (Poff ve Hart, 2002; Zarfl, Lumsdon, Berlekamp, Tydecks ve Tockner, 2015). Genellikle göç eden nüfusun barınma ihtiyacı kamu politikaları çerçevesinde yeni yerleşkelerde inşa edilen konutlar aracılığıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Yeni yerleşim yerlerindeki sosyal alanlar, kentsel ve çevresel imkânlar ve en önemlisi konutların kalitesi burada yaşayanların yaşam kalitesini ve kişilerin psikolojik sağlığını önemli ölçüde etkilemektedir (Smith, 2011, s.6). Dolayısıyla barınma veya konut ihtiyacı yaşam kalitesini belirleyen en önemli göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Amerigo ve Aragones, 1997; Erol, 1999; Yamada, Heo, King ve Fu, 2009).

Türkiye'de, özellikle son dönemlerde baraj inşaatlarında artış olduğu ve bunun sonucunda binlerce insanın yerinden edildiği bilinmektedir (Bakırcı, 2002, s.378). 2020 yılında yapımı tamamlanan Ilısu veya diğer adıyla Veysel Eroğlu Barajı nedeniyle sular altında kalan yerleşim yerlerinden birisi de Hasankeyf'tir. 1954 yılında yapımına karar verilmesine rağmen, "kültürel miras" listesinde olan Hasankeyf'in baraj altında kalmaması için iç ve dış çevrelerden baskılar artmış ve bu nedenle baraj inşaatına, ancak 2006 yılında başlanabilmiştir. İnşaat sürecinde baraj altında kalacak Hasankeyf kenti yerine yeni bir yerleşim yeri inşa edilmiş ve eski yerleşkede ikamet eden aileler yeni yerleşim yerinde tamamlanan 757 konuta taşınmıştır. Taşınma ve bilgilendirme süreçlerinin sorunlu geçmesi, eski yerleşim ile yeni yerleşim arasında fiziksel ve sosyal farklılıklar, altyapı eksiklikleri, barınma imkânları ve konutların yapı malzemelerindeki sıkıntılar nedeniyle konut kalitesi ve çevresiyle ilgili sorunlar ortaya çıkmış ve bu durum yeni yerleşkeye taşınan Hasankeyflilerin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemiştir (Bimay, 2021). Dolayısıyla bu çalışmada ki temel soru, "Yaşam kaliteleri açısından Hasankeyf'in yeni

yerleşkesine taşınanların konutlardan memnun olup olmadığı, değilse nedenleri nelerdir?" Bu sorudan hareketle yapılan çalışmanın amacı, baraj nedeniyle yapılan zorunlu mekân değişmelerinde yeni yapılan konutlardaki yaşam koşullarının konutlarda yaşayanların yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini Hasankeyf kent merkezi örneğinde incelenmesidir. Başka bir ifadeyle, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından Hasankeyf'in yeni yerleşkesinde inşa edilen konutlara taşınan Hasankeyf sakinlerinin, söz konusu yerleşkede sürdürülebilir yaşam kalitesi açısından önem arz eden barınma koşulları ve konut imkânları ihtiyaçlarının konut hakkı çerçevesinde karşılanıp karşılanmadığına ilişkin algılarını nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan analizlerle ortaya koymaktır.

Hasankeyf'in yeni yerleşkesine taşınma esnasında barınma hakkının yapılan bu yeni konutlarla telafi edilmesi burada yaşayanların lehine düşünülse dahi, gerçekte bunun böyle olup olmadığı konusunda zaman zaman bazı tereddütler yaşanmıştır. Özellikle hak sahipliği, konutların dağıtımı, konutlara taşınma ve konutlardaki yaşam imkânları konusunda eski yerleşim yerine göre daha sorunlu olduğu düşünülmektedir (Bimay, 2021, s.68). İşte bu çalışma da, yaklaşık 3500 kişinin yaşadığı bu yeni konutların yaşam kalitesi göstergeleri açısından yeterli olanakları sağlayıp sağlamadığı da sorgulanmaktadır. Bu kapsamda özellikle konut kalitesi, konut çevresi ve konut erişim imkânları göstergelerinden yararlanılarak konut memnuniyeti ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışma üç bölüm üzerine kurgulanmıştır. İlk bölümde yaşam kalitesi ve konut ilişkisi üzerine yapılan literatür çalışmalarına kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın metodolojisi ortaya konulmuştur. Son bölümde ise alan araştırmasının bulgularına yer verilmiştir.

Literatür

Yaşamın en genel amacı olarak kabul edilen yaşam kalitesi, sürdürülebilir kentsel kalkınmanın da nihai hedeflerinden birisidir. Yaşam kalitesini belirleyen en önemli göstergelerinden biri ise konut ihtiyacı ve kalitesini belirleyen konut memnuniyetidir (Türkoğlu, Bölen, Baran ve Marans, 2007). Zorunlu veya gönüllü yapılan konut değişmelerinde konut kalitesinin fiziksel ve mekânsal standartlarıyla ölçülebilmesi, konut çevresini belirleyen kullanıcının fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve maddi alanda taleplerinin karşılanması yaşam kalitesinde önem arz etmektedir (Hornquist, 1990, s.69). Ancak yeni yerleşme biriminde yeni yaşam biçiminin yarattığı yalnızlaşma, öte-

kileşme, sosyo-kültürel iletişimsizlik, yabancılaşma ve aidiyetsizlik söz konusu taleplerin karşılanmasını engellemektedir. Dolayısıyla konut ve yaşam kalitesi ilişkisinde nesnel ve öznel göstergelerden yola çıkarak bu türden isteklerin karşılanıp karşılanmadığını öznel yargılarla ortaya koyabilmek için alan çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Gültekin, 2015, s.165).

Kişinin konutu; yaşadığı yer, gündelik hayatındaki sığınağı, kendisinin simgesi, sosyo-ekonomik yapıdaki statüsü ve birçok psikolojik ve sosyal özellikleri olan insanların yaşadıkları çevreyle olan duygusal ilişkilerinin olduğu yerdir (Kellekci ve Berköz, 2006a, s. 168). Buradaki memnuniyet, kişinin soyo-ekonomik ve psikolojik yaşam kalitesini tümden etkilemektedir. Bu nedenle konut memnuniyeti araştırmalarında, fiziksel ve mekânsal konular kadar, sosyal, kültürel, bilişsel ve davranışsal konulara da yer verilmektedir

Konut ve çevresinden memnuniyet, insanların yaşadıkları çevreye verdikleri yanıtlarını yansıtmaktadır. Esasen bu yanıtlar, gelecekte daha iyi bir yaşam kalitesi için konut planlamasının yapılmasına olanak sağlayacaktır. Çünkü günümüzde konut, sadece barınma ihtiyacını karşılayan bir yapı değil güvenliğin, konforun ve bireyselliğin bir sembolü olarak sosyal, ekonomik ve kültürel birçok alanla ilişkili olarak görülmektedir (Güremen, 2016, s. 24-25). Günümüz kentlerindeki yaşam kalitesi ve konut memnuniyetinin ne düzeyde olduğuna ve hangi göstergelerle ölçüleceğine ilişkin yapılan literatür taramalarında oldukça zengin kavramsal ve görgül çalışmalara rastlanılabilmektedir (Adriaanse, 2007). Özellikle konut memnuniyeti ilgili kent plancıları tarafından birçok alan araştırması yapılmış ve çeşitli öneriler geliştirilmiştir (Clark vd., 2006, s.325). Yapılan çalışmalarda konut memnuniyeti, bir topluluk içinde park ve sosyal donatıların sağlanması gibi fiziksel faktörler, topluluğa ait olma hissi ve topluluk içindeki sosyal destek gibi sosyal faktörler ve ev sahibi olma ve ikamet süresi gibi kişisel faktörlerle ölçülmeye çalışılmıştır (Smith, 2011, s.6). Benzer şekilde fiziksel çevrenin özellikleri, konut sahiplerinin demografik özellikleri, yönetsel politikalar ve yerleşkedeki toplulukların konut projelerine bakış açısı da memnuniyeti ortaya koyan göstergeler arasında değerlendirilmiştir (Francescato vd., 1974, s.285).

Literatürde yaşam kalitesi açısından konut memnuniyeti ile ilgili çalışmalar üç şekilde ele alınmıştır. Birincisi, konut içi ve konutun kalitesi ile ilgili göstergelerle konut memnuniyetini ortaya koyan çalışmalardır. Örneğin Dalia Štreimikienė (2015) "Quality of Life and Housing" başlıklı çalışmasında AB üyesi ülkeler arasında yüksek konut harcamaları açısından üst sıralarda yer alan Litvanya'daki konut sahipleri üzerinde yürüttüğü çalışmasında konut kalitesi, konut ortamı kalitesi ve konut maliyet yükü göstergelerinin

yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Faridah Ismail vd.(2014) "Measuring the Quality of Life In Low Cost Residential Environment" başlıklı çalışmasında Kuala Lumpur'da bulunan ve Belediye tarafından düşük maliyetle gelir düzeyi düşük aileler için yapılan konutlarda, konut memnuniyetinin yaşam kalitesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Benzer şekilde birçok araştırmacı tarafından yapılan diğer çalışmalarda, konut sakinlerinin ev ortamlarından ne kadar memnun olduklarına odaklanarak konut memnuniyeti ortaya çıkarılmıştır (Aiello, Ardone ve Scopelliti, 2010; Ardone ve Scopelliti, 2010; Hariza, 2003; Kahana, Lovegreen, Kahana ve Kahana, 2003; Kahrik, Leetmaa ve Tammaru, 2012; Mohit, Ibrahim ve Rashid, 2010).

İkincisi, konut çevresinin konut memnuniyeti üzerindeki etkisini araştıran çalışmalardır. Li (2009) tarafından Hong Kong'ta yapılan çalışmada konut alanının kamusal veya özel olması, yaş, gelir, eğitim, komşuluk, sosyal ağlar, güvenlik, güven, aidiyet gibi kişisel ve çevresel özelliklerin konut memnuniyeti üzerinde etkisi olduğunu, ancak güvenlik ve aidiyet duygusunun diğerlerine göre çok daha belirleyici olduğunu ortaya koymuştur**.** Dunstan vd. (2005), konut çevresinin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini araştırmış ve komşuluk ilişkilerinin konut çevresi üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Greenberg (1999), Howley, Scott ve Redmond. (2009), Hur, Nasar ve Chun (2010), Kahrik vd. (2012), Kaylor vd. (2007) ve Smith (2011) konut memnuniyetinde komşuluk ilişkilerini ele almışlardır. Karsten (2007), farklı yaş grubundaki bireylerin konut memnuniyetini araştırmış ve yalnızca demografik ve ekonomik göstergelerin bireylerin konut tercihleri ve memnuniyetini açıklamada yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Çocuklar üzerinde yapılan araştırmada ise güvenlik ve hizmetlere erişim imkânı ve süresinin konut tercihlerinde daha fazla önemsendiği tespit edilmiştir.

Üçüncüsü ise hem konut içi hem de konut çevresi özelliklerin konut memnuniyeti üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalardır. Yabancı literatürde özellikle Avrupa ülkelerinde yapılan birçok çalışmada konut çevresi ve kalitesinin yaşam kalitesiyle ilişkisi incelenmiştir. Örneğin Adriaanse (2007), "Measuring Residential Satisfaction: A Residential Environmental Satisfaction Scale (RESS)" başlıklı çalışmasında geliştirdiği ölçek üzerinden sorular hazırlamış ve Hollanda genelinde ikamet eden nüfusu temsilen 75.034 katılımcı ile konut çevre memnuniyetinin ölçülmesine yönelik bütünleştirici ve kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Adriaanse'in çalışmasında özellikle konut, çevre ve komşuluk etkileşiminin benzer etkiler yaratarak memnuniyet üzerindeki etkisinin incelenmesi, onu daha önce Canter ve Rees (1982) tarafından yapılan ve konut, çevre ve komşuluk göstergelerini bağımsız bir şekilde ele

alan çalışmalarından ayırmaktadır. Çünkü onlar, bu üç göstergenin hem çevre hem konut memnuniyetini farklı düzeylerde ve mekânlarda farklı doyum noktalarına ulaştırdığını belirterek farklı bir yorum ortaya koymuşlardır.

Wang ve Li (2006), Guangzhou'da konut çevresi ve konutun fiziksel özelliklerinin konut memnuniyeti üzerindeki etkilerini incelemiştir. Onlara göre konut çevresinin ve özellikle hizmete erişim imkânlarının yüksek olduğu mekânlarda memnuniyet algısı daha fazla olmaktadır. Francescato, Weidemann, Anderson ve Chenoweth (1974), yaşam kalitesi açısından konut memnuniyetini ölçen bir model geliştirmiştir. Marans ve Rodgers (1975), yaşam kalitesinin en önemli göstergesi olan konutu etkileyen temel göstergelerin farklı olduğundan yola çıkarak birçok gösterge üzerinden hareket etmişlerdir. Bireyin kişisel özellikleri, görüşleri, kişinin mevcut ve geçmişte yaşadığı ortam gibi birçok ölçüt üzerinden kentsel yaşam memnuniyeti algıları ölçülmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de yaşam kalitesi, konut memnuniyeti ve bunlar arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik birçok çalışma yapılmıştır (Aksoy, Şiranlı ve Sanaç, 2010; Berköz, 2008; Berköz, Turk ve Kellekcı, 2009; Cerci, 2016; Demirarslan, 2005; Erel, Terzioğlu ve Yertutan, 1988; Gültekin, 2015; Gündoğdu vd., 2019; Gür, 2009; Gür ve Dostoğlu, 2016; Güremen, 2016; Hatipoğlu ve Tereci, 2021Kellekci ve Berköz, 2006a, 2006b; Sam, Bayram ve Bılgel, 2012; Salihoğlu ve Türkoğlu, 2019; Türkoğlu, 1993, 1997; Türkoğlu, Bölen, Baran ve Marans, 2008). Özellikle İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) tarafından proje bazlı ve bireysel yapılan akademik çalışmalar dikkate değerdir. Örneğin Türkoğlu (1993) tarafından İTÜ fonuyla İstanbul'da yapılan çalışmada konut memnuniyetine ilişkin kişisel, mekânsal, çevresel faktörlerin kümülatif bir şekilde olan etkisine değinilmiş; 1997 yılında ise yine İstanbul'da dört farklı konut yapısının olduğu mekanlarda yapılan araştırmada konutun fiziksel koşulları, yapı kalitesi, konut planı ve konutun büyüklüğünün yanı sıra şehir ve alış veriş merkezine, hastaneye, iş yerine ve belediye hizmetlerine erişim, eğlence imkânı, sosyal ve eğitim hizmetlerinin bulunabilirliği, çevre sorunları, konutun iklimsel kontrolü ve komşulardan memnuniyetin konut memnuniyeti üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Kaliteli konut ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen Demirarslan (2005), konutta kalitenin sağlanması ile insanların yaşamında olumlu davranışlar gözlemlendiğini belirtmiştir. Kellekci ve Berköz (2006a)'ün İstanbul'da 401 kullanıcı ile yaptıkları görüşmelerde nesnel kişisel, fiziksel çevresel ve sosyal çevresel özelliklerin memnuniyet algısı üzerinde etkisini ortaya

koymuş ve bir model geliştirmiştir. Benzer şekilde Berköz (2008) İstanbul'da, Gür (2009) ise Bursa'da farklı dokudaki konut yapılarında nicel araştırma yöntemleriyle konut memnuniyetini araştırmışlardır.

Son yıllarda yaşam kalitesi ve konut memnuniyeti ilişkisini ve bu ilişkide rol alan faktörleri inceleyen birden fazla çalışmaya rastlamak mümkündür. Örneğin Berköz, Turk ve Kellekcı (2009), erişebilirlik ve ulaşım olanaklarının; Sam, Bayram ve Bılgel, (2012)'in komşuluk ve mahalle ilişkilerinin; Gültekin (2015) küreselleşme ve neo-liberal politikaların yol açtığı kentsel yoksullaşmanın; Cerci (2016), insanların olanaklara daha kolay erişimlerinin; Gündoğdu vd. (2019) yapılı çevre özelliklerinin; Salihoğlu ve Türkoğlu (2019) erişim olanakları ve mekân kalitesinin; Güremen (2016), Berköz, L. (2008) çevresel faktörlerin; Kahraman ve Özdemir (2017) ile Bekleyen ve Baylan (2018) konutların fiziksel yapı kalitesinin konut memnuniyeti üzerinde önemli etkileri olduğunu tespit etmişlerdir.

Genel olarak yukarıda yerli ve yabancı literatürden alıntılanan çalışmalara bakıldığında, konut memnuniyetini etkileyen birçok faktörün olduğu ve bunların mekân ve zamana göre farklılaşabileceği ortaya çıkmıştır. Yine de konutun fiziksel yapısı ile çevresel ve sosyo eknomik özelliklerin konut memnuniyeti üzerindeki etkilerinin hemen hemen tüm çalışmalarda belirleyici olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kişiye, zamana, sosyal ölçülere ve beklentilere göre değişkenlik gösteren konut memnuniyetinin akademik araştırmalara konu olması ve yoğun bir şekilde çalışılması, yaşam kalitesinin değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, yeni yerleşkedeki konutlara yerleşen Hasankeyflilerin konut memnuniyeti, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama deseni kullanılarak elde edilmiştir. Tarama deseni ile yapılan araştırmalar, geniş kitlelerin görüşlerini betimlemeyi hedeflemektedir. Bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özelliklerin belirlendiği, genellikle diğer araştırmalara göre görece daha büyük örneklemler üzerinde yapılmaktadır (Büyüköztürk vd. 2008, s.226). Bu yöntem, toplumların, kurumların, nesnelerin yapısını ve olayların işleyişini olduğu gibi ortaya koymaktadır (Cohen, Manion ve Morrison, 2007). Ayrıca bu desende "olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası göste-

rilmez" (Karasar, 2005, s. 87). Araştırmacılar, bireylerin görüşlerinin nedeniyle ve kaynağıyla ilgilenmez, daha çok görüşlerin bireyler açısından nasıl dağıldığını inceler (Fraenkel ve Wallen, 2006). Dolayısıyla özellikle memnuniyet algısı gibi bir problemin ölçülmesinde yerli ve yabancı literatürde yaygın kullanılan bu yöntemle daha nesnel verilere ulaşılmaya çalışılır. Bundan dolayı son dönemlerde bir örneklem grubunun farklı tarzlarda memnuniyet algısı tarama deseninde sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmiştir (Aktürk ve Tekman, 2016; Zanuzdana, Khan ve Kraemer, 2013). Bu çalışmada da ele alınan problemin konusu olan Hasankeyflilerin konut memnuniyet algısı yukarıda açıklanan nedenlerle betimsel tarama deseni kullanılarak elde edilmiştir.

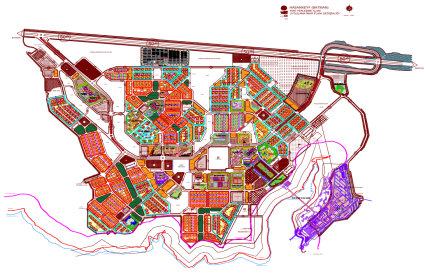
Evren ve Örneklem

Bu araştırma, 2020 yılında yapımı tamamlanan Veysel Eroğlu (Ilısu) Barajı nedeniyle yeni yerleşkedeki konutlara taşınan Hasankeyflilerin yaşam kaliteleri açısından konut memnuniyetlerini incelemeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla araştırmanın evreni, Hasankeyf'in yeni yerleşkesinde yapılan konutlarda ikamet eden kişileri kapsamaktadır. Aşağıda Hasankeyf'in eski ve yeni yerleşkelerine ait krokiler yer almaktadır.

Hasankeyf'in Eski Yerleşkelerine Ait Kroki

Hasankeyf'in Yeni Yerleşkelerine Ait Kroki

Şekil 1: Hasankeyf'in Eski ve Yeni Yerleşkelerine Ait Krokiler
Kaynak: Hasankeyf'in eski ve yeni yerleşkelerine krokiler, 21.10.2022 tarihinde Hasankeyf Belediyesi'nden alınmıştır.

Araştırmanın örneklem seçimi için iki farklı yöntemden yararlanılmıştır. Birincisi, Hasankeyf'te ikamet edenlerle anket görüşmesi için basit rastlantısal örnekleme yöntemiyle örneklem grubu belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü hesaplanırken dört mahalle alanındaki konut sayısı dikkate alınmıştır.

Buna göre Hasankeyf'in yeni yerleşkesine yerleştirilen ve 734 kişilik aileden Kültür (60), Raman (50), Dicle (48) ve Eyyübi (43) mahallelerinde %95 güven düzeyi ve %5 hata payı göz önünde bulundurularak rastgele 201 konut seçilmiştir. Daha sonra bu örneklem grubu içerisinden 18 yaşını tamamlamış ve konutu temsilen evde bulunan kişilerle yüz yüze anket yapılması için amaçlı örneklem grubu oluşturulmuştur. Anketler, 2022 yılının Mart ayında başlamış Haziran ayının sonlarına doğru tamamlanmıştır. Kapalı uçlu/yapılandırılmış soruları içeren ankette, konut sahiplerinin memnuniyetleri 6'lı Likert ölçeği ile yanıtlanmıştır. Kullanıcılardan anket ile elde edilen bilgiler tanımlayıcı istatistiki veriye dönüştürülmüş ve değişken seti oluşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Anket çalışmasında kullanıcıların demografik özelliklerinin yanı sıra oturdukları konut ve bu konutun yapılı çevresini de değerlendirmeleri talep edilmiştir. Çünkü konut memnuniyeti fiziksel, yönetsel, sosyal ve kişisel faktörleri kapsayan bütüncül bir gösterge grubunu ifade etmektedir. Dolayısıyla anket sorularının hazırlanması aşamasında, konut koşullarının insanların yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin ölçerken bu göstergelerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın daha nesnel bir şekilde yapılabilmesi için niceliksel bir yöntemle verilere ulaşılmıştır. Ayrıca soruların hazırlanmasında Hasankeyf'in konut, kent, çevre ve toplum koşulları göz önünde bulundurularak Adriaanse (2007), Štreimikienė D. (2015), Faridah vd. (2015)'nin ölçeklerinden yararlanılarak anket formu oluşturulmuştur. Anket formu aşağıdaki göstergelerden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu göstergeler şu şekildedir:

- Kentsel/çevresel göstergeler: Hizmetlere erişilebilirlik, mahallenin çekiciliği, temizlik ve gürültü.
- Sosyo-ekonomik göstergeler: Aidiyet, dışlanma, yaşama yeri olarak uygunluk, konut ve diğer maliyet yükleri.
- Fiziksel göstergeler: Banyo, tuvalet, mutfak, balkon ve çocuk oyun alanları.

Elde edilen veriler SPSS26 istatistik paket programı aracılığı ile geçerlilik, güvenirlik analizleri yapılmış ve derecelendirme ölçeği sınıflandırma endeksi ile analiz edilmiştir. Anketlerin geçerliliği için Cronbach Alpha katsayısı yapılan hesaplamalarla 0.87 olarak tespit edilmiştir. Bu veri ışığında araştırmanın güvenilir özelliğe sahip olduğu söylenebilir (Seçer, 2015). Ortalama İndeks, 6'lı likert ölçeği (1= kesinlikle memnun değilim ve 6 = kesinlikle memnunum) kapsamında değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcıların memnuniyetleri ortalama indeks ile puanlanmıştır. İndekste derecelendirme için en yüksek 5, en düşük 1 puan olarak uygulanmıştır. İndeks ölçeğinin sınıflandırılması Tablo 1'te belirtildiği üzere Majid ve McCaffer (1997)'den uyarlanan Ortalama İndeksin Sınıflandırması tablosundan alınmıştır. Bulguların analizleri, aşağıdaki tablo göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1 . Ortalama İndeksin Sınıflandırılması (Mc Caffer ve Zaimi Majid,1997, s.91)

SINIFLANDIRMA	DERECESİ
Kesinlikle memnun değil	1.00 < Ortalama Indeks ≥ 1.50
Memnun değil	1.50 ≤ Ortalama Indeks ≤ 2.50
Orta düzeyde memnun	2.50 ≤ Ortalama Indeks ≤ 3.50
Memnun	3.50 ≤ Ortalama Indeks ≤ 4.50
Kesinlikle memnun	4.50 ≤ Ortalama Indeks ≤5.00

Bulgular

Bu başlık altında katılımcıların demografik özelliklerinin yanında elde edilen verilerin analizi, yorumlanması ve değerlendirilmesi aşamaları yer almaktadır. Bu bağlamda bulgular, katılımcıların kentsel/çevresel, fiziksel ve sosyo-ekonomik göstergeler açısından konut memnuniyetleri olarak üç başlık altında toplanmıştır.

Demografik bulgular

Katılımcılara ait demografik bilgilerin yer aldığı Tablo 2'ye baktığımızda katılımcıların 61 (% 30,3)'i erkek, 140 (% 69,7)'ının ise kadınlardan oluştuğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri (N=201)

	Değişkenler	F	%
Cinsiyet	Erkek	61	30,3
	Kadın	140	69,7
Yaş	18- 28	29	14,4
	29- 39	68	33,8
	40- 50	72	35,8
	51- 51	28	13,9
	62+	4	2,0

Medeni Durum	Evli	133	66,2
	Bekâr(hiç evlenmemiş)	60	29,9
	Eşi ölmüş	8	4,0
Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	5	2,5
	İlkokul Mezunu	33	16,4
	Ortaokul Mezunu	32	15,9
	Lise Mezunu	110	54,7
	Lisans ve üstü	21	10,4
Meslek	Memur	25	12,4
	Esnaf	28	13,5
	İşçi	33	16,4
	Çalışmıyor	87	43,3
	Diğer	28	13,9
Gelir	0-2000	26	12,9
	2001-4000	38	18,9
	4001-6000	72	35,8
	6001-8000	38	18,9
	8000+	22	10,9
	Geliri durumunu belirtmeyenler	5	2,5
Aile Birey Sayısı	1	9	4,5
	2	22	10,9
	3	36	17,9
	4	31	15,4
	5 ve üzeri	103	51,2
Önceki Konut Profili	Müstakil ev	169	84,1
	Gece kondu	25	12,4
	Mağara yerleşimi	1	,5
	Apartman katı	2	1,0
	Bodrum katı	4	2,0

Anketlerin yapıldığı süre boyunca konutlarda bulunan aile temsilcilerinin genellikle kadınlardan oluşması kadın katılımcıların oranının yüksek olmasını sağlamıştır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu orta yaş grubunda ve evli olduğu elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Ailelerin genellikle beş ve daha fazla üyesi olduğu, memur, esnaf, işçi statüsünde veya serbest meslekler çalıştıkları ve önemli çoğunluğunun 2022 yılı Ocak ayında belirlenen asgari ücretin üstünde bir gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Yine de ev hanımı ve emekli olarak çalışmayanların oranının daha yüksek olduğu Tablo 2'den anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyleri açısından katılımcıların büyük çoğunluğu lise ve üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Hasankeyf'in

eski ve yeni yerleşkelerindeki binaların müstakil ev olması nedeniyle katılımcıların eski Hasankeyf'te genellikle tek katlı veya dubleks bahçeli evlerde oturdukları anlaşılmaktadır. Ancak çok azda olsa gecekondu, mağara tarzı veya diğer konutlarda oturanların oldukları söylenebilir.

Kentsel/Çevresel Göstergeler Açısından Konut Memnuniyeti

Kentsel/çevresel göstergeler; genel olarak hizmetlere erişilebilirlik, mahallenin çekiciliği, temizlik, gürültü seviyesi gibi alt göstergelerden memnuniyeti ortaya çıkartmaktadır. Tablo 3'de bu göstergeler üzerinden memnuniyet seviyesi tespit edilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Kentsel/Çevresel Göstergeler Açısından Konut Memnuniyeti(N=201)

Kentsel/Çevresel	1	2	3	4	5	6	Ortalama Indeks	Sınıflandırma
Eğitim hizmetlerine erişim	42	80	16	20	37	6	2,7413	Orta düzeyde memnun
Alışveriş ve eğlence mekanlarına erişim	50	97	14	17	21	2	2,3433	Memnun değil
Sağlık hizmetlerine erişim	38	88	19	25	30	1	2,6219	Orta düzeyde memnun
Rekreasyon alanlarına erişim	32	86	31	13	30	9	2,7512	Orta düzeyde memnun
Hava ve çevre kirliliği	17	36	27	26	89	6	3,7562	Memnun
Temizlik	42	55	23	16	58	7	3,0697	Orta düzeyde memnun

Gürültü	9	36	24	27	99	6	3,9403	Orta düzeyde memnun

Katılımcıların yeni oturdukları konutlardan eğitim, sağlık, rekreasyon alanları, alışveriş ve eğlence mekanlarına erişimin kolay olmadığı ve bunun memnuniyetsizliğe yol açtığı söylenebilir. Tablo 3'deki verilere baktığımızda kararsız katılımcılarla birlikte katılımcıların 161 (%80,20)'inin memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde katılımcıların yarısından fazlası eğitim, sağlık ve rekreasyon hizmetlerine erişim imkanlarının kısıtlı olduğu elde edilen verilerden anlaşılmaktadır.

Konut memnuniyetini belirleyen göstergelerden biri de çevresel faktörlerdir. Hava ve çevre kirliliği, gürültü seviyesi, mahallenin çekiciliği, söz konusu memnuniyeti artıran en önemli göstergelerdir. Yeni Hasankeyf yerleşkesinde genel olarak katılımcıların yarısına yakını (%44,3) hava ve çevre kirliliğinin olmadığını, % 12,9'u kısmen buna katıldığını ve % 3'ü ise kesinlikle çevre kirliliğinin olmadığını belirtmişlerdir. Gürültü seviyesinin düşüklüğü konusunda memnuniyetin arttığı, ancak sokakların ve caddelerin temizliği konusunda bu algının azaldığı görülmektedir. Buna göre konut çevresindeki sokak ve caddeler temiz olduğu konusunda katılımcıların 55(%27,4)'i katılmadığını, 42(%20,9)'si kesinlikle katılmadığını ve 23(%11,4)'ü kararsız olduğunu belirtmiştir.

Sosyo-ekonomik Göstergeler Açısından Konut Memnuniyeti

Sosyal ve ekonomik göstergeler açısından konut memnuniyetinde genel olarak konut ve diğer harcamaların maliyet yükü, komşuluk ilişkileri, evin çevresindeki suç ve şiddet olayları ve evin görünümü etkili olmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Sosyo-ekonomik Göstergeler Açısından Konut Memnuniyet (N=201)

Sosyo-ekonomik	1	2	3	4	5	6	Ortalama Indeks	Sınıflandırma
Mekânsal aidiyet	21	33	22	16	95	14	3,8607	Memnun
Mekandan Kopuş	13	35	38	17	90	8	3,7960	Memnun
Temel harcamalar	79	66	16	16	19	5	2,2289	Memnun değil

Kamu hizmeti maliyeti	71	69	19	16	19	7	2,3234	Memnun değil
Konut Maliyet yükü	71	58	11	27	29	5	2,5025	Orta düzeyde memnun
Suç ve şiddet	6	23	33	19	104	16	4,1940	Memnun
Evin ambiyansı	14	33	36	20	92	6	3,8010	Memnun
Komşuluk İlişkileri	17	36	24	25	90	9	3,8060	Memnun

Smith (2011, s. 167), konut memnuniyeti ile sosyo-kültürel ilişkiler, aidiyet ve yer duygusu gibi değişkenler arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtir. Bu çalışmada bu tezi doğrulayan birçok veri karşımıza çıkmaktadır. Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların yarısına yakını (%47) kendini daha iyi hissettiği ve yeni konutlarda aidiyet duygusunu yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca katılımcıların 90 (%44)'ı taşınmayı kesinlikle düşünmediği elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Ancak her ne kadar aidiyet duygusu kopmayı bir şekilde engellese de harcamalardan kaynaklı maliyet yüklerinin yeni yerleşkede önemli sorun teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre katılımcıların yeni taşındığı konutlardaki temel harcamaların (elektrik, su vb.) yüksekliğinden, kamu hizmetlerinin pahalı olmasından ve konut maliyet yükünün sürekli artmasından dolayı konut memnuniyetsizliğinin olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların 145 (%72,1)'i elektrik, su vb. temel harcamaların düşük olmadığını, 140 (%69,6)'ı kamu hizmetlerin pahalı olduğunu ve 129 (%64,2)'u ise konut maliyet yükünün yüksek olduğunu ifade etmiştir.

Fiziksel Göstergeler Açısından Konut Memnuniyeti

Konutların fiziksel özellikleri konut memnuniyetini gösteren en önemli göstergelerdir. Bunlar genel olarak konutun aydınlatma, ısı yalıtım, banyo, tuvalet, mutfak, balkon ve çocuk oyun alanlarıdır.

Tablo 5: Katılımcıların Fiziksel Göstergeler Açısından Konut Memnuniyeti(N=201)

Fiziksel özellikler	1	2	3	4	5	6	Ortalama Indeks	Sınıflandırma
Isı yalıtım sistemi	13	25	14	19	103	27	4,2687	Memnun
Aydınlatma	8	29	22	23	109	10	4,1244	Memnun

Oda sayısı	16	28	17	24	109	7	4,0100	Memnun
Yapı kalitesi	103	43	15	14	22	4	2,1095	Memnun değil
Tuvalet	10	21	10	27	125	8	4,2935	Memnun
Mutfak	10	24	12	33	114	8	4,1990	Memnun
Banyo	14	25	16	34	104	8	4,0597	Memnun
Yeterli açık alan(Balkon vb.)	13	20	11	36	106	15	4,2289	Memnun
Çocuk oyun alanları	9	23	12	35	102	20	4,2836	Memnun

Tablo 5'te fiziksel özellikler açısından konut memnuniyetine bakıldığında konutun yapı kalitesi dışında genel olarak bir memnuniyetin olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre katılımcıların genel olarak ısı yalıtım sistemi, aydınlatma, mutfak, banyo, tuvalet, balkon ve çocuk oyun alanları konusunda memnun oldukları, ancak katılımcıların 146 (%72,6)'sının ise konutların yapı kalitesinden memnun olmadığı anlaşılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Hasankeyf kent merkezinde 2020 yılında yapımı tamamlanan Veysel Eroğlu (Ilısu) Barajı'nın ekonomik ve siyasal anlamda olumlu katkılarının yanında birçok sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel olumsuz etkileri olmuştur. Özellikle Hasankeyf'te ikamet edenlerin Hasankeyf'in yeni yerleşkesinde inşa edilen konutlara zorunlu taşıma işlemi sonrasında bazı problemlerin ortaya çıktığı ve yaşam kalitelerinin bozulduğu belirtilmektedir. Yaşam kalitesi açısından önem taşıyan bu problemler, ne yazık ki kısa vadede çözülememiştir (Bimay, 2021). Bu çalışma ile 2020 yılında Hasankeyf'in yeni yerleşkesinde bulunan konutlara yerleşen kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda yaşam kaliteleri açısından konut memnuniyetleri ortaya çıkarılmıştır. Buradaki ana hedef fiziksel, çevresel ve sosyo-ekonomik göstergeler açısından konut memnuniyetinin eskiye göre ne durumda olduğu ve yaşam kalitelerini ne ölçüde değiştirdiğini ortaya koymaktır.

Alan araştırmasının bulguları dikkate alındığında eski Hasankeyf yerleşkesine göre Hasankeyf'in yeni yerleşkesinde yaşam kalitesinde önemli değişmeler meydana geldiği açıktır. Öncelikle temel kamu hizmetlerine erişim imkânlarının eskiye göre daha zor olduğu ve bunun konut sahipleri açısından kısmen memnuniyetsizlik yarattığı tespit edilmiştir. Özellikle alışveriş

merkezlerine ve eğlence mekânlarına erişim imkânları yeni konutlarda daha da zorlaşmıştır. Eski yerleşkenin bulunduğu alanın Dicle Nehri kenarında olması ve konutların eğlence mekânlarına yakın olması burayı daha avantajlı hale getirmiş, ancak yeni yerleşkedeki konutların hizmetlere erişim imkânlarının bu derece kolay olmaması konut memnuniyetsizliğini olumsuz etkilemiştir. Benzer sonuçları Savasdisara (1988), Amerigo ve Aragones (1990), Türkoğlu (1997), Wang ve Li (2006), Berköz, Turk ve Kellekcı (2009) ve Salihoğlu ve Türkoğlu (2019)'nun yaptığı araştırmalarda görebilmekteyiz. Bu çalışmalar kamu hizmetlerine, alışveriş merkezlerine ve eğlence mekânlarına erişimin konut memnuniyeti üzerinde olumlu etki yarattığını ortaya koymuştur.

Katılımcıların hava, gürültü ve çevre kirliliği konusunda memnun oldukları ve bunun konut memnuniyetini olumladığı elde edilen verilerden anlaşılmıştır. Bu konuda Savasdisara'nın (1988) Japonya'da (Tokyo ve çevresi) yaptığı araştırmada çevresel faktörlerin (rekreasyon alanları, gürültü ve hava kirliliği, temizlik, yollar vb.) konut memnuniyeti üzerinde en önemli yordayıcı olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Marans (1979)'ın yaptığı araştırmada ise komşuluk ilişkilerinden çok çevresel faktörlerin konut memnuniyeti üzerinde çok daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Marans ve Spreckleмeyer'in (1981) ve Kellekci ve Berköz (2006a)'ün yaptığı çalışmalar da kişisel ve çevresel özelliklerin konut memnuniyet algısı üzerinde önemli bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Konutlardaki ek harcamalar, konut maliyet yükü, komşuluk ilişkileri sosyo-ekonomik açıdan memnuniyeti ortaya çıkaran önemli göstergelerdendir. Genel olarak temel harcamalar ve kamu hizmetlerinden yararlanma maliyetinin arttığı ve bunun konut memnuniyetsizliğine yol açtığı, ancak bu durumun kendilerini başka bir kente göç etmelerine yol açmayacağı ve hatta yeni yerleşkedeki bazı çekici nedenlerle yaşamlarına bu konutlarda devam edecekleri anlaşılmaktadır. Bu çekici nedenler arasında yeni yerleşkede suç ve şiddet olaylarının az olması, komşuluk ilişkilerinin iyi olması ve konut ambiyansının güzel olması olarak gösterilebilir. Güremen (2016)'in Amasya'da yaptığı araştırmada ise sosyo-ekonomik ve çevresel göstergelerin konut memnuniyeti üzerinde daha çok etkili olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Suç ve şiddet olaylarının az olması güvenlikli bir yaşamı garanti etmektedir. Bu konuda Li (2009) tarafından Hong Kong'ta yapılan çalışmada konut alanının kamusal veya özel olması, yaş, gelir, eğitim, komşuluk, sosyal ağlar, güvenlik, güven, aidiyet gibi kişisel ve çevresel özelliklerin konut memnuni-

yeti üzerinde etkisi olduğunu, ancak güvenlik ve aidiyet duygusunun diğerlerine göre çok daha belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Newman (1972), Lawton ve Yaffe (1980)'nin çalışmalarında güvenlikli konut ortamının konut memnuniyetini ve yaşam kalitesini arttırdığı belirtilmiştir.

Deutschman (1972), Marans ve Rodgers (1975), Galster ve Hesser (1981), komşuluk ilişkilerinin iyi olmasının konut memnuniyetini ve yaşam kalitesini arttırdığını tespit etmişlerdir. Dunstan vd. (2005), konut çevresinin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini araştırmış ve komşuluk ilişkilerinin konut çevresi üzerindeki etkilerinin diğer göstergelere göre daha etkin olduğunu tespit etmiştir. Amerigo ve Aragones(1990)'in Madrid'deki bir belediye konutu alanındaki araştırmasında hem fiziksel hem de sosyal düzeyde, belediye konutlarında yaşayanların memnuniyetini etkileyen nesnel ve öznel faktörler incelenmiş ve yerleşkeye bağlılığın ve komşularla ilişkilerin konut memnuniyeti üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Adriaanse (2007), konut, çevre ve komşuluk etkileşiminin benzer etkiler yaratarak konut memnuniyeti üzerinde olumlu etki yarattığını ortaya koymuştur. Canter ve Rees (1982), ev, mahalle (çevre) ve komşuluk göstergelerinin hem çevre hem konut memnuniyetini farklı düzeylerde ve mekânlarda farklı doyum noktalarına ulaştırdığını belirtmiştir. Benzer şekilde Greenberg (1999), Kaylor vd. (2007), Howley vd. (2009), Hur vd. (2010), Smith (2011), Sam, Bayram ve Bılgel (2012) ve Kahrik vd., (2012) komşuluk ilişkilerinin konut memnuniyeti üzerindeki doğrudan etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Özellikle yeni taşınan ve yoğunluğun olduğu konut ortamında bu algıların ortaya çıktığı söylenebilir.

Konut memnuniyetini ortaya çıkaran en önemli göstergeler hiç şüphesiz konutun iç göstergeleridir. Konutun aydınlatma, oda sayısı, mutfak, banyo, tuvalet ve balkon imkânlarının katılımcıların yaşam kalitelerini yükselttiği ve katılımcıların konut memnuniyetini arttırdığı, buna rağmen konutların yapı kalitesinin iyi olmaması nedeniyle konut maliyet yükünün artması katılımcıların konut memnuniyetini azalttığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla konut maliyet yükü ekonomik anlamda önemli bir yük getirmekte ve konut memnuniyetini etkilemektedir. Öte yandan konut kalitesi, konut ortamı kalitesi ve konut maliyet yükü göstergelerinden memnuniyeti ortaya çıkaran birçok çalışma bulunmaktadır (Aiello vd., 2010; Hariza, 2003; Kahana, Lovegreen, Kahana ve Kahana, 2003; Kahrik vd., 2012; Mohit vd., 2010). Galster ve Hesser (1981), Türkoğlu (1997), Kahraman ve Özdemir (2017) ve Bekleyen ve Baylan (2018)'nın çalışmalarında da konutların bakımlı olması, iç göstergelerin konforlu olması konut memnuniyetini ve yaşam kalitesini arttıran en önemli unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Faridah Ismail vd. (2014)'nin Kuala Lumpur

(Malezya)'da düşük gelirli ailelerin bulunduğu konutlarda yaptığı araştırmada da konutun fiziksel iç göstergelerinin kaliteli ve konforlu olmasının konut memnuniyetini arttırdığını tespit etmişlerdir.

Sonuç olarak bu çalışmada, yeni taşınılan konutların eski konutlara göre daha geniş ve daha konforlu olduğu, ancak eskinin otantik ve kültürel ortamından da yoksun kalındığı tespit edilmiştir. Benzer bir yorumu Ayçam, Kalak ve Yılmaz (2022) ortaya atmıştır. Onlara göre, "yeni kentin ve konutların biçimlenişi, dizilimi, yönlenmesi, iklim ve topografyayla uyumu, halkın yaşam tarzı ve kültürünü benimseyen yaklaşım ve uygulamalardan uzak tek elden çıkmış, katılımcı tasarım anlayışıyla üretilmemiş, tarihi Hasankeyf yerleşkesinin mimarisiyle örtüşmeyen bir planlamaya sahip olması" beraberinde birçok tartışmayı getirmiş ve bu durum konut memnuniyetini de etkilemiştir. Dahası bu çalışmada yapı kalitesi, hizmetlere erişim imkânları ve konut maliyet yükü konut memnuniyetsizliğini ortaya çıkaran en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır. Benzer memnuniyetsizlik Galster ve Hesser (1981)'in 1975 yılında Wooster, Ohio'da 767 hane üzerinde yaptığı araştırmada da ortaya çıkmıştır. Buna rağmen birçok çalışmada (Francescato vd., 1987; Herzog ve Rodgers, 1981; Perez, Fernandez-Mayoralas, Rivera, Abuin, 2001) konut memnuniyetinin birkaç problem dışında var olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın bulguları, literatürdeki kuramsal ve ampirik birçok çalışmanın bulgularıyla karşılaştırıldığında benzer ve farklı birçok yönlerin olduğu söylenebilir.

Konut ve çevresel kalite memnuniyeti ile yaşam kalitesi arasında doğrusal bir orantı olduğu açıktır. Dolayısıyla insanların mutlu oldukları konut alanları kullanıcıların yaşam kalitesini ve kişilerin psikolojik sağlığını etkilemekte ve geleceklerine yön vermektedir (Kellekçi ve Berköz, 2006a, s.176). Bu nedenle baraj yapımı vb. kamu politikaları sebebiyle zorunlu olarak yerinden edilen vatandaşlara yapılacak yeni konutların ve konut alanlarının konut sakinlerinin ihtiyaçlarına göre uyarlanması, yeni konut politikalarının tasarlanması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2394-2420 **DOI:**10.31198/idealkent.1139523

Extended Abstract

Measuring Housing Satisfaction in Terms of Quality of Life in the New Settlement Area of Hasankeyf

*

Muzaffer Bimay
ORCID ID: 0000-0002-6742-2852

The exponential increase in the world population in the last century has increased the need for energy as well as nutrition and shelter. Today, states are trying to provide a significant part of their increasing energy needs from renewable energy sources such as dam construction. However, changing settlements due to dam constructions in Turkey and in many countries of the world causes forced mass migration (Lessard et al., 2013; Richter, Sandra and Carmen, 2010; Thomas and Adams, 1999; Terminski, 2013) and housing for immigrants. need arises. Social areas, urban and environmental opportunities, and most importantly, the quality of residences in new settlements significantly affect the quality of life and psychological health of the people living here (Smith, 2011, p.6). Hasankeyf is one of the settlements that was inundated due to the Ilısu or Veysel Eroğlu Dam, the construction of which was completed in 2020.

Based on this, the aim of this study is to examine the effects of housing conditions on the quality of life of residents in Hasankeyf city center in case of forced space changes due to the dam. In 2020, the moving to the new campus of Hasankeyf was completed and many problems arose together. Unfortunately, these problems, which are important for the quality of life, could not be solved in the short term (Bimay, 2011). Hence, the new settlements settlement influenced the quality of life of people.

In this research, the housing satisfaction of Hasankeyf residents who settled in the houses in the new campus was obtained by using the descriptive survey

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

model, which is one of the quantitative research methods. Two different methods were used for sample selection of the study. First, the sample group was determined by simple random sampling method for the questionnaire interview with the residents of Hasankeyf. While calculating the sample size, the number of houses in the four neighborhoods was taken into account. According to this, 201 randomly selected families from 734 families who were settled in the new settlement of Hasankeyf were randomly selected in Kültür (60), Raman (50), Dicle (48), Eyyübi (43) neighborhoods, considering the 95% confidence level and 5% margin of error. nut has been selected. Then, a purposeful sample group was formed to conduct a face-to-face survey with people who have completed the age of 18 and are at home representing the house. The surveys were completed in the first half of 2022. In the questionnaire containing closed-ended/structured questions, the satisfaction of the homeowners was answered with a 6-point Likert scale.

Users were requested to evaluate the demographic characteristics as well as the housing they live in and the built environment of this housing. The data obtained were analyzed by using SPSS 26 statistical package program, validity and reliability analyses were performed and the rating scale was analyzed by the classification index. The Cronbach Alpha coefficient for the validity of the questionnaires was determined as 0.87 by calculations. The mean index was evaluated within the scope of the 6-point likert scale (1= I am not satisfied with certainty and 6 = I am definitely satisfied). The satisfaction of the participants was scored with the average index. The highest score was applied as 5 and the lowest score was applied as 1 for the rating in the index. The classification of the index scale was taken from the Classification table of the Index adapted from Majid and McCaffer, (1997) and the analyses were carried out within this framework.

Veysel Eroğlu (Ilisu) Dam has had many socio-economic, environmental and cultural negative effects. In particular, it is stated that some problems have arisen and that the quality of life has deteriorated after the compulsory relocation of the residents to the new campus. Unfortunately, these problems have not been solved in the short term (Bimay, 2021). With this study, housing satisfaction in terms of quality of life was revealed as a result of interviews with people who settled in the residences located in the new campus of Hasankeyf in 2020.

Considering the findings of the field survey, significant changes have been observed in the quality of life in the new campus. First of all, the access to basic public services is more difficult than before and the access to shopping centers

and entertainment venues has become even more difficult in new housing. It has been revealed that environmental factors (recreation areas, noise and air pollution, cleanliness, roads) are the most important predictor on housing satisfaction in the studies conducted by Savasdisara (1988), Marans (1979).

It is understood that the cost of benefiting from basic expenditures and public services has increased and therefore there is housing dissatisfaction, but these dissatisfaction cannot be an incentive for them to migrate to another city and therefore they feel better in these houses. The reasons can be the low rate of crime and violence in the new campus, the good neighborhood relations, and the good ambiance of the residence. Güremen (2016)'s research in Amasya revealed that socio-economic indicators are more effective on housing satisfaction.

It was also understood that the lighting, number of rooms, kitchen, bathroom, toilet and balcony facilities of the residence increased the quality of life of the participants. However, the participants were not satisfied with the increase in housing cost burden due to the poor building quality of the houses. Housing cost burden brings an important economic burden and affects housing satisfaction.

As a result, the study reveals that the houses are larger and more comfortable than the old houses, but they are also deprived of the authenticity. It is clear that there is a linear proportion between satisfaction with housing and environmental quality and quality of life. Therefore, residential areas where people are happy affect the quality of life of the users and their psychological health and affect their future (Kellekçi and Berköz, 2006a, p. 176). Therefore, new housing areas should be adapted to the needs of residents, and new housing policies should be designed and developed.

Kaynakça / References

Adriaanse, C. C. M. (2007). Measuring residential satisfaction: a residential environmental satisfaction scale (RESS). *Journal of Housing and the Built Environment, 22(3).*

Aiello, A., Ardone, R. G. ve Scopelliti, M. (2010). Neighbourhood planning improvement: Physical attributes, cognitive and affective evaluation and activities in two neighbourhoods in Rome. *Evaluation and Program Planning*, *33(3),* 264-275. doi:10.1016/j.evalprogplan.2009.10.004.

Aksoy, U.T., Şiranlı, Y.T., ve Sanaç, K. (2010). Farklı konut üretim biçimlerinde kullanıcı memnuniyetinin karşılaştırılması: Elazığ örneği. *e-Journal of New World Sciences Academy Engineering Sciences*, *5*(2), 273-282.

Aktürk, E. ve Tekman, N. (2016). Konut talebi ve Erzurum kent merkezinde tüketicilerin konut edinme kararlarını etkileyen faktörler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi , 30* (2), 423-440.

Amérigo, M. A. ve Aragonés, J. I. (1997). A Theoretical and methodological approach to the study of residential satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, *17(1),* 47-57. doi: 10.1006/jevp.1996.0038.

Amerigo, M. ve Aragones, J.I. (1990). Residential satisfaction in council housing. *Journal of Environmental Psychology, 10,* 313-325.

Ayçam İ.,Kalak M.,Yılmaz E.(2022). Eski Hasankeyf ve Yeni Hasankeyf konutlarının ekolojik mimarlık kriterleri kapsamında karşılaştırılması, *Online Journal of Art and Design*,10(2), 52-75.

Bakırcı, M., (2002). Türkiye'de baraj yapımı nedeniyle yer değiştiren bir şehir: Halfeti. *Coğrafya Dergisi, 0(10),* 55-78.

Bekleyen, A., ve Baylan, B.A. (2018). Diyarbakır'ın yatayda gelişen dışa kapalı konut yerleşmelerinde yaşam alanı memnuniyeti. *Kent Araştırmaları Dergisi*, *24*(9):485-514. doi:10.31198/idealkent.441475.

Berköz, L. (2008). İstanbul'da korunaklı tek-aile konutları: Konut kalitesi ve kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi. *İTÜ Dergisi Seri A: Mimarlık, Planlama, Tasarım,* 7 (1), 110-124.

Berköz, L., Turk, Ş. ve Kellekcı Ö.L., (2009). Environmental quality and user satisfaction in mass housing areas: The case of Istanbul. *European Planning Studies*, 17 (1), 161-174. doi: 10.1080/09654310802514086

Bimay, M. (2021). Spatıal, socıal and envıronmental effects of forced dısplacement due to dam constructıon: the case of Hasankeyf . *Econharran, 5 (7)* , 49-83.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2.Baskı) Ankara: Pegem Akademi.

Canter, D., ve Rees, K. (1982). A multivariate model of housing satisfaction. *Applied Psychology, 31(2),* 185-207. doi:10.1111/j.1464-0597.1982.tb00087.x.

Cerci, S.(2016). Konut çevre kalitesine ilişkin memnuniyetin ölçülmesi. *International Multilingual Journal of Science and Technology (IMJST)* 1(4), 109-114.

Clark, W.A.V., Deurloo, M.C. ve Dieleman, F.M. (2006). Residential mobility and neighbourhood outcomes II. *Housing Studies, 21, (3),* 323-342.

Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education.* New York: Routledge.

Demirarslan, S. (2005). *Türk insanı için yapılan konutlarda yaşam kalitesinin elde edilebilmesi için gerekli faktörler*. Konut Değerlendirme Sempozyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Deutschman, H. D., (1972). The residential location decision: Study of residential mobility. *Socioeconomic planning Sciences, 6(4),* 349-364. doi:10.1016/0038-0121(72)90011-0

Dunstan, F., Weaver, N., Arayad, R., Bella, T., Lannonb, S., Lewısd, G. ve Palmer, S. (2005). An Observat ion tool to assist with the assessment of urban residential environments. *Journal of Environmental Psychology*, *25*, 293-305.

Erel, S.S., Terzioğlu, G. ve Yertutan, C. 1988. Ailelerin konuta ilişkin tercih ve beklentileri. *Ev Ekonomisi Dergisi, 3*(4), 32-38.

Erol, D (1999). Konut sakinlerinin fiziksel ve toplumsal çevre algısı. *Çağdaş Yerel Yönetimler, 8(1),* 54-70.

Faridah I., Izatul L. J., Nurul Afida I. J. ve Rozana R.,(2015). Measuring the quality of life in low cost residential environment. *Social and Behavioral Sciences, 168*, 270-279. doi:10.1016/j.sbspro.2014.10.232.

Fleury-Bahi, G., Félonneau, M. L., ve Marchand, D. (2008). Processes of place ıdentification and residential satisfaction. *Environment and Behavior, 40(5),* 669-682. doi:10.1177/0013916507307461.

Fraenkel, J.R. ve Wallen, N.E. (2006). *How to desing and evaluate research in education.* New York: McGaw-Hill International Edition.

Francescato, G., Weidemann, S., Anderson, J. ve Chenoweth, R. (1974). Evaluating residents' satisfaction in housing for low and moderate ıncome families: A multimethod approach. *Illinois: Housing Research and Development University of Illinois,* 3-5, 285-295.

Galster, G.C. ve Hesser, G.W., (1981). Residential satisfaction: Residential and compositional correlates. *Environment and Behavior, 13,* 735-758. doi:10.1177/0013916581136006.

Greenberg, M. R. (1999). Improving neighborhood quality: a hierarchy of needs. *Housing Policy Debate, 10 (3),* 601-624.

Gültekin, A. T. (2015). Konut kullanıcılarının kentsel ve sosyal yaşam kalitesi farkındalığı : Ankara / Çayyolu-Prof . Dr . Ahmet Taner Kışlalı mahallesi örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi, 3(2),* 165-182 doi:10.5505/jas.2015.03511.

Gündoğdu, M., Kuru, A., Özkök, M.K., Yeler, G. ve Erşan Ş.,(2019). Yapılı çevre özellikleri ve konut-konut çevresi kullanıcı memnuniyeti etkileşimi: Kırklareli merkez örneği. *MEGARON,* 14(4), 579-597. doi: 10.14744/MEGARON.2019.57070

Gür, M. (2009). *Alt ve orta gelir grubuna yönelik TOKİ konutlarında kullanıcı memnuniyetinin araştırılması: Bursa örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Gür, M. ve Dostoğlu N. (2016). Bursa Doğanbey üzerinden kentsel dönüşümde yaşam kalitesinin tartışılması. *MEGARON*, 11(1), 89-105 doi: 10.5505/MEGARON.2016.89410.

Güremen, L. (2016). Konut ve yerleşim alanı kullanıcı algısının memnuniyet ve tercih davranışına etkisi üzerine bir araştırmada Amasya örneği . *Technological Applied Sciences* , 11 (2) , 24-64 .

Güremen, L. (2016). Konut ve yerleşim alanı kullanıcı algısının memnuniyet ve tercih davranışına etkisi üzerine bir araştırmada Amasya örneği. *Technological Applied Sciences,* 11(2): 24-64. doi:10.12739/NWSA.2016.11.2. 2A0093.

Hariza, H. A. (2003). Residential satisfaction and social ıntegration in public low cost housing in malaysia. *Pertanika Journal Social Science & Humanities, 11(1),* 1-10.

Hatipoğlu Ş., B. ve Tereci, A. (2021). Konut ve çevresi kavramına yaşam kalitesi bağlamındaki yaklaşımların değerlendirilmesi. *İdealkent, 12 (33)*, 852-872. doi: 10.31198/idealkent.845251.

Herzog, A. R. ve Rodgers W.L. (1981). The structure of subjective well-being in different age groups. *Journal of Gerontology 36,* 472–479.

Hornquist, J.O. (1985). Quality of life: con-cept and assessments. *Scand Journal Pub-lic Health, 18 (1)*, 69-79

Howley, P.; Scott, M. ve Redmond, D. (2009). Sustainability versus Liveability: An Investigation of Neighbourhood Satisfaction. *Journal of Environmental Planning and Management, 52 (6),* 847-864.

Hur, M., Nasar, J. L. ve Chun, B. (2010). Neighborhood satisfaction, physical and perceived naturalness and openness. *Journal of Environmental Psychology, 30*, 52–59.

Kahana, E., Lovegreen, L., Kahana, B., ve Kahana, M. (2003). Person, environment, and person-environment fit as ınfluences on residential satisfaction of elders. *Environment and Behavior, 35(3),* 434-453. doi:10.1177/0013916503035003007.

Kahraman, Z.E., ve Özdemir, S. S. (2017). Kentsel dönüşümü gündeme gelen bir alan için konut memnuniyeti araştırması: Türk-iş blokları örneği. *MEGARON*, 12(4): 619-634. doi: 10.5505/megaron.2017.04834

Kahrik, A., Leetmaa, K., ve Tammaru, T. (2012). Residential decision-making and satisfaction among new suburbanites in the Tallinn urban region, Estonia. *Cities, 29(1),* 49-58. doi:10.1016/j.cities.2011.07.005.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi,* Ankara: Nobel Yayınevi.

Karsten, L. (2007). Houing as a way of life: towards an understanding of middle-class families. Preference for an Urban Residential Location. *Housing Studies, 22(1)*, 83–98.

Kaylor, A.G., Woolley, M., Mowbray, C., Reischl, T.M., Gilster, M., Karb, R., … Alaimo, K. (2007). Predictors of neighborhood satisfaction. *Journal of Community Practice, 14 (4),* 27-50).

Kellekci, Ö. L. ve Berköz, L. (2006a). Konut ve çevresel kalite memnuniyetini yükselten faktörler *İTÜ dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım, 5(2),*167-178.

Kellekci, Ö. L. ve Berköz, L. (2006b). Mass housing: User satisfaction in housing and its environment Istanbul, Turkey. *Europen Journal Housing Policy, 6(1),* 77-99. doi:10.1080/14616710600587654.

Lawton, M.P. ve Yaffe, S., (1980). Victimization and fear of crime in elderly public housing tenants. *Journal of Gerontology, 35(5),* 768-779. doi:10.1093/geronj/35.5.768.

Lessard, J., Hicks, D., M., Snelder, T.H., Arscott, D.B., Larned, S.T., Booker, D. ve Suren, A.M. (2013). Dam design can impede adaptive management of environmental flows: a case study from the opuha dam, New Zealand. *Environmental Management, 51(2),* 459-473. doi:10.1007/s00267-012-9971-x.

Li, L. H. (2009). Community attachmentand housing choice in Hong Kong. *Property Management, 27(1),* 42–57.

Majid, M. Z. A. ve McCaffer, R., (1997). Assessment of Work Performance of Maintenance Contractors in Saudi Arabia. *Journal of Management in Engineering, 13(5).* doi:10.1061/(ASCE)0742-597X.

Marans, R., ve Spreckelmeyer, K. (1981). *Evaluating built environments: a behavioral approach.* Michigan: Survey Research Center, Institute for Social Research, University of Michigan.

Marans, R.W. ve Rodgers, W., (1975). Toward understanding of community satisfaction. (Eds)Hawley, A.ve Rock, V. *Metropolitan America in Contemporary Perspectives* içinde (s.299-352), New York: John Wiley and Sons,.

Marans, R.W., (1979). *The determinants of neighborhood quality: An analysis of the 1976 annual housing survey.* U.S. Department of Housing and Urban Development, Housing Survey Studies, 3, U.S. Government Printing Office, Washington.

Mohit, M. A., Ibrahim, M., ve Rashid, Y. R. (2010). *Assessment of residential satisfaction in newly designed public low-cost housing in Kuala Lumpur, Malaysia*. Habitat International (34), 10.

Newman, O., (1972). *Defensible space.* New York: Macmillan

Okuku, E. O., Bouillon S., Ochiewo J. ve Munyi F.(2016). The impacts of hydropower development on rural livelihood sustenance. *International Journal of Water Resources Development, 32(2),* 267-285. doi: 10.1080/07900627.2015.1056297.

Perez, F., Fernandez-Mayoralas, G., Rivera, F. ve Abuin, J. (2001). Ageing in Place Predictors of the Residential Satisfaction of Elderly. *Social Indicators Research, 54,* 173-208. doi:10.1023/A:1010852607362

Poff N. L., ve David D.H. (2002). How dams vary and why it matters for the emerging science of dam removal. *Bioscience, 52(8),* 659-738.

Rıchter, B. D., Sandra P. ve Carmen R.(2010). Lost in development's shadow: the downstream human consequences of dams. *Water Alternatives, 3(2),* 14-42.

Salihoğlu, T. ve Türkoğlu, H. (2019). Konut Çevresi ve Kentsel Yaşam Kalitesi. *MEGARON,* 14 (Ek Suppl.1), 203-217. doi:10.5505/megaron.2018.06977.

Sam, N., Bayram, N. ve Bılgel N., (2012). The perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in a metropolitan city: A study on Bursa, Turkey, *Canadian Journal of Humanities and Social Sciences,* 1 (1), 22-39.

Savasdisara, T. (1988). Residents' satisfaction and neighborhood characteristics in japanese urban communities. *Landscape and Urban Planning, 15(3-4),* 201-210.

Seçer, İ. (2015). SPSS ve LİSREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma. Ankara: Anı Yayınları.

Smith, K. M. (2011). The relationship between residential satisfaction, sense of community, sense of belonging and sense of place in a Western Australian urban planned community. *PhD Thesis*, Edith Cowan University: Faculty of Computing, Health & Science, Australia.

Štreimikienė D. (2015). Quality of life and housing quality of life and housing. *International Journal of Information and Education Technology. 5(2),*140-145. doi: 10.7763/IJIET.2015.V5.491.

Şekeroğlu, M. B. (2016). *Ailelerin konut ve çevresel kalite memnuniyetine etki eden faktörlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Terminski B. (2013). Development-induced displacement and resettlement: social problem and human rights issue. *University of Geneva Research Paper No. 9*, Erişim adresi: http://www.someaddress.com/full/url/.

Thomas, D. H. L. ve Adams, W. M. (1999). Adapting to dams: agrarian change downstream of the tiga dam, Northern Nigeria. *World Development, 27(6),* 919-935. doi:10.1016/S0305-750X(99)00041-8.

Türkoğlu Dülger H., Bölen F., Baran, Korça P. ve Marans, R. (2007). İstanbul'da konut alanlarında yaşam kalitesinin ölçülmesi, *Mimarlık Dergisi*, Dosya: Kentsel Yaşam Kalitesi.

Türkoğlu, H. (1997). Residents' satisfaction of housing environments: the case of Istanbul, Turkey. *Landscape and Urban Planning, 39,* 55–67.

Türkoğlu, H., (1993). *İstanbul'da konut bölgelerinde kullanıcıların konut ve yakın çevresinden memnuniyet derecesinin belirlenmesi.* İstanbul Teknik Üniversitesi Araştırma Fonu, İstanbul.

Wang, D. ve Li, S. (2006). Socio-economic differentials and stated housing preferences in Guangzhou, China. *Habitat International*, 30, 305-326. doi:10.1016/j.habitatint.2004.02.009.

Yamada, N., Heo, J., King, C. ve Fu, Y.Y. (2009). *Life satisfaction of urban residents: Do health perception, wealth, safety, community pride and, and cultural tourism matter?* 2009 ICHRIE Conference.

Zarfl, C., Lumsdon, A. E., Berlekamp,J., Tydecks, L. ve Tockner, K. (2015). A Global boom in hydropower dam construction. *Aquatic Sciences, 77(1)*,161–70.

Zanuzdana, A., Khan, M. ve Kraemer, A. (2013). Housing Satisfaction Related to Health and Importance of Services in Urban Slums: Evidence from Dhaka, Bangladesh. *Social Indicators Research*, 112, 163-185. doi:10.1007/s11205-012-0045-5.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2421-2448 **DOI:**10.31198/idealkent.1138659

Evaluating the Role of Participation in Different Design Phases for More Inclusive Housing

*

Abdullah Eren Demirel[1]
ORCID: 0000-0002-6403-4563

Mohammad Nasim Alhanoush Alkhalaf[2]
ORCID: 0000-0003-2333-3310

Abstract

Urban growth and population increase have been major driving forces for cities, combined with an expanding heterogeneous sociocultural structure. The growing trends in urbanization pose massive challenges of inequalities and exclusions, primarily observed in housing. While housing was initially a sociocultural product involving users, it has transformed into a more standardized and financialized entity in the twentieth century, resulting in the abstraction of users from the production process. Against these exclusionary housing trends, it is the role of designers to redefine the place of users in housing for more inclusive results. So, this paper aims to investigate the potential of participatory approaches in housing to achieve more inclusive outcomes. Accordingly, accumulated knowledge on participation in housing starting in the 1960s is chronologically and interrelatedly discussed and mapped through prominent publications. Then, the benefits of specific participatory approaches in the inclusivity of housing are evaluated regarding three design phases to form a framework for future practices: i) design/predesign, ii) implementation, and iii) (post) occupancy. The study showed that participatory approaches at various phases and levels contribute to creating inclusive housing by increasing users' representation in decision-making, demystifying professional tools, and allowing alternative and dynamic appropriation of living.

Keywords: *inclusivity, inclusive housing, participation, participatory design.*

[1] Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, E-mail: abdullaheren@gazi.edu.tr
[2] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, E-mail: m.nasim.alkhalaf@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2421-2448 **DOI:**10.31198/idealkent.1138659

Daha Kapsayıcı Konutlar için Katılımın Farklı Tasarım Aşamalarındaki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

*

Abdullah Eren Demirel[3]
ORCID: 0000-0002-6403-4563

Mohammad Nasim Alhanoush Alkhalaf[4]
ORCID: 0000-0003-2333-3310

Öz

Kentsel büyüme ve nüfus artışı, genişleyen ve heterojen sosyo-kültürel yapıyla birlikte şehirler için temel itici güçler olmuştur. Kentleşmedeki artan eğilimler, özellikle konut alanında gözlemlenen büyük eşitsizlik ve dışlanmayı da ortaya çıkarmaktadır. Konut, eskiden kullanıcılar tarafından oluşan sosyokültürel bir ürünken, yirminci yüzyılda daha standartlaştırılmış ve finansallaşmış bir varlığa dönüşmüş ve kullanıcılar üretim sürecinden soyutlanmıştır. Bu dışlayıcı konut eğilimlerine karşı, daha kapsayıcı sonuçlar için kullanıcıların konut üretimindeki yerini yeniden tanımlamak tasarımcıların görevidir. Dolayısıyla bu makale, daha kapsayıcı sonuçlar elde etmek için konutta katılımcı yaklaşımların potansiyelini araştırmayı amaçlamaktadır. Buna göre, 1960'lardan başlayarak konut katılımına ilişkin biriken bilgi, önde gelen yayınlar aracılığıyla kronolojik ve birbiriyle ilişkili olarak tartışılmakta ve haritalanmaktadır. Sonrasında, konutun kapsayıcılığına yönelik belirli katılımcı yaklaşımların faydaları, gelecekteki uygulamalar için bir çerçeve oluşturmak üzere üç tasarım aşamasına göre değerlendirilir: i) tasarım/tasarım öncesi, ii) uygulama ve iii) kullanım(sonrası). Çalışma, çeşitli aşamalarda ve seviyelerde katılımcı yaklaşımların, kullanıcıların karar verme süreçlerinde temsilini artırarak, katılımı kolaylaştırma yolunda profesyonel araçları anlaşılır kılarak ve inşaat ve kullanım sırasında çevrelerin dönüştürülmesine izin vererek kapsayıcı konut yaratılmasına katkıda bulunduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *kapsayıcılık, kapsayıcı konutlar, katılımcılık, katılımcı tasarım.*

[3] Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, E-mail: abdullaheren@gazi.edu.tr
[4] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, E-mail: m.nasim.alkhalaf@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

Introduction

The world has been predominantly urban, and the urban population is expected to double by 2050. (United Nations-Habitat, 2017a) While the internal dynamics of cities significantly affect urban growth, international migration, refugee movements, and displacement also account for a significant portion of this growth, transforming urban areas into heterogeneous, multicultural, and diverse spaces (UN-Habitat, 2020). Despite the values brought by rich societal structures, existing urbanization trends demonstrate that growing inequalities, economic exclusion, and socio-spatial segregation persist. So, to enhance the social values of diverse societies, it is necessary to protect the rights of vulnerable groups and overcome the issues leading to inequalities. This fueled the recent global studies that adopt more inclusive and participatory approaches.

Spatial consequences of inequalities and exclusions are essentially observed in housing environments. Although housing had been primarily a sociocultural product of residents until the twentieth century, the increasing housing shortage for the rising population and the financialization of the process has transformed housing into an economic entity under the influence of deterministic approaches. Elimination of users from the production process of their settlements has fueled the exclusions faced in housing at both individual and societal levels. While the specific needs of vulnerable groups like the disabled, elderly, and children are mostly ignored, other disadvantaged groups like the unemployed, low-income, immigrants, or ethnically discriminated ones become more segregated in inadequate living environments (UN-Habitat, 2003, p.22). Considering the significance of such problems today, designers need to question how to involve users back in the production process of their homes. In light of this, the study aims to investigate the potential of participatory approaches to involve users in the housing process to reach more inclusive and adequate results. Accordingly, the paper first discusses how exclusions have become a major problem in housing and how this has directed the studies on inclusive and adequate housing, particularly the growing interest in participatory approaches. Explaining the conceptual and philosophical underpinnings of participation in a sociopolitical context, the study maps the participatory approaches in spatial practices chronologically and identifies changing perspectives and methods. Based on these, findings

from a holistic evaluation of selected participatory practices from the chronological mapping are presented in terms of their impact in different design phases.

Methodology of the Study

To evaluate the potential of participatory approaches in creating more inclusive housing, fragmented cumulative studies of such approaches are holistically and chronologically studied and mapped. Firstly, the study identifies correlations between the emerging housing trends and issues in the twentieth century and the influence of global discussions on inclusive design philosophy, particularly on housing. Then, based on the designated role of participation within the inclusivity discourse, a widened definition of the notion is presented by focusing on its changing and recurring aspects within the sociopolitical context. Following this, within the scope of the research, participatory approaches in housing that emerged since the 1960s are mapped chronologically through related pioneering publications. Following the review of the literature, the essential aspects of participatory practices are identified as:

i)the organizational structure of participation (government-led, professionals-led, community collaboration, or grassroots)

ii) the level of participation (representative-passive participation, or direct engagement)

iii) the form of participation (in decision-making, planning, design, construction)

Based on these aspects, 22 diverse participatory approaches consisting of both conceptual studies and practices are selected and categorized into five groups according to their formation, level, and form of participation. To form a framework for evaluating their potential in enhancing the inclusivity of housing, these participatory approaches are discussed in terms of three different design phases – i) planning and predesign phase, ii) implementation phase and iii) (post) occupancy phase. Primarily, participatory practices are evaluated regarding their potential to enhance the inclusivity of housing environments in the specified design phases in social, spatial, political, and economic dimensions.

Inclusivity and Housing

The dominant ethnic and social discrimination and segregation prevailing in the societies became apparent, especially at the beginning of the twentieth century. During the interwar period and afterward, the modernist perspective on homogeneous and 'normalized' social structure further influenced this exclusion. In search of social and political equality, civil rights movements occurred in the 50s and 60s (Coleman, Lebbon, Clarkson, & Keates, 2003). The success of these movements fueled the disability rights movements in the 70s, and the notion of 'inclusivity' has become more mainstream (Keates & Clarkson, 2004). Following the early conceptualizations of inclusivity, discussions of inclusion in the sociopolitical sphere spread into spatial studies with slightly different understandings in different contexts like accessible design, universal design, inclusive design, and design for all (Persson, Ahman, Yngling & Gulliksen, 2014). However, the similarities of these approaches helped to form a powerful discourse on a way of designing which focuses on how to address themes like *diversity*, *equity*, and *social inclusion* through design that can be used by *all* people (Heylighen, Van der Linden, & Van Steenwinkel, 2017). Due to the human rights-based nature of this philosophy, equity emerges as one of the fundamental concepts in recognizing the use of redistributive mechanisms for a fairer environment. Considering that societies consist of people from diverse backgrounds and cultures, different social groups should be treated according to their diversity to have equal opportunities and access to resources. Based on such fundamental concepts of equity, diversity, and human rights, *inclusive design philosophy* can be defined by providing equal opportunities and pluralistic environments for diverse individuals of society to participate in everyday life to the greatest extent possible without discrimination and exclusion (DESA, 2009; Erkılıç, 2012; Heylighen et al., 2017).

Housing development is an essentially discussed field within the spatial dimension of inclusivity. Due to its contested and oscillating character between being a highly socioculturally-led production and a key element in economic development and legal actions, studies on inclusive housing dwell on many dimensions. Especially twentieth-century housing trends and issues are reflected parallelly (Figure 1). In the postwar period, housing emerged as a fundamental spatial problem to address due to the mass destruction of cities

and rapidly increasing populations. Therefore, the West, considering European countries and the US, focused on government-led mass housing projects to cope with housing shortages between the 50s and 70s (Forrest & William, 2001; Jenkins, Smith, & Ping Wang, 2007, pp.153-178; Czischke & Ayala, 2021). The prevailing modernist approach to a standardized living environment for 'normal' citizens was criticized parallel to civil and disability rights movements occurred in the same period. Moreover, this approach failed to solve the exclusion of marginalized and low-income groups as mass-housing projects have led to repositioning and segregating the poor, unemployed, and immigrant communities in the urban periphery, deprived of fundamental needs (Calavita & Mallach, 2010). Thus, in the following period of the 80s-90s and afterward, the discussions mainly identified a more affordable and inclusive housing concept in two dimensions. Parallel to early approaches in inclusive design philosophy, providing equitable and accessible housing environments for disadvantaged population groups like the disabled and aged has been one of these main dimensions. Following the increase in home ownership, many studies focused on design principles and living standards that would be accessible and non-stigmatizing for all (Milner & Madigan, 2004; Peace & Holland, 2001; Steinfeld & Maisel, 2012). These studies mainly highlighted the importance of considering diversities in the design phase and developing housing accordingly. Moreover, how can housing environments respond to changing needs and experiences of users in post-occupancy has been questioned.

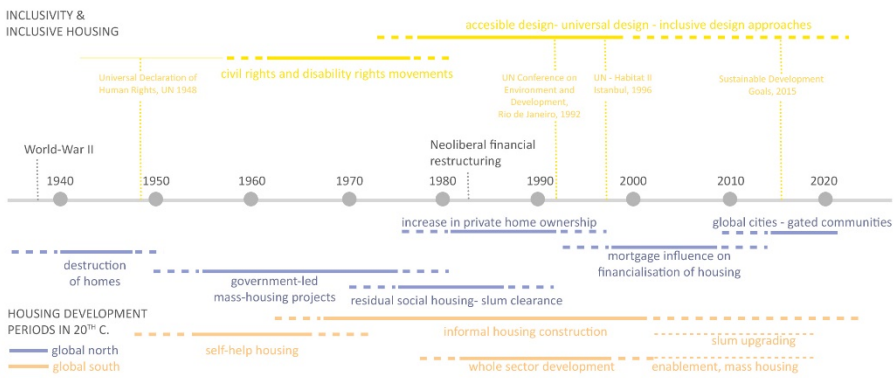

Figure 1. Timeline of housing trends in the twentieth century concerning inclusivity discussions, drawn by the Authors based on explanations in Forrest and William, 2001; Jenkins et al., 2007; Czischke and Ayala, 2021

Another significant perspective in housing studies has been the legal aspects of making policies and the planning process more inclusive and affordable. While user-driven discussions focused more on generating design solutions that could be universal and equitable for all, these studies have been primarily context-based and varied in two parts of the world. In the Global North, the main question was how to direct highly financialized housing development toward more affordable and inclusive practices. Privatization trends in housing have significantly reconsidered the public sector and NGOs' role in affordable housing, especially in many European countries (Calavita & Mallach, 2010). Accordingly, bottom-up and participatory solutions for housing have also (re)emerged, such as resident-led cooperatives and collaborative housing (Czischke & Ayala, 2021; Lang, Carriou & Czischke, 2020). Whereas, for the Global South, housing issues have been relatively new due to rapid urbanization that started after the 60s. The growing population's lack of affordable and adequate housing has increased informal settlements. This resulted in marginalized and unemployed groups of society being deprived of fundamental housing rights (Czischke & Ayala, 2021). Thus, inclusionary housing studies in the Global South mainly focused on enabling policy development for the informal housing sector through collaborative approaches between state and private sectors and, most recently, participatory improvement initiatives (UN-Habitat, 2003).

The right-based understanding and recognition by national and international organizations like the UN and OECD have significantly influenced inclusivity discussions in housing. Especially the development of new global agendas like UN-Habitat to cope with increasing problems of urban environments fostered the movement of the housing paradigm in the twentieth century toward the recognition and operationalization of the right to adequate housing (Czischke & Ayala, 2021). According to the human rights-based approach identified by UN-Habitat (shown in Figure 2), minimum criteria for fair housing prioritize inclusion in many dimensions within a holistic framework for housing development (2017b). Such understanding of inclusive housing is formed around the urban planning process, design development, and protection of fundamental rights in the occupancy.

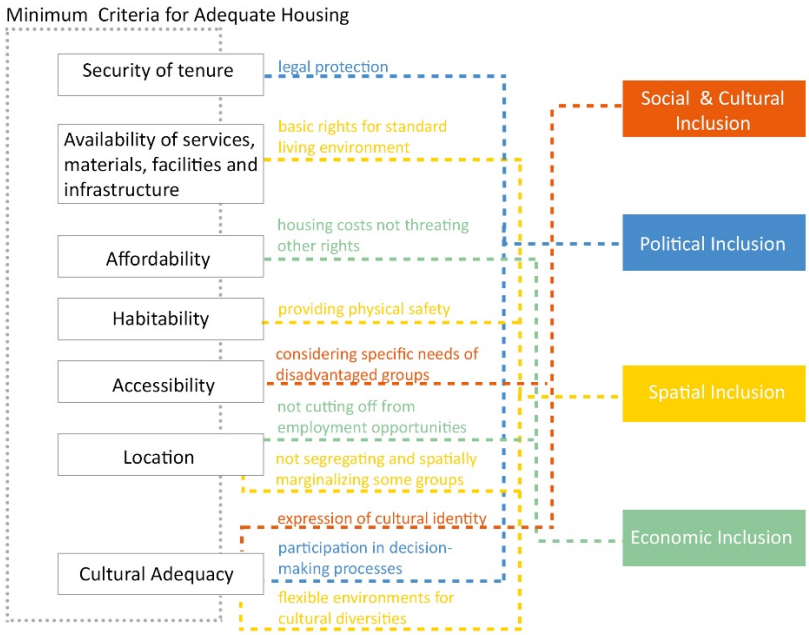

Figure 2. Minimum Criteria for Adequate Housing, Adapted from UN-Habitat, (2017b, pp. 11)

A key factor in realizing rights-based approach is participation. As Bianchin and Heylighen (2018) identify, the universal quality of human rights and aspiration to address social, cultural, economic, and political diversities remarkable to varying contexts creates a paradoxical situation in the epistemological understanding of inclusive design philosophy. They clarify this by highlighting that what is aimed through inclusive design is not to grant equal use of artifact(s) but to grant equal rights to participate in deliberating how design principles will be applied to specific contexts. Therefore, it can be deduced that participation is associated with the pluralistic representation of social and political identities necessary for inclusive development. From this perspective, starting with social housing, several housing models and approaches are studied to enhance participation for more inclusive solutions. Participatory approaches identify a dynamic design methodology to redefine housing by involving a significant heterogenic structure of citizens, experts, partners, designers, employees, and other interested parties to produce more inclusive results. Although being a substantial part of inclusivity discussions in housing, theoretical and methodological studies on participatory design remained incremental by focusing on specific approaches. Thus, discussing

participation in housing, starting with its right-based epistemological understanding and reflections on methodologies focusing on different design phases can be helpful to (re)define the potential of participatory design for more inclusive housing.

The Notion of Participation

The notion of participation is as old as the existence of human societies. The early conception of participation can be traced back to the Greek community, where participation is associated with sociopolitical concepts of freedom of speech (Lexis) and equal legislative action of decision-making (Praxis) (Arendt, 1998, pp.25; Sanoff, 2011). The Greek notion of participation is defined as a shared intellectual sense of individuals that presents their pluralistic social identity through collective actions. It is the autonomous collaborative practice of different social identities to politically obtain everyday needs and desires after the contentment of their private economic necessities (Dacombe, 2018, pp. 28). The Greek notion of participation is emphasized through the construction of the civic participatory model, known as *Agora*. It has encouraged the development of the individual's diverse political capacities to formulate a collective political decision justified by involving different social entities through confrontation (Hoskyns, 2014, pp. 6-8).

Similar to Arendt's understanding of the political pluralism of participation, Claude Lefort (1986, pp. 279-280) argues that the essence of participation in democratic spatial practices relies on the possibility of different political subjectivities to share an equal influence over the decision-making process in an empty place, without conflictual attrition. Participation takes an intermediary place in the controversial socio-political structure of the Greek Polis, between individuals' accessibility to decision-making processes and their social involvement in collective practices. Although the possibility of participation for a broad citizen population enabled forming a pluralistic collective identity, the strict definition of citizenship led to exclusions (Mitchell, 2015, pp.256-60). Political participation was inaccessible for women, enslaved people, metics, and foreigners. Women were especially considered part of the '*Oikos*' and excluded from the political ground of agora (Lape, 2010, p.43). Therefore, the modern concept of participation and understanding of citizenship has been built around the idea of inclusivity; however, this has also led to a passive form of participation through the model of representative democracy.

Moving to modern times, participation has been highly linked to the contemporary response to the failure of the traditional political forms of fixed social orders and the domination of the hierarchical and representative political structures that eliminated individuals' collective actions. Social movements in the 60s and 70s advocated alternative participatory concepts and practices on citizen engagement due to compelling circumstances of globalization, inclusive modes of communication, political discourses, and socio-political activism (Hoskyns, 2014). As such, participation has been accepted as a practical understanding based on sociopolitical equality and diversity in social identities and political representations opposing the traditional systems that have favored the notion of political consensus, universally accepted rational social norms and political instruments (Borș & Dascălu, 2013). Chantal Mouffe stresses the importance of redefining participation as a counter-manifestation and socio-political struggle to reclaim the role of individuals in the socio-political spatial practices beyond the limitations of liberal and representative forms of political domination (Laclau & Mouffe,1985).

Architecturally, participation has evolved after the failure of modern architecture to dissolve the methodological and epistemological dominant design structures in the socio-political context. Giancarlo De Carlo (1980) states that modern architects have been criticized for their subjugation to power in the form of professionalism which serves for inevitable economic domination. Under the influence of traditional liberal political systems, architectural practice has been defined by rational thinking and implementation processes based on universal rules of accepted geometrical and functional norms. Such architectural practices have depended on consensual political homogeneity and the avoidance of any multilateral engagement of social heterogeneity (Borș & Dascălu, 2013). Therefore, the modern notion of participation in architecture has parallelly emerged with the philosophical interpretation of *postmodernism* that had a fundamental role in providing a discursive evaluation of concepts like architecture, city, and urban environments through recognizing their political, social, and cultural perspectives and spatial capacities to reflect social diversity. Post-modernistic arguments have promoted the deconstruction of the urban environment into multiple co-existential and discursive fragmentations to highlight a sophisticated and tolerable understanding of the urban environment concerning its different conflicting and contradicting sociocultural representations (Harvey, 1992). Subsequently, the modern notion of participation can be considered as the evolution of social conciseness to the engagement of individuals in the political decision-making

process in the forms of social responsibilities (Sanoff, 2011). This concept is rooted in 'The Right to the City' by Henri Lefebvre. He forms this concept based on the idea of reclaiming the role of citizens in creating urban environments by ensuring their right to participate in decisions related to the spatial practices defining the city (Lefebvre, 1976). Thus, participatory design and planning practices in the field of architecture have started as a response to solve issues related to the city, such as urban decay, expansion of scattered and poor environments, unemployment, social exclusion, and political misrepresentations in the spatial dimension of the public realm under the influence of post-modernistic socio-political interpretations of architectural practices (Hoskyns, 2014).

Participatory Approaches in Housing Practices

Modern housing practices have been harshly criticized because their flawed design methodologies hinder the chance for different socio-political identities to participate in their environments' planning and designing process. John Turner (1976) argues that modern housing practices have misrepresented the rich socio-political nature of the housing environment by excluding the inhabitants, their complex political subjectivities, and their desires for inclusive sociocultural fulfillment. Accordingly, he emphasizes that housing is best provided when produced and managed by those who dwell in it and supports the idea of involving residents in decisions regarding their environment. Fundamentally, he identifies the strength of self-help houses in the Global South and proposed enabling these practices in a participatory way. Similar approaches based on mutual contribution have been developed in housing practices to guarantee inhabitants' social development and cultural representations in the early 70s and 80s. Under the influence of the socio-political struggles in the 60s, Community Design Centers were developed in the US to represent the interests of disadvantaged community groups (Sanoff, 2000). In the following decades, across the UK and other European countries, CDCs have been the institutions supporting the housing needs of communities through participation in planning, architectural design, and service provisions. Another example of such a paradigm shift in public involvement in housing has been cooperative housing, which is defined as the practice of a group coproducing their own accommodation fully or partially in collaboration with established providers (Czischke, 2017). A shared characteristic in

such participatory approaches has been acknowledging the sociocultural values against prevailing housing theories tied to fixed notions and allowing alternative spatial practices outside the dominant institutional framework of authorities (Sanoff, 2000).

On one side, participatory practices in housing have provided an alternative design methodology based on the innovation in quantitative measurements and the exploration of qualitative approaches out of inclusive sociopolitical practices of users (Curato et al., 2017). On the other side, housing-related theoretical and practical architectural frameworks have transformed upon the idea of considering the house as a conclusion of continuous transformative processes instead of an ultimate goal of perfectly designing. As Habraken (1986) points out, housing has been a practice that involved users for centuries until the need for mass housing in the early modern period. So, it is reversely designers' responsibility to participate and contribute to the users' socio-political production process of settlements and recognize this as a professional role. Similarly, Nabeel Hamdi (1995) identifies complementary enabling roles of professionals to enhance community participation: working directly with future users, working with provider authorities for incremental and self-developed initiatives, and acting as negotiators between local and central organizations. So, the application of participatory design as a methodology for housing essentially relies on the embodiment of participatory principles and practices in the culture of including communities.

However, participatory architectural practices have been heavily criticized, especially in their early appearance. The early notion of participatory design between the 1960s and the 1980s has been limited to the radical and experimental definitions delivered only by a few numbers of architectural pioneers and researchers as a direct response to the discussions related to civil rights and urban social justice issues in a sequence of social and political decline at that time (Luck, 2018). Correspondingly, Tim Richardson and Stephen Connelly (2013) refer to such a developed conception of participation as instrumental participation that is associated with the public's direct involvement against the hegemonic political consensus and decision-making policies influenced by the dominating objectivity and economic rationality.

Social participation has also been discussed in planning since the 60s through theories like Davidoff's (1995) advocacy planning, Arnstein's (1969) ladder of participation, Friedmann's (1973) transactive planning, Healey's (1997) collaborative planning, Davidson's (1998) wheel of participation and

others. The initial homogeneous and passive forms of participation in planning have gradually evolved into participatory planning in a more communicative spatial practice involving experts and users (Jenkins et al., 2009a, pp.69-72). Jones, Petrescu and Till (2005), supportively to the critique of traditional protective participation, show that early forms of participation were conducted to generate homogenized public consensus and protect its homogeneous nature. Individuals' participation is only valid and accepted if it can be collectively mediated for establishing a non-conflictual and stable political structure in decision-making. Based on these critiques of the traditional notion of participation, it is also crucial to identify challenges and issues regarding participatory practices to reach its new, widened definition. Accordingly, Henry Sanoff (2000) explains these issues: Firstly, participation might take too much time and effort. So, there is a risk in controlling this process by excluding necessary groups to achieve consensual progress more efficiently. Secondly, if participants are not presented with fundamental socio-political and technical knowledge, they might not actively engage in the process, leading to homogeneous passivity. Therefore, as Jones et al. (2005) advocate, a new understanding of transformative participation is an alternative communicative process of sense-making in which everyone is given equal power and opportunities rather than problem-solving.

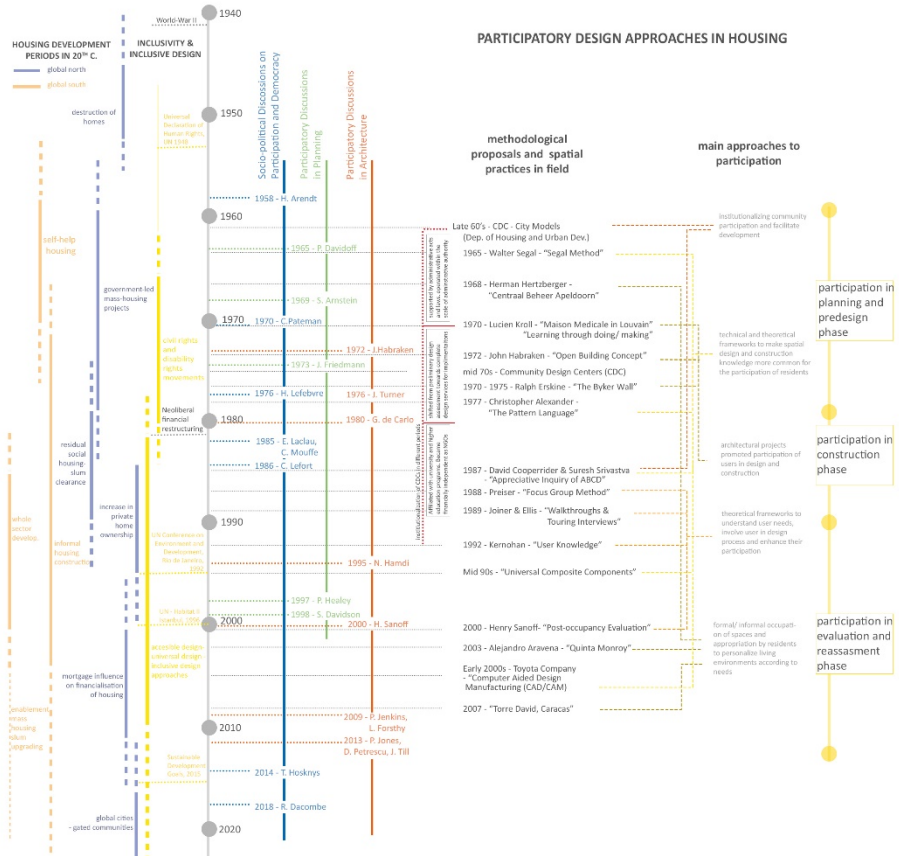

Figure 3. Mapping of intellectual works of participatory approaches in housing and their relations, (Authors,2022).

Participatory approaches in housing practices have emerged, especially after the 60s, parallel to rising issues of segregation and exclusion arising in cities due to increasing housing shortages. As seen in Figure 3, these approaches have evolved significantly through theoretical inquiries, methodological proposals, and practices in the field. Holistic study of these efforts shows that the initial focus on the planning and predesign phases have gradually evolved to the design and post-occupancy phases. However, each phase has been an object of inquiry within the accumulative knowledge in participatory design. Regarding this, Giancarlo de Carlo (1980) states that an architectural operation consists of these three naturally separate phases; however, users' participation during the whole operational process leads to a transformative result in which every phase becomes an interrelated design phase,

a self-sufficient process in itself. So, the following part of the study presents a detailed research on these three design phases concerning housing practices by mainly focusing on the potential of participatory approaches to achieve more inclusive processes.

Research Findings

In the following section of the study, research findings and critical reflections on academic publications are presented within the continuity of chronological developments and sociopolitical turning points in housing. Mapped and selected 22 participatory practices - are categorized into five groups: Top-down government-funded practices, bottom-up supported community practices, individual intellectuals' methodological frameworks or practical models, and entrepreneurial strategies. As shown in Figure 4, approaches in these groups are further differentiated according to the forms of participation and their level of engagement. Within the scope of the research, how these different groups of participatory approaches particularly influence the inclusivity of housing is critically evaluated with benefits and challenges regarding the three operational phases of architectural practice, which are: i) planning and pre-design phase, ii) implementation phase and iii) (post) occupancy phase.

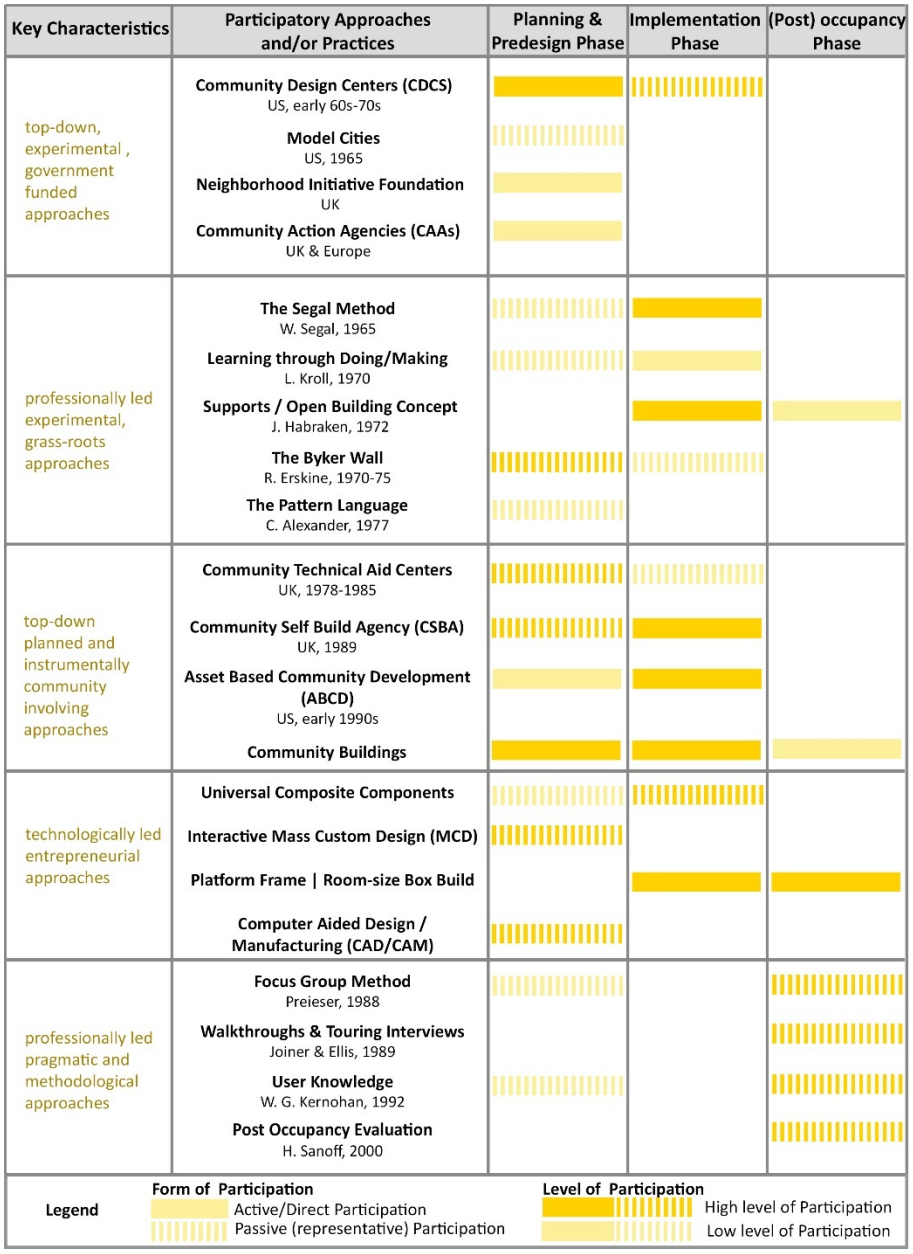

Figure 4. Different participatory approaches in housing, their form and level of participation, and related design phases (Authors, 2022)

Planning and Pre-design Phase

Participatory practices in predesign phase of housing projects are based on the active participatory involvement of different inhabitants and users during the design decision-making process and prioritizing their needs and demands to be fairly illustrated and treated through design. In addition, participatory spatial practices in housing projects conduct a collaborative two-way communication between ordinary users and technical experts, which moderates the objective technicality of design and the subjective practiced needs desired by users. Cooperative, participatory organizations like community buildings, Community Design Centers (CDCs) (Figure 5), and Neighborhood Initiative Foundations, in the western context, can be a clear and early example in which citizens were offered to be part of the processes of creating, managing, and evaluating their urban inhabiting environments in forms of public social responsibilities with empowering objectives like technical and financial assistance (Sanoff, 2006). These participatory organizations have promoted a collaboration between experts, university students, civil society, and local inhabitants to provide architectural design services for less fortunate communities to revitalize their socio-political identity and active participation in their inhabitant urban environments (Luck, 2018).

Figure 5. Example of CDC (New Worthley Community Centre Project conducted by the Collaborations of Project Office consisting of academicians, students, and locals), ("New Wortley Community Centre | Project office," n.d.)

A fundamental issue of such top-down generated participatory practices is the redistribution of power, as Sherry Arnstein (1969) identifies. Through the analogy ladder of participation, she states that citizen participation in design is a process of power redistribution beyond the limits of fundamental

consensus to include powerless outright racial, ethnic, ideological, and political oppositions and enable them deliberatively in the social, economic, and political processes. In light of this, the benefits of top-down and institutionalized approaches in the inclusivity of housing where power is redistributed equally can be described as follows: Firstly, the cultural and political representation of disadvantaged groups in the process leads to more accessible solutions. In examples like CDCs, when individuals directly participate in the decision-making processes, they can designate their neighborhoods' economic and spatial deficiencies, and housing programs are developed accordingly. Thus, parallel to the human-rights-based understanding of housing, habitability, and availability of services enhances to fulfill essential needs. Moreover, participatory practices have led to the creation of more accessible design tools and design environments that users can understand, utilize, and use to reflect their necessities directly upon the design offered to them. Jon Broome (2005) argues that participatory practices in the housing sector are valued by their ability to generate practical methods and techniques that centralize the users in designing with familiar design tools and equipment. An example of such, The Pattern Language, which was developed by Christopher Alexander, Ishikawa and Silverstein (1977), consists of 273 patterns of design vocabulary of spatial characteristics in cities, neighborhoods, and buildings and allows users and dwellers to engage with the architectural practice through alternative and common language parallel to the technical one used by experts in their professional practices. Also, in community architecture practices in the 70s and 80s following early grass-root CDCs, a similar approach to shared architectural knowledge for enhancing participation has been observed. Community Technical Aid Services in the UK, different from than grass-root involvement of architects as advocators of disadvantaged groups, has offered a greater variety of assistance with the support of local authorities. Professionals involved in this collaborative environment have emphasized the demystification of technical jargon to enhance users' participation from the initial conceptual phase to the implementation phase (Jenkins, Milner, & Sharpe, 2009b, pp.30-36).

Another crucial example in the participatory practice of housing is mass customizations supported by computer-aided design/manufacturing (CAD/CAM) of production systems and interactive mass custom design (MCD) processes that provide assessments to select and apply standardized design components according to the preferences of clients for more affordable, customizable, and sustainable design alternatives with the adaptation of

time, capital, material and production waste, and production system to the market and users changing demands (Jenkins et al., 2009a, pp75-77). To conclude, participatory architectural practices in housing have formulated a new discursive understanding of the design phase related to the issues of the right to obtain power. New forms of participation are strongly associated with enabling the legitimacy of users to influence both designers' ideologies and design phases depending on their needs and requests. Attempts to transform architectural tools and techniques to make them more suitable to comprehend and use in operational processes provide a more inclusive and equitable environment for all residents and foster active forms of participation rather than representational ones.

Implementation Phase

Participatory practices in housing projects have developed easily understandable, flexible, and accessible implementation systems and techniques that allow inhabitants to be further involved in creating their urban habitations. As a result, the construction phase, by the discursive influence of participation, is now neither monopolized by the professional practice of architecture as a complex building technology nor suffering from the economic burdens of costly specialized consultations and complicated implementations. Moreover, the implementation phase, reached by participatory practices, can be represented as an open source of architectural patterns that leave participants with higher levels of contentment by providing alternative social capital of financial support and more psychological attachment to the outcome of direct engagement in constructing living environments. Lucien Kroll is considered one of the proactive architectural pioneers to include participatory architectural practices in the phase of construction to involve the users in the process of creating and constructing their environments through initiatives like Learning Through Doing/Making, where potential inhabitants like university students are actively engaged in the construction of their dormitories according to their social preferences and financial limitations. Such participatory actions advocate for users to understand better how their environments are constructed and built to effectively interfere directly according to their spatial, social, and economic requirements with no technical moderator that may compromise at the expense of construction's objectivities (Luck, 2018).

Institutionalized top-down participatory formations in the early 60s and 70s, like the neighbor initiative foundation and community action agency, have remained relatively unsuccessful, especially in the implementation phases of some cases where the local communities are highly disadvantaged regarding resources. So, in the following decades, new formations have emerged to enable locals and involve them directly in the implementation phase, as seen in community self-build agencies. In such participatory practices, communities are provided with the opportunity and tools to build their own homes after collaboratively deciding on their planning. A fundamental impact of the self-building model as a participatory act for inclusive housing is observed in situations where unemployed, low-income groups actively construct their living environments. Parallel to human rights-based understanding, involving future residents in the construction process using local materials and tools directly enhances the affordability and sustainability of houses. If residents apply to build their own homes, they also build a sense of connection. They become more responsible and knowledgeable regarding the maintenance and appropriation of their living environment, which stimulates individual and social well-being (Fichter, Turner & Grener, 1972, p.241). Moreover, housing practices can act as a catalyst for improving well-being in a broader sense as self-build initiatives also generate new employment opportunities and technical skills for disadvantaged groups

Participatory housing practices have also been reflected in alternative construction methods, systems, and frameworks that positioned inhabitants at the core of the construction process of their living spaces and made the process more accessible and inclusive. A pioneering example in this respect is the Segal Method (Figure 6), developed by Walter Segal in the mid-1960s, which is a structural non-loadbearing frame with dry jointing techniques of modular partitions and architectural components. Thanks to easily understandable techniques, residents can take an active role in the planning and constructing their homes. Similarly, John Habraken (1972) proposed the Support Structure Idea, an alternative method to build houses by creating a flexible structure that corresponds to dynamic changes and alternations in its lifespan and is applicable with minimum technical intrusions. This idea of separating buildings into components for participatory alterations has been further elaborated by Stuart Brand (1994) in Six Elements of Building Analysis. He differentiates six different elements of the building with varying timescales of changes in a sustainable scheme, including "The Site, The Structure,

The Skin, The service, The Space Plan, The Stuff" to give more power to inhabitants for physical alternation by understanding their living environments through simple and easy-to-interfere construction framework (Broome, 2005). Another example is the Universal Composite Components, which defines the construction phase by prefabricated and standardized building components with high ergonomic features of lightweight, high thermal insulation, and easy installation to fit in a wide range of built environments according to installation methods corresponding to desires and needs of users (Jenkins et al., 2009a). Briefly, participation in housing architecture has implied a new digressive meaning of the construction phase in which values like equal accessibility to adequate construction techniques and methods, social and economic solidarity of vulnerable local communities against capitalist market orientations, and self-management of both urban environment and urban resources are taking place in the foreground.

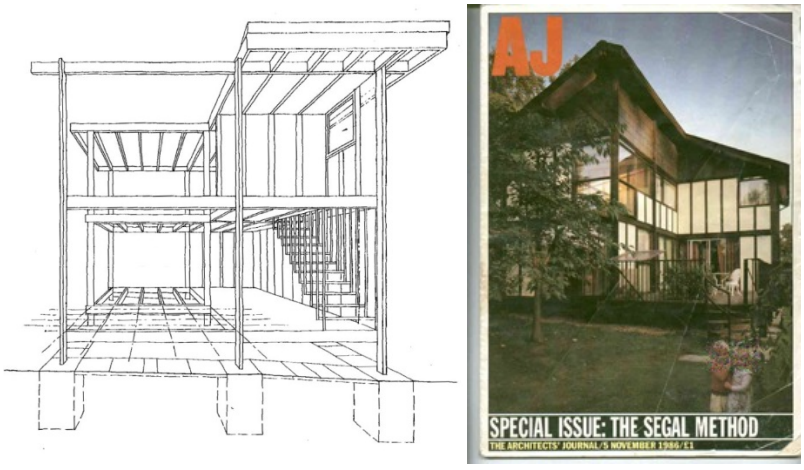

Figure 6. Principles of Segal Method (left) and its application (right) ("Special Issue: The Segal Method," 1986)

(Post) Occupancy Stage

Participatory practices in housing have allowed different post-occupational appropriations and flexible adaptation for various use patterns. The traditional standardized perspectives of objective design have shifted towards a more flexible and transformable conception that embodies different use patterns depending on users' diverse socio-political and cultural representations. Such a claim is rooted in Lefebvre's (1991) idea of distinguishing between the

three modes of conceived, perceived, and lived spaces. Conceived space is the abstract representation of space produced by designers whereas lived space denotes the experienced nature of space constructed through users and their interactions. As Jonathan Hill (2003, p.86) states, an architect has a role in conceived space but has no authority over lived space. So, architects can only understand different types of users but cannot determine the specific use of space. This also resonates with expanding discussions on inclusivity as the diversity of users, and their experiences have been emphasized more than the possibility of universally designing environments. As such, participatory approaches in the occupancy stage focus on two main aspects: the alternative practices to allow user appropriations and alterations. The other is translated to a methodological framework to evaluate and understand how users respond to designed living environments. Being fundamentally a socio-cultural product, the significant impact of housing environments is observed during its long-lasting occupancy phase. So, the user's spatial appropriation and adaptability of houses have been an issue of discussion in participatory housing, starting with Habraken's (1972) idea of Supports as discussed in the implementation phase, where the idea of separation physical structure from the infill. In current practices, a similar approach is seen in the works of Alejandro Aravena with Elemental (Quinta Monroy, 2003; Villa Verde, 2010), based on Turner's premise of conceiving housing as an ongoing project. In these projects, he designed half-houses, and the other half was completed by residents themselves in a participatory manner, according to the unique needs of each family. This idea of incompleteness in housing supports various principles of human rights-based inclusive and adequate housing. Firstly, Half-houses in nature become more affordable than 'completed' ones, thus becoming more accessible for disadvantaged groups like unemployed and low-income ones. Also, the personalization of living environments and their adaptability to future uses allow more socially and individually diverse groups to satisfy their needs and lead to more inclusive results.

Moreover, an accumulative body of knowledge on methodological frameworks has appeared regarding the post-occupancy phase to redefine and change housing practices by getting comprehensive and descriptive feedback from the users over the architectural processes. For instance, Henry Sanoff has offered the Post-Occupancy Evaluation (POE) approach focusing on the user's evaluation of the built environment from a descriptive and behavioral perspective to highlight the positive and negative sides of the built environment to be reflected in patterns of design and use in architecture

(Sanoff, 2000). Besides, plenty of other participatory initiatives promote an extensive assessment of living urban environment during the post-occupancy phase in housing architecture. User Knowledge Approach, explained by Kernohan et al. (1982), supports design based on the knowledge developed by inhabitants as a natural process of their interactions with the building according to their activities, needs, orientation, navigations, and experiences inside a familiar inhabited environment. Walkthroughs & Touring Interviews (Joiner & Ellis, 1989) are methods of a similar understanding based on analyzing, commenting, and evaluating the built environment through physical interaction rather than focusing on the patterns of use and functions. To conclude, participatory practices in housing have reshaped the post-occupancy stage discursively by constructing a pragmatic body of knowledge depending on meaningful interactions of users with their urban environment to redefine their spatial experience correspondingly. Carole Pateman (1970, pp.22-25) emphasizes this argument by asserting that the primary function of participation is an educative one by explaining participation as a form of "socialization" or "social training" in which individuals provide "externalities" or normative factors that are free from the dominance of the objective architectural influence to assure a comprehensive assessment with meaningful feedback to alter architectural perceptions, characteristics, and practices.

Discussion and Conclusion

In the twentieth century, the mass destruction of cities, followed by the rapidly increasing populations, resulted in the need for housing in many parts of the world. While settlements were products of a sociocultural process involving users, they have transformed into economic entities due to the mass construction of houses and the financialization process during the neoliberal period. Housing formation occurring beyond the users resulted in exclusions of especially vulnerable groups like the disabled and aged as they were not conforming to the standardized profile of mass-produced houses and segregation of low-income, unemployed, or ethnically discriminated groups in inadequate housing conditions. These growing exclusions fueled the discussions on the inclusivity of housing. In this study, the potential of participatory approaches in housing that emerged after the 60s is scrutinized in such inclusivity studies. Examining the studies chronologically and interrelatedly shows that early participatory approaches consisting of grassroots organizational attempts and professional practices were mainly in the planning and predesign

phase. The increasing institutional approaches have improved the collaborative environment. In addition, new methods and techniques have enhanced user participation, especially in the design and implementation phases, by demystifying professional vocabulary and tools. Moreover, emerging participatory approaches have emphasized user experience and how it supports future practices. Based on these sequential trends in participatory housing practices, the study presented the research results on the potential of participatory approaches in increasing inclusivity by evaluating their implementations holistically regarding three operational design phases – planning and predesign, implementation, and (post) occupancy.

Different groups of participatory approaches in terms of form and degree provide various benefits for inclusivity in the three phases. Approaches in the planning phase enhance the representation of vulnerable groups like the disabled, aged, and children, and disadvantaged groups like low-income, unemployed, and marginalized in decision-making. Their diversities and needs become more visible, and design solutions are formed to improve their social, spatial, and economic well-being. Participatory approaches that allow users to easily understand professional and technical knowledge enhance their involvement, especially in the implementation phase. Thus, they can lead the design process according to their needs directly and form a stronger sense of connection with their living environment, which improves their role in its maintenance. Also, engaging in the construction of houses provides new employment opportunities for especially low-income groups, which is vital for their economic inclusion besides its social and spatial dimensions. Finally, practices and methods in the (post) occupancy phase show the importance of user experience in inclusivity as the most lasting period in the housing design process. Enabling user appropriation according to their individual and social diversities and learning better design solutions from their experiences supports the provision of more inclusive and equitable houses.

To conclude, this study aimed to show the potential of participatory approaches in enhancing the inclusivity of housing while presenting a holistic and chronological perspective on its over 60 years of accumulated knowledge. Due to its process-oriented nature, adopting participatory design remains limited; however, the essential point is educating designers regarding the potential of participation. Considering that users are increasingly abstracted from the housing production process, designers need to emphasize users' place in the process through a right-based understanding of inclusive and adequate housing. Providing comprehensive conceptual and practical

knowledge on participatory design potentially enhances future practices, and reflexively, these practices will direct conceptual and theoretical discussions and our educational vocabulary, tools, and methods in implementing participatory design.

References

Alexander, C., Ishikawa, S., & Silverstein, M. (1977). *A pattern language: Towns, buildings, construction*. New York: Oxford University Press.

Arendt, H. (1998). *The human condition*. Chicago: University of Chicago Press.

Arnstein, S.R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, *35*(4), pp. 216-224. https://doi.org/10.1080/01944366908977225

Bianchin, M., & Heylighen, A. (2018). Just design. *Design Studies, 54*, pp. 1-22. https://doi.org/10.1016/j.destud.2017.10.001

Brand, S. (1994). *How buildings learn: What happens after they're built*. New York: Viking, p.13.

Broome, J. (2005). Mass housing cannot be sustained. In P.B. Jones, D. Petrescu, & J. Till (Eds.) *Architecture and participation*, (pp.72-86). New York: Spon Press.

Borș, S., & Dascălu, D. (2013). Notes towards a theory of contestational architecture. Retrieved June 25, 2022 from https://www.researchgate.net/publication/259560896_Notes_towards_a_Theory_of_Contestational_Architecture

Calavita, N., Mallach, A. (2010). An international perspective on inclusionary housing. In N. Calavita, A. Mallach (Eds.) *Inclusionary housing in international perspective: Affordable housing, social inclusion and land value recapture*. (pp. 1-14.) Massachuttes: Lincoln Institute of Land Policy.

Coleman, R., Lebbon, P.J., Clarkson, J. & Keates, S. (2003). Introduction: From margins to the mainstream. In J. Clarkson, R. Coleman, S. Keates & C. Lebbon (Eds.), *Inclusive design: Design for the whole population.* (pp. 1-25). London: Springer.

Curato, N., Dryzek, J. S., Ercan, S. A., Hendriks, C. M., & Niemeyer, S. (2017). Twelve key findings in deliberative democracy research. *Daedalus, 146*(3), pp. 28–38. https://doi.org/10.1162/daed_a_00444

Czischke, D. (2017). Collaborative housing and housing providers: Towards an analytical framework of multistakeholder collaboration in housing co-production. *International Journal of Housing Policy, 18*, pp. 55-81. https://doi.org/10.1080/19491247.2017.1331593

Czischke, D., Ayala, A. (2021). Housing in the global north and global south. In A. M. Orum, J. Ruiz-Tagle, & S. V. Haddock (Eds.) *Companion to urban and regional studies*. (pp. 579-604). https://doi.org/10.1002/9781119316916.ch27

Dacombe, R. (2018). *Rethinking civic participation in democratic theory and practice*. London: Palgrave Macmillan.

Davidoff, P. (1995). Advocacy and pluralism in planning. *Journal of the American Institute of Planners, 31*, pp.331-338. https://doi.org/10.1080/01944366508978187

Davidson, S. (1998). Spinning the wheel of empowerment. *Planning*, *1262*, pp. 14–15.

De Carlo, G. (1980). An architecture of participation. *Perspecta, 17,* pp.74-79. https://www.jstor.org/stable/1567006

DESA (2009). United Nations Department of Economic and Social Affairs, Report *Creating an inclusive society: Practical strategies to promote social Integration*, Retrieved May 28, 2022 from https://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive- society.pdf

Erkılıc, M. (2012). Inclusive schools and urban space diversity: Universal design strategies in use. *METU JFA, 29*(1), pp. 193-206. https://doi.org/10.4305/metu.jfa.2012.1.11

Fichter, R., Turner, J., & Grenell, P. (1972). The meaning of autonomy. In J.F.C. Turner & R. Fichter (Eds.) *Freedom to build: Dweller control of the housing process*, (pp. 241-254). New York: Macmillan.

Forrest, R., Williams, P. (2001). Housing in the thwentieth century. In R. Paddison (Ed.) *Handbook of urban studies*. (pp. 88-101). Sage Publications.

Friedmann, J. (1973). *Retracking America: A theory of transactive planning*. New York: Anchor Press.

Habraken, N. J. (1972) *Supports: An alternative to mass housing*. London: Architectural Press.

Habraken, J. (1986). Towards a new professional role. *Design Studies, 7*(3), pp.139-143. https://doi.org/10.1016/0142-694X(86)90050-5

Hamdi, N. (1995). *Housing without houses: Participation, flexibility, enablement*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Harvey, D. (1992). Social justice, postmodernism, and the city. *International Journal of Urban and Regional Research, 16*(4), pp. 588–601. https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1992.tb00198.x

Healey, P. (1997) *Collaborative planning: Shaping places in fragmented Societies*. Vancouver: UBC Press

Heylighen, A., Van der Linden, V., & Van Steenwinkel, I. (2017). Ten questions concerning inclusive design of the built environment. *Building and Environment, 114*, pp. 507-517. https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2016.12.008

Hill, J. (2003). *Actions of architecture: Architects and creative users*. London: Routledge.

Hoskyns, T. (2014). *Empty place: Democracy and public space*. London: Routledge.

Jenkins, P., Smith, H., & Ping Wang, Y. (2007). *Planning and housing in the rapidly urbanising world*. Routledge.

Jenkins, P., Pereira, M., & Townsend, L. (2009a). Wider scoping of relevant literature. In P. Jenkins, L. Forsyth (Eds.) *Architecture, participation and society*, (pp.60-80). London: Routledge.

Jenkins, P., Milner, J., & Sharpe, T. (2009b). A brief historical review of community technical aid and community architecture. In P. Jenkins, L. Forsyth (Eds.) *Architecture, participation and society*, (pp.23-38). London: Routledge.

Joiner, D. and Ellis, P. (1989) 'Making POE Work in an Organization', in W. F. E. Preiser (ed.) *Building Evaluation*, New York: Van Nostrand Reinhold.

Jones, P. B., Petrescu, D., & Till, J. (Eds.). (2005). *Architecture and participation*. New York: Spon Press.

Keates, S., & Clarkson, J. (2004). *Countering design exclusion: An introduction to inclusive design*. London: Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4471-0013-3

Kernohan, D., Gray, J., Daish, J. and Joiner, D. (1992). *User participation in building design and management: A generic approach to building managemen*t, Oxford: Butterworth-Heinemann.

Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. London: Verso Books.

Lape, S. (2010). *Race and citizen identity in the classical Athenian democracy*. Cambridge university press.

Lang, R., Carriou, C., & Czischke, D. (2020). Collaborative housing research (1990–2017): A systematic review and thematic analysis of the field. *Housing, Theory and Society*, 37(1): 10–39. doi: 10.1080/14036096.2018.1536077

Lefebvre, H. (1976). *Survival of capitalism*. Allison & Busby.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford, UK: Blackwell

Lefort, C. (1986). *The political forms of modern society: Bureaucracy, democracy, totalitarianism*. The MIT Press.

Luck, R. (2018). Participatory design in architectural practice: Changing practices in future making in uncertain times. *Design Studies, 59*, pp. 139–157. https://doi.org/10.1016/j.destud.2018.10.003

Milner, J., Madigan, R. (2004). Regulation and innovation: Rethinking 'inclusive' housing design. *Housing Studies*, *19*(5), pp.727-744. https://doi.org/10.1080/0267303042000249170

Mitchell, T. (2015). *Democracy's beginning: The Athenian story*. Yale University Press.

New Wortley Community Centre | projectoffice. (n.d.). Retrieved June 28, 2022, from projectoffice website: https://leedsbeckett.wixsite.com/projectoffice/new-wortley-community-centre

Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444

Peace, S. M., Holland, C. (2001). *Inclusive housing in an ageing society: Innovative approaches*. Bristol: The Policy Press.

Persson, H., Ahman, H., Yngling, A.A., & Gulliksen, J. (2015). Universal design, inclusive design, accessible design, design for all: Different concepts-one goal? On the concept of accessibility-historical, methodological and philosophical aspects. *Univ Access Inf Soc, 14*, pp. 505-526. https://doi.org/10.1007/s10209-014-0358-z

Richardson, T., Connelly, S. (2005). Reinventing public participation: Planning in the age of consensus. In P.B. Jones, D. Petrescu, & J. Till (Eds.) *Architecture and participation*, pp.87-110. London: Spon Press.

Sanoff, H. (2000). *Community participation methods in design and planning*. New York: John Wiley & Sons.

Sanoff, H. (2006). *Democratic design participation: Case studies*. VDM Verlag Dr. Müller

Sanoff, H. (2011). Multiple views of participatory design. *Focus The Journal of Planning Practice and Education, 8(*1). https://doi.org/10.15368/focus.2011v8n1.1Special issue: The Segal method. (1986). *Architects' Journal*.

Steinfeld, E., Maisel, J. (2012). *Universal design: Creating inclusive environments*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Turner, J.F.C. (1976). *Housing by people: Towards autonomy in building environments*. New York: Pantheon Books.

United Nations Habitat. (2003). *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003.* Retrieved on 03.10.2022 from https://unhabitat.org/the-challenge-of-slums-global-report-on-human- settlements-2003

United Nations Habitat. (2017a). *New urban agenda*. Ecuador. Retrieved May 25, 2022 from https://habitat3.org/the-new-urban- agenda/

United Nations Habitat. (2017b). *Human rights in cities handbook series: The human rights-based approach to housing and slum upgrading*. Nairobi. Retrieved May 27,2022 from https://unhabitat.org/the-human-rights-in-cities-handbook-series-volume-i-the-human-rights-based-approach-to-housing-and-slum-upgrading

United Nations Habitat. (2020). *World cities report 2020: The value of sustainable urbanization*. Retrieved May 21, 2022 from https://unhabitat.org/World%20Cities%20Report%202020

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2449-2479 **DOI:**10.31198/idealkent.1099393

Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi: Vauban (Freiburg, Almanya) Örneği

*

Şafak Beşiroğlu[1]
ORCID: 0000-0001-7662-4555

Ece Özmen[2]
ORCID: 0000-0003-0769-9777

Öz

Dünya genelinde kentleşme dinamiklerinin hızla ilerleyeceği beklentisi, daha fazla nüfusun yaşam mekânı ihtiyacı artışına neden olacaktır. Bununla beraber kaynakların verimsiz kullanılması, iklim değişikliği ve yaşam alanlarında oluşan sorunlara çözüm olarak sürdürülebilirlik kavramının konutlardan ülkelere, yerelden küresele atılacak adımlarda büyük önemi bulunmaktadır. Temel gereksinimlerden barınma ihtiyacının karşılık bulduğu mekân olarak konutların ve konut alanlarının sürdürülebilirlik perspektifinde ele alınma ihtiyacı vardır. Sürdürülebilirlik, çevreye minimum zarar vermeyi amaçlamaktadır. Yaşam döngüsü değerlendirmesi, üretim sürecinde tüm aşamaların çevresel etkilerini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası-ulusal birçok sertifika ve gösterge setinden yararlanılarak sürdürülebilir konut alanlarına yönelik gerekli olduğu düşünülen, değerlendirme sistemlerinde sıklıkla tekrarlanan ve aynı zamanda olması durumunda sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağı düşünülen parametrelerden "Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanları Değerlendirme Sistemi" oluşturulmuştur. Sürdürülebilir konut alanları için tasarımdan yıkıma yaşam döngüsünü oluşturan dört aşama için toplamda 110 parametre tanımlanmış, "Basit Toplamlı Ağırlıklandırma" yöntemiyle ağırlık değerleri hesaplanmıştır. Oluşturulan sistem, LEED-ND'ye göre platin sınıfında olan Vauban örneğinde değerlendirilmiştir. Tasarım aşamasında 27, uygulama aşamasında 25,30, kullanım ve yönetim aşamasında 11,70 ve yıkım aşamasında 6,30 puan elde eden Vauban toplamda 100 üzerinden 70,30 puan kazanmıştır. Günümüzde doğrudan konut alanlarına yönelik bir sertifika sistemi bulunmadığından yapılan çalışma, sürdürülebilir konut alanı gereksinimlerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi açısından gelecekte yapılacak çalışmalara rehber olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilir konut alanı, Yaşam döngüsü değerlendirmesi, Vauban.*

[1] Doktora Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, E-mail: besiroglu18@itu.edu.tr
[2] Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, E-mail: ece.ozmen@cbu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 12.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2449-2479 **DOI:**10.31198/idealkent.1099393

Sustainable Housing Area Evaluation System in Life Cycle: The Case of Vauban (Freiburg, Germany)

*

Şafak Beşiroğlu[3]
ORCID: 0000-0001-7662-4555

Ece Özmen[4]
ORCID: 0000-0003-0769-9777

Abstract

The concept of sustainability, which is seen as a solution to inefficient use of resources, and climate change problems, has great significance in the steps to be taken from local to global scales. Therefore, housing areas need to be considered in the perspective of sustainability. Sustainability aims to cause minimal damage to environment. Life cycle assessment is used to evaluate environmental impacts of production process. In this context, an evaluation system called "Sustainable Housing Area Evaluation System in Life Cycle" has been created. This evaluation system employs many international-national indicator sets to identify parameters that are necessary for housing areas to be considered as sustainable. A total of 110 parameters have been defined for sustainable housing areas life cycle, and values have been calculated using "Simple Additive Weighting" method. System has been evaluated in the example of Vauban. Vauban obtained 27 points in design, 25.30 in construction, 11.70 in use and management and 6.30 in disposal phase. Vauban's total score is calculated as 70.30 points over 100. Currently, there is no certification system for housing areas; hence, the study is aimed to guide future studies in terms of determining and evaluating sustainable housing area requirements.

Keywords: *Sustainable housing area, Life cycle assessment, Vauban.*

[3] Ph.D. Candidate, Istanbul Technical University, E-mail: besiroglu18@itu.edu.tr
[4] Lecturer, Manisa Celal Bayar University, E-mail: ece.ozmen@cbu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 12.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

Giriş

Günümüzde yapılan birçok bilimsel çalışma kaynakların hızlı ve verimsiz tüketimi ile iklim krizinin etkilerini çağın en önemli sorunları arasında kabul etmektedir. Uluslararası toplumun gündeminde, enerji için fosil bazlı yakıt kullanımı, sanayileşme, hızlı kentleşme ve nüfus artışına bağlı çevresel kaynakların tüketim şekli ile doğanın taşıma kapasitesi üzerinde büyük bir baskı oluşturması yer almaktadır (Tuğaç, 2018). Bu sorunların bugün olduğu gibi gelecek kuşaklar için de sürekli bir tehdit halini alacağı düşünülmektedir. Özetle, sağlıklı bir çevreye katkıda bulunan ve güçlü bir topluluğu destekleyen yaşam alanları oluşturmaya olan ihtiyaç artmaktadır (Federation of Canadian Municipalities, 2016). Dünya genelinde kentleşme dinamiklerinin hızla seyretmeye devam edeceği beklentisi, kentlerde daha fazla nüfusun yaşam mekânı ihtiyacı artışına neden olacaktır. Bu ihtiyacı gidermek için kentin şekillenmesinde büyük etkisi olan konut ve konut alanlarının sosyal, ekonomik ve çevresel birçok açıdan değerlendirilmesi, bu unsurların sürdürülebilirliği destekler yönde şekillenmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı, hemen her sektörü ve disiplini etkisine alarak, yukarıda ifade edilen bütün problemlere bir çözüm olarak ön plana çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın bir bileşeni olarak sürdürülebilir kentsel gelişme; kentsel tasarım ilkeleri doğrultusunda mahalle ölçeğinden dünya ölçeğine kadar, alttan üste veya üstten alta doğru gerçekleşebilir (Arkun,2020). Mahalleri oluşturan en temel birimler binalar ve konutlardır. Bu yüzden küresel anlamda negatif etkilerin azaltılması ve sürdürülebilir bir gelecek için binalarda kapsamlı bir dönüşüme ihtiyaç duyulmaktadır (Beşiroğlu ve Özmen, 2022). Binalar hatta ana yaşam mekânlarımız olan konutlar enerji tüketiminin büyük çoğunluğunun gerçekleştiği alanlardır. Buna rağmen sadece bina ölçeğinde atılan adımların veya yapılan projelerin sürdürülebilirliğinin kente katkı sağlama hızı oldukça düşüktür (Akyol ve Şenik, 2019). Kapsamlı, bütüncül bir anlayış ile konutlar ve konut alanlarından başlayarak bütün alanlara sürdürülebilirlik anlayışının entegre edilmesi bugün olduğu gibi gelecek nesiller için de çok önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı sadece tek bir konut ile sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi değil, konut ve konut çevresinin yani konut alanının tümünde sürdürülebilirlik kavramının ele alınmasıdır. Çünkü insanla ve tasarımla beraber gelişen konut ve konut alanları, çevresi ile bir bütün oluşturması gereken hem kentsel hem toplumsal açıdan önemli bir yaşam alanıdır. Var olduğu çevreden bağımsız düşünülmemeli-

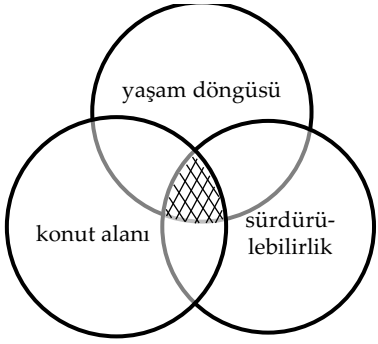
dir. Literatürde çalışmaların genellikle doğrudan konuta/binaya yönelik olduğu ve bu durumun bütüncüllükten uzak aynı zamanda konut alanları için yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu çalışma, gelecekte yapılacak olan sürdürülebilir konut alanlarına yönelik çalışmalar için hesaplanabilir, sayısal temelli bir tasarım rehberi oluşturmayı amaçlamaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Akış diyagramı (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Birçok ülke, kurum ve kuruluş, şehirleri sürdürülebilir anlamda geliştirmek ve sürdürülebilir kentsel mahallelerin oluşumunu hızlandırmak için araçlar ve yönergeler kullanarak politikalar oluşturmaktadır (Yoon ve Park, 2015). Uluslararası sertifikalar (LEED- Neighborhood Development, BREEAM Communities vb.), uluslararası gösterge seti (Eco-city) ve Türkiye'de oluşturulan ulusal sertifikalar (ÇEDBİK BEST Konut ve Yeşil Yerleşme) gibi çalışmalar ve onların ortaya koyduğu yaklaşımlar sürdürülebilir konut alanlarının ele alınmasına yönelik geniş bir çerçeve sunmaktadır. Bütün bu çalışmalarda ortak noktalardan biri hepsinin içerisinde kavramsal ola-

rak bir yaşam döngüsü tanımının bulunmasıdır. Yaşam döngüsü değerlendirmesi, bir yapının ömrünün tüm aşamalarıyla ilişkili olacak şekilde çevreye etkisini daha iyi anlamak, iyileştirilebilecek alanları keşfetmek ve bu iyileştirmeleri uygulamak için kullanılmaktadır. Bir yapının veya yapı adasının yaşam döngüsü boyunca çevreye etkisinin minimum düzeye ulaştırmak doğrudan sürdürülebilirlik ile ilişkilidir. Sürdürülebilirlik mimari anlamda yapıların çevreye minimum zarar veren yapıların inşa edilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda her ne kadar sürdürülebilirlik ve yaşam döngüsü kavramları birbirinden farklı gözükse de aynı amaca hizmet eden ve birbirini destekleyen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir konut üretimindeki her adım, bina yaşam döngüsü başlatmakla birlikte çevresi için de yaşam döngüsü başlatır. Konut alanlarını ele alırken, tasarımdan uygulamaya, kullanıldığı zamandan yıkıma kadar geçirdiği süreç düşünüldüğünde bir yaşam döngüsüne sahip olduğu görülmektedir. Tasarımda yaşam döngüsü yaklaşımı konut sektörünün çevre üzerindeki etkisini azaltmanın bir yolu olarak teşvik edilmelidir (United Nations Economic Commission for Europe, 2015). Şekil 2'de çalışmaya yön veren kavramlar ve ilişkileri yer almaktadır.

Şekil 2. Çalışmayı şekillendiren kavramlar (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Bu çalışmada, yaşam döngüsü içerisinde sürdürülebilir konut alanlarına yönelik BREEAM Communities, LEED- Neighborhood Development, ÇEDBİK BEST Konut, Yeşil Yerleşme, Eco-city ölçütleri göz önünde bulundurularak sürdürülebilir konut alanlarına yönelik gerekli olduğu düşünülen, bu değerlendirme araçlarında sıklıkla tekrarlanan ve aynı zamanda olması durumunda sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağı düşünülen 110 gereksinim ortaya konmuş ve bu gereksinimler Basit Toplamlı Ağırlıklandırma (Simple Additive Weighting-SAW) yöntemi ile ağırlık değerleri belirlenmiştir. Belirlenen ağırlık değerleriyle birlikte "Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut

Alanı Değerlendirme Sistemi" üretilmiştir. Sonrasında değerlendirme sistemi uluslararası geçerliliği olan LEED-ND' ye göre platin sınıfında olan Vauban sürdürülebilir konut alanı (Freiburg, Almanya) örneğinde uygulanmıştır. Elde edilen değerlendirme sonuçlarına göre oluşturulan sistemin gerçeğe yakınlığı gözler önüne serilmiştir.

Sürdürülebilir Konut Alanları

Geçmişten günümüze bakıldığında konut, insanlığın variyetinden beri insanla birlikte sürekli değişim gösteren bir mekândır. İnsanın kendinden sonraki nesline bırakma arzusunda olduğu bir mülk olarak bile bağlılığı olan konutlar, aynı zamanda yaşam alanı kurgusunun temelini oluşturur. Konutlar, insanın kültürel, çevresel, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına dikkat edilen, yapı ve çevresi ile birlikte ele alınan, sürdürülebilir ve uygun kentsel mekânların üretildiği yerlerdir (Yılmaz vd., 2020). Dünya genelinde daha yaşanabilir, kapsayıcı, erişilebilir konutta ve kentsel alanda sürdürülebilir yerleşmelerin oluşturulması üzerine çalışmalar yürütülmektedir. Birçok çalışma sürdürülebilir kentsel tasarım ilkelerini yeni şehirlerin karşılaştığı sorunlara bir tepki olarak görmekte, konut sektöründe ise projelerini çevre dostu olarak etiketleyen yatırımlar artmaktadır (Arkun, 2020). Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok uluslararası kuruluş, ülkeler hatta yerel yönetimler girişimlerde bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in bünyesinde yer alan BM-Habitat (UN-Habitat) kuruluşu, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2030 çalışmasının yanında Birleşmiş Milletler'e üye ülkelere teknik, finansman ve yardım destekleri sağlamaktadır. Bu kuruluş kentsel sorunların giderilmesi, sürdürülebilir yerleşimlerin oluşturulması ve herkes için yeterli konut sağlanmasına yönelik girişimlerin oluşturulmasını hedeflemektedir. Birleşmiş Milletler üye ülkelerinden biri olan Türkiye'de 11. Kalkınma Planı kapsamında oluşturulan Konut Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda "Konutta ve kentleşmede sürdürülebilirliği, karşılanabilirliği, dayanıklılığı ve erişilebilirliği temel alan; yerel kalkınmayı, kültürel mirası ve doğal çevreyi koruyan bütünleşik bir yaklaşıma ihtiyacı bulunmaktadır." ifadesi yer almaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017). Sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için atılacak adımlardan biri de konutlarda yapılacak yenileşme hareketleridir. Çünkü sürdürülebilirlik, bugünün yaşam şartlarını zorlaştırmadan, gelecek kuşaklara aktarılacak kaynakların verimli ve etkin kullanımından, doğal çevreden

ekonomiye, toplumdan kent mekânına birçok konuda dengenin ve refahın arttırılmasına katkı sağlayan bir hedeftir (Beşiroğlu ve Özmen, 2022).

Sürdürülebilir konut, iklim değişikliği, nüfus artışı, ekonomik belirsizlik, enerjiye erişim güçlüğü, yoksulluk, gecekondular ile ilgili sorunların belirsizliğini azaltırken, yaşam kalitesi, ekonomik kalkınma, çevre yönetimi ve sosyal eşitliğin sağlanması için geniş bir yelpaze sunar (UN-Habitat, 2012). Alansal olarak ele alındığında ise sürdürülebilir konut alanlarını planlamak ve oluşturmak gelecek için büyük bir fırsattır. Sürdürülebilir konut alanları (mahalleleri) geleceğin konut alanlarıdır (Federation of Canadian Municipalities, 2016).

Sürdürülebilir konut alanları birçok farklı biçime sahip olsalar da bazı ortak özellikleri paylaşmaktadır. Nispeten kompakt, toplu taşımaya erişimi yüksek, farklı konut seçenekleri sunan, karma kullanımlı mekânlardır. Kaynakların kullanımı açısından verimli ve tüm mahalle sakinleri için yüksek bir yaşam kalitesini destekleyen sürdürülebilir konut alanları, küresel riskleri azaltarak yerel yönetimler ve hükümetler için iyi bir gelişim potansiyeli sunarlar (Federation of Canadian Municipalities, 2016). Doğrudan bir konut alanı tanımlaması olmasa da sürdürülebilir mahallelerin oluşturulması için uluslararası geçerliliği olan sertifikalar ile kabul edilen bazı göstergeler bulunmakla birlikte ulusal anlamda da geliştirilen bazı sertifikasyon sistemleri bulunmaktadır.

Sürdürülebilir Konut Alanı için Göstergeler

Kentsel yerleşimlerin tasarım projelerinin, sürdürülebilirliğinin test edilmeye ihtiyacı bulunmaktadır (Arkun, 2020). Sürdürülebilir konut alanlarını da içerisine alan sürdürülebilir mahalle değerlendirme araçları, bir mahallenin tasarım sürecinden uygulama sürecine hatta işletilmesinde oluşabilecek sürdürülebilirlik düzeyini göstermeyi amaçlamaktadır (Yoon ve Park, 2015). Uluslararası kuruluşlar, şirketler ve hükümetler değerlendirme araçları kullanarak sürdürülebilir konut alanları oluşturulması için girişimlerde bulunmaktadır. Bu araçlar; sertifika sistemleri olabileceği gibi ilkesel anlamda belirlenen kriterler olarak da literatürde bulunmaktadır. Tüm değerlendirme araçları ve kentsel tasarım yönergeleri, değerlendirme öğelerini farklı şekilde sınıflandırmaktadır (Yoon ve Park, 2015). Bütün bu farklılıklara rağmen hemen hepsinin ortak noktaları da bulunmaktadır. Uluslararası ölçekte "LEED-ND", "BREEAM Com." ve "Eco-City" kriterleri; ulusal ölçekte ise ÇEDBİK BEST Konut" ile ülkemizde yeni oluşturulan "Yeşil Sertifika- Yeşil Yerleşme" için belirlenen göstergeler ele alınmıştır.

Uluslararası sertifikalardan biri olarak, ABD Yeşil Bina Konseyi (USGBC) tarafından 2009 yılında geliştirilen LEED-ND, mahalle ölçeğinde en yaygın değerlendirme sistemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kentsel projelerin arazi kullanımı, ulaşımı ve altyapısı için entegre bir sürdürülebilirlik yaklaşımı sunan gönüllülük esaslı bir sertifikasyon sistemi olan LEED-Neighborhood Development, birçok ülkede kullanılmaktadır (Pedro vd., 2018). Bir diğer uluslararası sertifika sistemi olan dünyanın ilk çevresel değerlendirme yöntemi olarak kabul edilen BREEAM, 1990 yılında piyasaya sürülmüştür. Yaşam döngüsü aşamalarının uygulandığı bir sertifika programı olarak elliden fazla ülkede uygulanmakta olan BREEAM Communities, sürdürülebilirliğe daha bütünsel yaklaşmak için sürekli geliştirilen bir metodolojiye sahiptir (Breeam Communities, 2017).

Uluslararası gösterge setlerinden biri olarak kabul edilen, Avrupa Birliği (AB) tarafından sürdürülebilir kent değerlendirme ölçüt seti Eco-city yaklaşımı 2002-2005 yılları arasında bir proje olarak ortaya konulmuştur. Oluşturulan bu ölçüt setinin temel gündemi, Avrupa'da yaşayan nüfusun yaklaşık %80'inin kentlerde olmasıdır. Amaç olarak, çok merkezli, kaynak etkin yerleşim deseninin desteklendiği, dengeli bir kent sisteminin oluşturulduğu ve kentsel yayılımın önüne geçilen sürdürülebilir yerleşimlerin geliştirilmesi benimsenmiştir. Altı ana başlık altında ele alınan Eco-city yaklaşımı, karma alan kullanımlı, yaya odaklı ve yüksek yoğunluklu çevresel, ekonomik ve sosyal boyutların bir arada değerlendirildiği bir settir (Tuğaç, 2018).

Ulusal sertifika sistemlerinden biri olan "Binalarda Ekolojik ve Sürdürülebilir Tasarım (BEST)- Konut" Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği (ÇEDBİK) tarafından yeni konut projelerinde uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Dokuz ana başlık altında konutları değerlendiren BEST, yapılı çevrede sürdürülebilirliği ölçerek, yaşanabilir bir çevre, sağlıklı toplumlar ve gelişmiş bir ekonomi yaratmayı hedeflemektedir (Çedbik Best Konut, 2019). Bir diğer ulusal çalışma olan; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan "Binalar ile Yerleşmeler İçin Yeşil Sertifika" (Yeşil Yerleşme) Türkiye'ye özgü, enerji ve su verimli, çevreye duyarlı, sürdürülebilir ve yenilebilir enerji kaynaklarının etkin şekilde kullanılmasına yönelik bir alt yapıya sahiptir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021). Yaşam döngüsü çerçevesinde, iklim ve yöre verilerine uygun olarak ele alınan, bütüncül bir yaklaşımla yerleşmelerin değerlendirilmesini ve sertifikasyonunu amaçlayan çalışmanın uygulama tebliği resmî gazetede yayınlanmıştır (Yeşil Yerleşme, 2021).

Literatürde doğrudan sürdürülebilir konut alanlarına yönelik uluslararası ve ulusal anlamda yapılan çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Bahsi geçen ölçüt setleri sadece bir yapıya/konuta değil konut alanlarına yöneliktir. Bu nedenle bu çalışmada konut alanlarının sürdürülebilirliğini değerlendirebilmek için uluslararası ve ulusal göstergeler incelenerek belirlenen ortak gereksinimler üzerinden sürdürülebilir konut alanı değerlendirme sistemi oluşturulmuştur.

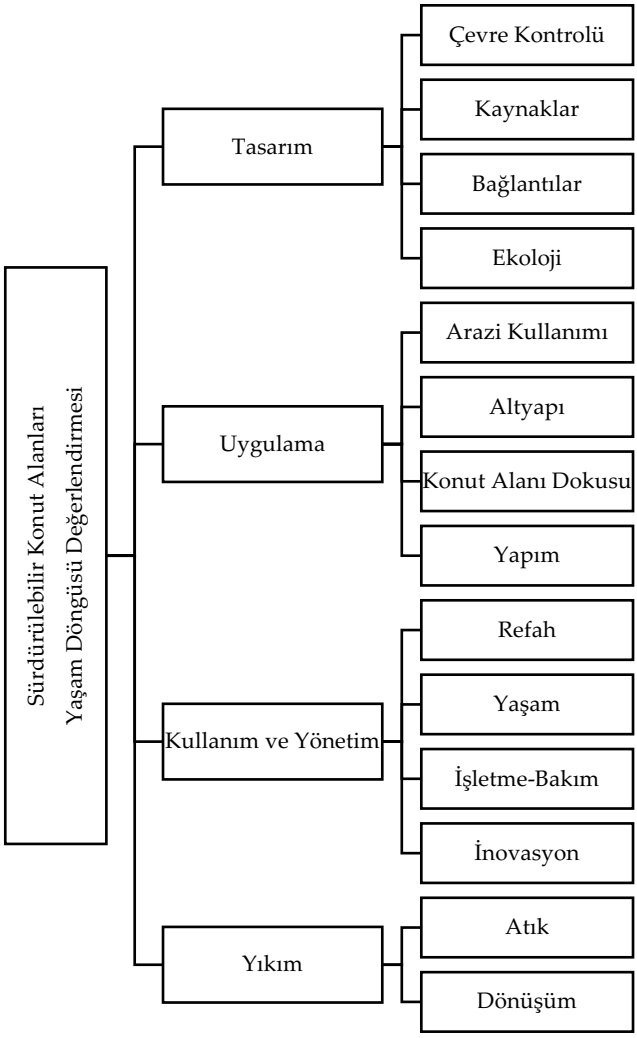
Sürdürülebilir Konut Alanı Yaşam Döngüsü

Bir konut üretimindeki her adım, bina yaşam döngüsü başlatmakla birlikte çevresi için de yaşam döngüsü başlatır. Bina yaşam döngüsü, projenin tasarım aşamasından yıkım aşamasına kadar devam eden ve birbirini izleyen adımlardan oluşan döngüsel bir süreçtir. Konut alanlarını ele alırken, tasarımdan uygulamaya, kullanıldığı zamandan yıkıma kadar geçirdiği süreçler düşünüldüğünde bir yaşam döngüsüne sahip olduğu görülmektedir.

Yaşam döngüsü, bir yapının ömrünün tüm aşamalarıyla ilişkili olacak şekilde çevresel etkilerini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Yaşam döngüsünde yer alan aşamalar yapılar için en temel şekilde tasarım, uygulama, kullanım – yönetim ve yıkım olarak ele alınmaktadır (EN 15978, 2011). Bu tür bir değerlendirme başta mimarlar ve yapım sürecinde yer alan profesyoneller tarafından yapıların çevreye etkisini daha iyi anlamak, iyileştirilebilecek alanları keşfetmek ve bu iyileştirmeleri uygulamak için kullanılmaktadır. Bir yapının veya yapı adasının yaşam döngüsü boyunca çevreye etkisinin minimum düzeye ulaştırmak doğrudan sürdürülebilirlik ile ilişkilidir. Sürdürülebilirlik mimari anlamda çevreye minimum zarar veren yapıların inşa edilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda her ne kadar sürdürülebilirlik ve yaşam döngüsü kavramları birbirinden farklı gözükse de aynı amaca hizmet eden ve birbirini destekleyen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşam döngüsü değerlendirmesi, yapıların sürdürülebilirliğini artırmak için kullanılan bir araç olarak tanımlanmıştır. Bunun nedeni, bu değerlendirmenin sürdürülebilirliğin içerdiği çevre, toplum ve ekonomi olarak üç konuyu temeline alan kriterler içermesidir. Yaşam döngüsü, çevresel etkileri incelemekle birlikte sosyal ve ekonomik etkileri de dikkate almaktadır.

Bir yaşam döngüsü değerlendirmesinde ilk olarak belirlenmesi gereken amaç ve kapsamdır (EN 15804, 2012). Bu çalışmanın ortaya koyduğu kapsam konut alanlarının sürdürülebilirliğinin yaşam döngüsü içerisinde değerlendirilmesidir. Daha sonraki adım, yaşam döngüsüne bağlı olarak değerlendirmenin nasıl yapılacağını belirlemektir. Değerlendirme yapabilmek için önce

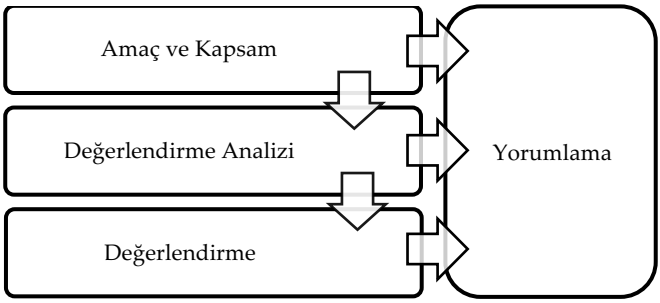
yaşam döngüsünde yer alan aşamalar daha sonrasında aşamalarda ele alınacak kriterler belirlenmiştir. Çalışmada sürdürülebilir konut alanları için yaşam döngüsü değerlendirirken, Uluslararası Standartlar Organizasyonu (ISO) standartlarından biri olan EN 15978 (Sustainability of construction works. Assessment of environmental performance of buildings. Calculation method) referans alınmıştır. EN 15978 (2011)'de yer aldığı şekilde sürdürülebilir konut alanları için yaşam döngüsü tasarım, uygulama, kullanım ve yönetim, yıkım dört aşamadan oluşmaktadır. Dört aşama konut alanları için döngüsel bir şekilde devam ettiğinden yani yıkım sürecine girmiş bir alanın daha sonrasında geri dönüştürülerek farklı bir alanda kullanıldığı düşünüldüğünde beşikten beşiğe bir değerlendirme söz konusudur. Bu dört aşama alt başlıklara ayrılmıştır. Alt başlıklar çalışmada referans alınan sayısal temelli konut alanlarına yönelik uygulanan değerlendirme sistemlerinde tekrarlanan ve literatürde sürdürülebilir konut alanları için gerekli olduğu düşünülen konular çerçevesinde belirlenmiştir. Şekil 3'te çalışma kapsamında sürdürülebilir konut alanları için yaşam döngüsü değerlendirmesinde yer alan dört aşama ve bu aşamalara ait alt başlıklar yer almaktadır.

Şekil 3. Sürdürülebilir Konut Alanları Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Çalışmanın devamında sürdürülebilir konut alanlarına yönelik parametreler, aşamalar ve alt başlıklar çerçevesinde değerlendirilecektir. Yaşam döngüsü değerlendirmesinin bir sonraki adımı olan değerlendirmede, analiz adımında belirlenen parametrelerin etkileri hesaplanır. Bu hesaplama bilimsel olarak geçerliliği olan çok kriterli karar verme yöntemlerinden seçilmelidir. Son olarak yorumlama adımında yaşam döngüsünde yer alan tüm adımlar kontrol edilmeli ve bu şekilde sonuca ulaşılmalıdır. Yorumlama adımı çoğu

zaman değerlendirme analizi ve değerlendirme adımlarının sonuçlarını özetlemek olarak tanımlandığında daha anlaşılırdır. Tamamlanan değerlendirme sonrası konut alanlarının çevreye yansıttığı etkiyi anlamak ve negatif etkileri azaltmak için iyileştirme yapılabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bahsedilen bu adımlar Şekil 4'te verilmiştir.

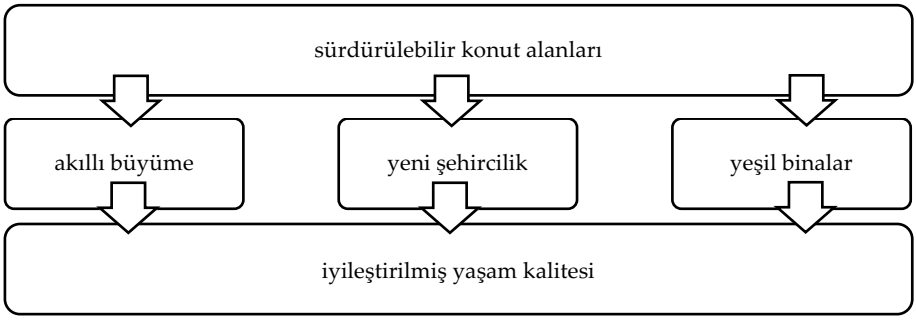
Şekil 4. Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi Aşamaları (EN 15804, 2012).

Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Parametreleri

Yaşam döngüsü içerisinde sürdürülebilir konut alanı parametreleri belirlenirken uluslararası geçerliliği olan "BREEAM Communities", "LEED-Neighborhood Development" ve ülkemizde uygulanan "ÇEDBİK BEST Konut" ile yine ülkemizde yeni oluşturulan "Yeşil Yerleşme" gibi sertifika sistemlerinden ve Avrupa Birliği tarafından desteklenen Eco-city projesi kapsamında sürdürülebilir kentsel çerçeveleri değerlendirmek için kullanılan ekolojik kent ölçütlerinden yararlanılmıştır.

BREEAM Communities büyük ölçekli projelerin sürdürülebilirliğini ölçmek ve onaylamak için uluslararası yaygın olarak kullanılan bir araçtır. Yapı alanının çevresel, sosyal ve ekonomik performansını değerlendirir ve uzun vadeli etkilerinin daha iyi kavranmasına yardımcı olacak kriterler içerir. Bu kriterler yönetişim (governance), sosyal ve ekonomik refah (social & economic wellbeing), kaynaklar ve enerji (resources & energy), arazi kullanımı ve ekoloji (land use & ecology), taşıma ve hareket (transport & movement) başlıkları altında toplamda 40 tanedir. Değerlendirme yapılır ve başarılı projeler sertifika alır (Breeam Communities, 2017). LEED-Neighborhood Development sürdürülebilir mahalleleri değerlendirmek için oluşturulmuştur. Yapı alanını binaların ötesinde tamamıyla irdeler. Akıllı konum ve bağlantı (smart location & linkage), mahalle dokusu ve tasarımı (neighborhood pat-

tern & design), yeşil altyapı ve binalar (green infrastructure & buildings), inovasyon ve tasarım süreci (innovation & design process) ve bölgesel öncelikli kredi (regional priority credit) olmak üzere toplam 56 kriter ve 110 puandan meydana gelmektedir (Leed-Nd, 2013). ÇEDBİK BEST Konut, Türkiye koşullarına uygun yeni konut projelerinde uygulamak için bütünleşik yeşil proje yönetimi, arazi kullanımı, su kullanımı, enerji kullanımı, sağlık ve konfor, malzeme ve kaynak kullanımı, konutta yaşam, işletme ve bakım, yenilikçilik kriterleri çerçevesinde 110 puan üzerinden değerlendirir. Sağlıklı toplumlar, yaşanabilir bir çevre ve gelişmiş bir ekonomi yaratmak amacıyla oluşturulmuştur (Çedbik Best Konut, 2019). Ulusal düzeyde oluşum aşamasında olan Yeşil Yerleşme yerleşmelerin doğal kaynakları ve enerjiyi verimli kullanarak çevreye olumsuz etkilerini azaltmak için değerlendirme ve belgelendirme sistemlerinin oluşturulmasına, değerlendirme ve belgelendirme sürecinde rol alacakların görev, nitelik ve sorumluluklarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Yeşil Yerleşme; bölgesel ve yakın çevre profili, sürdürülebilir arazi kullanımı, ekoloji ve afet yönetimi, ulaşım ve hareketlilik, kentsel tasarım, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik, inovasyon yerleşme başlıkları altında 77 kriterden oluşmaktadır (Yeşil Yerleşme, 2021). Avrupa Birliği tarafından desteklenen Eco-city projesi kapsamında sürdürülebilir kent ölçütleri seti hava kalitesi, su, çevre ve biyoçeşitlilik, atık ve döngüsel ekonomi, gürültü olmak üzere kentler için beş öncelikli kategoriye ayrılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan ölçüt setlerinin temelde hedefleri ortaktır (Şekil 5).

Şekil 5. Sürdürülebilir konut alanlarına yönelik değerlendirme sistemlerinin temel hedefleri (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Bahsedilen sertifika sistemleri ve ölçüt setleri, puanlama ve değerlendirme aşamasında istenilen kriterlerin var ve yok niceliklerine göre belirlenmektedir. Puanlama için verilen değer 1'in üzerinde ise gereksinimin derecesine göre uzman yorumuna bağlı olarak değerlendirilir.

Bu çalışmada ele alınan "Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanları Değerlendirme Sistemi" BREEAM Communities, LEED- Neighborhood Development, ÇEDBİK BEST Konut, Yeşil Yerleşme, Eco-city ölçütleri göz önünde bulundurularak sürdürülebilir konut alanlarına yönelik gerekli olduğu düşünülen, bu değerlendirme araçlarında sıklıkla tekrarlanan ve aynı zamanda olması durumunda sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağı düşünülen parametrelerden oluşturulmuştur. Sürdürülebilir konut alanları için tasarımdan yıkıma yaşam döngüsünü kapsayan dört aşama için toplamda yüz on parametrenin gerekli olduğu düşünülmüştür. Yüz on gereksinim sayısı LEED-ND ile benzerlik göstermektedir. Bu durum belirlenen sayının tutarsız olmadığının göstergesidir. Belirlenen yüz on gereksinim, çok kriterli karar verme yöntemlerinden "Basit Toplamlı Ağırlıklandırma (Simple Additive Weighting- SAW)" yöntemiyle ağırlıklandırılmıştır. Basit Toplamlı Ağırlıklandırma yöntemi ile her bir kriter birbiri ile eşit değere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu yöntem kolay anlaşılır olması sebebiyle birçok bilimsel çalışmada sıklıkla tercih edilmektedir.

Değerlendirme sistemi oluşturulurken yaşam döngüsü içerisinde sürdürülebilir konut alanı parametreleri; sürdürülebilir konut alanları için yaşam döngüsünü oluşturan dört temel aşama, her biri kendi içerisinde bulunduğu yaşam döngüsü amacına hizmet eden alt başlıklardan ve bu alt başlıklar da karşılanması istenen gereksinimlerden meydana gelmektedir. İlk olarak tasarım aşamasında otuz sekiz gereksinim, ikinci olarak uygulama aşamasında da otuz sekiz gereksinim, üçüncü aşama olan kullanım ve yöntemin aşamasında yirmi beş gereksinim ve son olarak yıkım aşamasında dokuz gereksinim tanımlanmıştır. Her bir aşama yaşam döngüsü boyunca sürdürülebilirlik kapsamında döngünün parçalarını oluştursa da bir konut alanının yıkım aşamasına geçmesi uzun yıllar alacağından çevreye daha fazla negatif etkisi olabilecek tasarım ve uygulama aşamalarında diğer aşamalara oranla daha fazla gereksinim bulunmaktadır.

Yüz on gereksinim SAW yöntemine göre, her bir gereksinimin ağırlık değeri birbirine eşit ve 0,90 puan olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan değer, sürdürülebilir konut alanları için yaşam döngüsü içerisinde değerlendirildiğinde yüzlük dilimde tasarım ve uygulama aşamaları için %34,50, kullanım ve yönetim aşamasında %23 ve yıkım aşaması için %8'e denk gelmektedir.

Bahsi geçen parametreler "Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı'nın Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Parametreleri ile Değerlendirilmesi" başlığı altında yer almaktadır (Tablo 2-5).

Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı (Freiburg, Almanya)

Freiburg, Kara Orman'ın (Schwarzwald) batısında yer almasına rağmen, Almanya'nın yıllık en yüksek güneş kazanımına sahip şehridir. Vauban, Almanya'nın Freiburg kentinin güney-batısında, şehir merkezine tramvayla 3 km uzaklıkta bulunan karma kullanımlı bir mahalledir. 1993 yılında eski bir Fransız askeri kışla mülkü olan Vauban için yeni bir oluşum süreci başlatıldığında, hedef yaklaşık 5.000 sakin için karma gelirli bir mahalle inşa etmekti. Mahallenin planlanmasından devlet sorumlu olsa da doğal güzelliklerle çevrili olan bu alanın nasıl geliştirileceğiyle yerel ilgi oldukça fazlaydı. Bu yoğun ilgiden dolayı kentsel tasarım sürecinde devlet halkla birlikte "planlama sırasında öğrenme" ilkesini benimsemiş ve doğrudan toplumun katılımını desteklemiştir (Scheuerer, 2009). Bu amaca yönelik 1994 yılında kentsel tasarım yarışması düzenlenmiş ve 1995 yılında süreci koordine etmek için Forum Vauban kurulmuştur (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

Sürekli katılımcı ile yürütülen planlama ve tasarım süreci, "planlama sırasında öğrenme", yalnızca enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji arzı hedeflerine ulaşmada değil aynı zamanda ailelere, çocuklara ve yaşlı sakinlere sosyal olarak bütünleşmiş bir yaşama ve çalışmaya teşvik etmek için de oldukça önemlidir. Projelerin uygulanması için gelecekteki bina sahipleri işe alınmış, bu topluluğa da Baugruppen adı verilmiştir. Başlangıçtan itibaren gelecekteki ev sahiplerini katılımcı olarak kalkınma sürecine dâhil edilmesi, daha sürdürülebilir bir gelecek için yönetim anlamında ezberden gelen yasal, politik, sosyal ve ekonomik uygulamaları reddetmektedir.

Vauban hayata geçirilirken "sürdürülebilir mahalle" kapsamında enerji stratejilerinde ekolojik standartlar oluşturulması ve trafikten kaynaklanan negatif etkileri azaltmak için "arabasız yaşam" konsepti hedefleri konmuştur. Proje ilerledikçe planlama ve inşa sürecinde ekolojik kaygılar ön plana çıkarken kademeli olarak sakinlerin sosyal ve kültürel dinamiğini geliştirmeye doğru geçiş yapılmıştır.

Sven von Ungern Sternberg başta olmak üzere şehir plancıları ve belediye meclisinin liderliği aynı zamanda vatandaşların katılımıyla Vauban'ı bir ekotopluluk yapmak için çalışılmış ve sosyal, ekonomik, çevresel (ulaşım, enerji, su atık) tasarım hedefleri uygulanmıştır.

Tablo 1. Vauban sürdürülebilir konut alanının künye bilgileri (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı	
Yer	Freiburg, Almanya
Proje alanı	84 dönüm, 34 hektar
Proje iklim bölgesi	Ilıman iklim
Tamamlandığı yıl	1997-2008
Yapı tipi	Karma kullanım
İnşaat süresi	11 yıl
Kapasite	2.000 ünite, 5.000 insan
Bina programı	Konut, okul, market, yurt, ticarethaneler, sosyal merkez vb.
Sertifika	LEED-ND (Platin)

Vauban'ın görünüşü (Fraker, 2013).

Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı'nın İlke ve Kriterleri

Kolektif tasarım süreci izlenen Vauban'da sürdürülebilirliğe yönelik birçok ilke ve kriterler ele alınmıştır. Toplu olarak geliştirilen stratejiler sayesinde eksikler hızlıca belirlenmiş ve onlara yönelik adımlar atılmıştır. Vauban'da mahalle ölçeğinde enerji verimliliğine yönelik kojenerasyon sistemleri, yenilenebilir kaynaklar yoluyla enerji üretimi ve Almanya'nın yıllık en yüksek güneş kazanımına sahip alanı olmasından yararlanmak için pasif tasarım ilkelerine göre inşa edilmiş binalar gibi ilkeler yerel politikalar tarafından desteklenmiş ve hayata geçirilmiştir. Projeye ait toplamda 1.200 m²'ye güneş fotovoltaik sistemi kurulmuştur ve güneş kollektörleri ile desteklenmiştir (Vauban, 2020). Yapılan bu çalışmalar Almanya için sıfır enerjili evlere yönelik ciddi adımlar atılması sağlamıştır.

Suyun korunması, suyun yeniden kullanılması ve yağmur suyunun yakalanmasına yönelik hedefler oldukça açıktır. Alınan teşviklerle yenilikçi su sistemleri oluşturulmuştur. Yağmur suyu öncelikli olarak yeraltı sularını beslemiş daha sonrasında ise peyzaj alanlarının sulanmasında ve tuvaletlerde sifon ihtiyacında kullanılmıştır. Suyun yeniden kullanılabilmesi için; yapılan yemeklerin atıkları anaerobik bir çürütücüyle fermente edilerek biyogaz üretir ve üretilen gaz tesislerde temizlenmek üzere su çeviriminde kullanılır. Ulaşılan raporlara göre Vauban'ın su kullanımı Almanya için belirlenen ortalama değerin altındadır.

Forum Vauban'ın ekolojik bina ve yaşam ilkeleri hakkında vatandaşlara mahallenin oluşumu sürecinde eğitimler vermiştir. İnşaat süresince israftan

kaçınma ve atık azaltma broşürleri dağıtılmıştır. Aynı zamanda hurda ve inşaat atıklarının bertarafı için geri dönüşüm istasyonları kurulmuştur. Mahallenin tasarımında "planlama sırasında öğrenme" ile vatandaş da süreçte sorumluluk almıştır. Halkın süreçte rol alması daha istikrarlı, birbirine bütünleşmiş ve mahalle kültüründen doğan sosyal organizasyonların yaratılmasına sebep olmuştur. Bu uygulama da inovasyon niteliğindedir.

Bölge genelinde araç kullanımını azaltmak için arabasız yaşam benimsenmiş ve böylelikle ulaşım araçları kaynaklı karbon salınımının azaltılması amaçlanmıştır. Arabasız yaşamı desteklemek için okullar, işletmeler, alışveriş merkezleri, yerli esnaf, iş yerleri ve rekreasyon alanları konut alanlarına kısa yürüme veya bisiklet ile 10 dakikadan az yolculuk süresi uzaklıkta planlanmıştır. Yürüme, bisiklete binme, toplu taşıma ve araba paylaşımı tercih edilen ulaşım şekillerini oluşturmaktadır (Linck, 2009). Bu stratejiler sayesinde yürümeyi ve bisiklete binmeyi teşvik eden kamusal alanların tasarımıyla birlikte Vauban, arabaya daha az bağımlı bir geleceğe işaret etmektedir.

Vauban'ın kentsel formu T şeklinde bir omurgaya tutunan melez yerleşim olarak ifade edilebilir. Karaorman'ın (Schwarzwald) batısında yer alan Vauban yeşille bağlantısını koparmamış omurga boyunca devam etmektedir. Yeşil alanların arasında yer alan ticari alanlar, alışveriş yapılabilen bir park gibi hissedilmektedir. Blokların arasından akan yeşil alan ile bir şehir parkı deneyimi yaratmak için yapılandırılmıştır. Bu omurga hem mahalleye erişim hem de alışveriş yapılan bir bulvar görevi görmektedir. Yaşam mekânları omurgaya takılan çıkmaz sokakların sonunda yer alır. Bu nedenle evlere en uygun ulaşım yaya ve bisiklet ile sağlanmaktadır.

Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı'nın Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Parametreleri ile Değerlendirilmesi

"Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Parametreleri" bir konut alanı olarak uygulanmış olan Vauban sürdürülebilir konut alanı (Freiburg, Almanya) örneği üzerinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme LEED-ND'de Vauban'ın aldığı puanlama ve LEED-ND'nin eksik kaldığı noktalarda literatüre başvurarak var/yok duruma göre objektif bir şekilde yapılmıştır. Bilgiye ulaşılamayan kriterler için "Bu konuda bilgi mevcut değil." ifadesi kullanılmıştır.

Değerlendirme sürdürülebilir konut alanları için yaşam döngüsü oluşturan tasarım, uygulama, kullanım ve yönetim, yıkım aşamaları için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Belirlenen toplam yüz on gereksinim Basit Toplamlı Ağırlıklandırma (SAW) yöntemi kullanılarak yüz puana eşitlenmiş, yüzlük

dilimde karşıladığı değer bulunmuştur. Her bir gereksinimin ağırlığı birbirine eşit ve 0,90 puan olarak hesaplanmıştır. Sürdürülebilir konut alanları için yaşam döngüsü içerisinde tasarım ve uygulama aşamaları için 34,50, kullanım ve yönetim aşamasında 23 ve yıkım aşaması için 8 puan olarak değerlendirilmiştir. Bu dağılım, bir konut alanının yıkım aşamasına geçmesi uzun yıllar alacağından, tasarım ve uygulama aşamalarının diğer aşamalara oranla çevreye daha fazla negatif etkisi olacağı göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

"Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi" aşamalarından: Tablo 2'de tasarım, Tablo 3'te uygulama, Tablo 4'te kullanım ve yönetim ve son olarak Tablo 5'te yıkım aşamaları yer almaktadır.

Tablo 2. Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi Tasarım Aşaması (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Kriterler	Gereksinimler	**Kaynak**	**Vauban**
Çevre Kontrolü	Aydınlatmada Gün Işığından Yararlanma	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**
	Diğer Binalara Göre Bina Konumu ve Yapı Aralığı		**0,90**
	Enerji Etkin Tasarım		**0,90**
	Enerji Verimliliği	LEED-ND	**0,90**
	Güneş Yönelimi		**X**
	Isı Adası Azaltma		**0,90**
	Isıl, İşitsel ve Görsel Konfor	BREEAM Communities ÇEDBİK BEST Konut LEED-ND	**0,90**
	İklim Değişikliğine Uyum Sağlayan Tasarımların Yapılması	BREEAM Communities Eco-City Yeşil Yerleşme	•
	Proje Alanının Bölge ve Yakın Çevresi İçinde Değerlendirmesi	Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Su Verimliliği	LEED-ND	**0,90**
	Yağmur Suyu Yönetimi	BREEAM Communities LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
Kaynaklar	Enerji Stratejisi	BREEAM Communities	**0,90**
	Kaynak Verimliliği		•
	Su Stratejisi	BREEAM Communities ÇEDBİK BEST Konut	**0,90**

	Tarihi Kaynakların Korunması ve Uyarlanabilir Yeniden Kullanım	Eco-City LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Yenilenebilir Enerji Kullanımı	ÇEDBİK BEST Konut LEED-ND	**0,90**
Bağlantılar	Akıllı Konum	ÇEDBİK BEST Konut LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Arazi Dokusuna Uygun Önerilen Ulaşım Ağlarının Geliştirilmesi	Yeşil Yerleşme	•
	Bisiklet Ağı ve Depolama Tesisleri	BREEAM Communities LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Çevreye Duyarlı Farklı Ulaşım Sistemlerinin Hizmet Verdiği ve Erişilebilirliği Yüksek Alanların Tercih Edilmesi	Yeşil Yerleşme	•
	Çevreye Duyarlı Yüksek Kaliteli Ulaşım Modüllerinin ve Güzergâhlarının Geliştirilmesi		•
	Çok Merkezli Bir Yapı İçinde, Kompakt ve Ulaşım Odaklı Bir Kentsel Yapı Oluşturulması.	Eco-City	•
	Güvenli ve Çekici Sokaklar	BREEAM Communities Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Konut ve İş Yakınlığı	LEED-ND	**0,90**
	Motorsuz Araç ve/veya Elektrikli Araç Kullanımı Olanaklarının Geliştirilmiş Olması	Yeşil Yerleşme	•
	Otomobil Bağımlılığı Azaltılmış Konum	LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Sokak Ağı	LEED-ND	**X**
	Toplu Taşıma Tesisleri ve Erişimi	BREEAM Communities LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Yürünebilir Sokaklar	LEED-ND	**0,90**
Ekoloji	Çevre Sistemlerini Korumak, Doğa ile Uyum İçinde Tasarlamak	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**
	Karbon Salınımının (Minimum %20) Azaltılmasına Yönelik Alternatiflerinin Geliştirilmesi	Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Su Kirliliği	BREEAM Communities	**0,90**
	Su Verimli Çevre Düzenlemesi	LEED-ND	**0,90**
	Sulak Alan ve Su Kütlesinin Korunması		**0,90**

	Tarım Arazilerinin Korunması		**0,90**
	Ekoloji Stratejisi – Mevcut Flora ve Faunayı Koruma	Beşiroğlu ve Özmen BREEAM Communities LEED-ND	**0,90**
	Ulaşım Karbon Emisyonları	BREEAM Communities	**0,90**
	Yapay Çevrenin Doğal Sistemler Üzerindeki Etkisini Azaltma	Beşiroğlu ve Özmen	•

- ***:** Bu konuda bilgi mevcut değil. **X :** Karşılamıyor.*

Tablo 3. Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi Uygulama Aşaması (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Kriterler	Gereksinimler	**Kaynak**	**Vauban**
Arazi Kullanımı	Ağaçlarla Çevrili ve Gölgeli Sokaklar	LEED-ND	**0,90**
	Arsa Seçimi ve Arazi Kullanımı (Planlanacak Alandaki, Atıl Alan, Yeşil Alan ve Kentsel Alan Miktarı)	Beşiroğlu ve Özmen BREEAM Communities ÇEDBİK BEST Konut Eco-City	**0,90**
	Atıl Alanları Yeniden Geliştirme	ÇEDBİK BEST Konut LEED-ND	**0,90**
	Doğal Peyzaj Uygulamaları	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**
	Proje Alanının Afet Yönetim Planı Kapsamında Toplanma Alanı ve Gerekli Donatılarının Belirlenmesi	ÇEDBİK BEST Konut Yeşil Yerleşme	•
	Yerel Gıda Üretimi	LEED-ND	**0,90**
	Yoğunluk ve Konut Yapısı İlişkisi	ÇEDBİK BEST Konut	**0,90**
Altyapı	Altyapı Enerji Verimliliği	LEED-ND	**0,90**
	Altyapıda Geri Dönüştürülmüş İçerik		**0,90**
	Kentsel Altyapı (Mevcut Potansiyel ve Temel İhtiyaçlara Ulaşılabilirlik)	Eco-City	•
	Kirleticilerin Kontrolü	ÇEDBİK BEST Konut LEED-ND	**0,90**
	Sel Riski Değerlendirmesi	BREEAM Communities	•
	Sosyal Altyapı Çeşitlilik ve Entegrasyon	Eco-City	**0,90**
	Yeraltı Su Seviyesine Uyum Sağlama		•
	Yeşil Altyapı	BREEAM Communities	•
Konut Alanı Dokusu	Algılanabilirlik	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**
	Azaltılmış Otopark Alanı	LEED-ND	**0.90**
	Canlılık	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**
	Esneklik		**0,90**

	Geçirgenlik		**0,90**
	Kapsayıcı Tasarım	BREEAM Communities	**0,90**
	Karma Gelirli Çeşitli Topluluklar	LEED-ND	**0,90**
	Karma Kullanımlı Mahalle Merkezleri		**0,90**
	Proje Alanın Bütünleşik Kullanımları İçermesi	LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Rekreasyon Tesislerine Erişim	LEED-ND	**0,90**
	Sivil ve Kamusal Alanlara Erişim		**0,90**
	Toplumsal Erişim ve Katılım		**0,90**
	Yerel Mimari	BREEAM Communities	**0,90**
	Ziyaret Edilebilirlik ve Evrensel Tasarım	LEED-ND	**0,90**
Yapım	Dayanıklı Malzeme	ÇEDBİK BEST Konut	•
	Düşük Etkili- Çevre Dostu Malzeme	Beşiroğlu ve Özmen BREEAM Communities ÇEDBİK BEST Konut Eco-City	•
	Enerji Tasarrufu Sağlayacak Detaylandırma ve Malzeme Seçimi	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**
	Malzeme Tasarrufu Sağlayan Tasarım ve Yapım		**0,90**
	Malzemenin Yeniden Kullanımı	ÇEDBİK BEST Konut Eco-City	•
	Mevcut Bina Elemanlarından Yararlanılması	ÇEDBİK BEST Konut	**0,90**
	Sertifikalı Yeşil Binalar	LEED-ND	•
	Sürdürülebilir Binalar	BREEAM Communities	•
	Yerel Malzeme Kullanımı	ÇEDBİK BEST Konut Eco-City	**0,90**

• *: Bu konuda bilgi mevcut değil.* ***X*** *: Karşılamıyor.*

Tablo 4. Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi Kullanım ve Yönetim Aşaması (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Kriterler	Gereksinimler	**Kaynak**	**Vauban**
Refah	Demografik İhtiyaç ve Önceliklere Uyulması	Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Farklı Fiziksel Özelliklere Sahip Kullanıcıları ve Fiziksel Engelleri Destekleme	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**
	Hizmetlerin, Tesislerin ve Olanakların Sağlanması	BREEAM Communities Yeşil Yerleşme	**0,90**
	İstihdam Olanaklarının Arttırılması	BREEAM Communities Eco-City Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Konut Sağlama	BREEAM Communities	**0,90**
	Mahalle Okulları	LEED-ND	**0,90**
	Mesleki Eğitim ve Becerilerde Artış Sağlanması	Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Sağlıklı ve Aktif Yaşamın Teşvik Edilmesi		•
	Toplumsal Kalkınmaya Katkı Sağlanması	Eco-City Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Yerel Hareketliliğin Sağlanması/Artması	Yeşil Yerleşme	•
	Yerel Üretimin Desteklenmesi ve Yerel Ürün Kullanımının Teşviki		•
Yaşam	Kamusal Alan	BREEAM Communities	**0,90**
	Doğal Hayatın Desteklenmesi	Beşiroğlu ve Özmen	•
	Güvenlik	ÇEDBİK BEST Konut	•
	Halkın Süreçlere Katılımı ve Katılımın Kalitesi	Eco-City	**0,90**
	Otopark Alanı	ÇEDBİK BEST Konut	**0,90**
	Sanat		•
	Spor ve Dinlenme Alanları		**0,90**
	Ulaşım		**0,90**
İşletme-Bakım	Bina Kullanım ve Bakım Kılavuzu		•
	Temizlik	Beşiroğlu ve Özmen	•
	Toksik Olmayan Bakım ve Onarım Maddeleri Kullanmak		•
	Tüketim Değerlerinin Takibi	ÇEDBİK BEST Konut	•

İnovasyon	Enerji ve Su Tüketiminde Bilgi Teknolojilerine Dayalı 'İzleme, Ölçme ve Değerlendirme' Çözümleri İçeriyor Olması ve Sonuçların Paydaşlar Tarafından İzleniyor Olması	Yeşil Yerleşme	•
	Geliştirilecek Yenilikçi Uygulamalar ile Mahalle/Kent Kullanıcılarının 'Yaşam Kalitesini Artırıcı İyileştirmeler Sağlanması ve Sunulan Çözümlerin Paydaşlar Tarafından Kullanılabilir Olması		•

• *: Bu konuda bilgi mevcut değil.* ***X*** *: Karşılamıyor.*

Tablo 5. Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi Yıkım Aşaması (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Kriterler	Gereksinimler	**Kaynak**	**Vauban**
Atık	Atık Su Yönetimi ve Arıtılmış Suyun Yeniden Kullanımı	ÇEDBİK BEST Konut LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Atık Teknolojileri	ÇEDBİK BEST Konut	•
	İnşaat Atık Yönetimi		**0,90**
	Katı Atık Yönetimi Altyapısı	ÇEDBİK BEST Konut LEED-ND Yeşil Yerleşme	**0,90**
	Üretilen ve Çöpe Giden Atığın Hacminin Azaltılması	Eco-City	**0,90**
Dönüşüm	Arsayı ve Mevcut Altyapıyı Yeniden Kullanmak	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**
	Yapı Malzemeleri ve Bileşenlerini Geri Dönüştürmek, Geri Dönüştürülmüş Malzemeleri Yeniden Kullanmak		•
	Mevcut Kentsel Alanın ve Mevcut Binaların Yeniden Kullanımının Artırılmasıyla Yeni Açılacak Yerleşim Alanlarına ve Binalara Talebin Azaltılması	Eco-City	**0,90**
	Mevcut Strüktürlerin Rehabilitasyonu	Beşiroğlu ve Özmen	**0,90**

• *: Bu konuda bilgi mevcut değil.* ***X*** *: Karşılamıyor.*

"Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı" değerlendirme sistemine göre Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı 100 puan üzerinden tasarım aşamasında 27, uygulama aşamasında 25,30, kullanım ve yönetim aşamasında 11,70 ve yıkım aşamasında 6,30 toplamda 70,30 puan kazanmıştır.

Tablo 6. Vauban'nın Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Parametreleri İle Değerlendirilmesi (Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Kriter Başlığı	Kriter Sayısı	Karşılanan Kriter Sayısı	Kriterler Ağırlığı %	Sağlanan Kriter %	TOPLAM
TASARIM					
Çevre Kontrolü	11	9	0,90	**9,90**/10,00	**27,00**/34,50
Kaynaklar	5	4	0,90	**3,60**/4,50	
Bağlantılar	13	7	0,90	**6,30**/11,80	
Ekoloji	9	8	0,90	**7,20**/8,20	
UYGULAMA					
Arazi Kullanım	7	6	0,90	**5,40**/6,35	**25,30**/34,50
Altyapı	8	4	0,90	**3,60**/7,25	
Konut Alanı Dokusu	14	14	0,90	**12,70**/12,70	
Yapım	9	4	0,90	**3.60**/8.20	
KULLANIM ve YÖNETİM					
Refah	11	8	0,90	**7,20**/10,12	**11,70**/23,00
Yaşam	8	5	0,90	**4,50**/7,36	
İşletme-Bakım	4	-	0,90	**0**/3,68	
İnovasyon	2	-	0,90	**0**/1,84	
YIKIM					
Atık	5	4	0,90	**3,60**/4,45	**6,30**/8,00
Dönüşüm	4	3	0,90	**2,70**/3,55	
TOPLAM					**70,30**/100

Sonuç

Günümüzün en büyük sorunlarından, kaynakların hızlı ve verimsiz tüketimi ile iklim krizinin negatif etkileri sebebiyle gelecek kuşaklara aktarılacak çevrenin tehlikede olması sürdürülebilirlik kavramı ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle hemen her sektörü ve disiplini etkisi altına alan sürdürülebilirlik kavramı gerek mimarlık gerekse planlama disiplinleri açısından ele alındığında, geleceğin yaşam mekânlarını şekillendirmede önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Kentleşme dinamiklerinin hızla ilerleyeceği ve daha fazla nüfusun yaşam mekânı ihtiyacı yaşayacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Bu ihtiyacı gidermek için kentin en önemli parçası olan ve aynı zamanda

kentin şekillenmesinde büyük etkisi olan konut ve konut alanlarının ekonomik, sosyal ve çevresel birçok açıdan yeterliliğinin sağlanması, bu dinamiklerin sürdürülebilirliği destekler yönde şekillenmesi gerekmektedir.

Enerji tüketiminin büyük bir kısmını oluşturmasına rağmen sadece binalarda yapılacak dönüşüm çalışmaları sürdürülebilir bir gelecek için yeterli olmayacaktır. Binalardan ana yaşam mekânlarımız olan konutlar, enerji tüketimi ve kullanım yoğunluğu olarak çoğunluğu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kapsamlı ve bütüncül bir anlayış ile konut ve konut alanlarının sürdürülebilirlik anlayışıyla ele alınması bugün olduğu gibi gelecek nesiller için de oldukça önemlidir. Literatürde çalışmaların genellikle doğrudan konuta yönelik olduğu ve bu durumun bütüncüllükten uzak aynı zamanda konut alanları için yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu çalışma, gelecekte yapılacak olan sürdürülebilir konut alanlarına yönelik çalışmalar için hesaplanabilir, sayısal temelli bir tasarım rehberi oluşturmayı amaçlamaktadır.

Yaşam döngüsü değerlendirmesi, bir yapının ömrünün tüm aşamalarıyla ilişkili olacak şekilde çevresel etkilerini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Sürdürülebilir mimarlık çevreye minimum zarar veren yapıların inşa edilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilirlik ve yaşam döngüsü kavramları birbirini destekleyen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma kapsamında sürdürülebilir konut alanı yaşam döngüsü, EN 15978 (2011)'de yer aldığı gibi tasarım, uygulama, kullanım ve yönetim, yıkım dört aşamadan oluşmaktadır.

Sürdürülebilir konut alanı yaşam döngüsü tanımı yapıldıktan sonra bu değerlendirme için yaşam döngüsünde yer alan aşamalara hizmet eden parametreler belirlenmiştir. "Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanları Değerlendirme Sistemi" BREEAM Communities, LEED- Neighborhood Development, ÇEDBİK BEST Konut, Yeşil Yerleşme, Eco-city ölçütleri göz önünde bulundurularak sürdürülebilir konut alanlarına yönelik gerekli olduğu düşünülen, değerlendirme sistemlerinde sıklıkla tekrarlanan ve aynı zamanda olması durumunda sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağı düşünülen parametrelerden oluşturulmuştur. Sürdürülebilir konut alanları için tasarımdan yıkıma yaşam döngüsünü kapsayan dört aşama için toplamda 110 parametre tanımlanmıştır. Parametreler, çok kriterli karar verme yöntemlerinden "Basit Toplamlı Ağırlıklandırma" ile her bir kriter birbiri ile eşit 0,90 puan olarak hesaplanmıştır.

Oluşturulan "Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanları Değerlendirme Sistemi" bir konut alanı olarak uygulanmış olan, LEED-ND sertifika sistemine göre 110 üzerinden aldığı 84 puan (73,36/100) ile en yüksek

seviye kabul edilen platin seviyesine sahip Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı (Freiburg, Almanya) örneği üzerinde uygulanmıştır. Bu değerlendirme, LEED-ND'de Vauban'ın aldığı puanlama ve LEED-ND'nin eksik kaldığı noktalarda literatüre başvurarak var/yok duruma göre objektif bir şekilde yapılmıştır. Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı, Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi'ne göre tasarım aşamasında 27 puan, uygulama aşamasında 25,30 puan, kullanım ve yönetim aşamasında 11,70 puan ve yıkım aşamasında 6,30 puan toplamda 70,30/100 puan kazanmıştır. Vauban Sürdürülebilir Konut Alanı (Freiburg, Almanya)'nın üretilen Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanları Değerlendirme Sistemi'ne göre 70,30, LEED-ND'de 73,36 almasının nedeni; LEED-ND'de değerlendirilen kriterlerin yaşam döngüsünde yer alan "Kullanım ve Yönetim", "Yıkım" aşamalarıyla doğrudan değil dolaylı olarak ilişkilendirilmiş olmasıdır.

Sonuç olarak, bu çalışmada yaşam döngüsü içerisinde sürdürülebilir konut alanlarına yönelik gereksinimler ortaya konmuş, belirlenen gereksinimler basit toplamlı ağırlıklandırma yöntemi ile ağırlık değerleri belirlenmiş ve bu değerlerle birlikte sürdürülebilir konut alanları için bir değerlendirme sistemi üretilmiştir. Çalışmanın sonuçları uluslararası geçerliliği olan LEED-ND değerlendirme sistemine göre platin sınıfında olan Vauban üzerinde denenmiş ve elde edilen değerlendirme sonuçlarına göre oluşturulan sistemin gerçeğe yakınlığı gözler önüne serilmiştir. Sürdürülebilir konut alanı kavramının yerel ve küresel ölçekte bilinirliğini arttırmak için ortaya konan "Yaşam Döngüsü İçerisinde Sürdürülebilir Konut Alanı Değerlendirme Sistemi" dikkate alınarak her bir konut alanının çevreye etkisini en aza indirgemek, kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak gibi birçok açıdan yarar sağlayacaktır.

Dünyada doğrudan konut alanlarına yönelik mevcut bir sertifika sistemi bulunmadığından yapılan çalışma, sürdürülebilir konut alanlarına yönelik gereksinimlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi açısından gelecekte ele alınacak birçok çalışma için rehber niteliğindedir. Sürdürülebilir konut alanlarının geliştirilmesiyle birlikte dengeli bir kent ve insan ilişkisi sağlandığı, gelecek kuşaklara aktarılacak kaynakların verimli ve etkin kullanıldığı, plansız büyümenin önüne geçildiği kent mekânları sağlanmasına imkân sunacaktır.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2449-2479 **DOI:**10.31198/idealkent.1099393

Extended Abstract

Sustainable Housing Area Evaluation System in Life Cycle: The Case of Vauban (Freiburg, Germany)

*

Şafak Beşiroğlu
ORCID: 0000-0001-7662-4555

Ece Özmen
ORCID: 0000-0003-0769-9777

Today, many scientific studies accept the rapid and inefficient consumption of resources and the effects of the climate crisis among the most important problems of the age. It is thought that these problems pose a constant threat to future generations as well as today. As a solution to all these problems, the concept of sustainability, which affects almost every sector and discipline, comes to the fore. Sustainability is a goal that contributes to increasing the balance and welfare in many areas from the efficient and effective use of resources to be transferred to future generations, from the natural environment to the economy, from society to urban space, without complicating today's living conditions. When considered in terms of both architecture and planning disciplines, the concept of sustainability is used as a tool in shaping the living spaces of the future.

Housing has been constantly changing with people since the existence of humanity. Housing as a place where the basic need of the individual, which is the shelter, is met, needs to be reconsidered in the perspective of sustainability. Every step in the production of a house starts a life cycle for the building as well as for its surroundings. The building life cycle is a cyclical process consisting of successive steps from the design phase of the project to the demolition phase. The life cycle, which is closely related to the concept of sustainability, can be seen as an opportunity to evaluate the sustainable housing area. The life cycle for the sustainable housing area created within the scope of this study has been defined to be able to evaluate the sustainable housing area. Housing and residential areas that develop with people should not be considered independent

Geliş Tarihi *Received Date:* 12.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

of the environment in which they exist. Considering the processes, it has gone through, from design to implementation, from the time it is used to the demolition, it is seen that it has a life cycle when dealing with residential areas. The main purpose of this study is not only to evaluate sustainability with a single residence but also to consider the concept of sustainability in the entire housing and housing environment, that is, the housing area. Because it constitutes an important living space both in terms of urban and social aspects, which should form a whole with the housing environment.

While evaluating the life cycle concept for sustainable housing areas, EN 15978, one of the International Standards Organization (ISO) standards, was taken as reference. For each step in the life cycle, internationally recognized for sustainable housing areas "BREEAM Communities", "LEED-ND" and "ÇEDBİK-BEST Konut" implemented in our country, and the newly created "Yeşil Yerleşme" in our country, too. Requirements have been determined by making use of certificate systems as well as the Eco-city criteria, which are used to evaluate sustainable urban environments within the scope of the Eco-city project supported by the European Union. These determined requirements were weighted with the "Simple Additive Weighting-SAW" method, which is one of the multi-criteria decision-making methods.

The life cycle for sustainable housing areas created within the scope of the study consists of four basic stages. These are defined as "Design", "Construction", "Use and Management" and "Disposal". The design phase is evaluated under four subheadings: "Environmental Control", "Resources", "Connections" and "Ecology". The construction phase, on the other hand, was handled within the scope of "Land Use", "Infrastructure", "Housing Area Pattern" and "Construction" features. The use and management phase has been examined within the requirements of "Social and Economic Developments (Prosperity)", "Life", "Operation and Maintenance", "Innovation". Disposal stage, which is the last stage in the life cycle, has been evaluated under two headings as "Waste" and "Recycling". While creating the evaluation system, the parameters of the sustainable housing area in the life cycle; The four basic stages that make up the life cycle for sustainable housing areas consist of sub-headings, each of which serves the purpose of the life cycle in which it is located, and these sub-headings consist of the requirements to be met. A total of 110 requirements were defined, as firstly, 38 requirements in the design stage, secondly in the construction stage, 38 requirements, in the third stage, 25 requirements in the use and management stage, and finally 9 requirements in the Disposal stage.

The total 110 requirements determined were equalized to 100 points using the Simple Additive Weighting method, and the weight values they met in the 100 slices were found. The weight of each requirement is equal to each other and determined as 0.90 points. When the determined weight value is evaluated within the life cycle for sustainable housing areas, it has been calculated as 34.50% for the design and construction phases, 23% for the use and management phase, and 8% for the disposal phase in the 100th slice. The parameters of the sustainable housing area within the life cycle revealed later were evaluated on the example of Vauban (Freiburg, Germany), which was implemented as a residential area. According to LEED-ND, Vauban received 84 points out of 110 (76.36%). According to the "Sustainable Housing Area Evaluation System in Life Cycle", Vauban gained a value of 70.30 points in total, 27 points in the design phase, 25.30 points in the construction phase, 11.70 points in the use and management phase, and 6.30 points in the disposal phase in 100 slices. Considering the "Sustainable Housing Area Evaluation System in Life Cycle", which was introduced to increase the awareness of the concept of sustainable housing area on a local and global scale, it will benefit from many aspects such as minimizing the environmental impact of each residential area and ensuring the sustainability of resources. Since there is no existing certification system for sustainable housing areas, the study is a guide for many future studies in terms of determining and evaluating the needs for sustainable housing areas.

Kaynakça/References

Akyol, D. ve Şenik, B. (2019). Sürdürülebilir mahalle ölçeğinde yerele özgü bir sertifikasyon sistemi: Trabzon Konaklı örneği. Artium, 7(1), 1-11.

Arkun, A. K. (2020). Türkiye'de sürdürülebilir kentsel tasarım modeli ve değerlendirme sistemi geliştirmek. Şehir ve Medeniyet, 6(12), 109-134.

Beşiroğlu, Ş. ve Özmen, E. (2022). Sürdürülebilir mimarlık kapsamında ekolojik bina ve enerji etkin binanın basit toplamlı ağırlıklandırma yöntemi ile karşılaştırılması, Tasarım + Kuram, 18 (35), 194-205. doi: 10.14744/tasarimkuram.2022.00378.

Breeam Communities. (2017) Building research establishment environmental assessment method communities international technical standard, Version: SD202, Issue:1.2, August, London: United Kingdom. Erişim adresi: https://www.breeam.com/communitiesmanual/content/resources/otherformats/output/10_pdf/20_a4_pdf_screen/sd202_breeam_communities_1.2_screen.pdf

Çedbik Best Konut. (2019). Çevre dostu yeşil binalar derneği binalarda ekolojik ve sürdürülebilir tasarım konut sertifika kılavuzu, Versiyon 2.0, Ağustos, İstanbul: Türkiye. Erişim adresi: https://cedbik.org/static/media/content_images/files/B_E_S_T-

KONUT%20SERT%C4%B0F%C4%B0KA%20KILAVUZU%20-2019-A%C4%9Fustos-V_2_0(1).pdf

Eco-City. (2008). Eco-City builders rebuilding cities in balance with nature; an overview of projects and qualifications. Oakland, CA: USA. Erişim adresi: http://www.rma.at/sites/new.rma.at/files/ECOCITY%20%20_%20Final%20Report.pdf

EN 15804. (2012). Sustainability of construction works. Environmental Product Declarations. Core Rules for The Product Category of Construction Products. Erişim adresi: https://www.en-standard.eu/bs-en-15804-2012-a1-2013-sustainability-of-construction-works-environmental-product-declarations-core-rules-for-the-product-category-of-construction-products/?gclid=Cj0KCQjw7KqZBhCBARIsAI-fTKKmfmI-lLlS6WbKSj9-Pi-3wBu_mRGTqY_J9Wr_Q-1qWUPcaiqjfJcaAnfuEALw_wcB

EN 15978. (2011) Sustainability of construction works. Assessment of Environmental Performance of Buildings. Calculation Method. Erişim adresi: https://www.en-standard.eu/bs-en-15978-2011-sustainability-of-construction-works-assessment-of-environmental-performance-of-buildings-calculation-method/?gclid=CjwKCAiA3L6PBhBvEiwAINlJ9JiQXnZn7bvcY_B9J2mjBPD2flcNIbU67RtHK3MDJa7X35pBovwcohoCdKwQAvD_BwE

Federation of Canadian Municipalities. (2016). Sustainable Neighbourhood Development: Practical Solutions to Common Challenges. Ottawa, Ontario. Erişim adresi: https://fcm.ca/sites/default/files/documents/resources/guide/sustainable-neighbourhood-development-av-gmf.pdf

Fraker, H. (2013). The hidden potential of sustainable neighborhoods: Lessons from low-carbon communities, Washington, DC: Island Press.

Leed-Nd. (2013). Leadership in energy and environmental design for neighbourhood development, Edition: LEED v4, November, Atlanta, GA: USA. Erişim adresi: https://www.usgbc.org/resources/leed-v4-neighborhood-development-checklist

Linck, H. (2009). Quartier vauban: A Guided Tour, Freiburg: District Association Vauban, 17, Freiburg.

Pedro, J., Silva, C. ve Pinheiro, M. D. (2018). Scaling Up LEED-ND Sustainability Assessment from The Neighborhood Towards the City Scale with The Support of GIS Modeling: Lisbon Case Study. Sustainable Cities and Society, 41, 929-939. doi:10.1016/j.scs.2017.09.015.

Scheuerer, J. (2009). Vauban district, Freiburg, Germany, Perth, Western Australia: Murdoch University, Institute for Social Sustainability.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2021). Yeşil Sertifika Bilgi Sistemi. Erişim adresi: https://meslekihizmetler.csb.gov.tr/binalar-ile-yerlesmeler-icin-yesil-sertifika-uygulama-tebligi-yayimlanmistir-haber-261881

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2017). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Konut Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu Ankara: Türkiye. Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/02/On_Birinci_Kalkinma_Plani_Ozel_Ihtisas_Komisyonlari_El-Kitabi.pdf

Tuğaç, Ç. (2018). Uluslararası sürdürülebilir kent ölçütleri bağlamında türkiye için bir değerlendirme. Kent Akademisi, 11(4), 703-740.

UN-Habitat. (2012). United nations human settlements programme sustainable housing for sustainable cities: A Policy framework for developing countries, Nairobi: Kenya. Erişim adresi: https://unhabitat.org/sustainable-housing-for-sustainable-cities-a-policy-framework-for-developing-cities

United Nations Economic Commission for Europe. (2015). The geneva united nations charter on sustainable housing: Ensure Access to Decent, Adequate, Affordable and Healthy Housing for All, Geneva, Switzerland.

Vauban (2020). Vauban History. Erişim adresi: https://www.vauban.de/en/

Yeşil Yerleşme. (2021). Binalar ile Yerleşmeler için Yeşil Yerleşme Sertifikası, Haziran, Ankara: Türkiye. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=38684&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5

Yılmaz, S., Karabulut, E., Yirmibeşoğlu, F., Özmen, E., Yorulmaz, E., Güldürür, Ç., . . . Yalçın, B. (2020). Dünya'da sosyal konut uygulama örneklerinin değerlendirilmesi ve Türkiye Kayabaşı örneği, Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Akademik Çalışmalar – II, Editör: Dr. Seyhan Yardımlı, 305-335, Ankara: Gece Akademi.

Yoon, J. ve Park, J. (2015). Comparative analysis of material criteria in neighborhood sustainability assessment tools and urban design guidelines: Cases of the UK, the US, Japan, and Korea, sustainability, 7(11), 14450-14487. doi:10.3390/su71114450.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2480-2519 **DOI:**10.31198/idealkent.1140121

Taktiksel Kentleşme ve Kentsel Açık Alan Arakesitinde Müşterek Mekân: Kartal Meydan Parkı Örneği

*

Büşra Ertaş[1]
ORCID: 0000-0002-9696-671X
Gamze Sarı[2]
ORCID: 0000-0001-5437-4575
Asena Kübra İmren[3]
ORCID: 0000-0002-0202-1513
Selen Öztürk[4]
ORCID: 0000-0002-6064-9886
Begüm Cebeci[5]
ORCID: 0000-0002-4723-7537
İhsan Tutuk[6]
ORCID: 0000-0003-2373-312X

Öz

Kentsel açık alanların taktiksel kentleşme uygulamaları ile müşterekleşme sürecinin değerlendirilmesi üzerine olan bu çalışmanın amaçları; kentleşmeye bağlı olarak değişen kentsel ihtiyaçların karşılanmasında taktiksel kentleşme yaklaşımını incelemek, kolektif üretim sonucunda mekânsal algının değişim sürecini müşterek mekân çerçevesinde değerlendirmek ve yaklaşımın kentsel açık alanlarda uygulanmasına yönelik literatüre girdi sağlamaktır. Çalışmada, artan nüfus ve yapılaşmayla önem kazanan kentsel açık alanları taktiksel kentleşmenin nasıl etkilediği, Kartal Meydan Parkı'nın diğer açık alanlara göre farklılıkları ve alanın mevcut sorunlarına taktiksel kentleşmenin çözüm olup olmayacağı incelenmiştir. Belirlenen temel parametreler üzerinden toplum-kent-çevre ilişkileri ve kentsel açık alanların müşterek mekâna hangi ilkelerle dönüşebileceği sorgulanmıştır. Çalışmanın yöntemi, yapılan literatür çalışmaları ile kentsel açık alanın taktiksel kentleşme olarak değerlendirilmesine yönelik kriterlerin tanımlanması, seçilen alanın bu kriterlere göre fiziki boyut, mekânsal analizler, insani boyutta nitel gözlemlerle değerlendirilmesi ve geçici yaklaşımların mekânı kalıcı biçimde müşterekleştirmesine yönelik taktiksel kentleşme uygulama örneklerinin oluşturulan müşterek mekân kategorilerine göre incelenmesidir. Bu çalışma kapsamı ve sonuçlarıyla, kentsel açık alanların planlanmasında taktiksel kentleşmenin bir araç olarak kullanılabilmesi, daha yaşanılabilir mekânların tasarlanması için açık alanlara yaklaşımı, toplumsal farkındalık ve bilincin oluşturulmasında müşterek mekân etkisinin anlaşılması açısından veri olarak değerlendirilebilir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler *Kentsel açık alan, müşterek mekân, taktiksel kentleşme.*

[1] Yıldız Teknik Üniversitesi, Bölge Planlama Programı. E-mail: bus.ertas34@gmail.com
[2] Gebze Teknik Üniversitesi, Bina Bilgisi Programı. E-mail: gamze.gsari@gmail.com
[3] Gebze Teknik Üniversitesi, Bina Bilgisi Programı. E-mail: asenakubraimren@gmail.com
[4] Gebze Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü E-mail: selenzt11@ gmail.com
[5] Gebze Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü e-mail: begumcebeci17@gmail.com
[6] Gebze Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Programı. E-mail: ihsantutuk42@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 04.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2480-2519 DOI:10.31198/idealkent.1140121

Common Space at the Intersection of Tactical Urbanization and Urban Open Space: The Case of Kartal Meydan Park

*

Büşra Ertaş[7]
ORCID: 0000-0002-9696-671X
Gamze Sarı[8]
ORCID: 0000-0001-5437-4575
Asena Kübra İmren[9]
ORCID: 0000-0002-0202-1513
Selen Öztürk[10]
ORCID: 0000-0002-6064-9886
Begüm Cebeci[11]
ORCID: 0000-0002-4723-7537
İhsan Tutuk[12]
ORCID: 0000-0003-2373-312X

Abstract

This study is an attempt to examine the tactical urbanization approach in meeting urban needs emerging from urbanization; to evaluate the shift in spatial perception due to collective production, and to provide input to the literature on the implementation of the approach in urban open spaces. In the study, how tactical urbanization affects urban open spaces, the differences of Kartal Square Park compared to other open spaces, and whether tactical urbanization can be a solution to the existing problems of the area have been examined. The principles of society-city-environment relations and the transformation of urban open spaces into common spaces are questioned through the determined basic parameters. The employed method is to define the criteria according to the literature and to evaluate the selected area with respect to physical size, spatial analysis, human dimension's qualitative observations, and the analysis of tactical urbanization examples for permanent commoning of the space according to common area categories. This study provides inputs to the use of tactical urbanization as a tool in the planning of urban open spaces, the open space approach to design more livable spaces, and the understanding of the common space impact in the creation of social awareness and consciousness.

Keywords: *Urban open space, common space, tactical urbanization.*

[7] Yıldız Technical University, Regional Planning Program. E-mail: bus.ertas34@gmail.com
[8] Gebze Technical University, Building Information Program. E-mail: gamze.gsari@gmail.com
[9] Gebze Technical University, Building Information Program. E-mail: asenakubraimren@gmail.com
[10] Gebze Technical University, Department of City and Regional Planning. Email: selenzt11@gmail.com
[11] Gebze Technical University, Department of City and Regional Planning. E-mail: begumcebeci17@gmail.com
[12] Gebze Technical University, City and Regional Planning Program. E-mail: ihsantutuk42@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 04.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

Giriş

Kent, nüfus ve yapılaşmanın artmasına bağlı olarak sürekli değişmektedir. Bu değişimden etkilenen kentlilerin daha sağlıklı ve barışçıl ortam sağlamak, sosyal ve fiziksel anlamda varlığına devam edebilmek için kentsel çevreye uygun yaşam biçimleri üretmesi gerekmektedir. Bu noktada farklı zemin ve yüzey çeşitlerine sahip ancak kapalı bir mekân tanımlamayan kentsel açık alanlar, fiziksel, sosyal ve ekonomik bakımdan fayda sağlayan özellikleriyle önem kazanmaktadır.

Kentleşme olgusu kentsel açık alanların işlevsiz ve toplumun erişimini kısıtlayan alanlara dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durum, yoğunluğu ve işlevleri açısından dengesiz, sağlıksız, kentsel yaşamı olumsuz etkileyen günümüz kentlerinde görülmektedir. 2050 yılına kadar %68'ini kentsel alanların oluşturacağı (United Nations Population Fund [UNFPA], 2019), öngörülen dünya nüfusu da düşünüldüğünde konvansiyonel planlama anlayışının yerini kentsel açık alanların potansiyellerine ve kullanıcılarını önemseyen yenilikçi yaklaşımlara bırakmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Yenilikçi kentsel müdahale yaklaşımları; yerel, kısa süreli, düşük riskli ve gerçekçi olmanın yanında oldukça düşük maliyetli uygulamalarıyla toplumun farklı kesimlerinin bir arada sosyalleşebildiği, eğitici, güvenilir yaşam ortamları amaçlamaktadır. Bu amaçlara sahip kentsel müdahalelerden biri olan taktiksel kentleşme yaklaşımı, kentsel açık alanlardaki mekân kullanımına yönelik kent kullanıcısı-mekân etkileşimini artırmak için önemli bir araçtır. Bu bağlamda kent içi katılımcılık esaslı bu müdahale, genellikle kolektif bir üretim sonucu meydana gelmektedir. Böylece insanlar ortak alanda, paylaşılan kimlikleri, alışkanlıkları ve çoğu zaman değerleriyle birlikte karakterize edecekleri ortak bir kültür yaratarak mekânsal algılarının farklılaşmasını sağlamaktadır. Farklılaşan bu algıyla kendi içerisinde önemli kuralları veya gelenekleri olan ve bunları farkındalıklarla çeşitlendiren müşterek mekânlar oluşmaktadır. Kent kullanıcılarının sosyokültürel yapılanmasına doğrudan katkı sunma potansiyeline sahip olan müşterek mekânlar, ortak bilinç ve aidiyetlik olgularını geliştirerek mekân kullanımına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu makalenin amacı, kentleşme olgusuna bağlı olarak değişen kentsel ihtiyaçların karşılanması noktasında taktiksel kentleşme yaklaşımının incelenmesi ve bu yaklaşıma bağlı kolektif üretim sonucunda mekânsal algının değişim sürecinin müşterek mekân çerçevesinde değerlendirilerek yaklaşımın kentsel açık alanlarda uygulanmasına yönelik literatüre girdi sağlamaktır. Bu

bağlamda taktiksel kentleşme yaklaşımının kentsel açık alanlarda belirlenen parametrelerle uygulanabilirliğini ve mekân algısının değişimine yönelik potansiyellerini belirlemek için örnek alan olarak İstanbul Kartal Meydan Parkı seçilmiştir. Bu örneğin seçilmesinde;

- Kartal Meydan Parkı ve çevresinde farklı fonksiyonlarda kentsel kullanımlarının bulunması ve farklı ulaşım alternatiflerine erişilebilir olması açısından ideal bir konuma sahip olması,
- Mevcut alanın sürekli olmayan fakat ihtiyaç halinde geçici kullanımların gözlemlenmesine bağlı olarak taktiksel kentleşmenin izlerini taşıması (kitap fuarları etkinlikleri, 19 Mayıs kutlamaları, sosyal toplanma, konserler) (Şekil 1),
- Kentli ihtiyacını karşılayacak işlevsel yeterliliğin olmaması

önemli görülmüştür.

Konser (İBB Beyaz Masa, 2012)

Gösteri (İBB Beyaz Masa, 2012)

Etkinlik (Ahilik Haftası Kartal'da Kutlandı, 2012, 26 Haziran)

Sosyal (İBB Beyaz Masa, 2013)

Oyun (İBB Beyaz Masa, 2013)

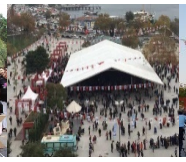
Günlük (İBB Beyaz Masa, 2013)

Günlük (Kartal Belediyesi, 2015)

Etkinlik (TAK Kondu Kartal Meydanında, 2015, 1 Temmuz)

Etkinlik (Kartal Meydanda Etkinlik, 2017, 26 Haziran)

Konser (30 Ağustos etkinlikleri, 2018, 30 Ağustos)

Sosyal (Kadınlar Kartal'da Haykırdı, 2020, 28 Haziran)

Miting (TKP'nin Kartal Mitinginde Binlerce Kişi Bir araya Geldi, 2021, 1 Temmuz)

Kutlama (102.yıl 19 Mayıs Coşkusu Kartal'da Doyasıya Yaşandı, 2021, 19 Mayıs)

Sosyal (Eğitim-sen, 2021, 19 Aralık)

Etkinlik (Kartal Kitap Fuarı Hakkında Bilgiler, 2022, 7 Haziran)

Sosyal (Kartal'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Törenlerle Kutlandı, 2022, 23 Haziran) *Etkinlik (Kartal'da Sarı Balonlar, Kansere Dikkat Çekmek İçin Gökyüzüne Uçtu, 2022, 16 Şubat)* *Kutlama (Kartal'da Trabzonspor'un Şampiyonluk Coşkusu Tavan Yaptı, 2022, 23 Mayıs)* *Kutlama (19 Mayıs Kutlamaları Başladı, 2022, 17 Mayıs)* *Konser (Kartal'da 19 Mayıs Coşkusu ,2022, 30 Haziran)*

Şekil 1. 2012-2022 Yılları Arası Kartal Meydan Parkı Geçici Kullanımları

Bununla birlikte çalışmada ele alınan dünyada ve Türkiye'de deneyimlenen uygulamaların kentsel açık alanlara göre işlevsel açıdan ve uygulama sürecinin mekânsal etkilerinin incelenmesi müşterekleşme sürecine yönelik katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma öncelikle literatür araştırmaları doğrultusunda taktiksel kentleşme yaklaşımı tanımlanarak;

- Kentsel açık alanlarda nasıl değerlendirildiği ve mekânsal etkilerinin ne olduğu dünya ve Türkiye'den yirmi örnekle incelenmiş,
- Daha sonra bir kentsel açık alanda taktiksel kentleşmenin nasıl uygulanacağına yönelik kriter ve parametreler belirlenmiş,
- Ardından bir kentsel açık alanda uygulanan taktiksel kentleşme yaklaşımının insanların mekânsal algılarındaki değişim süreci müşterek mekân kavramı üzerinden belirlenen beş ilke ile ele alınarak açıklanmıştır.

Bir sonraki bölümde İstanbul- Kartal ilçesinde kentsel açık alan olarak belirlenen Kartal Meydan Parkı ele alınmış, belirlenen kriterler ve parametreler doğrultusunda analizler ve gözlem yöntemi ile mevcut durum aktarılarak taktiksel kentleşme uygulanmasına yönelik değerlendirilmiştir.

Daha sonraki bölümde ise Kartal Meydan Parkında yapılan analiz ve gözlemlere yönelik çıkarımlar taktiksel kentleşme yaklaşımı ve müşterek mekân açısından tartışılmıştır.

Taktiksel Kentleşme Yaklaşımı

Taktiksel kentleşme, kent sorunlarının iyileştirilmesinde küçük ölçekli, düşük maliyetli eylemler üreten ve mekânın şekillendirilmesinde geçici çözümler geliştirerek uzun vadeli değişimi kurgulayabilen bir süreçtir (Alisdairi, 2014; Berg, 2012; Camponeschi, 2010; Colinday, 2018; Dube, 2009; Lara-Hernandez ve Melis, 2018; Lydon ve Garcia, 2015; Purcell, 2008; Silva, 2016). Aynı

zamanda kentlerde kullanılabilir mekân ve araziler yaratması açısından yerel odaklı bir yenileme türü olarak tanımlanmaktadır (Derslandes, 2013; Marshall, Duvall ve Main, 2016). Kentsel mekânlarda estetiği iyileştirmesi, kentsel açık alanların çekiciliğini ve işlevselliğini geliştirmesi ve yaşanabilir mekânlar elde etmek için de yardımcı araç olduğu ifade edilmektedir (Lydon ve Garcia, 2015; Talen, 2014). Aynı zamanda ölçeklenebilir ve izin alınmadan yapılabilir bir küresel hareket (Bermann ve Marinaro, 2014; Tavares, 2016) olma özelliği nedeniyle de kentsel tasarım ve planlama süreçlerinde önem taşımaktadır.

Günümüzde taktiksel kentleşme yaklaşımı, değişen kent dinamikleriyle beraber ortaya çıkan ekonomik sistemlere yönelik yeni bir arayış olması açısından kentlerin ihtiyaçlarına, yenilikçi eylemler uygulama potansiyeli ile dikkat çekmektedir (Németh ve Langhorst, 2014). Bu uygulamalarda taktiksel kentleşmenin ana aktörü, mekânın hem yaratıcısı hem de kullanıcısı olan bireylerdir. Fakat Spark (2019) ve Simpson (2015) bu konuda mahallelilerin, sivil toplum kuruluşlarının, çeşitli grupların, işletmelerin, varlıklarını iyileştirmek isteyen herhangi bir topluluğun ve yerel yönetim birimlerinin bir fikirle veya yeni uygulamalarla katılım sağlamasının da gerektiğini savunmaktadır.

Şekil 2. (Lydon ve Garcia, 2015) yararlanarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Bu bağlamda yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya aktörlerin bir arada ve paylaşımcı olarak katılması, mekânın deneyimlemesi ile eylemlerin hayata geçirilmesi konusunda önemlidir (Şekil 2). Bu durum, bireyleri "ortak fayda" olarak adlandırılan bir noktada buluşturarak, birlikte hareket edebilme yetkinliği kazandırmaktadır. Dolayısıyla, kentsel mekânları değiştirmek ve kullanıcıların ortak ihtiyaçlarını gidermekle birlikte toplumsal-kentsel entegrasyonu da sağlamaktadır.

Taktiksel Kentleşme Yaklaşımının Kentsel Açık Alana Göre İşlevsel ve Mekânsal Etkisinin Örnekler Üzerinden İncelenmesi

Taktiksel kentleşme uygulamaları birçok amaca ve işleve bağlı olarak farklı niteliklere sahip mekânsal etkiler yaratmaktadırlar. Bu etkiler, uygulanmış taktiksel kentleşme örnekleri üzerinden incelendiğinde, meydan (M), oyun alanı (OA), park alanı (PA), botanik bahçe (BA), su kenarı (SK), spor alanı (SA) ve pazar yeri (PY) olarak yedi kentsel açık alan türü içinde gözlemlenmektedir (Şekil 3). Örneklerin yer aldığı kentsel açık alan türü içinde sınıflandırılması, benzer niteliklere ve verilere sahip olumsuz kentsel açık alanların, bulunduğu bölgeyi kent içi sosyal ve fiziki ihtiyaçların karşılandığı güvenli müştereklere dönüştürebilecek potansiyel taktiksel kentleşme uygulamalarının anlaşılması bakımından önemlidir. Sınıflandırmada, birden fazla kentsel açık alan türünü tanımlayan örnekler de yer almaktadır. Bu bölümdeki incelemeler, sonraki bölümde (2.3) müşterek mekân değerlendirilmeleriyle de ele alınacaktır.

Dünyadan ve Türkiye'den incelenen 20 örneğin 5'i meydan olup çalışma, eğlence ve dinlenme alanları, ticari ve bisiklet kiralama birimleri işlevlerine sahiptir. Bu örnekler arasında, mekânın yeniden canlandırılması ve ticari birimlerle yerel kalkınmayı desteklemesi yönünde mekânsal etkileri olan Japonya'daki Tenri İstasyonu Cofufun Plazası, araç yolunun düzenlenerek güvenlikli alan oluşturan İstanbul'daki Zümrütevler Taktiksel Kentleşme Projesi, mevcut topoğrafyanın korunduğu eğlence alanlarının çocuk katılımcılar ile kentsel ağı kurduğu Brezilya'daki Praça da Árvore, halkın katılımının sağlanması için parklar ve yeşil alanlar tanımlayan İstanbul'daki Şişhane Park, mevcut kültürel mirasla ilişki kurarak farklı gruplar için yeşil ve karşılaşma alanları sağlayan Çin'deki Jade Bamboo Kültür Plazası bulunmaktadır. Örneklerden park alanları (7) içinde yeşil alanlar, kaykay pisti, açık otoparklar, açık hava sineması, hobi bahçeleri, kentsel tarım, çalışma, eğitim, toplanma ve yürüyüş alanları işlevlerini içermektedir. Bu örnekler arasında ise atıl alanların dönüşümünü sağlayan İtalya'daki MacroLotto Zero Prato Oyun Alanı, kentlilere katılımcı bir yaklaşım kazandıran ABD'deki Railyard Park, kentsel mekânda sokak manzarası konfigürasyonu ve güvenli erişimi sağlayan Hindistan'daki Bir Yeşil Mil, farklı kullanıcı katılımına yönelik yerel işgücü ve işlevsel çeşitlilik sağlayan Venezuela'daki Cerra Mirador, mevcut tarihi miras alanlarıyla bağlantı ve aktivite çeşitliliği sağlayan Brezilya'daki Otobüs Terminali ve Kentsel Renovasyonu yer almaktadır. Toplanma alanları, kentsel donatılar ve etkinlik alanlarını içeren oyun alanı örnekleri (3) arasında; kentin

kaybolan alanları yeniden kazandırılan İspanya'daki Santa María Mazzarello Meydanı'ndaki Oyun Alanı, konut bölgesinde farklı dokusal alanlar yaratarak kamusal alan ihtiyacını gideren Çin'deki Spark Pavilyonu bulunmaktadır. Botanik bahçe (3) sınıfında ise kentsel tarım, eğitim alanları ve seralar yer almaktadır. Bu örnekler arasında da otopark alanlarının kent bahçesine dönüştüren ve geri dönüşüm materyallerinden bitki örtüsü oluşturmaya etki eden Çin'deki Urban Bloom; kentsel tarım eğitimlerin açılmasını sağlayan K-farm ve gönüllülük katılımıyla bakılan hobi bahçelerinin bulunduğu Meksika'daki El Terreno Ortak Bahçe yer almaktadır. Örneklerde su kenarı (3) tanımlayarak kent çeperlerinde düzenlemelerle su sporları için alan sağlayan ABD'deki Chicago Riverwalk, kolektif etkinlik alanı sağlayan Fransa'daki Pop-Up Park ve su kaynağının peyzaj potansiyeliyle yerel halkın katılımını teşvik eden Brezilya'daki Lagoa do Tabapuá'nın kentsel yeterliliği (Requalification Urbana da Lagoa from Tabapua Strength) bulunmaktadır. Ticari birimlerle kent bağlantıları sağlayan ve kamusal alan eksikliğini giderilmesi etkilerine sahip olan Çin'deki Jinjiang Bölgesi Yucheng Cadde Renovasyonu ve ABD' deki Bell Caddesi Green Park Renovasyonu Pazar yeri (2) örnekleri içinde yer almaktadır. Spor alanı (3) olan örneklerinde ise içerdiği işlevler dolayısıyla önceden ifade edilen Spark Pavilyonu, MacroLotto Zero Prato Oyun Alanı ve Chicago Riverwalk yer almaktadır.

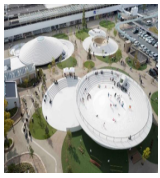
MacroLotto Zero Prato Oyun Alanı Prato, İTALYA (Pintos, 2021)

Jinjiang Bölgesi Yucheng Caddesi Renovasyonu Chengdu, ÇİN (Han, 2021)

Urban Bloom Shanghai, ÇİN (Wong, 2018)

Tenri İstasyonu Cofufun Plazası Tenri, JAPONYA (Nendo, 2017)

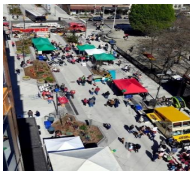
Railyard Park Rogers, ABD (Pintos, 2021)

1

Zümrütevler Taktiksel Kentleşme Projesi Maltepe, İSTANBUL

2

Bell Caddesi Green Park Renovasyonu Seattle, ABD

3

Chicago Riverwalk Chicago, ABD

4

Lagoa do Tabapuá'nın Kentsel Yeterliliği (Requalification

5

Spark Pavilyonu Shenzen, ÇİN (Han, 2021)

(Keşan, 2021)

(Seattle Department of Transportation, 2018)

(Alfred ve Company, Chicago Department of Transportation, Jacobs, Ross Barney Architects, 2016)

Urbana da Lagoa from Tabapua Strength) Fortaleza, BREZİLYA (Pereira, 2021)

6

Santa María Mazzarello Meydanı Oyun Alanı Peyzajı Valencia, İSPANYA (Coulleri, 2021)

7

Praça da Árvore Alto Santo Teresinha, BREZİLYA (Moreira, 2022)

8

K-Farm Hong-kong, ÇİN (Abdel, 2021)

9

Pop-Up Park Rouen, FRANSA (Pintos, 2019)

10

Cerro Mirador Bolivarian VENEZUELA Cumhuriyeti (Ott, 2019)

11

El Terreno Ortak Bahçe MEXICO CITY, MEKSİKA (Coulleri, 2021)

12

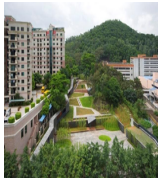
Otobüs Terminali ve Kentsel Renovasyonu São Luís, BREZİLYA (Moreira, 2021)

13

Şişhane Park İstanbul, TÜRKİYE (Gonzalez, 2019)

14

Jade Bambu Kültür Plazası Shenzhen, ÇİN (Urbanus, 2010)

15

One Green Mile Mumbai, HİNDİSTAN (Pintos, 2022)

16 **17** **18** **19** **20**

Şekil 3. Taktiksel Kentleşme Uygulama Örnekleri

Bu uygulamalar bulunduğu kentte, katılımcılarının etkileşimi sağlanarak şekillenen ve devamında birbiriyle ilişkili işlevlere sahip, kentli varlığının sosyal anlamda canlı kalabildiği zengin alanlar oluşturmakta; kentsel açık alanlarda taktiksel kentleşme anlayışı ile potansiyel müşterek arakesitler yaratmaktadır.

Kentsel Açık Alanlarda Taktiksel Kentleşme Uygulamasının Değerlendirilmesinde Kriterlerin ve Parametrelerin Belirlenmesi

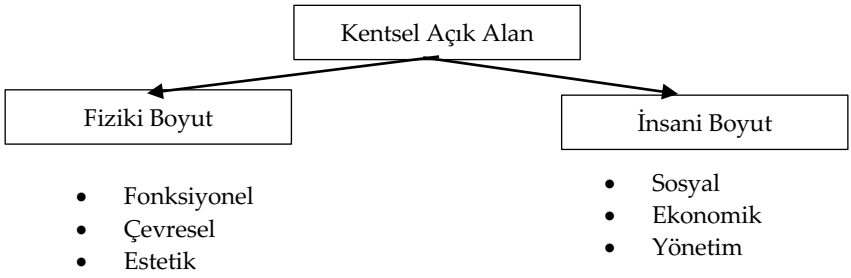
Lydon vd. (2012) ve Pfeiferm (2013) bir kentsel açık alanda yapılan kentsel müdahalelerin taktiksel kentleşme oluşturup oluşturamadığının belirlenmesi beş temel ilkeye bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu beş temel ilke ise;

1- Kentsel mekânlarda doğrudan ve aşamalı bir değişime yönelik yaklaşım sunması,
2- Planlamanın karşılaştığı zorluklara yerel çözümler getirmesi,
3- Kısa vadeli ve gerçekçi beklentiler içermesi,
4- Düşük riskli ve olumlu sonuçlara ulaşılması,
5- Kent kullanıcıları arasındaki sosyal sermayenin ve kamu/özel kurumlar, kâr amacı gütmeyen/STK'lar ve onların bileşenleri arasındaki örgütsel yapıya sahip olmasıdır.

Fakat bu temel ilkeler doğrultusunda kentsel açık alanda taktiksel kentleşme uygulamalarının değerlendirilmesi üzerine kapsamlı bir çerçeve çizmek zordur. Çünkü taktiksel kentleşme uygulamalarının kentsel açık alanlardaki başarı/başarısızlığını belirlemek için kademeli bir süre içerisinde gözlemlemek ve değerlendirmek gerekmektedir. Bu kademeli süreci, kent sorunlarına yönelik birtakım geçici yerel çözümlerin kalıcılığını sağlaması açısından da merdiven benzetimiyle tanımlamak mümkündür (Gupta, 2019).

Kademeli sürece, kent kullanıcılarının ve aktörlerin katılarak uygulamalar aracılığıyla kent ihtiyaçlarına çözümler geliştirilmesi önemlidir. Bu nedenle örgütsel yapıda meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik uygulamanın kademeli süre içerisindeki gözlem ve değerlendirmeler sonucunda elde edeceği başarı/başarısızlığını belirleyen göstergeleri etkilemektedir. Bu göstergelerle birlikte sonuçlara ulaşılması uzun vadeli senaryoların kurgulanmasında önemli olmasının yanı sıra iyi bir uygulama olması durumunda kalıcı değişimlere de başlangıç adımı olmaktadır. Dolayısıyla taktiksel kentleşme, kentsel açık alanların uygulama kapasitelerini değerlendirmekte ve geleceğe yönelik gelişmeler için bir ortam tasarlama hususunda önem kazanmaktadır. Bu noktada yapılacak ilk adım uygulamadan önce hedef ve parametrelerinin zaman, katılımcılar, gerçekçilik, aktörler ve yerel çözümleri içeren beş temel ilke doğrultusunda tanımlanmasıdır (Lak ve Kheibari, 2020). Bu kapsamda kentsel açık alanlarda taktiksel kentleşme yaklaşımına yönelik uygulamaların yerel çözümler sunabilmek, kısa sürede gerçekçi beklentileri karşılayabilmek ve değişen kent kullanıcılarının katılımını artırmak adına doğru bir he-

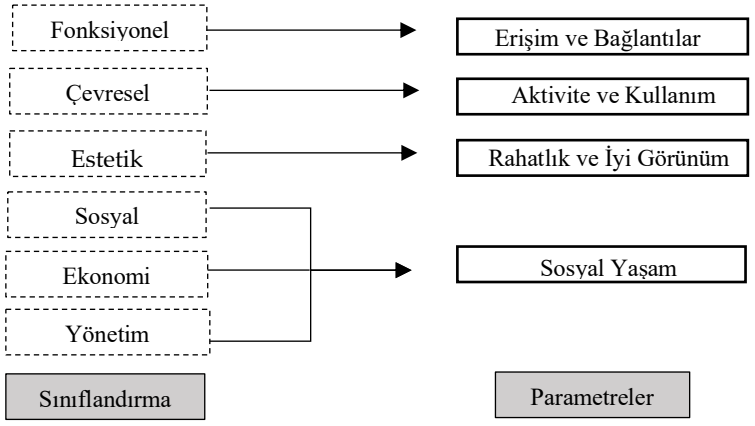
defte kapasitelerini belirlemek için hedef alan hem fiziki boyutta (fonksiyonel, çevresel ve estetik) hem de insani boyutta (sosyal, ekonomik ve yönetim) (Demeritt, 2009) değerlendirilmektedir. Bu iki boyut, kentsel açık alandaki taktiksel kentleşme uygulama özellikleriyle (uygulama türü, aktörler, halkın katılımı, esneklik ve materyaller) belirli noktalarda ilişkilidir (Lydon vd., 2015) (Şekil 4).

Şekil 4. Kentsel Açık Alanların Taktiksel Kentleşme Kapsamında Değerlendirmesi (Ewing, vd., 2006; Lak ve Kheibari, 2020 kaynaklarından yararlanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Belirlenen hedef doğrultusunda bir kentsel açık alanın taktiksel kentleşme kapsamında değerlendirilebilmesi için de bazı parametreler ile ele alınmaktadır. Bu parametreler fiziksel ve insani boyut kategorisindeki alt sınıflandırmalara göre; erişim ve bağlantılar, aktivite ve kullanım, rahatlık ve iyi görünüm, sosyal yaşam olarak ifade edilmektedir (Smith ve Tejani, 2015) (Şekil 5).

Fiziksel boyutta *fonksiyonel kategori*sinde incelenen, "erişim ve bağlantılar" parametresi; taktiksel kentleşme yaklaşımının uygulanacağı alanın mevcut durumu ve kullanıcı hareketliliğinin bilinmesinde uygulama sürecine önemli katkı sağlamaktadır. Bu açıdan baktığımızda, dinlenme ve sosyal etkileşim için uygun kentsel açık alanlara yakın mıdır ve yürünebilir midir? Mevcut geçici-karma arazi kullanımlarında kentsel açık alanı bir örüntü içinde okunabilir midir? Bu alanlara erişim zor mudur ve kent içi ulaşım akslarına yakın mıdır? (Gehl, 2010) sorularıyla kentteki çok modlu ulaşım sistemlerinin, kent içi bağlantıların ve aktif hareketliliğin sürekliliğinin sağlanması için değerlendirilmektedir.

Şekil 5. Kentsel Açık Alanların Kategorilere Göre Taktiksel Kentleşme Olarak Değerlendirilme Parametreleri (Gehl, 2010; Whyte, PPS'in çalışmasını aktaran Gündoğdu ve Uğuz, 2020, s.318; Lak ve Kheibari, 2020; Smith ve Tejani, 2015 kaynaklarından yararlanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Çevresel kategoride, "aktivite ve kullanım" parametresi ise kentsel açık alandaki hareket ve mekân kullanımlarına bağlı kullanıcı-mekân etkileşiminin mekânda nasıl algılandığının anlaşılması ve geçici kullanıma yönelik tasarım fikirlerinin (Löwstett, 2018) kullanışlı, aktif ve sürdürülebilir olması taktiksel kentleşme açısından önemlidir. Bu nedenle mekândaki çeşitli faaliyetlere insanlar yürüme, oturma, oyun oynama ve yemek yeme gibi aktivitelerle katılım sağlıyor mu? Kent kullanıcıları mekânda sosyalleşebiliyor mu ve mekân gün boyunca kullanılabiliyor mu? soruları aktivite ve kullanım parametresinin değerlendirilme ölçütleridir. *Estetik kategorisinde*, "rahatlık ve iyi görünüm" parametresi; mekân güvenilir midir? Kent kullanıcılarının rahat yürümesine engel unsurlar var mıdır? Mekânda kentsel açık alan ve yeşil alanlar mı yoksa araçlar mı daha baskındır? Mekân kent kullanıcılarını cezbetmekte midir? Tarihsel süreçte yaşanan önemli bir etkinin yansıması var mıdır? şeklinde toplumu daha fazla sosyal etkileşime teşvik etmesine yönelik çözümlerin geliştirilmesinde ve daha pratik malzeme seçimi ve kullanımı için açık alanlarda aidiyet duygusunu geliştirme fırsatı sunması olarak ele alınmaktadır.

İnsani boyutta *sosyal yaşam kategorisi* üç düzeyde değerlendirilmektedir. Ekonomik düzeyde düşük maliyetli müdahalelerle mevcut alanları canlandırması, sosyal düzeyde yerel aktörler ve yönetim birimleri arasında "birlikte

değişime" izin vererek kendi etkileşim alanlarını oluşturması, yönetişim düzeyinde ise yerel katılımcılar ve diğer aktörlerin iş birliği içinde tasarım ve uygulama sürecini gerçekleştirmesi önemlidir (Lak ve Kheibari, 2020).

Taktiksel Kentleşme Yaklaşımı ve Kentsel Açık Alanlarının Müşterek Mekân ile İlişkisinin İncelenmesi

Roma geleneklerindeki toplumun hiyerarşik olarak nasıl bölündüğüne dair bilgi verilmesi amacıyla kullanılan "commoner" kelimesine kadar uzanan müşterek kavramı, arazisi olmayan, bunun yerine geçim kaynakları için 'ortak topraklara' bağlı olan "sıradan" bireyleri anlatan "commoning" kelimesinden gelmektedir (Venugopal, 2020). Mekânsal ve toplumsal bir paylaşımı ifade eden müşterek kavramı zamanla deneyim, aktivite, mücadele gibi pratiklerin üzerine eklenmesi sonucunda ise günümüz müşterekleşme algısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Amerikalı aktivist Bollier (2020)'a göre müştereklestirme; paylaşılan kaynakların yönetilebilmesi için gerekli ve karşılıklı destek, çatışma, müzakere, iletişim ve deney eylemleri olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla müşterekleşme olgusu, meta gibi şeylerden değil, topluluklar, kaynaklar ve uygulamalardan oluşan sosyal sistemler olarak ifade edilmektedir.

Müşterek mekân ise, müşterekleşme pratikleri tarafından üretilen mekânsal ilişkiler toplamıdır (Stavrides, 2018). Bu mekânlar, eleştirel, akıl ve rasyonalite ile şekillenen, demokratik, kültürel ve toplumsal örgütlenmeler olarak tarihsel bağlamlarla anılmaktadır (Kızılkan ve Başdoğan, 2021). Mekânlar aracılığıyla üretilen ve maddi olmayan ilişkiler, kolektif gücün kimliksiz yapısıyla birleşerek mücadele pratiğine dönüşmektedir. Böylelikle müşterek mekân kavramına boyutsallık kazandırarak diğer ortak alanlardan ayrılması noktasında en önemli etken olan mücadele ruhunu beslemektedir. Bununla birlikte mekânlara yönelik yapılan çitleme, el koyma veya mülksüzleştirme gibi tersine uygulamalar, bu mücadelelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda, günümüz kentsel mücadelelerin omurgasını oluşturan olaya dayalı anlayış, toplumsallaştırmayı hedefleyerek terkedilebilmesi için kentsel açık alanlarda toplum temelli sermayenin yeniden kurulumu ile kavramsallaştırılması sayesinde gerçekleşecektir (Çelik, 2017).

Müşterekleşme olgusunun toplumsal, mekânsal ve zamansal bir evrimleşme sürecini ifade ettiği düşünülmektedir. Çünkü bu süre içerisinde herhangi bir alan, kaynak ya da varlığın müşterekleşebilmesi için kolektif kulla-

nım kurallarının oluşması, denetleme ve sürdürülebilirliğine ilişkin geleneklerin yerleşmiş olması beklenmektedir (Duru, 2018). Dolayısıyla bu durum, mekân algısının değişmesine bağlı olarak kentsel açık alanların, müşterek olarak geri kazanımının amaçlanmasına yol açmaktadır. Böyle bir perspektifte, paylaşıma, iş birliğine ve dayanışmaya dayalı toplumsal ilişki biçimlerinin, mekânı sadece ortak bir ürün olarak değil, aynı zamanda eşitlikçi sosyal ilişkilerin potansiyel olarak şekillendirilebileceği bir araç haline getireceği düşünülmektedir (Stavrides, 2015). O halde, taktiksel kentleşme uygulamalarının uzun vadede müşterekleşme olgusuna sağlayacağı katkı göz ardı edilmemelidir. Çünkü kentsel mekânların, tanımlanmış, planlanmış veya göz ardı edilmiş alanlarında, genellikle aşağıdan yukarıya doğru yapılan müdahalelerle, paydaşlar arası dayanışmanın, iş birliğinin ve farkındalıkların geliştirilmesi sağlanmaktadır. Dolayısıyla, mekânsal baskınlığın kolektif bir yaratıcılıkla dönüştürülebilmesi, etkinsellik ve mücadele gerektiren bir sürecin yürütülmesine bağlı hale gelmektedir.

Bu kapsamda, katılımcıların yoğun olduğu kentsel açık alanların taktiksel kentleşme uygulamalarıyla deneyimlenmesi, uzun vadede örgütsel, kültürel ve toplumsal müştereğin üretilmesine ve ortak bir bilincin oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülerek beş kategoride değerlendirilmektedir:

1- Benzer ve ortak yönlere sahip insanlardan ziyade bilinçli bir şekilde oluşturulmuş olan ortak zeminde buluşabilen insanlar arasındaki farklılığa odaklanan Çeşitlilik/Farkındalık (Kocagöz ve Işıl, 2014; Stavrides, 2015),

2-Kentlinin ortak paylaşım mekânı olan müşterekler, eşitlikçi, katılımcı, ortak ve sürdürülebilir ilişkilerin kurulması açısından mekânların üretilmesine odaklanan Toplumsal Faydacılık (Castoriadis, 1991),

3-Müşterek mekânlar ticarileştirmeye, özelleştirmeye yönelik politik bir direnme göstermenin yanı sıra kendi alanlarını ve yaşam tarzlarını da oluşturmaktadır. Dolayısıyla müşterek pratiklerin tasarımsal, dışavurumcu ve ilham verici olmasına odaklanan Eğitimsel/Kültürel Mücadele (Köroğlu, 2021),

4- Kentsel müşterek pratikleri yaşamsal farklılıklara sahip insanları dışlayan mekânizma içerisinde dışlanma sorununa odaklanan Aidiyet/Kent Hakkı (Ballı, 2021),

5-Müşterek pratiği herkesin katıldığı ve söz sahibi olduğu, topluluk içindeki uyumu artırmasına odaklanan Katılımcılık/Örgütsel/Kolektif (Fırat, 2018; Ostrom, 1990).

Taktiksel kentleşme yaklaşımının kentsel açık alana göre işlevsel ve mekânsal etkisinin incelendiği bölümdeki (2.1) örneklerin, kentsel açık alan

arakesitinde müşterek kavramı üzerinden değerlendirilmesi (Tablo 1), kentli toplumu için ortak deneyimlenen mekânsal etkilerle ifade edilen müşterek ilkelerin nasıl algılandığını saptamak için önem taşımaktadır. Bu kapsamda, taktiksel kentleşme uygulamalarındaki gerekli birimler ve donatılarla kent mekânlarının sürdürülebilir bir şekilde iyileştirilmesi Toplumsal Faydacılık, yaşamsal farklılıklar gözetilerek kentsel açık alanların daha güvenli hale getirilmesi Aidiyet/Kent Hakkı, geçici çözümler içeren toplanma ve etkinlik alanlarının farklı niteliklere sahip grupları ortak deneyimde buluşturması Çeşitlilik/Farkındalık, kolektif etkinlik alanlarının yaratılması Katılımcılık/Örgütsel/Kolektif, müşterek pratikleri zenginleştirerek eğitici alanlar kurulması ise Eğitimsel/Kültürel Mücadele ilkelerinin kentsel açık alanlarda etkisini göstermektedir. Örneklerin sağladığı mekânsal etkiler kentliler tarafından üretilen mekânsal pratiklerin, müşterek mekân oluşumlarının ve ilişkilerinin toplamı haline gelerek farklı kentsel açık alanlardaki farklı yaklaşımlarla nasıl ele alınabileceği konusunda çeşitlilikler içermektedir. Bu nedenle her uygulama, müşterek mekân kavramını, kentsel açık alanlarda farklı işlevlerle geliştirmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Taktiksel Kentleşme ve Kentsel Açık Alan Arakesitinde Müşterek Mekânın Örnekler Üzerinden Değerlendirilmesi *(Örneklere ait görseller şekil 3' te belirtilmiştir.)*

Müşterek Mekân	Kentsel Açık Alan							Uygulamanın İşlevi	Uygulamanın Mekâna Etkisi	
	M*	OA*	PA*	BB*	SK*	SA*	PY*			
Toplumsal Faydacılık								Yeşil Alan/Kaykay Pisti /Açık otopark/Açık h. sinema/Çalışma alanı	Atıl alanların dönüştürülmesi	1
									Farklı dokuda işlevli açık/yeşil alan oluşturulması	
								Satış birimleri/ Toplanma A./Kentsel Donatı/Yürüyüş A.	Atıl alanların dönüştürülmesi	2
									Ticari birimlerle kentin bağlantılı olması	
								Kentsel Donatı/ Dinlenme A./ Toplanma A.	Geri dönüşüm materyalleriyle çoğaltılabilen bitki örtüsü oluşturulması	3
									Otopark alanının kent bahçesi olarak dönüşümü	
								Ticari Birimler/ Çalışma A./Bisiklet kiralama birimi/ Dinlenme A.	Yeniden canlandırma	4
									Ticari birimlerle yerel kalkınmayı destekleme	
Aidiyet/Kent Hakkı								Kentsel Donatı/ Etkinlik A./Toplanma A./Spor A.	Kentli bilincine yönelik katılımcı tasarım yaklaşımı	5
								Kent Mobilyası/ Toplanma A./Kaldırım	Araç yolunun düzenlenerek güvenlikli alan oluşturulması	6
								Kentsel Donatı/ Toplanma A./Kiosk/ Hobi bahçeleri	Kentin erişilebilirliğini güvenli şekilde sağlaması	7
									Kentsel manzara konfigürasyonu sağlaması	
Çeşitlilik/Farklılık								Kentsel Donatı/ Etkinlik A./Yürüyüş A.	Köprüler ile kent çeperleri arasında düzenlemeler	8
								Buz paten pisti/Ticari birimler/Açık spor salonu	Yerel halkın teşvik etmesi	9
									Farklı grupları bir araya getirmesi	
									Su kaynağının peyzaj pot.	
								Kent Mobilyası/ Toplanma A./Cep Koridoru	Kamusal alan ihtiyacının giderilmesi	10
									Yerel birimlerle iletişim sağlayarak işlev kompozisyonu yaratılması	
Katılımcılık/ Örgütsel Kolektif								Toplanma A./Kentsel Donatı	Kentin kaybolan alanının yeniden kazandırılması	11
								Kentsel Donatı/ Etkinlik A.	Proje yönetim süreçleriyle çocuklarla kentsel ağ kurulması	12
									Topoğrafya korunarak eğlence alanlarının oluşturulması	
								Ticari Birimler/Kent Mobilyası/Sera	Kentsel tarım eğitimleri verilerek farklı yaş gruplarının teşvik edilmesinin sağlanması	13
								Kentsel Donatı/ Etkinlik A./Ticari Birimler/İzleme platformu	Farklı aktiviteler için iskele kurulması	14
									Katılımcılarla kolektif bir etkinlik alanının oluşturulması	
								Kentsel Donatı/Kent Mobilyası/Spor A. Gıda Kamyonu	Atıl alanların geri kazandırılması	15
									Farklı kullanıcıların katılımına yönelik sosyal gönüllüğe dayanan yerel işgücüne sahip işlevsel çeşitliliğin imkân sağladığı alan	
								Kentsel Tarım/Eğitim A. /Kent Mobilyası	Farklı endemik türlerin yetiştirilmesi	16
									Eğitim için merkezi yer olması	
									Yetiştirilen ürünlerin kentliler ve toplum gönüllülerine dağıtılması	
Eğitimsel/Kültürel Nüanslı								Kaykay pisti/Spor ve eğitim A./Kent mobilyası Toplanma A.	Mevcut tarihi mirasla bağlantı sağlaması	17
									Aktivite çeşitliliğini ve güvenliği arttırması	
									Eğitim alanlarının sağlanması	
								Kentsel Donatı/ Yürüyüş A.	Kentin zengin kültürel mekanlarıyla bağlantı kurularak halkın katılımı için geniş manzara ve bitki örtüsüne sahip parkın tanımlanması	18
								Kentsel Donatı/Çocuk oyun A./Yürüyüş A./ Etkinlik A./Yeşil Teraslar	Yeşil alanlarla mevcut kültürel miras alanlarıyla etkileşim sağlaması	19
									Farklı gruplar için yeşil alanların sağlanması	
								Kent Mobilyası/Ortak Çalışma A./Yürüyüş A.	Eğitim yapıları arasındaki avlularda kamusal alan eksikliğinin giderilmesi	20
									Karşılaşma mekanlarının oluşturulması	

**M: Meydan /OA: Oyun Alanı/PA: Park Alanı/BB: Botanik Bahçe/SK: Su Kenarı /SA: Spor Alanı /PY: Pazaryeri*

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, bir kentsel açık alanda taktiksel kentleşme uygulamasının değerlendirilmesi hedef olarak belirlenmiş ve bu hedef fiziki ve insani boyutta sınıflandırılan parametrelerle (erişim ve bağlantılar, aktivite ve kullanım, rahatlık ve iyi görünüm, sosyal yaşam) değerlendirilmiştir.

Fiziki boyutta Kartal Meydan Parkı yakın çevresi ve Kartal Meydan Parkı olarak iki ölçekte ele alınmıştır.

Kartal Meydan Parkı ve yakın çevresi için; kentsel açık alan analizi yapılarak işlevlerin dağılımı incelenmiştir. Bu kapsamda kentsel açık alanlar; meydanlar, pazar yerleri, parklar, yeşil alanlar, oyun alanları, su kenarları, spor alanları, bostanlar ve botanik bahçeler, işlevsiz alanlar olarak sınıflandırılarak;

- Belirlenen kentsel açık alan sınırlılıklarına,
- Toplum-kent-çevre ilişkisinin kurulabilirliğine,
- Kullanım çeşitliliğine ve erişilebilirliğine,
- Çalışma alanıyla ve ulaşım ağlarıyla yakınlığına,

bakılarak Kartal Meydan Parkı ve yakın çevresi sınırlılıklarındaki mahallelerde altı bölge belirlenmiştir. Çavuşoğlu ve Yunus Mahalleleri, sanayi ve ticari yapıların varlığı ve toplumun erişebileceği nitelikli açık alanların olmaması nedeniyle kriterlere uygun bulunmadığından bölgelemeye dahil edilmemiştir. Bu bölgelerde arazi kullanımı, kat adedi ve doluluk boşluk analizleri yapılarak bölgeler karşılaştırılmıştır.

Kartal Meydan Parkı ise; erişim ve bağlantılar, rahatlık ve iyi görünüm parametreleri ulaşım, arazi kullanımı, doluluk-boşluk, kat adedi analizleri, tarihsel süreç, aktivite ve kullanım parametresi gürültü ve aydınlatma analizleriyle değerlendirilmiştir. *Arazi kullanımı, doluluk-boşluk, kat adedi analizleri hem Kartal Meydan Parkı ve Yakın çevresinde hem de Kartal Meydan Parkı ölçeğinde değerlendirilmiştir.*

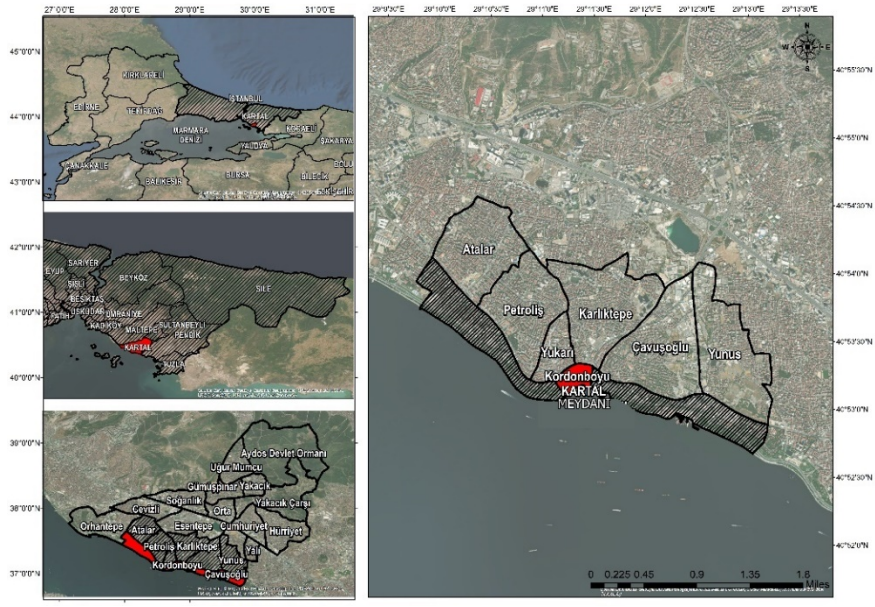
Gürültü analizi; çalışma alanında sahil, meydan ve cadde olmak üzere üç noktadan hafta içi ve hafta sonu gözlem saatlerinde yapılmıştır. Alandaki gürültü düzeyleri ses ölçer ile kayda alınmış ve grafikleştirilmiştir. Uluslararası standartlarda insanların 0-140 dB sesleri algılayabildiği, işitme sistemine zarar veren gürültü düzeyinin 100-10.000 Mhz ve 85 dB düzey olduğu belirtilmektedir (Güner, 2000). Buna bağlı olarak gürültü düzeyleri çalışma kapsamında çok kötü (85+), kötü (70-84), orta (60-69), iyi (45-59), çok iyi (-45) şeklinde sınıflandırılmıştır.

İnsani boyutta; Kartal Meydan Parkı nitel yöntem olan gözlem ile değerlendirilmiştir.

Çalışma alanında yapılan gözlem; yüz yüze görüşme, video ve fotoğraf teknikleriyle desteklenmiştir. Yüz yüze görüşmeler alanın geçici kullanıcıları ve yakın çevre kullanıcılarını kapsamaktadır. Çalışma alanı sahil bölgesi, meydan bölgesi ve cadde kısmı olarak belirlenen üç noktada kullanıcı profili, hareketlilik, kişi yoğunluğu, alan kullanımı açısından hafta içi sabah (08:00-10:00), öğlen (12:00-14:00) ve akşam (17:00-19:00) üç aşamada, hafta sonu da öğlen (13:00-15:00) ve akşam (20:00-22:00) şeklinde iki aşamada 15 dakikalık gözlemlerle incelenmiştir.

Çalışma Bulguları

Çalışma Alanı

Şekil 6. Çalışma Alanı ve Yakın Çevresinin İstanbul İl sınırlarındaki Konumu (Altlık: Google Earth'ten yazarlar tarafından üretilmiştir.)

İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan Kartal, Marmara denizi kıyısında Kocaeli yarımadasının güney batısında yer alan bir ilçedir. Doğusunda Pendik, batısında Maltepe, kuzeyinde Sultanbeyli ve Sancaktepe ilçeleri ile çevrilmiştir. İlçe, 2883 hektarı yerleşik alan olmak üzere toplam 3884 hektarlık

alan kaplamaktadır. Nüfusu ise, 2021 yılında 480.738'dir. Kartal yirmi mahalleden oluşmakta olup, çalışma kapsamı Yunus, Çavuşoğlu, Petroliş, Atalar, Karlıktepe, Yukarı ve Kordonboyu Mahallelerini içermektedir. Çalışma alanı olan Kartal Meydan Parkı Kordonboyu Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Şekil 6).

Taktiksel kentleşme değerlendirme kriterlerine göre Kartal Meydan Parkı ve yakın çevresi fiziki boyutta değerlendirilmesi

Bu bölümde kentsel açık alanların işlevlerine göre dağılımı incelenerek Kartal Meydan Parkı'nın sosyal etkileşim ve dinlenme için yakın çevresinde yer alan kentsel açık alanlara yakın olup olmadığının ve işlevsel dağılımın hangi mahallelerde daha fazla yer aldığının anlaşılması ve hangi mahallelerde yetersiz alanların bulunduğu değerlendirilmiştir. Bu açıdan baktığımızda; Kordonboyu Mahallesi ve çevresindeki komşu mahalleler (Cevizli, Petroliş, Yukarı, Karlıktepe, Çavuşoğlu, Yunus Mahalleleri) kentsel açık alan çeşitliliği ve kapasiteleri bakımından incelendiğinde meydan, pazar yerleri, park, yeşil alan, çocuk oyun parkları, su kenarları, spor-fitness alanları, bostanlar-botanik bahçeleri ile 0,1 hektardan daha büyük ancak işlevsiz kentsel açık alanlara sahip olduğu görülmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Kartal Meydan Parkı ve Yakın Çevresi Kentsel Açık Alan Dağılımı (Altlık: Yandex ve İstanbul'un Parkları ve Yeşil Alanları verilerinden yazarlar tarafından üretilmiştir.)

İşlevsiz alanların yarısından fazlası *Yunus ve Çavuşoğlu Mahallelerinde* gözlemlenmektedir. Bu mahallelerde, aktif sanayi yapılarının yanında bulunan ve işlevini kaybetmiş olan alanların bir kısmı botanik bahçe olarak kullanılırken, bir kısmı da yeşil alan olarak değerlendirilmektedir. İşlevsiz kentsel dönüşüm alanlarına sahip olan *Karlıktepe Mahallesi,* konut yerleşimleri arasında oyun alanı ve parklar bulundurmaktadır. Konut yerleşimlerin daha yoğun olan *Yukarı, Petroliş ve Atalar Mahallelerinde ise* dağılım daha çeşitli ve işlevsiz alanlar daha küçük, parklar daha erişilebilir konumdadır. Fakat parklar ve çocuk oyun parkları kentsel donatı bakımından yetersiz olması nedeniyle kullanım çeşitliliği açısından azdır.

Tablo 2. Kentsel Açık Alanın Mahallelere Göre Dağılımı

Kentsel Açık Alan İşlevi	**Mahalle Adı**	**Sayısı**	**Toplam Alan (Ha)**	**Kentsel Açık Alan İşlevi**	**Mahalle Adı**	**Sayısı**	**Toplam Alan (Ha)**
Meydan	Karlıktepe	1	0,45	**Spor Alanı**	Karlıktepe	2	1,94
	Kordon-boyu	1	1,17		Petroliş	2	0,3
	Petrol iş	1	0,24		Kordon-boyu	1	0,7
					Yunus	1	1
Toplam		3	1,86			6	30,85
Yeşil Alan	Yunus	2	5,78	**Su Kenarı**	Kordon-boyu	1	2,87
İşlevsiz Alan	Karlıktepe	17	7,94	**Park**	Karlıktepe	4	0,84
	Petroliş	11	2,47		Petroliş	2	0,42
	Kordon-boyu	8	7,79		Kordon-boyu	7	27,02
	Yukarı	4	0,61		Yukarı	2	0,38
	Çavuşoğlu	12	17,64		Çavuşoğlu	1	0,23
	Yunus	34	17,24		Yunus	2	0,45
	Atalar	9	4,32		Atalar	5	1,51
Toplam			58,01				30,85
Bostan ve Botanik Bahçe	Çavuşoğlu	2	3,08	**Oyun Alanı**	Karlıktepe	6	0,87
					Petroliş	6	0,44
					Kordon-boyu	4	0,36
	Yunus	3	2,41		Yukarı	3	0,25
					Çavuşoğlu	2	0,09
					Atalar	4	0,23
Toplam			5,49				8,02

27,02 hektar ile en büyük park alanına sahip olan Kordonboyu Mahallesi diğer mahallelere oranla daha büyük bir kentsel açık alan oluşturmaktadır ve su kenarı bulunduran tek mahalledir (Tablo2). Mahallede kentsel açık alanlara özgü diğer işlevler, parklara oranla daha az alan kaplamaktadır. Bu nedenle Kordonboyu'nda bulunan parkların, insan ölçeğinde donatı ve işlev bakımından birlikte incelenmesi önemlidir.

Çalışma kapsamında kentsel açık alan dağılımı göz önünde bulundurularak Kartal Meydan Parkı ve yakın çevresinin kent kullanıcılarını çeken cezbedici unsurları arttırmak ve alana erişime engelleyici bir unsur olup olmadığını belirlemek için arazi kullanımı, kat adedi ve doluluk boşluk analizleri belirlenen altı bölgede yapılmıştır (Şekil 8). Doluluk boşluk analizi, yapı sayısı ele alınarak değerlendirilmiştir.

Şekil 8. Arazi Kullanımı, Kat Adedi ve Doluluk Boşluk Analizlerinin Karşılaştırılması (Altlık: Kartal Belediyesi verilerinden yazarlar tarafından üretilmiştir.)

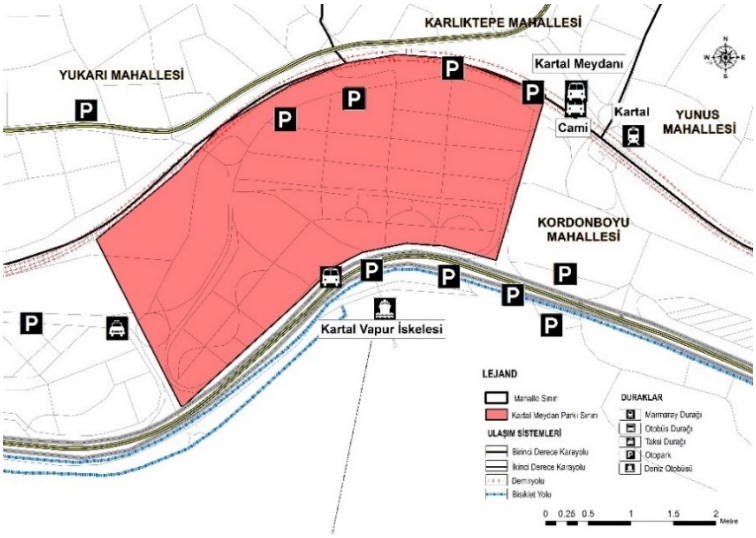
Belirlenen bölgeler incelendiğinde, çalışma alanını içeren 1. bölge haricinde genel kullanımın konut olduğu görülmektedir. 1. 2. ve 6. bölgelerde konut, ticari birimler, ticari konut, resmi kurum ve sağlık tesisi kullanımları bulunmakta; eğitim tesisleri 5. bölgede yoğunlaşmaktadır. Yapı sayısına göre bölgelerin doluluğu incelendiğinde, en çok 2. bölge en az ise 6. bölge olduğu görülmektedir. Yapıların kat adetleri çoğunlukla 4-6 arası, 3. bölgede 6 kat ve üzeri şeklindedir. 4. bölge hariç diğer bölgelerde ticari konut kullanımına bağlı olarak yapı ve işlev bakımından yoğunluğun bazı akslarda arttığı görülmektedir.

Taktiksel kentleşme değerlendirme kriterlerine göre Kartal Meydan Parkı'nın fiziki boyutta değerlendirilmesi:

Bu bölümde Kartal Meydan Parkı, taktiksel kentleşme değerlendirme kriterlerinden olan erişim ve bağlantılar ile rahatlık ve iyi görünüm parametrelerine göre değerlendirilmiştir.

Taktiksel kentleşme erişim ve bağlantılar, rahatlık ve iyi görünüm parametreleri açısından;

Alanın güvenli bir şekilde erişim sağlayan kent içi bağlantılara sahip olup olmadığı ve alanın tarihsel süreçteki değişiminin alan kullanımına yönelik bir etkiye neden olup olmadığı incelenmiştir.

Şekil 9. Kartal Meydan Parkı Erişim ve Bağlantılar

(Altlık: Open Street Map'ten yazarlar tarafından üretilmiştir.)

İlçenin denizyolu, demiryolu, karayolu ile ulaşımı sağlanmaktadır. Adalar ilçesi ve Yalova iline denizyoluyla erişim sağlanabilirken, Marmaray (Halkalı-Gebze) ve Kadıköy-Tavşantepe metro duraklarıyla da demiryolu ulaşımı vardır. Çalışma alanı kapsamında; Cevizli, Atalar, Başak, Kartal ve Yunus Marmaray durakları Kartal Meydan Parkı yakın çevre sınırları içerisindedir. Alanın kuzeyinde yer alan sahil boyunca bisiklet yolu mevcuttur. Ayrıca minibüs, otobüs ve taksi duraklarının olduğu alternatif ulaşım modları söz konusudur (Şekil 9).

Şekil 10. Çalışma Alanının 1970-2022 Yılları Arasındaki Uydu Görüntüleri Üzerinden Değişimi (Altlık: Google Earth, 2022)

Kartal Meydan Parkı'nın tarihsel süreçteki değişimi ve kullanımını incelediğimizde;

Kartal Meydan Parkı'nın 1970, 1982, 2006, 2011, 2012, 2013, 2015, 2018, 2020, 2021 ve 2022 yıllarına ait uydu görüntüleri incelenmiştir. Şekil 10'de yer alan görseller yılın belirli zamanında ve belirli sürede gerçekleşen geçici kullanımların (1970 ve 1982 yılı hariç) yıllar arasında alana etkisi olup olmadığını gözleyebilmek için seçilmiştir.

Kartal Meydan Parkı'nın en eski kullanımının bir balıkçı barınağı olduğu bilinmektedir. 1970 ve 1982 yılında bu kullanıma ait izler görülmektedir. Kartal Meydan Parkı'nın değişimine etki eden üç karar bulunmaktadır. **Birincisi;**

1929 yılında Kartal'a yapılan sanayi yatırımlarıyla beraber sanayi planlarının oluşturulmasıyla nüfus yoğunluğu ve yatırımları çeken merkez haline gelmesidir. Kartal ilçesinin yoğun sanayi planlarıyla şekillenmesinden sonra **İkinci karar ise;** 1990 yılındaki sanayi planlarıyla İstanbul'da merkez yerleşim sınırları içerisinde kalan sanayi alanlarının uzaklaştırılmasıdır. Bu kararın alınmasındaki temel amaç, bu bölgelerin hizmet sektörü üzerinde yoğunlaşması olmuştur. Bu amaçla beraber Kartal Meydan Parkı bu süreçte hizmet sektörüne dayalı bir tasarım kararı alarak halkın kullanımına açılan bir kentsel açık alan haline dönüşmüştür. 2005 yılında gerçekleşen Meydan Parkındaki bu değişimi, 2006-2015 yılları arasında izlenmektedir (Şekil 10). Alan bu yıllar arasında konserler, çeşitli gösteriler, özel günlere yönelik etkinlikler, oyun alanı gibi farklı yaş gruplarına ve niteliklere sahip kent kullanıcılarını buluşturan geçici kullanımlara ev sahipliği yapmıştır. **Üçüncü kararda**; 2009 yılı 1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planında Kartal ilçesinin I. Derece merkez olmasının önerilmesidir. Bu öneri ilçede kentsel dönüşüm ve tasarım çalışmalarının artmasına neden olmuştur. Bu çalışmaların yansımalarını 2018 yılı ve sonrasında görülmektedir. Bu yıllarda da alanın belirli zamanlarda ve belirli sürelere sahip faaliyetler için kullanıldığı görülmektedir. Fakat alandaki bu geçici kullanımlar, yıllar arasında süreklilik gösteren herhangi bir tasarıma sahip olmamıştır. Dolayısıyla Kartal Meydan Parkı'nın alan kullanımlarının mekân üzerinde kullanımı arttırması veya çeşitlendirmesi, kent kullanıcıları için aktif bir alan haline dönüşmesinde herhangi bir etkiye sahip olmamıştır.

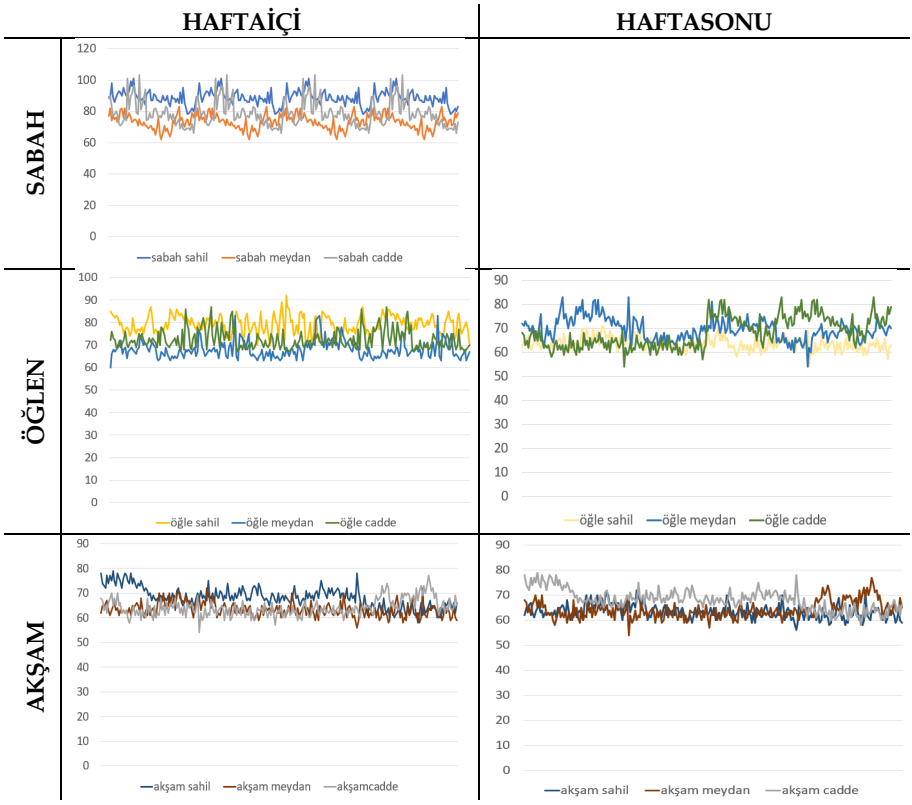
Taktiksel kentleşme aktivite ve kullanım parametresi açısından;

Alanın gece ve gündüz rahat bir kullanım sağlayıp sağlamadığı ve bu durumun kent kullanıcılarının alanda sosyalleşebilmesi için etki eden gün boyu kullanımı açısından incelenmiştir.

Şekil 11. Kartal Meydan Parkı Aydınlatma Analizi (Altlık: Kartal Belediyesi verilerinden yazarlar tarafından üretilmiştir.)

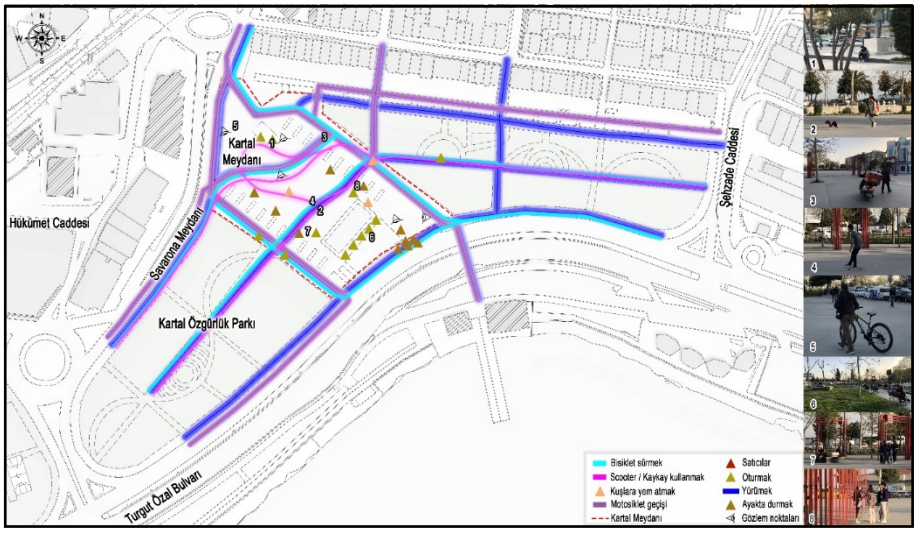
Çalışma alanında yapılan aydınlatma analizine bakıldığında meydan, gece yeterince aydınlatılamamaktadır. Alandaki arkadlar (kırmızı renkle belirtilen) çevreyi aydınlatmada yeterli olmamaktadır. Kötü hava şartlarında görüş açısı zayıflamakta ve bazı bölgeler karanlıkta kalmaktadır. Meydanın aksine, yapılar arasındaki sokakların ve sahilin aydınlatmalarının yeterli olduğu görülmektedir (Şekil 11).

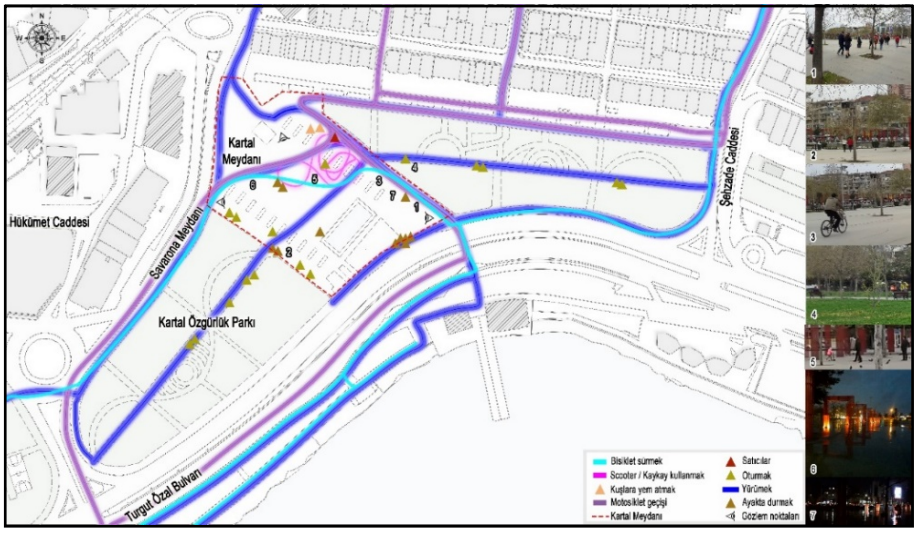
Şekil 12. Çalışma Alanı Gürültü Analizi

Grafikler incelendiğinde, hafta içinin hafta sonuna göre daha gürültü olduğu tespit edilmiştir (Şekil 12). Hafta içi sabah sahil çok kötü, cadde ve meydan kötü derecedeyken, öğle saatlerinde üç noktada da kötü düzeyde, akşam saatleri orta iken, hafta sonu öğle ve akşam saatlerinde sahil ve meydan orta, cadde kötü düzeyde gürültülü ölçülmüştür.

Taktiksel kentleşme değerlendirme kriterlerine göre Kartal Meydan Parkı'nın insani boyutta değerlendirilmesi

Şekil 13. Çalışma Alanı Hafta İçi (Sabah, Öğle, Akşam) Gözlemi
(Altlık: Kartal Belediyesi verilerinden yazarlar tarafından üretilmiştir.)

Şekil 14. Çalışma Alanı Hafta Sonu (Öğle, Akşam) Gözlemi
(Altlık: Kartal Belediyesi verilerinden yazarlar tarafından üretilmiştir.)

Hafta içi yapılan gözlemde Kartal Meydan Parkı (Şekil 13);

Sabah saatlerindeki gözlemler:

Kullanıcı profili: İşe giden insanlar

Hareketlilik:

-Doğu-batı aksı (Meydanın birçok ulaşım alternatifine erişim sağlaması açısından Kartal Baba geçidi mevkiinden otobüs duraklarına),

-Kuzey-güney aksı (Marmaray durağına ve minibüs duraklarına doğru)

Kişi yoğunluğu: Az (68 kişi tarafından kullanılırken 3 motosikletli, 2 bisikletli, 1 scooter kullanıcısı)

Alana Dair Gözlemler: Seyyar satıcı (1 adet), kuş besleyen kişiler

Öğlen saatlerindeki gözlemler:

Kullanıcı profili: Çeşitli kullanıcılar (çocuk, kadın vs.)

Hareketlilik:

- Doğu-batı (Meydan parkı ile Özgürlük parkı) doğrultusundaki aks,

-Kuzey güney (ticari alanla sahil-otobüs durağı) doğrultusundaki yaya sirkülasyonu,

Kişi Yoğunluğu: Orta (116 kişi, 7 motosikletli, 3 bisikletli)

Alana Dair Gözlemler: Kuş besleyen kişiler, seyyar satıcı (2 adet)

Akşam saatlerindeki gözlemler:

Kullanıcı profili: Çeşitli kullanıcılar (çocuk, kadın vs.)

Hareketlilik:

-Doğu-batı (Meydan Parkı ile Özgürlük Parkı) doğrultusundaki aks,

-Kuzey-güney (ticari alanla sahil-otobüs durağı) doğrultusundaki aks

Kişi Yoğunluğu: Çok (278 kişi, 18 motosikletli, 7 bisikletli, 4 scooter kullanıcısı)

Alana Dair Gözlemler: Evcil köpekleri gezdiren insanlar

Hafta sonu yapılan gözlemde Kartal Meydan Parkı (Şekil 14);

Öğle saatlerindeki gözlemler:

Kullanıcı profili: Çocuklu aileler, yürüyüş yapan ve dinlenen insanlar

Hareketlilik: Kuzey-güney (ticari alanla sahil-otobüs durağı) doğrultusundaki aks

Kişi yoğunluğu: Orta (98 kişi, 11 motosikletli, 3 bisikletli, 1 scooter kullanıcısı)

Alana Dair Gözlemler: Seyyar satıcı (1 Adet), kuşları besleyen kişiler, meydanda oturan ebeveynler

Akşam saatlerindeki gözlemler:

Kullanıcı profili: Çeşitli kullanıcılar (çocuk, kadın vs.)

Hareketlilik:

- Kuzey-güney (ticari alanla sahil-otobüs durağı) doğrultusundaki aks,
- Doğu-batı (Meydan parkı ile Özgürlük parkı) doğrultusundaki aks,
- Motosikletlilerin ticari birimlere erişimi,

Kişi yoğunluğu: Az (57 kişi, 16 motosikletli, 1 bisikletli)

Alana Dair Gözlemler: Meydandaki oturma birimlerinde oturan, durakta otobüs bekleyen ve duraklamadan geçen insanlar

Alanda yapılan sözlü görüşmelerde; alana haftada bir veya gün aşırı farklı ziyaret sıklıklarına sahip olduğu görülmektedir. Araçla ve yürüyerek erişilen alan, haftada bir gelen kent kullanıcıları açısından; tekrar gelinebilecek, vakit geçirilebilecek bir yer olduğu düşünülmekte ve festival, konser gibi geçici etkinliklere geldiklerini belirtmektedirler. Alanda dolaşmak, çocuklarıyla vakit geçirmek amaçlı kullanılmasının yanı sıra geçiş alanı olarak değerlendirildiği fakat vakit geçirilmediği de belirtilmiştir. Alanın kullanıcılarının hepsi ziyaretçidir ve alanda geçirilmesi düşünülen süre en fazla bir saat olarak öngörülmüştür. Gezilebilen açık alanların olması, konser, fuar gibi etkinliklerin düzenlenmesi alanın beğenilen özelliklerindendir ancak oturma ve gölge alanlar yeterli bulunmadığı ve daha fazla ağaç dikilebileceği gibi öneriler belirtilmiştir. Konut yoğunluğu arttıkça açık alanlara ihtiyacın da arttığına değinilmiş ve bu alan gibi yerlerin önemi vurgulanmıştır.

Tartışma

Kentsel açık alanların *fiziki ve insani boyutları doğrultusunda yapılan tespitlere göre* Kartal Meydan Parkı yakın çevresine bakıldığında; Yunus ve Çavuşoğlu Mahallelerinde sanayi yapılarının ve işlevsiz alanların, Karlıktepe Mahallesinde ise konutların yoğunluğu nedeniyle çeşitlilik bulunmamaktadır. Eğitim yapıları içeren, işlev dağılımı ve yaş grubunda çeşitlilik bulunan Yukarı, Petroliş ve Atalar Mahalleleri parklarla desteklenmekte fakat kentsel donatı yetersizliği nedeniyle kullanımın az olduğu görülmektedir. Buna yönelik olarak taktiksel kentleşme ile aktivite çeşitliliği sağlanması, mekânın uzun süre veya sıklıkla kullanılmasına bağlı olarak sosyalleşme ve kullanıcı-mekân etkileşimini arttırabilmektedir.

Kartal Meydan Parkı'nı içeren Kordonboyu Mahallesi ticari, konut, resmî kurumlarıyla ve kolay erişilebilir konumuyla işlevsel ve mekânsal çeşitliliğe sahip olup daha büyük kentsel açık alan bulundurmaktadır. Karlıktepe Mahallesinde yapıların daha yüksek olması, ihtiyaç duyulan kentsel açık alanlarla desteklenmemesi nedeniyle kapalılık hissi vermekte ve mekânın derinliği algılanamamaktadır. Mekânlara erişilebilirliğin taktiksel kentleşmeyle

iyileştirilmesi ve kentlilerin bu sürece dahil edilmesiyle aidiyet hissi oluşturulabilmektedir. Bununla birlikte toplumun kent hakkını ve ihtiyaçlarını karşılayan müşterek mekânlar üretilebilmektedir.

Kartal Meydan Parkı ölçeğinde *fiziki boyutta yapılan gözlem ve tespitlere göre*, meydan çevresinde bulunan kullanım çeşitliliği ve farklı modlara olan erişilebilirliği bakımından olumludur. Meydanın iki park arasında konumlanması, yeşil alan kullanımı ve farklı yaş aralığında kullanıcı çeşitliliği sağladığı görülmektedir. Alanın erişilebilir ve fonksiyonel olarak bağlantılı olması taktiksel kentleşme sürecinde kullanıcı hareketliliği açısından önem taşımaktadır. Kullanıcılar tarafından genellikle ulaşım amaçlı geçiş ve gezinti bölgesi olarak kullanılan bir meydan olma özelliğindedir. Meydanın ticaret, dinlenme ve toplanma gibi çeşitli kullanım potansiyeli olmakla birlikte kent mobilyaları ve aktivite çeşitliliğinin yetersiz olduğu görülmektedir. Alanda sosyal etkileşimin ve kullanımda çeşitliliğin arttırılması, aidiyet hissinin oluşmasına bağlı olarak mekânın müşterekleşmesini katkı sunmaktadır.

Alanda yapılan gözlemler sonucunda, meydana bağlanan ticari bölgedeki akslarda yaya sürekliliği sağlamasına rağmen bisiklet, motosiklet gibi araçlarla kesilmesi ve sahil yolunda gün boyu trafiğin yoğunluğundan kaynaklı gürültü olması açısından olumsuzdur. Yaya sayımı ile meydan kullanımına bakıldığında, hafta içi özellikle akşam, hafta sonu ise öğle saatlerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Alandaki sesler incelendiğinde en çok hafta içi sabah saatlerinde sahil tarafında, en az ise hafta içi ve hafta sonu akşam saatlerinde sahil ve meydanda gürültü olmaktadır. Kartal Meydan Parkı alanda bulunan aydınlatma elemanlarıyla yeterli aydınlatılamamakta; yapılan görüşmelerle kullanıcılar tarafından gün boyu güvenli bulunan alanın gece güvensiz olduğunu görülmektedir. Festival, konser gibi geçici etkinlikler düzenlendiğinde kent mobilyalarının uyum sağlayamaması kullanışlılık ve sürdürülebilirlik açısından olumsuzdur. Etkinliklerle alanda kullanıcı odaklı kalıcı değişiklikler olmamakta, kentliler için teşvik edici unsur göstermemekte, etkinlik dışı zamanlarda alan âtıl kalmaktadır. Âtıl ve güvensiz alanlarda geçici çözümler üreten taktiksel kentleşme uygulamaları daha kullanışlı, pratik ve aktif kullanılmasına fırsat sunarak mekânsal süreklilik sağlamaktadır.

Alanda tarihsel süreci (balıkçı barınağı olması vb.), yaşanan değişimleri, alanın toplumu sosyal etkileşime yöneltecek tarihi bir yönü görülmemektedir. Kentlilerin tarihi mirasla bağlarını güçlendiren taktiksel kentleşme uygulamaları kültürel mücadelenin geliştirilmesinde eğitici alanlar oluşturarak mekânın müşterekleşmesine katkı sunmaktadır.

Meydanların kullanıcı durumu, *yapılan sözlü görüşmelere göre;* meydan kullanıcılara göre vakit geçirilebilecek bir alan olmasına rağmen geçiş alanı olarak kullanılmakta; meydanda geçici etkinlikler gerçekleştirildiğinde daha uzun süreliğine gelinmektedir. Bununla birlikte oturma ve gölge alanlarının özellikle yaz aylarında yetersiz olduğu belirtilmiştir. Mekânsal kullanımlarının toplumun gereksinimleri ve istekleri göz önünde bulundurularak taktiksel kentleşme ile geliştirilmesi, sosyo-ekonomik ve çevresel faydaların oluşturulmasının yanında toplum paydaşlarının ortak katılımcı hareketlerle çözüm üretme konusunda bilinçlenmesini de sağlamaktadır.

Meydanın *insani boyutunda yapılan gözlemlere göre;* sosyal yaşam açısından alan ve yakın çevresindeki çeşitli fonksiyonlar olumlu bulunurken, serbest zaman aktiviteleri ve kent-toplum-mekân etkileşimine uygunluğu açısından olumsuzdur. Taktiksel kentleşme ve müşterek mekân için önem taşıyan kentsel açık alanlarda, kullanıcı-mekân ilişkisi güçlendirilerek sosyalleşmenin, kullanım-aktivite çeşitliliğinin ve katılımcılığın arttırılması, kentsel açık alan kullanımının erişilebilirliğine katkı sağlamaktadır. Kentlilerin ihtiyaçlarını çeşitli aktörlerin katılımı ile birlikte kolektif ve/veya örgütsel bir şekilde sağlayan taktiksel kentleşme uygulamaları mekânı müşterekleştirmektedir. Dolayısıyla müşterek mekân, farklı kullanıcı profillerinin bir arada bulunabileceğinin farkındalığını oluşturmakta; alanda eşitlikçi ve katılımcı müdahalelerle toplumun ihtiyacının karşılanması, ortak ve sürdürülebilir ilişkiler kurulması toplumsal fayda sunmaktadır.

Analizlere ve yapılan görüşmelere bakıldığında, kentsel açık alan açısından yapı yoğunluğunun olduğu bölgede Kartal Meydan Parkı ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir konumda yer almaktadır. Meydan kullanıcılarının kullanılabilirliği meydanda aktivitelerin çeşitlendirilmesi ile birlikte artma potansiyeli taşımaktadır. Alanda yetersiz bulunan özelliklerin iyileştirilmesi ve alanın toplumla, Kentsel açık alanlarda yapılan taktiksel kentleşme uygulamaları mekânın kentle ve toplumla ilişkisini arttırmaktadır.

Sonuç

Çalışmada kentleşmeye bağlı olarak değişen kentsel ihtiyaçların karşılanmasında taktiksel kentleşme yaklaşımını incelemek, kolektif üretim sonucunda mekânsal algının değişim sürecini müşterek mekân çerçevesinde değerlendirmek ve yaklaşımın kentsel açık alanlarda uygulanmasına yönelik literatüre girdi sağlamak amaçlanmıştır.

Bu kapsamda kentsel açık alan olarak ele alınan Kartal Meydan Parkı, derinlemesine yapılan literatür taramaları neticesinde fiziki boyut (fonksiyonel, çevresel, estetik) ve insani boyut (sosyal, ekonomi, yönetim) olarak iki kategoride tanımlanmış ve bu kategori altında dört parametre ile değerlendirilmiş, yerinde gözlemler ve analizlerle tartışılmıştır. Bununla birlikte taktiksel kentleşme uygulama örneklerin işlevsel açıdan ve mekânsal etkileri incelenerek mekânın müşterekleşmesine ilişkin değerlendirilmiştir.

Kentsel açık alanların taktiksel kentleşme uygulamaları açısından değerlendirilmesinde fiziki ve insani boyut kategorisi ve buna bağlı dört parametre yardımcı bir yol gösterici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda her parametre değerlendirmesi için yapılan analizler birbirini destekleyici veriler sunmakta olup bu veriler taktiksel kentleşme uygulamasının uzun vadede mekânın müşterekleşmesi sürecine ilişkin bir girdi sağlamaktadır.

Yakın çevresinde mahalle sınırları içerisindeki kentsel açık alan dağılımında büyük bir orana sahip olan Kartal Meydan Parkı değerlendirmelerine göre; mevcuttaki çok modlu ulaşım yapısı ile aktif hareketlilik sağlaması, toplumu, sosyal etkileşime teşvik edici geçici kullanımlara sahip olması açısından olumlu yönde değerlendirilirken aktivite çeşitliliğinin yetersiz olması ve kent kullanıcıların uzun süre vakit geçirmesini sağlayacak unsurların bulunmaması olumsuz sonuçlar doğurduğu parametrelere bağlı yapılan analizlerle görülmüştür. Bu noktada taktiksel kentleşme uygulamaları kentsel açık alan çekiciliğini ve işlevselliğini geliştirmesi, ekonomik faaliyetleri teşvik etmesi özellikleriyle yardımcı bir çözüm aracı olmaktadır. Böylece alanı daha güvenli hale getirerek konvansiyonel yaklaşımların yetersiz kaldığı durumlarda yaşanabilir yeni yaşam biçimlerinin oluşmasına katkı sağlamakta ve kent sorunlarını iyileştirmektedir. Bununla birlikte kent kullanıcılarının taktiksel kentleşme uygulamalarıyla mekânsal algılarındaki değişim sürecinde toplumsal farkındalık ve bilincin oluşturulmasını sağlayarak mekânı müşterekleştirmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda taktiksel kentleşme uygulamalarının mekânsal etkisi gözlemlenen süreç içerisinde zaman ve örgüt yapısında meydana gelebilecek değişimlerden dolayı müşterekleşme sürecini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, çalışmanın bir sonraki aşamasında belirlenen parametreler ile kentsel açık alanda taktiksel kentleşme yaklaşımının uygulandıktan sonraki sürecinde gözlemlerine ve değerlendirmelerine katkı sağlayacak stratejilerin ve tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

YAZAR NOTU: Kaynak gösterilmeyen tüm şekil, harita ve tablolar orijinal olup, bu makale için yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2480-2519 DOI:10.31198/idealkent.1140121

Extended Abstract

Common Space at the Intersection of Tactical Urbanization and Urban Open Space: The Case of Kartal Meydan Park

*

Büşra Ertaş
ORCID: 0000-0002-9696-671X
Asena Kübra İmren
ORCID: 0000-0002-0202-1513
Begüm Cebeci
ORCID: 0000-0002-4723-7537
Gamze Sarı
ORCID: 0000-0001-5437-4575
Selen Öztürk
ORCID: 0000-0002-6064-9886
İhsan Tutuk
ORCID: 0000-0003-2373-312X

Tactical urbanization approach is a locally focused renewal type that improves the attractiveness and functionality of urban open spaces and creates usable spaces in cities while producing small-scale, low-cost solutions to urban problems (Derslandes, 2013; Marshall, Duvall and Main, 2016; Lydon and Garcia, 2015; Talen, 2014). It is also defined as a scalable global movement that can be done without legal permission from government (Bermann and Marinaro, 2014; Tavares, 2016). It is an important approach in urban design and planning processes, as it is a new search for economic systems that emerged as a result of changing urban dynamics with the phenomenon of urbanization. It is important to implement this approach in urban open spaces, which offer the potential to increase user-space interaction and create safe living spaces, since it provides community-oriented participation and sharing in a collective environment for city users. Thus, spatial perception is differentiated by creating a common culture. With this differentiated perception, it creates common spaces that diversify with awareness that has important rules and traditions in itself. Common spaces are important in terms of contributing to the socio-cultural

Geliş Tarihi *Received Date:* 04.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

structuring of city- users and the development of common consciousness and belonging.

In this context, the study aims to share the tactical urbanization approach, spatial change process within the framework of common space meeting urban needs through urban open spaces, and to make inferences for its implementation in urban open spaces. First, the concept of tactical urbanization in the evaluation of urban open spaces is explained with the support of current literature. Then, the definition of criteria for the determination of the suitability of the area for tactical urbanization and the spatial evaluations made in the study are included. Tactical urbanization examples are used according to the categories created for the commoning of the space.

When the tactical urbanization examples that define more than one type of urban open space in the world and in Turkey are examined. It is seen that it creates rich areas in the city that enable the interaction of the participants and have interrelated functions such as keeping the urban existence alive in the social sense. It is observed that it creates potential commons in urban open spaces. Therefore, urban open spaces represent an important urban form where tactical urbanization practices are experienced, functional diversity is provided, and future decisions are made. In this direction, realistic demands arising from short-term individual needs are met and joint decisions are taken for the future with the participation of city-participants in the process. A mixed design and an application practice are formed by ensuring cooperation between city stakeholders. In this case, commoning is defined as the capacity of the societies coming together in this whole process to manage urban resources with awareness and diversity. At the same time, consists of social dynamics and communal phenomena rather than the concentrated, outdated and monotonous structures of urban spaces. The relations formed through the places where these experiences are seen are combined under the collective existence, thus creating a common consciousness. In such a perspective, it is thought that solidarity will be developed, relationship styles will be regulated, and egalitarian social relations will reorganize the space (Stavrides, 2015). Therefore, depending on the change in the perception of space, it is ensured that social relations networks are produced, individuals with different identities and structures are directed towards a common goal and a cooperation between stakeholders is established. When evaluated in this context, it is thought that long-term changes in which urban open spaces can experience an important experience through tactical applications in the short term could only be achieved through commoning which reorganizes spatial relationship forms. In this context, the participation of top-down

or bottom-up actors together ensures social-urban integration by bringing individuals together at the point of "common benefit" and developing the ability to act together. While providing this integration, tactical urbanization applications create spatial effects with different qualities depending on many purposes and functions. The tactical urbanization approach shows the effect of more than one common principle in urban open spaces with the spatial effects that can be experienced for the urban society. Thus, the spatial practices produced by the citizens become the combination of common space formations and relations and gain functional diversity in terms of how this could be handled with different approaches in different types of urban open spaces.

In this framework, when the spatial evaluations made in the study area in line with the criteria determined for the suitability of the tactical urbanization approach in the urban open space are examined over the selected area of Istanbul Kartal district, it is seen that there is insufficient green open areas and lack of functional diversity in the neighborhoods except Kordonboyu District, which includes Kartal Meydan Park and supported with open spaces. It is important in terms of tactical urbanization that Kartal Meydan Park and its surroundings have green areas, accessibility, diversity in function and people's age groups. However, since the area does not offer social interaction by using it frequently and lacks diversity in use, it is seen that socialization with the participation of the society, the adoption of the place and the lack of a sense of belonging prevent communing. These values could be regained ensuring the diversity offered by tactical urbanization practices and by the long-term use of the area. Environmental conditions such as land use noise, lighting also depend on the continuity of the tour and the adequacy of the resting areas. Urban-society-space interaction should be considered together while improving the insufficient features in urban open spaces. Tactical urbanization practices provide the space to become active and offer spatial continuity. It can produce a common space that establishes egalitarian and sustainable relations by enabling collective participation to meet the common benefits, the needs of the society and the right to the city.

Kaynakça / References

102. yıl 19 Mayıs coşkusu Kartal'da doyasıya yaşandı (2021,19 Mayıs). *Özgür İstanbul Gazetesi*. 26 Haziran 2022 tarihinde, https://www.ozguristanbul.com.tr/102-yilinda-19-mayis-coskusu-kartalda-doyasiya-yasandi-49287h.htm adresinden erişildi.

19 Mayıs kutlamaları başladı (2022, 17 Mayıs). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://www.tv5.com.tr/19-mayis-kutlamalari-basladi adresinden erişildi.

30 Ağustos etkinlikleri (2018, 30 Ağustos). *Kartal Belediyesi*. 1 Temmuz 2022 tarihinde, https://twitter.com/kartalbld/status/1035197433259720709?lang=zh-Hant adresinden erişildi.

Abdel, H. (2021, 21 Haziran). K-Farm. *ArchDaily*. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/963591/k-farm-avoid-obvious-architects adresinden erişildi.

Ahilik haftası Kartal'da kutlandı (2012, 24 Eylül). *Kartal Belediyesi*. 26 Haziran 2022 tarihinde, https://m.facebook.com/Kartalbld/photos/a.282315938655.145502.205452023655/10151170306523656 adresinden erişildi.

Alfred B. ve Company, Chicago Department of Transportation, Jacobs, R. A., Ross Barney Architects. (2016, 16 Ocak). Chicago Riverwalk. *ArchDaily*. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/780307/chicago-riverwalk-chicago-department-of-transportation-plus-ross-barney-architects-plus-sasaki-associates-plus-jacobs-ryan-associates-plus-alfred-benesch-and-company adresinden erişildi.

Alisdairi, Lana K. (2014). *A cry and a demand: Tactical urbanism and the right to the city*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Washington, ABD,1-26.

Ballı, S. (2021). *Kentsel alternatif alanlar bakımından müştereklik kavramının irdelenmesi: İmrahon bostanı.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli.

Berg, N. (2012,2 Mart). The official guide to tactical urbanism. *Bloomberg.* 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-03-02/the-official-guide-to-tactical-urbanism adresinden erişildi.

Bermann, K. ve Marinaro, I. (2014). 'We work it out': Roma settlements in Rome and the limits of do-it-yourself. *Journal of Urbanism, 7(4),* 399–413.

Bollier, D. (2020). Commoning as a transformative social paradigm. J. G. Speth, & K. Courrier, *The New Systems Reader* içinde (464-482). Routledge.

Camponeschi, C. (2010). The enabling city: Place-based creative problem-solving and the power of the everyday. Major Portfolio Research, York University. *Toronto, Creative Commons*. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://issuu.com/enablingcity/docs/enablingcity adresinden erişildi.

Castoriadis, C. (1991). *Philosophy, politics, autonomy.* Oxford: Oxford University.

Çelik, Ö. (2017). Kent hakkından müştereklerimize kentsel muhalefet tartışmaları: Sınırlar ve imkanlar. *Megaron, 2(4),* 671-679.

Colinday (2018). Placemaking, tactical urbanism, & the struggle for community identity. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://blog.ibe.colostate.edu/2018/03/21/placemaking-tactical-urbanism-the-struggle-for-community-identity/ adresinden erişildi.

Coulleri, A. (2021, 7 Temmuz). Playground landscapes at Santa María Mazzarello Square. *ArchDaily.* 15 Mayıs 2022 tarihinde https://www.archdaily.com/964577/playground-landscapes-at-santa-maria-mazzarello-square-hdh-arquitectos adresinden erişildi.

Coulleri, A. (2021, 5 Ağustos). El Terreno communal garden. *ArchDaily.* 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/966212/el-terreno-communal-garden-vertebra adresinden erişildi.

Demeritt, D. (2009). From externality to inputs and interference: Framing environmental research in geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 34(1), 3-11. https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2008.00333.x

Dube, P. (2009). Actions: What you can do with the city. *C Mag C Magazine,102,*47-48.

Duru, B. (2018, Aralık 10). Müşterekler nedir? Doğal, kentsel, sosyal müşterekler ve kentsel toplumsal hareketlere etkileri üzerine. E. Erdoğan, N. Yüce, & Ö. Özbay içinde, *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti* (s. 10-26). 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://musterekler.sehak.org/2018/12/10/musterekler-nedir-dogal-kentsel-sosyal-musterekler-ve-kentsel-toplumsal-hareketlere-etkileri-uzerine-bulent-duru/ adresinden erişildi.

Eğitimsen, (2021, 19 Aralık). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://twitter.com/egitimsen/status/1472620465097261059 adresinden erişildi.

Ewing, R., Handy, S., Brownson, R.C., Clemente, O. ve Winston, E. (2006). Identifying and measuring urban design qualities related to walkability. *J Phys Act Health, Feb;3(s1).* 223-240. DOI: 10.1123/jpah.3.s1.s223.

Fırat, B. Ö. (2018). Park, mera, sinema: Müşterekleri mülkiyetle birlikte düşünmek. *FelsefeLogos, 68.*

Gehl, J. (2010). Cities for people. *Washington: Island Press*.

Gonzalez, M. F. (2019, 21 Nisan). Şişhane Park. *ArchDaily.* 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/551887/sishane-park-begum-oner adresinden erişildi.

Gupta, S. (2019). Tactical urbanism for a new urban India: An experimental, incremental and participatory approach to designing cities. *Journal of the Indian Institute of Architects*, 84(10), 29–35.

Gündoğdu, M. ve Uğuz, B. (2020). İnsan-mekân etkileşimi bağlamında Kırklareli Merkez Yayla ve Vilayet Meydanları kullanılabilirlik durumunun araştırılması. *Kent Akademisi*, 13(2), 315-337.

Güner, Ç. (2000). Gürültünün sağlık üzerine etkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 9(7),* 1-4.

Han, S. (2021, 28 Nisan) Jinjiang district yucheng street renovation. *ArchDaily.* 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/960680/jinjiang-district-yucheng-street-renovation-fanzhu-design adresinden erişildi.

Han, S. (2021, 13 Temmuz). Spark Pavilion. *ArchDaily.* 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/964894/spark-pavilion-atmoperation adresinden erişildi.

İBB Beyaz Masa (2012, 23 Nisan). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://tr.foursquare.com/v/kartalmeydan%C4%B1/4ecb6934d3e32939cd515dc6?openPhotoId=4f955cdfe4b061a42739beba adresinden erişildi.

İBB Beyaz Masa (2012, 26 Haziran). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://tr.foursquare.com/v/kartal-

meydan%C4%B1/4ecb6934d3e32939cd515dc6?openPhotoId=4fe9bf0be4b0acc4d93b2a62e adresinden erişildi.

İBB Beyaz Masa (2013, 30 Mart). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://tr.foursquare.com/v/kartalmeydan%C4%B1/4ecb6934d3e32939cd515dc6?openPhotoId=515713cce4b04ba481575c64 adresinden erişildi.

İBB Beyaz Masa (2013, 19 Mayıs). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://tr.foursquare.com/v/kartalmeydan%C4%B1/4ecb6934d3e32939cd515dc6?openPhotoId=5198bb39498e3d8ca9d38ebf adresinden erişildi.

İBB Beyaz Masa (2013, 4 Haziran). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://tr.foursquare.com/v/kartalmeydan%C4%B1/4ecb6934d3e32939cd515dc6?openPhotoId=51ae35f2498e630ff3b4ae4e adresinden erişildi.

Kadınlar Kartal'da haykırdı (2020, 28 Haziran). 26 Haziran 2022 tarihinde,http://www.etha15.com/haberdetay/kadinlar-kartalda-haykirdi-mucadelemizi-de-isyanimizi-da-yukseltecegiz-120871 adresinden erişildi.

Kartal Belediyesi (2015, 30 Haziran). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://kartalbld.tumblr.com/post/122836774540/bu-d%C3%BCnya-yoruldu-mu-ku%C5%9Flar-konsun-diyedir adresinden erişildi.

Kartal kitap fuarı hakkında bilgiler (2022, 7 Haziran). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://www.kartal24.com/135108-kartal-kitap-fuari adresinden erişildi.

Kartal Meydanda etkinlik (2017). 26 Haziran 2022 tarihinde, https://cadirkirala.net/projeler/kartal-meydanda-etkinlik/ adresinden erişildi.

Kartal'da 19 Mayıs coşkusu (2022, 21 Mayıs). 1 Temmuz 2022 tarihinde, https://www.yurtgazetesi.com.tr/yerel/kartalda-19-mayis-coskusu-sertab-erener-konseri-ile-taclandi-h201478.html adresinden erişildi.

Kartal'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı törenlerle kutlandı (2022, 23 Nisan). *Özgür İstanbul Gazetesi*. 26 Haziran 2022 tarihinde, https://www.ozguristanbul.com.tr/kartalda-23-nisan-ulusal-egemenlik-ve-cocuk-bayrami-torenlerle-kutlandi-51172h.htm adresinden erişildi.

Kartal'da sarı balonlar, kansere dikkat çekmek için gökyüzüne uçtu (2022,16 Şubat). *Kartal Belediyesi*.26 Haziran 2022 tarihinde https://www.kartal.bel.tr/tr/haberler/Habergoster.aspx?id=19764 adresinden erişildi.

Kartal'da Trabzonspor'un şampiyonluk coşkusu tavan yaptı (2022, 23 Mayıs). *Özgür İstanbul Gazetesi*. 26 Haziran 2022 tarihinde, https://www.ozguristanbul.com.tr/kartalda-trabzonsporun-sampiyonluk-coskusu-tavan-yapti-51317h.htm adresinden erişildi.

Keşan, B. (2021) *Taktiksel kentleşme, çocuk hakları ve katılım.* [PowerPoint slaytı]. 12 Mayıs 2022 tarihinde, https://docplayer.biz.tr/215428229-Taktiksel-kentlesme-cocuk-haklari-ve-katilim-bahadir-kesan-maltepe-belediyesi-strateji-gelistirme-muduru-mail.html adresinden erişildi.

Kızılkan, G. ve Başdoğan, S. (2021). Müşterek mekânlarda kendin-yap şehirciliği // Ortak alanlarda kendin yap şehircilik. *Yapı Dergisi* (465), 48-54.

Kocagöz, U. ve Işıl, Ö. S. (2014). HES karşıtı mücadele ve müşterekler. *II. Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Öğrenci Konferansı* (s. 100-106). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Lak, A. ve Kheibari, Z.S. (2020). Towards a framework for facilitating the implementation of tactical urbanism practices: Assessment criteria in the place-making approach in Iran. *Geoforum, 115,* 54-66.

Lara-Hernandez, J. A. ve Melis, A. (2018). Understanding the temporary appropriation in relationship to social sustainability. *Sustainable Cities and Society, 39,* 366–374.

.

Lydon, M., Bartman, D., Garcia, T., Preston, R. ve Woudstra, R. (2012). Tactical urbanism short-term action, long-term change. *Street Plans Collective. Recuperado* de 10 Aralık 2022 tarihinde, https://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol_2_final adresinden erişildi.

Lydon M. ve Garcia A. (2015). *Tactical urbanism: short-term action for long-term change.* Island Press. Center for Resource Economics.Washington, 171–208.

Löwstett, F.L. (2018*). Enabling temporary use of public space*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). KTH, School of Architecture and the Built Environment (ABE), Stockholm,7-54.

Moreira, S. (2021, 21 Temmuz). Bus terminal and urban renovation in São Luís. *ArchDaily*. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/965411/bus-terminal-of-sao-luis-natureza-urbana adresinden erişildi.

Moreira, S. (2022, 14 Ocak). Praça da Árvore Alto Santo Teresinha. *ArchDaily.* 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/974989/praca-da-arvore-lazo-arquitetura-e-urbanismo adresinden erişildi

Nendo. (2017, 12 Haziran). Tenri Station Plaza Cofufun. *ArchDaily*. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/873465/tenri-station-plaza-cofufun-nendo adresinden erişildi.

Nemeth, J. ve Langhorst, J. (2014). Rethinking urban transformation: Temporary uses for vacant land. *Cities. 40,* 143-150.

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. United Kingdom: Press Syndicate of The Universıty of Cambridge.

Ott, C. (2019,15 Şubat). Cerro Mirador. *ArchDaily.*15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/911317/cerro-mirador-andrea-stanko-wolf-plus-sofia-paz-plus-rolando-gonzalez-vargas adresinden erişildi.

Pereira, M. (2021, 22 Ocak). Requalificação Urbana da Lagoa do Tabapuá. *ArchDaily Brasil.* 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com.br/br/955351/requalificacao-urbana-da-lagoa-do-tabapua-certare-engenharia-e-consultoria adresinden erişildi.

Pfeifer, L. (2013). *The planner's guide to tactical urbanism*. Montreal, Canada Page.

Pintos, P. (2019, 14 Ağustos). Pop-up park. *ArchDaily*.15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/922924/pop-up-park-collectif-parenthese adresinden erişildi.

Pintos, P. (2021, 11 Mayıs). Playground MacroLotto Zero Prato. *Archdaily*.15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/961435/playground-macrolotto-zero-prato-ufficio-planificazione-degli-spazi-pubblici-del-comune-di-prato adresinden erişildi.

Pintos, P. (2021, 24 Haziran). Railyard Park. *ArchDaily*. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/963882/railyard-park-ross-barney-architects adresinden erişildi.

Pintos, P. (2022, 12 Temmuz). Rodda lane intervention. ArchDaily. 9 Aralık 2022 tarihinde https://www.archdaily.com/985166/one-green-mile adresinden erişildi.

Purcell, M. (2008). Recapturing democracy: Neoliberalization and the struggle for alternative urban futures. *Recapturing Democracy: Neoliberalization and the Struggle for Alternative Urban Futures*. Routledge.

PPS -Project for Public Space. (2000). *How To Turn a Place Around: A Handbook of Creating Successful Public Spaces.*

Seattle Department of transportation (2018). *Bell Street Concept Plan*.

Silva, P. (2016). Tactical urbanism: towards an evolutionary cities' approach? *Environment and Planning B: Planning and Design, 43 (6),* 1040–1051.

Simpson, C. (2015). An overview and analysis of tactical urbanism in Los Angeles. *Urban and Environmental Policy Occidental College.* 6-14.

Smith,M. ve Tejani, S. (2015, Mayıs). Tackling tactical urbanism: Exploring the potential for improved social spaces on campus. *Department of Geography and Planning Graduate Projects*.10 Aralık 2022 tarihinde, http://hdl.handle.net/1974/13115 adresinden erişildi.

Stavrides, S. (2015). Common space as threshold space: Urban commoning in struggles to re-appropriate public space. *Footprınt*, 9-20.

Stavrides, S. (2018). *Müşterek mekân, müşterekler olarak şehir*. (C. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2016).

Sparks, E. (2019). Tactical urbanism in San Francisco: A critical planning analysis.

TAK Kondu Kartal Meydanında (2015, 1 Temmuz). *Tasarım Araştırma Katılım*. 26 Haziran 2022 tarihinde, http://takortak.org/blog/tak-kondu-kartal-meydaninda/ adresinden erişildi.

Talen, E. (2014). Do-it-yourself urbanism: A history. *Journal of Planning History.*4 (2),135-148.

TKP'nin Kartal mitinginde binlerce kişi bir araya geldi (2021,12 Eylül). *SOL Gazetesi.* 26 Haziran 2022 tarihinde, https://haber.sol.org.tr/haber/tkpnin-kartal-mitinginde-binlerce-kisi-bir-araya-geldi-simdi-sosyalizm-zamani-313481 adresinden erişildi.

UNFPA-United Nations Population Fund. (2019). State of World Population 2019.

Urbanus. (2010, 29 Mart). Jade Bamboo Culture Plaza. *ArchDaily*. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/53963/jade-bamboo-culture-plaza-urbanus adresinden erişildi.

Venugopal, V. (2020). Commoning practices - Towards becoming 'in common'. Dakshin Vakfı, 1-12.

Wong, J. (2018, 4 Nisan) Urban Bloom. *ArchDaily*. 15 Mayıs 2022 tarihinde, https://www.archdaily.com/891819/urban-bloom-aim-architecture-plus-urban-matters adresinden erişildi.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2520-2559, **DOI:** 10.31198/idealkent.1214599

Konut Alanlarında İşlevsel ve Fiziksel Dönüşüm: Ankara Beysukent-Planlamacılar Sitesi'nden Bulgular

*

Kübra Cihangir Çamur[1]
ORCID: 0000-0003-0343-3306

Fatma Erdoğanaras[2]
ORCID: 0000-0002-0892-8431

Simge Demirbilek Çardak[3]
ORCID: 0000-0002-2369-096X

Öz

Bu çalışma, geçmişte kentin çeperleri ve gelişme alanları olan ancak günümüzün mevcut konut alanlarından bir mahallenin işlevsel ve morfolojik dönüşümünü araştırmaktadır. Kentleşme süreçlerinde yaşanan işlevsel dönüşüm, çok merkezlilik, desantrilizasyon ve alt merkez oluşumları kavramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Araştırmada ticari firmaların konut çevrelerinde yer seçmeyi tercih etmeleri Beysukent-Planlamacılar Sitesi üzerinden sorgulanmakta; işlevsel-fiziksel dönüşüm süreci ve alt merkezleşme eğilimleri ile işlevlerin kümelenmeleri araştırılmaktadır. Adını 1980li yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı bürokratları konut kooperatifinden alan Planlamacılar Sitesi, orta-üst gelir grubuna hitap eden, bahçeli konutlardan oluşan Beysukent mahallesindedir. 1980ler'de planlanan ve 1990lı yılların başında konut çevresi olarak yaşam başlayan Planlamacılar Sitesi, hızla gelişen Çayyolu'na geçiş aksı Angora Bulvarı'ında yer almasıyla ticari işlevlerin yoğun tercihine maruz kalmış, işlevsel-fiziksel dönüşüm sürecine girmiştir. Bu çalışmada, araştırma sorusunun kavramsal çerçevesine yönelik sistematik literatür taraması ve alan araştırması yöntemleri kullanılmıştır. Alandan toplanan nicel veri ile bu verilerin görselleştirmesi yapılarak, bulgular tartışılmıştır. Planlar, arazi kullanımındaki değişimleri belirlemeye yönelik saha çalışmasıyla elde edilen veriler ve ticari firmaların sınıflaması analiz aşamasındaki materyalleri oluşturmaktadır. Çalışmanın bulguları, düşük yoğunluklu konut çevresinin gereklerine göre belirlenen arazi kullanımının giderek ticarete dönüştüğünü; başlangıçta sahip olduğu konut ve konut çevresine ait özgün değerleri, mimari dokusunu ve yaşam çevresi kalitesini kaybetmeye başladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Konut alanlarında işlevsel dönüşüm, fiziksel dönüşüm, merkezi işlevlerin desantralizasyonu, Beysukent-Planlamacılar Sitesi, Ankara*

[1] Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: ccamurster@gmail.com
[2] Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: fcetin@gazi.edu.tr
[3] Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Gazi Üniversitesi, E-mail: simgedemirbilek17@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 05.12.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 29.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2520-2559, **DOI:** 10.31198/idealkent.1214599

Functional and Physical Transformation of the Residential Neighborhoods: Evidence from Ankara Beysukent-Planlamacılar, Turkey

*

Kübra Cihangir Çamur[4]
ORCID: 0000-0003-0343-3306

Fatma Erdoğanaras[5]
ORCID: 0000-0002-0892-8431

Simge Demirbilek Çardak[6]
ORCID: 0000-0002-2369-096X

Abstract

This study's scope is to investigate the processes that transform residential areas functionally and morphologically through decentralization, functional transformation, and sub-center formations experienced in the areas once the periphery of the city of Ankara. It searches transformations caused by the preferences of commercial firms that choose housing environments instead of central places, as in the Beysukent-Planlamacılar case. Beysukent neighborhood appeals to the middle and middle-upper income group, and the Beysukent-Planlamacılar Cooperative was planned as residential mainly. It has been exposed to intense preference for commercial functions and to an unplanned functional-physical transformation process, as it is located on the axis of rapidly developing Çayyolu since the 2000s. In this study, a systematic literature review, quantitative data collection- evaluation, and case study techniques are used. The development plans, and the data obtained through the fieldwork to determine the changes in land use, and classification of commercial uses constitute the main materials in the analysis phase. The findings of the study indicate that the Planlamacılar neighborhood, as its houses increasingly turn into commerce, has started to lose its original urban and architectural fabric, and the quality of life determined by the requirements of the low-density residential area at the beginning.

Keywords*: Functional transformation, physical transformation, decentralization of central functions in residential areas, Beysukent-Planlamacılar Neighborhood, Ankara*

[4] Prof. Dr., Gazi University, E-mail: ccamurster@gmail.com
[5] Assoc. Prof. Dr., Gazi University, E-mail: fcetin@gazi.edu.tr
[6] Master Student, Gazi University, E-mail: simgedemirbilek17@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 05.12.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 29.12.2020

Giriş

Kentler ve kentsel alanlar her geçen gün gelişen, değişen ve dönüşen dinamik yapılardır. Toplumun içinde bulunduğu sosyal, kültürel, yasal ve siyasi koşullar kentin mekan kurgusunda değişimleri beraberinde getirmektedir. 1980ler sonrası Neoliberal politikalar ve küreselleşme süreci kentlerin değişim ve dönüşümünde etkili olmuş, "kentsel dönüşüm" de bu sürecin belirgin bir bileşeni olarak ortaya çıkmıştır.

"Kentsel Dönüşüm" köhnemiş, yıpranmış, sağlıksız, işlevini kaybetmiş alanların dönüşümü ve gecekonduların ıslahı ile 1970ler'de literatüre girmeye başlamış ve 1980ler'de ağırlıklı olarak bu içerikte ilerlemiştir (Akkar, 2006; Görgülü, 2009; Güzey, 2012;). Dönüşüm ülkemizin planlama mevzuatına 1966 yılında kabul edilen 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile girmiştir. Gecekondu alanlarındaki dönüşümü hızlandıran 80ler'in 2000 ve 3000 numaralı gecekondu affı yasaları (Cihangir Çamur ve Korkmaz, 2021) ve son olarak 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile uygulamalar devam etmekte; bir zamanlar kentin çeperleri ve planlı-yeni gelişme alanları olan sağlıklı kentsel dokularında da karşımıza çıkmaktadır. Büyüyerek yayılan kentin alt merkezleşme süreçleri ve saçaklanan merkezi işlevlerin baskısı da bugün kentsel dönüşümün konusu olmaya başlamıştır.

Kent merkezi, merkezi is alanı (MİA) olarak tanımlanmış sınırlı alanlarda yer bulamayan, MİA'nın gerektirdiği yüksek bedeli karşılayamayan ve/veya MİA'nın sağlayamadığı olanakları talep eden, yeterli otopark, ucuz arazi imkanı, temiz çevre, yöneticilere yakınlık, kolay erişim vb. işlevlerin bu yeni dönüşüm süreçlerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar yapılmaktadır (Aydemir, 2004; Jansen ve Ryan, 2019; Köse Doğan, 2008; Mathew, 1992;). Planlama süreçlerinde tanımlanan ve yeni gelişme alanlarının merkezleri, ana kentin alt merkezleri olan çok sayıda (kırmızı) alan boş kalıp, gelişmezken -örneğin Batıkent'te planlanan ve gelişmeyen alt merkezler, mahalle merkezleri vb. - (Celep, 2009); ticari işlevler öncelikle ana yol kenarındaki konut alanlarını dönüştürmeye başlamış (İstanbul'da Maslak- Büyükdere Aksı, Ortabahçe- Ihlamurdere Aksı, Ankara'da Tunalı Hilmi Caddesi-GOP aksı, Bahçelievler 7. Cadde vb.), bu türden ticari alan gelişimi tüm kentleri etkisi altına almıştır.

Bu çalışmada ikinci tür farklı bir gelişme/ticari faaliyete dönüşüm görülmektedir. Bu dönüşümde işlevler hem kümelenmekte hem de akslarda kalmayıp konut bölgesinin içine sirayet etmektedir. Yani aksiyel değil, böl-

gesel bir dönüşüme yol açılmaktadır. Bunun İstanbul Levent'te (Akyel, 2003; Özkan, 2006), Sultanahmet ve Cankurtaran Mahalleleri'nde (Ergun, 2010) Ankara Bahçelievler'de (Uysal Bilge, 2021; Ünsal Topaç, 2019) ve Gaziosmanpaşa'da (Belli ve Boyacıoğlu, 2007; Resuloğlu, 2014), Konya Armağan Mahallesi'nde ve Öğretmen Evleri Mahallesi'nde (Dikici Köseoğlu, 2009; Dikici Köseoğlu ve Aydın, 2009), Diyarbakır Kayapınar'da (Kaya, 2018) konut alanlarını ticarete dönüştüren, kent merkezi içeriğine uygun ve işlevsel çeşitlilik arz eden, yani tam bir alt merkez oluşturan örnekleri bulunmaktadır.

Ankara Beysukent-Planlamacılar Sitesi ve yakın çevresi de bu tür bir merkezi saçaklanmanın etkilerinin görüldüğü orta, orta-üst gelir grubuna hitap eden konut bölgesidir. Burada farklılaşan boyutu işlevsel kümelenme oluşturmaktadır. Bu kümelenmeye yol açan dinamiklerin ve etmenlerin çalışılması, planlama disiplini için yer seçimini belirleyen bileşenleri ortaya çıkarması ve kentlerin geleceğinde alt merkezleşme, karma kullanımların bir arada olma olasılıklarının ortaya çıkarılmasına yönelik tartışmalara katkı sağlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Kentsel dönüşüme yönelik yapılan ulusal ve uluslararası literatür taraması, "kentsel dönüşüm", "işlevsel dönüşüm", "yeniden kullanıma adaptasyon", "konut alanları" , "banliyö alanları" anahtar sözcükleri ile "şehir planlama", "şehir ve bölge planlama" anahtar sözcükleri üzerinden Scopus ve WoS tabanlı literatür ile 1950-2021 yıl sonuna kadar olan dönemde yapılmıştır.

Ekonomik, sosyal, toplumsal, kültürel boyutlarıyla farklı alanlarda yaşanan her türlü değişim (Dikici Köseoğlu ve Aydın, 2009) beraberinde yapılı çevrede somut olarak gözlemlenebilen değişiklikleri de getirmekte; kentsel mekânı etkilemektedir. Bu süreçte kentsel yapılı çevredeki değişiklikler, kentsel yapılı çevrenin morfolojik, işlevsel, görsel, bağlamsal özelliklerinin değişmesine neden olmaktadır (Ünlü, 2006). Ünlü (2006)'nın kentin tümünü ya da belirli bir kısmını ilgilendiren değişiklikleri birinci düzey, yaşadığımız yerde kolayca tanık olabileceğimiz somut değişiklikleri ikinci düzey, bina bazında yapılan gözlemlenebilir değişiklikleri üçüncü düzey, mimari projelere yönelik değişimleri dördüncü düzey ve binanın içyapısını ilgilendiren teknik değişimleri beşinci düzey olarak adlandırdığı görülmektedir. Çalışmada bahsi geçen işlevsel dönüşüm, herhangi bir üst ölçek kararı olmaksızın kentin prestijli banliyö konut alanlarında "işyerlerine dönüşen konutlar" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevcut literatürde yeniden kullanıma adaptasyonun tartışılmaya başlanması 1960-1970lere dayanmaktadır (Cantell, 2005). Yeniden kullanıma adaptasyon konusunun tarihi çevre/ tarihi yapılarda (Apaydın, 2013; Aydın ve Okuyucu, 2007; Elsorady, 2013; Gazi ve Boduroğlu, 2015; Giresun, 2017; Stas,2007;), endüstri yapılarında (Büyükarslan ve Günay, 2013; Cantell, 2005; Köksal ve Ahunbay, 2006; Taner, 2011;), kamu / eğitim/ kültür binalarında (Selçuk, 2006), ticari/ ofis binaları üzerinde (Bullen, 2007; Remøy and Van der Voordt, 2014) çalışmaları bulunmaktadır. İşlevsel dönüşüm çalışmalarının koruma, mimarlık ve sürdürülebilirlik konularını içermektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan banliyö konut alanlarının işlev değiştirerek yeni kullanıma adapte olması ise, kentin geleneksel merkezi iş alanlarının bulundukları yerde büyüyemesiyle saçaklanarak yeni alt merkezler oluşturması sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması kent merkezlerinin desantralizasyonu ile oluşan alt merkezler ve çok merkezli kent modeli, ticari/ ofis kullanımlarının konut alanları içinde yer seçmesi ve bu alanda işlevsel kümelenme dinamiklerinin araştırılmasını kapsamaktadır (Tablo 1):

Tablo 1: Araştırma Konusu İçeren Seçilmiş Çalışmalar

ÇALIŞMALAR	YAZAR(LAR)	ÇALIŞMA ALANI	YIL	YÖNTEM
Konut Alanlarındaki İşlevsel Dönüşümü Konu Alan Çalışmalar	Apaydın Başa	İstanbul	2002	Fotoğraf, plan ve kesitler, arazi kullanımı
	Akyel	İstanbul	2003	Planlar, fotoğraflama, arazi kullanımı
	Belli ve Boyacıoğlu	Ankara	2007	Yapıların inşa edildiği döneme yönelik orijinal belgeler ve bölgede yapılan tespitler
	Dikici Köseoğlu	Konya	2009	Devlet kurumlarından alınan bilgiler, fotoğraf ve planlar
	Utku	Konya	2015	Anket çalışması, orijinal proje ve fotoğraflar
	Kaya	Diyar-bakır	2018	Çalışma alanında yapılan tespitler, fotoğraflama, planların sayısal ortama aktarılması, kullanıcı görüşmeleri
	Yenidoğan	İstanbul	2018	Mekansal analizlerde ArcGIS, Photoshop, Netcad prgogramlarının kullanılması, anket çalışmaları ve SPSS-Excel

				programlarında değerlendirme
	Mısırlısoy ve Günçe	Lefkoşa	2019	Saha Araştırması ve Kullanıcı anketleri
	Lale ve Koca	Ankara	2021	Arşiv(planlar ve fotoğraflar) ve saha çalışmaları
Merkezler, Tek Merkezli ve Çok Merkezli Kentler ve Kent Kuramlarını Konu Alan Çalışmalar	Champion	-	2001	Mevcut yazın üzerinden değerlendirme
	Aydemir	-	2004	Mevcut kuramlar üzerinden değerlendirme
	Bertaud	Atlanta (Amerika)-Barcelona (İspanya)	2004	Mevcut yazın üzerinden karşılaştırmalı değerlendirme
	Gökçe	Ankara-Türkiye	2005	Kent Merkezi Kuramları üzerinden derinlemesine araştırma
Merkezi İş Alanından Desantralizas-yon, Ofis Faaliyetleri, Bilgi Teknolojileri-ne Dayalı Ofis Faaliyetlerini Konu Alan Çalışmalar	Kutay	Pittsburgh-Amerika	1986	Anket, yüzyüze derinlemesine görüşmeler, model formülasyonu
	Duvivier, Polèse & Appa-ricio	Kanada	2017	Ekonometrik Sonuçların Değerlendirilmesi
Banliyö Şehir Merkezleri, Ofisler, Ofis Kümeleri, Ofis Parkları, Çok Merkezli Kentler, Banliyölerde Yer Seçen Ofisleri Konu Alan Çalışmalar	Matthew	Kanada	1992	Çalışma alanlarının fiziksel evrimlerinin, ofis tür ve konumları ile yüz yüze temas davranışlarının incelenmesi
	Archer and Smith	Orlando- Amerika	1993	Temsil bir model üzerinden arz ve talep faktörlerinin test edilmesi
	Jansen, Wünneman & Roost	Frankfurt/Rhine-Main Bölgesi-Almanya	2016	Konumların derinlemesine analizi ve nitel görüşmeler
	Jansen and Ryanc	Boston-Amerika	2019	Nitel- yarı yapılandırılmış görüşmeler

Yapılan taramada kentsel dönüşümün 1950li yılların sonunda sokak iyileştirmesi üzerinden tartışılmaya başladığı görülmektedir. Aynı araştırmada ofis alanlarının banliyö alanlarında yer seçmesine yönelik yapılan literatür taramasında ise konu ile ilgili ilk yayınların 1970li yıllara dayandığı belirlenmiştir. Hem konut alanlarında dönüşüm ile yeniden kullanıma adaptasyonun hem de ofis alanlarının yer seçimlerine dair araştırmaların son yıllarda önem kazandığı görülmektedir.

Görgülü (2009), Harvey (1985)'e yaptığı atıfla, ilk kentlerin oluşumundan günümüze kadar geçen süreçte insanlık tarihinin fiziki mekanların değişim ve dönüşüm süreçlerini etkilediğinden ve bu durumun kent yaşamı ile kent koşullarının bir sonucu olarak kentsel formun dinamik yapısının bir göstergesi olduğundan bahsetmektedir. Burada sözü geçen dönüşüm kenti ve kent yaşamının her boyutunu etkilemekte ve bu süreç hem hızlı yaşanırken hem de çöküşler, gerilemeler gibi farklı yönleri de içermektedir. Kentsel dönüşüm, kentsel sorunları çözmeye yarayan bir vizyon ve eylemdir ve bu vizyon ve eylemler kapsamlı ve bütünleşik olarak bir alanın ekonomik, fiziksel, toplumsal, çevresel koşullarının kalıcı olarak iyileştirilmesini sağlamaya çalışmaktadır (Roberts, 2017). Kentsel dönüşüm farklı boyutları içinde barındıran bir kavram olup (Özden, 2006; Polat ve Dostoğlu, 2007); sosyal boyut, ekonomik boyut, fiziksel/tasarım boyutu ve yasal-yönetsel boyut birlikte kentsel dönüşüm kavramını oluşturmaktadır (Polat ve Dostoğlu, 2007).

Akkar (2006)'ya göre 19.yüzyıldan günümüze dünyada uygulanan kentsel dönüşüm politika ve müdahale biçimleri farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır: Kentsel Yenileme, Kentsel Yeniden İnşa, Kentsel Gelişim, Kentsel İyileştirme, Kentsel Yeniden Yapılandırma, Kentsel Canlandırma ve Kentsel Koruma dünyada uygulanan kentsel dönüşümde müdahale biçimleridir. Ataöv ve Osmay (2007)'ye göre Türkiye'de önce fiziksel mekana müdahale ile başlayan müdahale biçimleri, dünyada değişen planlama yaklaşımları ve Türkiye'ye yansıması çerçevesinde daha kapsamlı ve sosyo-ekonomik boyutları içerecek biçimde çeşitlenmiştir: Sağlıklaştırma (gecekondu bölgelerinde, iyileştirmeye yönelik alanlarda ve apartman alanlarında), Yeniden yapılandırma(gecekondu bölgeleri), kentsel yenileme (gecekondu bölgeleri ve kentsel alanlar), koruma (tarihi alanlarda), soylulaştırma (tarihi alanlarda ve tarihi konut alanlarında), yeniden geliştirme (yeni siteler ve kapalı yerleşim alanlarında).

Tekeli (2003)'e göre kent mekânında değişim ve dönüşmeyi gündemde tutan nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler arasında kentteki nüfusun sürekli olarak artması, kentin ekonomisinin gelişmesi ve dünyaya eklemlenme (Eren, 2022) biçimindeki değişiklikler yer almakta; teknoloji, ulaşım sistemleri ve iletişimdeki gelişmeler, toplumda meydana gelen sosyo-kültürel değişimler ve kentsel dokulardaki eskime, süzülme köhneme süreçleri (Polat, 2005) bulunmaktadır. Aysu (1977) ise, bir yapının veya kentsel dokunun oluşum sürecindeki başlangıç koşulları ile ele alındığı zaman dilimi koşulları arasındaki maddi ve manevi farkları, yaşlanan anlamında kullanılan 'ob-

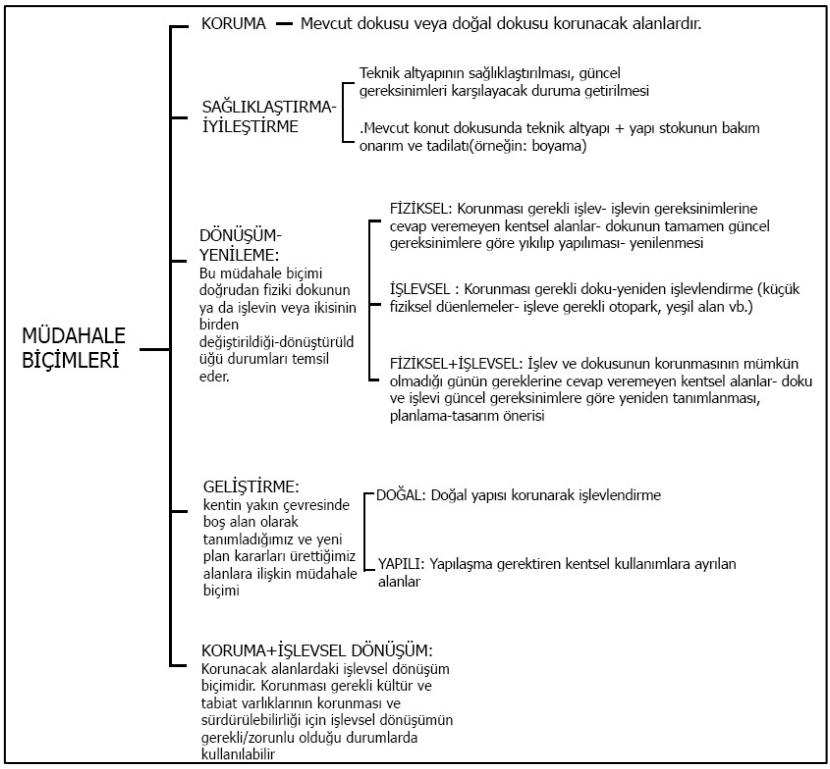
solescence' ile eşleştirmekte ve eskime sözcüğü ile tanımlamaktadır. Tiesdell vd. (1996), işlevsel eskimeyi, yapıldığı dönemin ihtiyaçlarına göre oluşmuş bölgenin, kentin demografik ve ekonomik büyümesiyle fonksiyonel değişim ve gelişmelerden etkilenerek farklı bir işlevsel kullanım alanına dönüşmesi olarak tanımlamaktadır.

Binalar, değişen kullanıcılar ve gereksinimler nedeniyle orijinal işlevlerini kaybetmekte ve güncel kullanımlara adapte edilmektedirler (Tuğlu Karslı ve Aytıs, 2018). Douglas (2006)'ya göre adaptasyon bir binanın kapasitesini, işlevini veya performansını değiştirmek için yapılan bakımın yanı sıra bir binayı yeni koşullara veya gereksinimlere uyacak şekilde ayarlamak, yeniden kullanmak veya yükseltmek için yapılan herhangi bir müdahale anlamına gelmektedir. Mevcut binalarla ilgili olarak ise bir tür kullanım değişikliğini öneren daha dar bir anlama sahip olmuştur (Douglas, 2006). Bullen (2007)'ye göre adaptasyon kentsel yenilemenin bir parçasıdır ve bu durum binaların kazanılmasını hedeflemekte ve mevcut binaların sürdürülebilirliği için etkili bir strateji olarak kabul edilmektedir (Ball, 1999; Brand, 1994; Pickard, 1996; Kohler, 1999; Latham, 2000; Cooper, 2001; Kohler ve Hassler, 2002; Douglas, 2002; Gregory, 2004 yazarlarından aktaran Bullen, 2007). Cantell (2005) ise yeniden işlevlendirmeyi "uyarlanabilir kullanım" olarak adlandırmakta süreci ise yapısal olarak sağlam eski binaların ekonomik olarak uygun yeni kullanımlar için geliştirildiği bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Yapılarda, tarihsel-kültürel (Taner, 2011), çevresel (Apaydın Başa, 2002; Aydın ve Yaldız, 2010; Taner, 2011), ekonomik (Apaydın Başa, 2002; Aydın ve Yaldız, 2010; Giresun, 2017; Selçuk, 2006;) ve teknolojik (Apaydın Başa, 2002) nedenler ile işlevsel dönüşüm görülebilmektedir. İşlev dönüşümünde bir etken de imar mevzuatındaki değişikliklerdir (Selçuk, 2006).

İşlevlerini yitiren yapıların yıkılmasından ziyade işlevinin dönüştürülmesi ekonomik açıdan daha uygun olmaktadır (Apaydın Başa, 2002; Büyükarslan ve Güney, 2013; Giresun, 2017; Stas, 2007; Taner, 2011;; Yaldız ,2003;). İşlevi dönüştürülecek mevcut yapının amacının belirlenmesinde kent dokusunun ekonomik ortamı etkili olmaktadır (Selçuk, 2006).

Yeni işlev verilecek binalarda yapının işleve uygun olması gerekmektedir (Aydın ve Yaldız, 2010). Mevcut yapılardaki fiziksel ve işlevsel dönüşüm biçimleri kent planlamada kullandığımız müdahale biçimleri ile açıklanabilmektedir:

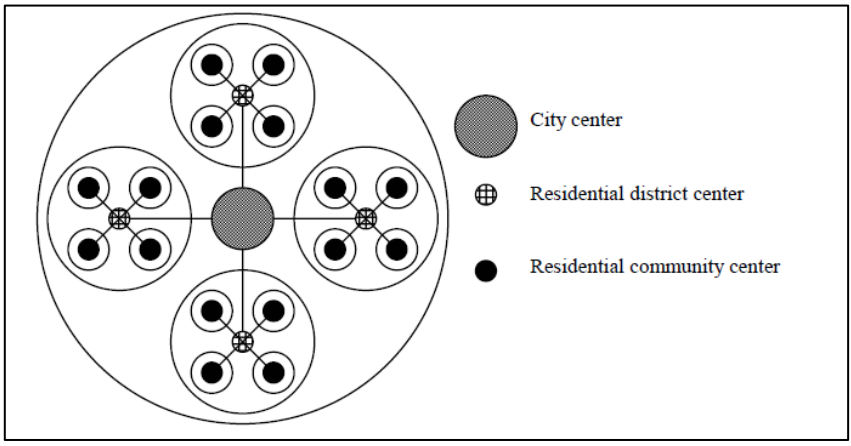

Şekil 1: Kent Planlamada Kullanılan Müdahale Biçimleri (Cihangir Çamur, 2017)

İşlevsel dönüşüm literatürde daha çok tarihi alanlar ve endüstri alanları üzerinde araştırılmıştır ve yeniden kullanım, yeniden işlevlendirme, işlevsel yaşatma, yeniden kullanıma adaptasyon başlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak yeniden kullanım potansiyeli olan yapılara yeni işlev verecek şekilde müdahale etmek sadece tarihi alanlarda ve tarihi yapı özelliği taşıyan yapılarda değil yakın zamanda inşa edilmiş ancak çevresel, ekonomik, işlevsel nedenlerden dolayı yapılış amacına hizmet edemeyen yeni yapılarda da görülebilmektedir (Aydın ve Okuyucu, 2009; Kuban, 2000).

Merkezler, kentlerdeki değişimi en yoğun gözlemleyebileceğimiz alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökçe, 2005). Küreselleşme, hizmet sektörünün yaygınlaşmasını tetiklemiş; merkezlerde dönüşüm süreci başlamıştır (Yenidoğan, 2018). Champion (2001), demografik rejim (nüfus değişimde yaşanan farklılıklar, yüksek yaşam beklentileri, etnik çeşitliliğin artması, hane halkı büyüklüğündeki azalmalar vb.) ve yerleşim sistemlerinin çok merkezli kentsel yapılanmaların ortaya çıkmasında etkili olduğundan bahsetmektedir.

Konsantirik büyüyen kentlerde tek merkez bulunurken farklı formlardaki kentlerde bazen iki veya daha fazla merkez gelişebilir. Bu merkezler arasında bir hiyerarşi bulunmaktadır. Örneğin, günlük ihtiyaçları karşılayan köy/kasabalarda tek merkez bulunurken kentlerde en az iki kademe merkez (günlük ihtiyaçların karşılandığı bir komşuluk merkezi ile tüm kentliye hizmet sağlayan asıl kent merkezi) olabilmektedir (Aydemir, 2004:222). Mitković and Dinic (2004)'e göre, yeni ve insancıl bir yerleşim bölgesinin mekansal organizasyonu, yaşayanların ihtiyaçlarına göre şekillenir. Yerleşim bölgesinin uygun derecedeki sosyal merkez ile mekansal birimlere ayrılması, şehir fonksiyonlarının desantralizasyonu, trafik ağının rahatlatılması yerleşim bölgesi sakinlerini bir araya getiren bileşenlerdir. Organizasyon açısından bir bölge, yerleşim bölgelerinden ve yerleşim bölgelerinin merkezlerinden oluşmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Kent içindeki Merkezi İş Alanı ve Alt Merkezler (Maksimović, 1980'den aktaran Mitković and Dinic, 2004)

Merkezler, amaç işlev ve fiziksel gelişme biçimlerine göre sınıflanıp, aşama/kademe sırasına göre (Aydemir, 2004:222) sıralanabilirken; Ćuković (1985)'e göre merkezler kademelerine göre, işlevlerine göre, biçimlerine göre, başlangıç zamanına göre, karakter ve hareket türlerine göre ve şehirdeki konumlarına göre sınıflandırılabilir . Wang ve Zhou (1999)'ya göre, küreselleşme ile giderek devletten bağımsız bir hüviyet sergileyen ve büyüyen şirketlerin ortaya çıkışının; teknolojisi ve düşünsel girdisi yüksek sektörlerin hedeflenmesi ile gelen modernist diyebileceğimiz bir anlayışın getirdiği dönüşüm; kentlerin gelişme politikalarını, stratejilerini ve fiziksel yapılarını değiştirmektedir (Ulu ve Dökmeci, 2003).

Dijitalleşme, üretime dayalı ekonominin yerin hizmete dayalı ekonomiye bırakması, esnek çalışma modelleri (yarı zamanlı çalışma, home- ofis, çoklu iş), erişilebilirlik gibi etkenler konum faktörlerinin önemini azalmakta ve hem zamansal hem de mekansal ayrışma süreçlerini gerçekleştirmektedir. Ayrıca küresel ekonominin liberalleşmesi banliyö alanlarındaki iş yerleri için talepler oluştururken önceden dezavantajlı durumda bulunan banliyö alanları altyapı bağlantılarının gelişmesi ve güçlü erişilebilirlik ile avantajlı konuma gelmektedir. Çok merkezli metropol kent yapısının sonucu olarak uluslararası iş merkezleri veya "yeni şehir merkezleri" (Helbrecht ve Dirksmeier, 2009) hem şehir içindeki merkezi konumlarda gelişmekte hem de banliyölerde daha görünür hale gelmektedir (Jacop Trip, 2007'den akt. Jansen ve ark., 2016).

Sosyal, ekonomik, çevresel ve yasal süreçleri barındıran kentsel dönüşüm kavramı, kimi zaman yasalarla şekillendirilip, tetiklenirken kimi zaman da süreç kendiliğinden meydana gelmektedir. Kentler arası mekansal örgütlenmede yaşanan dönüşümler sanayileşme süreci ile değişmiş; ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve üretim tekniklerindeki yenilikler (Archer and Smith, 1993; Kutay, 1986) ile işgücünün sanayi sektöründen hizmetler sektörüne kayması (Knapp ve Schmitt, 2003) bazı kentsel fonksiyonların kent merkezi dışında yer seçmesine neden olmuştur. Bu durum tek merkezli şehirlerden çok merkezli kentsel bölgelere (Kloosterman ve Musterd, 2001) veya mega şehir bölgelerine dönüşümüne ve bu alanlarda iş faaliyetlerinin yoğunlaşmasına sebep olmaktadır (Jansen ve ark., 2016). 1980ler'den sonra çeperlere doğru yayılım gösteren ekonomik faaliyet ve kalifiye işgücüne dayanan işlevler bu alanların yeni kümelenme alanları olarak tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Ofis alanlarının merkezi iş alanlarından desantralize olarak banliyölerde yer seçmesi ise merkezi iş alanının "itici"; banliyö bölgelerinin "çekici" (Jansen ve Ryan, 2019) faktörlerine bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, araştırma sorusunun kavramsal çerçevesine yönelik sistematik literatür taraması ve alan araştırması yöntemleri kullanılmıştır. Alandan toplanan nicel veri ile bu verilerin görselleştirmesi yapılarak, bulgular tartışılmıştır.

Literatür taraması için uluslararası veritabanı (Scopus, Web of Science) ve ulusal literatür araştırılmıştır. "Kentsel dönüşüm", "işlevsel dönüşüm", "yeniden kullanıma adaptasyon", "konut alanları" , "banliyö alanları" anahtar

sözcükleri ile "şehir planlama", "şehir ve bölge planlama" anahtar sözcükleri üzerinden yapılan Scopus ve WoS tabanlı literatür ile 1950-2021 yıl sonuna kadar olan dönemde 679 sonuç elde edilmiştir. 2010-2021 arasında yayınlanan çalışmaların toplam yayınlara olan oranının %85'ten fazla olduğu belirlenmiştir. Aynı araştırmada ofis alanlarının banliyö alanlarında yer seçmesine yönelik yapılan uluslararası literatür taramasında ise "ofis alanları", "banliyö alanları", "alt merkez", "desantrilizasyon", "çok merkezlilik", "ofis kümeleri", "ofis gelişimi", "işgücü" anahtar sözcükleri ile "şehir planlama", "şehir ve bölge planlama" anahtar sözcükleri üzerinden yapılan Scopus ve WoS tabanlı literatür ile 1970-2021 yıl sonuna kadar olan dönemde 215 sonuç elde edilmiştir. Araştırmada 2010 sonrasında yayınlanan çalışmaların toplam yayınlara oranının %53 olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada önce işlevsel dönüşüm/yeniden kullanıma adaptasyon ve banliyö alanlarında yer seçen kullanımlara dair kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. İnceleme alanı olarak seçilen Ankara Beysukent- Planlamacılar Sitesi için tarihi süreçte araştırma yapılmış önce Ankara daha sonra Planlamacılar Sitesi özeline inilmiştir. Çalışma alanında arazi kullanımı ve fotoğraflama yapılmıştır. İşlev değiştiren konutlar müdahale biçimlerine göre gruplandırılmıştır:

Dönüşüm – Yenileme: Konut dokusunun ya da işlevinin veya ikisinin de değiştirildiği/dönüştürüldüğü müdahaleler

1. İşlevsel Dönüşüm: Konut işlevinin değiştiği, işleve bağlı tadilat yapılan müdahaleler
    1.1. İşlev dönüşümünün küçük tadilatlarla binanın orijinal görüntüsünü devam ettirdiği müdahaleler (boya, cephe kaplama vb.)
    1.2. İşlev dönüşümü ile mevcut yapının taşıyıcı sisteminin korunduğu; ancak kapsamlı değişimler geçirerek orijinal konut görüntüsünün değiştiği müdahaleler (balkon boşluklarının binaya dahil edilmesi- kapatılması, çatı katının yaşam alanına çevrilmesi vb.)
2. Fiziksel ve İşlevsel Dönüşüm: Konutun yıkılarak/ ikiz konutların birleşerek işleve uygun yeni bir binanın yapılması (m2 artışı, kat artışı, yapının mimari şemasının değişmesi, ilk plan ve görünümden tamamen vazgeçilmesi vb.)

Çalışmanın nicel araştırma boyutunda detaylı arazi kullanımı yapılmış, konutları işyerine dönüştüren faaliyetler, Meslek Grupları ve NACE kodlarına (Ticari Faaliyetlerin Avrupa Birliği İstatistiksel Sınıflandırılması- Nomenc-

lature des Activités Économiques dans la Communauté Européenne) göre gruplandırılarak, yıllara göre karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

Ankara'nın Planları ve Makroform-Merkez İlişkisi

Türkiye'nin başkenti Ankara'nın, Cumhuriyet'in ilanı ile modernleşmesi, yaşanan gelişmelere bağlı olarak demografik bileşenlerinin "sistemli" değişim ve dönüşümü hedeflenmiştir (Küçüktaşdemir, 2019). Ankara'nın modern bir başkent olması amacıyla planlarla gelişmesi hedeflenirken bu planlar kentin makroformuna yön vermiştir.

Ankara'nın ilk planı olan ve 1924-1925 yıllarında hazırlanan Lörcher Planı Başkent'e "Türkiye Cumhuriyeti'nin planı olan ilk kenti" olma ünvanını kazandırmıştır (Şenöz Orsan ve Karadeniz, 2019) Kentin bugünkü kentsel yapısının temel kurgu ve kararları ise Herman Jansen tarafından hazırlanan ve 1930lu yılların başında yarışma süreci ile elde edilen Jansen Planı ile oluşturulmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin ilk konut kooperatifi ve ilk toplu konut girişimi olan (Tekeli ve İlkin, 1984: 7)Bahçelievler Konut Kooperatifi, üst kademe bürokratlar tarafından Ankara'da kurulmuştur (Tekeli, 2010:182). II. Dünya Savaşı sonrasında ise hızlı kentleşme ve sanayide çalışan nüfusun artması, ilginin işçi konutları ve gecekondulara kaymasına neden olmuştur (Keleş, 1982:38). 1957 yılında onaylanan Ankara'nın yeni planı olan Yücel-Uybadin Planı, belediye sınırları içinde batı, kuzey doğu yönlerinde bir çevre yolu ile kuşatılmış, yağ lekesi şeklinde bir gelişme gösteren tek merkezli, gecekondusuz, oldukça yoğun, görece homojen bir yapı öngörmüştür. Konya-Samsun Yolu olarak adlandırılan çevre yolu önerilmiştir.Bu dönemde Kat Mülkiyeti Kanunu yürürlüğe girmiş; Lörcher ve Jansen planlarında Yenişehir için öngörülen 2 katlı Bahçeli evler konut dokusu kentin silüetini de değiştirerek 4-10 kat arası yüksekliğe ulaşmış; ancak altyapı eski haliyle kalmıştır. (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007:64).

Kalkınma Planları dönemine girilen 1960'lı yıllarda, Tekeli(2010)'a göre, Kat Mülkiyeti yasasının yürürlüğe girmesiyle kooperatif eliyle konut üretiminin ikinci aşaması başlamıştır. Ancak bu konut sunum biçimi büyük ölçüde orta sınıfa ve işçi kesimin üst gelir düzeyinde olan kesime hitap etmiştir. Kent merkezi ile karşılaştırıldığında daha düşük arazi değerlerine sahip çeper bölgelerde görülen kentsel nitelikteki ilk yerleşmeler kooperatiflerin bu alanlarda yer seçmesiyle 1970li yılların ikinci yarısında ortaya çıkmıştır .Kent içinde yer seçemeyen memur kooperatifleri ise Eskişehir Yolu üzerinde 10-20'nci kilometrelerdeki arazilerde talepler oluşturmaya başlamıştır (Altaban, 1986). 1969

yılında Ankara'da Metropoliten Alan Nazım İmar Planı Bürosu tarafından 1990 Ankara Nazım Planı'nı hazırlanmış; Bu plan "bir esnek ilkeler planı" ya da "iskelet plan" olarak 1982 yılında onaylanmıştır (Geray, 2000). Planda doğu-batı aksı kentin gelişim yönü olarak belirlenmiş ve Sincan, Batıkent ve Organize Sanayi bölgeleri bu yönlendirmeler ile yer seçmiştir (Akdeniz, 1997). Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu'na göre Ankara'nın 1990 Nazım Planı'nda öngörülen makroformun oluşturulmasında kooperatifleşme bir araç olarak nitelendirilmektedir (Kamacı, 2009).

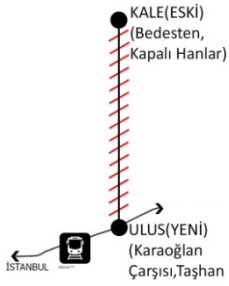
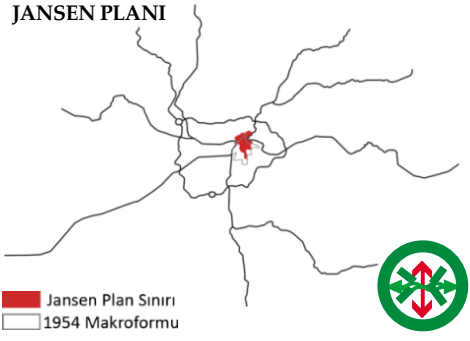
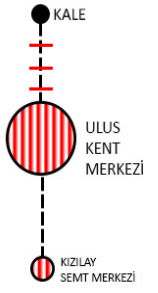
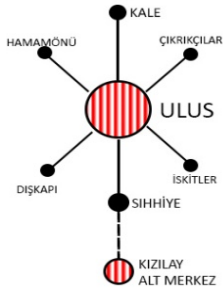
1986 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyeleri tarafından yürütülen bir çalışma ile "Ankara 2015" çalışması hazırlanmıştır. Ankara 2015 çalışması gerek kamu kuruluşlarının yer seçme süreçleri, kent içindeki ulaşımın örgütlenme biçimleri, altyapı sistemleri, arsa fiyatlarının kontrolü, merkez oluşumu, sanayi yer seçimi gerekse de kent makroformunu etkileyen süreçlerdeki değişimi beraberinde getirmiştir (Aras, 2008). Aras'a göre ıslah imar planları Ankara'da çanak içinde orta ve orta-üst sınıfın yoğunlaşmasına neden olurken; üst gelir gruplarının da güneybatı yönünde çepere doğru yayılma taleplerini artırmıştır. Alkan Gökler (2014)'e göre 1980-1990 yılları arasındaki dönemde çeperlerde inşa edilen müstakil konutlara, en çok Ahiboz, Beytepe, Çayyolu ve Mutlukent mahallelerinde rastlanılmaktadır.

Ankara Metropoliten Alan ve odağında yoğunlaşan sorunları çözebilmek, parçacıl gelişmeleri durdurabilmek ve plan dışı gelişmeleri kontrol altına alabilmek amacıyla desantralizasyonun önerildiği 2025 yılı erimli planlama çalışmaları yürütülmüş; ancak plan sınırı önce Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmış; daha sonra iptal edilmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007:52). . Bakanlık tarafından yürütülen planlama çalışmalarında ise özellikle Güneybatı Ankara ve çevresi kentteki en yüksek arsa fiyatlarına sahip spekülasyonun en yoğun yaşandığı parçalardan biri olmuştur (Aras, 2008). 2004 tarihinde yürürlüğe giren "5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu" çerçevesinde 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı 2007 yılında onaylanmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007).

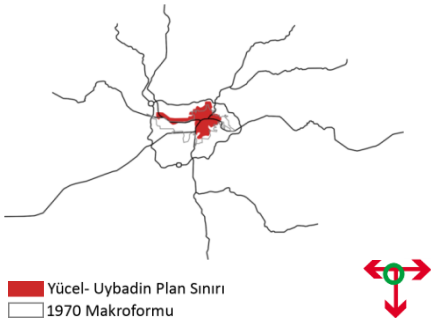
Ankara metropoliten kentinin çekirdek alanı Lörcher, Jansen ve Yücel-Uybadin Planları ile oluşmuş; çeperlerin oluşumunda ise 1990 Ankara Nazım Planı etkili olmuştur. 1975-1985 yılları arasında merkez Kızılay'dan Tunalı'ya sıçramış; Tunalı Kavaklıdere bölgesi hareketlenmiş; 1990 Ankara Nazım Planı ve onaylı olmamakla birlikte Ankara'nın bugünkü makroformunda önemli etkileri olan Ankara Yapısal plan çalışmaları ile desantrilize edilen kentte yeni alt merkezler oluşmaya başlamıştır (Cihangir Çamur ve Yenigül, 2013). 1986-1999 döneminde ise merkezi işlevler Gaziosmanpaşa, Turan Güneş Bulvarı ve

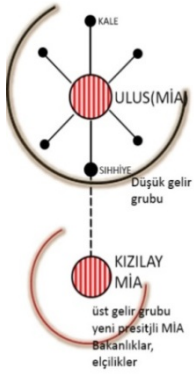
Yıldız bölgesine sıçramıştır. 1990lı yıllarda yapılan arazi kullanım çalışmalarında üretici servislerin, ofislerin hızla kentin güney yönünde, Kavaklıdere, Çankaya, Cinnah ve Gaziosmanpaşa'da yer seçmeye başladıkları görülmüştür. 2000li yıllar sonrasında ise Balgat, Öveçler, Mebusevleri, Bahçelievler, Konya Yolu ve Çetin Emeç Bulvarını referans alan gelişmeler, Söğütözü, Çukurambar, Eskişehir Yolu, Turan Güneş Bulvarını odak alan Yıldız Bölgesi'ne sıçrayan merkez işlevleri bulunurken; aynı dönemde Bilkent ve Çayyolu bölgesinde üretici servislerin dağıldığı görülmektedir (Cihangir Çamur, 2009; Gökçe, 2013 : 34).

Tablo 2: Ankara'da Planlarla Gelişme ve Merkezlerin Konumu

PLANLAR	MERKEZ KONUMU
LÖRCHER PLANI	
	
JANSEN PLANI	
	 1950 öncesi dönem
	 1950 sonrası dönem

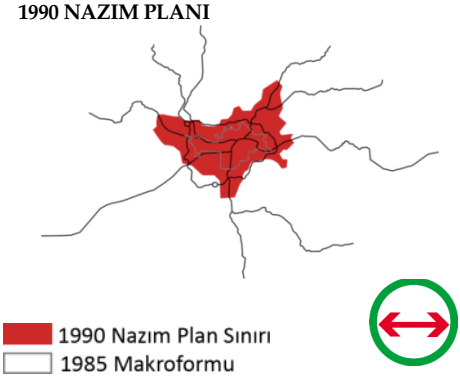
YÜCEL-UYBADİN PLANI

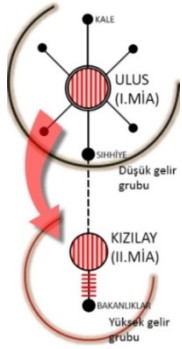

Ulus çevresine düşük gelir grubunun yerleşmesi Kızılay'ın yeni şehrin prestijli ticaret alanı olarak gelişmesi ve üst gelir grubunun tercihleri

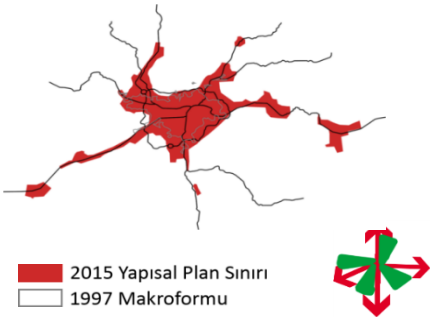
1990 NAZIM PLANI

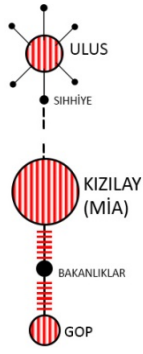

Ulus'un hala merkez fonksiyonlarını barındıran bir MİA olarak görülmesine rağmen Ulus'taki ticari işlevlerin Kızılay'a taşınması ile Kızılay'ın merkez algısının güçlenmesi

2015 YAPISAL PLAN

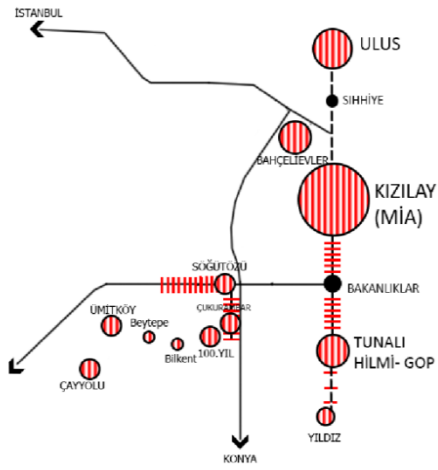

Bakanlıklar'ın gelişmesiyle birlikte arazinin eğimli olmasına karşın Kızılay'dan GOP'a doğru saçaklanma yaşamıştır. Ulus ile birbirinden tamamen bağımsız ve ters yönde gelişmişlerdir.

2025 PLANLAMA ÇALIŞMASI

2023 BAŞKENT ANKARA NAZIM İMAR PLANI

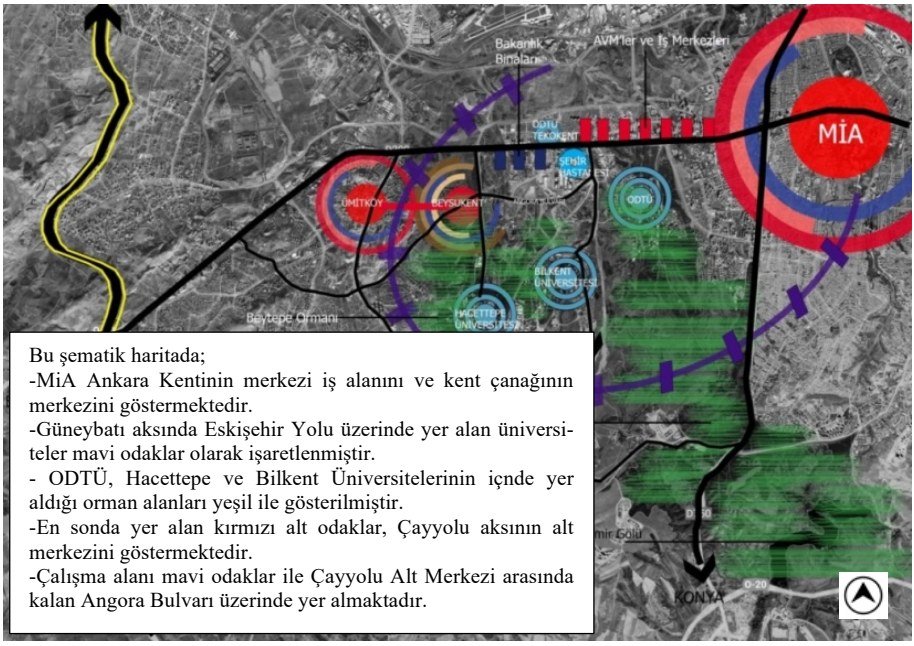

Kaynak: Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ŞBP 361 Şehircilik Projesi IV-Ankara ve Güneybatı Koridoru Merkezi İş Alanı Analizi Raporu (2016) ile Bademli, 1986; Acar Özler, 2012; Gökçe, 2013; Ankara 2023 Nazım İmar Planı Raporlarından yararlanılarak çalışma kapsamında yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışma Alanı: Beysukent - Planlamacılar Sitesi

Ankara Güneybatı Koridoru'nda yer alan Beysukent, 1990 Nazım İmar Planı'nın Eskişehir Yolu'na ve sonrasındaki planların da kentin desantrilizasyonu kararına uygun olarak güneybatı koridorunda kooperatif eliyle gelişen ilk yerleşim alanlarındandır. Eskişehir Yolu'nun güneyinde, ODTÜ, Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'ne yakın konumdadır. Çalışma alanına ait plan, 1973 yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. S.S Devlet Planlama Mensupları Konut Kooperatifi, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bürokratları ve mensupları tarafından 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre 1985 yılında kurulmuştur. Yer tahsisi tamamlanan ve vaziyet planı mimar Mustafa Özkarakaya, mimari projesi Ayşe Ergül tarafından hazırlanılan Devlet Planlama Mensupları Planlamacılar

Sitesi'nin temeli 1986 yılında atılmıştır. Proje onaylanmadan önce vaziyet planı 160 konut olarak belirlenmiştir ve sokaklar geniştir. Ancak kooperatife ilginin ve talebin büyümesiyle, yoğunluğun arttırılması gündeme gelmiş; konut sayısı 264'e çıkarılınca, parka bitişik adalardaki sokakların genişliğinin 5 metreye düşmesine yol açan düzenleme yapılmıştır. H.Günel (kişisel iletişim, 07.01.2017).

Şekil 3: Beysukent'in çevresiyle ilişkisi (Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Güzey (2014)' göre Beysukent, Çayyolu semtinde önceden orta sınıf bir banliyö bölgesidir. Altyapısının güçlü oluşu, şehir merkezine erişiminin kolaylığı, sosyal hizmet alanlarına yakınlığı ve planlı bir yerleşim olması vb. sebeplerle; 1980ler'in sonunda yerelleşme politikaları ve planlama çalışmaları sonucu; hizmet ve açık yeşil alanlarla birlikte bahçeli konut talebi olan yüksek gelir grubuna hitap eden bir yerleşim haline gelmiştir. Bu ticaret alanları ve sosyal olanaklarla ilgili dinamikler Beysukent'in nüfusunu artırmaya başlamıştır.

Kentin önemli ana arterlerinden Eskişehir Yolu'nun güneyinde, üniversiteler bölgesinin batısında konumlanan Planlamacılar Sitesi, Çankaya ilçesine bağlı Mutlukent mahallesinde, Angora Caddesi üzerinde yer almaktadır (Şekil 5). Güneybatısında 155 konutlu Beyköy Sitesi, batısında 104 konutlu Ankara 85 Sitesi, kuzeyinde 58 konut ile Altınşehir Sitesi, doğusunda ise 308

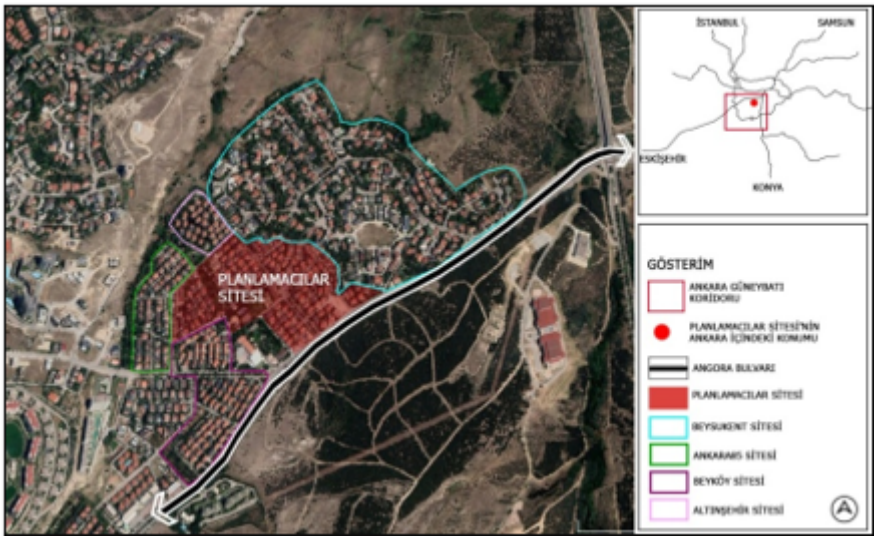
konutlu, bu alt bölgeye adını veren ilk kooperatif olan Beysukent Sitesi ile komşudur (Şekil 5).

Şekil 4. Planlamacılar Sitesi'nin kent içindeki ve güneybatı aksındaki konumu

Şekil 5: Planlamacılar Sitesi ve yakın çevresi

Şekil 6: Planlamacılar Sitesi, kentteki konumu ve yakın çevresindeki konut siteleri

Planlamacılar Sitesi'nin konumlandığı alan için, konutların yapıldığı dönemdeki imar durumu 8,50 m yükseklik ile 3 kat ve 265 m2 inşaat alanlı müstakil evler olarak tanımlanmış, konutlar yerleşim olarak 24 adaya yayılmıştır. Konutlar konumlandıkları sokaklara paralel ikiz evlerden oluşmaktadır. Kooperatif evleri tek tiptir ve 264 adettir. Planda donatı olarak, kuzeybatıdan, güneydoğusunda yer alan Hacettepe Ormanı'na doğru uzanan bir park, 3 adet ticaret alanı, anaokulu ve belediye hizmet alanı bulunmaktadır. Konutların konumlandığı sokaklar 5m ve 10m iken ticari işlevler 25m.lik ortası refüjlü olarak tasarlanan geniş ana aks üzerindedir. Konutların yapı yaklaşma sınırı taşıt yolundan 5m yaya yolundan 2m.dir ve sitenin 10 adet girişi mevcuttur. Planlamacılar Sitesi'nin bir yönetim planı bulunmamaktadır (Günel, 2017).

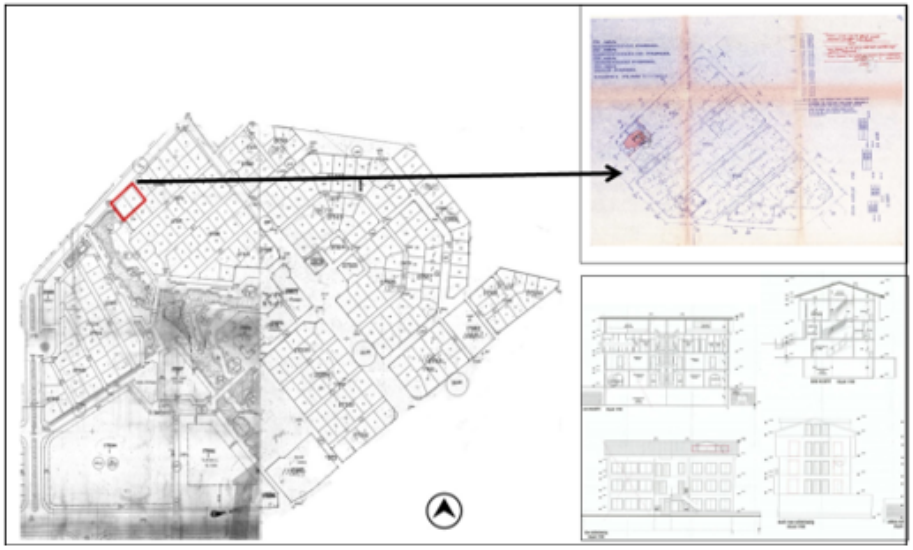
Şekil 7: S.S. Devlet Planlama Mensupları Konut Yapı Kooperatifi Vaziyet Planı (Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi-Çankaya Belediyesi, 2016)

Fotoğraflar 1 ve 2: Planlamacılar Sitesi Kooperatif Teslimi-Orijinal Konut Mimarisi-Dış Cephe Görünümü

Önce Angora Caddesi üzerindeki konutlarda başlayan dönüşümler zamanla sitelerin iç sokaklarına doğru yayılmış; mühendislik-mimarlık, hukuk-avukatlık büroları, bilgi teknolojileri firmaları ile kreş ve çocuk kulüpleri vb. kullanımlar konutları dönüştürerek yer seçmeye başlamıştır.

İlk işlevsel dönüşüm örneği 1998 yılında 27316 ada 1-2 parsellerin tevhid edilmesi ile olmuştur (Şekil 8). Binanın tadilat projesi, sitenin mimarı olan Ayşe Ergül tarafından yapılmış ve yeni numarası 27316/17 olan parselde bir yazılım şirketi kurulmuştur. H. Söğüt(kişisel iletişim, 07.01.2017)

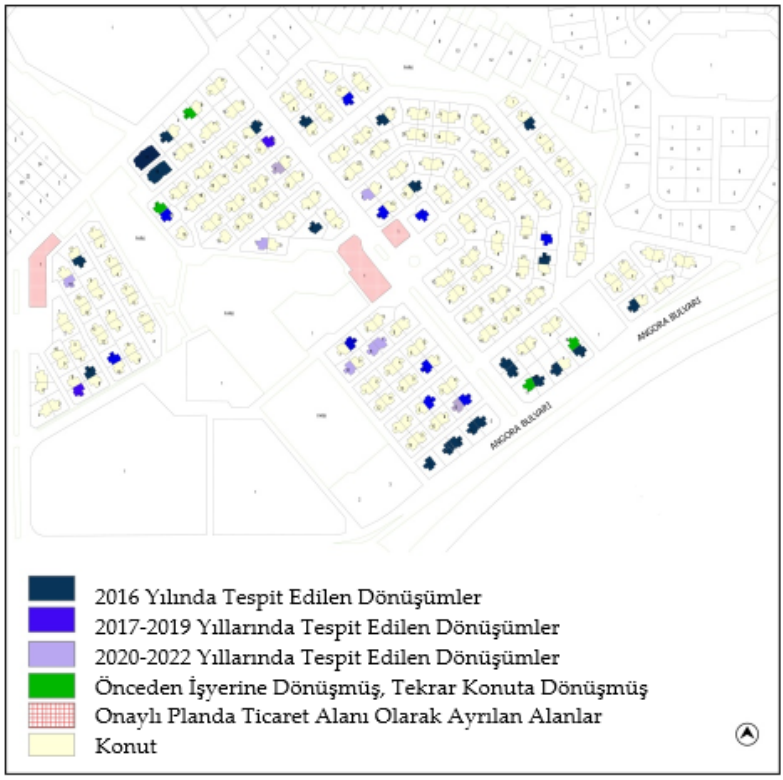

Şekil 8 : 27316 ada 17 parsel ile kesit ve görünüşleri (Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi-Çankaya Belediyesi, 2016)

Bu ilk işlevsel-fiziksel dönüşüm, Planlamacılar Sitesi komşuluk ünitesinde 2000li ve 2010lu yıllarda hızlanan ve aşağıda bulgular alt başlığında detaylı olarak incelenen işlevsel-fiziksel dönüşümlerin de başlatıcısı olmuştur.

Bulgular

Beysukent-Planlamacılar Sitesi'nde özellikle Angora Caddesi ve Site'nin toplu taşıma ile erişilen geniş caddeleri üzerindeki konutlarda 2000li yıllarda başlayan konuttan-ticarete işlevsel dönüşüm süreci, 2010lu yıllarda sürmüş ve Pandemi koşullarının da işlevleri saçaklandıran etkisiyle hızlanarak devam etmektedir

Şekil 9: Planlamacılar Sitesi 2016-2019 ve 2022 yıllarında gerçekleşen İşlevsel Dönüşümler (Çankaya Belediyesi'nden alınan halihazır harita verileri kullanılarak Netcad programında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Çalışma alanında 264 konut olup bugün %17'si (45 konut) işyerine dönüşmüş durumdadır. 2016-2019 ve 2022 yıllarında iki fazda yapılmış olan arazi kullanımları karşılaştırıldığında dönüşüm hızının artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2016 yılında 25 konutta görülen dönüşüm (%9), 2019 yılında 36'ya (%13) ve 2022 yılında 45'e (%17) yükselmiştir (Şekil 9).

Beysukent-Planlamacılar Sitesi'nde, konuttan ticarete dönüşüme yol açan firmaların meslek grupları (NACE Kodları) incelendiğinde, %57 oranında ilk üç grupta sırasıyla mimarlık-mühendislik, sağlık hizmetleri, işletme-destek hizmetleri ve bunların alt kolları yer almaktadır (bkz.Tablo 3).

Tablo 3: Beysukent-Planlamacılar Sitesi'nde Konuttan Ticarete Dönüşüm ve Firmaların Meslek Grupları (NACE Kodlarına göre)

MESLEK GRUBU ve ADI + ALT KOLLAR	SAYI	ORAN	NACE KODLARINA GÖRE FAALİYET ALANLARI	İŞLEVSEL ÜST KOD
29 MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK Mühendislik ve Mimarlık firmalarının Faaliyetleri	12	%22,2	Enerji projelerine yönelik mühendislik ve danışmanlık faaliyetleri (kömür, petrol ve gaz gibi enerji yakıtları kullananlar ile nükleer, su, güneş, rüzgar ve diğer enerjiler için santrallere ve enerji iletim ve dağıtım hatlarına yönelik hizmetler)	**1.a.TEKNİK HİZMETLER** (29) (MÜHENDİSLİK- MİMARLIK- YAZILIM-HUKUK VB. HZMETLER)
			Diğer projelere yönelik mühendislik ve danışmanlık faaliyetleri (telekomünikasyon ve yayıncılık projeleri, doğalgaz ve buhar dağıtım projeleri ve diğerleri ile inşaat projelerinin yönetimi dahil)	
			Mimarlık faaliyetleri ve mimari danışmanlık faaliyetleri	
			Yer yüzeyinin araştırılması ve harita yapımına yönelik mühendislik faaliyetleri (jeodezik, fotogrametrik ve hidrografik ölçüm yapma, topografya hizmetleri ile yol, kadastro, topoğrafik, vb. haritaların hazırlanması)	
			Bina projelerine yönelik mühendislik ve danışmanlık faaliyetleri	
			İç mimarların faaliyetleri (iç dekorasyon dahil)	
28 İŞLETME-DESTEK HİZMETLERİ Hukuk Alanı ile ilgili Faaliyetler	6	%15	Hukuk Müşavirliği	**1.b.TEKNİK HİZMETLER** (28) MÜHENDİSLİK- MİMARLIK- YAZILIM-HUKUK VB.
			Hukuk danışmanlığı ve temsil faaliyetleri (avukatlık faaliyetleri)	

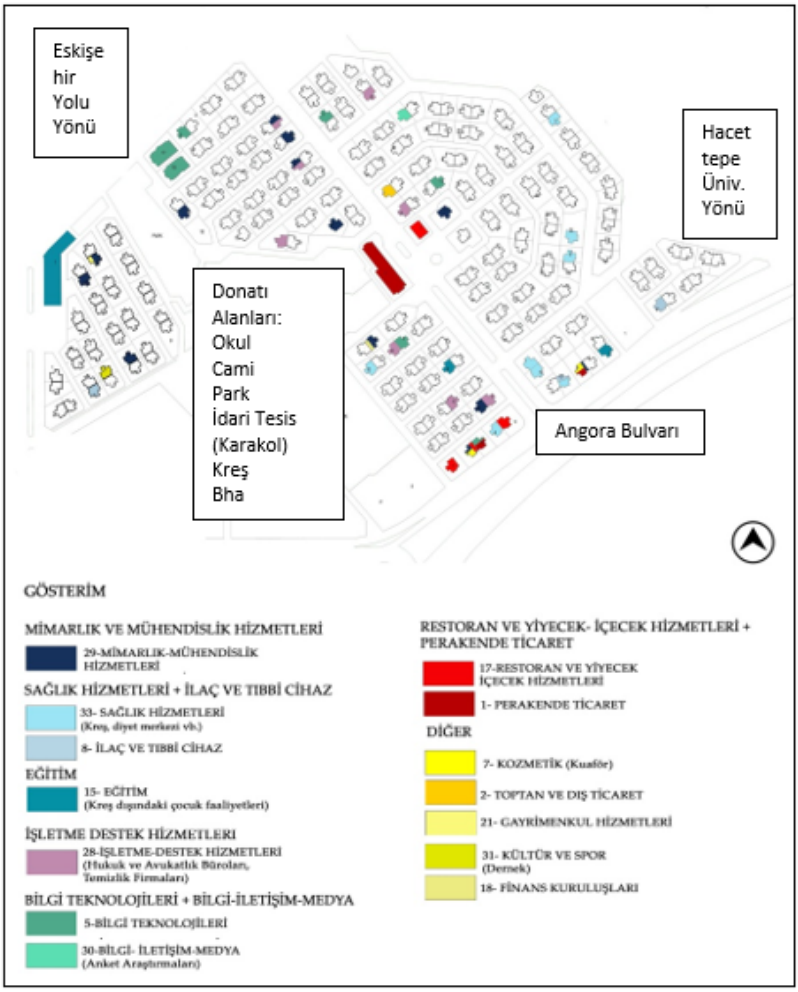
			Diğer hukuki hizmet faaliyetleri (patent, telif hakkı ve diğer fikri mülkiyet hakları, varlıkların tasviyesi vb. danışmanlık ve diğer yasal hizmetler)	HZMETLER
Holdingler	1		İdare merkezi faaliyetleri (idare merkezi tarafından aynı şirket veya girişimin diğer birimlerine sağlanan yönetim hizmetleri ile bağlı iştiraklerini yöneten holdingler dahil)	
Temizlik Hizmeti Firmaları	1		Binaların genel temizliği (daire, apartman, büro, fabrika, kurum, mağaza vb. her türlü binanın genel temizliği dahil, pencere, baca, sanayi makinesi, vb. uzmanlaşmış temizlik faaliyetleri hariç)	
5 BİLGİ TEKNOLOJİLERİ Yazılım ve Bilişim Firmaları ile İletişim, Bilgisayar vb. Ürünlerin Satış Faaliyetleri + **30 BİLGİ-İLETİŞİM MEDYA** Araştırma Faaliyetleri	7	%13	Bilgisayar programlama faaliyetleri (sistem, veri tabanı, network, web sayfası vb. yazılımları ile müşteriye özel yazılımların kodlanması vb)	**1.c.TEKNİK HİZMETLER** (5) MÜHENDİSLİK- MİMARLIK- YAZILIM-HUKUK VB. HZMETLER
			Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda bilgisayarların, çevre donanımlarının ve yazılımların perakende ticareti (video oyun konsolları dahil)	
			Piyasa ve kamuoyu araştırma faaliyetleri (anket yapma, kamuoyu yoklamaları vb.)	
33 SAĞLIK HİZMETLERİ Kreş ve çocuk kulüpleri, Psikolojik Danışmanlık, Beslenme ve Diyet Merkezi, Özel Muyenehane, Veteriner + **8 İLAÇ VE TIBBİ CİHAZ** Laboratuvar aletleri satış ve teknik	3		Çocuk gündüz bakım (kreş) faaliyetleri (engelli çocuklar için olanlar ile bebek bakıcılığı dahil; okul öncesi eğitim faaliyetleri ile çocuk kulüpleri (6 yaş ve üzeri çocuklar için) hariç)	**2.a. SOSYAL DONATI** (33+8) (SAĞLIK HİZMETLERİ)
	1	%20,3	Tıp doktorları dışında yetkili kişilerce sağlanan akıl sağlığı hizmetleri (psikoanalistler, psikologlar, psikoterapistler ve psikolojik danışmanlar tarafından sağlanan hizmetler) (hastane dışı)	
	1		Özel muayenehanelerde sağlanan yatılı olmayan genel hekimlik uygulama faaliyetleri (hastane ve poliklinik faaliyetleri ile ebe, hemşire ve fizyoterapistlerin paramedikal faaliyetleri hariç)	

destek, Medikal ürünlerin satışı ve eczane	1		Bys. diğer paramedikal insan sağlığı hizmetleri (tıp doktorları dışında yetkili kişilerce sağlanan mesleki terapi, aroma terapi, konuşma terapisi, homeopati, besin tedavisi, ayak bakımı, diş hijyeni vb. hizmetler) (hastane dışı)	
	1		Veterinerlik Hizmetleri (Hayvan hastanelerinde verilen hizmetler hariç)	
	2		Tıbbi, cerrahi veya laboratuvar sterilizasyon aletlerinin imalatı	
	1		Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda tıbbi ve ortopedik ürünlerin perakende ticareti (gözlük hariç diğer medikal ürünler dahil)	
	1		Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda insan sağlığına yönelik eczacılık ürünlerinin perakende ticareti	
15 EĞİTİM Kreş dışındaki Çocuk kulüpleri faaliyetleri	3	%5,5	Çocuk kulüplerinin faaliyetleri (6 yaş ve üzeri çocuklar için)	**2.b. SOSYAL DONATI** (15) (EĞİTİM HİZMETLERİ)
17 RESTORAN VE YİYECEK İÇECEK HİZMETLERİ Restoran ve Kafeler, Pastane + **1 PERAKENDE TİCARET** Hipermarket, Tekel Bayi, Organik Ürün Satışı	7	%13	Diğer lokanta ve restoranların (içkili ve içkisiz) faaliyetleri (garson servisi sunanlar ile self servis sunanlar dahil, imalatçıların ve al götür tesislerin faaliyetleri ile seyyar olanlar hariç)	**3.a. DİĞER DESTEK HİZMETLERİ** (17+1) KAFE- RESTORAN- KUAFÖR-MARKET-TEKEL BAYİ VB.
			Yiyecek ağırlıklı hizmet veren kafe ve kafeteryaların faaliyetler	
			Bakkal ve marketlerde yapılan perakende ticaret (belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalarda gıda, içecek veya tütün ağırlıklı perakende ticaret)	
			Süpermarket ve hipermarketlerde yapılan perakende ticaret (belirli bir mala tahsis edilmemiş mağazalarda gıda, içecek veya tütün ağırlıklı perakende ticaret)	

			Belirli bir mala tahsis edilmemiş büfelerde gıda, alkollü ve alkolsüz içecek veya tütün ağırlıklı perakende ticaret	
DİĞER (Kozmetik, Toptan ve Dış Ticaret, Gayrimenkul Hizmetleri, Kültür ve Spor, Finans Kuruluşları)	6	%11	(Kuaför, Dış Ticaret, Gayrimenkul Değerleme- Danışmanlık, Çevre Koruma Vakfı, Yatırım- Danışmanlık)	**3.b. DİĞER** (DİĞER HİZMETLER)

Alanda yapılan tespitlere göre, %22,2 oranı ile ilk sırada Mühendislik-Mimarlık firmaları gelmektedir. Bu firmaları %20,3 oran ile Sağlık Hizmetleri ve İlaç-Tıbbi Cihaz alanında faaliyet gösteren firmalar, %15 oranla İşletme–Destek Hizmetleri, %13'er oran ile ise Bilgi Teknolojileri, Restoran-Yiyecek İçecek Hizmetleri ve Perakende Ticaret firmaları takip etmektedir. Çalışma alanında 45 konutta değişim görülmekte; bu konutlarda 54 firma yer almaktadır. Bu durum bir konutun birden fazla işyeri tarafından kullanıldığını da göstermektedir. Özellikle Angora Bulvarı üzerinde yer alan ve dönüşen konutların %44'ü, toplam dönüşen konutların ise %16'sı birden fazla işyeri tarafından kullanılmaktadır.

Konutlar işyerlerine dönüşürken fiziksel değişimler/tadilatlar geçirerek yeni işlevin gereklerine uyum sağlamaktadır. Bu değişim-dönüşüm sürecinde mahalle, site ve yapılar, sadece orijinal mimarisinden ve işlevinden uzaklaşmamakta; 1980li yılların mimari anlayışına ve üyelerinin konut gereksinimine uygun üretilen arazi kullanım kararlarında da değişimler yaşanmaktadır. Site'nin merkezinde önerilen ana okulundan özel sosyal klübe dönüştürülen alan; artan otopark gereksinimine çözüm olarak parkı küçülterek düzenlenen oto park alanları; yine park içinde inşaa edilen belediye hizmet alanı gibi değişimler yeşil ve sosyal donatı standartlarını düşürmektedir

Şekil 10: İşlevsel dönüşüm geçiren konutlar ve NACE kodlarına göre meslek grupları (Çankaya Belediyesi'nden alınan halihazır harita verileri kullanılarak Netcad programında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Tablo 4 ve Fotoğraflar 3-11: İşlevsel+fiziksel dönüşüm geçiren konutların müdahale biçimlerine göre gruplandırılması

MÜDAHALE BİÇİMİ (DÖNÜŞÜM-YENİLEME)	FOTOĞRAFLAR	DEĞİŞİMLERİN ANALİZİ
FİZİKSEL + İŞLEVSEL DÖNÜŞÜM		*İkiz konutlar birleştirilerek, tek işleve uygun giriş düzenlenen, açık balkonların kapatılmasıyla kullanım alanı büyütülen ve kreşe dönüşütürülen konutlar*
		İkiz konutların parseli birleştirilerek, yıkılıp yeniden yapılarak, kullanım alanı büyütülen, taban alanı katsayısı 1'e yaklaştırılan ve yazılım ofisine dönüşütürülen konutlar
		Yıkılıp yeniden yapılarak, kullanım alanı büyütülen ve holding merkezine dönüşütürülen konut

Binanın orijinal dış mimarisinin büyük ölçüde değiştiği tadilatlar: Balkonları kapatılmış ve çatı katı tadilatı yapılarak restorana dönüşen konut

Yıkılıp, yeniden yapılarak, kullanım alanı büyütülen ofis alanına dönüşütürülen konut

Çatı katının tam kata çevrilmesiyle, kullanım alanı büyütülen,kat alanı katsayısı artırılan ve ofise dönüşütürülen konut

Çatı katının tam kata çevrilmesiyle, kullanım alanı büyütülen ve ofise dönüşütürülen konut

Binanın orijinal mimarisinin tamamen değiştiği, ikiz yapı ile uyumsuz, tüm balkonların iç mekana dahil edilmesiyle kullanım alanı büyütülerek diyet merkezine dönüşen bulvar üzerinde yer alan konut

Orijinal mimariyi devam ettiren küçük müdahaleler: dış cephe kaplaması ve renk değişikliği yapılan hukuk bürosu

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, bir planlama hiyerarşisine uygun ve standart donatılara göre oluşan ancak yıllar geçtikçe eskiyip güncel konut talebine yanıt veremeyerek fiziksel dönüşüm sürecine giren veya konutun içinde yer aldığı kentin, bölgenin ve alt bölgenin dinamikleriyle işlevsel değişim yaşanan ve kendi içinde bir mahalle oluşturan Planlamacılar Sitesi'nin ortaya çıkış koşullarına ve arazi kullanımındaki farklılaşmanın analizine yoğunlaşılmıştır.

Çalışmanın bulguları, Beysukent-Planlamacılar Sitesi'nin, ilk planlandığında, dönemin konut üretim modellerinden "kooperatif" üretime uygun olarak yapılaştığını göstermektedir. Ankara Nazım Plan Bürosu'nun "1990 Ankara Nazım Planı" kararları doğrultusunda güneybatı aksında önerilen gelişme konut alanları içinde yer almakta; "düşük yoğunluklu, bahçeli ikiz dubleks evlerden oluşan konut bölgesi" kullanımıyla tanımlanmaktadır.

Mahalle, konutlarda yaşanmaya başlanmasının hemen on yıl sonrasında hem ticari kullanımların bölgeye sirayet etmesi sürecine girmeye başlamış, hem de işlevsel değişiklik olmasa da konut morfolojisinde önemli değişik-

liklere maruz kalmıştır. Değişim/dönüşüm süreci 2010lu yıllarda artmaya başlamakla beraber, Covid 19 Pandemisi'nin etkisiyle konuttan ticarete dönüşüm ivmelenmiştir. Bu süreç, mahallenin başlangıçta sahip olduğu konut ve konut çevresine, mahalleye ait özgün değerlerinin, döneme özgü mimari konut dokusunun kaybına yol açmakta, planlama ve donatı bütünlüğü bozulmakta; bir plana göre üretilen konut alanlarının da planlama ve mimari ölçeklerdeki tasarım aşamalarında sorunlar olduğunu ve bu sorunların nedenlerinin araştırılması gerektiğini göstermektedir. Konutlar üzerindeki işlevsel dönüşüm baskısı artarken, yeni ticari işlevlerine adapte edilen yapılar mimari projelerine aykırı olarak büyütülmekte; işlevsel ve işlevsel-fiziksel dönüşümler geçirmektedir.

Çalışmanın bulgularına göre, alanda yer seçen firmalar çeşitlenmekle birlikte, faaliyet alanlarına göre mühendislik ve yazılımla ilgili "Teknik Hizmetler"; eğitim-sağlıkla ilgili "Sosyal Donatı Hizmetleri" ve restoran vb. hizmetleri de içeren "Diğer Destek Hizmetleri" olmak üzere üç ana grupta yoğunlaşmaktadır. Bunlar mimarlık-mühendislik firmaları, bilgi teknolojileri-yazılım firmaları, hukuk-danışmanlık-avukatlık vb. hizmet büroları; ile özel kreş-oyun kulüpleri gibi sosyal donatılarla ilgili hizmetler sektörüne ait firmalardır. Bu firmaların orta ve orta-üst gelir grubunun ağırlıklı tercihi olan güneybatı koridoruna geçiş aksı üzerinde yer almayı ve birbirlerine yakın olmayı tercih ettiği, kümelenme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Konutların, özellikle bulvar üzerinde ve bulvara yakın olanların, orijinal mimarisine aykırı olarak parçalanarak birden fazla işyeri tarafından kullanılması, maliyetin yüksekliğine ek olarak, mevcut konut yapılarının yeni gelen ticari işlevlere büyüklük temelinde uyumsuz/bol olduğunu da göstermektedir.

Çalışmanın ikinci aşamasında bu mahalleyi tercih eden firmalar ile derinlemesine görüşmeler ve yeni gelenlerin analizi yapılacaktır. Bu çalışmanın kapsamında yer almayan ve çalışılması gerektiğini düşündüğümüz bir diğer boyutu da, burada yaşamaya devam eden mahalle sakinlerinin bu değişime tavırlarının ve gelecekle ilgili beklentilerinin neler olduğunun araştırılması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, mahallede dönüşen işlevlerin yol açtığı sosyo-ekonomik-mekansal ve kültürel-zamansal değişimler ile bunların yol açtığı sorunların yanında yeni kentsel dinamikler, yeni planlama yaklaşımlarına olan gereksinimi işaret etmektedir.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2520-2559, **DOI:** 10.31198/idealkent.1214599

Extended Abstract

Functional and Physical Transformation of the Residential Neighborhoods: Evidence from Ankara Beysukent-Planlamacılar, Turkey

*

Kübra Cihangir Çamur
ORCID: 0000-0003-0343-3306

Fatma Erdoğanaras
ORCID: 0000-0002-0892-8431

Simge Demirbilek Çardak
ORCID: 0000-0002-2369-096X

Cities and urban areas are dynamic structures that develop, change and transform day by day. The social, cultural, legal, and political conditions of the society bring about changes in the spatial configuration of the city.
This study focuses on the transformation from residential to the commercial that spreads into residential areas.
Ankara Beysukent-Planlamacılar Neighborhood and its surroundings are also a residential area preferred by the middle and middle-upper income groups, where the effects of such a central sprawl are observed. Here, functional clustering is the dimension that differs from the main literature. Studying the dynamics and factors that lead to this clustering, revealing the mechanisms that determine the location selection for the planning discipline, and revealing the possibilities of sub-centralization and mixed uses in the future of cities contribute to the discussions.

The national and international literature review for urban transformation, "urban transformation", "functional transformation", "adaptation to reuse", "residential areas", "suburban areas" with the keywords "urban planning", "city and regional planning" It has been done with the words Scopus and WoS-based literature in the period between 1950-2021 until the end of the year.

Geliş Tarihi *Received Date:* 05.12.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 29.12.2020

All kinds of transformations in different areas with their economic, social, social, and cultural dimensions bring observable changes in the built environment; affecting urban space. In this process, changes in the urban built environment affect the morphological, functional, visual, and contextual characteristics of the urban built environment (Ünlü, 2006).
The fact that commercial areas are decentralized from the central business districts and choose a location in the suburbs and the decentralization occurs correspondingly depending on the "attractive" (Jansen and Ryan, 2019) factors of suburban areas.

In this study, a systematic literature review and field research methods were used for the conceptual framework of the research question. With the quantitative data collected from the field, these data were visualized and the findings were discussed.

Land use and photography were made in the study area. Housings that change function are grouped according to the form and level of intervention. A comparative analysis was made according to years by grouping the activities that transform houses into workplaces with occupational groups and NACE codes.

Beysukent-Planners Site, located in the south of Eskişehir Road, one of the most important main arteries of the city in Ankara Southwest Corridor, is adjacent to Angora Boulevard. It is one of the first cooperative settlements on this axis. It is located in the south of Eskişehir Road, close to METU, Hacettepe University, and Bilkent University. The plan for the study area was approved by the Ministry of Public Works and Settlement in 1973.
The transformations, which first started in the houses on Angora Street, spread to the inner streets of the estates in time; engineering architecture, law firms, information technology companies, kindergartens, children's clubs, etc. started to choose this neighborhood as a workplace by transforming the houses.

The functional transformation process from residence to commerce, which started at the beginning of the 2000s in the Beysukent-Planlamacılar Neighborhood, especially in the houses next to Angora Boulevard and the wide streets of the site, which can be accessed by public transportation, continued in the 2010s and lasts with the effect of the Pandemic conditions that decentralize the functions.

The NACE Codes (Nomenclature des Activités Économiques dans la Communauté Européenne) of the firms that choose to settle in the case study area can be classified into three main groups. These groups with a

ratio of 57% are respectively architecture-engineering and legal firms, health-education services, business-support services, and their sub-branches.

In the study area, it is observed that 45 houses have been converted into commerce and 54 firms are existent in them, showing that a house is used by more than one firm.

While the houses are transformed into workplaces, they experience physical changes/renovations and adapt to the requirements of the new function. In this process of change and transformation, neighborhoods and buildings do not only move away from their original architecture and function. There are also revisions in the land use decisions produced in accordance with the planning and architectural understanding of the 1980s and the housing needs of its members at those times.

In this study, Beysukent-Planlamacılar Neighborhood, which was formed in the 80s according to the Turkish urban planning hierarchy and according to the legal amenity standards, has been scrutinized. Through the physical and functional transformation of becoming old and unable to respond to the demands of their old owners, the houses have undergone a process of commercial change with the dynamics of the city, region, and sub-region.

Ten years after it started to be lived in the houses, the neighborhood has move in the process of commercial use and has been exposed to significant changes in the morphology of the housing, although there is no functional change. Although the change/transformation process started to increase in the 2010s, the transformation from housing to commercial activities has accelerated with the effect of the Covid 19 Pandemic. This process leads to the loss of the original values of the neighborhood, the houses, and the living environment. Also, the architectural housing texture is specific to that period, and the integrity of the planning and design is disrupted.

The findings also highlight, they concentrate on three main groups; the first group is "Technical Services" related to engineering, software, and legal firms; the second group is "Social Facilities Services" education-health related, and, the last group is "Other Supporting Services", restaurant, cafes, etc., although the firms diversify.

Kaynakça/References

Acar Özler, Ö. (2012, Ekim). *Production of urban space in the southwestern periphery of Ankara* (Doktora Tezi) . ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Akkar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki Kavramlar, tanımlar,süreçler ve türkiye. *Planlama*, 29-38.

Akdeniz, H. (1997). Ankara'nın kentsel gelişimine haritalarla bakış. *Harita Dergisi*, 64(118), 35-50.

Akyel, G. B. (2003). *Levent Yerleşmesi'nin işlevsel dönüşüm süreci ve fiziksel mekana etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Alkan Gökler, L. (2014). 1980 sonrası konut politikalarının mekansal yansımaları: Ankara Örneği. *İdealkent*(12), 103-131

Altaban, Ö. (1986). *Ankara kentsel alanın doğal çevrede yayılımı (1923-1985).* İ. Tekeli, Ö. Altaban, M. Güvenç, A. Türel, B. Günay, & R. Bademli, Ankara 1985'den 2015'e (s. 126-148) içinde,. Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü.

Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2007). *2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı plan açıklama raporu*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2016). Planlamacılar Sitesi'ne ait belge ve dökümanlar. Ankara Büyükşehir Beledyesi Arşivi .

Apaydın Başa, B. (2002). *Hızlı gelişme sürecinde işlev değiştirmeye zorlanan yapıların büyük kent modeli içinde irdelenmesi*(Yüksek Lisans Tezi) T.C. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Apaydın, B. (2013). Yapıların otel olarak yeniden kullanım bağlamında mekânsal dönüşümlerinin analizi:"Four Seasons Oteli-Sultanahmet Cezaevi" örneği. *Tasarım + Kuram*, 73-89.

Aras, M. Ö. (2008, Haziran). *Metropoliten çevreye yayılım sürecinde mevzi imar planları ve plan değişikliklerinin kentsel mekan ve kentsel rant etkileri Ankara Çayyolu örneği* (Yüksek Lisans Tezi*)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Archer, W., & Smith, M. T. (1993). Why Do suburban offices cluster? *Geographical Analysis*, 53-64.

Ataöv, A., & Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. *METU JFA*, 57-82.

Aydemir, Ş. (2004). *Ticaret ve hizmet merkezleri*. Ş. Aydemir, S. Erkonak Aydemir, D. Şen Beyazlı, N. Ökten, A. M. Öksüz, C. Sancar, M. Özyaba, Y. Aydın Türk, *Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı* içinde, (s.221-250). Trabzon: Akademi Kitabevi.

Aydın, D., & Okuyucu, Ş. E. (2009). Yeniden kullanıma adaptasyon ve sosyokültürel sürdürülebilirlik bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının değerlendirilmesi. *Megaron*, 4(1), 35-44.

Aydın, D., & Yaldız, E. (2010). Yeniden kullanıma adaptasyonda bina performansının kullanıcılar üzerinden değerlendirilmesi. *METU JFA*, 1-22.

Aysu, M. E. (1977). *Eski kent mekânlarını düzenleme ilkeleri.* İstanbul.: İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi.

Bademli, R. (1986). *Ankara merkezi iş alanının gelişimi.* İ. Tekeli, Ö. Altaban, M. Güvenç, A. Türel, B. Günay, & R. Bademli , Ankara 1985'den 2015'e (s. 154-163) içinde,. Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü.

Belli, G., & Boyacıoğlu, E. (2007). Bir kentsel dönüşüm örneği: Ankara '14 Mayıs Evleri'. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(4), 717-726.

Bertaud, A. (2004). The spatial organization of cities: Deliberate outcome or unforeseen consequence? Researchgate web sitesinden erişilen adres: https://www.researchgate.net/publication/45131759_The_Spatial_Organization_of_Cities_Deliberate_Outcome_or_Unforeseen_Consequence.

Bullen, A. P., & Love, P. E. (2011). Adaptive reuse of heritage buildings. *Emerald*, 411-421.

Bullen, P. A. (2007). Adaptive reuse and sustainability of commercial buildings. *Facilities*, 20-31.

Büyükarslan, B., & Güney, E. D. (2013). Endüstriyel miras yapılarının yeniden işlevlendirilme süreci ve İstanbul Tuz Ambarı örneği. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 31-58.

Cantell, S. F. (2005, May). *The Adaptive reuse of historic ındustrial buildings: regulation barriers, best practices and case studies* (Master Thesis). Virginia Polytechnic Institute and State University.

Celep, S. (2009). *Assessment of sub-center development: Batıkent, Ankara* (Yüksek Lisans Tezi*)*. School Of Natural And Applied Sciences of Middle East Technical University.

Champion, A. G. (2001). A Changing demographic regime and evolving polycentric urban regions: consequences for the size, composition and distribution of city populations. *Urban Studies*, 657-677.

Cihangir Çamur, K. (2009). Yeni liberal politikalar, kent ve mekan Çankaya'da (Ankara) yapılaşmanın çözümlemesi, 1985-2000. *MEMLEKET Siyaset Yönetim*, 87-121.

Cihangir Çamur, K., & Yenigül, S. B. (2013). Saçaklanma dinamiklerinin yerleşimlerin dönüşümüne etkisi: Kırsaldan kentsele Ankara/Pursaklar. *İdealkent*, 198-231.

Cihangir Çamur, K. (2017), *Kent planlamada müdahale biçimleri. Yayımlanmamış ders notu, Gazi Üniversitesi* ŞBP 362 Şehircilik Projesi V, Ankara.

Cihangir Çamur, K., & Korkmaz, C. (2021). İnşaat odaklı ekonomide kentsel dönüşüm mevzuatının dönüşümü, pratiği ve planlama ilke-esasları çatışması: Mahkeme kararlarında Ankara örneği. *Planlama*, 95-107.

Ćuković, M. (1985). *Gradski centri*. Sarajevo: Svjestlost.

Çankaya Belediyesi (2016), Planlamacılar Sitesi'ne ait belge ve dökümanlar. Çankaya Belediyesi Arşivi

Dikici Köseoğlu, B. (2009). *1950-1970 yılları arasında yapılan müstakil konut alanlarında değişim: Konya örneği. (*Yüksek Lisans Tezi*)*. Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Dikici Köseoğlu, B., & Aydın, D. (2009, Aralık). Müstakil konut alanlarında morfolojik ve bağlamsal değişim: Konya Meram Öğretmen Evleri. *BAÜ FBE Dergisi*, 11(2), 110-123.

Douglas, J. (2006). *Building adaptation (2nd. Edition).* Great Britania: Routledge. Erişim adresi: https://www.uceb.eu/DATA/CivBook/08.%20Building%20Adaptation.pdf

Duvivier, C., Polèse, M., & Apparicio, P. (2017). The location of ınformation technology-led new economy jobs in cities: Office parks or cool neighbourhoods? *Regional Studies*, 1-13.

Eren, Ş. G. (2022). *Privatization of public parcels and lands: The Turkish case.* Architectural sciences and spatial planning, Öner Demirel, Erkan Polat, Sibel Akten (Eds.). Iksad Publications. Chapter 9. 282-334. ISBN: 978-625-8213-85-0.

Ergun, N. (2010). İstanbul Kent merkezi yakın çevresindeki konut alanlarında kullanım ve kullanıcı farklılaşması. *İtü dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 167-180.

Elsorady, D. (2013). Assessment of the compatibility of new uses for heritage buildings: The example of Alexandria National Museum, Alexandria, Egypt. *Journal of Cultural Heritage*, 511-521.

Gazi, A., & Boduroğlu, E. (2015). İşlev Değişikliğinin tarihi yapılar üzerine etkileri "Alsancak Levanten evleri örneği". *Megaron*, 57-69.

Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ŞBP 361 Şehircilik Projesi IV. (2016). *Ankara ve güneybatı koridoru merkezi iş alanı analizi*. Yayınlanmamış Rapor.

Geray, C. (2000, Mayıs). Şehirciliğimiz ve Ankara. *Türkiye Mühendislik Haberleri*(409), 10-16.

Giresun, B. (2017). *Tarihi gar binalarında işlev dönüşümünün sürdürülebilirlik bağlamında irdelenmesi*(*(Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Görgülü, Z. (2009). Kentsel dönüşüm ve ülkemiz. *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu*, (s. 767-780).

Gökçe, B. (2005). Ankara'da merkezi iş alanı ve merkezler sisteminin dönüşümünü kuramlar ve merkezlerin yapısını etkileyen siyasalar üzerinden tartışmak. *Planlama*(4), 73-83.

Gökçe, B. (2013, Nisan). I. Oturum: Ankara kent merkezinin erken cumhuriyet döneminden günümüze planlanması; uygulamaları ve sorunları. *Ankara Kent Merkezi'nin Dönüşümü Geçmiş- Bugün- Gelecek (Panel)* (s. 30-37). içinde TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi.

Güzey, Ö. (2014). Neoliberal urbanism restructuring the city of Ankara: Gated communities as a new life style in a suburban settlement. *Cities*, 93-106.

Güzey, Ö. (2012). Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları: Neo-Liberal kent politikaları, yeni kentsel aktörler ve gecekondu alanları. *İdealkent*, 64-83.

Harvey, D. (1985). The urbanization of capital: Studies in the history and theory of capitalist urbanization. The Johns Hopkins University Press.

Jansen, H., & Ryan, B. D. (2019). Retrofitting business suburbia: Competition, transformation, and challenges in metropolitan Boston's suburban office parks. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 203-229.

Jansen, H., Wünnemann, M., & Roost, F. (2016). Post-Suburban revitalization? Redevelopment of suburban business centres in the Frankfurt/Rhine-Main region. *Journal of Urban Design*, 1-24.

Kamacı, E. (2009). Güneybatı Ankara koridoru gelişimi: Yenikent Bahçelievler Yapı Kooperatifi. S. Kayasu, O. Işık, N. Duruöz, & E. Kamacı , Gecekondu, dönüşüm, kent içinde (s. 327-352). Ankara: Mf Yayınları.

Kaya, E. (2018). *Müstakil konut alanlarında morfolojik dönüşüm örneği: Diyarbakır Diclekent Villaları* (Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: T.C. Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Keleş, R. (1982). *Konut'81*. Ankara: Kent- Koop Yayınları.

Kloosterman, R. C., & Musterd, S. (2001). The polycentric urban region: towards a research agenda. *Urban Studies*, 623-633.

Knapp, W., & Schmitt, P. (2003). Re-structuring competitive metropolitan regions in north-west Europe: On Territory and Governance. *European Journal of Spatial Development*, 1-40.

Köksal, T. G., & Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri. *itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım,* 125-136.

Köse Doğan, R. (2008). *Yönetici bürolarında mekan örgütlenmesi*(Doktora Tezi). Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kutay, A. (1986). Effects of telecommunications technology on office location. *Urban Geography*, 243-257.

Kuban, D. (2000). *Tarihi çevre korumanın mimarlık boyutu kuram ve uygulama*. İstanbul: Yem Yayınları.

Küçüktaşdemir, G. (2019). 1960'lı yıllarda kentli hareketliliği: kentsel iç mekân örneği olarak Esat Mahallesi, gündelik yaşam ve yapısal dönüşüm. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 197-211.

Lale, B., & Koca, D. (2021). Konutun ticari kullanıma dönüşümü: Ankara'da günümüze ulaşmış üç konut yapısı üzerinden bir değerlendirme. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 371-388.

Matthew, M. R. (1992). Office buildings in office parks and suburban downtowns. *Canadian Journal of Urban Research*, 39-57

Mısırlısoy, D.,& Günçe, K. (2016). Adaptive reuse strategies for heritage buildings: A holistic approach. *Sustainable Cities and Society*, 91-98.

Mitković, P., & Dinic, M. (2004, January). City center organization and ıts ınfluence on the city structure. *Facta Universitatis Series Architecture and Civil Engineering*, 41-56

Özden, P. P. (2006). Türkiye'de kentsel dönüşümün uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(35).

Özkan, İ. (2006). *İstanbul metropoliten alanında uygulanan konut politikaları ve Levent bölgesine etkilerinin irdelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Polat, S. (2005). *Mimarlık ve kentsel yaşam kalitesinin sağlanmasında dönüşüm projelerinin rolü: Bursa- Santral Garaj bölgesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi*)* . Bursa: T.C. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Remøy, H., & van der Voordt, T. (2014). Adaptive reuse of office buildings into housing: Opportunities and risks. *Building Research & Information*, 381-390.

Resuloğlu, Ç. (2014). Kavaklıdere Semti'nin oluşum öyküsü. *İdealkent*, 226-248.

Roberts, P. (2017). The evolution, definition and purpose of urban regeneration. P. Roberts, H. Sykes, & R. Granger, *Urban regeneration (2nd edition)* içinde (s. 9-36).

Selçuk, M. (2006). *Binaların yeniden işlevlendirilmesinde mekansal kurgunun değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Stas, N. (2007). *The economics of adaptive reuse of old buildings a financial feasibility study & analysis (*Master's Thesis*)*. Canada: University of Waterloo.

Ankara

Şenöz Orsan, E., & Karadeniz, N. (2019). Ankara kenti mekansal planlama sürecinde doğal bir alanın dönüşümü: İmrahor Vadisi örneği. *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi* .

Taner, S. (2011, Mayıs). *İstanbul endüstri yapılarının "loft" kavramı çerçevesinde yeniden işlevlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi) . İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Tekeli, İ. (2003, Haziran 11-12-13). Kentleri Dönüşüm mekanı olarak düşünmek. *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*(s: 2-7).

Tekeli, İ. (2010). *Konut sorununu konut sunum biçimleriyle düşünmek*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ., & İlkin, S. (1984). *Bahçeli evlerin öyküsü bir batı kurumunun yeniden yorumlanması*. Ankara: Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği.

Tiesdell, S., Oc, T., & Heath, T. (1996) Revitalizing historic urban quarters. Butterworth-Architecture, London.

Tuğlu Karslı, U., & Aytıs, S. (2018). Eski kabuk, yeni işlev: Yeniden kullanıma adaptasyon. *Yapı Dergisi*(435), 46-51.

Ulu, A., & Dökmeci, V. (2003, Mart). Merkezi iş alanlarının (MİA) fiziksel ve ekonomik olarak yeniden yapılanması: Eskişehir örneği. *itüdergisi/a mimarlık, planlama tasarım*, 2(1), 99-110.

Utku, T. (2015, Temmuz). *Kafeye dönüşmüş apartmanlarda kullanıcı memuniyeti: Konya örneği (*Yüksek Lisans Tezi*)*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Uysal Bilge, F. (2021). Eğlence kültürünün değişiminin mekana etkisi: Ankara-Bahçelievler, Aşkabat Caddesi üzerinden incelenmesi. *Social Science Development Journal*, 27-43.

Ünlü, T. (2006). Kentsel mekanda değişimin yönetilmesi. *Metu Journal of Faculty of Architecture*, 23(2), 63-92.

Ünsal Topaç, G. (2019). *Ankara Bahçelievler Yapı Kooperatifinin mekansal dönüşümünün incelenmesi (*Yüksek Lisans Tezi*)*. İstanbul: T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yenidoğan, A. H. (2018). *Küreselleşmenin alt merkezlerdeki işlevlerin değişimine etkisi: Ortabahçe - Ihlamurdere aksı örneği.* (Yüksek Lisans Tezi*)*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yerli, Ö. (2016). Tarih içerisinde yok olan bir bahçe şehir uygulaması: Ankara Bahçelievler. *Türkiye Peyzajları I. Ulusal Konferansı (I. Ulusal Pemkon Konferansı) Türk Bahçeleri*, (S. 377-388). İstanbul.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2560-2598 **DOI:**10.31198/idealkent.1104944

Türkiye'de Plansız Organik Dokulu Mahalleler ile Planlı Geometrik Dokulu Mahallelerin Kamusal Mekan Anlayışında Süregelen, Değişen ve Dönüşen Özelliklerin Konutlarla İlişkilerinin Karşılaştırılmaları

*

Havva Özdoğan[1]
ORCID: 0000-0003-1063-7446

Öz

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri ve mahalleleri toplumsal yaşamın bir yansıması olarak biçimlenmiştir. Çalışmada farklı kentsel dokulardaki avlu/bahçe, sokak ve meydan gibi toplumsal ve kamusal mekanlarla konut ilişkilerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışma Anadolu'nun farklı coğrafi bölgelerinde hem plansız-organik dokulu hem de planlı-geometrik dokulu mahallelere sahip 5 yerleşim bölgesindeki toplam 10 mahalle üzerinde yürütülmüştür. İnceleme alanları Kula Zaferiye ve Bey Mahalleleri, Avanos Orta ve Bahçelievler Mahalleleri, Safranbolu Akçasu ve Emek Mahalleleri, Boyabat Gökdere ve Yıldız Mahalleleri ile Midyat Işıklar-Akçakaya Mahalleleri ve Bahçelievler Mahallesi olarak belirlenmiştir. Çalışma yöntemi farklı ölçeklerde birbirine bağlı mekânsal, işlevsel ve biçimsel analiz aşamalarından oluşmuştur. Plansız ve planlı mahallelerde sokak ve konut dizilim sistemleri, mekânsal bütünleşmede öne çıkan kentsel mekan analizleri, kentsel mekanlarda farklı kamusallık derecesine sahip toplanma mekanı tipolojileri, yerleşmelerdeki toplanma-meydan mekanlarının işlevsel yapıları, mahallelerde konut üniteleriyle bağlantılı toplanma mekanlarını düşey ve yatayda belirleyen düzlem özellikleri konularında analizler yapılmıştır. Yarı özel/kamusal ve kamusal nitelikteki avlu/bahçe, sokak ve meydan gibi sosyal etkileşim ve toplanma mekanları mekânsal ve biçimsel analiz bulgularına bağlı olarak sürdürülebilirlik açılarından tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda özellikle iç içe geçen tekil bina diziliminden çok katlı ayrık bina dizilimine geçişin toplumsal yaşamı ve mekanlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Mahalle, mahalle meydanı, toplumsal yaşam, sürdürülebilirlik*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, E-mail: havva.ozdogan@erdogan.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 17.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 29.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2560-2598 **DOI:** 10.31198/idealkent.1104944

Comparison of the Continuing, Changing and Transforming Characteristics of Unplanned Organic Textured Neighborhoods and Planned Geometric Textured Neighborhoods with Housing in the Understanding of Public Space in Turkey

*

Havva Özdoğan[2]
ORCID: 0000-0003-1063-7446

Abstract

Traditional Anatolian settlements have been formed as a reflection of community life. In the study, it was aimed to compare the housing relations with social and public spaces such as courtyards/gardens, streets and squares in different urban textures. Accordingly, the study was conducted over 10 neighborhoods in 5 regions from Anatolia's different geographical regions which have both unplanned-organic and planned-geometrical textures. As study areas, Kula Zaferiye and Bey Neighborhoods, Avanos Orta and Bahcelievler Neighborhoods, Safranbolu Akcasu and Emek Neighborhoods, Boyabat Gokdere and Yildiz Neighborhoods, and Midyat Isiklar-Akcakaya-Bahcelievler Neighborhoods were determined. Analyses were performed on street and residence arrangements in unplanned and planned neighborhoods, urban spaces that stand out in spatial integration, concentration space typologies that have different publicity degrees in urban spaces, the functional properties of concentration-square spaces in settlements, and plane properties that vertically and horizontally determine concentration spaces connected to residence units in neighborhoods. Social interaction-concentration spaces such as courtyard/garden, street, and square with semi-private/public, and public features were discussed in terms of sustainability based on spatial and formal analysis findings. It was concluded that particularly the transition from intertwined building arrangements to detached building arrangement affected community life and spaces.

Keywords: *Neighborhood, Neighborhood square, community life, sustainability*

[2] Assist. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, E-mail: havva.ozdogan@erdogan.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 17.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 29.12.2022

Giriş

Anadolu'da Orta Asya kökenli üç parçalı şehir yaklaşımının (şehristan, iç kale ve rabad) (Özcan, 2005, s.254) devam ettirildiği (Alsaç, 1993, s.14) geleneksel yerleşmelerinde konut alanlarının ya da mahallelerin kent merkezlerindeki çarşılardan ve anıtsal bina komplekslerinden ayrı olarak geliştikleri görülmektedir (Cerasi, 1999, s.70). Konut bölgelerinin morfolojik yapısı bulundukları bölgenin coğrafi ve iklim şartlarının yanında toplumsal yaşama ait gelenek ve göreneklerden de etkilenmektedir. Planlanmadan, kendiliğinden gelişen ve biçimlenen mahallelerde çarpık, sürprizli dar sokaklara bağlı oluşan kusurlu geometrik yapının, toplumsal örf ve adetler gibi yazılı olmayan kurallara göre binaların konumlanmasının, biçimlenmeye ve kullanıcıların birbirlerinin mahremiyetine saygı göstermeye bağlı olarak oluştukları anlaşılmaktadır. Mahalle merkezlerinde uhrevi merkezleri oluşturan dini yapıların dışında dünyevi merkezleri oluşturan kahvehaneler, köşe başı bina çıkmaları gibi mimari detaylara bağlı oluşan buluşma mekanlarının, çınar ağaçlarının çevresinde ve mahalle çeşmelerinin etrafında biçimlenen ve toplumsal yaşamı zenginleştiren eylem alanlarının işlevsel oldukları kadar görsel olarak ta öne çıktıkları görülmektedir (Aru, 1998, s. 12). Konutların konumlanışları, girişleri, mimari detayları gibi pek çok özelliğin güçlü toplumsal ilişkilerde etkili olduğu düşünülmektedir. Planlı kent uygulamalarıyla birlikte benzer imar kurallarının uygulanmaya başlandığı, böylece farklı coğrafi bölgelerde birbirine benzer konutların, konut bölgelerinin ve mahallelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Planlı kent uygulamalarında ada-parsel sisteminin yanında ulaşım ve araç trafiğine yönelik kararların ön plana çıkmasıyla toplumsal mekanlar ile konut birimleri arasındaki doğrudan erişim olumsuz yönde etkilendiği anlaşılmaktadır.

Organik dokulu geleneksel Anadolu yerleşmelerinde mahalle meydanlarının mahallenin çekirdeğini oluşturmaları, mahallelerin bu çekirdek etrafında genişleyerek büyümeleri, bu alanların biçimsel ve işlevsel yapılarına bağlı olarak mahallelerin toplanma merkezlerine dönüşmelerine neden oldukları görülmektedir. Plansız bir anlayışla biçimlenen mahallelerdeki mahalle meydanlarının mahalle merkezi olmasına ait ortak özelliklerin belirlenmesinin, mekânsal sürdürülebilirlik, kentsel mekanların yenilenmesi ve iyileştirilmesi çalışmalarının yanında planlı-yeni konut alanlarının tasarlanmasında tasarım rehberleri oluşturmaları açılarından önemli oldukları düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışma iki farklı yerleşim türü üzerinde yürütülmektedir. Bunlar plansız, kendiliğinden gelişen organik dokulu mahalleler

ile planlı, geometrik bir anlayışla biçimlenen mahallelerdir. Çalışma alanları ülke genelinde farklı coğrafi bölgelerde bulunan hem plansız hem de planlı mahallelere sahip yerleşim bölgeleri üzerinde yürütülmüştür. Aynı yerleşmede her iki yerleşim türüne ait analizlerle plansız ve planlı mahalleler ile farklı coğrafi bölgeler arası benzerlik ve farklılıkların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda belirlenen özelliklere sahip toplam 5 yerleşim bölgesinden 2'şer mahalle örneğindeki (plansız ve planlı mahalleler olmak üzere) mahalle meydanlarının ya da toplanma mekanlarının biçimsel, işlevsel ve mekânsal bütünleşme özellikleri, kamusal mekanların konutlarla ilişkileri ile ilgili analizler yapılmış, toplanma mekanı olma özelliklerine ait benzer ve farklı yönlerin neler oldukları konularının irdelenmesi amaçlanmıştır. Böylece plansız yerleşmelerdeki toplumsal yaşam mekanlarına ait özelliklerin ve kamusal mekan konut ilişkisinin planlı-güncel yerleşmelerde nasıl süregeldiği, değiştiği ve dönüştüğü konularının tartışılması amaçlanmıştır.

Kavramsal Altyapı

Sürdürülebilir Toplumsal Yaşam

Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan, temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü toplum olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Bireyler arasındaki sosyal ilişkiler toplum yapısını oluşturmakta, toplumsal statü, toplumsal rol, toplumsal grup, toplumsal sınıf, toplumsal kurum ve kültür toplumsal yapının bileşenleri olarak öne çıkmaktadır (Gümüş, 2018, s.10-17). Toplumsal yaşam topluma ait ortak alanlarda gerçekleşmektedir. Ortak alanlar kentlerdeki tüm nüfusun yararlanmasına açık olan yol, durağan alanlar, açık ve yeşil alanlar olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998, s.99). Toplumsal yaşama ait ortak alanlar toplumsal mekanlar olarak ta isimlendirilmektedir. Toplumsal mekan toplumsal aktörlerin toplumsal ilişki ve etkileşimlerini, günlük yaşam etkinliklerini gerçekleştirdikleri, kentlerde evler, sokaklar, caddeler, pazaryerleri, stadyumlar, mabetler, meydanlar, AVM'ler, okullar, parklar ve kafeteryalar…gibi mekanlar olarak, toplumların yaşam tarzının belirlenmesinde etkin rol oynayan sosyal, kültürel ve politik alanlar olarak tanımlanmaktadır (Karakaş, 2019, s.23). Fiziksel olarak nesnelleşen toplumsal mekan kendini çeşitli türdeki mal ve hizmetlerin fiziksel mekandaki dağılımı olarak sunmakta, fiziksel bir mekan olmamasına rağmen toplumsal mekanın kendisini mekanda eksiksiz ve doğru bir şekilde gerçekleştirme eğiliminde bulunduğu belirtilmektedir (Bourdieu, 2018, s.108, s.109). Benzer şekilde kentlerdeki kamusal alanlar hareket ve erişimin sağlandığı,

sosyal etkinliklerin gerçekleştiği, toplumsallaşma ve sosyalleşmenin olduğu, kimlik ve etkinlik alanları olarak görülmektedir (Gökgür, 2017, s.18-22).

Türk Dil Kurumu (2022) sürdürülebilirliği bir durumun, bir şeyin sürmesini, olmasını sağlamak olarak tanımlanmaktadır. Sosyal ya da toplumsal sürdürülebilirlik, fiziksel alanın tasarımını sosyal dünyanın tasarımıyla birleştiren, sosyal ve kültürel yaşamı desteklemeye yönelik altyapı, sosyal olanaklar, kullanıcıların katılımı için sistemler öne çıkarma olarak görülmektedir (Woodcraft, Bacon, Hackett, Caistor-Arendar, ve Hall, 2012, s.16). Sürdürülebilir topluluk kavramı ile ilgili iktisatçıların sermaye yaklaşımı, şehir plancısı ve mimarların kentsel tasarım yaklaşımı, çevre bilimcilerin eko-sistem yönetimi yaklaşımı, bölge plancılarının metropolitan alan yönetimi yaklaşımı gibi farklı yaklaşımları bulunmakta, kentsel tasarım yaklaşımında kentlerde yaya öncelikli, toplumsal etkileşimi sağlayıcı, estetik açıdan çekici tasarımların yapılması amaçlanmaktadır (Ercan, 2012, s. 412). Bahçe Kent, Mahalle Birimi (Komşuluk Ünitesi), Yeni Kentleşme, Yeni-Geleneksel Topluluklar, Yeşil Kentler gibi tasarım hareketleri mahallelerin sürdürülebilirliğinde yeniden tasarlanması için alt yapı, toplu taşıma, nüfus yoğunluğu, karma kullanımlı kentsel dokular oluşturulması konularını önermişlerdir (Ercan, 2012,s.412; Sharifi, 2016, s.2). Farklı yaklaşımlara bağlı olarak sosyal sürdürülebilirlik, eşitlik/adalet, sosyal ve kültürel yaşam (kimlik, aidiyet, yer ve kültür, ortak değerler, komşuluk ilişkileri ve etkileşimi), sosyal altyapı, konut ve yapılı çevre tasarımı (erişilebilirlik, yeşil binalar, konut, çevre ve mahalle ilişkisi, bina kalitesi….), güvenlik ve sağlık, yaşam kalitesi ölçütlerine bağlı olarak ele alınmaktadır (Varolgüneş, 2021, s.762). Kentte yaşayan toplulukların etkileşim içinde hareketleri, mekânsal eylemleri gerçekleştirmeleri kentsel sürdürülebilirlik için önemli görülmektedir (Altay, 2007, s.28). Canlı bir organizma gibi sürekli büyüyen yerleşmelerde sürdürülebilir gelişme kentlilere yönelik çevresel tehlikeleri en aza indiren, yerleşmedeki kaynaklara ve fırsatlara erişimi sağlayan mekânsal düzenlemeler ve yaşam ortamları oluşturma olarak, klasik kentlerdeki gibi yer duygusunun, insan ölçeğinin, biçimsel ve estetik kaygıların giderilmesi konularının üzerinde durmaktadır (Mehrhoff, 2005, s.651). Bu kapsamda çalışmada geleneksel-plansız organik dokulu yerleşim alanlarındaki toplumsal mekan biçimlenişleri ve bir araya gelme sistemleri, toplumsal mekanlar ile konut birimlerinin bağlantı biçimleri ve aralarındaki ilişkilerin günümüzün planlı geometrik dokulu yerleşim alanlarında süregelmesi durumu yerleşme kültürlerinde ya da anlayışlarında süreklilik olarak değerlendirilmektedir.

Maslow fizyolojik ve güvenlik ile ilgili gereksinmelerden sonra aidiyet ile ilgili gereksinmelerin ortaya çıktığını belirtmektedir (Maslow, 1943, s. 380). Aidiyet hissi bireyler için olduğu kadar toplumlar için de önemli bir gereksinim olduğu düşünülmektedir. Hem bireyin kendini bir topluluğa ait görmesi, hem de toplumların ortak aidiyetiyle "biz" düşüncesi ve "birlikte" olma hissinin oluşmasının bireyleri ve toplumları yalnızlık hissinden kurtarıp daha güvenli ve güçlü yapacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda kentlerde sokaklar, meydanlar, parklar, pazar yerleri, yaya kaldırımları, açık alanlar, parklar ve bahçeler, yeşil alanlar, çocuk oyun alanları, spor tesisleri, gibi kentsel mekanlar kentlilerin toplandığı, karşılaştıkları toplumsal mekanlar (Erdönmez, 2005, s. 68, s. 73-74) olarak kentsel aidiyet duymada öne çıkmaktadırlar.

Kimlik bir kentin tanımlanabilmesi ve diğerlerinden ayrıştırılması olarak tanımlanmaktadır (Lynch, 2012, s.8). Kent kimliği doğal çevre özellikleri (topoğrafya, iklim ve bitki örtüsü), yapılanmış çevre özellikleri (binalar, sokaklar, meydanlar ve yerleşim bölgelerine bağlı yerleşim ölçeğindeki özellikler, donatı ve sembol olmuş elemanlar ölçeğinde) ve sosyal çevre özelliklerine (tarihsel, nüfus ve kültürel özelliklere bağlı oluşan sosyo-kültürel kimlik, sosyo ekonomik kimlik ve psikolojik kimlik) bağlı olarak oluşmaktadır (Ocakçı ve Türk, 2012, s.226). Yerin yapısının karakter ve mekanın özelliklerine bağlı olarak oluştuğunu belirten Norberg-Schulz , Yerin Ruhu (Genius Loci) kavramının Roma'lılara ait olduğunu, her bağımsız varlığın bir koruyucu ruhu olduğu inancının insanlara ve mekanlara hayat verdiğini, doğumundan ölümüne kadar onlara eşlik ettiğini, karakterlerini ve özlerini belirlediğini, tarih boyunca sanatçılar ve yazarların yerel karakterlerden ilham aldıklarını ve atıfta bulunduklarını belirtmektedir (Norberg-Schulz, 1980, s.15-18). Bulunduğu bölgenin mimari ve kent karakteri ile uyumlu mimari ve kent biçimlenmelerinin, kentsel kimlik karakterinin korunması ve yerin özgün yapısının sürdürülebilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir.

Yerleşme dokularındaki sokak ve meydan gibi topluma açık mekanların konumları ve bir araya gelme biçimleri yerleşim sistemini belirlemektedir. Bu sistem içinde sistemi meydana getiren parçalar kentsel bütünlüğü oluşturmaktadır. Bu bütünlük içinde var olanların değişimi ya da yeni parçaların eklenmesi sistemdeki bütünlüğü etkileyecektir. Mekan dizimi yönteminde mekanın kullanıcısı ile var olması ve her aktivitenin farklı bir mekana ihtiyaç duyması temelinden hareketle mekanın soyut haritaları üzerinde insanların etkileşim içinde bulunduğu dışbükey mekanların haritalanması, insanların

hareket izlerinin haritalanması ve insanların farklı noktalardan görüş alanlarının haritalanmasına yönelik çalışılmaktadır (Yıldırım ve Çağdaş, 2018, s. 517). Eksensel haritalar üzerinde kırmızıdan maviye doğru değişen renkler ile kentsel mekanlarda bütünleşme değerlerine ait yoğunluk değerleri ortaya konmaktadır. Bu kapsamda kentsel bütünde bütünleşme açısından öne çıkan ya da mekansal bütünleşme açısından yetersiz mekanları analiz etmek mümkün olmaktadır.

Mekanlar özel mekanlar ve kamusal mekanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Özel mekanlar kişisel kullanıma açık alanlarken, kamusal mekan herkesin tartışmasız girebildiği, serbestçe hareket ettiği kamuya ait mekanlar oldukları, kamusal ve özel mekanlar arasında birbirinden sert ve kesin çizgilerle ayrılmayan, yarı-özel ve yarı-kamusal mekanlarla geçişlerin sağlandığı belirtilmektedir (Bakan ve Konuk, 1987, s.12-13). Yarı özel ve yarı kamusal geçiş mekanları kullanıcıların özel mekan ile kamusal mekan arasında daha sağlıklı bağlantı kurmalarını sağlamaktadır. Yarı özel mekanların konuta ait olan ve dışarıdan görülebilen kişi mülkiyetindeki (bahçeli konutlardaki ön bahçeler ya da apartman düzenindeki balkonlar…gibi) mekanlar olarak toplumsal eylemler ve dostlukların kurulduğu alanlar oldukları, yarı kamusal mekanların mülkiyeti bir grup kentliye ya da kamusal yönetimlere ait olan, avlu, ortak bahçe, merdiven boşluğu gibi kullanıcılarına farklı bir statü kazandıran, yabancıların girişlerinin denetlendiği alanlar oldukları görülmektedir (Bakan ve Konuk, 1987, s.12-13).

Osmanlı şehirlerinde toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde ve biçimlenmesinde mahallelerin etkisinin oldukça fazla olmasında mahallelerin sosyal ve temel yönetim birimleri olmalarının yanında Osmanlı kanuna göre mahallelilerin birbirlerine müteselsilen kefil olmaları (yapanı belirlenemeyen bir olayın aydınlatılması için toptan sorumlu tutulmaları-özellikle vergilerin eksiksiz toplanması ve güvenliğin sağlanması konularında etkili olmuştur) ve avarız akçası vakfı (ortaklaşa karşılanması gerekli giderlerin toplanması) gibi devletin koyduğu kurallardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Ergenç, 1984, s.69-78). Dolaysıyla geleneksel mahalle kültürünün oluşmasında hem biçimsel hem de toplumsal düzenlemelerin birlikte bir araya gelmesinin etkili olduğu görülmektedir. Modernleşme hareketleriyle birlikte 1913'de çıkarılan Vilayet Kanunu mahalle örgütünü hukuksal olarak ortadan kaldırmakta, yaşanan olumsuzluklara bağlı olarak 1944 yılında tekrar kurulmaktadır (Alada, 2008, s.68; Erdagöz, 2012, s.69). Mahallelerde meydana gelen dönemsel değişiklikler Türkiye ölçeğinde geleneksel mahalle dönemi, modern mahalle dö-

nemi (sanayileşmeyle birlikte) ve modern sonrası mahalle dönemi (küreselleşmenin etkisiyle) olarak sınıflandırılmaktadır (Turan ve Ayatac, 2020, s.198). Anadolu'da mahalle yapılanmasının varlığını koruduğu, 1980'lerden günümüze küresel anlamdaki ekonomik ve kültürel hareketler sosyal yapıyı da etkileyerek mahalle ve komşuluk kavramlarının daha çok yerel yönetim bağlamıyla sınırlı kaldığı görülmektedir (Eren, 2012, s. 1548). Osmanlı'dan devralınan mahalle kültürünün günümüz koşullarında sürdürülemediği, mahallenin bir yaşam biçiminden barınma biçimine dönüştüğü, geleneksel dayanışma aygıtlarının yerini STK'ların aldığı görülmektedir (Şahin ve Işık, 2015, s. 224-228). Bu kapsamda çalışmada sosyal ve toplumsal kanun ve düzenlemelerden bağımsız olarak geçmişten gelen plansız-geleneksel mahallelerdeki toplumsal yaşam mekanlarının günümüzde (modern sonrası) yaygın olan planlı mahallelerdeki toplumsal yaşam mekanlarında nasıl sürdürüldüğü konusu ele alınmaktadır

Kentsel Dokuda Konut Bölgeleri

Kentsel biçim analizlerinde planlanan, tasarlanan veya yaratılan şehir (ızgara ya da merkezden ışınsal olarak çıkan geometrik yapıda) ile düzensiz, geometrik olmayan, organik, çarpık ve kavisli sokaklar, rastgele tanımlanmış açık alanları olan ve oluşum süreçlerinde planlanmamış, içgüdüsel büyümeyle oluşan şehirler bulunmaktadır (Kostof, 2007, s.43). Hücre şeklinde kendi merkezi ve sınırı olan mahalleler yan yana gelerek büyümekte ve kentleri oluşturmaktadır. İnsanların yaşadıkları mahallelerin en fazla 300yard (yaklaşık 275m) genişlikte, farklı kullanıcı gruplarını buluşturan 400-500 kişilik bir sayıda, ana yolların uzağında, kendine özgü niteliklerini koruyabilmek için kısıtlı erişimle sınırlarının belirlenmesi ve korunması gerektiği, ortak bir alan etrafında 8 ile 12 konuttan oluşan kümeler oluşturacak şekilde merkezde-ortada-kenarda (izole) olmak üzere düzenlenmelerine önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Alexander, Ishikawa ve Silverstein, 1977, s.81-202). Konutlar sokaklar ya da yaya mekanları etrafında bir araya gelirler. Yaya mekanının özünü oluşturan konut birimi ve çevresinden yaya mekanına geçişlerde özel iç mekan-ailenin iç mekanı-ailenin ortak iç mekanı-özel dış mekan (iç avlu)-birim yaya-yarı kamusal dış mekan (çıkmaz sokak)-konut grubu yaya mekanı şeklinde sıralanmakta, konutlar birleşerek komşuluk birimlerini, komşuluk birimleri birleşerek semtleri ve kentleri oluşturmaktadır (Kuntay, 1994, s. 14).

Konut Bölgelerinde Toplanma Mekanı Tipolojileri

Konut yakın çevresinde kullanıcıların etkinliklerini meydana getirdikleri, etkileşim içinde bulundukları farklı niteliklerde mekanlar bulunmaktadır. Konutlar mimari çözümlerine bağlı olarak farklı tipolojik yapılara sahip oldukları görülmektedir. Geleneksel konutlar bölgesel kimlik taşımakta, ait oldukları bölgenin iklimine, coğrafi yapısına, sosyo-kültürel özelliklerine göre ayrık veya bitişik nizam, yol kenarında veya bahçe içinde konumlanmaktadırlar (Sezgin, 2006, s.9-13). Dolayısıyla yöresel ve bölgesel ölçekte ortak biçimlenmelere sahip oldukları görülmektedir. Anadolu'da konut mimarisi Celal Esad Arseven tarafından Orta Anadolu, Kuzey Anadolu, Doğu Anadolu, Güney Anadolu, Batı Anadolu, İstanbul Evleri ve Rumeli Evleri olarak sınıflandırılırken Doğan Kuban tarafından Güneydoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Ege ve Akdeniz, Orta Anadolu'nun Kuzeyi, Orta Anadolu kırsal bölgeleri ve Anadolu'nun kıyı bölgelerinde görülen konut mimarlığı olarak sınıflandırılmaktadır (Önal, 2016, s.745). Anadolu'da Türk evi ve türevlerinin olduğu farklı geleneksel konut türlerinin yanında yeni konut çözümleri olarak günümüzde tek, ikiz, bitişik (sıra) evler, tek katlı, iki katlı, çok katlı gibi pek çok konut tipi (Alsaç, 1993, s. 87, s. 102), apartman ve site yerleşmelerinin dışında karma kullanımlı (konut, ticaret, büro…) binalarda toplumsal mekanlardan arındırılmış konut birimlerinin (rezidans) bulunduğu görülmektedir. Planlı dönemle birlikte mimaride ve imar uygulamalarında benzer uygulamaların ülke genelinde uygulandığı görülmektedir. Konut birimleri yapı katları şeklinde düşey düzlemde çoğalıp dikey büyüyebileceği gibi (çok katlı konut çözümleri) tekil konut birimlerinin yan yana gelmesiyle yatay düzlemde çoğalarak yatay büyümeleri de mümkün olmaktadır.

Konut birimlerinde ve yakın çevrelerinde sosyal etkileşime katkı veren yarı kamusal ya da kamusal mekanlar olarak avlular, çıkmaz sokaklar, sokaklar, meydanlar, parklar öne çıkmaktadır. Avlu bir binanın veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alanlar olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Doğan Kuban konutlarda bahçe ya da avlu kapısından genellikle döşeli olmayan avluya girilmesini, avluda bir kuyu, bir çeşme ya da havuz yani su öğesinin, birkaç ağacın (genellikle meyve ağacı) bulunmasını dışarıya çıkmadan yaşayan sıradan bir kadının kendi kendine yeterli dünyası olarak tanımlanmaktadır (Kuban, 1995, s.20). Binalarla çevrelenen, çevrelendikleri binaları sergileyen meydanlar ile yaya ve taşıt ulaşımını sağlayan, farklı yerleri birbirine bağlayan çizgiler olarak yollar (Moughtin, 2003, s.87, s.119) toplumsal yaşama zemin hazırlayan önemli toplumsal mekanlardır.

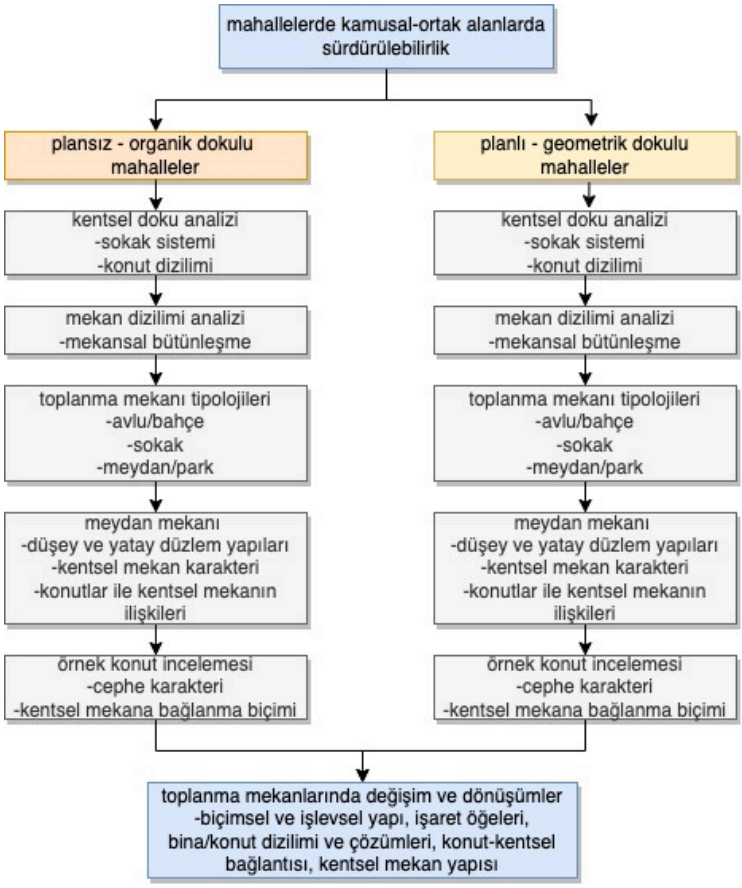
Konut-Toplumsal Mekan İlişkisi

Konut birimlerinin toplumsal mekanlara bağlanma biçimleri ya da açılma biçimleri konutun bahçeli ya da bahçesiz olmasına, tekli (tek konut) ya da çoklu (apartman, site…) olmasına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Kullanım niteliği açısından konut birimi özel mekan, sokak ve meydan gibi toplumsal mekanlar kamusal mekan, avlu ve bahçe gibi mekanlar yarı kamusal ya da yarı özel mekan niteliğinde olabilmektedir. Dolayısıyla özel mekan ile kamusal mekan arasındaki bağlantı doğrudan olabileceği gibi yarı özel ya da yarı kamusal mekanlar aracılığıyla sağlanarak dolaylı hale gelebilmektedir. Özel ve kamusal mekanlar arasındaki bağlantı niteliğinde ara bağlantı mekanlarının bulunup bulunmaması belirleyici olmaktadır. Sokak biçimlenmelerinde düz, eğri, kırıklı sokak biçimlerinin yanında geometrik olmayan karma ya da amorf biçimler de bulunmaktadır. Benzer şekilde meydan biçimleri geometrik (üçgen, kare, dikdörtgen…) olabileceği gibi geometrik olmayan karma ya da amorf biçimler de olabilmektedir. Plansız yerleşim bölgelerinde farklı yönlerdeki sokakların kesişmesiyle kendiliğinden oluşan, belli bir geometriden uzak, odak noktaları ya da meydanların bulunduğu görülmektedir.

Yöntem

Çalışmada aynı yerleşmedeki planlı ve plansız mahalle örnekleri (dini birimler, meydan ya da park gibi toplumsal mekanlar esas alınarak 400m'lik yarıçap içindeki konut bölgeleri) incelenmiştir. Çalışmada toplumsal mekanların karşılaştırmalı olarak incelenmesi, süregelen, değişen ve dönüşen özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmış, bu doğrultuda geçmişe ve günümüze ait mahalle örnekleri ele alınmıştır. Çalışma bölgelerinin belirlenmesinde mimari ve yerleşim karakterini sürdürebilen mahalleler ile günümüz mimari ve kent karakterini yansıtan mahallelere sahip yerleşmeler öne çıkmaktadır. Çalışma bölgeleri ülke genelinde farklı coğrafi bölgelerde, farklı mimari ve yerleşim karakteri bulunan hem plansız hem de planlı mahallelere sahip yerleşim bölgeleri üzerinde yürütülmüştür. İnceleme alanları olarak Kula Zaferiye ve Bey Mahallesi, Avanos Orta ve Bahçelievler Mahallesi, Safranbolu Akçasu ve Emek Mahallesi, Boyabat Gökdere ve Yıldız Mahallesi ve Midyat Işıklar-Akçakaya Mahalleleri ve Bahçelievler Mahallesi olarak belirlenmiştir. İnceleme alanları ile ilgili veriler koruma amaçlı imar planları ve Google Earth Pro harita yazılımı yardımıyla elde edilmiştir. Şekil 1'deki çalışma yönteminde de sunulduğu gibi öncelikle belirlenen mahallelerin sokak sistemlerine ve konut birimlerinin yan yana gelişlerine bağlı olarak kentsel dokularına yönelik analizler yapılmıştır. Daha sonra mekan dizimi yöntemi kullanılarak mahalle

alanı içinde diğer kentsel mekanlarla en fazla bütünleşen bölgelerin belirlenmesine yönelik çalışılmıştır. Böylece mahallede diğer kentsel mekanlarla bütünleşmelerine bağlı olarak toplanma mekanı olarak öne çıkan kentsel mekanların belirlenmesi amaçlanmıştır. İncelenen mahallelerde yarı özel mekan-yarı kamusal mekan-kamusal mekan kullanımlarıyla toplanma mekanı özelliği taşıyan konut avlusu/bahçesi, sokak, meydan ve park gibi mekanlarla ilgili analizler yapılarak mahallelerdeki toplanma mekanlarına ait tipolojik veriler elde edilmiştir. Sonrasında mahalle ölçeğinde öne çıkan toplanma mekanları-meydanlar ile ilgili düşey düzlem, yatay düzlem, işlevsel ve biçimsel yapı, işaret öğeleri ve kentsel mekan niteliği ile ilgili analizler yapılmıştır. İncelenen meydanlarda seçilen konut örnekleri üzerinden düşey düzlemi tanımlayan konut birimlerinin tekil (tek konut) ya da çoğul kullanıcı (çok katlı konut) özellikleri, düşey düzlem karakteri ve ortak kentsel mekanlara bağlanma biçimleri ile ilgili çalışılmıştır. Çalışmadaki analizlere bağlı olarak planlı ve plansız yerleşim alanlarındaki mahalleler ve toplanma mekanlarından elde edilen bulgular kaybolan, dönüşen ve süregelen özellikler olarak ele alınmış, farklılaşan ve değişen özellikler tartışılmıştır.

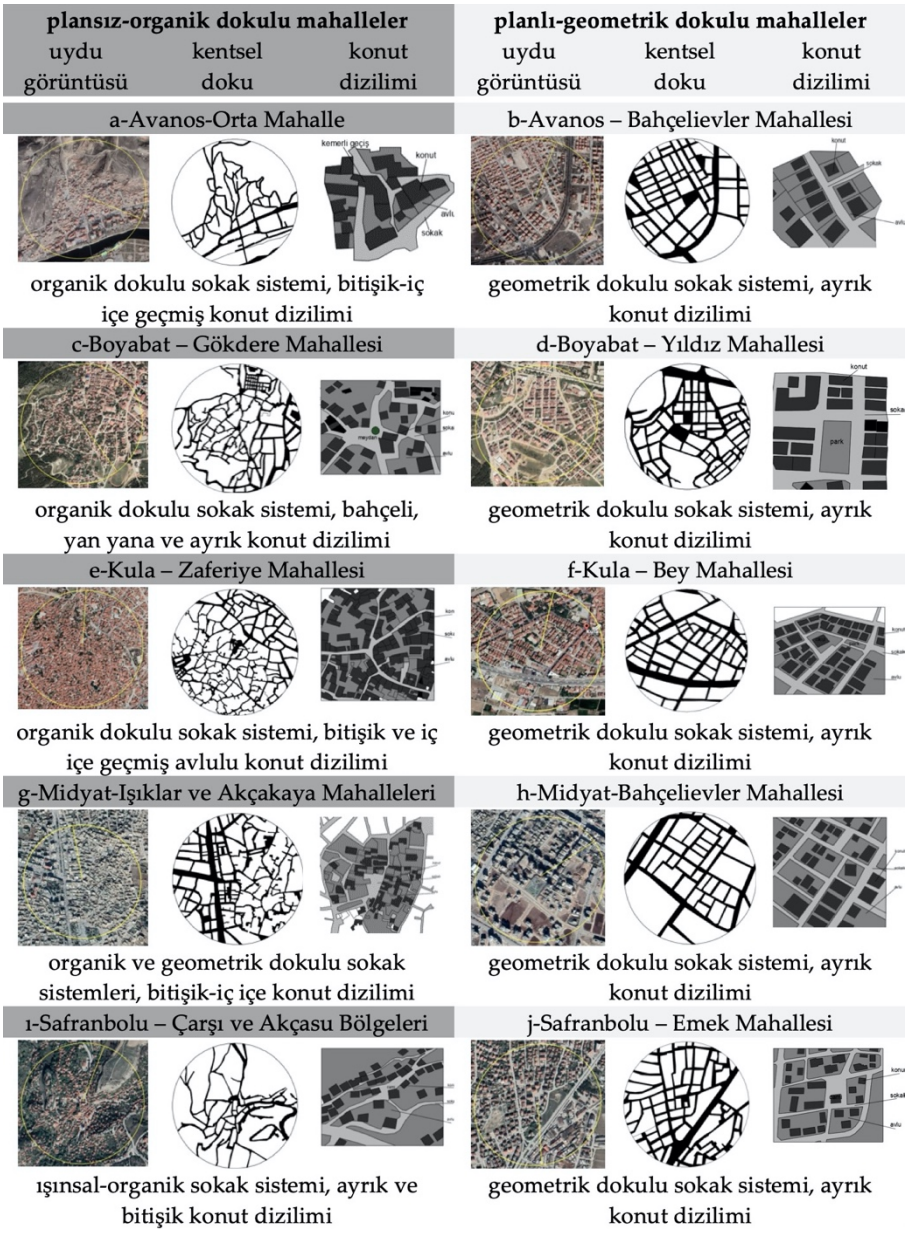

Şekil 1. Çalışmada izlenen aşamalar (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Kentsel Doku Ölçeğinde Konut Bölgesi Analizleri

Mahallelerde Kamusal ve Ortak Alanlara Ait Kentsel Doku Analizleri

Mahalle ölçeğindeki toplumsal mekanların değişim ve dönüşümü ile ilgili genel verilere ulaşılabilmesi doğrultusunda inceleme farklı coğrafi bölgeler-deki yerleşmeler üzerinde yürütülmüştür. Bu kapsamda ele alınan Manisa ili Kula ilçesi Zaferiye Mahallesi ve Bey Mahallesi, Nevşehir ili Avanos ilçesi Orta Mahalle ve Bahçelievler Mahallesi, Karabük ili Safranbolu ilçesi Akçasu Mahallesi ve Emek Mahallesi, Sinop ili Boyabat ilçesi Gökdere Mahallesi ve Yıldız Mahallesi, Mardin ili Midyat ilçesi Işıklar-Akçakaya Mahalleleri ve Bahçelievler Mahallesi ile ilgili üst ölçekli analizler Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Çalışmada inceleme alanlarına ait uydu görüntüleri (Google Earth, 2022), kentsel doku ve konut dizilimi analizleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Şekil 2a'da Avanos ilçesi Orta Mahalle bölgesinde Yeşilbaş Camii merkez alınarak yarıçapı 400m olan inceleme alanı, incelenen bölgedeki organik biçimli sokak sistemi, birbirine bitişik ve iç içe geçmiş konut üniteleri, toplanma

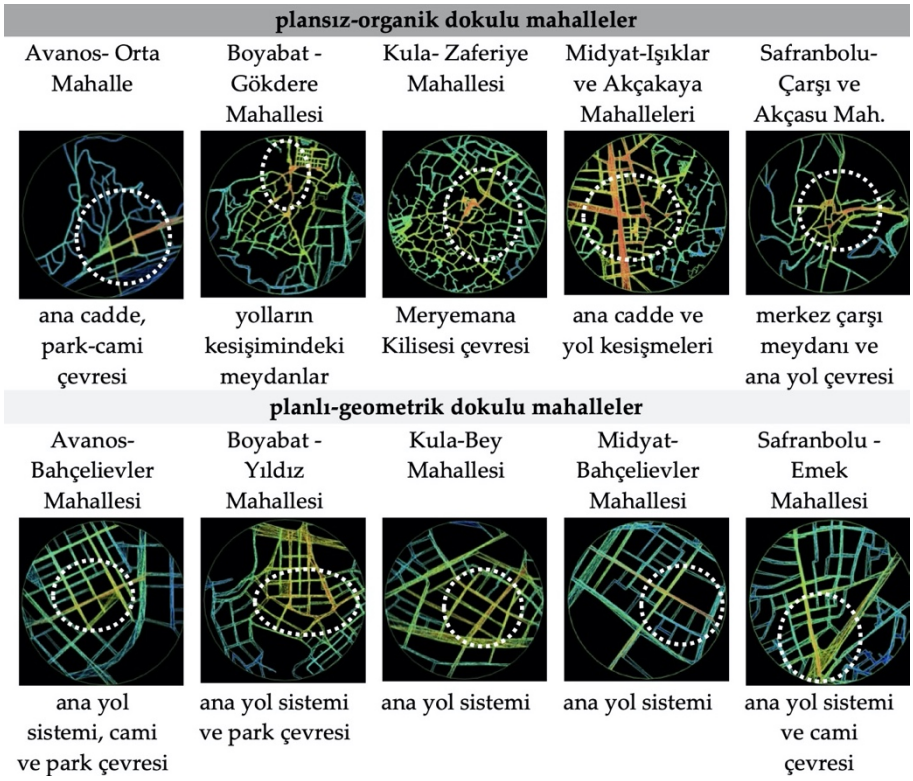
mekanı olarak öne çıkan avlu, sokaklar ve meydanlarla ilgili analizler sunulmuştur. Avanos Bahçelievler Mahallesinde Eyüp El Ensari Camii Parkı merkezli 400m'lik yarıçaplı inceleme alanı, bölgeye ait ızgara yol sistemi, ayrık nizamlı konut ve apartman üniteleri, toplanma mekanı olarak öne çıkan avlu ve sokaklar Şekil 2b'de gösterilmiştir. Boyabat ilçesi Gökdere Mahallesi'nde sokakların kesişim bölgesinde serbest konumlu anıt yeşil ağaç merkez alınarak 400m yarıçaplı inceleme alanı, organik ve geometrik iki ayrı sistemin bir arada bulunduğu karma yol sistemi, bölgede ağırlıklı olarak görülen ayrık nizamlı, avlulu-bahçeli konut üniteleri, kırıklı, eğri ve düz sokaklar ve yeşil çınar ağacının bulunduğu mahalle meydanı Şekil 2c'de ortaya konmuştur. Şekil 2d'de Yıldız Mahallesi'ndeki Yıldız Camii esas alınarak 400m yarıçaplı inceleme alanı, ızgara yol sistemi, ızgara biçimli konut üniteleri, birbirini dik kesen yol sistemi ve caminin önündeki adada düzenlenmiş Yıldız Parkı gösterilmiştir. Şekil 2e'de Kula ilçesi Zaferiye Mahallesi'nde Meryem Ana Kilisesi merkez alınarak 400m yarıçaplı inceleme alanı, organik dokulu yol sistemi, tamamen birbirine geçmiş, karma biçimli, bitişik-avlulu konut üniteleri ve sokaklar ele alınmıştır. Kula ilçesi Bey Mahallesi'nde Mehmet Akif Ersoy Camii merkez alınarak 400m yarıçaplı inceleme alanı, ızgara dokulu geometrik yol sistemi, geometrik biçimli konut üniteleri, avlular, geometrik yollar ve eğitim birimiyle ilişkili park Şekil 2f'de gösterilmiştir. Midyat ilçesi Işıklar ve Akçakaya Mahalleleri bölgelerinde kavşak noktasındaki Saat Kulesi'nin karşısında tarihi çarşı bölgesine giriş bölgesi merkez alınarak 400m yarıçaplı inceleme alanına ait organik dokulu yol sistemi, iç içe geçmiş avlulu konut dizilim sistemi Şekil 2g'de, Bahçelievler Mahallesi'nde Saat Kule'li park merkez alınarak 400m'lik inceleme alanı, geometrik yol sistemi ve ayrık-çok katlı konut dizilimi Şekil 2h'de gösterilmiştir. Safranbolu ilçesinde Mehmet Kurtulan Meydanı merkezli (Çarşı bölgesi ve Akçasu Mahallesi'ni kapsayan) 400m yarıçaplı inceleme alanında merkezde birleşen organik-ışınsal biçimli yol sistemi, araziye uygun gelişen lineer biçimli yol sistemi etrafında ayrık biçimli konut üniteleri, avlular ve sokaklar Şekil 2ı'da ele alınmıştır. Şekil 2j'de Emek Mahallesi içinde Yunus Emre Camii merkez alınarak 400m yarıçaplı inceleme alanı, ızgara yol sistemi, site şeklinde biçimlenen konut üniteleri, avlular ve geometrik sokaklar gösterilmiştir.

Mekânsal Bütünleşmeyle Öne Çıkan Kentsel Mekanlar

Mekan dizimi yöntemiyle mekânsal entegrasyon ya da mekânsal bütünleşme açısından diğer kentsel mekanlarla en çok bütünleşebilen kentsel mekanların-bölgelerin ortaya konması amaçlanmıştır. Mekânsal bütünleşmede

öne çıkan mekanlar en çok bütünleşenden en az bütünleşene doğru kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi renkler olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda inceleme alanı olarak belirlenen plansız-organik dokulu ve planlı-geometrik dokulu toplam 10 mahalleye ait analizler mekan dizimi yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Mekânsal entegrasyon açısından öne çıkan bölgeler Şekil 3'de gösterilmiştir.

Mekânsal bütünleşme analizlerine bakıldığında Avanos-Orta Mahalle, Avanos-Bahçelievler Mahallesi, Boyabat-Yıldız Mahallesi, Kula-Bey Mahallesi, Safranbolu-Emek Mahallesi ve Midyat-Bahçelievler Mahallesi'nde sokakların öne çıktığı, Boyabat-Gökdere Mahallesi, Kula-Zaferiye Mahallesi ve Safranbolu-Çarşı ve Akçasu Bölgeleri analizlerinde odak-meydan noktalarının öne çıktığı, Midyat-Işıklar ve Akçakaya Mahallelerinde hem sokak hem de odak mekanların mekânsal bütünleşmede öne çıktıkları görülmüştür. Avanos-Orta Mahalle'de inceleme alanının organik ve geometrik dokulu karma sokak sistemine sahip olması ve planlı sokak genişliklerinin plansız sokak genişliklerinden fazla olmasının mekânsal bütünleşmede sokakların öne çıkmalarında etkili olduğu düşünülmektedir. Genel olarak bakıldığında plansız-organik dokulu mahallelerde odak-meydan mekanlarının, planlı-geometrik dokulu mahallelerde sokakların mekânsal bütünleşmede öne çıktıkları görülmüştür.

Şekil 3. Çalışma alanlarında mekânsal bütünleşmeye bağlı olarak öne çıkan kentsel mekanlar (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Konut Bölgelerinde Toplanma Mekanları

Biçimsel Tipolojilerine Bağlı Farklı Toplanma Mekanları

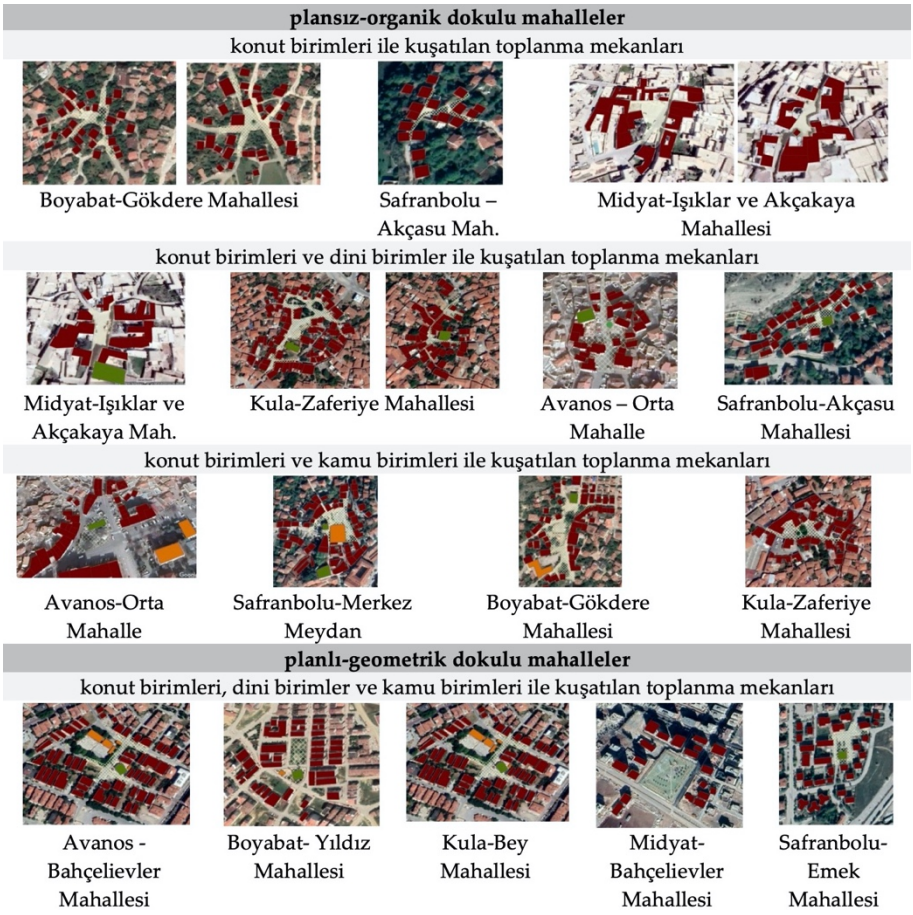
Planlı-geometrik dokulu mahalleler ile plansız-organik dokulu mahallelerde sosyal etkileşimi sağlayan kentsel mekanların tipolojik özelliklerine bağlı olarak ortaya konması yönünde analizler yapılmıştır. Bu kapsamda incelenen mahalle örneklerinde konut avluları-bahçeleri, sokaklar, meydanlar ve parklar gibi farklı mekânsal niteliğe sahip sosyal etkileşim mekanları ya da toplanma mekanlarının bulunduğu görülmüştür. İncelenen mahallelerdeki avlu ve bahçeler gibi yarı özel mekanlar ile sokak ve meydanlar gibi kamusal mekanlara ait örnekler Şekil 4'de gösterilmiştir. Aynı yerleşmede bulunan plansız mahalleler ile planlı mahallelerdeki biçimlenme yapılarına bağlı olarak sosyal etkileşimi sağlayan yarı özel-yarı kamusal mekan niteliğindeki konut avluları ve bahçeleri, kamusal mekan niteliğindeki sokak, meydan, park gibi mekanlarda görülen değişim ve dönüşümlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Şekil 4. İnceleme alanlarında farklı tipolojideki sosyal etkileşim mekanı örnekleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Seçili Meydanlarda Biçimsel ve İşlevsel Analizler

Çalışmanın bu aşamasında ele alınan mahallelerde biçimsel ve işlevsel olarak öne çıkan toplanma mekanlarından meydan mekanı niteliğinde olanlardan bazıları ele alınmıştır. Planlı ve plansız inceleme bölgelerinde yerleşme içindeki konumuna göre öne çıkan toplanma mekanları ve onları çevreleyen birimlerin işlevsel yapıları hakkında bilgilendirmeler Şekil 5'de sunulmuştur. Uydu ve sokak görüntüleri üzerinden güncel duruma ait haritalar elde edilip bu görüntüler üzerinde toplanma mekanları ve onları çevreleyen birimlerin işlevsel yapılarına ait özellikler analiz edilmiştir. Plansız-organik dokulu yerleşim alanlarında daha fazla sayıda farklı biçimsel özellikte toplanma mekanı örnekleri bulunması nedeniyle planlı yerleşim bölgelerine nazaran daha fazla sayıda örnek ele alınmıştır. Planlı yerleşim bölgelerinde kentsel mekan niteliklerinin birbirine benzer olmasına bağlı olarak farklı niteliklerde kentsel mekanların yeterince bulunmadığı gözlenmiş, örnekler bu kapsamda belirlenmiştir. Toplanma mekanlarının yerleşme içindeki konumlarına göre çevrelendikleri birimlerin fonksiyonel yapılarında farklılıklar görülmüştür. Yerleşme merkezlerine yakın bölgelerde konumlanan toplanma mekanlarında konut birimlerinin yanında kamu (yönetim, eğitim, sağlık…vb) ve ticaret birimlerinin de etkili oldukları, mahalle merkezlerinde dini (cami, kilise) ve konut birimlerin etkili oldukları anlaşılmıştır.

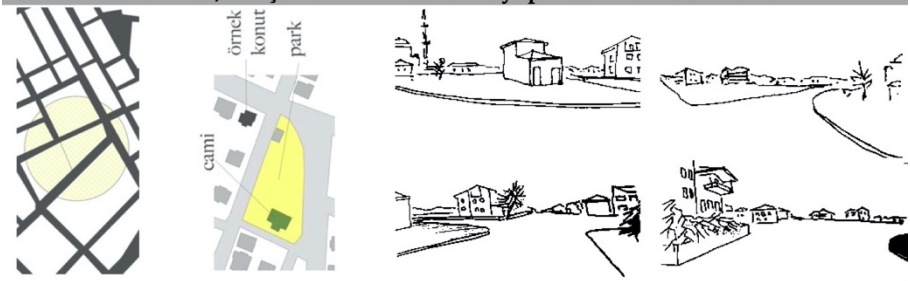

Şekil 5. Yerleşmelerde öne çıkan toplanma mekanları ve işlevsel yapıları (konutlar bordo, kamu birimleri turuncu, dini birimler yeşil, toplanma mekanları sarı ile gösterilmiştir) (Google Earth, 2022)

Toplanma Mekanlarının Mekânsal Özellikleri

Toplanma mekanlarının yerleşme içindeki konumları ve işlevsel yapıları göz önünde bulundurularak çalışma amacına uygunluğu nedeniyle ön tespitleri yapılan toplanma mekanlarından konut ağırlıklı örnekler üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda plansız-organik dokulu mahalleler ile planlı-geometrik dokulu mahallelerde öne çıkan ve Şekil 5'de analizleri yapılan toplanma mekanlarından mahalle merkezi niteliğinde öne çıkan örnekler ile ilgili analizler Şekil 6'da sunulmuştur. Her yerleşim bölgesinin plansız-organik dokulu ve planlı-geometrik dokulu mahalle örneklerinden öne çıkan 1'er toplanma mekanı olmak üzere toplam 10 toplanma mekanı ile ilgili nitel analizler yapılmıştır. Bu kapsamda meydanların kentsel doku içindeki konumları,

plan düzlemlerine bağlı biçimsel yapıları ve tanımlayan birimlerin işlevsel özellikleri, kentsel mekanın-meydanın farklı açılardan bakış açılarıyla ifade edilmesi, işaret öğesi olarak öne çıkan birimler, çevreleyen birimlerin kat yükseklikleri, konutların yan yana gelişleri ve dizilimleri, tekil (tek konut) ya da çok katlı konut çözümüne bağlı çoğul kullanım özellikleri, avlulu ya da avlusuz bina çözümlenmeleri, oluşan kentsel mekanların genel özellikleri ile konutların kentsel mekanlara doğrudan ya da dolaylı bağlanma biçimlerine ait özellikler ele alınmıştır.

Avanos, Orta Mahalle – Yeşilbaş Camii Çevresi	
	
plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: amorf biçim	yükseklik: 1 ve 2 katlı binalar, minare
işlev: konut, dini, çeşme	dizilim: bitişik bina dizilimi
işaret öğesi: çeşme, kemerli geçiş, minare	bina çözümleri: avlulu ve avlusuz binalar
kentsel mekana ait özellikler	
binalarla ve duvarlarla çevrelenen, kapalılık etkisi oluşan, amorf biçimli kentsel mekan	
konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri	
konut – avlu – sokak/meydan (özel mekan – yarı özel mekan – kamusal mekan)	
Avanos, Bahçelievler Mahallesi – Eyüp El Ensari Camii Parkı	
	
plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: düzensiz üçgen	yükseklik: 2 ile 3 katlı binalar, minare
işlev: konut, dini, dinlenme-toplanma	dizilim: ayrık bina dizilimi
işaret öğesi: minare	bina çözümleri: avlulu-bahçeli binalar
kentsel mekana ait özellikler	
ızgara yol sistemine bağlı, birbirini dik kesen yol sistemi, ayrık dizilime bağlı kentsel mekanda tanımsızlık etkisi	
konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri	
konut – avlu /bahçe – sokak / meydan (özel mekan – yarı özel mekan – kamusal mekan)	

Şekil 6a. Avanos Orta Mahalle ve Bahçelievler Mahallesi'nde öne çıkan toplanma mekanları (Yazar yazar tarafından oluşturulmuştur)

Boyabat, Gökdere Mahallesi-Meydan

plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: amorf biçim	yükseklik: 1 ile 5 katlı binalar
işlev: konut	dizilim: bitişik ve ayrık bina dizilimi
işaret öğesi: anıt ağaç	bina çözümleri: bahçeli/avlulu binalar

kentsel mekana ait özellikler

yeşil öğeye bağlı gelişen, binalarla ve bahçe duvarlarıyla çevrelenen, kapalı-tanımlı-amorf biçimli mekan oluşumu

konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri

konut – sokak ve meydan, konut -avlu/bahçe – sokak ve meydan
(özel mekan-kamusal mekan, özel mekan-yarı özel mekan – kamusal mekan)

Boyabat, Yıldız Mahallesi

plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: dikdörtgen park	yükseklik: genelde 7 katlı binalar
işlev: konut, dini, dinlenme-toplanma	dizilim: ayrık nizamlı bina dizilimi
işaret öğesi: minare	bina çözümleri: avlulu apartmanlar

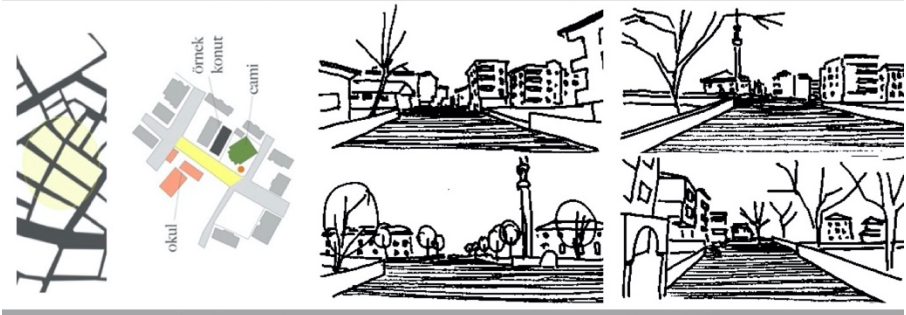
kentsel mekana ait özellikler

geometrik-ızgara sisteme uygun ayrık binalarla çevrelenen geometrik biçimli kentsel mekanlar

konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri

konut - ortak sirkülasyon – bahçe/avlu – sokak – meydan
(özel – yarı özel – yarı kamusal – kamusal -kamusal)

Şekil 6b. Boyabat Gökdere Mahallesi ve Yıldız Mahallesi'nde öne çıkan toplanma mekanları (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Kula, Zaferiye Mahallesi- Ertuğrul Gazi Meydanı	
	
plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: amorf biçim işlev: konut, dini, eğitim işaret öğesi: -	yükseklik: 1 ile 3 katlı binalar dizilim: bitişik bina dizilimi bina çözümleri: avlulu-bahçeli binalar
kentsel mekana ait özellikler	
bitişik bina dizilimine bağlı sınırları tanımlı-pozitif-amorf biçimli kentsel mekan oluşumu	
konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri	
konut-avlu/bahçe-sokak/meydan (özel-yarı özel-kamusal)	
Kula, Bey Mahallesi-Mehmet Akif Ersoy Camii Çevresi	
	
plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: geometrik biçim işlev: konut, eğitim, sağlık, dini işaret öğesi: minare	yükseklik: 5-6 katlı binalar dizilim: ayrık bina dizilimi bina çözümleri: avlulu çok katlı binalar
kentsel mekana ait özellikler	
ızgara dokulu yol sistemi ve ayrık bina dizilimine bağlı geometrik mekan biçimlenmeleri	
konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri	
konut-ortak sirkülasyon-bahçe-sokak-park (özel-yarı özel - yarı kamusal-kamusal-kamusal)	

Şekil 6c. Kula Zaferiye Mahallesi ve Bey Mahallesi'nde öne çıkan toplanma mekanları (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Midyat-Işıklar ve Akçakaya Mahalleleri

plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: amorf biçim	yükseklik: 1 ile 2 katlı binalar
işlev: konut, dini yapı	dizilim: bitişik bina dizilimi
işaret öğesi: -	bina çözümleri: avlulu-bahçeli binalar

kentsel mekana ait özellikler

bitişik bina dizilimine bağlı tanımlı-pozitif-amorf biçimli kentsel mekan oluşumu

konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri

konut-avlu/bahçe-sokak/meydan
(özel-yarı özel-kamusal)

Midyat-Bahçelievler Mahallesi

plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: geometrik biçim	yükseklik: 7-8 katlı binalar
işlev: konut	dizilim: ayrık bina dizilimi
işaret öğesi: Saat Kulesi	bina çözümleri: avlulu çok katlı binalar

kentsel mekana ait özellikler

ızgara dokulu yol sistemi ve ayrık bina dizilimine bağlı kentsel mekan biçimlenmeleri

konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri

konut-ortak sirkülasyon-bahçe-sokak-park
(özel-yarı özel - yarı kamusal-kamusal-kamusal)

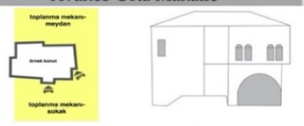
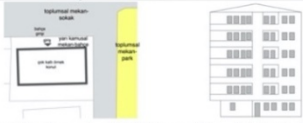
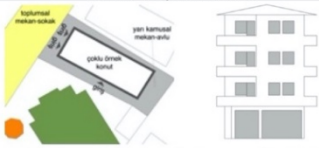
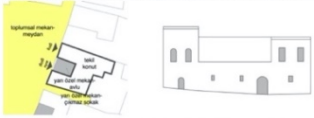
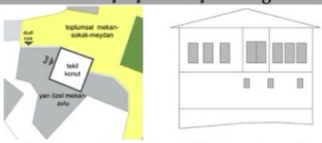
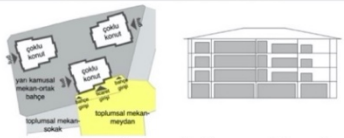
Şekil 6d. Midyat Işıklar-Akçakaya Mahalleleri ve Bahçelievler Mahallesi'nde öne çıkan toplanma mekanları (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Safranbolu, Akçasu Mahallesi	
	
plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: amorf biçim işlev: konut, dini işaret öğesi: minare	yükseklik: 1 ile 3 katlı binalar dizilim: ayrık ve bitişik bina dizilimi bina çözümleri: avlulu-bahçeli konut
kentsel mekana ait özellikler	
konut ve konut bahçe duvarlarıyla tanımlı sokağın cami çevresinde genişlemesiyle oluşan amorf biçimli kentsel mekan	
konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri	
konut-bahçe-sokak/meydan (özel-yarı özel-kamusal/kamusal)	
Safranbolu, Emek Mahallesi- Yunus Emre Camii Çevresi	
	
plan düzlemi	düşey düzlem
biçim: geometrik biçim işlev: konut, dini işaret öğesi: minare	yükseklik: genellikle 5 katlı binalar dizilim: ayrık bina dizilimleri bina çözümleri: avlulu katlı konut
kentsel mekana ait özellikler	
geometrik ızgara yol sistemi ve ayrık bina dizilimine bağlı kentsel mekanlar	
konutların kentsel mekana bağlanma biçimleri	
konut-ortak sirkülasyon-bahçe-sokak-meydan (özel-yarı özel - yarı kamusal - kamusal)	

Şekil 6e. Safranbolu Akçasu Mahallesi ve Emek Mahallesi'nde öne çıkan toplanma mekanları (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Bina – Meydan /Toplanma Mekanı İlişkisi

Toplumsal yaşam mekanlarının biçimsel sürdürülebilirliği konusunun ele alındığı çalışmada toplanma mekanlarını düşey düzlemde tanımlayan konutların tekil ya da çoğul kullanım özellikleri, biçimsel yapıları, cephe özellikleri, toplumsal mekanlara bağlanma biçimlerinin biçimsel sürdürülebilirlik konusunda önemli oldukları düşünülmüştür. Şekil 7'de planlı ve plansız mahallelerde incelenen toplanma mekanlarından yaygın olan konut tiplerinden 1'er konut örneği (Şekil 6'da meydan planlarında örnek konut olarak belirtilmiş olan) olmak üzere toplam 10 konut örneği ile ilgili biçimsel analizler sunulmuştur.

plansız mahalleler - konut örnekleri	planlı mahalleler – konut örnekleri
Avanos-Orta Mahalle	Avanos-Bahçelievler Mahallesi
	
-tekil konut, dikdörtgen bina biçimi, asimetrik konumda bina çıkmaları, cephede değişken pencere öğeleri ve asimetrik düzende dizilimleri -meydana doğrudan bağlanma	-tekil konut, kare bina biçimi, bütüncül yüzey hareketleri, cephede benzer pencere öğeleri, tekrarlayan pencere dizilimleri -bahçe ve sokak ile kentsel mekana bağlanma
Boyabat – Gökdere Mahallesi	Boyabat – Yıldız Mahallesi
	
-tekil konut, L bina biçimi, simetrik cephe düzeni, simetrik konumda bina çıkması, benzer pencere öğeleri ve dizilimleri -kentsel mekana doğrudan bağlanma	-çoklu konut, dikdörtgen bina biçimi, köşe konumunda bütüncül bina çıkması, benzer pencere öğeleri ve dizilminin tekrarlaması -ortak sirkülasyon-bahçe-sokak ile kentsel mekana bağlanma
Kula – Zaferiye Mahallesi	Kula – Bey Mahallesi
	
-tekli konut, L bina biçimi, değişken yüzey hareketleri, değişken pencere öğelerinin asimetrik dizilimi -doğrudan ve avlu ile kentsel mekana bağlanma	-çoklu konut, karma kullanım, dikdörtgen bina biçimi, bütüncül yüzey hareketleri, benzer pencere dizilimin katlarda tekrarı -ortak sirkülasyon-bahçe-sokak ile kentsel mekana bağlanma
Midyat-Işıklar ve Akçakaya Mahalleleri	Midyat-Bahçelievler Mahallesi
	
-tekli konut, U bina biçimi, değişken bina pencereleri ve kapıları, asimetrik dizilimli bina pencereleri -kentsel mekana doğrudan ve avlu ile bağlanma	-çoklu konut, işlenmiş-dikdörtgen bina biçimi, bütüncül bina hareketleri, benzer bina pencereleri dizilimi, simetrik düzen -ortak sirkülasyon-bahçe-sokak ile kentsel mekana bağlanma
Safranbolu – Çarşı ve Akçasu Bölgeleri	Safranbolu – Emek Mahallesi
	
-tekli konut, kare bina biçimi, asimetrik konumda bina çıkması, değişken pencere öğeleri ve ritmik dizilimleri -kentsel mekana avlu ile bağlanma	-çoklu konut, karma kullanım, işlenmiş-dikdörtgen bina biçimi, bütüncül–asimetrik yüzey hareketleri, benzer dizilimler -ortak sirkülasyon-bahçe-sokak ile kentsel mekana bağlanma

Şekil 7. Örnek konutların biçimsel yapıları ve kentsel mekanlara bağlanma biçimleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Bulgular

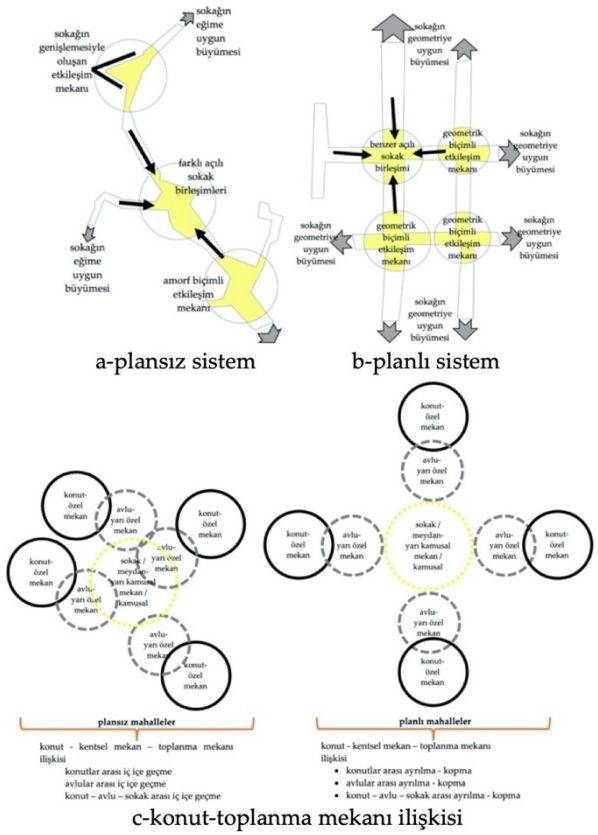
İncelenen örneklerde plansız mahallelerin kentsel dokularındaki toplanma mekanlarının-meydanlarının farklı yönlerden farklı açılarla gelen sokakların kesişmesiyle oluşan amorf biçimli toplanma mekanları-meydanlar oldukları, konutların ya da bahçe duvarlarının yön değişimiyle oluşan küçük meydancıkların görüldüğü, çeşme ya da yeşil öğeye bağlı meydan oluşumlarının bulunduğu, dini yapıların etraflarında toplanma mekanları-meydanların biçimlenmesine olanak sağladıklarına dair bulgular elde edilmiştir (Şekil 8a). Planlı mahallelerdeki toplanma mekanlarında-meydanlarında farklı yönlerden (çoğunlukla 90°'ye yakın açılarla gelen) sokakların kesişmesiyle oluşan, genelde geometrik biçimli (dikdörtgen, kare…) toplanma mekanları-meydanlar ve dini yapılar etrafında biçimlenen parklar ve toplanma alanlarının bulunduğu görülmüştür (Şekil 8b).

İncelenen örnekler bağlamında kentsel dokuyu oluşturan sokak sisteminin plansız mahallelerde arazinin doğal eğimine uygun büyümeye bağlı kendine özgü organik biçime sahip oldukları, düz, eğri, kırıklı yol biçimlerine bağlı farklı kentsel mekan oluşumlarını sağladıkları, değişen sokak genişlikleri gösterdikleri, sahip oldukları çıkmaz sokaklarla yarı özel kamusal mekan oluşumlarını destekledikleri görülmüştür (Şekil 8a). Planlı mahallelerdeki sokak sisteminin arazinin doğal yapısından (eğiminden) bağımsız olarak düz ve ızgara sistemi oluşturacak şekilde biçimlendikleri, benzer sokak genişliklerine ve biçimlenmelerine bağlı olarak yere özgün olma yerine her yerde aynı olma durumunun oluştuğu, çok katlı konutlara bağlı çoğul kullanımlı bahçeler ve çıkmaz sokakların bulunmayışına bağlı olarak yarı özel kamusal mekan yoksunluğunun bulunduğu anlaşılmıştır (Şekil 8b).

İncelenen örneklerdeki plansız mahallelerde yaygın olan tekil konutlar ve onlara ait özel avlu sisteminin işlevsel ve algısal olarak konut-avlu-sokak ilişkisini güçlendirdiği görülmüştür. Planlı mahallelerde tekil konut ve avlu (plansız yerleşme bölgelerindeki mahallelerden farklı olarak daha çok ayrık bina düzeninde) sisteminin sağladığı güçlü konut-avlu-sokak ilişkisi yanında çoğunlukla katlı konut çözümlerine bağlı ortak avlu/bahçe yapısının konut-ortak bahçe/avlu-sokak ilişkisinin doğrudan sağlanması konusunda yetersiz kaldığı değerlendirilmiştir.

Konut çözümlerinin planlı ve plansız mahallelerde belirgin bir biçimde ayrıştıkları görülmüştür (Şekil 8c). Plansız mahallelerde tekil konut tipine bağlı avlu ve sokağa erişim kolaylığı, kat yüksekliğine bağlı sokak ile görsel ve işitsel erişim kolaylığı ve bitişik düzen ve iç içe geçmiş konut dizilimine

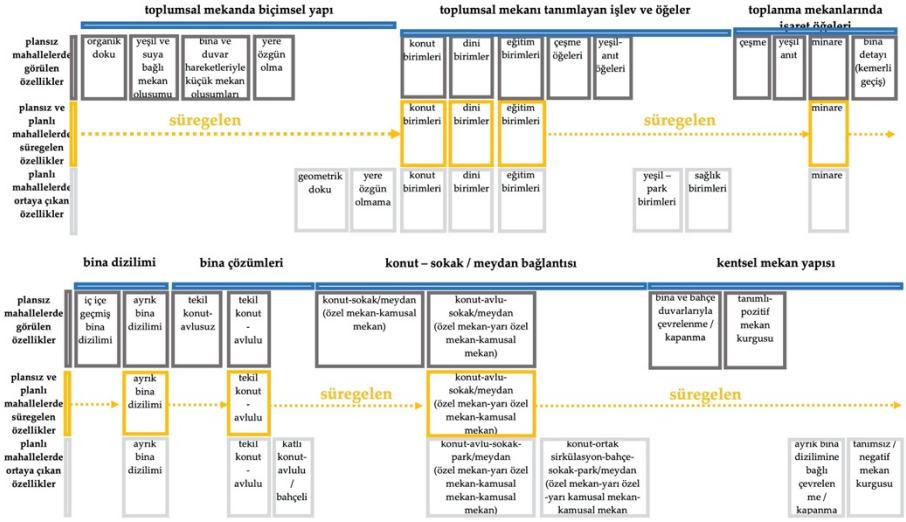
bağlı sosyal etkileşim kolaylığının sağlandığı anlaşılmıştır. Planlı mahallelerde tekil konut tipine bağlı avlu ve sokağa erişim kolaylığı, kat yüksekliğine bağlı sokak ile görsel ve işitsel erişim kolaylığı yanında, katlı ve çoklu konut tipine bağlı avlu ve sokak erişim zorluğu, kat yüksekliğine bağlı sokak ile görsel ve işitsel erişim zorluğu ve ayrık düzen konut diziliminin bulunduğu görülmüştür. Benzer şekilde planlı mahallelerdeki ortak bahçe ve avluların kısıtlı ve belirli kullanıcılara açık olması nedeniyle toplumsal ilişkide kopukluğa neden oldukları değerlendirilmiştir. Plansız mahallelerde büyümelerin tekil konutların yan yana bir araya gelmesiyle yatayda görülmesi sokak-meydan-toplanma mekanı ilişkisinden kopmamayı sağlarken, planlı mahallelerde özellikle güncel uygulamalarda yaygın görülen çok katlı dikey büyümenin sokak-meydan-toplanma mekanı ilişkisinden kopmaya neden olduğu anlaşılmıştır.

Şekil 8. Plansız ve planlı mahallelerde toplanma mekanı özellikleri ve konut-avlu-sokak-meydan ilişkileri (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Mekânsal bütünleşme açısından plansız mahallelerde farklı yolların kesişim bölgelerindeki meydanların-kesişim bölgelerinin ve geniş yolların, planlı mahallelerde ise park gibi kentsel boşlukların ve geniş yolların mekânsal bütünleşmede öne çıktıkları görülmüştür. Plansız mahallelerde planlı yerleşmelerdeki mahallelere göre sokak kesişmelerindeki meydanların etkili ve belirgin biçimde öne çıktıkları anlaşılmıştır.

Şekil 9'da plansız ve planlı mahallelerde biçimsel ve işlevsel bulgulara bağlı olarak değişmeyen, dönüşen ve değişen özellikler şematik olarak anlatılmıştır. Mahalle bölgelerinde yarı özel, yarı kamusal ve kamusal mekan niteliğinde avlu/bahçe, sokak ve meydan-park olmak üzere birbirinden farklı tipolojide toplanma mekanları bulunduğu görülmüştür. Plansız mahallelerdeki konut avlularının konut ile bütünleşen, tekil kullanıma açık yarı özel nitelikte olduğu, planlı yerleşim bölgelerindeki konut avlularının tekil kullanıma açık yarı özel mekan ve ortak kullanıma açık yarı kamusal mekan niteliği taşıdıkları görülmüştür. Plansız mahallelerde sokakların kapı önü sokak mekanı ya da sokak-bina-bahçe duvarı gibi detaylanmaları ile oluşan ve birbirinden farklılaşan buluşma mekanları olarak öne çıkarlarken, planlı yerleşim bölgelerindeki sokaklar sokak-bina biçimlenmelerine bağlı oluşan, benzer belirleyicilere sahip benzer kentsel mekanlar olarak öne çıktıkları anlaşılmıştır. Benzer şekilde plansız mahallelerde meydanların birbirini farklı açılarla kesen farklı niteliklerdeki sokak sisteminin oluşturduğu kendine özgü biçimsel özelliklerinin olduğu, planlı mahallelerdeki meydanların-parkların benzer sokak sistemlerinin benzer açılarla kesişmeleriyle oluşan benzer kentsel mekanlar olarak ortaya çıktıkları görülmüştür.

Şekil 9. Toplanma mekanları-meydanlarda biçimsel ve işlevsel değişim ve dönüşümler (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Plansız-organik dokulu mahallerden planlı-geometrik dokulu mahallelere geçişte toplumsal mekanların biçim açısından farklılaştıkları, yere özgün olma durumundan yere özgün olmama durumuna geçildiği anlaşılmıştır. Plansız mahallelerde ele alınan farklı bölgelerdeki konutların bir araya gelişlerinin, cephe karakterlerinin (boşluklar, yüzey hareketleri gibi) belirgin bir biçimde birbirinden farklılaşmalarının yere ait olmayı sağladığı, planlı mahallelerde ele alınan farklı bölgelerdeki konutların bir araya gelişlerinin ve cephe karakterlerinin belirgin bir biçimde benzer olmalarının yere ait olmamayı desteklediği görülmüştür. Bu durumun toplumsal mekanlarda kimlik kaybına neden olabileceği, tanımladıkları toplumsal mekanlarda biçimsel sürdürülebilirliği olumsuz etkileyebilecekleri değerlendirilmiştir. Referans noktası konumunda olan serbest konumdaki yeşil ve çeşme öğelerinin daha çok plansız mahallelerde bulundukları görülmüştür. Her iki mahalle sisteminde de minare öğelerinin işaret öğesi özelliğinin ve ayrık-tekil-bahçeli konut çözümlerinin devam ettiği anlaşılmıştır. Toplumsal mekanların tanımlanma-kuşatılma-çevrelenme özelliğinin zayıfladığı bu durumun pozitif kentsel mekandan-toplumsal mekandan negatif kentsel mekana-toplumsal mekana geçişe neden olduğu düşünülmüştür. Plansız mahallelerde konut birimlerinin iç içe geçmiş olma özelliğinin kaybolduğu, konut birimlerinin birbirinden kopuk-ayrık olarak planlandıkları görülmüş, tüm bu durumların toplumsal ilişki mekanlarının sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye ölçeğinde dağılım gösteren çalışma bölgelerindeki bulguların plansız ve planlı yerleşim bölgesi mahallelerindeki toplumsal mekanların süregelen, değişen ve dönüşen özellikleri hakkında bilgi verebilecek nitelikte oldukları düşünülmektedir. Plansız mahallelerdeki toplumsal mekanlar biçimsel olarak organik doku karakterinde, yeşil ve su gibi öğelere bağlı olarak biçimlenen, bina çözümleri ve bahçe duvarları gibi düşey düzlem öğelerinin yön değiştirmeleriyle oluşan, bulunduğu bölgenin mimari ve yerleşim karakterini yansıtan öğeler iken planlı mahallelerde geometrik dokunun hakim olduğu, yaygın mimari anlayış ve imar kurallarına göre biçimlenen ve bu yönüyle yere özgün olamayan bir mimari ve yerleşim düzenine geçildiği görülmüştür. Konut, dini ve eğitim birimlerinin plansız ve planlı mahallelerin toplumsal mekanlarını belirlemede etkilerinin süregeldiği, plansız mahallelerdeki su ve yeşile bağlı mekan oluşumlarının kaybolduğu, onların yerine tanımlı yeşil-park birimlerinin ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Toplanma mekanlarındaki yeşil, su, bina çözümlerindeki detaylanmalar gibi işaret öğelerinin kaybolduğu, minarelerin işaret öğesi olma özelliğinin devam ettiği görülmüştür.

Plansız mahallelerdeki iç içe geçmiş bina-konut dizilimlerinin planlı mahallelerde kaybolduğu, avlulu-tekil konut çözümlerinin her iki mahalle sisteminde de devam ettiği, çok katlı konut çözümlerinin plansız mahallelerde yaygın olarak ortaya çıktığı değerlendirilmiştir. Plansız ve planlı mahallelerde konut-avlu-sokak/meydan ilişkisinin devam ettirildiği, plansız mahallelerdeki çok katlı konut çözümlerindeki ortak sirkülasyon alanlarının özel mekan-kamusal mekan bağlantısını ve doğrudan erişimi olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. Plansız mahallelerdeki bina dizilimlerinin yoğunluğu ve düşey duvar düzlemlerinin etkili kullanımı toplumsal mekanların sınırlarının belirginleşmesine ve çevrenin kapanmasına olanak tanıdığı, planlı mahallelerdeki ayrık bina dizilimlerinin neden olduğu boşluklu yapının toplumsal mekanların sınır düzlemlerinde tanımsızlığa neden oldukları değerlendirilmiştir.

Plansız mahallelerdeki toplumsal mekanların birbirlerinden farklı mimari ve yerleşim sistemlerine sahip olmalarına bağlı olarak bulundukları yerleri yansıtan, kendine özgü mimari ve kent karakterlerinin mimari ve kent kimlikleri açısından değerli olduğu, bu durumun planlı mahallelerdeki toplumsal mekanlara yeterince aktarılamadığı, dolayısıyla bu durumun önemli bir

değer kaybına neden olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde plansız yerleşmelerdeki konut-avlu-sokak-meydan ilişkilerindeki yakınlığın ve iç içe geçme durumunun toplumsal mekanlara doğrudan bağlanabilmeyi olanaklı kılmasının konut-toplumsal mekan ilişkisini desteklemesi açısından önemli olduğu, bu desteğin planlı yerleşmelerdeki çok katlı konut çözümlerinde yeterince devam ettirilemediği değerlendirilmektedir. Bu yönüyle plansız mahalle mekanlarındaki plansız sosyal etkileşimlerin planlı mahalle mekanlarındaki planlı ya da tanımlı sosyal etkileşimlerine dönüştüğü düşünülmektedir. Özellikle plansız mahallelerde yeşil ve su öğesine bağlı olarak oluşan toplanma mekanlarının yeterince sürdürülememesi bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Salgın hastalıklarla mücadele edildiği bir dönemde, konutlardaki yaşam biçimlerinin geleneksel mahallelerde olduğu gibi içe dönük bir yapıya dönüştükleri görülmektedir. Anadolu'da tasarım rehberi olarak kullanılabilecek zengin bir mahalle biçimsel alt yapısının bulunduğu bilinmektedir. Bu kapsamda konut-toplumsal mekan ilişkilerinin güçlendirilmesine, farklı tipolojide toplumsal mekanların geliştirilmesine, bulunduğu yerin özgün mimari ve yerleşim karakterinin korunmasına ve devam ettirilmesine, mahalle kavramının temel bileşenlerini göz önünde bulundurarak, biçim ve içerik açısından faydalanılmasına önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Böylece konutlar içe dönük yapılarıyla kullanıcılarına salgın dönemlerinde geniş hareket alanı sunarken, aynı zamanda güçlü bir toplumsal yaşamın üyesi olma imkanı verebileceği öngörülmektedir.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2560-2598 **DOI:** 10.31198/idealkent.1104944

Extended Abstract

Comparison of the Continuing, Changing and Transforming Characteristics of Unplanned Organic Textured Neighborhoods and Planned Geometric Textured Neighborhoods with Housing in the Understanding of Public Space in Turkey

*

Havva Özdoğan
ORCID: 0000-0003-1063-7446

The morphological structure of residential areas are also affected by traditions and customs of community life, as well as the geography and climate conditions of the region. It is observed that the defective geometrical structure developing from narrow alleys full of surprises in neighborhoods that form and shape on their own, and the positioning of buildings according to unwritten rules such as community traditions and customs have developed based on formation and mutual respect for privacy between users. It is seen that along with planned urban applications, similar architectural rules have started to be applied, and thus similar residences, residential areas, and neighborhoods emerge in different geographical regions.

It is thought that determining common properties of neighborhoods turning into the core of the neighborhoods that are shaped with an unplanned approach is important in terms of creating design guides in the design of planned-new residential areas in addition to spatial sustainability, and renovation and improvement of urban spaces. In this context, it was aimed to discuss how the properties of community living spaces in unplanned settlements are preserved, maintained, and transformed in planned-current settlements.

In the study, planned and unplanned neighborhood examples (residential areas in a radius of 400m within the same settlement based on neighborhood centers) were examined. The study was conducted on residential areas with both planned and unplanned neighborhoods located in different regions of

Geliş Tarihi *Received Date:* 17.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 29.12.2022

the whole country. The study areas were determined as Kula, Avanos, Safranbolu, Boyabat and Midyat. In this context urban texture analyses, space syntax analyses, urban space analyses (spatial, formal, functional) were made.

It was determined that the concentration spaces-squares in the examined unplanned neighborhoods had amorphic structures that were formed as a result of intersection of the streets approaching from different directions with different angles, that they developed as small squares that were formed as a result of the residences or garden walls changing directions, and they were shaped around fountains, green elements, or religious structures. As regards the analyses related to the concentration spaces-squares in planned neighborhoods, it was seen that generally concentration centers with geometrical shapes that formed as a result of the intersection of streets approaching with an angle close to 90° developed, or there were concentration areas such as parks that developed around religious structures.

In the unplanned neighborhoods, it was revealed that they had a form "specific to the location and unique" depending on a growth suitable for natural land slope, that various urban space formations developed as a result of straight, curved, and faulted street shapes, that they displayed varying street widths, and that they supported semi-private, public space formations with the blind alleys they had. It was found that the street system in planned neighborhoods was shaped in such a way to form a straight and grill system independently of the natural slope of the land, and that similarly, depending on their widths and formations, the status of "being similar everywhere" was created instead of "specific to the location and unique."

In the unplanned neighborhoods, it was determined that ease of access to the courtyard and street based on singular residence type, ease of visual and aural access to the street based on story height, and ease of social interaction based on adjacent and intertwined residence arrangement were ensured. It was also understood that in the planned neighborhoods, in addition to ease of access to the courtyard and street based on singular residence type, ease of visual and aural access to the street based on story height, there was difficulty regarding access to courtyard and street based on multi-story and multiple residence type, and difficulty in visual and aural access to the street due to story height. It was evaluated that singular-detached residence arrangement seen in certain regions of unpanned neighborhoods (such as Safranbolu and Boyabat) was maintained in planned neighborhoods regardless of regions, and that this situation led to the disappearance of adjacent-intertwined building arrangement in unplanned neighborhoods (such as Avanos, Midyat, and

Kula). Similarly, it was evaluated that in planned neighborhoods, common gardens and courtyards led to disruptions in community relations due to being accessible by certain users (not being accessible by everyone). While the growth in horizontal plane in unplanned neighborhoods ensured not being detached from the relationship of street-square-concentration space, in planned neighborhoods, the growth in vertical plane that is frequently observed in current applications led to a detachment from the relationship of street-square-concentration space.

In terms of spatial integration, it was seen that squares-intersection areas and wide streets in the intersection points of different roads in unplanned neighborhoods and urban spaces such as parks and wide streets in planned neighborhoods came to the foreground. It was understood that the squares at street intersections in unplanned neighborhoods were more effective and apparent compared to planned neighborhoods. It was observed that singular residence courtyards in unplanned and planned neighborhoods were semi-private spaces due to their singular use, that this feature was maintained both in unplanned and planned neighborhoods, and that the courtyards/gardens of multi-story residences in planned neighborhoods had a semi-public space quality due to their common use.

In a period when there was a struggle against epidemic diseases, it was seen that life styles in residences transformed into an inward-oriented structure as in traditional neighborhoods. It is known that in Anatolia, there exists a rich neighborhood morphological infrastructure that can be used as a design guide. In this context, it is thought that it is necessary to consider the basic components of the concept of neighborhood in ensuring sustainable residence environments and to make use of them in terms of form and content. Thus, it is believed that residences will not only present their users with a wide area of action in times of epidemics, but they will also provide the users with the opportunity to become a member of strong community life.

Kaynakça/References

Alada, A.B. (2008). Kentsel yönetime katılımda mahalle. *Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, DOSYA-08:Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64,* 66-70. 15 Şubat 2022 tarihinde http://www.yayed.org/id74-incelemeler/dosya-08-8-kentsel-yonetime-katilimda-mahalle-adalet-b-alada.php#.YkKz0TdBxbU adresinden erişildi.

Alexander, C., Ishikawa, S. ve Silverstein, M. (1977). *A pattern language: towns, buildings, construction.* New York: Oxford University Press.

Alsaç, Ü. (1993). *Türk kent düzenlemesi ve konut mimarlığı.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Altay, C. (2007). Kentsel sürdürülebilirlik açısından kültürel planlama ve mekansal icraatlar. *Bülten 51,* 25-29. 13 Şubat 2022 tarihinde https://www.academia.edu/5980966/ adresinden erişildi.

Aru, K. A. (1998). *Türk kenti.* İstanbul:YEM Yayın.

Bakan, K. ve Konuk, G. (1987) *Türkiye'de kentsel dış mekanların düzenlenmesi.* TÜBİTAK, Yayın No: 4-5, İstanbul: Yapı Araştırma Enstitüsü. 15 Aralık 2022 tarihinde https://aperta.ulakbim.gov.tr/record/2193#.Y6DLS-xBxbU adresinden erişildi.

Bourdieu, P. (2018). Social space and the genesis of appropriated physical space. *International Journal of Urban and Regional Research, 42(1),* 106-114. https://doi.org/10.1111/1468-2427.12534

Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. yüzyıllarda kent uygarlığı ve mimarisi*. İstanbul: YKY.

Ercan, M. A. (2012). Sürdürülebilir topluluk. M. Ersoy (Der.), *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük,* 410-413. İstanbul: Ninova Yayınları.

Erdagöz, Ö. (2012). Mahalle yönetimi ve geleceği. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi , 0 (1)* , 59-101. 1 Şubat 2022 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/16881/175762 adresinden erişildi.

Erdönmez, M. E., (2005). Açık kamusal kent mekanlarının toplum ilişkilerindeki etkileri. *Megaron, YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 67-87.* 6 Şubat 2022 tarihinde https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-21939-ARTICLE-ERDONMEZ.pdf adresinden erişildi.

Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı şehrindeki "mahalle"nin işlev ve nitelikleri üzerine. *Osmanlı Araştırmaları IV*, 69-78. 15 Ocak 2022 tarihinde http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanl%C4%B1_sy4/1984_4_ERGENCO.pdf adresinden erişildi.

Google Earth, 2022. https://earth.google.com/web/. adresinden erişildi.

Gökgür, P. (2017). *Kentsel mekanda kamusal alanın yeri.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Gümüş, İ. (2018) Toplumsal yapı: kavramsal çerçeve, yaklaşımlar ve unsurları. *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, M. Aykaç (Der.), 9-20, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi: İstanbul.

Gürbüz Yıldırım, E. ve Çağdaş, G. (2018). Gaziantep geleneksel mimari dokusunun sosyo-kültürel bağlamda mekan dizimsel analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *17 (2),* 508-532. https://doi.org/10.21547/jss.357431

Karakaş, M. (2019) Kent mekan ve toplum: mekan sosyolojisine giriş. *Kent, Mekan ve Toplum*. M. Karakaş (Der.), 15-42, Tezkire Yayıncılık:Ankara. 15 Aralık 2022 tarihinde https://www.academia.edu/43467084/Kent_Mekan_ve_Toplum_Mekan_Sosyolojisine_Giri%C5%9F adresinden erişildi.

Keleş, R. (1998) *Kentbilim terimleri sözlüğü*, Ankara:İmge Yayınevi.

Kostof, S. (2007). *The city shaped urban patterns and meanings through history.* New York: Bulfinch Press.

Kuban, D. (1995) *Türk "Hayat"lı ev*. İstanbul: MTR.

Kuntay, O. (1994). *Yaya mekanı*. Ankara: Ayıntap Yayıncılık.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, *50*, 370-396. 16 Aralık 2022 tarihinde https://www.academia.edu/9415670/A_Theory_of_Human_Motivation_Abraham_H_Maslow_Psychological_Review_Vol_50_No_4_July_1943 adresinden erişildi.

Lynch, K. (2012) *Kent imgesi*, İ. Başaran (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mehrhoff, W.A. (2005). Sustainable urban development**.** R. W. Caves (Der.), *Encyclopedia of the City, s. 649-651*. 22 Ocak 2022 tarihinde https://www.routledge.com/Encyclopedia-of-the-City/Caves/p/book/9780415862875 adresinden erişildi.

Moughtin, C. (2003) *Urban design street and square*. London: Architectural Press.

Norberg-Schulz, C., (1980). *Genius loci: towards a phenomenology of architecture.* New York: Rizzoli.

Ocakçı, M. ve Türk, Y. A. (2012) Kentsel kimlik. M. Ersoy (Der.). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, 226-228.İstanbul, Ninova.

Önal, R. Ç. (2016). Erzurum/İspir ilçesinde geleneksel ev mimarisi. *XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, cilt.2*, 743-760. 15 Şubat 2022 tarihinde http://www.xxortacag.sakarya.edu.tr/pdf/48rconal.pdf adresinden erişildi.

Özbek Eren, İ. (2012). Türkiye'de dönüşen kentlerin son kalesi: Kent kurucu öğe olarak Osmanlı'dan günümüze "Mahalle". *International Journal of Human Sciences [Online] (9)2,* 1547-1568. 2 Ocak 2022 tarihinde
https://www.jhumansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/download/2242/1018/7146 adresinden erişildi.

Özcan, K. (2005). Orta Asya Türk kent modelleri üzerine bir tipoloji denemesi (VIII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar). *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. J. Fac. Eng. Arch. Gazi Univ. Cilt 20, No 2,* 251-265*, Vol 20, No 2,* 251-265. 23 Mart 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/237597747 adresinden erişildi.

Sezgin, H. (2006) Yöresel konut mimarisi ve Türkiye'deki örnekler hakkında, *Tasarım + Kuram, 3-4*, 1-20. 15 Aralık 2022 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/tasarimkuram/issue/22531/240787 adresinden erişildi.

Şahin, M. ve Işık, E. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete mahalle yönetimi . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , (30) ,* 221-230. 5 Ocak 2022 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4772/65690 adresinden erişildi.

Sezgin, H. (2006). Yöresel konut mimarisi ve Türkiye'deki örnekler hakkında. *Tasarım Kuram, 4,* 1-20. 11 Ocak 2022 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/tasarimkuram/issue/22531/240787 adresinden erişildi.

Sharifi, A. (2016). From garden city to eco-urbanism: The quest for sustainable neighborhood development. *Sustainable Cities and Society, 20,* 1-16. http://doi.org/10.1016/j.scs.2015.09.002

Turan, S. ve Ayatac, H. (2020). Günümüzde mahalle kültürünü sürdürebilmek ve yeni bir kavram arayışı olarak "sosyal dayanıklı mahalle": Kurtuluş-Feriköy örneği. *Tasarım Kuram, 16(31):*194-215. doi:10.14744/tasimkuram.2020.36744

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK). 13 Ocak 2022 tarihinde https://sozluk.gov.tr/. Adresinden erişildi.

Varolgüneş, F.K., (2021), Sosyal sürdürülebilirlik performansının kalıcı afet konutlarında değerlendirilmesi: Bingöl örneği, *İdealkent, 32,12,* 757-784. DOI: 817201/idealkent. 815153

Woodcraft, S., Bacon, N., Hackett, T., Caistor-Arendar, L. ve Hall, F. (2012). *Design for social sustainability a framework for creating thriving new communities*. London: The Young Foundation. 12 Ocak 2022 tarihinde http://www.social-life.co/media/files/DESIGN_FOR_SOCIAL_SUSTAINABILITY_3.pdf adresinden erişildi.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2599-2621 **DOI:**10.31198/idealkent.1139539

Konut ve Konut Çevresi Memnuniyet Göstergeleri: Kaşüstü ve Yalıncak Mahalleleri Örneği, Trabzon

*

Beyza Karadeniz[1]
ORCID: 0000-0002-2191-2346

Yelda Aydın Türk[2]
ORCID: 0000-0002-1281-7478

Öz

Bu çalışmada, Trabzon kentinde son 10 yılda gelişen konut bölgelerinden örnek alan olarak seçilen Kaşüstü ve Yalıncak mahallelerinde yaşayan hane halkı oturdukları konuttan memnuniyet düzeyleri ve konut edinimlerinde etkili olan faktörlerin neler olduğunun betimsel bir yöntemle ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, yaşam kalitesi ile konut ve çevresinden memnuniyete ilişkin literatür incelenmesi sonucunda kullanıcı memnuniyetini değerlendirmeye yönelik göstergeler dört ana başlıkta ortaya konulmuştur. Bunlar; demografik göstergeler (yaş, eğitim durumu, meslek, hane halkı büyüklüğü), konut çevresi ve konutların nitel ve nicel özellikleri (önceki konut tipi, mevcut konut tipi, konut sahipliği, konutta ikamet süresi, konutun mimari niteliği, konut büyüklüğü, oda sayısı, kentsel altyapı, mekânsal donatı) konut alanının konumu ve erişilebilirliği (konum, ulaşım/yol altyapısı, doğal çevre) ve sosyal göstergelerdir (kimlik, güvenlik, mahremiyet, sosyal ilişkiler, statü, meta). Çalışma alanı olarak belirlenen Kaşüstü ve Yalıncak mahallelerinde, hane halkı düzeyinde elde edilen veriler SPSS programında değerlendirilerek göstergelerin kullanıcı memnuniyeti üzerindeki etkisi alan çalışması özelinde ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda, çalışma kapsamındaki konut alanlarında yaşayanların yaş, gelir durumu ve medeni durum gibi demografik göstergeler bakımından benzer profilde olduğu ve konut ve konut çevreleri ve sosyal göstergelerin bireylerin konut ve konut çevresi memnuniyetlerinde belirleyici unsurlar oldukları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler *Konut ve konut çevreleri, kullanıcı memnuniyeti, Trabzon, konut memnuniyeti göstergeleri.*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, E-mail: bsen@ktu.edu.tr
[2] Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, E-mail: aydinturkyelda@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2599-2621 **DOI:**10.31198/idealkent.1139539

Housing and Housing Environment Satisfaction Indicators: The Case of Kaşüstü and Yalıncak Neighborhoods, Trabzon

*

Beyza Karadeniz[3]
ORCID: 0000-0002-2191-2346

Yelda Aydın Türk[4]
ORCID: 0000-0002-1281-7478

Abstract

This study's aim is to reveal the satisfaction levels of individuals and factors affecting their housing acqusition in Kaşüstü and Yalıncak neighborhoods of Trabzon through a descrpitve method. The study area is selected among the residential areas that have been developed in the last 10 years. A literature survey on quality of life and satisfaction with housing and its environment is conducted and under four main headings indicators for evaluating user satisfaction were put forward. These indicators are demographic ones (age, education level, occupation, household size), housing environment and dwelling characteristics (previous and current house type, home ownership, duration of occupancy, number of rooms, etc.), location and accessibility of the housing area (location, transportaion/road infrastructure, natural environment) and social indicators (identity, security, privacy, social relations, status, commodity). In Kaşüstü and Yalıncak neighborhoods, the data obtained at the household level were evaluated in the SPSS program and the effects of the indicators on user satisfaction were revealed. It has been revealed that occupants of the study area have similar profiles regarding age, income status and marital status, and physical and social indicators are determining factors in the satisfaction of individuals with their housing and residential environment.

Keywords: *Housing and residential environments, housing areas, user satisfaction, Trabzon, housing satisfaction indicators.*

[3] Assist. Prof., Karadeniz Technical University, E-mail: bsen@ktu.edu.tr
[4] Prof., Karadeniz Technical University, E-mail: aydinturkyelda@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

Giriş

Küreselleşme, kentleşme, sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak konut talebi, tercihleri ve konut alanlarına yönelik yatırım ve planlama faaliyetleri değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu süreç, kentlerde ve kent mekânları üzerinde baskıların artışını tetiklemiş ve arsa yatırımları ve tüketim toplumu kritik bir meseleye dönüşmüştür (Holton ve Keleş, 1999). Üretilen mekânlar da bir tüketim nesnesi olarak toplumsal ilişkiler örüntüsünün içinde tüketilen ve yeniden yaratılan bir özellik kazanmıştır (Harvey, 2012). Bu değişimler ve küreselleşme süreci, kentlerde ve kent mekânları üzerinde baskıların artışını tetiklemiş, kent mekânları en karlı yatırım alanlarına dönüşme eğilimine girmiştir. Bu da beraberinde kentsel mekânın tasarımında ve örgütlenmesinde değişikliğe neden olmuştur. Konut sektörü de etkin ve yaygın pazarlama stratejileriyle bu sürece dâhil olmuştur. Her türlü üretim nesnesini tüketim aracı olarak gören bu yeni düzende konutlar da bir tüketim nesnesine dönüşmüşlerdir. Bu anlayışla, konutlar toplu halde projelendirilip üretilmiş ve pazarlanmıştır. Ancak konut sadece bir tüketim nesnesi olarak algılanmamalıdır. Bir konutun satın alınması hem ekonomik hem de sosyal bir yatırımdır.

Tüketim nesnesi olarak görülen konut projeleri, hizmet sektörü gibi yeni sektörlerin de etkisiyle, günümüzde konsept projelere dönüşmüştür. Bu projeler; sahip olduğu diğer işlevler ile bir paket halinde hazırlanmakta; "özlenen yaşam", "ideal ev" gibi söylemlerle pazarlanmakta (Bilgin, 2006) ve özellikle kent çeperlerindeki büyük parsellerde inşa edilmektedirler. Ancak, Swyngedouw ve Moulaert'ın da (2002) belirttiği gibi büyük konut projeleri, planlama disiplinini kentsel gelişmenin yasal aracı olarak görmekte ve kentlerde bütüncül plan anlayışını zayıflatmaktadır. Dolayısıyla, birçoğu mekânla ilişki kurmaksızın, yerden bağımsız bir biçimde ortaya çıkan konut alanları kentsel saçaklanmaya neden olmaktadır (Berköz ve Kellekçi, 2007). Bu bağlamda, Ottensmann (1977) saçaklanmayı; yeni gelişen konut alanlarının, kentin mevcut yerleşim dokusu içindeki büyük parsellerde, kentten kopuk ve dağınık bir biçimde gelişmesi olarak tanımlamaktadır. Pendall da (1999) kentsel saçaklanmayı; plansız, kontrolsüz, tek tip arazi kullanım türünün olduğu, izole olarak gelişen yerleşmeler olarak tanımlamaktadır. Bu konut yerleşmeleri genellikle üst gelir grubuna hitap etmekte, rezidans, loft gibi yeni konut türleri olarak gündemde yer almakta; işaret ettikleri nitelikleri taşımasalar da isimleri bir pazarlama aracı olarak kullanılmaktadır (Gülmez, 2008). Öyle ki, pazarlanma biçimleri, konutların mimari özelliklerinin ve kent dokusu içindeki duruşlarının önüne geçmektedir (Görgülü, 2006).

Özellikle son on yılda orta-üst ve üst gelir grubundaki kullanıcıların sosyal ve ekonomik olarak farklılaştığı konut alanları kentlerin bazı bölgelerinde belirgin bir biçimde ayrışmaya başlamıştır. Ancak, nitelikli konut alanları fiziksel ve mekânsal standartları karşılamanın yanı sıra kullanıcının sosyal ve kültürel isteklerine de cevap vermelidir. Çünkü konut ve konut alanları yaşayanların yaşam kalitelerini, davranışlarını ve memnuniyetlerini etkiler.

En temel ihtiyaç olan barınmanın karşılandığı konut ve konut alanlarının planlanması ve tasarlanması mimarlık ve planlamanın önemli konularından biridir. Çünkü konut ve konut çevreleri içinde yaşayanların ihtiyaçlarına cevap vermesi hem fiziksel hem de psikolojik açıdan sağlıklı olabilmeleri için temel bir yaşam alanıdır (Şahin ve Tereci, 2021). Bireyin yaşam kalitesi ve mutluluğu için en değerli unsur konut ortamıdır ve kentsel alanlarda konut ortamının kalitesi çok boyutlu bir algıdır (Shucksmith vd., 2009). Konut alanlarının nitelikleri yaşayanların memnuniyetlerini ve davranışlarını etkilemektedir. Çünkü iyi planlanmış konut ve konut çevreleri kullanıcı memnuniyetini güçlendirmektedir. Bu nedenle, konut politikaları ve planlaması, yalnızca insanlara yaşayabilecekleri bir yer sağlayarak gayrimenkul sektörünü ve ekonomiyi canlandırmak için değil, aynı zamanda sakinlerin yaşam kalitelerini ve mutluluklarını aktif olarak desteklemek için çerçevelenmeli ve kullanılmalıdır (Shucksmith vd., 2009).

Memnuniyet konut ve konut alanlarının niteliklerini değerlendirmede kullanılan bir kavramdır ve çevresel kalitenin ve yaşam kalitesinin de bir göstergesidir. Bireylerin kendi yaşam alanlarını ve konut çevrelerini değerlendirmeleri gereksinim ve beklentilerinin belirlenmesinde temel araçlardan biridir. Hızlı ve kontrolsüz kentsel gelişim, günümüz kentlerinde kullanıcıların yaşam alanlarına ilişkin değerlendirmelerini daha da önemli kılmıştır. Bu bağlamda kullanıcı katılımı ve memnuniyet değerlendirmesi, konut uygulamaları ve kentsel altyapının geliştirilmesinde bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, konut üretiminde kullanıcı talepleri ve memnuniyetlerine ilişkin çalışmalar sınırlıdır. Bu tür çalışmaların ve uygulamaların çeşitliliği ve yaygınlığı özelikle yeni gelişen konut çevrelerinin planlanması ve tasarımında yönlendirici olması bakımından önemlidir. Bu kapsamda, bu çalışmada Trabzon kentinde son 10 yılda gelişen konut bölgeleri olan Kaşüstü ve Yalıncak mahallelerinde yaşayanların oturdukları konut ve konut çevresinden memnuniyet düzeyleri ve konut edinimlerinde etkili olan faktörlerin neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Trabzon'un doğu gelişme koridoru olarak tanımlanabilecek bu bölge kapalı site niteliğindeki büyük ölçekli projeler için bir çekim alanı oluşturmuştur. Bu alanda çoğunlukla yerin

bağlamından kopuk, parsel bazlı uygulamalarla ve tarım arazileri üzerinde yüksek yoğunluklu konut çevreleri oluşmuştur. Çalışma kapsamında bu alandaki mevcut olan toplam 66 konut projesinden 10 proje seçilmiştir. Seçilen projeler özelinde konut çevresi memnuniyetine ilişkin incelemeler ve hane halkları ile görüşmeler yapılmıştır.

Yöntem

Çalışmada öncelikle yaşam kalitesi, konut ve çevresi memnuniyeti ile ilgili konularda literatür araştırması yapılarak kullanıcı memnuniyetini değerlendirmeye ilişkin göstergeler belirlenmiştir. Daha sonra, belirlenen göstergeler ile ilişkili olacak biçimde görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşme formunda katılımcıların demografik özellikleri, yaşadıkları konuta ve konut çevresine ilişkin nitelikler, konutta ikamet süreleri, yaşadıkları konutu edinirken ne tür özelliklere dikkat ettikleri, konut ve konut çevresinden memnuniyetleri ve memnuniyet düzeylerini etkileyen unsurlara ilişkin sorular oluşturulmuştur.

Kullanıcı memnuniyetini etkileyen göstergelerin belirlenmesi

Yaşam kalitesine yönelik araştırmalar ve göstergeler, konut ve konut çevresi kavramının bireylerin yaşam kalitesini belirleyen önemli bir parametre olduğunu göstermektedir (Şahin ve Tereci, 2021). Bu konu literatürde yer almış önemli çalışmalarla desteklenmektedir. Francescato vd. (1974) çalışmalarında konut ve çevresi memnuniyetine yönelik olarak, konut biriminin ve fiziksel çevre özelliklerinin, konut kullanıcılarının demografik yapısının, güvenlik, estetik/görünüm, arkadaşlara erişim, sitenin konumu, topluluğa erişim, bakım, ekonomik maliyet, mahremiyet gibi göstergelerin önemine vurgu yapmışlardır (Francescato vd., 1974).

Konut memnuniyetine yönelik bir diğer çalışmada da kullanıcının yaş, gelir düzeyi, çocuk sahipliliği, eğitim düzeyi gibi demografik özellikleri ve altyapı, oda sayısı, büyüklük gibi konutun fiziksel özellikleri önemli göstergeler olarak tanımlamaktadır (Galster ve Hesser, 1981). Benzer şekilde, konut büyüklüğü (Cho, 2020; Li vd., 2019; Huang ve Du, 2015;), konut kalitesi (Cho, 2020; Ciorici ve Dantzler, 2019), yönetim ve hizmet (Cho, 2020) , komşularla sosyal ilişkiler (Berkoz ve Kellekci, 2007; Grange ve Yau, 2020) gibi göstergelerin de konut sakinlerinin memnuniyetini etkilediği belirtilmektedir.

Enosh ve arkadaşlarının geliştirdiği konut memnuniyeti modelinde; yerleşim özelliklerinin (hizmetlere yakınlık, açık alanlar ve parklar, oyun alanları), kişinin demografik özelliklerinin (eğitim, yaş, medeni durum, meslek, ikamet süresi, mülkiyet) ve yerleşim özelliklerinin (komşuluk ilişkileri, ağaçlar, parklar, hizmetler, güzellik ve estetik, temizlik, sessizlik, güvenlik gibi göstergelerin) önemli olduğu belirtilmiştir (Loo, 1986; Enosh vd., 1984). Je ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada ise; konut ve çevresi memnuniyeti için kentsel altyapı (donatılar, sağlık, güvenlik), görsel kalite (manzara, çekicilik vb.), alan kullanımı (dolaşım, işlevler) sosyal çevre (çevre, sosyal ilişkiler) ve yönetim olarak beş farklı gösterge seti belirlenmiştir (Je vd., 2007).

Kentsel estetik, nitelikli kentsel çevreler, yerleşim düzeni ve tasarım, güvenlikli çevre ve sistemler (Parkes vd., 2002; Buys ve Miller, 2012; Wang ve Wang, 2015; Lee vd., 2016; Mouratidis, 2018; Ciorici ve Dantzler, 2019), geniş otopark alanı, inşaat kalitesi, iç bakım hizmetinde etkinlik, rekabet gücü, konum, ulaşım sistemi, elektrik ve su temini yeterliliği gibi konut olanakları konut sakinlerinin memnuniyetini önemli ölçüde etkilemektedir (Clapham vd., 2018; Karacor ve Parlar, 2017; Ibem ve Alagbe, 2015; Odum, 2015; Huang ve Du, 2015, Permentier vd., 2010, Shucksmith vd., 2009). Bunun yanı sıra, sosyal altyapıların çocuk ve yaşlılar için uygunluğu, çocuklara yönelik eğitim olanaklarının olması, yerleşim alanları içinde ve çevresinde bulunan alışveriş, sosyal ve sağlık tesisleri gibi sosyal altyapı unsurlarının varlığı (Cao ve Wang, 2016; Wang ve Wang, 2015), sakinlerin konut memnuniyetine ve mutluluğuna etki etmektedir (Kumar vd., 2021).

Literatür araştırmasında, konut çevrelerinin kalitesinin temel belirleyicisinin; farklı sosyal gruplara yönelik nitelikte konut çözümlerini içeren, estetik ve çekici bir fiziksel çevre olduğu görülmektedir (Fried, 1982; Bajunid vd., 2017; Savasdisara, 1988). Ayrıca tasarım ve yerleşim düzeni (Adams, 1992), estetik ve yeşil alan varlığı da (Leslie ve Cerin, 2008, Lee vd., 2016; Cao ve Wang, 2016; Mouratidis, 2018; Grange ve Yau, 2020) diğer etkili faktörlerdir. Grange ve Yau (2020) çalışmalarında, konut alanlarındaki kullanıcı memnuniyetini etkileyen fiziksel çevre ve güvenlik parametrelerinin yanı sıra, statü ve okulların varlığının da etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Ülkemizde de konut çevreleri ve bu çevrelerin konut sakinlerinin memnuniyeti üzerindeki etkileri hakkında yapılmış pek çok güncel çalışmaya rastlanmaktadır (Aksel ve İmamoğlu, 2020; Türkoglu vd., 2019; Gür vd., 2019, Karacor ve Parlar, 2017). Türkoğlu, İstanbul'da konut kullanıcılarının memnuniyetine yönelik yaptığı çalışmasında; konutun büyüklüğünün ve fiziksel koşullarının, iş merkezleri, hastane gibi kentsel hizmetlerle, kent merkezine

erişimin, sosyal çevre ve komşuluk ilişkilerinin önemli kullanıcı memnuniyeti göstergeleri olduğunu ortaya koymuştur (Türkoğlu, 1997). Benzer bir çalışmada, kişisel özellikler, fiziksel çevre özellikleri, sosyal çevre özellikleri önemli göstergeler olarak tanımlanmıştır (Kellekci ve Berköz, 2007).

Literatürdeki konut ve konut çevresi memnuniyeti ve yaşam kalitesine ilişkin araştırmalardan çıkarımlar yapılarak çalışmada kullanılacak memnuniyet göstergeleri tanımlanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Konut ve konut çevresi memnuniyeti göstergeleri

DEMOGRAFİK GÖSTERGELER	▪ Yaş ▪ Cinsiyet ▪ Eğitim durumu ▪ Hane halkı geliri ▪ Hane halkı büyüklüğü ▪ Meslek	*Francescato vd., 1974* *Galster ve Hesser, 1981* *Enosh vd., 1984* *Karacor ve Parlar, 2017* *Turkoglu vd., 2019* *Gür vd., 2019*
KONUT ÇEVRESİ VE KONUTLARIN NİTEL VE NİCEL ÖZELLİKLERİ	▪ Önceki konut tipi ▪ Mevcut Konut tipi ▪ Konutta ikamet süresi ▪ Konutun mimari niteliği ▪ Konut büyüklüğü ▪ Oda sayısı ▪ Kentsel altyapı (Kanalizasyon, Doğalgaz, internet vb.) ▪ Konut Sahipliği ▪ Mekansal Donatı (Konutun lüks ve konforlu olması ▪ Teknoloji (Konutların yeni teknolojiler ve akıllı ev sistemlerine sahip olması)	*Francescato vd., 1974* *Galster ve Hesser, 1981* *Enosh vd., 1984* *Parkes vd., 2002* *Je vd., 2007* *Leslie and Cerin, 2008* *Permentier et al., 2010* *Buys ve Miller, 2012* *Huang ve Du, 2015* *Ibem ve Alagbe, 2015* *Odum, 2015* *Wang ve Wang, 2015* *Cao ve Wang, 2016* *Lee ve diğerleri, 2016* *Karacor ve Parlar, 2017* *Clapham ve diğ, 2018* *Mouratidis, 2018* *Ciorici ve Dantzler, 2019* *Li ve diğerleri, 2019* *Cho, 2020* *Grange ve Yau, 2020*

KONUT ALANININ KONUMU VE ERİŞİLEBİLİRLİĞİ	▪ Konum (Havalimanı, alışveriş merkezleri, hastane, okul gibi hizmetlere ve donatı alanlarına erişimin kolay olması, kent merkezine ulaşımının kolay olması) ▪ Ulaşım/yol Altyapısı konut alanı ve yakın çevresindeki taşıt ve yaya yollarının nitelikli olması ▪ Doğal çevre (yakın çevresinde deniz, orman, yeşil alan gibi doğal alanların bulunması, topoğrafya, rüzgâr ve güneş gibi fiziksel çevre özelliklerinin dikkate alınmış olması)	*Francescato vd., 1974* *Adams, 1992* *Türkoğlu, 1997* *Kellekci ve Berköz, 2007* *Leslie ve Cerin, 2008* *Cao ve Wang, 2016* *Grange ve Yau, 2020*
SOSYAL GÖSTERGELER	▪ Kimlik (Yaşam tarzıma uygun olması) ▪ Güvenlik (Sitenin 24 saat kamera sistemi ile izleniyor olması) ▪ Mahremiyet (Sitenin; ailem için rahat ve güvenli bir yaşam çevresi sunması) ▪ Sosyal ilişkiler (Komşuluk ilişkilerinin iyi olması, sosyal aktivite olanaklarının bulunması ▪ Statü (Prestijli bir proje olması, Benzer statüdeki kişilerin siteden konut edinmiş olması) ▪ Meta (Konutun yatırım değerinin yüksek olması, Konutun yalnızca barınma ihtiyacımı karşılaması)	*Francescato vd., 1974* *Fried, 1982* *Loo, 1986* *Savasdisara, 1988* *Adams, 1992* *Kellekci ve Berköz, 2007* *Je vd., 2007* *Bajunid vd, 2017* *Grange ve Yau, 2020*

Oluşturulan göstergeler çerçevesinde 15 soruluk bir görüşme formu hazırlanarak hane halklarının konut ve konut çevresinden memnuniyet düzeyleri ve etkili olan faktörlere ilişkin görüşleri sorgulanmıştır.

Çalışma Alanı

Çalışma kapsamında, Trabzon kentinde son yıllarda hem Körfez ülkeleri hem de yerli sermaye yatırımları ile kentin doğusunda yeni bir alt merkez olarak gelişen Kaşüstü ve Yalıncak Mahallelerindeki yeni gelişen konut alanları seçilmiştir. Bu bölge Trabzon'un doğu gelişme koridoru olarak tanımlanabilir. Bu alan, Karadeniz Sahil Yolu üzerinde, bölge hastanesi, adliye, AVM, zincir oteller gibi büyük

ölçekli yatırımların yoğunlaştığı bir bölgedir (Şekil 1). Bu gibi yatırımlar kapalı site niteliğindeki büyük ölçekli konut projeleri için de bir çekim etkisi yaratmıştır. Özellikle son on yılda bu mahallelerde yüksek yoğunluklu konut çevreleri oluşmuştur. Oluşan konut çevrelerinin çoğunlukla boş tarım arazileri üzerinde, yerin bağlamından (doğal çevre, yapılaşmış çevre, topoğrafya vb.) kopuk, daha çok parsel bazlı uygulamalarla gelişmekte olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında bu konut çevreleri içerisinde yer alan 66 farklı konut projesinden tamamlanmış 10 konut projesi seçilmiş ve burada yaşayan 1560 hane halkından %5 örneklem ile seçilen toplam 78 hane ile görüşülmüştür. Seçilen 10 projede görüşülecek hane halkı sayısı belirlenirken, konut projesinin kaç daireden oluştuğu göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre görüşmeler her projeden en az %5 örneklem olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Alan Çalışması 2019 yılı, Şubat ve Mayıs ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Yabancılarla (Farklı Milletlerden bireylerle) görüşme yapılmamıştır (Şekil 2).

Şekil 1. Çalışma Alanı ve Kent İçindeki Konumu (Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 2. Çalışma Kapsamında Seçilen Konut Projeleri (Kaynak: Yazarlar tarafından Google Earth görüntüsü kullanılarak hazırlanmıştır.)

Görüşmelerden elde edilen veriler SPSS istatistik programında betimleyici analizlerle değerlendirilerek memnuniyet düzeyleri demografik, konut çevresi ve konutların nitel ve nicel özellikleri, konut alanının konumu ve erişilebilirliği ile sosyal göstergeler bağlamında yorumlanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bulguları dört ana başlıkta ele alınmıştır:

- Demografik göstergelere ilişkin bulgular
- Konut çevresi ve konutların nitel ve nicel özelliklerine ilişkin bulgular
- Konut alanının konumu ve erişilebilirliğine ilişkin bulgular
- Sosyal göstergelere ilişkin bulgular

Demografik göstergelere ilişkin bulgular

Demografik olarak; görüşülen hane halklarının %94'ü evli ve %7'si bekârdır. Ayrıca %80'i tek çocuk sahibi %14'ü 2 çocuk sahibi ve %5'inin ise çocuk sahibi olmadığı belirlenmiştir. Görüşmeye katılanların yaş dağılımları Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların yaş dağılımları

Yaş Dağılımı	f	Yüzde
29 Yaş ve Altı	15	%20
30-39 Yaş	27	%35
40 Yaş ve Üstü	36	%45
Toplam	78	%100

Eğitim durumları bakımından katılımcıların %76'sının yükseköğretim, %19'unun orta öğretim mezunu olduğu ve %5'inin ise ilköğretim düzeyinde eğitime sahip oldukları görülmüştür. Meslek dağılımları olarak ise; görüşülen kişilerin oldukça çeşitli mesleklerde gruplarında olduğu görülmüştür. Örnek olarak; sağlık sektörü çalışanları (%18), ev hanımı (%10), öğretmen (%10), serbest meslek (%7) ve akademisyen (%5) verilebilir.

Hane halkı büyüklüğü dağılımına göre katılımcıların çoğunluğunun 3 kişilik hane halklarında yaşadığı anlaşılmaktadır (Tablo 3). Bu durum çalışma kapsamında çoğunlukla çekirdek aile yapısının olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Hane halkı büyüklüğü

Hane halkı Büyüklüğü	f	Yüzde
2 Kişi	4	5,1
3 Kişi	62	79,5
4 Kişi	11	14,1
5 Kişi	1	1,3
Toplam	78	100,0

Çalışma kapsamında görüşülen hane halklarının demografik özelliklerinin bir kısmı Trabzon'un demografik özellikleri ile benzerlik gösterirken bir kısmı da farklılaşmaktadır. Buna göre, çalışma kapsamında hesaplanan ortalama hane halkı büyüklüğü (3,10) Trabzon ili ortalamasına (3.20) yakındır. Fakat medeni durum özellikleri bakımından çalışma kapsamında evli oranı (%100) il ortalamasının (%49,19) üzerindedir. Eğitim düzeyinin (%76 yükseköğretim ve %19 orta öğretim) ise yine il ortalamasının (%16 yükseköğretim ve %69 orta öğretim) üzerinde olduğu tespit edilmiştir (Endeksa, 2022, 24 Aralık).

Konut çevresi ve konutların nitel ve nicel özelliklerine ilişkin bulgular

Katılımcı hane halklarının çoğunluğu (%86) daha önce de tekil veya bir site içerisindeki apartman dairesinde yaşadıklarını, %19'u ise müstakil bir evde yaşadığını belirtmiştir (Tablo 4). Görüşülen hane halklarının %87'si 5 yıldan az, %13'ü ise 5 yıldan uzun süredir mevcut konutlarında ikamet etmektedir. Konut sahipliliği bakımından homojen bir dağılım gösteren hane halklarının tamamı ev sahibidir.

Tablo 4. Daha önceki konut tipi

Konut Tipi	f	Yüzde
Apartman Dairesi	44	56,4
Müstakil Ev	15	19,2
Toplu Konut / Site	18	23,1
Markalı Proje	1	1,3
Toplam	78	100,0

Konut büyüklüğü bakımından görüşülen hane halklarının %47'sinin 150-199 m^2, %36'sının 100-149 m^2, %12'sinin 200 m^2 ve üstü ve %5'inin ise 100 m^2'den küçük konutlarda ikamet ettikleri belirlenmiştir. Mevcut konut büyüklükleri ile bir önceki konut büyüklükleri karşılaştırıldığında, hane halkla-

rının %40'ının şu andaki konutlarının daha büyük olduğu görülmektedir. Örneğin 200 m² ve üstü büyüklükteki konutta yaşama oranının daha önce yaşadıkları konut büyüklüğü ile karşılaştırıldığında %17'den %30'a çıktığı görülmektedir (Tablo 5).

Ancak, görüşülen kişilerin ideallerindeki konut büyüklüğünün 200 m² ve üzeri olmadığı, ideal bir konut için katılımcıların %47'sinin 100-149 m², %30'unun da 150-199 m² büyüklüğünde olması gerektiğine vurgu yaptığı görülmektedir. Katılımcıların %20'si ise 100 m²'den daha küçük bir konutta yaşamak istediklerini belirtmiştir (Tablo 5). Ortaya çıkan tablo, hane halkı konut eşleşmesinde konut büyüklüğü açısından bir uyumsuzluk olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Konut büyüklüklerinin karşılaştırılması

Konut Büyüklüğü	Önceki Konut		Mevcut Konut		İdeal Konut	
	f	Yüzde (%)	f	Yüzde (%)	f	Yüzde (%)
100 m²'den küçük	4	5,1	1	1,3	16	20,5
100-149 m²	28	35,9	6	7,7	37	47,4
150-199 m²	37	47,4	48	61,5	24	30,8
200 m² ve üstü	9	11,5	23	29,5	1	1,3
Toplam	78	100,0	78	100,0	78	100,0

Katılımcıların mevcut konutlarındaki oda sayısı ile ideal konut oda sayısı bakımından da görüşleri alınmıştır. Buna göre tercihlerinde çok belirgin bir farklılık olmadığı, özellikle 3 odalı konut tipinin mevcuda göre tercihlerinde %10 oranında öne çıktığı tespit edilmiştir (Tablo 6). Genel olarak mevcut konutlarındaki 4 odalı konut tipinin en çok tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 6. Tercih edilen konut oda sayısı

	Mevcut Konut Oda Sayısı		İdeal Konut oda Sayısı	
	f	Yüzde (%)	f	Yüzde (%)
3 oda	11	14,1	19	24,4
4 oda	53	67,9	44	56,4
5 oda	14	17,9	15	19,2
Toplam	78	100,0	78	100,0

Mekânsal donatı ve teknolojiye ilişkin bulgular incelendiğinde, hane halklarının çoğunun konutun lüks ve konforlu oluşunun önemli (%50) ya da çok önemli (%26,9) olduğunu belirttiği görülmektedir. Teknoloji göstergesinin ise

konut memnuniyetinde çok belirleyici olmadığı; farklı büyüklük ve tipte konutların olmasının katılımcıların çoğunluğu tarafından kesinlikle önemsiz (%26,6), önemsiz (%28,2) veya kararsız (23,1) kategorilerinde değerlendirildiği görülmüştür (Tablo 7).

Tablo 7. Mekânsal donatı ve teknolojiye ilişkin bulgular

	Kesinlikle önemsiz		**Önemsiz**		**Kararsızım**		**Önemli**		**Son derece önemli**	
	f	%	**f**	%	**f**	%	**f**	%	**f**	%
Konutun lüks ve konforlu olması **(Mekânsal Donatı)**	7	**9**	6	**7,7**	5	**6,4**	39	**50,0**	21	**26,9**
Konutların yeni teknolojiler ve akıllı ev sistemlerine sahip olması **(Teknoloji)**	10	**12,8**	7	**9,0**	23	**29,5**	26	**33,3**	12	**15,4**
Farklı büyüklük ve tipte konutların olması **(Teknoloji)**	20	**25,6**	22	**28,2**	18	**23,1**	13	**16,7**	5	**6,4**

Konutların yeni teknolojiler ve akıllı ev sistemlerine sahip olması ise diğer iki göstergeye göre daha önemli görülmekle birlikte çoğunluğun (%51,3) kararsız olduğu ya da önemsiz ve kesinlikle önemsiz bulduğu belirlenmiştir (Tablo 7). Bunun sebebi olarak teknoloji göstergelerinin konut alanlarında yaygın bir kullanım bulmayışı gösterilebilir.

Konut alanının konumu ve erişilebilirliğine ilişkin bulgular

Bu başlıkta konum ve erişilebilirlik (ulaşım/yol altyapısı, donatı alanları ve doğal çevre) göstergelerine ilişkin bulgular incelenmiştir. Çalışma alanının daha önce sözü edilen Trabzon'un doğusunda yeni bir alt merkez olarak gelişmesinin çeşitli donatılar ve hizmetlere erişim imkânları sunduğu bilinmektedir. Bu durum konum bağlamındaki sorgulamalara da yansımıştır. Kullanıcıların %37,2'si kent merkezine ulaşımının kolay olmasının ve %35,9'u da hizmetlere ve donatı alanlarına erişimin son derece önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu da konumun önemli bir konut memnuniyet göstergesi olduğunu destekler bir bulgu niteliğindedir.

Tablo 8. Konut alanının konumu ve erişilebilirliğine ilişkin bulgular

	Kesinlikle önemsiz		**Önemsiz**		**Kararsızım**		**Önemli**		**Son derece önemli**	
	f	%	**f**	%	**f**	%	**f**	%	**F**	%
Havalimanı, alışveriş merkezleri, hastane, okul gibi hizmetlere ve donatı alanlarına erişimin kolay olması **(Konum)**	6	**7,7**	6	**7,7**	8	**10,3**	30	**38,5**	28	**35,9**
Kent merkezine ulaşımının kolay olması **(Konum)**	8	**9,3**	3	**3,8**	7	**9,0**	31	**39,7**	29	**37,2**
Ulaşım sağlayan taşıt ve yaya yollarının nitelikli olması **(Ulaşım/Yol altyapısı)**	6	**7,7**	1	**1,3**	3	**3,8**	42	**53,8**	26	**33,3**
Yakın çevrede deniz, orman, yeşil alan gibi doğal alanların bulunması. **(Doğal çevre)**			6	**7,7**	7	**9,0**	27	**34,6**	38	**48,7**
Topoğrafya, rüzgâr ve güneş gibi fiziksel çevre özelliklerinin dikkate alınmış olması. **(Doğal çevre)**	7	**9**	4	**5,1**	6	**7,7**	31	**39,7**	30	**38,5**

Konut memnuniyetinde doğal çevre en önemli gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların %49'u *yakın çevrede deniz, orman, yeşil alan gibi doğal alanların bulunmasını*, %39'u konut alanı tasarımında *topoğrafya, rüzgâr ve güneş gibi doğal niteliklerin özelliklerinin dikkate alınmış olmasını* konut memnuniyeti açısından son derece önemli görmektedirler. Bunun yanı sıra ulaşım/yol altyapısı da yine konum ve erişilebilirlik göstergeleri arasında önemli olarak karşımıza çıkmaktadır; kullanıcıların %53,8'ü altyapının önemli ve %33,3'ü ise son derece önemli bir gösterge olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 8).

Sosyal göstergelere ilişkin bulgular

Bulguların bu bölümünde kimlik, güvenlik, mahremiyet, sosyal ilişkiler, statü ve meta alt göstergelerine ilişkin sorgulamalara yer verilmiştir. Konut ve konut çevresinden memnuniyete ilişkin en önemli gösterge olarak mahremiyet diğer sosyal göstergelerden ayrışmaktadır. Buna göre katılımcıların %57,7'si için mahremiyet (*ailem için rahat ve güvenli bir yaşam çevresi sunması*) son derece önemli ve %34,6'sı ise önemlidir. Mahremiyetin yanı sıra sosyal ilişkiler ve güvenlik en önemli sosyal göstergelerdendir. *Komşuluk ilişkilerinin iyi olması* (%43,6), 24 saat kamera sisteminin olması (%38,5), görüşülen hane halklarının konut ve çevresinden memnuniyetlerinde son derece önemli olarak belirttikleri konulardır.

Tablo 9. Sosyal göstergelere ilişkin bulgular

	Kesinlikle önemsiz		**Önemsiz**		**Kararsızım**		**Önemli**		**Son derece önemli**	
	f	%	**f**	%	**f**	%	**f**	%	**f**	%
Yeni ve özgün bir yaşam alanı sunması **(Kimlik)**	-	-	4	**5,1**	5	**6,4**	51	**65,4**	18	**23,1**
Yaşam tarzıma uygun olması **(Kimlik)**	4	***5,1***	1	**1,3**	3	**3,8**	48	**61,5**	22	**28,2**
24 saat kamera sistemi **(Güvenlik)**	4	***5,1***	3	**3,8**	7	**9,0**	34	**43,6**	30	**38,5**
Ailem için rahat ve güvenli bir yaşam çevresi sunması. **(Mahremiyet)**	4	***5,1***	1	**1,3**	1	**1,3**	27	**34,6**	45	***57,7***
Konutun yatırım değerinin yüksek olması **(Meta)**	7	***8,9***	2	**2,6**	16	**20,5**	38	**48,7**	15	**19,2**
Prestijli bir proje olması **(Statü)**	7	***9***	6	**7,7**	13	**16,7**	40	**51,3**	12	**15,4**
Benzer statüdeki kişiler ile bir arada yaşama **(Statü)**	11	***14,1***	11	**14,1**	9	**11,5**	40	**51,3**	7	**9,0**
Komşuluk ilişkilerinin iyi olması**(Sosyal İlişkiler)**	5	***6,4***	1	**1,3**	6	**7,7**	32	**41,0**	34	**43,6**

Kimlik ve statü de önemli sosyal göstergeler olarak belirtilmiştir. Örneğin katılımcıların memnuniyet düzeylerinde; konutun ve konut çevresinin *yeni ve özgün bir yaşam alanı sunması* (%65,4), *yaşam tarzıma uygun olması* (%61,5), prestijli bir proje olması (%51,3) ve benzer statüdeki kişiler ile bir arada yaşama (%51,3) konularının önemli olduğu tespit edilmiştir (Tablo 9).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada konut ve konut çevresi memnuniyetine yönelik literatüre referansla memnuniyet göstergeleri tanımlanmış, bu göstergeler örnek bir çalışma alanında sorgulanmıştır. Çalışmadaki hane halkı görüşmelerinin sayısının sınırlı oluşu çalışmanın genellenebilirliğini sınırlandıran en temel kısıttır. Ancak yine de, çalışmada elde edilen sonuçların ilgili literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılarak tartışılması ilgili alana katkı sağlayacaktır.

Çalışma kapsamında, konut ve konut çevresi memnuniyetinde konum ve erişilebilirlik ile sosyal göstergelerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Sosyal göstergeler arasında önemli farklılıklar bulunmamakla birlikte, mahremiyetin (*ailem için rahat ve güvenli bir yaşam çevresi sunması*) bütün göstergeler arasında katılımcılar tarafından %92,3 oranında önemli ve son derece önemli kategorilerinde değerlendirildiği görülmüştür. Literatürde Francescato vd. (1974) tarafından yapılan çalışmada da mahremiyetin konut ve çevresi memnuniyetinde önemli bir gösterge olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, sosyal göstergelerden statü (benzer statülerdeki kişilerle bir arada yaşama) katılımcıların %28'ine göre önemsiz ve kesinlikle önemsiz kategorilerinde değerlendirilmiştir. Bu yönü ile statü göstergesi diğer göstergelerden ayrışmaktadır.

Çalışmanın sonuçlarında, sosyal göstergelerden; *konutun yeni ve özgün bir yaşam alanı sunması* (%88,5), *konut çevresinin yaşam tarzına uygun olması* (%89,7) ile *konut alanının aileler için rahat ve güvenli bir yaşam çevresi sunması* (%92), *komşuluk ilişkilerinin iyi olması* (%84,6) ve *24 saat güvenliğin olması* (%82,1) önemli ve son derece önemli kategorilerinde değerlendirilen en belirgin faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Kellekci ve Berköz (2007) ile Grange ve Yau'nun (2020) çalışmalarında da bu faktörlerin önemine vurgu yapılmaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre, konut alanının konumu ve erişilebilirliği göstergelerinden ulaşım/yol altyapı ve doğal çevre konut ve konut çevresi kullanıcı memnuniyetinde en çok öne çıkan faktörlerdir. Özellikle *konut alanına ulaşım sağlayan taşıt ve yaya yollarının nitelikli olması* (%87,1) kullanıcılar tarafından önemli ve son derece önemli olarak değerlendirilmiştir. Bunu *konut alanının yakın çevresinde deniz, orman, yeşil alan gibi doğal alanların bulunması*

(%83,3) ve *altyapı ve kanalizasyon sisteminin iyi olması* (%82,1) izlemektedir. *Konutun yalnızca barınma ihtiyacını karşılaması* ve *konut alanlarında farklı büyüklük ve tipte konutların olması* (%23,1) bireylerin konut tercihlerinde daha düşük oranda etkili olmuştur. *Havalimanı, alışveriş merkezleri, hastane, okul gibi hizmetlere erişimin kolay olması* gibi göstergelerin de yine çalışma sonucunda konut memnuniyeti bakımından öne çıktığı görülmüştür. Çalışmanın bu bulguları literatürde yer alan; *Parkes vd. (2002), Buys ve Miller (2012), Wang ve Wang (2015), Lee vd. (2016), Mouratidis (2018), Ciorici ve Dantzler (2019), Clapham vd. (2018), Ibem ve Alagbe (2015), Permentier vd. (2010), Odum (2015), Huang ve Du (2015), Shucksmith vd. (2009)* çalışmalarının bulguları ile örtüşmektedir.

Diğer yandan, katılımcıların eğitim düzeyinin %76 oranında yükseköğretim ve hane halkı büyüklüğünün de yine %80 oranında 3 kişilik ailelerden oluşması, görüşme yapılan grubun bu iki gösterge bakımından oldukça homojen olduğunu göstermektedir. Bu durum çalışmanın bulgularına da yansımıştır. Genel olarak eğitim düzeyi ve hane halkı büyüklüğü ile görüşme formundaki *konut çevresi ve konutların nitel ve nicel özellikleri* (önceki konut tipi, mevcut konut tipi, konut sahipliği, konuttaki ikamet süresi, konutun mimari niteliği, konut büyüklüğü, oda sayısı, kentsel altyapı, mekânsal donatı) *teknoloji, konut alanının konumu ve erişilebilirliği* (konum, ulaşım/yol altyapısı, donatı alanları, doğal çevre) ve *sosyal* (kimlik, güvenlik, mahremiyet, sosyal ilişkiler, statü, meta) göstergelere ilişkin kullanıcı memnuniyetine yönelik sorular arasında benzer eğilimler saptanmıştır. Demografik özellikler ile konut memnuniyeti ilişkisi sorgulanmış ve görüşülen kişiler arasında belirgin farklılıklar saptanamamıştır. Bu da görüşme yapılan kişi sayısının sınırlı olmasından kaynaklanmakta ve çalışmanın kısıtını ortaya koymaktadır.

Gerek literatürde gerekse çalışma sonucunda elde edilen bulgular konut ve konut çevresinden memnuniyet ve yaşam kalitesi bakımından demografik ve sosyal göstergeler ile konut çevresi ve konutların nitel ve nicel özellikleri, konut alanının konumu ve erişilebilirliğine ilişkin göstergelerin önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, konut alanları tasarımı ve planlamasında bu göstergelerin dikkate alındığı politikaların, planlama ve tasarım ilkelerinin ve uygulama araçlarının tanımlanması önemlidir. Kullanıcı memnuniyetine yönelik çalışmaların yaygınlaştırılması ile konut ve konut çevrelerinden memnuniyeti etkileyen faktörler yere özgü çözümlerin geliştirilmesinde ve eylem ve stratejilerin geliştirilmesinde katkılar sağlayacaktır.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2599-2621 **DOI:**10.31198/idealkent.1139539

Extended Abstract

Housing and Housing Environment Satisfaction Indicators: The Case of Kaşüstü and Yalıncak Neighborhoods, Trabzon

*

Beyza Karadeniz
ORCID: 0000-0002-2191-2346

Yelda Aydın Türk
ORCID: 0000-0002-1281-7478

The globalization process has triggered pressures on urban spaces as profitable investment areas, which has led to a change in the design and organization of urban space. Effective and widespread marketing strategies of the housing sector are involved in this process. In this new order, which sees any production object as a consumption tool, the construction sector considers houses in a similar way. As a result, housing areas are designed, produced, and marketed as masses. However, housing should not be perceived only as an object of consumption. The purchase of a house is both an economic and social investment. Especially in the last ten years, residential areas, where users in the middle-upper and upper-income groups have differentiated socially and economically, have started to differ significantly in some parts of the cities. However, qualified residential areas must meet the physical and spatial standards while responding social and cultural demands of the users because housing and residential areas affect the quality of life, behavior, and satisfaction of the residents. Satisfaction is a concept used to evaluate the quality of housing and residential areas and is an indicator of environmental quality and quality of life. Evaluation of individuals' living spaces and residential environments is one of the fundamental tools in determining their needs and expectations. User participation and satisfaction assessment has emerged as a method in housing research. Yet, studies on user demands and satisfaction in housing production are limited. The diversity and prevalence of such studies and practices are

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

critical in planning and designing new developing residential environments. This study's aim is to reveal the satisfaction levels of individuals and factors affecting their housing acquisition in Kaşüstü and Yalıncak neighborhoods of Trabzon through a descriptive method. The study area is in the eastern development corridor of Trabzon, has created an attraction area for large-scale gated community projects. Within the scope of the study, 10 housing projects are selected from a total of 66 housing projects in this area.

A literature survey on quality of life and satisfaction with housing and its environment is conducted and under four main headings indicators for evaluating user satisfaction were put forward. These indicators are demographic ones (age, education level, occupation, household size) housing environment and dwelling characteristics (previous and current house type, home ownership, duration of occupancy, number of rooms, etc.), location and accessibility of the housing area (location, transportation/road infrastructure, natural environment) and social indicators (identity, security, privacy, social relations, status, commodity).

Within the framework of the indicators created, a survey consisting of 15 questions is prepared. In Kaşüstü and Yalıncak neighborhoods, the data obtained at the household level were evaluated in the SPSS program and the effects of the indicators on user satisfaction were revealed.

The findings of the study are discussed following the four primary indicators.

- Findings on demographic indicators
- Findings on the residential environment and the qualitative and quantitative characteristics of the houses
- Findings on the location and accessibility of the residential area
- Findings on social indicators

The limited number of household interviews in the study is the main limitation that limits the generalizability of the study. It has been determined that location and accessibility, and social indicators are effective in satisfaction with housing and the housing environment. Although there were no significant differences between social indicators, privacy (providing a comfortable and safe living environment for my family) was considered important and extremely important among all indicators by the participants.

Important by the participants such as; the house offers a new and unique living space, the housing environment is suitable for my lifestyle, the housing area offers a comfortable and safe living environment for my family, good neighbors, and existence of 24-hour security.

Among the indicators of location and accessibility of the housing area, transportation/road infrastructure, natural environment, housing and residential environment were the most prominent factors in user satisfaction. Quality roads providing access to the residential area was considered important and extremely important by the users. This is followed by the presence of natural areas such as sea, forest, and green areas near the residential area and the good infrastructure and sewerage system indicators.

The fact that the house only meets the need for shelter and that there are different sizes and types of houses in the housing areas has been less effective in the housing preferences of the individuals. Indicators such as easy access to services such as airport, shopping malls, hospitals, and schools also came to the fore in terms of housing satisfaction as a result of the study. On the other hand, the fact that the education level of the participants is 76% higher education and 80% of the household size consists of families of 3 people shows that the interviewed group is quite homogeneous in terms of these two indicators. This situation is also reflected in the findings of the study. In general, education level and household size, the residential environment in the interview form, and the qualitative and quantitative characteristics of the houses (previous house type, current house type, house ownership, residence time in the house, architectural quality of the house, house size, number of rooms, urban infrastructure, spatial reinforcement). Similar trends were found among questions regarding user satisfaction regarding technology, location and accessibility of housing (location, transportation/road infrastructure, equipment areas, natural environment) and social (identity, security, privacy, social relations, status, commodity) indicators. It has been revealed that occupants of the study area have similar profiles regarding age, income status and marital status, and physical and social indicators are determining factors in the satisfaction of individuals with their housing and residential environment.

Kaynakça / References

Adams, R. (1992). Is happiness a home in the suburbs? The influence of urban versus suburban neighbourhoods on psychological health, *Journal of Community Psychology*. *20* (4), 353-359.

Aksel, E. ve İmamoglu, C. (2020). Neighborhood location and its association with place attachment and residential satisfaction", *Open House International*, *45* (3), 327-340. doi: 10.1108/ OHI-05-2020-0035

Bajunid, A.F.I., Abbas, M.Y. ve Nawawi, A.H. (2017). Tessellation planning: relationships between the physical environment and the neighbourhood, *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, *2* (5), 85-95.

Berkoz, L. ve Kellekci, O.L. (2007). Mass housing: residents satisfaction with their housing and environment, *Open House International*, *32* (1), 41-49.

Bilgin, İ., (2006). Kent üretiminin ve kamu yaşamının örgütlenmesinde güncel eğilimler, *Toplum ve Bilim*, *105*, 166-177.

Buys, L. ve Miller, E. (2012). Residential satisfaction in inner urban higher-density Brisbane, Australia: role of dwelling design, neighbourhood and neighbours, *Journal of Environmental Planning and Management*, *55* (3), 319-338.

Cao, J. ve Wang, D. (2016). Environmental correlates of residential satisfaction: an exploration of mismatched neighborhood characteristics in the twin cities, *Landscape and Urban Planning*, *150,* 26-35. doi: 10.1016/j.landurbplan.2016.02.007

Chen, Y., Dang, Y. ve Dong, G. (2019). An investigation of migrants' residential satisfaction in Beijing, *Urban Studies*, *57* (3), 1-20. doi: 10.1177/0042098019836918

Cho, M. (2020). Residential satisfaction among low-income single-mother households: the case of residential welfare facilities in South Korea, *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, *14* (3), 359-378, doi: 10.1108/ARCH-09-2019-0218

Ciorici, P. ve Dantzler, P. (2019). Neighborhood satisfaction: a study of a low-income urban community, *Urban Affairs Review*, *55* (6), 1702-1730. doi: 10.1177/1078087418755515

Clapham, D., Foye, C. ve Christian, J. (2018). The concept of subjective wellbeing in housing research, Housing Theory and Society, *35* (3), 261-280. doi: 10.1080/14036096.2017.13483 91

Dekker, K., de Vos, S., Musterd, S. ve Kempen, R. (2011). Residential satisfaction in housing estates in European cities: a multi-level research approach, *Housing Studies*, *26* (4), 479-499.

Dovey, K., (2010). *Becoming places: urbanism/architecture/identity/power*. Routledge. New York.

Endeksa, (2022, 24 Aralık). Türkiye, Trabzon Nüfusu, Gelir Düzeyi ve Eğitim Seviyesi hakkında bilgi… [Mekânsal Veri Temelli İstatistik Bilgi Sitesi]. Erişim adresi: https://www.endeksa.com/tr/analiz/trabzon/demografi, Erişim tarihi:24.12.2022

Fried, M. (1982). Residential attachment: sources of residential and community satisfaction, *Journal of Social Issues*, *38* (3), 107-119.

Grange, A.L. ve Yau, Y. (2020). Neighbourhood attachment and satisfaction: a Hong Kong's case study, *Open House International*, *46* (1), 96-113, doi: 10.1108/OHI-04-2020-0009

Görgülü, T., (2006). Mimar – işveren - kullanıcı ilişkisinin satış sloganları bağlamında sorgulanması ve sonuç ürünler, *Mimarist*, *21*, 32-36.

Gülmez N.Ü, (2008). *Metropolde çeşitlenen hane halkları ve konut*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Gur, M., Murat, D. ve Sezer, F.S. (2019). The effect of housing and neighborhood satisfaction on perception of happiness in Bursa, Turkey, *Journal of Housing and the Built Environment*, *35* (2), 1-19, doi: 10.1007/s10901-019-09708-5

Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution.* New York: Verso,. Print.

Hatiopoğlu Şahin, B. ve Tereci, A. (2021). Konut ve Çevresi Kavramına Yaşam Kalitesi Bağlamındaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi. *İDEALKENT*. *33* (12), 852-872. https://doi.org/10.31198/idealkent.84525

Holton, R. J. ve Ruşen Keleş. (1999). *Kentler kapitalizm ve uygarlık.* Ankara: İmge Kitabevi.

Huang, Z. and Du, X. (2015). Assessment and determinants of residential satisfaction with public housing in Hangzhou China, *Habitat International*, *47,* 218-230. doi: 10.1016/j. habitatint.2015.01.025

Ibem, E.O. ve Alagbe, O.A. (2015). Investigating dimensions of housing adequacy evaluation by residents in public housing, *Facilities*, *33* (7/8), 465-484. doi: 10.1108/F-02-2014-0017

Karacor, E.K. ve Parlar, G. (2017). Conceptual Model of the Relationship between Neighbourhood Attachement, Collectively Efficacy and Open Space Quality, *Open House International*, *42* (2), 68-74. https://doi.org/10.1108/OHI-02-2017-B0010

Kumar, P., Kumar, P., Garg, R.K. ve Garg, R. (2021). Urban housing: a study on housing environment, residents' satisfaction and happiness, *Open House International*, *46* (4), 528-47. https://doi.org/10.1108/OHI-12-2020-0179

Lee, S.M., Conway, T.L., Frank, L.D., Saelens, B.E., Cain, K.L. ve Sallis, J.F. (2016). The relation of perceived and objective environment attributes to neighborhood satisfaction, *Environment and Behavior*, *49*, (2). 136-160. doi: 10.1177/0013916515623823

Leslie, E. ve Cerin, E. (2008). Are perceptions of the local environment related to neighbourhood satisfaction and mental health in adults, *Preventive Medicine*, *47* (3). 273-278.

Li, J., Li, D., Ning, X., Sun, J. ve Du, H. (2019). Residential satisfaction among resettled tenants in public rental housing in Wuhan, China, *Journal of Housing and the Built Environment*, *34* (4), 1125-1148.

Loo, C. (1986). Neighborhood satisfaction and safety: a study of a low-income ethnic area. *Environment and Behavior*, *18* (1), 109-131.

MacLean, L. ve Salama, A.M. (2019). Towards a context specific and multidimensional quality of urban life model, *Open House International*, *44* (1), 25-33. doi: 10.1108/OHI-01-2019- B0004

Mohit, M.A. and Azim, M. (2012). Assessment of residential satisfaction with public housing in Hulhumale, Maldives, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *50*, 756-770

Mouratidis, K. (2018). Is compact city livable? The impact of compact versus sprawled neighbourhoods on neighbourhood satisfaction, *Urban Studies*, *55* (11). 2408-2430, doi: 10.1177/0042098017729109

Odum, C.O. (2015). Residents' satisfaction with integration of the natural environment in public housing design, *International Journal of Housing Markets and Analysis*, *8* (1), 73-96. doi: 10.1108/IJHMA-03-2014-0005

Ottensmann, J. R. (1977). Urban Sprawl, Land Values and the Density of Development." *Land Economics*, *53* (4). 389, 10.2307/3145984.

Parkes, A., Kearns, A. ve Atkinson, R. (2002). What makes people dissatisfied with their neighbourhoods? *Urban Studies*, *39* (13), 2413-2438.

Pendall, R. (1999). Do land-use controls cause sprawl? *Environment and Planning B: Planning and Design, 26* (4), 555–571. https://doi.org/10.1068/b260555

Permentier, M., Bolt, G. ve Van Ham, M. (2010). Determinants of neighbourhood satisfaction and perception of neighbourhood reputation, *Urban Studies*, *48* (5), 977-996.

Pishgahi, S. ve Partovi, P. (2020). Evaluating the effects of cross neighborhood facilities on residential satisfaction by developing importance-satisfaction rate method (case study: Jahanshahr neighborhood of Karaj, Iran), *Journal of Housing and the Built Environment*, *2,* 1-34. doi: 10.1007/s10901-020-09761-5

Savasdisara, T. (1988). Residents' satisfaction and neighbourhood characteristics in Japanese urban communities, *Landscape and Urban Planning*, *15* (3/4), 201-210.

Shucksmith, M., Cameron, S., Merridew, T. ve Pichler, F. (2009). Urban-rural differences in quality of life across the European Union, *Regional Studies*, *43* (10), 1275-1289, doi: 10.1080/00343 40080 23787 50

Swyngedouw, E., Moulaert, F. ve Rodriguez, A. (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode*, 34(3), 542–577. https://doi.org/10.1111/1467-8330.00254

Türkoglu, H., Terzi, F., Salihoğlu, T., Bolen, F. ve Okumus, G. (2019), Residential satisfaction in formal and informal neighborhoods: the case of İstanbul, Turkey, *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, *13* (1), 112-132. doi: 10.1108/ARCH-12-2018-0030

Wang, D. ve Wang, F. (2015). Contributions of the usage and affective experience of the residential environment to residential satisfaction, *Housing Studies*, *31* (1), 42-60. doi: 10.1080/ 02673037.2015.1025372.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2622-2643 **DOI:**10.31198/idealkent.1138994

Çağdaş Tasarımda Sürdürülebilir Kullanıcı Konfor Modeli Olarak Geleneksel İran Mimarisi; Tebriz Evleri

*

Soufi Moazemi Goudarzi[1]
ORCID: 0000-0002-9367-2249

Öz

Bu çalışma, İran'ın geleneksel konut mimarisinde kullanıcının fiziksel, çevresel, toplumsal, sosyal ve kültürel konforuna yönelik mekansal tasarım sistemlerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, geleneksel konutların mekansal organizasyonunun kullanıcının sürdürülebilirlik konforuna yönelik tasarlanması, çağdaş konut tasarımına da bir model olarak düşünülebilmektedir. İran'ın geleneksel mimarisinde geçmiş yüzyıllarda kullanılmış ve tamamlanmış sürdürülebilir bina tasarımı çözümleri, günümüz çağdaş yapılarında da kullanılabilmektedir. Bu çalışmada, İran'ın soğuk-kurak bölgesinde yer alan Tebriz kentindeki geleneksel evlerin mekansal organizasyonu kullanıcı konforu, iklim özellikleri, doğal enerji ve uygun malzeme kullanım yöntemleri ile örnekler üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışmada, Tebriz'deki geleneksel evlerin mekansal, fiziksel ve sosyo-kültürel özellikleri değerlendirilerek, bu özelliklerin kullanıcı konforu yönünden mekan düzenlemesindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu özellikler, zaman içerisinde geçirdiği değişikliklerle birlikte yeni nesil konut mimarisinde farklı ele alış biçimi ile ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Tebriz'de geleneksel konut mimarisi ve mekan organizasyonunda etkili olan faktörlerin belirlenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Tebriz bölgesindeki geleneksel konut mimarisinde fiziksel, iklimsel, çevresel, toplumsal ve kültürel özelliklerin kullanıcı konforuna yönelik tasarımda etkili faktörler olduğu söylenebilmektedir. Bu anlamda, geleneksel konut mimarisindeki mekan organizasyonu ve kullanıcı ihtiyaçları, çağdaş konut tasarımında günümüz teknoloji ihtiyaçları doğrultusunda sürdürülebilir konut modeli olarak değerlendirilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilir Tasarım, Geleneksel Konut, Mekan organizasyonu, Kullanıcı Konforu, Tebriz.*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, E-mail: soufimg@baskent.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2622-2643 **DOI:** 10.31198/idealkent.1138994

Traditional Iranian Architecture as a Sustainable User Comfort Model in Contemporary Design; Tabriz Houses

*

Soufi Moazemi Goudarzi[2]
ORCID: 0000-0002-9367-2249

Abstract

This research focuses on spatial design systems for the user's physical, environmental, social, and cultural comfort in traditional Iran houses. In this context, the spatial organization of traditional houses for the user's long-term comfort can be viewed as a model for contemporary house design. Sustainable building design solutions used in traditional Iranian architecture could be used in modern buildings. The spatial organization of traditional houses in Tabriz, Iran's cold-arid region, will be examined in this study using examples of user comfort, climate characteristics, natural energy, and material usage methods. In terms of user comfort, this study assessed the spatial, and socio-cultural characteristics of traditional houses in Tabriz. These characteristics, as well as changes over time, have resulted in a different approach in new generation residential architecture. The aim of study is to identify the effective factors in traditional residential architecture and space organization in Tabriz. As a result, physical, climatic, environmental, social, and cultural features in Tabriz's traditional residential architecture can be considered effective factors in the design for user comfort. In this sense, traditional housing architecture's space organization and user needs can be evaluated as a sustainable housing model in line with today's technology needs in contemporary housing design.

Keywords: *Sustainable Design, Traditional Housing, Space organization, User Comfort, Tabriz.*

[2] Assist. Prof., Başkent University, E-mail: soufimg@baskent.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

Giriş

Günümüzde dünyada küreselleşme ile beraber bireysel, toplumsal ve yerel kimliklerin değişimi ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Geleneksel değerlerin ve yerel kültürel ve fiziksel özelliklerin yerlerini yavaş yavaş benzer tasarım yaklaşımlarına sahip güncel anlayıştaki yapılar almıştır (Mendilcioğlu ve Moazemi, 2010, s.235). Kentsel yapıda önemli ve etkili yeri olan konut mimarisi fiziksel, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel koşulları yansıtmaktadır. Konut mimarisinde etken olan sürdürülebilir faktörlerin ihmal edilmesi, kentsel yaşamda sorunlara neden olmaktadır. Sürdürülebilir mimarinin ana hedefleri, yaşam kalitesini iyileştirmek, ekosistemleri ve doğal enerji kaynaklarını daha verimli koruyup, sürdürmekle beraber daha güvenli bir geleceğe ulaşmaktır (Nejadriahi, 2016, s.872). Dolayısıyla sürdürülebilir tasarım anlayışı, çevreye en az zararı vererek yaşam kalitesini yükseltip kullanıcılar için maksimum konforu yaratmayı amaçlar.

İran'ın geleneksel mimarisi, bölgenin iklim koşullarına duyarlı, mevcut yerel malzeme ve kaynaklarını kullanarak, enerji tasarrufuna ve çevresel etkilerin azaltılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Hızla büyüyen ve değişen kent olgusunun, yeni nesil konut mimarisinde de önemli etkileri olmuştur. Bu gelişim ve dönüşümler, Tebriz'in çağdaş konut mimarisinin mekansal organizasyonunda değişimlere neden olmuştur. Değişen fiziksel, çevresel ve sosyo-kültürel değerler kullanıcı konforunu da büyük ölçekte etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, Tebriz'ın çağdaş konut mimarisinde sosyo-kültürel dönüşümlerin, mekansal organizasyon ve kullanıcı konforu açısından etkilerini araştırmaktır. Bu anlamda, geleneksel tasarım özellikleri ve duyarlıklılar, çağdaş sürdürülebilir tasarım olgusu olarak değerlendirilmektedir.

Geleneksel konut tasarımı fiziksel, toplumsal, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe dayalı kullanıcı konforunu göz önünde bulundurarak günümüz ve gelecek yapılarında önemli bir tasarım modeli olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda, farklı iklim bölgelerine ve çeşitli sosyo-kültürel değerlere sahip İran'da geleneksel konut tasarımı bir sürdürülebilir model olarak günümüz konut tasarımında değerlendirmektedir. İran'ın geleneksel mimarisinde bu sürdürülebilir tasarım yaklaşımı, mimaride çevre sorunlarını aşmak ve her bölge için belirli bir sisteme sahip olmak için uzun zamandan beri kullanılmaktadır.

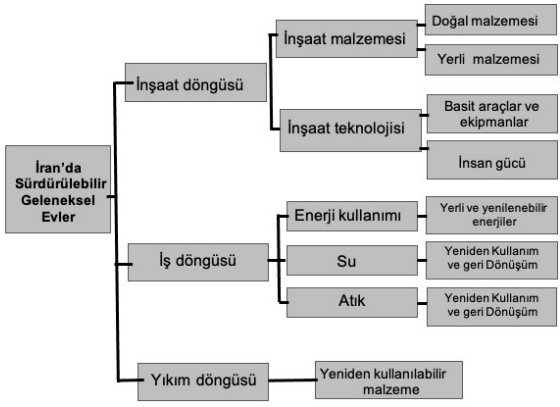
Bu çalışmada, İran'ın geleneksel konut mimarisinde kullanıcının fiziksel, çevresel, toplumsal, sosyal ve kültürel konforuna yönelik mekansal tasarım

sistemlerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak geleneksel Tebriz evlerinin mekansal düzenlemeleri, kullanıcı konforu açısından etkili faktörler ile beraber ele alınmaktadır. Daha sonra Tebriz çağdaş konut özellikleri incelenerek, geleneksel konutların mekansal organizasyonunun kullanıcının sürdürülebilirlik konforuna yönelik günümüz konut tasarımına nasıl bir model olabileceği tartışılmaktadır. Sonuç ve tartışma bölümünde ise geleneksel ve çağdaş konut tasarımında kullanıcı konforuna yönelik iklimsel, çevresel ve fonksiyonel değişiklikler incelenmektedir. Buna yönelik günümüz teknoloji ve kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda çağdaş konut tasarımında geleneksel sürdürülebilirliğin izlerinin nasıl etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Sürdürülebilir Tasarım ve Geleneksel Mimari

Sürdürülebilir mimari, dünyanın ekonomik ve politik sorunlarıyla ilgili daha geniş bir tartışma ile çerçevelenmiş malzeme, enerji ve yapı geliştirme alanı kullanımında verimliliği artırarak binaların olumsuz çevresel etkilerini en aza indirmeyi amaçlamaktadır (Eiraji ve Namdar, 2011, s. 553). Sürdürülebilir tasarım, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını sağlamakla beraber, doğal çevrenin olumsuz etkilerini en aza indirirken veya ortadan kaldırırken yapılı çevrenin kalitesini en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan bir tasarım felsefesidir (Mclennan, 2004, s.4).

Sürdürülebilir mimarlıkta, bir binanın üretimindeki bütün aşamalardan, yapım yöntemleri, malzeme seçimi ve ulaşıma kadar enerji tüketiminin tüm farklı yönlerinin en aza indirilmesi ve binanın ömrü boyunca devam etmesi ile ilişkilendirilir. Tasarım için bir stratejinin geliştirilmesi, bütünsel bir çözüme giden ilgili tüm kriterleri içeren bir stratejidir (Şekil 1).

Şekil 1. İran'da sürdürülebilir geleneksel yapı uygulamaları (Ghobadian, 2009, 34)

İran'ın geleneksel mimarisi, kompakt kentsel dokuya sahip, pasif ısıtma ve soğutmayı yenilenebilir güneş ve rüzgar enerjilerinden elde eden, form ve işlev uyumu, doğal soğutma ve havalandırma özellikleri, geri dönüştürülebilir doğal ve yerli malzeme kullanımı ve yüksek termal kapasiteli kütle ve enerji verimli kalın yalıtım duvarları kullanımı ile iklim gereksinimlerine duyarlı ve sürdürülebilirlik özelliklerine sahip bir tasarım yaklaşımıdır. Geleneksel konut mimarisi ise, sosyal, kültürel ve dini yaşam tarzına dayalı mahremiyet, güvenlik ve içe dönüklük özelliklerine göre kullanıcı konforunu en üst seviyede göz önünde bulundurmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, mevcut literatür gözden geçirilerek, öncelikle İran Mimarisindeki ilkeler ortaya konulmuş, daha sonra Tebriz'deki geleneksel konut mimarisinde mekan organizasyonunda etkili olan faktörler belirlenmiştir. Bu faktörler çerçevesinde kullanıcı konforunun fiziksel, sosyal, çevresel, iklimsel ve kültürel/dini açılardan öneminin ortaya koyulması amaçlanmıştır. İran'ın soğuk-kurak bölgesinde yer alan Tebriz kentindeki geleneksel evlerin mekansal organizasyonunun kullanıcı konforu bahsi geçen faktörler çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu amaçla, geleneksel örnekler üzerinden evlerin kapalı, yarı açık ve açık alanlarının yerleşimi ve yönelimi, kamusal, yarı özel ve özel alanların birbiri ile olan ilişkisi ve çeşitli fiziksel unsurların kodlaması ile mekansal organizasyonu analiz edilmiştir.

Bunun devamında, Tebriz'in çağdaş evlerinin mekan organizasyonundan bahsetmeden önce, İran'ın çağdaş mimarisindeki düşünceler ortaya konulmuş, günümüz konut tasarımında etkili olan faktörler tartışılmıştır.

Bu çalışmada karşılaştırmalı bir yöntem ile geleneksel konut mimarisinde kullanıcı konforunu etkileyen tasarım faktörleri, çağdaş konut mimarisi kapsamında irdelenmektedir. Bu doğrultuda amaç açısından bahsedilen kurgu, Tebriz'deki geleneksel konut örneği üzerinden formüle edilirken fiziksel, toplumsal, ve kültürel yönlerin çağdaş konutlarda değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler ve karşılaştırmalar doğrultusunda çağdaş tasarım modelinde kullanıcı konforunu etkileyen ve geleneksel yaklaşımlardan ve ilkelerden uzaklaşan farklılıklardan bahsedilmektedir.

Bu irdelemeler sonucunda, İran'ın geleneksel mimarisinde geçmiş yüzyıllarda kullanılmış ve tamamlanmış sürdürülebilir bina tasarımı çözümlerinin günümüz çağdaş yapılarında kullanılabilirliği ortaya koyulmuştur. Çalışma,

konut alanları için geleneksel tipoloji olgusunun önemini vurgularken, çağdaş konutlarda bu mekansal unsurların kayboluşunun nedenlerini de ortaya koymaktadır.

İran Mimarisinin İlkeleri

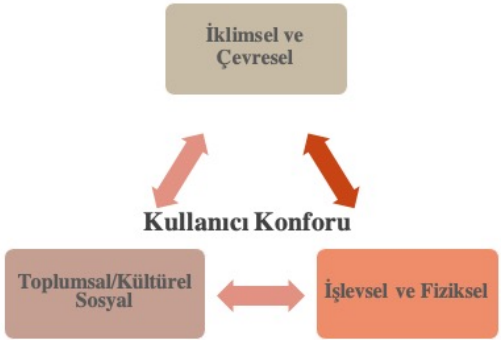
İran mimarisi, tarihsel süreçte ve farklı dönemlerde değişikliklere uğramış olsa da, genel ilkeleri korunmuştur. İran'ın geleneksel mimarisinin bu ilkeleri, farklı bölgelerde sürdürülebilir bina tasarımı için beş ana başlıktan oluşmaktadır. İnsan için tasarım, gereksizlikten kaçınmak, yapı ve malzeme bilimi, kendi kendine yeterlilik ve içe dönüklük ilkeleri aşağıdaki gibi açıklanabilir:

1. İnsan için tasarım (mardom vari): İnsan boyutlarına göre antropometrik tasarım ve kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik mekansal düzenlemelerin gerçekleşmesi.
2. Gereksizlikten kaçınmak (parhiz az bihudegi): İran mimarisinde bina yapımında önemli prensiplerden biri de israftan kaçınmak ve gereksizliklerden uzak durmaktır. Bu faktör mekan tasarımının, kullanıcının fiziksel ve psikolojik konforunu sağlayacak biçimde yapılmasının göstergesidir.
3. Yapı ve malzeme bilimi (niyaresh): Bu özellik mimarların statik bilgisi, inşaat teknolojisi ve malzeme bilimine önem vermeleri ve bu ilkelerin estetik değerler ile beraber düşünülmesinin geleneksel İran mimarisinde önemini vurgulamaktadır.
4. Kendi kendine yeterli olmak (khodbasandegi): Geleneksel yapılarda ihtiyaç duyulan malzemelerin yerli olması ve en yakın konumdan temin edilmesine önem verilmiştir. Bu sayede inşaat işleri daha hızlı yapılmakta ve yapı, çevresindeki doğa ile daha uyumlu hale gelmektedir. Ayrıca tadilat gerektiren durumlarda gerekli malzemelerin sağlanması daha kolay ve hızlı yapılabilir.
5. İçe dönüklük (darungerayi**):** İran mimarisinde kişisel hayata ve onun saygınlığına değer vermek ve kültürel inançlar ve kabulleri yerine getirmek için, içe dönük bir tasarım modeli görülmektedir. Bu modelde binanın mekansal düzenlemesinde yapı elemanları bir veya birkaç katmanın etrafında yerleştirilerek, dış dünyadan bağımsız kurgulanmaktır. Dış mekanla olan ilişki ise, antre ve koridor alanları sayesinde kurulmaktadır (Kalantari Khalilabad ve Danesh, 2010, s.21).

İran mimarisinde bu ilkeler sürdürülebilir geleneksel evlerin oluşumunda da büyük ölçekte etkili olmuştur.

Bulgular

Konut mimarisi ve mekan organizasyonunda ekonomik, sosyal, politik ve kültürel faktörlerin etkili olduğu kadar, iklim, coğrafi, jeolojik faktörler ve kentsel tasarım ilkeleri (disiplin, güvenlik, konfor ve çevre) gibi değerler de dikkate alınması gereken değişkenlerdir (Velayati, Pourmohammadi ve Ghorbani, 2018, s.111). İran Tebriz geleneksel konut mimarisinde, kullanıcı konforu açısından etkili olan faktörlerin, mekansal düzenleme ile beraber ele alınması aşağıda tartışılacaktır (Şekil 2).

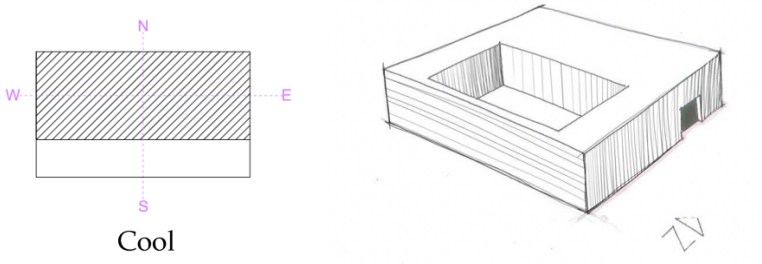
Şekil 2. İran geleneksel sürdürülebilir mimarisinde etkili faktörler (yazar tarafından oluşturulmuştur)

İklimsel ve Çevresel Konfor

İklim koşulları, belirli bir bölgenin kentsel planlaması, mimarisi ve mekansal özelliklerini değiştirmektedir. Buna bağlı olarak da iklim özellikleri kullanıcı konforu ve mekan organizasyonu açısından önemli rol oynamaktadır. Dört farklı iklim bölgesine sahip olan İran'ın geleneksel mimari özellikleri iklimsel ve çevresel faktörlere göre değişmektedir (Ghobadian, 1998, s.8). Bu çalışmanın örnek alanı olan Tebriz kentinin geleneksel konut mimarisi soğuk ve kurak bölgenin özelliklerine göre aşağıda incelenmiştir.

Soğuk iklim bölgesinin mimari özelliklerine göre, evlerin kentsel dokusu ve yapı formu, soğuk kış koşullarıyla başa çıkmak esasıyla tasarlanmıştır (Şekil 3). Bu nedenle Tebriz gibi şehirlerde soğuk hava ve kış rüzgarından korunmak için, binalar birbirine bağlı ve kentsel doku kompaktır (Ghobadian, 2015, s.114). Kullanılan malzemeler yüksek ısı yalıtım kapasitesine sahip

olup, içerideki ısının dışarıya çıkmasını engelleyecek biçimde düşünülmüştür. Çatıların düz olma sebebi ise, karı tutmak ve ısı yalıtım katmanı olarak kullanmaktır (Eskandari, 2011, s.52).

Şekil 3. Soğuk iklim evlerinin tipi. (Ghobadian, 2009, s.101)

Bu iklimsel özelliklere göre Tebriz geleneksel evleri, merkezi bir avlu etrafında içe dönük olarak tasarlanmıştır. Giriş kapısının yanı sıra diğer tüm açıklıklar orta avlunun çevresine yerleştirilmiştir.

Geleneksel Tebriz evlerinin formu bulunduğu iklim özelliklerine göre aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Binalar birbirine bitişiktir,
- Evler, merkezi bir avlu ile içe dönüktür,
- Evlerin çatıları düz ve alçak tavana sahiptir,
- Evler verandasız veya küçük verandaya sahiptir,
-Yerel, ekonomi ve iklime uygun malzemeler kullanılmıştır,
- Kalın duvarlara sahiptir.

İran'ın tüm iklimsel bölgelerinin mimarisinde her bölgenin ulaşabildiği, ekonomik malzemeler kullanılmıştır. Bu nedenle soğuk bölgede duvarlarda, malzeme ve yapı tipine göre moloz veya kesme taş, yer yer tuğla veya kerpiç kullanılmıştır. Bu yığma duvarlar ağır ve kalın olduğundan, iyi bir termal kütle olarak gündüz ısısını gece boyunca tutabilmektedir (Ghobadian, 2015, s. 115).

Tebriz geleneksel evlerinin mimarisini iklimsel özelliklere göre değerlendirecek olursak; yapıların form ve kentsel yerleşimi, iç-dış mekan ilişkisi, ölçü/ölçek ve kullanılan malzeme yönünden kullanıcı konforunu sağlayan sürdürülebilir tasarım niteliklerine sahiptir.

Fiziksel Konfor

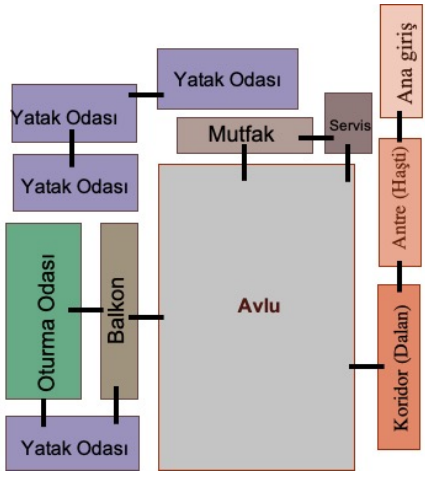
Geleneksel Tebriz evlerinin tasarımında alt işlevlerin belirlenmesi ve mekan düzenlemeleri insanların ihtiyaç ve istekleri ile uyumlu biçimde gerçek-

leşmiştir. Konut tasarımında toplumun çeşitli sosyal sınıflarına hitap eden ihtiyaçlara cevap verirken, aynı zamanda tüm boyutların insan ölçeğine uygun olduğu söylenebilmektedir (Asadi, Mohd Tahir, Ahmadi, Farkisch, Arjmandi, Shabani ve Monshizadeh, 2009)

Geleneksel Tebriz evleri iki ana alandan oluşmaktadır; dış (Birooni) ve iç (Andarooni) alanlar. Bu evlerin farklı bölümleri en dıştan en içe Tablo 1'deki gibi sıralanabilir. Alanların birbiri ile olan ilişkisi ise işlev sıralaması ve kullanıcının kamusal-özel ilişkisine göre düzenlenmiştir (Şekil 4).

Tablo 1. İran Tebriz geleneksel evlerin mekan organizasyonu. (Pirnia, 1992, s.151)

Dış Mekan	**İç Mekan**
Giriş alanı	Salon (talar)/ Misafir odası
Antre (Haşti)	Oturma odası (sedari, panjdari)
Koridor (Dalan)	Yatak odaları
Balkon (İvan/ Riwaq)	Mutfak
Avlu (Hayat) (havuzlu ve bahçeli)	Servis alanlar (banyo,tuvalet, depo)

Şekil 4. Tebriz evinin mekan organizasyonu şeması, (Mansouri ve Ünlü, 2018, s. 50)

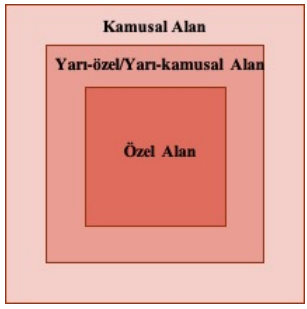
Toplumsal Konfor

İranlıların yaşam alanlarının mekan düzenlemesinde etken olan sosyal ve toplumsal değerler, kamusal ve özel alanların belirlenmesinde önem taşımaktadır. Geleneksel konut tasarımında iç-dış mekanların arasındaki mahremiyeti korumak için duvar, antre (haşti) ve koridor kullanılarak, iç mekana doğrudan giriş engellenmiştir (Parhizkar, 2004, s.3). Tebriz geleneksel evlerinin içe dönük olma özelliği, mekan organizasyonun özel, yarı-özel ve kamusal alanlardan oluşmasına neden olmaktadır (Asadi vd., 2009)(Şekil 5). Bu alanların işlev ve özellikleri aşağıdaki gibi açıklanabilir:

Kamusal alan: Bu alan, çoğunlukla aile fertleri dışında misafirlerin ağırlanması için kullanılan mekanlardır. Bu alan geniş olmakla beraber, ara alanlar: aile alanları, avlu, havuz evi veya küçük oturma odaları gibi diğer alanları içerir.

Yarı-özel (Yarı-kamusal) alan: Aile üyelerinin bir araya geldiği bu ortak alan, sadece aile ve yakın arkadaşlar veya özel akrabalar için kullanabilmektedir. Mahremiyet olarak tamamen kapalı olmasa da diğer kamusal alanlar kadar herkese açık alanlar değildir.

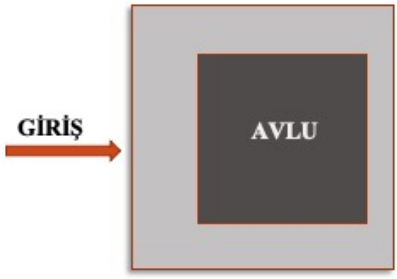
Özel alan: Tamamen mahremiyet sınırları içerisinde olan bu alan aile fertlerine ait belirli bir kapalı alan olarak tanımlanabilmektedir (Shabani, Tahir, ve Arjmandi, 2010, s.294).

Şekil 5. Geleneksel Konutlarda Mahremiyet Katmanları (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Kültürel/dini ve Sosyal Konfor

Mimari kurgu ve yapı formu üzerinde önemli etkisi olan kültür faktörü, İran'ın geleneksel evlerinin mekan organizasyonunda da yapısal izler bırakmıştır. Söz konusu yapılarda, içe dönük tasarım olgusunun, iklimsel ve çevresel özelliklerin yanı sıra, sosyal ve kültürel faktörlerden de etkilendiği söylenebilir (Şekil 6).

Şekil 6. Geleneksel Konutlarda Mahremiyet Katmanları (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Evlerin mekan organizasyonunda çeşitli açık, yarı açık ve kapalı alanların bulunması ve bunların ilişkisi, kullanıcının sosyal ve kültürel konforunu sağlamaktadır. Pirnia'ya (1992, s.154) göre İranlıların konut mimarisindeki açık ve kapalı alanlar arasındaki görsel ve fiziksel ilişki büyük bir önem taşımaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Geleneksel Konutlarda kapalı-açık alanların hiyerarşisi (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Mekan Organizasyonunda Hiyerarşi

Penceresiz dış duvarlar ve antre ile dışarıdan içeriye doğrudan görüşün engellenmesi, kullanıcı için sirkülasyon hiyerarşisi belirlemekle beraber, mekandaki güvenlik ve fiziksel-görsel mahremiyeti en üst düzeyde sağlamaktadır. Kamusal alanlardan özel alanlara sirkülasyon hiyerarşisi, ailenin sosyal, ekonomik ve yaşam düzeyine göre çeşitli büyüklükte konutlarda dikkate alınmıştır (Soflaeia, Shokouhianb ve Soflaeic, 2017, s. 3). Kademeli giriş alanından başlayarak tüm iç mekan düzenlemeleri arasındaki özel, yarı özel ve kamusal alan ilişkileri kültürel/dini kabullere dayanarak, bir tasarım ve yaşam modeli ortaya koymuştur.

Hiyerarşi, konutun kamusal ve özel bölümleri arasında mahremiyet ve ilişki kurmadaki rolü nedeniyle, konut tasarımındaki sosyal faktörlerden biri olarak kabul edilir (Şekil 8). Bu faktör, iç ve dış olmak üzere iki düzeyde tanımlanabilir. Dış hiyerarşi, evin iç bölümlerinin diğer dış ilişkilerini kapsarken, iç hiyerarşi, evin iç mekanlarının birbirleriyle olan ilişkisini vurgulamaktadır.

Şekil 8. Tebriz Heydarzade Evinde hiyerarşi (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Mekan Organizasyonunda İç-Dış İlişkisi

İran geleneksel evlerinin temel kültürel özelliklerinden biri "iç gözlem" yani dış mekanları içe taşımak ve dış mekan deneyimini iç mekanda yaşatmaktır. Evin iç mahremiyetini korumak ve kentsel mekanlarla olan görsel ilişkiyi kopartmak, kullanıcı konforunu sağlayan önemli bir unsurdur (Şekil 9). Gündüz ve gece bölümlerini ayırmak ve mekanı avlu kullanarak yönetme eğilimi, maksimum gizlilik ve mahremiyete vurgu yapan mekansal özelliklerdir. Böylece sadece iç mekanları yabancı görüşlerden uzak tutmakla kalmayıp, aynı zamanda aile bölgelerini de (ebeveynler ve çocuklar, kadın ve erkek) birbirinden ayırmaktadır (Farshchi ve Askari, 2016, s.188).

Şekil 9. Tebriz'in geleneksel evlerinde soldan sağa kademeli giriş aşamaları (Ana giriş dışarıdan- Ana giriş İçeriden- Antre (Haşti)- Koridor (Dalan)) (blog.termehtravel, 2022)

İran'ın Çağdaş Mimarisinde Yeni Konut Anlayışı

1925 ilk Pehlevi Dönemi'nde Rıza Şah'ın ilerici yöneten sosyal, eğitimsel ve psikolojik reformları nedeniyle İran'ın sivil toplumunun geleneksel ortamları ve sınırlarının çoğu büyük ölçekte değişikliklere uğramıştır. 1930'larda modern ev tasarımı, İranlı çekirdek ailenin yaşayabileceği yeni alanlara dönüş-

meye başlamıştır. Pehlevi devletinin kurduğu "Kadın Uyanış Projesi" kapsamında, ev kadınlarının dışarıda eğitim ve iş aramaya teşvik edilmesi ile beraber, çalışan ve aydınlanmış ev kadınının yaşayabileceği modern ev anlayışı da ortaya çıkmıştır. (Bani- Masoud, 2021, s.79). Bu yaklaşımlar ile beraber yeni dönem evlerin kurgu ve mekan düzenlemesinde değişiklikler başlamıştır.

1940'ların ortalarında, İran'da kentleşme kavramının değişimi ve arazi değerlerinin artışı sonucunda farklı ekonomik düzeylerdeki kiracılara hitap eden apartmanlar inşa edilmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda ise, kentin büyüklüğünün artmasıyla birlikte, merkez semtler giderek büyük apartman bloklarıyla tanımlanmaya başlamıştır. İran mimarisinin yeni üslup eğilimleri ve yapım yöntemleri konut yapılarının tasarım ve mekansal düzenlemelerinde önemli etkiler bırakmıştır. Az katlı avlulu veya teraslı evlerin yerini orta katlı teraslı apartmanlar almıştır (Bani- Masoud, 2021, s.93).

1950-1960 yılları arasında, İran'ın kent merkezlerinde bulunan tarihi evlerin büyük çoğunluğu tahliye edilmiş ve hızlı kentleşme sürecinde, kullanım ömrü 25 ila 35 yıl arasında değişen küçük konutlar inşa edilmiştir (Farshchi ve Askari, 2016, s.192). Bu yaklaşım, İran'daki yeni konut modelinin ana temelini oluşturmaktadır.

1960'larda, çok katlı apartmanların inşa edilmesinin ardından, 1970'lerde çok bloklu yüksek katlı konut komplekslerinin yapılması başlamış ve İran'da toplu konut popülerlik yaklaşımı yerini almıştır. Sonuç olarak, 1970'lerin sonlarında, apartman binalarının yaygınlaşması tüm İran şehirlerinde görülmektedir (Bani-Masoud, 2021, s.101).

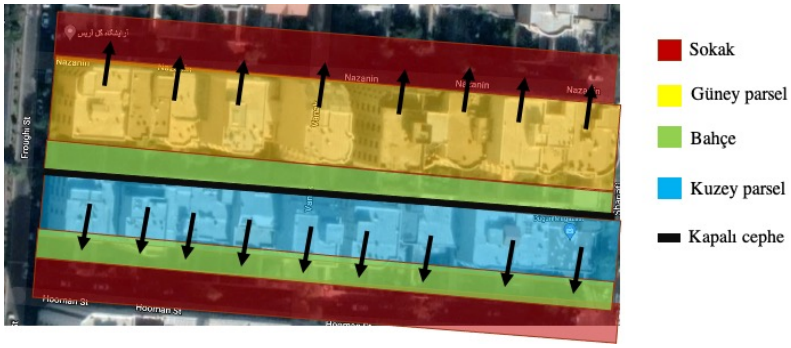
Tebriz'deki Çağdaş Evlerin Mekan Organizasyonu

Tebriz'in bu dönemde modern bir kente dönüşmesinin başlaması ile beraber, sanayi planlarının oluşturulması, Tebriz havaalanı ve tren istasyonun inşa edilmesi ve insanların kırsal alanlardan kente göç etmesi, önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bununla beraber, şehrin yapısı ve kentin dokusu, kimlik değerleri ve işlevsel/mekansal düzenlemelerin değişimi söz konusu olmuştur (Golabi ve Bilsel, 2020, s.567). Aynı zamanda modern dünyanın gelişmeleri ve insan yerleşme düzeninin etkileri, kullanıcı için farklı sosyal konut düzeni de oluşturmuştur. Evlerin küçülüp sadeleşmesi, mekansal düzenlemede işlev ayırımı ve yok olması, malzeme, doku ve renk eksikliği gibi özellikleri bünyesinde barındıran modern mimarinin ilk dalgası, bugüne kadar konut kültürü kalıplarında dönüm noktası olarak kabul edilmiştir (Farshchi ve Askari, 2016, s.192).

1979 yılında Devrimden sonra uygulanan yeni arazi bölme sistemi, evlerin biçimi, boyutu ve mekansal düzenlemelerinin değişiminde belirleyici faktör olmuştur (Madanipour, 1998). Yeni düzenlemede kuzey ve güney parselde yer alan iki tip arazi ve buna bağlı olarak iki kentsel konut tipinin ortaya çıkması görülmektedir (Şekil 10):

1. Kuzey parselde yer alan evler: Evler parselin kuzey tarafına inşa edilmiş olup, güney kısmı duvarlarla çevrili bir avluya ayrılmıştır. Sokaktan bahçeye, bahçeden binaya giriş yapılarak sokak ve bina arasındaki direkt geçiş engellenmektedir. Bu düzenlemede iç mekan bir tek güney yönünden yani bahçeye bakan taraftan doğal ışık alabilmektedir.

2. Güney parselde yer alan evler: Konutun iç kısmına giriş doğrudan sokak veya caddeden sağlanıp, avlu arka tarafa yerleştirilmiştir. Bu parseldeki konut tiplerinde sokaktan direkt binaya giriş yapılmaktadır. İç mekanın iki farklı yönden, yani kuzey (sokak) ve güney (bahçe) yönünden doğal ışık alımı ise, güney parseldeki konutların en büyük avantajıdır.

Şekil 10. Tabriz Valiasr bölgesindeki arazi bölme sitemi ve konutların yerleşimi (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Değişen yeni kentsel düzen, küreselleşme ve teknoloji gelişiminin getirdiği yeni kullanıcı ihtiyaçları, çağdaş konut tasarımının büyük ölçekte değişmesine sebep olmuştur.

İlk Pehlevi döneminde evler, içe dönükten dışa dönük bir modele doğru değişmeye başladılar. Nüfusun artması ve farklı batı mimari anlayışındaki evlerin etkisiyle, insanların uzun zaman alıştıkları konut biçimi olan tek ailelik bir kat ve bir avludan oluşan evler değişmeye başlamıştır. Çağdaş konut anlayışında, yaşam tarzının değişmesiyle beraber, geleneksel tek veya iki katlı evlerin yerini, çok katlı konut birimleri almıştır (Haeri Mazandarani, 2002, s. 53). Konutların genel olarak küçülmesi ve apartman kültürünün artması ile beraber çok katlı balkonlu ve çok daireli apartmanlar olarak bilinen

yeni konut morfolojisi, Tebriz'in çağdaş konut mimarisinde yerini almıştır. Bu değişimler, geleneksel konutlar ile modern konut birimleri arasında temel farklılıklara neden olmuştur. Batılaşma eylemi, toplumsal hayatın devrimi ve çağdaş yaşam tarzları, örf, düşünce ve alışkanlıkların değişimi, yeni yapı sistemleri ve malzemelerin ortaya çıkması gibi etkenler Tebriz'in çağdaş evlerinin mekan organizasyonunda da büyük ölçekte değişikliklere neden olmuştur. Bahsi geçen farklılıklar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Geleneksel kolektif yaşama karşı modern bireyci yaşam: Evlerin küçülmesi ve apartmana dönüşmesi.

2. İşlev, form ve kullanıcı konforu arasındaki uyumsuzluklar: Örneğin geleneksel evlerin mutfak alanının giriş ve geçişi ayrı ve özel olarak konumlanırken, günümüzdeki evlerde açık mutfak ve ortak kamusal alandan geçişi sağlanmaktadır.

3. Mekansal özellikler, tasarım kararları ve kullanılan malzeme ile bulunan iklim mimarisi arasındaki uyumsuzluk.

4. İç mekanların birbiri ile olan ilişkisinin değişimi: iç mekandaki hiyerarşinin değişimi, ara alanların yok olması, hareket ve sirkülasyonun kısıtlanması.

5. Sınır mekanların yok olması: Ana giriş sonrası ara mekanların kaybolması, giriş kapısının direkt evin içine açılması gibi mekansal değişlikler.

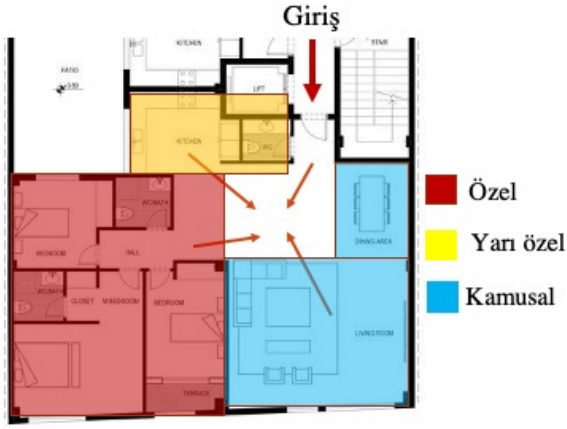
6. İç mekanların dış alanlarla olan direkt ilişkisi: İçe dönük mimarinin dışa dönük mimariye dönüşmesi.

7. Mekan organizasyonunda mahremiyetin azalması: Özel, yarı özel ve kamusal alanlar arasındaki geçişlerin yok olması.

8. Özel açık ve yarı açık alanların değişimi: Doğal aydınlatma ve havalandırma kaynağı ve iç mekandaki kapalı alanlara erişimi sağlayan avlu alanının işlev kaybı ve sadece bina ile sokak arasındaki geçiş olarak kullanılması. Yarı açık mekan anlayışının ise, küçük ve önü kapalı balkonlara dönüşmesi.

9. Eşyaların egemenliği: Geleneksel evlerdeki işlevsel ve katlanabilir eşyaların yerini sabit ve mekan düzenlemesini etkileyen eşyalar almıştır.

Genel olarak günümüz evlerinde kullanıcı ihtiyaçları uyumak ve yemek yeme gibi biyolojik ihtiyaçlara indirgenmektedir. Böylece konut mimarisindeki mekanın etkin rolünün azalması, kaybolması ve kullanıcı konforu ile olan uyumsuzluğu ortaya çıkmıştır (Şekil 11).

Şekil 11. Çağdaş tipik Tebriz evlerinin plan organizasyonu ve alanların geçiş ilişkileri (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Çağdaş kentlerde, artan nüfus, değişen kültürel değerler ve farklı sosyal yaşam tarzlarının yaygınlaşması nedeniyle günümüz konut tasarımında kullanıcının fiziksel, sosyal ve kültürel konforuna yönelik sürdürülebilirliğinin azalması ve yok olması görülmektedir. Söz konusu çağdaş konutlarda, geleneksel ev mimarisinde geçmiş yüzyıllarda kullanılmış ve tamamlanmış sürdürülebilir bina tasarımı çözümleri, kullanılabilmektedir. Bunlardan en önemlisi çevresel ve iklimsel özelliklere göre tasarımın biçimlenişi, yerel ve uygun malzeme seçimi, sosyal ve kültürel değerlere göre mekansal ilişkilerin kurgulanması ve işlev-tasarım arasındaki uyumun kullanıcının fiziksel ve psikolojik konforuna yönelik düşünülmesidir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Tebriz'deki geleneksel evlerin mekansal ve fiziksel özellikleri değerlendirilerek, bu faktörlerin kullanıcı konforuna yönelik etkileri incelenmiştir. Büyüyen ve değişen kentler ve nüfus artışı ile beraber, değişen ve dönüşen kullanıcı alışkanlıkları, gereksinimleri ve beklentileri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda konut mekanlarının mimarisinde mekansal, çevresel, iklimsel ve sosyo-kültürel değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimler doğrultusunda çağdaş konut mimarisinde kullanıcı konforu büyük ölçekte etkilenmiştir. Geleneksel ev mimarisi özellikleri zaman içerisinde geçirdiği değişiklikler neticesinde, yeni nesil konut mimarisinde farklı ele alış biçimi ile ortaya çıkmıştır.

Geleneksel ve çağdaş evlerin mekansal organizasyonunun değişimi Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Geleneksel ve çağdaş konut tasarımında kullanıcı konforuna yönelik iklimsel, çevresel ve fonksiyonel değişiklikler (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Geleneksel İran Konut Mimarisi	**Çağdaş İran Konut Mimarisi**
- Kullanıcı ihtiyaçlarına göre mekan düzenlemesi, ilişki ve alt fonksiyonların tanımlanması	- Modern mimari ve maddi değerlere göre mekan düzenlemelerin yapılması,
- Form, konum ve boyutlar çevresel, toplumsal ve sürdürülebilir özelliklere göre	- Sürekli değişen mimari (Sürdürülebilir değerlerden uzak olan bir tasarım olgusu)
- Açık-kapalı alanların ilişkisi, yönlendirme ve malzeme kullanımı, iklim koşullarına göre	- Çeşitli çevre ve iklim koşulları için benzer tasarımlar
Mahremiyet ve kültürel/dini özelliklere göre, mekan organizasyonunun içe dönük olması ve konutun iç mekanı ve çevresi arasında direkt ilişkinin olmaması.	-Konut iç mekan ve dış çevre ile direkt ilişkili (mahremiyetin azalması/ iklimsel özelliklerin göz ardı edilmesi - İç mekan organizasyonunda mahremiyetin azalması veya tamamen yok olması.
Yerel, ekonomi ve sürdürülebilir malzeme kullanımı, doğal enerji kaynaklarının kullanımı	Teknolojik gereksinimlerin eklenmesi (ısınma, soğutma, havalandırma, malzeme,…)

Tebriz'in çağdaş konut mimarisinde Tablo 2'de belirlenen değişimler, kullanıcı konforu ve mekan işlevi arasındaki etkileşim ve uyumun azalmasına neden olmaktadır. Bu anlamda geleneksel konut mimarisinde kullanıcı konforuna yönelik fiziksel ve sosyo-kültürel faktörler, çağdaş konut tasarımında günümüzün ihtiyaç ve koşulları doğrultusunda sürdürülebilir tasarım modeli olarak uygulanabilir.

Sonuç olarak, İran'ın geleneksel tasarım yaklaşımında fiziksel, iklimsel, çevresel, toplumsal ve sosyo-kültürel özellikler, sürdürülebilir kullanıcı konforu ile ilişkilidir. Bu anlamda, Tebriz'in çağdaş konut mimarisinde geleneksel tasarım ilkelerinin günümüz teknoloji ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanımı, sürdürülebilir kullanıcı konfor modeli olarak değerlendirilebilmektedir.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2622-2643 **DOI:** 10.31198/idealkent.1138994

Extended Abstract

Traditional Iranian Architecture as a Sustainable User Comfort Model in Contemporary Design; Tabriz Houses

*

Soufi Moazemi Goudarzi
ORCID: 0000-0002-9367-2249

In today's world, the change of individual, social and local identities has led to the redefinition of economic, social and cultural values with globalization. Traditional values and local culture and physical features have been gradually replaced by contemporary structures with similar design approaches.

Housing architecture, which has an important and effective place in the urban structure, reflects physical, economic, social, cultural and environmental conditions. Neglecting the sustainable factors that are effective in residential architecture causes problems and uncertainties in urban planning.

The main goals of sustainable architecture are to improve the quality of life, protect and maintain ecosystems and natural energy resources more efficiently to reach a safer future. Therefore, the concept of sustainable design is to increase the quality of life by giving the least damage to the environment and to create maximum comfort for the users.

Iran's traditional architecture which is sensitive to the climatic conditions of the region, by using available materials and resources, making a great contribution to energy saving and reducing environmental impacts, could be considered as a sustainable design model, has sustainable design features.

The rapidly expanding and changing urban phenomenon has had a significant impact on new generation residential architecture. These changes in development and transformation have influenced the spatial organization of Tabriz's contemporary residential architecture. Changing physical, environmental, and socio-cultural values all have a large impact on user comfort.

Geliş Tarihi *Received Date:* 01.07.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

The purpose of this research is to look into the effects of socio-cultural transformations on spatial organization and user comfort in Tabriz's contemporary residential architecture. Traditional design features and sensitivities are viewed as a contemporary sustainable design phenomenon in this sense.

Traditional housing design could be considered as an important design model in today's and future buildings by considering user comfort based on physical, social, environmental and social sustainability aspects. In this sense, it evaluates traditional housing design in today's housing design as a sustainable model in Iran, which has different climatic regions and various socio-cultural values.

This study focuses on spatial design systems for the physical, environmental, societal, social and cultural comfort of the user in the traditional residential architecture of Iran. In this context, it is the aim of this study to determine the effective factors in traditional residential architecture and space organization in Tabriz. Within the framework of these factors, the importance of user comfort in terms of physical, social, environmental, climatic and cultural/religious aspects will be determined. While formulating the necessary data through a few housing examples in Tabriz, physical, social and cultural aspects will be evaluated in today's contemporary houses. As a result of this evaluation, sustainable design features of traditional housing design of user comfort and its reinterpretation in contemporary housing design in line with today's urban, social, cultural and economic needs will be revealed.

This study aims to identify the influential factors in traditional residential architecture and space organization in Tabriz by reviewing the existing literature. Within the framework of these factors, the importance of user comfort in terms of physical, social, environmental, climatic and cultural/religious aspects will be determined.

In this study, the design factors that affect user comfort in traditional residential architecture are examined using a comparative method within the context of contemporary residential architecture. While formulating the mentioned fiction of the study, the necessary data on a few housing examples in Tabriz, physical, social and cultural aspects will be evaluated in today's contemporary houses.

Sustainable building design solutions that have been used and completed in Iran's traditional architecture in the past centuries could be used in today's contemporary buildings. In this study, the spatial organization of traditional houses in Tabriz, located in the cold-arid region of Iran, will be analyzed

through examples of user comfort, climate characteristics, natural energy and appropriate material usage methods.

While emphasizing the importance of the phenomenon of traditional typology for residential areas, the study also reveals the reasons for the disappearance of these spatial elements in contemporary houses.

For this purpose, on the case study, the spatial organization of the houses with the placement of indoor and outdoor areas, their orientation, their relationship with each other and the coding of various physical elements were analyzed.

Climate, geographical and geological factors and urban design principles (such as discipline, security, immunity, comfort and environment) values are variables that should be taken into account, as well as economic, social, political and cultural factors in residential architecture and space organization. In Iranian Tabriz traditional residential architecture, spatial organizations will be discussed together with physical, social, climatic-environmental and socio-cultural factors in terms of user comfort.

This study evaluated the spatial and physical characteristics of traditional houses in Tabriz and analyzed these features in terms of user comfort. With the growth and transformation of cities, as well as population growth, new and changing user habits, needs, and expectations have emerged. These features, along with the changes they have undergone over time, have emerged with a different approach in the new generation residential architecture. Traditional house architecture features have emerged with a different approach in the new generation residential architecture as a result of the changes it has undergone over time. According to the research, it is one of the examples of sustainable design that can be applied and used in today's contemporary housing design conditions, by incorporating spatial, physical, climatic, environmental, and cultural factors in the sense of providing user comfort in Tabriz's traditional residential architecture.

As a result, physical, climatic, environmental, social, and socio-cultural features are associated with long-term user comfort in Iran's traditional design approach. In this sense, the incorporation of traditional design principles into Tabriz's contemporary residential architecture in accordance with current technology and needs can be viewed as a model of long-term user comfort.

Kaynakça/References

Asadi, M., Mohd Tahir, M., Ahmadi, V., Farkisch, H., Arjmandi, H., Shabani , M. ve Monshizadeh, M. (2009). Influences of cultural factors on design of islamic housing of Iran. Proceedings of the Regional Engineering Postgraduate Conference.

Bani-Masoud, A. (2021). Contemporary architecture in Iran: from 1925 to the present.

Eiraji, J. ve Akbari Namdarb, Sh. (2011). Sustainable systems in Iranian traditional architecture. International Conference on Green Buildings and Sustainable Cities. Procedia Engineering 21, 553 – 559.

Eskandari, P. (2011). Analysis of traditional Iranian houses of Kashan, Iran in terms of space organization and access design. (Master of Science Thesis in Architecture). Eastern Mediterranean University, Gazimağusa, North Cyprus.

Farshchi, H. R. ve Askari, V. (2016). Manifestation of culture in traditional architecture of Iranian house based on old houses in Kashan. Modern Applied Science; Vol. 10, No. 2, 185-193. Published by Canadian Center of Science and Education.

Ghobadian, V. (1998). Climate analysis of the traditional Iranian buildings, Tehran. Tehran University Publications, 34.

Ghobadian, V. (2009). Sustainable traditional building of Iran . Iran: Islamic Azad University-Dubai Campus.

Ghobadian, V. (2015). Shape of sustainable houses in Iran: A climatic analysis. European Online Journal of Natural and Social Sciences. Vol.3, No.3, 110-120. Special Issue on New Trends in Architecture, Civil Engineering, and Urban Studies.

Golabi, M. ve Bilsel, F. C. (2020). A study on the spatial organization of post-revolutionary houses in Tabriz (1980s). Megaron 15(4):565-577.

Haeri Mazandarani, M. R. (2002). House nature culture, the historic homes and contemporary standards, to develop a process and criteria for home design. Tehran: Center for Studies and Research Planning and Architecture.

Kalantari Khalilabad, H. ve Danesh, J. (2010). Familiarity with the basics of architecture and urban planning (آشنایی با مبانی و اصول معماری و شهرسازی). 20-22

Madanipour, A. (1998). Tehran: The making of a metropolis. John Wiley & Sons.

Mansouri, A. ve Ünlü, A. (2018). A syntactic approach to the effect and the role of hayat and riwaq in the geometric conception of traditional housing architecture in Iran: Tabriz Houses. A+ArchDesign - Yıl: 4 Sayı: 1, 47-64.

Mclennan F.J. (2004). The philosophy of sustainable design. Ecotone Publishing, Kansas City, USA.

Mendilcioğlu, R. F. ve Moazemi Goudarzi, S. (2010). A sustainable solution of urban revitalization: transformations of shopping malls. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der, 41,* 235-245.

Nejadriahi, H. (2016). An investigation on the role of iwan as a sustainable element in the traditional houses of different climatic regions of Iran. World Academy of

Science, Engineering and Technology International Journal of Civil and Environmental Engineering Vol:10, No:7, 871-874.

Parhizkar, Gh. (2004). Kültür ve mimarlık. Hadise Zendegi Dergisi, No:11, 1-8. (https://hawzah.net/fa/Magazine/View/3881/3899/21616/فرهنگ-و-معماری).

Pirnia, M. (1992). Introduction to islamic architecture. The Iran University of Science and Technology. Tehran.

Shabani, M.M., Tahir, M.M. ve Arjmandi, H. (2010). Achieving privacy in the Iranian contemporary compact apartment through flexible design. Selected topics in power systems and remote sensing. (ISSN: 1792-5088), p 285-296.

Soflaeia, F., Shokouhianb, M., ve Soflaeic, A. (2017). Traditional courtyard houses as a model for sustainable design: A case study on BWhs mesoclimate of Iran. Frontiers of Architectural Research. , http://dx.doi.org/10.1016/j.foar.2017.04.004

Velayati, S., Pourmohammadi, M. R., ve Ghorbani, R. (2018). Important factors in residential complex architecture in Tabriz. ITU A|Z, Vol 15, No 3, 109-121.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2644-2676 **DOI:**10.31198/idealkent.1137878

1960-1980 İstanbul, Kadıköy Konut Mimarlığında Cephede Öne Çıkan Bir Eleman Olarak Balkon Korkuluklarının Analizi

*

Hande Tulum Okur[1]
ORCID: 0000-0002-2624-4025

Efsun Ekenyazıcı Güney[2]
ORCID: 0000-0002-2575-5624

Öz

İkinci Dünya Savaşı sonrasında mimarlık yaklaşımlarında genel bir standartlaşma yaşanmıştır. Buna karşın bazı mimarlar çözüm üretebilmek adına yapılara çeşitli yöntemlerle kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Yapıların cephe organizasyonlarına balkon korkulukları gibi hususlar aracılığıyla özen göstermek bu yöntemlerdendir. Böylece estetik bir cephe elemanı olarak ele alınmaya başlanan balkon korkulukları Türk modernizminde, özellikle apartman yapılarında bu bağlamda öne çıkmıştır. Literatür taraması neticesinde bu konuya ilişkin literatürde bir boşluk olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışma ile Kadıköy bölgesinde konumlanan seçili apartman yapıları ele alınmış ve onların korkulukları üzerinden bir analiz gerçekleştirilerek literatürdeki bu boşluğun doldurulması hedeflenmiş ve çalışmada balkon korkuluklarına odaklanılmıştır. Burada, korkulukların konut yapılarının cephe tasarımları üzerindeki etkisi seçili örnekler üzerinden incelenmiş ve korkulukların formülasyonunu anlamak adına bir literatür analizine yer verilmiştir. Bu çalışma için 1960-1980 aralığı belirlenmiş ve Kadıköy hala bu döneme ait pek çok konut barındırması sebebiyle çalışma alanı olarak seçilmiştir. Yapılan saha araştırmasında balkon korkulukları özelinde dikkat çeken 173 yapıya odaklanılmış ve 1960-1980 aralığına uygun 100 yapı belirlenmiştir. Bu yapıların korkulukları analiz edilmiş ve böylece bir tipoloji oluşturulmuştur. Bu tipoloji (ikişer örnek üzerinden) fotoğraflar, Belediye arşivi verileri ve yapılan çizimler yardımıyla irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Balkon korkuluğu, apartman, 1960-1980, cephe, modern mimarlık.*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi, E-posta: hande.tulum@bau.edu.tr
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi, E-posta: efsun.ekenyazici@bau.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 29.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 14.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2644-2676 **DOI:**10.31198/idealkent.1137878

The Analysis of Balcony Railings as a Significant Façade Element in 1960-1980 Istanbul, Kadıköy Residential Architecture

*

Hande Tulum Okur[3]
ORCID: 0000-0002-2624-4025

Efsun Ekenyazıcı Güney[4]
ORCID: 0000-0002-2575-5624

Abstract

A general monotony is realized in postwar architecture. But, some architects tried to identify the buildings through various approaches. Emphasizing the façades of the buildings through balcony railings was one of these approaches. So, balcony railings that were considered as aesthetical façade elements came to the fore in Turkish modernism especially through apartment buildings. As a result of the literature review, it is understood that there is a gap on this subject. In this study, selected apartment buildings in Kadıköy were discussed and it was aimed to fill this gap in the literature by an analysis on balcony railings. In this study, the effect of railings is examined through selected examples and a literature analysis is included to understand the formulation of railings. For this study, the period of 1960-1980 was determined and Kadıköy was chosen as the study area because it still contains residential units from this period. In the field research, 173 buildings that attract attention through railings were highlighted and 100 suitable buildings were determined. The balcony railings of these structures were analyzed and a typology was created. This typology has been examined through photographs, Municipality archive data and drawings (two examples for each category).

Keywords: *Balcony railing, apartment, 1960-1980, façade, modern architecture.*

[3] Assist. Prof. Dr., Bahçeşehir University, E-mail: hande.tulum@bau.edu.tr
[4] Assist. Prof. Dr., Bahçeşehir University, E-mail: efsun.ekenyazici@bau.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 29.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 14.12.2022

Giriş

Savaş sonrası dönemde, savaşın yıkım kültüründen etkilenen pek çok ülke yeniden toparlanmaya çalışırken hızlı bir inşa sürecine ihtiyaç duymuştur. Pek çok araştırmacıya göre bu süreç, mimarlık pratiğinde bir standartlaşmaya ve dolayısıyla da tasarımlarda bir monotonluğa neden olmuştur (Erkol, 2009; Özorhon, 2008; Balamir, 2003). Örneğin, Vladimir Kulic (2015) 2. Dünya Savaşı sonrası mimarlığını "birbirini tekrar eden yapıların sonsuz monotonluğu" olarak tariflerken Ece Akay Şumnu (2017) da benzer şekilde Türkiye bağlamında, bu dönemin mimarlık pratiğindeki standartlaşma ile birlikte yeni yapıların kendilerine has kimlik ve onları diğerlerinden ayıracak özelliklerden yoksun kaldığını ifade eder. Ardından bazı mimarların tasarımlarında mimarlık sanat ilişkisine yer vererek ve/ya cephe organizasyonunda özenli bir mimari dil kullanarak yapılarda ortaya çıkan bu standartlaşmanın ve monotonluğun önüne geçmeye çalıştıkları anlaşılır. Avrupa ve Amerika'daki kimi mimarlar, özellikle cephede farklı doku, desen, renk vb. yardımı ile hem malzeme hem de teknik konusunda çeşitlilik içeren bir dil sergiler (Jester, 2016). Mimarlıktaki bu yeni etki, Türkiye'nin de içinde olduğu pek çok ülkenin tasarım dilinde de gözlenir. Böylece, 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Türkiye mimarlık pratiğinde bazı projelerde benzer şekilde özenli davranılır; hem mimarlık sanat ilişkisine hem de yapıların cephe organizasyonuna önem verilen projeler ortaya konulur.

Bir yapının cephesi onun kamusal alandaki görünür yüzünü temsil eder. Yapının kolaylıkla algılanmasını, hatırda kalmasını sağlayan da cephesidir. Bu bağlamda kolektif belleğin de bir parçası olan cephe, barındırdığı farklı unsurlarla farklı kimlik özellikleri kazanır. Temelde yapının cephedeki açıklığını sınırlandıran bir güvenlik unsuru olma işlevi taşıyan balkon korkuluğu, taşıdığı görsel değer ile bu unsurlardan biri olarak öne çıkar. Literatürde balkon korkulukları üzerine bir araştırma yapıldığında genellikle yapıların balkon, teras, merdiven ve açık koridor gibi kısımlarında öncelikle güvenlik amacıyla kullanılan mimari elemanlar olan korkulukların kimi zaman süsleme ya da artistik denemeler şeklindek ele alındığı görülür. Örneğin, Deniz Güner (2006) İzmir'de Modern Konut Mimarlığı 1950-2006 başlıklı yazısında ülkenin en büyük kentlerinden biri olan İzmir'de pencerelerdeki doğrama bölüntüleri, balkon korkulukları ve apartman giriş kapıları gibi detayların mimarların "artistik" denemeleri ile ilişkili olduğunu savunur. Ayrıca, Zeynep Tuna Ultav Ankara'daki apartmanların balkon korkuluklarını incelediği Balcony Railings as a Representative Element of Collective Memory: Balcony Rai-

lings of Ankara Apartment Blocks başlıklı çalışmasında bu cephe elemanına değinir. Yine Ultav'ın Mimari Mirası Deneyimlemek İçin Etkileşimli Dijital Sergiler: Ankara Balkon Korkulukları (1950-1975) isimli bilimsel araştırma projesi de bu noktada gösterdiği örnekler bağlamında önemlidir (2021). Proje yaklaşık 1800 apartman bloğuna odaklanmakta ve böylece ciddi bir çeşitlilik sunmaktadır. Buna karşılık, İstanbul'daki mimarlık pratiğinde balkon korkuluklarına ilişkin az sayıda araştırmaya rastlanır. Bunlardan biri Oya Şengör ve Sheree Barka'nın İstanbul'daki 100 adet tarihi konut yapısının balkonunu ele aldığı İstanbul'un Balkonları başlıklı kitabıdır (2004). Öte yandan, her ne kadar balkon korkulukları hakkında az sayıda detaylı çalışmaya rastlansa da, pek çok çalışmada balkon korkuluklarına da kısaca değinilir. Bu çalışmalarda, korkulukların özellikle yapının kurgusundaki rolüne ve yapının inşa edildiği döneme işaret etmesine vurgu yapılır. Örneğin Feyzal Özkaban, 1950'lere tarihlenen bir yapı olan İzmir, Karşıyaka Orman İşletme Müdürlüğü 25 Numaralı Hizmet Binası'nı tariflerken balkon korkuluklarındaki estetik yaklaşımın da pergolalar, merdiven kovaları ve giriş saçaklarına ek olarak dönem yapılarının modernist repertuarını oluşturduğunu savunur (2008). Ayrıca, Yasemin Sayar'ın Mimar Ziya Nebioğlu'nun 1950-1960 yılları arasında tasarladığı İzmir'deki konut çalışmalarına odaklandığı makalesinde yapı kompozisyonunun cephede geniş saçaklar ve yatay balkon korkulukları gibi elemanlarla dengelendiğini belirtir (2006). Sivil Mimari Bellek Ankara çalışmasında 1930-1980 yılları arasında başkentte inşa edilen apartman yapılarından bir seçki sunulur. Burada, balkon korkulukları cephenin etkisini güçlendiren dikkat çekici unsurlar olarak değerlendirilir. İnşa edildikleri dönemin mimari elemanlarına ve tasarım repertuarına referans veren balkon korkulukları kütleyi hareketlendirmeleri bağlamında ele alınır (2014). Konuya Safranbolu'daki Cumhuriyet dönemi konut pratiği açısından yaklaşan bir araştırmada ise benzer biçimde, balkon korkulukları dönemin mimarlık anlayışına referans veren cephedeki önemli öğelerden biri olarak okunur (Ertürk-Bölükbaşı ve Karataş, 2020). Düzce'deki bir modern konut yapısını inceleyen başka bir makalede ise balkon korkuluklarının cephedeki mimari dile paralel tasarlandıklarına ve yağmur olukları ve çiçekliklerle birlikte yapı plastiğini kuvvetlendirdiğine dikkat çekilir (Sahtiyancı ve Ceylan, 2017). Bu çalışmalarda balkon korkulukları cepheyi güçlendiren pozitif unsurlar arasında ele alınsa da konuya farklı bir perspektiften yaklaşan Zeynep Çelik, Engin Özden ve Ayşe Yönder'in Konuşan Mimarlık, Dinlenen Mimarlık, Bağdat Caddesinden Örneklerle başlıklı çalışmasında cephedeki modernist deneyler bu defa eleştirilir. Yazarlar bu yapıların cephe düzenindeki çeşitliliğini ve arayışlarını bir "başıboşluk" olarak ele alır, hatta tasarımlardaki malzeme çeşitliliğinin ekonomik olmadığı vurgular (1979).

Bu çalışma kapsamında ise apartman cephelerinin önemli bir tasarım öğesi olarak balkon korkulukları bir modernizasyon unsuru olarak ele alınır ve İstanbul'daki mimari üretim bağlamında konuya odaklanılır. Böylece, çalışma ile İstanbul'daki balkon korkulukları üzerine yapılan vurgu ile literatürde tespit edilen açık kapatılmaya çalışılır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için çalışmada çeşitli araştırma yöntemleri bir arada ele alınmıştır.

Yöntem

İki ana aşamadan oluşan bu çalışmada öncelikle Türkiye'de savaş sonrası konut mimarlık pratiği üzerine bir literatür taraması yapılır ve bu pratik kronolojik olarak incelenir. Bu kronolojik analizde yukarıda bahsi geçen değişim/dönüşüm, standartlaşma halleri üzerinde durulur. Savaş sonrası dönemde standartlaşma hususunun kırılmaya çalışıldığı bir aralık olarak 1960-1980 yılları arası konut mimarlığına odaklanılır. İstanbul Kadıköy bölgesi, -konut üretimi bağlamında- apartmanlaşma sürecinin bu dönemde hızla devam ettiği, çok sayıda farklı mimarin tasarımlarına ev sahipliği yapan bir bölgedir. Bu nedenle, konut üretiminde mimari tasarım bağlamında geniş bir perspektif sunar. Amaçlı örnekleme yönteminin izlendiği bu çalışmada balkon korkuluklarının tasarım çeşitliliğini ortaya koyabilmek adına bir tipoloji kurgusu önerilir. Bunun için öncelikle Kadıköy'ün çeşitli bölgelerine saha gezileri düzenlenir ve balkon korkuluklarının ilgi çekici olduğu düşünülen yapılar seçilerek fotoğraflanır ve belgelenir. Gezilerin ardından, fotoğraflanan 173 yapı öncelikle Kadıköy Belediyesi Arşivinde taranarak yapıların inşa tarihleri belirlenir. Bu taramanın ardından yapılar arasından 1960-1980 aralığına tarihlenen 100 örnek seçilir. 1960-1980 aralığında balkon korkuluğu tasarımı konut cephelerinin önemli bir öğesi olduğu ve bu dönemde tasarım dilindeki standartlaşmayı nispeten değiştirmek adına balkon korkuluklarından faydalanıldığı için bu aralıktan örneklere yer verilir. Bu seçili örneklerin balkon korkuluğu tasarımları incelenir; tasarımlardaki çeşitliliği ve benzerliği ortaya koymak adına kategoriler oluşturulur. Bu kategorileri göre örnekler gruplanır ve her gruptan ikişer tane örneğin balkon korkuluğu çizimler aracılığıyla dijitalleştirilir. Böylece bölgede bahsi geçen dönemdeki çeşitlilik görsel bir dille de sunulur.

Türkiye'de savaş sonrası konut mimarlığında gelişmeler

Savaş sonrası dönemde, savaş nedeniyle yıkılan yapıların çokluğu ülkelerin hızlı bir inşa pratiğine gerek duymasına neden olmuştur. Türkiye her ne kadar savaşa dahil olmasa da süreçten sosyal, ekonomik ve politik bağlamlarda etkilenerek pek çok değişim yaşamıştır. Bunlar ülkenin mimarlık ve sanat

pratiğini derinden etkilemiştir. Türkiye'ye (Kahraman, 2010) bu dönemde Amerikan yaşam tarzı hızla ihraç edilmiş ve ülkede Amerikan mimarlık yaklaşımına benzer bir modern mimarlık dili benimsenmiştir. Bu yolla Türkiye de dünya çapındaki hızlı inşa sürecini deneyimler, bu süreç ülkenin mimarlık pratiğinde zamanla bir kimlik kaybına ve standartlaşmaya yol açmıştır (Frieling ve Kip, 2018).

Öte yandan bu dönemde ülkenin yerel politikasında yaşananlar da önemlidir. 1950'li yıllarda iktidara gelen Demokrat Parti'nin tarım odaklı politikalarının sonucu olarak (Balamir, 2003, s.18) köyden kente yaşanan göç, Türkiye'deki hızlı inşa gereksiniminin nedenlerindendir. Çünkü bu göç, kente yeni gelenlerin ciddi bir konut talebi üretmesine neden olmuştur. Bu talep orta ve üst gelir grubu için apartmanlaşma, alt gelir grubu için ise enformal olarak gecekondulaşma ile karşılanmıştır (Türkün, Aslan ve Şen, 2014). Kısa sürede hem apartmanlaşma hem de gecekondulaşma konut üretimi bağlamında yaygınlaşır. İnşa pratiğine duyulan ihtiyacın bir diğer nedeni ise yine Demokrat Parti'nin kentsel müdahaleleri ve yenileme politikaları sonucunda kentin pek çok yerinde yapılan büyük ölçekli yıkımlardır (Bozdoğan, 2018).

1954 yılındaki Tapu Kanunu ve 1965 yılında onu izleyen Kat Mülkiyeti Kanunu konut üretimi bağlamında farklı açılımlar sağlamıştır. Özellikle bu kanunun ortaya çıkışının ardından inşa edilen ve Türkiye mimarlık pratiğinin barınma kültüründeki başat karşılıklarından olan apartmanların sayısı oldukça artmıştır (Ekenyazıcı Güney ve Tulum, 2021). Bu dönem ayrıca, konut talebindeki artış kooperatifçiliği ve yapsatçılık sistemini ortaya çıkarmış; özellikle müteahhit eliyle üretilen bu yapılar benzer özellikler taşıyan plan ve cephelere sahip bir konut dokusunun oluşmasına ve böylece bu dokunun sıradanlaşıp standartlaşmasına sebep olmuştur (Ultav, 2019; Bozdoğan ve Kasaba, 1998). Hatta, bu hızlı üretim ve sıradanlaşma Gülçin Pulat Gökmen'e göre konut üretiminde estetik ve yapım kalitesinden ödün verilmesine neden olmuştur (2011). Benzer şekilde Umut Şumnu da bu dönemdeki üretimde plan ve cephelerde ortaya çıkan benzerliğe dikkat çeker ve özgünlüğün öncül olmadığını belirtir (2020). Uğur Tanyeli de benzer biçimde cephe dilindeki tektiplik nedeniyle bu dönemin konut mimarlığını kimliksiz ve iddiasız bulur. Tanyeli ayrıca bu tek tip cephe ve plana sahip olan yapıları "mimarsız mimarlık" söz öbeğiyle ilişkilendirir (2004). Mimarsız mimarlık kavramının bu dönemi tanımlamak için kullanılmasının nedenini, dönemdeki pek çok yapıda, cephe organizasyonlarındaki oranların, açıklıkların ve detayların birbirlerine fazlasıyla benzer olması ve bu nedenle yapılarda karşılaşılması beklenen biriciklik/benzersiz olma durumunun bir öncelik olmayışı şeklinde

okumak mümkündür. 1950'li yıllarda, savaş sonrasında başlayan ve özellikle Kat Mülkiyeti Kanunu'ndan sonra hızla devam eden bu durumu özellikle 1960-1980 yılları arasında inşa edilen apartmanlarda gözlemlemek mümkündür. Hatta bu hızlı ve çok sayıdaki üretimle birlikte gelen standartlaşmanın etkisiyle yapıların cephelerinde bir tür monotonluğun da dikkat çektiği iddia edilebilir (Erkol, 2009). Bu standartlaşma ve monotonluğun yapıların birbirlerinden ayrışmalarını engelleyen bir husus olduğu söylenebilir.

Virag Molnar, Building the state: Architecture, politics, and state formation in postwar Central Europe başlıklı kitabında savaş sonrası dönemi mimarlık pratiğindeki kimi prefabrike konut yerleşke örnekleri için "sonsuz monotonluk" terimini kullanır. Yapılı çevrenin mimari karakterindeki düşüşün farkına varan bir takım mimarlar (Molnar, 2013) bir tepki olarak özellikle konut üretimi üzerinden yapıya benzersiz/eşsiz bir karakter verebilmek için bir çözüm arayışına girerler.

Birbirlerine plan ve cephe açısından benzer apartmanların çokça inşa edildiği bu dönemde özgün bir tasarım dili yakalamaya çalışan mimarlar, mimari dilin en görünür ve ilk algılanan kısmı olan cepheye önem vererek tasarımlarını gerçekleştirmişlerdir. Bu mimarlarla ilgili elimizdeki bilgiler kısıtlıdır, pek çoğunun adı bilinmez ve literatürde yer almaz. Uğur Tanyeli (2004) bu dönem mimarlığının adı bilinmeyen bu anonim mimarlar üzerinden okunabileceğini savunur. Bu mimarların ortaya koyduğu mimarlık çözümleri çoğu zaman dönemdaşlarından ayrılır niteliktedir. Bahsi geçen bu mimarlar bu çözümler içerisinde iki farklı strateji izler. Bu stratejilerden ilkinde kimi mimarlar sanatçılarla, zanaatkarlarla işbirliği yaparak kamusal ve özel yapıların cephe organizasyonunda ve giriş hollerinin tasarımlarında farklı/orijinal deneylere imza atarlar ve böylece yapıların diğerlerinden ayrışmasını sağlarlar (Tulum Okur, 2018; Yavuz, 2015).

Bu yazı kapsamında ele alınacak olan ikinci strateji ise bu dönemdeki monotonluğun cephe organizasyonunu özelleştirme yolu ile ortadan kaldırılma çabasıdır. Burada, mimarlar monotonluk problemini cephe organizasyonunda estetik detaylarla çözmeyi denemiş ve ritmik kütlesel anlatımlar, farklı ve çeşitli malzemelerin kombinasyonunu oluşturmak, cephe açıklıklarında estetik detaylar, apartman isimlerini farklı tipografilerle ayrıştırmak gibi farklı stratejilere yoğunlaşmışlardır. Ancak bu ayrışmanın yapılabilmesi için dönemin koşullarının anlaşılması gereklidir. Bu nedenle sonraki bölümde bu hususlara değinilecektir.

Savaş sonrası dönemde mimari birliktelikler: Mimar-usta etkileşimi, teknik-malzeme ilişkisi

Dönemin yapım teknolojisindeki kısıtlar ve yapı detaylarındaki hazır elemanların eksikliğinden dolayı mimar pek çok teknik detayı tasarlamak durumunda kalmıştır. Örneğin, Ankara'daki Cinnah 19 Apartmanı'nın mimarı Nejat Ersin, bu yapının inşa edildiği zamanlarda Türkiye'ye gelen malzemelerin kısıtından bahseder ve döşeme kaplamalarında kullandığı karolar için bile kendisinin özel olarak tasarım ve imalat yaptırmak zorunda kaldığını ifade eder (Bancı, 2021). Yani, mimar yukarıda da bahsedildiği gibi teknik detayların tasarımından da sorumludur. Bu noktada Türk mimarlık tarihinin gözardı edilmiş bir figürü olan Faruk Nafiz Erkal da benzer sözleri sarfetmiştir:

"Mimarlar olarak, biz sadece projeden sorumlu değildik aynı zamanda kapı, pencere, korkuluk gibi detaylardan da sorumluyduk. Şimdi olduğu gibi yapı firmalarında hazır malzemeler, detaylı çözümler yoktu. Cephe elemanlarını kendimiz tasarlayıp (metal doğrama, putrel, ...) inşa etmek/üretmek durumundaydık. Prefabrike kapı, pencere, korkuluk ya da trabzan yoktu." (Erkal, 2016).

Ayrıca 1961-1971 yılları arasında karşımıza çıkan mimarlar ve inşaat mühendisleri arasındaki ihtisas ayrımı mücadelesi bir rekabet ortamı yaratmış ve tasarım bağlamında özenli ve titiz yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Öncesinde, 1950'lerin sonuna kadar inşaat kalfaları, ziraat mühendisleri gibi pek çok meslek grubunun mimari proje yapma ve imza atma yetkisi vardır. Ancak 1954 yılında, Mimarlar Odası'nın kurulumu ile birlikte, mimarlık mesleğinin güçlenmeye başlamasından bahsedilebilir. 1960'lı yıllarda başlayan ihtisas ayrımı mücadelesi ise 1972 yılında Mimarlar Odası ile İnşaat Mühendisleri Odasının arasında yapılan protokole dek sürecektir. Deniz Güner'in çalışmasında, pek çok mimarın, usta, kalfa ve müteahhitin çalışmalarından ayrışmak adına plan aşamasından üretilecek detaylara kadar tasarımın her noktasında nitelikli, neredeyse "bütüncül bir sanat yapıtı" üretmeye çalıştıkları belirtilir. Bu nedenle, bu mimarların, ustalar, kalfalar ve müteahhitlerin vermeyeceği cesur kararlar vererek apartmanların zemin katlarında, mekan kullanımı bağlamında, ışık alma ve manzaraya yönlenme bağlamında lüks çözümler sundukları görülür (Güner, 2006).

Başka bir önemli husus ise 20. yüzyılda çok uzun bir süre karşımıza çıkan malzeme kısıtıdır. Örneğin, 1920'li yıllarda malzeme kısıtına karşın Bulgarların çözüm üretmede aktif rol aldığı da bilinir. 1920'li yılların ilk yarısında,

kiremitlerin ithal edilmesi üzerine Atatürk, Eskişehir'de kiremit üretiminin yolunun bulunması gerektiğini aktarmış ve 1927 yılında Bulgar bir aile, kiremit fabrikası kurup üretime başlamıştır (Bilgin, 2007[5]). Böylece, bu süreçte önemli rol alan mimarların ve müteahhitlerin yanı sıra yabancı/göçmen ustaların ve zanaatkarların da etkin birer figür olduğu anlaşılabilir. Malzeme kısıtının ilerleyen yıllarda da devam ettiği bilinir. Hatta 1975 yılına tarihlenen Haluk Baysal ve Melih Birsel tasarımı Kamhi Apartmanı'na ilişkin bir yazıda mimarlar bu malzeme kısıtından bahseder, Karabük'ten kirişlerin, Ereğli'den ise trapezlerin getirildiğini vurgular (Aktuğlu, 2017). Malzemedeki bu kısıt, kolay ulaşılabilen malzemelerle inşaat yapılmasının tercih edilmesini ve ortaya çıkan standartlaşmayı anlaşılır kılan bir olgu olarak yorumlanabilir. Ancak, 1950'li yıllarda Ali Cengizkan'ın ifade ettiği üzere çimento fabrikaları artmaya başlamış ve 1960'ların ortalarında yabancı yapı öğeleri de ithal edilmeye başlanmıştır (Cengizkan, 2021). Yine de Baysal ve Birsel'in ifadesinden 1970'lerde dahi bu ithalatın beklentileri tam olarak karşılamadığı anlaşılmaktadır.

Ancak bu dönemde olumlu gelişmelerin ortaya çıktığı da söylenmelidir. Funda Uz, "Alüminyum ile Tasarlamak: 1970'lerde Ankara Mimarlığında Alüminyum" isimli çalışmasında, 1970'li yıllarda Etibank Seydişehir Alüminyum Tesisleri'nin kurulmasından ve dolayısıyla birincil üretim malzemeye ulaşmanın dönemin tasarımcılarına verdiği çeşitli deneysel kullanım imkanlarından bahseder. Örneğin bu imkan, 1970'li yıllarda, ofis yapılarında, hem cepheyi karakterize eden öğelerde hem de iç mekanlarda alüminyum malzemenin kullanılmasının yaygınlaşmasını sağlamıştır (Uz, 2019). Dolayısıyla malzeme bağlamındaki gelişmelerin dönemin mimarlık yaklaşımlarında çok önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Öte yandan yapı elemanlarının üretimi bağlamında mimarlar dışında da önemli aktörler vardır. Ustalar bu aktörlerdendir. Özellikle 1950'li yıllar ve öncesinde Rum mimarların ve ustaların ülkedeki inşaat pratiğinde söz sahibi oldukları söylenebilir (Şenyurt, 2002). Öte yandan 1950'li yıllarda -ve kısmen öncesinde- Türkiye'ye çeşitli ülkelerden (Balkan ülkeleri gibi) gelen göçmenlerin inşa sürecinde rol aldığı da bilinmektedir. Keza, Türkiye'ye bu dönemde gelen ve İkinci Dünya Savaşı inşa pratiğini etkilediği düşünülebilecek göçmenlerin meslek gruplarına bakıldığında; inşaat ustalığı, mobilya imalat ustalığı gibi ustalık türlerine sıklıkla rastlanır. Örneğin, mimar ve mühendis teknik elemanların çok kısıtlı olduğu 1950'li yıllar öncesinde, kalfaların İzmir'de

[5] Bu fabrika daha sonra Kılıçoğlu Toprak İşleme Fabrikası olarak anılacaktır.

inşaat işlerinde önemli roller üstlendikleri bilinmektedir. Bu dönemlerde inşaat işlerinde bilgi ve deneyime sahip olan ustalar, Nafia Bakanlığı'nın (Bayındırlık Bakanlığı) düzenlediği Kalfalık Kursları sonucunda alınan sertifika ile Kalfalar Cemiyeti'ne üye olarak, belirli boyutlardaki yapıların projelerini hazırlama ve de inşaatlarını yapma yetkisine sahip olabilmekteydiler. Çoğunluğu göç veya mübadele yoluyla gelmiş ailelerin fertleri olan bu kalfaların, Cumhuriyet sonrasında İzmir'in imarına önemli katkıda bulundukları bilinmektedir (Sayar, 2006). Berrin Çalışkan'ın 1953 ve 1965 yılları arasında Türkiye'ye gelen Arnavut kökenli bir göçmen grubunun göç deneyimini incelediği çalışmasında, ilkokul mezunu göçmen grubunun da mobilyacılık eğitimi gibi ek eğitimler aldığı görülür[6]. Bu çalışmada, Yugoslavya'da teorik ve pratik meslek eğitiminin verildiği, tarih, genel kültür ve meslek teknolojilerine ağırlık verildiği aktarılır (2019). 20. yüzyılda çeşitli Balkan ülkelerinden göç edenler incelendiğinde, 1951 yılına dek fert ve aile düzeyinde bir göçün olduğu, 1967 yılına kadar kitlesel düzeyde bir göçün olduğu anlaşılır (Çavuşoğlu, 2007). Bunlara ek olarak, 1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye gelen göçmenlere, topluma ve çevreye uyum sağlamaları için devlet politikasının bir parçası olarak barınma ve iş olanakları sağlanır. Bu nedenle, çiftçi göçmen ailelere toprak, tohumluk kredisi verilirken zanaatkar göçmenlere ise döner sermaye kredisi verilir (Doğanay, 1996). Mehmet Şener, Erken Cumhuriyet dönemindeki kamusal yapıların inşasındaki aktörlere odaklandığı tezinde, yabancı firmaların baskın sayıda olmasına dikkat çeker ve ülkede 1960'lı yıllara kadar inşaat konusunda yeterli birikim, teknik altyapı ve eleman olmamasına değinir. Her ne kadar Cumhuriyetin ardından gayri-müslim inşaat ustalarının, mimarların ve bu konuda çalışan diğer kadroların ülkenin sosyopolitik atmosferindeki değişim nedeniyle azalsa da bu alandaki yabancı firmaların varlığı ülkenin ulusal bir politikası olarak devam ettiğinin altını çizer (2013). Dolayısıyla tüm bu kaynaklar Türkiye'ye gelen göçmenlerin iş olanağı bulabilmesinin teşvik edildiğini gösterir ve bu durum yazı kapsamında bu grupların 1950'li yıllardan sonra da inşaat sürecinde etkin bir figür olmalarının yolunun açılmış olması şeklinde yorumlanır[7].

[6] Girit doğumlu Hüseyin Usta'nın oğulları olan Cemal (Bakuy) Kalfa (1903-1956) ve Vedat (Bakuy) Kalfa (1915-1957) birlikte, İzmir ve Karşıyaka'da pek çok uygulamaları gerçekleştirmişler¬dir. Cemal Kalfa'nın oğlu Şahabettin Bakuy (Camcı Şahap, 1926-1986), önce Karşıyaka'nın ilk camcı ustası olan Musevi kökenli Mösyö Jak yanında çalışmış, daha sonra kendi başına camcılık ve çimento bayiliği yapmış, inşaat taahhüt işlerini üstlenmiştir.

[7] Aslında bu durum çok önceleri de karşımıza çıkar. Örneğin, mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, 1920'li yıllarda inşaatların zorluğundan, malzemenin ve ustaların azlığından bahseder. Koyunoğlu, Ankara'daki tüm zanaatkar ve ustaların Ermeni olduğunu ve bu kişilerin de mübadele ile

Bu noktada farklı örnekler üzerinden konu desteklenebilir. Örneğin, 1956'ya tarihlenen Haluk Baysal-Melih Birsel tasarımı olan Birkan Apartmanları, Türkiye'de o dönemin en yüksek yapım ve detaylandırma standardını lüks biçimde yansıtan bir Yugoslav müteahhitlik şirketi tarafından uygulanmıştır. Uğur Tanyeli'ye göre, bu apartmanın yabancı bir firma tarafından üstlenilmesi dönemin Türk firmalarının teknik koşullarının kapasitesini belirtir (2007).

1970'li yıllara bakıldığında, konu ile ilgili olarak Mehmet Konuralp ile yapılan söyleşiye değinilebilir. Konuralp bir söyleşide Türk müteahhit firmaya verilen bir projede çıkan uygulama problemlerinden yakınır; düz çatı uygulaması istediği projede firmanın yaptığı işlemin sonucunda binayı sel bastığından bahseder. 1970 yılında çıplak beton cephe uygulaması yapmak istediği aşamada kendisinin birebir bunu denemesi gerektiğini söyler (Konuralp ve Güngören, 2012).

Orhan Safa ise tasarladığı Afif Tektaş Evi'nin inşa sürecinde ustaların tuğla duvar örgüsünü hatalı yaptığını fark ettiğinde bu işin nasıl yapılması gerektiğini ustalara bizzat gösterdiğini ifade eder. Bunun üzerine işin doğrusunu öğrenmek isteyen başka bir duvar ustası grubu daha mimardan yardım almaya gelir (Aru vd., 1995). Bu örnekler aracılığıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapı üretiminde çalışan Türk usta ve müteahhitlerin önemli bir kısmının bilgi birikiminin kısıtlı olduğu anlaşılır.

1960'lar ve 1970'lerde bu figürlerin yardımı ile detay üretmeye duyulan özen devam etse de 1980'lere gelindiğinde detayların tasarımı yoluyla kimi mimari elemanlara yapılan vurgu azalmaya başlar. Böylece mimarlıkta yeniden bir tür standartlaşma sürecine girildiği söylenebilir. Funda Uz'un 1970'li yıllardan itibaren kaliteli ve ucuz el işçiliğinin söz konusu olmamaya başladığını, kaliteli yapı ustası bulmanın güçleştiğini belirtmesi bu fikri destekler. Uz, bu durumu işçi ve usta göçü ile ilişkilendirir (2019). 1980'li yıllarda, aynı zamanda modernizmin estetik kanonları da değişir ve mimarlar tasarladıkları yapıların sadece detaylarına vurgu yapmakla kalmaz aynı zamanda yapının bütüncül mimari diline de genel bir vurgu yapar. 1960'lar ve 1980'ler

gittiğini dile getirir. Mimar ayrıca, bu dönemdeki kamusal yapı inşaatlarında yine yabancı -Bulgar, Macar- ustaların olduğunu aktarır. Bu eksikliğin giderilmesi için 1930'larda Ankara Sanat Okulu'nun bir uzantısı olarak Yapı Usta Okulu açılır. 1923 yılına dek mimarlık-müteahhitlik yapan farklı etnik gruplardan kişilerin, imparatorluğun içinde bulunduğu bilinmektedir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte pek çok Rum, Yunanistan'a, bazıları ise Fransa'ya, Levantenler de farklı ülkelere gitmişlerdir. Örneğin 1923 yılında Anadolu, Trakya ve İstanbul'dan 30'u aşkın mimarın Yunanistan'a göç ettiği bilinmektedir (Şenyurt, 2002).

karşılaştırıldığında, 1960'ların mimari dilinde yapıların cephelerindeki detaylara fazlaca önem verildiği ancak 1980'lerde bu vurgunun kaybolmaya başladığı görülür. 1980'lerin ortasında cephe detaylarının üretimini etkileyen bu durumun prefabrikasyon sürecinin yaygınlaşması ile de ilişkilendirilebilir. Prefabrikasyonun yaygınlaşmasının önemli nedenlerinden biri ise bu dönemde ortaya çıkan kötü el işçiliğinin sonuçlarını ortadan kaldırma isteğidir (Uz, 2019). Prefabrikasyon bağlamında cephe detayları incelendiğinde, balkon korkuluklarının cephede en etkili elemanlardan olduğu ve 1960-1980 aralığında Türkiye Modernist mimarlığında bu elemanların cephe tasarımına estetik bir katkı ve çeşitlilik sağladığı söylenmelidir.

1960-1980 aralığındaki balkon korkulukları

Nuray Bayraktar'a göre, 1950 sonrasında, balkon korkulukları, yapı cephelerinin pencere korkulukları, balkon biçimlemeleri gibi nitelikli ve önemli parçalarındandır. Bayraktar ayrıca bu parçaların dışında, bu dönemdeki yapılarda kapılar, kapı kolları, posta kutuları gibi öğelerin tasarımına da özen gösterildiğini belirtir. Ancak Bayraktar, balkon korkuluklarını görsel olarak ilk iletişim kurulan araçlar olarak değerlendirir ve cephede, özgün bir dilin keşfedileceği ilk unsur olarak okur. Balkon korkulukları tasarımı, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ise kent dokusunda, tekrar olgusu üzerinden tanımlanabilecek konut yapılarında karşılaşılan monotonluğa karşın ele alınan bir arayışın parçası olur. Bayraktar, bu arayışta özgün bir çabanın olduğunu belirtir ve korkulukların bir süsleme aracı olmadığını vurgulayarak balkon korkuluklarını insanların dikkatini çeken bir mimari dilin bir ifade aracı olarak değerlendirir (2021).

Umut Şumnu ise inceledikleri konut projelerinin bir kısmında, çizimlerde balkon korkuluklarının önemsenmediğini vurgular. Bu noktada, yapıda, inşa aşamasında, korkuluklara ilişkin farklı tasarımların ortaya çıkmış olabileceğini belirten Şumnu, korkuluklar için zanaatkar tarafından özgün bir tasarım geliştirildiğini ya da korkuluk tasarımının ayrıca mimar ve zanaatkarın tasarım sürecindeki anlaşmasının bir sonucu olabileceğini aktarır. Dolayısıyla zanaatkarların her ne kadar literatürde karşımıza sık çıkmış olmasalar da korkuluk tasarımında önemli bir yeri olduğu vurgulanmalıdır. Öte yandan, özelleşmiş bu korkulukların tasarımının her yapıda da söz konusu olmadığının vurgulanması gerekir çünkü dönemde, çok fazla sayıda apartman inşa edildiğinden hepsinde bir özgünlük beklentisinin olması güçtür. Bu nedenle, korkuluk, isim tabelası ya da benzer herhangi bir figüratif anlatı taşıyan ya-

pıların, diğerlerinden kolaylıkla ayrışıp ön plana çıktığı söylenebilir. Bu noktada, cephede yer alan bu detayların yapıya dikkate değer bir özellik kattığı düşünülebilir (Şumnu, 2021).

Ankara Balkon Korkulukları Projesi kapsamında, Demirciler Esnaf ve Sanatkarlar Odası Ankara Şube Başkanı Hayrettin Yıldırım ile gerçekleştirilen görüşmede, 1950-1975 yılları arasında yapılan işlerin ciddi anlamda el emeğine ve el işçiliğine dayandığı vurgulanır. Yıldırım teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu tür işlerin artık az talep gördüğünü ve bu nedenle bu korkuluk tasarımları ile artık karşılaşılmadığını belirtir (2021).

Meltem Gürel'e göre ise, 1950-1970 aralığındaki balkon korkulukları, mimarın bir oyunudur. Gürel, korkulukların apartmanlara modern bir mimari dil kazandıran estetik ve dekoratif öğeler olduğunun altını çizer. Gürel de Bayraktar gibi balkon korkuluklarını ve süsleme konusunu yorumlar ve korkuluk tasarımlarındaki süsleme konusunun müteahhit ve mal sahibi gibi aktörlerin ilgisini çektiğini, mimarların korkulukları bu biçimde yorumlamadığını aktarır (Gürel, 2021).

Ancak, 1960-1980 aralığında, yapıları ayrıştırmayı sağlayan önemli etkenlerden biri olan balkon korkulukları tasarımı her yapıda karşımıza çıkan ya da her mimarın hakkında özenli davrandığı bir husus değildir. Bu nedenle, bu tür detaylara sahip yapıların diğerleri arasında öne çıkarak döneminin önde gelen örnekleri arasına girdiği düşünülebilir. Çünkü Zeynep Tuna Ultav'ın da değindiği gibi balkon korkulukları sayısı hızla artan apartmanların bir parçası olarak dönemin biçimsel repertuarını oluşturan önemli öğelerden biri olmuştur (2019). Ultav'ı destekleyecek biçimde Elvan Altan da balkon korkuluklarını apartmanların kimliğine etkisi olan önemli araçlar olarak okur. Ayrıca, bu öğeleri aynı dönemde karşımıza çıkan apartmanların ortak kimlik oluşturmasında yardımcı bir unsur olarak değerlendirir ve cephedeki görünürlüklerindeki ortak dil üzerinden toplumsal belleğin bir parçası olarak ele alır (Altan, 2021).

Bu bağlamda, çalışmada 1960-1980 aralığında inşa edilmiş ve dönemin mimari kimliğini yansıtan balkon korkulukları açısından ortaya koyulan ortak bir tasarım dilinin temsilcilerinden olan apartmanlar seçilmiştir. Burada, özellikle apartmanın cephe dilinden ziyade korkuluk tasarım diline dikkat çekilmek istenmiş ve seçimler buna göre yapılmıştır. Çalışmanın amacı bu dönemdeki balkon korkuluklarının inşa koşullarına, yapım tekniklerine ve tasarım çeşitliliğine dikkat çekmek ve balkon korkuluklarının kullanımında ortaya çıkan ortak ve farklı yönleri anlamaya çalışmaktır.

Alan Araştırması: Kadıköy'de balkon korkulukları üzerine

Bu çalışmada, konut mimarisi bağlamında benzer bir mimari dilin gözlendiği İstanbul Anadolu yakası Kadıköy bölgesinde konumlanan 100 apartmanın balkon korkuluğu analiz edilmiştir (Tablo 1). Bu 100 apartman belirlenmeden önce Kadıköy'ün Caferağa, Suadiye, Fenerbahçe, Erenköy, Feneryolu, Bostancı, Zühtüpaşa, Göztepe gibi çeşitli bölgelerine saha gezileri düzenlenmiştir. Bu gezilerde apartman korkulukları bağlamındaki çeşitliliği sunabilmek adına 173 apartman yapısı tespit edilerek fotoğraflama çalışması yapılmıştır. Bunlar arasından 1960-1980 aralığına tarihlenen 100 yapı balkon korkuluklarının özenli tasarım dilleri nedeniyle de seçilerek çalışmanın evreni oluşturulmuştur. Ardından seçilen yapılar Kadıköy Belediyesi arşivinde taranmıştır. Yapılan tarama ile yapıların çoğunun yapım yıllarına, tasarımcılarına ve özgün çizimlerine ulaşılmıştır. Bu figürler arasında; Doğan Aykol, Ercüment Ünlü, Ergun Erşahin, Erbil Töre, Atay Aliyazıcıoğlu, Ayla Aykut gibi isimler yer almaktadır. 1960-1980 yılları aralığının dışında kalan az sayıda apartman listeden çıkarılırken aynı zamanda yapıların tasarımcıları bağlamında da bir çeşitlilik ortaya konulacak şekilde seçim yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak çalışmanın örneklemi 100 apartman yapısı ile sınırlandırılmıştır. Bu örnekler arasında kısıtlı bir çeşitlilik gözlendiğinden örneklem üzerinden bir tipoloji oluşturulmuştur. Bu tipolojinin okunaklı hale gelebilmesi için örneklem arasından seçilen apartman yapılarının korkulukları cephe ile ilişkileri anlaşılacak şekilde dijital ortamda oluşturulmuştur.[8] Böylece, korkuluk sistemleri bağlamında Türkiye'de de pek çok farklılık söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla, burada 1960-1980 aralığını kapsayan bir tipoloji oluşturulmuştur. Hazırlanan bu tipolojide malzeme üzerinden bir vurgu yapılmamış, form ve kompozisyon unsurlarına odaklanılmış ve yalnızca bu iki unsur esas alınmıştır. Çalışma kapsamındaki apartmanların balkon korkulukları incelendiğinde çizgisel, aplike, gridal ve düzlemsel olmak üzere dört farklı kategorinin öne çıktığı görülmüştür. Bu farklı kategoriler kimi tasarımlarda tek başlarına

[8] Bu örneklemdeki korkuluklar incelendiğinde, sıklıkla ferforje demir, beton gibi malzemelere rastlanmıştır. Ayrıca, ahşap, cam gibi malzemelerin kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. Ankara Balkon Korkulukları Projesi kapsamında, dönemin demir ustalarından olan Sedat Kızılkaya, yapılan görüşmede bu malzemelerin kullanımına işaret eder. Kızılkaya'nın ifade ettiği üzere, korkuluk sistemleri, lama, silme dörtköşe demir, sac gibi malzemelerin atölyelerde şekillendirilmesi yoluyla üretilmiştir. Önceleri tamamen el işçiliğine dayanan bu tasarım ve üretimler, üretim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte çeşitlenmiştir. Demirci ustasına göre maliyeti yüksek olan üretimler genellikle yüksek gelir grubuna ait yapılariçin söz konusu olup İstanbul'da özellikle Bebek, Büyükada gibi bölgelerdeki konut yapılarında görülmektedir (Kızılkaya, 2021).

kimilerinde ise bir kompozisyon oluşturacak ve bütünlük sağlayacak şekilde bir arada kullanılmıştır[9].

Tablo 1. Saha araştırması sonucu oluşturulan korkuluk listesi (Yazarlar, 2022; bu kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

İNŞA TARİHİ	MİMAR ADI	APARTMAN ADI	KONUMU	KORKULUK TİPİ
1960	NÜZHET ERTONGUR	AY APARTMANI	SUADİYE 349-62	
1960	BEKIR IHSAN UNAL	AKGÜN APARTMANI	CAFERAĞA 1240-75	
1961	MUAMMER GEREKLİ	DİLEK APARTMANI	CADDEBOSTAN 368-28	
1961	MUAMMER GEREKLİ	TEVFİK BEY APARTMANI	ZÜHTÜPAŞA 1148-131	
1961	MEHMET ALİ HANDAN	CİMCOZ APARTMANI	CAFERAĞA 127-3	
1962	MELİH KORAY	MODA PALAS APARTMANI	CAFERAĞA 123-15	
1962	MELİH KORAY	NEŞE APARTMANI	GÖZTEPE 384/24	
1962	MELİH KORAY	BİZİM APARTMANI	GÖZTEPE 384-23	
1963	GAYYUR TEZCANLI	UFUK APARTMANI	CAFERAĞA 79-1	
1963	VEDAT KARABEYOĞLU	SEMA APARTMANI	ERENKÖY 1166-10	
1964	GÜNGÖR ÖZOĞUZ	ÖRNEK APARTMANI	GÖZTEPE 1285-115	
1964	ZEKİ SAYAR	ÖZ APARTMANI	CAFERAĞA 12-74	
1964	MELİH KORAY	KENT APARTMANI	CAFERAĞA 123-14	
1964	MELİH KORAY	ZAFER APARTMANI	CAFERAĞA 123-7	
1964	MELİH KORAY	FERAH APARTMANI	ÜSKÜDAR 318-9	
1965	UĞUR İŞLER	RENK APARTMANI	CADDEBOSTAN 368-69	
1965	İFFET YÖRÜK	ŞAN APARTMANI	CADDEBOSTAN 368-155	
1965	MELİH KORAY	ÖZOĞUZ APARTMANI	CAFERAĞA 111-38	
1965	MELİH KORAY	ÇINAR APARTMANI	CAFERAĞA 123-2	

[9] Bu konuda benzer bir takım kılavuzlara rastlanmaktadır. Bunlardan biri, Miami Kenti Sahil Planlama Departmanı'nın hazırladığı kılavuzdur. Bu kılavuzda konut yapılarının mimari elemanlarına ilişkin bir sınıflandırma bulunmaktadır ve balkon korkulukları da bunun bir parçasıdır (Miami Beach Planlama Departmanı, 2018). Bir diğer örnek ise, Mazen Heidar'ın Beyrut balkon korkulukları üzerine hazırladığı sergide sunduğu görsel verilerdir (Ultav, 2019).

1966	AYLA AYKUT	DENİZ SARAYI APARTMANI	FENERBAHÇE 2959-149	
1966	MELİH KORAY	SELAHATTİN BEY APARTMANI	CAFERAĞA 117-5	
1966	MELİH KORAY	YONCA APARTMANI	CAFERAĞA 131-18	
1967	HAYRİ AYBAR	SÖNMEZLER APARTMANI	CAFERAĞA 76-9	
1967	ÜNVER BOZBAY	DAĞA APARTMANI	CAFERAĞA 76-1	
1967	FÜRUZAN GAMSIZ	TEVFİK TAŞÇI APARTMANI	CAFERAĞA 76-2	
1967	BÜLENT ULUÇ	BAĞDAT APARTMANI	CADDEBOSTAN 2983/58	
1967	LÜTFİ ZEREN	TANAY APARTMANI	CAFERAĞA 111-40	
1968	NUSRET NURDAN EREN	AĞA APARTMANI	SUADIYE 345-6	
1968	YÜKSEL UMUTER	SABUR SAMİ BEY APARTMANI	CAFERAĞA 79-10	
1968	MELİH KORAY	BORA APARTMANI	CAFERAĞA 139-2	
1969	ATAY ALİYAZICIOĞLU	CEMILE APARTMANI	SUADIYE 330-52	
1969	YILMAZ KARAGÖZ	SEMA APARTMANI	CADDEBOSTAN 1166/11	**ÇİZGİSEL**
1969	ERGİN GÖMÜÇ	KANARYA APARTMANI.	SUADİYE 341/5	
1969	DOĞAN AYKOL	DEĞER APARTMANI	BOSTANCI 3196-87	
1969	DOĞAN AYKOL	GÜNDÜZ APARTMANI	FENERBAHÇE 1095-149	
1969	MELİH KORAY	BULGURLU APARTMANI	CAFERAĞA 123-5	
196?	MUAMMER GEREKLİ	GEREKLİ APARTMANI	SUADİYE 340-3	
196?	MELİH KORAY	RÜYAM APARTMANI	CAFERAĞA 1198-34	
196?	MELİH KORAY	UZUNAL APARTMANI	CAFERAĞA 131-19	
196?	MELİH KORAY	AYLİN APARTMANI	CAFERAĞA 123-1	
196?	MELİH KORAY	SADIKLAR APARTMANI	RASİMPAŞA 997-15	
1970	ERGÜN GÜNAYDIN	BEŞPINAR APARTMANI	CAFERAĞA 76-8	
1970	KAMER ŞAHBAZ	CİHAN APARTMANI	CAFERAĞA 140-38	
1970	DOĞAN AYKOL	BELVÜ APARTMANI.	FENERBAHÇE 279-14	
1970	MELİH KORAY	SUNER APARTMANI	BOSTANCI 3205-10	
1971	ERCÜMEND ÜNLÜ - ERGUN ERŞAHİN	İDİL APARTMANI	CADDEBOSTAN 367-28	
1972	YAVUZ ÜNAL/ÖNAL	KAMAY APARTMANI	CAFERAĞA 76-7	
1972	KENAN ARASAN	AKÖR(EN) APARTMANI	SUADİYE 329-10	
1973	ERBİL TÖRE	KERİMOĞLU APARTMANI	CADDEBOSTAN 3113-82	
1973	NUSRET NURDAN EREN	ÜNSAL APARTMANI	CADDEBOSTAN 367-95	
1974	NURHAN KALPAKÇIOĞLU	KURT APARTMANI	CAFERAĞA 76-3	
1974	NURHAN KALPAKÇIOĞLU	GÜL APARTMANI	CAFERAĞA 76-6	
1974	MELİH KORAY	ÖZLÜ APARTMANI	SUADİYE 332-6	
1975	MARUF ÖNAL	KAPLANCALI APARTMANI	SUADİYE 343-7	
1975	NİZAMETTİN ÖZBEK	BİNBİR APARTMANI	CAFERAĞA 77-4	
1976	KEMAL SALMAN	HEPER APARTMANI	GÖZTEPE, 3113-82	
1977	SELAHATTİN ORUK	SAHİL APARTMANI	CADDEBOSTAN	
1978	MELİH KORAY	MEHTAP APARTMANI	CAFERAĞA 79-2	
1978	DERVİŞ AYDENİZ	KOSİF APARTMANI	CADDEBOSTAN 412-31	
1979	YILMAZ KARAGÖZ	PRENSES PALAS APARTMANI	FENERBAHÇE 1235-104	
1979	ŞADİ ADIGÜZEL	BABADAN APARTMANI	CAFERAĞA 1288-97	
1979	BEHRUZ ÇİNİCİ- ALTUĞ ÇİNİCİ	SUBAŞI APARTMANI	CAFERAĞA 79-3	
197?	İBRAHİM PAŞALIOĞLU	YILMAZ APARTMANI	CAFERAĞA 1288-89	

1962	MELİH KORAY	KORUR APARTMANI	OSMANAĞA 1-27	APLİKE
1962	MELİH KORAY	GÖKPALAS APARTMANI	ZÜHTÜPAŞA 577-4	
1967	MELİH KORAY	İBEM APARTMANI	SUADİYE 531-29	
1973	KEVORK TELFEOĞLU	HARPUT APARTMANI	BOSTANCI 3207-50	
1975	DEMİR ŞAMNU	ÇİFTE HAVUZLAR APARTMANI	GÖZTEPE 414-21	
1976	ATAY ALİYAZICIOĞLU	KARAKAZAN APARTMANI	CADDEBOSTAN 367-10	
1979	NECDET HAYAT	GUNEYSU APARTMANI	CADDEBOSTAN 1106-186	
1966	MELİH KORAY	AKYILDIZ APARTMANI	SUADİYE 349-61	GRİDAL
1966	MELİH KORAY	DİLMAN APARTMANI	SUADİYE 419-52	
1967	ERCÜMEND ÜNLÜ - ERGUN ERŞAHİN	AŞİYAN APARTMANI	FENERBAHÇE 278-7	
1969	ERCÜMEND ÜNLÜ - ERGUN ERŞAHİN	MANOLYA APARTMANI	ERENKÖY 1212-32	
1973	NUSRET NURDAN EREN	NÜZHET AKÇA APARTMANI	FENERBAHÇE 1148-29	
1969	DOĞAN AYKOL	HİSAR APARTMANI	FENERBAHÇE 1095-150	DÜZLEMSEL
1974	İBRAHİM PAŞALIOĞLU	NİL APARTMANI	CAFERAĞA 1288-68	
1979	BEHRUZ-ALTUĞ ÇİNİCİ	SUBAŞI APARTMANI	CAFERAĞA 79-3	
1956	MUAMMER GEREKLİ	BEYLERBEYİ APARTMANI	GÖZTEPE 424-39	KARMA
1965	NİŞAN YAUBYAN	NO:25	CAFERAĞA	
1966	MELİH KORAY	ERENKÖY PALAS	ERENKÖY 367-85	
1966	MELİH KORAY	SEDEN APARTMANI	ZÜHTÜPAŞA 711-2	
1967	BÜLENT KOCAİNAN	ORTAÇLAR APARTMANI	CADDEBOSTAN 1099-108	
1967	MELİH KORAY	BASIN APARTMANI	GÖZTEPE 391-18	
1968	YALÇIN ÇIKINOĞLU	ADA APARTMANI	ERENKÖY 1166-8	
1968	MELİH KORAY	GEZİ APARTMANI	CAFERAĞA 1288-59	
1968	MELİH KORAY	ÇİZMECİOĞLU APARTMANI	GÖZTEPE 400-46	
1969	İSMET ERKÖK	UZAY APARTMANI	ERENKÖY 830-10	
1969	MELİH KORAY	YEŞİL APARTMANI	ERENKÖY 1215-55	
1969	MELİH KORAY	HAYIRLI APARTMANI	BOSTANCI 320-30	
1969	GAYYUR TEZCANLI	GÖZE APARTMANI	ZÜHTÜPAŞA 1148-142	
1970	MELİH KORAY	HUZUR APARTMANI	CAFERAĞA 1165-46	
1970	ERGİN GÖMÜÇ	MANZARA APARTMANI	CAFERAĞA 78-1	
1970	MUAMMER GEREKLİ	İNCİ APARTMANI	SUADİYE 324-11	
1971	MELİH KORAY	SAHİL APARTMANI	ZÜHTÜPAŞA 1112-240	
1972	REMZİ ÜLKER	MARMARA APARTMANI	FENERBAHÇE 2957-216	
1973	MELİH KORAY	BAŞAK APARTMANI	FENERYOLU 419-62	
196?	MELİH KORAY	GÜL APARTMANI	BOSTANCI 3207-68	
1967-69	ATAY ALİYAZICIOĞLU	EBRU APARTMANI	CAFERAĞA 1273-40	
197?	ATAY ALİYAZICIOĞLU	URSA-CELILOGLU APARTMANI	FENERBAHÇE 3097-206	

Aşağıdaki görselde dijital olarak oluşturulan örneklerin konumları görülmektedir (Şekil 1). Bu 12 örnek üzerinden ortaya koyulan tipoloji bağlamında apartmanların korkulukları yorumlanmaktadır. Apartmanların konumları Kadıköy, Moda'dan Bostancı'ya kadar çeşitlenmektedir. Korkulukların görselleri yazarların çektikleri fotoğraflara ek olarak oluşturulan yeni çizimler ile desteklenmiştir. Örnekler çizgisel, aplike, gridal, düzlemsel ve karma korkuluklar olarak ele alınmıştır.

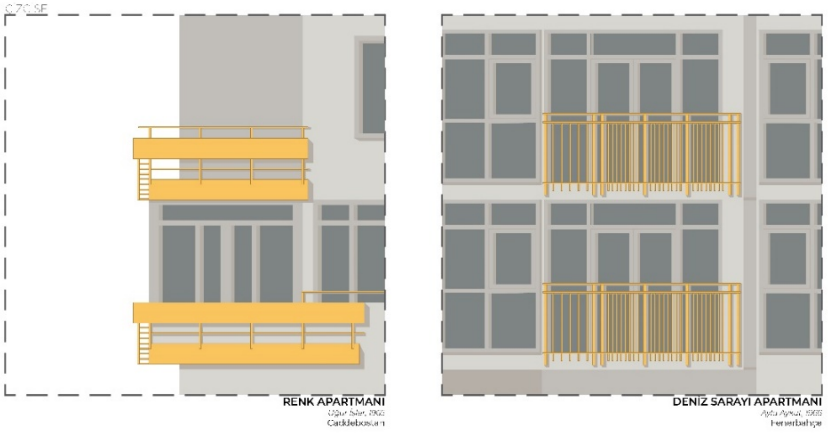

Şekil 1. Seçili yapıların konumunu gösteren harita
(Yazarlar, 2022; bu kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

İlk grup olan çizgisel balkon korkuluk sistemlerine bakıldığında kare, dikdörtgen ya da dairesel vb. farklı kesit, kalınlık, malzeme, renk ve dokularda üretildikleri anlaşılmaktadır (Şekil 2a ve 2b). Ayrıca, bu gruptaki örneklerin bazılarında yatay ve dikey yöndeki hatlarda farklı boyutlandırma örneklerinin kullanıldığı görülür. İkinci grup olarak belirlenen aplike balkon korkuluklarını çizgisel olanlardan ayıran temel fark metal bir yüzeyin dikey korkulukların arasına ya da önüne yerleştirilmesidir (Şekil 3a ve 3b). Bu yüzeylerin formu, bir araya geliş ve kullanılış biçimi kimi zaman geometrik kimi zaman figüratif bir desen oluşturmaktadır. Gridal balkon korkuluğu tipinde ise tasarımcının farklı varyasyonlarda gridal çerçeve sistemleri ürettiği görülür (Şekil 4a ve 4b). Burada, gridler genellikle korkuluk sınırlarını belirleyen büyük bir çerçevenin içinde yer alır. Örneklerin bazılarında bu çerçeveler bir kafes haline gelecek kadar sıklaşır ve cephede genişler. Düzlemsel korkuluk tiplerindeki genel tasarım yaklaşımı ise farklı yönlerdeki düzlemlerin cephe organizasyonunu daha dinamik hale getirecek şekilde kullanılmasıdır (Şekil 5a ve 5b).

Şekil 2a ve 2b. Çizgisel balkon korkuluğu örnekleri (sırasıyla); Renk Apartmanı (Uğur İşler, 1965, Caddebostan) ve Deniz Sarayı Apartmanı (Ayla Aykut, 1966, Fenerbahçe) (Kaynak: Yazarların arşivi)

Şekil 2c ve 2d. Renk ve Deniz Sarayı Apartmanları'nın balkon korkuluklarının çizimleri (Yazarlar, 2022; bu kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

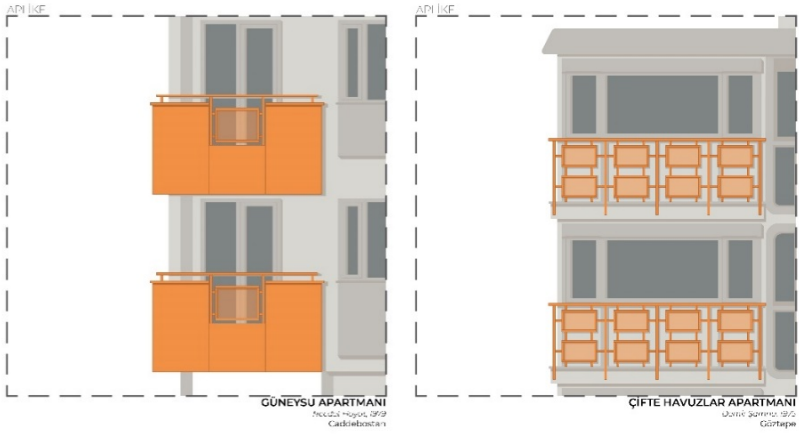
Renk Apartmanı ile Deniz Sarayı Apartmanı'nın korkuluk sistemleri çizgisel balkon korkuluklarına örnek olarak gösterilebilir (Şekil 2a ve 2b). Renk Apartmanı'nın balkon korkuluğu tasarımında çizgisellik farklı yönlerde ve farklı kesit ve boyutlarda kullanılırken Deniz Sarayı Apartmanı'nda ise pek çok farklı örnekte de görülebilen düşey vurgunun tercih edildiği görülmektedir (Şekil 2c ve 2d).

Güneysu Apartmanı ve Çiftehavuzlar Apartmanı'nın balkon korkuluk sistemleri ele alındığında her ikisinde de aplike korkuluklara rastlanır (Şekil 3a ve 3b). Buradaki ilk örnekte beton malzeme ile cephede bir doluluk yaratılırken bu doluluğa yarı şeffaf bir düzlem entegre edilmiş ve korkuluğun başlangıç hizasında ince çizgisel bir hatta yer verilmiştir. İkinci örnekte ise

aplike yüzeyler birbirlerine modüler bir şekilde bağlanmıştır. Şeffaf olan bu yüzeyler ilk örneğe göre balkonun dış mekan ile bağlantısını koparmazken günümüzdeki kullanımında camekan ile kapatıldıkları için iç mekanın bir parçası haline gelmiştir (Şekil 3c ve 3d).

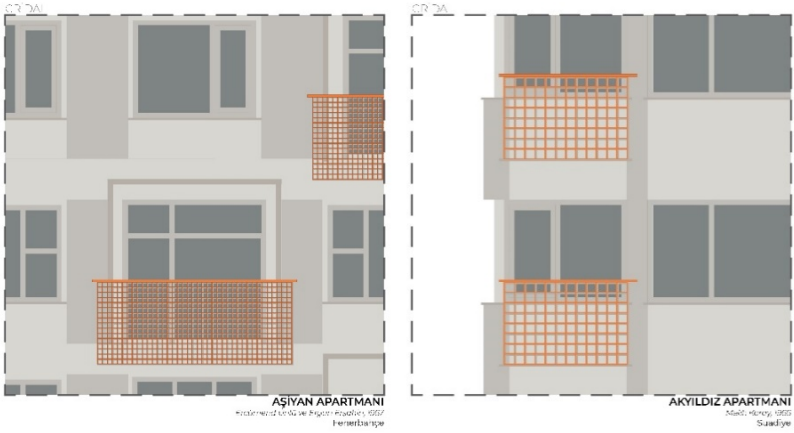
Şekil 3a ve 3b. Aplike balkon korkuluğu örnekleri (sırasıyla); Güneysu Apartmanı (Necdet Hayat, 1979, Caddebostan) ve Çifte Havuzlar Apartmanı (Demir Şamnu, 1975, Göztepe) (Kaynak: Yazarların arşivi)

Şekil 3c ve 3d. Güneysu ve Çifte Havuzlar Apartmanları'nın balkon korkuluklarının çizimleri (Yazarlar, 2022; bu kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Şekil 4a ve 4b. Gridal balkon korkuluğu örnekleri (sırasıyla); Aşiyan Apartmanı (Ercümend Ünlü ve Ergun Erşahin, 1967, Fenerbahçe) ve Akyıldız Apartmanı (Melih Koray, 1966, Suadiye) (Kaynak: Yazarların arşivi)

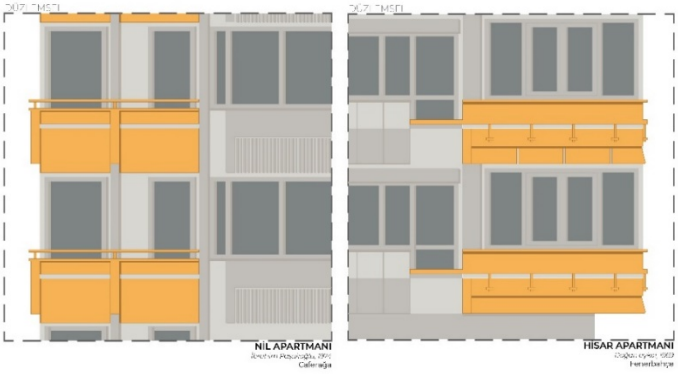
Şekil 4c ve 4d. Aşiyan ve Akyıldız Apartmanları'nın balkon korkuluklarının çizimleri (Yazarlar, 2022; bu kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Üçüncü grup olan gridal kullanıma örnek olarak Aşiyan Apartmanı ve Akyıldız Apartmanı gösterilebilir (Şekil 4a ve 4b). Bu iki örnekte gridal korkuluklar cephe kurgusunun aktif bir parçası haline getirilmiştir. İlk örnekte cephede balkon hizalarının farklılaşması üzerine eklenen bu gridal öğeler cepheyi olduğundan daha dinamik bir hale getirmiştir. İkinci örnekte ise balkon yüzeyleri hem daha küçüktür hem pencere hizasına kadar beton devam

etmektedir. Bu betonun ön kısmına takılan gridal çerçeveler balkonun okunabilirliğini artırırken aynı zamanda da cephenin monotonluğunu kırmaktadır (Şekil 4c ve 4d).

Şekil 5a ve 5b. Düzlemsel balkon korkuluğu örnekleri (sırasıyla); Nil Apartmanı (İbrahim Paşalıoğlu, 1974, Caferağa) ve Hisar Apartmanı (Doğan Aykol, 1969, Fenerbahçe) (Kaynak: Yazarların arşivi)

Şekil 5c ve 5d. Nil ve Hisar Apartmanları'nın balkon korkuluklarının çizimleri (Yazarlar, 2022; bu kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Düzlemsel balkon korkuluğu örneklerine sahip olan Nil Apartmanı ve Hisar Apartmanı'nın korkulukları incelendiğinde her ikisinde de farklı düzlemlerin dolu-boş ilişkisi yaratacak şekilde farklı yönlerde kullanımı ile heykelsi bir tutum aracılığıyla bir araya getirildiği görülür (Şekil 5a ve 5b). Her iki örnekte de bu durumun çeşitli renk kullanımları ile vurgulandığı anlaşılmaktadır. Hisar Apartmanı'nda diğer örneklerden farklı olarak balkon korkuluğu

cephedeki diğer öğelere de entegre edilmeye çalışılmış ve böylece daha kapsayıcı bir bütünlük elde edilmiştir (Şekil 5c ve 5d).

Bu farklı kategoriler, kimi tasarımlarda tek başlarına kimilerinde ise bir kompozisyon oluşturacak ve bütünlük sağlayacak şekilde bir arada kullanılmıştır. Örneklem dahilinde seçilen 100 yapının balkon korkulukları analiz edildiğinde, daha dinamik cephelerde genellikle farklı tiplerde korkulukların bir araya getirildiği karma kullanımlar görülmüştür. Bu kullanımlarda genellikle düzlemsel ve çizgisel elemanların bir araya getirilerek cephe kurgusunda boyut, kesit ve form üzerinden bir çeşitlilik üretilerek cephenin dinamizm kazanması hedeflenmiştir.

Aşağıda, bu kullanıma ilişkin dört örneğe yer verilerek korkuluk tiplerinin nasıl bir araya getirildiği ve bu sayede görsel olarak nasıl bir çoğulluk elde edildiği sorgulanmaktadır. İlk örnek olan Beylerbeyi Apartmanı'nda (Şekil 6a) düzlemsel ve çizgisel korkuluk tipleri farklı yönlerde, kesitlerde, renklerde, dokularda ve malzemelerde bir araya getirilmiştir (Şekil 6c). Burada korkuluk öğesi tasarlanırken çiçeklik unsuru da tasarımın bir parçası haline getirilmiştir. Böylece çiçekliğin üç boyutlu yapısı ve dokusu sayesinde cephe farklı bir dinamizm kazanmıştır.

Ursa-Celiloğlu Apartmanı'nda ise betonarme ile oluşturulan farklı renkteki kısmi düzlemsel parçaların arasına getirilen gridal sistemli korkuluklar ile bütünlük sağlanmıştır (Şekil 6b). Burada düzlemsel parçanın cephenin sınırlarını aşması ile üçüncü boyutta cepheye bir hareket getirdiği görülmektedir (Şekil 6d).

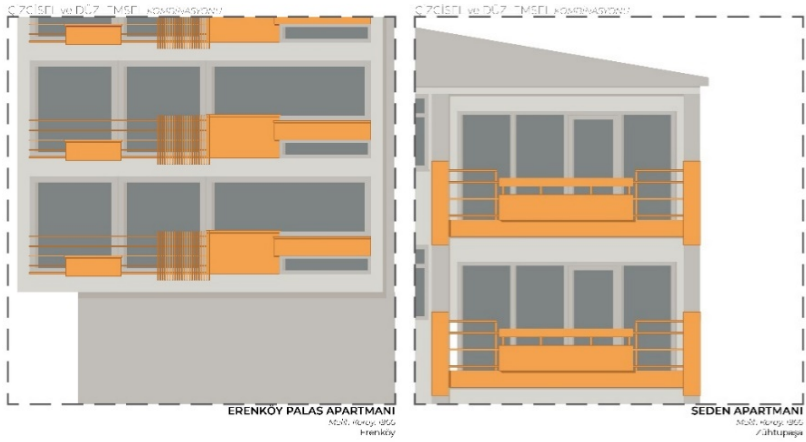
Şekil 6a ve 6b. Çizgisel ve düzlemsel korkulukların bir arada kullanılışına örnekler (sırasıyla); Beylerbeyi Apartmanı (Muammer Gerekli, 1956, Göztepe) ve Ursa-Celiloğlu Apartmanı (Atay AliYazıcıoğlu, 1970'ler, Fenerbahçe) (Kaynak: Yazarların arşivi)

Şekil 6c ve 6d. Beylerbeyi ve Ursa-Celiloğlu Apartmanları'nın balkon korkuluklarının çizimleri (Yazarlar, 2022; bu kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Şekil 7a ve 7b. Çizgisel ve düzlemsel korkulukların kombinasyonuna örnekler (sırasıyla); Erenköy Palas Apartmanı (Melih Koray, 1966, Erenköy) ve Seden Apartmanı (Melih Koray, 1966, Zühtüpaşa) (Kaynak: Yazarların arşivi)

Şekil 7c ve 7d. Erenköy Palas ve Seden Apartmanları'nın balkon korkuluklarının çizimleri (Yazarlar, 2022; bu kaynak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Erenköy Palas Apartmanı korkulukları bağlamında incelendiğinde burada da çizgisel ve düzlemsel örneklerin bir arada kullanıldığı karma bir kullanım görülür. Bu örnekte, çizgisel elemanlar farklı doğrultularda, farklı sıklıklarda ve kesitlerde kullanılırken düzlemsel olarak da yine farklı boyutlarda betonarme unsurların cephe sisteminde yer aldığı görülür. Bazıları çiçeklik olarak kullanılan bu unsurlar farklı derinlikleri ile cephede yer alır. Öte yandan hem çizgisel elemanlar hem de düzlemsel olanların katlar arasında kaydırmalı bir biçimde kullanıldıkları görülür. Bu bağlamda Erenköy Palas Apartmanı'nın korkuluk tasarımı ile oldukça dinamik bir yanı olduğu söylenebilir (Şekil 7a ve 7c). Seden Apartmanı örneğinde de benzer şekilde hem düzlemsel hem de onları cepheye eklemleyen çizgisel korkuluk öğelerinin birlikte kullanıldığı karma bir sistem vardır. Burada da yine çiçeklik öğesine yer verilmiş ve bu öğenin yatay elemanlarla balkonun yanlarındaki beton düzlemlerle birleştirildiği bir tasarım dili oluşturulmuştur (Şekil 7b ve 7d).

Bulguların Analizi

Örneklem kapsamındaki balkon korkulukları karşılaştırmalı analiz yöntemi ile incelendiğinde farklı tipolojilerin kombinasyonu ile oluşan kullanımların genellikle daha dinamik ve özgün bir dile sahip oldukları görülmüştür. Bu yaklaşım, mimarlara volümetrik bir cephe organizasyonu kurgulamak açısından yardımcı olurken yapının karakterinin vurgulanmasını da sağlar. Tekrara dayalı olan korkuluk tasarımlarında kurgulanan ritim ve düzen kimi

zaman cepheyi daha da monotonlaştırırken bu tekrarı bozan ve farklı malzeme, doku, renk, form ile çeşitli detayları bir araya getiren çözümlerin olduğu cephelerde dinamizm dikkat çeker. Sonuç olarak korkuluk sistemlerinin tasarımlarının bize dönemin mimarlık pratiği ve bu dönemde izlenen estetik detaylar hakkında bilgi verdiği düşünülebilir. Hatta bu sayede çalışma kapsamında ele alınan örneklem bağlamında, bahsi geçen dönemde sıklıkla kullanılan mevcut malzemelerin neler olduğunu anlamak, yapım ve üretim teknolojileri hakkında fikir sahibi olmak da mümkündür. Ayrıca, korkuluk sistemleri sayesinde mimarların birlikte çalıştıkları ustaların bilgi ve deneyimleri hakkında da bir takım fikirler üretilebilir.

Tartışma ve Sonuç

Balkon korkulukları yapıların kamusal ve kentsel yüzleri olan dış cephelerinin önemli bir parçası olarak dikkat çeken tasarım öğelerindendir. Bu öğeler özellikle 1950'li yılların başında modernist mimarlığın tasarım dilinde pek çok örnekte plan ve cephe organizasyonu bağlamında karşılaşılmaya başlanılan benzerlik üzerine daha önemli hale gelir. Kimi tasarımcılar yapılara ve cephelerine özel bir karakter ve kimlik kazandırabilmek adına çözüm arayışına girmiş ve bazı cephe elemanlarının detaylarını vurgulamaya başlamıştır. Bu çalışma, balkon korkuluklarını yapı cephelerinin algılanmasının önemli bir parçası olarak ele almakta ve bu öğelerin yapıların mimarileri yoluyla öne çıkmaları için kullanılan önemli bir yol olarak okumaktadır. 1960-1980 yılları arasında Türkiye'deki konut yapılarının önemli bir temsilcisi olan apartmanların cepheleri, bu çalışma kapsamındaki örneklem üzerinden incelendiğinde, mimarların tasarladıkları yapıları -muhtemelen- diğerlerinden ayrıştırmak ve çekici hale getirmek adına özenli bir biçimde korkuluk sistemlerine odaklandıkları görülür. İstanbul, Kadıköy bölgesindeki konut yerleşimleri apartmanlar bağlamında balkon korkulukları üzerinden incelendiğinde, yukarıda bahsi geçen özenli detayların ve çeşitliliğin gözlemlendiği söylenebilir. Bu çeşitlilikle birlikte yapılan saha araştırması, korkuluk dilinin ve yapım yöntemlerinin birbirinden çok ayrışmadığını, bir takım benzerliklerin okunabildiğini ortaya koyar. Bu ortaklıklarda, teknoloji ve malzemenin etkisinin de olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla gelişmemiş yapım sistemleri, yetersiz inşaat teknolojileri ve malzeme kısıtları gibi hususların izin verdiği ölçüde tasarım dilindeki çeşitlilik arasında bir takım benzer organizasyon biçimleri de göze çarpmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen hususlar ayrıca mimarların yapılara ilişkin balkon korkulukları dışında da pek çok detayı tasarlamak durumunda kaldıkları ve

bütüncül bir anlayış benimsedikleri söylenmelidir. Korkuluk tasarımlarında mimarlara ek olarak usta ve zanaatkarların rolü de azımsanamaz. Bu kişilerin bilgi birikimleri ve deneyimleri sayesinde bahsi geçen dönemi ayrıştıran bir korkuluk tasarımı reperturarı oluşturmuştur. Bu dönemde tamamen el işçiliğine dayanan bu tasarım anlayışı ilerleyen yıllarda standartlaşarak ne yazık ki ortadan kaybolmuş ve bu nedenle yapı cephelerinde özgün bir imza halini alan korkuluk tasarım anlayışı adeta yok olmuştur. Bu özellikli tasarım dilinin yok olmasının yine bir standartlaşma sürecinin başlamasına işaret ettiği söylenebilir.

Bu nedenle, çalışma kapsamında seçili örnekler üzerinden balkon korkuluklarının tasarım biçimlerine ilişkin bir tipoloji oluşturulmuş ve korkuluklar çizgisel, aplike, gridal, düzlemsel olmak üzere kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Ayrıca, çalışmada bu biçimlerin bir aradalığından doğan karma tipoloji de örnekler aracılığıyla ele alınmıştır.

1960-1980 aralığında modern mimarlıkta yapı cephelerinde bir tür arayışa dönüşen balkon korkuluğu tasarımı bu çalışmada Kadıköy bölgesi üzerinden incelenirken modern mimarlık kapsamında hafızamıza kazınan yapıların çoğunun korkulukları bağlamında özel detaylar sunan örnekler oldukları görülmüştür. Bu çalışmadan önce konuya ilişkin yapılan Ankara Balkon Korkulukları isimli bilimsel araştırma projesi ile 1950-1975 aralığına tarihlenen pek çok örnekteki korkuluklar incelenmiş ve konuya dikkat çekilmeye başlanmıştır. Bu çalışma kapsamında ise İstanbul'un Kadıköy ilçesinde konumlanan apartmanlardan yapılan bir seçki ele alınmıştır. Bu iki güncel çalışma, korkuluk tasarımlarında ortak özelliklerin olduğunu ve bu bağlamda balkon korkulukları tasarımında belli kriterlerin dikkate alındığını ortaya koymaktadır. Bu noktada, ileriki çalışmalarda farklı kentlere ya da bölgelere odaklanan benzer araştırmaların yapılması önerilmektedir. Böylece Türkiye'de bu dönemde modern mimarlık pratiği ürünü olan apartmanların önemli bir öğesi olan balkon korkuluklarının tasarım dili daha da kapsayıcı bir biçimde ele alınabilir; ortak ve farklı noktalar vurgulanabilir. Ayrıca, ustaların ve zanaatkarların tasarım ve uygulama aşamalarındaki rol ve katkılarının derinlemesine anlaşılabilmesi önemli olduğundan bu figürlerle yapılan sözlü tarih çalışmalarının artırılması önerilebilir. Dolayısıyla, tasarımcılar dışındaki figürlerin tasarım ve üretim süreçlerinde etraflıca temsil edilmeleri mümkün olabilir.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2644-2676 **DOI:**10.31198/idealkent.1137878

Extended Abstract

The Analysis of Balcony Railings as a Significant Façade Element in 1960-1980 Istanbul, Kadıköy Residential Architecture

*

Hande Tulum Okur
ORCID: 0000-0002-2624-4025

Efsun Ekenyazıcı Güney
ORCID: 0000-0002-2575-5624

Standardization and monotony are detected in the post-war architectural practice of many countries affected by the destruction culture of the World War II. Even if Turkey was not effected highly from the war, it was influenced by the process through social, economical and political terms. So, these reflections of the war, in the context of architectural practise were deeply observed in Turkey. Therefore, it is possible to witness the global experience of an accelerated construction process in Turkey too. It can be argued that the new buildings which were constructed in this era did not represent a unique identity and architectural features that distinguish them from others. In the mean time, art & architecture synthesis and a specific design language in façade organization were employed by some architects in order to prevent standardization & monotony risks in architecture in Turkey. The above-mentioned design language in façade organization was created through patterns, textures, the use of different colors, materials & techniques. In this design language, balcony railings came to the fore as a part of the urban face of the building in public space.

In the context of this study, balcony railings are considered as a notion of modernisation in architecture and this topic is highlighted through the architectural production of Istanbul. This study also tries to bridge the gap in the literature on balcony railings in Istanbul.

Primarily, a literature review on post-war residential culture of Turkey is conducted in a chronological way, especially 1960-1980 period is highlighted.

Geliş Tarihi *Received Date:* 29.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 14.12.2022

Kadıköy is a region that hosts many different dwelling designs of many architects within that productive period in terms of residential culture. Here, it should be underlined that architects are responsible of the design of technical details as well. This wass related with the fact of the lack of materials and not sufficient production technologies in the spesific era. In addition to the architects, masters, craftsmen and contractors could design and construct buildings. So there were not any severe limitations than. This led many buildings with similar plans and façade organizations. Due to this fact, many architects wanted to come up with distinguished designs, experimentive approaches so that their designs could be differentiated from the buildings of others. Eventually, the designs of these architects had emphasized noteworthy details in design and production in many levels just like a holistic art piece. Most of these details are related with façade organization such as doors, windows, volumetric, rhythmic compositions, combination of different and various materials and typography design for the names of the apartments. In addition to the architects, craftsmen with outstanding skills in production should be mentioned too. It may be also claimed that some of these details could even belong to craftsmen or they may show a collaboration between the designer and the craftsman. Balcony railings should be considered as a part of these noteworthy details as well. In overall, by the help of these details, a formal and visual language is created in this era and a specific common identity is invented for the buildings of 1960-1980 period.

In this study which uses purposive sampling method, a typology that shows the variation of design approaches of balcony railings is introduced. For, the creation of this typology, firstly field trips to different regions of Kadıköy (Caferağa, Suadiye, Fenerbahçe, Erenköy, Feneryolu, Bostancı, Zühtüpaşa, Göztepe) are organized & buildings with attractive balcony railings are documented through photographs. These 173 buildings are examined in Kadıköy Municipality Archive & the construction dates of these buildings are clarified. Afterwords, among these buildings 100 samples dating back to 1960-1980 period are selected through their prominent balcony railing designs. Here, the construction dates of the buildings, the names of the designers (Doğan Aykol, Ercüment Ünlü, Ergun Erşahin, Erbil Töre, Atay Aliyazıcıoğlu, Ayla Aykut) and the original drawings are found. A categorization is created in order to emphasize the variations & similarities in the design language of balcony railings. In this categorization, it is focused on the aspects of form and composition, not materials. In the context of this study, four different categories (linear,

applique, gridal and planar) came forward. In the cases, it is realized that sometimes more than one category is used in the designs of balcony railings. This one is called as mixture. Two examples for each category are analyzed through the digital drawings of the balcony railings. So, the variety of the design in this architectural element in this specific period is visually represented. Here, its should be clarified that balcony railing design is not an ornamental design approach, it is a part of the attentive architectural design language of the designers.

When the balcony railings of selected cases are examined in this study, it is observed that mixture typology/use creates a dynamic effect through the notions of form, color, material and texture in façade organization. Since balcony railings give hints about the above-metioned notions, common materials and production techniques of the era can be understood. Also, it is possible to sense the knowledge and experience of the craftsmen through the structural systems of the balcony railings. Unfortunately, in time, especially, in 1980s, these noteworthy designs, a design focus on architectural details started to lose its effect. Therefore, it is possible to mention standardization again but in another sense.

Consequently, this study which focuses on the balcony railings of selected apartment buildings in 1960-1980 period show common features and a variation at the same time. So, it is suggested that examples from other cities of Turkey could be examined and a deeper and detailed research could be employed.

Kaynakça/References

Aktuğlu,Y.K. (2017). Melih Birsel Kamhi Apartmanı ve taşıyıcı sistemde çelik malzeme kullanımının mimari tasarıma etkileri. N. M. Cengizkan ve A. Cengizkan (Ed.), *Haluk Baysal - Melih Birsel Rasyonalizmi: 20. Yüzyılın İkinci Yarısında Mimarlık Pratiği* içinde (ss. 119-123). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Altan, E. (2021). Ankara balkon korkulukları röportaj serisi: Kimlik. 16 Nisan 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=KIaRZibj_iw adresinden erişildi.

Aru, K.A. vd. (1995). *Anılarda mimarlık.* İstanbul: YEM.

Balamir, A. (2003). Mimarlık ve kimlik temrinleri- I: Türkiye'de modern yapı kültürünün bir profili. *Mimarlık Dergisi,* 313, 18-23.

Bancı, S. (2021). *Mimar Nejat Ersin.* Ankara: Mimarlar Derneği 1927.

Bayraktar, N. (2021). Ankara balkon korkulukları röportaj serisi: Süsleme. 16 Nisan 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=3o0pvjsGTQk&ab_channel=AnkaraBalkonKorkuluklar%C4%B1 adresinden erişildi.

Bayraktar N., Batuman B. ve Ayhan E. (2014). *Sivil Mimari Bellek Ankara 1930-1980.* Sergi kataloğu, Ankara: VEKAM Yayınları.

Bilgin, D. C (4 Eylül 2007). Kılıçoğlu Toprak İşleme Fabrikası, *Hürriyet Gazetesi.* https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ataturk-un-rezil-olmayalim-diye-kurdurdugu-fabrika-torenle-kapandi-7213812 adresinden erişildi.

Bozdoğan, S. (2018). Turkey's postwar modernism: A retrospective overview of architecture, urbanism, and politics in the 1950s. M. Gürel (Ed.), *Mid-century modernism in Turkey* içinde (ss. 9-27). Londra: Routledge.

Bozdoğan, S. ve Kasaba, R. (1998). *Türkiye'de modernleşme ve ulusal kimlik.* İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Çalışkan, B. (2019). *İstanbul'da yaşayan bir grup Arnavut kökenli göçmenin göç deneyimleri ve vatandaşlık algıları.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Cengizkan, A. (2021). Ankara balkon korkulukları röportaj serisi: Malzeme/Teknoloji Betonarme. 16 Nisan 2022 tarihinde, https://www.youtube.com/watch?v=KUjgVM0pUg4 adresinden erişildi.

Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya topraklarından Türkiye'ye göçler ve nedenleri. *Bilig*, 41, 83-104.

Çelik, Z., Özden, E. ve Yönder, A. (1979). Konuşan mimarlık, dinlenen mimarlık, Bağdat Caddesi'nden örneklerle. *Çevre Dergisi*, 4, 63-70.

Doğanay, F. (1996). *Türkiye'ye göçmen olarak gelenlerin yerleşimi.* Devlet planlama teşkilatı raporu. 12 Mart 2021 tarihinde https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Turkiyeye_gocmen_olarak_gelenlerin_yerlesimi%e2%80%8b.pdf adresinden erişildi.

Ekenyazıcı Güney, E. ve Tulum, H. (2021). 1960-1980 yılları arasının üretken figürlerinden Melih Koray'ın apartman tasarımlarındaki cephe dili. *Megaron,* 16(3), 454-467.

Erkal, N. F. (2016). Bir inşaatın hatırlattıkları meslekte 50 yıl. *Serbest Mimar,* 59, 69.

Erkol, İ. (2009). *Utarit İzgi ve Türkiye'de modern mimarlık.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Ertürk Bölükbaşı, E.A. ve Karataş, E. (2020). Safranbolu'da Cumhuriyet Dönemi konut örnekleri üzerine bir araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 432-455.

Frieling, K. ve Kip, M. (2018). *Preserving the modern – new perspectives on postwar modernist architecture.* 26 Mayıs 2021 tarihinde https://issuu.com/tu_darmstadt_architektur/docs/181009_ptm_issuu_booklet_a5 adrsinden erişildi.

Gökmen, G. (2011). Türkiyede apartmanlaşma süreci ve konut kültürü. *Güney Mimarlık,* 5, 12-16.

Güner, D. (2006). İzmir'de modern konut mimarlığı 1950-2006. *Planlama,* 2006:3, 123-141.

Gürel, M. (2021). Ankara balkon korkulukları röportaj serisi: Kimlik, Süsleme. 16 Nisan 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=9hX-Pq94IVA&ab_channel=AnkaraBalkonKorkuluklar%C4%B1 adresinden erişildi.

Jester, T. (2016). Aluminum finishes in postwar architecture. 14 Şubat 2022 tarihinde https://www.docomomo-us.org/news/aluminum-finishes-in-postwar-architecture adresinden erişildi.

Kahraman, H. (2010). *Türk siyasetinin yapısal analizi 2.* Istanbul: Agora Yayınları.

Kızılkaya, S. (2021). Ankara balkon korkulukları röportaj serisi: Malzeme/Teknoloji. 16 Nisan 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=u22JUL-HQQE adresinden erişildi.

Konuralp, G. (2012). *Mimarlığa emek verenler dizisi V, Mehmet Konuralp*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Kulic, V., Parker, T. ve Penick, M. (2015). *Sanctioning modernism: Architecture and the making of postwar identities*. Texas: Texas Universitesi Yayınları.

Molnar, V. (2013). *Building the state: Architecture, politics, and state formation in postwar Central Europe*. Londra: Routledge.

Şener, M. (2013). *Contractors and contractorship: An analysis of public building constructions in early republican Turkey.* Yayımlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Özkaban, F. (2008). Yitirilen bir modern mimarlık örneği: Karşıyaka Orman İşletme Müdürlüğü 25 Numaralı Hizmet Binası. *Mimarlık*, 341, 57-62.

Özorhon, İ. F. (2008). Mimarlıkta özgünlük arayışları: 1950–60 arası Türkiye modernliği. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Sahtiyanci, E. ve Ceylan, H. (2017). Düzce'de bir modern sivil mimari örneği: 'Öney Evi' ve mimar Çetin Kaya Arsal. *Düzce'de Tarih Kültür ve Sanat*, 1, 253–260.

Sayar, Y. (2006). Mimar Ziya Nebioğlu'nun 1950-1960 yılları arasında Karşıyaka'da gerçekleştirdiği konut çalışmaları. *Ege Mimarlık*, 58, 36-39.

Şenyurt, O. (2002). 1800-1950 yılları arasında İstanbul'da faaliyet gösteren Rum mimarlar. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Şengör, O. ve Barka, S. (2004). *İstanbul'un balkonları.* İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Şumnu, U. (2020). *Mimarlar ve apartmanları: Ankara'da konut/barınma kültüründen örnekler.* İstanbul: KitapYayınevi.

Şumnu, U. (2021). Ankara balkon korkulukları röportaj serisi: Kimlik-2. 16 Nisan 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=j-ut-liqv3g&ab_channel=AnkaraBalkonKorkuluklar%C4%B1 adresinden erişildi.

Şumnu, E. (2017). Sanat eserinde parmak izinin yok oluşunun modern mimari ile ilişkisi. N. Bayraktar (Ed.), *Sivil mimari bellek Ankara 1930-1980* içinde (ss. 233-256). Ankara: VEKAM.

Tanyeli, U. (2007). *Mimarlığın aktörleri, Türkiye 1900-2000.* İstanbul: Garanti Galeri Yayınları.

Tanyeli, U. (2004). *İstanbul 1900-2000 konutu ve modernleşmeyi metropolden okumak.* İstanbul: Ofset Yapımevi Yayınları.

Tulum Okur, H. (2018). *Art and architecture synthesis in Turkey: Between 1950s and 1970s.* Yayınlanmamış doktora tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Türkün, A., Aslan, Ş. ve Şen, B. (2014). 1923-1980 döneminde kentsel politikalar ve İstanbul'da sosyo mekânsal dönüşüm. A. Türkün (Der.), *Mülk, mahal, insan İstanbul'da kentsel dönüşüm* içinde (ss. 45-78). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ultav, Z.T. (2021). Mimari mirası deneyimlemek için etkileşimli dijital sergiler: Ankara balkon korkulukları (1950-1975). 5 Kasım 2021 tarihinde https://www.ankarabalkonkorkuluklari.org/index.php adresinden erişildi.

Ultav, Z.T. (2019). Balcony railings as a representative element of collective memory: Balcony railings of Ankara apartment blocks. *Athens Journal of Architecture*, 5(1), 111-126.

Uz, F. (2019). Alüminyum ile tasarlamak: 1970'lerde Ankara mimarlığında alüminyum. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 75-103.

Yavuz, E. (2015). *An aesthetic response to an architectural challenge: Architecture's dialogue with the arts in postwar Turkey*. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Yıldırım, H. (2021). Ankara balkon korkulukları röportaj serisi: Malzeme/Teknoloji. 16 Nisan 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=5oWTGP_RS0g adresinden erişildi.

Miami Beach Planlama Departmanı, (2018). *Post-war modern Miami modern, Design guidelines*, 23 Nisan 2021 tarihinde https://www.miamibeachfl.gov/wp-content/uploads/2018/05/Mimo-Design-Guidelines.pdf adresinden erişildi.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2677-2701 **DOI:**10.31198/idealkent.1133752

Thermal Comfort Comparison of Different Dwelling Typologies

*

Perihan Çulun[1]
ORCID: 0000-0002-1797-9695

Fatma Kürüm Varolgüneş[2]
ORCID: 0000-0002-3214-4274

Gonca Özer Yaman[3]
ORCID: 0000-0002-0156-3994

Cemre Kılınç[4]
ORCID: 0000-0001-8651-6945

Abstract

Thermal comfort in spaces can be defined as the creation of conditions that will provide the users' living standards. Therefore, it is important to investigate the thermal comfort conditions in different types of dwellings and the design parameters that affect these conditions. In this study, thermal comfort conditions in different dwellings were investigated. In this context, thermal comfort conditions were measured between December 2020 and January 2022 in four selected dwellings in Bingöl, located in a cold climate. Measurements were made in the daylight living areas, night living areas and service areas of these dwellings. Temperature and humidity, air velocity, and radiation temperatures in the spaces were measured by TESTO 480 multi-purpose air conditioner, Hot Wire Anemometer DT8880, and infrared non-contact thermometer, respectively. Tables and graphics created using the data obtained from these measurements were evaluated according to the ASHRAE 55 standard. In the analyses made, the thermal comfort conditions of the dwellings with different typologies were compared. As a result of the study, the design parameters that are effective in the differences between the dwellings were evaluated and it was aimed to reveal a methodology that could guide the new designs to be made.

Keywords: *Thermal comfort, dwelling, ASHRAE standards 55, ISO 7730, Bingöl.*

[1] Assist. Prof., Bingöl University, E-mail: pculun@bingol.edu.tr
[2] Assoc. Prof., Bingöl University, E-mail: fkvarolgunes@bingol.edu.tr
[3] Assist. Prof., Bingöl University, E-mail: gozer@bingol.edu.tr
[4] Lecturer. Bingöl University, E-mail: ckilinc@bingol.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 21.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2677-2701 **DOI:** 10.31198/idealkent.1133752

Farklı Konut Tipolojilerinin Termal Konfor Koşulları Bağlamında Karşılaştırılması

*

Perihan Çulun[5]
ORCID: 0000-0002-1797-9695

Fatma Kürüm Varolgüneş[6]
ORCID: 0000-0002-3214-4274

Gonca Özer Yaman[7]
ORCID: 0000-0002-0156-3994

Cemre Kılınç[8]
ORCID: 0000-0001-8651-6945

Öz

Mekânlarda termal konfor, kullanıcıların yaşam standartlarını sağlayacak koşulların oluşturulması olarak tanımlanabilir. Bundan dolayı farklı tip konutlarda termal konfor koşullarının ve bu koşulları etkileyen tasarım parametrelerinin araştırılması önemli bir konudur. Bu çalışmada farklı tip konutlarda termal konfor koşulları araştırılmıştır. Bu kapsamda soğuk iklim bölgesinde bulunan Bingöl ilinde seçilen dört tip konutta termal konfor koşulları Aralık 2020 ve Ocak 2022 tarihleri arasında ölçülmüştür. Belirlenen bu konutların gündüz yaşama mekânları, gece yaşama mekânları ve servis mekânlarında ölçümler yapılmıştır. Mekânlarda sıcaklık ve nem, hava hızı ve radyasyon sıcaklıkları sırasıyla TESTO 480 çok amaçlı iklimlendirme cihazı, Hot Wire Anemometre DT8880 ve kızılötesi temassız termometre ile ölçülmüştür. Bu ölçümlerden elde edilen veriler kullanılarak oluşturulan tablo ve grafikler ASHRAE 55 standardına göre değerlendirilmiştir. Yapılan analizlerde, birbirinden farklı tipolojilere sahip konutların termal konfor koşulları karşılaştırılmıştır. Çalışmada sonuç olarak, konutlar arasında ortaya çıkan farklılıklarda etkili olan tasarım parametreleri değerlendirilmiş ve yapılacak olan yeni tasarımlar için yol gösterebilecek bir metodoloji ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Termal konfor, konut, ASHRAE standart 55, ISO 7730, Bingöl.*

[5] Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, E-mail: pculun@bingol.edu.tr
[6] Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, E-mail: fkvarolgunes@bingol.edu.tr
[7] Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, E-mail: gozer@bingol.edu.tr
[8] Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, E-mail: ckilinc@bingol.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 21.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

Introduction

Buildings are the primary source of energy consumption in urban space. In most countries, energy use in the building sector represents about one third of the total energy consumption (Synnefa et al., 2007). For example, in 2004 the building sector accounted for 40%, 39% and 37% of the total primary energy requirement in USA, the UK and the European Union (Pérez-Lombard et al., 2008; Yang et al., 2014). In Turkey, also, the building sector has a significant share in energy consumption (Koç et al., 2018). The biggest reason for this energy consumption is the neglect of the climate factor in building designs. The lack of consideration of the climatic factor has led to the need for artificial air conditioning fulfilled by mechanical techniques generally, by consuming fossil fuel or electrical energy. In fact, mechanic solutions put entire countries amid energy consumption growth and economic crisis (Santamouris et al., 2001). In buildings with intense mechanical systems, there is an increasing interest in natural ventilation and passive system applications due to problems related to energy, indoor air quality and the environment (Liping & Hien, 2007). Passive systems that use renewable energy sources play an essential role in the energy efficiency of the building (Yilmaz, 2006; Bouden & Ghrab, 2005; Djamila et al., 2013). Buildings that provide indoor comfort with passive methods consume less energy than buildings that use mechanical systems (Nicol & Humphreys, 2002). Likewise, Chen et al. (2016) stated that the layout of the building, its geometry, and envelop thermo-physics and infiltration & air-tightness significantly affect energy efficiency and building performance. Therefore, it is imperative to develop policies for energy saving measures in building construction activities (Yıldız & Arsan, 2011). The fact that 70-90% of the energy consumption in buildings was for providing thermal comfort has led researchers to diversify studies in this field (Yang et al., 2014; Yildiz, 2014). Some were studied under laboratory conditions, while others were in buildings. The laboratory offers stable and consistent conditions that are impossible in field studies. However, laboratory subjects do not engage in familiar surroundings or usual business activities during the test period. This situation led researchers to field studies (Feriadi & Wong, 2004; Bouden & Ghrab, 2005; Wang, 2006; Becker & Paciuk, 2009). The methods of providing comfort conditions in buildings will be revealed more consistently with field studies on different building types in different regions. Many field studies on thermal comfort have conducted worldwide, but they have mostly conducted in tropical and temperate climate

regions (Malama & Sharples, 1997; Wang, 2006). This study is of great importance because it is a study conducted in a cold climate region. This study was carried out in the province of Bingöl, located in the east of Turkey. Due to its geographical location, Bingöl Province has continental temperate climate characteristics according to the Köppen-Trewartha climate classification. Winter months are cold and snowy, while summer months are generally hot and relatively short. In the last two decades, the lowest temperature in the region has decreased to -25 °C, while the highest temperature has exceeded 42 °C (Özer Yaman et al., 2021). The most important thing to do to provide suitable comfort conditions in buildings is to reduce heat losses. Within the scope of the study, measurements were made in four types of residences (A type- Single-family dwelling, B type-semi-detached dwelling, C type-Apartment type dwelling, D type-Studio apartment dwelling) in the province of Bingöl. In the study, firstly, the literature was reviewed and the scope of the study was revealed. Then, the dwelling samples in Bingöl were examined and four houses with different features and different users were determined. In the study, thermal comfort conditions such as air temperature, relative humidity, airflow velocity, and radiant temperature of these dwellings were measured between December 2020 and January 2022. The data obtained as a result of the measurements were evaluated using tables and graphics, taking into account the thermal comfort ranges given in ASHRAE Standard 55–2004 and ISO 7730 international standards. While the dwelling sector experienced a rapid change after the 2003 earthquake in Bingöl, it was observed that climate data was not taken into account in this new dwelling production process. This study is aimed to raise awareness in new dwelling areas.

Literature Review

In this study, thermal comfort parameters (air temperature, radiant temperature, relative humidity and air flow velocity) were examined. The most general definition of "thermal comfort" is the environmental values in which we feel mentally comfortable (ASHRAE-Handbook, 1989; Peeters et al., 2009; ASHRAE-Standart-55, 2013). Thermal comfort directly affects situations such as the health of residents, productive and effective working conditions in the working environment and feeling more comfortable psychologically. As a result of their studies, some researchers emphasized that people should no longer be passive receivers of a certain thermal environment, but instead the im-

portance of taking an active role in interacting with the environment. These researchers linked thermal adaptation to three processes: behavioural adaptation, physiological adaptation, and psychological habituation (Choi & Yeom, 2019). One of the most important findings of the field studies is that the thermal comfort responses between the natural heating/cooling system and the mechanical system are different (De Dear & Schiller Brager, 2001; Dhaka et al., 2015). Whether the indoor environment is in thermal comfort conditions for users depends on some subjective and objective parameters. Subjective parameters; are parameters such as age, gender, subcutaneous fat and health status that vary from person to person. Objective parameters are air temperature, radiant temperature, relative humidity and air flow velocity, activity level and clothing insulation level. Objective parameters were taken into account in this study. Various studies have been carried out on thermal comfort parameters. For example, Fountain et al. (1996) conducted a study on the effect of relative humidity on thermal comfort. By creating an experimental environment and changing the relative humidity values at different indoor temperatures, they studied the thermal comfort conditions of the subjects at different clothing insulation levels and different activity levels. Jokl (2002) stated in his study that the heat balance of people is not sufficient for thermal comfort and that radiant comfort is needed. For the heat balance of the body, it is necessary to provide radiant heat from the outside and to release heat to the external environment by convection. This is expressed as a physiological state. Çakır (2006) conducted a study on the effect of design parameters on indoor thermal comfort. In the study, design-related parameters such as thermal mass, direction and size of windows, shading and vegetation, which may affect indoor thermal comfort, are discussed. Measurements related to cooling were made and evaluated statistically. Since the building material is the same, it has been determined that the thermal mass effect is approximately the same in the study areas. Schellen et al. (2010) investigated the effects of deviations in ambient temperature and the width of the temperature range on comfort and performance. As a result of their studies, it is stated that although thermal discomfort cannot be eliminated, fluctuations in ambient temperature have a positive effect on performance and operating speed. Yıldız & Arslan (2011) used uncertainty and sensitivity analysis methods on an existing apartment type to analyse the changes in annual heating and cooling energy loads in apartments in hot humid climates and tested the suitability of the parameters. Ulukavak Harputlugil & Harputlugil (2016) determined the relationship between energy efficiency

and user behaviour of a certain type of residence located in four different climatic regions of Turkey. In light of the results obtained from this study, it was stated that there is a need for more detailed studies on user comfort requirements, energy consumption and related behaviour patterns, and the need for quantitative measurements was emphasized. When the studies on thermal comfort are examined, it has been seen that the relationship between housing and thermal comfort has not been examined much. For this reason, it is thought that determining the thermal comfort status by carrying out objective studies in the existing dwellings will be a reference for the new dwellings to be built.

Material and Method

Field of Research

In the study, examinations were conducted in the city of Bingöl, located in a cold climate zone. The city of Bingöl is located in the eastern part of Turkey (Figure 1).

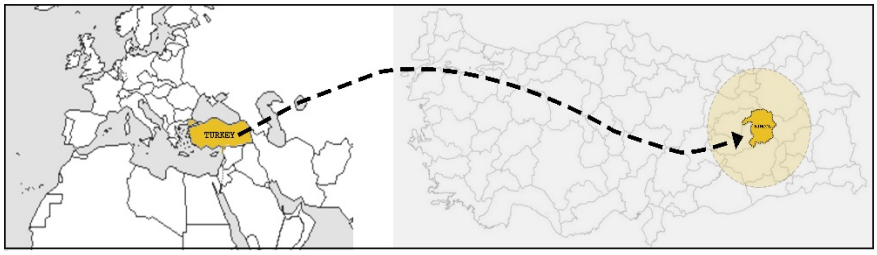

Figure 1. Location of Bingol in Turkey (edited by the authors, 2022)

The study was conducted using two methods: a field study and measurements of thermal comfortable conditions. During the field research, four (4) different dwelling typologies were examined. These are;

a. Single-family dwelling
b. Semi-detached dwelling
c. Apartment type dwelling
d. Studio apartment dwelling

The location of these dwellings in the city of Bingöl is shown in Figure 2.

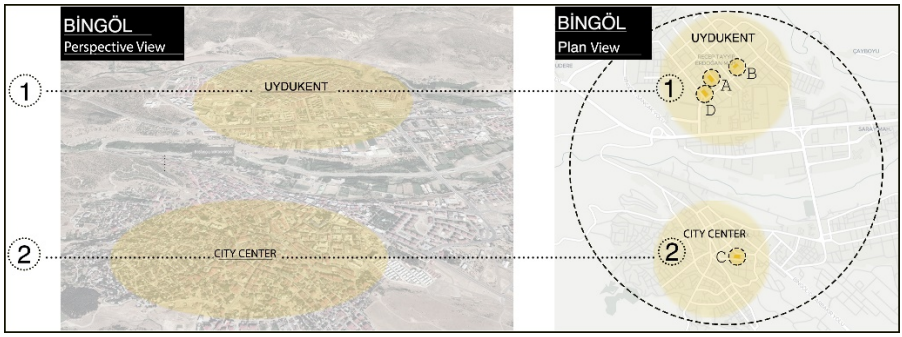

Figure 2. The location of the dwellings in the city (edited by the authors, 2022)

The dwelling typology that we refer to as A-type house is a single-family dwelling with a garden. The schematic plans and pictures of the dwelling typologies are shown in the following Figure 3.

A-Type	
Image	**Schematic Plan**

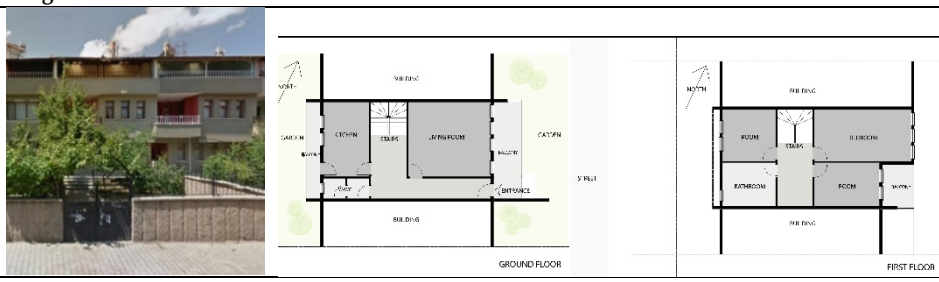

Figure 3. Photo and floor plans of the dwelling A-type (edited by the authors, 2022)

This type of dwelling consists of the ground floor, first floor, and second floor. There are attached buildings on both sides of this building planned as attached. In the area where the entrance of the building is located and the rear facade, there are detached gardens. On the ground floor of the building, there is a living room, kitchen, and toilet, and on the first floor, there are three rooms and bathrooms. On the second floor of the building, there are two rooms and a terrace. The living room and kitchen of the dwelling are oriented to the northeast, and the kitchen and toilet are to the northwest.

The dwelling typology that we refer to as B-type house is a semi-detached dwelling with a garden. The schematic plans and pictures of these dwelling typologies are shown in Figure 4.

B-Type

Image	Schematic Plan
	

Figure 4. Photo and floor plans of the dwelling B-type (edited by the authors, 2022)

This housing type has two floors with an independent apartment on each floor. The apartment examined is located on the second floor. The building in which the residence is located is planned in a separate order. The building has gardens on all four sides. The house has a living room, a kitchen, three rooms, a bathroom, and a toilet. The living room and two bedrooms face northwest, while the kitchen, toilet, bathroom, and one-room apartment face northeast.

The dwelling typology that we refer to as C-type house is an apartment-type dwelling. The schematic plans and pictures of this dwelling type can be found in Figure 5.

C-Type

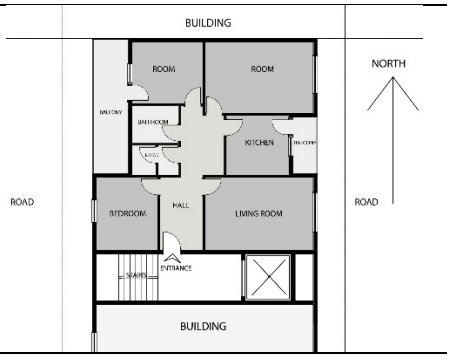
Image	Schematic Plan
	

Figure 5. Photo and floor plans of the dwelling C-type (edited by the authors, 2022)

This apartment type is one of three apartments located on the fifth floor of a 6-story apartment block with 21 apartments. Above the living room and kitchen of the apartment C type, there is a roof terrace. The flat in the city centre is planned as an adjacent block and there are neighbouring buildings on the right and left. The front and rear facades face the street. The house has a living room, a kitchen, three rooms, a bathroom, and a toilet. The living room and kitchen face east, while the bedrooms and the toilet face west. The type of house called D-type is a studio apartment dwelling. The schematic plans and pictures of these dwelling typologies are shown in Figure 6.

C-Type

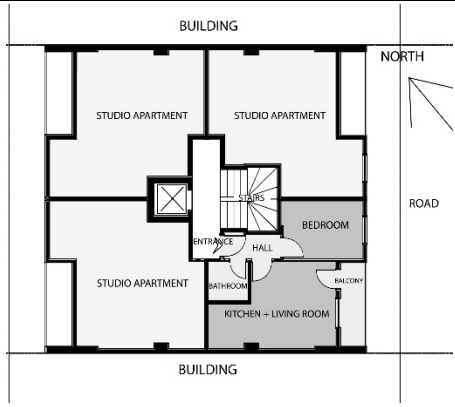
Image	**Schematic Plan**
	

Figure 6. Photo and floor plans of the dwelling type D (edited by the authors, 2022)

This apartment type is one of four apartments located on the third floor of a four-story building with sixteen studio apartments. This apartment, located near the college, is planned as an attached block, and to the right and left of it are adjacent buildings. The front facade faces the street, and the living room and kitchen are planned as a single room. In addition, there is one more room and a bathroom. All rooms of the dwelling are oriented to the southeast.

Measurements were made in the rooms occupied during the day (living room, etc.), rooms occupied at night, and utility rooms (kitchen, etc.) of these dwellings, where measurements were taken. Photographs and schematic diagrams of the premises can be found in the following Table 1.

Table 1. Schematic diagrams of the dwellings (edited by the authors, 2022)

Measurement and Analysis Method

Identified dwellings were examined on-site, and information about the dwellings' environmental factors and spatial organization was compiled. Measurements were taken in spaces occupied during the day (living room, etc.), spaces occupied at night (bedroom, etc.), and the utility spaces (kitchen,

etc.) of the dwellings. The characteristics of the measuring devices used are listed in Table 2. As seen from Table 2 indoor temperature and humidity were measured with the TESTO 480. The related device is capable of measuring the temperature range of 0 - 60°C, with ±0.5 accuracy; also it is capable of measuring relative humidity range 0%-100% with 1.0% rH accuracy. Air velocity measured by Hot Wire Anemometer DT8880. Device velocity measurement ranges from 0.1 to 25.0 m/s with ±5% accuracy.

Table 2. Instruments used (TESTO 480, 2020), (CEM DT-8880)(from Özer Yaman et al. 2021)

Parameters	Instrument	Range	Accuracy
Outdoor Temp.	Testo 480 CMI	0 to 60 °C	±0.5
Comfort Temp.	Testo 480 CMI	0 to 60 °C	±0.5
Relative Humidity (Rh)	Testo 480 CMI	0 to 100%	±(1.0% rH + 0.7% Reading)
Air Velocity (V_a)	Hot Wire Anemometer DT8880	0.1 to 25.0 m/s	$\pm 5\% \pm 0.1\ m/s$

The measurements were carried out from December 2020 to January 2022. The parameters of air temperature, humidity, airflow velocity, and radiant temperature values of the locations determined during the measurements were estimated. Calculation of the comfort temperature (T_c) depends on the outdoor temperature (T_o) given by Eq.1 (Nicol & Humphreys, 2004).

$$T_c = 13.5 + 0.54\ T_o \quad (1)$$

The average radiation temperature found in Eq. 2 developed by Nagano and Mochida (2004) depends on the indoor air temperature (T_i) in this study.

$$T_r = 0.99 \times T_i - 0.01 \quad (2)$$

Measurements were taken from a point in the centre of the determined locations of the dwellings at a height of about 1 m above the ground. Doors and windows were kept closed during the winter and open in the summer. Tables and graphs created with the data obtained from the measurements are compared with the ASHRAE 55 standard, which accepts the comfort temperature range from 20°C to 24°C the relative humidity range from 30% to 65%. Different dwelling typologies were analysed in terms of spatial characteristics.

Measurement Results and Analysis

To provide comfortable conditions in buildings without increasing energy consumption, it is necessary to realize different designs in regions with different climatic and geographical features. In this respect, it is important to investigate interior comfortable conditions in different climate zones and designs. So in this study, the comfortable conditions of 4 (four) different dwelling typologies in the province of Bingöl were investigated. The relevant graphs and tables were obtained by using the averages of the measurements taken a month throughout the year. The results were evaluated based on monthly average temperatures, radiation temperature, relative humidity, and air velocity. Measurements taken from the living room 1, living room 2, kitchen, and wet areas due to the architecture of the first 2 (two) spaces are presented. In the A-type dwelling, the data of the living room, bedroom, and kitchen were obtained, while in the D-type was used for apartment purposes only the living room (kitchen and living room integrated) and bedroom data were obtained.

As it is known, for evaluating whether the indoor air temperature value of a place is comfortable or not, the heating (or winter) season and cooling (or summer) season should be evaluated separately. In this respect, both summer and winter conditions have been evaluated for different types of dwellings discussed in the present study. It is also useful to consider the cooling (or summer) season and heating (or) winter season averages. In this respect, the average of October, November, December, January, February, and March is taken as a basis for the winter season, and the average of April, May, June, July, August, and September for the summer season. As can be seen from Figure 7 and also stated in previous studies, the maximum temperature in Bingöl province goes up to 42°C, and the minimum temperature can go down to -25°C (Kürüm Varolgüneş, 2021). Therefore, it is important to compare the indoor air temperature values with the comfort temperature (T_c) depending on the outdoor temperature.

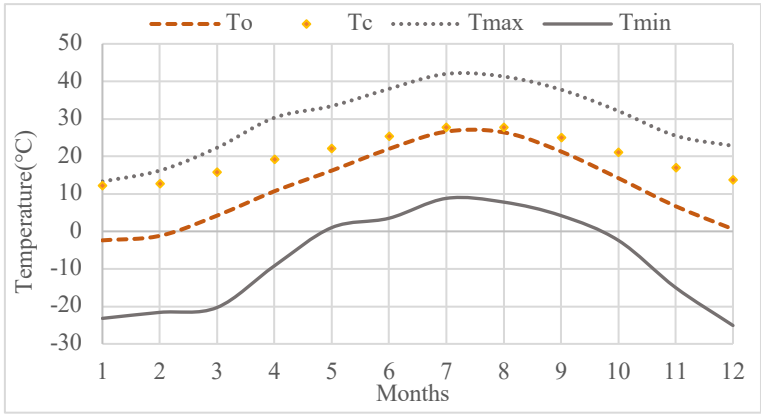

Figure 7. Comfort temperature is based on the outdoor temperature and outdoor temperatures (created by the authors, 2022)

The comfort temperature (T_c) calculated based on the outdoor temperature value (T_o), the monthly average outdoor temperature and the monthly maximum and minimum temperature recorded between 1961-2020 are also seen in Figure 7. In this way, the 12 months of the year are numbered in such a way that January shows the number 1 and December shows the number 12. In the related figure, it is seen that the maximum outdoor temperature value is above 40°C in summer (especially between June-July) and the minimum outdoor temperature value is below -20°C in the first three months of winter (January, February and March).

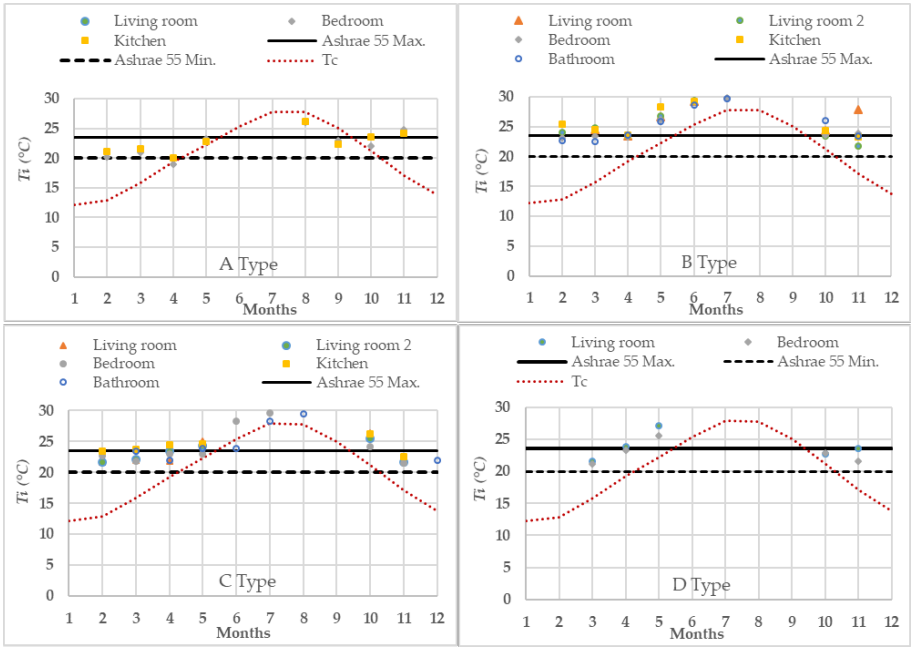

Figure 8. Monthly average indoor air temperatures of places (created by the authors, 2022)

In Figure 8, T_i values of different types of dwellings are shown. For comparison purposes, the lower and upper limit temperature values (20-24°C) of Ashrae 55 and ISO 7730 and the comfort temperature (T_c) value calculated with Eq.1 according to the outdoor temperature value are also given together with the indoor air temperatures in the same figure (Figure 8). If the T_i value falls below the T_c value for the heating season and exceeds the T_c value in the cooling season, the indoor air temperature value should be considered as uncomfortable. In the winter season, the indoor air temperatures in all rooms of all houses are between 20-25°C (see 1., 2., 3., 4. and 10., 11., 12. months in Figure 8). In this respect, it can be said that the indoor temperature values of all places remain between the lower and upper limit temperature values (20-24°C) of Ashrae 55 and ISO 7730 in the winter season. In addition, the indoor temperature values of the winter season remained above T_c. During the winter season, indoor air temperature is not desired to be below the T_c value. At the same time, the T_i values of the winter season are between the standard maximum and standard minimum limit values. In addition, considering the monthly ambient temperature values shown in Table 3, it is understood that the average temperature of

the winter season is 22.5, 22.6, 22, 23.9 for A, B, C, and D-type dwellings respectively. In this respect, it can be said that the indoor air temperature in the winter season is comfortable for all dwellings discussed.

Table 3. Indoor air temperature (created by the authors, 2022)

		Indoor air temperature, T_i (°C)			
Months	T_o	**A-Type**	**B-Type**	**C-Type**	**D-Type**
January	-2.4				
February	-1.2	23		22	24.1
March	4.2	21	22	22	24.8
April	10.7	23	24	23	23.4
May	16.2	24	27	24	26.8
June	22.0		32	30	29.4
July	26.6		33	32	30.0
August	26.4	24			
September	21.3	23		26	
October	14.0	22	24	22	23
November	6.7	24	22		24
December	0.6				

Table 4. Indoor air relative humidity (%) (created by the authors, 2022)

Months	**A-Type**	**B-Type**	**C-Type**	**D-Type**
January				
February	34.4		36.9	45
March	39.1	36.4	40.4	49
April	32.2	46.6	26.2	45
May	30.3	30.1	31.2	32
June		24.4	25.7	26
July		28.5	32	28
August	39			
September	39			
October	26	39	33	29
November	32	49	43	28
December				

As seen in the related figure, significant increases occurred in the indoor temperatures of the B, C, and D-type dwellings in the 5th, 6th, 7th, and 8th months. Temperature increases were observed for all rooms where measurements are taken in the relevant figures. The average summer comfort temperatures of the places vary between 25-35 degrees. The T_i values obtained for the summer season were above the standard maximum and also above T_c values. Therefore, it is understood that the indoor temperature in the summer season

is not comfortable for the B, D, and C-type dwellings. From Table 3, it is understood that the summer season average indoor temperature value for A, B, C, D-type dwellings is 23.5, 29, 27, 27.4 respectively.

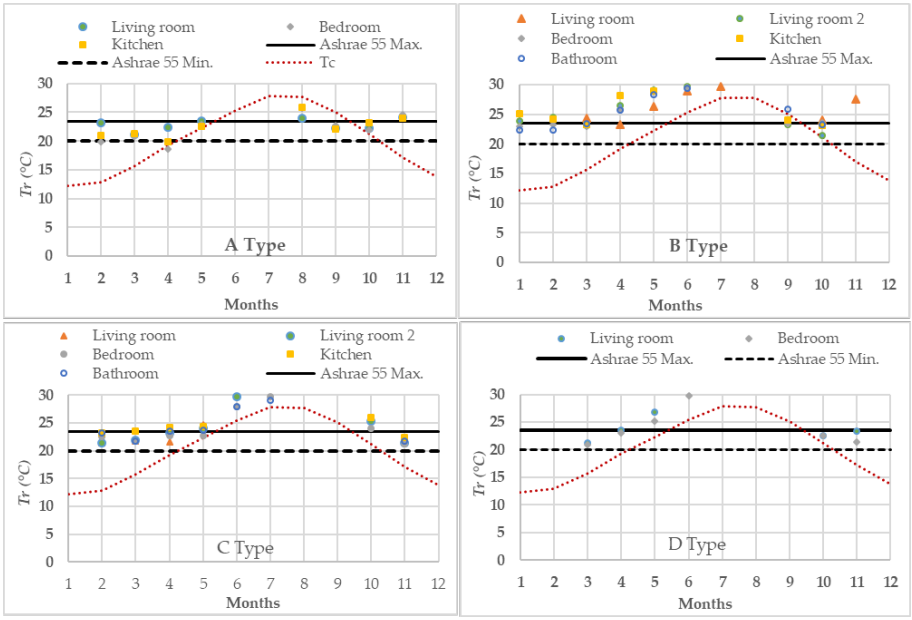

Figure 9. Monthly average radiation temperatures of places (created by the authors, 2022)

Radiation temperatures of houses obtained according to Eq. 2 are shown in Figure 9. In general, it has drawn a similar character to the indoor air temperature value. While the radiation temperature of houses is within the comfort limits for the winter season, it is above the comfortable conditions for the summer season. In general for indoor temperature it can be said that the indoor temperature values of all places almost remain between the lower and upper limit temperature values (20-24°C) of Ashrae 55 and ISO 7730 in the winter season. While the indoor air temperature values of B, D and C type dwellings are generally above the standard maximum in summer, the A type dwelling summer temperature is close to the standard maximum. In this case, it can be said that A type dwelling is comfortable both in summer and winter in terms of indoor temperature and radiation temperature; while indoor and radiation temperature of B, C, D type dwellings are comfortable only in winter season.

The relative humidity of different types of dwellings is shown in Figure 10. According to a related figure, it is understood that the humidity values are relatively high in the winter months. It is understood that the relative humidity value in the A and D-type dwellings are generally between the standard maximum and minimum values of Ashrae 55 limit values (30-65 %). Indoor relative humidity values of the B-type dwelling stay between the limit values excluding the Living room 2. For the C-type, it is understood that the humidity value is between the standards in the winter season, but almost all the values of the summer season are below the minimum value. On the other hand, the humidity values of the C-type dwelling remain within the comfort limits in the winter months, while the summer values fall below the lower limit. When the relative humidity values are examined in generally, it is understood that the A and D type dwelling are within the comfort limits. Indoor relative humidity values of the B type dwellings stay between the limit values excluding the living room 2. The humidity values of the C type dwelling are comfortable in the winter season and below the lower limit in the summer season.

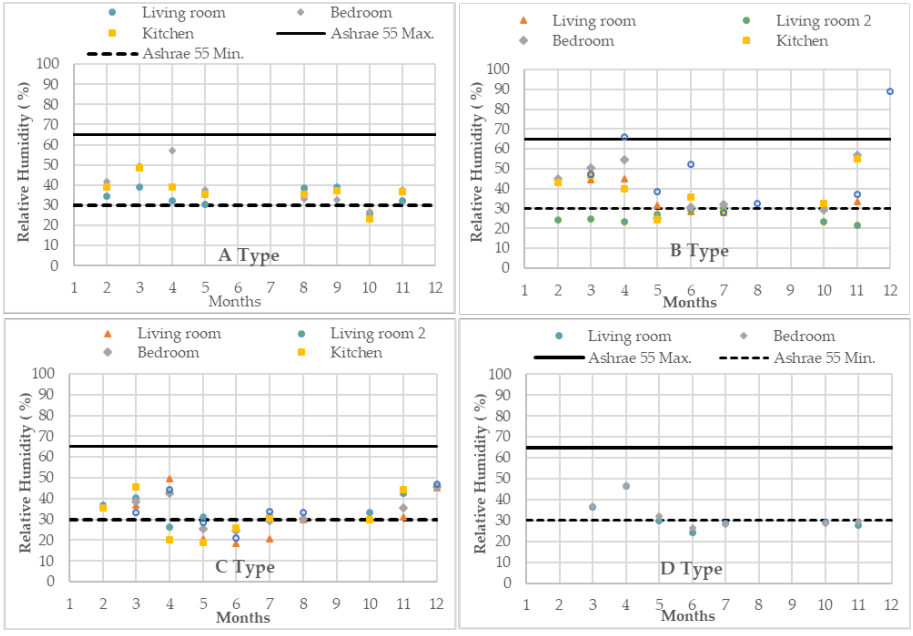

Figure 10. Monthly average comfort relative humidity of places (created by the authors, 2022)

Ashrae 55 winter air velocity comfort limit value is determined as 0.15 m/s, while summer air velocity comfort limit value is determined as 0.25 m/s. Since only the air velocity values for November are presented, the average value of

the winter and summer seasons are taken as a basis (equal to 0.175 m/s). Indoor air velocity measurements taken for 20 minutes for four houses are presented in Figure 11.

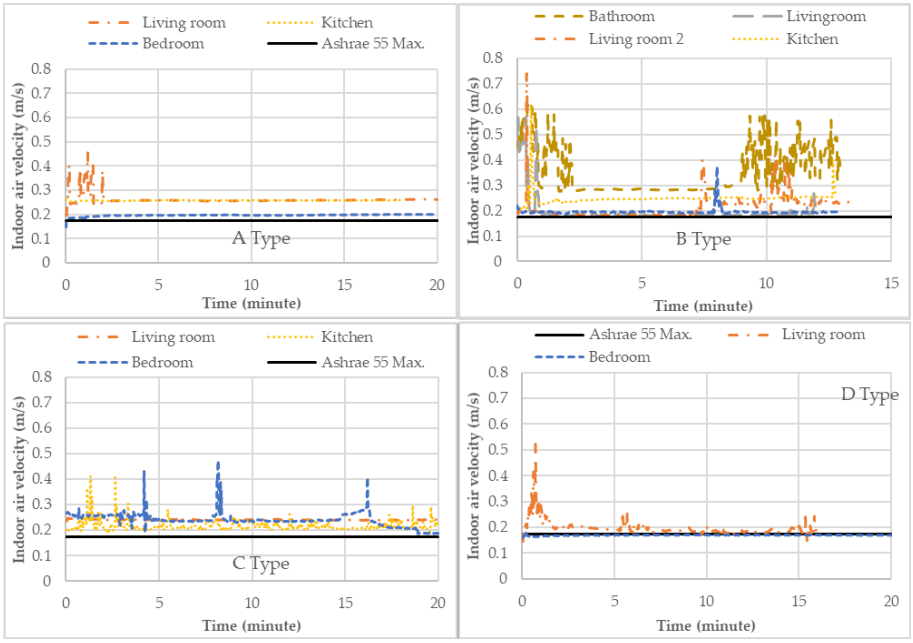

Figure 11. İndoor air velocity (November) (created by the authors, 2022)

According to the related figure, the indoor air velocity of A-type is more stable than D-type; and the D-type value remains more stable than the other houses. The air velocity of the bedroom of A-type dwelling was close to the comfort criterion. On the other hand, it is understood that the air in the living room and kitchen is far from the comfort criterion for the A-type. B-type house air velocities generally fluctuate according to the related figures. It is thought that this situation is due to the fact that the relevant building is an old building, and the windows of the house are single-glazed and air-tight. However, it is understood that the general air velocity is close to the standard limit for the living room, bedroom and salon. Air velocity values of the C-type dwelling are generally above the comfort limit; however, only the values of the kitchen and living room are main close to the limit values. In the bedroom of the relevant house, sudden increases in air velocity have also occurred. It is seen that the indoor air velocity of the D-type dwelling follows the standard values. Therefore, it is understood that among the dwellings considered, only the indoor air

velocity of the D-type is at the standard value, and the air velocity of the other dwellings is generally slightly above the standard values. From all velocity figures it is understood that, among the dwellings considered, only the indoor air velocity of the D-type is at the standard value, the velocity of the other dwellings is generally slightly above the standard values.

As a general evaluation, it is concluded that A-type dwelling is comfortable in terms of temperatures and relative humidity. D-type dwelling is comfortable in terms of winter season temperature, relative humidity and indoor air velocity but summer season temperature value is above the limit. B-type dwelling is comfortable in terms of indoor temperature of winter season; however, the summer season temperature values are above the limit. The relative humidity value is close to the comfort limit except the living room 2. However, it is uncomfortable in terms of indoor air velocity. C-type dwelling is comfortable in terms of indoor temperature of winter season; however, the summer season temperature and indoor air velocity values are above the limit. Measures should be taken to bring the summer temperature, relative humidity and air velocity to standard values in the relevant dwellings. Since the relative humidity value depends on the ambient temperature, the relative humidity value of the environment will also improve with the improvement in the temperature value. As the ambient temperature decreases, the saturation pressure will decrease. In this case, the relative humidity will increase. In other words, as the ambient temperature decreases, the relative humidity will increase.

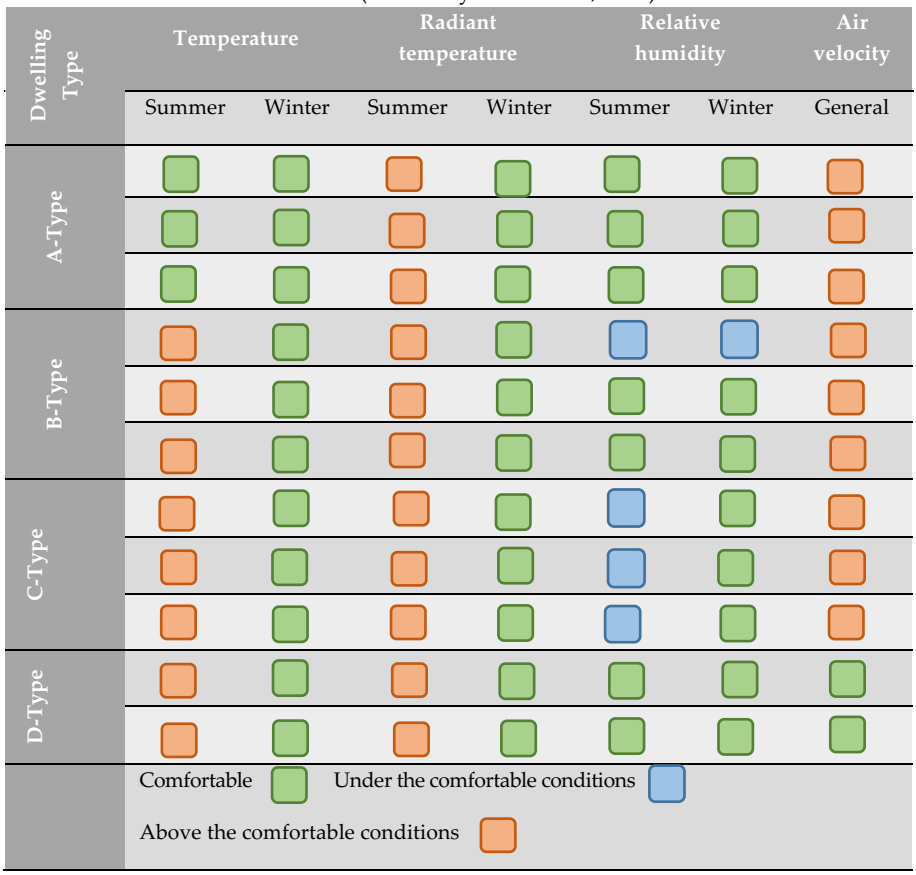
General Evaluation

The general evaluation of the study is summarized in table 5a-b.

Table 5a. General evaluation table (created by the authors, 2022).

Dwelling Type	Urban Settlement Feature	Space	m² of Space	m² of Window	Direction	Heating Source	Window Type	properties of insulation
A-Type	Single-family dwelling	Living Rooms	30 m²	5.4 m²	NE	Gas Boiler	Double Window	Sandwich insulation between double walls
		Bedrooms	25 m²	4.05 m²	NE			
		utility rooms (kitchen, etc.)	17 m²	2.7 m²	SW			
B-type	Semi-detached dwelling	Living Rooms	23 m²	1.32 m²	NE	Combi-Heating-Natural Gas	Double glazed joinery	External wall insulation
		Bedrooms	11 m²	1.32 m²	NE			
		utility rooms (kitchen, etc.)	21 m²	1.32 m²	SW			
C-Type	Apartment type dwelling	Living Rooms	23 m²	4.00 m²	E	Combi-Heating-Natural Gas	Double glazed joinery	External wall insulation
		Bedrooms	13 m²	1.95 m²	W			
		utility rooms (kitchen, etc.)	11 m²	3.42 m²	E			
D-Type	Studio apartment	Living Room+Kichen	18 m²	2.1 m²	SE	Combi-Heating-Natural Gas	Double glazed joinery	External wall insulation
		Bedrooms	10 m²	2.41 m²	SE			

Table 5b. General evaluation table (created by the authors, 2022).

According to temperature values, only A-type dwelling provides comfortable conditions in both summer and winter seasons. It is seen that the temperature values for B, C, and D-type dwellings are above the comfortable conditions in summer. Radiant temperature values are above the comfortable conditions in the summer months for all types of dwellings and provide comfortable conditions in the winter months. Relative humidity values are below the comfortable conditions in summer and winter months in B-type dwelling for daytime living spaces. Similarly, the relative humidity of the spaces in the C-type dwelling is below the comfortable conditions in the summer months. Relative humidity values provide comfortable conditions for other housing types. While the air velocity values in D-type dwelling meet the comfortable conditions, they are above the comfortable conditions in other residence

types. According to temperature values, only A-type dwelling provides comfortable conditions in both summer and winter seasons. It is seen that the temperature values for B, C, and D-type dwellings are above the comfortable conditions in summer. Radiant temperature values are above the comfortable conditions in the summer months for all types of dwellings and provide comfortable conditions in the winter months. Relative humidity values are below the comfortable conditions in summer and winter months in B-type dwelling for daytime living spaces. Similarly, the relative humidity of the spaces in the According to Table 5 (a, b) dwellings A and B are similar in that they are detached dwellings, while dwelling A is comfortable both in summer and winter, the dwelling B looks comfortable only in winter. The main reason for this difference can be attributed to the fact that A has a semi-detached structure and B has separate order structure.

C-type of dwelling is below the comfortable conditions in the summer months. Relative humidity values provide comfortable conditions for other housing types. While the air velocity values in D-type dwelling meet the comfortable conditions, they are above the comfortable conditions in other residence types.

Conclusion and Recommendations

In this study, indoor temperature, humidity, and air velocities of A, B, C, and D-types of dwelling in Bingöl Province were examined. The measurement results obtained were compared with the Ashrae 55 limit values and evaluated by considering the ISO 7730 standard. Since the indoor relative humidity value is closely related to the indoor temperature value, it can be ensured that the relative humidity values reach the comfort range by bringing the indoor temperature values within the comfort limits. So ambient temperature values can also be reduced a little with appropriate natural ventilation. Therefore, with appropriate and sufficient natural ventilation, the summer comfort temperature can be reduced a little, and also the relative humidity value can be increased.

In general, different types of dwellings in the cold climate zone were examined in this study. Although these dwellings have the same outdoor weather conditions, they show different indoor comfort conditions. It can be said that this situation is related to the urban settlement of the dwellings, their orientation characteristics, the shape and dimensions of the building, and the

choice of facade materials. In this context, it is necessary to analyse the comfort conditions in the design process of the dwellings and to carry out the design and implementation process. When the design parameters such as suitable urban settlement, orientation characteristics, building form and dimensions, selection of facade materials are designed correctly, it will provide natural air conditioning. Parameters that provide comfort conditions such as indoor temperature, relative humidity, and air velocity can be brought into the comfort range with less need for artificial air conditioning, with appropriate natural ventilation, appropriate insulation, roof material and double-glazed windows. Optimum solutions can be produced by considering these evaluations in the design, application and use stages of the dwellings.

Acknowledgments

This research is supported by the Bingöl University, Scientific Research Project Fund (BAP-MMF.2020.00.004).

Conflict of Interests

The Authors declare no conflict of interest

Nomenclature

Va Indoor air velocity [m/s]
Ti Indoor air temperature [°C]
Tc Comfort temperature basis outdoor temperature [°C]
Tr Indoor radiation temperature [°C]
To Average Outdoor temperature [°C]
Rh Relative humidity [%]

References

ASHRAE-handbook. (1989). Physiological principles: comfort and health.

ASHRAE-standart-55. (2013). ASHRAE standard 55-Thermal environmental conditions for human occupancy (ANSI approved), Atlanta: American society of heating, refrigerating, and air-conditioning engineers (ASHRAE).

Becker, R. and Paciuk, M. (2009). Thermal comfort in residential buildings–failure to predict by the standard model. *Building and Environment,* 44, 948-960.

Bouden, C. and Ghrab, N. (2005). An adaptive thermal comfort model for the Tunisian context: a field study results. *Energy and Buildings*, 37, 952-963.

Chen, X., Yang, H. and Sun, K. (2016). A holistic passive design approach to optimize the indoor environmental quality of a typical residential building in Hong Kong. *Energy,* 113, 267-281.

Choi, J.H., and Yeom, D. (2019) Development of the data-driven thermal satisfaction prediction model as a function of human physiological responses in a built environment. *Building and Environment*, 150, 206-218.

Çakır, Ç. (2006). Assessing thermal comfort conditions; a case study on the metu faculty of architecture building, Master Thesis, Middle East Technical University.

De Dear, R. and Schiller Brager, G. (2001) The adaptive model of thermal comfort and energy conservation in the built environment. *International journal of biometeorology*, 45, 100-108.

Dhaka, S., Mathur, J., Brager, G. and Honnekeri, A. (2014). Assessment of thermal environmental conditions and quantification of thermal adaptation in naturally ventilated buildings in composite climate of India. *Building and Environment*, 86, 17-28.

Djamila, H., Chu, C., M. and Kumaresan, S. (2013). Field study of thermal comfort in residential buildings in the equatorial hot-humid climate of Malaysia. *Building and Environment*, 62, 133-142.

Feriadi, H. and Wong, N.H. (2004). Thermal comfort for naturally ventilated houses in Indonesia. *Energy and Buildings,* 36, 614-626.

Fountain, M.E., Arens, E., Xu, T., Bauman, F.S. and Oguru, M. (1996). An investigation of thermal comfort at high humidities, ASHRAE Transactions, 94-103.

Harputlugil, G.U. and Harputlugil, T. (2016). Çevresel konfor ve enerji tasarrufu bağlamında konut kullanıcıları davranış profilleri üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 31.

Humphreys, M.A., Nicol, J.F. and Raja, I.A. (2007). Field studies of indoor thermal comfort and the progress of the adaptive approach. *Advances in building energy research,* 1, 55-88.

Jokl, M.V. (2002). Thermal comfort and optimum humidity. Part I. *Acta Polytechnica*, 42, 12-24.

Koç, A., Yağlı, H., Koç, Y. and Uğurlu, İ. (2018). Dünyada ve Türkiye'de enerji görünümünün genel değerlendirilmesi. *Mühendis ve Makine,* 59, 86-114.

Kürüm Varolgüneş, F. (2021). Yerel/Vernaküler mimarinin sürdürebilirlik bağlamında değerlendirilmesi: geleneksel Bingöl konutları örneği (Evaluation of vernacular architecture in the context of sustaınability: the case of Bıngol traditional houses). *Journal of International Social Research,* 14.

Liping, W. and Hien, W.N. (2007). Applying natural ventilation for thermal comfort in residential buildings in Singapore. *Architectural Science Review,* 50, 224-233.

Lomas, K.J. and Kane, T. (2013). Summertime temperatures and thermal comfort in UK homes. *Building Research & Information,* 41, 259-280.

Malama, A. and Sharples, S. (1997). Thermal performance of traditional and contemporary housing in the cool season of Zambia. *Building and Environment,* 32, 69-78.

Nagano, K. and Mochida, T. (2004). Experiments on thermal environmental design of ceiling radiant cooling for supine human subjects. *Building and Environment*, 39, 267-275.

Nicol, J.F. and Humphreys, M.A. (2002). Adaptive thermal comfort and sustainable thermal standards for buildings. *Energy and Buildings*, 34, 563-572.

Özer Yaman, G., Kürüm Varolgüneş, F. and Çulun, P. (2021). Investigation of thermal comfort in university offices: The case of the Bingöl University, *Civil Engineering and Architecture*, 9(7), 2441-2451.

Peeters, L., De Dear, R., Hensen, J. and D'haeseleer, W. (2009). Thermal comfort in residential buildings: Comfort values and scales for building energy simulation. *Applied Energy*, 86, 772-780.

Santamouris, M., Papanikolaou, N., Livada, I., Koronakis, I., Georgakis, C., Argiriou, A. and Assimakopoulos, D.N. (2001). On the impact of urban climate on the energy consumption of buildings. *Solar energy*, 70, 201-216.

Schellen, L., Van Marken Lichtenbelt, W.D., Loomans Tofru, J. and De Wit, M.H. (2010). Differences between young adults and elderly in thermal comfort, productivity, and thermal physiology in response to a moderate temperature drift and a steady-state condition. *International Journal of Indoor Environment and Health*, 20, 273-283

Synnefa, A., Santamouris, M. and Akbari, H. (2007). Estimating the effect of using cool coatings on energy loads and thermal comfort in residential buildings in various climatic conditions. *Energy and Buildings,* 39, 1167-1174.

Üçok, T. and Güngör, A. (2011). Soğutmada enerji verimliliği ve yönetimi. X. Ulusal tesisat mühendisliği kongresi, Türkiye Makine Mühendisleri Odası Birliği, 13 Nisan – 16 Nisan 2011, İzmir, 1123-1139.

Wang, Z. (2006). A field study of thermal comfort in residential buildings in Harbin. *Building and Environment,* 41, 1034-1039.

Yang, L., Yan, H. and Lam, JC. (2014) Thermal comfort and building energy consumption implications–a review. *Applied Energy*, 115, 164-173.

Yıldız Y. and Arsan Z.D. (2011). Identification of the building parameters that influence heating and cooling energy loads for apartment buildings in hot-humid climates. *Energy*, 36, 4287-4296.

Yıldız, Y. (2014) Impact of energy efficiency standard and climate change on summer thermal comfort conditions: A case study in apartment buildings. *Gazi University Journal of Science,* 27, 1005-1013.

Yilmaz, Z. (2006). Akıllı binalar ve yenilenebilir enerji. *Tesisat Muhendisligi Dergisi,*(91), 7-15.

DOSYA DIŞI MAKALELER

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133. ● **Derleme / Review**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2703-2732 **DOI:**10.31198/idealkent.1182574

Çetrefilli Bir İlişki: Kentsel Dönüşüm ve Suç

*

Halime Ünal-Reşitoğlu[1]
ORCID: 0000-0001-8463-3558

Öz

Dezavantajlı mahallelerde yaşanan sorunları çözmek için sıklıkla başvurulan kentsel dönüşüm projelerinin en önemli faydasının suç oranlarını düşürmek olduğu iddia edilmektedir. Bu iddia nicel ve nitel araştırmaların odağı olmuştur. Fakat Sosyal Düzensizlik, Kırık Camlar ve Rutin Aktivite Teorilerinde temellenen araştırmaların sonuçları bu ilişki hakkında net bir resim çizmekten uzaktır. Nicel araştırmaların bulguları kentsel dönüşüm ve suç ilişkisinin zaman ve mekân bileşenlerinden bağımsız olarak kavranamayacağına işaret etmektedir. Bu ilişki zamana göre eğrisel bir örüntü göstermektedir. Kentsel dönüşümün suç oranları üzerindeki etkisini karmaşık hale getiren diğer bir unsur ise suçun mekânsal kaymasıdır. Yapısal faktörlere odaklanan nicel araştırmaların yanı sıra, kentsel dönüşümün mahalledeki sosyal ilişki ağlarını nasıl yeniden inşa ettiğine odaklanan nitel çalışmalar ise mikro düzeyde bu ilişkiyi anlamakta yardımcı olmaktadır. Kentsel dönüşümün başarısı yeni bir topluluk yaratmakta yatmaktadır. Fakat kentsel dönüşüm çoğu zaman var olan sosyal ağları tahrip etmekte ve yeni bir topluluk yaratma noktasında başarısız olmaktadır. Aynı mekânı paylaşan fakat paralel hayatlar yaşayan toplulukların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu durum mahalle sakinlerini suça karşı savunmasız bırakabilmektedir. Bununla birlikte, mahalledeki kriminal ağları tahrip etmeyi hedefleyen kentsel dönüşüm suç oranlarını düşürmek yerine yükseltme ihtimaline sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel dönüşüm, suç, sosyal ağlar, kriminal ağlar, mekânsal kayma.*

[1] Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-mail: unalhalime@hotmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.09.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 05.12.2022

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 ● **Derleme / Review**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2703-2732 **DOI:** 10.31198/idealkent.1182574

A Conflicting Relationship: Urban Regeneration and Crime

*

Halime Ünal-Reşitoğlu[2]
ORCID: 0000-0001-8463-3558

Abstract

It is argued that one of the most important benefits of urban regeneration projects implemented to solve the problems in disadvantaged neighborhoods is to reduce crime rates. This claim has been the subject of various quantitative and qualitative research. However, the results of research based on Social Disorganization, Broken Windows and Routine Activity Theories are far from drawing a clear picture of the direction of this relationship. The relationship shows a curvilinear pattern with respect to time. The spatial shift of crime makes it difficult to detect the impact of urban regeneration on crime. In addition to quantitative studies at the structural level, qualitative studies focusing on how urban regeneration affects the social networks in the neighborhood offer the opportunity to understand this relationship at the micro level. Urban regeneration often destroys existing social networks and fails to create a new community. It can lead to the formation of communities that share the same space but live parallel lives. This makes residents vulnerable to crime. Additionally, urban regeneration, which aims to destroy the criminal networks in the neighborhood, has the potential to increase crime rates rather than reduce them.

Keywords: *Urban regeneration, crime, social networks, criminal networks, the shift in space.*

[2] Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, E-mail: unalhalime@hotmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.09.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 05.12.2022

Giriş

Son otuz yıldır güvenli kentler yaratmanın yolunun sadece adalet sisteminin geleneksel yöntemlerinden geçmediği söylemi ağırlık kazanmıştır. İnsan davranışlarını dönüştürmek ve suçu önlemek için adalet sisteminin politikalarıyla diğer politikaların iş birliğinin önemi vurgulanmaktadır (Crawford, 2009; Garland, 2001). Bu bağlamda suç önleme politikaları ile kent politikalarının, kentin problemlerini çözmek için beraber çalışması gerektiği ön plana çıkartılmaktadır. Kent politikaları aracılığı ile kentsel mekânın yeniden düzenlenmesi veya yapılandırılması yoluyla kentlerde tehlike yaratan, suçla ilişkilendirilen mekanların veya mahallelerin kent için riskli alanlar olmaktan çıkartılmasıyla ilgili girişimlere sıklıkla baş vurulmaktadır. Özellikle yoksulluğun yoğunlaştığı, çöküntü alanına dönüşen ve suç oranlarının yüksek olduğu mahallelerde sorunların çözümü için kentsel dönüşüm projeleri uygulamaya konulmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri ile kent mekanının yeniden düzenlenmesi ve kontrol altına alınmasıyla yaşanan problemlerin çözüleceği ve güvenli alanlar yaratılacağı varsayılmaktadır (Freeman, 2006).

Suçu önlemenin bir yolu olarak kentsel dönüşüm projelerinin kullanılması aynı zamanda tartışmalara neden olmaktadır. Bir taraftan, kentsel dönüşüm konut değerlerinin düştüğü, işsizlik oranlarının artığı ve yatırım imkanlarının yok olduğu mahallelere yatırımları çekmenin, iş yaratmanın, konutları yenilemenin, kültürel dokunun canlandırılmasının ve ekonomik olarak farklı grupların çekilmesinin bir yolu olarak görülmektedir. Bu yararlarıyla beraber kentsel dönüşümün suç dahil olmak üzere çeşitli sosyal sorunlara çare olacağı vurgulanmaktadır (Freeman, 2006; McDonald, 1986). Diğer taraftan, kentsel dönüşümün var olan dokuya ve sosyal ilişki ağlarına zarar verdiğine ve mahalle sakinlerini yerinden ederek yeni sorunlara yol açtığına dikkat çekilmektedir. Bu tartışmalar akademik dünyada kentsel dönüşüm ve suç arasındaki ilişkiyi test etmeye ve kentsel dönüşümün sosyal ilişki ağlarına olan etkisini anlamaya yönelik nicel (Boggess ve Hipp, 2014; Covington ve Taylor, 1989; Lee, 2010; Papachristos, Smith, Scherer, ve Fugiero, 2011; Taylor ve Covington, 1988; Van Wilsem, Wittebrood, ve De Graaf, 2006) ve nitel çalışmalara (Bucerius, Thompson, ve Berardi 2017; Curtis, 1998; Patel, 2014; Urbanik, Thompson, ve Bucerius, 2017) ivme kazandırmıştır. Araştırmalar kentsel dönüşüm ve suç ilişkisinin kolaylıkla anlaşılamayan karmaşık bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Bu ilişki zaman ve mekâna göre değişiklik göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı kentsel dönüşüm ve suç ilişkisini ele alan çalışmalara odaklanarak ilişkiyi farklı boyutları ile irdelemektedir. Kentsel dönüşümle ilgili Türkiye'de önemli bir literatür olmakla beraber kentsel dönüşüm ve suç ilişkisini ele alan çalışmalar (Akalın, 2016; Aksoy ve Güzey Kocataş, 2017; Binay, 2012; Bozyaka, 2019) sınırlı sayıdadır. Bundan dolayı, uluslararası ve ulusal çalışmalar ışığında suç sosyolojisi bağlamında kentsel dönüşüm ve suç ilişkisine teorik bakış açıları, araştırmaların bulguları, ilişkinin zamansal ve mekânsal boyutları ve yansımaları tartışılacaktır.

Kentsel Dönüşüm ve Soylulaştırma

Kent mekânının yeniden yapılandırılmasıyla ilgili çalışmaların geçmişi uzun yıllara dayanmakla beraber kentsel dönüşüm projeleri Batı ülkelerinde 1960'li ve Türkiye'de ise özellikle 2000'lı yıllardan itibaren popüler hale gelmiştir. Örneğin, A.B.D'de HOPE VI, Birleşik Krallık'ta New Deal Policy, Hollanda'da The Big City Policy gibi politikalar ile kentsel dönüşüm projeleri mekânsal ve toplumsal sorunları çözmek için sıklıkla hayata geçirilmiştir. Özellikle, fiziksel ve çevresel olarak yıpranmış, iş olanaklarının sınırlı olduğu veya hiç olmadığı, sağlık, eğitim, suç gibi çeşitli sosyal problemler ile baş etmeye çalışan dezavantajlı mahallelerin hem fiziki çevresinin hem de sosyal ve ekonomik hayatının iyileştirilmesi, kentsel dönüşüm projelerinin temel amacı olarak belirlenmiştir. Batı ülkelerinde korku nesnesi haline gelen, ağırlıklı olarak sosyal konutların bulunduğu, suçla ilişkilendirilen dezavantajlı mahalleler kentsel dönüşüm projelerinin hedefi haline gelmiştir. Türkiye'de ise hızlı kentleşme sürecinde yaşanan konut stoğundaki yetersizlikten dolayı köyden kente göç edenlerin enformel yollar ile konut ihtiyacını gidermelerinin sonucunda gecekondu alanları doğmuştur. Çeşitli fiziki ve ekonomik sorunları olan gecekondu alanlarının sayıları farklı tarihlerdeki af yasaları ile artmış ve bu alanlar kent mekânında baskın bir hale gelmişlerdir. Kentlerde yaşanan problemlerin kaynağı olarak gecekondu alanları görülmeye başlanmıştır (Aksoy ve Güzey Kocataş, 2017). Kentsel rant piyasasının en yüksek fayda sağlayacağı kentin merkezinde kalan veya çeperindeki gecekondu alanları, kentsel dönüşüm projelerinin hedefi haline gelmiştir. Örneğin Ankara'da Altındağ ilçesinde bulunan Çinçin bölgesi olarak bilenen Gültepe mahallesinde 2005 yılında kentsel dönüşüm projesine başlanmış ve projenin 4. etabı hala devam etmektedir. Mamak ilçesinde Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm projesi 11 etap olarak belirlenmiştir ve 1. etabı tamamlanmıştır.

Kentsel dönüşüm projelerinin amacı; çöküntü alanı haline dönmüş ve kent için tehlikeli olarak tanımlanan alt-gelir grubu konut alanlarını kısmi veya tamamen yıkarak sosyal ve ekonomik olarak iyileştirilmiş ya da karma gelir gruplarının yaşadığı alanlara dönüştürmektir. Kentsel dönüşüm uygulamaları "yeniden yapılanma", "canlandırma" veya "yenilenme" gibi çeşitli isimler ile tanımlanmıştır. Kentsel dönüşümün eski konut alanlarını yenileyerek, ekonomiyi canlandırarak, kültürel dokuyu koruyarak sadece yeni gelenler için değil eski mahalle sakinleri ve kentin bütünü için faydalı olacağı ileri sürülmektedir. En önemli faydası olarak suç oranlarını düşüreceği vurgusu ön planda tutulmaktadır. Sosyal ve ekonomik olarak iyileştirilen mahallelerde yoksulluk oranları azalacak ve mahallenin yeniden yapılandırılmasının sonucu olarak suç oranları düşecektir (Freeman, 2006). Fakat kentsel dönüşümün sağlayacağı varsayılan bu olumlu etkilerine rağmen yapılan çalışmalar kentsel dönüşümün görmezden gelinemeyecek kadar olumsuz etkilerinin olduğuna işaret etmektedir. Bu olumsuz etkilerden en sıklıkla karşılaşılanı ise yerinden edilmedir. Soylulaştırma kavramı ile bu etkiye ilk dikkat çeken 1964 yılında Londra kent merkezindeki dönüşümü tanımlayan Ruth Glass'tır. Alt gelir gruplarının yoğun olarak yaşadığı mahallelerin orta ve üst gelir grubundaki kentin sakinleri tarafından işgal edilmesi, eski mahalle sakinlerinin yerinden edilmesi ve mahallenin yapısının değiştirilmesi süreci soylulaştırma olarak ifade edilmektedir (Glass, 1964). Kentsel dönüşüme maruz kalan mahallelerde sıklıkla soylulaştırmanın yaşandığını araştırma bulguları göstermiştir (Atkinson, 2000; Erbaş ve Kızılay, 2015; İlik, Bulut, ve Ayik, 2022; Lovering ve Türkmen, 2011; Newman ve Wyly, 2006; Sakızlıoğlu, 2014).

Kentsel dönüşümün suçla mücadelede başarılı olabilmesi, var olan mahalle yapısının dönüştürülmesine bağlıdır. Orta ve üst gelir gruplarının dezavantajlı mahallelere taşınmasıyla ekonomik kaynakların ve sosyal fırsatların çoğalması, kurumların hizmet kalitesinin artması ve polis gücü gibi formel kontrol mekanizmalarının kuvvetlendirilmesinin (Barton, 2016; McDonald, 1986) yanı sıra, yoksulların ve suçla ilişkili olan mahalle sakinlerinin yerinden edilmesi sonucu suç oranları düşme eğilimine girecektir (Kirk ve Laub, 2010; Papachristos vd., 2011). Bu mahallelerde zenginlik artarken yoksulluk ise başka yere doğru göç edeceğinden mahallenin ortalama hane halkı geliri artıp zaman içinde mahallede zenginlerin alışkanlarına uygun bir yaşam biçimi oluşmaya başlayacaktır. Bu imkanlardan sadece yeni gelenler değil eski mahalle sakinleri de faydalanacağı için kentsel dönüşüm herkes için yararlıdır. Mahallede yaşam kalitesinin artması suç için fırsatların azalmasına neden olacaktır.

Kentsel dönüşüm iddia edildiği gibi suç oranlarında bir düşme gerçekleştiriyor mu yoksa yeni çatışma alanları yaratarak suç için yeni fırsatlar mı yaratıyor sorusu suç sosyologları tarafından yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Bu makalenin devamında önceki çalışmalar eşliğinde bu sorunun tam bir yanıtı olmadığı kentsel dönüşüm ve suç ilişkisinin her bir mahalleye özgü olacak biçimde değişebileceği ve bu ilişkiyi etkileyen farklı dinamiklerin varlığı tartışılmaktadır.

Suç Teorileri Bağlamında Kentsel Dönüşümü Anlamak

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren sosyologlar, kentin dokusunda meydana gelen değişimler ile suçun nasıl ilişki olduğunu anlama çabası içindedirler. Örneğin Quetelet Fransa'da yüksek ekonomik eşitsizliklerin olduğu şehirlerin suç oranlarının diğerlerine göre yüksek olduğunu tespit etmiştir. Hızlı endüstrileşmeye eşlik eden nüfus artışının, göçün, gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun kentin yapısını özellikle hem fiziki hem de sosyo-ekonomik olarak mahalle yapısını nasıl dönüştürdüğü kavranmaya çalışılmaktadır (Peterson ve Krivo 1999; Sampson ve Groves, 1989; Shaw ve McKay, 1942). Mahalle yapısındaki değişim, suç dahil olmak üzere farklı problemlerin doğmasına olanak tanımaktadır. Suç oranlarının yüksek olduğu dezavantajlı mahallelerde, problemleri çözmek için kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçirilmesiyle yeni bir mahalle yapısı inşa edilerek kentsel mekânın yeniden düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kentsel dönüşüm ve suç ilişkisini kavramak için suç teorilerinden Sosyal Düzensizlik, Kırık Camlar ve Rutin Aktiviteler Teorilerine sıklıkla başvurulmaktadır.

Mahalle yapısı ve suç oranları arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışan birçok güncel çalışma (Bursik ve Grasmick, 1993; Lauritsen, 2001; Peterson ve Krivo, 1999; Sampson ve Groves, 1989; Sampson, Raudenbush, ve Earls, 1997) temellerini Sosyal Düzensizlik Teorisi üzerine kurmaktadır. Sosyal Düzensizlik Teorisi, bir mahallenin kendi içinde zamanla suç oranlarının nasıl değiştiğini açıklama gücüne sahip olduğu gibi aynı zaman dilimindeki farklı mahallelerinin suç oranlarındaki farklılaşmayı sağlayan faktörleri de açıklama kapasitesine sahiptir. Teorinin kurucuları Shaw ve McKay (1942) suçun, mahalle sakinlerinin bireysel karakteristiklerinden değil mahalle yapısından doğduğunu ileri sürmüşlerdir. Yoksulluğun, nüfus hareketliliğin ve etnik farklılıkların yüksek olduğu mahallelerde suç oranları diğer mahallelere göre daha yüksektir (Bursik, 1988; Peterson ve Krivo, 1999; Sampson ve Groves, 1989). Mahalle, coğrafi sınırlara sahip olmakla beraber asıl arkadaşlık, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin karmaşık bir bütününden oluşan bir topluluk olarak

sosyal kontrol mekanizması görevine sahiptir (Kasarda ve Janowitz, 1974). Polis gibi formel kontrol mekanizmalarının yanı sıra, aile veya akraba grupları sokağın denetlenmesine katkı sağlarken bu grupların okul veya dernekler gibi mahalledeki kuruluşlarla geliştirdiği etkileşim sayesinde de sokak kontrol altına alınmaktadır. Fakat mahalle sakinleri arasındaki ekonomik, etnik ve kültürel farklılıklar enformel sosyal kontrol mekanizmalarının etkin kullanımını zayıflattığından suç için fırsatlar artmaktadır (Bursik, 1988). Aynı zamanda, yoksulluk oranlarının yüksek olması mahallenin fiziki olarak yıpranmasına da neden olmaktadır. Mahalle sakinlerinin ekonomik kaynakları sınırlı olduğundan eskiyen konutların ve ortak kullanılan binaların ve alanların yenilenmesi veya tamir edilmesi mümkün olmadığından mahalle giderek fiziki olarak yıpranmaya başlamaktadır. Hem fiziki yıpranma hem de sosyo-ekonomik kaynakların sınırlılığı mahallede dezavantajlılığın yoğunlaşmasına neden olduğundan mahallenin çöküntü alanı haline gelmesine yol açmaktadır. Sosyal Düzensizlik Teorisinden hareketle Sampson vd. (1997) tarafından mahalle sakinlerinin mahallenin sorunlarını birlikte çözebilme kapasitesi olarak tanımlanan kollektif tutkunluk kavramı, mahalle dinamikleri ve suç ilişkisini derinlikli anlama fırsatı sunmaktadır. Yoksulluğun yoğunlaştığı, nüfus hareketliliğinin ve etnik farklılıkların yüksek olduğu mahallelerde güçlü sosyal ağların oluşma ihtimali düşüktür. Dezavantajlı mahallelerdeki istikrarsızlık ve kıt kaynaklar, ortak amaçları fark etme ve sorunlara yönelik beraber çözüm üretme kapasitesini zayıflatmaktadır. Bu faktörler bir topluluk olarak mahallenin bir araya gelmesini ve kuvvetli ağlar geliştirmesini engellemekte, mahalle sakinlerinin yerel sosyal kuruluşlara katılmasını veya bu tür girişimler için kaynak ayırmalarını zorlaştırmaktadır. Zayıf sosyal ağlar ve yerel örgütlenmeler topluluğun beraber hareket etme yetisini engellediği için mahalle yaşantısı üzerindeki kontrolün giderek kırılganlaşması suç için fırsatların doğmasına yol açmaktadır. Bu tartışmalara paralel olarak Wilson (1987) bazı mahallelerin kentin merkezinde olmalarına rağmen kentin sağladığı sosyal ve ekonomik kaynaklardan izole olmaları sonucunda suç oranları yüksek olan alanlara nasıl dönüştüğünü açıklamaktadır. İş olanaklarının kentin merkezinden farklı bölgelere kayması, varsıl hanelerin kent merkezini terk etmesi, yoksulların, göçmenlerin veya belirli etnik grupların iş olanaklarından yoksun mahallelerde yoğunlaşması ve formel kontrol mekanizmasının parçası olan resmi ve özel kurumların mahallelerden çekilmesi sonucunda mahallelerde suç için fırsatlar giderek artmaktadır. Araştırmalar yoksulluğun yoğunlaştığı ve formel iş olanaklarının kısıtlı olduğu mahalle-

lerde diğer mahallelere göre suç oranlarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Kirk ve Laub, 2010; Lauritsen, 2001; Peterson ve Krivo, 1999; Sampson vd., 1997). Suç oranlarının yüksek olduğu mahallelerde, mahalle sakinleri güvende olmadıklarını hissettiklerinde kendilerini giderek kamusal alandaki aktivitelerden çekmekte ve evlerine kapanmaktadırlar. Bu süreç formel kontrol mekanizmasının boş bıraktığı alanı doldurabilecek olan enformel kontrol mekanizmasını da zayıflatarak mahalleyi suça karşı savunmasız bırakmaktadır (Morenoff ve Sampson, 1997).

Bu tür mahallelerde kentsel mekânın yeniden düzenlenmesi ve kontrol altına alınması için kentsel dönüşüm, suçla mücadelede bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm, mahallenin hem fiziki hem de sosyo-ekonomik yapısının yeniden inşa sürecini içerdiği için Sosyal Düzensizlik Teorisi, kentsel dönüşüm ve suç arasındaki ilişki hakkında zıt tahminlerde bulunmaktadır (Boggess ve Hipp, 2014; Kreager, Lyons, ve Hays, 2011; Van Wilsem vd., 2006). İlk bakışta teorinin çelişkili öngörüleri anlamsız gelebilir. Fakat teori mahalle yapısını dinamik bir süreç olarak ele aldığından kentsel dönüşümün hangi aşamada olduğunun kentsel dönüşüm-suç ilişkisini anlamak için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Öncelikli olarak kentsel dönüşümün ilk aşamalarında mahalle yapısı fiziki ve sosyo-ekonomik olarak hızlı bir dönüşüme maruz kaldığından mahalledeki enformel kontrol mekanizmalarının zayıflama ihtimali kuvvetlidir. Önceki çalışmaların bulguları nüfus hareketliliğinin ve etnik farklılıkların yüksek olduğu mahallelerde suç oranlarının yüksek olduğuna işaret etmiştir (Hipp, 2007; Morenoff ve Sampson, 1997; Sampson ve Groves, 1989). Bu bağlamda hızlı bir toplumsal değişim kaynağı olan kentsel dönüşüm, mahallede hızlı istikrarsızlığa ve nüfus hareketliliğine neden olduğundan sosyal ağların ve kontrol mekanizmalarının zayıflamasına yol açarak suç için fırsatların doğmasına sebep olmaktadır (Lee, 2010; McDonald, 1986; Taylor ve Covington, 1988). Kentsel dönüşüme uğrayan mahallelerde eski mahalle sakinlerinin büyük bir bölümü mahalleyi terk etmek zorunda kalırken yeni mahalle sakinleri ise onların yerini almaktadır. Bu nüfus hareketliliğinin yarattığı istikrarsız ortam birbirlerini tanımayan eski ve yeni mahalle sakinlerinin ortak değerler etrafında buluşmasını engellediği için mahalle üzerinde kontrolün sağlanması zorlaşmaktadır (Newman ve Wyly, 2006; Ousey, 2018). Yeni ve eski mahalle sakinleri arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıklardan dolayı artan sosyal mesafe, sosyal ilişki ağlarının gelişmesine ket vurmaktadır. Bu süreçte eski ve yeni mahalle sakinlerinin suçla mücadele etmek için beraber hareket etme kapasiteleri sınırlandığından suç oranlarının artma ihtimali kuvvetlenmektedir. Kentsel dönüşüm sonrası

mahalle kendi iç dinamiklerini harekete geçiremediği için suçla mücadelede başarısız olmaktadır (Boggess ve Hipp, 2014, Covington ve Taylor, 1989; Lee, 2010; Van Wilsem vd., 2006). Örneğin, A.B.D.'nin Baltimore şehrinde 1970-1980 yılları arasında uygulanan kentsel dönüşümün suç ile ilişkisini analiz eden Taylor ve Covington (1988), kentsel dönüşüm sonucunda mahallelerde konut değerlerinin yükseldiğini, yoksulluk oranlarının azaldığını ve mahalle sakinleri arasında yüksek eğitimlilerin oranlarının yükseldiğini tespit etmişlerdir. Fakat mahallelerin statüsündeki bu olumlu değişimlerin suç oranlarını etkilemediğini bulmuşlardır. Beklenenin tam tersine yaşanan hızlı nüfus hareketliliğinin doğurduğu istikrarsızlık şiddet suçlarının oranlarını artırmıştır. Taylor ve Covington (1988) kentsel dönüşüm her ne kadar mahallelerin statüsünde pozitif bir iyileştirme sağlamış olsa bile bu hızlı değişimin yarattığı istikrarsızlığın sosyal ilişki ağları üzerinde yarattığı olumsuz etkinin gruplar arasındaki çatışmayı teşvik ederek şiddet suçlarında artışa yol açtığı sonucuna varmışlardır.

Diğer taraftan Sosyal Düzensizlik Teorisi, kentsel dönüşümün ilerleyen aşamalarında suç oranlarında azalma yönünde bir eğilim olacağını ileri sürmektedir. Kentsel dönüşüm ile mahallenin fiziki yapısı yenilendiği gibi nüfus hareketliliğinden kaynaklı olarak yoksulluk oranları düşmektedir. Kent merkezinde suç oranlarının yüksek olduğu dezavantajlı mahallelerde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri, sıklıkla soylulaştırma ile sonuçlanmaktadır. Eski sakinler yerlerinden edilirken yüksek gelire sahip profesyonel mesleklerde çalışanlar, bu mahallelerin yeni sakinleri olmaktadır. Bu bağlamda önceki araştırmalar sınıf ve suç oranları arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir (Hipp, 2007; Messner ve Tardiff, 1986). Yoksullar ve suçla ilişkili gruplardan boşalan alanların, suç işleme oranları daha düşük olan eğitimli ve yüksek gelirli gruplar tarafından doldurulmasının, suç için fırsatları azaltacağı ön görülmektedir (Freeman, 2006). Kentsel dönüşüm ile sayıları artan ev sahipleri mahalledeki istikrarsızlığın azalmasına ve evlerine ve topluluğa daha fazla yatırım yaparak sosyal kontrolün sağlanmasına katkı sağlarlar. Daha önceki çalışmalar, ev sahiplik oranlarının yüksek olduğu mahallelerde suç oranlarının düşük olduğunu göstermiştir (Boggess ve Hipp, 2014). Bununla birlikte, kentsel dönüşümün ilerleyen aşamalarında eski ve yeni mahalle sakinleri arasında başlangıçta zayıf olan sosyal ilişkilerin birbirlerini tanıdıkça kuvvetleneceği tahmin edilmektedir. Mahalle sakinleri arasındaki sosyal entegrasyon arttıkça mahallenin sorunları için beraber hareket etme yetileri kuvvetlenerek suçla mücadele edebileceklerdir. Sokağın üzerinde enformel kontrolü sağladıkları gibi yeni gelenlerin daha fazla kaynağa

sahip olması veya ulaşabilmesi ile mahalledeki formel kontrol mekanizmaları da kuvvetlenecektir (Freeman, 2006). Mahallenin ortalama gelir düzeyinin yükselmesi büyük küçük işletmeleri mahalleye çektiği gibi sivil birliktelikerin de yeşermesine imkân tanıyacaktır (Papachristos vd., 2011). Mahalle sakinleri ve kolluk kuvvetleri dışında mahallede bu tür girişimlerin olması sokağın gözetlenmesine ve kontrol altına alınmasına yardımcı olurken mahallenin güvenli olduğu duygusunun yaratılmasına da katkı sağlayacaktır. Kentsel dönüşüm sonrası oluşan demografik ve sosyo-ekonomik yapılanma, formel kontrol mekanizmalarının suça karşı etkili bir şekilde çalışmasına destek vereceğinden suç oranları düşecektir.

Kentsel dönüşüm ve suç ilişkisini kavramak için başvurulan diğer bir teorik yaklaşım olan Kırık Camlar Teorisi, mahalle yapısındaki fiziki ve sosyal düzensizliklerin artmasıyla suç için fırsatların artması arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Teori bir bölgede fiziki ve sosyal düzenin bozulmasının potansiyel suçluların zihninde mahalle sakinlerinin mahalle ile ilgilenmediği ve mahalleye sahip çıkmadığı izlenimini yarattığını iddia etmektedir. Wilson ve Kelling (1982) eğer bir arabanın camı kırılır ve öylece bırakılırsa, arabanın geri kalanının çok kısa sürede tahrip edileceği görüşüne dayanarak mahallerin fiziki ve sosyal olarak düzensiz olmasının çeşitli problemleri beraberinde getireceğini tartışmaktadırlar. Mahallenin fiziki olarak yıpranmasıyla beraber sokaklarda çöplerin varlığı, gürültü, köşe başında başı boş grupların toplanması, alkol ve uyuşturucunun sokakta açıkta kullanılması veya satılması, sokaklarda veya parklarda fuhuş yapılması gibi problemler mahallede kontrolün olmadığının ve sosyal düzensizliğin hakim olduğunun göstergeleridir. Suçlular böyle bir mahallede yasal olmayan herhangi bir aktivite gerçekleştirildiğinde kimsenin müdahale etmeyeceğine ve işlenen suçu polise bildirmeyeceğine inanmaktadırlar (Zhang ve McCord, 2014). Kentsel dönüşüm, fiziki ve sosyal düzensizliklerden dolayı emlak değerlerinin düşük olduğu ve yeni yatırımları çekme konusunda zorluk yaşayan suçla ilişkilendirilen dezavantajlı mahallelere yeni bir düzen getirmeyi amaçlamaktadır. Kentsel dönüşüm ile mahalleye tekrar yatırım yapılması suç için fırsat yaratan bu düzensizlikleri ortadan kaldıracağından suç oranlarında düşme eğilimi görülecektir (Barton ve Gruner, 2016; Kirk ve Laub, 2010). Mahallede yıkık dökük veya terk edilmiş binalar yeniden inşa edilecek, daha fazla aydınlatma ile suç işlenebilecek karanlık noktalar azaltılacak, parklar daha korunaklı hale getirilerek mahallenin fiziki görüntüsü yeni bir çehreye bürünecektir. Özellikle kentsel dönüşüm ile mahalledeki fiziki düzensizlikler ortadan kaldırılmış olacaktır (Barton ve Gruner, 2016). Yüksek

sosyo-ekonomik statüye sahip olan yeni mahalle sakinlerinin ekonomik ve sosyal kaynaklara sahip olması veya ulaşma güçlerinin bulunması mahallenin yeniden çöküntü alanı haline dönmesini engelleyecektir. Herhangi bir fiziki ve sosyal düzensizliğe eldeki kaynaklar kullanılarak müdahale edilecek ve suç için fırsatların yeşermesinin önüne geçilecektir. Ayrıca bu grupların kolluk kuvvetleri gibi formel kontrol mekanizmalarını suçla mücadelede harekete geçirme güçlerinin de kuvvetli olma ihtimali mahalleyi suça karşı savunmasız bırakmayacaktır (Freeman, 2006).

Rutin Aktivite Teorisi kentsel dönüşüm ve suç ilişkine farklı bir bakış açısı sunmaktadır (Van Wilsem vd., 2006). Rutin Aktivite Teorisine göre; suç, motive olmuş suçlu, zayıf koruma ve uygun hedefin zaman ve mekânda birleşmesi sonucu meydana gelmektedir (Cohen ve Felson, 1979). Bireylerin rasyonel varlıklar olduğu varsayımından hareket ederek fayda ve zarar hesabı yapan motive olmuş bir suçlu (Becker, 1968) koruması zayıf veya eksik olan uygun bir hedef gördüğünde daha fazla fayda sağlayacağını düşünürse suç işlemektedir (Cohen ve Felson, 1979). Bu bağlamda bir mahallenin kentsel dönüşüme maruz kalması, fayda ve maliyet hesabı yapan motive olmuş suçlular için uygun hedeflerin sayısının artmasına neden olabilmektedir. Başka bir ifade ile, kentsel dönüşüm sonucu sosyo-ekonomik olarak daha varlıklı grupların mahalleye taşınması, motive olmuş suçlular için uygun hedeflerin sayısını artırmaktadır (Barton ve Gruner, 2016). Formel işgücü pazarından yeterince gelir elde edemeyen gruplar için göreceli olarak daha değerli mallara sahip olan yeni mahalle sakinleri uygun hedefler haline gelebilmektedir (Taylor ve Convington, 1988). Ayrıca eski mahalle sakinlerinin yeni mahalle sakinleri ve onların mallarını koruma konusundaki isteksizliği, uygun hedeflerin korumasız kalmasıyla sonuçlanacağından bir suçun mağduru olma ihtimalini artırmaktadır. Eskiden mahalle sakinlerinin birbirlerinin mallarına göz kulak olma ihtimali kuvvetli iken artık bu ihtimalin azalması uygun hedefleri motive olmuş suçlulara karşı savunmasız bırakmaktadır. Kentsel dönüşüm ile suç oranlarında artma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Çünkü Covington ve Taylor (1989)'ın ileri sürdüğü gibi kentsel dönüşüm, göreceli olarak değerli mallara sahip uygun hedeflerin belirli mekanlarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle mala yönelik suçlar için kentsel dönüşümün fırsat yaratması mümkündür.

Bahsedilen teorik bakış açılarında temellenen araştırmaların bulguları kentsel dönüşüm ve suç ilişkisi hakkında net bir resim çizememektedir. Bir grup çalışma kentsel dönüşümün suç oranlarını düşürdüğünü tespit ederken (Aliprantis ve Hartley, 2015; Barton, 2016; Kreager vd., 2011) bir grup çalışma

ise kentsel dönüşümün suç oranlarındaki artış ile ilişkili olduğunu bulmuştur (Convington ve Taylor, 1989; Lee, 2010; Van Wilsem vd., 2006). Kentsel dönüşüm ve suç ilişkisi suç türlerine göre farklılaşmaktadır. Bazı araştırmalar sadece şiddet suçlarını (Aliprantis ve Hartley, 2015; Barton, 2016), bazı araştırmalar ise hem şiddet hem de mala yönelik suç türlerini analiz etmiştir (McDonald, 1989; Boggess ve Hipp 2014; Lee, 2010). Örneğin, Chicago'da 1999-2011 yılları arasında toplu konutların kentsel dönüşüm nedeni ile boşaltılması sonucunda blok düzeyinde cinayet oranlarındaki düşüşün %63 düzeyinde olduğu kaydedilmiştir (Aliprantis ve Hartley, 2015). Barton (2016) 1980-2009 yılları arasında New York'ta kentsel dönüşümün darp, cinayet ve gasp suçlarında düşmeye yol açtığını tespit etmiştir. Hollanda'da Van Wilsem vd. (2006) mahallelerde hızlı yaşanan ekonomik iyileşmenin şiddet, evden hırsızlık, araba hırsızlığı ve arabadan hırsızlık suçlarının mağduru olanların sayısını artırdığını bulmuştur. McDonald (1989) A.B.D.'deki 5 şehirde kentsel dönüşümün gerçekleştirildiği 14 mahallede yaptığı araştırmada kentsel dönüşümün şiddet suçlarını azalttığını fakat mala yönelik suç oranlarını ise etkilemediğini tespit etmiştir. Lee (2010) Los Angeles'da 1990-2000 yılları arasında kentsel dönüşümün suçla hem pozitif hem de negatif ilişkili olduğunu göstermiştir. Bazı yoksul mahallelerde darp, gasp, oto hırsızlığı ve otodan hırsızlık artarken çok yoksul mahallelerde ise oto hırsızlığı azalmıştır. Taylor ve Covington (1988) 1970-1980 yılları arasında Baltimore'daki emlak değerlerinin artmasının ağır saldırı suçu ile ilişki olduğunu göstermişlerdir. Benzer şekilde, Boggess ve Hipps (2014) 1990-2000 yılları arasında Los Angeles'da emlak değerlerindeki artış ve yeni gelenlerin oranlarının artmasıyla darp ve hırsızlık oranlarındaki değişmenin ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Örneğin, düşük emlak değerlerine sahip olan bir mahallede emlak değerlerinin bir standart sapma artması ve ev sahipliğindeki istikrarsızlığın bir standart sapma artması darp suçunun %.3.5 artmasına yol açmıştır. Kentsel dönüşümü mahallede açılan kahve dükkanlarının sayısı ile ölçen Papachristos vd. (2011) Chicago 1991-2005 yılları arasında cinayet ve gasp oranlarının düştüğünü tespit etmişlerdir. Fakat kentsel dönüşüm ve suç ilişkisinin mahallenin etnik yapısı ile ilişkili olduğuna dikkat çekmişlerdir. Beyazların ve Latinlerin ağırlıklı yaşadığı mahallelerde kentsel dönüşüm ile cinayet ve gasp oranlarında düşme yaşanırken Siyahların yaşadığı mahallelerde ise gasp oranları artmıştır. Bu bulgu kentsel dönüşüm uygulanan mahallenin etnik yapısının önemine dikkat çekmektedir.

Bulguların muğlak bir tablo ortaya koymasının iki nedeni olabilir. Birincisi araştırmalarda kentsel dönüşümün farklı şekilde ölçülmüş olmasıdır. Örneğin, kentsel dönüşüm, konut değerlerindeki artış (Boggess ve Hipp, 2014; Covington ve Taylor, 1989), konut kredisi oranları (Kreager vd., 2011) mahalle sakinlerinin sosyo-ekonomik statüsündeki değişim (Kirk ve Laub, 2010, Van Wilsem vd., 2006) veya mahalledeki kahve dükkanlarının artışı (Papachristos vd., 2011) olarak ölçülmüştür. İkinci neden ise araştırma kapsamına alınan zaman dilimlerinin ve ölçülme biçimlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Örneğin, araştırmalarda beş yıllık (Van Wilsem vd., 2006), on yıllık (Boggess ve Hipp, 2014) veya yirmi dokuz yıllık (Barton, 2016) zaman dilimi analiz edilmiştir. Ayrıca, analiz edilen zaman dilimleri bazı araştırmalarda yıllık değişim (Lee, 2010), üç yıllık ortalama değişim (Papachristos vd., 2011) veya iki nüfus sayımı arasındaki değişim (Kreager vd., 2011) olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'de kentsel dönüşüm ve suça odaklan sosyolojik çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalarda panel verilerden ziyade enlemesine bir araştırma tasarımı ile standartlaştırılmış soru formu yoluyla mahalle sakinlerinden verilerin toplandığı nicel veya derinlemesine görüşmelerin yapıldığı nitel teknikler kullanılmıştır. Nicel çalışmada (Akalın, 2016) kentsel dönüşümün hangi değişkenlerle ölçüldüğü hakkında herhangi bir açıklama mevcut değildir. Kentsel dönüşümün yapıldığı bir mahallenin seçilmiş olması kentsel dönüşümü ölçmek için yeterli görülmüştür. Yapısal düzeyde suç istatistiklerini analiz eden araştırma nerede ise yoktur. Betimsel olarak Altındağ ilçesinin Gültepe (Çinçin) mahallesinde kentsel dönüşüm sonrası 2012 ve 2015 yılları arasındaki suç oranlarındaki değişmeyi Akalın (2016) iki yıllık değişimler bazında tespit etmeye çalışmıştır. Akalın (2016) Ankara İl Emniyet ve Altındağ İlçe Emniyet Müdürlüğünden sağlanan 2012-2015 arasındaki suç istatistiklerini kullanarak herhangi bir modelleme yapmadan sadece iki yıllık değişimleri ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin 2012-2013 yılları arasında cinsel saldırı suçunda büyük oranda bir artma görülürken kasten yaralama, tehdit, bazı hırsızlık türlerinde azalma olduğunu tespit etmiştir. Ama en büyük artışın narkotikle ilişkili suçlar olduğunu tespit etmiştir. Akalın (2016) benzer bir tespiti 2013-2014 ve 2014-2015 yılları için yapmaktadır. Kentsel dönüşümle ilgili diğer değişkenler dikkate alınmadığı ve istatistiki ileri düzeyde analizler yapılmadığı için bu araştırmanın bulgularına temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü kentsel dönüşümün Gültepe (Çinçin) mahallesinde 2005 yılında başladığı akılda tutulduğunda, kentsel dönüşüm öncesi, kentsel dönüşüm süreci ve sonrasında mahalle yapısıyla ilgili istatistiklere ve suç istatistiklerine ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın en önemli katkısı, Gültepe mahallesinde kentsel

dönüşümün bazı etapları tamamlanmış olsa da Narkotik suçlarıyla ilgili probleme dikkat çekmesidir.

Kentsel dönüşüm ve suç ilişkisine odaklanan bir grup nitel çalışma kentsel dönüşüm sonrası suçla ilişkili faaliyetlerin varlığına işaret etmektedir. Gültepe (Çinçin) mahallesinde nitel araştırma yapan Binay (2012) kentsel dönüşüm sonrası mahallede suçlu aktivitelerin devam ettiğini fakat eskisi kadar yüksek olmadığı yönünde bir çıkarımda bulunurken, Açıkgöz (2014) ile Aksoy ve Güzey Kocataş (2017) ise özellikle uyuşturucu suçlarının mahalle yaşantısında önemli bir probleme yol açtığı sonucuna varmaktadırlar. Örneğin, Açıkgöz (2014, s.133)'un araştırmasındaki bir katılımcı uyuşturucu ve şiddet suçlarıyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: *"Uyuşturucu, esrar kol geziyor, çatışma yaşanıyor sık sık"*. Aynı bölgede nitel araştırma yapan Bozyaka (2019) kentsel dönüşüm sonrası mahalle sakinlerinin kendilerini tam olarak güvende hissetmediklerini, eskiye nazaran suçta azalma yönünde bir algı olsa da hala mağdur olmaktan kaygı duyduklarını tespit etmiştir. Gültepe (Çinçin) mahallesinde yapılan farklı nitel araştırmaların kentsel dönüşüm sonrası suç oranlarında ne yönde bir eğilimin olduğunu tespit etmesi mümkün değildir. Fakat bu bulgular kentsel dönüşüm sonrası mahallede suçun düşük veya yüksek oranlarda varlığının devam ettiğini göstermektedir.

Kentsel Dönüşüm ve Suç İlişkisinde Zaman Boyutu ve Mekânsal Bileşenler

Dinamik bir süreç olan kentsel dönüşüm ve suç ilişkisinin zaman hesaba katılmadan anlaşılması güçtür (Kreager vd., 2011). Çünkü bu ilişki kentsel dönüşümün aşamalarına göre değişmektedir. Bir mahallede kentsel dönüşüm sürecinin öncesi, başındaki koşullar ile birkaç yıl sonrası ve tamamlandıktan sonra ortaya çıkan koşullar farklılaşmaktadır. Zaman içinde bu koşullarda oluşan farklılıklar kentsel dönüşüm ve suç ilişkisinin gücünü ve yönünü etkileyebilmektedir. İlk yıllarda kentsel dönüşümün suça etkisi olumlu veya olumsuz olabilmekte fakat zaman içinde etkisi azalabilmektedir. Tepe noktasına ulaştığında ise etki söz konusu olmayabilmektedir (Ousey, 2018). Bundan dolayı kentsel dönüşüm ve suç ilişkisini inceleyen çalışmalar, ağırlıklı olarak panel veri tabanı kullanmaktadırlar (Boggess ve Hipp, 2014; Covington ve Taylor, 1989; Lee, 2010; Papachristos vd., 2011). Kentsel dönüşümün mahalle yapısında istenen farklılıkları yaratıp yaratamadığını test edebilmek için mahallenin kentsel dönüşüm öncesi, sırasında ve sonrasındaki yapısal faktörlerini ve suç oranlarını kapsayan bir veri tabanına ihtiyaç vardır. Başlangıçta beklenenin tersine kentsel dönüşüm nedeniyle mahalledeki düzenin hızlı bir şekilde bozulmasından dolayı suç oranları artabilir fakat ilerleyen

yıllarda düşebilir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm ve suç arasında doğrusal bir ilişki yerine eğrisel veya zamana göre inişli çıkışlı farklı ilişkiler söz konusu olabilir. Örneğin, Kreager vd. (2011) 1982-2000 yılları arasında A.B.D.'nin Seattle kentinde 1990-2000 yılları arasında kentsel dönüşüm ve mala yönelik suçlar arasında eğrisel bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Kentsel dönüşüm sürecinin başlarında mala yönelik suçlar artmış fakat dönüşüm ilerledikçe mala yönelik suçlar azalmıştır.

Kentsel dönüşüme maruz kalan mahallede suç oranlarında düşme söz konusu ise, bu düşmenin suçun zamansal veya mekânsal yer değiştirmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığının incelenmesi gerekmektedir. Felson ve Clark (1998) suçun beş farklı biçimde kayabileceğine işaret ederler: Bir zamandan diğer zamana, bir mekândan başka bir mekâna, bir hedeften başka bir hedefe, bir suç işleme tekniğinden başka bir tekniğe ve bir suç türünden başka bir suç türüne. Mahalle yapısının yenilenmesi, yatırımların yapılması ve mahalle sakinlerinin karakteristiklerinin değişmesiyle beraber mahallede uygulanan polislik stratejileri suçun mahalle içinde zamansal ve mekânsal yer değiştirmesine yol açabilmektedir. Rasyonel Tercih Teorisine göre; fayda-maliyet hesabı yapan suçlular polise yakalanmamak için yeni mekânsal düzenlemeleri ve polislik stratejilerini dikkate alarak suç işlemeye devam ederler. Yeni düzenlemelere göre polisten kaçmalarını kolaylaştıracak zaman diliminde veya mekanlarda suçtan fayda sağladıkları sürece suç işlemeye devam edeceklerdir (Moeller, Copes, ve Hochstetler, 2016). Kentsel dönüşüm ile suç için fırsat yaratan mekanlar yıkılmış olabilir fakat yeni mekânsal düzenlemeye göre motive suçlular suç işleme taktiklerini değiştirerek farklı mekanlarda suç işlemeye devam edebilirler. Örneğin, kentsel dönüşüm sonucu yeni binaların çok katlı yapılması uyuşturucu satışı için yeni fırsatlar yaratabilmektedir. Yeni binalarda yaşayan sayısının artmasının sonucu yabancıları tespit etmek zor olacağından köşe başında yapılan uyuşturucu satışının bina içlerine kayma olasılığını barındırmaktadır. Kentsel dönüşüm sürecinde mahallede boşatılmış ama hala yıkılmamış binalar suç işlemek için kullanılabilir veya molozların bulunduğu bölgeler, kaçak malları veya uyuşturucuyu saklama alanları haline gelebilir. Mahallede uygulanan polislik stratejilerine göre kendilerini konumlandırarak suçlular polisten sakınma stratejileri geliştirirler (Jacobs, 1996). Örneğin, motive olmuş suçlular polislerin hangi aralıklarla, araçla mı yoksa yayan mı devriye gezdiklerini tespit ederek polislerin daha az devriye gezdikleri zamanlarda ve daha az kontrol ettikleri mekanları tespit ederek suç işleme stratejilerinde değişikliğe gidebilirler. Örneğin, 2005

yılından itibaren farklı etaplar ile kentsel dönüşüm çalışmalarının devam ettiği Ankara'nın Altındağ ilçesinin Çinçin bölgesi olarak bilenen Gültepe mahallesi ve çevresinde 2020 yılında farklı zamanlarda polis mahalleye girişleri kontrol altına almış, girişte kimlik kontrolü yapmış, ikametgâh sormuş ve mahallenin belirli bölgelerinde yedi yirmi dört nöbet tutmuştur. Mahalle sakinleri ve mahalleye girmek isteyen diğer kişiler tarafından rahatlıkla gözlemlenen bu stratejilere karşı motive olmuş suçluların, farklı zaman-mekânda ve yeni teknikler kullanarak suç işleme ihtimallerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Curtis (1998) etnografik çalışmasında soylulaştırmayla beraber katı polislik stratejilerine maruz kalan New York'un Williamsburg mahallesinde sokakta yapılan uyuşturucu satışının zaman içinde evlerden veya özel alanlardan yapılmaya başlandığını gözlemlemiştir.

Kentsel dönüşüm izolasyon içinde gerçekleşmemekte uygulandığı mahalleyi saran mahallelerden de etkilemektedir. Kentsel dönüşüme uğrayan yoksul mahalleyi çevreleyen mahalleler ağırlıklı olarak orta sınıf mahalleler ise kentsel dönüşümün etkileri daha hızla görülebilir (Boggess ve Hipp, 2014). Eğer mahalleyi saran mahaller yoksul veya dezavantajlı mahaller ise kentsel dönüşüme maruz kalan mahallenin fiziki çehresi yenilenmiş, nüfusu değişmiş ve sosyo-ekonomik yapısı dönüşmüş olmasına rağmen hedeflendiği gibi suç oranlarında düşme gerçekleşmeyebilir. Yerinden edilenler çevredeki yakın mahallelere taşınabilirler. Motive suçlular suç işlemek için genelde çok uzağa gitmemektedirler. Hem yerinden edilen motive olmuş suçlular hem de çevredeki dezavantajlı mahallelerdeki suçlular yakın mesafede olduğu için yeni gelenleri hedef olarak görebilir ve mala yönelik suçlarda artış yaşanabilir (Atkinson, 2000; Boggess ve Hipp, 2014). Diğer dikkate alınması gereken bir nokta ise kentsel dönüşüme uğrayan ve çevredeki dezavantajlı mahalle sakinlerinin kentsel dönüşümü nasıl değerlendirdikleridir. Eğer kentsel dönüşüme karşı daha düşmanca ve öfke dolu bir tutum var ise şiddet suçlarının artma ihtimali söz konusudur. Çevredeki mahallelerde yaşayanlar, kentsel dönüşümün uygulandığı mahalledeki eski mahalle sakinlerinin yerinden edildiğini ve o mahallede fiyatların yükselmesi sonucu eski mahalle sakinlerinin temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda zorluk çektiklerini gözlemlemektedirler. Benzer bir durumun kendi başlarına gelmemesi için kentsel dönüşüme maruz kalan mahalledeki yeni sakinlere karşı şiddetle karşılık verebilirler. İki mahalle arasında gerilim artabilir (Boggess ve Hipp, 2014).

Kentsel dönüşüm ile amaçlanan; suç oranlarının yüksek olduğu mahallede suç oranlarını düşürüp kentin genelindeki suç oranlarında da düşme

sağlamaktır. Fakat kentsel dönüşüm projelerinin uygulandıkları mahallelerde suç oranlarının düşmesine rağmen kentin genelinde suç oranları düşmeyebilir. Bu noktada suçun mekânsal kayması meydana gelmektedir (Aliprantis ve Hartly, 2013; Felson ve Clark, 1998). Kentsel dönüşümün uygulandığı mahallede suç oranları düşerken o mahalleyi saran mahallelerde veya yerinden edilen grupların yerleştiği mahallelerde suç oranlarının yükselmesi mümkün olmaktadır (Boggess ve Hipp, 2014). Yerinden edilen mahalle sakinleri sıklıkla eski mahallerine yakın olan mahalleleri tercih etmektedirler (İlik vd., 2022). Kentsel dönüşüm ile yerinden edilen dezavantajlı mahalle sakinleri, komşu olan yoksul mahallelere taşınarak mahallenin yoksulluk oranlarının yükselmesini sağlarlar. Daha önceki araştırmaların bulguları yoksulluğun yoğunlaştığı mahallelerde suç oranlarının yüksek olduğunu göstermiştir (Bursik ve Grasmick, 1993; Lauritsen, 2001; Peterson ve Krivo, 1999; Sampson ve Groves, 1989). Kentsel dönüşüme uğrayan mahallenin etrafındaki mahalleler yeni gelenlerle giderek yoksullaşacağından suç oranları artacaktır. Ayrıca, yerinden edilen mahalle sakinlerinin yeni yerleştikleri mahalleye uyum sağlama konusunda yaşadıkları zorluklar mahallede gerilimi artırabilir.

Dikkate alınması gereken başka bir unsur ise yerinden edilenler arasında motive olmuş suçluların varlığıdır. Rasyonel Tercih Teorisinin varsayımına göre; eğer bireyler suç işlerken fayda-maliyet hesabı yapıyorlar ise yerinden edilen motive olmuş suçlular, yeni geldikleri mahallede suçtan fayda sağlayacaklarını anladıkları durumlarda suç işlemeye devam edeceklerdir. Kentsel dönüşüm, suçu bir mahalleden başka yoksul mahalleye kaydırmış olmaktadır. Örneğin, Curtis (1998) 1987-1997 yılları arasında A.B.D.'nin New York kentinin Williamsburg mahallesi ve çevresinde etnografik çalışma gerçekleştirmiştir. Manhattan bölgesinden Williamsburg mahallesine doğru yüksek sosyo-ekonomik grupların taşınmasıyla başlayan soylulaştırmayla beraber New York polisinin bölgede baskınları artırmasıyla uyuşturucu pazarının komşu olan Bushwick mahallesine kaydığını Curtis gözlemlemiştir. Sadece 1991-1992 yılları arasında Bushwick mahallesinde uyuşturucu satıcısı ve kullanıcılarının sayısı ikiye katlanmıştır. Bushwick mahallesinde uyuşturucu pazarının büyümesi uyuşturucuyla ilgili şiddet suçlarının da artmasına ve uyuşturucu kullananımın yaygınlaşması da çeşitli sosyal problemlerin doğmasına neden olmuştur. Soylulaştırmaya maruz kalan Williamsburg'te ise uyuşturucu pazarı yeniden yapılanarak uyuşturucu satışı açık alanlardan özel alanlara çekilmiş ve sosyal ağlar aracılığı ile satılmaya başlanmıştır (Curtis, 1998). Soylulaştırma hareketi uyuşturucu suçlarının mekânsal kaymasına neden olduğu gibi aynı mekân içinde uyuşturucu pazarının da örgütlenme

biçimini değiştirmiştir. Chicago, New York ve Los Angeles kentlerindeki suç oranlarındaki değişmenin kentsel dönüşümle ilişkisini inceleyen Hagedorn ve Rauch (2007) diğer şehirlerde değil fakat Chicago'da suçun mekânsal olarak kaydığını göstermişlerdir. Chicago'da yerinden edilen çete üyeleri yerleştirildikleri mahallelerde suç işlemeye devam etmişlerdir. Aliprantis ve Hartley (2015) Chicago'da yıkılan toplu konutların yakınlarındaki bloklarda cinayet oranlarında düşme meydana geldiğini fakat yerinden edilen grupların taşındığı mahallelerde ise suç oranlarının yükseldiğini tespit etmişlerdir. Binay (2012) Altındağ'ın Gültepe (Çinçin) mahallesinde kentsel dönüşüm sonrası yapmış olduğu nitel araştırmada komşu mahallelerde yaşayan mahalle sakinleri ve muhtarların kendi mahallelerindeki suçla ilişkili sorunların artmasının nedeni olarak Gültepe'den taşınanları gördüklerini tespit etmiştir. Binay (2012, s.107)'ın araştırmasına katılan komşu mahalledeki bir katılımcı yeni gelenlerle mahallede yaşanan değişimi şu ifadeler ile açıklamaktadır: *"Mahalle çok değişti. Ben neredeyse elli yıldır burada otururum. Eskiden bir tane olay olmazdı. Hele bu esrarmış, eroinmiş, hapmış hiç olmazdı. Son zamanlarda her köşede satıyorlar."* Aksoy ve Güzey Kocataş (2017)'ın araştırması suçun Ankara'nın Altındağ ilçesinden başka bir ilçesine kentsel dönüşüm sonrası kaydığına işaret etmektedir. Altındağ'ın Gültepe (Çinçin) mahallesinde yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları sonucunda yerinden edilenlerin bir grubunun Sincan'nın Saraycık Mahallesine yerleştikleri tespit edilmiştir. Eskiden suçla ilişkili faaliyetlerin düşük oranlarda gerçekleştirildiği bu mahallede yeni gelen gruplarla birlikte özellikle uyuşturucuyla bağlantılı suçlarda artış olduğunu katılımcılar belirtmişlerdir. Örneğin bir katılımcı *"geceleri lüks arabalar mahalleye doluyor. Her yer de uyuşturucu satılıyor"* ifadeleri ile yaşanan değişimi dile getirmiştir (Aksoy ve Güzey Kocataş, 2017, s. 290). Kentsel dönüşüm sadece uygulandığı mahalleyi değil çevresindeki veya yerinden edilen grupların yeni yerleştikleri mahallelerdeki yaşam biçimlerini değiştirmektedir. Bu örnekte olduğu gibi daha önce mahalle halkının suçu önemli bir problem olarak görmediği Saraycık mahallesi, artık uyuşturucu suçlarıyla anılır hale gelmiştir. Bu iki araştırma suçun mekânsal olarak kaydığı mahallelerde gündelik hayatın suç tarafından baskılanmasının sonucu olarak mahalle sakinlerinin kendilerini giderek güvensiz hissettiklerini ve bir suça şahit olsalar bile ihbar etme konusunda çekingen davrandıklarını da açığa çıkarmıştır. Mahalle yaşantısı mahalle sakinlerinin kendilerini güvende hissettikleri bir durumdan tehlike altında hissettikleri bir duruma dönüşmüştür. Kısaca, suç mekânsal olarak kaydığında mahallelerin dinamiklerini değiştirmekte ve yeniden kurmaktadır.

Kentsel Dönüşüm Sonrası Sosyal ve Kriminal Ağlar

Kentsel dönüşümün başarısı sadece fiziki mekânı dönüştürmekte değil asıl birliktelik duygusu etrafında toplanan eski ve yeni mahalle sakinlerinin bir arada uyum içinde yaşadığı bir topluluk yaratmasında yatmaktadır. Sosyal Düzensizlik Teorisinin tanımladığı gibi mahalleyi sosyal ağlardan oluşan bir topluluk olarak (Sampson vd., 1997) kavradığımızda kentsel dönüşüm sürecinde tahrip olan ilişki ağlarının sonradan tamir edilerek yeni bir topluluk yaratılmasının mümkün olup olmadığı sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Kentsel dönüşüm sonrası eski ve yeni mahalle sakinleri arasındaki sosyal etkileşim ağlarının kurulması ve yayılması zaman alacağından farklı zamanlarda bu ilişki ağlarının kurulup kurulmadığının veya kuruldu ise derinliğinin ve derecesinin anlaşılması kentsel dönüşüm ve suç ilişkisinin anlaşılması için önemlidir. Beklentinin tam tersine kentsel dönüşümün üzerinden zaman geçse bile sosyal ilişki ağlarının gelişmesi pek mümkün olmayabilir (Bucerius vd., 2017; İlik vd., 2022). Örneğin, Açıkgöz (2014) Altındağ ilçesinin Gültepe (Çinçin) mahallesinde yaptığı araştırmada kentsel dönüşüm öncesi mahalle sakinlerinin komşuluk ilişkilerinden memnun olduğunu, gecekondu yaşantısını romantik bir şekilde andıklarını fakat kentsel dönüşüm sonrası ise kimsenin kimseyi tanımaması ve komşuluk ilişkilerinin zayıf olmasından şikâyet ettiklerini tespit etmiştir. Aksoy ve Güzey Kocataş (2017) aynı mahallede benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Araştırmaya katılanların yarısı komşuları ile zayıf ilişkilere sahiptirler. Göreceli yoksunluk yaklaşımının vurguladığı gibi eski ve yeni mahalle sakinleri arasında sosyo-ekonomik farklılıklardan kaynaklı sosyal mesafe mahallede gerilime yol açarak birlikteliğin oluşmasının önünde önemli bir engel olarak durabilmektedir. Aynı mekânı paylaşıyor olmak birbirlerine yakınlaştırmak yerine sosyal mesafeden kaynaklı paralel hayatlar yaşamalarına yol açabilmektedir (Atkinson, 2000). Kendi grupları ile sosyalleşmek için çaba gösterip ortak alanları kullanmak zorunda olduklarında birbirlerinden sakınma ihtimalleri de kuvvetlidir. Aynı mahalleyi hatta binayı paylaşıyor olmak mahalle sakinleri arasında sosyal ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılmamaktadır. Bu noktada kentsel dönüşüme odaklanan nitel araştırma bulguları sosyal ilişki ağlarının gelişmesinin neden güç olduğu konusunda aydınlatıcı bulgular sunmaktadırlar. Örneğin, İlik vd. (2022)'nin Antalya'da yaptığı çalışmanın bulguları katılımcıların merhabalaşmanın ötesine gitmeyen komşuluk ilişkileri kurmada yaşadıkları zorluklara ışık tutmaktadır. Bir katılımcı *"Apartmanda oturuyoruz. Eski komşuluk kalmadı dağıldı yani. Gecekondu dağıldı eski komşuluklar da*

dağıldı. Şimdi kapıda denk gelirsek merhaba, günaydın diyoruz tamam. Gidelim gelelim, oturalım, balkonda çay içelim yok. Selam bile vermiyor adam. Selam bile almıyor. Apartmanların genelinde böyle" ifadeleri ile komşuluk ilişkilerinde yaşamış olduğu hayal kırıklığını dile getirmektedir (İlik vd., 2022, s. 63). Komşuluk ilişkileri için çaba gösterilmediği veya çaba gösterildiğinde de karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır. Benzer olarak, Bucerius vd. (2017) Kanada'nın Toronto şehrinde Regent Park bölgesinde gerçekleştirdikleri etnografik çalışmada kentsel dönüşüm sonrası sosyal ilişki ağlarının yeniden oluşmasının ne kadar zor olduğuna işaret etmektedirler. Görüşme yaptıkları eski mahalle sakinleri yeni sakinlerini genel olarak tanımadıkları gibi onlarla etkileşime girme konusunda da herhangi bir çaba sarf etmediklerini ifade etmişlerdir. Biz ve onlar ikiliği eski mahalle sakinlerinin zihinde yer etmiştir ve yeni sakinlerin kendilerini daha üstün gördüklerine, mahallelerinin elden gittiğine ve yeni gruplar tarafından işgal edildiğine inanmaktadırlar. Yeni mahalle sakinleri ise topluluğun bir parçası olma gayreti içinde değildirler. Çünkü mahalle dışında farklı toplulukların zaten parçası konumundadırlar. Bundan dolayı, grupların farklı değerlere ve geleneklere sahip olması ortak noktalarda buluşmalarını zorlaştırmaktadır. Sınıfsal farklar sosyal ağların gelişmesinin önünde bir set kurmaktadır.

Sınıfsal farkların doğurduğu gerilimin sonucunda mahallelerinin elden gittiğini düşünen ve yeni gelenleri işgalci olarak gören eski mahalle sakinleri mahalle hayatını yeni gelenler için oldukça rahatsız hale getirmek için çaba sarf edebilmektedirler. Örneğin lüks araçların yakınlarında top oynayıp araçlara topları vurdurarak biz değil onlar bizden çekinmeli mesajı gençler tarafından verilmektedir (Bucerius vd., 2017). Eski sakinler yeni gelenlere karşı bir direnç göstermektedirler. Göreceli yoksunluk yaklaşımının işaret ettiği gibi yeni mahalle sakinleri hem uygun hedefler olarak görülmekte hem de mağdur edilmeyi hak ettiklerine inanılmaktadır. Çünkü mahalle onlarındır ve dışarıdan gelenlerin onları dışlamaya ve mahallenin yeni sahipleriymiş gibi davranmaya hakları yoktur (Patel, 2014). Mahallede yeni açılan işletmeler yeni gelenlerin ihtiyaçlarına odaklandığı için yaşam eskiler için ekonomik olarak da giderek zor hale gelmektedir. Bu gelir eşitsizliği mahalle yaşantısından eski sakinlerin dışlanmasına neden olurken yeni sakinler ise yaşanan her sorundan eski sakinleri sorumlu tutmaktadır ve eski sakinleri suçla ilişkilendirmektedirler (Patel, 2014). Bazen bu gerilim yeni gelenlerin mağdur edilmesine yönelik kampanyalar ile sonuçlanabilmektedir. Atkinson (2000) eski sakinlerin yeni gelenlere karşı "yuppyi soy" kampanyası düzenlediklerini tespit etmiştir. İstilacı olarak görülen yeni gelenlerin başlarına gelenleri hak

ettikleri algısı yaygındır. Yeni mahalle sakinleri ise eskileri suçlu veya tehlikeli olarak görmekte ve etkileşimden uzak durmaktadırlar (Patel, 2014).

Bu sınıfsal farklılıklarla beraber kentsel dönüşüm projelerinde mahallenin ve konutların tasarlanma biçimleri de sosyal ilişki ağlarının kurulmasının önünde bir engel olarak durmaktadır. Farklı etaplarda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesi aynı mekânı sınıfsal olarak bölmektedir. Dar gelirli eski ve yeni mahalle sakinleri için inşa edilen konutlar ile üst gelir grupları için inşa edilen konutların tasarlanma biçimleri birbirinden farklı olduğu gibi coğrafi olarak da mahallenin farklı kısımlarında yer alabilmektedir. Dar gelirli gruplar için çok katlı toplu konutlar inşa edilirken diğer gelir grupları için az katlı büyük dairelerden oluşan apartmanlar, dubleks evler veya villalar yapılmaktadır (Bucerius vd., 2017). Ankara 'da TOKİ tarafından inşa edilen Kuzey Ankara Toplu Konutlarında da benzer bir manzara görülmektedir. Dar gelirli hanelerin oturduğu konutlar ile diğer hanelerin oturduğu konutlar otoyol ve vadi ile birbirinden ayrılmaktadır. Dar gelirli haneler yolun karşı tarafına baktıklarında vadinin içinde villa tarzı bahçeli ve ortak kullanım alanlarında peyzaj çalışmaları yapılmış bir konut kümesini görmektedirler. Binay (2012) Altındağ'ın Gültepe (Çinçin) mahallesinde yaptığı araştırmada eski ve yeni mahalle sakinlerinin farklı TOKİ bloklarında oturduklarını tespit etmiştir. Eski mahalle sakinleri on dört blogun sadece üçüne yerleştirilerek yeni sakinlerle etkileşime girme ihtimalleri zayıflatılmıştır. Blokların ayrıştırılması sosyal ağların gelişmesini zorlaştırmaktadır. Aynı bölgeye gündelik bir ziyaret yapıldığında bile özel girişimcilerin inşa ettiği dar gelirli gruplar için olan konutlar ile daha lüks olan konutların birbirinden farklı bölgelerde yer aldığı kolaylıkla görülebilir. Ayrıca, lüks konut kümesinin içinde bile mülk sahibi olan eski mahalle sakinleri ile yeni gelenlerin binalarının birbirinden ayrıldığı ve binalar arasında dikenli teller döşendiği gözlemlenmektedir. Sınıfsal farklılaşmanın mekâna yansıması sosyal ağların kurulmasını giderek zorlaştırmaktadır.

Kentsel dönüşüm uygulamalarının olumsuz etkilerinden birisi de eski mahalle sakinlerinin yerinden edilmesidir (Freeman, 2005; Freeman ve Barconi, 2004; İlik vd., 2022; Lovering ve Türkmen, 2011; Urbanik vd., 2017). Bundan dolayı, kentsel dönüşüm sadece uygulanan mahalledeki sosyal ağları değil yerinden edilen grupların yeni yerleştikleri mahallelerdeki ağları da etkilemektedir. Geçici veya kalıcı olarak yerinden edilenler yeni mahalleye yerleştiklerinde bu mahallenin sakinleri tarafından yabancı olarak görülmektedirler. Kendi mahallelerindeki sosyal ağlardan izole olmaları ve destek alamamalarının yanı sıra bu yeni yerleşilen mahallenin ağlarının içine girmekte zorlanmaktadırlar çünkü mekânsal damgalanmaya maruz kalmaktadırlar.

Damgalanma coğrafi olarak hareket ederken eski mahalledeki sosyal ağların sağladığı koruma ise coğrafi olarak sınırlı kalmaktadır (Anderson, 1999; Bourgois, 1995). Suçla ilişkilendirilen bir mahalleden yeni bir mahalleye taşınmak zorunda kaldıkları için mahalle sakinlerinin gözünde riskli veya tehlikeli olarak algılanma ihtimalleri kuvvetli olduğundan mağdur edilme olasılıkları da yüksektir. Kanada'nın Toronto kentinde kentsel dönüşüm kapsamında yerinden edilen gençler, yeni taşındıkları mahallelerinde şiddetin mağduru olmaktan korktuklarını ve taşındıktan kısa bir süre sonra yerleşilen mahallede iki arkadaşlarının silahla vurularak öldürüldüğünü belirtmişlerdir (Thompson vd., 2013; Urbanik vd., 2017).

Kentsel dönüşüm mahalleyi fiziki olarak tasarlarken yeni grupların mahalleye taşınmasını sağlayarak var olan kriminal ağların tahrip olmasını veya yok edilmesini amaçlamaktadır. İlk bakışta suçla ilişkilendirilen grupların mahalleden taşınmasını sağlamak suça karşı bir zafer kazanıldığını düşündürebilir. Fakat suçun yoğun olduğu dezavantajlı mahallelerde yapılan etnografik çalışmalar ise farklı bir resim çizmektedir (Anderson, 1999; Bourgois, 1995). Bu mahallelerde kriminal ağlar sokağı kontrol eden davranış kodlarını teşvik ederek sokak üzerinde kontrol mekanizması işlevini yerine getirmektedirler (Anderson, 1999). Suçun gündelik hayatın bir parçası olduğu mahallelerde sokakta nasıl davranılacağına dair sokak kanunları mevcuttur. Kriminal ağlara üye olan veya olmayan her mahalle sakini bu kurallara göre hareket ettiği için tehlikelere rağmen kuralların getirdiği bir düzen ve güvende olma durumu söz konusudur. Bu mahallelerde suç ve şiddet olayları sıklıkla yaşandığı halde suçla ilişkili olmayan kişilerin sokak kodlarını takip ettikleri ve kendi rutinlerini korudukları sürece mağdur olma ihtimalleri azalmaktadır (Anderson, 1999; Bourgois, 1995). Bu noktada kentsel dönüşüm var olan sosyal ağlarla beraber kriminal ağları da tahrip ederek mahalleyi yeni kriminal gruplara karşı savunmasız bırakabilmektedir. Kentsel dönüşüme maruz kalan bazı mahallelerde yapılan etnografik çalışmalar, kentsel dönüşüm öncesi mahalledeki düzene katkı sağlayan kriminal ağların bozulması ile beklenin tersine mahallede şiddet olaylarının arttığına dikkat çekmektedir (Thompson vd., 2013; Urbanik vd., 2017). Kriminal ağları kontrol eden bazı anahtar pozisyonundaki suçluların yerinden edilmesi ile sokak kodlarına uyulmasını sağlayan güç zayıfladığından mahallede davranış kodlarıyla ilgili oluşan boşluk, mahalle sakinlerinin mağdur olma ihtimallerini kuvvetlendirmektedir. Çünkü kriminal ağlarda güçlü olan suçlulardan boşalan konumlar genç, gözü kara, pervasız ve gücü eline geçirmek isteyen kişiler tarafından doldurulmaya çalışıldığı için mahalle sakinleri her an şiddetin

mağduru olmaktan korkmaktadır (Urbanik vd., 2017). Kentsel dönüşüm öncesi mahalle sakinleri hangi durumlarda şiddetin mağduru olabileceklerini sokak kodlarına dayalı olarak bilirken artık kodların zayıflamasından dolayı nasıl davranmaları gerektiğini bilmemektedirler. Örneğin, kentsel dönüşüm öncesi gündüz saatlerinde ve belirli yerlerde silahlı çatışmanın yapılmasıyla ilgili kurallar mevcuttur ve mahalle sakinleri bu kurala uygun davranmaktadırlar. Şiddet olayları genelde sadece çete üyeleri veya birbirleri ile sorunları olan kişiler arasında gerçekleşmektedir. Rastgele bir çatışmanın ortasında kalma ihtimali azdır. Farklı kriminal ağlara üye olanların hangi bölgelerde ve ne tür suçlar işleyeceği konusunda kurallar herkes tarafından bilinmekte ve takip edilmektedir (Thompson vd., 2013). Fakat kentsel dönüşüm ile bu kurallar nerede ise yok olduğundan mahalle sakinleri herhangi bir neden olmadan öldürülmekten veya yaralanmaktan korkmaktadırlar. Sokaklarda neyin kabul edilebilir olup olmadığını bilmedikleri için şiddette uğrama ihtimalleri kuvvetlendiğinden korku içinde yaşamaktadırlar (Urbanik vd., 2017). Daha önceki çalışmaların bulguları mağduriyet riskinin arttığı ortamlarda mahalle sakinlerinin kamusal alandaki yaşamdan çekilerek evlerine kapandıklarını göstermiştir (Bursik, 1988; Morenoff ve Sampson, 1997). Bu bağlamda her an şiddetin mağduru olmaktan korkan mahalle sakinlerinin sokağı kontrol etmek için sosyal ağlarını güçlendirmeleri veya girişimlerde bulunmaları pek de mümkün görünmemektedir. Ayrıca, şiddetin gündelik hayatın parçası olduğu mahallelerde mahalle sakinleri kriminal ağların içinde olsun veya olmasın mahallede düzenin sağlanmasından sorumlu olan kolluk kuvvetlerine karşı da güven duymamaktadırlar. Polislerin bütün mahalle sakinlerine suçlu gözüyle baktıklarına inandıkları için polisten yardım alma ihtimalleri de zayıftır (Anderson, 1999). Bu tartışmalar kentsel dönüşümün beklenenin aksine suçu azaltma değil arttırma ihtimalinin mevcut olduğuna dikkat çekmektedirler.

Sonuç

Dezavantajlı mahallelerde yaşanan sorunlar sürekli gündeme getirilerek bu mahallerin yasa dışı aktivitelerin yeşermesine olanak sağlayan bir yapıya sahip olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu yapıyı değiştirmek için kentsel dönüşüm projeleri popüler araçlar haline gelmiştir. Fakat kentsel dönüşüm iddia edildiği gibi uygulandığı mahalleleri suçtan arındırıyor mu sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Bahsedilen tartışmalar ve araştırmalar bu sorunun basit bir yanıtı olmadığına ve sürecin oldukça karmaşık olduğuna işaret etmektedir. Kentsel dönüşüm; ekonomik, sosyal ve kültürel süreçlerin karmaşık bir bütünü olduğundan bazı mekanlarda veya geçici dönemlerde bazı

gruplar için suçu teşvik ederken bazen de motive etmemektedir. Bundan dolayı, bu süreci anlamak için zamansal ve mekânsal bileşenlerin nasıl işlediğini anlamak önemlidir. Bu ilişki zaman ve mekânda sabit olmayan akışkan bir ilişkidir. İlişki zamana göre eğrisel olabilmektedir. Ayrıca, kentsel dönüşüm projelerinin etkilerinin sadece uygulandığı mahalle ile sınırlı olmadığı, çevresindeki mahalleleri hatta kentin başka kısımlarındaki mahalleri bile etkileyebileceği anlaşılmaktadır. Kentsel dönüşümün uygulandığı mahallenin kendi iç dinamikleri de diğer mahallelerin dinamikleri tarafından etkilenmektedir. Kentsel dönüşümün suçu hangi yönde ve ne derece etkilediğini kavramak için mekânsal bileşenlere odaklanan bütüncül bir bakış açısı ile sürecin farklı boyutlarının tespit edilmesi önemlidir. Tartışmalar suçla ilişkilendirilen bir mahalleyi suçtan arındırmak için harekete geçirilen kentsel dönüşüm projesinin bir problemi çözmeye çalışırken başka problemlere yol açmasının veya problemleri çözmek yerine başka mahallelere taşımasının mümkün olduğunu göstermektedir. Bir mahalle için "faydalı" olabileceği düşünülen bir uygulamanın başka bir mahalle için "zararlı" olabileceğinin göz ardı edilmemesi gerekir.

Kentsel dönüşüm ve suç ilişkisini anlamak için sadece yapısal düzeyde meydana gelen dönüşümlere odaklanmak yeterli değildir. Çünkü mahalle içinde bulunan alt kültür grupları bu süreçten farklı şekillerde etkilenmektedir. Kentsel dönüşüm fiziki ve sosyal yapıyı etkilerken grupların normlarını ve değerler sistemini, yasal ve yasal olmayan ilişki ağlarını ve bu ağlardan sağlanan faydaları da zayıflatmakta veya zamanla kuvvetlendirmektedir. İlgili literatür, özellikle eski mahalle sakinlerinin yerinden edilmesi ile zarar gören ağların tamir edilmesinin hiçte kolay olmadığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, eski ve yeni sakinlerin farklı norm ve değerler sistemine sahip olmalarından kaynaklı gerilimler hedeflendiği gibi uyum içinde yeni bir topluluğun oluşmasının önünde engeldir. Mahallenin, birbirine entegre olmuş bir topluluktan daha çok birbirine paralel hayatlar yaşayan toplulukların paylaştığı bir mekâna dönüşme ihtimali mevcuttur.

Bu noktada, kentsel dönüşümün suç oranlarını düşürmek için faydalı bir kent politikası olup olmadığının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Suçla ilişkilendirilmiş ve kent için tehlikeli alanlar ilan edilen mahallelerdeki problemlerin sadece kentsel dönüşüm uygulamaları ile çözülmeyeceği anlaşılmaktadır. Sorunların kaynağı tespit edilerek makro ve mikro düzeyde uygulanabilecek ekonomik ve sosyal politikalar ile mahallenin yapısına ve sosyal ilişki ağlarına müdahale edilerek kalıcı çözümler üretmenin yolları aranmalıdır.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 ● **Derleme / Review**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2703-2732 **DOI:** 10.31198/idealkent.1182574

Extended Abstract

A Conflicting Relationship: Urban Regeneration and Crime

*

Halime Ünal-Reşitoğlu
ORCID: 0000-0001-8463-3558

For the last three decades, the public has been occupied with debate that the traditional methods of the justice system are not sufficient to create safe cities. It is emphasized that the policies of justice system should be supported by other policies in order for people to feel safe in the city. At this point, it was brought up that urban policies implemented to solve the various problems of the city may also function as a crime prevention policy. Therefore, urban policies frequently resort to the restructuring of urban space perceived as dangerous and associated with crime. In particular, urban regeneration projects are being implemented to solve the problems in the neighborhoods where poverty is concentrated and crime rates are high. It is assumed that neighborhoods that pose a danger or threat to the city will be eliminated by restructuring and controlling the urban space through urban regeneration projects. Urban regeneration is considered as a way to bring investment, create jobs, renovate houses, revitalize the cultural fabric, and attract economically diverse groups to neighborhoods where housing values are declining, unemployment rates are increasing and investment opportunities are lacking. Along with these benefits, it is stressed that urban regeneration projects will be a solution to various social problems, including crime, of neighborhood. However, little attention is drawn to the fact that urban regeneration damages the existing fabric and social networks and causes new problems by displacing the residents of the neighborhood. As a result of underlining the benefits of urban regeneration rather than its harms, urban regeneration projects have been accepted as a popular tool in the fight against crime. For example, disadvantaged neighborhoods have been the target of urban regeneration projects through policies such as HOPE VI in the USA, New Deal Policy in

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.09.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 05.12.2022

the UK, and The Big City Policy in the Netherlands. Similarly, after the 2000s in Turkey, urban regeneration projects have been applied to solve problems, especially in the neighborhoods where poverty is concentrated and associated with crime. This argument has been the subject of several quantitative and qualitative studies, but the findings of the research are mixed. The majority of studies are based on the Social Disorganization Theory, Broken Windows approach, or Routine Activities Theory. Social Disorganization Theory suggests that there may be an increase in crime rates as a result of the rapid instability experienced in the neighborhood due to urban regeneration in the first years. In its later stages, a decrease in crime rates may occur due to the possibility of transferring resources to the neighborhood and strengthening the ties among residents. According to Broken Windows thesis, crime rates will decrease as a result of the elimination of physical and social disorder in the neighborhood structure with the regeneration projects. Routine Activities Theory suggests that motivated criminals will be more likely to commit crimes as urban regeneration causes the concentration of suitable targets in the same area. Studies carried out not only in Westerns countries but also in Turkey have shown that crime continues in different ways in neighborhoods undergoing urban regeneration.

The common findings of the researches draw attention to the fact that the relationship between urban regeneration and crime varies according to time, space and type of crime. With respect to time, this relationship has curvilinear pattern. While an increase in crime rates was detected in the first years of urban regeneration, a decrease was detected in the following years. It does not have a similar effect on violence and property crimes. Additionally, it can lead to a change in the type of crime committed in the neighborhood. There is a possibility that less frequent crimes may become common in the neighborhood. Another factor that complicates the relationship between urban regeneration and crime is the spatial shift of crime. Although the places that create opportunities for crime have been demolished with regeneration projects, motivated criminals who take into account the new spatial structure can continue to commit crimes in different places in the neighborhood by changing their crime tactics. It has the potential to change the spatial organization of crime. For example, drug sales, which were previously carried out on the street, may shift to private areas such as homes after the regeneration. Indeed, the spatial shift of crime may occur due to the fact that displaced motivated criminals also move to another poor neighborhood in the surrounding area and continue to commit crimes.

It is commonly mentioned that social networks are damaged in the process of urban regeneration due to the displacement of former residents. It is expected that these social networks will be repaired in the following stages. However, research findings point to an increase in tension between old and new residents due to social distance. Former residents describe newcomers as invaders, while newcomers consider them as criminals. They mainly avoid social interaction.

The goal of urban regeneration lies in destroying the criminal networks in the neighborhood. However, achieving this goal is not as easy as one might think. The possibility that damaged criminal networks will be replaced by new groups is often overlooked. Another factor that is not taken into account is the contribution of criminal networks to the order in the neighborhood. These networks enforce compliance with street codes, which are rules about how residents should behave on the street. Despite the danger, residents live in a sense of security when they act in accordance with these rules. Through urban regeneration, the power behind street codes is weakened by the displacement of key criminals who control existing criminal networks. Therefore, uncertainty in the street codes allows violent incidents to occur on the street without observing any rules. This increases the likelihood of residents to be victimized.

Kaynakça/References

Açıkgöz, A. T. (2014). *Kentsel dönüşümün ekonomik, mekansal, sosyal etkileri ve kamunun rolü: Ankara Gültepe (Çinçin) örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi , Ankara.

Akalın, M. (2016). Kentsel dönüşüm projelerinin suç oranlarına etkilerinin değerlendirilmesi: Ankara/Altındağ örneği. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*, 5-33.

Aksoy, E. ve Güzey Kocataş, Ö. (2017). Gecekondu alanlarında uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin meşruiyet zemini olarak yoksulluk ve suç. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 275-295.

Aliprantis, D. ve Hartley, D. (2015). Blowing it up and knocking it down: The local and city-wide effects of demolishing high concentration public housing on crime. *Journal of Urban Economics, 88*, 67-81.

Anderson, E. (1999). *Code of the street: Decency, violence and the moral life of the inner city*. New York: W.W. Norton.

Atkinson, R. (2000). The hidden cost of gentrification: Displacement in central London. *Journal of Housing and the Built Environment, 15*, 307-326.

Barton, M.S. (2016). Gentrification and violent crime in New York City. *Crime and Delinquency, 62*,1180-1202.

Barton, M.S. ve Gruner, C. (2016). A theoretical explanation of the influence of gentrification on neighborhood crime. *Deviant Behavior, 37*, 130-146.

Becker, G.S. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *The Journal of Political Economy, 168,* 1150-1196.

Binay, E. (2012). *Kentsel dönüşüm projesinin suça etkisi: Ankara ili, Altındağ ilçesi, Gültepe mahallesi örneği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kara Harp Okulu, Ankara.

Boggess, L. N. ve Hipp, J. R. (2014). The spatial dimensions of gentrification and the consequences for neighborhood crime. *Justice Quarterly, 33,* 584-613.

Bourgois, P. (1995). *In search of respect: Selling crack in el barrio.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bozyaka, M. (2019). *Kentsel dönüşüm çalışmalarının kent sakinlerinin güvenlik algıları üzerindeki etkileri: Altındağ örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Bucerius, S. M., Thompson, S. K. ve Berardi, L. (2017). "They're colonizing my neighborhood": (Perception of) Social mix in Canada. *City and Community, 16,* 486-505.

Bursik, R. J. (1988). Social disorganization and theories of crime anddelinquency: Problems and prospects. *Criminology, 26,* 519-552.

Bursik, R. J. ve Grasmick, H. (1993). *Neighborhoods and crime: The dimensions of effective community control*. New York: Lexington.

Cohen, L. E. ve Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review, 44,* 588-608.

Covington, J. ve Taylor, R. B. (1989). Gentrification and crime: Robbery and larceny changes inappreciating Baltimore neighborhoods during the 1970s. *Urban Affairs Quarterly, 25,* 142-172.

Crawford, A. (2009). Situating crime prevention policies in comparative perspective: Policy travels, transfer and translation. A. Crawford (Der.), *Crime prevention policies in comparative perspective* içinde (ss. 1-37). Cullompton: Willan.

Curtis, R. (1998). The improbable transformation of inner-city neighborhoods: Crime, violence, drugs and youth in the 1990s. *The Journal of Criminal Law and Criminology, 8,* 1233-1276.

Erbaş, H. ve Kızılay, Ş. E. (2015). Kentsel dönüşüm, mülksüzleştirme, yerinden edilme ve mahalle mücadelesi: Sarıyer-Derbent örneği. M. Altunoğlu ve Ş. Geniş (Der.) *I. Uluslararası kent araştırmaları kongresi: Günümüz kentinde sorunlar bildiri kitabı* içinde (ss. 496-522). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Felson, M. ve Clark, R. V. (1998). *Opportunity makes the thief: The practical theory for crime prevention.* Police Research Series Paper 98. London: Home Office. 18 Mart 2022 tarihinde,

https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/opportunity_makes_the_ thief.pdf adresinden erişildi.

Freeman, L. (2005). Displacement or succession? Residential mobility in gentrifying neighborhoods. *Urban Affairs Review, 40,* 463–491.

Freeman, L. (2006). *There goes the hood: Views of gentrification from the ground up*. Philadelphia: Temple University Press

Freeman, L. ve Barconi. F. (2004). Gentrification and displacement in New York City in the 1990s. *Journal of the American Planning Association, 71,* 39-52.

Garland, D. (2001). *Crime and social order in the culture of control: Crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford University Pres.

Glass, R. (1964). *Aspects of change in London.* London: Macgibbon & Kee.

Hipp, J. R. (2007). Income inequality, race, and place: Does the distribution of race and class within neighborhoods affect crime rates? *Criminology, 45,* 665-697.

Hagedorn, M. V. ve Rauch, B. (2007). Housing, gangs, and homicide: What we can learn from Chicago. *Urban Affairs Review, 42*, 435-456.

İlik, İ., Bulut, İ. ve Ayik, U. (2022). Kentsel dönüşüm projeleri ve sonrası: Antalya Kepez-Santral mahalleleri örneğinde yerinden edilme süreçlerinin analizi. *Türkiye Coğrafya Dergisi, 80,* 53-70.

Jacobs, B. A. (1996). Crack dealers' apprehension avoidance techniques: A case of restrictive deterrence. *Justice Quarterly, 13,* 359-381.

Kasarda, J. ve Janowitz, M. (1974). Community attachments in mass society. *American Sociological Review, 39,* 328-329.

Kirk, D. ve Laub, J. H. (2010). Neighborhood change and crime in the modern metropolis. *Crime and Justice, 39,* 441– 502.

Kreager, D. A., Lyons, C. J. ve Hays, Z. R. (2011). Urban revitalization and Seattle crime, 1982-2000. *Social Problems*, *58,* 615-639.

Lauritsen, J. (2001). The social ecology of violent victimization: Individual and contextual effects in the NCVS. *Journal of Quantitative Criminology, 17,* 3-32.

Lee, Y. (2010). Gentrification and crime: Identification using the 1994 Northridge earthquake in Los Angeles. *Journal of Urban Affairs*, *32,* 549 -577.

Lovering, J. ve Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in İstanbul: The state led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. *International Planning Studies, 16,* 73-96.

McDonald, S. (1986). Does gentrification affect crime rates? A. J. Reiss ve M. Tonry (Der.), *Crime and justice: A review of research* içinde (ss.163 -202). Chicago: University of Chicago Press.

Messner, S. F. ve Tardiff, K. (1986). Economic inequality and levels of homicide: An analysis ofurban Neighborhoods. *Criminology, 24,* 297-317.

Moeller, K., Copes, H. ve Hochstetler, A. (2016). Advancing restrictive deterrence: A quality meta synthesis. *Journal of Criminal Justice, 46,* 82 -93.

Morenoff, J. D. ve Sampson, R. J. (1997). Violent crime and the spatial dynamics of neighborhood transition: Chicago, 1970–1990. *Social Forces, 76,* 31–64.

Newman, K. ve Wyly, E. L. (2006). The right to stay put, revisited: Gentrification and resistance to displacement in New York city. *Urban Studies, 43,* 23-57.

Ousey, G. C. (2018). Population changes at place: Immigration, gentrification and crime. *In Oxford Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice.* Oxford

University Press. 30 Mart 2022 tarihinde https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.314 adresinden erişildi.

Papachristos, A.V., Smith, C. M., Scherer, M. L. ve Fugiero, M. A. (2011). More coffee, less crime: The relationship between gentrification and neighborhood crime rates in Chicago, 1991-2005. *City and Community, 10,* 215-240.

Patel, T. G. (2014). 'We'll go grafting, yeah?': Crime as a response to urban neglect. *Criminology and Criminal Justice, 14*, 179-195.

Peterson, R. D. ve Krivo, L. J. (1999). Racial segregation, the concentration of disadvantage and Black and White homicide victimization. *Sociological Forum*, *14,* 495-523.

Sakızoğlu, B. (2014). Inserting temporality into the analysis of displacement: Living under the threat of displacement. *Tijdschrift voor Economische en Sociole Geografie, 105*, 125-139.

Sampson, R. J. ve Groves, W. B. (1989). Community structure and crime: Testing social disorganization theory. *American Journal of Sociology, 94*, 744-802.

Sampson, R. J., Raudenbush, R.W. ve Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science, 227,* 918–24.

Shaw, C. R. ve McKay, H.D. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago: University of Chicago Press.

Thompson, S. K., Bucerius, S. ve Luguya, M. (2013). Unintended consequences of neighborhood restructuring: Uncertainty,disrupted social networks and increased fear of violent victimization among young adults. *British Journal of Criminology, 53,* 924-941.

Taylor, R. B. ve Covington, J. (1988). Neighborhood changes in ecology and violence. *Criminology, 26,* 533-590.

Urbanik, M., Thompson, S. K. ve Bucerius, S. M. (2017). 'Before there was danger but there was rules. And safety in those rules': Effects of neighbourhood redevelopment of criminal structures. *The British Journal of Criminology, 57,* 422-440.

Van Wilsem, J., Wittebrood, K. ve De Graaf, N. D. (2006). Socioeconomic dynamics of neighborhoods and the risk of crime victimization: A multilevel study of improving, declining, and stable areas in the Netherlands. *Social Problems, 53,* 226–47.

Wilson, W. J. (1987). *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy.* Chicago: University of Chicago Press.

Wilson, J. Q. ve Kelling, L. G. (1982). Broken windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly, March*, 29-37.

Zhang, H. ve McCord, E. S. (2014). A spatial analysis of the impact of housing foreclosure on residential burglary. *Applied Geography, 54,* 27-34.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2733-2761 **DOI:**10.31198/idealkent.1023394

Hatırlanan Kentsel Mekân: Üniversite Öğrencilerinin Bursa İmgesi

*

Sercan Eklemezler[1]
ORCID: 0000-0003-3198-8413

Öz

Bu çalışmada bir kısmı öğrenimleri nedeniyle kentte bulunan, diğer bir kısmıysa daha uzun süredir ya da doğduğundan bu yana kent sakini olan üniversite öğrencileri tarafından kentin nasıl algılandığı, öğrenildiği ve hatırlandığı ele alınmıştır. Kenti tanımlayan özellikler; odakları, nirengileri, bölgeleri, sınırları, yolları ile birlikte mekânsal öğeler; öğrencilerin zihninde Bursa ile özdeşleşmiş hafıza kişilikler araştırılmıştır. Bursa imgesinin kentsel hafızadaki sürekliliğine bakabilmek ve öğrencilerinkiyle karşılaştırabilmek adına literatürde Bursa'nın hangi yönleriyle öne çıkmış olduğuna da bakılmıştır. Kimlik öğesi olma potansiyeli yüksek kentsel imgelerin tespiti amacına yönelik olarak 143 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler ve 20 öğrenciyle zihin haritası çizimleri gerçekleştirilmiştir. Bunların betimsel ve karşılaştırmalı tematik analizleri yapılmış; sıklık tabloları, kod-alt kod-bölümler ve kod birlikte oluşma modelleri çıkarılmış, kod matris tarayıcısı görselleri verilmiştir. Elde edilen bulgularda, "Yeşil Bursa" algısının kente demirlendiği, Uludağ, Ulu Cami ve Tophane'nin kent imgesindeki en baskın öğeler oldukları ve kentin daha çok nirengilerle imgelendiği sonucuna varılmıştır. Kentteki toplumsal gruplardan biri olan üniversite öğrencilerinin kent imgelerini, karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koymanın Bursa kent kimliğinin değişimini anlamaya katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kent imgesi, kent kimliği, üniversite öğrencileri, zihin haritası, Bursa.*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, E-mail: sercan.eklemezler@btu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 14.11.2021 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 05.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2733-2761 **DOI:** 10.31198/idealkent.1023394

Urban Space Remembered: University Students' Image of Bursa

*

Sercan Eklemezler[2]
ORCID: 0000-0003-3198-8413

Abstract

This study examines how the city is perceived, learned and remembered by university students, some of whom have been in the city for education, some have been residents for a long time or since born. Characteristics defining the city; spatial elements with their focal points, landmarks, regions, borders, roads, also memory personalities of Bursa in the minds of the students, were investigated. The study also investigates the aspects of Bursa that are stressed in the literature, to consider the continuity of the Bursa image in the urban memory and compare it with students' perspectives. Semi-structured interviews with 143 students and mind-maps drawing with 20 students were conducted to identify urban images which have the potential to be an identity element. Descriptive and comparative thematic analyses were made, frequency tables, code-subcode-segments, co-occurrence of codes models were extracted, and code-matrix-browser visuals were given. The results suggest that the perception of "Green Bursa" is anchored to the city, Uludağ, Ulu Cami, Tophane are the most dominant elements, and the city is mostly imaged with landmarks. To conclude, revealing the city images of students in a comparative way will contribute to understanding change in the urban identity of Bursa.

Keywords: *City image, urban identity, university students, mind map, Bursa.*

[2] Asst. Prof., Bursa Technical University, E-mail: sercan.eklemezler@btu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 14.11.2021 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 05.12.2022

Giriş

Hafıza çalışmalarının öncülerinden Pierre Nora (2006)'ya göre kolektif geçmişin izlerini taşıyan mekânlar, mekânın kullanıcılarının zihninde, kişisel, toplumsal, tarihsel değerlerle birleşerek "mekân belleği"nin oluşmasını sağlar. Bir kente dair mekân belleğinin oluşabilmesi, kentte belli bir kalıcılığa ulaşmış ve ayırt edilebilen bazı mekânsal öğelerin varlığına bağlıdır. Diğer yandan endüstri toplumlarındaki hızlı mekânsal ve sosyal değişimler insanların yerini, yönünü bulabilmesi ve bir mekân belleğinin oluşabilmesi için gerekli öğelere olan ihtiyacı artırmıştır. Bu tarz yerlerin giderek azalması giderek kimliksizleşen kentleri beraberinde getirmiştir. Graeme Shaukland (1996, s. 32) Türkiye kentleri için de geçerli olan, bu özellikteki yerlerin yok oluşuyla ilgili dönüşüme Avrupa kentleri üzerinden eğilir. Bu kentlerin kendilerine özgü tarihi binalar, parklar ve başka açık mekânlara sahip olmalarına karşın yeniden yapılanma ve sürekli artan trafik karşısında tehdit altında olduklarını dile getirir.

Bellek mekânları konusunda doğal veya tarihsel bir mirasa sahip kentler diğer taraftan sürekli dönüşmektedirler. Kentsel mekân ve imajı üretilirken belli noktaların öne çıkarılması planlanmakta; ancak kentin algılanması pasif bir süreç olarak işlememektedir. Mekânsal öğeler, ancak toplumsal hafızada tuttukları yerin genişliği ölçüsünde bir kentin kimlik mekânlarına dönüşmektedirler (Mutlu ve Tanrıverdi-Kaya, 2020). Söz konusu kentsel çevrede yaşayan insanların yaşları, sosyo-ekonomik durumları, mekânla kurdukları ilişki, kentte kalış süreleri gibi birçok değişken mekâna dair algılarını ve dolayısıyla hafızalarını şekillendirmektedir. Her bireyin kenti algılayışı ve zihninde oluşan kent imgesi dolayısıyla kente dair hafızası bir diğerininkinden farklı olsa da belli ortaklıklar üzerinden toplumsal gruplara ait kent imgelerinden bahsetmek mümkündür (Pekküçükşen, Güleç-Solak ve Oktay, 2018). Örneğin, Kevin Lynch (1996, s. 157) çevrenin algılanmasında bireysel farklılıkların üzerinde durmak yerine kent sakinlerinin çoğunluğunun zihnindeki ortak imgeleri saptamayı amaçlamıştır. Bu çalışmanın Lynch'inkine nazaran daha mütevazı yanı tüm kent sakinlerinin değil kentteki toplumsal gruplardan birinin kent imgesine eğilmesidir. Kent kimliğinin bir bileşeni olan kent imgesinin oluşumunda, o kentli olanlar ile birlikte kente sonradan bir şekilde dâhil olanların da fikirleri önemli bir paya sahiptir (Pekküçükşen vd., 2018, s. 171). Bu çalışmanın araştırma topluluğu hem Bursalı olan hem de Bursa'ya sonradan yerleşen üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Üniversite öğrencileri tarafından kentin nasıl algılandığı, öğrenildiği ve hatırlandığı, Bursa

imgelerindeki ayrışmalardan ziyade ortaklıklarla birlikte ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ortaklaşan kent imgelerinin tespitinin kent kimliğini anlamada bir adım olacağı düşünülmüştür. Kimlik öğesi olma potansiyeli yüksek mekânların tespiti, korunması ve gündelik hayatın içinde yaşayan birer mekân olarak varlıklarını sürdürebilmeleri oldukça önem arz etmektedir. Gonca Kuzay-Demir (2015, s. 503)'in ifade ettiği gibi kent imgelerinin tespit edilmesi; kültürel, turistik ve ekonomik değer taşıyan bir çalışmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır; çünkü insanların kente dair imgeleri yatırım, alışveriş, yerleşim ve seyahat kararlarını etkilemektedir.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde öncelikle yöntem bilgisi verilmiş ardından mekân belleği, kent imgesi ve kimliğine dair kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Türkiye alanyazınında kent algısı ve imgesine değinen çalışmalar ve özellikle üniversite öğrencilerine eğilenler hakkında kısa bir literatür bilgisi verilmiştir. Daha sonra öğrencilerin sahip oldukları Bursa imgesinin kentsel hafızadaki sürekliliğine bakabilmek ve karşılaştırma yapabilmek adına tarihsel süreçte Bursa ile yolu kesişenlerin kent imgelerinde önce çıkan mekânlara; Bursa'ya dair literatürde üzerinde durulan özelliklere bakılmıştır. Bulguların analizi aşamasında betimsel ve karşılaştırmalı analizler yapılmış, sıklık tabloları, kod-alt kod-bölümler ve kod birlikte oluşma modelleri çıkarılmış, kod matris tarayıcısı görselleri verilmiştir. Ayrıca veriler yer yer Bursa'ya dair başka çalışmaların verileriyle de kıyaslanmıştır. Sonuç bölümünde elde edilen verilerin bütünsel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada üniversite öğrencilerin kenti nasıl algılayıp deneyimledikleri ve hatırladıkları araştırılmıştır. Bu çalışma niteliksel yöntemlerin kullanıldığı fenomenolojik yönelimli bir araştırmadır. Fenomenolojik desene sahip araştırmalar bireylerin bilinçli yaşam deneyimlerine odaklanarak görünenin altındaki gerçekliğe ulaşmaya çalışırlar (Neuman, 2006 s. 81-82). Ayrıca fenomenolojik bir araştırma, "birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar" (Creswell, 2016, s. 77). Bu araştırmada da katılımcılardan, Bursa kentini hangi öğeleriyle, nasıl deneyimledikleri ve hatırladıklarını sözlü olarak ya da çizim yardımıyla betimlemeleri istenmiştir. Araştırma iki aşamalı olarak planlanmış, ilk aşama verilerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Formlar öğrencilere araştırmacı tarafından, 25.10.2021 ve 05.11.2021 tarihleri arasında, çoğunlukla ders öncesi veya sonrası zamanlarda dağıtılmış ve tamamı açık

uçlu olan soruların cevaplanması istenmiştir. Bunun mümkün olmadığı, örneğin dersler arasında yeterli boşluk olmadığı, zamanlarda formlardaki sorular araştırmacı tarafından kantin ve okul bahçesi gibi alanlardaki öğrencilere ya da öğrenci gruplarına iletilmiş ve cevaplar not alınmıştır. Görüşmeler, 5-8 dakika kadar sürmüştür. İkinci aşamadaysa yarı-yapılandırılmış görüşmelere katılmamış öğrencilerden zihin haritaları[3] çizmeleri istenmiştir. Birinci bölümde 143, ikinci bölümdeyse 20 öğrenciye ulaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde kent/şehir sosyolojisi derslerini alan tüm öğrencilere ulaşılmaya çalışılmış, zihin haritaları çizimindeyse John W. Creswell'in (2016, s. 78) fenomenolojik araştırmalar için önerdiği 5-15 kişi aralığı göz önünde bulundurulmuştur. Zihin haritası çiziminin yeteneğe de bağlı olması nedeniyle bazı haritalarda yeterli tanımlayıcı öğe var olmadığından 20 öğrenciye çizim yaptırılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında sorulan sorular katılımcıların, kentle ilgili akıllarına öncelikle gelen özellikler ve mekânlar, bir başkasına kenti nasıl tarif edecekleri, kentle özdeşleşmiş isimler ve görülen yerlerle ilgilidir.

İkinci bölümde çizilmesi istenilen zihin haritaları Esra Mutlu ve Ayşegül Tanrıverdi-Kaya (2020)'ya göre "yaşadığımız çevreyi algılayarak öğrendiğimiz savına dayanan ve bellekte oluşturduğumuz öznel imaj haritasını" ele alan bir veri toplama yöntemidir (s. 896). Daha kısaca ifade etmek gerekirse kente dair zihinde canlanan mekânsallığın kâğıda dökülmesidir. Zihin haritaları (bilişsel/öznel taslak haritaları) doğrudan fiziki gerçekliği değil bireylerin algı ve hatırlama süreçlerini içerir. Willem A. Sulsters (2005) de zihin haritalarının gerçeğin değişebilir bir temsili olduğunu belirtmektedir. İki zihinsel haritadan hiçbirinin birbirine benzemediğini belirten araştırmacı, insanların yaşam tarzları, yaşları, ilgileri veya deneyimleri ile zihin haritalarının farklılaşacağını ifade eder. Zihin haritaları kullanıcıların kent algısını ve kent için önemli imgelerin ortaya konmasını sağlar. Lynch (1960/2010)'in kent algısına eğilen çalışmaların öncüsü niteliğindeki eseri söz konusu zihinsel haritaları konu edinmiştir. Lynch (1996, s. 157)'e göre, her birey kente dair kendi imgesini yaratır; ancak aynı kümeye dâhil olan bireyler arasında temel bir uyuşma da vardır. Dolayısıyla toplumsal grupların kent imgesini çalışmak mümkündür.

[3] Detaylı bilgi için bkz. Kitchin R. M. (1994). Cognitive maps: What are they and why study them? *Journal of Environmental Psychology 14*, 1-19.

Araştırma topluluğu olarak Bursa Teknik Üniversitesi Sosyoloji ve Şehir ve Bölge Planlama bölümlerinin birinci ve ikinci sınıf öğrencileri seçilmiştir.[4] Söz konusu üniversitenin tercihinde ulaşılabilirlik kıstası kadar, üniversitenin kent merkezinde yer alışı da önemlidir. Üniversitenin konumu nedeniyle öğrencilerinin kenti daha fazla deneyimleyecekleri bir ön kabul olarak araştırma topluluğu seçimine yön vermiştir. Bir diğer husus iki bölümden öğrencilerin tercih edilmiş olmasıyla ilgilidir. Bu seçimin nedeniyse bu iki bölümün planlanan ve yaşanan kente dair öğrenme süreçlerinden geçmeleri, kent/şehir sosyolojisi dersini almaları yoluyla şehre dair farkındalıklarının nispeten yüksek olacağı ön kabulüdür. Yalnızca Bursa Teknik Üniversitesi öğrencilerinden Şehir ve Bölge planlama ve Sosyoloji bölümleri öğrencilerini kapsıyor olması bir anlamda çalışmanın sınırlılığıdır. Bir diğer sınırlılık da zihin haritaları çizimlerinde kullanılan serbest çizimlerin, çizim yeteneğine de bağlı olması ile ilgilidir. Alpaslan Aliağaoğlu ve Güldane Mirioğlu (2020)'nun kentsel kimlik ile ilgili çalışmalarında bireylerin kentte kalış sürelerinin 10 yıldan fazla olmasına dikkat edilmiştir. Diğer yandan Shaukland (1996, s. 26) kanıksanmış manzaraların, mekânların, kente dair özellikle olumsuz yanların kentle yeni karşılaşanlar tarafından ayırt edilebileceğini belirtmiştir. Bu çalışmanın üniversite öğrencilerinden oluşan araştırma topluluğunda, kentle yeni karşılaşanlar kadar kent sakini olanlar ve kentle tanışıklıkları daha eskiye dayananlar da mevcuttur.

Görüşmelerdeki Bursa'yı tanımlayıcı ifadeler, hafıza kişilikler ve özellikle akla gelen mekânlar nitel veri işleme programlarından MAXQDA nitel veri analizi programı yardımıyla kodlara ve alt kodlara ayrılarak tematik, betimsel ve karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Sıklık tabloları, kod-alt kod-bölümler ve kod birlikte oluşma modelleri çıkarılmış, kod matris tarayıcısı görselleri verilmiştir. Zihin haritalarında bulunan öğelerin sıklıkları ve kapladıkları alan yine aynı program yardımıyla değerlendirilmiştir. Lynch (1960/2010) bir kenti kavramak ve akılda tutabilmek için o kentin okunaklı olması gerektiğini ve bunun da sınırları, bölgeleri ve yolları ile kolayca ayırt edilebilen bir kentle mümkün olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle mekâna dair yapılan analizlerde Lynch'in kavramları (odak, nirengi, bölge, sınır ve yol) işe koşulmuştur.

[4] Üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin kent sakini olmayanlarının da kentle yeni karşılaştıklarını varsaymak olası gözükmediğinden, karşılaştırma yaparken nerede konumlandırılacaklarını netleştirmesi güç olan bu grup da çalışma kapsamı dışarısında bırakılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Kent Kimliğinin Bileşenleri Olarak Kent İmgeleri

Mekân belleğinin oluşabilmesi için mekânların toplumsal gruplar tarafından algılanması, bir imgeye dönüştürülmesi ve daha sonra hafızalarında yer tutması gerekir. Somut izlerse "ancak bireysel, tarihsel ve kültürel değerlerle birlikte mekân belleğini oluştururlar" (Mutlu ve Tanrıverdi-Kaya, 2020, s. 893). Tek tip, yere özgü olmayan kentsel unsurlar akılda kalmaz ve bu süreç kimlik kaybıyla sonuçlanır (Mutlu ve Tanrıverdi-Kaya, 2020, s. 895). Kentsel imge, kent yaşantısının kişilerde bıraktığı izlerin zihinlerdeki kurgusudur ve toplumsal grupların kent imgelerindeki ortaklıklar birikerek bir kent kimliğini meydana getirir. Belli bir gerçeğin imgesi değişik gözlemciler tarafından değişik biçimlerde algılanabilir ve oluşturulabilir. Amos Rapoport (1977)'a göre, çevre ya da mekân algısının oluşumu, duyusal mesajlar ile algılayanın nitelikleri ve amacının etkileşime girdiği dinamik bir süreçtir; ancak bu süreç, bireysellikten çok toplumsal bir özellik taşır. Nazife Gürhan (2016), içinde yaşayanların algıladıkları, bazen üzerine düşündükleri, hatırladıkları zihinlerindeki kent imgesinin de tıpkı çevre ve kent algısı gibi toplumsal olduğunu ve kentin içinde barındırdığı kültürel kodlar çerçevesinde şekillendiğini belirtir.

Emine Köseoğlu ve Deniz Erinsel-Önder (2010)'e göre çevreden veya kent unsurlarından alınan bilgilerin, deneyimlerin etkisiyle zihinde resmedilmesi süreci çevrenin veya mekânın okunmasına denk gelmektedir. Mekânın okunması eylemi algılamayı içerir; ancak onu aşar. John Gold (2018, s. 501-503)'a göre Lynch (1960/2010), bireylerin çeşitli kentsel formları uygun zihinsel temsiller yoluyla örgütleyebilmesini imgelenebilirlik veya okunaklılık olarak nitelemiştir. Okunabilir kentsel mekânlar kullanıcılarının anlamlandırmalarıyla birlikte bir mekânsal imgeye dönüşür ve bu imgeler toplumsal bir mekân belleğini kurarlar. Lynch (1960/2010, s. 8)'e göre, kimlik, yapı ve anlam imgeyi oluşturan üç bileşendir. Kimlik, imgenin tanımlanmasını sağlayan ve onu diğer şeylerden farklılaştıran özellikken, yapı imgeyle kullanıcı arasındaki ilişki, anlam ise kullanıcının imgeyle duygusal olarak kurduğu bağa denk gelir. Kentsel imgenin oluşumu kent öğelerinin biçim özellikleri kadar kullanıcıların anlamlandırmalarına da bağlıdır; ancak Lynch (1960/2010) anlam üzerinde yeterince durmamıştır. Lynch (1996) çevresel imgenin meydana gelmesinde kimlik ve yapıyı okunabilirlik ya da imgelenebilme ile ilgili görerek anlamı dışarıda bırakmış ve bu ikisiyle ilgilenmiştir. Magdalena Zmudzinska-Nowak (2003) ise Lynch (1960/2010)'ten farklı olarak şekilsel

unsurlardan çok deneyim ve anlam üzerinde durarak araştırmacının bu yaklaşımını telafi etmiştir.

Shaukland (1996, s. 24)'a göre "her ülkede bir kenti bir başkasından ayırt eden şey çevresi, dizaynı ve tarihidir". Kent imgeleri kentlerin doğal, yapay, sosyo-kültürel ve ekonomik ayırt edici özellikleri sayesinde oluşur. Lynch (1960/2010, s. 47) bunlardan yapay çevre unsurlarına dair bir sınıflandırma yapmıştır: yollar, sınırlar (kenar), bölgeler (semt), odak alanları (merkez nokta) ve nirengi (referans noktası, *landmark*, işaret öğesi, kent simgesi). Bununla birlikte kentin nirengileri bazen doğal çevre unsurlarından biri de olabilmektedir. Lynch (1981; 1960/2010), bir kent imgesinin oluşabilmesi için sınırların, bölgelerin, yolların kolayca ayırt edilip, bütünlüklü bir doku oluşturmaları gerektiğini belirtmiştir. Bunlardan odak noktaları; ulaşım ağı merkezleri, ticaret, pazarlama, rekreasyon gibi kentte birçok etkinliğinin bir arada gerçekleştirildiği yerler olarak tanımlanmaktadır (Lynch, 1960/2010). Nirengiler, mekânda yol bulmaya yaradığı ve mekânı daha okunabilir kıldığı kadar, hatırlamaya da yarar. Aliağaoğlu ve Mirioğlu (2020) nirengilere herkes tarafından bilinen önemli işlevsel binalar (hastaneler, belediye binaları gibi), tarihi binalar, saat kuleleri, anıtlar, ağaçlar, kent mobilyaları ve bir dağ gibi unsurları örnek gösterir. Köseoğlu ve Erinsel-Önder (2011) ise nirengi noktalarının fiziksel olduğu kadar bilişsel ve anlama dayalı yönleri olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar kentlerin büyüyüp genişledikçe yeni işaret öğeleri kazandıklarından bahsederler. Nirengilerin oluşumu sosyal, tarihi, sembolik, ekonomik, estetik değere ve kolay ulaşılabilirliğe bağlıdır. Lynch (1960/2010)'e göre, bölgelere ilişkin algı kentlere aşina olundukça azalırken, işaret öğeleri daha önemli hale gelirler.

Kent bir yandan üretilir bir yandan algılanır ve kente dair algıların toplumsal bellekte bir araya gelmesiyle bir kent imgesi oluşur. Kente dair toplumsal grupların farklı algılarından oluşan imgelerin bileşiminden de kentin kimliği kurulur (Alver, 2017, s. 9; Kaypak, 2010, s. 376). Şölen Demirseren-Çöl (1999) kent kimliğini, kente özgün, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik ve tarihsel faktörlerle ve kentlilerle ilişki içinde şekillenen anlam yüklü bütünlük olarak tanımlar. Kent kimliği bir başka ifadeyle doğal ve yapay çevre özellikleri ile sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklere dayalı ortak imgeler bütünüdür. Kent kimliği bazen salt bir imgenin idealleştirilmesiyle o imgeye demirlenir: Floransa'nın sanat, Paris'in kültür, Varşova'nın müzik kenti olması gibi (Kaypak, 2010, s. 375). Özellikle tarihi kentler söz konusu olduğunda kent imgesinin oluşumunda neyin seçilebileceği konusundaki çerçeveyi kentin kendi varoluşu belirler (Ulusoy, 2018, s. 352). Nuri Bilgin (2011, s. 42)'e göre, kentin

kimliğinde, geçmişte yaşanan gurur veya ıstırap kaynağı bir olay, toplumda iz bırakmış bir devlet adamı, sanatçı, aziz veya evliya da ağırlığını hissettirebilmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı izleyen bölümlerde kent imgesine özellikle öğrenciler üzerinden eğilen çalışmalara ve ardından tarihsel süreçte Bursa'nın nasıl ve hangi öğelerle imgelendiğine bakılacaktır.

Türkiye alanyazınında kent imgesi ve öğrenciler

Tarih boyunca Bursa imgesinde öne çıkan unsurlar hakkında bir fikir edinmeden önce, Türkiye alanyazınında kent algısı ve kent imgesine odaklanan ve özellikle üniversite öğrencilerini ele alan çalışmalar hakkında kısa bir literatür bilgisi verilmesi gerekli görülmüştür. Esra Mutlu ve Ayşegül Tanrıverdi-Kaya (2020) çalışmalarında sözlü mülakat tekniği ile birlikte zihin haritalarını kullanarak, Düzce'de toplumsal hafızada baskın bir karakter taşıyan mekânların hatırlanmasında depremden önce ve sonraki farklılığı ortaya koymaya çalışmışlardır. Mustafa Demirel (2014) Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencilerinin kentin avantajlarına, soyut imaj unsurlarına ve Burdur halkına yönelik algılarını çalışmıştır. Bu çalışma sonucunda Burdur kentinin öğrenciler tarafından yüksek oranda sakin ve güvenli olarak tanımlandığı; ancak modern veya gelişmiş olmadığının düşünüldüğü görülmüştür. Arife Karadağ ve Hatice Turut (2013) kentsel çevre algısına davranışsal coğrafya disiplini üzerinden yaklaşmış, üniversite öğrencilerinin İzmir hakkındaki algılarını anket ve zihin haritaları çizimi teknikleri aracılığıyla ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmaya katılan sosyoloji bölümü öğrencilerinin eğitimlerinde kent, gecekondu, toplum ve çevre ilişkisinin önemli bir yer tutmasına rağmen "en basit" kentsel sembollere dahi atıf yapmayışları önemli bir bulgu olarak yer almıştır. Alpaslan Aliağaoğlu (2007)'nun çalışması yine üniversite öğrencilerinin kent algısına davranışsal coğrafya disiplini ile yaklaşan çalışmalara bir diğer örnektir. Evren İlgar (2008) mimarlar ve Eskişehir Osmangazi ve Anadolu üniversiteleri mimarlık bölümleri öğrencileri ile yapılan anket çalışması üzerinden, tarihi süreçte Eskişehir'in kent kimliğini belirleyen faktörleri Porsuk Çayı, demiryolu, yerel yönetimler, sanayi ve öğrenci kenti oluşu olarak belirlemiştir. Elif Sağlık ve Abdullah Kelkit (2019) Çanakkale kent kimliğini Lynch'in (1960/2010) kentsel imge bileşenleri üzerinden ele almışlardır. Bu araştırmanın bulgularına göre Çanakkale kenti, tarih, turizm ve boğaz kavramlarıyla ön plana çıkan bir yerleşmedir. Kuzay-Demir (2015) Manisa kent imgelerini oluşum, yayılma ve yararlanma süreçleri açısından ele almış; yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası değerde olanlar şeklinde bir sınıflandır-

maya tabi tutmuştur. Pekküçükşen vd. (2018) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencilerinin güvenlik, barınma, sosyal imkânlar ve ulaşım özelinde yaşanabilirlik ölçütleri açısından kent algılarını ele almışlardır. Hatice Gündoğdu, Azem Kuru ve Mete Özkök (2016) şehir ve bölge planlama bölümü birinci sınıf öğrencilerinin kent algısının diğer öğrenciler ve kentte yaşayan diğer bireylerle karşılaştırılmasını konu edinmişlerdir. Çalışmada tüm katılımcılar için sonuçların çok büyük farklılıklar göstermediği görülmüştür. Ayşen Çelen-Öztürk (2016) kenti kısa süreliğine deneyimleyen üniversite öğrencileri ile 60 yaş üzeri bireylerin kentle etkileşimde bulunduğu alanları bilişsel haritaları kullanarak karşılaştırmış ve kent belleğindeki değişimlerin izlerini sürmeyi denemiştir. Bu okumalarda kamuya ait simgesel yapılarda değişiklik olmadığını; kültür, eğlence ve ticaret alanlarının değişip dönüştüğünü, geçmişte kullanılan yeşil alanlar güncelliğini yitirirken yeni tematik yeşil alanların ve kente hâkim yeni bir heykel simgeselliğinin oluştuğunu tespit etmişlerdir.

Tarihsel Süreçte Bursa İmgesi ve Kentin Nirengilerine Bakış

Bu bölümde genel bir Bursa anlatısından ziyade tarihsel süreklilik taşıyan mekânsal öğelerin izini sürebilmek, kent imajının değişen ya da aynı kalan yanlarını kavrayabilmek amaçlanmıştır. Bu amaçla kente dair tarihsel metinlerde ya da kentle karşılaşan turistlerin gezi notlarında andıkları kentsel öğelere odaklanılarak bir nevi tarihsel bir Bursa imgesi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kuzeyden Yalova ve İzmit, doğudan Bilecik, güneyden Kütahya ve Balıkesir illeriyle çevrili olan Bursa güney Marmara bölgesinin bir tarih kentidir. Vasileios I. Kandes (1883/2008, s. 14) Bithynia'nın Olympos'unun (Uludağ) eteklerinde inşa edilmiş olan "Prusa ad Olympum" ile M.Ö. 200'lerde şehrin tarihini başlatır. M. Ö. 73 yılı ise şehrin Roma egemenliğine tabi oluşunun başlangıcıdır. 4. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar hakkında pek fazla bilgi olmayan şehir, Orhan Bey'in fethine kadar Doğu Roma idaresinde kalmıştır (Kandes, 1883/2008, s. 25-65). Orhan Bey'den sonra dört Osmanlı padişahı daha Bursa'da tahta çıkmıştır. Şehir, 14. yüzyıldan itibaren doğudan gelen diğer mallarla birlikte ipek ticaretinde önemli bir köprü olmanın yanı sıra 19. yüzyıl Osmanlısında ipekli kumaş üretimi dâhil erken sanayileşme adımlarının görüldüğü ve ipek ticaretiyle doğrudan Avrupa'ya bağlanan bir merkez haline gelmiştir (Dörtok-Abacı, 2007, s. 165-167).

Alver (2017, s. 8)'e göre "kent kimliğinin kaynakları, kent kimliğinin oluşumu ve hayat üzerindeki etkileri, kentleri birbirinden ayıran ana özellikler konusunda Evliya Çelebi engin bir kaynaktır ve mutlaka değerlendirilmesi

gerekir". Hasan Basri Öcalan (2008), 17. yüzyılda, 50 yıllık bir zaman dilimi boyunca, Kafkaslardan Balkanlara, Habeşistan'dan Kırım'a kadar hemen hemen tüm imparatorluk coğrafyasını gezmiş olan Evliya Çelebi'nin Bursa ile ilgili kaleme aldıklarını bir kitapta derlemiştir. Seyyahın İstanbul'dan sonra 1640 yılında gittiği ilk şehir Bursa'dır. Derleme, Evliya Çelebi'nin Bursa'ya beş defa gelişini ve diğer seyahatlerinde Bursa'ya yapılan atıfları kapsamaktadır. Evliya Çelebi (akt. Öcalan, 2008) Bursa'nın yalnızca Bağdat'la kıyaslanabilecek bir şehir olduğundan bahseder: "Gördüğüm şehirlerden hiç birisine benzemez. Üzerinde nur dolaşan ruhaniyetli bir şehirdir. Zira burada olan büyük evliyalar, tefsirciler, hadisçiler başka yerde yoktur. Bir tek cennet şehir Bağdat'ta olabilir" (s. 38).[5] Uludağ'dansa su kaynaklarıyla ilişkili olarak bahsetmiştir: "Bursa'nın güney tarafındaki Ruhban Dağı sanki âb-ı hayat kaynağıdır. Çünkü dağdan 1060 kaynaktan âb-ı hayat suyu gibi sular çıkar"; zaten seyyaha (akt. Öcalan, 2008) göre "…Bursa sudan ibarettir" (s. 38-51). Bursalıların Antik Yunan döneminden bu yana kaplıca sularından tedavi amaçlı faydalandıkları bilinmektedir (Kandes, 1883/2008, s. 46). Victor Marie de Launay ve Charles Bonkowski (1881/2015) kitaplarının üçüncü bölümünü şehirdeki içme, kaplıca ve maden sularının tanıtımı ve kimyasal analizlerine ayırmışlardır.

Evliya Çelebi (akt. Öcalan, 2008), 1659 tarihli Bursa'ya dördüncü gelişinde Uludağ'ın zirvesini dünyanın zirvesi "Kulle-i Cihannüma" olarak tanımlar ve zirvenin biraz altındaki karın asla erimediğini iddia eder. Kaleme aldıkları arasında Ulucami de vardır: "Sözün özü, Bursa içinde böyle ruhaniyetli bir cami yoktur. Bu cami Bursa'nın Ayasofya'sı olduğu, şehrin güzide bir yerinde bulunduğu için oldukça çok cemaati vardır. Yeryüzünde benzeri yoktur, insanoğlu böyle bir camiyi yapmaktan ve tarif etmekten aciz kalmaktadır" (akt. Öcalan, 2008, s. 41). Seyyah, Irgandı Köprüsü'nün "Anadolu, Arap ve Acem diyarlarında meşhur olmuş, şöhreti göklere ulaşmış bir köprü" olduğunu dile getirmenin yanında üzerinde bir çarşı bulunduğunu da belirtmektedir (akt. Öcalan, 2008, s. 58).

Hüseyin Mevsim, (2009) *Bulgar Gözüyle Bursa* isimli eserinde, Nikola Naçov, Vasil Kınçov ve Petır Daskalov gibi Bulgarların, 1870-1910 yılları arasına tarihlenen Bursa seyahatleriyle ilgili gezi notlarını ve anılarını derlemiştir. Bu kitap, bir nevi şehirle kısa süreli karşılaşmalar yaşayan kişilerin Bursa kenti imgelerini yansıtmaktadır. Kitapta kent kimliğini oluşturan Bursa ve yakın

[5] Kaplanoğlu (2006, Ağustos)'nun aktardığına göre Bursa, "Osmanlıların gözünde bir tapınak, adeta bir Hac yeridir".

çevresindeki toplumsal yaşam, ulaşım koşulları, ticaret, etnik katmanlar arasındaki ilişkiler, bölgenin coğrafyası, camiler ve sultan türbeleri gibi dini ve sivil anıtlar, yaygın söylenceler gibi konular yer almaktadır. Naçov (akt. Mevsim, 2009) 1899 tarihli gezisinde Bursa'nın dağ eteğindeki konumundan, hoş havası ve güzel sularından, Karamustafa Hamamı'ndan bahseder ve Bursa havlularının çok meşhur olduğuna değinir. Kınçov'un (akt. Mevsim, 2009) 1899 tarihli Bursa gezisinin ardından kaleme aldığı yazısında "Asya Olymposu" tanımlamasıyla Uludağ'ın yanında Osman Gazi ve Orhan Gazi'ye ait türbeler ile Yeşil Cami yerini alır.

Ekrem Reşit Rey (1948, s. 10) Bursa'nın Olympos dağlarının etekleri üzerinde yükseldiğini ve önce Olympos ismini taşıyan bu tepenin sonradan Keşiş Dağı, daha sonra da Uludağ şeklinde adlandırıldığını belirtir. Rey (1948, s. 36), Yıldırım ve II. Murat Camilerinin kendisinde bıraktığı tesirin daha derin olduğunu dile getirse de ona göre Yeşil Cami ve türbe Bursa'nın birer alametidir.

Kazım Baykal (1982) Tophane semtinde bulunan Osman Gazi ve Orhan Gazi'ye ait türbelerden bahseder. Ulu Cami'yi şehrin ortasında, 20 kubbesi, büyük iki minaresi ve beyaz rengi ile heybetli duran cami olarak tarif eder.[6] II. Bayezid tarafından İstanbul'daki camiine gelir getirmesi amacıyla yaptırılan Koza Han'ı ise "bugün de şehrimizin en önde gelen ticaret merkezidir" diye anar (Baykal, 1982, s. 100-104). Yazar, Yeşil Türbe'yi "ovadan yeşil çinileriyle gözü çeken muhteşem anıt kabir" diye tanımlar, mimari ve sanatsal özellikleri hakkında detay verir: "Heyeti umumiyesile Türk-Osmanlı teknik ve zevkine göre yapılmış bir eser olmakla beraber türlü yerlerinde Orta Asya ve Selçuk tekniği de gözden kaçmamaktadır" (Baykal, 1982, s. 139-140).

Raif Kaplanoğlu (2006, Ağustos) Bursa'ya gelen turistlerin önemli bir bölümünün şifa bulmak için kaplıcalara geldiklerini, hemen hepsinin çarşıdan ipekli veya havlu alarak Bursa kebabı yediklerini aktarır. Gelen turistlerin en çok Ulucami ile Tophane'deki Orhan ve Osman Türbeleri ile daha sonra Yeşil ve Muradiye'yi ziyaret ettiklerini ve Irgandı Köprüsü'nün ilgilerini çektiğini belirtir.

Bulgular

Araştırma topluluğuna dair demografik bilgiler

Araştırmanın yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle yürütülen ilk aşamasına katılanların birinci ve ikinci sınıf üniversite öğrencilerinden oluşması

[6] Ulu Cami'nin inşası I. Murat, Yıldırım Bayezid ve I. Mehmet dönemlerinde sürmüştür (Kandes, 1883/2008, s. 117).

sebebiyle büyük çoğunluğu 18 ile 21 yaş aralığında kümelenmiştir. Öğrencilerin 19'u 18 yaşında, 30'u 19 yaşında, 60'ı 20, 24'ü ise 21 yaşındadır. Çalışmaya katılan 7 öğrenci 22 yaşındayken; 26, 27 ve 28 yaşlarında birer öğrenci vardır. Söz konusu öğrencilerden 115'i kadın 28'i erkektir. Cinsiyet dağılımındaki dengesizlik bilhassa sosyoloji bölüm mevcutlarından kaynaklanmaktadır. Sosyoloji bölümü birinci sınıf öğrencilerinden araştırmaya katılanların sayısı 43, ikinci sınıf öğrencilerinden katılanların sayısıysa 24'tür. Şehir ve Bölge Planlama bölümü birinci sınıf öğrencilerinden araştırmaya katılanların sayısı 41'ken, ikinci sınıf öğrencilerinin sayısı 35'tir. Öğrencilerden 43'ü Bursa doğumluyken, 98'i Bursa dışı doğumludur. İki öğrenci ise doğum yeri bilgisi vermemiştir. Öğrencilerin Bursa'da bulunma süreleri dağılımı, Bursa'ya aşina olma konusunda fikir vermesi açısından bu çalışma için önemli bir diğer veridir (bkz. Tablo 1).

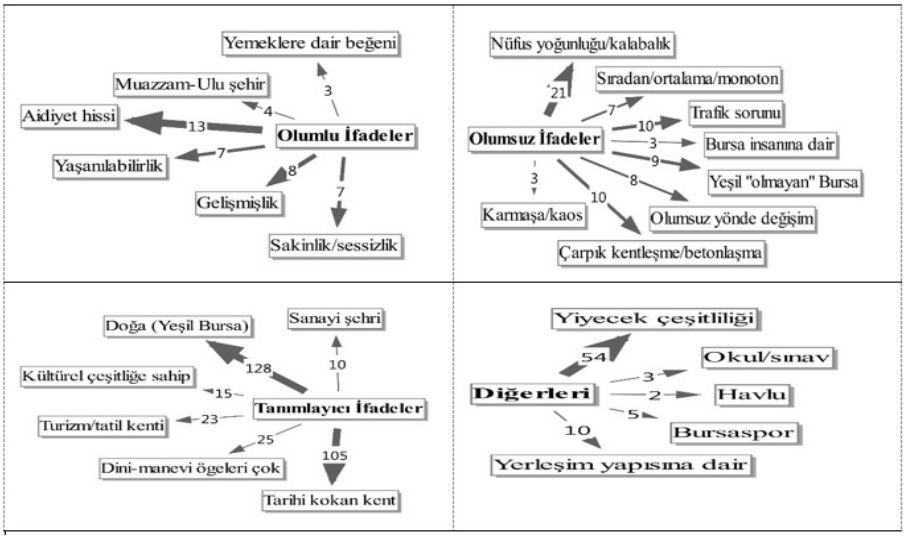
Tablo 1. Çalışmaya katılan öğrencilerin Bursa'da bulunma süreleri dağılımı (Eklemezler, 2022; yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Bursa'da bulunma süresi	**Kişi sayısı**
Doğumundan beri	40 kişi
3 ila 19 yıl	19 kişi
1 ila 2 yıl	41 kişi
1 yıldan az	40 kişi
Yanıt vermeyenler	3 kişi

Bursa doğumlu 43 kişiden Tablo 1'e göre 40'ı, doğduğundan bu yana burada yaşamaktadır. Bursa kentine dair deneyimi iki yıl ve altında olan, başka bir deyişle öğrencilik süreleriyle sınırlı olan 81 öğrenci varken, 19 kişi 3 ila 19 yıldır Bursa'dadır. Daha detaylı bilgi verilecek olursa farklı iller doğumlu olup üniversite öğreniminden önceki yıllarda Bursa'ya yerleşmiş öğrenciler olduğu gibi; az da olsa Bursa doğumlu olup başka illerde yaşamayı deneyimlemiş olanlar da mevcuttur.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizleri: Bursa'yı sözle ifade etmek

Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında öğrencilere sorulan sorulardan ilk ikisi "Bursa denildiğinde aklınıza gelen ilk düşünce nedir?" ve "Bursa'yı hangi özelliğiyle anlatırsınız?" sorularıdır. Bu iki sorunun yanıtları birbirini desteklemiş ve birlikte analiz edilmişlerdir (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Bursa denildiğinde akla ilk gelen ifadelere dair kod-alt kod-bölümler modelleri (Eklemezler, 2022; bu görsel MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 1, Bursa denildiğinde akla ilk gelen düşünceler ve Bursa'yı anlatmada kullanılacak özellikleri kodlanan ifadeler temelli olarak göstermektedir. Bir örnek üzerinden dile getirmek gerekirse, tüm görüşmeler içerisinde Bursa'yı tanımlayan bir ifade olarak toplam 128 kez doğasından bahsedilmiş ya da doğrudan "Yeşil Bursa" tanımı kullanılmıştır.[7] Tüm bir kenti kapsayacak şekilde kullanılan tanımlayıcı ifadelerde baskın olarak şehrin doğası ve tarihinden bahsedenler öne çıkmıştır. "*Yeşil alanıyla huzur verici, tarihi dokusuyla eskileri hatırlatan bir şehir*" (G.Ç.-Sosyoloji 1-K) ve "*yeşilliğiyle ün salan, tarih kokan bir şehir*" (P.P.-Sosyoloji 1-K) gibi ifadeler oldukça sık kullanılmıştır. Bunları Bursa'nın dini-manevi öğeleri çok olan bir şehir oluşu ile turizm kenti oluşu takip etmiştir. Örneğin bir katılımcı Bursa'nın "*bir kimsenin yüz yıllar öncesini tarihiyle, türbeleriyle yaşaması için kesinlikle gezip görmesi gereken bir şehir*" olduğunu (Y.K.-ŞBP 1-K); diğer bir katılımcı ise "*turizm açısından hem yaz tatili hem kış tatili hem de kültürel bir tatil yapmaya müsait olması"*nı dile getirmiştir (D.E.-Sosyoloji 1-K). Daha az kullanılan ifadeler ise Bursa'nın farklı kültürlerden insanları barındıran bir kent ve bir sanayi kenti olmasıyla ilgilidir. Bunların dışında tüm bir kenti tanımlamayan; ancak kente dair öğrencilerin aklına gelen ifadelerin başında çeşitli yiyecekler gelmiştir. 54 kez

[7] Aynı kişiyle yapılan görüşmeler esnasında ilgili ifadelerin birden çok geçmesi durumunda, toplam kaç kez geçtiği dikkate alınmıştır.

bir yiyecekten bahsedilmiş ve bunların başında kestane, kestane şekeri gelmiş, onu İskender kebap takip etmiştir. Diğer yiyecekler arasında şeftali, cantık[8], zeytin, salça ve simit sayılmıştır. Tüm bir kentin olmasa da bazı bölgelerin yerleşim yapısına referans veren ifadeler de kullanılmıştır: "*dar sokaklar, Uludağ ile birlikte yükselen sık ve bitişik evler*" (K.D.-Sosyoloji 1-K). Bursaspor'dan ve kentin marka değeri taşıyan ürünlerinden biri olduğu var sayılan havludan ise çok az söz edilmiştir.

Buraya kadar sayılanların dışında, bariz olarak olumsuz anlamlar taşıyan ifadeler de sıralanmıştır. Bunların içinde nüfus yoğunluğu ve kalabalıkla ilgili olanlar başı çekmektedir. Bu konuyla da ilişkili olan "çarpık kentleşme ve betonlaşma" ile "trafik sorunu" temaları hemen peşi sıra gelmiştir. "Yeşil olmayan Bursa" teması altında toplanan ifadeler de kente dair diğer bir olumsuz yönü yansıtmaktadır. Bu tema altındaki ifadelerden biri Bursa'yı şöyle tanımlar: "*Yeşil bir şehir olarak tanınmasına rağmen yapılarla dolu gri bir şehir*" (C.S.-Sosyoloji 2-K). "*Ovaya yayılan kısmın betonlaşması*" (B.I.-ŞBP 1-E), "*binaların ve betonların altında ezilmiş havasını kaybetmiş bir kent*" (K.K.-ŞBP 1-E), "*kalabalık bir şehir*" (K.Y.-ŞBP 1-E) ifadelerinden anlaşılacağı üzere, öğrencilerin cinsiyet dağılımıyla olumsuz ifadeler oranlandığında erkeklerin olumsuz görüş bildirmeye daha yatkın olduğu görülür. Belki de bu ifadelerden en çarpıcısı yine bir erkek öğrenciye ait olan "*Bursa'yı bozulmuşluğuyla anlatırım eski yerleşimiyle bir inci gibi parıldayan Bursa'nın şimdiki hali bir katliamdır*" olabilir (M.A.-ŞBP 1-E).

Kente dair dillendirilen olumlu ifadelerin başındaysa arkadaşlıklara ve aileye dair aidiyet barındıran, huzur ve sevgi gibi duyguları içeren söylemler başı çekmiştir. Bunları kentin gelişmişliği ve yaşanılabilirliğe dair ifadeler izlemiştir: "*Türkiye sınırları içerisinde gördüğüm veya bilgi sahibi olduğum şehirlerin içinde en yaşanılabilir olanı*" (E.K.-Sosyoloji 1-K). Nüfus yoğunluğu, kalabalık, karmaşa gibi ifadelerin toplamına göre az sayıda (7 kez) olsa da kentin sessizliği ve sakinliğine dair ifadelerde de bulunulmuştur. Bu da bir kente dair imgenin deneyimlerle birbirinden farklı olarak oluşturulduğuna güzel bir örnektir. Kent zaman zaman bir tarafı deniz bir tarafı dağ olan şehir şeklinde tanıtılsa da denizin kent merkezinden uzaklığı görüşmelere yansımış, denizden pek bahsedilmemiştir. Bir öğrenci bu durumu şöyle dile getirmiştir: "*Şehirde deniz olmasına rağmen şehrin insanlarının belki ayda bir defa denizi gördüğü şehir*" (A.K.-Sosyoloji 2-K). Ancak söz konusu ifadede kentin bir yanındaki

[8] Cantık, Bursa'ya özgü daire şeklinde, ortasında kıymalı bir harç bulunan bir çeşit mayalı hamur işidir.

dağ yani Uludağ öğrencilerin kentsel imgesinde Ulu Cami ile birlikte en baskın iki öğeden biridir. Onları Tophane izlemektedir. Her ne kadar kentin dinimanevi öğelerinin çokluğundan bahsedilse de Ulu Cami dışında çok az caminin adı oldukça az anılmıştır. Bunlar Yeşil Cami, I. Murat Hüdavendigâr Camii ve Emir Sultan Camii'dir.

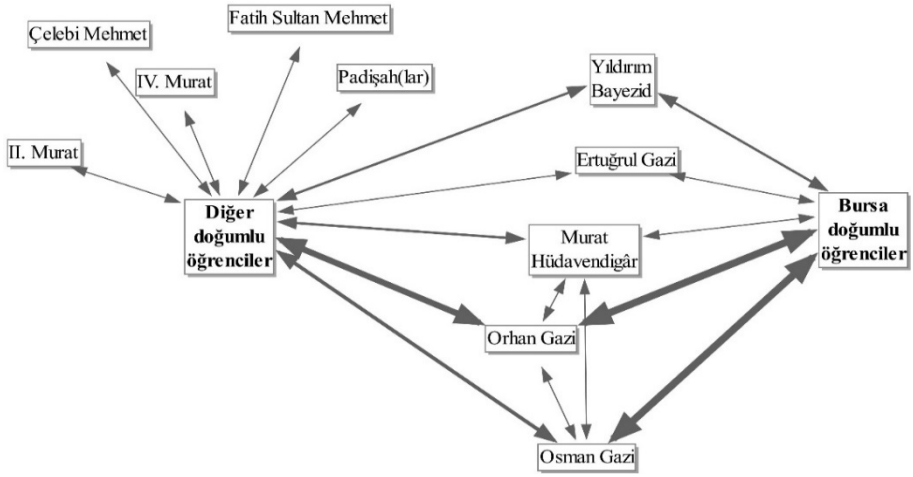
Daha genel anlamda, Bursa'ya dair; 130 öğrenci toplam 306 tanımlayıcı ifade kullanmıştır. 37 öğrenci toplam 42 olumlu ifade; 50 öğrenci toplamda 71 olumsuz ifade dile getirirken 46 öğrencinin 74 ifadesi diğer teması altında sınıflandırılmıştır.

Öğrencilere Bursa ile özdeşleşmiş ilk beş isim sorulmuş ve 118 öğrenci Bursa'yla özdeşleşmiş bir veya daha fazla isim verirken 25 kişi yanıt vermemiştir. Yanıtların değerlendirilmesinde söyleniş sıralamasına dikkat edilmemiş ve verilen yanıtlar gruplandırılmıştır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Bursa denilince akla gelen ilk 5 isme dair alt kodların sıklıkları (Eklemezler, 2022; bu tablo MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Alt kodlar	Belge temelli (kişiler)	Kodlu bölüm temelli (frekanslar)
Osmanlı hükümdarları	80	168
Sanatçılar	46	77
Diğer tarihi kişilikler	33	37
Dini şahsiyetler	28	36
Yerel hafızadan isimler	17	22
Yerel yöneticiler	14	14
Yüz yüze ilişkiler	11	12
Futbol camiası	7	8
İş insanları	5	5
Edebiyatçılar	4	4

Tablo 2'de görüleceği üzere bu soruya en sık verilen yanıt bir Osmanlı hükümdarının adı olmuştur. 80 öğrenci bir veya daha fazla kez bir Osmanlı hükümdarını anmış, toplamda 168 kez bir Osmanlı hükümdarının ismi verilmiştir. Osman Gazi (66 kez) ve Orhan Gazi (63 kez) Bursa denildiğinde en çok akla gelen padişahlar olmuştur. Onları Yıldırım Bayezid (19) ve Murat Hüdavendigâr (7) izlemiştir. Sıradaki şekilde anılan Osmanlı sultanlarının, katılımcıların doğum yeri değişkenine göre kod birlikte oluşma modeli gösterilmiştir (bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Doğum yeri değişkenine göre Bursa'yla özdeşleştirilen Osmanlı hükümdarlarına dair kod birlikte oluşma modeli (Eklemezler, 2022; bu görsel MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Osman Gazi ve Orhan Gazi, Yıldırım Bayezid, Murat Hüdavendigâr ve Ertuğrul Gazi'nin isimleri hem Bursa doğumlu hem de diğer iller doğumlu öğrenciler tarafından dile getirilmiştir. Orhangazi, Yıldırım Bayezid ve Murat Hüdavendigâr Bursa'da hükümdarlık etmiş Osmanlı padişahlarındanken Osman Gazi ve Ertuğrul Gazi şehrin Osmanlılarca fethinden önce hükümdarlık etmişlerdir; ancak Osman Gazi diğer üç padişah gibi Bursa'da metfundur. Diğer iller doğumlu öğrenciler daha çok padişah isimi belirtmiştir. Bu padişahlardan II. Murat da Bursa'da tahta çıkmıştır; ancak onun döneminde Edirne tam anlamıyla yeni payitaht haline gelmiştir. II. Murat da babası Çelebi Mehmet gibi Bursa'da metfundur. Fatih Sultan Mehmet ve IV. Murat'ınsa hangi çağrışımlarla dile getirildiği bilinmemektedir.

Bursa denilince akla gelen isimlerden Osmanlı hükümdarlarını izleyen grup sanatçılardır ve bu grupta Zeki Müren'in adı diğerlerine göre açıkça çok daha fazla (42 kez) zikredilmiştir. Sanatçıyı, Bursalı komedyenler Eser Yenenler (9) ve Beyazıt Öztürk (5) ile bir diğer Bursalı Türk sanat müziği sanatçısı Müzeyyen Senar (4) izlemiştir. Buraya kadar sayılanlar dışında Bursa ile özdeşleştirilen isimlerden daha çok dile getirilenler Karagöz ve Hacivat (16) ile Ahmet Vefik Paşa (7), dini şahsiyetlerden Emir Sultan (19) ve Somuncu Baba'dır (14). Bunları yerel hafızadan Kebapçı İskender Efendi (14) ve Arap Şükrü (4) izlemiştir. İsmi anılan yalnızca iki yazar vardır: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nazım Hikmet Ran.

Öğrencilere Bursa'nın hangi tarihi mekânlarına gidip gördükleri sorulduğunda verdikleri yanıtlar ve sıklıkları Tablo 3'te gösterilmiştir. Tabloya 10'dan fazla kez anılan mekânlar, mekân grupları işlenmiştir.

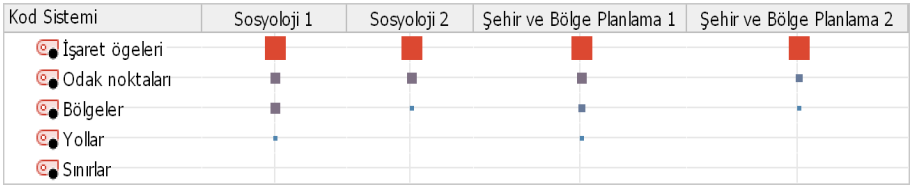
Tablo 3. Bursa'da görülen tarihi mekânlara dair alt kodların sıklıkları (Eklemezler, 2022; bu tablo MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Alt kodlar	Belge temelli (kişiler)	Kodlu bölüm temelli (frekanslar)
Camiler, türbeler, yatırlar	122	246
Tophane	94	103
Tarihi köyler	65	81
Hanlar	51	57
Kapalı Çarşı	25	26
Sahil bölgeleri	14	19
İnkaya/ Ulu Çınar	19	19
Irgandı Köprüsü	16	16

Öğrencilerin gezip gördüklerini ifade ettikleri yerlerin başında camiler, türbeler ve yatırlar gelmekte olup 122 öğrenci toplamda 246 kez bu mekânları ziyaret ettiğinden genel olarak bahsetmiş ya da bir cami, türbe veya yatırın adını vermiştir. Ulu Cami 110 kez anılmış, onu 44 kezle Yeşil Cami ve türbe, 22 kezle Emir Sultan Camii ve türbesi izlemiştir. Yıldırım ve Muradiye Camii ve külliyeleri ile Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin türbeleri, I. Murat Hüdavendigâr Camii, Somuncu Baba Türbesi birer kereden fazla anılan diğer cami ve türbelerdir. Tophane, saat kulesi ve surlarla birlikte görüldüğü söylenen yerler arasındadır. Tarihi köyler içerisinde salt Cumalıkızık'ın gezilip görüldüğünden 60 kez bahsedilmiş, diğer ismi geçen köylerse Gölyazı, Misi ve Saitabat olmuştur. Hanlar ifadesinin yanında ismen sayılanlar ise başta Koza Han olmakla birlikte Pirinç Han ve İpek Han'dır. Sahil bölgeleriyle kast edilen başta Mudanya ve Trilye ile buralarda bulunan tarihi mekânlar olmuştur (örn. Mütareke Evi). Bunları İnkaya Çınarı ile Setbaşı Deresi üzerindeki Irgandı Köprüsü izlemiştir.

Bir başka soruda katılımcılara Bursa denildiğinde akıllarına gelen ilk üç mekândan bahsetmeleri istenmiş ve cevaplar kentin imgelenmesi sürecinde Lynch (1960/2010)'in mekânsal unsurları (nirengiler, odak noktaları, bölgeler, yollar ve sınırlar) altında toplanmaya çalışılmıştır. Her iki bölüm öğrencilerinin hem birinci hem ikinci sınıflarından araştırmaya katılanlar arasında bu soruya bir veya daha fazla işaret öğesiyle yanıt verme eğilimi baskın çıkmıştır. İşaret öğelerini odak noktaları izlemiş ve katılımcı öğrenci grupları arasında benzer bir dağılım sergilemiştir. Bölgeler teması altında toplanan yanıt-

lar daha ziyade, yollar teması altındakiler ise tamamen birinci sınıf öğrencileri tarafından verilmiştir. Bununla birlikte hiçbir sınır tanımlanamamıştır (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Kentin imgelenmesi sürecindeki mekânsal öğelere dair kod matris tarayıcısı (Eklemezler, 2022; bu görsel MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 4, verilen tüm yanıtlar üzerinden öğrencilerin zihnindeki mekânsal unsurların dağılımını göstermektedir. Osmanlı dönemine ait işaret öğeleri ve bunların içerisinde Ulu Cami ile Koza Han öğrencilerin zihinlerinde baskın bir yere sahiptir. Ulu Cami'den de fazla hatırlanansa kentin doğal güzelliklerinin başında gelen Uludağ'dır. Osmanlı'nın kuruluşunda en önemli simgelerden biri olan çınar ağaçlarının Bursa'nın kent kimliği ve belleğinde hatırı sayılır bir yerinin bulunduğunu ifade eden Pınar Aslan, Duygu Özkır ve Yasemin Ofluoğlu (2016)'nun bu çalışmada bulacakları destekleyici unsur İnkaya Çınarı olacaktır. Odak noktalarından Tophane, bölgelerdense Mudanya ve Cumalıkızık köyü öne çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmet Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Arap Şükrü Sokağı gibi yollarsa sadece birinci sınıf öğrencileri tarafından hatırlanmış, ikinci sınıflar yollardan bahsetmemiştir.

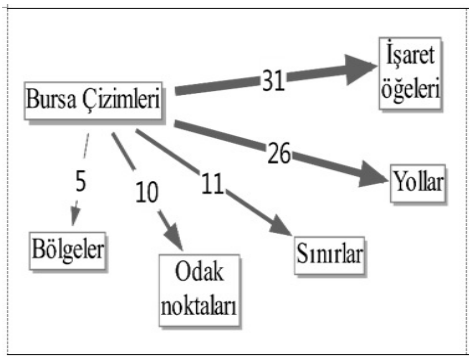
Tablo 4. Üniversite öğrencilerinin Bursa imgesini oluşturan mekânsal öğeler (Eklemezler, 2022; yazar tarafından oluşturulmuştur.)

İşaret öğeleri					
Osmanlı dönemi	Ulu Cami	*Doğal güzellik*	Uludağ	*Cumhuriyet dönemi*	Zafer Plaza
	Koza Han		Gölyazı		
	Yeşil Cami ve Türbe		İnkaya/ Ulu Çınar		Timsah Arena
	Saat kulesi		Dağ Yenice		Uludağ Üniversitesi
	Hanlar				
	Emir Sultan Cami ve Türbesi	*Bireysel*	Okul		Tokiler
	Irgandı Köprüsü		Kulüpler		İskender Lokantası
	I. Murat Türbesi		KYK Yurdu		AVP Tiyatrosu
	Fidan Han				Kent Müzesi
	Balibey Han		Atmosfer Lokantası		
	Somuncu Baba Türbesi				Setbaşı Kütüphanesi

Odak noktaları		**Bölgeler**	**Yollar**
Tophane		Cumalıkızık	Arap Şükrü Sokağı
		Mudanya	
Heykel		Görükle	FSM Caddesi
Kapalı Çarşı		Hanlar Bölgesi	
Kent Meydanı		Nilüfer	Cumhuriyet Caddesi
Kavşaklar		Yıldırım	
Rekreasyon	Kültürpark	Altıparmak	
		Osmangazi	
	Merinos Parkı	Gemlik	
		İnegöl	
	Botanik Park	Millet Mahallesi	

Zihin haritalarının analizleri: Bursa'yı çizgilerle ifade etmek

Çalışmanın bundan sonraki kısmında görüşmelerde yer almamış üçü erkek on yedisi kadın 20 öğrenciden zihinlerindeki Bursa'yı boş bir kâğıdın üzerine resmetmeleri istenmiş, zihin haritaları çizdirilmiştir. Çizilen zihin haritalarında mekânsal öğelerinin bulunma sıklığı Şekil 4'te görülmektedir (bkz. Şekil 4).

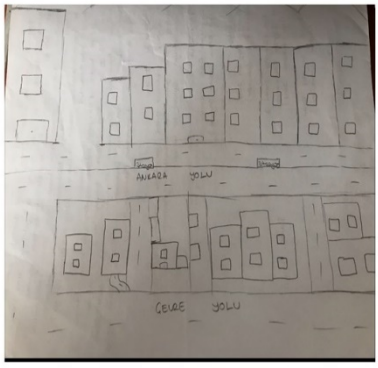

Şekil 4a. Bursa çizimlerine dair tek vaka modeli (Eklemezler, 2022; bu görsel MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

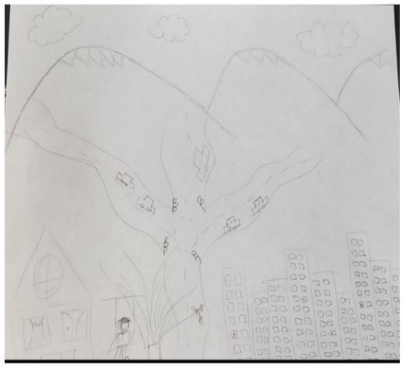

Şekil 5b. Örnek çizim (R.B.-Sosyoloji 2-K kodlu katılımcı tarafından çizilmiştir.)

Zihin haritalarında da yarı yapılandırılmış görüşmelerde olduğu gibi işaret öğelerinin baskınlığı söz konusudur. Ancak burada farklı olarak yollar görüşmelere göre ciddi bir biçimde daha fazla ifade edilmiştir. Ankara Yolu ve Çevre Yolu gibi sınırları ise yalnızca zihin haritalarında görmek mümkün olmuş; aynı zamanda Uludağ'ın yalnız bir işaret öğesi değil aynı zamanda kentin bir sınırı olarak zihinlerde var olduğu da gözlemlenmiştir (bkz. Şekil 5).

Şekil 5a. Yolların yer aldığı örnek çizim (P.Y.-Sosyoloji 2-K kodlu katılımcı tarafından çizilmiştir.)

Şekil 5b. Uludağ'ın yer aldığı örnek çizim (E.E.-Sosyoloji 2-K kodlu katılımcı tarafından çizilmiştir)

İki zihin haritasında, İstanbul Ayasofya Camii siluetinin yer almasını ise, kentin dini-manevi yönünü anlatma adına daha bilinen bir görselden hareket

edilmiş olmasıyla anlamlandırmak mümkündür. Bir öğrencinin zihin haritasında yalnızca okuduğu üniversitenin iki yerleşkesinin resmedilmiş olması, bir anlamda bu iki yerleşkenin bir sınır öğesi haline gelmesine ve deneyimlenen bölgenin darlığına işaret etmektedir.

Burada Bursa denildiğinde zihinlerde çok katlı ve az katlı binalarla yeşil alanların hemen hemen aynı oranlarda resmedilmiş olmasını yarı yapılandırılmış görüşmelerden bir alıntıyla açıklamak mümkündür: "*Metropolitenleşme sürecine girmek isteyen Bursa'nın sanayi ve beton yığınlarının, tarihi ve doğal güzelliklere karşı gelmesi. Yani yeşil ve grinin yarış içinde olması sebebiyle her şeyin bulunduğu bir şehir*" (D. E.- Sosyoloji 1-K).

Son olarak kentsel zihin haritalarına dair bütünsel bir bakış elde edebilmek adına çizimlerdeki temaların kodlanan tüm bölümler içerisindeki oranlarına dair bir tablo oluşturulmuştur (bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Kod kapsamı (Kodlu bölümlerin alanı) (Eklemezler, 2022; bu tablo MAXQDA programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Kod Sistemi		**Bursa Çizimleri**
Çok katlı binalar		%11
Az katlı binalar		%10
Doğa, yeşil alan		%10
İnsan		%5
Dini öğeler/ Yiyecek çeşitliliği/AVM		%1/%1/%1
Mekânsal öğeler	İşaret öğeleri	%32
	Yollar	%13
	Odak noktaları	%12
	Bölgeler	%10
	Sınırlar	%7

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada algılanan, deneyimlenen, hatırlanan Bursa kenti üzerinde durulmuş; Bursa'nın bir doğa, tarih, maneviyat, turizm ve sanayi kenti olarak anıldığı görülmüştür. Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapması şehrin Osmanlı padişahları ve Osmanlı dönemi eserleriyle imgelenmesini beraberinde getirmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar (2000) bunu, "Bursa cinsinden şehirler daima tarihî çehreleriyle ve ona sadık kaldıkları nisbette mevcutturlar" diyerek dile getirmiştir (s. 197). Hafıza mekânları da bu tarihin cisimleştiği yerlerdir. Bir şehrin tarihi bu yerler sayesinde algılanır ve okunur. Mekân belleği bu yerlere

atıfla oluşturulur. Ulu Cami, Yeşil Cami, Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri, Tophane ile Irgandı Köprüsü hem bu çalışmanın verilerine hem de literatüre bakıldığında şehrin bellek mekânları olma özelliklerini korumaktadır. Ancak öğrenciler arasında "ruhaniyetli şehir" imgesinin literatüre nazaran daha zayıf olduğu, şehrin kaplıcalar ve su ile olan ilişkisi ve dokuma, havlu ile ilgili mirasınaysa neredeyse hiç rastlanmadığı görülür. Bursa denince akla camiler gelse de genellikle Ulu Cami dışında çok az caminin adı sayılabilmiştir. Bursa sınırlı itirazlara rağmen baskın bir şekilde "Uludağ'a yaslanan yeşil şehir" imgesine demirlenmiş gözükmektedir. Öğrencilerin kent hakkındaki olumlu görüşlerinin daha ziyade bireysel, olumsuz görüşlerininse kentten kaynaklı olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin kent imgeleri, daha geniş ölçekli toplumsal algı, tercih ve hafızayla birlikte ele alınabilir. Bunun için, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin hazırlattığı 2006 tarihli "Bursa'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Araştırması"na bakılabilir (Meriç, Şen, Göksu ve Demirağ, 2006). Bahsedilen çalışmanın katılımcıları bu çalışmanınkilerle hem Bursalı olanları hem de kente dışarıdan gelenleri kapsaması açısından benzerlik göstermektedir. Bunun dışında söz konusu araştırma başta yaş olmak üzere sosyo-demografik özellikler bakımından çok daha heterojen bir gruba uygulanmıştır. Meriç ve diğerleri (2006)'nin yaptığı anket çalışmasında, Bursa denildiğinde akla gelen ilk özelliğe dair en çok verilen ilk beş yanıt sırasıyla yeşillik, şeftali, Uludağ, kestane şekeri ve tarihi değeridir. Kestane şekeri ve özellikle şeftali bu araştırmada oldukça gerilerde kalırken; yeşillik, Uludağ ve tarih imgelenebilir olma özelliğini korumuştur. Kentle özdeşleştirilen isimlerin başında Zeki Müren'in gelişi de iki araştırmanın bir diğer ortak yönüdür. Raif Kaplanoğlu ve İsmail Cengiz (2006)'in editörlüğünde hazırlanan çalışmada Bursa'nın ünlü simaları şair Lâmiî Çelebi, Emir Sultan, Mevlid'in yazarı Süleyman Çelebi, Cemal Nadir Güler, ressam Şefik Bursalı, Zeki Müren, Hacı İvaz Paşa ve ilk sivil cumhurbaşkanı Celal Bayar anılmıştır. Bu çalışmadaysa içlerinden sadece Emir Sultan, Süleyman Çelebi ve Zeki Müren'in adları yer bulabilmiştir. Aynı çalışmada Bursa'yı Bursa yapan değerler olarak İnkaya Çınarı, erguvan (çiçeği), kestane ve şekeri, Uludağ, şeftali, kaplıcalar, gölge oyunu, Karagöz, Kılıç Kalkan, İznik, Bursa balıkçıları, ipek, dağ çileği, Karacabey kelle peyniri, Kemalpaşa tatlısı, İskender kebabı, pideli kebap, Irgandı Köprüsü ve sinagoglar ele alınmıştır (Kaplanoğlu ve Cengiz, 2006, s. 65-91). Erguvan, kaplıcalar, Kılıç Kalkan, Bursa balıkçıları, ipek, dağ çileği, Karacabey kelle peyniri, Kemalpaşa tatlısı, Pideli kebap ve sinagoglardan, bu çalışmadaki öğrenciler tarafından hiç bahsedilmemiştir. Ortaklaşan kent imgelerinin tespitinin kent

kimliğini anlamada bir adım olacağı düşünülmektedir. Kimlik öğesi olma potansiyeli yüksek mekânların ve tarihsel/doğal öneme sahip olup da hatırlanmayan mekânların tespiti, korunan ve yaşayan birer mekân olabilmelerinin ilk adımıdır.

Lynch (1960/2010)'e göre mekâna ilişkin deneyimi az olan bireyler ile mekânsal deneyimi artan bireylerin mekânsal öğeleri okumaları ve öğelerle etkileşimleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kent deneyimi az olan bireyler öncelikle bölgeleri algılamakta ve öğrenmektedirler. Kentte deneyim arttıkça nirengiler ve odaklar öğrenilmektedir. Bu çalışmada bölgelerden ekseriyetle birinci sınıf öğrencileri tarafından bahsedilmiştir, ancak nirengilerin Bursa kent imgesindeki baskın yeri ortaya konmuştur. Bazı çalışmalarda (bkz. Tanrıverdi-Kaya, 2019) yollar ve odakların öğrenilmesinin zaman aldığından bahsedilmiştir; ancak bu çalışmada odaklardan bahsetme oranı sınıflar arasında dengeli dağılmış, yollarsa tam tersi birinci sınıflar tarafından dile getirilmiştir. Zihin haritalarında da yarı yapılandırılmış görüşmelerde olduğu gibi işaret öğelerinin baskınlığı söz konusudur. Burada farklı olarak yollar görüşmelere göre ciddi bir biçimde daha fazla ifade edilmiştir. Söz konusu kentsel unsurlardan hangi grubun ön plana çıkacağının kent temelli bir farklılaşma sergilediğini düşünmek de mümkündür. Örneğin, Donata Francescato ve William Mebane (1973) Roma ve Milano şehirlerini çalışmışlar ve iki şehrin farklı mekânsal unsurlarla okunabilir olduklarını bulmuşlardır. Milano tanımlı yollar etrafında, Roma ise bir dizi nirengi noktasıyla imgelenmektedir. Böyle bakıldığında bu çalışmanın tüm sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmakla birlikte Bursa'nın nirengileriyle imgelendiği ve akılda kaldığını düşünmek mümkündür.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2733-2761 **DOI:** 10.31198/idealkent.1023394

Extended Abstract

Urban Space Remembered: University Students' Image of Bursa

*

Sercan Eklemezler
ORCID: 0000-0003-3198-8413

This study examines how the city is perceived, learned and remembered by university students, some of whom have been in the city for education, some have been residents for a long time or since born. The study deals with what features and places the city of Bursa is imagined by the students. Characteristics defining the city; spatial elements with their focal points, landmarks, regions, borders, roads, also memory personalities of Bursa in the minds of the students, were investigated.

On the one hand, cities are areas with a natural or historical heritage in terms of memory spaces, on the other, they are constantly transforming. While producing the urban space and its image, it is planned to highlight certain points; however, the perception of the city does not operate as a passive process. Spatial elements transform into identity spaces of a city to the extent of the scope of the place they hold in the social memory (Mutlu & Tanrıverdi-Kaya, 2020). While the city grows, it is also perceived and the combination of perceptions in social memory creates the image of the city. The identity of the city is formed by the combination of images, which consist of different perceptions of the social groups about the city (Alver, 2017, p. 9; Kaypak, 2010, p. 376).

First and second graders of Bursa Technical University Sociology and Urban and Regional Planning departments were selected as the research group. Semi-structured interviews with 143 students and mind-maps drawing with 20 students were conducted to identify urban images which have the potential to be an identity element. The questions asked during the semi-structured interviews contain the features and places that come first to mind about the city, how they would describe the city to someone else, the names identified

Geliş Tarihi *Received Date:* 14.11.2021 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 05.12.2022

with the city and the places seen. Descriptive and comparative thematic analyses were made, frequency tables, code-subcode-segments, co-occurrence of codes models were extracted, and code-matrix-browser visuals were given.

According to Mutlu & Tanrıverdi-Kaya (2020), mind-map drawing is a data collection method that deals with "the subjective image map we create in memory, based on the argument that we learn by perceiving the environment we live in" (p. 896). Lynch (1960/2010) stated that in order to grasp and keep a city in mind, that city must be "legible" and this is possible with a city that can be easily distinguished by its borders, regions and roads. From this point of view, Lynch (1960/2010)'s concepts (focus, triangulation, region, border and road) were used in the analysis of space.

Before having an idea about the prominent elements in the image of Bursa throughout history, it is important to give a brief literature review regarding the studies that focus on perception and image of the city in the Turkish literature, and especially those that deal with university students. In order to assess the continuity of Bursa image in urban memory, and to compare it with students', it was examined in which aspects Bursa highlighted in the literature. In that section, a kind of historical image of Bursa has been tried to be revealed by focusing on urban elements that are mentioned in the historical texts about the city and travel notes of the tourists.

This study examines the city of Bursa, which people perceive, learn and remember. It is seen that Bursa is known as a city of nature, history, spirituality, tourism and industry. The fact that it was the capital of the Ottoman Empire caused the city to be imaged with Ottoman sultans and Ottoman works. Ahmet Hamdi Tanpınar (2000) expressed this as, "Cities like Bursa always exist with their historical features and to the extent that they remain loyal to it" (p. 197). The places of memory are the places where this history is embodied. The history of a city is perceived and read through these places. Space memory is created by referring to these places. Ulu Cami, Yeşil Cami (mosques), Osman Gazi and Orhan Gazi Tombs, Tophane and Irgandı Bridge maintain their characteristics of being memory places of the city as displayed by both the data used in this study and the literature. However, it is seen that the image of the "spiritual city" among students is weaker than the literature, and the city's relationship with hot springs and water, and the heritage of weaving and towels are rarely encountered. When Bursa is mentioned, multi-storey and low-rise buildings and green areas are depicted almost equally. It is possible to explain this with a quote from the semi-structured interviews:

The industrial and concrete heaps of Bursa, which wants to enter the process of metropolitanization, are against the historical and natural beauties. In other words, it is a city where everything is found because green and gray are in a race.

It was concluded that the perception of "Green Bursa" is anchored to the city, Uludağ, Ulu Cami and Tophane are the most dominant elements, and the city is mostly imaged with landmarks. Landmarks predominate in mind maps as well as in semi-structured interviews. In this study, regions were mentioned mostly by the first-year students, but the landmarks display a dominant role in terms of the city image of Bursa. Considering all the limitations of this study, it is possible to think that Bursa was imagined and remembered with its landmarks. Revealing the city images of students in a comparative way will contribute to understanding change in the urban identity of Bursa.

Kaynakça/References

Aliağaoğlu, A. (2007). Davranışsal coğrafyaya bir örnek: Öğrenci merkezli Balıkesir şehir imajı, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(1), 17–44.

Aliağaoğlu, A. ve Mirioğlu, G. (2020). Balıkesir kent kimliği. *lnternational Journal of Geography and Geography Education*, (42), 374-399. doi: 10.32003/igge.736051

Alver, K. (2017). Kent imgesi. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* içinde (ss. 9-31). İstanbul: Çizgi Kitabevi Yay.

Aslan, P. Y., Özkır, D. ve Ofluoğlu, Y. (2016). Bursa kent belleği ve kimliğinin inşasında anıt ağaçların rolü. *İdealkent*, *7*(20), 800-829.

Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdealkent, 2*(3), 20-47.

Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni.* Ankara: Siyasal Kitapevi.

Çelen-Öztürk, A. (2016). Eskişehir'in geçmişteki ve bugünkü kent belleğinin zihin haritaları üzerinden okuma denemeleri. *İdealkent, 7*(20), 856-880.

De Launay V. M. ve Bonkowski C. (2015). *Bursa ve civarı*. B. Kurt ve İ. Yaşayanlar (Haz.). İstanbul: Heyamola Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1881).

Demirel, M. (2014). Burdur kent imajı: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(10), 230-241.

Demirseren-Çöl, Ş. (1999). *Kent kimliğini oluşturan faktörler ve günümüz kentlerini kimlikli kılmak için bir sistem.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Siman Üniversitesi, İstanbul.

Dörtok-Abacı, Z. (2007). Bursa'nın kent dokusundaki değişim (18.-19. yüzyıl). C. Çiftçi (Ed.), *Bursa'nın kentsel ve mimari gelişimi* içinde (ss. 165-182). Bursa: Gaye Kitapevi.

Francescato, D. ve Mebane, W. (1973). How citizens view two great cities: Milan and Rome. R. M. Downs ve D. Stea (Ed.), *Image and environment: Cognitive mapping and*

spatial behavior içinde (ss. 131-147). New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203789155

Gold, J. R. (2018). Kevin Lynch. P. Hubbard ve R. Kitchin (Ed.), *Mekân ve yer üzerine büyük düşünürler* içinde (ss. 499-510). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Gündoğdu, H. M., Kuru, A. ve Özkök, M. K. (2016). Kırklareli kent algısı üzerine deneysel bir çalışma. *İdealkent, 18*(7), 48-79.

Gürhan, N. (2016). Diyarbakır kent algısı üzerine bir araştırma. *Şarkiyat*, *8*(2), 921-941.

İlgar, E. (2008). *Kent kimliği ve kentsel değişimin kent kimliği boyutu: Eskişehir örneği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Kandes, V. I. (2008). *Kuruluşundan XIX. yüzyıl sonlarına kadar Bursa*. S. O. Tansel (Haz.), (İ. Kelağa Ahmet ve D. Demirci, Çev.). Bursa: Gaye Kitapevi. *(*Eserin orijinal adı: *Bursa antik döneme ait yazıtlar-topografik harita ve bazı yapılara ait fotoğraflarla birlikte kentin arkeoloji, tarih, coğrafya ve din yönlerinden tanıtımı).* (Orijinal eserin yayın tarihi: 1883).

Kaplanoğlu, R. (2006, Ağustos). Geçmişten günümüze turistlerin gözüyle Bursa. *Bursa Time-Bursa Kent Kültürü ve Yaşam Dergisi*, 2. 10 Ağustos 2021 tarihinde https://www.academia.edu/5413118/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_Turistlerin_G%C3%B6z%C3%BCyle_Bursa adresinden erişildi.

Kaplanoğlu, R. ve Cengiz, İ. (Ed.). (2006). *Prusa'dan Bursa'ya medeniyetin ipek şehri*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Karadağ, A. ve Turut, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin kentsel çevre algısı üzerine bir araştırma: İzmir örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographical Sciences*, *11*(1), 31-51.

Kaypak, Ş. (2010), Antakya'nın kent kimliği açısından irdelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 373–392.

Kitchin, R. M. (1994). Cognitive maps: What are they and why study them? *Journal of Environmental Psychology 14*, 1-19.

Köseoğlu, E. ve Erinsel-Önder, D. (2010). Mekânsal okunabilirlik kavramının çözümlenmesi, *Yapı Dergisi*, *343*, 52–56.

Köseoğlu, E. ve Erinsel-Önder, D. (2011). İnsan belleğinin ve kentin belirgin öğelerini tanımlamak: Ayvalık'taki öznel ve nesnel işaret öğeleri. *Arkitekt Dergisi*, *524*, 40-51.

Kuzay-Demir, G. (2015). Kent imgelerinin değerlendirilmesi bakımından Manisa. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(01), 500-512.

Lynch, K. (1981). *A theory of good city form*. Cambridge: The MIT Press.

Lynch, K. (1996). Çevrenin imgesi (İ. Özdemir, Çev.). *Cogito: Kent ve Kültürü, 8,* 153-160.

Lynch, K. (2010). *Kent imgesi* (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1960).

Meriç, Ü., Şen, M., Göksu, M. T., Demirağ, D. (2006). *Bursa'da kent kültürü ve kentlilik bilinci araştırması*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Mevsim, H. (2009). *Bulgar gözüyle Bursa*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Mutlu, E. ve Tanrıverdi-Kaya, A. (2020). Bellek mekânlarının hatırlama ve unutulma döngüleri çerçevesince belirlenmesi için bir metodolojik öneri: Düzce örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 8*(1), 891-914.

Neuman, W. L. (2006*). Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası.

Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yay.

Öcalan, H. B. (2008). *Seyahatnâme'ye göre ruhaniyetli şehir Bursa.* Bursa: Uludağ Yayınları.

Pekküçükşen, Ş., Güleç-Solak, S. ve Oktay, E. (2018). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencilerinin Karaman kent algısı. *Electronic Turkish Studies*, *13*(14), 153-174.

Rapoport, A. (1977). *Human aspects of urban form: Towards a man environment approach to urban form and design*. Oxford: Pergamon Press.

Rey, E. R. (1948) *Ebedi Bursa*. Bursa: Ankara Kitabevi.

Sağlık, E. ve Kelkit, A. (2019). Kentsel kimlik bileşenlerinin kent kullanıcıları tarafından belirlenmesi: Örnek kent Çanakkale. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5*(1), 63-79.

Shaukland, G. (1996). Tarihi değeri olan kentlere neden el atmalıyız (K. Tuncay, Çev.). *Cogito: Kent ve Kültürü,* (8), 17-36.

Sulsters, W. A. (2005). Mental mapping, viewing the urban landscapes of the mind. 5 Ağustos 2021 tarihinde http://resolver.tudelft.nl/uuid:fc71de16-b485-4888-b6fe-a9d2771d9e4a adresinden erişildi.

Tanpınar, A. H. (2000). *Yaşadığım gibi*. İstanbul: Dergâh Yay.

Tanrıverdi-Kaya, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin zihinsel haritalarında kentin imajı Düzce örneği. *Tasarım Kuram, 15*(28), 165–178.

Ulusoy, C. (2018). İdeoloji ve mekân ilişkisi bağlamında Bursa tahayyülleri. *International Journal of Social Inquiry, 11*(2), 349-374.

Zmudzinska-Nowak, M., (2003). Searching for legible city form: Kevin Lynch's theory in contemporary perspective. *Journal of Urban Technology, 10*(3), 19-39.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2762-2792, **DOI:**10.31198/idealkent.1098872

Anadolu'da Yolcu Hanından Konaklama Yapısına Hışvahan: Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Bir Yaklaşım*

*

Çiğdem Karaata Külekci†
ORCID: 0000-0002-6897-4907

Esin Sarıman Özen‡
ORCID: 0000-0003-0553-117X

Öz

Binlerce yıllık coğrafyada birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Gaziantep; daima Türkiye'nin önde gelen ticaret ve sanayi kentlerinden biri olmuştur. Çalışma kapsamında ele alınan Hışvahan ilk inşa edildiği yıllarda pamuk ticaretinin yapıldığı ve kervan yolu güzergahından geçen yolcuların misafir edildiği bir yapı olarak kullanılmış; ülkenin batı bölgeleri ile doğu ve güney-doğu komşu ülkelerini birleştiren önemli bir durak olmuştur. Ancak kent kültürü ve yapıldığı döneminin mimari verileri açısından önem taşıyan bir yapının bölgede yaşanan depremler ve dış etkenler nedeniyle gün geçtikçe daha da harap düşerek âtıl kalması kaçınılmaz olmuştur. Hışvahan'ın yeniden işlevlendirme projesi kapsamında yapının çevresi ile kurduğu ilişki, fiziki ve mimari durumunun tespiti ve uygulanan restorasyon yöntemlerinde ele alınan mekânsal müdahalelerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma yeniden işlevlendirme kavramına ve katkılarına ışık tutmak ve yitirilmekte olan kültürel miras bağlamında değerlendirilebilecek yapıların yaşatılmasına nasıl katkı sağlanabileceğini ortaya koymaktadır. Makale akışında genelden Hışvahan özeline doğru ilerlerken; yeniden işlevlendirilen yapıların işlevlendirme sebepleri, işlevlendirme müdahaleleri, bu süreçte tasarıma yön veren faktörler, yapının fiziki konumu, çevresiyle olan ilişkisi, eski ve yeni işlev arasındaki ilişki ve mekânsal kurgunun incelenmesiyle yapılacak olan iç mekân müdahalelerine değinilmiş; bu müdahale yöntemleri belirlenirken, yapıların özgün özelliklerinin korunması ve tarihi değerlerine saygı gösterilmesi aşamasındaki sorunlar, koruma ve yaşatma prensiplerine değinilerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür mirası, yeniden işlevlendirme, eski-yeni işlev, Hışvahan, koruma.*

* Bu çalışma Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Esin SARIMAN ÖZEN danışmanlığında Çiğdem Karaata Külekci tarafından hazırlanan "Özgün İşlevini Yitirmiş Yeniden İşlevlendirilen Yapıların Tasarım Sürecinin Değerlendirilmesi ve Hışvahan Örneğinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

† İç Mimar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, E-mail: karaatacigdem@gmail.com
‡ Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, E-mail: esin.sariman@msgsu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 05.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 06.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2762-2792, **DOI:** 10.31198/idealkent.1098872

Hışvahan from Passenger Inn to Accommodation Building in Anatolia: An Approach to Conservation of Cultural Heritage

*

Çiğdem Karaata Külekci[4]
ORCID: 0000-0002-6897-4907

Esin Sarıman Özen[5]
ORCID: 0000-0003-0553-117X

Abstract

Gaziantep, which has hosted many civilizations in thousands of years of geography; has always been one of Turkey's leading cities. The Hışvahan, which is considered within the scope of the study, was used as a structure where cotton trade was carried out and passengers passing through the caravan route were hosted in the years when it was first built; it has been an important stop connecting the western regions of the country with the eastern and south-eastern neighboring countries. However, it was inevitable that this building, which is important for urban culture, remained idle over time. In the study, it is aimed to shed light on the concept of re-functioning and its contributions and to reveal how it can contribute to the survival of structures that can be evaluated in the context of cultural heritage that is being lost. In the article; in the re-functioning process, the factors that shape the design, the physical location of the building, its relationship with its environment, the relationship between the old and the new function, and interior space interventions are mentioned; while determining these intervention methods, the problems in preserving the original features of the buildings and respecting their historical values were discussed.

Keywords: *Cultural Heritage, Re-functioning, old-new function, Hışvahan, conservation.*

[4] Interior Architect, Mimar Sinan Fine Arts University, E-mail: karaatacigdem@gmail.com
[5] Assist Prof. (PhD), Mimar Sinan Fine Arts University, E-mail: esin.sariman@msgsu.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 05.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 06.12.2022

Giriş

Kent merkezlerinde kurulan ilk yaşam alanları, toplumların geçmişten bugüne kadar kazandıkları kültürel doku ve birikimlerini yansıtan ve aidiyet duygusunu kazandıran en önemli mekanlardır. Kent ölçeğinde yaşanan tüm sosyo-kültürel ve ekonomik değişimlerden yapıların ve mekanların etkilenmesi kaçınılmaz olmakta; sürekli olarak yaşanan bu değişim ve gelişmeler kent ölçeğinde yeni biçim ve düzenlemelerin doğmasına, artan nüfus ile yaşam alanlarının zamanla merkezden kent çevresine doğru genişlemesine sebep olmaktadır. Şüphesiz kentsel mekânda toplumun sosyal yapısını değiştirecek olan bu değişim süreci, yüzyıllar boyunca ortaya çıkmış olan kent kimliği olgusunu da etkileyecektir. Schulz kent kimliğini nasıl bir kentin var oluşunun ve işleyişinin önemli bir parçası olarak tanımlıyorsa, kentsel çevrenin kişiliğini de öncelikle onun fiziksel özelliklerinin oluşturduğunu vurgulamaktadır (Günaydın ve Altunkasa, 2019, s.53).

Henry Lefebvre, toplumsal süreç ve ilişkilerin üretildiği, gündelik yaşamı şekillendiren toplumsal mekân ve toplumsal zamanı tarihin bir ürünü olarak nitelendirmektedir (Lefebvre, 2014, s.75). Binlerce yıllık bir coğrafyada birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, geçmişten günümüze geniş kültürel zenginliğe sahip bir şehir olan Gaziantep; var olduğu günden bu yana Türkiye'nin önde gelen ticaret ve sanayi kentlerinden biri olmuştur. Bu nedenle şehir yapısında kentsel büyümenin ve sosyal yaşam alanlarındaki değişimin ve global gelişmelerin etkisi kaçınılmazdır. Bu makalede geçirdiği koruma yaklaşımları kapsamında 1568 yıllarında bölgede yer alan ilk han olarak bilinirken zaman içinde özgün işlevini yitirmiş, bakımsız kalmış, terk edilmiş ve neredeyse yok olmaya yüz tutmuş Hışvahan yapısı incelenecektir. Yukarıda değinilen kentsel ve sosyal gelişmeler, tarihi geçmişe sahip birçok yapı ve kültür varlığının korunması ve yaşatılması bilincini beraberinde getirmiş, yeniden kullanım ile kültür mirası niteliğindeki bu yapının topluma kazandırılması ve sosyal çevrenin faydalanması amaçlanmıştır.

Yöntem

Hışvahan'ın yeniden işlevlendirme projesi kapsamında yapının çevresi ile kurduğu ilişki, fiziki ve mimari durumunun tespiti ve uygulanan restorasyon yöntemlerinde ele alınan mekânsal müdahalelerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca inceleme-araştırma, eski-yeni işlev analizi ve projelendirme sonrası mekânsal müdahalelerin tespiti olmak üzere üç aşamalı yöntemle ulaşılmıştır. İlk aşamada metin analizi ve gözlem tekniklerini içeren nitel araştırma

yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında saha çalışmasıyla yapıyı yerinde gidip görerek çevresiyle ilişkisini analiz etme ve yapıya yapılan müdahalelerin daha belirgin olarak ortaya konması hedeflenmiştir. Son aşama ise önceki aşamalar sonucunda elde edilen proje verilerinin ve sonuç mimari eserin oluşturulan kriterler bazında değerlendirilmesi ile sonlanmıştır.

Hışvahan'ın Konumu, Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi

Özgün işlevini yitirmiş ve yeniden işlevlendirilmiş olan yapı, Anadolu'nun ilk yerleşim yerlerinden biri olan Gaziantep ilinde yer almaktadır. İlk yapıldığı yıllarda pamuk ticaretinin yapıldığı ve kervanyolu güzergahından geçen yolcuların misafir edildiği bir yolcu hanı olarak işlev yapan ve adını pamuk kozası anlamına gelen "Hışva"dan alan yapının; yeniden işlevlendirme kararı olarak özgün işlevinden uzaklaşmadan, tekrar Hışvahan adıyla misafirleriyle buluştuğu yeni nesil konaklama işlevi ile yeniden kente kazandırılması ve kullanıcıların kent kültürüne tanıklık etmesi amaçlanmıştır. Hışvahan Gaziantep Şer'î Mahkeme Sicilleri'nde ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde "Paşa Hanı" ve "Lala Mustafa Paşa Hanı" olarak geçmektedir (Özkarcı, 1995, s.40).

Gaziantep 5600 yıllık bir kent olup Mezopotamya'yı Anadolu'ya bağlayan Dülük, Urfa, Maraş ve Halep yollarının kesişim noktasında yer almaktadır. Babil, Hitit, Asur, Med, Pers, İskender, Roma ve Bizans egemenliklerine ev sahipliği yapmış olan bu bölge farklı din ve mezheplerin bir arada yaşadığı toplumlara sahip olması ile kültür çeşitliliğine katkısı olmaktadır. Selçuklular Dönemi'nde Türklerin idaresine geçen Gaziantep; Ön Asya, Ortadoğu ve Uzakdoğu'yu birbirine bağlayan tarihi "İpek Yolu" üzerinde yer alan ve ülkenin batı bölgeleri ile doğu ve güneydoğu komşu ülkelerini birleştiren önemli kavşak noktasındadır. Bugün de Güneydoğu Anadolu'nun en büyük ticaret ve endüstri merkezi olan Gaziantep, kervan yollarının kavşağında bulunduğu için, eski çağlardan beri önemli bir konaklama merkezi olmuştur (Özkarcı, 1995, s.297).

Literatür araştırmalarında Lala Mustafa Paşa Külliyesi han, avlunun batısında yer alan hamam ve susamhâneden oluşmakta ve Hışvahan külliyenin merkez yapısı olarak bilinmektedir. Gaziantep merkez ilçesi Şahinbey, Karagöz Mahallesi, Handan Bey Çarşısı'nda Gaziantep Kalesi'nin eteklerinde yer alan yapıyı; 1563-1568 yılları arasında külliyeyi oluşturan diğer yapılarla birlikte Lala Mustafa Paşa'nın Halep'te beylerbeyi (vali) iken yaptırdığı düşünülmektedir. Bu yapının kalenin eteklerinde bulunması tıpkı bugün gibi geç-

mişte de ticaretin kale eteklerinde sürdürüldüğünün göstergesi niteliğindedir. Ortadoğu ülkelerinin Anadolu'ya açılan kapısı olması Antep'in sosyal ve ekonomik yapısının sürekli gelişim göstermesine olumlu katkısı olmaktadır (Lala Mustafa Paşa Hanı Restitüsyon Projesi 1993 Tescilli Raporu).

Türk mimarisinde seçkin bir yeri olan yapı, aynı zamanda şehirde mevcut olan 17 hanın da en eskisi olması bakımından ayrı bir özeliğe sahiptir. Ancak kent ve dönem mimari kültürü açısından böylesine önem taşıyan bir yapının uzun yıllar işlevini kaybederek terkedilmiş halde bırakılması, bölgede yaşanan depremler ve dış etkenler nedeniyle gün geçtikçe daha da harap düşerek atıl durumda kalmıştır. Bunun yanında, yalnızca ön cephede bulunan dükkânların uygun olmayan koşullar altında yapım amacına uygun olarak uzun yıllar kullanıldığı görülmektedir (Özkarcı, 1995, s.40).

Şekil 1. Restorasyon öncesi giriş kapısı ve ön cephede bulunan dükkanlar ve restorasyon öncesi giriş kapısına avlu içinden bakış (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Restorasyon Kurulu Arşivi Erişim Ocak 2019)

Yapının Yeniden İşlevlendirilmesi Öncesi Mimari Analizi ve Fiziki Durumu

Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen tek katlı ve avlulu hanlarda genellikle, Anadolu Selçuklu hanlarının geleneğini sürdüren, avluya bitişik kapalı kısmı olan han tipi tercih edilmiştir (Özkarcı, 1995, s.47). Hışvahan da tek katlı, avlulu, avluya bitişik ahırı bulunan hanlar grubundadır ve yaklaşık 2900 m2'lik bir alan üzerinde konumlanmaktadır. Lala Mustafa Paşa Hanı'nın kuzey (ön) cephesindeki hacimlerin dükkân, avlu geçidine açılan mekânın "hancı odası", avluyu dört taraftan kuşatan odalardan bazılarının depo ve servis hizmetleri için, diğerlerinin de yolcuların ikâmet etmeleri amacıyla yapıldığı düşünülmektedir (Özkarcı, 1995, s.42). Dükkanlar taç kapının sağında yer alan beş dükkân ve solundaki kapıya yakın olan dükkân restorasyon öncesi döneme

dek ayakta kalabilmiş, diğer dört dükkan yıkılmış, yerlerine derme çatma hacimlerden oluşan dükkanlar yapılmıştır. Dükkanlar sivri beşik tonozla örtülmüş iken cepheleri basık kemerlerle oluşturulmaktadır.

1822 tarihinde Antep'te yaşanan büyük depremin yarattığı tahribat sonrasında, 1834 yılında yapılan onarımdaki değişiklikler ve yapılan eklerle yapı orijinal özelliklerini yitirdiği görülmektedir (Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 1966). Yapılan onarımda basık kemerli kapı ve pencerelerin düz atkılara dönüştürüldüğü, revakların kaldırıldığı, duvar örgülerinin özensiz bir düzende yapıldığı görülmektedir. Hanın avlusuna giriş, kuzey cephesindeki 4,20 metre eninde ve 1,55 metre derinliğinde eyvana benzer cümle kapısından sağlanmıştır. Sivri kemerli kapıda ise siyah ve sarımtırak renkli küfeki taşı birlikte uygulanmıştır. 2,80 metre enindeki sivri kemerli kapı açıklığı, üzeri düz toprak dam ve sivri beşik tonozla kapatılan 7,50 metre derinliğindeki geçitle (dehliz) avluya bağlanır (Özkarcı, 1995, s.42).

Şekil 2. Gaziantep Kalesi ve Hışvahan İlişkisi ve Restorasyon Öncesi Hışvahan (Kaynak: Yapı Dünyası ve İnşaat Sektörü Haber Platformu, 2013)

Oldukça sade inşa edilen handa tek süsleme taç kapısında yer almakta ve bu bezeme unsuru sivri kemerli olan giriş kapısının üzengi taşında yer alan yüzeysel mukarnaslı bezemedir. Bu mukarnas dizisi sivri kemeri kapı açıklığı boyunca dolaşmaktadır. Siyah beyaz atlamalı yerleştirilen kemer taşları birbirine yuvarlak lamba zıvanalı olarak yerleştirilmiştir. Yapının orijinalinde duvar ve örtü sisteminde sarımtırak renkli küfeki kesme taşı kullanıldığı görülmektedir (Şekil 4). Örtü sistemi, taş konstrüksiyonlu tonozlar biçimindedir. Hana ait kapı ve pencere gibi yapı elemanlarıyla ilgili orijinal özellikler taşıyan bir parça günümüze ulaşmamaktadır.

Şekil 3. Hışvahan Plan Şeması (Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Restorasyon Kurulu Arşivi Erişim Tarihi: 2019)

Şekil 4. Restorasyon Öncesi Hışvahan Taç Kapısı / Taç Kapısı Üzengi Taşı ile Revak Ayağı Görünüşü (Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Restorasyon Kurulu Arşivi, Erişim Tarihi: 2019)

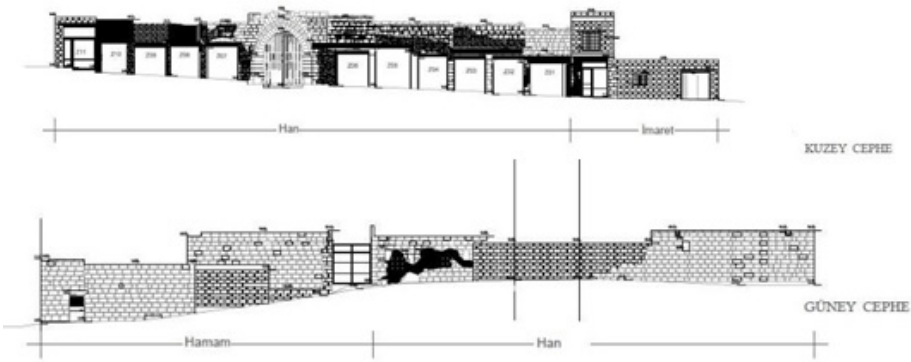
Restorasyon öncesi yapılan keşiflerde revak açıklığının da yıkılmış olduğu, batı kanadının güney yönünde bulunan üçüncü ve dördüncü odalarının duvarlarındaki taşlarda birtakım şekiller işlendiği görülmektedir. Bu şekillerin bir bölümü sarmal, yuvarlak delik, üçgen biçiminde olup, düzensiz

bir şekilde yer almaktadırlar. Bu şekiller birer bezeme ögesinden çok, motif niteliği taşımaktadır.

Şekil 5. Duvara İşlenmiş Motif Görünüşleri (Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Restorasyon Kurulu Arşivi, Erişim Tarihi: 2019)

Plandaki düzensizlikler, yapının çeşitli bölümlerindeki duvar örgülerindeki malzeme farklılıkları yapım tekniği ve işçilik düzeyindeki farklılıklar, yapının zaman içinde yapılan eklenti ve onarımlarla ilk halinden uzaklaştığını göz önüne sermektedir. Yapının mimarisiyle ilgili çok az kaynak bulunması nedeniyle yapının restitüsyon planı mevcut yapının incelenmesi ve erişilebilen kaynaklar sonucunda yapılabilmiştir. Yapının büyük bir bölümünün uzun bir süre toprak altında kalmış olması kalıntıların bir kısmının korunmasına fayda sağlamış olsa da merak edilen soruların yeterince açık cevaplanamamasına da yol açmıştır. Yapılan analizlere göre yapıya ait mekanların bir bölümü yıkılmış, bir bölümü değiştirilmiş, bir bölümü ise yapılan eklerle ya da onarımlarla özgünlüklerini yitirmiştir (Özkarcı, 1995, s.41). Yapıda alınan restorasyon kararları doğrultusunda özgün mimari elemanların korunması, dönemsel ihtiyaçlardan yapılan niteliksiz eklerin kaldırılarak yapının özgün planına kavuşması gerektiğine karar verilmiştir. Bu süreçte yapıya ait tüm veriler, arşiv kayıtları incelenmiş ve yapıya ait farklı dönemlerde yapılmış plan çizimleri birbiriyle kıyaslanarak yapının bütününe ait bilgiye ulaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Onarımı aşamasında yapıya ait özgün olan taç kapı, ahır bölümü, yapıyı çevreleyen duvar ve üst örtüsü korunmaktadır. Üst örtüler geleneksel yapım tekniklerine göre yenilenmektedir.

Şekil 6. Hışvahan Rölöve Kesitleri (Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Restorasyon Kurulu Arşivi, Erişim Tarihi: 2019)

Yapılan rölöve ve restitüsyon çalışmasına göre;

Yapı plan şeması ve mekân organizasyonu açısından ele alındığında ise avlunun dört yönde çeşitli boyutlarda odalarla çevrildiği görülmektedir. Avlunun taç kapısının bulunduğu kuzey yönünde sekiz oda bulunmaktadır. Odalardan yedisinin kapı ve penceresi avlu yönünde açılırken, birinin kapısı giriş geçidine pencerelerinden biri avluya biri geçide açılmaktadır. Avlunun doğu kanadında ise on oda ve bir eyvan bulunmaktadır. Bu odaların cephe duvarları yıkılmış ve tonozları çökmüş durumdadır. Daha önce yapılan onarımlarda bu odaların cephelerinin değiştirildiği ve odaların pencerelerinin kapatıldığı düşünülmektedir. Odaların avlu yönünde revak ayaklarının izlerine ulaşılmaktadır (Özkarcı, 1995, s.42).

Hanın restitüsyonuna dair yapılan çeşitli denemelerde tartışılan konuların başında, yapıda revak olup olmadığı ya da revakların yapının hangi kanadında yer aldığına yönelik olmaktadır. Avlunun kuzey kanadında ise yüzeysel kazılar sonucunda revakla ilgili bir kalıntıya rastlanmamış olmasına karşın, 1983-1987 yılları arasında yapılan araştırmalarda avlunun kuzeydoğu köşesindeki odanın örtüsünün çapraz tonoz olması, üç tarafı revaklarla sarılmış olan avlunun kuzey kanadının da revaklı olabileceğini akla getirmektedir. Avlunun doğu ve güneyinde revak ayaklarına rastlanmaktadır. Doğu kanadında birbirine yakın boyutlarda dokuz adet revak ayakları gözlemlen-

mektedir. Restorasyon sonrası üzeri cam bölmelerle kapanan alan geçmiş dönemlerde erzakların depolandığı soğuk mahzenler, Kurtuluş Savaşı zamanında cephaneliklerin saklandığı alanlar olarak kullanılmıştır.

Şekil 7. Doğu Cephesinde bulunan 9 revak görünüşü (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Restorasyon Kurulu Arşivi, Erişim Tarihi: 2019)

Hışvahan'ın Yeniden İşlevlendirilmesini Gerektiren Nedenler

Yapıların sahip olduğu işlevler, toplumun sosyal ve kültürel özellikleriyle şekillenmektedir. Toplumlarda oluşan değişim ve dönüşümler; üretim ve tüketim yapılanmasını tetiklemekte, insanların yaşamsal beklentilerinde artışa sebep olmakta ve toplumsal algının değişimi ile yeni alışkanlıkların oluşması sonucunda sosyal sınıf ve yeni yaşam tarzlarını oluşturmaktadır. Bu oluşumlar kültürel kimliğin belirlenmesinde etkisi olan tarihi yapılara ve tarihi değerlere bakış açısının yanı sıra bu yapılara müdahale tarzlarını da şekillendirmektedir. Günümüz çağdaş yaşamında toplumlar; bu yapıları kendi algı ve kültürleri ile sentezleyerek, modern toplumda yapının değerinin sürdürülebilirliğini önemseyerek, sosyal yaşamın içerisine dahil etmek için yeniden işlevlendirmektedirler (Terzi, F., 2017, s.9).

Gaziantep merkezinde ilk kurulan yaşam alanları, bölgede yaşayanların geçmişten günümüze kadar kültürel kodlarını ve birikimlerini yansıtan sosyal bir değer olarak varlıklarını sürdürmektedir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Gaziantep, kültür varlıkları ve lokal el sanatları yönünden zengin bir kenttir. Kültür mirasının bugün şartlarında yaşatılması ve korunması için âtıl durumdan kurtarılarak kullanıma açılmasının gerekli olduğu ve bu değerleri yaşatmanın aslına uygun koruma ve yaşatma ilkeleri ile sağlanabileceği düşünülmektedir. Gaziantep Kalesi ve çevresinin, şehrin odak noktasını oluşturarak her dönem canlı bir merkez olması yaklaşımıyla kale çevresinden başlayan, kent kimliğini koruma ve yaşatma amacı güden "Kültür Yolu Projesi" birçok sokak ve caddeyi kapsayarak Kültür Yolu üzerindeki birçok kültür varlığının restorasyonunun yanı sıra, cephe, altyapı ve peyzaj düzenlemesi yapılmasını hedeflemiştir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi,

2012). 'Kültür Yolu Projesi' kapsamında yer alan Hışvahan, sahip olduğu tarih, yöreye özgü olan el sanatları, bakır ve kakma işçiliği gibi değerler ile yeniden doğarak kültür turizmine ve kent ekonomisine pozitif yönde katkı sağlamaktadır. Bu proje kapsamında hanın restorasyonu Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılmış olup, otel projesine yönelik projenin tasarımını ise önde gelen bir tasarım ofisi üstlenmiş ve 2017 yılında yapı otel işleviyle faaliyete geçmiştir. Yapımı 2012-2015 yılları arasında sürmüş ve 2015 yılında proje; Tarihi Kentler Birliği tarafından 14 yıldır düzenlenen Özendirme Yarışmasında, jüri tarafından '15. Yıl Özel Ödülüne' layık görülerek, Hışvahan restorasyon projesinin uygulama kalitesine dikkat çekilmiştir (Bayhan, 2015). Bu uygulamada da gözlemlendiği gibi kültürel varlıkların korunması ve yaşatılması sonucunda geçmiş yaşamla ilgili bilgileri aktaran en kuvvetli fiziksel referanslardan biri olan tarihi yapıların (Aydın ve Okuyucu, 2009) yeni ve güncel kullanımlar ile yaşatılması sosyo-kültürel sürdürülebilirlik açısından da büyük önem taşımakta (Tuğlu Karslı ve Aytıs, 2018) ve bu durum kentin turizm faaliyetlerini dolayısıyla kente yolu düşen turist sayısını etkilemekte; aynı zamanda yerel değerlerin uluslararası alanda tanıtılmasına olanak sağlamaktadır.

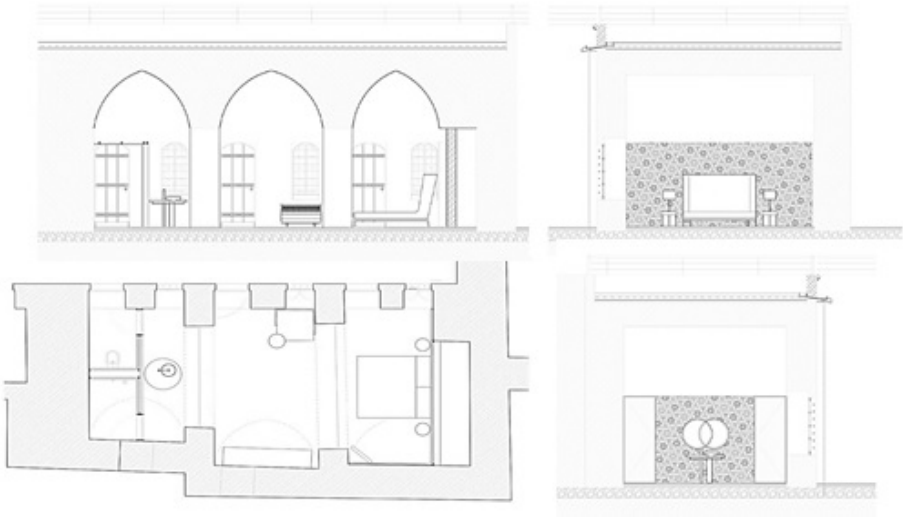
Özgün ve Yeni İşlev İlişkisi: Mekânsal Kurguya Dair Tespitler

Hanlar, Selçuk ve Osmanlı Devleti kültüründe sivil mimari yapıtlarında önemli bir yere sahiptir. Ticari amaçlı olan hanlar; seyahat halinde olan yolcu ve kafilelerin geceyi rahat ve emniyet içerisinde geçirebilmeleri için inşa edilmiş olan misafirhanelere karşılık gelmektedir. Günümüzde işlevini kaybetmiş olan bu yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile genellikle kültür merkezi, otel, restoran vb. gibi çok amaçlı mekanlara dönüştüğü görülmektedir (Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021).

Gaziantep'in kültürel zenginlikleri ile tercih edilen turistik bir bölge olması, yapıların işlev seçimlerinde belirleyici bir etken olmaktadır. Hışvahan'ın yeniden işlevlendirilmesinde, kent odağında yer alması ve turizmi destekleyici bir potansiyel olması nedeniyle otel ve restoran işlevi seçiminde karar kılınmıştır. Ticaretin yapıldığı ve yolcuların misafir edildiği hanın özgün işlevinden çok uzaklaşmadan, yine benzer bağlamda, kullanıcılarına kent kültürüne tanıklık etme fırsatı sunarak, misafirlerin ağırlandığı butik otel işlevi ile yeniden kente kazandırılmış olduğu görülmektedir. Yeniden işlevlendirilen han yapısı otel işleviyle toplamda 3 farklı tipolojiden oluşan toplam 10 odanın yanı sıra restoran, iç avlu dinlenme alanı ve ticari birimlerden

oluşmakta ve kullanıcılarına kentin sahip olduğu somut ve soyut kültürel değer birikimlerini sunmayı hedefleyen bir projedir. Hışvahan'ın yeniden işlevlendirilmesi sürecinde; yapının özgün işlevinde hücresel yapılı plana sahip olması, otel işlevinin yapıya uyarlanmasıyla yapısal plan şemalarının birbirine uygun olduğu görülmektedir. Yapının özünde bulunan mevcut mekânsal ihtiyaçların yeni işlevin beraberinde getirdiği gereksinimleri karşılaması ile odacıkların kullanımı tam olarak sağlanmaktadır. Böylece ilk yapıldığı dönemin üzerinden yüzlerce yıl geçmiş olan yapıdan geriye kalan kısmına ait özgün yapısal kimliği zedelenmeden ve dönem izlerini kaybetmeden işlevsel dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır.

Konaklama işlevinin yüklendiği yapılarda izlenen tasarım yaklaşımına göre giriş, ana mekanlar, odalar ve bu mekanları birbirine bağlayan sirkülasyon alanlarının bir bütün olarak ele alınmış ve tasarlanmaktadır. Yapı bütününde mekanların birbiri ile ilişkili olduğu bir tasarım anlayışı hedeflenmektedir. Odacıklı bir plan yapısına sahip olan handa; birkaç odacığın birleşmesiyle oluşturulan standart ve suit odalar; karşılama, uyuma alanı ve ıslak hacim alanı olarak üç bölümden oluşmaktadır. Odalarda beklenilen konfor alanı ve hizmetler; çağdaş yaşam standartları ile kent kültürünün sentezinden oluşmaktadır. Yapının özgün işlevinde de avlu; sosyalleşmek ve mekanları birbirine bağlayan öge olarak kullanılmaktadır. Yeniden işlevlendirme projesinde giriş alanında misafirleri karşılayan avluda iki farklı oturma alanı planlanmıştır. Daha rahat oturumun yapılabildiği bir sedir alanı (lounge olarak anılan kısım) diğeri ise yemek servisinin yapıldığı, masa sandalye düzeninde sağlanan oturma alanıdır.

Şekil 8. Hışvahan Standart Oda Planı Kesit ve Görünüşleri (Bi-özet, 2020)

Aşağıdaki Tablo 1'de yapıda oluşan yeni ve eski işlevlere dair mekânsal dönüşümlere değinilmiştir. Bu tabloya göre yapının eski işlevinde avlu olarak kullanılan alanın yeni işlevle sosyal alan olarak kullanıldığını, odacıkların konaklama birimleri olarak hizmet verdiğini, ahır olarak kullanılan birimin bugünün restoranı olarak hizmet verdiğini ticari birimlerinse yine aynı işlevle varlığını sürdürdüğünü gözlemlemek mümkündür.

Tablo 1. Yapının özgün işlev ve yeniden işlevlendirme müdahalesi sonrasında gelişen mekânsal kurgu ve ilişkileri gösterir tablo. (Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

ÖZGÜN İŞLEV	YENİ İŞLEV	EYLEM DAĞILIMI
AVLU	SOSYAL ALAN	LOUNGE ALANI YEMEK YEME ALANI ÇOK AMAÇLI ETKİNLİK
ODACIKLAR	KONAKLAMA BİRİMLERİ	STANDART ODA SUIT ODA
AHIR	RESTORAN	YEMEK YEME ALANI BAR ALANI
TİCARİ ALAN	MAĞAZA	TURİSTİK SATIŞ ALANLARI

Makale kapsamında Hışvahan'ın yeniden işlevlendirme sürecinde yapılan müdahaleler;

- Kimlik Analizine Yönelik Tespitler
- Mekân Tasarımlarına Yönelik Müdahaleler
- Aydınlatma ve Havalandırma Çözümlerine Yönelik Müdahaleler
- Sirkülasyon Elemanlarına Yönelik Müdahaleler olmak üzere

4 kategoride incelenmiştir.

Hışvahan'ın Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Kimlik Analizine Yönelik Tespitler

Castells kimliği; "kişinin kendini nasıl veya neye dayanarak tanımlamasıyla başlamakta ve zamanla kişiler kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissedebilmek için kendilerine bir anlam yükleme, kimlik kazanma ihtiyacında olmaktadır" şeklinde açıklar (Castells, M., 2006). Correa'ya (1983) göre, kimlik sonradan kazanılmış bir obje değil, bir süreçtir. Süreç olan kimlik, üretilemez ve kimlik bilinçsiz kazanılan bir öge de değildir. Kültürel kimliğin oluşmasında 'ait olma duygusunun' etkisinin olduğunu düşünen Connor ise, ait olma duygusunun psikolojik bir bağ yarattığı ve milli değerler bilinci ile gerçekleştiğini savunmaktadır. Benzer bir yaklaşımda olan Giddens ise, kültürün tarihsel ve kültürel kazanımlar sonucu ortaya çıkmış olan psikolojik bir aidiyet olduğunu savunmaktadır (Şimşek ve Ilgaz, 2007, s.194). Aidiyet ise kelime anlamı olarak ilişkinlik, ait olma haline karşılık gelmektedir. Kimliğe iliştirilen ilkelerin bireylerde karşılık bulduğu anlamlara bakılırsa, aidiyet kavramı kimliğin oluşmasında rol oynamaktadır. Aidiyet, eklemlenme ve bütünleşme haline karşılık gelmektedir. Prohansky, her bireyin kendi yaşamında ait olma duygusu ile öz kimliklerini oluşturduğunu ve sosyal çevrenin ise yer kimliğini oluşturduğunu savunmaktadır. Yer kimliğini, fiziksel çevre ile olan etkileşimine, fikir, duygu, düşünce ve anıların bir araya gelmesi ile tanımlamaktadır (Prohansky, 1978, s.147-169). Antep'in sahip olduğu özelliklerin ışığında kültürel ve coğrafi yaşam biçimlerinin mimariye ve dolayısıyla mekânın şekillenmesinde etkileri gözlemlenmektedir.

Mekânın anlaşılması, yorumlanması ve insan ile olan etkileşimine yönelik çalışmalar, sembolik, psikolojik, fenomenolojik, bağlamsal, davranışsal, kültürel, deneysel ve tarihsel gibi pek çok başlık altında incelenmektedir (Güleç Solak, 2017, s.15). Mekanların kimlik kazanabilmiş olabilmesi için ait olunan bir yere dönüşmesi, o yerde aidiyet kazanması, kullanıcılar ile bağ kurması gerekmektedir. Toplumsal ve kültürel değerlerin yaşanılan çevrede belirli bir sürecin

sonucunda kazanılan somut ve soyut değerlerin tümü bir araya gelerek kimliğin oluşmasında etkili olmaktadır. Kültürel kodlar ve simgeler aracılığıyla aktarılan yaşanmışlıklar ve manalar, kişilerin parçası olduğu toplumun ortak değerlerini ve kültürünü de yansıtmaktadır (Güleç Solak, 2017, s.16).

Hışvahan yapısı da mekân kimliği ile kente özgü somut ve soyut kültürel değerleri bünyesinde barındırması, geçmişten bugüne var olma çabası, inşa edildiği dönem özelliklerini gösterir nitelikte bir yapı olması sebebiyle kente aidiyet hissi uyandıran, kullanıcısıyla ve yöre halkıyla bağ kurmayı amaçlayan bir simge yapı olma özelliği kazanmıştır. Yeniden işlevlendirilme sonrası Hışvahan'ın faaliyete geçmesiyle birlikte ise yeni bir anlam ve işlev kazanan bu yapı üzerinden sesini ve sahip olduğu kültürel değerleri ve kimliğini ulusal sınırların dışına duyurmanın verdiği güç ile bu dönüşümün bölgeye sağlamış olduğu katkı üzerinden dolaylı olarak yapılan işlevlendirmenin olumlu sonuçlandığı çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Mekân kimliğini bulunduğu kentin kimliği de şekillendirmektedir. Gaziantep kent kimliği; kentte yaşayan toplumların gelenek ve görenekleri, kültürel varlıkları, mimarisi ve mutfak kültürü gibi değerlerden oluşmaktadır. Kentin kültürel gelişimlerinden olan el sanatları; bakır işlemeciliği, sedef işlemeciliği, ahşap oyma, deri işçiliğinden yapılan yemeni, yöreye özgü olan kutnu kumaşı, el ve makine dokuması halı ve kilimler, Gaziantepli kadınların el işçiliğiyle yaptıkları 'Antep işi' adı verilen örtülerden oluşmakta; zengin bir kültürel değerlere sahip olan kent bu değer ve birikimlerin bir arada kullanılmasıyla hem var olan kültürün yaşatılması hem de gelecek kuşaklara tanıtılması hedefi ile Hışvahan'ın kimliği oluşturulmaktadır. Mekanların genelinde kent kültürüne ait, belleğe yer etmiş değerlerin doğal malzeme ve biçimlerde, özgün formlarla kullanılması mekanların birbiri ile ilişki kurduğu modern yaşam şartlarına uygun bir yaklaşımla oluşturulan bir tasarım anlayışı sergilemektedir.

Anadolu'ya ait olan geleneksel sedir kültürünün yaşatılmak istenmesi sonucu iç avlu sosyalleşme mekânı olarak tasarlanmış ve burada bulunan sedirlerin görünüşleri modern bir yorumla tasarlanmıştır. Bölgenin geleneksel tavrın ait dövme bakır yöntemi ile yapılmış olan sini sehpalar ve özel olarak ürettirilmiş jüt kilimler gibi farklı dokuların sentezinden oluşan bir mekân yaklaşımının benimsendiği görülmektedir.

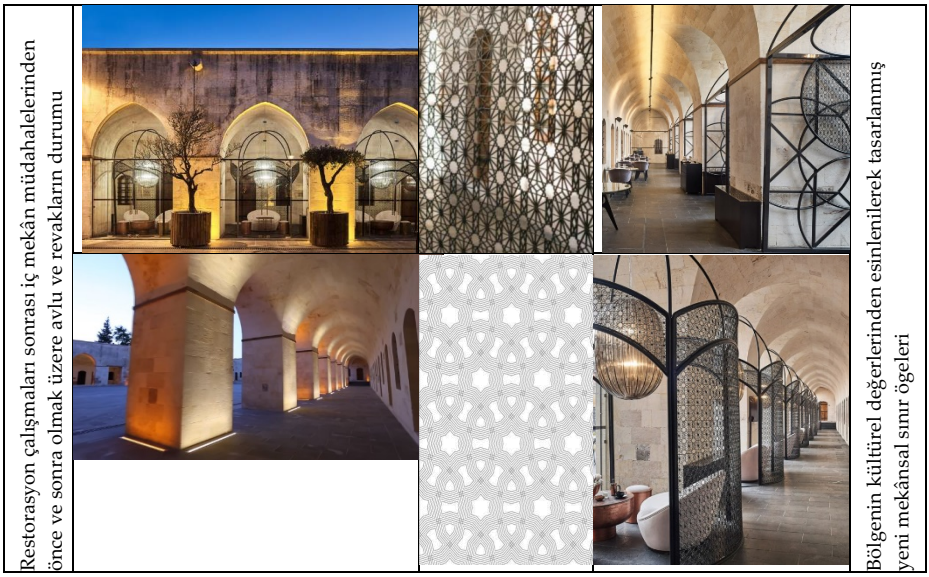

Şekil 9. Hışvahan'ın yeniden işlevlendirme sürecinde mekân kimliğine katkı sağlayan değerlerin tasarıma yansımaları (Kaynak: bi-özet, 2020)

Hışvahan'ın Yeniden İşlevlendirilmesinde Mekân Tasarımlarına Yönelik Müdahaleler

Sosyal Alanlar (İç Avlu ve Revaklar): Uzun koridorların bulunduğu yapılarda koridora bir işlev yüklenmek istendiğinde, kullanıcının kendini güvende hissettiği, mekânda aidiyet kazanabildiği bir alana ihtiyaç duymaktadır. Bu yapı özelinde de var olan hacimlerde sınırların belirlenmesiyle yeni mekanlar oluşturarak, kullanıcının boşluklarda kaybolmadan kendini güvende hissettiği alanlar oluşturulmaya çalışılmıştır.

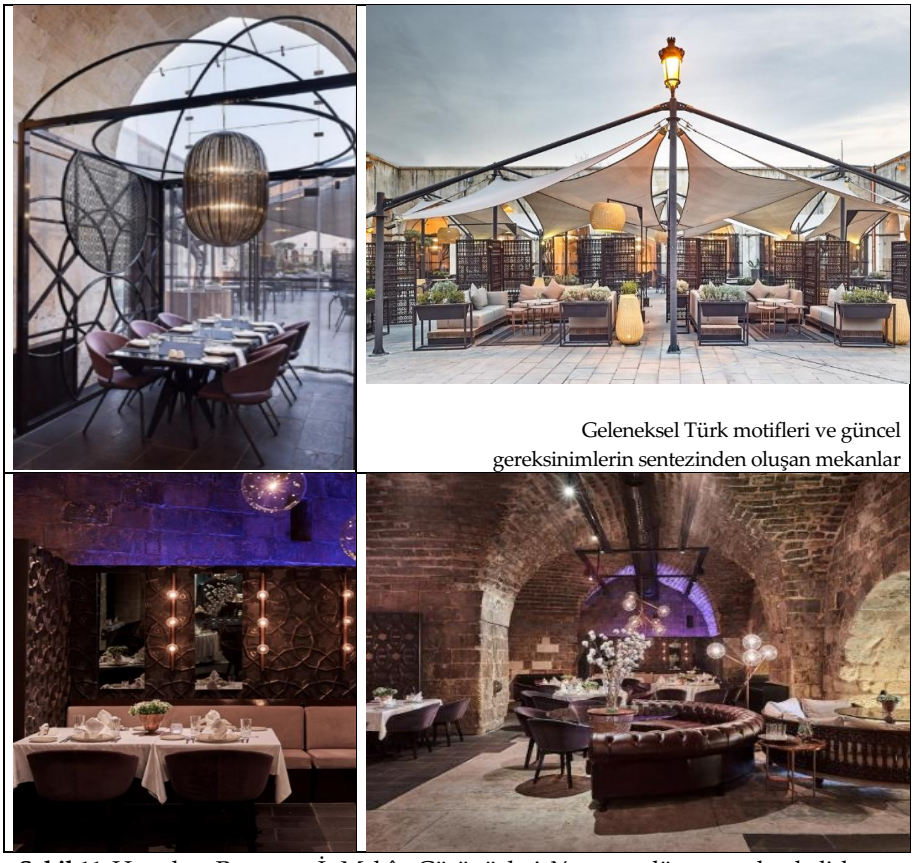
Önceki bölümlerde yer alan rölöve kesitinde (Şekil 7) belirtilen doğu cephesinde bulunan revaklarda, var olan hacimlerin içinde yeni sınırların belirlenmesiyle birlikte yeni mekanlar oluşturularak, sosyalleşme alanı olan revakların geleneği devam ettirilmektedir. Metal kafeslerin tasarımında Roma dönemine ait antik Zeugma şehri kalıntılarında ve mozaiklerde yer alan doku ve desenler mikro ve makro ölçekte üretilerek panellere desen olarak yansıtıldığı görülmektedir. Projenin çeşitli mekanlarında kullanılan bakır sehpalar, puflar ve diğer aksesuarlar, sedef kaplı sehpalar, servis ekipmanları bölgenin yerel ustaları tarafından projeye özel üretilmiştir. Aynı tasarım dili güney cephesinde bulunan revaklarda farklı formlar ile uygulanmaktadır. Bu hacimler avluda bulunan yeme içme alanının açık mekân alanları olarak hizmet vermektedir Avlunun revaklı olan cephelerinde aynı bütünsel hacim içinde devam ettirilen tasarım dili bir araya gelen donatı elemanları ile birbirini tamamlayan görsel denge ve uyum sağlanmaktadır.

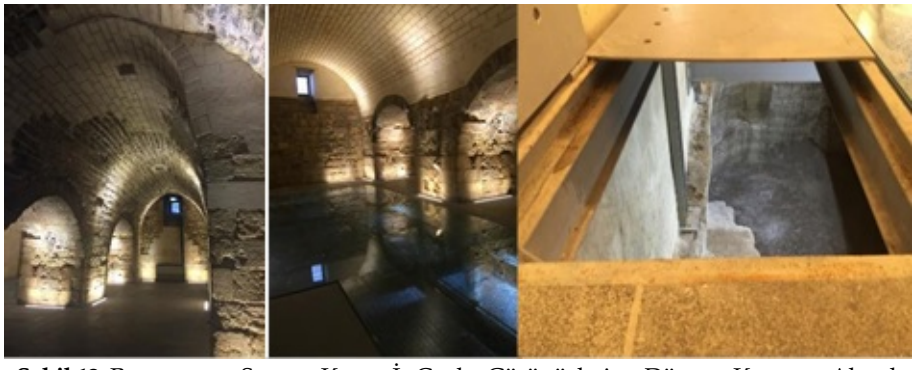
Şekil 10. Sosyal alan olarak tasarlanan iç avlu görseli ve yapının doğu cephesinde bulunan revakların altında yaratılan yeni sınırlardan oluşan mekanlar (Kaynak: bi-özet, 2020)

Restoran (Ahır): Dış mekanlarda ise sınırların belirlenerek, kullanıcıya mekânda aidiyet kazandırma hedefi iç mekânda da mobilya çözümleri ile sağlanmaktadır. Bu anlamda oturma alanlarını tanımlayan birtakım tasarım kararları belirlenmektedir. Bu kurgu tonozların altında oturma eylemi yüklenecek alanlara Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde simge haline gelmiş desenlerin bir araya geldiği, günümüz teknolojisinden yararlanarak modern anlayışla özel olarak üretilen yatay ve düşey sınırları belirleyen yüzey tasarımlarının yapıldığı elemanlar/mobilyalar yer alırken, orta alanlarda ise mobilya çözümleri mekânsal aidiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Güney cephesi tamamen kapalı mekanlardan oluşan yapı, doğu ve batı duvarlarının üst bölümünde açılan üç mazgal pencere ve tonozda yer alan iki delik ile havalanmakta ve aydınlanmaktadır. Özgün işlevi ahır olan mekân; bugün otel sakinlerine ve kullanıcılara restoran hizmeti vermektedir.

Odacıklar (Odalar ve ıslak hacimler): Projenin genelinde uygulanan yüzey tasarımları odalarda farklı biçim ve bölümlerde kullanılmaktadır. Mekânda bakır malzemesi ağırlıklı olarak kullanılırken, geleneksel sedef işçiliğinin mekânda kullanımı modern form ve bugünün standartlarına uygun olarak tasarlanmaktadır. Yöreye özgü tekstil malzemesi olan kutnu kumaşı ise modern bir yorum olarak yatak başı kaplaması, yatak tekstilleri gibi farklı biçim ve işlevlerde çeşitlendirerek bir bütün olarak ele alınmasıyla kullanılmaktadır.

Şekil 11. Hışvahan Restoranı İç Mekân Görünüşleri: Yatay ve düşey sınırları belirleyen donatı elemanlarında kullanılan Türk motifleri (Kaynak: Geo_id Tasarım Ofisi Arşivi, Erişim Tarihi: Ocak, 2019)

Şekil 12. Restorasyon Sonrası Kuzey İç Cephe Görünüşleri ve Döşeme Kotunun Altında Ambar Görünüşü (Çiğdem Karaata Külekci Fotoğraf Arşivi)

Şekil 13. Hışvahan Otel Odası Planı ve ıslak hacim girişi ve mekân tasarımlarından görseller (Geo_id Tasarım Ofisi Arşivi, Erişim Tarihi: Ocak, 2019 ve Türkiye Kültür Portalı, 2021)

Susamhane (İmaret) (Hamam Müzesi ve Restoran): Külliyeyi oluşturan diğer yapılardan olan Susamhane; bir süre ilk işlevi olan imaret olarak çalışmaktadır. İmaret; Osmanlı Devleti zamanında yoksullara yardım amacıyla hayır kurumları olarak var olmaktadır. İlk dönemlerinde yalnızca şehir dışından gelen yolculara, yoksullara, düşkünlere yiyecek, giyecek ve sağlık desteği yapılan alan olarak geçmekte iken daha sonradan yalnızca yemek verilen yer olarak işlevini sürdürmektedir.

Tonoz örtü sistemine sahip kargir bir yapı olan Susamhane'nin bina kütlesi çökmüş olup mevcut kalıntılar ise çok fazla yıpranmış, yapı dikmeler vasıtası ile ayakta durmaktadır. Duvar yüzeylerinde sağ kalmış olan parçalar temizlenerek korunmakta, taşların çürümüş olanları ise sökülerek yerine yeni kesme taş döşenmiştir. Yapılan kazılar sonucunda yüzey kayıpları olsa da fırın olan bölümün kapatılmış olduğu gözlemlenmektedir. Restorasyonu sırasında fırın açılıp temizlenmiştir.

Şekil 14. Susamhane İç Mekân Görünüşleri (Kaynak: bi-özet, 2020)

Hışvahan'ın Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Aydınlatma Çözümlerine Yönelik Müdahaleler

Korunmaya değer kültür mirası niteliğindeki tarihi yapıların kente kazandırılması adına yapılan restorasyon çalışmalarında yapının tüm detaylarıyla ortaya çıkabilmesi hem yapı hem kent kullanıcısı tarafından algılanabilmesi için doğru bir aydınlatma tasarımı gerekmekte ve bu tasarımda, mimari yapıya olabildiğince az müdahale edilmelidir. Tarihi yapılarda hatalı ve gerekenden fazla uygulanan aydınlatma tasarımı, yapının enerji tüketimini artırdığı gibi maalesef ışık kirliliği de yaratmaktadır (Cilasun ve Bayram, 2016, s. 274). Örnek yapıda bahsi geçen bu olumsuzlukların yaşanmadığı, gerekli doku, yüzey, malzeme ve bölgenin aydınlatıldığı görülmekte; Gaziantep Kalesiyle karşılıklı olarak Kültür Yolu Projesi'nin odağında konumlanması sebebiyle bölgesini günün uzun saatleri canlı tutan ve aydınlatan bir değer olma görevini üstlenmiş bir yapı olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında değinilen Hışvahan yapısında restorasyon sonrasında aydınlatma ve havalandırma sorununu çözmek için taşıyıcı sistemin özgün niteliği algılanacak biçimde ince şerit aydınlatma bantları kullanılmış olduğu, kapalı restoran alanında ise havalandırma kanallarıyla kesişmiş odak aydınlatma elemanı ile mekânın aydınlatıldığı görülmektedir. Yeniden işlevlendirme projesi sonrasında yapı; özgün haline yönelik detaylara ilişkin ipuçlarıyla mekânda bu izlerin okunabilmesi ve algılanabilmesi sağlanacak şekilde tasarlanarak, dönemin yapı malzemeleri farklı uygulama biçimleri ve yeni işlevleriyle mekâna aktarılmış, böylece tarihsel süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır.

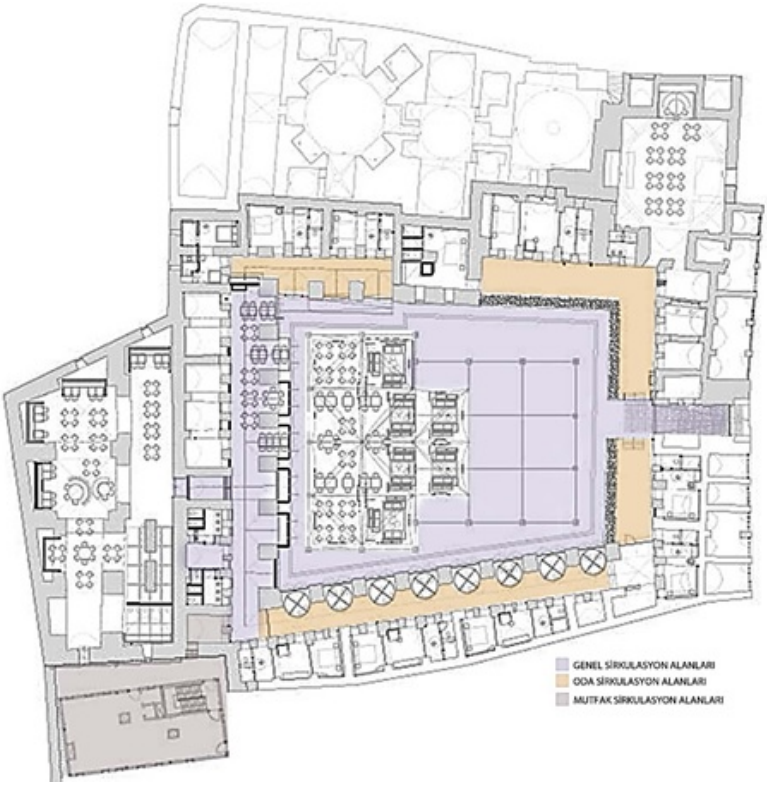
Şekil 15. Hışvahan bünyesindeki restoranda bulunan aydınlatma tasarımlarına örnekler (Geo_id Tasarım Ofisi Arşivi Erişim Tarihi: Ocak, 2019)

Yapıda pencere açıklıklarından sağlanan doğal aydınlatmanın yetersiz olduğu durumda mekân içerisinde gündüz saatlerinde yapay aydınlatma kullanılmaktadır. İç mekânda yatay ve düşey sınırları belirleyen donatı elemanlarına, bölgesel aydınlatma işlevi eklendiği görülmektedir. Mekânda kullanılan aydınlatmalarda kent kimliğini temsil eden önemli değerlerden biri olan bakır malzeme kullanılarak tasarlandığı dikkat çekmektedir. İç mekânda farklı renklerde led ışık kullanılması kullanıcı sayesinde kişiselleştirilebilir / özelleştirilebilir bir mekân anlayışı ve kullanımı sunarken; öte yandan da yapı ögelerini ön plana çıkaran bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Mekânın en aydınlık bölümü olan bar alanında; döşeme kotunun altında bulunan ambar alanı cam döşeme ile kapatılmış (Şekil 12), alanın aydınlatılması ile o alanı özel kılan bir ayrıntı yaratmış ve kullanıcılara mekânda dolaşırken farklı bir

algı deneyimi sunmuştur. Yapılan tüm bu müdahalelerin beraberinde getirdiği kararlar, son durum ve yapı özelinde olumlu/olumsuz tespitler Tablo 2'de incelenmiştir.

Hışvahan Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Sirkülasyon Elemanlarına Yönelik Müdahaleler

Geniş açıklıklara sahip olan mekanları sınırlandırmak veya iç içe oluşumlarda farklı işlevlere hitap eden mekanları birbirinden ayrıştırmak amacı ile yapılan müdahalelerde birtakım yatay ve düşey elemanlar kullanılmaktadır. Genel ortak mekanların sirkülasyon alanları ve odalara giden sirkülasyon alanları aşağıda yer alan planda gösterilmektedir. Odalara giderken takip edilen sirkülasyon alanları, plan şemasındaki yeri ile sosyal mekanların ve sirkülasyon alanlarının gerisinde kalmaktadır. Birbirinden ayrışan bir plan yapısına sahip olunması ile handa sirkülasyon alanları arasında bir çakışma yaşanmamaktadır. Handa ana mekanlara geçiş dar bir dehlizden sağlanmaktadır. Hana giriş dehlizinden geçerek ulaştığımız alanda genel karşılamayı geniş bir avlu yapmaktadır. Hana yapılan ilk yönelimin gerçekleşmesiyle görülen sosyalleşme mekânı; asma germe sistemiyle heykelsi bir tavır sergilerken, bölgesel ışıklandırması ve ambiyansı ile kullanıcıyı avluya girişten itibaren mekâna dahil etmektedir (Karaata, 2020, s.98). Sosyal mekânın kendi içindeki sirkülasyon alanı sınırlarını yarı bölücü elemanlar sağlamaktadır. Odalara giderken takip edilen sirkülasyon alanları ise ortak mekanların sirkülasyon alanlarından tamamen ayrışmaktadır. Odaların geçiş alanlarında; oda giriş açıklıklarının sınırlarını belirleyen, sosyal mekanlara karşı mahremiyeti sağlayan, bulunduğu alanı mekânsallaştıran, sirkülasyon alanını gizleyen bölücü elemanlar tasarlanmıştır. Kullanıcının mekanlar arasındaki ayrışmayı net bir biçimde algılamasına yardımcı olan yatay sirkülasyon elemanları yarı açık-kapalı bir formda olması görüntüde geçirgenliği sağlayarak, mekanların bir bütünün parçaları olarak algılanmasını sağlamaktadır. Yapıya ait bir diğer düşey eleman olan merdiven ise hanın güney cephesinde iç mekânda yer almaktadır.

Şekil 16. Hışvahan Sirkülasyon Alanları Plan Şeması
(Geo_id Tasarım Ofisi Arşivi, Erişim Tarihi: Ocak, 2019)

Sonuç

Geçmişten bugüne kent kullanıcısının hafızasına kazınan doğal, kültürel, sosyal ve tarihi öğelerin oluşturduğu kente dair tüm deneyimler kentlere farklı bir kimlik kazandırmaktadır (Tırnakçı, 2020, s.90). Çağın getirisi olarak sürekli gelişim ve değişim halinde olan toplumsal yapı yeni biçim ve düzenlemelere yönelmekte; bu değişimlerden yapıların ve mekanların etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Yeniden işlevlendirilen yapının korumaya ve onarılmaya değer yapılar arasında yer alması ile yapılacak müdahalelerde; yapının tarihi geçmişi ve niteliğini koruma hassasiyeti gösterildiği kadar yeni müdahalelerin de yapıyla uyumlu olması bir o kadar önem taşımaktadır.

Makale kapsamında incelenen Hışvahan yapısı restorasyonu ve iç mekân projesi kapsamında; Gaziantep'te yer alan, özgün işlevi 1568 yıllarında ticari bir han olan, çevresel faktörler ve kent ölçeğinde yaşanan değişimlerden etkilenerek işlevini yitiren terk edilmiş bir yapının dönüşümü ele alınmıştır.

Yapının orijinal dokusunun korunabilmesi için uzun yıllar toprak altında kalmış tüm taş duvarları derzleri temizlenmiş ve kuvvetlendirilmiş, bu aşamada yıkılmış ve zarar görmüş taşlar yeniden örülerek yapı özgün haline referans veriler ışığında restore edilmiştir. Yapının yıkılmayıp ayakta kalmış bölümleri ise strüktürel olarak sağlamlaştırılmıştır.

Tablo 2. Hışvahan Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Gerçekleştirilen Müdahalelerin Değerlendirilmesi (Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

	OLUMLU TESPİTLER	**OLUMSUZ TESPİTLER**
Kimlik Analizine Yönelik Tespitler	Gaziantep'in ev sahipliği yaptığı medeniyetler simgelendiği ve Anadolu'ya özgü farklı geleneksel notaların faklı eylem alanlarıyla iç içe geçtiği ve sonuç olarak kullanıcıyı yormayan mekanlar ve eylem destek elemanları ortaya çıkmıştır.	Bölgeye özgü kültürel ve mimari dokuların mekanlar içinde sıklıkla kullanılmış olması sebebiyle çağdaş eklenti ve seçimlerin gözden kaçırılması, takip edilememesi olumsuz tespit olarak değerlendirilebilir.
Mekân Tasarımlarına Yönelik Müdahaleler	Yapının restorasyon çalışmaları sonrasında yeni oluşan sınırları içinde yapının yeni kuşandığı işlev programıyla uyumlu, kullanıcı beklentisini ön planda tutan ve karşılayan, yapının ilk yapım bağlamından uzaklaşmayarak iç-dış mekân kullanımlarıyla güçlü iletişim modelinin kurgulandığı bir tasarım yaklaşımıyla ele alındığı görülmektedir.	Yeni işleviyle konaklama hizmeti veren bu yapı girişin sağında ve solunda olmak üzere iki kol üzerine yerleşmiş farklı eylemlere hizmet eden hücresel birimlerden oluşan plan çözümü yaklaşımı nedeniyle sayıca kısıtlı tipolojide (2 farklı tip oda) konaklama birimleri (toplamda 10 adet) ve ticari birimler oluşturulmasına sebep vermiştir.
Aydınlatma ve Havalandırma Çözümlerine Yönelik Müdahaleler	Yapının iç mekanlarında kullanılan aydınlatmaların çoğunda kullanılan malzeme sebebiyle (bakır) bölgenin geleneksel malzemesine ait çağdaş yorumların takip edilmesine imkân vermesi ve yer yer direkt ve indirekt aydınlatmalarla her mekânın kendi ihtiyacına yönelik çözüm bulunduğu görülmektedir. Dış cephe aydınlatmalarında ise bulunduğu bölgeyi başlı başına aydınlatan ve bu özelliğiyle de Kültür Yolu projesinde bölgeye katma değer kazandıran kıymetli yapılardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Havalandırma kanal kesitleri mekanlar içinde yapıya uyumlu ve göz yormayacak şekilde, olabildiğince algılanabilirliği minimuma indirgenerek uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir.	Yapının doğal aydınlatma anlamında yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Bölgenin Gaziantep Kalesi gibi simge yapısı ile karşılıklı konumlanan bu Hışvahan, özellikle gece aydınlatıldığında dikkatleri üzerine fazlasıyla çekerek lalenin algılanabilirliğini aşağı çekmesi durumu bir dezavantaj olarak belirtilebilir. Havalandırma kanallarının mekanlar arası kesintisiz ilerletilebilmesi için yapının kemer üstü bölümlerinde kanal kesitlerince boşluklar yaratılmış, kısmen de olsa yapının bu kısımlarda zarar görmesine vesile olmuştur.
Sirkülasyon Elemanlarına Yönelik Müdahaleler	Yapı genelinde mekanları sınırlandırmak veya iç içe oluşumlarda farklı işlevlere hitap eden mekanları birbirinden ayrıştırmak amacı yatay ve düşey yüzeyler kullanılmıştır. Sirkülasyon alanları da bu yüzeylerle ayrışan alanlardandır. Genel ve oda sirkülasyon alanları birbiriyle iç içeymiş gibi görünse de uzun revakların oluşturduğu sirkülasyon alanının yeni sınırlarla genel sirkülasyon alanı olan avludan kesin olarak ayrıştığı ve odaların önüne mahremiyeti korumak adına bir geçirgen bir set çektiği görülmektedir. Sirkülasyon alanlarının gösterildiği planda da bu durum açıkça okunmaktadır.	Yapının genel vaziyet planına bakıldığında sirkülasyon alanlarına ayrılan alanın oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu duruma sosyal alan olarak kullanılan iç avlunun da genel sirkülasyon alanına yedirilmiş olması sebep olmaktadır.

Modern toplumda yapıya ait somut ve soyut değerlerin sürdürebilirliği ancak sosyal yaşama dahil edilmesiyle, yani yapının yeniden işlevlendirilmesiyle gerçekleşmektedir. Gaziantep'in global ekonomi sisteminde yer alan bir kent olması ile kentte yaşanan ekonomik gelişmelerin beraberinde sosyal yaşam alanlarına yansıması kaçınılmazdır. Kentin kültürel varlıklar yönünden zengin olması kültür-turizm-ekonomi ekseninde de gelişmesine olanak sağlamaktadır. Türkiye'de önemli turizm potansiyeline sahip bir kent olması, koruma ve yaşatma bilincinin gelişmesinde, kültürel sürdürebilirliğin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Döneminin en önemli ticaret güzergahında bulunan, ticari olarak önem taşıyan ve bu amaçla kente gelen yolcuların misafir edildiği Hışvahan; özgün işlevinden uzaklaşmadan, kullanıcıların kent kültürüne tanık edilerek ağırlandığı butik otel işlevi ile yeniden kente kazandırılmıştır. Yeni çehresiyle mekân genel kullanıcı kitlesi olarak, Gaziantep kentinde yaşayan belirli bir sosyo-ekonomik seviyeye sahip olan kesim ile kente gelen yerli/yabancı turistleri hedeflemektedir.

Tablo 3 üzerinde yeniden işlevlendirme sürecinin ardından konaklama işleviyle hizmete sunulan Hışvahan'ın geçirmiş olduğu olumlu ve olumsuz müdahalelerin beraberinde getirdiği mekâna dair durum ve tespitlere değinilmiştir. Yeniden işlevlendirilen yapıya çağdaş ve bütüncül bir tasarım anlayışı ile müdahale edilmesi esastır. Özgün işleve ait tüm fiziksel ve kavramsal öğelerin güncel biçim ve standartlarda, konfor alanlarını karşılayacak şekilde yeni işlevi oluşturacak sentezlerin yapılması gerekmektedir. Mekânsal dönüşümlerin analiz edilerek, yeni işlev ile mekânın tasarım kriterleri açısından incelenmesi, oluşan yeni kimliklerin değerlendirilmesi ve çıktılarının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu hedefi sağlıyor olmak adına bölge kültürel mirasına yönelik bakır işçiliği, kumaş dokumacılığı, sedef kakma ve ahşap ustalıkları gibi tüm çıktıların yeniden yorumlanarak projede yer bulduğu görülmektedir. Yeniden kullanımda mevcut yapının yeni işleve uygunluğunun fiziksel, çevresel, mekânsal, finansal olarak sağlanabiliyor olması gerekmektedir. Hışvahan'ın otel ve restoran işlev seçimi ile yeniden işlevlendirilmesine karar verilmesiyle, iç mekân tasarımı kararlarının alınmasında belirleyici etkenlerden biri de neden yeniden işlevlendirilmesi gerektiği olmaktadır. Ulaşılan nedenin sosyal, kültürel, politik değerlendirmeleri ile bir bağlama oturtulması gerekmektedir. Hışvahan gibi tarihe tanıklık etmiş 'insan-mekân-hafıza' üçlüsü açısından ele alındığında kent belleğinin önemli simgelerinden olan bir yapının yeniden işlevlendirilerek hayata döndürülme-

siyle, yöreye özgü sanatsal değerlerin ulusallaşarak adını duyurması sağlanmış, çeşitli etkinlikler ile birleştirici ve bütünleyici misyonunu elinden bırakmamıştır.

Tablo 3. Hışvahan Yeniden işlevlendirme sonrası müdahalelerin beraberinde getirdiği durum ve tespitler (Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

DEĞERLENDİRMEYE KONU TASARIM KRİTERLERİ		ELE ALINMIŞ / YOK SAYILMIŞ	HIŞVAHAN BUTİK OTEL TASARIMINA YÖNELİK TESPİTLER
Endüstri Mirası ve Bütüncül Farkındalık	Kültürel Değerler	✔	Geçmişten günümüze dek ayakta kalabilmeyi başaran her yapı eşsiz bir miras niteliğindedir ve bulundukları kentsel ve mekansal belleğin nesilden nesile aktarımında büyük rol oynayan değerli eserlerdir.Hışvahan da 1800'lü yılların başından bugüne dek bu misyonu aktarabilmeyi başarmış bir yapı örneğidir.
	Yapının Çevresiyle Kurduğu İlişki	✔	Yapı tarihi kent merkezinin odağında Gaziantep Kalesi'nin eteklerinde konumlanmış olması sebebiyle kentin tarihsel, kültürel ve ticari anlamda güçlü bir kesişim noktasında yer almaktadır. Geçmişte olduğu gibi bugün de bu gücün yansımalarını çevresiyle ilişkilerine yansıtmaktadır.
	Çevresel Katkı ve Dinamik Yapılanmalar	✔	Bulunduğu bölgeyi renklendirmiş, hem yerli-yabancı turist yoğunluğuyla hem de bölge halkının gelenekselleşmiş merasim ve kutlamalarına hizmet ederek bölge kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.
	Erişilebilirlik	✔	Hışvahan yeni işleviyle Turizm Bakanlığına bağlı bir turizm işletmesi olarak sosyal dezavantajlı-engelli- bireylere hizmet verebilmekte ve tek katlı yapılanması sebebiyle kullanıcılarına erişim kolaylığı sağlamaktadır.
Tasarım Yaklaşımı ve Mekânsal Çıkarımlar	Kimlik Arayışı ve Kavramsal Biçimleniş	✔	Bölgenin sahip olduğu kültürel değerler mekânın ziyaretçisinin hemen görüp algılayabileceği gibi mekânda tekrar ve yorumlarla mekânın tasarım yaklaşımını oluşturmuştur.
	İşlev Yoğunluğu	✔	10 odalı olarak hizmet veren otelin işlev yoğunluğu ağırlıklı olarak yemeiçme hizmeti veren kapalı ve açık mekanlarda gözlemlenmektedir.
	Mekanlar Arası Kurgu: Bağlantı	✔	Kuzey cephesinden giriş yapılan han yapısında iç avlu bağlayıcı bir unsur olarak yer almakta, diğer cephelerde konumlanmış eylem alanlarının birbirleriyle ilişkisini sağlama hususunda ana mekân olarak konumlanmaktadır. Avlunun dışında Doğu-Batı ve Güney cephesinin birbiriyle ilişkilerini bağlı tutan bir diğer unsur da her kolda ayrı amaca hizmet eden revaklardır.
	Tasarımda Bütünsellik	✔	Genel tasarım yaklaşımı bölge kültürü ve kimliği üzerinden örüldüğü için mekânın tüm bölümlerini oluşturan mekânsal düzlem ve aracı yüzeyde bu yaklaşımdan beslenen malzeme, doku ve izlere denk gelinmektedir.
	Denge ve Düzen	✔	Yapılan araştırmalar sonucunda 500 yılı aşkın süredir ayakta kalmaya çalışan yapının özgün halinden sapmalar olduğu görülmüş, yapının rölöve ve restitüsyon projelerinden elde edilen çıkarımla hanın ilk inşa edildiği dönemki aslına en uygun koruma ve yaşatma yaklaşımıyla ele alınmış bir süreç geçirdiği ve sahip olduğu cephe, mekânsal ve hacimsel kurgusundaki oran-orantı ile denge-düzenin korunmaya çalışıldığı gözlenmektedir.
Sosyo-Ekonomik Katkılar	Yapı Ölçeğinde Finansal Durum	✔	Yapı geçirdiği işlevsel dönüşüm sonrası âtıl bir halde, yok olmaya yüz tutmuş kaderine mahkûm olmaktan kurtarılmış kültürel aktarım nesnesi olma vizyonunun ötesinde hem girişimcisine hem de bulunduğu bölgeye katkı sağladığı görülmektedir.
	Bölge Halkına İstihdam Katkısı	✔	Restorasyon sonrasında bölgenin odak haline gelmesine olanak sunan yapı çevresinde yer alan ticarethaneler de bu dönüşümün olumlu yanlarından etkilenmiş, özellikle geleneksel imalat işleriyle uğraşan zanaatkarlar bölgeye yönelen turistler sebebiyle rutinden çıkmış bir canlanma süreci yaşamışlardır.
	Bölgesel ve Ulusal Ölçekte Turizm Katkısı	✔	Uzun yıllardır sürmekte olan Kültür Yolu Projesi'nin önemli bir noktası olan Hışvahan'ın bu bölgeye ve projeye önem veren Gaziantep Belediyesi tarafından yapılan restorasyon çalışmlarının ardından hanın bölge için yeni bir işlevle kullanıcılarına açılmış olması ve yeni işlevin turizmi desteklemesi zaman içinde hanın bu anlamda bir cazibe noktası haline gelmesine sebep olmuştur.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2762-2792, **DOI:** 10.31198/idealkent.1098872

Extended Abstract

Hışvahan from Passenger Inn to Accommodation Building in Anatolia: An Approach to Conservation of Cultural Heritage

*

Çiğdem Karaata Külekci
ORCID: 0000-0002-6897-4907

Esin Sarıman Özen
ORCID: 0000-0003-0553-117X

Gaziantep, which has hosted many civilizations in a geography for thousands of years, has a wide cultural richness from past to present; since its existence, it has been one of Turkey's leading commercial industrial cities. The Hışvahan, which is considered within the scope of the study, was used as a structure where cotton trade was carried out and passengers passing through the caravan route were hosted in the years when it was first built; it has served as an important junction connecting the western regions of the country with the eastern and southeastern neighboring countries. However, it has become inevitable for a building that is of such importance in terms of urban culture and architectural data of the period it was built, to remain idle by falling more and more devastated day by day due to earthquakes and external factors in the region. With this study, it is aimed to examine the relationship between the building and its environment, the determination of its physical and architectural condition and the spatial interventions discussed in the applied restoration methods within the scope of the refunctioning project of Hışvahan. This aim has been achieved with a three-stage method: examination-research, old-new function analysis and determination of spatial interventions after project design. In the course of the study, while moving from the general subject to the special Hışvahan; the reasons for re-functioning of the re-functionalized buildings, positive and negative re-functioning interventions and the factors that shape the design in this process, the physical location of the building, its relationship with its environment, the relationship between the old and the new function and the spa-

Geliş Tarihi *Received Date:* 05.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 06.12.2022

tial setup, and the interior space interventions are mentioned. While determining these intervention methods, the problems at the stage of preserving the original features of the buildings and respecting their historical values were evaluated by referring to the principles of protection and survival.

The article also aims to examine the new spatial formations that take place throughout the building in the light of the meanings of the concepts of identity, belonging, protection and re-functioning. In Table 1, the spatial transformations of the new and old functions in the building are mentioned. According to this table, it is possible to observe that the area used as a courtyard in the old function of the building was used as a social area with the new function, the cubicles served as accommodation units, the unit used as a barn served as today's restaurant, and the commercial units continued to exist with the same function. The spatial interventions made in the re-functioning process of Hışvahan are; identity, space, analysis, lighting and ventilation solutions and circulation elements were examined in 4 categories. The decisions brought by all these interventions, the latest situation and positive/negative determinations specific to the structure are examined in Table 2. In the light of these examinations, the place of Hışvahan in the city's memory and its multidimensional identity in cultural and spatial terms were emphasized; It is observed that as a result of the building's incorporation of concrete/abstract cultural values specific to the city and its re-functioning, the local artistic values become nationalized and contribute to the city and country's economy, thus strengthening the bond and sense of belonging of local users to the building. The preservation of the city's cultural heritage is reflected in all spaces in contemporary interpretations and forms within the scope of the re-functioning project. Thus, it is seen that both the existing culture is kept alive and cultural sustainability is ensured in terms of transferring it to future generations. In the findings and conclusion part of the study, the situation and determinations brought by Hışvahan's post-refunction interventions are discussed in a table item by item in the light of the main headings of industrial heritage and holistic awareness, design approach and spatial inferences and socio-economic contributions. All sub-headings were evaluated one by one, specific to the structure. As a result of these evaluations, it is seen that in all the items discussed after the re-functioning project of the building, it has been found that the building has contributed positively to its environment in terms of its location and that this building, which has been left to its fate as a value that is almost being lost, has been transformed with a new function under

appropriate conditions While this study is evaluated in the context of conservation and survival approaches, it raises awareness about the necessity of considering regional values and factors and participating in the design process. Thus, it contributes to the discussions on the re-functioning of cultural heritage buildings. On the other hand on Table 3, which is discussed in the conclusion part, the situation and determinations about the place brought about by the positive and negative interventions that Hışvahan has undergone, which was put into service with the accommodation function after the re-functioning process, are mentioned. It is essential to intervene in the re-functional building with a contemporary and holistic design approach. It is necessary to synthesize all the physical and conceptual elements of the original function, in current forms and standards, to create the new function in a way that will meet the comfort areas. The study sheds light on the concept of re-functioning and its contributions, and reveals how it can contribute to the survival of structures that can be evaluated in the context of cultural heritage that is being lost. In the example of Hışvahan, it has been revealed whether the re-functioning action has achieved its purpose, by evaluating the new post-function space together with the region where it is located, by referring to its gains at different scales, including space and city scale.

Kaynakça/References

Aydın, D. ve Okuyucu, S.E. (2009) "Yeniden kullanıma adaptasyon ve sosyo-kültürel sürdürülebilirlik bağlamında Afyonkarahisar millet hamamının değerlendirilmesi", *Megaron Journal*, Cilt: 4, Sayı: 1, 1-14.

Bayhan, B. (2015, Aralık 2). Metin Sözen koruma büyük ödülü Konya Büyükşehir Belediyesi'nin oldu. *Arkitera.* 10 Mart 2022 tarihinde https://www.arkitera.com/haber/metin-sozen-koruma-buyuk-odulu-konya-buyuksehir-belediyesinin-oldu/ adresinden erişildi.

Bi-özet sektörel gündemin özeti. (2020, Eylül 21). [Proje]: Hışvahan otel. *Bi-Özet.* 10 Mart 2022 tarihinde https://bi-ozet.com/2020/09/21/proje-hisvahan-otel/ adresinden erişildi.

Castells, M. (2006). *Kimliğin gücü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Correa, C. (1983). *Quest for identity*. In Architecture and Identity, edited by Robert Powell. Singapore: Concept Media/Aga Khan Award for Architecture.

Cilasun, A. ve Bayram, G. (2016). Kentsel mirası aydınlatma ile görünür kılmak: tarihi İzmir Kadifekale sarnıç örneği. *Megaron Journal*, 11 (2) 273-281. https://10.5505/megaron.2016.17363

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2012, Temmuz 5). Kültür yolu dere boyundan başlıyor. https://www.gaziantep.bel.tr/tr/haberler/kultur-yolu-dereboyundan-basliyor adresinden erişildi.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Restorasyon Kurulu (2019) *Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Restorasyon Kurulu Arşivi.* Gaziantep Belediyesi. Erişim Tarihi: 2019

Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021, Haziran). Hanlar. 6 Haziran 2021 tarihinde https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-130351/hanlar.html adresinden erişildi.

Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri. (1966). 142/143 (3), 84, Gaziantep.

Geo_id Tasarım Ofisi Arşivi. Erişim Tarihi: Ocak, 2019

Güleç Solak, S. (2017). Mekân-kimlik etkileşimi: kavramsal ve kuramsal bir bakış. *MANAS Journal of Social Studies*, ISSN: 1624-7215 Aralık 2021 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/577726 adresinden erişildi.

Günaydın, A.S. ve Altunkasa, M. F. (2019). Tarihî kent merkezlerinin koruma ve geliştirme stratejilerinin belirlenmesi: Gaziantep örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9, 51-70. Aralık 2021 tarihinde http://busbed.bingol.edu.tr/en/download/article-file/701128 adresinden erişildi.

Karaata, Ç. (2020). Özgün işlevini yitirmiş yeniden işlevlendirilen yapıların tasarım sürecinin değerlendirilmesi ve Hışvahan örneğinin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Tez No. 647104, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Lala Mustafa Paşa Hanı Restitüsyon Projesi Tescilli Raporu, (1993). Tescil Tarihi: 16.12.1993/1647 (Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Kararı)

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*: Sel Yayıncılık. 2.baskı

Özkarcı, M. (1995). Gaziantep Lala Mustafa Paşa külliyesi. *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Vakıflar Dergisi,* 25, 39-66. 10 Ağustos 2021 tarihinde https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/vakiflardergisi/25.pdf adresinden erişildi.

Prohansky, H.M. (1978). The city and self-identity environment and behavior. 10 (2), 147-169. 15 Kasım 2021 tarihinde https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0013916578102002 adresinden erişildi.

Şimşek, U. ve Ilgaz, S. (2007). Küreselleşme ve ulusal kimlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 9 (1), 189-199. 5 Aralık 2021 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/2819/37992 adresinden erişildi.

Terzi F., (2017). Yeniden işlevlendirilen yapıların tasarım sürecinde eski-yeni arakesitlerinin biçimlenişine diyalektik yaklaşımı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Tuğlu Karslı, U. ve Aytıs, S. (2018). "Eski Kabuk Yeni İşlev: Yeniden Kullanıma Adaptasyon", Yapı Mimarlık Tasarım Kültür Sanat Dergisi, sayı: 435, 46.

Türkiye Kültür Portalı, (2021). 15 Aralık 2021 tarihinde https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/nealinir/kutnu-kumasi adresinden erişildi.

Tırnakçı, A. (2020). İşlevini yitirmiş endüstriyel peyzajların yeniden işlevlendirilmesi: Sümerbank Kayseri bez fabrikası örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi*

Dergisi, 21(1), 82-92. Aralık 2021 tarihinde doi: 10.17474/artvinofd.633718 adresinden erişildi.

Yapı Dünyası ve İnşaat Sektörü Haber Platformu. (2013, Kasım 7). Gaziantep'in en eski hanı müze oluyor. 20 Şubat 2022 tarihinde http://www.yapi.com.tr/haberler/gaziantepin-en-eski-hanimuzeoluyor_113723.html adresinden erişildi.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2793-2834 **DOI:**10.31198/idealkent.1082400

Yaşam Mozaiğine Eklemlenen Hikâyeler Olarak Mekânsal Tasarımlar

*

Kezban Ayça Alangoya[1]
ORCID: 0000-0003-0294-0912

Öz

İnsanlarla beraber zengin canlı türlerine ev sahipliği yapan doğal-yapılı çevreler yaşam hikâyeleri içerir. Kullanıcılar yaşam hikâyelerinin kahramanları, doğal-yapılı çevrelerse yaşamın sahneleri olarak imlendiğinde çevresel analizlerin var olan yaşamın deşifre edildiği incelemeler, mekânsal tasarımların yaşama eklemlenen hikâyeler oldukları vurgulanır. Mekân ile yaşamın ayrılamaz bir bütün oluşturduğunun vurgusu mimarlık disiplininin ve mimari tasarım ediminin fizikötesi kapsamını aydınlatır. Fenomenolojik deneyim-bilişsel analiz-bireysel tasarım aşamalarının eş zamanlı etkidiği mimari tasarım edimi sübjektif ve objektif değerlerin bütünleştiği yaratıcı bir süreçtir. Bu çalışmada yaratıcı tasarım ediminin ölçekler arası devingenlik içeren dinamik yapısı ile mekân-yaşam bütünselliğine görünürlük kazandırmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda algıların doğal-yapılı mekânları dönüştürme biçimleri; yakın kentsel çevrelerin, doğal-yapılı kentsel ortamların, kırsal ve terk edilmiş yerleşkelerin içerdikleri çevresel yaşam hikâyelerinin keşfedildiği analiz çalışmaları, yaşam mozaiğine eklemlenen yeni hikâyeler olarak tanımlanan mekânsal tasarımlar ve aralarındaki ilişkiler irdelenmiştir. Mimari tasarım eğitiminde yer-program etkileşiminin öneminin kavranması açısından tasarım alanı-mimari program seçiminin öğrencilere bırakılmasının önemine değinilmiştir. Doğal-yapılı çevrelerin içerdiği alt bölgelere-sınırlara-merkezlere özgü fiziksel-sosyal dinamiklerin gözetildiği yer-program belirleme sürecinin tasarım edimini soyut-somut bağlamda derinleştireceğine işaret edilmiştir. Yaşamsal hikâyeler aracılığıyla mekân-yaşam bütünlüğüne yapılacak vurgu, öğrencilerin uygulanmış/ uygulanmamış mimari projeleri biçim-hizmet-anlam bağlamında ilişkilendirerek ölçekler arası incelemelerine, tasarım-kuram ilişkisini kurabilmelerine, mimarlık disiplininin kapsadığı hizmet olanaklarının farkına vararak sosyal konular bağlamında bilinçlenmelerine yardımcı olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Mekân-yaşam bütünselliği, mimari tasarım ediminin fizikötesi kapsamı, mimari tasarım ve ölçekler arası devinim, tasarım ediminin holistik yapısı, tasarım-kuram ilişkisi.*

[1]Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, E-mail: ayca.alangoya@bilgi.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:*03.03.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 10.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2793-2834 **DOI:** 10.31198/idealkent.1082400

Spatial Designs as Stories Integrated into the Mosaic of Life

*

Kezban Ayça Alangoya[2]
ORCID: 0000-0003-0294-0912

Abstract

Natural-built environments hosting rich living species along with humans contain life stories. When users are alluded to be the protagonists of life stories and the natural-built environments to be the scenes of life, then it is emphasized that site analyses are studies in which the existing life is deciphered, and spatial designs are stories integrated into the mosaic of life. Emphasizing the space-life inseparability illuminates the metaphysical scope of architectural design. The act of architectural design, in which phenomenological experience- cognitive analysis-individual design act simultaneously, is a creative process integrating subjective-objective dimensions. This study aims to shed light on the dynamic structure of the creative design act moving between scales and the space-life integrity. Therefore it is examined how the perceptions transform natural-built spaces, and how analytical studies exploring environmental life stories of natural-built urban environments/rural/abandoned settlements relate to spatial designs being new life stories. It is noted that assigning design area-architectural program proposals to the student's choice will be supportive of revealing the unique physical-social dynamics of various natural-built environments. By grasping the space-life integrity through stories students might interrogate applied/unimplemented architectural projects in the context of form-service-meaning, establish relationships between design-theory, and take responsibility for physical-social issues.

Keywords: *The space-life integrity, metaphysical scope of architectural design act, architectural design between scales, the holistic nature of designing, design-theory relationship.*

[2]Assoc. Prof. Dr., İstanbul Bilgi University, E-mail: ayca.alangoya@bilgi.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:*03.03.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 10.12.2022

Giriş

Akademisyen mimarlarca yapılan fiil olduğu vurgusu mimarlığın özne-zaman-işlev-biçim ile ilişkilerinin derinliğine; eylemlerle oluşan mekânın eylemler yaratma gücüne işaret eder (Crosbie ve Pallasmaa, 2021; Robinson, 2021). Eylemlerle eyleyenler merkezinde oluşmuş/oluşmakta olan yaşam, mekân olgusunun ana öğesidir. Benzer şekilde hareketlerin/ algıların/duyguların koreografisini yaratarak deneyimleri yönlendiren/ etkinleştiren/sınırlandıran mekân, bireysel ve toplumsal yaşam dinamiklerini etkiler (Spence, 2020). Bireylerin ve toplumların dünya yaşamındaki ilişkilerine aracılık eden mimarlık disiplininin eğitimi çok duyulu hayal gücünün desteklenmesinin yanı sıra gerçeklik ve benlik algısının güçlenmesini gerektirmektedir (Pallasmaa ve Zambelli, 2021). Mekân-yaşam bütünselliği olgusu aracılığıyla yaratıcı tasarım ediminin sübjektif/objektif niteliklerine, mekânın fizik/fizikötesi boyutlarına, mimarlık mesleğinin geniş hizmet kapsamına ışık tutmak amacıyla kurgulanmış bir öğretim/eğitim sürecinin deneyimlerinin aktarıldığı bu çalışmada 'mekânsal tasarımların yaşam mozaiğine eklemlenen yeni yaşam hikâyeleri' olarak tanımlanması yeni yöntemlerin uygulanmasına ve yaratıcı çıktılara yol açmıştır. Toplumlar/gruplar/bireyler olmak üzere insanlara ve zengin canlı türlerine ev sahipliği yapan doğal-yapılı çevreler çok çeşitli yaşam hikâyeleri içerir. Kullanıcı profillerinin yaşam hikâyelerinin kahramanları, doğal-yapılı çevrelerin yaşamın sahneleri olarak imlenmesiyle çevresel analizler ve özel alanlarda konumlanarak hizmet sunacak mekânsal tasarımlar, var olan ve ona eklemlenen yaşamsal hikâyeler olarak bütünleşir. Hikâyelerin anlatıldığı/tartışıldığı/ kurgulandığı eğitim ortamları öğrencilerin hayal gücünün gelişmesine olanak sağlar (Francois, 2021). Mekânsal bir bağlamla ilişkilenen hikâyelerin okunabilmesi ve var olana eklemlenecek anlamlı hikâyelerin kurgulanabilmesi bedensel-duygusal deneyimin yanı sıra zihinsel açıklamaları gerektirir (Coates, 2012; RethinkingTheFuture, 2022). Doğal-yapılı mekânların fenomenolojik deneyimi mimarlık mesleğinin kapsamını işlevi belirlenmiş binaların tasarımı olarak imgeleyerek mimarlık eğitimine adım atmış öğrenciler bağlamında özel önem kazanır.[3] Mekânlara özgü fiziksel-

[3] Özne-olgu arasında kurulan ilişkilerin incelendiği fenomenoloji kuramı, mekân-yer-zaman konularına eğilen Alman felsefeci M. Heidegger aracılığıyla mimarlık disiplinine taşınmıştır (Heidegger, 1951). Fenomenolojik yaklaşım soyut çerçeveler içinde düşünülen, matematiksel ve fiziksel bir büyüklük olarak kavranan mekânın duyusal/duygusal deneyimini ön plana almış, yer kavramını yeni bir düşünce aracı olarak sunmuştur (Bahadır, 2014). Böylece modernizmin soyut dilinin içerdiği bölge (*zone*)-işlev gibi sözcüklerin yerini karakter-atmosfer-

sosyal fenomenlerin duyusal-duygusal olarak algılanması bölgelerin ortak-bireysel gezilerde ziyaret edilmesini gerektirir. Doğal-yapılı çevrelerin gerek fenomenolojik deneyimi gerekse yazılı-görsel kaynaklar aracılığıyla bilişsel bağlamda incelenmesi süreçleri bireysel deneyimlerin-fikirlerin-duyguların paylaşımıyla derinleşir. Mekân olgusunun fizik-fizikötesi unsurları kapsayan yapısına ışık tutacak mimari tasarım eğitiminde somut-soyut unsurlar arasındaki dengenin sağlanması önemlidir. Çevresel analiz çalışmalarıyla bireysel tasarım ürünü arasında uzanan doğrusal bir süreç olarak algılanabilen mimari tasarım edimi, özünde fenomenolojik deneyim-bilişsel çevre analizi-bireysel tasarım aşamalarının eş zamanlı etkidiği holistik yapıda bir süreçtir. Mimari tasarım eğitiminde sosyal-psikolojik-duygusal kaygılar gibi tasarımın somut olmayan unsurlarıyla bilinçli ilişkiler kurulmalı; farklı değer sistemlerine, felsefi-sanatsal konulara temas edilmelidir (Ibrahim ve Utaberta, 2012, s.30-35). Mimari tasarım edimi teknik bilgi-estetik-pratik becerilerin ötesinde sözlü ve sosyal iletişimin önem kazandığı, bireysel-toplumsal konularla ilişkilenen psikolojik-sosyolojik-kültürel bir yaratım sürecidir (Foque, 2011; Nicol ve Pilling, 2000; Psarra, 2009; Salama, 1995). Mekân-yaşam bütünselliğinin merkeze alınmasıyla tasarım eğitimi süreci bireysel paylaşımlar-ortak sorgulamalar aracılığıyla zenginleşebilecek, eğitimcinin bilgiyi üreterek öğrenciye veren kişi olduğu modelden bilginin ortak üretilip geliştirildiği modele geçilmesi desteklenebilecek (Coates, 2012; Neven, 2020), öğrencilerin öğrenci kimliklerinin ötesinde sürecin zenginleşmesi için kendilerine ihtiyaç duyulan ergin bireyler olduklarını fark etmeleri hızlanabilecektir.

Yöntem

Mekânların yaşamsal hikâyeler, yaşamsal hikâyelerinse mekânlar oldukları kabulü üzerinden mekân ile yaşamın ayrılamaz bir bütün olduğu olgusunun merkeze alındığı bu çalışmada uzun süreli bir eğitsel stratejinin sonuçları aktarılmaya çalışılmıştır. Eğitim sürecinde edinilen deneyimler sonucu kaleme alınmış bu çalışmaya eşlik eden proje çıktıları 2017-2022 arasındaki öğretim-eğitim dönemine yayılmaktadır. Mimari üretimlerin verili bir programın biçimsel bir oluşuma yerleştirilmesinin ötesine geçen kapsamına dikkat çekmek ve tasarım ediminin sübjektif-objektif değerleri bütünleştiren

imge gibi kolektif belleği çağıran sözcükler almıştır (Koçyiğit,2007). Öznenin nesneyle ilişkisinde nesnenin fiziksel gerçekliğinden çok özne tarafından nasıl algılandığı belirleyicidir. Algılar ise bireysel bellekle-imgelemle-bilinçaltıyla ilişkilenir (Pallasmaa, 2011).

yapısına ışık tutmak, yazarın eğitsel stratejisinin ana bileşenlerini oluşturmuştur. Bu bileşenler uzun süreye yayılmış bu eğitsel stratejinin hem yazar hem de her eğitim dönemi bağlamında yazarın birlikte çalıştığı 10-12 öğrencinin karşılıklı bir eğitim-öğretim deneyimine dahil olmasına olanak tanımıştır. Mimarlığın fizikötesi kapsamı ile tasarım ediminin sübjektif-objektif değerlerine ışık tutmanın amaçlandığı her bir öğretim-eğitim döneminde sırasıyla,

a. doğal-yapılı mekânların fiziksel özelliklerinin duyusal-psikolojik deneyim aracılığıyla nasıl dönüştüğü birey ile mekâna dair gizemleri açığa çıkaran algısal maketlerin üretimi aracılığıyla irdelenmiş, var olan mekân üzerinden üreyen algısal mekân hikâyelerine değinilmiştir.

b. var olan yaşam hikâyelerinin keşfi olarak tanımlanan çevresel analiz çalışmalarında doğal-yapılı geniş mekânların içerdiği fiziksel-sosyal özellikler objektif değerler bağlamında incelenmiştir. Eş zamanlı olarak öğrencilerin seçimine bırakılan bireysel tasarım alanı-program seçimleri tartışılmış, böylece mekânlara özgü objektif değerlerin dahi duyusal-psikolojik-bilişsel açıdan sübjektif olarak yorumlanabileceğine ışık tutulmuştur. Yapılı çevrelerin içerdiği yaşam hikâyeleri yakın kentsel çevreler, doğal-yapılı kentsel ortamlar, kırsal yerleşkeler, terk edilmiş yerleşkeler bağlamında irdelenmiştir.

c. var olan yaşam mozaiğine eklemlenen hikâyeler olarak tanımlanan bireysel mekân tasarımları aracılığıyla tasarımların yapılı çevrelerde konumlandığı özel alanlara özgü hikâyeleri detayları incelenmiş, önerilen programların bölgeye sunduğu ve bölgeden sağladıkları niceliksel-niteliksel kazanımlara değinilmiştir. Mimari tasarım ediminin holistik ve ölçekler arası devingen dinamiğine ışık tutmak amacıyla genel-özel vaziyet planları ve farklı yapısal ölçeklerde eş zamanlı çalışılmıştır.

Bulgular

Bölgelerin içerdiği hikâyelerin keşfedilmesi-yorumlanması sürecinde tasarım alanı-mimari program seçiminin öğrencilere bırakılması önem kazanmıştır. Alt bölgelerde-sınırlarda-merkezlerde çalışmayı seçen öğrenciler eklemleyecekleri hikâyelerin kurgusunda bu mekânlara özgü olarak yorumladıkları yaşamsal dinamiklerden (gerilimli-sürtüşmeli-kalabalık-tenha-ürkütücü-sakin-huzurlu) ilham almıştır. Bilişsel analizler ve ortak gezilerde keşfedilen doğal-yapılı değerlerin (boş-içerdikleri değere uygun kullanılmayan alanlar-hasarlı dokular-yapılar) yanı sıra bireysel algıların paylaşımı tasarım eğitimini zenginleştirmiş;

a. tasarım ediminin analiz çalışmaları ve bireysel tasarımlarla bütünleşmiş bir süreç olarak kavranmasına,

b. mekânın fizik-fizikötesi boyutlarına temas edilmesine,

c. ortak geziler-bilişsel analizler-bireysel deneyimler aracılığıyla keşfedilen değerlerin paylaşımına, tasarım eğitiminde sözel iletişimin güçlenmesine-derinleşmesine,

d. tasarım alanı-mimari program seçiminin yaratıcı sürecin önemli bir parçası olduğunun bilincine varılmasına,

e. mimarlık öğrencilerinin uygulanmış/uygulanmamış projeleri biçim-alan-program: sunulan hizmet/kullanıcı profili-strüktür-malzeme-anlam açısından ölçekler arası ilişkilendirerek değerlendirmelerine,

f. güncel fiziksel-sosyal sorunlar üzerinden tasarım-kuram ilişkisinin kurulmasına,

g. mekânların güncel fiziksel-sosyal sorunlarının çözümünün mimarlık disiplininin hizmet alanı dahilinde olduğunun farkına varılmasına,

h. öğrencilerin çevresel sorunlara ilgi duymalarına, sorumluluk hissederek hizmet bilinci kazanmalarına yardımcı olmuştur.

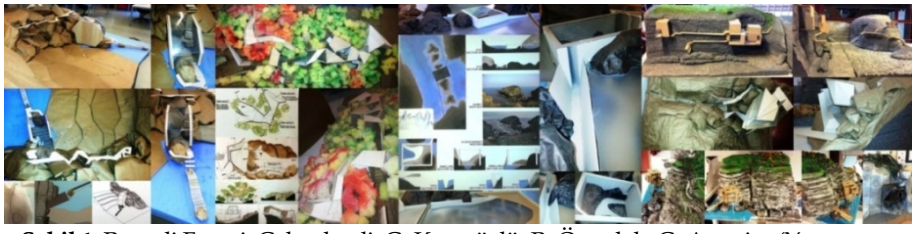
Var Olanın Dönüşümü ve Temsili : Algısal Mekân Hikâyeleri

Sanat eserleri ve sosyal olaylar gibi mekânlar da bireylere özgü duyusal-psikolojik-bilişsel özellikler etkisinde algılanır. Bireysel algılar var olan mekânı dönüştürür. Doğal-yapılı çevrelerin biçimsel özelliklerinin-öğelerinin-malzemelerinin bireylerin görsel-işitsel-dokunsal-kokusal duyuları-tecrübeleri/anıları aracılığıyla algılanması sonucu geçici-kalıcı algısal mekânlar oluşur. Aynı doğal-yapılı çevrelerin algısı doğal etmenlerin değişimi ve/veya bireyin edindiği yeni tecrübeler sonucunda da dönüşüme uğrar. Doğal-yapılı çevreler bireye özgü algıların yanı sıra gruplara özgü algılar aracılığıyla da dönüşürler. İnsanların dışındaki canlıların barındığı doğal çevrelerin ıssız--güvensiz olarak betimlenmesinin insansal bakış açısını yansıtması gibi bazı kentsel bölgelerin tekinsiz-yoksul-zengin-çirkin-güzel olarak betimlenmesi de belirli toplumsal grupların algılarına özgü sınıflandırmalardır. Var olanın birey-grup-toplum ölçeğinde nasıl algılandığı bilgisi söz-ürün-eylem içeren temsiller aracılığıyla edinilir. Bireye-gruba-topluma özgü deneyimlerin ifadesi olan temsiller var olanın yorumlarıdır (Erzen, 2015). Mekânsal tasarımlar çizimler ve maketler aracılığıyla temsil edilir (Asar ve Çebi, 2018, s.118-143). Mimari tasarım eğitimi sürecinde öğrencilerin algıladıkları haliyle mekânları temsil etmeleri var olanın dönüşümüne görünürlük kazandırır. Fiziksel-psikolojik etkiler altında gerçekleşen algı-

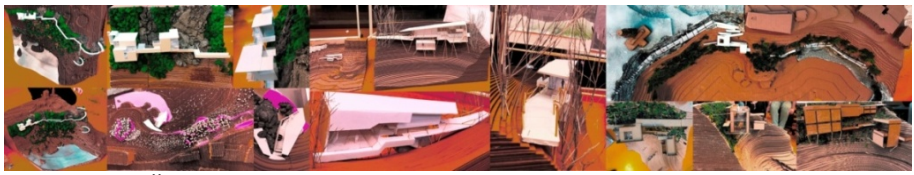
lama sürecinde doğal-yapılı mekânların bazı öğeleri ön plana geçerken bazıları geri planda kalır. Var olan mekânın dönüşümünün temsil edildiği farklı ölçekli çizimler ve maketler öğrenciler tarafından yazılan algısal mekân hikâyeleridir. Var olanın dönüşümlerinin görünürlük kazanmasıyla algısal hikâyeler kıyaslanabilir, mekânın nasıl-neden dönüştüğü tartışılır, algının kökenleri sorgulanır ve böylece mekânın işlev ve fiziköteşi boyutlarına ışık tutulabilir (Tablo 1.).

Doğal mekân hikâyeleri

Kentsel yaşama adapte edilmiş parkların-bahçelerin fiziksel özellikleri kentlilerin algısında çok farklılaşan izler bırakmaz. Ancak kentsel yaşamın dışında konumlanan bakir doğal mekânların fenomenolojik deneyimi algı farklılıklarını tetikler. Topografik yapıları, katı-sıvı zeminleri (toprak-kayaç tabakaları-akar/durgun sular/bataklıklar), botanik-zoolojik öğeleri (bitkiler/sazlıklar/korular/ormanlar/endemik türler), dolayısıyla fiziksel özellikleri (boyut-renk-doku-koku-ses) farklı doğal çevrelerin her biri zengin fenomenolojik deneyimler sunar. Doğal çevrelere eklemlenen zamana bağlı doğal (buğu/nem/ısı/sis/rüzgar)-akustik (yankı/ses)-optik (karanlık/aydınlık/loşluk/yansıma) olgular, bireyin algısal mekân hikâyelerini çeşitlendirir. Mimari tasarım eğitiminde bakir doğal çevrelerde gerçekleştirilen algısal çalışmalar, deneyimlenen özel yer-zaman bağlamında öğrencilere kendilerinin insan-doğa-mekân ilişkilerine yaklaşımlarına dair bir içgörü sunar. Hangi doğal olguların (hayvanlar-uçurumlar-karanlıklar-dalgalar-uğultular-yankılanmalar) özgürleştirici-tedirgin edici fenomenler olarak algılandığı bakir doğal çevrelerde konumlanan bireysel tasarımlarda görünürlük kazanır. Kurgulanan bireysel doğa rotalarında kapsanan-kapsanmayan doğal elemanlar (düzlükler-eğimler-uçurumlar-orman derinlikleri-bataklıklar-akar/durgun su öğeleri vb.), önerilen programlar (inziva birimleri-sanatsal/zihinsel üretim birimleri-tehlikeli spor aktiviteleri), tasarlanan açık-yarı açık-kapalı durakların konumları (geniş/dar görüşlü-korunaklı/ korunaksız-sessiz/uğultulu/yankılı alanlar-kıyılar/su yüzeyleri), önerilen strüktürel sistemler (asma-germe/gömme/oyma), yapı elemanları (yüzeyler-çubuklar-köprüler-konsollar) ve yapı malzemeleri (doğal/ endüstriyel-geçirimsiz/geçirgen-opak/şeffaf/ yansıtıcı-ses artırıcı/yutucu) insan-doğa-mekân ilişkilerine dair yaklaşımları yansıtan mekânsal hikâyelerin öğeleridir. (Şekil 1.-4.)

Şekil 1. Rumeli Feneri. Çobanbeyli, C.-Karagözlü, P.-Özardalı, Ç.-Anonim (Yazar, 2017; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 2. Şile. Ölmez, B.-Ward, H.-Fatena, Y.-Tosun, T. (Yazar, 2018; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 3. Terkos. Yalgı, R.-Can, S.-Yüzgüleç, S. (Yazar, 2019; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 4. Terkos. Kaldı, C.-Çetin, Ş.-Tombul, E. (Yazar, 2019; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Yapılı mekân hikâyeleri

Geniş doğal mekânlar gibi tarihi-çağdaş yapılı çevrelerin fenomenolojik deneyimi de bireylere özgü duyusal-duygusal donanımlar bağlamında çeşitlenir. Mimari tasarım eğitimi sürecinde öğrenciler bedensel ölçekte deneyimlemek üzere seçilecek yapılı çevrelerin sokak-meydan-çarşı-avlu gibi açık-yarı açık öğelerini (1/50-1/100 ölçekli), kapalı öğelerini (1/50-1/20 ölçekli) algısal çizimler-maketler aracılığıyla temsil ederler. Aynı mekân geçici doğal-akustik-optik-sosyal olgular etkisinde aynı bireylerce dahi farklı algılanabildiğinden deneyim zamanı önem kazanır. Temsil süreci, seçilmiş

özel mekânda-zamanda gerçekleşmiş deneyimin irdelenmesini ve algıların dolaysız aktarımına dair denemeleri kapsar. Deneyimlenen açık-yarı açık-kapalı mekânların somut öğelerinin (düşey/yatay yüzeyler-odak noktaları-strüktür) hangi nitelikleriyle (adet-boyut-renk-doku-opaklık/şeffaflık/geçirgenlik) algıda öne çıktığı-geride kaldığı-kaybolduğu sorgulanır. Zamana bağlı doğal (buğu/nem/ ısı/sis/rüzgar)-akustik (yankı/ses)-optik (karanlık/aydınlık/loşluk/ yansıma) olguların, bireysel-toplumsal etkinliklerin (ulaşım-ticaret-eğlence-protestolar vb.) bireyin mekânsal algısına (büyük/küçük-geniş/dar-etkili/etkisiz-hafif/ağır-gürültülü/sessiz-kalabalık/sıkışık/dinamik-sakin/ıssız/ürkünç vb.) katkıları tartışılır. Algısal maket üretimi sürecinde öğrenciler bireysel mekân deneyimlerini dolaysızca yansıtacak malzemeleri seçmeye ve doğalarına uygun biçimde işlemeye gayret ederler. Doğalarına uygun işlenen malzemeler aracılığıyla deneyimlerin etkin şekilde yansıtılması sorunsalı öğrencileri malzeme seçimlerini-işleme tekniklerini-aktarmak istedikleri deneyimleri sorgulamaya ve yeni denemeler yapmaya teşvik eder. Algısal maketlerin üretimi parça-bütün ilişkisini içeren tektonik sisteme dair farkındalık yaratır, ölçek konusunun üç boyut üzerinden içselleştirilmesini sağlar. Algısal mekân hikâyelerinin ölçekli maketler-çizimler aracılığıyla kıyaslanması süreci algıda seçicilik olgusunun aynı mekânı nasıl dönüştürdüğüne ışık tutar. (Şekil 5.-6.)

Şekil 5. Eyüp'te bir sokak. (Yazar, 2017; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 6. Kaç tane Yerebatan Sarnıcı var? (Yazar, 2017; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Tablo 1. Var olanın dönüşümü ve temsili: Amaç-Yöntem-Araç ve Bulgular

Var olanın dönüşümü ve temsili: Algısal Mekân Hikâyeleri (Doğal Mekân Hikâyeleri, Yapılı Mekân Hikâyeleri)
Var olanın dönüşümü ve algıların temsili süreci: **Amaçlar** - Duyusal-psikolojik-bilişsel girdilerle yapılanan bireysel/toplumsal algıların doğal-yapılı mekânları dönüştürdükleri bilgisinin edinilmesi: Mekânın işlev ve fizikötesi boyutlarına ışık tutulması, - Algısal mekânlardaki dönüşümler üzerinden var olan mekânı oluşturan fiziksel elemanların (mekân tektoniği) farkına varılması, -Geçici-kalıcı algısal mekânların oluşum sebeplerinin (doğal-kişisel) irdelenmesi: Algısal kökenlerinin sorgulanması, - Var olanın yorumu olan bireysel algıların ölçekli mimari temsil araçları aracılığıyla paylaşılabildiği bilgisinin edinilmesi, - Temsil becerilerinin kazanılması.
Var olanın dönüşümü ve algıların temsili süreci: **Yöntemler** - Ortak-bireysel fenomenolojik geziler, - Mekânsal dönüşümlerin (algısal mekân hikâyeleri) ölçekli mimari temsiller aracılığıyla kıyaslanması, - Mekânın nasıl-neden dönüştüğünün tartışıldığı ortamların yaratılması.
Var olanın dönüşümü ve algıların temsili süreci: **Araçlar** - Var olan mekânın dönüşümünün (algısal mekân hikâyeleri) temsil edildiği farklı ölçekli çizimler ve maketler, - Bireysel deneyimlerin yansıtılabileceği farklı malzemeler.
Var olanın dönüşümü ve algıların temsili süreci: **Bulgular** - Bireysel algıların çizimlerle-maketlerle temsil edilebilirliğinin kavrandığı, - Aynı mekânın bireysel algılar bağlamında farklı temsil edildiği, - Mekânın algısına yol açan kalıcı-geçici etmenlerin (doğal: sis-ısı-ses-doku-ışık; kişisel: duyular-duygular-bilgiler-anılar) temsili sürecinde malzemelerin araştırılmasında-seçilmesinde-işlenmesinde beceriler kazanıldığı, - Mekânlara özgü tektonik sistemlerin (elemanlar-malzemeler) fark edilmesi.

Doğal-Yapılı Çevrelerin Çerçevelenmiş Hikâyeleri

Mimarlık eğitimine başlayan öğrenciler mimarlık mesleğini işlevi belirlenmiş binaların tasarımı olarak tarifler. Ancak mekân olgusu bireysel/toplumsal/kültürel eylemlerle oluşmuş/dönüşmüş/oluşmakta olan kalıcı/geçici hikâyeler içeren doğal/yapılı çevreleri de kapsar (Borden, Kerr, Pivaro ve Rendell, 2005). Mimarlık disiplininin bina ölçeğini aşan fizikötesi kapsamının anlaşılabilmesi için tasarım eğitiminde çalışılacak doğal-yapılı çevrelerin fiziksel-sosyal özelliklerinin fenomenolojik deneyimi önem kaza-

nır. Ancak geniş doğal-yapılı çevrelere özgü özellikler insan bedeni aracılığıyla yeterli şekilde deneyimlenemediğinden bilişsel araştırma yöntemleri devreye girer (Tablo 2.). Geniş yapılı alanlar fiziksel dokularının yanı sıra işlevleri-kullanıcı profilleri çeşitlenen alt bölgeler içerdiklerinden az yerleşkeli doğal alanlara kıyasla daha kapsamlı sosyal dinamikler içerirler. Doğal-yapılı çevrelerin ve içerdikleri alt bölgelerin sınırlarını-komşularını görünür kılan kadrajlarda kapsanması mekânsal hikâyelerin bütünlüklerinin kesilmeden çerçevelenmesine olanak tanır.

Çevresel maketler

Algıların temsil edildiği maketlerin üretim sürecinde olduğu gibi doğal-yapılı çevrelerin temsil edildiği çevresel maketlerin üretim süreci de teknik becerilerin-bilgilerin ötesinde öğrencilerin çalışılan çevreye duyarlıklarını gereksindirir (Derviş, 2020). Gezilerde deneyimlenmiş doğal-yapılı fiziksel öğelere, bölgeye özgü gündelik hayata, toplumsal-sosyal düzene dair anıların canlandığı, uygun kadraj ve ölçeğin belirlendiği, dokusal özellikleri ve farklılıkları görünür kılan malzemelerin seçildiği çevresel maketlerin üretimi sürecinde zihinsel-duygusal-zanaatsal etkinlikler birbirlerini olgunlaştırır. Fenomenolojik olarak deneyimlenmemiş alanları kapsayan geniş kadrajlı (1/1000-1/5000 ölçekli) çevresel maketler aracılığıyla çalışılan bölgeler stüdyoya getirilmiş olur. Gerek ortaklaşa üretim süreci gerekse inşa edilmiş maketlerin başındaki sohbetler; soruların üretildiği, deneyimlenmiş-deneyimlenmemiş niteliklerin-niceliklerin fark edildiği, bölgelerin fiziksel-sosyal olgularının ilişkileri üzerine düşünüldüğü, var olanın hikâyesinin keşfedildiği-incelendiği-yorumlandığı dolayısıyla eklemlenecek bireysel hikâyelerin kurgusuna ilham veren yaratıcı bir süreçtir.

Hava görselleri-haritalar-vaziyet planları/kesitleri

Doğal-yapılı çevrelerin içerdiği hikâyelerin keşfi, fenomenolojik çalışmalara ve çevresel maketlere ek olarak veya bunların gerçekleştirilemediği özel durumlarda (sağlıksal-iklimsel-ekonomik sorunlar), hava görselleri-haritalar gibi geniş çevrelerin bütünlüklü görünümünü sağlayan araçlarla desteklenir. Yeryüzüne yaklaşan-uzaklaşan hava görselleri ve harita kadrajları hikâye içinde hikâye içeren çerçevelerdir. Bölgesel-alt bölgesel bütünselliklerin mümkün olduğunca kapsandığı çerçeveler aracılığıyla iç içe giren mekânsal hikâyelerin incelenmesi, ölçeklere özgü içeriklerin kavranmasına, mekânsal öğelerin niceliksel değerlerinin (boyutlar-adet) gözetilmesine destek olacak, öğrencilere bireysel tasarım alanları-program önerileri bağlamında ilham verecektir. Bölgelerin içerdiği hikâyeler;

a. doğal-yapılı çevrelerde seçilmiş tasarım bölgesinin sınırlarını-komşuluk ilişkilerini (sınırların niteliği-geçişler), dokusal farklılıklar içeren alt bölgeleri görünür kılan çerçeveler,

b. alt bölgelerin dokularını oluşturan öğelerin (doğal/yapısal öğeler-kamusal/özel öğeler) kıyaslanabildiği, alt bölgesel kimliklerin (merkezi/yanal önem-özel işlev) sorgulanabildiği, alt bölgeler arası ilişkilerin gündelik hayat etkinlikleri açısından irdelenebileceği çerçeveler,

c. odaklanılan alt bölgenin sınırlarını görünür kılan, komşuluk ilişkilerinin sorgulanabildiği, alt bölgeye özel kentsel morfolojik öğelerin niceliksel özelliklerinin (çeşitlilik/boyut/adet, doğal/yapılı-özel/kamusal alan oranları) niteliksel olgularla (işlevler/kullanıcı profili çeşitliliği) ilişkilendirilerek incelenebildiği, bölgelerin sosyal-fiziksel sorunlarının/değerlerinin (kamusal hizmet eksiklikleri-işlevsiz alanlar-ulaşım konusu-tarihi/güncel alanlar) sorgulanabildiği-tahminlerin üretilebildiği çerçeveler,

d. alt bölgesel dokularda niceliksel özellikleriyle (boyut-adet-dokubiçim) diğerlerinden farklılaşan kentsel morfolojik öğelerin bölgesel gündelik hayat bağlamında içerdiği değerlerin/sorunların irdelenebildiği çerçeveler aracılığıyla keşfedilebilir.

Çerçevelenmiş hava görselleri aracılığıyla bölgesel hikâyelerin izinin sürüldüğü süreç aynı zamanda öğrencilerin duyusal-duygusal-bilişsel donanımları ışığında bireysel hikâyelerini eklemlemeyi tercih edecekleri yaşam dinamiklerini keşfettikleri süreçtir. Bireysel hikâyelerini eklemleyecekleri ortamların uzak-yakın komşularını, fiziksel-sosyal özelliklerini yeni çerçeveler aracılığıyla incelecek öğrenciler keşif süreçlerini bireyselleştirirler. Kadrajları-ölçekleri hava görselleriyle eşleştirilecek halihazır çizimlerdeki eksik doğal-yapılı öğeler tamamlanınca doğal-yapılı çevrelerin hikâyeleri ölçekli vaziyet planlarına aktarılmış olur. Mekânsal öğelerin yükseklik bilgileri fenomenolojik gezilerde çekilmiş ve/veya dijital kaynaklardan edinilmiş fotograflardan vaziyet kesit çizimlerine aktarılır.

Keşif ve yorumlama süreci

Yaşam hikâyelerinin keşfi fenomenolojik deneyimlerin/paylaşımların, farklı ölçekli çizimlerin-maketlerin üretiminin, maket başı tartışmalarının yanı sıra merkezine incelenen bölgelerin yerleştirileceği, göze çarpan fiziksel öğelerin reel boyutları dikkate alınarak standart ölçeklere göre ayarlanacak hava görselleriyle/harita kadrajlarıyla çalışmayı gerektirir. Geniş bölgelerin içerdiği yaşam hikâyelerinin (1/5000-1/500 arası ölçeklenen) çevre maketleri ve (1/20000-1/1000 arası ölçeklenen) hava görselleri/haritalar aracılığıyla

keşfedilmesi süreci bireysel tasarımların konumlanacağı alanlarla önerilecek programlar hakkında öğrencilere ilham verir. Hava görselleriyle-haritalarla çalışırken işlev-kullanıcı tahminine yönelik oyunlar kurgulandığında bölgelerin fiziksel-sosyal özellikleri ve zamansal etkiler eğlenceli şekilde araştırılabilir. Bölgelerin içerdiği yaşam hikâyelerinin tahmini, sorgulama eyleminin zihin açıcı işlevini devreye sokar (Güneş, 2016, s.190-206). Soru sorma ediminin dikkati toplama-konuşmayı/düşünmeyi başlatma-diyalog kurma-hayaller doğurma özelliği antikiteden günümüze geçerliliğini korumaktadır (Aygün, 2018). Bilişsel bilimciler konuların incelenmesine sorularla başlandığında öğrencilerin konuları daha iyi hatırladıklarını, sordukları sorular cevaplandığında bilginin hafızaya daha iyi entegre edildiğini keşfetmişlerdir (Houx ve Spicer, 2021). Soru sormanın teşvik edildiği ortamlar, soru sorarken cevap verme baskısına girmeden anlamaya yönelen öğrencilerin konunun içine girmesine, bireysel yargılarının esnemesine yardımcı olduğundan tasarım eğitiminde kadrajları/ölçekleri çeşitlenen hava görselleriyle-haritalarla çalışmak önemli ve pratiktir.

Çevresel analiz çalışmaları: Yapılı çevrelerin hikâyelerinin keşfi

İçerdikleri doku-işlev-kullanıcı çeşitliliği (sakinler-çalışanlar/öğrenciler-ziyaretçiler-gelip geçenler) ve bunların arasında kurulan ilişkiler sebebiyle hikâye içinde hikâyeler içeren yapılı çevreler kentsel morfolojik elemanlarla biçimlenmiştir. Doğal öğeler-yollar-parseller-meydanlar-binalar kentsel morfolojinin temel öğeleridir (Oliveira, 2016). Dokusal farklılıklar içeren morfolojik bölgelerin bir araya gelmesiyle kentler oluşur (Kropf, 2018). Kent morfolojisinin özel-kamusal kullanıma yönelik öğeleri kentsel ortamların yaratımına sonsuz bir yaratıcı kaynak sunarlar. Toplumların-bireylerin tasarladığı-yaşadığı-hayal ettiği doğal öğeler barındıran/barındıracak yapılı çevreler kendilerini keşfetmeye gelen ziyaretçileri ve maketler-hava görselleri-haritalar aracılığıyla kendilerini inceleyenleri sanat eserlerinin sanatseverler üzerinde yaptıkları etkilere benzer şekilde etkiler. Özellikle farklı dönemlere ait yaşantıların izlerinin okunabildiği tarihi geçmişe sahip kentsel çevreler değişimin biyografisi haline gelmiştir (Ulubay ve Önal, 2020, s.39-65). Morfolojik öğelerle aralarındaki ilişkilerin mercek altına alındığı yerleşim yerlerinin barındırdığı geçmiş-güncel yaşam hikâyelerinin deşifre edilmesi bir mektubun okunmasına benzer (İnceoğlu, 2016-2020). Toplumsal yaşamın sahneleri olan yapılı çevrelerin farklı dokular içeren alt bölgelerindeki kullanıcıların alışkanlıkları-ihtiyaçları-morfolojik elemanlarla kurdukları ilişkileri fenomenolojik geziler aracılığıyla yerinde gözlemlenir, göz-

lemciye özgü duyusal-duygusal-bilişsel donanımlar ışığında yorumlanır. Doğal öğeler barındıran yapılı çevrelere farklı ölçeklerdeki-kadrajlardaki hava görselleri aracılığıyla yaklaşıldığında alt bölgelerin sınırları-komşulukları-özel işlevleri-topluluk içinde birey olma hissinin yaşandığı kısa süreli sosyal temaslar sunan kamusal öğeleri (parklar-bahçeler-sokaklar-meydanlar-avlular-pazarlar-kıyılar-istasyonlar-duraklar-iskeleler vb.) keşfedilir, alt bölgelere ve öğelerine özgü hikâyelere dair tahminler yürütülür, sorular üretilir, cevaplar aranır. Yapılı çevrelerin mekânsal hikâyeleri yakın kentsel çevreler-kentsel doğal alanlar/merkezler-kırsal yerleşkeler-terk edilmiş yerleşkeler bağlamında özelleşir.

Yakın kentsel çevreler

Yakın kentsel çevrelerin fiziksel-sosyal olgularının ilişkilendirilerek sorgulanması yaşam hikâyelerinin deşifre edilmesidir. Mimari tasarım eğitiminde öğrencilerin yakın çevrelerinin içerdiği yaşam hikâyelerini keşfetmeye yönlendirilmeleri farklı bölgelerde ikamet edilmesi sebebiyle stüdyoda birbirinden farklı yaşam hikâyelerine tanık olunmasına, farklı ilişki biçimlerinin tartışılmasına olanak tanıyacaktır. Yakın çevrelerin hikâyeleri sürprizlere zemin hazırlayan fenomenolojik geziler kanalıyla keşfedilir (Schulz, 2000, s.42-43). Fenomenolojik gezilerinde yakın çevrelerinin içerdiği fiziksel (görünen sınırlar/komşuluklar-doğal/yapılı morfolojik öğeler-dokusal/işlevsel farklar) ve sosyal unsurları (görünmeyen sınırlar-kullanıcı çeşitliliği-demografik yapı-gruplar/ bireyler-özel aktörler-hizmetler) deneyimleyen (Whyte, 1980) öğrenciler kullanıcıların ortak-bireysel algısında çevreye dair oluşmuş imajları kavramak için anketler hazırlayabilirler (Lynch, 1964). Yaşamın mekân, mekânın yaşam olduğu anlayışını merkeze alarak düzenlenmiş anketlere kullanıcıların verdikleri beyanların (alışkanlıklar/tercihler/çekinceler-ihtiyaçlar/hayaller-ilişkiler/ilişkisizlikler-değerlerin/sorunların) çevresel yaşam hikâyesinin bölümlerini oluşturan bütünleşmiş fiziksel-sosyal olgular olduğu kavranır. Mahallelerin doğal/yapılı kentsel öğelerle kurdukları komşuluklar aracılığıyla geçici-kalıcı kullanıcılar arasında kurulan ilişkilerin (sürekli-süreksiz karşılaşmalar-görsel tanışıklık/sohbet-çekince) keşfi hikâyelerin çeşitlenmesine-derinleşmesine yol açar. Yakın çevrelerin uygun kadrajdaki-ölçekteki hava görselleri-haritalarla kapsanması, bedensel algının ötesine geçen bütünsellikler/ayrışmaların farkına varılmasını, gezilerde edinilmiş deneyimlerle kıyaslanmasını sağlar. Yakın çevrelerin hikâyeler üzerinden irdelenmesi,

mekân-yaşam bütünselliğinin ve mekâna dair fizikötesi boyutların duyusal-duygusal-bilişsel bağlamda içselleştirilmesini sağlayacaktır.

Doğal-yapılı kentsel ortamlar

Kentler, özel-yarı kamusal-kamusal yapılı öğelerin yanı sıra kentlilerin bedensel-ruhsal sağlığı için vazgeçilmez önem taşıyan kamusal doğal öğeler barındırır. Kentsel dokuların içlerinde-çeperlerinde konumlanan doğal alanlar (bostanlar/bahçeler gibi tarımsal üretim alanları, parklar/su öğeleri/kıyı şeritleri/korular/ormanlar) kentlerin geçmişten geleceğe uzanan hikâyelerinin korunması/güçlendirilmesi gereken değerleri, kentlerde yaşayan canlıların beslenme/üretim/sağlık/dinlenme/huzur kaynaklarıdır. Doğal-yapılı alanların toplamı olarak fiziksel bir büyüklük içeren kent, kültürel-ekonomik-politik koşulların belirlediği ve bu koşullardan etkilenen kentlilerden (insanlar/bitkiler/hayvanlar) ayrı düşünülemez sosyolojik bir bütündür. Kapitalist sistemde genellikle maddiyat üzerinden değer biçilen kentsel alanlar yaşam öyküleri içeren manevi değerler barındırır. Yakın çevre/mahalle ölçeğinden farklı olarak kentsel ölçekte hareketli (evlerine/işe/alışverişe/ okula giden)-hareketsiz (duran/seyreden/bekleyen) gruplar-bireyler (genç/yaşlı-çalışan/işsiz-evsiz-engelli) niceliksel veriler (kalabalık/tenha) sunan prototip kentliler olarak algılanır. Kentlilerin kamusal morfolojik öğeleri kullanımları esnasında kurdukları/kurmadıkları ilişki türlerinin mercek altına alınmasıyla gruplar-bireyler kentsel çevrelere özgü yaşam hikâyelerindeki niteliksel kimliklerini geri kazanır. Mahalle ölçeğinden farklı olarak kentsel ölçekte tekrarsız karşılaşmalar/tesadüfler/kısa süreli tanışıklıklar/paylaşımlar/sorunlar-yardımlaşmalar yaşanır. İstasyonlar-duraklar-iskeleler bekleyen-koşuşturan-tesadüfleri değerlendiren-değerlendirmeyen; meydanlar-parklar-sokaklar-köprüler gündelik yaşama ayak uydurmaya çalışan-çalışmayan grupların/bireylerin başkahramanlar olduğu hikâyelerin sadece bazı dinamik sahneleridir (Mumford, 1961). Fenomenolojik gezilerde hikâyelerinin izi sürülecek kentsel çevrelerin içerdiği fiziksel (sınırlar/geçişler/yoğunluklar, özel/yarı kamusal/kamusal morfolojik öğelerin oranları, bölgesel/yapısal ölçekli dokusal/işlevsel farklılaşmalar, özel işlevler)-sosyal olgular (kullanıcı profilleri/eylemleri, anılar/ihtiyaçlar, malzemelerin/biçimlerin iletişim gücü, kentli/mahalleli-aidiyet/ötekilik-toplumsallık/bireysellik kavramları) ve bütünleşmeleri incelenir. Deneyimlenmemiş alanlar ve/veya bedensel ölçekte algılanamayan niceliksel değerler (boyutlar/ adetler) ve bunların niteliksel değerlerle ilişkileri detaylanan hava görselleri-haritalar aracılığıyla tartışılır-sorular üretilir-tahminler yürü-

tülür-bilişsel araştırmalar yapılır. Var olanın hikâyesinin keşfi sürecinde bireysel tasarımlarını var olana eklemlenecek hikâye bölümleri olarak algılayacak öğrenciler, analiz ve bireysel tasarım süreçlerinin ardışık aşamalar olmayıp eş zamanlı geliştiklerine tanık olur, tasarım ediminin holistik yapısına dair içgörü edinirler.

Kırsal yerleşkeler

Niceliksel değerleri (nüfus yoğunluğu-yerleşkesel boyutlar) benzerlik gösteren kırsal yerleşkeler, doğal çevre özellikleri (topografik özellikler-doğal öğeler/kaynaklar/yerel malzemeler/iklimsel özellikler), yapılı çevre özellikleri (komşular/sınırlar-yerel malzemelerle üretilmiş geleneksel yapım sistemleri-yerleşke dokusunu oluşturan kamusal-özel morfolojik öğe oranları/biçimleri-tarihsel izler-yapısal dönüşüm), üretim faaliyetleri (tarım/zanaat/hayvancılık/balıkçılık/ madencilik vb.), sosyal değerleri (demografik yapı-toplumsal gelenekler/görenekler/ortak etkinlikler-gündelik yaşam ritmi) ve sorunları/ihtiyaçları açısından farklılıklar gösterirler. Farklılıklar kırsal yerleşkelerin içerdiği yaşam hikâyelerini özgünleştirir. İçerdikleri morfolojik öğelerin insan bedenine yakınlaşan boyutlarının, gündelik yaşamın doğayla bütünleşmiş ritminin ve kentsel ortamlardakilerden ayrışan sosyal ilişkilerin fenomenolojik deneyimi, kentsel morfolojik öğelerin boyutlarına, kentsel gündelik yaşam ritmine ve sosyal ilişkilere alışmış öğrenciler açısından özel önem/değer kazanır. Beden ölçeğine yakınlaşan boyutları sebebiyle kolay algılanabilir morfolojik öğeler ve birbirleriyle tanışık sakinlerinin sosyal ilişkileri açısından yakın kentsel çevre hikâyeleriyle benzeşebilseler de kırsal yaşama yabancı öğrenciler kırsal yerleşke hikâyelerine farklılaşan duyusal/duygusal/zihinsel tepkiler verirler. Öğrencilerin incelenen kırsal yerleşkenin hikâyesini oluşturan fiziksel (doğal-yapılı öğeler)-sosyal (özel üretim faaliyetleri-demografik farklılıklar-gelenekler/görenekler) kaynakları, duyusal-duygusal-zihinsel açıdan nasıl deneyimledikleri, keşfettikleri ihtiyaçları/sorunları nasıl yorumladıkları eklemleyecekleri hikâyelerin kurgusunu-bireysel tasarımlarını konumlandıracakları özel alanların seçimini-önerecekleri programların içeriğini-malzemesel/ biçimsel tercihlerini belirler. Mimari tasarım çalışması için seçilen kırsal yerleşkeleri gündelik yaşam ritminin normal akışına ek olarak özel zamanlarda (ekim/hasat zamanları-kutlamalar-mevsim döngüleri vb.) deneyimlemek keşif sürecine heyecan katacaktır. Doğal çevreleri (kayalar/dağlar/akarsular vb.), üretim faaliyetleri (madencilik/ipek dokumacılığı vb.), demografik yapıları (genç/yaşlı nüfus ağırlığı vb.) özellikler içeren kır-

sal yerleşkelerin deneyimi öğrencilerin bedensel-psikolojik algılarının ve muhakeme yeteneklerinin keskinleşmesini sağlayacaktır. Kırsal yerleşke hikâyeleri en dolaysızca fenomenolojik geziler aracılığıyla keşfedilse de farklı ölçeklerde maketlerin üretimi eklemlenecek hikâyelerin kurgulanması sürecini zenginleştirecek/derinleştirecektir.

Terk edilmiş yerleşkeler

Çeşitli sebeplerle terk edilmiş yerleşkelerin hikâyelerine bu çevreler hakkında yapılmış araştırmalar aracılığıyla ulaşılır. Yerleşkeler hakkında edinilmiş bilgiler fenomenolojik gezilerde edinilen duyusal-duygusal deneyimleri yoğunlaştırır. Aradan geçen zamanın uzunluğuna bağlı olarak fiziksel bütünlükleri farklı derecelerde değişmiş morfolojik öğelerin duyusal deneyimine geçmişte bir yaşam hikâyesi içerdiği bilinen yerleşkenin ıssızlığı eklemlenince bireyin algısında yerleşkenin geçmiş hikâyesinin bilinen içeriğiyle terk edilmiş halinin deneyimi bütünleşir. Bir yandan geride kalmış doğal-yapısal öğeler aracılığıyla geçmiş hikâyelerin izini sürmeye yönlenen birey, diğer yandan fiziksel çevrenin artık kullanılmayan yıkık-yarı yıkık öğeleri sebebiyle duyusal-duygusal deneyimler yaşar. Mimari tasarım eğitiminde terk edilmiş yerleşkelerin konu edilmesi öğrencilerin dünü-bugünü birlikte hayal etmelerini desteklerken yaratıcı imgelemlerinin kuvvetlenmesine, mekânsal tasarımları dünün hikâyelerine eklemlenecek yeni yaşam hikâyeleri olarak kavramalarına, terk edilmiş yerleşkelerin korunarak yeni kuşaklar için hizmete açılma biçimlerinin irdelenmesine, uzak çevreler için sorumluluk geliştirmelerine fırsat verecektir. Geçmiş hikâyelerin keşfedilmesiyle eş zamanlı gelişen yeni hikâyelerin kurgulanma süreci özellikle terk edilmiş yerleşkeler açısından fenomenolojik deneyimi şart koşsa da bilişsel analizlerle ve farklı ölçeklerde maket-çizim üretimiyle derinleşir.

Bütüncül Tasarım Edimi: Var Olan'ın Keşfi ve Var Olan'a Eklemlenmek

Kullanım sürekliliğinin 'yer'in hafızası açısından önemine (Rossi, 1984) ancak kesin detaylarla düzenlenen çevrelerin yeni faaliyetlere yer vermeyeceğinden kullanım sürekliliğinde yaşanan bazı kopmaların çevreye canlılık veren değişimler sağlayabileceğine (Lynch ve Hack, 1984; Schulz, 2001), güncel hayatla ilişkili sosyal meselelerin araştırılmasının önemine (Combrinck, 2018, s.211-235), değişimin biyografisi haline gelmiş kentsel çevrelerde farklı dönemlere ait yaşantıların izlerinin okunabildiğine (Ulubay ve Önal, 2020, s.39-65), kamusal alanların ortak hafızada yer edinmiş hikâyeler içerdiğine (Çalak, 2012, s.34-47) dair görüşler doğal-yapılı çevrelerde ko-

numlanacak mekânsal tasarım çalışmalarının kurgusunda yol gösterici nitelikler içerirler. Doğal-yapılı çevrelere eklemlenecek mekânsal hikâyeler konumlandıkları alanların ve yakın çevrelerinin fiziksel-sosyal koşullarını etkilerken içerdikleri hikâyeleri dönüştürürler. Önerileriyle yeni bir yaşam kuran tasarımcı çalışılan bölgelerin doğal-yapılı fiziksel-sosyal değerlerini koruma-sorunlarını belirleme/ iyileştirme-bölgesel halkın alışkanlıklarını gözetme-eklemlenecek mekânsal hikâye yeni kullanıcılara hizmet verecekse bölge sakinleriyle yeni komşular arasında kurulacak sosyal deneyimin taraflar açısından zenginleştirici olmasını sağlama sorumluluğu taşır. Maket yapımı, fenomenolojik deneyim, hava görselleri/haritalar aracılığıyla çevrelerin fiziksel-sosyal niteliklerinin/niceliklerinin incelenmesi, ilişkilerin kurulması/yorumlanması var olan hikâyelerin keşfi olarak tanımlanabilecek analiz sürecidir. Bölgesel yaşama duyarlık göstererek var olanın hikâyesine eklemlenecek hikâyeler olan bireysel tasarımlar, var olan mekânsal hikâyelerin keşfedilmesi sürecinde gelişir. Analiz ve bireysel tasarım süreçleriyle zanaatsal-duyusal-duygusal-zihinsel etkinliklerin eş zamanlı gelişimi yaratıcı mimari tasarım ediminin dinamik ve holistik yapısını açığa çıkarır.

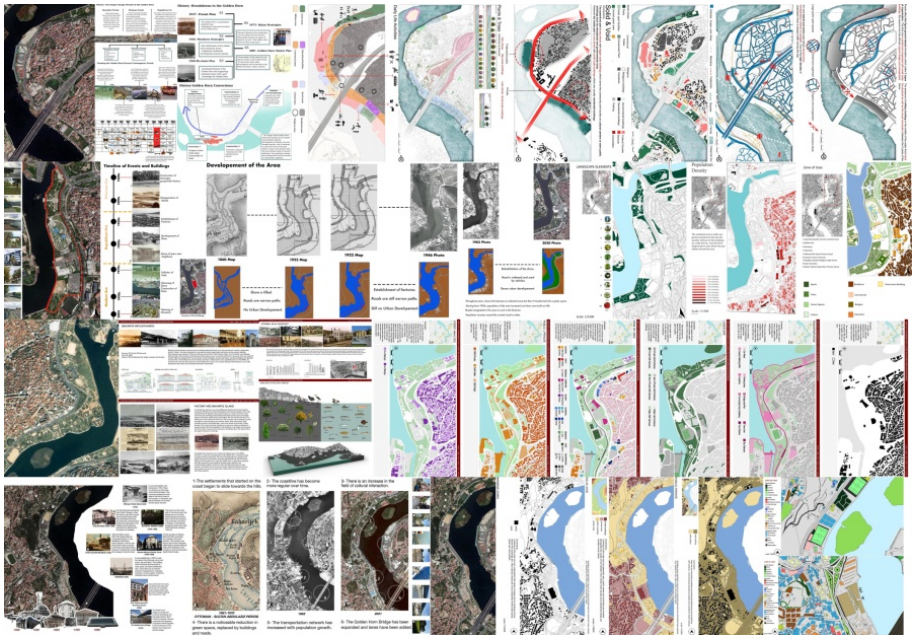
Bireysel yer-program seçimleri: Alt hikâyelerin kurgulanması

Bireysel algıların var olan mekânların fiziksel unsurlarını dönüştürmesi gibi, doğal-yapılı çevrelere özgü yaşam hikâyeleri de bireylere özgü duyusal-duygusal-bilişsel donanımlar ve geçmiş deneyimlerin etkisi altında farklı yorumlanır. Fiziksel-sosyal unsurların bireysel gezilerde deneyimi sonucu olası görülen tasarım alanları/programları, ortak fenomenolojik gezilerde belirlenenlerden farklılıklar gösterebildiğinden, doğal-yapılı çevrelerin içerdiği hikâyelerin keşfedilmesi sürecine eşlik eden tasarım alanı-programı seçiminin öğrencilere bırakılması önem kazanır. Öğrencilerin incelenen çevrelere dair duyusal/duygusal deneyimleri ve izlenimleri ışığında seçtikleri bireysel tasarımlar alanlarının-program önerilerinin paylaşımı toplum-birey ilişkilerinin, fiziksel/sosyal değerlerin/sorunların mercek altına alınmasıdır. Doğal-yapılı kentsel çevrelere özgü hikâyelerin keşfedilebilmesi ve eklemlenecek hikâyelerin kurgulanabilmesi ortak/bireysel fenomenolojik gezilere ek olarak bedensel ölçekte algılanamayan bütünsellikleri/ilişkileri görünür kılan maketlerin üretimini, güncel hava görsellerinin/haritaların incelenmesini, fiziksel-sosyal dönüşümün görselleştirildiği tarihsel hava görsellerinin/haritaların kronolojik düzenini, dolayısıyla bölgenin geçmiş/güncel hikâyesinin bilişsel olarak araştırılmasını gerektirir. (Şekil 7.-8.) Bölgesel yaşam mozaiğinin ana-alt hikâyelerinin ve ilişkilerin aydınlanma-

sı/netleşmesiyle önerilerin (konumlanma-program-hizmetler) uygunlukları sorgulanabilirlik kazanır.

Şekil 7. Çevresel analiz. Yedikule Sur Bölgesi. (Yazar, 2021; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 8. Çevresel analiz. Haliç kıyıları. (Yazar, 2022; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Yerleşim. Tasarım çalışmasında incelenecek bölgeyi komşularıyla kapsayan kadrajda göze çarpan doku farklılıkları fiziksel-sosyal alt hikâyeler içeren alt bölgelere işaret eder. Eklemlenecek yeni hikâyelerin kurgulanma

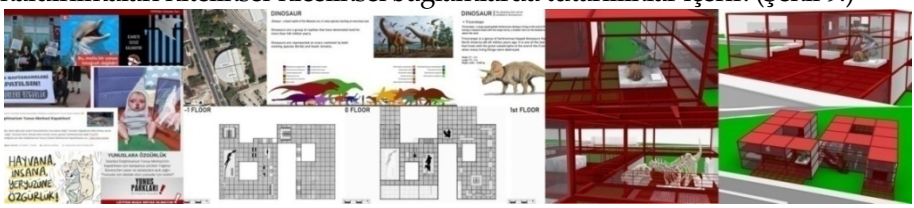
sürecinde mekânların nerede-neden-nasıl konumlanacağı ve kimlere-nasıl hizmet verileceği ayrı düşünülemez içeriklerdir. Özel dinamikler içeren mekânlarda (sınırlar/geçişler-merkezler-tanımsız/işlevsiz boşluklar) tasarımların nerede konumlanacağı, kimlere nasıl hizmet verileceği tasarımcıların bireysel algıları ışığında (gerilimli/ sürtüşmeli/sıkışık/tenha/ürkütücü/sakin/huzurlu) yorumlanır.

Program. Keşfedilmiş güncel ihtiyaçları karşılamak-kullanıcılar arası ilişkileri düzenlenmek/güçlendirmek-potansiyel üretim gücünü keşfetmek/faydalanmak-boş zamanın yaratıcı/sağlıklı/keyifli biçimde değerlendirilmesi amacıyla programlar önermek, bölgesel gündelik yaşamı zenginleştiren hikâyeler kurgulamaktır. Eğitimde global ölçekte önem kazanmış ancak fiziksel-sosyal sorunlar içeren tarihi/güncel doğal/ yapılı öğelerin hikâyeleri gibi genel bir sosyal soruna odaklanılabilir. Bölgesel yaşama katılarak bölge halkına komşu olacak fiziksel-sosyal sorunlardan muzdarip kullanıcılara hizmet verilmesi durumunda tasarım bölgesinin fiziksel-sosyal değerlerinin yeni komşulara uygunluğu, önerilen birlikteliğin bölgesel yaşamı nasıl zenginleştireceği veya olası olumsuz etkileri irdelenmelidir. Bölgesel yaşama yeni/özel kullanıcıların eklemlenmesi, kurgulanacak yeni hikâyelerin var olanla ilişkilerinin önemine, yer/program/kullanıcı bütünselliğine ışık tutar. İhtiyaçları-sorunları-hayalleri tasarımcılarınkiyle örtüşmeyen kullanıcılara hizmet sunmak interdisipliner kaynaklar tarafından bilgilenmeyi, tecrübe sahibi kişilere danışılmasını şart koşar.

Var olan hikâyelerin silinen bölümleri

İzi sürülen bölgesel yaşam hikâyesinin bazı bölümlerinin silinmesi, eklemlenecek yeni hikâyelerin kurgulanmasıyla doğrudan ilintilidir ve keşif-yorum-bireysel tasarım süreçlerinin eş zamanlı yapısına ışık tutar. Mimari tasarım eğitiminde bölgelerin içerdiği yaşam hikâyesine dahil olmuş yapıların/alanların/işlevlerin/hizmetlerin kaldırılmalarının sebepleri-eklemlenecek mekânsal tasarım önerilerinin kimlere ne kazandıracakları tartışılmalıdır. Özellikle kentsel çevrelerde konumlanan tasarım çalışmalarında bölge halkınca kullanılan mekânların tasarımcıların bireysel beğenilere uymadıklarından kaldırılmaları (derme-çatma kafeler/restoranlar vb.) ve yarı kamusal hizmetler içerecek (galeriler/atölyeler vb.) ancak bölge kullanıcılarınca tercih edilmeyebilecek mekânlarla değiştirilmeleri desteklenmemesi gereken tutumlardandır. Benzer şekilde bölge halkı tarafından kullanılmasına rağmen (spor sahaları-bostanlıklar-yeşil alanlar vb.) niceliksel açıdan potansiyel tasarım alanı olarak önerilen alanlarda çalışılmamalıdır. Yerinden kaldırılması zaruri

mekanlar içinse yeni alanlar önerilmelidir. Ancak bazı mekânların dönüştürülmesi-geçmiş işlevlerinin anısı vurgulanarak yeni hizmetler sunmak üzere kaldırılmaları niteliksel-niceliksel bağlamlarda tutarlılıklar içerir. (Şekil 9.)

Şekil 9. Eyüp. Dolphinarium'dan dinozoryuma. Sarı, Z. (Yazar, 2022; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Uygulanmış/uygulanmamış/uygulanacak mekânsal tasarımların olumlu/olumsuz etkilerinin bölgenin kalıcı/geçici kullanıcılarınca (çocuklar/gençler/yaşlılar)-bölge dışından kişilerce (politikacılar/ mimarlar/ziyaretçiler) nasıl değerlendirildiğinin sorgulanması tasarım eğitimini derinleştiren tartışma ortamları yaratacaktır (Oh, 2019). Mimarlık eğitimi bölgesel/bölge ötesi tartışma ortamları yaratacak önemde konuların tespit edilmesini sağlar.

Bireysel tasarım kadrajları: Eklemlenen hikâye çerçeveleri

Bireysel tasarım kadrajlarının oluşturulmasıyla eklemlenen hikâyeler çerçevelenir. Maket-hava görseli-harita kadrajlarıyla yeryüzüne yaklaştıkça (1/10000-1/5000-1/2000-1/1000-1/500-1/200) bölgenin içerdiği yaşam hikâyelerinin detaylarına inilir. Farklı ölçeklerdeki kadrajların iç içe girmiş hikâyeleri temsil ettiklerinin kavranması, bireysel mekân tasarımlarının var olan yaşam mozaiğine eklemlenecek yeni hikâyeler olarak algılanmasını sağlar. Tasarlanan mekânsal öğelerin çevreleriyle kuracakları/kurmayacakları ilişkilerin önemi açığa çıkar. Bölgesel-alt bölgesel hikâyelerin keşfi sürecinde olduğu gibi bireysel tasarım için seçilen alanlara da maket-hava görseli-harita-çizim kadrajlarıyla yaklaşılması, yer-önerilen program etkileşiminin her kadrajda yeniden sorgulanmasını sağlar. Kadrajlarda kapsanan bölgelerin mümkün olduğunca sınırlarıyla kapsanması, tasarlanacak mekânların konumlanacağı alanın uzak/yakın komşularının hikâyelerinin bölünmeden aktarılması anlamına geldiğinden dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bireysel/ortak deneyimlerin aktarıldığı anketleri hazırlama/ uygulama/değerlendirme süreçlerinin tanıtıldığı-maketlerin üretildiği-hava görsellerinin/haritaların incelendiği-bilişsel kaynakların araştırıldığı ortak çalışmalarda üretilen soruların/yorumların/olguların/ kavramların kategorize edilmesi, öğrencilere yakın/uzak çevrelere özgü hikâyelere eklemlenecek birey-

sel tasarım önerilerini oluştururken ilham verecek bir başvuru kaynağı kazandırır.

Detaylanan temas biçimleri ve ölçeksel devinimler

Eklemlenecek hikâyelerin mekânsal öğelerinin var olan doğal-yapısal öğelerle nasıl ilişkileneceği sorunsalı yeryüzüne yaklaşan kadrajlarda çalışmayı gerektirir. Doğal-yapılı öğelerle insan bedeni arasında oluşacak temas biçimlerinin araştırıldığı bu süreçte ana tasarım aracı olarak büyük ölçekli (1/200-1/100-1/50-1/20) çalışma maketleri devreye girer. Bölgelere özgü fiziksel öğelerin özelliklerin kavranarak tasarım sürecinde hassaslıkla ele alınmasını sağlayan büyük ölçekli çalışma maketleri özellikle mimari tasarım edimine başlayan öğrenciler açısından faydalıdır. İnsan ölçeğine yakınlaşmak eklemlenecek hikâyelerin içereceği iç-dış mekân eylemlerinin kapsamını genişletir, biçimlerin-malzemelerin-strüktürlerin bütünleştiği yaratıcı mekân parçalarının tasarımına olanak tanır. Bedensel olarak deneyimlenen, maketler-hava görselleri-haritalar aracılığıyla bilişsel olarak incelenen bölgelerin var olan doğal-yapısal öğelerinin ve tasarlanan mekânların niceliksel (boyutlar-yükseklikler-adetler)-niteliksel (işlevler-sosyal yaşamın izleri) değerlerinin eksiksiz şekilde vaziyet planlarına-kesitlere aktarılması, var olan yaşamın ve ona eklemlenecek hikâyelerin bütünleştirilmesi yenilenmiş bir yaşam hikâyesinin temsilidir (Şekil 10.-11.). Ölçekleri farklılaşsa da plan-kesit-aksonometrik çizim kadrajlarının var olan ile tasarlanan arası ilişkileri mümkün olduğunca bölmeksizin yansıtması önem kazanır. Farklı ölçeklerin içeriklerini anlama bağlamında yetkinlik kazandıran ölçekler arası gidiş-gelişler, tasarım ediminin bütüncüllüğünü görünür kılar, ana hikâyenin alt bölümleriyle arasındaki bağı güçlendirir. Vaziyet planı-kesiti (1/1000-1/500-1/200) çalışmalarıyla eş zamanlı olarak yapı ölçeğine (1/100-1/50) inilmesi mekânsal eleman-strüktür-malzeme seçimlerinin en başından tasarım sürecine dahil edilmesini gereğine ve tasarımların ana hikâyenin özerk hikâyeler içeren bölümleri olarak etkidiğine dikkat çeker. Bölümlerin bütüncüllüğünün yanı sıra ölçekler arası gidiş gelişler mimari tasarım ediminin lineer olmayan düşün sistematiğine ve kapalı mekân tasarımı ötesinde iç-dış mekân ilişkilerinin önemine ışık tutar.

Şekil 10. Kuzguncuk'ta yeni bostan hikâyeleri. Yılmaz, Z.-Kurt, K.-Utaş, A.-Vurcak, B.-Acar, D.-Husseino, D. (Yazar, 2020; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 11. Yedikule'de yeni bostan hikâyeleri. Hilmi, Ö.-Yıldırım, U.-Yılmaz, E.-Aktaş, G.-Alkudaymi, F.- Arslan, S. (Yazar, 2021; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Alan-program-kullanıcı-malzeme-biçim-anlam

Yaşam hikâyelerinin keşfi olan çevresel analiz süreci, var olan yaşamın mozaiğine eklemlenecek yeni hikâyelerin kurgusunu oluşturacak alan-program-kullanıcı seçimi ötesinde mekânsal kurgunun biçimsel-malzemesel özelliklerine dair de ipuçları sunar. Kırsal yerleşkelerde yöresel malzemelerin kullanımı ve yerel yapım tekniklerinin uygulanmasıyla oluşan tektonik yapı kültürleri, öğrencilerin malzemesel/strüktürel/biçimsel seçimlerini harmoni-kontrast kavramları merkezinde yönlendirir. Öğrencilerin yabancıları olarak ziyaret ettikleri kırsal yerleşkelere önerecekleri programlar var olan yaşam dinamiklerini merkeze alırlar. Kentsel ortamlardaki mimarlık disiplinine özgü iletişim diliyse strüktür-malzeme-biçim-program (hizmet/kullanıcı) çeşitliliği bağlamında kırsal yerleşkelerden ayrışır. Bölgesel-yapısal ölçekte yaratılmak istenen etkilerin hangi yapı öğeleri-biçimler-malzemeler aracılığıyla, nasıl yaratılacağının sorgulanması var olanın keşfi sürecinin parçasıdır. Geçmiş/çağdaş sanatsal eserleri, özel (konutlar/saraylar-bahçeler vb.)-kamusal mekânlar (dinsel/idari/eğitim/sağlık yapıları-meydanlar-caddeler-yollar), biçimler (asimetrik/simetrik-ortogonal/organik), boyutlar (anıtsal/bedensel ölçek), malzemeler (doğal/yapay-

dayanıklı/dayanıksız-şeffaf/opak-hafif/ağır) aracılığıyla belleklere yerleşmiş kavramların (iç/dış-kamusal/mahrem-otoriter/samimi-değerli/ değersiz-özel/sıradan vb.) araştırılması/deneyimlenmesi/sorgulanması kurgulanacak hikâyelerde çağrıştırılmak istenen anlamların oluşumunu destekler (Coates, 2012; Psarra, 2009). Yaşam sahneleri oluşturan açık-yarı açık-kapalı mekânların kurgularında yer alacak morfolojik öğelerin (sokak-avlu-bahçe-meydan-köprü) ve yapı ölçeğindeki öğelerin (duvar-çatı-zemin) içereceği boyutların-malzemelerin-biçimlerin hangi anlamlarla ilişkilendiklerinin sorgulanması, fiziksel-sosyal boyutların bütünleşerek eklemlenecek hikâyelerin anlamlarının derinleşmesini sağlar.

Tablo 2. Doğal-Yapılı Çevre Hikâyelerinin Keşfi: Amaç-Yöntem-Araç ve Bulgular

Var Olan Doğal-Yapılı Çevrelerin (Yakın kentsel çevreler, Doğal-Yapılı kentsel ortamlar, Kentsel Yerleşkeler, Terk edilmiş yerleşkeler)
Hikâyelerinin Keşfi (Çevresel Analiz Çalışmaları)
Var olanın keşfi ve yorumlanması süreci: **Amaçlar**
- Var olanın keşfi-yorumlanması (bölgesel yaşamın analizi)-var olana eklemlenme (yeni bir yaşamın kurgulandığı bireysel tasarım süreci) süreçlerinin eş zamanlılığının görünürlük kazanması,
- Mekânlara özgü fiziksel-sosyal özelliklerin bilişsel analizlerle tespit edilmesi,
- Var olanın hikâyesine (bölgesel yaşam) eklemlenecek olası hikâyelerin (kurgulanan yaşam) yer-program-kullanıcı profili-malzeme-biçim-anlam bağlamında, analiz süreci itibariyle tartışılması gereğinin anlaşılması,
- Çalışılan bölgelerin niceliksel/niteliksel özelliklerini paylaşan bölgeler için önerilmiş (mimari) projelerin araştırılarak değerlerinin/sorunlarının irdelenmesi,
- Güncel konular aracılığıyla analiz-tasarım-kuram arası ilişkilerin kurulması,
- Keşfedilen bölgesel değerler/sorunlar aracılığıyla sosyal bilincinin kazanılması ve mimarlık disiplininin geniş hizmet alanının farkına varılması.
Var olanın keşfi ve yorumlanması süreci: **Yöntemler**
- Ortak-bireysel fenomenolojik geziler ve bilişsel çalışmalar aracılığıyla var olanın güncel-geçmiş hikâyelerinin izinin sürülmesi,
- Var olanın hikâyesinin bazı bölümlerinin silinmesi üzerine tartışılması,
- Ölçekler arası devinim ve analiz çalışmalarıyla tasarım önerilerinin eş zamanlı başlatılması.
Var olanın keşfi ve yorumlanması süreci: **Araçlar**
- Çevresel maketler, Hava Görselleri-Haritalar, Anketler,
- Kadrajlar (ana-alt hikâyelerin çerçeveleri),
- Vaziyet planları-kesitleri.
Var olanın keşfi ve yorumlanması süreci: **Bulgular**
- Bilişsel analizlerde-bireysel-ortak gezilerde keşfedilen doğal-yapılı değerlerin-bireysel algıların paylaşımının sözel iletişimi güçlendirdiği-derinleştirdiği-zenginleştirdiği,
- Tasarım ediminin analiz çalışmaları ve bireysel tasarım önerileriyle bütünleşik bir süreç olarak kavrandığı,
- güncel fiziksel-sosyal sorunlar üzerinden tasarım ve kuram ilişkisinin kurulabildiği,
- bölgelerin güncel fiziksel-sosyal sorunlarının çözümünün mimarlık hizmet alanı dahilinde olduğunun fark edilmesi,
- öğrencilerin yakın-uzak çevresel sorunlara ilgilerini arttığı.

Bireysel Tasarımlar: Yapılı Çevre Hikâyelerine Eklemlenen Alt Hikâyeler

Yakın kentsel çevrelere eklemlenmek

a. Yakın çevrelerin incelenmesi sırasında üretilen sorular/yorumlar/ olgular/kavramlar fiziksel-sosyal içerikler bağlamında ilişkilendirilerek genel başlıklar altında kategorize edilebilir:

-Fiziksel kavramlar (kent/mahalle/alt bölgeler)-Sosyal kavramlar (kentli/ mahalleli-kent/mahalle yaşamı)

-Fiziksel sınırlar (ana sınırlar-alt bölge sınırları-dokusal çeşitlilik-dış/iç tanımı)-Sosyal sınırlar (sosyal gruplaşmalar-demografik yapı farkları)

-Fiziksel (doğal/yapılı öğelerin olanak tanıdığı/tanımadığı eylemler-işlevsel bölgeler)-sosyal eylemler (sunulan/sunulmayan hizmetler-tarımsal/zanaatsal/sanatsal üretimler-sağlıksal/eğitsel/ticari faaliyetler);

- Fiziksel (doğal-yapılı)-sosyal öğeler (kullanıcı çeşitliliği-kamusal/yarı kamusal/özel alanlar);

b. Kataloglar, öğrencilerin yakın çevrelerine özgü fiziksel-sosyal olguları ve ilişkilerini ayrımsamalarına yardımcı olur:

- özel konumlanmaları/komşulukları (ana yollar/köprüler/merkezi duraklar-kent parkları-alışveriş merkezleri-sağlık birimleri-tanınmış restoranlar-mallarının niteliği sebebiyle kentlilerce tercih edilen açık/yarı açık pazarlar/ üretim bölgeleri: ofisler/fabrikalar-tarihi dokular ve doğal öğeler: bostanlar/surlar-eğitim birimleri: semt/ilçe okulları/üniversiteler vb.),

- özel sosyal nitelikleri (kimlik/aidiyet-tarihi geçmiş/ortak hafıza-demografik yapı-kullanıcı çeşitliliği/ilişkileri: sakinler/komşular/ yolcular/çalışanlar/öğrenciler/ziyaretçiler-gruplar/özel aktörler-üretim faaliyetleri-etkinlikler: spor karşılaşmaları/kutlamalar/bağış vb.),

-özel fiziksel-sosyal dinamikleri/değerleri/ihtiyaçları/sorunları/çözümleri (değerlendirilebilir/dönüştürülebilir alanlar-mahalli üretimin teşviki-ihtiyaçların giderilmesi-mahalleye/gruplara yönelik etkinlik önerileri-değerler-tarımsal/zanaatsal/sanatsal üretimler aracılığıyla ziyaretçi çekimi).

Kentsel mekânlara komşu olan ve/veya kentsel ölçekte önem içeren doğal/yapılı öğeler barındıran yakın çevreler kullanım-kullanıcı çeşitliliği içerirler. Öğrencilerin yakın çevrelerin özelliklerden ilham almaları ve eklemlenecek yeni hikâyelerin kurgusunda oluşturulacak/ güçlendirilecek ilişkileri gözetmeleri bölgenin gündelik yaşamını zenginleştirecektir. Hiç/yeterince kullanılmayan alanlar (boşluklar/terk edilmiş alanlar-okul bahçeleri-sabit pazar yapıları-köprü altları) sakinler için (yaşlılar/çocuklar/gençler/hayvanlar/bitkiler) kurgulanacak hikâyelerin (buluşma

noktaları/sosyal değişim birimleri/parklar/ atölyeler/kiosklar vb.) mekânları olarak değerlendirilebilir. Sınırlar/ sınırları oluşturan coğrafi öğeler alt bölgeler arasında yeni ilişkilerin kurgulanmasına ilham veren dinamikler içerir.

Doğal-yapılı kentsel ortamlara eklemlenmek

İncelenen kentsel ortamlara özgü fiziksel-sosyal olguların ve ilişkilerinin ortak/bireysel fenomenolojik deneyimler/incelemeler/araştırmalar aracılığıyla keşfedilmesi (a.), bireye özgü duyusal/duygusal/bilişsel donanımlar-geçmiş/güncel tecrübeler doğrultusunda seçilen mekânsal olgulara yönelik öneriler (b.), eklemlenecek hikâyelerin (fiziksel konum/program/biçim/malzeme/anlam) kurgulanması (c.) süreçlerinin eş zamanlı gelişimi tasarım ediminin holistik yapısına ışık tutar (Resim 12.-14.).

a. Tasarım eğitiminde konu edilen kentsel ortamlara özgü fiziksel-sosyal olguların ve ilişkilerinin ortak/bireysel geziler/incelemeler/araştırmalar aracılığıyla keşfedilmesi,

- Fiziksel kavramlar (doğa-kır-taşra-banliyö-kent-mahalle-alt bölge-getto-görünen sınırlar-tarihsel katmanlılık)
- Sosyal kavramlar (kentli/mahalleli/taşralı-kent/mahalle/taşra/kır yaşamı-kimlik/aidiyet/ötekilik-ortak geçmiş/hafıza-görünmez sınırlar),
- Fiziksel sınırlar (ana sınırlar-alt bölge sınırları-geçişler-iç/dış-dokusal çeşitlilik-işlevsel zonlar-merkezler)
- Sosyal sınırlar (kültürel/ekonomik/etnik gruplar-ilişkiler-demografik yapılar/dönüşümler),
- Morfolojik öğeler (özel/kamusal alan oranları-doğal/yapılı öğeler: bahçeler/kentsel tarım alanları/parklar/su öğeleri/kıyı şeritleri-özel işlevli/dokulu/işlevsiz alt bölgeler/boşluklar-doğal/yapılı dokuların sürekliliğini kesintiye uğratan öğeler: yollar/depolar-yaya/araç ulaşım ağları-duraklar/ iskeleler-meydanlar-pazarlar-sağlık/eğitim birimleri: hastaneler/okullar/üniversiteler-ticaret-üretim bölgeleri/birimleri: ofisler/ işlikler/fabrikalar-doğal/yapılı tarihi dokular/öğeler-geleneksel/çağdaş konut dokusu: avlulu bloklar/kapalı siteler,
- Sosyal öğeler (özel/kamusal kullanım oranları-kalıcı/geçici kullanıcılar: komşular/yolcular/çalışanlar/öğrenciler/mahalleliler/ziyaretçiler/fauna/ flora-topluluklar/gruplar/bireyler/özel aktörler).
- Fiziksel eylemler (doğal/yapılı öğelerin olanak tanıdığı/tanımadığı eylemler-kalabalıklar/yoğunluklar),
- Sosyal eylemler (sunulan/sunulmayan sağlık-eğitim-kültür hizmetleri-sportif/ticari faaliyetler-geleneksel/güncel üretimler: tarımsal/zanaatsal/

sanatsal-barınma-boş zaman aktiviteleri-etkinlikler: spor karşılaşmaları/ kutlamalar-sürtüşmeli/gerilimli ilişkiler/etkileşimler).

- Fiziksel değerler (tarım alanları-kıyılar-parklar-tarihi dokular/yapılar),
- Sosyal değerler (geleneksel/güncel ürünler/üretimler/üreticiler).
- Fiziksel sorunlar (hasarlı-değerlerine uygun kullanılmayan doğal/yapılı alanlar/öğeler-engellenmiş yaya erişimi-tahrip olmuş tarihi dokular/ öğeler: alt bölgeler/bostanlar/kalıntılar/surlar/binalar-kesintiye uğramış morfolojik öğeler: yol aksları/boşluklu meydan-avlu çeperleri),
- Sosyal sorunlar (ihmal edilmiş kullanıcı profilleri/gelenekler-kültürel/ ekonomik/etnik ötekileştirmeler).

Şekil 12. Husseino, D. "Kuzguncuk: Mahalle ve bostan için yeni gündelik yaşam senfonisi" (Yazar, 2020; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 13. Yıldırım, U. Yedikule mahallesi ve bostanı arasında evsiz vatandaşlara yeni yuva: "Our background" (Yazar, 2021; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 14. Halıcıoğlu. Halkın Evi. Ünlüsoyü Ö.-Özkara, A.-Bolcal, A.-Yalçınkaya, E. (Yazar, 2017; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

b. Bireysel donanımlar (duyusal/duygusal/bilişsel/tecrübeler/anılar) doğrultusunda seçilen mekânsal olgulara yönelik öneriler;

- Fiziksel öneriler: Doğal-yapılı alanların/öğelerin onarılması/korunması/ dönüştürülmesi/değerlendirilmesi/geri kazanılması: hasar görmüş/yok olmuş kentsel tarım alanlarının onarılması/geri kazanılması-boş/geçici öğelerle işgal edilmiş alanların kamusal buluşma alanları olarak geri kazanılması-kentsel dokunun tamiri: boşluklar içeren meydan/avlu çeperlerinin eksik birimlerinin değerlendirilmesi-yayaların erişiminin kolaylaştırılması/engellerin kaldırılması-ulaşım sorunların çözülmesi),

- Sosyal öneriler: Sakinlerin/çalışanların/ziyaretçilerin ihtiyaçlarını/ endişelerini giderecek hizmetler-sosyal ilişkileri güçlendirecek etkinlikler: geleneksel/güncel festivaller/gösteriler/müsabakalar-eklemlenecek kullanıcılarla günlük yaşamın zenginleşmesi-korunması gereken/ihmal edilmiş canlılara yönelik hizmetler: sağlık/eğitim/spor/ barınma-ziyaretçi çekimi-geleneksel/güncel üretimlerin canlandırılması/ oluşturulması: ekim/dikim/mutfak faaliyetleri içeren tarımsal üretim-sanatsal üretim: resim/ heykel/müzik/sinema/tiyatro/botanik-zanaatsal üretim: okçuluk-balıkçılık malzemeleri üretimi/tamiri-marangozluk-tekstil/seramik üretimi-maket/kayık/kukla yapımı.

c. eklemlenecek hikâye kurguları (konum/program/biçim/malzeme/ anlam);

- Özel fiziksel konum: Tasarlanacak açık-yarı açık-kapalı mekânların seçilmiş özel alanın neresine/neden/nasıl eklemleneceği, yakın doğal/ yapılı morfolojik öğelerle/kotlarla/izlerle kurulacak ilişki biçimleri.

- Özel sosyal program: Bölge sakinlerine yeni komşuların katılması var olan yaşama eklemlenecek özerk içerikli hikâyelerin kurgulanmasıdır. Yeni hikâyelerin kahramanları olarak seçilecek sosyal-fiziksel sorunlara sahip grupların (göçmenler-barınma/korunma/bakım ihtiyacı duyan vatandaşlar-

hayvanlar-işlerini/evlerini kaybedebilecek bireyler: kentsel dönüşüm mağdurları/bostancılar vb.) niye seçilen alanda bulunmak isteyebilecekleri,

- bölgedeki sosyal donatıların sağladığı hizmetlerden (spor-ibadet-sağlık) faydalanmayı tercih edip etmeyecekleri,

- bölgenin geçmiş-güncel-gelecek üretim süreçlerine katılabilecekleri,

- varsa geleneksel festivallere, düzenlenebilecek zanaat/sanat etkinliklerine katılmak isteyebilecekleri vb. üzerinden sorgulanabilir.

- Biçim: Sosyal-fiziksel sorunlardan muzdarip grupların yeni hikâyelerin kahramanları olarak seçilmesi özel durumlarının gözetilmesini gerektirir. Korunma ihtiyacındaki kadınlar-kimsesiz çocuklar-öğrenciler-göçmenler-evsiz vatandaşlar için geçici yuva olarak tasarlanacak barınak mekânları konutlar/oteller gibi konaklama birimlerinden nasıl farklılaşmalıdır? Konaklama birimlerinin boyutları-erişimleri-ilişkileri-iç/dış geçirimlilikleri kullanıcıların tercihleri-alışkanlıkları bağlamında nasıl biçimlenmeli-kurgulanmalıdır? Barınma birimleri ortak kullanım mekânlarıyla/ bostanlarla nasıl ilişkilenmelidir? Hangi mekânsal öğeler hangi anlamlarla ilişkilenir? Hangi morfolojik öğeler-biçimler hangi mesajları verir?

- Malzeme: İşlevsel/anlamsal iletişim araçları olan malzemelerin seçilmesi: hangi malzemeler hangi işlevlerle-duygulanımlarla ilişkilenir; hangi kullanıcılara hangi mesajları verir?

- Anlam: Yeni hikâyelerin kahramanları olarak seçilecek kullanıcıların toplumsal kabuller bağlamında dezavantajlı konumda olmaları durumu, öğrencilerin böyle vatandaşlarla karşılaşınca neler hissettiklerini ifade etmelerini, aynı durumda kalsalardı ne yapar/nasıl hissederlerdi sorularına cevap aramalarını sağlar, öğrencileri bu şartlara iten faktörleri anlamaya, kullanıcılarla empati kurmaya yönlendirir.

Kırsal yerleşkelere eklemlenmek

Morfolojik öğeleri niceliksel bağlamda (boyutlar-adetler) kentsel dokuyu oluşturanlardan farklılıklar gösteren, yapısal birimleri birbirine yakın boyutlar içeren, özel-kamusal alan/özel-kamusal kullanım ayrımının silikleştiği, aynı doğal malzemelerle oluşturulabildiklerinden morfolojik öğelerin iç içe geçebildiği (yol-meydan-bahçe) kırsal yerleşkeler, gerek fiziksel gerekse sosyal açıdan (zıtlıklar içermeyen demografik yapıları-düşük nüfus yoğunlukları-kullanıcı çeşitliliğinin azlığı) kentsel ortamlarda rastlanılamaz bir bütünsellik içerir. Fiziksel bütünsellik yapısal ölçekte strüktürün malzemeyle bütünleştiği tektonik olgusuna uzanır. Ancak kırsal yerleşkeler değişen doğal koşullar (iklim-doğal öğeler/kaynaklar-yerel malzemeler) ve yakın

komşuluklar (kentler/ıssız geniş doğal çevreler) etkisinde üretimsel-gündelik sosyal yaşam-kültürel açıdan farklılıklar gösterirler. Fiziksel-sosyal değerlere ek olarak zaman içindeki dönüşümler (yapısal-demografik-kültürel/ geleneksel-üretimsel) kırsal yerleşkelerin yaşam hikâyelerine özgünlük/ derinlik katar. Kırsal yerleşkelere düzenlenen fenomenolojik gezilerde yabancısı oldukları hikâyelere tanıklık eden öğrenciler bireysel tasarımları aracılığıyla hikâyelerin parçası olurlar. Öğrencilerin bireysel algılarının yöneldiği fiziksel-sosyal değerler, ihtiyaçlar/sorunlar yerleşkelerin yaşam hikâyelerine eklemlenebilecek alt hikâyelere ilham verir, kurgularını (konum-program-malzeme-biçim-anlam) belirler. Yöresel gündelik yaşamın canlandırılmasına dair önerilerin gerekli görüldüğü durumda, özellikle yabancı komşular dahil edilecekse; belirlenmiş potansiyel alanlar-önerilecek programlar hakkında sakinlerin duygularına-düşüncelerine hassasiyet gösterilmesi önem taşır. (Şekil 15.-20.)

Şekil 15. Çomakdağ. Yerel mutfak sanatı atölyesi. Karabağlı, K. (Yazar, 2017; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 16. Çomakdağ. Çocuk yuvası. Anonim-Mutfak sanatı atölyesi. Çolakoğlu, İ. (Yazar, 2017; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

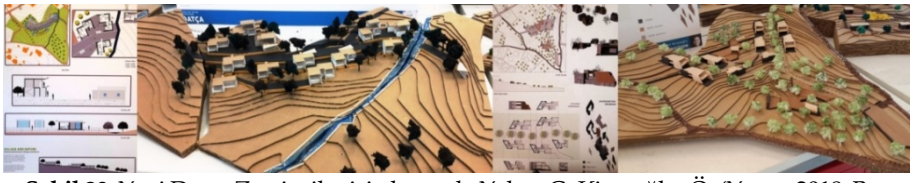
Şekil 17. Çomakdağ. Yeni meydan. Şahin, Ş.A.-Çocuk yuvası, Bayrakeri, Y.E. (Yazar, 2017; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 18. Yeni Datça.Maket 1/200-Sivil mimari örnekleri. (Yazar, 2018; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 19. Yeni Datça.Zeytinciler için barınak. Anonim-Tatlı, P. (Yazar, 2018; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 20. Yeni Datça.Zeytinciler için barınak. Yalçın C.-Kirazoğlu, Ö. (Yazar, 2018; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Terk edilmiş yerleşkelere eklemlenmek

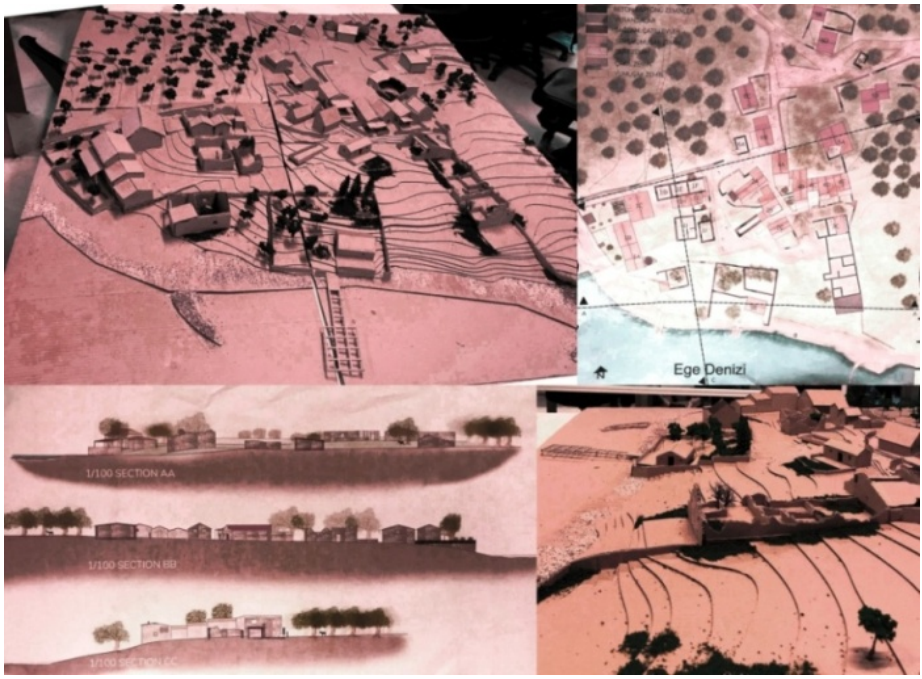
Terk edilmiş yerleşkeleri bilişsel çalışmalarda öğrenilmiş hikâyelerinin anısı eşliğinde deneyimlemek özellikle yerleşkeler istenmeden terk edilmişse yoğun duygulanımlara yol açar. Terk edilmiş yerleşkelerin arda kalmış fiziksel sahnesi için yeni programlar önermek, eski kullanıcıların anısına güncel kullanıcıların kahramanlar olarak eklemleneceği yeni hikâyelerin kurgulanmasıdır. Fenomenolojik gezilerde bedensel deneyime eklemlenen duygusal/zihnisel dinamikler/ bireysel tecrübeler öğrencileri bölgesel hayatın geçmiş hikâyesine tutunmaya yönlendirebilir, önerecekleri programlarda yerleşkenin geçmiş hikâyesini konu edinmelerine ilham verir (gündelik yaşam ritmi/ sakinlerin kökenleri/terk sebepleri/üretim biçimleri/gelenek-görenekleri/ terk sonrası hikâyeleri), yerleşkenin güncel halinin içerdiği doğal-yapılı değerlerle bütünleşmiş canlı bir gündelik yaşamın hayalini

kurmalarını destekler. Orta-kısa süreli barınma imkanı sağlanıp sağlanmayacağı, hangi tarım (ekim/dikim faaliyetleri-yöresel/geleneksel/çağdaş mutfak sanatları, dayanıklı besin üretimi vb.), sanat (edebiyat-tarih-müzik-tiyatro/film gösterileri vb.), zanaat (balıkçılık malzemeleri üretimi/tamiri-marangozluk vb.), eğitim (yerleşkeye ait anıların sergilemesi-kütüphane-atölyeler vb.)-beden (spor/yoga/meditasyon vb.) etkinliklerinin-geleneksel/güncel üretim faaliyetlerinin önerileceği, öğrencilere özgü duyusal-duygusal-zihinsel donanımlar ve tecrübeler ışığında belirlenir. Yeni kullanıcılarla terk dilmiş yerleşkelerin zaten var olan ziyaretçileri-yakın çevre sakinleri-yakın çevredeki doğal-yapılı odak noktalarının ziyaretçileri arasında kurgulanacak ilişki türlerini düşünmek program önerim sürecini derinleştirir. Hasarlı yol akslarının-meydan çeperlerinin-avlulu dokuların yeni yapılarla tamamlanarak görünürlük kazanması, kalıntılarına dokunmaksızın özgün biçimleri gözetilerek yıkık yapıların eklenecek yeni yapısal öğelerle tamamlanması, ancak belli yerlerine temas ederek yerleşkenin geçmiş hikâyesinin anısını sürdürme gibi düşünceler, bireysel tasarımlara özgü açık-yarı açık-kapalı mekânların konumlarına-boyutlarına-adetlerine-fiziksel niteliklerine (hafif/ağır-şeffaf/kapalı-içe dönük/geçirgen) dair ipuçları sunar. (Şekil 21.-25.) [4]

Şekil 21. Ayvalık. Cunda. 2. Pateriça köyü maketleri 1/500-1/100 (Yazar, 2019; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

[4] 2018 eğitim yılının Bahar döneminde Balıkesir'in Ayvalık ilçesi Cunda adasında konumlanan 2. Pateriça köyünde çalışılmıştır. Yazları kalabalıkları çeken 1. Pateriça köyünün aksine 2 kilometre ötede konumlanan 2. Pateriça köyü terk edildiğinden beri ıssız kalmıştır. Resmen koruma altına alınmadığından zamanın etkilerine yenik düşmüş, küçük bahçelerle çevrili tek katlı taş evlerinin çoğu yıkılmış/yıkılmak üzere bu Rum köyü, Rum vatandaşların ekim/hasat zamanlarında barınmaları amacıyla inşa edilmiştir. Günümüzde evleri satışa çıkarılan yerleşke, etkileyici doğal-yapısal değerlerine rağmen (sahil-yakınında konumlanan eski kiliseli küçük ada-zeytin bahçeleri-badem/ayva ağaçları-rengarenk çiçekler-avlulu taş evler) ulaşım-elektrik-su hizmeti verilmediğinden az sayıda ziyaretçi çeker. Yürüme mesafesinde 17.yüzyılda Aynaroz keşişleri tarafından inşa edilmiş, 2009 yılında restore edilmiş, günümüzde müze olarak kullanılan ve tarihi değerde bir odak noktası olan Ayışığı Manastırı bulunur (Birkan, 2015).

Şekil 22. 2. Pateriça köyü. Maket ve çizimler 1/100 (Yazar, 2019; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 23. 2. Pateriça köyü. Botanik okulu, Yalçın, D.-Edebiyat atölyesi, Kesgin, Ö. (Yazar, 2019; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 24. Rum-Türk yemek okulu. Ugan, N.-Zeytin Müzesi. Manavoğlu, B. (Yazar, 2019; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Şekil 25. Yaratıcı tasarım atölyeleri. Yeni Meydan. Anonim. (Yazar, 2019; Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuş)

Tablo 3. Doğal-Yapılı Çevre Hikâyelere Eklemlenmek: Amaç-Yöntem-Araç, Bulgular

Bireysel Tasarımlar: Doğal-Yapılı Çevrelerin (Yakın Kentsel Çevreler, Doğal-Yapılı Kentsel Ortamlar, Kentsel Yerleşkeler, Terk edilmiş Yerleşkeler) Hikâyelerine Eklemlenmek (Alt Hikâyeler)
Var Olana Eklemlenmek:**Amaçlar** - Var olanın keşfi/yorumu (bölgesel yaşamın analizi) ve var olana eklemlenme (yeni bir yaşamın kurgulanması: bireysel tasarım edimi) süreçlerinin eş zamanlılığına ve -Bölgelerin fiziksel-sosyal özelliklerinin(bölgesel yaşam) bilişsel analizlerle tespitine ek sübjektif (duyusal-psikolojik-bilişsel)olarak yorumlandığına ışık tutulması, - Var olanın hikâyesine (bölgesel yaşam) eklemlenecek hikâyelerin (kurgulanan yaşam) uygunluğunun sağlanması, - Yer-program (hizmet-kullanıcı)-malzeme-biçim-anlam bütünselliklerinin kurulması (mimari iletişim dili), - Yakın çevreyle ilişkilerin niteliğini belirleyen açık-yarı açık mekânlara önem verilmesi, - Bireysel tasarım önerilerine benzer projelerin yer-program- malzeme-biçim-anlam bütünselliklerinin irdelenmesi, - Keşfedilen bölgesel değerler/sorunlar aracılığıyla sosyal bilinç kazanılması, mimari hizmet alanlarının fark edilmesi.
Var Olana Eklemlenmek: **Yöntemler** - Ortak-bireysel fenomenolojik geziler, - Çalışılan ana-alt bölgelerdeki fiziksel/sosyal ilişkilerin (kavram-sınır-öğe-eylem-değer ve sorunlar) grupsal/bireysel deneyimi ve bilişsel araştırması, - Anketlerin hazırlanması/uygulanması/değerlendirilmesi, - Bireysel tasarım alanı-program önerilerinin öğrencilere bırakılması: Alt hikâyelerin kurgulanması, - Bireysel önerilerin (yer-program-malzeme-biçim-anlam) var olanın hikâyesiyle (bölgesel yaşam) uyumunun tartışılması.
Var Olana Eklemlenmek: **Araçlar** - Ölçekler arasında eş zamanlı devinim (vaziyet planları/kesitleri-detay çizimleri, çevre-detay maketleri), - Hikâye içinde hikâyelerin bütünlüklü kadrajlar aracılığıyla aktarılması (var olan-eklemlenen hikâyelerin çerçeveleri), - Var olanın keşfi-yorumlanması (analiz) sürecinde üretilen soru/yorum/olgu/kavramların düzenlendiği kataloglar.
Var Olana Eklemlenmek: **Bulgular** - Aynı tasarım alanlarının (alt bölgeler-sınırlar-merkezler) yaşamsal dinamiklerinin farklı yorumlanıp programlandığı, - Tasarım alanı seçimi-program öneriminin yaratıcı sürecin önemli bir parçası olduğunun bilincine varıldığı, - Bireysel tasarım önerilerine benzeş (mimari) projelerin biçim-alan-program-kullanıcı-strüktür-malzeme-anlam bütünlüklerinin ölçekler arası değerlendirilmesi.

Sonuç

Günümüzde şehircilik-mimarlık-iç mimarlık-endüstriyel tasarım disiplinlerini katı sınırlarla ayırarak tanımlamak zorlaşmıştır. Merkezine fiziksel-sosyal olguların ana öğesi olan toplumu-bireyi ve bunların ihtiyaçlarını alan her yaratıcı edim disiplinler arası ilişkiler kurar. Her ne kadar mimarlık tarihi geçmişten günümüze bina ölçeğindeki tasarımların sınırsız zenginli-

ğini gözler önüne seren örnekler içerse de özellikle sınıf-ırk-cinsiyet gibi sosyal konuların öne çıktığı günümüzde, mekânı fiziksel-sosyal bir olgu olarak düşünen akademisyenlerin/ mimarların dikkati özellikle bina ölçeği ötesindeki kentsel ölçeğe ve yaşama yönelmiştir (The Feminist Art and Architecture Collaborative [FAAC], 2017). 18.yüzyıl itibarıyla sosyal bilimciler-edebiyatçılar-şairler-sanatçılar için ilham kaynağı olagelmiş kentsel yaşamın (Pallasmaa, 2009; 2011) günümüzde artarak mimarlık alanında faaliyet gösteren akademisyen ve mimarların ilgi alanına girmesiyle mekân olgusunun fizikötesi katmanlarına ışık tutulmakta, mimarlık disiplininin sınırları bina ölçeğinden kentsel ölçeğe esnemekte, mimari tasarım eğitiminin kapsamı zenginleşmektedir. Mimari tasarım edimini belli işlevlerin bina ölçeğindeki fiziksel alanlara yerleştirilmesi olarak algılayan öğrencilerin, eğitimlerinin başında mimarlık disiplininin katmanlı yapısına dair bir içgörü edinmeleri önem kazanır. Öğrencileri çok boyutlu ve dinamik düşünce süreçlerine yönlendirme sorumluluğunu taşıyan eğitimciler mimari tasarım stüdyolarının yapısını bireysel-toplumsal içeriklerle ilişkilendirerek kurgulayabilir (Önal ve Turgut, 2017, s.183-203). Mimarlık eğitiminde tasarım alanı-mimari program seçiminin öğrencilere bırakılması bölgesel yaşam mozaiğinin parçaları olan alt bölgelerin-sınırların-merkezlerin kendilerine özgü dinamiklerinin açığa çıkmasına, yer-program etkileşiminin önemine, dolayısıyla öğrencilerin tasarım alanı-mimari program ilişkisini gözeten öneriler geliştirebilmelerine fırsat verecek, tasarım sürecini soyut-somut bağlamda derinleştirecektir. Bireysel tasarımların var olanın hikâyesine eklemlenen (ilişkili/otonom) yeni hikâyeler olduğunun vurgulanması öğrencilerin tasarım ediminin analiz-tasarım-kuram bütünlüğünü kapsayan yapısına, ölçekler arası ilişkilere, işlevlerin niceliksel-niteliksel bağlamda yorumlanabilecek yaşam hikâyelerini tarifliklerine, mimarlık disiplinin bina ölçeğinden çevresel ölçeğe uzanan kapsamına ve içerdiği fizikötesi sosyal-felsefi-sanatsal boyutlara ışık tutacaktır.

Referans kaynaklarından faydalanmak

Bina ölçeğindeki tasarımlar dahil her ölçekteki mekânsal tasarımların var olanın hikâyesinin içindeki alt hikâyeler olduğu vurgusu, öğrencilerin reel/dijital ortamlarda-dergilerde/kitaplarda rastlayacakları mekânsal tasarımları biçimsel/anlamsal bütünlükler olarak kavramalarını destekleyecek, içerilen hikâyelerin var olan ile kurdukları/kurmadıkları ilişkileri ölçekler arası incelemelerini teşvik edecektir. Görsel medyada rastlayarak inceledikleriinin yanı sıra, öğrenciler hikâyelerini keşfettikleri bölgelerin fiziksel-sosyal değerleri-sorunları kapsamında yurt içi-dışı kurumların sunduğu

hizmetleri merak ederek uygulanmış mekân örneklerini araştırmaya yönlenebilecektir.

Analiz-tasarım-kuram ilişkisi

Kentler belli bölgelerine uğramayan kentliler yaratır. Mimarlık eğitimine başlayan öğrenciler kentsel çevrelerdeki yaşamsal hikâyeleri deşifre etme sürecinde görünmez sosyal sınırları keşfeder, mekânın fiziksel (doğal/ yapılı öğeler/boyutlar/adetler-geri kazanılacak/yeni yaratılacak tarihsel/ güncel değerler) ve sosyal (kültürel/ekonomik/siyasi olgular-özel/ kamusal alan oranları-kullanıcı profili/hizmet dengesi) boyutlarına temas ederler. Tasarım derslerinde incelenen çevrelerin hikâyeleri dışında bunlara niceliksel/niteliksel özellikler-ihtiyaçlar/sorunlar açısından benzerlik gösteren çevrelere eklemlenmesi olası/eklemlenmiş mekânsal tasarımların olumlu/olumsuz (kullanıcıların kapsandığı/ dışlandığı-doğal/yapılı öğelerin değer kazandığı/kaybettiği) yönlerinin tartışılması, kentsel dönüşüm-soylulaştırma-sürdürülebilirlik gibi güncel konulara değinilmesine (Lees, Slater ve Wyly, 2007; dosya05, 2007; Moskowitz, 2017; Görün ve Kara, 2010) ve tasarımsal ilkelerle kuramsal düşüncelerin ilişkilendirmesine olanak tanır.

Sosyal bilinç ve mimarlık hizmeti

Mimari tasarım eğitiminde tasarım bölgelerini/alanlarını/programlarını yaşam hikâyeleri bağlamında irdelemek çevresel analiz ve bireysel tasarım süreçlerinin eş zamanlı yapısına ışık tutmanın ötesinde öğrencileri yakın/uzak çevrelerinin değerlerini keşfetme, sorunlarını çözüme kavuşturma yönünde teşvik edecek, sorumluluk hissederek hizmet bilinci kazanmalarına olanak tanıyacaktır. Değerlerine/sorunlarına empati geliştirilecek bölgeler/kullanıcılar için tasarlanan mekânların var olana eklemlenen ve ama kendilerine özgü içerikler barındıran yaşam hikâyeleri olarak algılanması mimarlık disiplininin ve mekân olgusunun fizik ötesine geçen boyutlarına ışık tutar. Mimarlar ve mimar adayları toplum-grup-birey ölçeğinde hizmet sunan mimarlık disiplini aracılığıyla hayatın sosyal-ekonomik-politik sorunlarıyla temas kurar. Merkezine yaşamların iyileştirilmesi niyetinin alındığı mimari eğitim süreci öğrencilerin artacak toplumsal duyarlıklarını gerek eğitim gerekse mesleki hayatlarında kent içi-kent dışı ortamlara taşımalarını sağlayacak, farklı ölçekler içerecek tasarımları aracılığıyla sunacakları hizmetlerin kalitesini yükseltecektir.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2793-2834 **DOI:** 10.31198/idealkent.1082400

Extended Abstract

Spatial Designs as Stories Integrated into the Mosaic of Life

*

Kezban Ayça Alangoya
ORCID: 0000-0003-0294-0912

Natural and built environments that host societies-groups-individuals of humans along many other rich living species, contain various life stories. When users are alluded to be the protagonists of life stories and the natural-built environments to be the scenes of life, then it is emphasized that site analyzes are studies in which the existing life is deciphered, and spatial designs are new stories integrated into the existing mosaic of life. Through this definition, environmental analyzes and spatial designs that will serve by being located in particular areas are integrated as vital stories that exist and are articulated to it. Based on the assumption that spaces are life stories and life stories are spaces, this study focuses on the fact that space and life form an inseparable whole and contains the results of a long-term educational strategy. The project outputs accompanying this work, written in the light of experiences gained with 10-12 students in each semester during the process, cover the educational periods between 2017-2022. The main components of the author's educational strategy have been drawing attention to the scope of architectural space that goes beyond the placement of a given program in a specific form and shedding light on the nature of the creative design act, that integrates subjective and objective values. These components have allowed this long-term educational strategy to involve both the author and the students with whom the author worked in a mutually exciting educational experience in each academic term. This teaching/education process, which aimed to shed light on the space and life integrity, the subjective and objective qualities of the design process, the physical and metaphysical dimensions of architectural space, and the wide service scope of the architectural profession, has led to the application of various educational methods and creative outputs. Besides shedding light on the dynamic structure of the creative design act that moves between various scales; it also has been

Geliş Tarihi *Received Date:*03.03.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 10.12.2022

aimed to shed light on the simultaneity of three stages during the creative design act; the stage of phenomenological experience, the stage of cognitive analysis, and the stage of individual design. For this purpose, first of all, it is examined how through sensory and psychological experience the physical elements of natural and built spaces are transformed. The production of perceptual models has revealed the mysteries of the individual and the architectural space and made so the discussion of various perceptual stories about the same space possible. In the following stage of the teaching-educational process, analytical site studies have been carried out, through which the physical and social features of large natural-built environments and their relations have been examined on the cognitive level. In order to understand the importance of the place-program interaction, which deepens the content of individual designs both in the abstract and concrete context, simultaneously with the analytical studies students have been asked to choose their design area and suggest an architectural program. The determination process of individual design sites-architectural programs, during which the physical-social dynamics of places (such as the subregions, boundaries, urban centers, unsettled natural areas, etc.) are experienced phenomenologically, have shed light on the fact that the objective spatial values acquired through cognitive analytical site studies are interpreted subjectively on the sensorial-psychological level. The life stories contained in the built environments have been examined in three categories; close urban environments, natural-built urban environments, and rural-abandoned settlements. Through individual designs defined as new stories added to the mosaic of life stories contained in the region, the details of the stories specific to the chosen design site have been examined, whereas the quantitative and the qualitative values offered to and gained from the region have been discussed. In order to shed light on the holistic structure and inter-scale dynamics of architectural design, general and specific site plans, and different structural scales have been studied simultaneously. The emphasis on the phenomenon of 'spatial designs as new life stories' during the process has provided many contributions to architectural design education. While comprehending the integrity of space and life, the students have interpreted the vital dynamics (tension, conflict, crowd, solitude, exclusion, eerily, calmness, peacefulness) of their chosen design site, and inspired by them they have articulated the fictional structure of their stories. While the sharing of cognitive knowledge and common-individual perceptions have strengthened verbal communication and enriched design education, the students have grasped that individual designing and analytical studies are integrated processes. The light held onto the metaphysical dimen-

sions of architectural space helped students to associate the applied and/or unapplied architectural projects in the context of form, service, meaning; analyze them between scales; establish relations between the design and the theory; grasp the wide service opportunities covered by the discipline of architecture; and raise awareness in the context of social events, problems, possibilities. The perception of spaces designed for regions and users, whose values and problems will be empathized with, as life stories articulated to the regional life stories by having their unique contents, sheds light on the metaphysical dimensions of architectural space as well as of the discipline of architecture. Architects and students come into contact with social, economic, and political issues through the discipline of architecture, which provides services on a communal and individual scale. An architectural education taking to improve lives at its center will enable students to increase their social sensitivity also during their professional lives and upgrade the quality of the services they will offer through their designs on different scales.

Kaynakça/References

Asar, H. ve Çebi, P. D. (2018). Mimari temsilde kişisel anlatılar: Temsiller ve dillendirdikleri. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, 14,* 118-143.

Aygün, Ö. (2018). *Yaygın Platon okumasının bir eleştirisi.* Kaygı, 57-91. doi: 10.20981/kaygi.47428. 25 Mayıs 2021 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/ download/ article-file/560093 adresinden erişildi.

Bahadır, E. (2014). *Mekân tasarımlarında kimlik oluşum süreçleri ve yersizleşme kavramının irdelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). 1 Mayıs 2022 tarihinde http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/2302 adresinden erişildi.

Birkan, Ç. (2015). Ayışığı manastırı. 5 Mayıs 2021 tarihinde https://www. mimarizm. com/mimari-projeler/restorasyon-ve-yenileme/ayişigi-manastiti_113084 adresinden erişildi.

Borden, I., Kerr, J., Pivaro, A. ve Rendell, J. (2005). *Strangely familiar. Narratives of architecture in the city.*London: Routledge.

Coates, N. (2012). *Narrative architecture. Architectural Design Primer.* London: John Wiley&Sons.

Combrinck, C. (2018). Socially responsive research-based design in an architectural studio. *Frontiers of Architectural Resarch, 7(2),* 211-235.

Crosbie, M. J. ve Pallasmaa, J. (19.07.2021). Architecture is a verb. 12 Temmuz 2022 tarihinde https://commonedge.org/juhani-pallamaa-arcgitecture-is-a-verb/ adresinden erişildi.

Çalak, I. E. (2012). Kentsel ve kolektif belleğin sürekliliği bağlamında kamusal mekânlar: ULAP platz örneği, Almanya. *Tasarım+Kuram Dergisi, 8(13),* 34-47.

Derviş, P. (2020). *Düşünme ve görselleştirme aracı olarak Türkiye'de mimari maket. 20.yüzyıldan bir kesit.* İstanbul: Mimarlar Derneği 1927 işbirliğiyle, Ofset Yayınevi.

Dosya 05. (2015). *Sürdürülebilirlik: Kent ve mimarlık.* 12 Mart 2021 tarihinde http://mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya5pdf#p=12 adresinden erişildi.

Erzen, J. (2015). *Üç habitus - Yeryüzü, kent, yapı.* İstanbul: Y.K.Y Yayınları.

Foque, R. (2011). *Building knowledge by design.* The 4th International Meeting on Architectural and Urbanism Research, Valencia, 1-3 June.

Francois, J. (2021). Using art and storytelling to help students build resilience when learning online. 2 Nisan 2021 tarihinde https://www.timeshighereducation.com/campus/using-art-and-storytelling-help-students-build-resilience-when-learning-online adresinden erişildi.

Görün, M. ve Kara, M. (2010). *Kentsel dönüşüm ve sosyal girişimcilik bağlamında Türkiye'de yaşam kalitesinin artırılması.* 17 Mart 2021 tarihinde https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/704543 adresinden erişildi.

Güneş, F. (2016). Eğitimde sorgulamanın gücü. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(2),* 190-206.

Heidegger, M. 1951. (2000). *Wohnen, bauen, denken.* I. Abteilung: Veröffentliche Schriften (1910-1976), Band 7., Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Houx, L. ve Spicer, A. (04.02.2021). Seven steps help students stay engaged online. 16 Mart 2021 tarihinde https://www.timeshighereducation.com/campus/seven-steps-help-students-stay-engaged-online adresinden erişildi.

Ibrahim, N. L. N. ve Utaberta, J. (2012). Learning in architectural design studio. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, University Kebangsaan MalaysiaTeaching and Learning Congress 2011. Science direct, Pulau Pinang Malaysia, 60,* 30-35.

İnceoğlu, A. (2016-2020). 2 Temmuz 2020-5 Mart 2022 tarihleri arasında https://manifold.press/arda-inceoglu adresinden erişildi.

Koçyiğit, R. G. (2007). *Mimarlıkta yersizleşme ve yerin yeniden üretimi. 7 Mart 2021 tarihinde* https://www.researchgate.net/publication/317995439_Mimarlikta_Yersizlesme_ve_Yerin-Yeniden_Uretimi adresinden erişildi.

Kropf, K. (2018). *The hand book of urban morphology.* London: J. Wiley & Sons.

Lees, L., Slater, T. ve Wyly, E. (2007). *Gentrification.* London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Lynch, K. (1964). *The image of the city.* 15 Şubat tarihinde https://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/1960_Kevin_Lynch_The_Image_of _The_City_book.pdf adresinden erişildi.

Lynch, K. ve Hack, G. (1984) *Site planning.* 5 Mart 2020 tarihinde https://iris.nyit.edu/~maltwick/ESP/Module%202/Lynch_Site_design.pdf adresinden erişildi.

Moskowitz, P. E. (2017). *How to kill a city: Gentrification, inequality, and the fight for the neigborhood.* London: Bold Type Books.

Mumford, L. 1961 (2013). *Tarih boyunca kent - Kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Neven, M. (31.05.2020). *Covid-19 and the future of architectural education.* 15 Haziran 2020 tarihinde https://www.archdaily.com/940505/covid-19-and-the-future-of-architectural-education adresinden erişildi.

Nicol, D. ve Pilling, S. (2000). *Changing architectural education: Towards a new professionalism.* New York, London: Spon Press.

Oh, E. (22.08.2019). Ultimate list of advice for incoming architecture students. 20 Haziran 2020 tarihinde https://www.archdaily.com/772277/back-to-school-archdaily-tips-for-incoming-architecture-students adresinden erişildi.

Oliveira, V. (2016). *Urban morphology. An introduction to the study of the physical form of cities.* Switzerland: Springer International Publishing.

Önal, G. K. ve Turgut, H. (2017). Cultural schema and design activity in an architectural design studio. *Frontiers of Architectural Research, 6(2),* 183-203.

Pallasmaa, J. (2011). *Tenin gözleri.* İstanbul: Yem Yayıncılık.

Pallasmaa, J. (2009). *Space, place, memory, and imagination. The temporal dimension of existentialspace.* New York, NY.: Routledge.

Pallasmaa, J. ve Zambelli, M. (2021). *Inseminations. Seeds for architectural though.* Oxford, UK.: John Wiley&Sons Ltd.

Psarra, S. (2009). *Architecture and narrative. The formation of space and cultural meaning.* London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

RethinkingTheFuture, (2022). *The importance of 'narrative' in architecture.* 10 Temmuz 2022 tarihinde https://www.re-thinkingthefuture.com/rtf-fresh-perspectives/a2775-the-importance-of-narrative-in-architecture/ adresinden erişildi.

Robinson, S. (2021). *Architecture is a verb.* New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group.

Rossi, A. (1984). *The architecture of the city.*London: The MIT Press.

Salama, A. M. (1995). *New trends in architectural education: Designing the design studio.* Raleigh, North Carolina: Tailored Text and Unlimited Potential Publishing.

Schulz, C. N. (2000). *Architecture: Presence, language, place.* Italy/Milano: Skira Editore.

Schulz, C. N. (2001). Yer kavramı bağlamında eski çevrelerde yapılaşma. *Mimarlık Dergisi, 297,* 42-45.

Spence, C. (2020). *Senses of place: architectural design for the multisensory mind.* Cogn. Research 5, 46. 5 Mart 2021 tarihinde https.//doi.org/10.11.1186/s.41235-020-00243-4 adresinden erişildi.

The Feminist Art and Architecture Collaborative: FAAC, (2017). *Making, writing, teaching contested histories.* Chicago: Chicago Architecture Biennial Press.

Ulubay, S. ve Önal, F. (2020). Yeniden işlevlendirme yarışmalarının Berlin kenti örneği üzerinden irdelenmesi. *Modulor 2020, 3(1),* 39-65.

Whyte, W. H. (1980). *Th esocial life of small urban spaces.* 5 Mart 2021 tarihinde https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4097533/mod_resource/content/1/the%20social%20life%of%20small%20urban%20spaces.pdf adresinden erişildi

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2835-2869, **DOI:** 10.31198/idealkent.887550

Covid-19 Pandemisi ile Ortaya Çıkan Mekânsal İhtiyaçların Geleneksel Türk Evi ile İlişkilendirilmesi

*

Seda Şimşek Tolacı[1]
ORCID: 0000-0002-1881-186X

Gamze Akyol[2]
ORCID: 0000-0001-6108-9529

Esra Büyükemir Karagöz[3]
ORCID: 0000-0003-1756-1210

Öz

Pandemi düzeyindeki salgın hastalıklar, dünya genelinde etkileşim alanına sahip olan hastalıklardır. DSÖ'nün "Covid-19" olarak isimlendirdiği salgın, 11 Mart 2020'de "pandemi" olarak sınıflandırılmış, aynı gün Türkiye'de de ilk vaka tespit edilmiştir. Yaşanılan pandemi ülkemizde de yaşam alışkanlıklarını değiştirmiş ve yeni normal sürecin oluşumu başlamıştır. Bu değişimden en çok yaşam mekânları etkilenmiştir. Sosyal mesafeye uyum zorunluluğu, ortak mekân kullanımının riski, dış mekânda zaman geçirme ihtiyacı, depolama ve hobi alanlarına duyulan ihtiyaç gibi kısıtlılık ve gereklilikler ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında, pandemi sürecinde ortaya çıkan tüm bu ihtiyaçların, geleneksel Türk Evi'nin sahip olduğu mekânsal imkânlar üzerinden değerlendirmeye çalışılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Türk Evi; avlu/bahçe kullanımı, bitki/hayvan bakımı, depolama alanları, mekânların havalandırılması ve ışığı, iç-dış ilişkisi, esnek mekân anlayışı gibi yönleriyle ele alınarak pandemi sürecinde ve sonrasında öngörülen yeni yaşam şekline uygunluğu tartışılmıştır. Sonuçta, değişen toplumsal yapı, konfor anlayışı vb. nedenlerle terk edilen, başka işlevlerde kullanılması tercih edilen ya da yıkılarak yerine modern yapıların inşa edildiği Türk Evlerinin, aslında pandemi sonrasındaki "yeni normale" uyumlandırılabilecek ve her türlü değişime açık olabilecek bir plan kurgusuna sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Bu tespit, kültürel, fiziksel sürekliliğin sağlanmasında yapılı fiziksel çevrenin en büyük paydaşı olan Türk Evleri'nin korunması gerekçelerine ek olarak yeni işlevsel değerlere, bir nitelik daha ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *Geleneksel Türk evi, mekân, Covid-19, pandemi, mimarlık.*

[1] Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: sedatolaci@sdu.edu.tr
[2] Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: gamzeakyol7@gmail.com
[3] Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, E-mail: ebuyukemir@gelisim.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 27.02.2021 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 10.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2835-2869, **DOI:** 10.31198/idealkent.887550

Associating the Spatial Needs Arising with the Covid-19 Pandemic with Traditional Turkish House

*

Seda Şimşek Tolacı[4]
ORCID: 0000-0002-1881-186X

Gamze Akyol[5]
ORCID: 0000-0001-6108-9529

Esra Büyükemir Karagöz[6]
ORCID: 0000-0003-1756-1210

Abstract

Pandemic-level epidemics have a wide range of interactions around the world. The final spread was on December 31,2019 and named "Covid-19" by the WHO. On March 11, the epidemic categorized as "pandemic", the first case is seen in Turkey. Today, the pandemic is still continuing and has changed the living standards, which we can refer as "new normal". The accommodation has been affected by this change. A number of limitations have emerged, with this pandemic such as the adaptation of social distance, risk of using common spaces, the need for storage and new hobby areas. The study is aimed to evaluate all these through traditional Turkish houses. The context, Turkish houses was the discussion in terms of courtyard/backyard-usage, plant/animal care, storage areas, ventilation, lighting of the spaces, indoor-outdoor relationship, flexible space suitability to the new lifestyle during the pandemic. Consequently, Turkish houses were abandoned, demolished and replaced by modern buildings due to the change in lifestyle, and other similar reasons. However, their plan scheme can be adapted easily to the "new normal" post-pandemic and is open to all kinds of changes. Another point is that while providing cultural, physical continuity, it is proof that they will have new functional value.

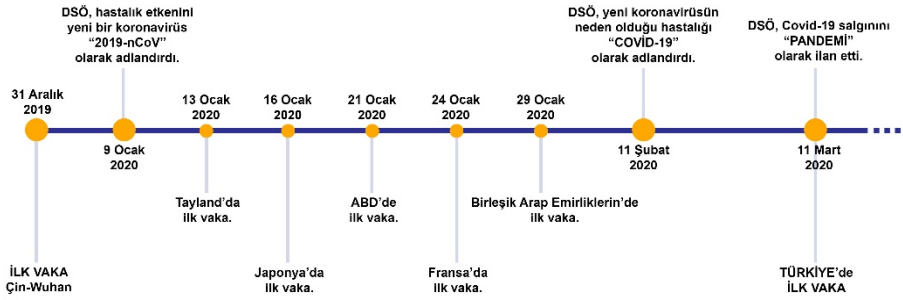
Keywords: *Traditional Turkish house, space, Covid-19, pandemic, architecture.*

[4] Assoc. Prof., Süleyman Demirel University, E-mail: sedatolaci@sdu.edu.tr
[5] PhD. Student, Süleyman Demirel University, E-mail: gamzeakyol7@gmail.com
[6] Lecturer, İstanbul Gelişim University, E-mail: ebuyukemir@gelisim.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 27.02.2021 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 10.12.2020

Giriş

Salgın hastalıklar, dünya genelinde birçok ülke ile kıtada varlığı tespit edilen ve çok geniş etkileşim alanına sahip olan hastalıklardır (TÜBA Raporları, 2020, s. 19-22). Bu hastalıklardan bir tanesi olan günümüz Covid 19 salgınında ilk vakaya 31 Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Wuhan kentinde ilk rastlanmıştır (World Health Organization, 2020a). Covid-19 virüsünün tüm Dünya'ya yayılmasıyla ortaya çıkan salgını önlemek amacıyla ülkeler birçok yeni tedbire başvurmuştur (Anadolu Ajansı, 2020). Tüm kısıtlamalara rağmen vaka sayısındaki artış halen devam etmektedir (World Health Organization, 2020b). Covid-19 salgını, yayılma hızı ve ölçeği dikkate alınarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde "pandemi" olarak ilan edilmiştir (World Health Organization, 2020c) (Şekil 1).

Şekil 1: Koronavirüs Vakasının İlk Ortaya Çıktığı Tarihten İtibaren Pandemi Olarak İlan Edilmesine Kadarki Zaman Çizelgesi (Kaynak: Yazarlar, 2020)

Türkiye'de tespit edilen ilk Covid-19 vakası Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından 11 Mart 2020 tarihinde açıklanmış ve yapılan açıklamadan 4 gün sonra ülkede virüse bağlı olarak ilk ölüm gerçekleşmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a). Salgının toplumda yayılmasını engellemek amacıyla ülke genelinde birçok kısıtlama başlatılmıştır. Bu tedbir ve önlem amaçlı kısıtlamalarla birlikte halka evde kalma çağrısı verilmiştir.

'Evde Kal' talimatı ile birlikte toplumun büyük bir çoğunluğu zorunlu olmadıkça evlerinden dışarıya çıkmayarak, konutlarında kendi karantinalarını oluşturmuşlardır. Bu karantina sürecinde gerekli görülen kısıtlamalar, konutta geçirilen süreyi ve yeni davranışsal etkisiyle birlikte bireylerin normal yaşam rutinleri ve alışkanlıklarını değiştirmiştir. Değişen tüm koşullar, bireylerin karantina süresince içerisinde bulundukları konutlar üzerindeki farkındalıklarını arttırmış, bununla beraber yeni gereklilik ve ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır.

Pandemi ve yeni normal süreçte; herkesin kendi evlerinde ayrı bir yaşam sürmesi gerekliliği, özellikle çok katlı yapılarda birden fazla sorunla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Ortak sirkülasyon alanlarının kullanımı gerekliliği, dış mekânla ilişki kurma isteği ile balkon/teras ihtiyacının ve kullanımın artması, kamusal alana ve kalabalık ortamlara daha az maruz kalabilmek için; kendi yemeğini/ekmeğini üretmesi ve tarım ürünlerini yetiştirme çabası ve alışveriş ürünlerin stoklanması/depolanması durumları bunlardan bazılarını oluşturmaktadır. Daha fazla içe dönük, bireyselliğin öne çıktığı ve farklı sınır(lılık)ların geliştiği bu süreçte, yeni hayata uygun modern yaşam alanlarının tasarlanmasının yanısıra, mevcutta varolan, yüksek oranda bir yapı stoğu oluşturan geleneksel konutların da kullanılması mümkündür. Sahip oldukları mekânsal özellikler yeni oluşan yaşam ve konfor kriterlerine uyum sağlayacaktır.

Çalışmanın Amacı

Pandemi süreci özelinde kişisel ve toplumsal sağlığı koruma, önlem, tedavi, alternatif çalışma/eğitim yöntemleri vb. yeni durumlar ortaya çıkmıştır. Bu durumlar beraberinde, mevcut yaşam alanlarında düzenleme, yeni koşullara uygun tasarımlar yapma ve konut seçim kriterlerinin değişimi gibi konularda etkili olmuştur. Hızla gelişen söz konusu koşullar yeni mekânsal gereklilik ve ihtiyaçları doğurmuştur. Bunların karşılanması için tek yol yeni tasarımların geliştirilmesi ile üretilecek modern yapılar olmamalıdır. Anadolu'da halen varlığını sürdürmek için direnen, inşa edildikleri dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerinin sürdürülmesini sağlayan geleneksel konut yapıları mevcuttur. Bu yapıların özgün işlevleri ile onarılması, yeni gelişen ihtiyaca karşılık verebileceği gibi, tarihi dokuların korunması kapsamında yapı ölçeğinin yanısıra daha üst ölçekte de mimari korumayı tetikleyecektir.

Çalışmanın fiziksel kapsamını, bu yapıların içerisinde yer alan, belirli tipolojik özellikler gösterdiği için gruplandırılmış ve 'Geleneksel Türk Evi' olarak adlandırılmış, mimari kimliğe ve çoğunluğa sahip olan yapılar oluşturmaktadır.

Çalışmada, araştırmalarında Geleneksel Türk Evi'ni ve karakteristik özelliklerini detaylı bir şekilde ele alan Sedad Hakkı Eldem, Cengiz Bektaş ve Doğan Kuban'ın görüşleri doğrultusunda belirlenen tasarım kriterleri ve özellikleri ile günümüz pandemi koşullarında ortaya çıkan ihtiyaçlar, belirlenen başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu başlıklar yine aynı akademik çalışmalarından çıkarımlarla tespit edilmiştir. Türk evinin sahip olduğu ortak özellikler, mekân kurgusu ve mekânların sahip olduğu işlevler özelinde yapılan değerlendirme ve eşleştirmeler yapılmıştır. Sonuçların, geleneksel ya-

pıların büyük bir çoğunluğunu oluşturan konutların korunması ve yaşatılmasının nedenleri arasına bir yenisinin daha eklenmesini ve bu konudaki farkındalığı arttırılması hedeflemektedir. Çalışma sonucunda, eşleştirmeler ile ortaya çıkan uyumluluğun, mevcut nitelikli yapı stoğunun önemli bir bölümünü oluşturan Geleneksel Türk Evlerinin sosyal ve fiziksel değerini de arttırılması konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada hedeflenen sonuca ulaşabilmek ve pandemi süreci ile tekrar düzenlenmesi gereken 'yeni yaşam alanları' nın, Türk Evlerinin sahip olduğu mekânsal özelliklerle ne ölçüde örtüştüğünün ortaya çıkarılması için; Türk Evi mekânsal özelliklerinin ve bu mekânlara özgü işlevlerin, pandemi sürecinde kullanılan konut mekânları ve işlevleriyle eşleştirmeleri yapılmıştır. Değerlendirme ve tartışmaların yapılacağı başlıklar ve eşleşecek mekân ve mekânsal özellikler için öncelikle Türk Evi kavramı ve özelliklerine dair çalışmalar taranmıştır. Aynı zamanda küresel bir durum olan pandeminin mekânsal etkileri geniş ve uluslararası düzeyde ele alınarak, ortak tipolojik verilerden yola çıkılarak üretilmiş olan kaynaklardan elde edilen bilgilerle bir eşleştirme oluşturulmuş ve başlıklar altında açıklanmıştır. Geleneksel Türk Evi'ne dair verilen genel bilgilerden sonra, belirlenen her bir başlıkta, Türk Evi mekân ve mekânsal özelliklerin, pandemi sürecinde ihtiyaç duyulan mekânsal özellikleriyle eşleşme durumu ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tespit edilen yeni mekânsal işlev ve gereklilikler, Geleneksel Türk Evi mekânsal özellikleri ve bu yönleri ile sağlayacağı imkânları ile örtüştürülmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda; avlu/bahçe kullanımı, bitki yetiştiriciliği ve hayvan bakımı, depolama alanları, mekânların havalandırılma ve doğal ışık ihtiyacı, iç-dış ilişkisini ayıran mekânlar veya elemanlar, esnek mekân anlayışı gibi kavramlar ele alınarak, söz konusu Türk evlerinin pandemi süreci ve sonrası için öngörülen yeni yaşam şekline uygunluğu, belirlenen eşleştirme ifadeleri üzerinden değerlendirilmiştir.

'Türk Evi' Kavramı ve Çalışmaları

Osmanlı İmparatorluğu'dan sonra Cumhuriyet Dönemi'nin başlamasıyla, tarihi ve kültürel mirasa sahip çıkma farkındalığı artmıştır. Bu nedenle kültür, tarih, dil, sanat ve antropoloji gibi birçok alanda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar hiçbir şekilde var olmayan 'Türk Evi 'kavramı da bu

dönemde ortaya atılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal kimlik arayışında olan Celal Esad Arseven "Türk Sanatı" (1970) adlı kitabında ilk kez 'Türk Evi 'kavramından bahsetmiştir (Sarıalioğlu, 2008, s. 18-26).

Türk evini, 'Eski Osmanlı devletinin sınırları içinde Rumeli ve Anadolu bölgelerinden oluşmuş ve 500 sene kadar devam etmiş, kendi özellikleriyle belirginleşmiş bir ev tipidir.' ifadesiyle açıklayan Eldem (1984, s. 16) aynı çalışmasında; İstanbul, Edirne ve Marmara bölgesindeki konutların Türk Evi'nin en belirgin özelliklerini taşıdıklarını belirtmiştir. Bu nedenle Türk Evlerinin merkez bölge olan bu alanda yoğunlaştığını, Anadolu'daki konut mimarisinin de bu bölgedeki konutlardan etkilendiğini savunmuştur. Çalışmalarında da merkez bölge içerisindeki konutları değerlendirerek özellikle plan şemaları olmak üzere Türk Evi tipolojisi oluşturmayı amaçlamıştır. Sedad Hakkı Eldem ile aynı görüşü paylaşan Bektaş (2013, s. 37), Türk konutlarının bulunduğu bölgeye göre farklı adlandırılmasına rağmen tümünün İstanbul merkezli Osmanlı kültürüyle yoğrulduğunu düşünmektedir. Bu konutların içerisinde yer aldığı coğrafyaya, iklime, malzemeye, tarihsel birikime ve günlük yaşam kültürüne bağlı olarak farklılıklar gösterdiğini ifade etmiştir. Çalışmalarını da bu unsurlar çerçevesinde gruplandırmıştır.

Türk Evi konusunda yaygın olarak kabul edilen Sedad Hakkı Eldem'in görüşünün aksine Kuban (2017), Osmanlı'nın egemen olduğu coğrafya içerisindeki 'hayatlı ev 'plan tipine sahip konutları Türk Evi olarak nitelendirmiştir. Bu plan tipine sahip konutların Türklerin yaşam alanlarında ortaya çıktığını ve sadece İstanbul ve çevresinde değil Anadolu'nun her köşesinde mevcut olduğunu ifade etmiştir.

Küçükerman ve Güner (1995, s. 39) ise çalışmasında, Türk Evi'nin oda düzeni, iç mekân kurgusu ve teknolojisi gibi ilkeler üzerine yoğunlaşmıştır. Tüm bu ilkeleri, Türklerin bir dönem sürdürdüğü göçebe yaşam kültürüyle ilişkilendirmiştir. Bu nedenle de göçebe yaşamın taşınabilen mekân özelliği gösteren 'çadır'ı Türk Evi'nin temeli olarak nitelendirmiştir. Bu görüşü benimseyen bir diğer araştırmacı ise Turgut Cansever'dir. Cansever (2002, s. 313), göçebe kültüründe yer alan hareketli, hafif ahşap iskelet yapım sisteminin daha sonra Türk Evleri'nde de kullanıldığını düşünmektedir. Bu nedenle kullanılan bu yapım sistemi için gerekli olan yapı malzemelerinin kolay temini edilebildiği alanların, Osmanlı'nın sınırları içerisindeki yaygın olarak bulunması sebebiyle Türk Evi'ni Osmanlı sınırları içerisindeki konutlar olarak tanımlamıştır. Hülya ve Ferhan Yürekli (2005, s. 10-12) ise çalışmasında, Türkmenler'in yaşadıkları dağlık bölgelerde rastlanan konutların 'Türk Evi '

olarak adlandırılabileceğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu görüşün de konutlarda sadece Türklerin yaşamış olması gerekmediği savunmuşlardır.

Günay (1999, s. 16-18), Türk Evi olarak adlandırılabilecek konutları mekânsal organizasyonları, yapım sistemleri ve yapı malzemeleri bakımından değerlendirmiştir. Türklerin yaşadıkları, dış ve açık sofalı (daha sonraki dönemlerde orta sofalı) plan tipolojisine ve özgün oda düzenine sahip; en az iki kattan oluşan, geniş saçaklı kırma çatıya sahip olan ve çoğunlukla ahşap çatkı arası dolgu veya bağdadi teknik kullanılarak inşa edilmiş konutları Türk Evi olarak tanımlamıştır.

Konu ile ilgili yapılmış olan literatür çalışmaları incelendiğinde; 'Türk Evi ' kavramının farklı coğrafyalar, çeşitli iklim bölgeleri ve farklı sosyo-kültürel topluluklara ait olan kullanıcıların etkisiyle farklı şekillerde adlandırıldığı belirlenmiştir. Üzerindeki birçok konuda tartışmaların devam etmesine rağmen Türk Evi, parsel içerisinde farklı konumlanma şekilleri, çevre ile iklim koşullarına uygun konumlanma ve yönlenme kriterleri; açık ve yarı açık mekân düzenleri ve dolayısıyla ortaya çıkan iç-dış mekân ayrımları; plan kurgusu, plan kurgusunun en önemli unsuru olan odalar ve bu kurgu içerisindeki yardımcı mekânlar gibi karakteristik özelliklere sahiptir.

Geleneksel Türk Evi'nin parsel içerisindeki konumlanması dikkate alındığında ağırlıklı olarak, yüksek duvarlar ile çevrilmiş bir bahçe içerisinde veya avlulu bir düzende yer aldığı belirtilmektedir. Evler genellikle parselin yol tarafına ve parsel içerisinde simetrik bir şekilde ortada olmayacak şekilde yerleşmektedir. Sokak ile görsel olarak ilişki halinde bulunan konut, yarı açık mekânları ile bahçe veya avluyla da ilişki içindedir (Kuban, 1995, s. 158). Parsel içerisinde konutun yerleşim alanı dışında kalan kısımlar; hizmet alanları (aşevi (mutfak), tandır, çamaşır ocağı ve çamaşır taşının yer aldığı çamaşır yıkama alanları vb.), yardımcı mekânlar (depolar, ambar, odunluk, ahır, kümes vb.), su öğesi (çeşme, havuz, su kuyusu vb.), meyve ve sebze yetiştiriciliği için alanları için düzenlenmiş mekânlardır (Bektaş, 2013, s. 113).

Türk Evi genellikle tek katlıdır. Ancak zaman içerisinde kat sayısı artmıştır. Çok katlı bu düzenlerde de esas olan bir kat vardır ve bu kat mutlaka en üst kattır. Tek katlı konutlar genellikle daha fazla ışık ve havayı içeriye almak ve zemin neminden korumak amacıyla yükseltilmiş şekilde düzenlenmiştir (Eldem, 1984, s. 16). Çok katlı konutlar da ise iklim şartlarına uyum sağlamak amacıyla farklı mevsimlerde kullanılmak üzere ayrı katlar düzenlenmiştir. Doğaya ve çevreye uygunluğunun bir örneği olarak geleneksel Türk Evleri genellikle gün doğuşuna yönlenirler. Bu düzen kat içerisindeki odaların yerleşimi ve hatta adlandırılmasını da etkilemiştir. Örneğin bazı yerlerde lodos

odası, poyraz odası gibi odalar hâkim rüzgârı içeriye en etkili şekilde alacak şekilde konumlanmıştır. Ayrıca plan düzeninde mekânların dıştan içe doğru açık, yarı açık ve kapalı olacak şekilde dizge halinde sıralanması, bölgenin iklimini yaşayabilmeye olanak vermektedir. Bu düzen aynı zamanda aydınlık, yarı aydınlık ve gölge dengesini kurarak Türk Evi'nin doğal olarak ışıklandırılmasına da katkıda bulunmaktadır (Bektaş, 2013, s. 39).

Geleneksel Türk Evi'nin en karakteristik özelliği ise plan kurgusudur. Plan tipleri arasında odalar ve özellikle sofaların şekli ve konumlanışı plan tipini belirlemektedir. Geleneksel Türk Evleri'nde tüm odaların üzerine açıldığı sofa, bir geçit görevinin yanında ortak kullanıma açık bir mekândır. Eldem (1984) Türk Evi plan tiplerini sofa mekânının odalar arasındaki yerleşimini esas alarak sofasız plan tipi, dış sofalı plan tipi, iç sofalı ve orta sofalı plan tipi olarak dört ana grupta toplamıştır (Eldem, 1984, s. 16,17). Sofa her türlü günlük etkinlik için uygundur. Oturmak ve aynı zamanda misafir ağırlanmak için düzenlenmiş, sofa zemininden biraz yükseltilmiş alanda sedirlerin bulunduğu eyvan, mutfak gibi hizmet gören ocaklar, katları birbirine bağlayan merdivenler ve geç dönemde sofanın uzantısı olarak düzenlenmiş abdestlik elemanları sofada yer alan mekânlar ve elemanlardır (Kuban, 1995, s. 144).

Türk Evi'nin bir diğer karakteristik unsuru ise odalardır. Odalar içerisinde yer alan dolaplar, sekiler, şerbetlik, ocak ve sergen gibi elemanlar ile kendi içerisinde bir bütün olan ve bir ailenin tüm ihtiyacının karşılayabileceği evin planından bağımsız bir birimdir (Kuban, 1995, s. 105).

Esneklik ise geleneksel Türk Evi'nin en önemli tasarım ilkelerinden biridir. Tek odada tüm yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirebilen ailenin genişlemeye başlamasıyla birlikte Türk Evi birim birim büyüyebilmekte veya bölünerek mekânlarda kullanım alanı çeşitliliği yaratabilmektedir (Bektaş, 2013, s. 47).

Geleneksel Türk Evinde Kamusal ve Özel Alan Ayrımı

Tarih boyunca, konutların asıl görevi güvenlik olmuştur. Kullanımına ilk başlandığı dönemlerde, kötü hava koşullarından ve yabani hayvanlardan saklanma yeri olan konutlar, daha sonraki zamanlarda uzun taş duvarlar ile çevrelenmiş olup bu elemanlar, açık, yarı-açık ve kapalı yaşam alanlarının korunması ve izole edilebilmesi için kullanılmışlardır. Geçmiş dönemlerde izolasyon, fiziksel sınırlamanın yanı sıra mahremiyet olgusuyla da ilişkili olup aile hayatını izole etmek için kullanılmıştır. İnsanların kendilerini güvende hissetmelerinin temellerinden bir tanesi olan mahremiyet gereksiniminin karşılanması için bir takım mekânsal çözümler üretilmiştir. Bireylerin ki-

şisel alanını ifade eden, diğer insanlardan ayrı olarak kişiye özel olan mekânların ve alanların tanımlanması bu çözümün örneklerindendir. Bu şekilde izole mekânların karşılığı olarak kişilerin bireysel odaları özel alanları olarak da ele alınabilir. Bugün kullanılan fiziksel ve sosyal olarak izolasyon tanımının Türk evindeki karşılığının bahçe ya da avlu duvarı ifade edilmesi mümkündür. Türk evlerinde; avluların sokağa bakan cepheleri yüksek duvarlarla çevrilidir. Bu yüksek duvarlar konutu dış yaşamdan, kamusal alandan ayırmaktadır (Zorlu ve Keskin, 2017, s. 79)(Şekil 2).

Şekil 2: Türk Evinde Bahçe/Avlu Duvarı Örnekleri-Manisa/Kula ve Isparta/Eğirdir (Kaynak: Yazarlar, 2020)

Türk evlerinde bulunan avlu duvarları da sokağa bakan cepheler gibi mümkün olduğunca yüksek inşa edilerek giriş ve çıkış tek bir kapıdan sağlanmıştır. Güvenliği ve izolasyonu en üst seviyeye çıkarabilmek için pencereler normalde daha küçük dizayn edilmiş ve olabildiğince sokak seviyesinden yüksekte konumlandırılmıştır (Bozkurt ve Altınçekiç, 2013, s. 79). Türk evlerinde mahremiyet kaygısı ile yapılan bu seçim pandemi sürecinde bütün insanların ihtiyaç duyduğu izolasyon kavramına eş değer olarak kabul edilebilir. İnsanların kendi yaşam alanlarını izole etmeleri karantina döneminde büyük önem kazanmıştır.

Pandemi döneminde virüsün yayılmasını önlemek adına Dünya Sağlık Örgütü tavsiye kararları yayınlamış, tüm ülkeler bu tavsiye kararlarına ek olarak aldıkları yeni kararlar ile kendi önlemlerini almışlardır. Bu önlemlerin başında; izolasyon, karantina ve sosyal mesafe gibi insan hayatına yeni giren terimler gelmektedir (Wilder-Smith ve Freedman, 2020, s. 1). Yaşanılan Covid-19 salgını sırasında daha çok önemsenen sosyal izolasyon, içinde bulu-

nulan mekânın insanları dışarıdan ayrılması olarak kabul edilebilir. İnsanlarla araya fiziksel mesafenin koyulması, konut iç mekânlarında da farklı alanlarda yaşam sürülmesi, toplu konut yaşamlarında ortak sirkülasyon alanlarının kullanımında zamanlama ve temas konularına dikkat edilmesi gibi özen gösterilen izolasyon, Türk evlerinde özgün plan şeması gereği doğrudan sağlanabilmektedir.

Özel mekânlar: odalar

Özgün biçimlenişleriyle Türk evlerinin karakterini oluşturan odalar, konut bütünlüğü içerisinde, fakat çekirdek ailenin mahremiyetini koruyacak şekilde de konuttan bağımsız olarak düşünülebilmektedir. Oda, içerisinde yemek pişirme, yemek yeme, toplanıp sohbet etme, misafir ağırlama, yıkanma ve uyuma gibi bir ailenin tüm ihtiyaçlarını karşılayabileceği şekilde düzenlenmiştir. Bazı Türk evlerinde oda mekânlarına girişte, ahşap elemanlarla oluşturulmuş, iki kapılı ön hacim ulaşım için zorunlu sirkülasyon alanını olarak kullanılmıştır. Bu elemanlar sosyal anlamda mahremiyet olgusu ile örtüştürülmekle birlikte, fiziksel anlamda da kontrollü iletişimi sağlamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Çift Kapılı Kontrol Alanı-Isparta/Yalvaç (Kaynak: Yazarlar, 2020)

Oda mekânına geçiş

Çekirdek ailenin özel alanı olan oda mekânına girişte ayakkabıların çıkarılması da bir adettir. Bu adet kırsal çevre ve toprak yollardan gelen çamuru veya kiri dışarıda bırakmak isteme ihtiyacından ortaya çıkmıştır (Kuban,

1995, s. 134,135). Pandemi sürecinde ise benzer amaçlar doğrultusunda, üzerinde virüs taşıyıp taşımadığı tam olarak tespit edilemese de tedbir amacıyla, kıyafet ve ayakkabıların evin dışarısında belirli bir süre tutulması ve daha sonrasında ev içerisine alınması önerilmiştir (Marshall, 2020, s. 11). Ayakkabıların odanın dışında çıkarılma âdetinde temiz ve kirli mekân sınırlarının belirlenmesinde eşik elemanının önemi büyüktür. Kapı eşikleri, odayı sofadan veya dış mekândan ayırmak amacıyla kullanılan kapı boşluğunun altında boydan boya uzanan ve kapının ayırdığı iki mekânın döşemelerinden görece yüksek olan kısımdır (Hasol, 2017, s. 162)(Şekil 4). Türk evinde mekânları ayıran eşik, zaman içerisinde konut tasarımının değişmesi ile birlikte sofaların iç hole dönüşmesi sonucunda yüksekliğini giderek kaybetmiş ve sonunda kullanılmaz olmuştur (Kuban, 1995, s. 125).

Şekil 4: Türk Evinde Eşik Elemanı- Manisa/Kula ve Burdur (Kaynak: Yazarlar, 2020)

İnsandan insana solunum damlacıkları ile kolay bir şekilde bulaşabilen ve insan vücudunda zatürre ve ciddi solunum yetmezliğine neden olan Covid-19 virüsü ile ilgili bilgiler henüz bir netlik kazanmasa da, araştırmacıların koronavirüs ailesine ait virüsler üzerinde yaptığı çalışmalarda alüminyum, ahşap, kâğıt, plastik ve cam gibi farklı malzemeler üzerinde en fazla 4 ile 5 gün canlı kalabileceğini aynı zamanda, düşük sıcaklık ve yüksek nemli ortamların virüsün yaşam süresini uzattığını öne sürmüşlerdir (Ak, 2020, s. 17).

Damlacık yoluyla yayılan virüsün, etkileşimde bulunulan kişiler veya ortamlardan sonra, insanlar ya da farklı materyaller üzerine tutunarak dış ortamdan özel yaşam alanlarına taşınması söz konusu olabileceğinden, pandemi sürecinde kişisel ve mekânsal temizlik oldukça önem kazanmıştır. Dünya çapında yaşanılan koronavirüs salgınından sonra değişen yeni hayatla birlikte konutlarda; giriş, oturma odası, yemek alanı ve mutfak mekânlarının birleşik olduğu açık planlı konut tipolojisinin değişerek özellikle giriş alanının ayrılacağını ve hatta bu alanda özel sterilizasyon mekânlarının oluşturulabileceğini öngörülmektedir.

Türk evi tasarımına oldukça etkili olan kişisel temizliğin sağlanması için düzenlenen birçok farklı tasarımın yanı sıra konut içerisindeki odaların temizliği de oldukça önemsenmiştir. Odalara girişte ayakkabıların çıkarılma âdeti bu temizlik anlayışının bir getirisidir. Kapı altlarında yer alan ve odanın temiz olan iç mekânı ile oda dışarısındaki görece daha kirli olan ortak alanları ayırmak amacıyla kullanılan eşik elemanı kullanımının ise yaşanılan bu olağanüstü dönemde önemi fark edilmiştir.

Geleneksel Türk Evinde Açık ve Yarı Açık Mekân Kurgusu ve Bu Mekânlar İçerisindeki Yardımcı Mekân ve Öğeler

Geleneksel Türk Evlerinde, özel ve kamusal alanlar arasındaki sınır oldukça nettir. Kamusal alanlardan özel alanlara geçişlerde mekân hiyerarşisi bulunur. Açık alandan yarı açık alana ve daha sonra kapalı alana geçiş sağlanır. Kamusal alanlardan avlulara (açık alanlara) geçiş genellikle direk sağlanmakta ve avlu etrafında sıralanan mekânlarda yönlenme, dış yaşamdan, sokaktan tamamen ayrılarak, içe dönük olacak şekilde düzenlenmektedir (Zorlu ve Keskin, 2017, s. 76) (Şekil 5).

Şekil 5: (a) Avlulu Türk Evi Plan Şeması Örnekleri (Zorlu ve Keskin, 2017, s. 79) ve (b) Avlu Örneği-Manisa/Kula (Kaynak: Yazarlar, 2020)

Pandemi sürecinde insanların evlerinde geçirdikleri uzun zamanlardan sonra dört duvar arasında kısılmış olma hissiyatı birçok insanı psikolojik olarak derinden etkilemektedir. Balkonların ve diğer açık alanların mutluluk ve psikolojik açıdan çok sayıda faydasının olduğu bilinmektedir. Pandemiden önce kentsel ve kamusal ortamlarda ortak yaşamanın insanların hayata pozitif bakma açısından önemi vurgulanırken, pandemi döneminde evlere kapanmakla birlikte bu eksiklik hissedilmiş ve önemi anlaşılmıştır. Bu dönemde, balkonsuz ve terassız olan evlerde yaşayan insanlar daha çok izole bir şekilde doğayla vakit geçirebilecekleri müstakil (özellikle küçük bahçesi, avlusu ya da terası olan) evler istemeye başlamıştır.

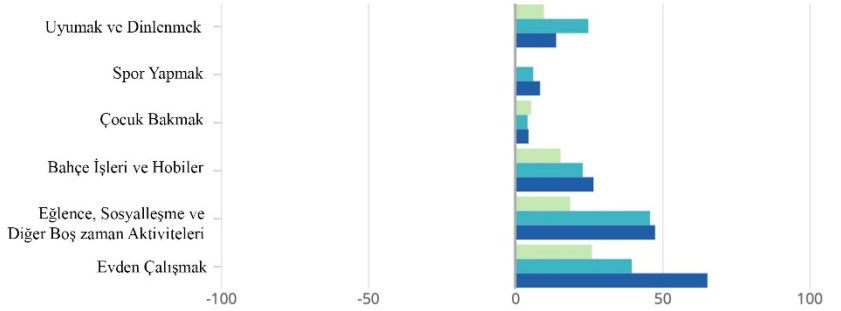
Geçmişte yaşanılan pandemiler şehirlerin, evlerin ve tüm yaşam tarzlarının tasarımını değiştirmiştir. Aynı şekilde Covid-19 pandemisinin de şehirlerin tasarımını ve insanların yaşam şeklini değiştirmesi öngörülmektedir (Lubell, 2020). Bu noktada insanlar pandemi sırasında ihtiyaç duydukları gereksinimleri, hayatlarının geri kalanında evlerinde bulmak isteyeceklerdir. Pandemi ile birlikte değişen yaşam tarzının insanları Türk evlerindekine farkındalığı arttırarak, benzer mekânsal çözümlere yönlendireceği düşünülmektedir.

Türk evlerinde avlular, kırsal yaşamın koşullarına bağlı olarak aile ekonomisine ve gıda kaynaklarına katkıda bulunmaktadır. Avlular genellikle insanların en temel ihtiyacı olan gıdaların üretim alanı olarak kullanılmaktadır ve bu yapısıyla Türk evlerinin kalbi sayılabilir. Meyve-sebze yetiştirmek, sulama ve içme suyu için kullanılan su kuyuları, ahır ve samanlık gibi mekânların tümü avlularda bulunmaktadır. Türk evlerinde gündelik hayatı idame ettirebilmek için yer alan bu mekânlara, Covid-19 pandemi süresinde de insanların ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır ve insanlar bu birimleri kendi evlerinde yaratma isteklerini ortaya koymuşlardır.

Bitki yetiştirmek için bahçe düzenlemesi

Türk evlerinde akılcı bir şekilde tasarlanan tüm mekânlar ve detaylar gibi açık mekân olan bahçeler de özenle düzenlenmiştir. Bahçe olarak düzenlenen alanların büyük bir bölümü sebze ve meyve yetiştirmek için ayrılmışken, bir bölümü de çiçek yetiştirip bahçenin hoş görünmesi amacıyla ayrılmıştır (Bektaş, 2013, s. 113). Avlu ya da bahçelerde insanlar kendi yiyeceklerini yetiştirip bu gıdalarla aile bütçelerine katkı sağlayarak kendi ihtiyaçlarını karşılayıp, üretim fazlası gıdaları satarak da ekonomik sürdürülebilirliklerini sağlamışlardır.

Karantina döneminde yapılan araştırmalara göre, kendilerini evlerinde izole eden ve karantinaya alan insanların en büyük dördüncü uğraşı evlerinde meyve, sebze yetiştirmek olarak kayıtlara geçmiştir (Payne ve Vassilev, 2020) (Şekil 6). İnsanlar bu hobilere ilk başlarda psikolojik durumlarını desteklemek için başlasalar da özünde marketlerde ürün tükenme sorunları ve ürünlere erişim zorluğu gibi sebeplerden dolayı, uğraş listesinin başlarında olan meyve sebze yetiştirmenin mental ve fiziksel olarak kişileri desteklediği açıktır (Marshall, 2020, s. 13). Evde meyve-sebze yetiştirmek, doğal kaynakları kullanarak üretim yapmak, evin sürdürülebilirliğine ve çevreyi korumaya da ayrıca katkı sağlamaktadır (Ad. Sofo ve An. Sofo, 2020, s. 1).

Şekil 6: İnsanların 2020 Yılında Mart-Nisan Aylarında Zaman Ayırdıkları Aktiviteler (Payne ve Vassilev, 2020)

Su ihtiyacı için yer alan su kuyusu

Geleneksel konutlarda özenle tasarlanan bahçede her şeyden önce bir çeşmesi, bir su kuyusu ya da havuzu bulunmaktadır. Burada akan su, bahçeyi sulamak için de kullanılır (Bektaş, 2013, s. 113). Havuzun akan suyunun yanı sıra bahçe-avlu sulamasında ve içme suyu ihtiyacında kullanılmak için her evin avlu, bahçe veya hayat mekânlarında su kuyuları bulunmaktadır.

Covid-19 virüsünün su yoluyla bulaştığı henüz tespit edilmemiş olsa da uzmanlar, kullanılacak olan sularda filtrasyon ve dezenfektasyon sistemleri kullanılması gerektiğini önermişlerdir (Centers for Disease Control and Prevention, 2020). Böylece sağlık açısından, yetiştirilen sebze ve meyvelerde kullanılan suyun sağlıklı ve temiz olması da tüketilen besinin kaynağı kadar önemlidir. Bu nedenle insanlar yetiştirdikleri besinlerde çeşmelerden akan suyu kullanmak yerine, daha güvenilir olan hazır şişelenmiş suları ya da su filtrelerini kullanmaya başlamışlardır.

Açık mekânda (avluda/bahçede) düzenlenmiş çeşme

Bireysel ve mekânsal sterilizasyonun önem kazandığı pandemi sürecinden öncesinde de, Türk evlerinde konutun kapalı mekânlarına girilmeden önce, kişisel ön temizliğin sağlanabilmesi amacıyla bahçe, avlu veya taşlıkta çeşme düzenlemeleri yapılmaktadır (Bektaş, 2013, s. 113) (Şekil 7).

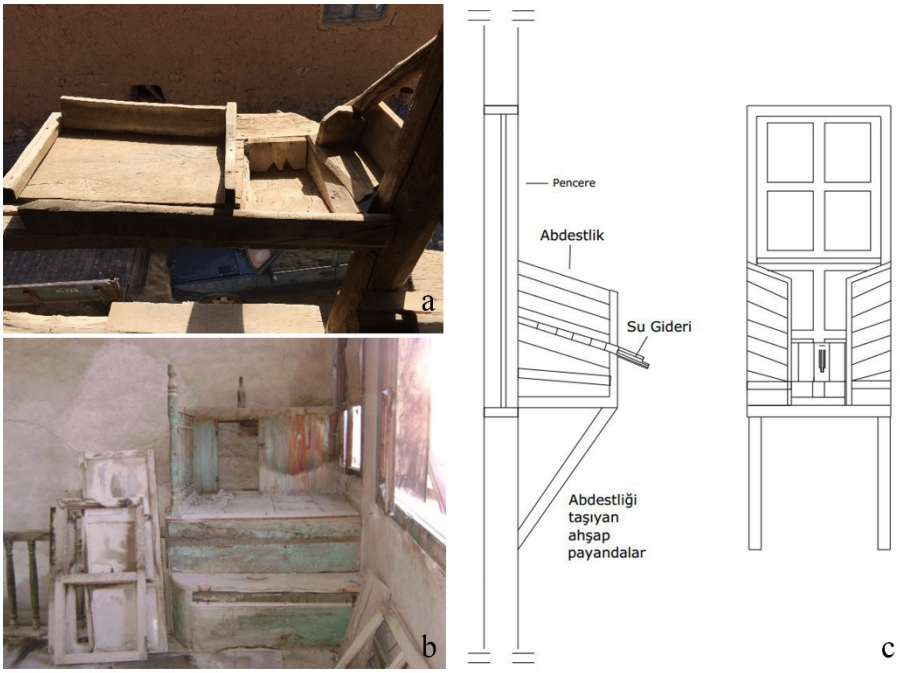

Şekil 7: Avlu, Bahçe veya Taşlık İçerisinde Düzenlenmiş Çeşme Örnekleri-Burdur (Kaynak: Bektaş, 2013; Yazarlar, 2020)

Günümüzde yaşanılan pandemi sürecinde konut içerisinde düzenlenmiş temiz ve kirli mekân ayrımına olan ihtiyaç oldukça dikkat çekmektedir. Oysaki Türk evlerinde öncelikle kişisel temizliğin konutun bahçesinde/avlusunda düzenlenen çeşmeler ile başlamıştır.

Yarıaçık mekânda düzenlenen abdestlik elemanı

Türk toplumunun kabul ettiği İslam dininin gereklerinden birisi olan abdest alma eylemi için, Türk evinin ortak mekânlarından biri olan sofada düzenlenen ve mekânın bir uzantısı olarak şekillenen abdestlik elemanlarına yer verilmesi temizliğin tarih boyunca süregelen bir ihtiyaç olduğunu da gösterir niteliktedir (Şekil 8).

Şekil 8: Türk Evinde Abdestlik Mekânı- Isparta ve Çizimi ((a) (Kaynak: Yazarlar, 2020) ve (b,c) (Şimşek Tolacı, 2009, s. 119,121)

Pandemi döneminde hijyenin ön plana çıkmasıyla birlikte daha konuta girilmeden önce avlu/bahçe veya taşlık mekânları veya konutun ortak alanlarında da düzenlenebilen abdestlik elemanları Türk-İslam değerlerinde bulunan temizlik geleneğini topluma, dolayısıyla konuta yansıttığı örneklerdir.

Hayvan bakım alanları olan ahırlar

Türk evlerinin avlu veya bahçelerinde samanlık ve ahır gibi hayvanların beslenip yetiştirilebildiği mekânlar da bulunmaktadır (Bozkurt ve Altınçekiç, 2013, s. 79). Ahırlar hayvancılık ile geçimin sağlanması için kullanılmaktadır. Genellikle bu konutların giriş katlarında samanlıkla yan yana bir şekilde konumlandırılmıştır. "Geleneksel Türk Evinde Kamusal ve Özel Alan Ayrımı" başlığı altında belirtildiği gibi zemin katlarda çoğunlukla pencere bulunmamakta ancak işlevine göre havalandırma amaçlı ahıra denk gelen yerlerde pencere açıklıklarının bulunduğu örneklerine de rastlanmıştır. Bu uygulamalar hayvancılığın ve bu faaliyete bağlı üretilen mekânların önemini göstermektedir (Kocabıçak ve Pilehvarian, 2017, s. 405)(Şekil 9).

Şekil 9: Türk Evlerinde Ahır Olarak Kullanılan Zemin Kat Mekânı Örneği-Isparta (Kaynak: Yazarlar, 2020)

Hayvancılık, ekonomik olarak aileye katkı sağlamak için olsa da kullanıcıya ilişkin sosyal ve psikolojik etkilerde mevcuttur. Hayvanlarla aynı çatı altında yaşam süren insanlar, onlarla birebir bağ kurmakta ve günlerini onlarla ilgilenerek geçirmektedirler. Bu durum aslında hayvanların, temel besin ve ekonomik kaynak olmaktan çok insanlar için gündelik hayatta bir uğraş haline geldiğini göstermektedir.

Covid-19 pandemisi sırasında insanlar aynı şekilde evcil hayvanlarıyla daha çok vakit geçirmeye başlamışlardır. Evcil hayvanı olmayanlar kişilerde psikolojik olarak yalnızlık duygusunu aşmak için yeni hayvan sahiplenme eğilimleri artmıştır.

Geleneksel Türk Evinde Depo ve Ambar Mekânları

Geleneksel Türk evlerinde yiyecek, içecek ve erzakların depolanması için ayrı mekânlar bulunmaktadır. Bu alanlar özel olarak diğer mekânlardan ayrılmış, içlerinde fonksiyonlarına uygun tefrişler bulunan mekânlardır. Bu depo ve ambar mekânlarının fonksiyonel kullanımı; serpenler (mekân ve eleman ölçeğinde bulunabilir), sergen/terekler, sütlükler tel dolaplar gibi birçok tefriş ve yapı elemanı ile sağlanmıştır. Sütlükler genellikle Türk evlerinde yer alan abdestlik ve tuvalet mekânları ile ortak özelliklere sahiptir. Konut plan kurguları incelendiğinde bu mekânların sofaların evin arka cephesine bakan uç

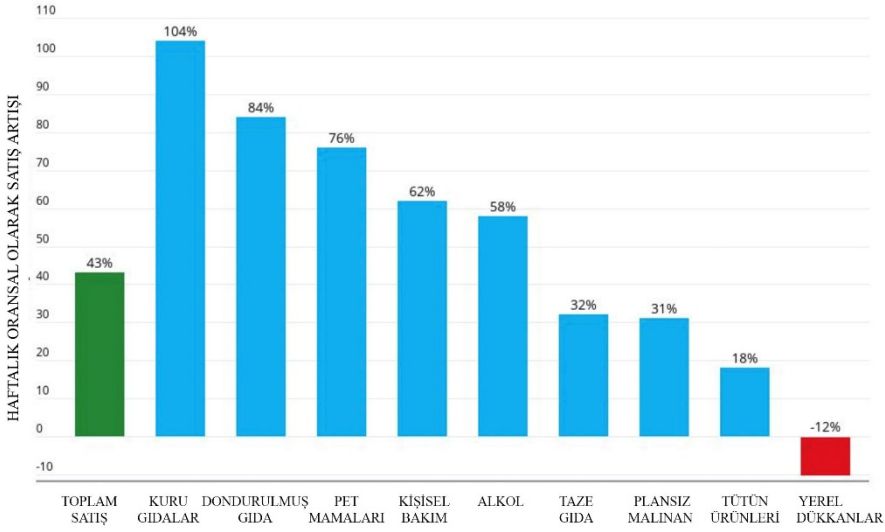
kısmında ya da zemin kat yardımcı mekânlarında yer aldıkları görülmektedir (Yazar, Aktaş Yasa ve Doğan, 2011, s. 699)(Şekil 10).

Şekil 10: Sütlük Örneği, Üst Katta Bulunan Yiyecekleri Serin Bir Şekilde Saklanmak İçin Yapılan Ahşap Çıkma (Ünal ve Erkan Biçer, 2004, s. 192)

Sütlüklerin yanı sıra sergen adı verilen raflar da aynı şekilde yiyeceklerin saklanması için tasarlanmış elemanlardır. Pencere açıklıkları üzerinde oda iç duvarları boyunca dolaşan tekli bir raftır. Bu rafın amacı tabak bardak gibi mutfak gereçlerini saklamak, meyve ya da kuruyemiş tarzında serin yerde saklanabilen gıda ürünlerinin de depolanmasıdır (Bektaş, 2013, s. 140).

Geçmişteki örneklere bakıldığında insanların yiyecek bulmakta zorluklar yaşadıkları ve yiyeceklerin tükenmesi problemleri ile karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Tarihte yaşanan pandemilerde olduğu gibi günümüzde de Covid-19 virüsü yayılmaya başladığı andan itibaren hem ülkemizde hem de Dünya'da yiyecekler depolama kaygısı yaratmıştır. Pandemi döneminde insanların alışveriş alışkanlıklarının oransal olarak değişim gösterdiği açıktır (Şekil 11). Salgın başladıktan yaklaşık üç ay sonra yapılan bir araştırmayla bu durum analiz edilmiş olup, geçmiş zamanlara kıyasla oranlar verilmiştir. Verilere göre, dondurulmuş ve kuru gıda alımlarında geçen yıllara göre %100 oranı civarında bir artış gözlemlenmektedir (AmyDunning, 2020).

Şekil 11: Pandemi Sürecinde Değişen Alışveriş Alışkanlıkları (Araştırma Salgının Başlamasından Yaklaşık 3 Ay Sonra Yapılmıştır.) (AmyDunning, 2020)

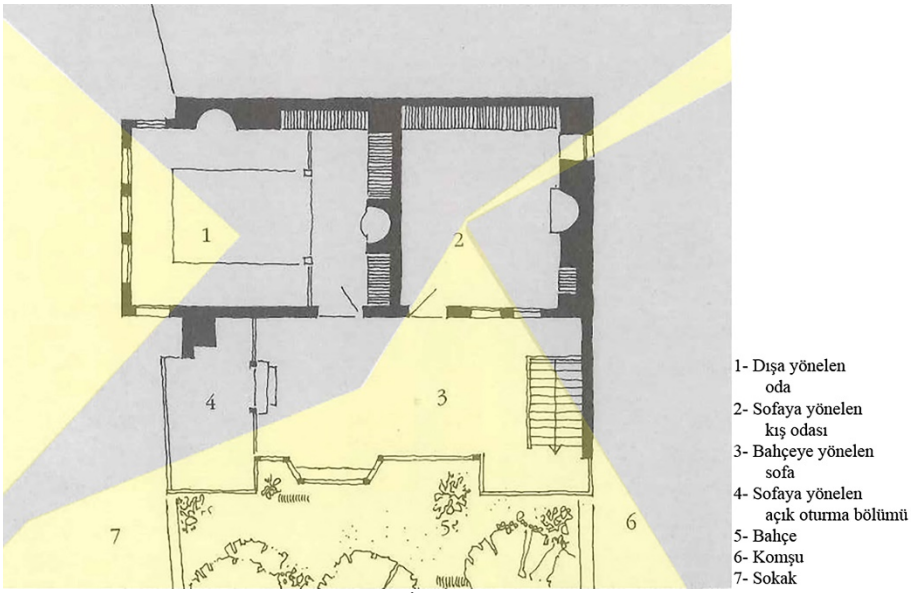
Covid-19 küresel krizinde marketlerin yağmalanması ve yoğun alış-veriş sonrasında insanların evlerinde mevcut olan depo mekânlarını doldurması, bu işlev için konutlarda yeni alanlar oluşturulması dolayısı ile yeni konut yerleşim düzenlerinde de değişimler başlamıştır. Aktif olarak kullanılmayan ıslak hacimlerin kiler olarak yeniden işlevlendirilmesi, kullanım oranı düşük olan mekânların belirlenen bazı alanlarına bu işlevin yüklenmesi en çok görülen değişimlerdendir.

Pandemi ile beraber daha da önem kazanan, günümüz konutlarında soğuk ve serin alanların yeniden düzenlenmesi, depolama ihtiyacının giderilmeye çalışılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu gibi mekânların ve elemanların gerekliliği Türk evlerinde serpen, sergen/terekler, sütlükler ve tel dolaplarla sağlanmıştır. Bu durum Türk evlerinin günümüzdeki pandemi sürecinde de sürdürülebilirliğinin önemli bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

Geleneksel Türk Evinde Havalandırma-Doğal Işık

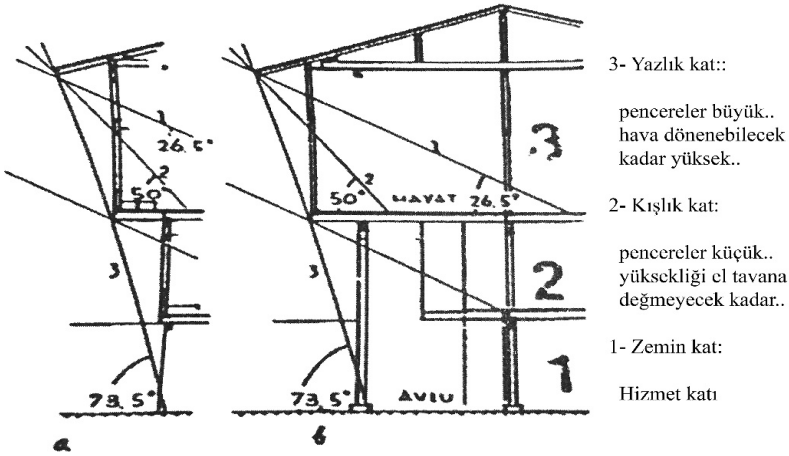
Tarih boyunca karşılaştığımız Türk evlerinin inşası sırasında göz önünde bulundurulan en temel ilkeler, mekânın iyi havalandırılabilir olması ve yeterli ışık alması gibi mekân kalitesini artıran özelliklerdir. Çevre ve iklim koşulları evlerinin tasarımında konumlanma, yönlenme ve uygun yapım malzemesi ve tekniğinin seçimi konusunda büyük etkiye sahiptir. Bu şekilde tasarlanan

Türk evleri, genellikle birbirinin güneşini kesmeyecek düzende, güneşin doğuşuna yönlenecek şekilde tasarlanır. Bu yönlenme plan ölçeğinde mekânların açık, yarı açık ve kapalı mekânlar olarak düzenlenmesini ve bunun sonucunda da mekânlar içerisindeki aydınlık, yarı aydınlık ve gölge dengesini kurarak dıştan içe doğru doğal olarak sıralanmasını sağlar (Bektaş, 2013, s. 39)(Şekil 12).

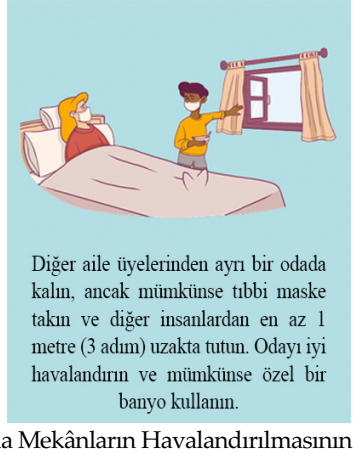
Şekil 12: Türk Evinde Odaların İşlevlerine Uygun Olarak Işıklandırılması (Küçükerman ve Güner, 1995, s. 170)

Doğal havalandırma ve doğal ışıktan en etkili şekilde yararlanabilme düşüncesiyle, sosyo-ekonomik koşulları iyi olan aileler, yaz ve kış mevsiminde kullanmak amacıyla iki farklı konuta sahip olabilirken, daha düşük olan aileler aynı Türk evi içerisinde farklı mevsimlerde kullanılmak amacıyla ayrı odalar veya katlar tasarlamışlardır. Özellikle bu ayrım kış ve yaz odaları/katları olarak yapılmaktadır. Kış odaları/katları; soğuk hava koşullarından en az etkilenecek yönde, soğuk havanın en az koşulda içeriye alınması amacıyla pencereleri küçük boyutta düzenlenen ve küçük hacimli mekânların kolay ısıtılabilmesi nedeniyle alçak tavanlı olarak tasarlanan mekânlardır. Yaz odaları/katları ise serin, rüzgârlara açık, kolayca havalandırılabilmek için büyük pencere düzenleri bulunan ve havanın oda içerisinde sirkülasyonun sağlanabilmesi amacıyla tavan yüksekliği fazla olan mekânlar olarak düzenlenmişlerdir (Küçükerman ve Güner, 1995, s. 33,34)(Şekil 13).

Şekil 13: Türk Evinde En Uygun Havanlandırma ve Işıklandırma Kullanılabilmesi Amacıyla Tasarlanan Yazlık ve Kışlık Kat Kesiti (Bektaş, 2013, s. 48)

Covid-19 pandemisiyle beraber, Türk Evlerinin tasarım temellerini oluşturan doğal ışık ve havalandırma unsurları yeniden ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın hazırladığı Covid-19 rehberinde, hasta veya hastalık şüphesi bulunan kişilerin mümkünse tek kişilik ayrı odalarda kalması ve bu odaların sık sık havalandırılması gerekliliği belirtilmiştir. Eğer tek kişilik oda imkânı yoksa iyi havalandırılan bir odada fakat diğer kişilerden en az 1 metre mesafede olacak şekilde kalması önerilmiştir. Sadece karantinada bulunulan odanın değil evde yaşayan diğer bireyler ile birlikte ortak kullanılan tuvalet ve banyo mekânlarının da iyi havalandırılması gerektiği vurgulanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b, s. 35)(Şekil 14).

Şekil 14: Pandemi Sırasında Mekânların Havalandırılmasının Önemini Açıklayan Broşür (World Health Organization, 2020d)

Pandemi süresince içerisinde bulunulan konutun ve dolayısıyla konut mekânlarının iyi havalandırılması kadar, yeterli ışık alması da hastalığın tedavisinde ve kişilerin psikolojik durumları üzerinde etkili önemli faktörlerdir. Mekânların yeterli yoğunluk, süre ve zamanlamada ışık almasının hasta psikolojisi üzerine önemini belirlemeye çalışılan bir araştırmada, depresyon tedavisi gören yatılı hastaların bulunduğu bir hastanede daha aydınlık odalarda kalan hastaların, görece daha karanlık olan odalarda kalan hastalara oranla iyileşip taburcu olma süresinin 3 gün daha kısa olduğu saptanmıştır (Fournier ve Wirz-Justice, 2010, s. 46).

Pandemi ile birlikte daha çok farkına varılan ve ihtiyaç duyulan bu kaliteli mekân değerlerinin aslında, geçmişten günümüze kadar gelmiş Türk evi örneklerinden gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, özellikle konut mekânlarının havalandırması ve ışığına önem verilerek, tasarımın temelini oluşturduğu görülmektedir.

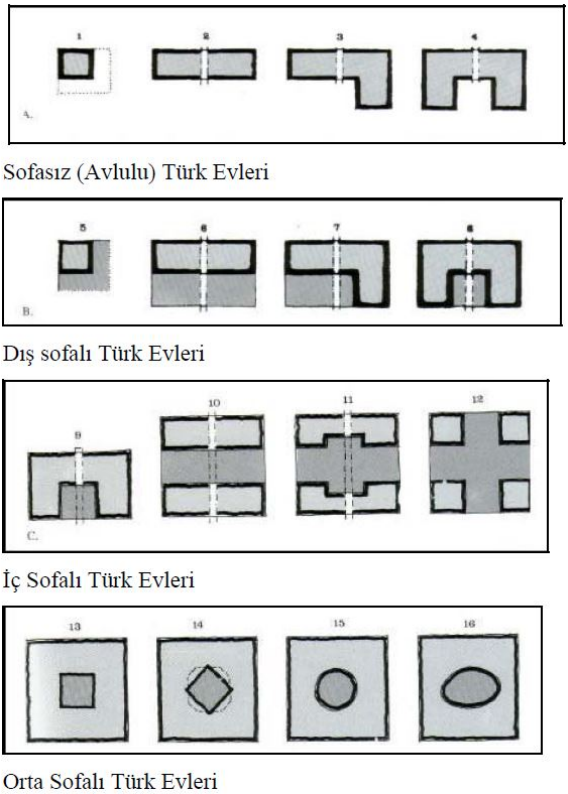
Geleneksel Türk Evi'nde Esneklik

Esneklik kavramı etimolojik olarak ele alındığında; bir dış gücün etkisi altında uzama, kısalma, eğrilme vb. biçim değişikliklerine uğradıktan sonra, etkinin kalkmasıyla eski biçimini alabilme özelliğinde olan, elastik, elastiki, değişik yorumlara elverişli olarak açıklanmaktadır (Etimolojik Sözlük, 2021). Mimarlığın uzun süredir gündeminde olan esneklik kavramı üzerine literatürde birçok söylem yer almaktadır. Esnekliği tanımlayan bu söylemlerde en çok kullanılan ve en kapsayıcı kavramın değişim olduğu, bu değişimin mekân, kullanıcı, fonksiyon, teknoloji ve zamana bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir (İslamoğlu ve Usta, 2018). Esnekliğin kavramının tanımına yönelik birçok farklı görüş olduğu gibi esnekliğin nasıl sağlanacağına dair de kesin bir yargı bulunmamaktadır.

İslamoğlu ve Usta (2018), çalışmalarında esneklik sağlamaya yönelik yaklaşımları; tasarım aşamasında (modülerlik, eklenebilme/çıkarılabilme, nötr alanlar ve farklı plan tiplerinin) ve kullanım sürecinde (hareketlilik ve çok amaçlı kullanım) olarak belirlenmiştir.

Tasarım aşamasında esnekliği sağlama yaklaşımı olan modülerlik, tasarımın gridal düzende yapılmasını mümkün kılan ekleme, çıkarmaların yapılabildiği bir yaklaşımdır. Nötr alan yaklaşımı ise oluşturulan ama işlevlendirilmemiş veya işlevi tam olarak belirlenmemiş bir birimin daha sonra farklı amaçlarda kullanılmak üzere düzenlenmesi görüşündedir. Farklı plan tipleri yaklaşımı, bir yapı içerisinde farklı büyüklük ve biçimlerde oluşturulacak

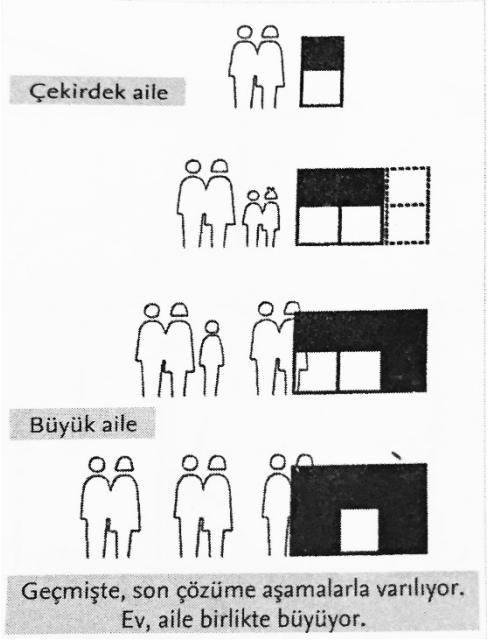
mekânların, daha sonra yapılacak etkinlik için uygun mekân seçiminde çeşitlilik sağlamaktadır (Şekil 15). Eklenebilme ve çıkabilme görüşü ise, zaman içerisinde değişen ihtiyaç ve gereksinimleri karşılayabilmek için yapının yatayda ve düşeyde eklenebilir/çıkarılabilir olma özelliğidir. Kullanım sürecinde esneklik sağlama yaklaşımlarından olan hareketlilik, hareketlilik özelliğiyle mekân ve donatıların değişebilirliğinin sağlanmasına yönelik görüştür. Çok amaçlı kullanım görüşü ise, bir mekânın birden fazla işlev için kullanılabilir olmasıdır (İslamoğlu ve Usta, 2018).

Şekil 15: İhtiyaca uygun olarak sofa etrafında gelişen Türk Evi Plan Tipolojileri (Eldem,1984; Aktaran Şimşek Tolacı, 2009, s. 90)

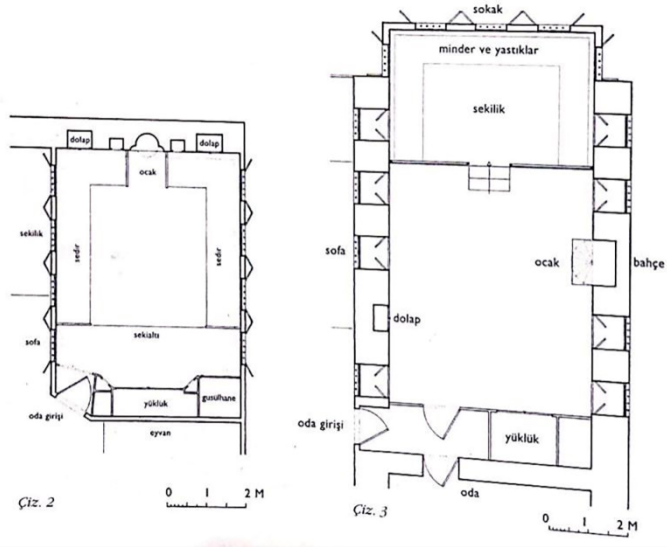
Konut kültürümüzü oluşturan Türk evleri her duruma göre değişebilecek/evrilebilecek bir düzene sahiptir. Esnekliğin, en önemli ilkelerinden biri olan Türk evleri, genişleyen veya azalan aile yapısına uygun olarak birim birim büyüyebilmekte veya bölünerek çoğalabilmektedir (Bektaş, 2013, s. 45,47) (Şekil 16). Modern dünya insanının barınma ihtiyacını karşıladığı tekdüzeleşmiş konutlar içerisindeki geçirilen Covid-19 salgını sırasında birçok

birey yalnız başına veya çekirdek aileleri ile birlikte karantina sürecine girmiştir. Bu süreçte karantinada yaşanılan konut içerisindeki kişi sayısının azlığı, aynı zamanda dış ortam ile temas eden kişi sayısının az olmasına, dolayısıyla virüsün bireylere veya aile üyelerine bulaşma riskinin düşük olmasını sağlamaktadır. Fakat sosyal izolasyon ile birlikte, önerilen evde kalma uygulamaları sırasında konut içerisinde yalnız veya az sayıda kişi ile birlikte karantinada kalan kişilerde, karantina boyunca geçirilen süre içerisinde hissedilen endişe, stres, belirsizlik ve özellikle yalnızlık duyguları sonucunda anksiyete, depresyon, kendine zarar verme eğilimi ve intihar girişimlerinin artacağı ve pandemi süreci sonrasında da bu etkilerin devam edeceği yapılan çalışmalar sonucunda ön görülmektedir (Holmes vd., 2020, s. 548). Yaşanılan koronavirüs salgını sırasında oldukça sınırlandırılmış bir konutta ve sadece çekirdek aile üyeleri ile birlikte koronavirüs salgını sürecini geçirmenin avantajları olduğu kadar dezavantajlarının da olduğunun görülmesinin üzerine Türk evi bütünlüğünün genellikle büyük bir aile birlikte, zamanın ve dönemin koşullarına uygun, konut genelinde ve odalar özelinde esnek bir tasarımının olması dikkat çekmiştir.

Şekil 16: Değişen Koşullara Uygun Olarak Tekrar Düzenlenebilen Esnek Türk Evlerinin Şematize Edilmesi (Bektaş, 2013, s. 47)

Genellikle iki veya üç çekirdek ailenin birlikte büyük aile olarak yaşadığı düzende, her bir bireyin veya çekirdek ailenin mahremiyeti göz önünde tutularak, özel ve ortak kullanım alanları titizlikle belirlenmiştir. Sofa, mutfak, çamaşır yıkama mekânları gibi alanlar konut içerisindeki ortak kullanım alanlarıyken, odalar her bir birey veya çekirdek aile için düzenlenmiş özel mekânlardır (Bektaş, 2013, s. 45,47). Türk evlerinde oturma, yatma, yemek pişirme ve yemek yeme gibi birçok fonksiyon sadece tek bir odada gerçekleştirilebilmektedir. Oda içerisinde, giriş ve hizmet alanı olan sekialtı ve oturma bölümü olan sekiüstü alanı olarak farklılaşmasının temelinde oturma bölümünün girişten genellikle bir basamak kadar yüksek döşeme düzeninin olması vardır (Kuban, 1995, s. 107-118)(Şekil 17).

Şekil 17: : Türk Evi Oda Mekânının Organizasyonu (Günay, 1999, s. 46)

Oda içerisindeki giriş ve hizmet alanı olan sekialtı bölümünde yüklük adı verilen gömme dolaplar, bu dolap içerisinde gusülhane (yunmalık) gibi kapalı dolap tasarımları, gömme dolap yanlarında lambalık ve fincanlık ile dolap üstlerinde depolama alanı olarak kullanılabilen musandıra gibi açık dolap düzenleri mevcuttur (Bektaş, 2013, s. 138) (Şekil 18).

Şekil 18: Türk Evinde Oda Mekânındaki Yüklük Örneği-Burdur (Kaynak: Yazarlar, 2020)

Türk evlerinde mekânların boyutlarını genellikle yakın çevreden elde edilen, en uzun ve dayanıklı malzeme belirlemektedir. Temin edilen ahşabın uzunluk ölçüsü mekânın açıklık ölçüsünü belirler. Mekânlar genellikle kareye yakın veya 1:2 oranında dikdörtgen formda düzenlenmektedir. Bu özellik ve mekân gabarilerinin fazla olması, ışık unsuru, havalandırma, yapıların özgün renk, doku ve bezemeleri ve ortamın ambiyansı ile birleşerek kullanıcılara, kaliteli, nitelikli sanat-zanaat üretim mekânları sunacaktır. Mekânlar yatayda ve düşeyde yeni düzenlemelerin yapılması ile için imkân sunabilir. Yeni ihtiyaçlara karşılık verebilecek mekânların varlığı yaşanılan pandemi sürecinde oldukça dikkat çeken bir konu olmuştur.

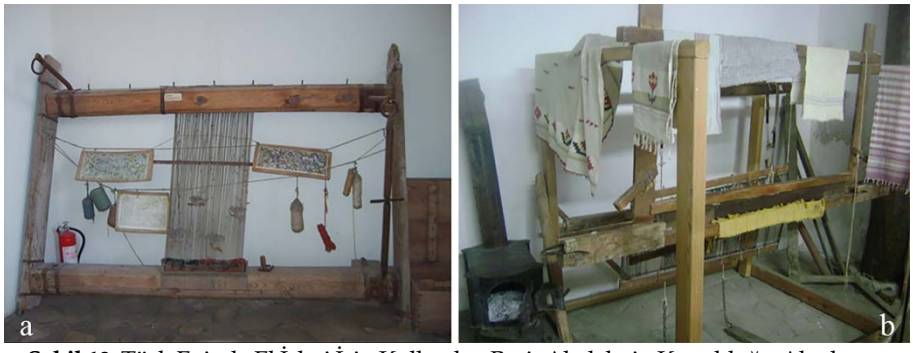
Ülke sınırları içerisinde ilk vakanın görülmesinden hemen bir gün sonra T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK tarafından eğitime zorunlu olarak ara verilip, sürecin uzaması öngörüsü ile uzaktan/online eğitim yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca salgının kontrol altına almak amacıyla 22.03.2020 tarihinde kamu ve özel sektörde esnek, dönüşümlü mesai ve evden çalışma alternatifi gibi çeşitli düzenlemeler getirilmiştir (TÜBA Raporları, 2020, s. 19-31). Tüm bu alınan tedbir ve yapılan kısıtlamalar, bireylerin olabildiğince konutlarında kalması ve bu süreçte iş veya eğitim faaliyetlerine kesintisiz devam edebilmesini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir.

Normal hayat düzeni içerisinde, dışarıda yapılan tüm aktivitelerin artık konutlarda yapılıyor olması, mekânların/alanların tasarlanan fonksiyonları dışında kullanılmasına neden olmuştur. Mekânlara yeni işlevlerin yüklen-

mesi bu alanların tekrar tasarlanmasını gerektirmiş fakat esnek olmayan günümüz konutlarında yapılabilecek düzenlemeler, iç mekân tasarımlarındaki değişiklikler ile sınırlı kalmıştır

Pandemi ile birlikte değişen çalışma ve eğitim sistemlerindeki devamlılığın sağlanabilmesi için online/uzaktan iş ve eğitim şekilde düzenlemeler yapılmış, bu durum konut içerisinde yeni mekânların veya alanların düzenlenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Oysaki Türk evlerindeki tek bir oda dahi kişilerin tüm gereksinimlerini karşılayabilecek şekilde düzenlenmiştir.

Ayrıca Türk Evi'nde odada veya sofada yapılan basit el işlerinin yanı sıra (Şekil 19), bu mekânlarda yapılamayacak kadar büyük işler/zanaatlar için konut veya avlu/bahçe sınırları içerisinde özel olarak tasarlanmış olan işlik mekânları veya küçük atölyelerde bulunabilmektedir (Şekil 20). Mevsime ve yapılan uğraşın gerekliliklerine uygun olacak şekilde açık, yarı-açık veya kapalı olarak tasarlanmış olan bu mekânlar Türk evinin mekânsal organizasyonunda önemli bir yere sahip olup, mekânın konumu, kesiti ve boyutlandırılmasını etkilemiştir.

Şekil 19: Türk Evinde El İşleri İçin Kullanılan Basit Aletlelerin Konulduğu Alanlar ve Kullanılan Aletlerden Örnekler-Burdur (Şimşek Tolacı, 2009, s. 69,72)

İşlik veya küçük ölçekteki atölyeler, içerisinde yapılan ve somut olmayan kültürel miras değeri olarak da görülen el zanaatları/sanatları ve geleneksel üretim faaliyetleri ile birlikte bir bütün olarak bağlamsal değerlerinin korunabilmesi amacıyla, üretim aşamaları, ürün ve mekân bütünselliği içerisinde değerlendirilerek korunması gerekli görülen değerleri oluşturmaktadır.

Şekil 20: Türk Evlerinde Düzenlenen Küçük Atölyeler (a) ve Üretim Elemanları (b)-Isparta (Isparta Somut Olmayan Kültürel Mirası, 2019)

Ayrıca bahçeli veya avlulu bir düzende tasarlanan Türk evlerinde, evin hizmetini sağlayan kişilerin konaklama ihtiyaçlarını karşılamak ya da yemek, yiyecek içecek üretimi, depo vb. amacıyla yapılan, konuta bitişik veya bahçede konumlanan müştemilat yapıları pandemiyle birlikte gerekli olan ihtiyaçlarda kullanılmak üzere aile üyelerinin her biri için, konaklama, hobi mekânı, işlik vb. özel olarak düzenlenebilecektir. Aynı yapılar bireysel veya toplu olarak misafirlerin konaklamasına da tahsis edilebilecektir. Türk evi tipolojisinde olan müştemilat yapılarının varlığı veya yeniden kullanımı pandemi sürecinde gerekli olan alan ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılabilmesi için Türk evinin esneklik özelliğinin bir temsili olarak düşünülebilir.

Toplumun çoğunluğunun esnek olmayan modern konut planları içerisinde geçirdiği salgın süresince, konutun yeni ortaya çıkan gereksinimleri karşılayamadığı ortaya koyulmuş ve bu durum konut içerisinde aynı alanlara/mekânlara birden fazla fonksiyon yüklenmesi ile giderilmeye çalışılmıştır. Türk evlerinin fonksiyonlara göre özelleşmiş (üretim tezgâhı, işlik, atölye vb.) elemanlarının/mekânlarının değişen koşullara uygun olacak şekilde tekrar tekrar düzenlenebilen tasarımlarının olması ve Türk evinin açık ve yarı açık mekânlarının değişen bu ihtiyaçlarda kullanılmak üzere özelleşebilecek olması bu konutların en belirgin tasarım unsurlarını oluşturmaktadır.

Araştırma Bulguları

Yukarıda farklı başlıklar altında geleneksel Türk Evi özellikleri ve pandemi sürecinde ortaya çıkan yeni mekân gereksinimlerinin örtüştürülmesi sonucunda, makalenin ana hedefi olan çıkarımın yapılabilmesinde etkin olan eş-

leştirme tablosu meydana gelmiştir. (Tablo 1). Geleneksel Türk Evi'ni ve karakteristik özelliklerini detaylı bir şekilde ele almış olan Sedad Hakkı Eldem, Cengiz Bektaş ve Doğan Kuban'ın çalışmaları doğrultusunda ele alınan tablo bileşenleri ile pandemi süreci ve sonrasında ihtiyaç duyulan mekân ve mekânsal özellikler örtüştürülmüştür.

Tablo 1. Pandemi Sürecinin Geçirildiği Mekânların Gereklilik Ve İhtiyaçları Doğrultusunda Geleneksel Türk Evi Mekânları İle Eşleştirilmesi

Geleneksel Türk Evi'nde Mekân	Pandemi Sürecinin Geçirildiği Mekân
Kamusal ve özel alan ayrımı	Sosyal izolasyon ihtiyacı
Açık ve Yarı açık mekân kurgusu ve bu mekânlar içerisindeki yardımcı mekân ve öğeler (su kuyusu, ahır, çeşme, abdestlik)	Açık ve Yarı açık mekân ihtiyacı
Depo ve Ambar Mekânları	Depolama İhtiyacı
Doğal Havalandırma ve Işık İhtiyacı	Havalandırma ve Doğal Işık İhtiyacı
Esneklik	Değişen Yaşam Şartlarına Uygun Yeni Mekân Üretilmesi veya İşlevlendirilmesi

Sonuç

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de koronavirüsün görüldüğü ilk tarih itibariyle salgının toplumda yayılmasını aşamalı olarak azaltmak ve engellemek amacıyla birçok kısıtlama başlatılmıştır. Bu kısıtlamalar nedeniyle konutta geçirilen süre, yaşam rutinleri, alışkanlıklar değişmiştir. Değişen tüm koşullar konutta, sosyal izolasyon gerekliliği, açık ve yarı açık mekân ihtiyacı, bitki yetiştirme ve hayvan bakım alanlarının gereksinimi, depolama ihtiyacı, mekânı yeterli havalandırma ve ışık ihtiyacı, dış-iç ilişkisini ayıran mekân veya eleman ihtiyacı, değişen fonksiyonlara uygun esnek mekân gereksinimi, değişen çalışma hayatına uygun olacak şekilde mekânların yeniden işlevlendirilmesi gibi birçok farklı yeni gereklilik ve ihtiyacı beraberinde getirmiştir. İçerisinde bulunulan bu yeni durum, akıllara konut kültürümüzün önemli bir mirası olan geleneksel Türk evlerini getirmiş ve çalışma kapsamında Covid-19 pandemisi ve beraberinde gelen yeni normal süreçte ikamet edilen konutlarda karşılaşılan sorunların, ihtiyaç ve gereksinimlerin Türk evi özellikleri ile eleştirmeli olarak değerlendirmeleri yapılmıştır.

Yapılan incelemeler sonucunda Türk evinde, etrafı doğal bir sosyal izolasyon elemanı olarak görev yapan bahçe/avlu duvarları ile çevrili olan ve aynı zamanda açık ve yarı açık mekân ihtiyacının giderilebildiği avlu/bahçe/hayat mekanlarının hali hazırda var olduğu görülmüştür. Bu mekânlar içerisinde bitki yetiştirmek ve hayvan bakımı için özel alanların, ahır gibi mekânların düzenlendiği, ihtiyaç fazlası malzemelerin depolanması için depo ve ambar

gibi mekânların konut tasarımının daha ilk aşamalarında düzenlenmiş olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Türk evi ve mekânlarının uygun konumlanma ve cephe düzeni ile doğal havalandırma ve doğal ışıktan en fazla şekilde yararlanmasının amaçlandığı saptanmıştır. Mekânların uygun havalandırma ve ışığı kadar temizliğin de önemli olduğu Türk evi tasarımlarında, kişisel temizlik için bahçe/avlu mekânlarında çeşme, bu mekânlara ek olarak genellikle konutun ortak kullanım alanı olan sofa mekânında düzenlenen abdestlik elemanlarının düzenlendiği, konut içerisinde ise kirli ve temiz mekân ayrımının yapımına yardımcı, çift oda kapısı ve kapıda eşik elemanı kullanımının olduğu belirlenmiştir. Ayrıca konutların mekânsal organizasyonları göz önüne alındığında ise değişen her yeni işleve uygun olacak şekilde değişip/dönüşebilen esnek mekân anlayışının hâkim olduğu görülmüştür.

Bu kapsamda, değişen yaşam şartlarına uyum sağlamadığı düşünülen ve her geçen gün terk edilerek kendi kaderine bırakılan geleneksel Türk evlerinin temelinde belirli bir prensip dâhilinde, öngörüler ile değişime açık bir şekilde, çevre ve iklim koşullarına uyumlu olacak şekilde tasarlandığı bir kez daha ortaya koyulmuş, vurgulanmıştır. Bu değerlerin insan yaşamında ne derece etkili olduğu fark edilmelidir. Pandemi sonrası yeni normal yaşam sürecinde olması gereken birçok tasarım parametresi ile örtüştüğü belirlenen Türk Evi plan örgütlenmesinin sürdürülebilirliğinin sağlanması önem taşımaktadır. Onarım ve koruma yöntemleri ile mevcut geleneksel yapı stoğunun değerlendirilmesine tanınacak olan öncelik, yeni konut alanları ve tasarımlarının planlanmasında daha doğru adımların atılmasını sağlayacaktır. Bu kapsamda günümüzde metruk halde bulunan çok sayıda yapının değerlendirilmesi, özgün plan tipolojileri ve mekânsal özelliklerinin ortaya koyulduğu nitelikli restitüsyon çalışmaları sonucunda onarımlarının gerçekleştirilmesi, daha sonrasında düzenli bakımlarının yapılması ve özgün işlevleri ile kullanımlarına devam edilmesi; nitelikli kentsel/kırsal doku içerisinde konut tarihsel sürecinin sürekliliği açısından büyük önem taşımaktadır. Ele alınan bu kapsam; geleneksel Türk evlerinin günümüze kadar olan süreçte, toplumsal bellek ve kültürel belleğin fiziksel alandaki büyük taşıyıcıları ya da aktarıcıları olmaları nedeniyle korunmalarının yanı sıra, yeni bir gerekçe daha ortaya koymuştur: Türk evleri sahip olduğu birçok mekânsal özellik ile öngörülen yeni yaşam şekline uygundur. Bu durum, kişiler, toplumlar, yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumları için, Türk evlerinin tespit edilmesi, yasal ve fiziksel anlamda korunması, onarım için bütçe ayrılması ve yapının korunmasının birincil şartlarından olan 'aktif kullanımı'nın sağlanması açılarından oldukça geçerli bir neden oluşturmalıdır.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2835-2869, **DOI:** 10.31198/idealkent.887550

Extended Abstract

Associating the Spatial Needs Arising with the Covid-19 Pandemic with Traditional Turkish House

*

Seda Şimşek Tolacı
ORCID: 0000-0002-1881-186X

Gamze Akyol
ORCID: 0000-0001-6108-9529

Esra Büyükemir Karagöz
ORCID: 0000-0003-1756-1210

Diseases that occur and spread rapidly in many countries of the world are called 'epidemic diseases'. The latest of these diseases is the 'Covid-19' epidemic, which continues today. The Covid-19 epidemic spread from Wuhan, China, and affected the entire world. In order to contain the spread of the virus, many measures have been taken in Turkey. One of the most important measures is telling people to stay at home. With this instruction, people set up their own quarantines at home. Because of these quarantines, people spent more time at home and started to work from home. As people spend more time at home, they have new behavioral effects due to the impact of the pandemic. The new lifestyle led to a change in living rituals and habits, which increased awareness of the living space. During the pandemic and the new normalization process, people have developed new behaviors that meet their needs. Considering all these observations made in the study, the new behaviors and conditions have created new spatial demands and needs. On the other hand, there are many existing residential structures that can be used instead of building new structures. Restoring these structures with their original functions will not only meet the newly developing needs, but also trigger architectural preservation at a higher level as well as structural preservation in the context of preserving historic structures. In the article, the traditional Turkish house and its characteristics were studied in detail and the needs that

Geliş Tarihi *Received Date:* 27.02.2021 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 10.12.2020

have emerged in today's pandemic conditions were evaluated under the established headings. In this context, concepts such as the use of courtyards and gardens, plant breeding and animal husbandry, storage spaces, ventilation and natural light penetration, separation of indoor and outdoor spaces, flexible spaces, and the new life envisioned for these Turkish houses for the pandemic period and beyond were discussed. This new pandemic situation brought to mind the traditional Turkish houses, which are the important cultural heritage. In this study, the problems, needs, and demands that occur in the houses during the Covid-19 pandemic and the new normalization process that accompanies it were evaluated in terms of the characteristics of the Turkish house. Traditional Turkish Houses are abandoned because of the changing life style of the people so the main aim is to discuss whether they really should be abandoned or they can be used with the new incomes of the pandemic. As a result of the research, it was found that in the traditional Turkish house, there are already courtyards, gardens, and living spaces surrounded by garden or yard walls that serve as a natural isolation element and where the need for open and semi-open spaces can be met simultaneously. It was found that in these spaces there are many special areas for growing plants and caring for animals, places such as barns, warehouses and their storage rooms were arranged in the early stages of house design. In addition, it was found that the traditional Turkish houses and their spaces aim to benefit most from natural ventilation and natural light when properly positioned and façade designed. The result of the research is that there is a fountain in the garden or yard in the Turkish houses for personal cleaning, where cleanliness is as important as proper ventilation and light in the surrounding natural social spaces. In addition to these spaces, there is a place called the sofa, which is generally the communal area of the traditional Turkish houses. In this place, the washing facilities are located, and it was found that there is a double room door and a threshold element on the door that helps to distinguish between dirty and clean spaces in the house. In addition to all these elements, when looking at the spatial organization of the houses, it was found that there is a flexible spatial concept that can be changed or transformed according to each new function.

In this context, it became clear once again that the traditional Turkish houses, which are believed to be incompatible with the changing living conditions and are abandoned day after day, are designed to be compatible with the environmental and climatic conditions, within a certain principle that is open to change with foresight. It is remarkable how effective these values are

in human life. It is important to ensure that, the sustainability of the organization of the Turkish house plan, which should be consistent with many design parameters that should be present in the new normal life process after the pandemic. The priority that should be given to the evaluation of the existing traditional building stock with repair and preservation methods will ensure that the right steps are taken in the planning of new residential areas and designs. In this regard, the evaluation of many buildings that are now in disrepair and their repair is the result of qualified restitution studies that reveal the original floor plan typologies and spatial characteristics.

In addition to the preservation of traditional Turkish houses, which are the great bearers or transmitters of social and cultural memory in the physical realm, a new reason was also given. Turkish houses are suitable for the new lifestyle that has entered our lives with a pandemic that provides for many spatial features. This situation should be a very valid reason for individuals, communities, local governments and relevant public institutions to identify traditional Turkish houses, protect them legally and physically, provide a budget for repairs and ensure the "active use" of the building, which is one of the most important conditions for preservation.

Kaynakça/References

Ak, Ö. (2020). Küresel kabus coronavirüs ve Covid-19. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 12-27.

AmyDunning. (2020, Mart 30). Nielsen Brandbank. 23 Temmuz 2020 tarihinde https://www.brandbank.com/how-is-covid-19-impacting-consumer-behaviour/ adresinden erişildi.

Anadolu Ajansı. (2020, Nisan 20). Salgına karşı dünya hangi önlemleri aldı, türkiye neler yaptı. 18 Temmuz 2020 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/salgina-karsi-dunya-hangi-onlemleri-aldi-turkiye-neler-yapti/1811298 adresinden erişildi.

Arseven, C. (1970). Türk san'atı. İstanbul: Cem Yayınevi.

Bektaş, C. (2013). Türk evi. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayın.

Bozkurt, S., ve Altınçekiç, H. (2013). Anadolu'da geleneksel konut ve avlularin özellikleri ile tarihsel gelişiminin safranbolu evleri örneğinde irdelenmesi. *Journal od the Faculty of Forestry*, *63*(1), 69-91.

Cansever, T. (2002). Türk evi'nin mimarisi. *Türkler Ansiklopedisi.* (Cilt. 12, ss. 313-320). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Centers for Disease Control and Prevention. (2020, Temmuz 18). Covid-19 18 Temmuz 2020 tarihinde https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/faq.html?CDC_AA_refVal=https%3A%2F%2Fwww.cdc.gov%2Fcoronavirus%2F2019-ncov%2Fphp%2Fwater.html#COVID-19-and-Water adresinden erişildi.

Eldem, S. (1984). Türk evi osmanlı dönemi 1. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayınları.

Etimolojik Sözlük. (2021, Haziran 11). Esneklik. 11 Haziran 2021 tarihinde https://www.etimolojiturkce.com/kelime/esnek adresinden erişildi.

Fournier, C., ve Wirz-Justice, A. (2010). Light health and wellbeing: implications from chronobiology for architectural design. *World Health Design: Architecture, Culture, Technology*, *3*(1), 44-49.

Günay, R. (1999). *Türk ev geleneği ve safranbolu evleri*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Hasol, D. (2017). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayın.

Holmes, E. A., O'Connor, R., Perry, V., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., . . . Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the covid-19 pandemic: a call for action for mental health science. *Lancet Psychiatry*, *7*, 547-560.

Isparta Somut Olmayan Kültürel Mirası. (2019). *Süleyman Demirel Üniversitesi SOKÜM*. 26 Temmuz 2020 tarihinde http://ispartakulturelmiras.sdu.edu.tr/gul-yagi-isligi-pc1266.aspx adresinden erfişildi.

İslamoğlu, Ö., ve Usta, G. (2018). Mimari tasarimda esneklik yaklaşimlarina kuramsal bir bakiş. The turkish online journal of design, *Art and Communication - TOJDAC*, *8*(4), 673-683.

Kocabıçak, E., ve Pilehvarian, N. K. (2017). Örneklem aracılığla ayvacık kıran kolu köyleri geleneksel konut mimarisine bakış. *Megaron*, 12(3), 395-408.

Kuban, D. (1995). *Türk 'hayat'lı evi*. İstanbul: Ziraat Bankası Yayını.

Kuban, D. (2017). *Türk ahşap konut mimarisi 17.-19. Yüzyıllar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Küçükerman, Ö., ve Güner, Ş. (1995). *Anadolu mirasında türk evleri*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Lubell, S. (2020, Nisan 22). Los angeles times. 23 Temmuz 2020 tarihinde https://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2020-04-22/coronavirus-pandemics-architecture-urban-design adresinden erişildi.

Marshall, A. (2020). A Personal Planning Support Guide for SARS-cov-2/COVID-19. *Protect and Prepare*. University of Southampton.

Payne, C. S., ve Vassilev, G. (2020, Mayıs 27). Coronavirus and how people spent their time under lockdown: 28 march to 26 april 2020. 23 Temmuz 2020 tarihinde https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/satelliteaccounts/bulletins/coronavirusandhowpeoplespenttheirtimeunderrestrictions/28marchto26april2020 adresinden erişildi.

Sarıalioğlu, C. (2008). *Historiyografik bir sorunsal olarak "türk evi" (1925-1995)*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi (213292).

Sofo, A., ve Sofo, A. (2020). Converting home spaces into food gardens at the time of covid-19 quarantine: all the benefits of plants in this difficult and unprecedented preiod. *Human Ecology*, 1-9.

Şimşek Tolacı, S. (2009). *Burdur tarihi kent dokusunun incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi (237211).

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020a, Mart 11). Koronavirüs, alacağımız tedbirlerden güçlü değildir. 10 Mayıs 2020 tarihinde https://www.saglik.gov.tr/TR,64383/koronavirus-alacagimiz-tedbirlerden-guclu-degildir.html adresinden erişildi.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020b). Covid-19 (sars-cov-2 enfeksiyonu) rehberi. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.

TÜBA Raporları. (2020). *Covid-19 pandemi değerlendirme raporu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, TÜBA Raporları.

Ünal, Z. G., ve Erkan Biçer, N. (2004). Eskigediz (kütahya) kentsel mimarlık envanteri 2003. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi 3*, 169-199.

Wilder-Smith, A., ve Freedman, D. O. (2020). Isolation, quarantine, social distancing and community containment: pivotal role for old-style public health measures in tje novel coronavirüs (2019-ncov) outbreak. *Journal of Travel Medicine*, *27*(2), 1-4.

World Health Organization. (2020a, Şubat 11). Naming the coronavirus disease (covid-19) and the virus that causes it. 15 Mayıs 2020 tarihinde https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it adresinden erişildi.

World Health Organization. (2020b, Temmuz 17). Who coronavirus disease (covid-19) dashboard. 17 Temmuz 2020 tarihinde https://covid19.who.int/ adresinden erişildi.

World Health Organization. (2020c, Mart 11). Who director-general's opening remarks at the media briefing on covid-19 - 11 march 2020. 15 Mayıs 2020 tarihinde https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020 adresinden erişildi.

World Health Organization. (2020d, Temmuz 18). Coronavirus disease (covid-19) advice for the public-home care. 18 Temmuz 2020 tarihinde https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public adresinden erişildi.

Yazar, T., Aktaş Yasa, A., ve Doğan, P. (2011). Dörtdivan geleneksel konut mimarlığı üzerine bazı gözlemler. *21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu Araştırmaları Uluslararası Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri (17-18 Ekim 2009 Bolu, Dörtdivan/Türkiye)* (s. 690-728). Bolu: AİBÜ BAMER Yayınları No:9.

Yürekli, H., ve Yürekli, F. (2005). *Türk evi gözlemler-yorumlar*. İstanbul: Yapı Yayın.

Zorlu, T., ve Keskin, K. (2017). Kültür-konut etkileşiminde mahremiyet olgusu: geleneksel urfa-akçaabat/ortamahalle evleri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz. *Online Journal of Art and Design*, *5*(2), 72-89.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 14, Yıl *Year* 2022-4, 2870-2897 **DOI:**10.31198/idealkent.1070307

Geleneksel Yapıda Sürdürülebilirlik Bağlamında Uyarlamalı Yeniden Kullanım Önerisi: Antalya/Gazipaşa Gümrük Binası

*

Nisa Yılmaz Erkovan[1]
ORCID: 0000-0002-7473-7131

Öz

Geçmişteki yapım ve planlama sürecinin birlikte işletildiği kentsel hafızada önemli yeri olan geleneksel yapıların sürdürülebilir şekilde korunması ve kullanılması bu yapıların devamlılığı bakımından önemlidir. Yapılara özgün kullanımları dışında yeni bir işlev tanımlanırken kent ve kentlinin ihtiyaçları, yapının mekânsal düzeni, bağlamı, fiziksel, ekonomik, sosyo-kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması doğru işlevin seçimi için önemli kriterlerdir. Bu çalışmada Antalya/Gazipaşa ilçesinde tescilli geleneksel bir yapı olan Gümrük Binasına yeni bir işlev kazandırılmasına yönelik öneriler tartışılmıştır. Kullanıcılar karar verme sürecine dahil edilerek yapının yeni işlevi, yapı kullanıcıları, yapı sahipleri ve çevre sakinleri üzerinden Çoklu Karar Verme Yöntemi ile Analitik Hiyerarşi Metodu kullanılarak değerlendirilmiştir. Gümrük Binası'nın çevresel, mekânsal analizleri yapılmış belirlenen üst ve alt kriterlerin değerlendirilmesi ile sonuçlar elde edilmiştir. Yapının fiziksel, mekânsal ve kültürel sürdürülebilirliğinin koruma ve onarım sırasında eski plan şemasını değiştirmeden ve insan yoğunluğunu arttırmadan verilecek bir işlevle sağlanabileceği bulgusu elde edilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda yapının mimari değerinin önemli olduğu ve bu mimari değerinde ancak bir kent müzesi gibi yoğunluğu az fakat yapının değerini ortaya çıkarıp ilçenin kültürel hafızasını da koruyacak bir işlevlendirme ile olacağı bulguları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yerel mimari, analitik hiyerarşi yöntemi (AHP), super decision, yeniden işlevlendirme.*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, E-mail: nisa.erkovan@alanya.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 08.02.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 14, Yıl *Year* 2022-4, 2870-2897 **DOI:** 10.31198/idealkent.1070307

Proposal For Adaptive Reuse in The Context of Sustainability in Traditional Building: Antalya/Gazipaşa Customs House

*

Nisa Yılmaz Erkovan[2]
ORCID: 0000-0002-7473-7131

Abstract

Traditional buildings, which have an impact on the urban memory where the construction and planning processes were operated in the same period in the past, should be sustainable in conservation, protection and usage way. Applying a new function to buildings other than their original usage is associated with the following criteria: the requirements of the city and its inhabitants, the spatial arrangement and context of the building, and the provision of physical, economic, and socio-cultural sustainability. In this study, suggestions are introduced for the Antalya/Gazipaşa Customs building, which is a registered and traditional building. During the decision-making process, the potential new function of the building has been evaluated by Multi-Purpose Decision Making Processes and Analytical Hierarchy Processes, which are based on the building users, building owners and surrounding residents. Environmental and spatial analyzes of the Customs Building were accomplished, then the outcomes were observed in a participatory manner by evaluating the accepted upper and lower criteria. In conclusion, it was concluded that the building, which has an important architectural value, would be suitable to function as a city museum. Thus, the building density will be low, but it will gain functionality that preserves the cultural memory of the city.

Keywords: *Vernacular architecture, analytic hierarchy process, super decision, building adaptation.*

[2] Assis. Prof., Alanya Alaaddin Keykubat University, E-mail: nisa.erkovan@alanya.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 08.02.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.02.2022

Giriş

Antalya'nın 180 km doğusunda yer alan Gazipaşa, kuzeyinde Sarıveliler, batısında Alanya, doğusunda Anamur ile komşudur ve güney sınırlarını Akdeniz Sahili ve kıyıya paralel ilerleyen yaklaşık 35km. içeriden Toros Dağları oluşturmaktadır (Şekil 1). (Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm ve Turizm Müdürlüğü, 2010, s. 292).

Şekil 1. Gazipaşa Haritası (Kaynak: MSB Harita Genel Müdürlüğü, 2022)

Gazipaşa Antalya'nın en doğusunda yer alan ilçesidir. Tarih boyunca yerleşim görmesine ve denize kıyısı olmasına rağmen il merkezine uzak olması nedeniyle ilçe merkezi ve kırsalı sürekli göç vermektedir. İlçede yaşayanların kullandığı ve geleneksel yerleşimlere atıf yapan yapılar hem göç hem de günümüz ihtiyaçlarına cevap verememesi nedenleriyle kullanılmamakta ve bu nedenle de birçoğu yok olmaktadır. Bu tür yapılar yalnızca estetik değeriyle değil, toplumun yaşayış, kültür, inanç, komşuluk ilişkilerini yani geçmişini yansıtması bakımından önemlidir. Değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde, tarihi çevre ya da yapıların korunması, kullanımlarının sürekliliği için yeni işlevlerle donatılmaları gerekmektedir. Tarihi yapıların günümüz entegrasyonu bu yapıların geleceğe aktarılmasında önemli rol oynar. Bu bağlamda yapıların yeniden işlevlendirilerek korunması bazen de ikincil bir fonksiyon giydirilerek değerlendirilip yenilenmesi gerekir (Zeren, 2010, s.

12). Tarihi yapıların orijinal işlevini kaybetmesi ya da işlevsel olarak eskimesi binaların yeniden işlevlendirilerek kullanımını gerektiren nedenlerdir (Altınoluk, 1998, s. 19; Zeren, 2010, s. 12). Kültür varlıkları, koruma uygulamalarında yenilenemeyen birer kaynaktır ve en az müdahale ile korunması sağlanmaktadır. Kültür varlığı korunurken aynı zamanda işlevsel bir değişiklik yapılıyorsa ikisi arasında doğru bir denge kurulmalıdır. Yeniden işlevlendirilirken hedef kültür varlığının özgünlük, estetik ve tarihi değerlerinin kaybedilmemesidir. (Ahunbay, 2013, s. 49-53). Yapıtlara toplumu etkileyici ve sonunda onları eğitici, onları yüceltici birer anlam kazandırmanın en etkin yolu onları "yaşayan birer varlık" konumuna getirebilmektir. Bu amaç söz konusu yapıya işlevsel bir içerik kazandırmak, onu topluma yararlı kılmak, toplumun onda yaşamasını, çevrenin ondan yararlanmasını sağlamak olmalıdır (Altınoluk, 1998, s. 15).

Yapıyı yaşatarak günlük yaşamın bir parçası haline getirmek olgusu, bir kültür sürekliliği sonucunu da getirir (Altınoluk, 1987, s.27). Bu nedenle günümüze kadar gelebilmiş yapıların gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için yapının kaybetmiş olduğu eski işlevi yerine tanımlanacak olan yeni işlevinin çok iyi tariflenmesi gerekmektedir. Tanımlanan bu yeni işlevin yapının planıyla, çevresiyle yani tüm yapıyla uyumlu olması yapının sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Yeni kullanımdaki fonksiyonun devamlılığı yanında yapının da bozulmaya uğramadan fiziksel ve mekânsal bakımdan da sürdürülebilir olması temel amaç olmalıdır. Gazipaşa'nın kentsel belleğinde önemli yeri olan, döneminin kamu yapısı ve lojmanını da içinde barındıran Gazipaşa Gümrük Binası, yukarıda sözü edilen kaygılarla onarımı yapılarak koruma altına alınan tescilli geleneksel bir yapıdır. Yapı restore edildikten sonra yaklaşık 3 yıl boyunca restoran olarak kullanılmıştır. Fakat restoran olarak işlevlendirilmiş olsa da yapının konumu ve bu yeni işlevin farklı ihtiyaçları doğurması, yapıda fiziksel müdahaleler yapılma zorunluluğu ortaya çıkarmış, bu ise tanımlanan işlevin aslında yapı için doğru olmadığını göstermiştir. Yapı sahibi idare bu tespitler neticesinde yapının kullanımı ile ilgili karar değişikliğine giderek restoran işlevini iptal etmiştir. Bu çalışmada Gazipaşa Gümrük Binasının eski işlevinin iptal edilmesi nedeniyle yeni bir işlev kazandırılmasına yönelik öneriler tartışılacaktır.

Yöntem

Yeniden işlevlendirilirken yüklenen fonksiyonun yapıya uygun olmadığı anlaşılan Gümrük Binasının fiziksel, mekânsal ve işlevsel sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla verilecek yeni işlevin kararı için Çoklu Karar Verme

Yöntemi olan Analitik Hiyerarşi Metodunun (AHP) yapı üzerinden değerlendirilerek yapı sahibi idareye sunmak ve farklı yapılarda uygulanacak yeniden işlevlendirme süreçleri için bu yöntemin bir altlık oluşturması amaçlanmıştır. Çalışmadaki ana problem kültür mirası niteliğinde bir yapı olan Gazipaşa Gümrük Binasının kültürel değerini bozmadan yeniden işlevlendirilmesinde kullanıcı, yapı sahibi, çevre sakinleri vb. katılımı ile bir karar modeli oluşturularak orijinal işlevi dışında hangi işlevin bu yapının sürdürülebilirliğinin sağlanması için daha uygun olur? Sorusuna yanıt aramaktır. Ana problemin dışında çalışma kapsamında; Geleneksel yapıların ilk inşa edilme sürecinde olduğu gibi kullanıcıların karar verme sürecine dahil olması ne kadar önemlidir? Yapının önceki işlevi ile ilgili ve olması muhtemel yeni işlevi ile ilgili karar vericiler, kullanıcılar, yapı sahipleri ve çevre komşular üzerinden Çoklu Karar Verme Yöntemi ile karar alınmasının yapının sosyo-kültürel, fiziksel, mekânsal ve işlevsel sürdürülebilirliğine katkısı nedir? Sorularının yanıtı aranmıştır.

Geleneksel yapıların dönüşüm ve yeniden kullanım süreçlerinin kendi bireysellikleri ve bağlamlarında değerlendirilmesi gerekmektedir. Kullanıcıların ilk inşa edilme sürecinde olduğu gibi karar verme sürecine de dahil olması önemlidir. Koruma altındaki yapıların yeniden kullanım kararı verilirken seçim sürecini etkileyen birçok kriter bulunmaktadır. Sürece hazırlık ve karar verme aşamasında yapıya müdahale derecesi, altyapıya uygun olup olmadığı, erişilebilir oluşu, yenileme maliyetleri, ekonomik girdiler önemli kriterlerdir. Bu kriterlerin önem dereceleri yapının önceki işlevi ile ilgili ve olması muhtemel yeni işlevi ile ilgili karar vericiler, kullanıcılar, yapı sahipleri ve çevre komşular üzerinden Çoklu Karar Verme Yöntemi (MDCM) ile Analitik Hiyerarşi Metodu kullanılarak değerlendirilmiştir. İlk olarak, yapının uyarlanabilir yeniden kullanım seçiminde karar verme sürecine yardımcı olacak kapsamlı bir kriterler listesi oluşturulmuştur. İkinci olarak, oluşturulan bu kriterler üzerinden ikili karşılaştırmalar yapılabilmesi için yapı ile ilişkili olabilecek 30 katılımcıya sorular sorularak puanlama yapmaları istenmiştir. Değerlendirmeler çok kriterli karar verme araçlarından biri olan AHP (Analitik Hiyerarşi Metodu) ile yapılarak elde edilen veriler Superdecisions Version 3.02 programına yüklenerek sonuçların ve hassasiyet/tutarlılık analizi yapılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Yapılar geçmişten günümüze kadar incelendiğinde döneminin işlevini karşılamadığında veya onarıma ihtiyaç duyduğunda farklı yöntemlerle onarılarak kullanılmış ve bazıları günümüze kadar gelebilmeyi başarmıştır. Bunlar

arkeolojik alanlardaki yapılar, tarihi alanlardaki yapılar, kentsel alanlar gibi büyük ölçekte genel yerleşimler, tek yapı ölçeğinde anıtsal olarak adlandırılabilecek yapılar olabildiği gibi bir dönemin kültürünü, bir yerin geleneklerini yansıtan yapılar da olabilmektedir. Bunların birçoğu günümüz ihtiyaçlarına cevap veremedikleri için terkedilmiş ya da günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte eklentiler yapılarak aynı ve/veya farklı amaçlarla işlevlendirilerek özgünlüklerini kaybetmişlerdir. Yapıları döneminin ihtiyaçlarına göre onarırken veya işlevlendirirken yüklenen misyonun yapının taşıyabileceğinden daha fazlası olması, yapının gelecek kuşaklara yanlış kodlarla aktarılmasına sebep olmaktadır. Bu kaygı nedeniyle uzun yıllardır bu yapıların sürdürülebilirliklerinin arttırılması için ülkemizde ve farklı ülkelerde tartışılmış birçok bildirge, tüzük, toplantı kararları ile koruma ve onarımlarla ilgili standartlar getirilmeye, bazı sınırlar koyularak yapılara doğru müdahale edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bunların bazılarına değinilecek olursa;

21-30 Ekim 1931 Atina Konferansı'nın genel sonuçlarında:

"Yıkım veya eskime sonucu, restorasyon elzem olduğu hallerde, herhangi bir devire ait üslup yok edilmeksizin, geçmişe ait sanatsal ve tarihi eserin saygı görmesi önerilir. Yapıların, yaşamlarının sürekliliğini sağlayan kullanılmalarının devam ettirilmesi önerilir, ancak bu kullanım, onların sanatsal ve tarihi kişiliklerine saygılı bir amaca dönük olmalıdır" (Erder, 2018, s. 257).

Atina Tüzüğü (Carta del Restauro,İtalya) 1931

"Madde 4- Yaşayan, yani ayakta duran anıtlara, yalnızca özgün işlevinden çok uzak olmayan ve binada gerekli uyarlamaların önemli hasara neden olmayacak şekilde yapılabileceği yeni kullanım verilmesi kabul edilebilir" (Carta del Restauro 1931; Erder, 2018, s. 263).

"Madde 7- Eğer bir anıtı sağlamlaştırmak, kısmi veya tam olarak bütünlemek amacıyla, ya da yeniden kullanım nedeniyle ekler yapılması gerekirse, uyulması gereken temel koşul yeni öğelerin en az da tutulmaları, yalın ve yapısal düzeni yansıtır karakterde olmalarıdır benzer üslupta bir ek ancak yapının mevcut çizgilerini devam ettirmek ve bezemeden arınmış geometrik anlatımlar söz konusu olduğunda kabul edilebilir" (Carta del Restauro 1931; Erder, 2018, s. 264).

Bu konuda temel ilkelere Venedik Tüzüğünde (25-31 Mayıs 1964) yer verilmiştir:

"Madde 4- Anıtların korunmasındaki temel tutum, korumanın kalıcı olması, devamlılığının sağlanmasıdır.

Madde 5. Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanma arzu edilir.; fakat bu nedenle yapının planı, ya da süslemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir" (Erder, 2018, s. 270).

ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü 1999

"5. Yeni işleve uyarlama Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hala kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir" (Ahunbay, 2017, s. 185).

2018 Avrupa Kültür Miras Yılı boyunca çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen etkinliklerde kentsel ve kırsal alanlardaki endüstriyel, dini ve askeri mekanların yeniden kullanım stratejileri tartışılmış ve kültür varlıklarının yeniden kullanımı ile ilgili yaklaşımlar 2018'de Avrupa Kültür Başkenti Leeuwarden'den (Hollanda) kamuoyuna iletilmiştir (Ahunbay, 2019, s. 145).

"İşlevlerini yitirseler de tarihi yapılar, kültürel, tarihi, mekânsal ve ekonomik değerlerini sürdürürler. Yeniden kullanım bu değere sahip olan öğelerin korunması ve yeni bir kullanım için uyarlanması stratejisidir. Dolayısıyla yeni işlevler kültür varlığının değerleriyle aktif ve anlamlı bir diyalog içine girerler" (Ahunbay, 2019, s. 145).

Bu bildirge ve öncesinde yayımlanan tüm bildirgelerden çıkarılabilecek tek sonuç bulunmaktadır. Anıt olarak tanımlanan aslında sadece tek yapı ölçeğinde değil kentsel ve kırsal alanlardaki o yerin tarihi, kültürel özelliklerini ve geleneklerini yansıtan mekânsal odak noktaları artık günümüz ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa eski işlevine zorlanmamalı ve yeni bir işlev verilirken de yapının geçmiş tüm dönemlerinde yapılan eklentilerine saygı duyularak, kültürel kimliğini kaybetmeden işlevlendirilmelidir.

Bu açıklama ve tanımlamalar ışığında çalışmanın kavramsal çerçevesini bir yapıya yeniden işlev verilirken karar verici kim olmalıdır ve bu işlevler verilirken yapının hangi değerleri ön planda tutulmalıdır soruları oluşturmaktadır.

Bu nedenle öncelikle "Yapılarda Yenileme/Uyarlama Nedir?" sorusu ve "Yapı için önemi nedir?" soruları yanıtlanmalıdır.

"Uyarlama" kelimesinin sözlük anlamı adaptasyon yani birbirine uydurma ya da uyum olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Bu kelime mimari dille Douglas, bir yapıyı yeni koşullara veya gereksinimlere uyacak şekilde ayarlamak, yeniden kullanmak veya yükseltmek için yapılan herhangi bir

müdahale olarak tanımlamaktadır. Bakımın ötesine geçen bir binaya müdahaleleri tanımlamak için kullanılan birçok farklı terim vardır. 'Yapılarda uyarlama (building adaptation)', 'Yenileme (refurbishment)' veya 'rehabilitasyon (rehabilitation)' ve 'bakım ve onarım (renovation)' veya 'restorasyon (restoration)' gibi sözcükler çoğu zaman birbiriyle eşanlamlı olarak alınır (Douglas, 2006, s. 1).

'Refurbishment (Yenileme)' tekrar yapma ve işlevini geliştirmek için görünümünde süsleyerek yenilikler yapmaktır. Yapı bağlamında, öncelikle kapsamlı bakım ve onarımların yanı sıra onu modern bir standarda getirmek için iyileştirmeler içerir. Yapıda yeni işlev için eklentiler ve plan değişiklikleri içerir. 'Rehabilitasyon (rehabilitation)' kelime kökenindeki 'habitaiton' kelimesinden ikamet ile ilgili olduğundan konut ölçeğinde düşünülebilir ve bunda da plan değişikliklikleri gibi büyük yapısal değişiklikleri kapsamaktadır (Douglas, 2006, s. 2). Restorasyon ve bakım-onarım kelimeleri de yapının yalnızca onarılması ile ilgili terimlerdir ve kullanım ve işlev kararlarını içermemektedir. Yapının onarılıp yeniden işlevlendirilerek kullanılması için "Yapının yenilenerek adaptasyonu-Uyarlamalı Yeniden kullanımı (Building adaptation-Adaptive reuse)" terimi daha kapsamlı bir tanımlama olmaktadır.

Mevcut kullanım işlevlerini kaybetmiş yapılar onarım ve dönüşüm sürecine girdiklerinde görünüm, plan, yansıttığı kültürel özellikler, dönem özellikleri ve yapım teknikleri, farklı dönemlerde geçirmiş oldukları değişimleri koruyarak uyarlanmalı ve geleceğe aktarılmalıdır. Yapılan onarımlar ve verilen yeni işlevi eski işlev hikayesini de aktarmak için yazılı ve görsel arşivlerle desteklenmelidir. Süreç, öncelikle, sunulan olanaklara ve genellikle tarihsel öneme sahip olan mevcut bir binanın getirdiği kısıtlamalara göre bir mimari tasarım projesinin / planının hazırlanmasını içerir. İkinci olarak, gerekli tadilatlar / dönüştürmeler, genel olarak bina kabuğu ile tanımlanan sınırlar içinde ve yeni proje doğrultusunda gerçekleştirilir. Bazı durumlarda, uyarlamalı yeniden kullanım süreci mevcut yapının sınırlarını aşabilir veya hatta projenin özelliklerine bağlı olarak bir ek bina inşa edilmesini gerektirebilir (Eyüce ve Eyüce, 2010, s. 419).

Çalışmanın kavramsal çerçevesini çizen yeniden uyarlama ve işlevlendirme kavramları yapıların veya çevrelerin sürdürülebilirliği ile yakından ilişkilidir. Fiziksel açıdan bakıldığında yapıların üzerinden sürdürülebilirlik kavramı genellikle orta ve kısa vadeli değil uzun vadeli bir tasarım meselesidir. İlk yapımında malzeme ve işçilik kaliteli ise ve zaman içerisinde bakımı doğru yapılmışsa yapı uzun bir ömre sahip olur. Yüzyıllardır ayakta kalan

yapılar buna en iyi örneklerdir. Geçmişten günümüze ulaşan yapılar çok çeşitli insan kullanımlarına uyarlanabiliyorsa sürdürülebilirliğe yaklaşır (Kincaid, 2003, s. 95-96). Bu durum sadece yapıların fiziksel sürdürülebilirliği değil, ayrıca sosyo-kültürel ve kent belleğindeki sürdürülebilirlik olarak da algılanması gereken bir olgudur. Kentlerde ve yaşam çevrelerinde sürdürülebilirlik kavramı teknolojik gelişmeler, nüfusun artması, kaynakların azalması, kültürel ve sosyal olarak değişimlerin yaşanması nedeniyle günümüzde çok tartışılan konulardandır.

Türkçe literatürde genel kabul gören birebir karşılığı olmamakla birlikte, "sürekli olma kabiliyeti veya becerisi" şeklinde tercüme edebileceğimiz sürdürülebilirlik kavramı, Latince "sustain" sözcüğüne karşılık gelmektedir. Bu kavram ilk kez 1980'lerin ortalarında Oxford Dictionary'nin online versiyonu tarafından kullanılmıştır. Bu sözlükte sürdürülebilirlik, "belli bir oranda veya düzeyde devam ettirilebilme" olarak açıklanmıştır. Sürdürülebilirlik, bir şeyin kendisini devam ettirebilme becerisidir. Bir şey sürdürülebilir ise yeniden kullanılabilir veya farklı bir biçimde geri dönüştürülebilir (Şen, Kaya ve Alpaslan, 2018, s. 5). Mimari anlamda bakıldığında sürdürülebilir mimarlık, insanların mekânsal ihtiyaçlarını yerine getirirken, doğal sistemlerin varlığını ve geleceğini tehlikeye sokmadan yerine getirmeyi amaçlayan mimari uygulamalardır (Sev, 2009, s. 31). Sürdürülebilir bina veya yapı ilke ve stratejileri belirlenirken yapıların ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ile tanımlanması gerekmektedir (Çelebi, Gültekin, Harputlugil, Bedir ve Tereci, 2008, s. 4). Bu bağlamda sürdürülebilirliğin sağlanması için çevreye karşı duyarlı, daha az enerji tüketen yapılar elde edebilmek için enerji verimliliğinin yapılarda tasarım aşamasında değerlendirilmesi ve tarihî yapıların da bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Günümüzde yeni kavramlar gibi görünse de yerel mimari ögeleri üzerinden sürdürülebilirlik ve enerji kavramları geçmişten günümüze kendini göstermektedir (Çibik ve Umaroğulları 2019, s. 392). Yapıların nefes alabilen kerpiç, taş gibi malzemelerle oluşturulması, odaların yaz kış bölümlerinin düzenlenmesi gibi kararlar enerjinin korunması açısından, yıkıldıklarında aynı malzemelerle yeniden yapılabiliyor olması ve aynı zamanda her bir odanın bir ev olarak kabul edildiği geleneksel yapılarda bir veya birden fazla ailenin bir arada yaşayıp, belli ortak alanları birlikte kullanmasıyla mekânsal ve ekonomik sürdürülebilirlik ilkeleri benimsenmiştir. Bu ilkelerin yanında geleneksel çevrelerde "Yaşanabilir-insani çevrelerin tasarımı" ilkesi de ön plandadır. Mimarlığın temel görevi, kullanıcıların her türlü konfor ve güvenliğini sağlamak üzere yapay çev-

reler üretmektir. Oluşturulan bu yapay çevrelerin insanları kültürel değerlerinden koparmayan, mevcut topoğrafya, doğal yaşam ve kültür varlıkları üzerindeki etkisini en az indirecek nitelikte olmaları sürdürülebilir mimarlık stratejilerindendir. Geçmişten günümüze gelen kültürel ve malzeme zenginliğine sahip yapılar restore edilip yeniden kullanılmaları ile tarihi süreklilik, kaynak ve enerji korunumu bakımından büyük yararlar sağlarlar (Çelebi ve diğerleri, 2008, s. 7). Bu da toplum ve kent hafızasında geleneksel çevre ve yapıların fiziksel ve sosyo-kültürel sürdürülebilirliğini sağlamanın temelini oluşturur.

Koruma; yapıların geçmiş, bugün ve gelecek ile ilgili durumlarının bir bütün olarak değerlendirildiği bir durumdur. Tarihi yapıların sürdürülebilirliğini sağlamak için koruma, restorasyon ve yeniden işlevlendirme uygulamalarının yapının her anlamda bütününü koruyacak biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için yapının doğru bir işlev ile yeniden işlevlendirilmesi, özgün mekân özelliklerinin korunması önemlidir. Bu nedenle doğru malzeme ve uygulama yöntemleri ile mekanlar yeniden işlevlendirilirken, sonradan mekâna eklenen yapısal elemanlarının işlev sona erdiğinde kaldırılabilmesi, mekânın özgünlüğünün korunması için gereklidir (Zeren, 2012, s. 25).

Tüm kavramsal çerçeve içerisinde geleneksel yapılar, sosyokültürel sürdürülebilirlik bağlamında yapıya restorasyonu sonrası yüklenecek yeniden kullanım kararları ve karar verme yöntemi ele alınmıştır.

Bulgular

Gümrük Binası ve İlk İşlevlendirme Süreci

Gümrük Binası, Antalya İli Gazipaşa İlçesi Pazarcı Mahallesi 1361 Ada 2 Nolu parselde yer almaktadır. Çevrede yapılan sözlü görüşmeler sonucunda yapının konut amaçlı inşa edilmiş olduğu ve gümrük memurunun yaşadığı, ana bina yanında yer alan eklentinin de bir süre gümrük ofisi olarak kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır (Şekil 2). Yapı, 23.02.2010 tarihinde Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü tarafından tescillenerek koruma altına alınmıştır. Yapı tapu kayıtlarında Gazipaşa Belediyesi ve özel mülkiyet hisseli olup, diğer hissedar ile yapılan protokol sonucu kullanım hakkı Gazipaşa Belediyesine[3] verilmiştir (Erkovan ve Öten, 2019).

[3] Bundan sonra Gazipaşa belediyesi Yapı Sahibi olarak adlandırılacaktır.

Şekil 2. Yapının Bağlamı ile Olan İlişkisi
(Kaynak: Fotoğraflar: Gazipaşa Belediyesi Arşivi 2022)

Gazipaşa Belediyesi tarafından restore[4] edilen yapının restoran olarak kullanılmak istenmesi üzerine restorasyonu bu işleve göre şekillenmiştir. Restitüsyon dönemleme çalışmasında ilk olarak yapı tek bir kütleden iki katlı olarak düşünülmüştür. 1930'lu yıllarda biri tek diğeri iki katlı iki kütleden oluşmaktadır[5]. Tek katlı bu ikinci kütle yine bir dönem yapısı olarak kabul edilmiş ve restoran gibi bir işlev için mekân ihtiyacı olduğundan korunmasına karar verilmiştir (Şekil 3). Böylelikle yapı birbirine bitişik iki kütle halinde korunarak restore edilmiştir. Restoran işlevi için yapının tamamı dönem eklentileri ile korunmuş hiçbir mekânsal değişikliğe gidilmemiş, zemin katta bir oda mutfak olarak değerlendirilerek odalar arası bağlantı sağlanmıştır (Erkovan ve Öten, 2019, s. 562-563).

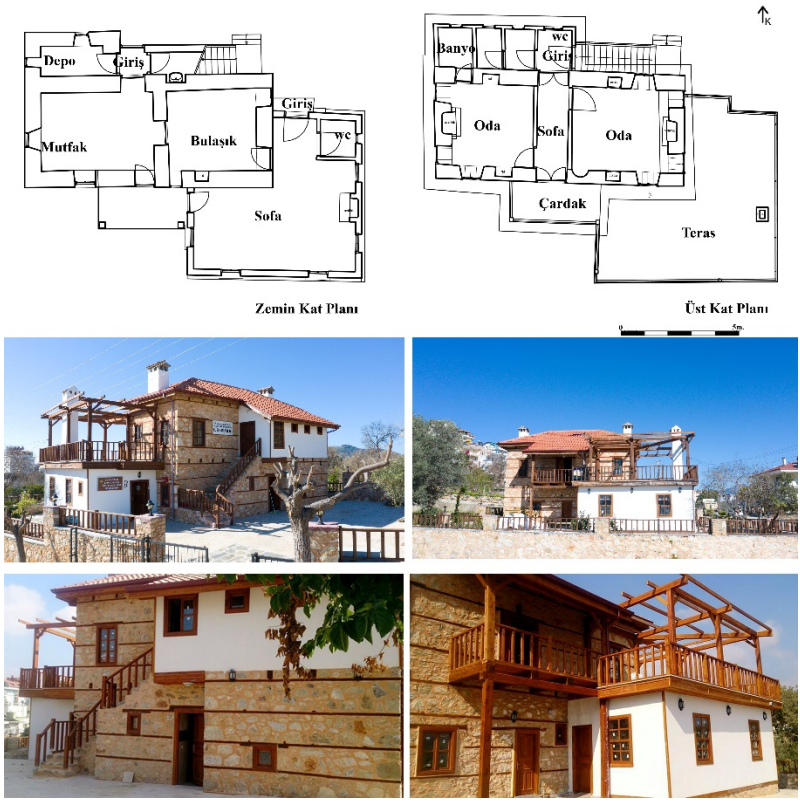
[4] İlgili idarenin restorasyon kararı vermesi ile proje müellifi Y. Mim. Emine Cimrin KOÇAK tarafından Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon projeleri hazırlanarak Koruma Bölge Kuruluna onaylattırılmıştır. Kullanılan planlar yerinde yazar tarafından üretilmiştir.
[5] Bu bilgi çevre sakinleri ve yapıda daha önce oturan kişiler tarafından verilmiştir.

Şekil 3. Yapının Restorasyon Öncesi Şematik Kat Planları ve Resimleri (Kaynak: Çizim ve fotoğraflar: Yazar, 2019)

Ahşap hatıllı yığma taş duvar tekniği ile iki katlı olarak inşa edilen yapının alt katı gümrük memurunun evi olarak kullanıldığı dönemde ahır olarak kullanılmış, daha sonra konut olarak düzenlenmiştir, üst kat ise konut olarak kullanılmıştır (Şekil 3). Yapının üst kat ara bölme duvarları ahşap taşıyıcılı bağdadi tekniği ile inşa edilmiştir (Erkovan ve Öten, 2019).

Yapıya sonraki sahipleri tarafından betonarme ve tuğla eklentiler yapılmıştır. Kuzey cephede yapılan tuğla eklenti sonraki kullanımlarda ıslak hacimlerin konut içerisine alınma ihtiyacı duyulmasıyla yapılmıştır. Bu eklentilerin yapımı esnasında yapının üst kat giriş merdiveninin yeri değiştirildiği Rölöve ölçü alımları sırasında fark edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucu yapının duvarlarında eski merdivenin izleri belirlenerek, restitüsyon ve restorasyon sırasında bu izlerin kullanılarak merdiven orijinal yerine alınmıştır (Şekil 4). Yapının çatı örtüsü ahşap oturtma kırma çatıdır ve üzeri kiremit örtü ile kaplıdır (Erkovan ve Öten , 2019).

Şekil 4. Gümrük Binası Şematik Kat Planları ve Resimleri
(Kaynak: Çizim ve fotoğraflar: Yazar, 2019)

Yapının Yeniden İşlevlendirilmesi

Yapının restorasyon sürecinde yapının mevcut plan şemasına aynen uyularak bir planlama yapılmıştır. Kapsamlı bir restoran yerine daha küçük ölçekli bir işlev düşünülmüştür. Fakat restorasyon sonrası işletmeci ekonomik kaygılarla yapıda ve bahçesinde farklı eklentiler ve değişiklikler yapmak istediğinden yapı sahibi idare yapıyı yeniden işlevlendirme kararı almıştır. Geleneksel yapılar belli bir dönemin yapı yapma, yaşama, komşuluk ilişkileri birçok toplumsal ve kültürel bilgiler aktardıkları için bozulmadan gelecek kuşaklara aktarılması önemlidir. Bu aktarım fiziksel, mekânsal ve kültürel sürdürülebilirlik yanında yapı yapma gelenek ve kültürünün de aktarımıdır. Bu nedenle ilk kullanımı konut ve kamu yapısı olarak karma bir kullanıma sahip olan yapının sağlıklı bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için daha katılımcı bir kararla işlevlendirilmesi uygundur. Bu kapsamda birden fazla kriterin olduğu durumlarda adım adım seçim yapılabilmesi için Çoklu Karar

Verme Yöntemi (MDCM) ve bu yöntem içerisinden de Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) kullanılarak bir sonuca varılmıştır.

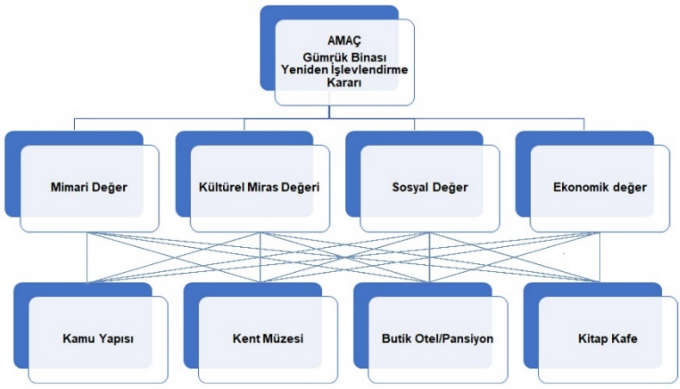
Analitik Hiyerarşi Süreci-(AHS) (Analytic Hierarchy Process-AHP) Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen, çok kriterli karar vermede kullanılan bir yöntemdir. AHP, karar vericilerin karmaşık problemleri, problemin ana hedefi, kriterleri, alt kriterler ve alternatifleri arasındaki ilişkiyi gösteren hiyerarşik bir yapıda kurgulayarak çözmelerine olanak verir (Saaty, 1987, s. 161; Tekçe ve Dikbaş, 2011, s. 156). AHP, bir problemin daha küçük parçalara ayrılarak, kriterlerin ve seçeneklerin ikili karşılaştırmalar aracılığı ile çözüm aranan bir süreçtir (Saaty, 2001, s. 19; Tekçe ve Dikbaş, 2011, s. 156). AHP, göreceli öncelikleri verilen bir grup alternatif karşısında oransal bir değerlendirme ölçeği kullanır. Karar vericilerin değerlendirmeleri sayısallaştırılırken, süreçte tespit edilen alternatiflerin ikili karşılaştırılmalarındaki tutarlılık da değerlendirilir (Saaty, 1987, s. 165).

AHP'de öncelikle bir amaç, sonra kriterler ve varsa bu kriterlerin alt kriterleri belirlenir. Hiyerarşik olarak en alt seviyede ise bu kriterleri en iyi şekilde karşılayabilecek alternatifler seçilir. Oluşturulan karar hiyerarşisi ile ikili karşılaştırma matrisleri aracılığıyla katılımcılardan karşılaştırmaları yapması istenir. AHP'nin en önemli aşaması olan ikili karşılaştırmalar bir matrise dönüştürülür. İkili karşılaştırmalarda Saaty'nin (1987, s. 163) önerdiği Tablo.1'de bulunan temel ölçek değerleri kullanılır. Bu karşılaştırmaların tutarlılık testini sağlayıp sağlamadığı kontrol edilir. Sağlamıyorsa katılımcılardan cevaplarını tekrar gözden geçirmesi istenir. Göreli ağırlıklar ikili karşılaştırma matrislerinden hesaplanarak, hiyerarşik kompozisyon yöntemi kullanılarak en üst düzeydeki genel amaca göre genel ağırlıklar, en alt düzeydeki alternatiflere göre elde edilir.

Tablo 1. Temel Ölçek Değerleri (Saaty, 1987, s. 163; Yazar tarafından yeniden üretilmiştir, 2019.)

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit Derecede Önemli	İki öğe amaca eşit derecede katkıda bulunur.
3	Orta Derecede Önem	Bir öğe diğerine göre biraz daha önemli veya biraz daha tercih ediliyor.
5	Güçlü Derecede Önem	Bir öğe diğerine göre fazla önemli veya fazla tercih ediliyor.
7	Çok Güçlü Derecede Önem	Bir öğe diğerine göre çok fazla önemli veya çok fazla tercih ediliyor.
9	Son Derecede Önemli	Bir öğe diğerine göre aşırı derecede önemli veya aşırı derecede tercih ediliyor.
2,4,6,8	İki sıralı karar arasındaki değer	Uzlaşma gerektiğinde kullanılan ardışık ara değerler

Bu bağlamda çalışmanın konusu olan Gümrük Binasının Yeniden işlevlendirilmesi amaç olarak belirlenerek bir problem modellemesi yapılmıştır. Değerlendirme alt kriterleri olarak yapının Mimari Değeri, Kültürel Miras Değeri, Sosyal Değeri ve Ekonomik Değeri belirlenmiştir. İşlevlendirme alternatifleri (alt alternatifler) olarak Kamu yapısı, Kent Müzesi, Butik Otel/Pansiyon ve Kitap Kafe belirlenmiş ve bu ilişkiler Şekil 5'teki gibi belirtilmiştir.

Şekil 5. Üç Seviyeli Hiyerarşi
(Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Amaç ve alt kriterler, alt kriterler ve alt alternatifler arasında karşılaştırmalar yapılmış ve ikili karşılaştırmalar matrisi üretilmiştir. Bunun için yapı sahibi, muhtemel kullanıcıları, çevre sakinleri, mühendis, mimarlardan seçilen 30 kişilik bir katılımcı gruba yapı ile ilgili sorular sorulmuş Saaty'nin (1987, s. 163) belirlediği önem derecelendirmesine göre 9 puanlık bir ölçek (Tablo 1) ile derecelendirmeleri sağlanmıştır. Katılımcılardan istedikleri iki seçenek arasında 1'den 9'a kadar bir puan vermeleri istenmiştir. Her soruya verilen cevapların ortalamalarına göre üretilen ikili karşılaştırmalı matrisler doldurulmuştur (Tablo 2).

Tablo.2 Kriterlerin Ağırlıklandırma Matrisleri (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları ile oluşturulmuştur.)

Mimari Değer	Kamu Yapısı	Kent Müzesi	Butik otel	Kitap Kafe
	A1	A2	A3	A4
A1	1	1/3	9	1
A2	3	1	9	3
A3	1/9	1/9	1	1/9
A4	1	1/3	9	1

Sosyal Değer	Kamu Yapısı	Kent Müzesi	Butik otel	Kitap Kafe
	A1	A2	A3	A4
A1	1	1	5	1/3
A2	1	1	7	1/2
A3	1/5	1/7	1	1/3
A4	3	2	3	1

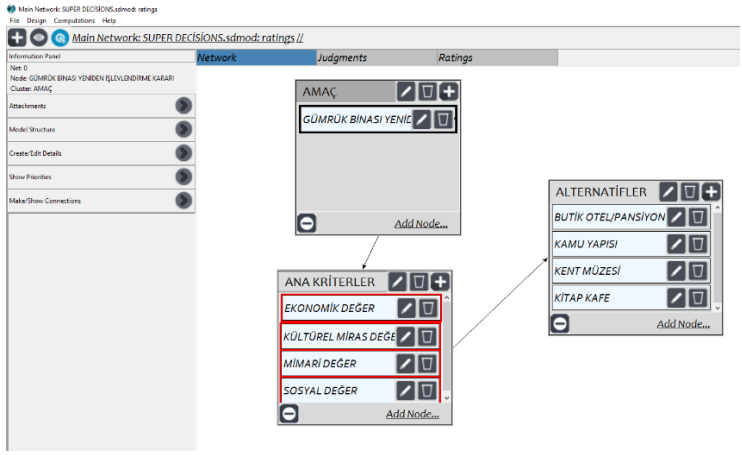
	Mimari Değer	Miras Değeri	Sosyal Değer	Ekonomik Değer
	K1	K2	K3	K4
K1	1	1	5	7
K2	1	1	3	9
K3	1/5	1/3	1	7
K4	1/7	1/9	1/7	1

Kültürel Miras	Kamu Yapısı	Kent Müzesi	Butik otel	Kitap Kafe
	A1	A2	A3	A4
A1	1	1/9	3	1/3
A2	9	1	9	3
A3	1/3	1/9	1	1/9
A4	3	1/3	9	1

Ekonomik Değer	Kamu Yapısı	Kent Müzesi	Butik otel	Kitap Kafe
	A1	A2	A3	A4
A1	1	1/3	1/9	1/5
A2	3	1	1/7	1/3
A3	9	7	1	7
A4	5	3	1/7	1

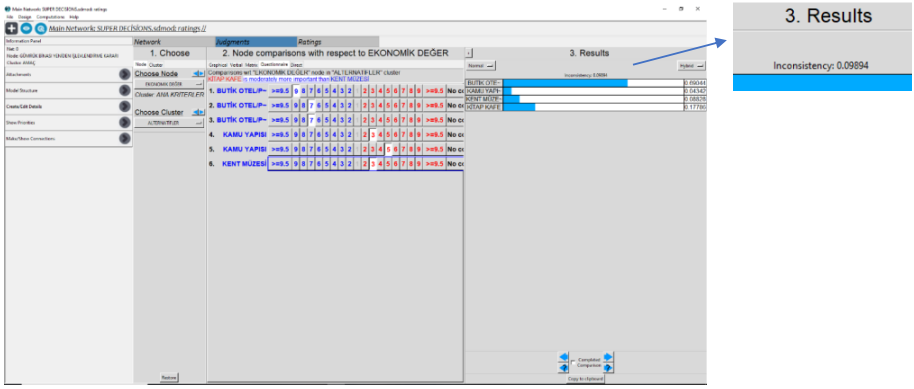
İkili karşılaştırmalı matrisler üretildikten sonra alt kriterlerin ve alternatiflerin göreli ağırlıkları ve amaca göre genel ağırlıkları ile her bir ikili karşılaştırmanın tutarlılık oranı bir karar destek yazılımı olan Thomas Saaty'nin kurucusu olduğu Super Decisions Version 3.02 programı ile hesaplanmıştır. Super Decisions programında, AHP hiyerarşisinin oluşturulmasında öncelikle model hiyerarşik olarak oluşturulur ve ilişkili kümeler birbirlerine bağlanır. Daha sonra ikili karşılaştırmalar matrisi önem derecesi öncelikleri kontrol edilerek programa girilir ve tutarsızlıklar kontrol edilir. Superdecision ile katılımcılar tarafından yapılan önceliklendirme ve önem ağırlığı atama aşamasında tutarlılık (consistency) analizi yapılabilme, oluşturulan her bir matris için IR (Inconsistency Ratio) Tutarsızlık değeri hesaplanabilmektedir. Bu değer, CR ≤ 0,1 altında değilse katılımcılar tarafından yapılan değerlendirmelerin tutarlı olmadığı anlamına gelir ve çalışma tekrarlanmalıdır (Saaty, 1980, s. 21, 49-51; Saaty, 2003, s. 2 vd.).

Çalışmada ilk olarak Super Decisions V3.02 programında Amaç kriteri ve daha önce Şekil 5'te belirtilen alt kriterler ve alternatifler oluşturulmuştur. Kriterler ve alternatifler tanımlandıktan sonra belirlenen amaç ile kriterlerin ilişki ağı kurulmuş ve programda oklarla belirtilmiştir. Amaç ile kriterler arasındaki oklar her bir kriterin bu amaç için önemli olduğunu belirtir, bu önem ise kullanıcının her bir ikili ile ilgili yapacağı karşılaştırma ile belirlenir. Kriterler ile alternatifler arasındaki oklar ise her kritere göre alternatiflerin değerlendirileceği anlamına gelmektedir (Saaty, 2016, s. 7-8). Örneğin amaç kriteri üzerine tıkladığımızda ilişkili olduğu alt kriterler kırmızı çerçeve içine alınır ve bunlar arasında ikili karşılaştırmalar yapılır (Grafik 1).

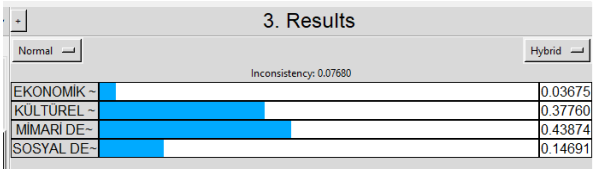
Grafik 1. Super Decisions Programında Amaç, Ana Kriterler ve Alternatifler (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları baz alınarak oluşturulmuştur.)

İlişkilerin tanımlanmasından sonra ikili karşılaştırmalar yapılır. Daha önce tanımladığımız matrislerdeki değerler bu karşılaştırmalarda kullanılır. İkili karşılaştırmaların tutarsızlık değeri de bu ekranda görülebilir. Yapılan çalışmada her bir ikili matris için tutarsızlık değeri (Inconsistency Ratio), CR ≤ 0,1'in altında olması nedeniyle katılımcılar tarafından yapılan değerlendirmelerin tutarlı olduğu görülmüştür. İkili karşılaştırma değerlerine göre alt kriterlerin göreli önem değerleri bulunur. Böylece alt kriterler ve alternatiflerin hangilerinin önemli olduğu ile ilgili bir sonuca varmak mümkündür (Grafik 2).

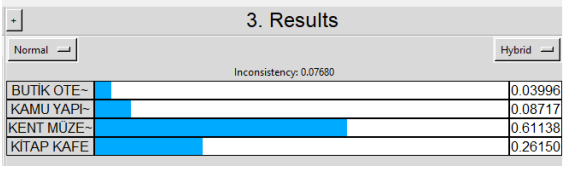
Grafik 2. Karşılaştırma ekranı ve tutarlılık değeri (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları baz alınarak oluşturulmuştur.)

Katılımcılara yönlendirilen sorular ve bunlara verilen cevaplarla ilgili bulgular doğrultusunda bazı çıkarımlar yapmak da mümkün olmuştur. "Yapının hangi değeri sizin için önemlidir?" sorusuna yapının mimari değerinin önemli olduğu ve anket yapılan kişilerin mimari değerine ve kültürel miras değerine daha çok önem verdikleri gözlemlenmiştir. Yine anket sonucuna göre ikili olarak yapılan karşılaştırmalarda yapı sahiplerine ve çevre sakinlerine göre ekonomik değerin daha önemli olduğu belirlenmiştir (Grafik 3).

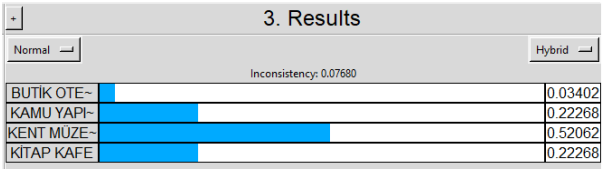
Grafik 3. Yapının Değer Analizi (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları baz alınarak oluşturulmuştur.)

"Yapının Kültürel Miras Değerini düşündüğünüzde size göre hangi işlev diğerine göre daha tercih edilebilirdir?" sorusuna kültürel miras değerinin korunabilmesi için katılımcılar kent müzesi işlevinin daha uygun olacağı yönünde tercih kullanmışlardır (Grafik 4).

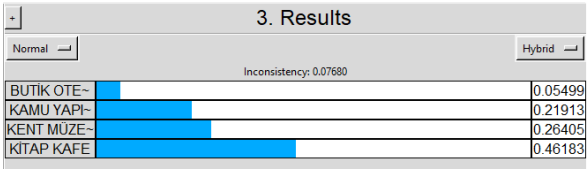
Grafik 4. Kültürel Miras Değerine Göre İşlevlendirme Analizi (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları baz alınarak oluşturulmuştur.)

"Yapının Mimari Değerini düşündüğünüzde size göre hangi işlev diğerine göre daha tercih edilebilirdir?" sorusuna mimari değerinin korunabilmesi için katılımcılar kent müzesi işlevinin uygun olacağı yönünde tercih kullanmışlardır (Grafik 5).

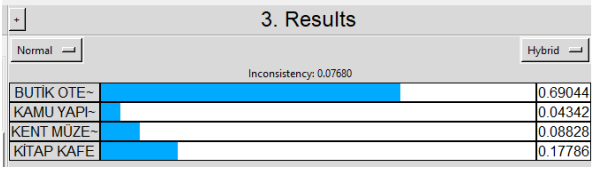
Grafik 5. Mimari Değerine Göre İşlevlendirme Analizi (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları baz alınarak oluşturulmuştur.)

"Yapının Sosyal Değerini düşündüğünüzde size göre hangi işlev diğerine göre daha tercih edilebilirdir?" sorusuna sosyal değerinin korunabilmesi için katılımcılar kitap kafe işlevinin uygun olacağı yönünde tercih kullanmışlardır (Grafik 6).

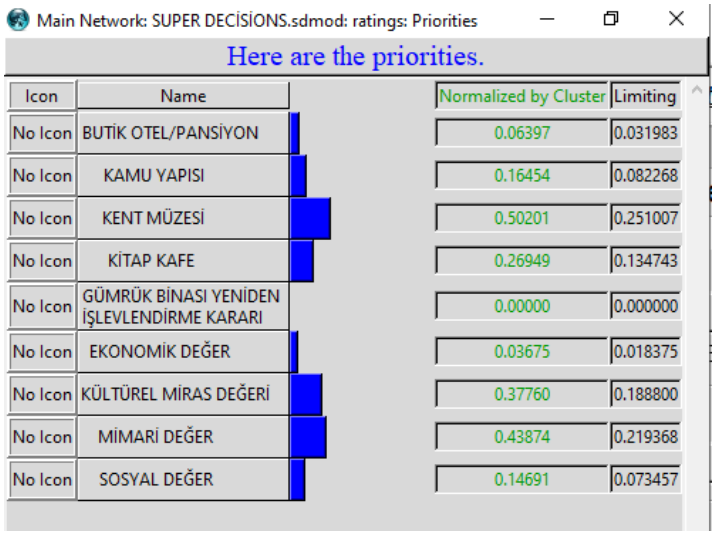
Grafik 6. Sosyal Değerine Göre İşlevlendirme Analizi (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları baz alınarak oluşturulmuştur.)

Yapının Ekonomik Değerini düşündüğünüzde size göre hangi işlev diğerine göre daha tercih edilebilirdir? Sorusuna ekonomik değerinin korunabilmesi için katılımcılar butik otel işlevinin uygun olacağı yönünde tercih kullanmışlardır (Grafik 7).

Grafik 7. Ekonomik Değerine Göre İşlevlendirme Analizi (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları baz alınarak oluşturulmuştur.)

Yapılan karşılaştırmalar sonucunda Gümrük Binası yapısının Mimari değeri katılımcılar göre 1. en önemli alt kriter, kültürel miras değeri ise 2. önemli alt kriter olarak belirlenmiştir. İşlevlendirme kararında alt alternatifler arasından Kent Müzesi ilk sırada, Kitap kafe ise ikinci sırada seçilen alternatifler olmuştur (Grafik 8).

Grafik 8. Alt kriterlerin göreli önemlilik değerleri (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçları baz alınarak oluşturulmuştur.)

Bu değerlendirmeler ve karşılaştırmalar bağlamında Mimari değerin ve Kültürel miras değerinin önem sıralamasında katılımcıların gözünde ön planda olması geleneksel çevrelerde fiziksel ve sosyo kültürel sürdürülebilirliğin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kültürel çevrede ve kent hafızasında yer edinen bir yapının mevcut yapısını koruyarak yeni bir işlev verilmek istendiğine işarettir. Böylece kültürel birikimin sürdürülebilirliği sağlanabilir.

Tartışma

Koruma bir kültürel varlığın, varoluş biçimini, geçmişini ve taşıdığı önemini anlamakla başlar; bu varlığın özgünlüğünü tehlikeye atmadan yapılacak tüm restorasyon müdahaleleriyle devam eder. Bir kültür varlığını korumak, onu incelemek, anlamak, kayıt altına almak, fiziksel ve çevresel bütünlüğünü sürdürecek gerekli müdahaleleri yaparak, onun kültürel önemini sürdürmesini sağlamakla gerçekleşir (Zakar ve Eyüpgiller, 2020, s. 35). Bir kültür mirasının korunması için geçmiş, bugün ve geleceğin bütüncül olarak düşünülmesi gereklidir. Yapı ya da kültür varlığının geçmişini bugüne gelen kalıntılar, yazıtlar anlatır. Yapının üzerinde gerçekleştirilen onarımlar bugünü ile, nasıl işlevlendirileceği veya sergileneceği geleceği ile ilgili bir karardır. Bu kavramlar da kültür varlığının mimari, kültürel, ekonomik ve sosyal değeri ile yakından ilişkilidir ve önemleri kurumlara veya kişilere göre değişebilmekte-

dir. Sosyal ve ekonomik yönden bakıldığında yeni işlevler tarihi alanların çekim gücünü arttırmaktadır. Yeniden kullanıma açılan alanlar bölgelerin çekiciliğini arttırmanın yanı sıra, özellikle turizm sektöründe iş yaratılmasına ve gelişmeye katkıda bulunmaktadır (Ahunbay, 2019, s. 146). Leeuwarden Bildirgesinde de (Common Wadden Sea Secretariat, 2018) belirtildiği gibi, başarılı yenileme ve dönüşüm sayesinde miras alanlarına yeni, karma veya uzun süreli kullanımlar sağlanabilir. Böylece yapıların kültürel önemi ile birlikte sosyal, çevresel ve ekonomik değerleri de artar. Orijinal işlevini yitirmiş yapılar hala kültürel, tarihi, mekânsal ve ekonomik değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Uyarlanabilir yeniden kullanım bu değerleri bozmadan korumayı ve aynı zamanda yeni kullanımlar için uyarlamayı amaçlayan bir strateji olarak kendini sunar. Böylece yeni işlevler ve yapı anlamlı bir şekilde bütünleşir. Ülkemizde günümüze kadar fiziksel olarak ulaşabilmiş fakat işlevini yitirmiş çeşitli boyut ve tipolojide birçok kültür varlığı yapı bulunmaktadır. Bunların birçoğu doğru veya yanlış kararlarla işlevlendirilerek günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yapıların geçmişlerini arşivleyerek bugün doğru şekilde onarmak ve geleceğe doğru bir kullanım kararı ile aktarmak ancak bu kültür varlıklarının kültürel, sosyal, mimari ve ekonomik sürdürülebilirliğini sağlar. Sürdürülebilirliğin insan doğasından gelen bir içgüdüselliği de bulunmaktadır. Bu da nesiller arası bağları kurmak ve geçmişten geleceğe bir iz bırakmak isteğidir. Yapılan çalışmada katılımcılara yönlendirilen sorulara verilen cevaplarda bu sürdürülebilirliğin istendiğine dair izler bulunmaktadır. Yapının sahibi, kullanıcısı veya yakın çevre komşusu ve mimar mühendis gibi alan uzmanlarına göre neyin öncelikli sürdürülebilir olacağı değişkenlik göstermektedir. Örneğin, yapı sahibi ve çevre kullanıcıları yapının ve etkilediği çevrenin ekonomik değerini arttıracağı düşüncesiyle ekonomik değerini ön planda tutmuşlardır. Fakat yapı potansiyel kullanıcıları ve uzman niteliğindeki katılımcılar kültürel ve mimari değerin önemli olduğunu ve bunun yapının kültürel ve sosyal sürdürülebilirliğine katkısı olacağını bunun da ekonomik değerini zaten arttıracağını düşünmektedirler. Katılımcılar yapıyı halkın istedikleri zaman kullanabilecekleri, görebilecekleri bir işlevle uyarlanması durumunda ancak nesiller arası bağ kurulabileceği ve kültürel aktarımın sağlanabileceği konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu kültürel ve sosyal süreklilik aynı zamanda fiziksel de olabilmekte ve yapı yapma kültürü, yapı malzemesi gibi unsurlarında devamlılığını sağlamaktadır. Değerlendirme bütününde ağırlıklı olarak fiziksel ve sosyokültürel devamlılığın yapı için önem arz ettiği ve bunun sağlanabilmesinin koşulunun da ekono-

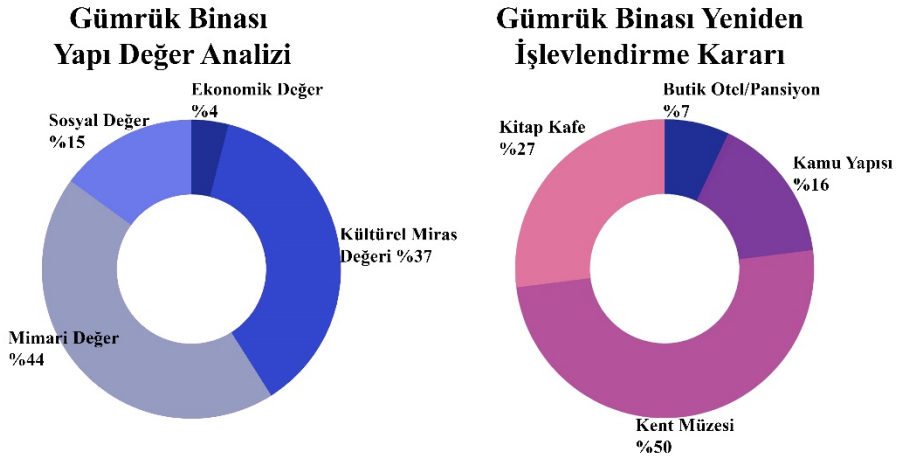
mik kaygılar ön planda tutulmadan ama bununda bir bileşen olarak düşünüldüğü işlevlendirmelerin süreklilik bağlamında daha uygun olacağı sonucuna varılabilir. Özellikle geçmişte medrese, hamam gibi özgün bir işlevle kullanılan fakat günümüzde farklı amaçlarla dönüştürülürken plan ve fiziksel özellikleri bozulan, iç duvarları kaldırılarak mekanları büyütülen yapılar her ne kadar fiziksel ve ekonomik olarak geleceğe ulaşacak yapılar olsalar da geçmişten getirdikleri sosyal ve kültürel özellikleri kaybettiklerinden bütüncül bir koruma, yenileme ve işlevlendirme sağlanmış sayılmamaktadır. Bu nedenle kısıtlı bir karar verici ile yapıların yeniden işlevlendirilmelerine karar vermek yanlıştır. Disiplinler arası uzmanlar, yerel halk, yöneticiler, yapı kullanıcıları gibi birçok kişini katılacağı karar verme yöntemi yapıyı daha doğru ve işlevsel bir kullanıma ulaştıracaktır. Bu çalışma kapsamında da katılımcı, ikili karşılaştırmalar yapılabilen bir yöntem olan Çoklu Karar Verme Yönteminin seçilmesi bu nedenledir. İşlevlendirme kararı verme sırasında veya yeniden işlevlendirildikten sonra yapının bu işlevle uyumlu olup olmadığı ile ilgili birçok çalışma ve yöntem bulunmaktadır. Bu çalışmalar işlevlendirme öncesi karar verme aşamasında hangi kriter ve değerlendirmelerin gerektiği konusunda bilgi ve deneyimlerin aktarılması bakımından önemlidir. Bu türden çalışmaların çıkarımlarıyla yeniden işlevlendirme konusunda başarılı ve başarısız örnekler üzerinden yapıların yeniden kullanımları ve işlevlerin yapılara yüklediği olumlu ve olumsuz durumlar değerlendirilebilmektedir. Kültür mirası yapılarda işlevlendirme kararı öncesinde yapının fiziksel, mekânsal, çevresel analizleri doğrultusunda doğru ve yanlış örnekler incelenerek karar verme kriterleri oluşturulmalı ve farklı eğitim, yaş, kültür seviyelerinden kişilerin katılımlarını sağlayacak şekilde çoklu bir karar verme yöntemi ile yapıların yeniden işlevlendirilmesi amaç edinilmelidir. Bu şekilde yapılacak katılımcı bir değerlendirme sonrasında kişilerin yapıyı sahiplenmesi ve koruması daha kolay olacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Geleneksel yapılar toplumların gelenek, kültür, yaşam şekillerini yansıtan birer aynadır. Tamamen yerel malzemelerle kişilerin ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilen bu nedenle de her ne kadar ana planlama kararları benzese de birbirine benzemeyen ekonomi, malzeme ve mekânsal açıdan sürdürülebilir yapılardır. Fiziksel ve mekânsal açıdan önemi yanında yaşam şekli, gelenek, komşuluk ilişkileri, sokak kültürü gibi birçok kent hafızasında yer edinmiş kavramı bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle geleneksel yapıların ko-

runması, onarımı ve geleceğe aktarımı önemlidir. Çoğu zaman yapıların onarımı yapıldıktan sonra değişen yaşam koşulları ve ihtiyaçları nedeniyle günümüz gereksinmelerine cevap veremedikleri için devamlılığın sağlanabilmesi için asıl işlevinden farklı bir kullanım kararı alınması zorunlu olmaktadır. Kültürel Miras niteliğindeki yapıların asıl işlevleri dışında farklı bir işlevlendirme yapılması planlanıyor ise ilk olarak cevaplanması gereken bu yapının yeniden işlevlendirme kararının kimin vermesi gerektiği sorudur. Çalışma sırasında katılımcılara "Gazipaşa Gümrük Binasının yeni kullanım amacı ile ilgili kararı kim vermeli?" sorusu sorulmuştur. Alternatif cevaplar olarak yerel yönetimler, yapı kullanıcıları, yapı sahipleri ve yakın çevre sakinleri seçenekleri sunulmuş ve %41 bir oranla yerel yönetimlerin karar vermesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu şekilde bir sonucun çıkması, yerel yönetimlerin daha katılımcı ve halkın kullanımına açık bir işlevlendirme yapabileceği düşüncesinin katılımcılar arasında yüksek olmasındandır.

Yapılan tüm karşılaştırmalar ve değerlendirmeler sonucunda yapının önceki işlevinin mekânsal ve bağlamsal etkileri tartışılarak, yapının fiziksel, mekânsal ve işlevsel sürdürülebilirliği bakımından yapının mimari değerinin önemli olduğu ve bu mimari değerinde ancak bir kent müzesi gibi yoğunluğu az fakat yapının değerini ortaya çıkarıp ilçenin kültürel hafızasını da koruyacak bir işlevlendirmenin uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Grafik 9).

Grafik 9. Sonuç Değerleri (Kaynak: Yazar, 2020; ilgili kaynak yazar tarafından yapılan anket verilerinin sonuçlarını göstermektedir.)

Kültür mirası değeri taşıyan yapıların mevcut işlevinden farklı bir misyon yüklenmesi durumunda yapının mekânsal ve fiziksel özelliklerini bozmayacak bir işlev, yapının gelecek kuşaklara taşınmasında daha etkili olacaktır. Yapıya restoran, kafe gibi gelir getirici bir işlev yüklendiğinde mevcut kapasitesinin üstüne çıkılmak istendiği ve ekonomik kaygıların ön planda olduğu ilk işlevlendirme aşamasında deneyimlenmiştir. Bu türden yapıların daha sosyal ve kültürel özelliklere sahip, insan hareketliliğini çok fazla arttırmayacak ve önceki işlev şemasını bozmayacak nitelikteki değişiklikler veya eklentilerle günümüz koşullarına adaptasyonu sağlanırsa, bu miras niteliğindeki yapıların gelecek kuşaklara daha anlaşılır şekilde aktarılması sağlanabilecektir. Bu nedenlerle işlev değişikliği gerektiren yapıların bu uyarlama sürecinin daha katılımcı bir şekilde sürdürülmesi, doğru işlevin verilmesi için gereklidir. Bu çalışmada kullanılan Çoklu Karar Verme Yöntemlerinden AHP yöntemi ile karşılaştırmalı bir şekilde katılımcıların görüşleri doğrultusunda karar verme sürecinin önemi vurgulanmıştır. Sonuçlar ilgili idare ile paylaşılmış ve bu yöntemin farklı yapıların işlevlendirme süreçlerinde de uygulanması tavsiye edilmiştir.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 14, Yıl *Year* 2022-4, 2870-2897 **DOI:** 10.31198/idealkent.1070307

Extended Abstract

Proposal For Adaptive Reuse in The Context of Sustainability in Traditional Building: Antalya/Gazipaşa Customs House

*

Nisa Yılmaz Erkovan
ORCID: 0000-0002-7473-7131

Traditional buildings that best reflect the culture, tradition, customs, lifestyles, and neighborhood relation concepts of a society, cannot meet the needs of today, as they were built to meet the needs of their time and their previous utilizers. For this reason, such buildings are either demolished and replaced by new ones or abandoned and become unavail. Sustainable repair, preservation and use of these buildings, which have an important place in urban memory and a construction process amalgamating the construction and planning process with the participation of the utilizer, carries such buildings into the future. While defining a new function for buildings other than their original uses and preserving them, the needs of the city and its inhabitants, the spatial layout and context of the building, and ensuring economic, socio-cultural sustainability are crucial criteria for choosing the proper function. Gazipaşa Customs Building, which has an important place in the urban memory of Gazipaşa and includes the public structure and lodging of its period, is a registered traditional building that was repaired and taken under protection due to the concerns mentioned above and was re-functionalized as a restaurant. Thereafter, as this new function requires different spatial requirements, it was understood that the function defined in the wake of an emergence of the necessity of physical intervention was actually not appropriate for this building. The aim of this study was to present the Analytical Hierarchy Method, which is a multiple decision making method, to the building owner administration by evaluating the alternatives that can be used on the decision regarding the new function of the building which is to be performed so as to ensure the physical, spatial and functional sustainability of

Geliş Tarihi *Received Date:* 08.02.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.02.2022

the Customs Building structure, and to form a basis for the use of similar method in the re-functionalization processes to be applied in different buildings. It is deemed appropriate to functionalize the building, which previously had a multi-purposed use as a housing and public structure, with a more participatory decision in order to pass on to future generations in a healthy way. Just as in the initial construction process, it is important that the utilizers are involved in the decision-making process. For this reason, a decision-making process was developed, including building owners and residents in relation to the previous function of the building and its possible new function. In this context, in order to make a step-by-step selection in cases where there are more than one criteria, a conclusion was reached by using the multiple decision making method (MDCM) and the Analytical Hierarchy Process (AHP) within this method. For this reason, questions regarding the building were addressed to a participant group of 30 people, including the building owner, its possible utilizers, residents, engineers, and architecs, and they were rated with a 9-point scale as per the importance rating determined by Saaty (1987) (Table 1). Participants were asked to give a score from 1 to 9 between the two options they choose. Paired comparative matrices were filled in, produced as per the mean of the answers given to each question (Table 2). After the binary comparative matrices were formed, the relative weights and general weights of the sub criteria and alternatives and the consistency rate of each binary comparison were calculated with the Super Decisions version 3.02 program, a decision-making support software founded by Thomas Saaty. The relative importance values of the sub-criteria were determined as per the binary comparison values; thus a conclusion was reached regarding the importance of alternatives (Graph 2). Customs Building, which has an important place in the urban memory of Gazipaşa, is a registered traditional building and has been repurposed as a restaurant. Over time, it has been understood that the function defined by the need for different spatial needs of this new function is not correct for this structure. In this context, the environmental and spatial analyzes of the building were made and the results were obtained in a participatory manner by evaluating the determined upper and lower criteria. It has been found that the physical, spatial, and cultural sustainability of the building can be achieved with a function given during conservation and restoration without changing the old plan scheme and without increasing the human density. In the wake of all the comparisons and evaluations made, it was concluded that the architectural value of the building is important and that functioning of this architectural value as a city museum, will reveal the value of the building with its low density and preserve the cultural memory of

the district. In the event that the buildings qualified as cultural heritage are re-purposed with a new function, it will be more effective to decide upon a function that will not disturb the spatial and physical features of the building, and which will pass on the building to the future generations. It was experienced in the first functionalization stage that when an income-generating function such as a restaurant or a cafe is found appropriate for the building, it is desired to exceed its current capacity, thus, economic concerns being at the forefront. If such buildings are adapted to recent conditions with alterations and extensions that have social and cultural characteristics, which do not increase human activity too much and do not disrupt the previous function scheme, these heritage structures will be passed on to future generations in a more understandable way. For these reasons, it is necessary to maintain this adaptation process of the buildings that require re-functioning in a more participatory way and to re-function them properly. In this study, the importance of decision-making process was emphasized in accordance with the opinions of the participants taken in a comparative way with AHP method, which is one of the multiple decision-making methods used in this study. The results were shared with the administration and this method was recommended to be applied in functionalization processes of different structures.

Kaynakça/References

Ahunbay, Z. (2013). 2013'ün tartışmalı yeniden kullanım ve ihyaları. *TMMOB Mimarlık Dergisi,* 374, 49-53. Erişim adresi (18.12.2020): http://www.mimarlikdergisi.com.

Ahunbay Z. (2017). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon.* İstanbul: YEM Yayınevi.

Ahunbay Z. (2019). K*ültür mirasını koruma ilke ve teknikleri.* İstanbul: YEM Yayınevi.

Altınoluk Ü. (1987). *Eski yapılar yeni fonksiyonlar*. İstanbul Türkiye : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Altınoluk Ü. (1998). *Binaların yeniden kullanımı*. İstanbul: YEM Yayınevi.

Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm ve Turizm Müdürlüğü (2010). *Dünden bugüne Antalya.* Antalya: Cilt 1. Erişim adresi (13.02.2020): http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/DundenBuguneAntalya/DBA-Cilt-1/files/web-c%C4%B1lt1.pdf

Carta Del Restauro (1931). Çev. A. Ağır. Erişim adresi (13.12.2020): http://icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf.

Common Wadden Sea Secretariat (2018). Leeuwarden Declaration. Ministerial Council Declaration of the 13th Trilateral Governmental Conference on the Protection of the Wadden Sea. Common Wadden Sea Secretariat, Wilhelmshaven, Germany. Erişim adresi (06.04.2021): https://www.waddensea-worldheritage.org/resources/2018-leeuwarden-declaration.

Çelebi G. Ü., Gültekin A. U., Harputlugil U. G., Bedir M. ve Tereci A. (2008). Sürdürülebilir mimarlık. *Yapı ve Çevre İlişkileri Seminer Notları.* Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Sürekli Mesleki Gelişim Merkezi. Erişim adresi: https://arch516.cankaya.edu.tr/uploads/files/1_SURDURULEBILIR_MIMARLIK%281%29.pdf.

Çibik T. H. ve Umaroğulları F. (2019). Yerel mimari bağlamında enerji etkin pasif tasarım analizi- Harabâti Baba Dergâhı örneği. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi,* 16, 391-420.

Douglas J. (2006). *Building adaptation*. Abingdon Oxon: Spon Press.

Erder C. (2018). *Tarihi çevre algısı.* İstanbul: YEM Yayınevi.

Erkovan, N. ve Öter, N. (2019). Gazipaşa evleri. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi,* IX (2), 559-572. doi: 10.13114/MJH.2019.510.

Eyüce, Ö. ve Eyüce, A. (2010). Design education for adaptive reuse. *International Journal of Architectural Research (Archnet-IJAR*), 4 (2-3), 419-428.

Kincaid D. (2003). A*dapting buildings for changing uses guidelines for change of use refurbishment*., London: Taylor&Francis Group.

Köprülü Bağbancı Ö., Bağbancı B. ve Aksoy F. (2019). Erdek Ballıpınar Köyü Ballıpınar (Meryem Ana) Kilisesi'nin korunması ve yeniden işlevlendirilmesi. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi,* 18, 101-139.

MSB Harita Genel Müdürlüğü web sitesi. Erişim tarihi: 20.03.2022 https://www.harita.gov.tr/urun/antalya-mulk-idare-il-haritasi/457

Saaty, R. W. (2016*). Software for decision making with dependence and feedback, super decisions*. Erişim adresi (13.12.2020): https://www.superdecisions.com/sd_resources/v28_man02.pdf.

Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process*. New York: McGraw-Hill Publishing Company Inc.

Saaty, T. L. (1987). The analytic hierarchy process-what it is and how it is used. *Math Modelling,* 9 (3-5), 161-176.

Saaty, T. L. (2001). Analytic hierarchy process, *Encyclopedia Of Operations Research and Management Science*, ss. 19–28.

Sev, A. (2009). *Sürdürülebilir mimarlık*. İstanbul: YEM Yayınları.

Şen, H., Kaya, A. ve Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik üzerine tarihsel ve güncel bir perspektif. *Ekonomik Yaklaşım,* 29(107), 1-47.

TDK 2022, 13.12.2020 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Tekçe, I. ve Dikbaş, A. (2011). Yüklenici inşaat firmaları için çok kriterli performans ölçme modeli geliştirilmesi. *İTÜDERGİSİ/a,* 10(1), 151-164. Erişim adresi: http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_a/article/view/1287.

Zakar, L. ve Eyüpgiller K. K. (2020). *Mimari restorasyon koruma yöntem ve teknikleri.* İstanbul: Ömür Matbaacılık.

Zeren, M. T. (2019). *Tarihi çevrede yeni ek ve yeni yapı olgusu*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2898-2933 **DOI:**10.31198/idealkent.1123218

Devr-i Hürriyetten Devr-i Cumhuriyete Bir Hafıza Mekânı: Abide-i Hürriyet

*

Elif Balam Sızan[1]
ORCID: 0000-0002-9384-6763

Öz

Bu makale bir Hafıza Mekânı olarak Abide-i Hürriyet'i ele almıştır. Anıtın inşası, biçimlendirilmesi ve yeniden üretilmesi konu edilmiştir. Yüzyılı aşan tarihselliği ile mekân, nesnesi olduğu her siyasal iktidar için hatırlatmanın ya da unutturmanın bir aracı haline gelmiştir. Hafızanın toplumsallaşması olarak hatırlatma ya da unutturma, iktidar tarafından inşa edilen mekânın deneyimlenmesi ile demektir. Mekân deneyimi hem katılımcı hem de dışlayıcı bir edimdir. Abide-i Hürriyet de bu hem katılımcı hem de dışlayıcı edimi izleyebileceğimiz bir tarihselliği ifade eder. Anıtın özgünlüğü belirli anları öne çıkarmıştır. 1908 Devriminden Cumhuriyet Türkiye'sine bu anlar, siyasal iktidarın mekân ile ilgili karar aldığı ve almaya zorlandığı dönüm noktaları olmuştur. Mahmut Şevket Paşa'nın cenaze töreni, 1942'de Talat Paşa'nın, 1951'de Mithat Paşa'nın, 1996 yılında Enver Paşa'nın cenazelerinin Hürriyet Tepesi'ne taşınması mekânı yeniden inşa eden anlardır. Meşrutiyet mücadelesinin tarihi kimliklerinin cenazeleri anıtın gölgesine taşındıkça zamandan bağımsız bir tarihsel bloğu ortaya çıkarmıştır. Tarihsel blok mekânı inşa edenler ve mekânı biçimlendirenler arasındaki sürekliliktir. Bu çalışma, Abide-i Hürriyet'i tarihsel bloğun simgeselleşmiş mekânı olarak ele almış ve yüz yılı aşan mekânsal varlığını izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mekân, Hafıza, Abide-i Hürriyet, Hatırlama, Unutma.*

[1] Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, E-mail: elif.sizan@hbv.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 08.02.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2898-2933 **DOI:** 10.31198/idealkent.1123218

A Place of Memory From Era of Liberty to Era of Republic: Abide-i Hürriyet

*

Elif Balam Sızan[2]
ORCID: 0000-0002-9384-6763

Abstract

This paper discusses Abide-i Hürriyet as a place of memory. The subject is the construction, re-shaping and reproduction of the monument. The place has been an implement for remembering or forgetting for every political power it is the object of. Remembering or making one forget as the socialization of memory means experiencing the space constructed by power. Experience a place is both participatory and exclusionary. Abide expresses a historicity in which we can follow these experiences. Monument's authenticity highlighted certain moments. These moments, from the 1908 Revolution to Turkey, have been the moments when the political power took decisions and was forced to take decisions about place. The funeral of Mahmut Şevket Pasha, the transfer of the bodies of Talat Pasha in 1942, of Mithat Pasha in 1951, and of Enver Pasha in 1996 to Hürriyet Hill are moments that reconstruct the place. As the burials of the historical identities of the revolution were moved to the shadow of the monument, a timeless historical block emerged. The historical block is the continuity between those who construct the place and those who shape it. This study discussed Abide-i Hürriyet as the symbolic place and pursued its spatial existence.

Keywords: *Place, Memory, Abide-i Hürriyet, Remembering, Forgetting*

[2] R. A., Ankara Hacı Bayram Veli University, E-mail: elif.sizan@hbv.edu.tr

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.05.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

Giriş

Bu makale bir Hafıza Mekânı olarak Abide-i Hürriyet'i, inşa edildiği tarihsellik içinde ele almasının yanı sıra, anıtın inşasından hem yakın hem de uzun yıllar sonrasında düzenlenişi, biçimlendirilişi ve yeniden üretilişini anlamaya; dilsizleşen bir mekânı okumaya çalışmaktadır. Bir Hafıza Mekânı olarak Abide-i Hürriyet'in "kullanılma" biçimiyle ilgilenmekte ve kullanılma biçiminde yaşanan kopuşları ve süreklilikleri görmeye çabalamaktadır. Mekânın kullanılma biçimi mekânın içeriğine dairdir. İçerik en kapsayıcı biçimde üretim demektir. Bir "yer" üzerinde var olan/yaşayan insanın varlığını sürdürmesi bir üretim işidir; bu üretim Cangızbay'ın (2011, s. 46) da ifadesi ile gerek bireysel gerekse kolektif görünümleri ile insan tarafından gerçekleştiren sınırsız sayıdaki işlerin bir bütünüdür. Mekân da bu işlerden biridir. Üretim, mekân kavramının özü anlamına gelir; süreklilik ve kopuşa tabidir. Süreklilik ve kopuş ifadelerinden anlaşılması gereken bireysel ya da toplumsal bir hatırlama ve unutma değil, mekânın ve zamanın tarihselliği içinde yerleşiklik kazanan bir hafıza olmalıdır. Süreklilik ve kopuşun içeriği bu edimlere konu edilen yerlerin hatırlanması ya da unutulması değil, hatırlatılması ya da unutturulmasına dairdir. Üretilişi geçmişe ya da geleneğe içkin değil yeni bir "geleneğin" (kavrama biçiminin) inşası ve gelecekten geriye dönük bir bakışla hafızanın (kavrama biçimlerinin[3]) yerleşik hale getirilmesidir.

Tarihsel bir mekânı var eden temel nitelik o mekânın mevcudiyetidir. Mevcudiyet mekânın var olması ve günümüzle bağlantısıdır. Güncel olan içinde var olabilmekse tarihsel olanı anlamakla mümkündür. Tarihsel olanın ya da geçmişin anlaşılması yalnızca geçmişi hatırlamak demek değildir, çünkü geçmiş yalnızca hatırlanmaz, inşa edilen mekânlarda ve şeylerde vücut bulur. Raivo (2015, s. 97), tarihsel bir mekânı, işaretlemenin, isimlendirmenin, görmenin ve kontrol etmenin önemini vurgular. Vurgulanan bu dört edim bir yerin, sınırları belirlenmiş bir şekilde, yeniden üretilmesini, yazılmasını, okunmasını ve izlenmesini sağlar. Böylece hatırlama ve hafıza siyaseti inşa edilir ve bu yolla tarihsel mekân bir hafıza mekânı olarak mevcudiyet kazanır.

Lefebvre, mekânın bir toplumsal morfoloji olduğunu ve canlı organizmanın yaşantısına benzer biçimde var olduğunu ifade eder. Mekâna dair bu anlayış onu basit bir çerçeve olmaktan çıkarır ve çerçeve olarak inşa eden ve gören yaklaşımların eleştirisini içerir. Bu eleştiri aynı zamanda mekânı inşa edeni/üreteni, üretilen mekândan yararlananları ve bu yararlanmanın neden

[3]Kavrama biçimi toplumsal idealler ve en geniş haliyle toplumsal söylem olarak anlaşılmalıdır.

ve nasıl olduğunu ortaya çıkarır (Lefebvre, 2014, s. 118). Bu özgül mekânlar inşa edildiklerinde-doğduklarında geçmişe, unutturulduğunda-öldüklerinde geleceğe uzanan yerlerdir. Başka bir deyişle hem bireyin hem de toplumların doğum ve ölümleriyle sınırlı hatıraları aşan, yerleşik oluşu ya da ortadan kalkışıyla da tarihi yansıtan yerlerdir. Hafıza mekânının varlığı da yokluğu da bir tarihi ifade eder. Bu tarih Nora'nın ifadesiyle "*gösterişsiz, fakat iddialı, geleneksel aynı zamanda da çok güncel*" (2006, s. 15) bir tarihtir. Dikkat edilmesi gereken, hafıza mekânının geçmiş ve gelecek arasındaki bu halinin mekânsız ve zamansız olmadığı, tam tersine mekâna ve zamana içkin olduğudur. Bu bağlamda belirli bir "yeri" olan hafıza mekânını, mekânın ve zamanın tarihselliği içinde anlamak zorunludur ve bu anlama, onu bütünsel ve kavrayıcı biçimde ele almak anlamını taşır.

Mekân ve zaman, kavramsal içerikleri gereği birbirinden ayrılmaz: "*Mekân bir zamanı içerir, zaman da bir mekânı*" (Lefebvre, 2014, s. 141). Foucault da "*mekânın kendisinin bir tarihi vardır ve zamanın mekânla olan bu kaçınılmaz kesişmesini bilmezlikten gelmek mümkün değildir*" der (2014, s. 292). Fakat nesnel ve soyut olarak nitelenen her mekân ve zaman fetişleştirilmiş bir nitelik taşır. Mekânın ve zamanın fetişleştirilmiş niteliği, kavramların birer ürün ve yapıt oluşunu gizler ve hem toplumsal olanın maddeleştirilmesine hem de tarihsel olanın evrenselleştirilmesine konu eder. Birer temel kategori olarak mekânı ve zamanı maddeleştirmekten ve evrenselleştirmekten ancak kavramların tarihselliği ile kaçınılabilir. Tarihsellik, birer görme, anlama ve aktarma biçimi de olan bu kavramlara -sallaşma imkânı tanır. Mekânsallaşma ve zamansallaşma temelinde bir düşünce insanlığın varoluşunun tarihselleşmesini ifade eder. Temel kavramların tarihselleşmesi, fiziki dünyanın bireylerce deneyimlenen sınırlarının değişimi olarak izlenebilir. Tarihselleşme, kavramları birlikte izlemek için uygun yöntemi sağlayarak, düşünsel açıdan bir bağlama yerleştirmekte ve kavramların karşılık geldiği toplumsal yapıda bireylerin algı dünyasını genişletmektedir. Bu yaklaşım mekân, zaman ve toplumsal varlık arasında yorumlayıcı bir denge oluşturmak için de zorunludur. Bu yöntemsel zorunluluğun sebebi, toplumsal gerçekliğin mekân, zaman ve toplumsal varlık açısından bütünsel olmasıdır. Mekân, zaman ve toplumsal varlık arasındaki bütünleşme olarak toplumsal gerçeklik aynı zamanda bir nedensellik ifade eder. Bu nedenselliğin bir görünümü toplumsal varlığın iradesini de göz önünde bulunduran zorunluluktur. İnsanın varoluşunun zorunlu olarak toplumsal bir varlığa evrilmesine benzer biçimde öznenin iradesi de zorunluluğu tek yönlü ve mutlak bir nedensellik haline getirir (Can-

gızbay, 2011, s. 65). Tek yönlülük ve mutlaklık, mekân ve zaman kavramlarının maddeleşmesi ve evrenselleşmesine giden fetişleştirilmiş yöntemsel yolu belirler, tarihselleşmeyi gizler. Bu giz sayesinde bilinçli ve iradi özne etkide bulunduğu her nesneyi fetişleştirmiş, öznenin varlık alanını genişletmiştir. Fiziki dünya, öznenin varlık alanının en görünür ve somut olanıdır.

Mekânsallaşma ve zamansallaşmanın birlikte izlenilmesi için fiziki dünyaya ya da yaşanılan dünyanın fiziki mekânlarına bakmak gerekir. Fiziki ve görülebilir olma, bir yerde olma, zamansallaşma ve mekânsallaşmaya önceldir. Yer, bireyin/özenenin yeridir. Mekân ve zamandaki tarihsel deneyimi algılayacak ve yaşayacak bireye/özneye de nesne sunulması zorunludur. Bir diğer ifade ile zamansallaşma ve mekânsallaşma bir üründe yaşanır. Üretilen bu nesne ise yalnızca izlenebilecek bir nesne olmamalı aynı zamanda deneyimlenecek bir nesne olmalıdır. Nesne, üretilmiş ve içinde bulunduğu tarihselliğin üretim sürecine tabi bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bireye sunulan nesne, özne/özneler tarafından üretilmiştir. Bu özne bir sınıfa, gruba ya da kolektife işaret eder. Bir sınıf, bir grup ya da kolektif ancak bir mekân doğurarak (üreterek) "özne" haline gelir ve toplumsal olarak kabul görür (Lefebvre, 2014, s. 413). Öznenin varlığı, öznenin bu fiziki mekânı üretebilmesi, siyasal olanın varlığı anlamına gelir. Özne, mekân ve zamanda var olur ve içinde bulunduğu tarihselliğe sahip olduğu ölçüde siyaseti ve siyasal iktidarı elinde bulundurur. Siyasal iktidara sahip olan bu sınıf, grup veya kolektif özne nesneyi (mekânı) üretir. Üretilen her mekânın üreteni, sahip olanı, biçimlendireni ve dönüştüreni olduğu kadar mekândan dışlananı ve sahipsiz bırakılanı da vardır. Bu yalnızca fiziki dünyada üretilen fiziki nesnelere sahiplik konusu değildir; farklı düzeylerde bir özneleşme/özneleştirme ve nesneleşme/nesneleştirme anlamına da gelir. Özneleşen sınıf, grup ve kolektif olduğu gibi nesneleşen sınıf, grup ve kolektif de vardır. Toplumsal yapı içinde "*kişi, özne olmanın yanı sıra nesne olma özellikleri gösteren bir boyut da taşır*" (Cangızbay, 2011, s. 55). İlk düzey özne, deneyimlenecek nesneyi üreten ve deneyimlenme biçimini tanımlayan öznedir. Siyasal iktidarın sahibidir. İkinci düzey özne, ilk düzey özne tarafından üretilen mekânı deneyimleyen, özneleşmeye tabi olan, tali bir öznedir. Üçüncü düzey özne ise ilk düzey özne tarafından dışlanan ve sahipsiz bırakılan, bir diğer ifade ile nesnenin deneyiminden de dışlanan ve bu dışlamanın farkında olan öznedir. İlk düzey özneye karşıtlığı ya da çatışması anlamında ondan türeyen fakat tali olmayan

bir özne anlamına gelir. Üçüncü düzey özne dışlanma ve sahipsiz bırakılmanın farkındalığına sahip olmadığı noktada nesneleşmeye[4] başlar. Fiziki bir nesne olan her mekân, üzerindeki özne ve nesnelerle belirli bir zamanda vardır veya yoktur.

Lefebvre'in talep-emir diyalektiği olarak da ifade ettiği özne/özneleşme/özneleştirme ve nesne/nesneleşme/nesneleştirme ilişkisinin bir görünümü olarak mekân ayrıca öznenin ürettiği bir yer olarak "Ne?", "Kimin için?" ve "Kim Tarafından?" sorularının da nesnesidir:

> Üretici kapasite ile yaratıcı süreç arayışı, birçok durumda, bir (siyasal) iktidara kadar uzanır. Böyle bir iktidar nasıl uygulanır? Sadece sipariş vermekle mi yetinir? Aynı zamanda "talepçi" de değil midir? Kendileri de "talepçi" olan, çoğu zaman "emreden", her zaman "katılımcı" olan tabi gruplarla ilişkisi nedir? Bu tarihsel bir sorundur: Bütün şehirlerin, bütün anıtların, bütün manzaraların sorunudur. Bir mekânın analizi şu diyalektik ilişkiye yöneltir: Talep-emir. Yanında da şu sorular olur: "Kim? Kim için? Kim tarafından? Neden ve Nasıl?" Diyalektik (dolayısıyla çatışmalı) ilişki sona erdiğinde, emirsiz talep ya da talepsiz emir olduğunda, bu durumda mekânın tarihi sona erer. Hiç kuşku yok ki, yaratıcı kapasite de durur. Hala mekân üretimi varsa, bu, iktidarın düzenine göredir; yaratmadan üretilir, yeniden-üretim yapılır. Peki ya talep kesilebilir mi? Sessizlik, son demek değildir (Lefebvre, 2014, s. 138-139).

Bir nesne olarak üretilen mekân ya da toplumsal mekân, basit bir nesne değildir. Nesneler arasındaki ortaklıkları, eşzamanlılıkları, farklılıkları, düzeni ve düzensizliği kapsar, nesnelere bir "yer" temin eder. Hem düzene hem de düzensizliğe içkindir fakat gerçekdışı ya da ideal değildir. Hem iktidarın eylemlerinin sonucudur hem de yeni eylemlerin "yeridir": "*yeni eyleme imkân tanır ya da ortaya çıkmasını engeller*" (Lefebvre, 2014, s. 99). Bununla birlikte üretilen fiziki mekânı sıradan bir yer olmaktan uzaklaştıran niteliği, üretildiği tarihsellikte ve içinde bulunduğu kentte, mekânda onu deneyimleyen bireye sunduğu bakış imkânıdır. Bu imkân, deneyimleyen kişi için ufukta genişle-

[4]Birey, siyasal iktidar ve özne-nesne ilişkisi Foucault için de toplumsal olanı kuran ve işleyişini belirleyen bir nitelik taşır: "Dolayısıyla bireyi temel bir çekirdek, ilkel bir atom, iktidarın uygulandığı ya da cezalandırdığı çoğul ve atıl bir şey olarak; iktidarı da bireyleri böylece bastıran ya da parçalayan bir şey olarak düşünmemek gerekir. Aslında bir bedenin, hareketlerin, söylemlerin, arzuların bireyler olarak tanımlanması ve kurulması tam olarak iktidarın birincil etkilerinden biridir. Yani birey iktidarın dışında ve karşısındaki şey değil, bence iktidarın birincil etkilerinden biridir. Birey iktidarın bir etkisi ve aynı zamanda, bir etkisi olduğu ölçüde de bir aracıdır: İktidar, kurduğu birey üzerinden işler (2016, s. 106)."Foucault için bu ilişkiler özellikle on altıncı yüzyıl sonrası merkezileşen ve yoğunlaşan devlette kendini açıkça gösteren ilişkiler anlamına gelir.

yen bir boşluğu mekâna dönüştürülebilme ihtimalidir: Ufuktaki boşluk zihinsel bir somutlama olarak ya da sahiplenen birey vasıtasıyla mekâna dönüşür. Bu dönüşen mekân fiziki bir yapı olarak karşımıza çıkar. "Hafıza Mekânları", mekân, zaman ve toplumsal varlık arasındaki tarihselliği izleyebileceğimiz fiziki mekânlardan biridir. Nora'nın ifadesiyle hafıza mekânlarının sahip olduğu tarihi, etnografik, psikolojik ve siyasi boyutlar bu özgül mekânları toplumsal kılan nitelikleri de ifade ederler (2006, s. 10). Hafıza mekânlarını özgül kılan birbirinden ayrı fakat bağımsız olmayan boyutlarıdır. Bağımsız olamayışları özgül mekânın toplumsallığını ifade eder.

Hafıza mekânları, tarihsel süreklilik içinde kurulur, inşa edilir ve düzenlenir. Hafıza mekânlarına dair bu ilk kurucu tutum içerici, kapsayıcı ve hatta zapt edici bir nitelik taşıyabilir, bununla birlikte inşa edilen bu mekânlara itiraz edilebilir ve bu mekânlar bir mücadeleye nesne olabilir. Hafıza mekânlarının sahiplenilen ya da itiraz edilen yanı yalnızca inşa anına özgü değil mekânın varlığını sürdürdüğü ve hatta ortadan kalkması durumu olduğunda dahi devam eden bir niteliğe işaret eder. Hafıza mekânlarına ilişkin bu süreklilik hali hatırlamanın ve unutmanın yalnızca bireysel bir tutum değil kolektif bir tutum olması ile ilgilidir. Hafızanın bu toplumsal niteliği aynı zamanda hatırlamaya ya da unutulmaya konu olan yerin veya nesnenin aynı zamanda tarihin de konusu olabilmesi ile de ilgilidir. Fakat tarih, Cangızbay'ın (2011, s. 57) da vurguladığı gibi, insanın yapıp ettiklerini, neden ve sonuç arasındaki ilişki esasında ve öznenin değişmediği bir devamlılıkçı yaklaşım içinde ele alır.

Bu devamlılıkçı yaklaşım, tarihin kazananların tarihi olduğuna dair genel kabulün de bir ifadesidir. Tarih öznenin varlığının devamlılığına vurgu yaparken; öznenin yapıp ettiklerine dair ne ve ne zaman sorularına cevap verir. Fakat dikkate almadığı sorular neden ve nasıldır. Bu sebeple tarih, belirli bir tarihsellikteki öznenin bilinçli müdahalesinin "bilinçsiz ya da gizlenmiş" bir toplamı anlamına da gelir. Bir diğer ifade ile tarihi kazananların ya da birilerinin tarihi olarak kabul etmek onun bilinçli tercihlerle ve seçilmiş anlarla sıralandığı anlamına da gelir. Buna karşıt olarak hafıza daha çok sözlü geleneğin ya da folklorun aktarılması demektir (Legg, 2005, s. 481). Nora (2006) da hafıza ve tarihi bu farklılıklar temelinde açıklar. Hafıza, hali hazırda akılda olan, yaşayan/varlığını sürdüren toplulukların zihninde olanlara ve zihninde kalanlara ilişkin bir bilgi anlamına gelir. Bu tanımlama hafızayı yaşayanların ürettiği bir bilgi olarak görür. Gasset'in, "*geçmiş ta uzaklarda, mazide değil, buracıkta, benim içimdedir, geçmiş benim yani, benim yaşamımdır*" (1992, s. 113) sözü, bu üretilen bilgiye dair, yaşayanlar, hafıza ve zihinde kalışa özgü bir

varsayım olarak da görülebilir. Hafızanın yaşayanlarca üretilen bir bilgi olması onu zorunlu olarak "*hatırlama ve unutma diyalektiğine*" konu eder. Hafıza sürekli biçim değiştirebilir, belirsizliklere ve aniden ortaya çıkışlara açık bir durumdadır. Bunun aksine tarih, yaşayan ya da varlığını sürdürene ait değil, artık bulunmayan şeylerin yeniden tasarlanıp sıralanması anlamına gelir ve bu tarih her zaman sorunlu ve eksik bir nitelik taşır. Nora, bu durumu Hafıza ve Tarihin çatışması ya da birinin bittiği yerde diğerinin başlaması olarak da anlar ve Nora için "Hafızanın" yokluğu "Hafıza mekânlarının" varlığını temin eder (Nora, 2006, s. 19).

Hafıza mekânlarının hatırlama ve unutma diyalektiğine konu olması bu mekânların toplumsallığı ve siyasal iktidarın varlığı ile ilgilidir. Mekânların toplumsallığı, siyasal iktidarın bugünü ilgilendirenleri hatırlatmasına veya unutturmasına neden olur. Hatırlama ve unutmaya karar veren ve bu edimlerin mekânda varlığına dair karar veren siyasal iktidar, söz konusu yerin ifade ettiği anlatıyı belirler. Bu anlatı, siyasal iktidarın kendi mekânını üretmesi demektir ve bu mekânı üretecek güce sahip olduğunun teyit edilmesi demektir. Mekân üretmek ve bu mekânları var etmek, siyasal iktidarın sürdürülebilir kılınmasının bir yoludur. Mekân, siyasal iktidarının meşruiyetidir. Meşruiyet, "*bir toplumsal mekân, araç olarak kullanılan ve mevcut bir mekâna şiddet uygulamayı sağlayan rasyonelleştirilmiş, teorileştirilmiş bir formdan yola çıkarak yaratılır*" (Lefebvre, 2014, s. 171). Lefebvre'in ifade ettiği form, siyasal iktidarı ortaya çıkaran mekân ve zamanın tarihselleşmesi olarak ifade ettiğimiz toplumsallıktır.

Toplumsallık, toplumu mekânsallaştıran ve zamansallaştıran tarih, siyasal iktidarın meşru "şiddet" uygulayacağı nesnelerin üretilmesini mümkün kılar. Nesnelerin en görünür olanı fiziki dünya, yerleşilen yer, bir diğer ifade ile mekânlardır. Mekânı hatırlama ve unutma diyalektiğine konu eden de siyasal iktidarın meşruiyeti, meşru şiddeti ve iktidarının sürdürebilirliği amacıyla, Nora'nın tanımıyla "*hafızanın siyasi kullanımıdır*" (Nora, 2006, s. 40). Siyasal iktidarın mekâna ilişkin verdiği karar mekânı inşa eder, biçimlendirir ve dönüştürür. İnşa, biçimlendirme veya dönüşüm siyasal iktidarda bir geçiş veya kopuş anlamına gelebilir. İnşa, biçimlendirme veya dönüşüm her durumda bir kesiklik demektir. Kesiklik toplumsal gerçeklikte bir yeni durum ya da belirli bir tarihsel an anlamına da gelebilir. Tarihsel an, toplumsal gerçeklik tarafından ortaya çıkan veya belirlenen öznelerce (siyasal iktidar), bu öznelerin yapıp ettikleri ile maddi ve manevi varlıkları ile gerçekliği tanımlama biçimleri ve yeni toplumsal gerçekliği belirleyicilikleri ile öznenin dünü,

bugünü ve yarını arasındaki sürekliliğin yoğunlaştığı anlar demektir (Cangızbay, 2011, s. 65-66). Bir özne olarak siyasal iktidarın varlık, eylem ve tanımlama gücündeki bu yoğunlaşma, kendi varlığının sürdürülmesi amacını taşır. Bu amacın görünümlerinden biri öznenin mekân üzerinde aktif bir tutum almasıdır. Mekân yapıcı edim, bu geçiş veya kopuş dönemlerinde yoğunlaşır ve farklı kullanma biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olur. Her farklı kullanma biçimi hafızanın şekillenmesinde bir durağı ifade eder ve mekânsal pratiğin değişimidir. Mekânın ve mekânsal pratiğin siyasal iktidar tarafından inşa edilmesi mekânı, toplumsal bir hatırlama veya unutmanın mekânı haline getirir. Mekânsal pratiğin siyasal iktidar tarafından hatırlatılması veya unutturulması öznenin ürettiği gizdir. Fakat mekânın okunması mümkündür. Lefebvre için mekânın hem okunması mümkündür hem de mekân anlamlıdır; mekân, "*iktidara gönderme yapan şeydir*" (2014, s. 162-163).

Mekânın okunması ya da mekânsal pratiğin anlamı, siyasal iktidarın mekânı nasıl tanımladığı, ne amaçla kullandığı ve diğerlerinin hangi sınırlarda kullanabileceği anlamına gelir. Lefebvre'in ifade ettiği mekânın "konuşması" ve "okunması", mekân dolayımı ile farklı düzeylerdeki özneleşmelerin görünümüdür. Bu konuşan ya da okuyan özneler mekânsal pratikleri tanımlayacak, gerçekleştirecek, biçimlendirecek, dönüştürecek ya da engelleyecek olanlardır. Mekânı üreten ve mekân dolayımı ile konuşan siyasal iktidar, meşruiyetini, meşru şiddet tekelini ve iktidarını sürdürebilir kılmak için mekânda ya da mekân üzerinde yapılabilecek ya da yapılamayacak edimleri "yönerge" ve "buyruklar" ile belirler. Serbest olan ve yasak olanı belirleyerek mekânın kullanılma biçimlerini sınırlandırır. Lefebvre'in sorup cevapladığı gibi mekân okunabilir. Okunma için mekânın üretilmiş olması zorunludur. Bu zorunluluk ikincil düzeydeki öznenin mekân dolayımını ifade eder. Mekândan bağımsızlaşamayan bu okuma bir sorunu ortaya çıkarır: Gizin deşifre edilmesi. Mekân siyasal iktidarca okunabilir biçimde üretilse de bu okunabilirlik iktidarın mekânın algılanışı ve kavranışı arasında kurmuş olduğu bir karşıtlığa tabiidir. Algılanış ve kavranış arasındaki karşıtlık, bir kesinlik dayatır ve konuşan mekâna siyasal iktidarın istediğini söyletir, fazlasını gizler. Bu sebeple mekânı okumakla yükümlü özne, somut olan ile soyut olanı birlikte kavramak durumundadır. Çünkü mekânların üretimi, varlığını somut, maddi faaliyetlere olduğu kadar soyut, kavramsal tanımlamalara da borçludur (Elden, 2019, s. 21-24). Özne, soyut olan ile somut olanı birlikte kavrayarak, kavramaya konu olan nesneyi (mekânı), içeriği, yapısı, özellikleri ve ilişkileri yanı sıra insanın rutin etkinlikleri ile yeniden üretme kapasitesi çerçevesinde ele alabilecek konuma gelir (Lektorski, 2016, s. 12). Soyut olan ile

somut olanı birlikte kavramak, öznenin nesneyi anlamada ezeli ve ebedi bir yaklaşımı olmalıdır. Bu yaklaşım Lenin'in ifadesi ile cansız, soyut, durağan ya da çelişkisiz değil aksine kesintisiz bir hareketle nesnenin içeriğine özgü çelişkilerin tanımlanıp, çözümlenmesidir (Lenin, 1976, s. 195). Ancak bu şekilde mekân tam anlamı ile okunabilir. Mekânı tam anlamı ile okuyabilen özne, mekânı deneyimlemekle birlikte mekânın bilgisine de sahip olur. Bu soyut sahiplik, mekânın siyasal iktidarca belirlenen mekânsal pratiklerinin bir diğer ifade ile mekânın kullanma biçimlerinin değiştirilmesi yönündeki ilk adımdır. Nesneye dair mekânsal pratikleri kavramak ve mekânın kullanılma biçimlerinin değiştirilmesine yönelik bir tutumu Tanyeli'nin geç dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet dönemi mimarlarını anlamak için ifade ettiği yöntemsel yaklaşımda da izleyebiliriz: "*Özneyle onun var ettiği nesne arasındaki ilişki üzerinde konuşup konuşamama halinin bir parametre olacağı kanısındayım*" (Tanyeli, 2009, s. 71).

İnşa edilen nesneler arasında anıt, özel ve özgün bir niteliğe sahiptir. Anıt, basitçe bir kişiyi veya olayı anmak, hatırlamak veya unutmamak için inşa edilen bir yapı olarak tanımlanabilir. Anıt kavramı, hatırlama, unutma, bir yerde bulunma veya bulunmama fikriyle ilişkilidir. Şehirler içinde anıtlar, belirli bir yeri tanımlamak veya karakterize etmek için önemli referans noktalarıdır (Caves, 2005). Bir heykel, bir bina, herhangi bir nesne ya da kültürel, tarihi veya sanatsal değerin atfedildiği yapılar anıt olabilir. Kültürel, tarihi veya sanatsal atfediş toplumsal hafızanın somutlaştırılması amacını taşır. Bu somutlaştırma, anıtı toplumsal bir kabul ve Lefebvre'in ifadesiyle bir "konsensüs" haline getirir (2014, s. 233). Konsensüs, anıtı üreten siyasal iktidar ve toplum arasında ortaya çıkan toplumsal bir durumdur ve anıt hem onu üreten hem de onu deneyimleyen için pratik ve somut bir nitelik kazanır. Anıtlar hafızayı somutlaştırdığı kadar hafızaya aracılık da ederler. Ancak bu hafıza, iktidara hizmet eden bir hafıza niteliği taşır (Ahıska, 2011, s. 11). Bu bağlamda anıtı deneyimleyen kişinin sorduğu her soruya verilen her cevap üretilen mekân aracılığı ile siyasal iktidarın verdiği ve hatırlanmasını tercih ettiği cevaptır. Toplum içindeki güç ilişkilerinin bir temsilidir. Anıt, bu temsilin hem fiziki hem de sembolik kullanımıdır.

Anıtın fiziki biçimi ve simgesel kullanımı hafızaya içkindir. Bir anıtın fiziki biçimi onun anlamını belirleyen özelliklerden yalnızca birisidir. Anıt için fiziki biçiminden daha az önemli olmayan anıtın simgesel kullanımıdır. Fakat anıtın hem fiziki biçimini hem de simgeselliğini önceleyen anıtın inşa edildiği yer ve zamandır. Anıtın inşa edileceği yere ve zamana karar veren özne, anıtın anlamı konusunda ilk belirleyen olarak dile getirilmelidir. İlk belirleyen

olarak özne, siyasal iktidar, belirli bir tarihsel anda bir anıt ile içinde bulunduğu rejimin siyasi ve kültürel temeline dair bir uyumu anlatmak ister. Böylece anıtı rejimin ideolojisini dile getiren sembolik bir araca dönüştürür (Ben-Amos, 1993, s. 53). Anıt siyasal iktidarın, rejimin sembolik aracı olarak bir mekânsal gücü ifade eder. Mekânsal güç, o mekânı belirlemek olduğu kadar, mekânın sahipliği ve mekânın kontrol edilmesi anlamına gelir. Mekânsal güç, mekânda bulunanlara, nesnelere, özne, iktidar ve rejime ait belli soyut kavramları yansıtır ve soyut kavramların içselleştirilmesini de telkin eder.

Lefebvre'in kentsel mekânda bulunan nesneleri anlamak için dile getirdiği "fenomenin boyutları" mekânsal güç için de açıklayıcıdır. Lefebvre, fenomenin boyutları tanımlaması ile bir büyüklük ya da genişliği değil nesnenin yapısal özelliklerini ve etkilerini ifade eder. O'na göre fenomen, anıt, "toplumsal ilişkilerin zemine yansıtılması"nın bir aracıdır; toplumsal ilişkiler en somut düzlemden en soyut düzleme kadar toplumsal aktörlerin arasındaki anlaşmayı bir diğer ifade ile iktidarı temsil eder: bu üretilen nesnel mekanda ikincil özneleşmedir. Fakat, toplumsal ilişkinin yansıtılması tek yönlü bir süreç değildir, "*fenomen aynı zamanda stratejilerin çarpıştığı mekandır*", çatışma ise üçüncül düzey özneleşmeyi anlatır. Fenomenin üçüncü boyutu, anıtın belirli özgün bir gerçekliği ve yaşamsallığı korumak amacını taşımasıdır, bu ise kavramların içselleştirilmesi ve telkin edilmesi anlamına gelir (Lefebvre, 2017, s. 83-84). İçselleştirme ve telkin, mekânı deneyimleyen için olduğu kadar mekânı üreten öznenin kendisi için de geçerlidir. Hafızanın toplumsallaşmasının yolu hem yaratıcı öznenin hem de deneyimleyen öznenin mekânı tanıması ile gerçekleşir. Halbwasch (2017, s. 141) hafızanın toplumsallaşması durumunu, kolektif hafıza tanımlaması ile birlikte, grubun bir uzam parçasına eklenmesi olarak anlatır. Eklemlenme durağan, biten ve ani bir edim değildir; hafızanın toplumsallaşması ve anıtın varlığı bir sürekliliği anlatır. Süreklilik siyasal iktidar ve mekân pratikleri arasında devam eden bir ilişkidir. Bu ilişkide söz konusu olan, mekân yapıcı ve mekânı sürdürmek isteyen öznenin amacı doğrultusunda araçsallaşan hafıza ve bu hafızanın somut ve pratik görünümü olan anıttır.

Bir anıtı anlamak ya da daha genel bir ifade ile mekânı okumak için hangi âna ya da kime bakmak gerekir? Anıtın inşa edildiği tarihe mi, inşa edilmesi için karar verilen güne mi, kesin açılış tarihine mi, bu kararları alan kişi ya da gruplara mı ya da bizzat anıtı tasarlayan veya inşasında çalışanlara mı?

Mekânın okunması "yaratıcı kapasitenin"[5] hafıza ve anlam üretimini deşifre etmek demektir. Bu deşifre her durumda mekânı, yokluğundan deşifrenin başladığı ana kadar izlemeyi zorunlu kılar. Mekân, anıt, ancak tarihsel bir konu olarak ele alındığında okunabilir ve anlaşılabilir. Yapısı gereği istikrar, kalıcılık ve değişime direnme yanılsaması veren mekân, tarihsel bir konu olarak ele alındığında üretildiği günün koşullarına göre şartlandırılmış, anın yarattığı durumlara göre tekrar şekillendirilmiş ve zamansız biçimde aktarılması bir tarafa mekânı deneyimleyen her nesilce yeniden inşa edilmiştir.

Bir Hafıza Mekânı Olarak Abide-i Hürriyet

Kuban, gerçekliği bütünüyle yansıtmadığına dair bir şerhi de düşerek, anıt ve anıt kavramına dair nostaljik bir tutuma, geçmişteki bir dönemin belirgin bir yapı ile anılmasına işaret eder: "*Bizansı bir Ayasofya ile tanımlamaya kalkışıyoruz; Panteon, Notre-Dame, San Pietro, Selimiye arasında bir karşılaştırma onları doğuran kültürlerin arasındaki bir karşılaştırma yerine geçiveriyor*" (Kuban, 1973, s. 5). Abide-i Hürriyet de ilk bakışta bu nostaljik tutumla ele alınabilir. İkinci Meşrutiyet Dönemini de Abide-i Hürriyet'te izleyebiliriz, fakat bu eksik bir anlatı olacaktır. Abide-i Hürriyet ve Hürriyet-i Ebediye Tepesi özelinde yüzyılı aşan bir mekânı ifade eden yer, tarihselleşmeye konu olan bir yerdir. Bu tarihselleşme, zaman içinde toplumsal varlığın mekânda hareket etmesi ve bilinçli iz bırakması anlamına gelir. Her bir iz mekânı besleyen bir nitelik taşımakla beraber zamanda işaretlenen bir ân anlamına da gelir. Abideye dair anlatıya bir başlangıç noktası vermesi sebebiyle 1908 Devrimi ve ardından gelen 31 Mart Ayaklanması bu önemli ânların başındadır. Ayaklanma sonucu hayatını kaybeden askerlerin cenaze töreni, anıtın inşası ve 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın cenaze töreni, Devr-i Hürriyet'te vurgulamamız gereken tarihsel anlardır. 1923 sonrasının Devr-i Cumhuriyet'inde ise Talat Paşa'nın cenazesinin defnedildiği 25 Ağustos 1943 günü, "Hürriyetin Babası ve Vatan Şehidi" Mithat Paşa'nın cenazesinin defnedildiği 26 Haziran 1951 günü ve Enver Paşa'nın ölümün 74. Yılında 4 Ağustos 1996 tarihinde getirilen cenazesi hatırlatılmalıdır. Bu tarihsel anların her biri mekânın yeniden üretilmesi ve üretilen mekânın, mekânın yeni "katılımcıları" ile birlikte içinde bulunduğu toplumla bir sentez haline gelmesi demektir. 23 Temmuz 1911'de

[5] Lefebvre yaratıcı kapasite kavramını, "*her zaman için, bir cemaatin ya da topluluğun, bir grubun, etkin bir sınıfın, bir failin ya da eyleyen kimsenin yaratıcı kapasitesi*" (Lefebvre, 2014, s. 138) olarak tanımlar.

düzenlenen bir törenle açılan[6] Abide-i Hürriyet'in yüz yılı aşan mekânsal varlığı, devlet, toplum, ekonomi ve düşünce yapısında devralınan bir mirası ve Devr-i Hürriyet'ten Cumhuriyet'e geçişi simgelemektedir.

İnalcık (2010, s. 3-4), 1908 Devrimi'nin saltanatı fiilen yıktığını, bugünün Türkiye Cumhuriyeti'ni hazırlayan koşulları ortaya çıkardığını ve Türkiye'yi anlamak için meşrutiyet dönemini anlamanın şart olduğunu dile getirmiştir. Toprak (1997, s. 9) da Türkiye tarihinin en belirleyici evresi olarak tanımladığı İkinci Meşrutiyet Dönemini siyasal yaşamda bir dönüm noktası ve toplumsal siyasetin başlangıcı olduğunu vurgular: "*Osmanlı kamuoyu, o günkü deyimiyle 'efkâr-ı umumiyye' bu tür bir siyasal oluşumun ürünüdür*".

Toplumsal bir siyasetin ve "efkâr-ı umumiyye"nin ortaya çıkışı yeni bir toplumsallığı tanımlar. Bu toplumsallık Soja'nın ifadesiyle "somut mekânsallığa" sebep olur (2017, s. 174). Somut mekânsallık yalnızca fiziki bir alanı ifade etmez. Somut mekânsallık, en genel coğrafi tanımıyla meşrutiyet rejiminin işleyeceği Osmanlı coğrafyasının tamamı olabileceği gibi, yeni siyasetin siyasal simgelerinin topluma tanıtılacağı ve yansıtılacağı Hürriyet Tepesi örneğinde olduğu gibi sınırları fiziki olarak belirli ama soyut olarak zaman ve mekândan azade nitelikler de gösterebilir. Somut mekânsallık bir toplumsal üretim, yeniden üretim ve bu toplumsallık için bir mücadele anlamına gelir. Bu mücadele[7] yeni toplumsallığın siyasal iktidarının hem fiziki mekânı hem de siyasal olanı korumak, güçlendirmek ve yeniden yapılandırmak için eyleme geçmesi demektir.

Yakın Çağ Türkiye tarihinin vazgeçilmez durağı olan 1908 Devrimi, o dönem devletin sınırları içinde bulunan Manastır sokaklarında bulunan bir bildiri ile kendini tam anlamı ile görünür kılmıştır (Ahmed Refik, 1324-1326, s. 45). Somut mekânsallık[8] öznenin eylemliliğinin merkezinde görünür bir hale gelmişse de 1908 Devrimi İstanbul'da resmi ve sade bir tebliğ ile duyurulmuş, şaşkınlığa hatta bir kararsızlığa sebep olmuştu. Bu kararsızlık ya da atalet

[6]BOA.MV.154.80.

[7]Mücadele hiçbir zaman tek yönlü işleyen bir nitelik göstermez, tarafların varlığını ifade eder. Cangızbay'ın da vurguladığı gibi toplumsal gerçekliğin özel üreticileri yoktur; toplumsal gerçeklik insanın eylem/fiil halinde bulunduğu her an ve her yerde bütün insanlar tarafından üretilir (2011, s. 43). Farklılık ya da siyasal iktidarın özgüllüğü, toplumsal gerçekliğe kendi biçimini verme konusundaki gücü ve "yetkili" olmasındadır. Bu nedenle özneyi tanımlamak mekânda yetkili olanı tanımlamaktır.

[8]Rumeli ve özellikle Manastır'da Meşruiyet kutlamalarını belgeleyen fotoğraflar için (Margulies, 1997).

"efkâr-ı umumiyye"nin üzerindeki yasakların[9] kalkması ile "gökten inen bir hürriyet" idealine dönüşmüştür:

> Oh!,,, Hürriyet… Hürriyet… Bize gökten inen bir kutsi seda gibi gelen bu tatlı kelime. Bu her şeyden çok kulağı okşayan, cihanın her nağmesinden latif, her şeyden muazzez olan kelime… Hürriyet!... Hürriyet… (İkdam, 1908/2021).

Hüseyin Cahit, Meşruiyetin ilanının İttihat ve Terakki Cemiyeti için beklenmedik bir başarı olduğunu, hem de bir gün önce imparatorluğu titreten sarayın birden yıkıldığı ifadeleri ile anlatırken (Yalçın, 1943, s. 16), otuz yılda yaşlanan "Genç" Türkleri görmezden geliyor ve yalnızca sekiz ay sonra ortaya çıkacak ayaklanmaya ihtimal vermiyordu. Oysa Bağdat Mebusu Babanzade İsmail Hakkı, Kansu'nun eski rejime dönme girişimi (2016, s. 75) olarak da tanımladığı 31 Mart Ayaklanmasını "Cehennemi Bir Gün" başlığı ile anlatmaktaydı:

> 10 Temmuz 1324 bütün Osmanlılar, hatta bütün cihan-ı İslamiyet ve medeniyet için nasıl inşirah-bahş bir yevm-i iyd, bir şetaret olduysa 31 Mart 1325'de ondan bin kat daha ma'kus bir şiddetle menhus, matemengiz ve cehennemi olmuştur (2004, s. 96).

Gökten inen hürriyetin "Cehennemi Bir Gün" ile yok olma ihtimali, siyasal iktidara mücadelenin sürekliliği niteliğini öğretir. Lefebvre'in "iktidara gönderme yapan şey" olarak tanımladığını vurguladığımız mekânın, somut bir mekânsallık olarak yerleşiklik kazanması bu mücadelenin toplumsal olan her şeye sirayet emesi ile mümkün olacaktır. Bu durum mekânın toplumsal olarak üretilmiş bir anlamlar bütünü olmasının da doğrudan bir sonucudur. Değişen toplumsallık ya da ortaya çıkan yeni siyasal iktidar fiziki mekânı kendi anlam, simge, işaret ve yapıları ile yeniden inşa etmeye başlar ve fiziksel mekânda tek tek inşa edilmeye başlanan, belirli ideallerle kuşatılmış, anıtlar ve yapılar bir bütünün parçası haline gelirler (Rasmussen, 2020, s. 8).

Mimarlık ve hafıza ilişkisi üzerine çalışmasında Erkmen, Osmanlı toplumunun geleneksel olarak anıtlara karşı mesafeli olmasına[10] rağmen Abide-i Hürriyet'in inşasını meşruiyet krizinin çözülmesi olarak dile getirir (2006, s. 110). Bahsedilen meşruiyet krizinin çözümü toplumsal güç ilişkilerinin bir

[9]1908 Devrimi öncesi dönemin kamusal yaşamı yasaklar ve jurnaller ile tanımlanmaktaydı. Bu yasaklar arasında en görünür olanı basına yapılan sansür ve basının kendine uyguladığı otosansür idi.

[10]Kreiser de İstanbul'u "*anıt düşkünlüğüne*" yakalanmamış olan tek Avrupa başkenti olarak anlatmıştır (2018, s. 12).

"konsensüse" varılarak çözüme kavuşturulmasıdır. Kabul gören ya da kendini kabul ettiren bir siyasal iktidarın ortaya çıkmasıdır. Anıtın bir fikir olarak ortaya çıkması, siyasal iktidardaki değişimin kamusal alanda da görünür hale getirilmesinin bir sonucudur. Toplumsal güç ilişkisinde yaşanan değişim hem görünür hale gelmiş hem de ebedileştirilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte anıt kavramının da temelinde yatan ölümsüzleştirme fikrinin anıta adını veren Hürriyet ideali için de bir ölümsüzleştirme temennisi olduğu açıktır. Adnan Adıvar, 1949 yılında, bu ölümsüzleştirme temennisinin anlamını geçmişe dönerek dile getirir:

> Hürriyet-i Ebediye Tepesi ismi ebedî hürriyete ancak mezarlar ötesinde erişileceği fikrini veriyor. Hâlbuki bu adı koyanların maksadı hürriyetin bu memlekette bir daha geriye alınamayarak ebedileşeceğini ifade etmek olduğunu sanıyorum (Adıvar, 1949).

1922 yılında abideyi sayfalarına taşıyan mizah dergisi *Aydede*'de hürriyete bu dünyada değil de ebediyette ulaşılabileceği fikri trajikomik biçimde çizilmiştir. Fakat hürriyete sahip çıkmak ve hürriyeti bir daha kaybetmemek temennisi, içinde bulunan toplumsallık için yeni ve değerli bir ideali dile getirmekteydi:

> Ağızlarda bir parola dolaşıyordu: Hürriyet gelmiş! Bazı taraflarda soruyorlardı: Bu hürriyet nedir? Nereden gelmiş? (…) Her ağızdan bir lâkırdı çıkıyor, herkes hürriyeti ve meşrutiyeti kendi bildiği gibi anlıyordu (Yalçın, 1943, s. 16-17).

Siyasal iktidarın simgeselleştirdiği hürriyet ideali aynı zamanda bir siyaset pratiğini de ortaya çıkarmıştır. Bu siyaset pratiği, doğrudan bu simgeleri tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla mekân üretmiştir.[11] Siyasal iktidarın simgeselliği anıtlarda yoğunlaşır. Bu anıtın yeri, biçimi ve ifade etmeyi amaçladığı anlam siyasal iktidarın pratiğine bağlıdır. Abide-i Hürriyet için mekânın seçimi günün şartları için de anlamlıdır, o dönem pek hatırlarda kalmasa da tarihi olarak dikkat çekicidir.

> Şişli camiinden sola giden asfalt, on dakika sonra bizi Hürriyet-i Ebediye Tepesi denilen yere götürür. Abide-i Hürriyet'in dikileceği bundan daha güzel bir yer olamazdı. Nedense rüzgâr, hürriyetin, hür havanın sembolü gibi

[11]Bu siyaset pratiğinin en temel ve fiziki görünümü, fotoğrafçılığın da yaygınlaşmasının yardımı ile çıkarılan kartpostallar, sokak ve meydan isimlerinin değiştirilmesi gibi sokaktaki insanın kolayca deneyimleyebileceği değişikliklerdir.

> gelir. Hürriyet Tepesi, İstanbul'un her zaman en rüzgârlı yeridir. Hürriyet şehitlerinin buradaki kabristanı, tıpkı bir müze gibi, bizi alır, yakın tarihimizin içine götürür (Hürriyet, 1954, s. 4).

Hürriyet-i Ebediye Tepesi ve abide ile ilgili 1954 tarihli bu notlar, "ilk milli anıtın" simgesel, tarihi ve siyasi niteliği ve önemi açısından açıklayıcıdır. Bir simgeleştirme olarak anıt içinde bulunduğu yer ve zamandan bağımsız olamaz. Anıt üretildiği yerde/mekânda ve zamanda bir devamlılık ve odak noktası oluşturur. Abidenin inşa edileceği mekân olarak seçilen yer, her ne kadar Kreiser tarafından İstanbul'un merkezi olmayan bir bölgesi olarak nitelense de (1997, s. 113), tarihsel olarak, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethi sırasında otağını kurduğu yer olarak bilinen bir bölgedir (Şehsuvaroğlu, 1953, s. 118). Bölge, Hareket Ordusu'nun kente giriş güzergahlarından biriydi, Birinci Ordu Kışlalarının ve Harbiye Mektebi'nin Kağıthane-Çağlayan-Şişli üzerinden yoluydu ve Selanik'ten gelen ordunun ihtiyat kuvvetlerinin de karargâhıydı (Karabekir, 2011, s. 270). 1908 Devrimi ve 31 Mart Olaylarının ertesinde boş "herhangi" bir arazinin, "hatıraya" yer olması ve bu hatıranın unutulmaması için mekâna dönüştürülmesi, Osmanlı toplumundaki yeni güç ilişkilerini ve toplumsal konsensüsü mekâna yansıtmak içindir. Bu imgesel vurgu hem yakın hem de uzak geçmişi sahiplenen, bugünü ve geleceği iktidarı altına alan bir vurgudur. Abide'nin inşası kararı, yerin belirlenmesi ve bizzat anıtın açılışı, yeni siyasal iktidarın varlığının törensel bir kutsanışıdır. Kader'in kızları olan üç Moira'nın beyazlar giyip başlarına şeritler sararak ruhlar için geçmişin, bugünün ve geleceğin şarkısını söylemesine benzer biçimde (Platon, 2010, s. 363), İttihat ve Terakki Cemiyeti ürettiği mekânla var ettiği rejimi kutsamaktadır. Bu geçmiş, bugün ve gelecek vurgusu abidenin fiziki yapısına da işlenmiştir.

Başlangıçta Abide-i Hürriyet, 31 Mart Olaylarının bastırılması sırasında hayatını kaybedenlerin anısına inşa edilmiştir.[12] Harvey'nin Sacré-Cœur'u[13] anlatırken kullandığı "*azizlerin görkemi*" (1979, s. 364) ifadesine benzer biçimde Abide-i Hürriyet de şehitlerin görkemini sürekli olarak hatırlatmak ister. Bu sebeple fiziki olarak çarpıcı ve ayırt edici bir yapısı vardır. Kreiser'in

[12]24 Nisan 1909'da yoğunlaşan çatışmalarda iki taraftan da pek çok sayıda kişi hayatını kaybetmişti. Tahmin edilebileceği gibi kazanan tarafın kayıpları kahraman ve "*şehitler*" olarak kutsanırken, diğerlerinin "*adil bir cezayı çektikleri*" varsayılmıştır (Eldem, 2005, s. 272).

[13]Paris Komününün ardından "alternatif" bir geleceği simgeleştirmesi amacı ile inşa edilen bazilika, devrimci Fransa fikrinin geçmişte kaldığını anlatmayı amaçlıyordu. Komünün önemli yerleşkelerinden bir olan Montmartre bölgesindeki bir kamu arazisinin üzerine inşa edilen bazilika, monarşi yanlıları ve Katolik Kilisesi arasındaki ittifakın da bir sembolü idi (Harvey, 1979, s. 367).

hem yapıtın kendisini hem de mimarını tanımlamakta kullandığı "*yüzde yüz bir 'Türk' ürünüdür*" (2018, s. 14) ifadesi, Osmanlı'nın son döneminde izlenen anıtsal yapıların yabancı mimarlar tarafından yapılmasının (Fırat, 2000, s. 444) aksine bir durumu, bir değişimi ortaya koymaktadır. Ulusçuluk akımının Osmanlıcılık karşısında ve İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde güçlendiği bir düşünsel döneme geçiş yapılırken bu simgesel mekânın bir Türk mimar tarafından hazırlanması önemlidir. Mimar Muzaffer Bey'in[14] kazandığı yarışmanın[15] sonucunda modeli belirlenen abide, ilk bakışta örme taştan yapılmış bir top namlusunun mermer bir kaide üzerine oturtulmasından oluşur: Namlunun farklı yönlerinde bir cankurtaran simidi, bir gemi çapası, süngüleri takılı tüfekler ve bir Türk bayrağı bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1953, s. 118). İstanbul Ansiklopedisi'nde Koçu, abidenin yapımında kullanılan değerli taşları sıraladıktan sonra abidenin dış gövdesini betimler:

> Kaide üç kısımdır. (…) Bu ehramın, merdivenlere karşı olan üç cephesine, şühedanın isimleri yazılmıştır; diğer üç cephesine gelince: Abidenin gün doğuşuna bakan asıl yüzüne rastlayan tarafta o devrin hükümdarı Beşinci Mehmed Reşat'ın tuğrası, şimale bakan tarafta "Tarih-i İstirdâd-ı Hürriyet 10 Temmuz 1324", cenuba bakan tarafta da "Timsâl-i Meşrutiyet 11 Temmuz 1325" yazısı ve tarihleri vardır (Koçu, 1958, s. 169).

[14]Muzaffer Bey, 1881 yılında dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da yapan Muzaffer Bey Hendese-i Mülkiye Mektebi'ne bir süre devam etmiş ve Mimar Vedat Tek'in bürosunda çalışmalarını sürdürmüştür (Sözen ve Dülgerler, 1977, s. 118).

[15]Hareket Ordusunun da uygun görmesi ile Belediye'de "Abide-i Şüheda-yı Hürriyet" komisyonu kurulmuş (BOA.DHMKT.2814.73) ve bu komisyonun düzenlediği yarışmayı Mimar Muzaffer Bey Kazanmıştır. Abide'nin inşasına dair gelişmeler özellikle hem halktan hem de vilayetlerden toplanan yardımlar ve bu yardımlara ilişkin makbuzlar izlenebilmekte (BOA.DHMKT.2838.53, BOA.DHMKT.2860.78, BOA.DHMKT.2904.23). Abide'nin inşası sonrası ise hem abidenin mimarına (BOA.İ..MBH6.59) hem de ilgili komisyona ödül ve madalyalar (BOA.MBİ.146.30) verildiği görülmüştür .

Görsel 1. Abide-i Hürriyet'e ilişkin kartpostal (Abide-i Hürriyet,1910)

Anıt kendisinin ötesinde bir niteliği ifade etmek amacını taşır ve genellikle anıtsallık, yükseklik ve derinliği ile kendi maddi sınırlarını kıran bir genişliği içerir (Lefebvre, 2017, s. 41). Bu maddi ve fiziki sınırları aşmak için simgeseller ve hatırlatıcılar kullanır. Abide-i Hürriyet özelinde bu simgesellikler ve hatırlatıcılar geçmiş ve bugün arasında ve daha özelde de geleceğe dair sürekliliği ifade eden kitabelerdir. İnşası iki yıla yakın bir zamana yayılan Abide-i Hürriyet'in kitabelerinde, Tarih-i İstirdâd-ı Hürriyet geçmişi, dönemin hükümdarının tuğrası ile bugünü[16] ve Timsâl-i Meşrutiyet tanımlamasıyla hürriyet ideali ile geleceği vurguladığı söylenebilir. Bu noktada Nora'nın hafıza mekânlarına dair yaptığı vurgu önemlidir:

Hafıza mekânları, öncelikle kalıntılardır (…) Baştan aşağı değişime ve tazelenmeye sürüklenmiş bir toplumun oyunla ve bilerek çıkardığı, kurduğu, düzenlediği, ilan ettiği ve sürdürdüğü şeydir bu. Doğası gereği yeniyi eski üzerinde, genci yaşlı, geleceği geçmiş üzerinde saymak demektir bu (2006, s. 23).

Yeninin eski üzerinde, geleceğin geçmiş üzerindeki dönüştürücü önceliği, mekânın kolektif hafızaya seslenme amacı ile de ilgilidir. Kolektif hafızada yer edinmek, hatırlanması istenen mekânı hem ölümsüzleştirmek hem de başlangıcını mistifiye etmek demektir. Mistifikasyon öznenin önce kendini

[16]Bugünün vurgusu hükümdarı öne çıkaran bir vurgu değil, 1909 Anayasa değişiklikleri sonrasının yeni siyasal rejimine dairdir.

daha sonra da içinde bulunduğu yeri hem tanıması hem de tanıtması anlamına gelir. Bu mistifikasyon, nesneleri kendine tabi kılan, kural ve talepleri olan ve bu kural ve taleplere biçim verebilecek bir gücü temsil eden hakikatin, siyasal iktidarın temsil edilmesidir (Assmann, 2015, s. 85). Anıtın varlığıyla geleceği ve sonsuzluğu hedeflediği açıktır. Fakat geçmişe yönelik bir sahiplik ve sahiplenme Abide-i Hürriyet'i farklılaştırmaktadır. Bu sahiplenme geçmişte yaşanan olayların sahiplenilmesi olduğu kadar geçmişteki siyasi figürlerin[17] de sahiplenilmesidir. Abide-i Hürriyet, Hüseyin Cahit'in "*bir günde yıkılan istibdat*" diye anlattığı hürriyet ve meşrutiyet mücadelesinin bütününü sahiplenmektedir. Sahiplenmeye dair en önemli kanıtlar dönemin gazete ve dergilerinde yayınlanan karikatür ve illüstrasyonlarda, ayrıca kartpostallarda gözlemlenmektedir. İkinci Meşrutiyetin ilan edildiği gün İstanbul'da yaşanan kararsızlığı unutturmayı da amaçlayan meşrutiyetin ilk yılı kutlamalarını duyuran illüstrasyonlar, Abide-i Hürriyet'in "mistik" başlangıcına dair bir sergidir. Erkmen de "*anakronik bir hal*" (2010, s. 32) olarak tanımladığı illüstrasyonu konu edinmiştir.

Abide-i Hürriyet, "*iktidara gönderme yapan şey*" ya da bir fenomen olarak ortaya çıkan yeni toplumsallığın somut mekânsallığı görevini üstlenmiştir. "Sanki hep varmış gibi" bir nitelik göstererek abide ortaya çıkan yeni konsensüsü temellendirir ve siyasal iktidar ve toplum arasındaki bu yeni durumu kutsar. Geçmişi somutlaştırarak geleceğin hafızasına da aracılık eder. Bu somut mekânsallığın hedeflediği hafıza, adeta "tarihin tarihi"dir ve tarihi sahiplenme bir diğer ifade ile tarihi ele geçirme yönünde kendine özgü bir eğilim gösterir (Traverso, 2020, s. 1-2). Sahiplenen bir tarih olarak hafıza bir öznellik kazanır ve bu öznellik mekân yaratan öznenin eylemliliğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Öznenin bu mekânsallığı zihinlere aksettirme çabası, hem soyut bir törensellik hem de somut ve gerçek bir tören anını ortaya çıkarmıştır. Erkmen'in illüstrasyonda vurguladığı figür ve kişiler, Hürriyet Perisi, Gericilik Canavarı, Hareket Ordusu, Mahmut Şevket Paşa, Enver Paşa, Resneli Niyazi, yalnızca İkinci Meşrutiyetin birinci yılının kutlanması olarak bugünün tasvirini değil, bugünden geçmişe ve bugünden geleceğe iki yönlü bir yeni tarihi ve hafızayı ifade ederler (2010, s. 32-33). Bu törensellik ile Abide-i Hürriyet, hürriyet idealini, kurulan ve kollanan yeni rejimi ve siyasal

[17]Siyasi figürlerin sahiplenilmesi konusu Meşrutiyetin ilanını kutlayan 1908 yılı kartpostallarında ve tasvirlerinde sıkça Mithat Paşanın ya da Namık Kemal'in kullanılmasında da gözlemlenebilir (Kutlu, 2004, s. 105). Mithat Paşa özelinde bu hafızaya dâhil etme hali "Hürriyet Şehidinin" Abide'de yer bulması ile sonuçlanacaktır.

iktidarı sürekli olarak hatırlatarak hafızayı oluşturmakta ve rejimin meşruiyetini ve devamlılığını temin etmektedir (Avcı ve Avcı, 2017, s. 37). Rejimin meşruiyeti ve devamlılığının simgesi ve pekiştirilmesinin bir aracı olarak yapılan gerçek törenler de Abide-i Hürriyet özelinde vurgulanmalıdır.

Siyasal iktidar seçilmiş mekânda düzenlenen törenler ve seremoniler aracılığıyla kolektif bir hafızanın oluşmasını pekiştirir. Traverso, bu kolektif hafızanın temel yapılarının ölü anmalarında görünür hale geldiğini dile getirmiş; cenaze töreni ve anıtları bu dünyadaki toplumsal hiyerarşilerin yeniden onaylanması olarak tanımlamıştır (2020, s. 13-14). Eldem'in İstanbul'daki mezarlıkların kentin kimliğine bir sembolik boyut katma işlevini taşıdığı yorumu da (2005, s. 16) bu toplumsal hiyerarşilerin yeniden onaylanmasına dairdir. Abide-i Hürriyet, bir anıt ve şehitlik niteliğinin dışında, kaidesinin içinin bir cami ve dışarısının bir açık hava namazgâhı olarak tasarlanmasıyla bütüncül bir toplumsallığa seslenmeyi amaçlar. Mekân, Hareket Ordusu'nda Kurmay Binbaşı olan Muhtar Bey'in cenaze töreniyle birlikte Hürriyet-i Ebediye Tepesi olarak adlandırılmaya başlamıştır. İlk bakışta merkezden uzak olan bu yer diğer şehitlerin de defnedilmesi ve inşa edilen anıt ile bir anıt mezarlığa dönüşmüştür. Abide-i Hürriyet, meşrutiyeti getiren ve ayaklanma sonrası koruyan öznenin, iktidarı sahiplenmesini simgeleştirmek için şehitlerin anısını kutsallaştırmasıdır.[18] Bu görkemli şehitler, yeni toplumsal konsensüsü simgeler. Nora'nın da bir toplumsal gruba aitliğin işareti olarak dile getirdiği bu törensellik (2006, s. 23) ve kutsallaştırma, Abide'nin katılımcıları özelinde izlenmesi gereken bir durumu, mekânın üretiminin devamlılığını anlatır. Bu devamlılık aynı zamanda törenlerdeki katılımcı öznelerin yine zaman içinde görkemli şehitler olarak mekânda yerlerini almalarında da gözlemlenecektir.

Enver Paşa'nın Abide'nin resmi açılış töreninde yaptığı konuşma, öznenin yeni toplumsallık anlayışındaki hedefleri dile getirir niteliktedir. Bu hedefler, Batılılaşmaya,[19] son dönem Osmanlı Devleti'nde yaşanan anayasacılık hareketinin bir parçası olarak imparatorluk anlayışından modern devlete geçişe,

[18]Bu kutsama ve törensellik Osmanlı tarihindeki ilk milli bayrama İyd-i Milli'ye de temel olmuştur. 1908 Devriminin yıldönümünün bir ulusal bayram olarak seçilmesine ilişkin meclis tutanakları yeni siyaset ve toplumsal konsensüsün hedeflendiğini göstermektedir: "*Bugün, Devlet için 10 Temmuz tarihini, yeni hayatı siyasinin mebdei olmak üzere, kabul etmek mecburiyetindeyiz*" (MM, 1324/1909, s. 320). Kozmidi Efendi'nin bu ifadesi yeni bir toplumsallığın başladığını ve artık korunacağını duyurmaktadır.

[19]Ortaylı da batılılaşma hedefini, Türkiye'nin toplumsallığının üzerinde on sekizinci yüzyıldan beri "Demokles'in Kılıcı" gibi var olduğunu, İkinci Meşrutiyet itibariyle de adı ve sanıyla ortada olduğunu ve Cumhuriyet döneminde resmi programa girdiğini vurgular (Ortaylı, 1985, s. 134).

uluslaşmaya ve sekülerleşmeye dairdir. Modern devlet, uluslaşma ve sekülerleşme on dokuzuncu yüzyıl itibariyle Avrupa'da dikilmeye başlayan anıtlar için de genelleşmiş bir tema olarak karşımıza çıkar. Traverso, "Eski Rejim toplumlarının" sona erdiği bu dönemde "demokratikleşme" ile birlikte kutsanacak şeylerin değiştiğini ve anıtların kurucu olaylar, vatan ve hürriyet fikirlerinin sembolleri olarak bütün toplumu kapsayacak şekilde planlandığını vurgular (2020, s. 14). Bu çerçevede Enver Paşa'nın "*savaşta yan yana ölen Müslüman ve Gayrimüslimleri huzur içinde bir arada yatan şehitler*" olarak tanımlayan konuşmasını şehitlik kavramının ele alınışında değişen bir yaklaşım olarak görmek gerekir. Eldem, şehitliğin bu törenle, modern anlamda ulusal kahraman veya ulusal şehit olarak halka sunulmasının ilk örneği olarak görmüş (2005, s. 272); Kreiser de farklı dini gruplara sahip kişilerin bir arada defnedilmesini bir sekülerleşme olarak tanımlamıştır (1997, s. 113). Ayrıca yeni bir siyaset biçimi ve ulusal bir duyguya seslenmek amacıyla bir anıtın inşa edilmesi, devletin sınırları içinde yaşayan bireylere bakış açısının da değişimine işaret eder. Abide-i Hürriyet, modern devletin vatandaşının hürriyeti olarak da anlaşılmalıdır.

Abide'nin Tarihinden Anlar

31 Mart Olaylarının bastırılması için yalnızca ordunun değil İstanbul'un da emir ve komutasını bizzat eline alan Mahmut Şevket Paşa, yeni toplumsallığın başat öznelerinden, aktörlerinden biri olarak tanımlanabilir. 1909-1912 yılları arasında Harbiye Nazırlığı görevini de üstlenen Mahmut Şevket Paşa, 1913 yılının Ocak ayında üstlendiği Sadrazamlık görevini beş ay sürdürebilmiş ve bu süre zarfında Balkan Savaşları konusu gündemi işgal etmiştir. Feridun Fazıl Tülbentçi (1958), Paşa'ya yapılan suikastın kırk beşinci yıl dönümünde o günü şöyle anlatır: "*Mahmut Şevket Paşa, 11 Haziran 1913 Çarşamba günü sabah, Harbiye Nezaretinden Babıali'ye ile giderken, Beyazıt meydanı yakınında öldürülmüştür*". Suikast, Abidenin bulunduğu mekânın hem fiziksel yapısını hem de ifade ettiği simgeselliğin değişimine sebep olmuştur. Erkmen (2006, s. 124) de, Paşa'nın ölümü, düzenlenen cenaze töreni ve bir türbenin inşa edilmesinin Abide'nin toplumsal yaşamda görülme biçimini değiştirdiğini vurgular: "*Hürriyet kahramanı ile Hürriyet anıtı olarak medyalaştırılan iki figür, artık Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde, bu kez gazete sayfalarının geçici resimleri olarak değil, gerçekten ve ebediyen, yan yana gelmiş oldu*".

Abide'nin bulunduğu alan, Meşrutiyetin yıldönümü kutlamaları, diplomatik ziyaretlerin yapıldığı ve hükümdarın cülus yıldönümlerinin düzenlendiği bir kamusal alan olarak kullanılmıştı fakat Paşa'nın bir parçası olduğu

Hareket Ordusu'nun askerlerinin yanına bir türbe mezarla defnedilmesi ile birlikte bu alanın artık Jön Türklerin Panteon'u[20] olarak algılandığını söyleyebiliriz (Eldem, 2005, s. 276). Abide-i Hürriyet, böylece yeni toplumsallığın hem bir gösteri ve hem de bir temsiliyet mekânı haline gelmiş ve her yeni toplumsallığın, mekânı kullanma biçiminin ortaya çıkmasının bir sonucu olarak, ilk öznenin ürettiği, biçimlendirdiği ve dönüştürdüğü mekândan sahipsiz bıraktığı, dolayısıyla nesnenin deneyiminde dışladığı öznenin eleştirisine açık hale gelmiştir:

(…) Hürriyet-i Ebediye tepesinde taş kesilen
Mahmut Şevket'in iskeleti!
Seni oraya diken sınıf
Zırnık kadar bile vermedi bize hürriyeti;
Yıkıl karşımızdan!
Yangınları haykıran Yangın Kulesi tepeden bakma bize
Bir gün elbet
Seni borazan yapacağız kendimize,
İstanbul'un ağzı
Haykıracak kızıl inkılâbımızı! (Nazım Hikmet, 2020)

Hem mekânın hem de mekândan sahipsiz bırakıldığının farkındalığına sahip olan özne, var olan mekâna ve mekânın üreticilerine bir eleştiri getirir, bununla birlikte üretilen hedefi kendine ait kılmaya çalışır. Bu noktada Lefebvre'in "*Bir mekân eleştirisinin anlamı var mıdır?*" (2014, s. 117) sorusu hatırlanmalıdır. Soru hem mekânın ne olduğuna hem de mekânın sahipliğine dairdir. Eleştirilen ya da Lefebvre'in ifadesi ile "suçlanan" mekân değil mekânı üreten toplumsallıktır ve bu toplumsallık mekânı, bir anlam, bir içerik ve bir yönelim sunacak şekilde simgesellik ile donattığında var olan toplumsal kimlikleri de yapılandırır. Toplumsal kimlikleri tarihsel bir süreklilik içine dâhil eder. Mekân da bu sürekliliğin bir parçası haline gelir. Bunun sebebi sürekliliğin kendine mekânda temel bulmasıdır (Nora, 2006, s. 17). Mekânı inşa eden özne/öznellik ortadan kalksa dahi inşa edilen yer varlığını sürdürdüğü ölçüde o mekânsallık inşa edilmeye devam eder. Siyasal olan eylemliliği ya da eylemsizliği ile birlikte mekâna ilişkin karar almaya devam eder.

[20]Abide için sıkça kullanıldığını gördüğümüz Türk Panteon'u ifadesi, gazete köşelerinde tarihi anıtların bakımsız durumunu dile getiren eleştirilerde kullanılır:
- ağabey, bizim bir panteonumuz yok mu? Diye sordu. Milletim, Paris'teki Panteonda yatanlardan çok daha büyük adamlar yetiştirmiştir. Ve hemen hepsinin mezarları baldıran, ısırgan otları arasında kaybolmuş bir haldedir. Fakat ben bozmadım ve
- neden çocuğum, bizim de var; dedim. Ve Hürriyet tepesindeki Abide-i Hürriyeti anlattım, çocuk görmek hevesine kapıldı. Ben de vadettim (Daver, 1930).

Abide-i Hürriyet'in varlığı özelinde mekâna dair eylemlilik ya da eylemsizlik Osmanlı Türkiye'sinden Cumhuriyet Türkiye'sine geçişi anlatır. Bu geçiş hem bir süreklilik hem de bir süreksizlik anlamına gelir. Cangızbay hem sürekliliğin hem de süreksizliğin bulunmasının kaçınılmaz olduğunu, fakat önemli olanın süreklilik olarak algıladığımızın gerçekten de süreklilik, süreksizlik olarak algıladığımızın da gerçekten süreksizlik olup olmadığını anlamak olduğunu söyler (2000, s. 11-12). Kansu sürekliliğin ilk ve ikinci Meşruiyet arasında değil, gerçekte meşruiyet rejimi ve cumhuriyet arasında olduğunu vurgulamaktadır (1995, s. 4). Toplumsal düzende yaşanan her bir geçiş ya da bir kurucu ân "*eski ittifaklarla yenisinin bir bağlayıcı sentezi*" (Deleuze ve Guattari, 2014, s. 289) bir diğer ifade ile öznenin ve öznelliklerin tekrar bir araya gelmesidir. Bir araya gelişte takip edilmesi gereken iki farklı öznelliğin eylemliliği olmalıdır. Bu her durumda mekânın bir biçimde ayıklanması ve yeniden yorumlanmasıdır. Eylemlilik ya da eylemsizlik, ilk önceki öznelliğe bir özlem midir; ilk öznelliğin meşruiyetini devam ettirmek midir; kendi meşruiyetini önceki öznellikle desteklemek midir ya da önceki öznelliği tamamen ortadan kaldırmak mıdır? Her biri farklı bir mekânsal karara dönüşebilecek olan bu soruların cevabı, Cumhuriyet Döneminin miras aldığı anıtsal mekâna olası bakışıdır.

Bu bakışı, Cumhuriyet Gazetesi'nin 12.12.1942 tarihinde "Hükümetimizin çok güzel bir kararı" başlığı ile verdiği haberle takip edebiliriz:

> İttihat ve Terakkinin başlıca şefi olan Talat Paşa vatanseverliğin timsali sayılacak kadar yüksek seciyeli bir şahsiyet olduğu cihetle hükümetimizce kemikleri bakiyesinin aziz yurdumuza nakli için alınan kararın bütün memlekette memnuniyet ve şükran duyguları uyandıracağında şüphe yoktur. (…) Talat Paşa'nın kemiklerinin Berlin'den anavatana nakli sırasında büyük askeri merasim yapılacaktır. Kemiklerin Hürriyet-i Ebediye tepesinde abidenin yanına gömülmesi düşünülmektedir (Cumhuriyet, 1942, s. 1,3).

Cenazeye dair haberlerin olduğu 24 Şubat 1943 gününden 1 Mart 1943 gününe kadar dönemin gazeteleri hem Talat Paşa'nın yaşam öyküsünü hem de yeni Cumhuriyet için Talat Paşa'nın ne anlama geldiğini ifade eden haberler ve görüş yazıları ile doludur:

> Posta memurluğundan, devletin en mesuliyetli makamına çıkan ve dürüstlüğünü hiçbir hizmet başında kaybetmemiş olan bu büyük adamı, halkçı ve milliyetçi hükümetinin eliyle anavatan toprağına yatırıldığı bugünü sağlığında düşünebilir miydi? Onun temiz ideali içinde yaşayan bizler, bu büyük halk çocuğu için hayranlık duyuyoruz (Gençosman, 1943, s. 2)

Bir "halk ve vatan çocuğunun kemiklerinin anavatanın bağrına" getirilmesi Nora'nın kuşak hafızası olarak tanımladığı olguyu da hatırlatır. Kuşak hafızası, hafızadan farklı olarak tarihselliği ifade eder; içinde bulunduğu tarihsel yükün altında ezilir (2006, s. 215). Bu tarihsel yük aynı zamanda kuşağa öğretilen ve kuşakça içselleştirilen bir duygudur. Bu duygu, "ebeveynlerin, ustaların, gazetecilerin ya da kamuoyunun bakışını" (2006, s. 216) ifade eder:

> Tabuttaki Talat'la Bab-ı alideki Talat arasında hiçbir fark yoktu. Sağlığında da yine böyle onun yürüdüğü tarafta, onun arkasından yürümüştük ve her adım bizi yeni bir yükselişe kavuşturmuştu. (…) Şu yaşlı gözleri parlayan gençler, delikanlılar Talat'ın büyüklüğünü, vatan üzerinde kalan izlerinden okumuşlar, donup yerleşmiş ülküye girmiş, vatanca benimsenmiş başarılarından tanımışlardı. (…) Şehit Talat, artık Türk vatanının bağrına bir bayrak gibi dikilmiş bulunuyor. Dün, onun arkasında kaç nesil yürüyordu!...Arkasında nesilleri yürüten, arkasında beş neslin damarlarına aynı vuruşları veren, ruhları bir tek dava perdesine akort eden adam, artık fert olmaktan çıkmış demektir. Böylelerine tek adam gibi değil bir cemiyet gibi ağlanır (Gezgin, 1943, s. 3).

Tarih ile hafızanın etkileşimi, kuşağın gözünde bir çatışma alanı yaratır (Traverso, 2020, s. 35) ve bu çatışma tarihin içeriğini belirler. İçeriği inşa edecek yeni özne geçmişteki ölü özneyi vatanın bağrına aldığında tekrar diri ve canlı kılar; "Ölü Gitmişti fakat dipdiri geldi!": "*1918'de çok sevdiği bu topraklardan yabancı bayrakları görmemek için yüreği parçalana parçalana gitmişti. O, yaşıyordu; fakat vatanı can çekişiyordu. O gün Berlin'e sığınan manen yaşayan Talat Paşa değildi, onun posası ve ölüsü idi*" (Sönmez, 1943, s. 2).

Ebedi hürriyetin anıtı olması için inşa edilen Abide-i Hürriyet, anıt mezarlığa dönüştükçe görkemli şehitleri de canlı kılmanın bir aracı haline geldi. Ahıska da anıtların bu "ölü ama aslında diri" vurgusunu hatırlatarak, insanların anıtlar aracılığıyla ölümle bir iktidar mücadelesine girdiğini söyler (2011, s. 11). Bu mücadele, aynı zamanda, eyleyen öznenin iktidarını sürdürdüğü bedende (devlette), anıtsal, sabit, katı ve yeni kaydında, eski olanı yüzeydeki "briketler" olarak kullanması anlamına da gelir (Deleuze ve Guattari, 2014, s. 289). Hem düzenlenen törenle hem de törenin katılımcılarının[21] özellikleriyle Talat Paşa'nın cenaze töreni, tarihten herhangi birinin hayaletinin belirmesi değil Devr-i Cumhuriyet'in Devr-i Hürriyet mirasını sahiplenmesidir. Yine o günkü gazeteler bu mirasın Talat Paşa ile sınırlı kalmayacağını duyurmaya devam ediyorlardı: *"Abidenin diğer tarafında Mahmut Şevket*

[21] *"(…) Önde bir bando mızıka, arkasında alay sancağı ile birlikte bir tabut asker onları takiben bir müfreze polis ve onun arkasında da başta Cumhurreisimize, Başvekil ve Vekillerimize ait çelenkler başta olmak üzere (…)"* (Vakit, 1943).

Paşa'nın ve kendisiyle beraber şehit olan yaverlerinin kabirleri bulunmaktadır. Hürriyeti ebediye tepesinde iki yer daha hazırlanmıştır. İleride imkân bulunup da cesetleri getirilirse bu iki yere Enver ve Cemal paşalar gömülecektir" (Akşam, 1943, s. 2).

Gazetenin haberinin aksine Cemal Paşa'nın[22] kabri ülke topraklarında bulunuyordu ve Enver Paşa'nın kemiklerinin getirilmesine ise elli üç sene vardı. Fakat takip eden yıllar Abide-i Hürriyet Mezarlığına "defnedilmesi gereken"[23] ya da defnedilecek olası şahıslara dair haberlerin sıkça gündeme geldiği bir dönem olmuştur. Burada Abide'nin ebediliğine ulaşanlardan farklı olarak Prens Sabahaddin'in durumu hatırlatılmalıdır.

Prens Sabahattin, 30 Haziran 1948 yılında İsviçre'de hayatını kaybetmiştir. Prens'in cenazesinin Türkiye'ye getirilmesi konusu ise ölümünden üç yıl sonra 1951 yılında gündeme gelmiştir. "Fikir Hayatımızın Büyük Kaybı" başlıklı yazısında Tütengil (1948, s. 24-25): *"(…) Bir zamanlar partizanlar Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinde onu suçlu saymışlardı, gıyabında idamına karar vermişlerdi. Bugün herkes biliyor ki Hürriyet-i Ebedîye tepesi Sabahattin Beyin de mezarı olacak yerdir (…)".*

Tütengil'in temennisini hem Osmanlı hem de Türkiye siyasetinin kırılma[24] ekseninin iki yakasını ebediyette bir araya getirme çabası olarak görebiliriz. Fakat Tütengil'in bu çabası Prens'i anma töreninde reddedilmiştir. Vatan Gazetesi'nin ilgili haberi çatışmanın devam ettiğini dile getirir niteliktedir:

> Konuşmalardan sonra toplantıda bulunanlardan bir kısmı önümüzdeki günlerde yurt topraklarına tevdi edilmek üzere getirilecek olan Prensin kemiklerinin Hürriyeti Ebediye tepesine gömülmesi için bir teklif yapmışlarsa da ekseriyet merhumun Eyüpsultanda pederinin yanına gömülmesini istemişlerdir. Bu arada Tahsin Demiray, Prens Sabahattin'in Hürriyet Tepesine gömülemeyeceğini, çünkü ittihatçıların henüz hesap vermediklerini söylemiştir (Vatan, 1951, s. 4).

[22]İttihat ve Terakki iktidarının üç paşasından bir olan 21 Temmuz 1922 tarihinde Tiflis'te öldürülen Cemal Paşa'nın cenazesi, Kazım Karabekir'in günlüğüne düştüğü notla "*Tiflis'te şehit edilen Cemal Paşa ve yaverleri Nusret ve Süreyya Beylerin cenazeleri Erzurum'a geldi. Hafız Hakkı Paşa'nın yanında defnolundu*" (Karabekir, 2017, s. 814), ülkeye getirilip defnedilmiştir.

[23]Cumhuriyet Gazetesindeki köşesinde İsmail Habib Sevük, "Kubbesiz Panteonun Noksanı" başlıklı yazısında Süleyman Şah'ın türbesinin de Abide-i Hürriyet'e taşınması gerektiğini dile getirmiştir (1951, s. 4).

[24]Lewis'in "Osmanlı Liberalizmi" ile "Türk Milliyetçiliği" olarak tanımladığı (1993, s. 200) bu iki yakanın tartışması, sıkça dile getirildiği haliyle yalnızca bir merkeziyetçilik-âdem-i merkeziyetçilik ayrımı değildir. Farklılaşmanın temel ekseni, tarafların yeni toplumsallık anlayışında hedef olarak tanımladığımız Batıcılık fikrine yaklaşımlarıdır. Prens Sabahattin/Ahrar Fırkası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki hem toplumsal oluşum hem de siyasal yapılanma konularını kapsayan fikri ve siyasi ayrılık bu çalışmanın sınırlarını aşan bir niteliktedir.

Prens Sabahattin'in abidenin ebediyetine kabul edilmemesi ya da bu ebediyeti "mirasçılarının" reddetmesi, Abide-i Hürriyet'in her yeni anda yeniden inşası meselesi ile ilgilidir. Yeniden inşa, hafızanın hatırayı kutsallaştırması ve bu hatıraya sahip olan grubu kaynaştırması demektir. Abide'nin gazetelerin manşetlerine konu olmayan ama sayfalarında duyurulmaktan da geri kalınmayan diğer katılımcıları bu kaynaşmanın bir ifadesidir. Eyüp Sabri Akgöl,[25] Atıf Kamçıl[26], Mithat Şükrü Bleda[27] ve Mustafa Rahmi Aslan[28] yıllar içerisinde Abide-i Hürriyet'in ebediyetine ulaşmış diğer isimlerdir. Eyüp Sabri, 20 Temmuz 1908'de Ohri Milli Alayı'nın başındadır; Atıf Kamçıl, Manastır'a ayaklanmanın bastırılması için görevlendirilen Şemsi Paşa'yı öldüren ve ayaklanmanın ciddiyetinin İstanbul'da duyurulmasını sağlayan kişidir; Mithat Şükrü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Umumi Kâtibi, Mustafa Rahmi de İzmir Valisi ve Cemiyetin ilk kurucularındandır. Bu isimlerin önemi temsil ettikleri hatıra ve bu hatıranın bir hafızaya dönüşmesindendir. Seçili hafıza abidede yer buldukça Nora'nın anlatımı gözlemlenebilir hale gelir: "*Hafıza somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök saldıkça*" (2006, s. 19) toplumsal gerçekliği ve bir temsili ifade eder. Bu temsil her durumda bir grup gerçekliği ve toplumsal öznenin iktidarına dairdir.

Geçmişin seçilerek bir araya getirilmesi, var olan toplumsal düzenin hem meşruiyetine (Connerton, 1999, s. 10) hem de sınırlarına dair öznenin/iktidarın varsayımını anlatır. Anıtın seçilmiş hatıraların yeniden sergilenmesi için

[25]16.08.1950 tarihinde hayatını kaybeden Akgöl'e ilişkin haberde, "*Hürriyetin ilanı sıralarında dağa çıkan hürriyet kahramanlarından Akgöl'ün*", Hürriyet-i Ebediye tepesine defnedileceği bildirilmiştir (Cumhuriyet, 1950, s. 4). Defin yerinin "Hürriyet Abidesi Parkı" oluşuna ilişkin Cumhurbaşkanı imzalı kararname 29.12.1950 tarihinde çıkmıştır. Cenazenin haberde bildirildiği haliyle karardan önce defnedilmiş ve oluşan bu fiili duruma ilişkin kararname yaklaşık dört ay sonra mı çıkarılmış yoksa geçici bir defin yerinden sonra abidenin olduğu alana mı taşınmış olduğuna ilişkin somut bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kararnamede, beş dönem TBMM milletvekili olan Akgöl'ün soyadı hatalı bir biçimde "Akgün" olarak yazılmıştır (BCA.124.94.8).

[26]21.01.1947 tarihli haberde, hayatını kaybeden Kamçıl'ın cenazesinin Karacahmet Mezarlığına defnedileceği bildirilmiştir (Cumhuriyet, 1947). Cenazenin, "Hürriyet-i Ebediye Tepesine nakline müsaade edilmesine" ilişkin Cumhurbaşkanı imzalı kararname 13.10.1952 tarihinde çıkmıştır (BCA.130.80.12). Diğer cenazelere ilişkin kararlarda izlenen Hürriyet şehidi, mücahidi, kahramanı, fedaisi gibi sıfatlandırmaların Kamçıl için yapılmadığı onun için "Çanakkale Eski Milletvekili" ifadesinin kullanıldığı görülmüştür.

[27]19.02.1956 tarihinde hayatını kaybeden Bleda'nın cenazesine ilişkin kararname de, Akgöl'e ilişkin kararnamede olduğu gibi kararın fiili durumu sonradan takip ettiği bir durumu yansıtmaktadır. "Hürriyet Kahramanlarının yanına" Bleda'nın defnine ilişkin Cumhurbaşkanı imzalı kararname 07.04.1956 tarihinde çıkmıştır (BCA.142.31.9). Cenazenin gazetelerdeki ilanından izleyebildiğimiz bir diğer husus ise "Hürriyet Büyüklerini ve Şehitlerini Anma Cemiyeti" isimli bir derneğin varlığı ve Bleda'nın da bu derneğin bir üyesi olduğudur (Cumhuriyet, 1956, s. 4).

[28]07.07.1947 tarihinde hayatını kaybeden Rahmi Aslan'ın Feriköy mezarlığına defnedilen naaşı 62 yıl sonra Hürriyet Tepesi'ne taşınmıştır.

bir mekân olması da bu konuya içkindir. Bu çerçevede Koçu'nun (1959/2022) "Hürriyet şehitlerinin mürşidi" olarak tanımladığı Mithat Paşa'nın kemiklerinin Taif'ten "vatana" getirilmesi öznenin hatırayı ya da kişiyi seçmesi ve sergilemesidir.

> Nihayet Hürriyet-i Ebediye tepesinde tarih ve kıdem sırası ile de olsa en baş mevkii almakta pek haklı olan Paşanın yarın ancak kemiklerden ibaret kalmış na'şı Taif'ten geliyor (Adıvar, 1951).

1908 Devrimi'nde de sahiplenilen ve sergilenen Mithat Paşa Bakanlar Kurulu'nun 21.06.1951 tarihli defin kararında[29] "Hürriyet Şehidi" olarak nitelenmiş, cenazenin İstanbul'a geldiği 26 Haziran 1951 günü yapılan törende dönemin Cumhurbaşkanı da hazır bulunmuştur. Cenaze Töreni adeta Mithat Paşa'nın yeniden yargılanmasıdır. Sandukanın tören öncesinde Paşa'nın sürgüne gönderilmesi kararının alındığı Malta Köşkü'nde bekletilmesi bunun bir göstergesidir. Yeniden yargılanma, iktidardan uzaklaştırılan öznenin sorumluluğunun hatırlatılması ve Mithat Paşa'nın "aklanması" anayasa mücadelesinin törensel temsilidir. Dönemin siyasal iktidarının bir bütün olarak Jön Türk hareketine ve Mithat Paşa'ya sahip çıkması bu birikimin de sahiplenilmesidir. Bu sahipleniş, hürriyet idealinde olduğu gibi, Mithat Paşa'yı bir "mit" haline getirmiş (Çetinsaya, 2009, s. 65) ve anayasal rejim için bütünleştirici bir simge olarak görülmesine sebep olmuştur.

Mithat Paşa'nın cenazesinin mekâna dâhil edilmesinden 45 yıl sonra Enver Paşa'nın cenazesinin Abide-i Hürriyet'e defni, toplumsal öznelerin her biri tarafından aynı bütünleştirici nitelikte karşılık bulmamıştır. Dönem, farklı öznelerin ve özneleşme düzeylerinin toplumsal yapıda kendini ifade ettiği bir zamandır. Traverso da toplumsal tanınma ile kurumsal tanınmayı farklılaştırmış; bir hatıranın kurumsal düzeyde kabulünün resmi bir tarih anlayışı ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir (Traverso, 2020, s. 69). Bu kamusal ve kurumsal tanınma arasındaki farklılık, hafızanın mekânda nasıl izleneceğinin de bir tartışma haline gelmesine sebep olmuştur. Bu tartışmayı Berktay (1997); "*hayat ile ölüm arasındaki ilişkinin devletleştirilmesi*" olarak nitelemiş, devletin ölüler arasında "iyi ve benim", "*kötü ve benim değil*" biçiminde tercih yaparak "*devletin panteonu ile toplumun panteonu*" arasında toplumun "*sorgulamaksızın içselleştirdiği bir özdeşliği*" ve dolayısıyla bir nesneleşmeyi hedeflendiğini ifade etmiştir. Toplumsal yapıda gözlemlenen bu nesneleşme, öznenin tarih yapması ve bu tarihin yerleşmesi anlamına gelir. Bu şekilde hafıza da olası bir tarihin konusu haline gelmiş, tarih de zaman içinde bir hafıza

[29]BCA. 126.45.1

mekânına nesne olmuştur. Nesne, hatıra, tarih ve hafıza mekânı arasındaki ilişki toplumsal iktidarın mekâna ilişkin kararı ile belirlenir. Mekâna ilişkin karar, hatırlama ve unutma diyalektiğidir. Bu sebeple hafıza mekânı sadece madun ya da mağdurun mekânı değil bir zamanlar iktidardaki mağrurun da mekânı olabilir.

Sonuç Yerine

Hafıza mekânları, doğal karşısında yapay; sıradanın karşısında sıra dışı; olağanın karşısında olağandışı; bir diğer ifade ile kendiliğindenliğin karşısında üretilmiş mekânlar anlamına gelir. Bu sebeple hafıza mekânları, özel ve sonuçta da kendiliğinden fetişleşen bir nesne, iktidarın başlattığı, sahiplendiği ve biçimlendirdiği üretim sürecinin ürünleridir. İktidar-yoğun biçimde "doğan" hafıza mekânları üretilen her nesnenin "kaderine" de sahiptir. Hafıza mekânının ölümü iktidarın ölümü değil, hafıza mekânını üreten ve biçimlendiren öznenin değişimi demektir. Bu değişim mekânı sahipsiz kılar, unuttturur fakat mekânın ortadan kaldırılması, yer ile ilgili bir kararın, bir edimin gerçekleşmesini zorunlu kıldığından her kararda mekânın yazdığı hatıra yeniden hatırlanır. Hatıra iktidarın "elinde" her durumda kolektif belleğe seslenir. Bilgin (2008, s. 35), Fransa'da geçmişte yaşanan bir toplumsal olay ile ilgili yapılan bir kolektif bellek çalışmasının sonuçlarını şu şekilde aktarır:

> Bellek, geçmişi "anda hâkim olunabilir ve kavranabilir bir inanç ve temsiller ağını harekete geçirir" ve "tarihin sosyal olarak kendimize uygun bir hale getirilmesi" anlamını taşır.

Bu çalışma, toplumsal hafızanın, belleğin toplumsal kullanımına dair iki tutumu ele almıştır. Bilgin'den yola çıkarak bu iki tutumu yorumlayabiliriz. İlk tutum durağan hatta tarihsel olaylara kör kalan bir nitelik gösterir. Tarihsel sürekliğin yok sayılması, olayların nedensellik veya sorumluluk bağından azade bir şekilde ele alınması demektir. İkinci tutum ise aktif bir katılım anlamına gelir. Bu aktif tutum, tarihin ve olayların büyük oranda siyasal iktidarın elinde tekrar hatırlatılması, pekiştirilmesi ve konuşması gerektiği seçilen mekânların dile getirilmesini sağlamaktadır. İlk bakışta durağan ya da aktif gözüken bu iki tutum da hafızanın siyasi kullanımı anlamına gelir. İlk kullanımda neden sonuç ilişkisini ve sorumluluğu üstlenmekten imtina eden hafızayı kullanan siyasal iktidarın kendisidir. İkinci kullanımda ise bizzat hafızayı biçimlendirmeye çalışan siyasal iktidardır. Abide-i Hürriyet de yakın dönem Türkiye tarihi için, durağan ya da aktif, hafızanın siyasi kullanımına konu olmuş özgül mekânlardan biri olmuştur.

Abide-i Hürriyet, inşasından Osmanlı Devleti'nin fiilen yıkılışına kadar, resmi tören alanı, milli kutlamaların yapıldığı temsil alanı ve resmi diplomatik ziyaretçilerin de götürüldüğü dönemine özgü bir yer olarak varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet Türkiye'si için abide dönem dönem yeni misafirleri ile hatırlanmış fakat İyd-i Millî daha sonraki adlandırılması ile 23 Temmuz Hürriyet Bayramı'nın 1935 yılında kaldırılmasıyla bu mekân da "resmi" niteliğini kaybetmeye başlamıştır. Zaman zaman araç muayenesinin yapıldığı[30] tepenin ebedi hürriyeti simgeleyecekken direksiyon sınavlarının yapıldığı[31] bir yere dönüştüğü anlar da olmuştur. Seksenli ve doksanlı yıllarda ise Cumhuriyet'in yasaklı meydanlarının dışında "doğal" bir miting alanı[32] haline geldiği görülmüştür. İki binli yıllarda "Abide-i Rezalet"[33] başlıklarına konu olan mekân, Devr-i Hürriyet'te de bakımsızlığıyla anılarda yer almıştı.[34] Bugün Abide-i Hürriyet'e ulaşmak için İstanbul Çağlayan Adliyesi'nin yüksek güvenlikli kapılarından sınırlı ziyaret saatlerinde geçmek gerekiyor.

Mekânı deneyimlemenin zorlaşması, mekânın okunması önündeki engellerden biridir. Mekân varlığı ile de yokluğu ile de konuşur ve siyasal iktidarın istediğini dile getirir. Konuşma ancak deneyimle mümkün olur. Mekân deneyiminin zorlaştırılması mekâna dair yeni bir biçimlendirme demektir. Deneyimin zorlaşması bir yandan da Abide-i Hürriyet'in günümüz Türkiye'sinin somut mekânsallığının merkezinden çekilmiş olmasını ifade eder. Özne mekâna ilişkin karar almış, mekâna ilişkin "yeni" bir kavrama biçimi sunmuş, bununla mekânı tekrar hatırlama ve unutma diyalektiğine konu etmiştir.

Abide-i Hürriyet'e ilişkin hatırlama ve unutma süreci, abidenin simgelediği ideallerle ilgili olduğu kadar konukları ile birlikte mekânın Panteona dönüşmesi ile de ilgilidir. Mekân, İkinci Meşrutiyet'ten genç Cumhuriyet'e bir tarihsel bloğu simgeler. Tarihsel blok mekânı inşa edenler ve mekânı biçimlendiren arasındaki sürekliliktir. Eldem (1997, s. 14)'in Enver Paşa'yı tanımlayanların kullandığı sıfatları sıralamasına benzer biçimde ve unvanları çeşitlendirilerek abidenin diğer konuklarını da anlamaya çalışabiliriz: kimi için bir

[30]"600 Otomobil Hürriyeti Ebediye'de muayene edildi" (Cumhuriyet, 1932, s. 2).
[31]"Hürriyeti Ebediye Tepesindeki direklerin oradan geçmek hakikaten mesele… Geçerseniz ehliyeti alırsınız" (Cumhuriyet, 1952, s. 4).
[32]Bu mitinglerden bazıları: "Yaşam Hakkına Saygı Mitingi" (Cumhuriyet, 1988, s. 6); "Düşünceye Özgürlük Mitingleri" (Cumhuriyet, 1990, s. 2).
[33]"Aradan yüzyıl bile geçmeden anıtın çevresindeki kolonlar yıkılıp kırılmış, anıtın oymaları parçalanmış, şehitlerin vitray kubbesi yağmalanmış" (Som, 2003, s. 7).
[34]Halit Ziya Uşaklıgil, saray başkâtipliği yaptığı dönemi anlattığı anılarında kendisini "Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne dikilen, her türlü rüzgârlara maruz bakımsız, desteksiz bir ağaç" olarak tanımlamıştır (Uşaklıgil, 2003, s. 553).

kahraman, kimi için bir hain, bir maceraperest, milletin ruhu, komitacı, ihtilalci, şehit, fakat herkes için paşa, sadrazam, damat, başkumandan ve hepsi tarihi kimlikleriyle özdeşleşmiş birer simge. Abide-i Hürriyet bu simgeleşmiş şahsiyetlerin mekânı olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine geçişi, 1908'den 1923'e devamlılıkları ve kopuşları ifade etmektedir. Bu sebeple, Abide-i Hürriyet'e dair her karar mekânın yeniden inşası olduğu kadar mekâna eklenen bu kişilerin de yeniden inşasıdır. Tarihin akışı içinde kendileri de "tarihsel" olan bu kişiler mekânla birlikte tekrar tekrar inşa edilmişlerdir. Her kararda mekân gibi iktidarın nesnelerine dönüşerek; mekân yapıcılıktan, mekâna konu olmaya en sonunda da mekâna nesne olmaya varmışlardır. Abidenin gölgesinde maddeleşen bu kişiler nesnesi oldukları iktidarı aşkın hale getirmişlerdir.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2898-2933 **DOI:** 10.31198/idealkent.1123218

Extended Abstract

A Place of Memory From Era of Liberty to Era of Republic: Abide-i Hürriyet

*

Elif Balam Sızan
ORCID: 0000-0002-9384-6763

This paper discusses Abide-i Hürriyet as a place of memory. The paper is about the construction, re-construction and reproduction of the monument. The study deals with the "handling" of Abide-i Hürriyet as a Memory Space and tries to see the ruptures and continuities. The content of spatial continuity and rupture is about remembering or forgetting the places that are the subject of place-producing actions. The act of producing place is a historical experience. The object appears as a phenomenon that has been produced and is subject to the production process of the historicity it is in. It is imperative that an object be presented to the individual who will perceive and live the historical experience in space and time. In other words, temporalization and spatialization are experienced in the product. The produced object should not only be an object to be watched, but also an object to be experienced. The production of the object to be lived and experienced is also determined by the subject. Subject refers to a class, group, or collective. As Lefebvre reminds, a class, group or collective becomes a "subject" and gains legitimacy and becomes visible only by producing a place. The existence of the subject, the subject's ability to produce this physical space, means the existence of the politics. The subject exists in space and time and holds politics and political power to the extent that it controls the historicity it is in. This class, group or collective subject that has political power produces the object (place). It is the subject's activity that produces place and transforms the space. These place-producing actions entrenched in the historicity of place and time, into memory. The politics of remembering and memory places are constructed by the subjects in space. Historical place comes into existence as a memory place. Memory places are established, constructed and organized in historical continuity.

Geliş Tarihi *Received Date:* 30.05.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

This initial founding attitude towards memory places can be inclusive, and even captivating; however, these constructed places may be objected to and become the object of a struggle. The possessed or objected aspects of memory places is not only specific to the moment of construction, but also indicates a quality that continues even when the place continues to exist or even disappears. This continuity of memory places is related to the fact that remembering and forgetting is not just an individual situation but a collective situation. This social aspect of memory is also related to the fact that the place or object that is the subject of remembering or being forgotten can also be the subject of history. The political power that decides to remember and forget determines the narrative expressed by the place. This narrative means that the political power produces its own place, and it means confirming that it has the power to produce this place. Creating places is a way of making political power sustainable. The place-producing acts cause the forms of place to emerge and diversify. The place-producing acts implemented by the political power in the space are the first step towards changing the use of place. Attitudes towards understanding the spatial practices of the object and changing the ways in which the place is used are related to reminding and forgetting. Abide-i Hürriyet has become a tool for reminding or making people forget, for every political power that it is the object of with its historicity exceeding a century. A monument can simply be defined as a structure built to commemorate, remember or not forget a person or event. The concept of monument is associated with the idea of remembering, forgetting, being or not being somewhere. It means a social consensus. The monument is the symbolic use of this consensus. The symbolic use of consensus can be read and understood by considering space as a historical issue. Abide-i Hürriyet, which was opened with a ceremony held on July 23, 1911, symbolizes a legacy inherited in the state, society, economy and mentality and the transition from the 1908 Revolution to the Republic. Abide-i Hürriyet should be viewed as a narrative. The 1908 Revolution and the ensuing the 31 March Uprising are at the beginning of important moments, as they give a starting point to the narrative about Abide-i Hürriyet. The funeral ceremony of the soldiers who lost their lives as a result of the uprising, the construction of the monument and the funeral of Mahmut Şevket Pasha in 1913 are the historical moments that we should emphasize in the era of Liberty. In the Republican era after 1923, on 25 August 1943, when Talat Pasha's funeral was buried, on 26 June 1951 when the funeral of Mithat Pasha, the "Father of Liberty and Martyr of the Homeland", and on 4 August 1996, on the 74th anniversary of Enver Pasha's death, should

be reminded. Each of these historical moments means the reproduction of the place and the synthesis of the produced place with the new "participants" of the place and the society it is in. In the 1908 Revolution, a new and concrete/noumenal spatiality began to be built with a leaflet distributed in the streets of Manastır. Although the concrete spatiality became visible in Rumeli as the center of the activity of the new political subject, the 1908 Revolution was announced in Istanbul with an official and simple communiqué, causing confusion and even indecision. Uncertainty and confusion caused concrete spatiality to be tested by the 31 March Uprising. The ideal of freedom symbolized by political power also revealed a political practice. When this political practice was tested with the 31 March Uprising, it produced the Abide-i Hürriyet place in order to promote and disseminate its own symbols, and appealed to the collective memory. This paper, by following Abide-i Hürriyet as a memory space and seeing it as a concrete spatiality produced by the political power, tried to understand the both continuity and discontinuity from the Ottoman Empire to Turkey.

Kaynakça/References

Abide-i Hürriyet-Monument of Liberty. (1910). 27 Mayıs 2022 tarihinde https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/118958 adresinden erişildi.

Adıvar, A. A. (1949). *Korkulu, fakat ibretli bir rüya.* 20 Aralık 2021 tarihinde http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/132744 adresinden erişildi.

Adıvar, A. A. (1951). *Mithat Paşa geliyor.* 7 Nisan 2022 tarihinde http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/138070/001584750010.pdf?sequence=3&isAllowed=y adresinden erişildi.

Ahmed Refik. (1324-1326). *İnkılâb-ı azim*. Dersaâdet: Asr Matbaası.

Ahıska, M. (2011, Fall). Monsters that remember: Tracing the story of the Workers' Monument in Tophane, İstanbul. *New Perspectives on Turkey*, 45, 9-47.

Akşam. (1943, 25 Şubat). Talat Paşa'nın cenazesi. *Akşam Gazetesi*, ss. 2.

Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Avcı, Y. ve Avcı, S. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi meşruiyet ve propaganda aracı olarak anıtın icadı (1840-1917). *Kebikeç*, 43, 23-45.

BCA. 124.94.8, 29.12.1950(M).

BCA. 126.45.1, 21.06.1951(M).

BCA. 130.80.12, 13.10.1952(M).

BCA. 142.31.9, 07.04.1956(M).

Ben-Amos, A. (1993, Fall - Winter). Monuments and memory in French nationalism. *History and Memory, 5*(2), 50-81.

Berktay, H. (1997, Ocak). Tarih, devlet, mezarlar. *Toplumsal Tarih*, 37, 37-42.

Bilgin, N. (2008, Mayıs). Geçmişin araçsallaştırılması: Tarih ve kolektif bellek (I). *Toplumsal Tarih*, 173, 34-40.
BOA. DHMKT.2814.73, 26.04.1327(H).
BOA. DHMKT.2838.53, 25.05.1327(H).
BOA. DHMKT.2860.78, 10.06.1327(H).
BOA. DHMKT.2904.23, 01.08.1327(H).
BOA. İ..MBH6.59, 26.07.1329(H).
BOA. MBİ.146.30, 25.08.1328(H).
BOA. MV.154.80, 20.07.1329(H).
Cangızbay, K. (2000). *Hiçkimsenin cumhuriyeti.* Ankara: Ütopya Yayınevi.
Cangızbay, K. (2011). *Sosyolojiler değil sosyoloji.* Ankara: Ütopya Yayınevi.
Caves, R. W. (2005). *Encyclopedia of the city.* New York: Routledge.
Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar?*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Cumhuriyet. (1932, 27 Aralık). Tek taksi kontrolü: Dün 600 otomobil Hürriyeti Ebediye'de muayene edildi, kontrol devam ediyor. *Cumhuriyet*, ss. 2.
Cumhuriyet. (1942, 12 Aralık). Hükümetimizin çok güzel bir kararı. *Cumhuriyet*, ss. 1,3.
Cumhuriyet. (1947, 22 Ocak). Atıf Kamçıl. *Cumhuriyet Gazetesi*, ss. 4.
Cumhuriyet. (1950, 17 Ağustos). Acı bir kayıp. *Cumhuriyet Gazetesi*, ss. 1,4.
Cumhuriyet. (1952, 26 Mayıs). Şoför ehliyeti almanın aırrı. *Cumhuriyet*, ss. 1,4.
Cumhuriyet. (1956, 21 Şubat). Mithat Şükrü Bleda. *Cumhuriyet Gazetesi*, ss. 4.
Cumhuriyet. (1988, 28 Kasım). Yaşam hakkına saygı mitingi. *Cumhuryet*, ss. 1,6.
Cumhuriyet. (1990, 15 Haziran). Yürüyüş.... *Cumhuriyet*, ss. 2.
Çetinsaya, G. (2009). *Mithat Paşa*. T. Bora ve Murat Gültekin (Der.), Modern Türkiye'de siyasal düşünce: Cumhuriyete devreden düşünce mirası içinde, (ss. 60-65). İstanbul: İletişim Yayınları.
Daver, A. (1930, 11 Kasım). Hem nalına hem mıhına. *Cumhuriyet*, ss. 3.
Deleuze, G. ve Guattari, F. (2014). *Anti-ödipus kapitalizm ve şizofreni.* Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
Eldem, E. (1997, Ocak). Gençlik mektuplarında Enver Bey. *Toplumsal Tarih*, 37, 14-21.
Eldem, E. (2005). *Death in İstanbul: Death and its rituals in Ottoman - Islamic culture.* İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre.
Elden, S. (2019). *Mekan siyaseti vardır çünkü mekan siyasal bir şeydir: Henri Lefebvre ve mekanın üretimi*. Ö. Kulak ve S. Torlak (Der.), Önce mekan vardı içinde (ss. 9-31). İstanbul: Edebi Şeyler Yayıncılık.
Erkmen, A. (2006). *Mimarlık ve hafıza: geç Osmanlı dünyasında geçmişin yeniden üretildiği yapılar.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
Erkmen, A. (2010). *Osmanlı Türkiyesi ile cumhuriyet Türkiyesi'nin anı(t)ları: Timsal ve temsil üzerine notlar*. E. A. Ergur ve B. İmamoğlu (Der.), Cumhuıiyet'in mekanları/zamanlan/insanları içinde (ss. 31-53). Ankara: Dipnot Yayınları.
Fırat, N. İ. (2000). XX. yüzyıl başlarında görülen Osmanlı mimarisi. *Yeni Türkiye, 34*, ss. 443-451.

Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Foucault, M. (2016). *Entelektüelin siyasi İşlevi.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Gasset, O. Y. (1992). *Tarihsel bunalım ve insan.* İstanbul: Metis Yayınları.
Gençosman, K. Z. (1943, 26 Şubat). Talat Paşa rahat döşeğinde. *Ulus Gazetesi*, ss. 2.
Gezgin, H. S. (1943, 26 Şubat). Görüp düşündükçe: Talat'ın arkasında. *Vakit Gazetesi*, ss. 3.
Hakkı, B. İ. (2004, Nisan). Cehennemi bir gün. *Toplumsal Tarih*, 124, 96-99.
Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza.* Ankara: Heretik.
Harvey, D. (1979, September). Monument and myth. *Annals of the Association of American Geographers, 69*(3), 362-381.
Hürriyet. (1954, 22 Ekim). Hürriyeti Ebediye Tepesi. *Hürriyet*, ss. 4.
İkdam. (1908/2021). Şehrimizin dünkü hali. *II. Meşrutiyet'in ilk yılı 23 Temmuz 1908 – 23 Temmuz 1909* içinde (ss. 41). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
İnalcık, H. (2010). II*. Meşrutiyet: anayasa rejimi geliyor, cumhuriyet yolu açılıyor.* S. Akşin, S. Balcı ve B. Ünlü, 100. yılında JönTürk devrimi içinde (ss. 3-11). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Kansu, A. (1995). *1908 devrimi.* İstanbul: İletişim Yayınları.
Kansu, A. (2016). *İttihadcıların rejim ve iktidar mücadelesi, 1908-1913.* İstanbul: İletişim Yayınları.
Karabekir, K. (2011). *İttihat ve Terakki Cemiyeti.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Karabekir, K. (2017). *Günlükler-1906-1948 Cilt 2.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Koçu, R. E. (1958). *İstanbul ansiklopedisi.* İstanbul: Tan Matbaası.
Koçu, R. E. (1959). *İstanbul'da Abide-i Hürriyet Mescidi.* 7 Nisan 2022 tarihinde https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/26497?mode=full adresinden erişildi.
Kreiser, K. (1997). Public monuments in Turkey and Egypt 1840-1916. *MUQARNAS An Annual on the Visual Culture of the Islamic World,* 14, 103-117.
Kreiser, K. (2018, Mart). Özgürlük Anıtı - Hürriyet Abidesi- Abide-i Hürriyet. *Toplumsal Tarih,* 291, 12-17.
Kuban, D. (1973, Temmuz). Anıt kavramı üzerine düşünceler. *Mimarlık*, 7, 5-6.
Kutlu, S. (2004). *Didâr-ı hürriyet: Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet (1908-1913).* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.
Lefebvre, H. (2017). *Kentsel devrim.* İstanbul: Sel Yayıncılık.
Legg, S. (2005). Contesting and surviving memory: Space, nation, and nostalgia in Les Lieux de Mémoire. *Environment and Planning D: Society and Space, 23*(4), 481-504.
Lektorski, V. A. (2016). *Özne, nesne, biliş.* İstanbul: Yordam Kitap.
Lenin, V. I. (1976). *Collected works (Vol. 38)*. Moscow: Progress Publishers.
Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin doğuşu.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Margulies, R. (1997). *Manastır'da ilan-ı hürriyet 1908-1909: The proclamation of freedom Manastir.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Meclis-i Mebusan. (1324/1909). 13.01.1324 Salı, cilt: 1, devre:1, içtima 1. *Zabıt Ceridesi*, s. 319-323.

Nazım Hikmet. (2020). *Nazım Hikmet'in ilk kez yayınlanan 1 Mayıs şiiri*. 26 Nisan 2022 tarihinde https://www.tustav.org/gorsel-isitsel/nazim-hikmetin-ilk-kez-yayinlanan-1-mayis-siiri/ adresinden erişildi.

Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları.* Ankara: Dost Kitabevi.

Ortaylı, İ. (1985). *Batılılaşma sorunu*. M. Belge, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi içinde (ss. 134-138). İstanbul: İletişim Yayınları.

Platon. (2010). *Devlet.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Raivo, P. J. (2015). Politics of memory: Historical battlefields and sense of place. *Nordia Geographical Publications, 44*(4), 95-100.

Rasmussen, S. E. (2020). *Şehirler ve yapılar.* İstanbul: Arketon Yayıncılık.

Sevük, İ. H. (1951, 29 Haziran). Kubbesiz Pantheon'un noksanı. *Cumhuriyet Gazetesi*, ss. 4.

Soja, E. W. (2017). *Postmodern coğrafyalar: Eleştirel toplumsal teoride mekanın yeniden ileri sürülmesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Som, D. (2003, 31 Mart). Abide-i rezalet. *Cumhuriyet*, ss. 7.

Sönmez, S. (1943, 26 Şubat). Birkaç satırla: Ölü gitmişti fakat dipdiri geldi! *Ulus Gazetesi*, ss. 2.

Sözen, M., ve Dülgerler, O. N. (1977). Mimar Muzaffer'in Konya öğretmen lisesi. *ODTÜ Mimarlik Fakültesi Dergisi, 4*(1), 117-129.

Şehsuvaroğlu, H. (1953). Asırlar boyunca İstanbul. *Cumhuriyet Gazetesi,* 8, 118.

Tanyeli, U. (2009, Eylül). Mimar müellifin icadı, mesleğin fethi, ulusun inşası. *Toplumsal Tarih*, 189, 68-75.

Toprak, Z. (1997). *Hürriyet-müsavat-uhuvvet "her tarafta bir politika tufanı var"*. R. Margulies, Manastır'da ilan-ı Hürriyet 1908 - 1909 the proclamation of freedom in Manastir 1908 - 1909 içinde (ss. 9-13). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Traverso, E. (2020). *Geçmişi kullanma kılavuzu: Tarih, bellek, politika.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Tülbentçi, F. F. (1958, 11 Haziran). 45. yıldönümünde: Mahmut Şevket Paşa niçin öldürülmüştü? *Hürriyet*, ss. 3.

Tütengil, C. O. (1948). *Fikir hayatımızın büyük kaybı:Sabahattin Bey*. 6 Nisan 2022 tarihinde http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/133490 adresinden erişildi.

Uşaklıgil, H. Z. (2003). *Saray ve ötesi.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Vakit. (1943, 26 Şubat). Talat Paşa, yurd topraklarına merasimle gömüldü. Vakit, ss. 1.

Vatan. (1951, 1 Temmuz). Prens Sabahattin'in hâtırası dün anıldı. *Vatan Gazatesi*, ss. 4.

Yalçın, H. C. (1943). *Talat Paşa.* İstanbul: Yedigün Neşriyatı.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2934-2952, **DOI:**10.31198/idealkent.1134723

Mekânsal Yoğunlaşma ve Ayrışmanın Kentli Sığınmacıların Sosyal Uyumuna Etkisi

*

Hüseyin Koçak[1]
ORCID: 0000-0003-2648-4384

Selvet Çetin[2]
ORCID: 0000-0001-7469-5704

Öz

Türkiye son yıllarda başta Suriyeli sığınmacılar olmak üzere farklı coğrafyalardan ciddi bir göçmen ve mülteci akınıyla karşı karşıyadır. Bu göç sürecini yönetmek her açıdan zor olduğu gibi hedef ülkelerin sınırlarını göçmenlere kapatması ve külfet paylaşımına yanaşmaması, Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve toplumsal yönden zor duruma düşürmektedir. Özellikle Suriye'deki savaşın devam etmesi ve geri dönüş konusunda yaşanan belirsizlik nedeniyle sığınmacılara karşı medyada giderek artan ırkçı ve yabancı düşmanı nefret söyleminden kimi toplumsal kesimler etkilenmekte ve karşılıklı güven bunalımı yaşanmaktadır. Bunun yanı sıra mevcut durumu siyasi rant aracı olarak kullanmak isteyen ve sığınmacıları "evlerine zorla geri göndermekle tehdit eden" politikacıların söylemi nedeniyle, sığınmacıların güvenlik kaygısının büyüdüğü görülmektedir. Diğer taraftan kentsel eşitsizliklerin en yaygın olduğu mekânlarda barınmakta olan sığınmacıların dezavantajlı yerel topluluklarla kültür çatışması yaşaması, sosyal risklerin büyümesine yol açmaktadır. Çoğu kez şehrin kenar mahallelerinde yalıtılmış ev, okul, işyeri ve sosyal çevre içine sıkışan ve ev sahibi toplumla iletişim kurmakta zorlanan sığınmacıların uyum sürecine nasıl dâhil edileceği, sorusu önem kazanmaktadır. Bu çalışma, kentli sığınmacıların mekânsal yalıtılmışlık ve dışlanmışlığa direnebilmesi ve sosyal uyum sürecinden kopmaması için yapılması gerekenlere odaklanmış ve ilgili kesimlere çeşitli önerilerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sığınmacılar, Mekânsal Yoğunlaşma, Mekânsal Ayrışma, Sosyal Uyum*

[1] Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, E-Mail: kocak@aku.edu.tr
[2] Doktora Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, E-Mail: selvetcetin@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 23.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2934-2952, **DOI:** 10.31198/idealkent.1134723

The Effect of Spatial Concentration and Segregation on Social Cohesion of Urban Refugees

*

Hüseyin Koçak[3]
ORCID: 0000-0003-2648-4384

Selvet Çetin[4]
ORCID: 0000-0001-7469-5704

Abstract

In recent years, Turkey has been faced with a serious influx of immigrants and refugees from different geographies, especially Syrian refugees. Managing this migration process is difficult in every aspect, and the fact that the target countries close their borders to immigrants and do not accept burden sharing puts Turkey in a difficult situation politically, economically and socially. Some social segments are affected by the increasing racist and xenophobic hate speech in the media against refugees, especially due to the ongoing war in Syria and the uncertainty about returning, and there is a crisis of mutual trust. In addition, it is seen that the security concerns of asylum seekers have increased due to the discourse of politicians who want to use the current situation as a means of political profit and threaten to "forcibly send them back to their homes". his study focused on what needs to be done in order for the urban refugees to resist spatial isolation and exclusion and not to break away from the social cohesion process, and made various suggestions to the relevant sections.

Keywords: *Refugees, Spatial Concentration, Spatial Segregation, Social Cohesion*

[3] Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, E-Mail: kocak@aku.edu.tr
[4] PhD Student, Afyon Kocatepe University, E-Mail: selvetcetin@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 23.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

Giriş

Cumhuriyet tarihi boyunca görülmemiş ölçekte bir sığınmacı ve göçmen akınıyla karşılaşan Türkiye toplumu, böylesi yoğun ve kültürel bakımdan yabancı gruplarla ilk kez bu kadar uzun süre birlikte yaşamak zorunda kalmıştır. Üstelik bu göçün niteliği ve sığınmacı profili de önceki deneyimlerden farklı olup, toplumsal yabancılaşmayı beraberinde getirmiştir. Dil, gelenek, kültür ve sosyal yaşam bakımından ev sahibi toplumla ciddi farklılıkları bulunan sığınmacıların kentsel aidiyetini, eğitimini, iletişim becerilerini, kültürel gelişimlerini, ekonomik kapasitelerini ve toplumsal uyumlarını güçlendirmeye yönelik pek çok çalışma hayata geçirilmiştir. Ancak bu süreci ve karşılıklı etkileşimi zora sokan konulardan birini mekânsal yoğunlaşma/ayrışma uygulamaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla sığınmacıların ve ev sahibi toplumun bir arada yaşama tecrübesini geliştirecek ve sosyal uyum sürecini güçlendirecek uygulanabilir kentsel yerleşim stratejilerinin hayata geçirilmesi bakımından yeni yaklaşımların oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Türkiye'deki sığınmacı nüfusun çok büyük bölümü iç savaş nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyelilerden oluşmaktadır. Bu yüzden sığınmacıların mekânsal yoğunlaşması/ayrışması konusu, genel olarak Suriyeli sığınmacıların yaşam döngüsü dikkate alınarak tartışılmaktadır. Serbest ikamet yoluyla kentlere dağılmış bulunan sığınmacıların uyum süreçlerini kolaylaştırmak bakımından kamu ve sivil toplum çevrelerinde kapsamlı ve sürdürülebilir politikaların hayata geçirilmesi amacıyla çok yönlü programlar geliştirilmektedir. Sığınmacıların kentsel yerleşim tercihlerinin uyum politikalarına etkisinin incelendiği saha araştırmaları ve raporlar bulunmaktadır. Yapılan değerlendirmelere göre, sığınmacıların yoğunlaştıkları mahalle ve semtlerde mekân ve kimlik sorununun giderek daha ciddi bir sosyal çatışma riskine yol açacağı öngörülmektedir (Özgür, 2020, 236). Diğer yandan mekânsal yalıtılmışlık, ayrımcılık ve yoksulluk süreçleri, zorunlu bir gettolaşmayı ve nihayet toplumsal izolasyonu beraberinde getirmektedir ki, sığınmacıların entegrasyonu bu yüzden önemli bir risk altındadır.

Zorla yerinden edilmiş kişiler başka bir ülkeye göç ettiklerinde kültürel bağlarını ve alışkanlıklarını geride bıraktıkları için yeni yere uyum sağlamakta güçlük çekebilmektedir. Mekânsal kümelenmede etkili olan hususlar arasında daha çok benzer etnik ve kültürel kimliğe sahip olmak ile aynı yerleşim yerinden gelmiş bulunmak gibi ortak özellikler yer alır. Sosyoloji disiplininin kuramsallaşmasıyla birlikte mekân olgusunu ele alan birçok çalışma yapılmış ve mekân, sosyolojinin bir alt disiplini haline gelmeye başlamıştır.

İbn-i Haldun, göç ve mekân ilişkisi üzerinde durmuş ve kırdan kente göç eden bireylerde grup aidiyetinin zayıflayarak mekân aidiyetinin güçlendiğini açıklamıştır (Haldun, 1989, s.840-841). Bu bakış açısına göre, mekân insanı ve sosyal ilişkileri dönüştürmektedir ve insanın üzerinde yaşadığı mekânı dikkate almadan sosyal ilişkileri çözümlemek mümkün değildir. Haldun'a benzer bir biçimde Montesquieu, insanların yaşadığı coğrafi bölge ve iklim yapısının kültür, yaşam tarzı ve yönetim biçimi üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir (Montesquieu, 1963, s.535). Kentlerde geçen zamanı ete kemiğe büründüren sahne, kent mekânlarıdır. Kent mekânları ise gündelik hayatın üzerinde inşa edildiği ve hafızalara depolanan toplumsallıkları üretmektedir. Dolayısıyla kent hakkında çeşitli tasavvur ve tahayyüllerin gerçekleştirilmesinde, kentin tarihsel, toplumsal ve mekânsal değerler taşıyor olması önemlidir (Karakaş, 2019, s.16). Göç yönetiminde mekânsal planlamalar, sığınmacıların yerel topluma aktif katılımını ve işbirliğini esas alan "sosyal uyum modellerinin" geliştirilmesine yardımcı olur.

Çağdaş göç hareketlerinde sığınmacı ve göçmenler genellikle ülkelerin büyük kentlerinde ve ucuz konutların bulunduğu bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de de durum farklı değildir. Bu mekânsal yoğunlaşma ve (yerleşik toplumdan) ayrışma bir süre sonra "gettolaşma" sorununu beraberinde getirmektedir (Erbaş, 1999, s.30). Uluslararası göç hareketliliğinin yoğunlaştığı büyük şehirlerdeki sığınmacıların kümelendiği mekânlar işsizliğin, suç oranlarının ve düşük yaşam kalitesinin yüksek olduğu bölgelerde yer almaktadır. Böyle olunca da zaten iç göç nedeniyle bu bölgelere gelen dezavantajlı yerel halkın uyum sorunu devam ediyorken, bir de sığınmacı nüfusla aynı şartlarda bulunmak, toplumda gerilimlere neden olmaktadır. Dolayısıyla, sığınmacıların mekânsal yoğunlaşması, kendi aralarında oluşturdukları dayanışma ağlarını güçlendirmeye yardımcı olsa da toplumsal bütünleşme yerine ayrışmayı tetiklemektedir. Bu bakımdan ev sahibi toplumla sığınmacılar arasındaki iletişimin ve uyumun güçlenmesi için mekânsal yerleşimlerin belli ölçüler esas alınarak resmi politikayla planlanması gerekmektedir.

Türkiye'deki Sığınmacı Profili ve Genel Durum

Son 10 yılda Türkiye'nin uluslararası göç hareketliliği bakımından dünyada ilk sıraya yerleştiği görülmektedir. Mevcut durumda çatışma, şiddet ve zulüm sebebiyle zorla yerlerinden edilen kişilerin Türkiye'ye akını devam etmektedir. Türkiye, 1951 Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi sınırlama şartıyla onaylamış ve 1967 Protokolüne taraf olmuştur. Ulusal sı-

ğınma mevzuatını uluslararası standartlara uygun hale getirmek üzere hazırlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kapsamında tüm yabancılara ilişkin resmi işlemlerden sorumlu olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Türkiye böylece göç politikasını oluşturmak ve ulusal sığınma sistemini güçlendirmek amacıyla önemli bir adım atmıştır. Bununla birlikte 2014 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliğiyle geçici koruma altına alınan Suriyelilere ilişkin tüm resmi uygulamaların esasları belirlenmiştir.

Hâlihazırda Türkiye, dünyada en fazla sayıda sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Son verilere göre, Suriyeli sığınmacı sayısı 3.710.497 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu sığınmacı nüfusun yoğunlaştığı ilk beş kent ise; İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Adana olarak sıralanmaktadır. Öte yandan savaş ve iç karışıklık nedeniyle ülkelerini terk ederek düzensiz göç yoluyla Türkiye'ye gelen yaklaşık bir milyon sığınmacı ve düzensiz göçmenin bulunduğu tahmin edilmektedir. Son dönemde Afganistan'da artan istikrarsızlık ve çatışma ortamından kaçmak isteyen sivillerin Türkiye'ye yöneldiklerine dair çeşitli haberler yayınlanmış ve düzensiz göçle gelen Afgan sığınmacı sayısının üç yüz bin civarında olduğu açıklanmıştır. Irak, İran, Yemen, Libya ve Somali gibi çeşitli ülke vatandaşlarının da farklı sayılarla ve düzensiz göç yoluyla ülkeye sığınmacı ya da göçmen statüsünde geldikleri bilinmektedir.

Teorik Çerçeve: Mekânsal Yoğunlaşma/Ayrışma Yaklaşımları

Kent sosyolojisi bağlamında önemli tartışma konularından biri olan mekânsal yoğunlaşma ve ayrışmayı etkileyen çeşitli faktörler söz konusudur. Uluslararası göçlerin yöntemi ve yönü, göç edenlerin tercihi, devlet politikaları, ekonomik ve toplumsal koşullar sürecin nereye evrileceği hususunda fikir vermektedir (Gregory vd, 2009, s. 673). Çağdaş kent kuramcıları, mekân olgusunu mekân ve insan arasındaki ilişkiyi ele alarak incelemiştir. Harvey, bu olguyu kapitalist ilişki biçimi üzerinden değerlendirmiş ve kapitalizmin bireyler arasında neden olduğu sosyal adaletsizlik ve sınıfsal farklılaşmanın mekâna yansıdığını ve böylece mekânsal ayrışmaya yol açtığını ifade etmiştir (Harvey, 2006, s. 61-62).

Bu bağlamda kentlerdeki göç hareketliliğinin ortaya çıkardığı iki önemli kavram olan mekânsal yoğunlaşma ve mekânsal ayrışmayı tanımlayan çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Yoğunlaşma, Türkçede "toplanma", "kümelenme" ve "birikme" anlamlarına gelmektedir (Canatan, 201, s. 13). Bir başka

değerlendirmeye göre ise, belli bir grup şayet diğer yerleşim bölgeleriyle kıyaslandığında bir bölgede aşırı şekilde yoğunlaşıyor ve kümeleniyorsa bu grubun mekânsal yoğunlaşmasından söz etmek mümkündür (Van Kempen ve Özüekren, 1998, s. 1632). Göçmen ve sığınmacıların belli bir bölgedeki varlığı, oradaki toplam nüfusla kıyaslandığında yüksek bir oran oluşturuyorsa, göçmen topluluğun mekânsal yoğunlaşmasından bahsedilebilir. Bazı çalışmalarda sığınmacı ve göçmenlerin mekânsal yoğunlaşması tanımlanırken o bölgedeki toplam nüfus oranıyla karşılaştırmaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir Avrupa ülkesinin tek bir mahallesinde 10 farklı göçmen grubun bulunması ve her grubun o bölgedeki toplam nüfusun yüzde 10'unu oluşturması "göçmenlerin mekânsal yoğunlaşması" olarak ifade edilmektedir (Van Kempen ve Özüekren, 1998, s. 1633).

Mekânsal ayrışma ise mekânsal yoğunlaşmayla gelişen bir süreç olup, her iki kavram arasında yakın bir ilişki vardır. Mekânsal ayrışma, ortak özellikleri bulunan bir grubun belli bir yerdeki gruplaşması olarak tanımlandığı gibi (Canatan, 2011, s. 14) farklı kentsel alanlarda yaşayanların sosyal ve kültürel farklılıklarını açıklamak için de kullanılmaktadır (Andersen, 2003). Kimilerine göre mekânsal ayrışma belli toplumsal grupların belirli kentsel bölgelerde yoğunlaşmasını ifade etmektedir (Bógus, 2013, s. 1). Sığınmacı ve göçmenler yönüyle değerlendirdiğimizde, her mekânsal yoğunlaşmanın aynı zamanda mekânsal ayrışmaya yol açacağı şeklinde bir genelleme yapmak zordur. Fakat belli bir grubun belli bir yerde kümelenmesi, toplumsal yalıtılmışlık riskini artıracağı gibi mekânsal ayrışmayı da tetikleyebilecek güce sahiptir. Önemli olan toplumsal bölünmeye yol açmayacak ve geniş toplumsal kesimlerle canlı bir iletişimi koruyacak davranış biçimlerinin sürdürülmesidir.

Sığınmacılar ve göçmenlerin mekânsal yoğunlaşması ve ayrışması sürecindeki kent-mekân ilişkisini açıklayıcı geleneksel yaklaşımı Chicago Okulu temsil eder. Chicago Okulu, kentsel mekânsal düzenlemelerin toplumsal ilişkilere etkisine, kentlilerin oluşturduğu yaşam biçimlerine odaklanır ve üretilen farklı yaşam tarzlarını ortaya çıkarmaya çalışır. Buna göre, kente gelen göçmenler kendi kültürel ve ekonomik özelliklerine uygun mekân tercihi yaptıkları için zaten mekânsal olarak ayrışmaktadır. Şayet kentin göçle gelen yeni sakinleri dil becerisini geliştirip iyi bir eğitim alabilirse farklı grupların yaşadığı mekânları tercih ederek topluma uyum sağlayabilir (Gregory vd. 2009, s. 674). Chicago Okulu kent mekânını toplumsal süreçlerin sonucu olarak değil, nedeni olarak görmektedir. Sonuç olarak, kentlerdeki mekânsal yoğunlaşma ve ayrışma göçmenlerin kendi tercihlerinin bir sonucudur ve bu

kümelenme sürecini etnik köken, dil ve toplumsal konum gibi unsurlar belirlemektedir.

Mekânsal yerleşimle ilgili olarak davranışçı yaklaşım, kişilerin karar verme süreçlerinin mekânsal yoğunlaşma ve ayrışmaya etkilerini incelemektedir. Bu yaklaşıma göre, kişilerin yerleşim yeri ve mekân seçiminde itici ve çekici faktörlerden söz etmek mümkündür. Hane halkının mekân seçimindeki tercih davranışlarını konut tipi ve konut özellikleriyle, aile üyelerinin sayısı gibi faktörler belirlemektedir (Van Kempen ve Murie, 2009, s. 378). Burada sığınmacılarla göçmenler arasındaki ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıklara dikkat çekmek gerekmektedir. Zira göçmenler belli bir sosyal ve ekonomik beklentiye sahip oldukları için kendi etnik topluluklarından ayrı bölgeleri tercih etme eğilimi taşır. Bloch, sığınmacı ve mültecileri göçmenlerin durumundan farklı değerlendirir ve bu toplulukların zorunlu olarak belli yerleşim alanlarını tercih ettiğini belirtir (Bloch, 2002, s. 147-8). Bu zorunluluk aynı zamanda etnik ve kültürel açıdan benzer durumdaki sığınmacılar, akrabalar ve diğer sosyal dayanışma ağlarıyla birlikte olmayı ve mekânsal yoğunlaşmayı beraberinde getirmektedir.

Türkiye'deki kentlerde yoğunlaşan Suriyeli sığınmacı nüfusunun mekânsal yoğunlaşma ve ayrışma süreçleri doğrudan onların; kentsel aidiyeti, eğitimi, iletişim becerileri, kültürel gelişimleri, ekonomik kapasiteleri ve toplumsal uyumlarıyla ilişkilidir. Kentsel eşitsizliklerin en yaygın olduğu bölgelerde kümelenen sığınmacıların mekânsal yoğunlaşması gönüllü bir tercihten çok zorunluluğa dayalı bir durumdur. Dolayısıyla genel toplumsal hayattan yalıtılmışlık hali içindeki sığınmacıların dezavantajlı yerel topluluklarla benzer sosyal ve ekonomik şartlar içinde bulunması, dışlayıcı ve ötekileştirici tutumların büyümesine neden olabildiği gibi, sığınmacılarda içe kapanma ve gettolaşma eğilimini güçlendirmektedir.

Kentli Sığınmacıların Mekânsal Yoğunlaşması/Ayrışması/Gettolaşması

Ülkelerin göç politikaları mülteci, sığınmacı ve göçmenlerin kentsel yerleşim davranışlarını etkileyen önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Bu politikaların uygulanma şekli ise sığınmacı ve göçmen grupların mekânsal yoğunlaşma ve ayrışma süreçlerinde etkili olmaktadır (Göker ve Keskin, 2015, s. 429). Toplumsal uyum açısından bütüncül bir yaklaşımın hayata geçirilememesi halinde bu mekânsal ayrışmanın derinleşmesi kaçınılmazdır. Sığınmacıların ev sahibi toplumdan ayrışarak kentin belli alanlarında yoğunlaşmasının farklı nedenleri bulunmaktadır. Aynı ülke vatandaşlığı, etnisite,

inanç ve kültürel özellikler, diğer nedenlere göre daha öne çıkan unsurlar olarak görülmektedir. Bu gerekçeler, sığınmacılar açısından mekânsal yoğunlaşma ve ayrışmayı kolaylaştırıcı bir role sahiptir (Keser, 2008, s. 199-210). Öte yandan sığınmacıların kendi içindeki sınıf farklılaşmasının da mekân üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar örneğinde görüldüğü gibi, ekonomik ve kültürel yönden daha iyi konumda bulunanların kentsel yerleşim ve mekân tercihleri, belli gelir gruplarının yaşadığı alanlarda yoğunlaşmaktadır. Nitekim maddi bakımdan dezavantajlı ve eğitim düzeyi düşük gruplar da benzer sınıfsal özelliklere sahip kentsel mekânları tercih etmek zorunda kalmaktadır. Her iki durumda sosyal ilişkiler ve sosyal ağlar sığınmacıların mekânsal yoğunlaşmasını genişletici ya da daraltıcı bir güce sahip olabilmektedir.

Türkiye, 2011 yılından bu yana ev sahipliği yaptığı Suriyeli sığınmacıların kentsel yerleşimleri için uydu kent politikası belirlemiş olsa da, sığınmacıların ülke içindeki hareketliliğini kontrol etmek mümkün olmamıştır. Oldukça büyük bir sığınmacı nüfus, asıl ikamet yeri olan şehirden ayrılarak büyük kentler arasında adeta mekik dokumaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2018 yılında büyükşehirlere (mücbir sebep dışında) kayıt işlemini durdurmasına rağmen, bu kentlerde kayıt dışı ciddi bir sığınmacı topluluğun bulunduğu düşünülmektedir. 2016 yılına kadar Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara ev sahipliği yapan iller sıralamasında Şanlıurfa ilk sırada iken, bu tarihten sonra İstanbul en fazla sığınmacı nüfusu barındıran il haline gelmiştir. Bu değişimin başlıca nedeni, iş arayışı ve daha iyi şartlarda yaşama arzusudur. Nitekim Şanlıurfa'da yapılan bir araştırmaya göre, sığınmacıların iş fırsatları açısından daha uygun olduğunu düşündükleri İstanbul, İzmir ve Bursa gibi kentlere göç etmek istedikleri belirtilmiştir (İnce, 2018, s. 326). Dolayısıyla ortak dil, kültür ve yaşam tarzı bakımından Şanlıurfa, sığınmacıların en kolay uyum sağlayabileceği bir kent olarak görülmesine rağmen, başka faktörlerin etkisiyle sığınmacılar mekân değiştirme ihtiyacı hissetmektedir.

Ülkenin batısındaki büyük kentlere gelen sığınmacıların mekâna bağlılığını ve yaşam döngüsünü ilgilendiren çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Her göç eden topluluk gibi Suriyeliler de kendi ülkelerinde kırsal ve kentsel yaşam alanlarındaki deneyimlerini göç ettikleri yere taşımak istemektedir. Ülkelerindeki geleneksel yaşam tarzına göre inşa edilmiş konut tipi ve yerleşim kültürüne sahip olan Suriyeliler, Türkiye'deki koşullara uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Kalabalık aile yapısını ve akrabalık ilişkilerini canlı tutabilmek için belli bölgelerde kümelenen sığınmacıların öncelikli tercihi bu sosyal ağları kurmak ve geliştirmek üzerinedir. Ancak zorunlu mekânsal yerleşim

alanlarında konut bulmak çok da kolay gerçekleşmemektedir. Suriyelilerin konut bulmada yaşadığı en önemli sorunlardan birini, sığınmacılara yerel halkın kiralık ev vermek istememesi oluştururken, diğer önemli sorun ise yüksek kira bedelinin talep edilmesidir. Bu durumu, toplumun bir kesiminin sığınmacılarla aynı mekânsal alanları paylaşmak istememesi, şeklinde açıklamak mümkündür. Nitekim halen % 93'ünden fazlası kentsel alanlarda Türk toplumu ile birlikte yaşayan Suriyelilerin "nerede yaşaması gerektiğine" ilişkin yöneltilen soruya karşılık, Türk toplumunun % 81,8'inin "Suriyeliler ile kentlerde bir arada yaşamaya sıcak bakmadığı" sonucuna ulaşılmaktadır (Erdoğan, 2017, s. 26).

Büyükşehirlerdeki sığınmacıların, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı semtlerdeki ikamet mekânları genelde apartmanlardan oluşsa da bu yapılar oldukça eski, sağlıksız ve depremsellik açısından riskli yapılardır. Aynı şekilde müstakil konutlarda oturan sığınmacılar da gecekondu olarak adlandırılan sağlıksız evlerde yaşam sürmektedir. Bu tarz yapıların imar ve oturum belgeleri sorunlu olduğu gibi fiziki alt yapısı ve güvenliği ciddi risk taşımaktadır. Oda sayıları yetersiz ve kalabalık sığınmacı ailelerin barınması için elverişli değildir. Kentsel dokuda önemli bir yere sahip olan gecekondulaşmanın hala çözülememiş ciddi bir sorun olduğu düşünüldüğünde, sığınmacıların bu konutları ekonomik yönüyle tercih etmeleri doğal bir durumdur. Büyük şehirlerimizdeki kentsel dönüşüm uygulamalarının bir türlü sonuçlanamaması ve depremsellik bakımından yapı stokunun büyük risk taşıması, gecekondu bölgelerindeki mekânsal yerleşimlerin fiziki sorunlarını daha da görünür hale getirmektedir. Dolayısıyla kentlerde, ortak toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını ve sürdürülebilir kent yaşamının sağlanmasını gerçekleştirecek kentsel dönüşüm programlarına ihtiyaç vardır. Böylece mekânsal ayrışmayı değil kültürel etkileşimi teşvik edici, sosyal ve ekonomik adaletsizlikleri olabildiğince dengeleyici bir mekânsal tasarım gerekmektedir (Koçak, 2011, s. 268).

Mevcut koşullarda Türkiye'nin en fazla göçmen ve sığınmacı nüfusunu barındıran kenti olan İstanbul'daki sığınmacı/göçmen kümelenmesi daha çok Zeytinburnu, Bağcılar, Fatih, Esenler, Başakşehir ve Esenyurt gibi iç göç hareketliliğinin ve işçi sınıfının yoğun olduğu bölgelerde gerçekleşmektedir (Kaya, 2017). İstanbul'daki göçmen profili oldukça çeşitlidir ve kentte Suriyeli sığınmacıların dışında Afganistan, Irak, Somali, Özbekistan, Gürcistan ve Bangladeş gibi farklı uyruklu çok sayıda göçmen bulunmaktadır. Yapılan saha çalışmalarından elde edilen bulgulara bakıldığında İstanbul'daki Suriyeli nüfusun özellikle Fatih ve çevresinde mekânsal olarak yoğunlaştığı ve

hatta bu yoğunlaşmanın gettolaşmaya dönüştüğü görülmektedir. Kendi kültürel özelliklerini ve yaşam tarzlarını yeniden inşa ederek, yerel halk ile ilişki kurmaktan kaçınarak içe dönük bir sosyalleşme yaşanmaktadır (Kavas, Avşar, Kadkoy ve Bilgiç, 2019).

Bu değerlendirmelere göre Suriyeli sığınmacı toplum, kendi ekonomisini ve sosyal çevresini üretmekte olduğu için kendi diliyle iletişim kurmak, kendi esnafından alışveriş yapmak ve yine kendi sosyal kozasını örmek gibi bir davranış içine girmektedir. Bu durum mekânsal ayrışmayı hem ikamet bakımından hem de iş hayatı yönüyle güçlendirmektedir. Nitekim Fatih semtindeki bazı cadde ve çarşılar toplumda "Suriyeli Caddesi, Suriye Çarşısı" olarak anılmaktadır. Benzer şekilde Zeytinburnu semtinin Afganlılarla ve Kumkapı semtinin Somaliler ile anıldığı düşünüldüğünde, sığınmacı veya göçmen kitlesinin toplumsal uyumu yerine sosyal ve ekonomik izolasyonundan söz etmek daha doğru olacaktır (Altıntaş, 2016, s. 4). İstanbul'daki sığınmacı ve göçmenlerin mekânsal yoğunlaşması hem mekânsal ve hem de toplumsal ayrışmayı/izolasyonu derinleştirme riski taşımaktadır ve önlem alınmadığı takdirde yeni toplumsal gerilimlere yol açabilir.

Ankara'nın Altındağ ilçesi belli yoğunluktaki Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. İlçenin Siteler semtinde yer alan Önder Mahallesi bu yoğunluğun güçlü biçimde yaşandığı bölgelerden biridir. Aslında bölgede yıpranmış gecekondu konutlarının bulunması nedeniyle kiralar düşük olduğu için mahalledeki sığınmacıların mekânsal yoğunlaşması artış göstermiştir. Kentsel dönüşüm alanlarından biri olan Önder Mahallesi'ni yerel halkın pek tercih etmemesi, süreç içinde bölgedeki demografiyi sığınmacıların lehine değiştirmiştir. Bu durum, yerleşik Suriyeli nüfusun grup içi sosyal ilişkilerini güçlendirmekle kalmamış, ekonomik faaliyetlerini de kendi ağlarıyla sürdürmeyi teşvik etmiştir. Mekânsal yoğunlaşma ve ayrışmanın gündelik yaşamı da etkilediği, sığınmacı nüfusun mahalledeki genel olarak Arapça konuşmayı, kendi arasında sosyal ilişki kurmayı ve Suriyeli esnaftan alışveriş yapmayı tercih ettiği görülmektedir (Temel ve Kahraman, 2019, s. 10). Sığınmacıların yaşadıkları yerde gerçekleştirdiği davranışların başta güvenlik olmak üzere ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla ilişkili olması anlaşılır bir durumdur. Fakat yerel toplumun dinamiklerinden tamamen kopuk biçimde mekânı uyarlama ve örneğin Ankara'nın bir mahallesini Halep'in bir mahallesine benzetme çabası, gettolaşmanın tipik bir örneği olduğu gibi her bakımdan toplumsal bütünleşmeyi ve uyumu engelleyici bir role sahiptir. Nitekim bu

bölgede yaşanan sosyal gerilimlerin kısa sürede saldırıya ve yağma olaylarına dönüşmesi, yerel toplumla sığınmacılar arasındaki yabancılaşmanın ve ötekileşmenin ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Mekânsal yoğunlaşma ve ayrışmayla sıkı bir anlam ilişkisi bulunan gettolaşma, kentli sığınmacıların sosyal uyum sürecini tehdit eden bir olgudur. Gettolaşma, herhangi bir toplumsal yapı içinde belirli bir grubun kurumsallaşmış ikamet alanı olarak tanımlanmaktadır. Kentlerdeki sığınmacıların belli bir toplumsal grup olarak bir bölgede ve yerel halktan ayrışarak homojenleşmesi, mekânsal yoğunlaşmayı beraberinde getirmektedir. Bu grupların yaşadıkları mekânla özdeşlik kurması ve yer-aktivite ilişkisini bu mekân üzerinden yürütmesi, gettolaşma ve ayrışmayı özendirmektedir. Dolayısıyla, mekânsal yoğunlaşmayı masum bir olgu olarak nitelendirmek gerçekçi değildir zira kavram sosyolojik olarak mekânsal ayrışmaya işaret etmektedir. Gettolaşma ve ayrışma mekânsal yoğunlaşmanın iki yüzünü anlatmaktadır. Sığınmacılar gettolaşmayla kendi bölgesinde mekânsal süreklilik sağlarken, diğer yandan toplumla ilişkileri olabildiğince sınırlanmakta ve ayrışmaktadır (Canatan, 2011, s. 13). Bu durum toplumsal ve mekânsal entegrasyonu zorlaştırmasının yanı sıra beraberinde yeni tartışmalar ve sosyal gerginlikler yaşanmaktadır.

Zorunlu Mekânsal Yerleşimlerin Sosyal Uyum Süreçlerine Etkisi

Türkiye'nin büyük kentlerinde yoğunlaşan sığınmacı ve göçmen nüfusun serbest ikamete bağlı mekânsal yerleşimleriyle ilgili çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Gönüllü veya zorunlu olsun, ülkemizdeki göçmen ve sığınmacıların ikamet ettikleri yerler ağırlıklı olarak dezavantajlı konumdaki yerel halkın bulunduğu eski yerleşim alanları ve gecekondu bölgelerinden oluşmaktadır. Sığınmacıların zorunlu olarak yerleştikleri mekânlar her açıdan sağlıksız olmakla birlikte ekonomik olduğu için tercih edilmektedir. Aslında bu mekânsal yoğunlaşmalar başta işsizlik ve yoksulluk olmak üzere iç içe geçen birçok sorunun da birikmesine yol açmaktadır. Sağlıksız mekânlarda toplanmak zorunda kalan ve kısıtlı bir bütçeye sahip olan yerel halk, şehir hayatına zaten uyum sağlamakta zorluk çekerken, bir de sığınmacı gruplarla aynı ekonomik ve sosyal koşullarda bulunmayı içine sindirememektedir. Bu yüzden özellikle iş piyasasında sığınmacılarla acımasız bir rekabete girilmekte ve ayrımcı uygulamalarla karşılaşılmaktadır (Çınar, 2018, s. 14). Diğer yandan sığınmacıların mekânsal ayrışması ve gettolaşması neticesinde toplumsal kabul giderek zorlaşmakta ve aynı bölgede birbirinden bağımsız iki paralel toplum yapısı oluşmaya başlamaktadır.

Ayrışmanın mekânsallığı, kentlerimizdeki farklı etnik, dini ve kültürel göçmen/sığınmacı gruplarının geleceğini yakından ilgilendirdiği gibi toplumsal yapının bu süreçten nasıl etkileneceği de önemlidir. Yoksulluk ve işsizlik mekânsal ayrışmanın önemli nedenleri arasında gösterilse de, sığınmacıların güvenlik endişesini ve geri gönderilme korkusunu da bu nedenlerin arasında saymak gerekmektedir. Suriye'deki iç savaşın ne zaman sona ereceğine ilişkin devam eden belirsizlikler ve ülkedeki kaotik durum, sığınmacıların bir yandan gelecek endişelerini artırırken, Türkiye'deki konumlarını da çıkmaza sürüklemektedir. Geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin ülkedeki misafirlik süresi uzadıkça, geri dönüş umutları hem sığınmacılarda hem de ev sahibi toplumda azalmaktadır. Bu durum ev sahibi toplumda göçmen ve sığınmacı karşıtlığını beslediği gibi, sürecin kalıcılık- vatandaşlık çizgisine uzanacağı kaygısı öfkeye yol açabilmektedir. Gaziantep gibi sığınmacı nüfusun yoğun olarak bulunduğu kentlerde bu tür endişelerin yerel halkta güvensizliğe dönüştüğü ve mekânsal ayrışmanın daha güçlü hissedildiği belirtilmektedir (Coşkun ve Kılıç, 2018, s. 3). Elbette sığınmacıların kentin çöküntü alanlarındaki sağlıksız konutlarda yaşamak zorunda olması bir tercihten öte farklı nedenlere bağlı bir zorunluluk halidir. Fakat tüm bu zorluklara rağmen yerel toplumsal yapıya uyum sağlamak için Türkçeyi öğrenmek, kültürel ve sosyal davranış normlarının farkında olarak yeni duruma ayak uydurmaya çalışmak, sığınmacıların yaşamını kolaylaştıracaktır. Uyum tek taraflı değil, çift taraflı ve etkileşime dayalı uzun bir süreçtir. Dolayısıyla kamu idaresi, medya, sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarının eş güdüm halinde uyum sürecini teşvik edici uygulamaları hayata geçirmesi gerekmektedir.

Tarih boyunca mazluma kimliğini sormadan sahip çıkan Anadolu insanı misafirperverliği ile haklı bir saygınlık kazanmıştır. Suriye'deki insani felaketin yol açtığı göç akını karşısında da aynı duyarlılıkla hareket eden Türkiye toplumu, bütün siyasi ve ekonomik zorluklara rağmen sığınmacılara ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte sığınmacı nüfusun Türk toplumuyla sınırlı bir temasın ötesinde dil, kültür ve sosyal hayata dair öğrenme sürecinden uzak bir tutum sergilemesi, yerel halkta güvensizliğe neden olmaktadır. Özellikle bu süreçte belirleyici rolü bulunan kadınların dışa açık ve Türk komşularıyla iyi ilişkiler kurması, sosyal ve kültürel öğrenmeye istekli olmasıyla ilgili yerel halktaki beklentiler ne yazık ki karşılanamamıştır (Özerim, Telli, Karaca, 2020). Elbette sığınmacıları bu konuda doğrudan suçlayıcı bir yaklaşım sergilemek yerine, mekânsal ayrışmanın ve gettolaşmanın yol açtığı sorun alanlarını tespit ederek çözüm önerilerini tartışmak daha doğru olacaktır.

Göçmen/sığınmacı grupların mekânsal yoğunlaşması ve ayrışması, sosyal bütünleşme ya da toplumsal dışlanma yönüyle ele alındığında farklı sonuçlar doğurmaktadır. Mekânsal ayrışmada sığınmacıların kendi tercihlerinin mi, yoksa ev sahibi toplumun dışlayıcı yaklaşımlarının mı daha etkili olduğu tartışma konusudur. Öte yandan mekânsal ayrışmanın grup içi bağlılığı güçlendirmesiyle birlikte sığınmacıların etnik, dini, kültürel ve ekonomik yönden farklılaşan kendi içinde yeni kümelenmeler oluşmaktadır. "Halepliler" ve "Humuslular" gibi hemşerilik özelliklerine dayalı mekânsal yoğunlaşmalar olduğu gibi, aynı bölgeden göç etmiş olmakla birlikte sosyal ve ekonomik statü farkı nedeniyle diğerlerinden ayrışan gruplar da söz konusudur. Sığınmacı ve göçmenlerin hem sayısı hem de coğrafi ve kültürel çeşitliliği arttıkça, yeni ve farklı ayrışma türleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, İstanbul'un Fatih ilçesine bağlı Akşemsettin Caddesi'nin ilçe sakinleri tarafından "Suriye Caddesi" olarak nitelendirilmesinin arka planında bu gettolaşma sorunu bulunmaktadır (Kavas, vd.. 2019, s. 56). Türkiye'de bulunan Afrika, Asya ve Ortadoğu kökenli göçmen ve sığınmacıların kendi gettolarını oluşturma eğilimini önleyici ve sosyal bütünleşmeyi teşvik edici politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu gruplar arasında nasıl bir sosyal ilişkinin bulunduğu, bu ilişkiyi hangi dinamiklerin belirlediği ve mekânsal yoğunlaşmaya ne tür beklentilerin yol açtığı gibi sorulara kapsamlı araştırmalarla cevap aranmalıdır.

Bu bağlamda şu sorulara da yanıt üretmek faydalı olacaktır. Sığınmacıların mekânsal yoğunlaşma/ayrışma ve nihayet gettolaşması sosyal uyum sürecini engelleyici bir durum oluşturuyorsa nasıl bir önlem almak gerekir? Ya da sığınmacıların seyahat ve yerleşim özgürlüğünü kısıtlayıcı uygulamaların önerilmesi ne kadar doğru ve gerçekçidir? Dahası, bu sorunu yerinde çözmek gerekiyorsa ne tür mekânsal düzenlemelere ihtiyaç vardır? Her üç soruya elbette kolay ve tek bir yanıt vermek neredeyse imkânsızdır. Bununla birlikte sığınmacı ve göçmenlerin mekânsal ve sosyal yönden ana akım toplumun dışında kalması, uyum sürecini ciddi şekilde zora sokmaktadır. İlerleyen dönemde sığınmacıların mekânsal açıdan yoğunlaştıkları yerler damgalanmakta ve şehrin diğer bölgelerinde yaşayanlar arasında bu olumsuz algı hızla yayılmaktadır (Van Kempen ve Özüekren, 1998, s. 1634). Bu tür yerleşimlerin "Suriyeli Mahallesi", "Afgan Çarşısı" şeklinde damgalanması hem yerel halkın o bölgelerdeki ikametini zorlaştırmakta, hem de alışveriş tercihlerini değiştirmektedir. Sığınmacıların sosyal ve ekonomik bakımdan gettolaşmasına zemin hazırlayan bu yaklaşımlar iki toplumun yakınlaşmasına ne yazık ki hizmet etmemektedir. Genel olarak göçmen ve sığınmacıların Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak gördükleri ve asıl hedeflerinin Avrupa Birliği ülkelerine

göç etmek olduğu bilinmektedir. Özellikle İzmir ve İstanbul gibi metropollerdeki sığınmacıların mekânsal yoğunlaşmasının görece bir tarafı da bulunmaktadır. Zira fırsatını bulduğu anda pek çok sığınmacının Batı'ya yöneleceği öngörülmektedir. Dolayısıyla kalıcılık-geçicilik arasındaki zihinsel gerilimlerin yarattığı belirsizlik ortamı, sığınmacıların hem yerleşik düzenini, hem de toplumsal bütünleşmesini ve sosyal uyum sürecini önemli düzeyde geriletmektedir.

Sonuç

Uluslararası göçler her dönemde göç alan ülkeleri siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan etkilemiştir. Özellikle İslam dünyasındaki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, son elli yılda Batı'ya yönelen göç hareketliliğinin başlıca nedeni olarak görülmektedir. Ancak bu hareketliliğin gerisinde Batı'nın uyguladığı emperyal politikaların bulunduğu bir sır değildir. Küresel güçlerin istikrarsızlığa sürüklediği Irak, Afganistan, Suriye, Filistin, Yemen ve Libya gibi ülkelerdeki sorunların çözümü için uluslararası toplumun yetersiz ve isteksiz davranması, zorla yerinden edilmeleri ve dış göçleri tetiklemektedir. Öte yandan göçlerin başlıca hedefi olan Avrupa'da, kabaran aşırı sağ akımlar göçmen karşıtlığını tırmandırdığı gibi İslamofobik algıyı da güçlendirmektedir. Siyasi ve toplumsal çözülmeler, Batı'nın yeni göç dalgalarına karşı daha acımasız ve sert önlemler almasını kolaylaştırmaktadır. Sınırlarını düzensiz göçe kapatan Batı ülkeleri, transit geçiş güzergâhı üzerindeki Türkiye'yi bir baraj ülkesi olarak görmekte ve sorumluluk almaktan kaçınmaktadır. Ancak bu büyüklükteki uluslararası göç meselesini siyasi, ekonomik ve kültürel yönleriyle Türkiye'nin tek başına yönetebilmesi imkânsızdır. Nitekim hala bütüncül bir göç politikasını hayata geçirmekte zorlanan ve sığınmacıları toplumsal hayata entegre etmekte güçlük çeken Türkiye, adeta dış göçlerle köşeye sıkıştırılmak ve kaosa sürüklenmek istenmektedir.

Bu genel değerlendirmeyle birlikte, Avrupa hayali sönen ve zorunlu olarak ülkemizde bulunan sığınmacıların mekânsal yerleşimleriyle sosyal uyum süreçleri arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'deki sığınmacıların mekânsal yoğunlaşması/ayrışmasında birçok konu, neden-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilmelidir. İletişim, dil ve statü sorunu, kalma süresinin uzaması, bilgi eksikliği, olumsuz söylem ve toplumsal önyargılar ile yeni yerdeki ekonomik, sosyal ve kültürel koşullar mekânsal ayrışmanın, dolayısıyla gettolaşmanın hem nedeni, hem de sonucu olarak görülmelidir. Dolayısıyla, Türkiye'de kamu idaresinin en kısa sürede sığınmacıların mekânsal yerleşimleriyle ilgili yasal bir düzenlemeyi hayata geçirmesi

gerekmektedir. Bu planlama, kentlerin demografik yapısı, coğrafi, ekonomik ve sosyal koşulları dikkate alınarak yapılmalıdır. Sığınmacı yerleşimleriyle ilgili çalışmaların bu alandaki ilgili tüm aktörlerle birlikte yürütülmesi önem taşımaktadır. Şehir plancılarının, sosyologların, psikologların, eğitimcilerin, iş dünyasının, sivil toplum kuruluşlarının ve kent yaşamıyla ilgili diğer kesimlerin bu sürece dâhil edilmesi, yereldeki birbirinden kopuk ve düzensiz uygulamalara karşı bütüncül bir sosyal uyum modelini inşa etmek için fırsatlar sunacaktır.

Mekânsal yoğunlaşma ve ayrışmanın oldukça eski ve sosyolojik bir fenomen olduğu dikkate alındığında, bu olgunun günümüzde özellikle büyük kentlerde farklı biçimlerde devam ettiği anlaşılmaktadır. Ayrışma, karmaşık ve hassas bir meseledir ve sığınmacıların mevcut yerleşim alanlarındaki yaşam biçimlerinin ve yerel toplumla ilişkilerinin incelenerek, kapsamlı ve güvenilir verilere ulaşılması ve buna göre ayrışmayı/gettolaşmayı önleyici stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Mekânsal yoğunlaşma ve ayrışmanın ilgili birimlerce izlenmesi, sığınmacılarla yerel toplum arasındaki sosyal bağların güçlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm alanlarındaki uygulamalarının hız kazanması ve bu bölgelerdeki sağlıksız yapılaşmanın önlenmesi amacıyla somut adımlar atılmalıdır. Ancak bu adımlar atılırken, çöküntü bölgelerinde ikamet eden yerel toplumun ve sığınmacı nüfusun yerleşim ihtiyaçları ve temel hakları gözetilmelidir.

Her kentin yerel dinamikleri farklıdır ve sosyal uyum yerelde başlayan bir olgudur. Bu yüzden yerel yönetimlerin göç yönetiminde, sığınmacıların yerleşim tercihlerinde ve uyum stratejilerinin belirlenmesinde hayati bir işlevi bulunmaktadır. Kenar mahallelerde şehir hayatından izole edilmiş bir hayat süren sığınmacılara, kent yaşamı ve kent kültürünün tanıtılması amacıyla çeşitli kültürel gezi programları hazırlanmalıdır. Öte yandan belediyeler, merkezi yönetimle işbirliği halinde sığınmacıların nitelikli işgücüne dönüştürülerek yerel kalkınma programlarına entegre edilmesine öncülük yapabilmelidir. Böylece sığınmacı nüfusun topluma ve ülkeye bir "yük" değil, katma değer sağlayıcı bir güç olarak görülmesi sağlanabilir. Netice olarak; sığınmacıların mekânsal ayrışmasını ve gettolaşmasını önleyici ve toplumsal hayata katılımlarını sağlayıcı adımların kamu idaresi tarafından ivedilikle atılması ve tüm paydaşlarla sahada güçlü bir işbirliği yapılarak bütüncül bir sosyal politikanın hayata geçirilmesi gerekmektedir.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Araştırma Makalesi / Research Article**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2934-2952, **DOI:** 10.31198/idealkent.1134723

Extended Abstract

The Effect of Spatial Concentration and Segregation on Social Cohesion of Urban Refugees

*

Hüseyin Koçak
ORCID: 0000-0003-2648-4384

Selvet Çetin
ORCID: 0000-0001-7469-5704

The city shapes the will of human life in the social sphere. The founding will determines the basic rules on which principles an urban space will be formed and how urban life will be realized. Two concepts emerge at this stage. One of these concepts is structure. What gives direction to the city system with its architectural and aesthetic dimensions is the flow of life. Therefore, as the second important concept, life shapes the social relations and life culture in the city. Both concepts gain meaning and form a whole with the existence of a city and the reproduction of every spatial feature related to the city. On the other hand, the city is also a factual and imaginary reality. The stage that embodies the time spent in cities is urban spaces. Urban spaces, on the other hand, produce societalities on which daily life is built and stored in memories. Urban space gains meaning with the realization of all the actions of human life, and urban memory emerges in its entirety. The spatial feature of the city, which is the most inclusive area of social life, is also shaped by the spirit of life.

The international forced migration, which has been experienced with the globalization of migration in the last century, deeply affects the target countries and host societies, together with the refugees and asylum seekers who have left their country. As one of the target countries of this forced migration, Turkey hosts the highest number of Syrian refugees, as well as the Middle East, Asian and African refugees and immigrants who come irregularly, play an important role in determining and implementing the country's immigration policy. The spatial settlement of urban refugees and asylum seekers is an integral part of

Geliş Tarihi *Received Date:* 23.06.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 26.12.2022

this process. Spatial segregation and concentration are thought to have an important role in determining the impact of long-standing social cohesion and social integration practices in Turkey on refugees and asylum seekers.

In this study, answers to three main questions were sought. These;

1- What factors determine the settlement preferences of refugees and asylum seekers that cause spatial segregation and concentration?

2- How does the spatial segregation and concentration of urban refugees affect social cohesion and social integration practices?

3- How can the spatial concentration/segregation or ghettoization of refugees and asylum seekers be prevented in terms of their inclusion in urban life, and what spatial arrangements can the public administration make in this regard?

It is not easy to give definite and concrete answers to these questions. However, in the current conditions, it is actually a necessity for refugees and asylum seekers to prefer settlements where urban inequalities are most common. Although material conditions are seen as the primary factor in this preference, social and economic solidarity between the same social groups is an important reason. The tendency of asylum seekers to become introverted and ghettoized, who concentrate in certain places during the process and separate (i.e. move away) from the local community in a short time, is a situation that makes adaptation efforts difficult. The spatial concentration and decomposition processes of the refugee population are directly theirs; It is related to their urban belonging, education, communication skills, cultural development, economic capacity and social cohesion. Therefore, the fact that the refugees, who are in isolation from the general social life, are in similar social and economic conditions with the disadvantaged local communities, may cause the growth of exclusionary and marginalizing attitudes. As seen in the example of Syrian refugees in Turkey, the urban settlement and place preferences of those who are in a better position economically and culturally are concentrated in areas where certain income groups live. However, the spatial and social exclusion of refugees and asylum seekers from the mainstream society is seen as a negative situation in terms of integration and social acceptance.

As a result; It is seen that the refugee population is spatially concentrated in the depressed areas of the cities and even this concentration turns into ghettoization. In these settlements, where internal migration is quite intense and income level is low, the negativity in the local social perception towards asylum seekers at all levels is growing day by day. Asylum seekers and refugees experience an introverted socialization by avoiding contact with the local people.

Thus, since the refugee society produces its own economy and social environment, it engages in a behavior such as communicating in its own language, shopping from its own shopkeepers, and spinning its own social cocoon. This situation strengthens the spatial segregation both in terms of residence and business life. The inadequacy of residence times required to feel a sense of belonging to both the space and the spatial environment increases the alienation and identity crisis in asylum seekers. Refugees and asylum seekers reside mainly in old settlements and shantytowns with disadvantaged local people. The places where asylum seekers are forced to settle are unhealthy in all respects, but are preferred because they are economical. Although poverty and unemployment are shown among the important causes of spatial segregation, it is necessary to count the security concerns of asylum seekers and the fear of being sent back among these reasons.

In the context of these results, it is possible to make various suggestions to the public administration. The public administration in Turkey needs to implement a legal regulation regarding the urban settlements of asylum seekers and refugees as soon as possible. Local urban settlement and transformation plans should be made by taking into account the demographic structure, geographical, economic and social conditions of the cities. It is important to carry out studies on refugee settlements together with all relevant actors in this field. Involving city planners, sociologists, psychologists, educators, business world, non-governmental organizations and other segments related to urban life in this process will provide opportunities to build a holistic spatial adaptation model against disjointed and irregular local practices.

Kaynakça/References

Altıntaş, S. (2016). İstanbul'un "mülteci semtleri": Kumkapı ve Küçükpazar. *İlemblog*. 3 Ağustos 2022 tarihinde, http://blog.ilem.org.tr/ istanbul-multeci-semtleri/ adresinden erişildi.

Andersen, H. S. (2003*). Urban sores*. On the interaction between segregation, urban decay & deprived neighbourhoods. Farnham:Ashgate.

Bloch, A. (2002). The migration and settlement of refugees in Britain. Houndmills, *Basingstoke: Palgrave Macmillan.*

Bógus, L. M. M. (2013).*Urban segregation: a theoretical approach*. 22.11.2016 tarihinde, http://www. observatoriodasmetropoles. ufrj. br/urban_segregation/ adresinden erişildi.

Canatan, K. (2011). Hollanda'da etnik ilişkiler, gettolaşma ve paralel toplum tartışmaları. *Sosyo-ekonomi*, 15(15), 7-28.

Coşkun, B.B. ve Kılıç, T. (2018). Sınır kentlerindeki Suriyelilerin ve yerleşik halkın güvenlik algıları: Gaziantep, İzmir ve Szeged örnekleri. *Göç Dergisi*, Cilt 6, Sayı:1.

Çınar, S. (2018). İnşaat işgücü piyasasında yeni aktörler ve yeni çatışmalar. *Çalışma ve Toplum Dergisi, 2018/1.*İstanbul.

Erbaş, H. (1999). Metodoloji tartışmaları ışığında göç ve etnisite. *Sosyolojisi Dergisi, (2), 17-39*.

Erdoğan, M. (2017). *Suriyeliler barometresi*: Suriyeliler ile uyumlu yaşamın çerçevesi (SB-2017) araştırması, yönetici özeti. 6 Aralık 2017 tarihinde, https://mmuraterdogan.files.wordpress.com adresinden erişildi.

Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., and Whatmore, S. (2009). The dictionary of human geography (5th edition). Chichester: A John Wiley and Sons, Ltd. Publication.

Temel, D.G. ve Kahraman, Z.E. (2019). Göçmen mahallelerinde konut dış mekânında uyarlama: "Küçük Halep," Önder Mahallesi, Ankara örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi, 7(2), 415-431*.

Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Yabancı ve mekânsal ayrışma: "District 9" filminde heterotopik mekân ve ileri marjinallik. *Akademik Bakış Dergisi, (52), 428-453*.

Haldun, İ. (1989). Mukaddime, Cilt 2, (Çev. Z. Kadiri Ugan). *MEB Yay. İstanbul*.

Harvey, D. (2006). Sosyal adalet ve şehir (Çev: M. Moralı). *Metis Yayıncılık*. İstanbul.

İnce, C. (2018). Uluslararası göç bağlamında Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin mekânsal yoğunlaşması. *İksad Yayınları, 2018.*

Karakaş, M. (2019).Kent, mekân ve toplum, mekân sosyolojisine giriş, Ed: Mehmet Karakaş, *Tezkire Yayıncılık. İstanbul.*

Kaya, A. (2017). İstanbul mülteciler için cennet mi cehennem mi? Suriyeli mültecilerin kentsel alandaki halleri. *Toplum ve Bilim, 140, 42-68*.

Kavas, A. Avşar, İ., Kadkoy, O. ve Bilgiç, E.Ç. (2019). İstanbul'da Suriyeliler ve savaş sonrası Suriye gettoları. *TEPAV, Ankara*.

Keser, İ. (2008). "Adana'da mekânsal ayrışma, kentsel büyüme ve mahrum bırakılmış semtler", *Adana Kent Sorunları Sempozyumu.*

Koçak, H. (2011). Kent-kültür ilişkisi bağlamında Türkiye'de değişen ve dönüşen kentler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. II, (2011):* 259-269.

Montesquieu, C. L. (1963). Kanunların ruhu üzerine (Çev: F. Baldaş). *Ankara: MEB Yayınları*.

Özerim, G. Telli, M.B. Karaca, L. (2020). Türkiye'deki genç mültecilere yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi için durum ve ihtiyaç analizi raporu.2020. *Yaşar Üniversitesi.*

Özgür, E.M. (2020). Göç, ikametgâh ayrışması ve entegrasyon: Türk kentleri için bir değerlendirme. *Coğrafya Dergisi,2020,41:221-240*.

Van Kempen, R., ve Özüekren, A. Ş. (1998). Ethnic segregation in cities: New forms and explanations in a dynamic world. *Urban Studies, 35(10), 1631-1656*.

Van Kempen, R. and Murie, A. (2009). The new divided city: Changing patterns in European cities. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie, 100(4),* 377-398.

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 ● **Derleme / Review**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2953-2974, **DOI:**10.31198/idealkent.1101802

William John Childs'ın Gezi Notları ve Amerikan Board Kayıtlarında Anadolu Koleji Yerleşkesi

*

Ayşegül Kuş[1]
ORCID: 0000-0002-8051-6001

Gülbadi Alan[2]
ORCID: 0000-0001-9238-4942

Öz

Amerikan Board örgütü Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine 1820'de başlamış ve 1860'ta teşkilatlanmasına son şeklini vermiştir. Harput'ta yapılan yıllık toplantıda alınan kararla Anadolu'da yürütülen çalışmalar, Batı Türkiye Misyonu, Merkezî Türkiye Misyonu ve Doğu Türkiye Misyonu olmak üzere üç misyon bölgesi olarak teşkilatlandırılmıştır. Eğitim, sağlık, din, yayın çalışmalarını içine alan bölge misyon olarak tanımlanmıştır. Misyonlar, özellikle başında bir misyonerin bulunduğu yönetsel alt birimler olarak bazı istasyonlara ayrılmıştır. Bu örgütlenmenin en alt basamağında yerli yardımcıların idare ettiği uç-istasyonlar yer almıştır. Bu şekilde yapılandırılan her misyon bölgesi, merkezî bir okulun etki sahası etrafında inşa edilmiştir. Merzifon'daki Anadolu Koleji Batı Türkiye misyonunun, merkezi olarak faaliyete geçirilmiştir. Bu yerleşkeler gerek fiziki görünümleri ve içinde yer alan yapıları gerekse yürütülen faaliyetler ile Osmanlı topraklarını ziyaret eden batılı seyyahların dikkatini çekmiş ve gezi notlarına konu olmuştur. Bu çalışma, örnek olay inceleme yöntemi ile Amerikan Board örgütünün Merzifon'da 1866-1896 yılları arasını kapsayan ve eğitim çalışmalarının ön plana çıkarıldığı üçüncü dönemde, Anadolu Koleji yerleşkesinde yer alan yapıları, hem Amerikan Board örgütünün arşiv belgelerinde hem de William John Childs'ın gezi notlarında verdiği bilgiler ışığında ele almayı ve Amerikan Board okullarının yerleşkeleri hakkında literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Amerikan Board, Merzifon, Anadolu Koleji, Gezi notları, W. John Childs.*

[1] Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, E-mail: aysegulkus@hotmail.com
[2] Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, E-mail: gulbadi.alan@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 11.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 ● **Derleme / Review**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2953-2974, **DOI:** 10.31198/idealkent.1101802

Anatolian College Campus In William John Childs' Travel Notes And American Board Records

*

Ayşegül Kuş[3]
ORCID: 0000-0002-8051-6001

Gülbadi Alan[4]
ORCID: 0000-0001-9238-4942

Abstract

American Board launched its activities in the Ottoman lands in 1820 and shaped its final form in 1860. As a result of the decision at the annual meeting in Harput, the activities in Anatolia were organised as three missions: Western, Central and Eastern Turkey missions. The mission was defined as a region which included education, health, religion and publication activities. Each of these missions was formed around the influence sphere of central school. The Anatolian College in Merzifon was launched as a head quarter of Western Turkey mission. These premises caught the attention of some Western travelers, who visited the Ottoman lands and were mentioned in the travelogues regarding their physical appearance and activities. In this study, through the case study method during the years between 1866-1896 when educational activities were brought to the forefront in the third period, the buildings in the premise of the Anatolian College, will be dealt with and assessed under the light of both the archive documents of the American Board and the travelogues of W. John Childs and thus it is aimed to make some contributions to the field of literature.

Keywords: *American Board, Merzifon, the Anatolian College Premise, Travelogues, W. J. Childs.*

[3] Assoc. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, E-mail: aysegulkus@hotmail.com
[4] Prof. Dr., Erciyes University, E-mail: gulbadi.alan@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:*11.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Osmanlı Devleti ile siyasi ve ticari alanlarda ilişkilerini geliştirmiş ve neticede birçok alanda Osmanlıda çıkar sahibi olmuştur. Özellikle Amerikan vatandaşı misyonerler tarafından açılan kurumlar, iki ülke arasındaki gayri resmi ilişkilerde, ABD'nin Osmanlı topraklarındaki çıkarlarının bel kemiğini oluşturmuştur.

ABD adına misyonerlik yapan birçok örgüt bulunmasına rağmen, bunlar içinde faaliyetlere öncülük eden, neredeyse Osmanlının her köşesinde çalışmalar yapan tek kuruluş, *Amerikan Board* olarak tanınan *American Board of Commissioners for Foreign Missions* adıyla 1810'da Boston'da kurulan örgüt olmuştur. Örgütün kuruluş amaçları arasında, Asya'daki ahlaki çöküntüyü engelleme düşüncesi de yer almıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmalarının ağırlık merkezini bu bölge teşkil etmiştir (Kocabaşoğlu, 1989, s. 40; Stone, 1984; Strong, 1910).

Amerikan Board'un kuruluşunun ardından, bu örgüte bağlı misyonerlerin ilk yurtdışı faaliyetleri, 1812'de Hindistan'a yönelik olarak başlamıştır. Burada zor şartlarda yürütülen çalışmalardan sonra birkaç istasyon oluşturmayı başarmışlardır. Ancak kurulduğu andan itibaren Amerikan Board'un en önemli amacı, tamamı Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan, Hıristiyan inancına göre kutsal sayılan topraklarda misyonerlik faaliyetleri başlatmak olmuştur.

Erken sayılabilecek bir dönemde çalışma başlatılan yerlerin başında Batı Asya (Yakındoğu ve Balkanlar) gelmektedir. Amerikan Board Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerine, 1819'da Malta'da ilk istasyonunu kurarak başlamıştır. Fakat bu dönem yaşanan bazı siyasi zorluklardan dolayı ülkenin herhangi bir noktasında misyonerlerin ikamet edebilecekleri yerler kurmak pek mümkün olmamıştır. Bölgeye ilk olarak 1820'de Levi Parsons ve Pliny Fisk gelmişler ve ilk istasyon Beyrut'ta kurulmuştur (The Missionary Herald, 1821, s.1). Buradaki istasyon kurulduğu andan itibaren kesintisiz bir şekilde bölgedeki varlığını devam ettirmiştir. Ancak bölgenin 1870'te The Board of Foreign Missions of the Presbyterian Churches'e devredilmesiyle birlikte, bu misyon örgütün çalışma alanından çıkmıştır (Nelson, 1909). Daha sonra 1831'de İstanbul'da bir istasyon kurulmuş ve Osmanlı topraklarında yürütülen çalışmaların merkezi haline gelmiştir. İlerleyen dönemlerde yürütülen çalışmalar ülkenin içlerine doğru yayılmaya başlamış ve farklı zamanlarda farklı isimlerde misyonlar kurulmuştur. Ardından bu misyonların sayısı dört ile sabitlenmiştir: merkezi İstanbul olan Batı Türkiye Misyonu, merkezi Harput olan Doğu

Türkiye Misyonu, merkezi Antep ve Maraş olan Merkezi Türkiye Misyonu ve merkezi Samokov olan Avrupa Türkiye'si Misyonu (Alan, 2015; Anderson, 1872).

Amerikan Board örgütünün Anadolu'da oluşturduğu Batı, Doğu ve Merkezi Türkiye bölgelerinde yürüttüğü çalışmaları Birinci Dünya savaşının bütün zor şartlarına rağmen, 1916 yılı başlarına kadar devam etmiş ve açtığı kurumlarda faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak bu tarihten itibaren devletin savaşın ağır şartlarından dolayı almak zorunda kaldığı tedbirler neticesinde, Amerikan Protestan misyonerleri ve onların denetiminde bulunan kurumların faaliyetleri savaş sonuna kadar durdurulmuştur. Amerikan Board örgütünün kurucuları, örgütün Osmanlı topraklarında yürüttüğü çalışmaları, taşıdığı özelliklere göre dört dönem halinde ele almışlardır. 1831-1846 arasını kapsayan yıllar hazırlık dönemi, 1846'dan 1866'ya kadar 20 yılı kapsayan büyüme ve örgütlenme dönemi, 1866-1896 yılları arasını kapsayan eğitim çalışmaları ve yerli evanjelik kiliseler ile misyonerler arasında samimi iş birliğini kurulmasında açık bir şekilde ilerlemenin olduğu dönem ve son olarak 1896-1907 yılları arasını kapsayan binlerce can ve mal kaybının yaşandığı ani ve şiddetli bir zulüm dönemi ("Asiatic Turkey", 1908, s. 16-22, 27).

Üçüncü dönem başlamadan önce, başından beri tüm istasyon ve dış-istasyonlarda okuma-yazma, özellikle İncil okuma ve diğer temel bilgileri öğretmek için ilkokullar kurulmuştur. 30 yıllık sürede bu okulların sayısı artmış, nitelik olarak geliştirilmiş ve kademeli okullar açılmaya başlamıştır. Bu çerçevede üç misyon bölgesinin hemen her önemli şehrinde erkek ve kız öğrenciler için seminerler ve liseler açılmıştır. Bazı erkek liselerine, öğrencilere bir dereceye kadar faydalı meslekler öğretmek, sanat alışkanlığı kazandırmak ve maddi olarak kendi kendilerini desteklemek için endüstri/sanat bölümleri eklenmiştir. İlk olarak 1872'de İstanbul'da çeşitli milletlerden öğrencilerin yükseköğrenimi için The Woman's Board of Missions himayesinde, günümüzde Amerikan Kız Koleji olarak isimlendirilen yatılı kız okulu açılmış ve okul ilk mezunlarını 1875'te vermiştir. Aynı yıl Merkezi Türkiye Koleji Antep'te faaliyete geçirilmiş, kısa bir süre sonra bu okula bir de tıp bölümü ilave edilmiştir. 1903'ten önce bu okuldan 224 kişiden oluşan 24 sınıf mezun olmuştur. 1872'de erkek ve kız öğrencilerin eğitimi için Harput'ta açılan okul, 1878'de Ermeni Koleji adını almış, daha sonra Fırat Koleji olarak anılmaya başlanmıştır. İlkokul ve lisenin yanı sıra, bir Kolej ile Ruhban okulu bölümlerine de sahip olan okulda, 1907 yılı itibariyle 242'si kolejden olmak üzere yaklaşık 1000 öğrenci eğitim görmüştür. Merzifon'daki erkek lisesi 8 Eylül 1886'da Ana-

dolu Koleji adını almıştır. Öğrencilerin üçte birini Rumların teşkil ettiği okulun mezunlarının yaklaşık altıda biri İncil vaizleri olmuştur. 1882'de Maraş'ta bir kız lisesi kurulmuş ve daha sonra bu okul Merkezi Türkiye Kız Koleji adını almıştır. Buradan mezun olan öğrencilerin ise neredeyse tamamı öğretmenlik mesleği yapmıştır ("Mission of the ABCFM", 1904, s. 9; "Asiatic Turkey", 1908, s. 23-25)

Bu araştırmanın ana konusu, Amerikan Board'un çalışmalarının 1866-1896 yılları arasını kapsayan ve eğitim çalışmalarının ön plana çıkarıldığı üçüncü döneminde, Batı Türkiye Misyonu sınırları içinde yer alan Merzifon istasyonunda faaliyete geçirilen, Anadolu Koleji yerleşkesidir. Örnek olay incelemesi yöntemiyle, hem Amerikan Board örgütünün kendi belgelerinde hem de Britanya Denizcilik Dairesi'nde bir istihbarat subayı olarak görev yapan William John Childs'ın 1917 yılında Londra'da "Across Asia Minor on Foot" adı ile yayımlanan gezi notlarında verdiği bilgiler çerçevesinde kolejin yerleşkesi incelenecek ve elde edilen bilgiler doğrultusunda Amerikan Board örgütünün Osmanlı topraklarında kurduğu kolejlerin yerleşkeleri hakkında genel bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Childs'ın Gezi Notları ve Amerikan Board Belgelerinde Anadolu Koleji Yerleşkesi

William John Childs'ın (1869-1933) biyografisi hakkında bilgi elde etmek zor olmakla birlikte, gerek onun gezi notlarında aktardığı bilgilerden gerekse Dr. John Fisher'ın Childs hakkında yaptığı çalışmadan yola çıkarak seyyahın yaşamı hakkında bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda, seyyah Ekim 1911'de 42 yaşındayken, gemi ile Samsun limanına gelmiş ve beş aylık bir yolculuktan sonra İskenderiye'ye ulaşmıştır. Fakat Childs, bu seyahatinden önce de Anadolu'ya gelmiş ve burada bazı gözlem ve incelemeler yapmıştır. Zira İngiliz Hükümeti Anadolu'daki uluslararası rekabetin hız kazandığının farkındadır. Özellikle İskenderun limanı, Rusya'nın Hindistan'a yönelik ilerlemesinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu arada 20.yüzyılın başlarında Almanlar İstanbul hükümeti ile yakın bir ilişki kurmayı başarmış ve bu yakınlaşmanın temelini Bağdat demiryolu inşası, İran Körfezi ve İskenderun teşkil etmiştir. Childs'ın bölgeye olan seyahati de tam olarak bu döneme denk düşmektedir. Üstelik yolculuğun gerçekleştiği 1911-1912 yıllarında Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Trablusgarp savaşı devam etmektedir. Bu dönemde Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'nın sahip olduğu ekonomik duruma bağlı olarak, bölgeyle ilgili bazı raporlar ve haritalar hazırlanmıştır. Childs da Batı Akdeniz konsolosluğunun üyesi olmuş ve

bölge hakkında katkı sağlayacak bazı bilgileri paylaşmış, bununla yetinmemiş, İngiliz Dışişleri için önemli olabilecek kimi bilgiler de derlemiştir.

Childs Anadolu'ya yaptığı bu gezisini, Osmanlı toplumu ve siyasi yaşamı hakkında oldukça ayrıntılı gözlem ve inceleme yapabilecek bir dönemde gerçekleştirmiştir. Buna bağlı olarak, seyyah eserinde özellikle sözde Ermeni soykırımı, Osmanlı Devleti'nin dini, etnik, siyasi ve ekonomik durumu üzerinde de durmuştur. Bunlar arasında, Merzifon'da Amerikan varlığının simgesi olan Anadolu kolejinin yerleşkesi ve binalarıyla ilgili bilgiler de yer almıştır (Şekil 1 ve Şekil 2). Onun kayıt altına aldığı bu bilgilerden, İngiltere'nin deniz istihbarat birimi ile devletin çeşitli kademeleri de istifade etmiştir. Sessiz, titiz ve göze batmayan bir kişiliğe sahip olan ve arkeoloji, mimari tarih, coğrafya, etnoloji ve ekonomi gibi farklı disiplinlere ilgi duyan ve entelektüel birisi olması nedeniyle, Childs, seyahatleri esnasında dikkatini çeken şeyleri titizlikle günlüklerinde kayıt altına almıştır. Seyyah 1916 yılının temmuz sonunda ağır bir hastalığa yakalanmış ve bozulan sağlık durumu nedeni ile İngiliz devleti adına yaptığı çalışmalara bir süreliğine ara vermek zorunda kalmıştır (Childs, 1917, s. 6-8; Fisher, 1999, s. 53-70).

Childs, Merzifon istasyonunda yürütülen faaliyetler ve buradaki Amerikan varlığı ile ilgili olarak öncelikle Merzifon kasabasının konumunun, misyonerlik faaliyetleri bakımından uygun olmadığından söz eder. Ona göre, burada görev yapan Amerikalı misyonerler kasabanın, gemi, tren veya araba gibi vasıtalarla rahat ulaşılabilecek bir konumda olmamasından dolayı, Amerikan Board'un Karadeniz sahilinde bulunan istasyonlarına kıyasla, daha az avantajlı olduğunu belirtir. Misyonerler, kasabanın daha rahat ulaşılabilir noktada olması durumunda, her şeyin kendileri açısından daha iyi olacağını, varlıklı insanların sahil kentlerinde bulunan ve üzerlerinde Amerikan bayraklarının dalgalandığı tarihi noktalara inşa edilmiş büyük ve güzel misyon binalarına hayran olduklarını, benzerlerine kendilerinin de sahip olmayı ümit ettiklerini ifade ederler. Bu nedenle, onların en büyük beklentileri Merzifon'dan geçecek bir tren yolunun yapılmasıdır. Childs, ayrıca Samsun'daki Rum tüccarlarının da Merzifon'da görev yapan Amerikalı misyonerlerle aynı beklenti içinde olduğunun altını çizer (Childs, 1917, s. 50).

Merzifon'da görev yapan Amerikalı misyonerlerin bir şikâyet konusu olarak yansıttıkları bu durumun, aslında şehre yapılan misyoner ziyaretlerinin erken dönemde olmasına rağmen, bölgede bir istasyon kurulmasının daha geç yıllarda gerçekleşmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Amerikan Board misyonerleri Merzifon'a ilk olarak 1830 yılında gelmişlerdir. 1830'da Anadolu'da bir araştırma yapmak için örgüt tarafından görevlendirilen Eli Smith

ve Harrison Gray Otis Dwight 29 Mayıs 1830 günü Merzifon ovasına geldiklerini, Anadolu'nun eski coğrafi sınırlarını tam olarak bilmediklerini, ancak Paphlagonya'yı (Paflagonya) terk edip Galatia sınırından geçip Pontus'a girdiklerini, on iki saatlik bir yolculuk ve çok az uykuyla geçen bir geceden sonra, Merzifon'a sabırları tükenmiş bir halde ulaştıklarını yazarlar. Şehir hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, bir şehirden ziyade kasaba görüntüsünde olan Merzifon'un antik Phazemon şehri olduğunu, 5.000 hanelik nüfusundan 1.000 kadarının Ermenilere geri kalanının da Türklere ait olduğu bilgisini verirler. (Smith & Dwight, 1833, s. 89-90). Bu iki seyyah, Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı ülkesine ilk ayak bastıkları tarih olan 1820 yılı göz önüne alındığında, Merzifon'u oldukça erken bir dönemde ziyaret etmiş olmalarına rağmen, bölgede yoğun ve kalıcı çalışmalar ancak 1850'li yılların başında gerçekleşmiştir.

Childs, seyahat notlarında ilk olarak Anadolu Koleji'nin üzerinde kurulu olduğu alan ve özellikleri hakkında bazı bilgiler verir. Ardından yerleşkede yer alan binalar ile bahçe düzenlemesi (peyzaj) ve yerleşkedeki yaşam gibi konular üzerinde durur. Childs, Merzifon'da görev yapan Amerikan misyonerlerin Anadolu Koleji başta olmak üzere bütün binalarını etrafı duvarlarla çevrili yaklaşık 20 dönüm (20.000 metrekare) arazi üzerinde inşa ettiklerini söyler ve ardından bu alanın sınırları hakkında kimi bilgiler sunar. O, yerleşkenin iki tarafında oldukça kötü durumda olan Türklerin yaşadığı evlerin ve bu evler arasında dar sokakların yer aldığını ve yaklaşık olarak 1,5 km uzaklıkta bulunan dağlara kadar uzanan tarlaların bulunduğunu yazar. Ardından Childs, duvarla çevrili yerleşke içinde yer alan binaları sıralar. Bunlar Anadolu Koleji, kızlar için bir lise, sağır ve dilsizler için bir okul, 60-70 yataklı bir hastane, erkek öğrenciler için bir yatakhane, ayrıca öğrencilerin eğitim masraflarını kendilerinin karşılamalarına imkân sağlayacak bazı mesleklerin öğretildiği atölyeler, 4000 kişi için un öğüten bir değirmen, bir fırın, bir matbaa ve ciltevi, Amerikan misyonerlerinin kaldıkları evler ve bir Türk hamamıdır. Bu binalar topluluğu, eğitim gören öğrenciler, hastaneden hizmet alan hastalar ve Amerikalılar dâhil olmak üzere yaklaşık 700 kişilik bir nüfusu barındırmaktadır. Yerleşkede yer sıkıntısı olduğu için, yerli halktan görevliler ile yerli profesörler yapının dışında ikamet etmektedirler (Childs, 1917, s.51). Amerikan Board kayıtlarında ise Anadolu Koleji yerleşkesinin gelişimi hakkında bazı bilgiler yer almaktadır. Bu kayıtlara göre, Anadolu Koleji, Merzifon Ruhban okulunun bina ve donanımlarını kullanarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu donanımlar içerisinde eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir ana bina ile 170 öğrenci kapasiteli bir yatakhane vardır (NAMP, Mc T-681, Roll 1,

No:20). Bütün bu donanım ve binalar bir buçuk dönümden fazla bir alan üzerinde yayılmıştır. Okul, şehrin en yüksek ve havadar kısmı ile kente hâkim olan bir noktada kurulmuştur. Binalar Amerikan tarzı inşa edilmiş olup mimarisi ile dikkat çekmektedir. Amerikan Board bütün bu donanımlar için 7.000 dolarlık bir harcama yapmıştır. (NAMP, Mc T-681, Roll 1, No:20).

Binanın yapımında mümkün olan en ucuz malzemeler kullanılmıştır. Güneşte kurutulmuş toprak kerpiçler, duvarlarda ağır kalaslar ile pişirilmiş kerpiçler binanın inşaat malzemesini oluşturmaktadır. Kolejin bu bina içerisinde faaliyete geçmesiyle birlikte, ihtiyaç duyulan mekânın sağlanması için ilâve odalarla bina genişletilmiş ve her yanına konulan desteklerle tavanı yükseltilmiştir, ancak yapının içine herhangi bir ocak yapılmamıştır. İlerleyen yıllarda Mr. Tracy, çalışanlarının yardımıyla Koleje ait arazide pişirilmiş kerpiç için uygun kil bulmuştur. Daha sonra dağ sırasının denize doğru bakan eteklerinde, Merzifon'dan yaklaşık bir buçuk kilometre uzaklıkta, taş bina yapımı için kullanılabilecek bir taş ocağı bulunmuştur. Merzifon'daki Koleji ziyaret eden bir İngiliz mimarın bu taş ocağında kaliteli taş olduğunu belirtmesi üzerine işletilmesine karar verilmiştir. (White, 1840, s. 74-75).

1895 tarihinde Kolejin hazırlık bölümündeki öğrenciler için özel bir evin kurulması tasarlanmıştır. Yatılı Kızlar okulunun yeni mekânına taşınması üzerine, boşalan binanın bu amaç için kullanılması düşünülmüştür. Kız öğrencilere hizmet veren bu bina, birkaç ufak değişiklikle aynı amaç için erkeklerin hizmetine sunulmuştur. Düzenleme çalışmaları tamamlandıktan sonra, yapı, misyoner bayanlardan birinin denetimi altına verilmiştir. Bayan misyonerin görevi, yemekte öğrencilerle beraber olmak, çalışma halinde onları denetlemek, mutfak ve çamaşırhanelerin, yatakhanelerinin ve elbise dolaplarının düzenli olup olmadığını kontrol etmek, hasta oldukları zaman öğrencilerle ilgilenmek, yanlış hareketlerinde onları uyarmak ve İncil dersleri vermekti. Binanın ilk olarak hizmete açıldığında 18 öğrenciye hizmet vermesi amaçlanmış ve ilerleyen yıllarda bu sayının artması ümit edilmiştir. (PABCFM, Reel 606, No:567).

Merzifon Anadolu Koleji eğitim çalışmalarına başladığı andan itibaren, misyonerler sürekli olarak okulun sahip olduğu fiziksel kısıtlılıkları çözmeye çalışmışlar ve yeni bina projeleri üreterek hayata geçirmişlerdir. Bu çalışmaların neticesinde, okulun kuruluşunun üzerinden geçen on yıllık bir sürede, bu alanda meydana gelen gelişmeleri ve Merzifon'daki Amerikan misyonerlerinin mal varlığını Mr. Tracy en ince ayrıntılarına kadar rapor etmiştir. 30 Aralık 1896'da Mr. Terrel'in Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları hakkında bilgi almak için istasyonlara

gönderdiği yazıya, Merzifon Anadolu Koleji müdürü Dr. Tracy'nin 24 Şubat 1897 tarihinde verdiği cevap mektubunda, kendi istasyon sınırları içerisinde bulunan binaların hepsinin malî yönden Amerikalılar tarafından desteklenerek idare edildiğini söylemektedir. Ayrıca her kademeden 15 okul bulunduğunu, bunlar içerisinde yüksek dereceli üç okulun Amerikalılar tarafından idare edildiğini, yine okulda çalışan öğretmenlerin de Amerikalılar tarafından sağlandığını belirtmektedir. Merzifon istasyonu sınırları içerisindeki Amerikan misyonerlerine ait bina ve şahsî malların değer ve envanterini ise şu şekilde vermektedir: (Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1897, s.580-581).

Tablo 1
Binaların değerlerini gösteren liste

Binaların değeri	
Bir Kolej binası	2.000 $
Bir Kolej binası	1.400 $
Bir Kolej binası	1.800 $
Bir Kolej binası	2.600 $
Bir Kolej binası	7.000 $
Her biri 1.600 $ değerinde iki ev	3.200 $
Bir ev	400 $
Kolej ve dükkânlardaki aletler	7.500 $
Kızlar bölümündeki eşyalar	1.500 $
Şahsî eşyaların değeri	
Mr. White'ın şahsî eşyaları	1.000 $
Mr. Tracy'nin şahsî eşyaları	1.000 $
Mr. Riggs'in şahsî eşyaları	1.100 $
Mr. Kalciyan'ın şahsî eşyaları	1.000 $
Bayan öğretmenlerin eşyaları	1.200 $

Mr. Tracy mektubunda 1896 yılının sonunda Merzifon istasyonunda yürütülen eğitim çalışmalarında Anadolu Kolejinde faaliyet halinde olan beş bina olduğunu yazar. Ancak ilerleyen yıllarda bu binalara yenilerinin ilâve edilmesi yönünde çalışmalar yapıldığını sözlerine ekler. Bu raporun sunulmasının üzerinden fazla bir zaman geçmeden, Mr. Riggs, 1897 yılında Kolejin hazırlık bölümündeki 50 öğrencinin yatılı olarak kalmasına imkân verecek bir ev kurar. (PABCFM, Reel 606, No: 791-793).

1900'lü yıllardan itibaren okul beklentilerin üzerinde bir gelişme göstermiştir. Fakat Merzifon istasyonunda karşılaşılan en büyük sorun, misyonerlik çalışmaların yürütülmesi ve geçici olarak yerleşmeye uygun bir mekân bulamamak olmuştur. Bu nedenle, ivedilikle iki yeni binanın yapımına baş-

lanmıştır. Binalardan bir tanesi, okulun öğrenci ve mezunları tarafından toplanan 5000 dolar ile yapımına başlanan kütüphane ve müze binasıdır. Kütüphanenin temel atımında öğrenciler, bina tamamlanıncaya kadar 6000 saati çalışmayı taahhüt etmişler ve böylece kazma, tesviyeleme ve diğer işlerde çalışarak, görevlerini yerine getirmişlerdir.

Kütüphane ve müze binasının temelinin henüz atıldığı ve duvarlarının yükselmeye başladığı dönemlerde Kuzey Koleji olarak isimlendirilen büyük taş ve demir bir yapı hemen hemen tamamlanma durumuna getirilmiştir. Adı geçen yapı bir çalışma salonu, birkaç sınıf, spor salonu, sosyal faaliyetler için bir oda, öğretmenler odası ve büyük bir yurt alanını içerecek halde tasarlanmıştır. Kütüphane binasının da bir an önce tamamlanmasına öncelik verilmesi düşünülmesine rağmen, inşaatın ilerleyebilmesi için daha fazla yardıma ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu arada insanların dinlenme amacıyla kullanabilecekleri iki önemli binanın da inşa edilmesi planlanmıştır. Kuzey Koleji ve Mezunlar Kütüphane ve Müzesi binalarının inşaatı tuğla, taş, demir, kabiliyetli insan gücü ve para bulundukça, zamana yayılmış bir şekilde Tracy'nin liderliğinde yavaş yavaş bitirilmiştir. Amerikan Board tarafından Merzifon'da yapılan bütün binalar, şehrin sahip olduğu en güzel örnekler olmasına rağmen, Dr. Marden'in inşa etmeye başlamış olduğu yeni hastane binası, yapılan diğer yapıları ve Merzifon'daki diğer binaları gölgede bırakmıştır.

Kuzey Koleji 1912, Mezunlar Kütüphane-Müzesi 1914, Kennedy Evi ve gözetmen evi 1915 yıllarında tamamlanmıştır. Birlik Salonu ve George Hills White salonu binalarının temelleri atılmış, ama Birinci Dünya savaşının başlamasıyla tamamlanamamışlardır. Fakat Türk hamamı ve binanın su ihtiyacını karşılayan derin bir kuyu ve su sistemi, büyük bir un değirmeni ve ambarlar ve aileler için 11 konforlu ev 1915 yılı içerisinde tamamlanmıştır. Böylece bir kampüs şeklinde kuruluşunu tamamlayan Anadolu Koleji, tamamı 16 hektarlık bir arazi üzerinde 150.000 dolarlık bir harcamanın yapıldığı yapılar topluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Childs'ın sözünü ettiği 20 dönüm ile 16 hektar arasındaki fark, Merzifon'da görev yapan misyonerlerin fırsat buldukça yerleşkenin arazisini genişletmek için arazi satın almalarından kaynaklanmaktadır. Merzifon'un kuzey kısmında Taşhan dağının eteklerinde, yüksek bir mevkide oldukça geniş bir alana sahip olan okul arazisini, burada görevli misyonerler buldukları her fırsatta genişletmekten geri kalmamışlardır. Bu bağlamda, 1900 yılının başlarında Koleje bitişik geniş bir arazi satışa çıkarılmış ve Dr. Tracy, bu arazinin okul alanına katılması için arazinin satış işlerini kendi denetimine almış ve Kolej lojmanlarından bir kısmını misyoner arkadaşlarına satarak elde ettiği parayla bu arazinin büyük bir kısmını satın

alarak ve Kolej arazisine ilâve etmiştir. Aynı yıllarda Dr. D. K. Pearsons da kilise için bir bahçe satın almıştır (PABCFM, Reel 618, No:154).

Anadolu Koleji'nin ait olan yapı, tamamen taş ve demirden, yani yangına dayanıklı malzemeden inşa edilmiştir. Anadolu'da hem inşaat için kullanılan malzemelerin hem de işçiliğin oldukça ucuz olmasından dolayı, binaların maliyeti oldukça düşük olmuştur. Amerikan Board misyonerleri, aynı binaları ve donanımı Avrupa'da ya da Amerika'da yapmanın bedelinin 60.000 ile 80.000 dolar arasında değişen bir oranda mümkün olabileceğini raporlarında açıkça dile getirmişlerdir (PABCFM, Reel 628, No:372).

Birinci Dünya savaşı nedeniyle, Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'daki faaliyetlerinin durdurulmasından yaklaşık beş ay önce, yani 1915 yılının sonunda, bu hızlı ve disiplinli çalışmalar neticesinde Kolej ile birlikte misyonerlerin bölgede sahip olduğu maddî varlık 150.000 dolardır. Bu tarihe kadar Anadolu Koleji kampüsüne yapılan binalar ve donanımlarının maliyeti ise şöyledir (Stone, 1984, s.192).

Tablo 2
Bina ve donanımlara ait maliyet listesi

Eski ana bina (Ruhban Okulu binası)	**10.120 $**
Kuzey Koleji	13.200 $
Kütüphane ve Müze	15.400 $
Kennedy binası ve yönetici binası	18.480 $
Birlik (Union) Salonu	14.000 $
Bina materyalleri	4.400 $
White Salonu (Hol)	400 $
Erkek Öksüzler Yurdu	1.760 $
Binalardan ayrı arazi	15.000 $
On bir ev	15.900 $
Kütüphanedeki 10.000 kitap	11.000 $
Müzedeki 7.000 numune parça	4.400 $
Kendine Yardım dükkânları, değirmen, malzemeleri	12.980 $
Su dağıtım tertibatı	1.760 $
Hamam vs.	700 $
Mobilya, cihazlar, erzak	10.054 $
Toplam	149.554 $

Amerikan Board misyonerleri, gençleri eğitmek için Merzifon'da kurdukları ve bütün malzemelerini modern bir şekilde donattıkları bu binalar için oldukça yüksek miktarlarda para harcarken, şehirde yanan Rüştiye okulunun yeniden inşası için Osmanlı hükümeti 1895 yılında 50.000 kuruşluk (2200 dolar) bir paranın yeterli olacağını beyan etmiştir (BOA, Maarif İradeleri,

Belge No: 5/21 C.1313). Ayrıca başka bir arsa üzerine yine bir okul inşa edilmesi kararlaştırılmış, ancak bu iş için ayrılan paranın yeterli gelmeyeceği, yeni binanın yapılabilmesi için 30.000 kuruşa daha ihtiyaç olduğu belirtilerek bu ikinci okulun inşasından vazgeçilmiştir (BOA, Maarif İradeleri, Belge No: 4/1318.Ş.18). Bu, Osmanlı Devleti'nin ve Amerikalıların eğitim için ayırdıkları miktar hakkında bir fikir vermesi açısından önemlidir.

Childs ayrıca Anadolu Koleji yerleşkesinin genel görünümü hakkında bilgi verirken yapının planlamasında herhangi düzenin bulunmadığına vurgu yapar. Zira arazi üzerindeki binalar ihtiyaç ortaya çıktığında amaca uygun bir şekilde inşa edilmektedir. Bu nedenle, yerleşke adeta bir tabloyu andıran köy görüntüsü vermektedir. Childs, Amerikan Board belgelerinde yerleşke hakkında verilen akademik bilgilerden farklı olarak, yapı ile ilgili anlatımlarında oldukça romantik ve edebi bir üslup kullanır. Ona göre, misyon evlerinden bazıları Akdağ'a bakan doğu yamaçta inşa edilmiştir. Diğer binalar ise güneş batımının muhteşem manzarasına sahip batı taraftaki dağlara bakmaktadır. Aynı cephede bulunan iki ev bile birbirine benzememektedir. Evlerin ekseriyeti kırmızı renkte çatılara sahiptir ve bu çatıların üstünde yosunlar vardır. Salkımlar evlerin verandalarını sarıp sarmalamaktadır. Yine evlerin, sabah kahvaltısı yapılırken olmuş meyvelerin rahatlıkla elle alındığı büyük kiraz ağaçları ile gölgelenen balkonları vardır. Ayrıca evlerin arasından parke taşı ile döşeli yollar geçer ve her evin bir bahçesi vardır. Yaşlı ayva ağaçlarının altında dar patika yollar geçer. Yerleşkede elma, kiraz, beyaz dut, ceviz ve her tarafta nar ağaçları ile bir çitin üzerinden uzun sarkık yaprakları ile mısırlar göze çarpmaktadır. Kolej ve hastane binasının ağaçların gölge sağladığı ve mevsim uygun olduğunda insana mutluluk veren kendine ait oldukça güzel bahçeleri vardır. Childs, notlarında bu hastane bahçesinin ortaya çıkması için burada görevli İngiliz hemşirelerin verdiği emeği de edebi bir dille anlatır. Hastane bahçesi, İngiltere'den gelen İngiliz hemşireler tarafından oluşturulmuş ve bakımı yapılmıştır. Bu hemşireler, hastanenin avlusundaki büyük çeşmenin etrafına çim ekmişlerdir. Bölgede yağışların az olduğu dönemlerde dayanılmaz sıcaklardan kaçmak için kullandıkları bahçenin bu kısmını, çim alanı olarak isimlendirmişlerdir. Ayrıca bir çim biçme makinesi getirtmişler ve böylece çimleri biçmişler ve yoğun sulama yaparak bu yeşillik alanı oluşturmayı başarmışlardır. Fakat iklimin çimler için uygun olmadığı zamanlarda uygun sulama yöntemleri kullanarak başka bitkilerin yetişmesini sağlamak da mümkündür. Dolayısıyla yeterli sulama yapıldığında güzel bir bahçe ortaya çıkmaktadır. İlk gelen hemşire, beyaz dut ağaçlarının altına bir yürüyüş yolu yapmış ve tıpkı diktiği güller gibi etrafını uzun

paskalya zambakları ile çevrelemiştir. Ağaçların altına diktiği menekşeler büyümüş ve her yeri sarmıştır. Daha sonra gelen hemşireler de onun yaptığı işleri devam ettirmişlerdir. Böylece yeşil alanı, şarıldayan çeşmesi, gölgeli yürüyüş yolu ve etrafa mutluluk veren çiçekleri ile hastaların oturup dinlendikleri, kendilerini iyi hissettikleri, hayatlarında hiç görmedikleri bir hastane bahçesi haline getirmişlerdir (Childs, 1917, s.51).

Childs yerleşke içerisinde yer alan ve misyon çalışmalarına her anlamda yardımcı olan hastane binasına ait olan bahçesinin, sağlık açısından da büyük yararlar sağladığını belirtir. Ona göre, hastane bahçesinin yarattığı etkiyi hafife almamak gerekmektedir; çünkü burası hastalar üzerinde oldukça olumlu bir etki yaratmaktadır. Nitekim burada tedavi gören kişiler, sadece iyileşmekle kalmıyorlar, aynı zamanda ayrılırken edindikleri olumlu izlenim ve anılarını da diğer insanlara aktararak halk arasında misyona karşı önyargıların ortadan kalkmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Tüm yerleşke aslında güzel ağaçları, evleri, temizliği ve düzeni ve insanda yarattığı mutluluk duygusu ile benzerleri gibi güçlü ve huzur veren bir yerdir. Buna ek olarak, seyyah gezi notlarında, yerleşke kapısından giren insanların çok güçlü ve şaşırtıcı bir tezatla karşılaştıklarını, bir adım ötede bulunan sefalet ve pislik içindeki bir ortamdan, kendilerini mutluluk verici bir atmosferin içinde bulduklarını ve bundan oldukça etkilendiklerinin altını çizer (Childs, 1917, s. 52).

Childs'ın anlatımlarına bakılırsa, Anadolu Koleji yerleşkesi, açıklanamaz bir nedenle, bu çevrede kurulmuş başka bir etnik gruba mensup insanların etrafı duvarlarla çevrili bir köyü olarak değerlendirilmektedir. Aslında kimsenin daha önce hiç duymadığı etrafı duvarlarla çevrili Amerikan köyüdür. Ayrıca seyyah Merzifon'daki Amerikan Board'a ait yerleşkenin Şehir Kapısı, Batı Kapısı ve Kuzey Kapısı olmak üzere üç kapısının olduğunu ve her bir kapıda bir güvenlik görevlisinin bulunduğunu da sözlerine ekler. Güvenlik görevlilerinin yanı sıra her bir kapı aynı zamanda aşılması zor olan demirlenmiş ağaç kapılarla izinsiz girişlere geçit vermemektedir (Childs, 1917, s. 52-53).

Anadolu Kolejinin binalarının yapımı sırasında Amerikalı Hıristiyanlardan yardım toplamak amacıyla bazı dönemlerde gazetelere ilânlar dahi verilmiştir. Bu ilânlardan bir tanesi de Union Hall'un (Birlik Binası) yapımı sırasında verilmiştir. İlânda Anadolu Kolejinin birçok milletten öğrencinin eğitim görmesini sağlamak amacıyla, yörenin Hıristiyan topluluğu ve misyonerlerin ortak çabalarıyla inşa edildiği vurgulandıktan sonra, yine birçok milletten öğrencinin kardeşliğine ev sahipliği yapması için inşa edilecek olan binanın, Hıristiyan topluluğunun kardeşliği ile inşa edilmesinin ümit edildiği be-

lirtilmiştir. Ayrıca ilânda, cemaat ya da bireylerin imkânları ölçüsünde donanımını sağladıkları odalara, Boston Odası, Chicago Odası, Seattle Odası, Minneapolis Odası, Londra Odası, Glasgow Odası, İllinois Odası, Oregon Odası, Keystone Odası gibi isimlerinin verileceği belirtilmiştir. Yapılmak istenen binanın planını görmek ve çalışmaların son durumunu izlemek isteyen yardımseverlerin başvuracakları adres de ilânın sonuna ilâve edilmiştir. (PABCFM, Reel 628, No:371). Yerel yöneticiler ile misyonerler arasındaki ilişkilerin oldukça iyi olması, Anadolu Kolejinin Merzifon'da bu derece genişlemesinde en büyük etken olmuş, hatta Amerikan Board misyonerleri raporlarında bu durumu "Şu anda yerel yöneticiler ile aramız iyi iken gelişme, genişleme zamanıdır" şeklinde dile getirmişlerdir (PABCFM, Reel 606, No:903).

1900 yılının başlarında eğitim amaçlı hizmet verecek binaların haricinde okulun Mezunlar Kulübü, bir saat kulesi yapımını gündeme getirmiştir. Harcamalarını kendileri karşılamak suretiyle mezunlar dört zilli saat kulesini yaptırmışlardır. 1902 yılında saat kulesinin çanının çalması ümit edilirken, çanın nakliyatındaki gecikmeden dolayı, beklenenden biraz gecikmeli de olsa saat kulesi hizmete girmiştir. Mezunlar Derneği Saat Kulesi için 100 pound harcamıştır. Kuleye her 15 dakikada bir çalacak bir saatin takılması sırasında Swiss (İsviçre) saat şirketinin büyük yardımları olmuştur (PABCFM, Reel 618, No:164, 187).

Childs, yapıtında sadece yerleşkede yer alan binalar hakkında bilgi vermekle kalmamış, aynı zamanda buradaki binaların sahip olduğu modern donanımlar hakkında da bazı bilgiler aktarmıştır. Örneğin, duvarla çevrili alan içinde yer alan evler birbirleriyle telefon sayesinde iletişim kurmaktadırlar. Ayrıca yapının elektrik aydınlatması da bulunmaktadır. Amerikan Board misyonerlerinin yerleşkede oluşturdukları modern yaşam tarzı, Board belgelerinde de yer almıştır. Merzifon istasyonunda bina yapımı çalışmalarının en yoğun dönemi olan 1877'de, misyonerler kendi tesislerinde kullanılan su kaynağını şehrinkinden ayırmışlar ve modern bir su şebekesi kurmuşlardır. Yine misyonerler etrafı duvarlarla muhafaza edilmiş bahçeler oluşturmuşlar ve bu bahçelerin sulanması esnasında güçlük çekmemek için bir su deposu da inşa etmişlerdir (PABCFM, Reel 589, No:339).

1896'da çiçek hastalığına yakalanan ve karantinaya alınan Merzifon bölgesinde çalışan Miss Martha King'in dışarıda bekleyen arkadaşlarına ölüm haberi, hasta odasından Tracy ailesinin oturduğu yan binaya çekilmiş bir telefon hattıyla verilmiştir (Pye, 1933, s.30-31, 33, 38-39). Binanın sahip olduğu en önemli şey, odaların kaloriferle ısıtılmasıdır. Ayrıca Anadolu'nun küçük bir kasabası olan Merzifon' da bulunan buharla ısınma sistemi ilk olarak bu

yerleşkede kurulmuştur. Buna ek olarak, hastaların ameliyat odasına getirilip götürülmesinde kolaylık sağlamak amacıyla bir asansör sisteminin kurulması da binanın bölgeye getirdiği diğer yeniliklerden biridir (PABCFM, Reel 629, No:224, 226, 227).

Childs kaleme aldığı gezi notlarında Amerikan Board'ın Merzifon'da yer alan yerleşkesinde sadece binalar ve binaların sahip olduğu donanım hakkında değil, aynı zamanda yerleşke içinde yer alan mezarlık hakkında da bilgiler verir. Ona göre, buradaki mezarlık, özellikle vatanlarından uzakta olanlar için zaman geçtikçe hatıralar biriktirmenin bir göstergesidir. Seyyah, yerleşkenin bir köşesinde gözden uzak bir noktada küçük yeşil bir nokta olarak tanımladığı misyon mezarlığını, 50 yıldır hayatlarını kaybeden insanların gömüldüğü, hatıraların, anıların olduğu bir yer olduğunu söyler. Childs, mezarlıkla ilgili Merzifon'da Amerikan Board misyonerleri açısından anı ve hatıraların merkezi olarak görülen, ancak o günlerde mevcut olmayan ilginç bir konudan da bahseder. Burası yerleşkenin yaklaşık bir buçuk kilometre (bir mil) dışında bağ yolunun hemen yanında "Veda Ağacı" olarak adlandırılan yaşlı bir ceviz ağacının olduğu bir yerdir. Görevi biten yahut yerleşkeden ayrılan birisi için buraya giderek veda etmek bir gelenek haline gelmiştir. Fakat Childs'ın verdiği bilgiye göre, ağacın sahibi veya bazı Müslümanlar, burada şarkılar eşliğinde dualar edilmesinden rahatsız oldukları için, ağaç kesilmiş ve misyonerler bu uygulamayı yapmaktan vazgeçmişlerdir (Childs, 1917, s. 53).

Childs, Anadolu Koleji yerleşkesinin her ne kadar sakin ve huzurlu bir köy görüntüsü verse de, köy yaşamına özgü olan durağanlığının tersine, burada oldukça hareketli bir yaşamının var olduğunu belirtir. Zira yerleşkede, her gün uzun saatlere yayılan ve durmak bilmeyen bir koşuşturmaca ve hareketli bir yaşam vardır; misyon evlerinde kalan insanlar saat 7'de kahvaltılarını yaptıktan sonra saat 8'de işlerine başlarlar ve hiç durmadan akşam saat 10'a kadar çalışırlar (Childs, 1917, s. 55-56)

Sonuç

Amerikan Board örgütü, Merzifon'a kalıcı olarak gelip yerleşen ilk misyonerlerden itibaren faaliyetlerini yürüttüğü yapıları belirlemiş olduğu bir alan üzerinde gerçekleştirmiştir. Süreç içerisinde bu yerleşim bir yerleşke şeklinde hem örgüt kayıtlarında hem de bölgeyi ziyaret eden seyyahların kayıtlarında yer almıştır. Anadolu Koleji bağlamında Amerikan Board örgütünün Merzifon'dakiyerleşkesine dair detaylı bilgiler veren olarak seyyahlardan bi-

risi de William J. Childs olmuştur. Childs'ın gezi notlarında aktardığına bakılırsa, Amerikan Board'un buradaki oluşturduğu yerleşke, etrafı duvarlarla çevrili bir şekilde güvenlik alanı oluşturularak oldukça gösterişli binalar ile gerçekleştirilmiştir. Fakat yerleşke, içinde bulunduğu fiziki ve sosyal çevrenin aksine, hem burada faaliyet yürüten misyonerlere hem de yerleşkeden hizmet alan insanlara oldukça hareketli bir yaşam ortamı sunmuştur.

Binaların yapımında gösterişe önem verilirken, aynı zamanda binaların mıntıka hâkimiyeti sağlamasına da önem verilmiştir. Bu bağlamda, misyonun yerleşim alanı şehre hâkim bir noktada yer almıştır. Buna bağlı olarak, inşa edilen binalarda işlevsellik ve yürütülmek istenen çalışmalara sağlanacak katkı ön plana çıkarılmıştır. Merzifon yerleşkesinde önem verilen bir başka şey ise modern imkânlardan yararlanmaya çok fazla önem verilmesidir. Nitekim Merzifon'da bulunan yerleşkenin, bir yandan misyonerlerin hayatlarını kolaylaştırmış, diğer taraftan ise misyonerler tarafından oldukça fakir ve geri kalmış olarak görülen bölge halkına yeni ve modern bir yaşam tarzının kapılarını açmayı mümkün hale getirdiği söylenebilir.

idealkent©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 ● **Derleme / Review**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2953-2974, **DOI:** 10.31198/idealkent.1101802

Extended Abstract

Anatolian College Campus In William John Childs' Travel Notes And American Board Records

*

Ayşegül Kuş
ORCID: 0000-0002-8051-6001

Gülbadi Alan
ORCID: 0000-0001-9238-4942

American Board launched its activities in the Ottoman lands in 1820 and shaped its final form in 1860. As a result of the decision made at the annual meeting in Harput, the activities in Anatolia were organised as three missions: Western, Central and Eastern Turkey missions. The mission was defined as a region which included education, health, religion and publication activities. Each of these missions was formed around the influence sphere of central school. The Anatolian College in Merzifon was launched as a head quarter of Western Turkey mission. These premises also caught the attention of some Western travelers, who visited the Ottoman lands and were mentioned in the travelogues regarding their physical appearance and activities and it is seen that they provide important information regarding it and the buildings such as the collge, the hospital, its houses, its gardens and so on.

The United States of America (USA) developed relations with the Ottoman Empire in political and commercial fields and consequently had interests in the Ottoman Empire in many areas. Especially, the institutions opened by American missionaries formed the backbone of the US interests in the Ottoman lands in the unofficial relations between the two countries. Although there were many missionary organizations working on behalf of the United States, the only organization that pioneered activities and worked in almost every corner of the Ottoman Empire was the American Board of Commissioners for Foreign Missions, founded in Boston in 1810. Among the founding objectives of the organization was the idea of preventing moral decadence in Asia. In line with this purpose, this region constituted the center of gravity of its activities.

Geliş Tarihi *Received Date:*11.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 21.12.2022

Following the establishment of the American Board, the first overseas activities of the missionaries affiliated with this organization began in 1812 in India. After working under difficult conditions, American Board missionaries succeeded in establishing several stations. However, from the moment it was founded, the most important goal of the American Board was to initiate missionary activities in the lands considered sacred according to the Christian faith, all of which were within the borders of the Ottoman Empire.

Western Asia (the Near East and the Balkans) was one of the places where work was initiated at a relatively early period. The American Board began its activities in the Ottoman Empire by establishing its first station in Malta in 1819. However, due to some political difficulties during this period, it was not possible to establish places where missionaries could reside in any part of the country. In this context, Levi Parsons and Pliny Fisk first came to the region in 1820 and the first station was established in Beirut. From the moment the station was established, it continued its presence in the region without interruption. Later, a station was established in Istanbul in 1831 and it became the center of the missionary work carried out in the Ottoman territories. In the following periods, the missionary activities began to spread into the interior of the country and missions with different names were established at different times. Subsequently, the number of missions became four: the Western Turkey Mission based in Istanbul, the Eastern Turkey Mission based in Harput, the Central Turkey Mission based in Antep and Marash, and the European Turkey Mission based in Samokov.

Despite all the difficult conditions of the First World War, the work of the American Board organization in the Western, Eastern and Central Turkey regions of Anatolia lasted until the beginning of 1916 and continued its activities in the institutions it opened. However, as a result of the measures the Ottoman Empire had to take due to the severe conditions of the war, the activities of American Protestant missionaries and the institutions under their control were suspended until the end of the war. The founders of the American Board organization divided its activities in the Ottoman lands into four periods according to their characteristics. 1831-1846, a period of preparation; 1846-1866, a period of 20 years of growth and organization; 1866-1896, a period of actual progress in educational work and the establishment of cordial cooperation between the missionaries and the local evangelical churches; and finally, 1896-1907, a period of sudden and violent persecution in which thousands of lives and property were lost. Before the beginning of the third period, primary

schools were established in all stations and outstations to teach literacy, especially Bible reading and other basic knowledge. Over the course of 30 years, it is seen that these schools increased in number, improved in quality, and began to be graded schools. In this context, seminaries and high schools for boys and girls were established in almost every big town in the three mission territories. In this sense, the first girls' boarding school, now known as the American Girls' College, was opened in Istanbul in 1872 under the auspices of the Woman's Board of Missions for the higher education of students of various nationalities, and gave its first graduates in 1875.

In this study, through the case study method during the years between 1866-1896 when educational activities were brought to the forefront in the third period, the buildings on the premises of the Anatolian College, will be comprehensively dealt with and assessed under the light of both the archive documents of the American Board and the travelogues of W. John Childs and thus it is aimed to make some contributions to the field of literature.

Kaynakça/References

Alan, G. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan okulları.* Ankara: TTK Yayınları.

Alan, G. (2002). *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Anderson, R. (1872). *The history of the missions of the American Board of Commissioners for foreign missions to the Oriental Churches*. Boston: Nabu Press.

Asiatic Turkey – A Sketch of the Mission of the American Board (1908). American Board, Boston.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Hususî İradeler* (Belge No:42/21.M.1313). Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Maarif İradeleri* (Belge No:4/1318.Ş.18). Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Maarif İradeleri* (Belge No:5/21 C.1313). Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). (Reel 589, No:339). Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). (Reel 606, No:903). Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). (Reel 618, No:164, 187). Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). (Reel 628, No:371). Ankara.

Childs, W. J. (1917). *Across Asia Minor on foot*. London: William Blackwood and Sons,

Fisher, J. (1999). On the Baghdad road: on the trail of W. J. Childs a study in British near eastern intelligence and historical analysis. *1900-1930 Archives*, 24(101), 53-70.

Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi belgeleriyle Anadolu'daki Amerika (19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları).* İstanbul: Arba Yayınları.

Mission of the ABCFM in Turkey (1904). H. Matteosian, Constantinople.

National Archives Microfilm Publication (NAMP), (Mc T-681, Roll 1, No:20). Washington, USA.

Nelson, W. S. (1909). *Historical skecth of the missions in Syria –under the care of the board of foreign missions of the Presbyterian Churches (6th ed.)*. Philadelphia: Legare Street Press.

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM). (Reel 606, No:567). Houghton Library, Massachusetts.

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM). (Reel 606, No:791-793). Houghton Library, Massachusetts.

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM). (Reel 628, No:331). Houghton Library, Massachusetts.

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM). (Reel 628, No:343). Houghton Library, Massachusetts.

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM). (Reel 618, No:154). Houghton Library, Massachusetts.

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM). (Reel 628, No:372). Houghton Library, Massachusetts.

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM). (Reel 629, No:224, 226, 227). Houghton Library, Massachusetts.

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM). *Merzifon İstasyonu Kütüphane-Müze Binası İnşaatı*. (Reel 607, No 957). Houghton Library, Massachusetts.

Papers relating to the foreign relations of the United States, with the annual message of the president transmitted to congress (7 Aralık 1896). https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1898

Pye, E. (1933). Charlotte R. Willard of Merzifon, her life and times. New York: Fleming H. Revell Co.

Smith, E. (1833). *Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H. G. O. Dwight in Armenia: Including a journey through Asia Minor and into Georgia and Persia with a visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, I.* New York: Crocker and Brewster.

Stone, F. A. (1984). *Academias for Anatolia.* New York: University Press of America

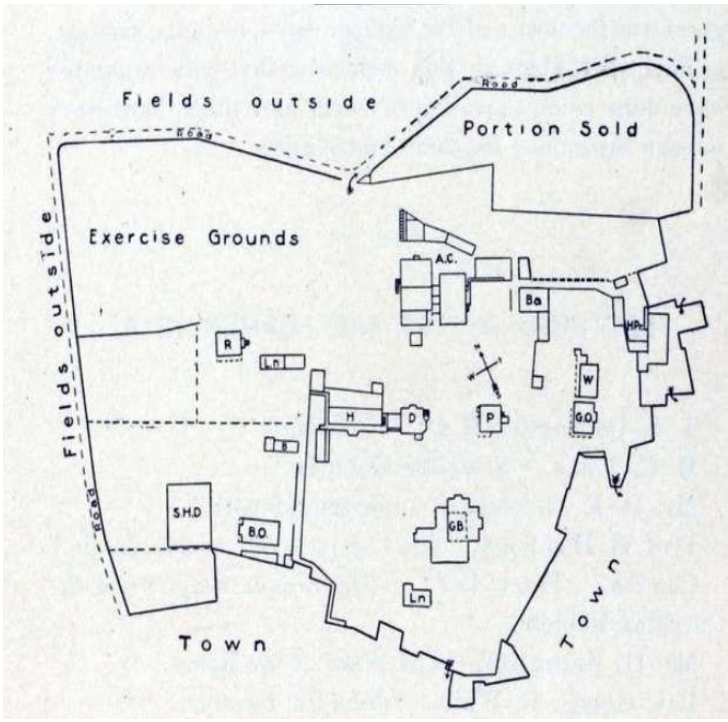
Strong, W. E. (1910). *The story of the American Board (an account of the first hundred years of the American Board of Commissioners For Missions).* Boston: The Pilgrim Press.

The annual report of the secretary of state (1897). (No:1198, s.580-581). Government Printing Office, Washington.

The Missionary Herald, 17 (1821). American periodical series. Harvard University.

White, G. E. (1840). *Adventuring with Anatolia College*. Grinnell-Iowa: Herald Register Publishing Company.

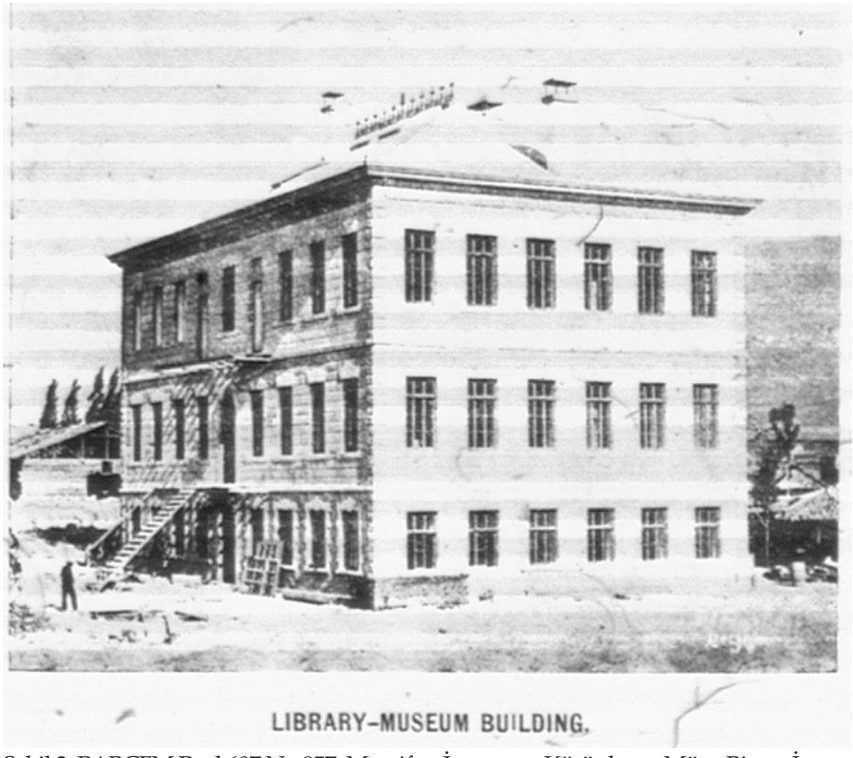
Ekler: Koleje Dair Görseller

Şekil 1. Anadolu Koleji Yerleşke Planı (Digital Library for International Research, 2022).

A. C. Buildings, Anatolia College.
Ba. Bakery, Anatolia College.
H. Pr. Home for Younger Preparatories.
G. B. Girls' Boarding School.
H. Hospital.
D. Dr. Carrington's House.
P. President's House.
S. H. D. Self-Help Shops.
R. Dr. Riggs' House.
Ln. Laundries.
B. Bath.
B. O. Boys' Orphanage.
G. O. Girls' Orphanage.
W. Mr. White's House.
The rest is self-explanatory.

Şekil 2. Planda Yer Alan Binaların İsimleri (Digital Library for International Research, 2022).

Şekil 3. PABCFM Reel 607 No 957: Merzifon İstasyonu Kütüphane-Müze Binası İnşaatı (Alan, 2002).

KONUT VE YAŞAM ÇEVRELERİ:

KİTAP ELEŞTİRİSİ / BOOK REVIEW

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Kitap Eleştirisi / Book Review**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2976-2980, **DOI:**10.31198/idealkent.1110536

Kentsel Heterotopya*
Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru

*

Sabire Aksu[1]
ORCID: 0000-0003-4046-5323

Yazar: Stavros Stavrides, Çeviren: Ali Karatay
Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru. Sel Yayıncılık, İstanbul,2021. ISBN: 978-975-570-815-7

Stavros Stavrides Kentsel Heterotopya kitabını daha önce Yunanca hazırlamış olduğu sunum ve kitap bölümlerinin geliştirilmiş bir derlemesi olarak okuyucuya sunuyor. Türkçeye SEL yayınlarının KentSel dizisi içinde Ali Karatay tarafından çevrilen kitap, kent ve mekân siyaseti yazını için önemli bir kaynak oluşturuyor. Kitabın içeriğine geçmeden önce "heterotopya" kavramı üzerinde biraz durmak istiyorum. Heterotopya sözcüğünün kökleri incelendiğinde başka ya da farklı "hetero" ve yer "topos" sözcüklerinin birleşimden oluştuğu görülüyor. Anlamına bakıldığındaysa, karşımıza ilk olarak tıpla ilgili tanımı çıkıyor. Bu tanıma göre, heterotopya gelişmesi gereken yerin dışında gelişim gösteren doku ya da organı niteliyor (Nakıboğlu, 2015). Bununla beraber Michel Foucault'nun sözcüğü "ötekiliğin mekânı" olarak tanımlamasıyla tıp alanındaki kullanımından ayrılıyor. Sözcük, her ne kadar ilk duyulduğunda bize ütopya kavramını çağrıştırsa da ütopik mekânların tersine Stavrides'in heterotopya mekânlarının gerçeği yansıttığını söyleyebiliriz.

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyoloji Programı.
E-posta: sabireaksu3706@gmail.com

Geliş Tarihi *Received Date:* 28.04.2022 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 12.12.2022

Stavrides Kentsel Hetorotopya'da Lefebvre, Agamben, Benjamin ve Foucault gibi birçok düşünürün görüşlerini ele alarak okuyucuya yeni bir tartışma sunuyor. Üç ana bölüme ayırdığı kitabında mekânı toplumsal pratiklerin biçimlendirici bir öğesi olarak görmek gerektiğinden söz ediyor. Stavrides'e göre "*insanlar, mekânı yalnızca deneyimlemez, aynı zamanda, onun aracılığıyla düşünür ve düşler*" (Stavrides, 2021, s. 11). Mekân yalnızca olayların yaşandığı bir kap değil, toplumsal yaşamla karşılıklı etkileşimi bulunan bir alandır. Bu etkileşim, kitlelerin belirli sınırlamalar ve denetimlere uğramasına neden olmaktadır. Modern kent yaşamının oluşturduğu özel insan bu sınırlamalar içinde tekdüze bir biçimde yaşamaktadır. Stavrides kitapta, toplumların kentle birlikte oluşturulmuş olan bu düzen içerisinde özgürleştirilmiş yeni mekânlar oluşturup oluşturamayacağını düşündürür. Bunu yaparken, "*kent mekânının hâkim değerlerinden farklı ya da zıt pratikleri ve değerleri ifade edebileceği veya destekleyebileceği biçimler var mıdır? Mekân yeniden üretim güçleri tarafından değil de direniş ya da kültürel farklılaşma güçleri tarafından da oluşturulur mu*?" (Stavrides, 2021, s. 27) sorularına yanıt arar.

Stavrides'e göre mekân bugünkü toplumsal yaşamı etkilemekle sınırlı kalmayarak, aynı zamanda geleceğin olası toplumsal yaşamını da biçimlendiren nitelikleri de içinde barındırır. Kentte insanların kendilerini beklenmedik durumlardan korumak amacıyla oluşturdukları sınırların birbirinden ayrı ötekilik adacıkları oluşturduğundan söz eder. Bu ötekilik adacıkları arasındaki etkileşim bu adacıklar arasında oluşan karşılaşma alanları aracılığıyla gerçekleşir. Stavrides bu karşılaşma alanlarının ötekilerin adacıklarına gidilip, farklılıklarla karşılaşmayı sağlayan eşikler sayesinde olacağını belirtir. Stavrides bu durumu "*toplumsal mücadeleler ve hareketler, eşiklerin biçimlendirici potansiyelliklerine maruz kalır. Ne zamanki insanlar eylemlerinin kolektif alışkanlıklarından farklı bir hale gelmekte olduğunun topluca farkına varır, işte o zaman karşılaştırma özgürleştirici bir hal alır*" şeklinde açıklar (Stavrides, 2021, s. 12).

Stavrides kitabın ilk bölümünde Lefebvre'in ritimsellik kavramını kullanarak, toplumsal yaşamda gerçekleştirilen pratiklerin zaman-mekân ilişkisi bağlamında kamusal alanı nasıl oluşturduğu üzerinde durur. Lefebvre'in doğrusal ve döngüsel ritimselliğinden söz ederken, modern toplumlarda bu ritimselliğin yerine, yenilik ve özgünlük anlayışlarının öncelendiğini aktarır. Bununla birlikte, Stavrides'e göre modern kent, insanlara çalışma ve yaşam rutinleri dayatmayı sürdürür. Kapitalist düzen de bant üretimlerle yapılan birbirinin aynı ürünleri insanlara 'özel' oldukları düşündürtülerek, satın almaları sağlanır. Bu durum metropolün bir özgürlük faztazmagoryası oluşturduğunun bir göstergesi olarak ortaya koyulur.

Modernizmin, düzenin yerine kaosu getiren yapısı metropollerin de bölünmesine neden olur. Böylece metropol birbirinden farklı grupların oluşturduğu adacıkların bulunduğu karmaşık bir yapıya dönüşür. Bu adacıklar birbirlerinden görünmez ya da gerçek duvarlarla ayrılırlar. Stavrides gerçek duvarlarla ayrılmış adacıklara büyük alışveriş merkezleri ve çitlerle çevrili güvenlikli yerleşim yerlerini örnek olarak verir. Gettolar ve soylulaştırılmış dinlenme ve eğlence (rekreasyon) alanlarıysa, yine görünmez duvarlarla farklılık adacıkları oluştururlar. Aynı zamanda, bu alanlarda toplumsal kimlik yeniden oluşturulur. İçinde bulunanlarla sınırlandırılmış ve kentin diğer bölgelerinden ayrılmış olan bu adacıklar güvenlikli mahalleleri ya da karşıtı durumda favelaları ortaya çıkarır. Metropol adacıkları (kamu yapıları, lokantalar, vb.) denetim noktalarıyla biçimlendirilir. Stavrides'e göre bu mekânlarda insanlar sürekli olarak denetlenirler ve kendilerinden beklenen bir dizi sorumluluğu yerine getirirler. Bu denetim kentin çeşitli yerlerine yerleştirilmiş denetim noktalarıyla (ücretli geçiş gişeleri, market kasiyerleri, vb.) sağlanır. Stavrides bu yerlerin, toplumu yabancı ve öngörülemez düşmanlardan koruma amacıyla ortaya çıktığını söyler. Ancak önemli nokta bu denetim noktalarının kentte kalıcılaşarak, yönetimin insanlar üzerinde baskı oluşturma aracına dönüşmesi durumudur.

Stavrides bu durumu Agamben'in kuraldışı (istisnai) durum anlayışı üzerinden ele alır ve kuraldışı durumun kural olması saptamasında bulunur. Bu denetim noktalarının oluşturduğu kuraldışı durumun yarattığı kırmızı bölgelerden söz eder. Küreselleşme karşıtı hareketlerin bu alanlara karşı duruş sergileyerek, etkili olduklarını belirtir.

Kitabın ikinci bölümünde Stavrides Benjamin'in flanör kavramından söz eder. Buna göre flanör kentin karmaşası içinde diğer yaşayanlardan farklı biri olarak konumlandırılır, çünkü kamusal alanda yaşar ve bir yandan da kent yaşamını gözlemler. Gündelik yaşamın akışı içinde kendine özgü olanı bulduğu gibi küçük anlarda, olaylarda değer bulur. Kent insanındaki tepkisizlik ve kurallara sıkı sıkıya bağlılık flanör için geçerli değildir. Flanör bir teatrallik içinde hareket ederken, aynı zamanda toplumla empati kurar. Kalabalık içinde farklı tiplere bürünerek hareket eder. Stavrides bu anlamda flanörün kamusal alanın faztazmagoryasını sürdüren bir karakter olabileceğini ileri sürer. Flanöre göre gözlemlediği her şey estetik bir anlam taşır. Bununla beraber flanör kent ve kalabalık arasında bir uzaklık da gözetir ve bu yakınlık-uzaklık durumu flanörün sınırda (eşikte) bir konumda bulunmasını sağlar. Stavrides bu bölümde Benjamin'in Pasajlar'ını da kısaca ele alır. Buna göre flanörün evi olarak nitelendirilen pasajlar kamusal alan ve sokak arasında bir

eşik oluşturur. Kitap boyunca birçok düşünürün görüşlerine yer veren Stavrides aynı zamanda sık sık metaforlardan yararlanır. Böylece düşüncelerini metaforik bir yaklaşımla somutlaştırır. İkinci bölümde değinilen deniz yolcuğu metaforu da bunlardan birisidir. Antik Yunanlılara göre denizcilerin beklenmedik olayları çözecek pratik zekâları vardır. Stavrides'e göre, denizde ilerlerken gidiş ve varış noktaları arasındaki geçitlerden geçen denizciler ötekiliklerle karşılaşıp, ilişki kurarak "*toplumsal bir arada yaşamanın bilgeliğinin*" (Stavrides, 2021, s. 107) bir örneğini oluştururlar. Stavrides bütün bu göndermeleri aracılığıyla ötekiyle (eşiklere karşılık gelen) karşılaşma alanlarının oluşturulması üzerinde durur. Geçitler aracılığıyla karşılaşan ötekilikler arasında kurulan ilişkinin ilk anda nasıl olduğunu ve nasıl olması gerektiğini tartışır. Stavrides, 'Farklı Olana Doğru Dört Adım' başlığı altında ötekiliklerle kurulacak ilişkinin adımlarını aktarır. Bu bir karşılaşmadan ibaret bir etkileşim değildir, karşıdakine yapılan ziyaretlerle insanın kendisini ve karşısındakini dönüştüreceği bir etkileşimdir.

Stavrides üçüncü bölüme Michel Foucault'dan ve onun heterotopya anlayışından söz ederek başlar. Buna göre Foucault'nun çalışmalarında önemli bir yer edinen erk (iktidar) kavramı, erkin nasıl uygulandığı ve düzen kavramlarına değinir. Foucault'ya göre disiplin toplumunda erk, insanların uyum sağlaması ve itaat etmesini isteyerek, insanların sınırlarını belirler ve onları denetler. Bunun sonucunda disiplin altına aldığı toplumun hareket alanını belirler. Stavrides, burada Foucault'nun panoptikon kavramına değinir ve gücün denetiminin sağlanmasında önemli öğelerden birinin mekânın düzeni olduğunu belirtir. Toplumdaki hastane, okul ve akıl hastaneleri kendi düzen ve mimarisi ile iktidar ilişkilerinin birer ön koşulu ve sonucunu oluşturur. Foucault'ya göre heterotopyalar genelleştirilmiş disiplin düzeninin dışında kalan, ötekinin alanları olarak tanımlanır. Burada heterotopyalar dış dünyayla ilişkileriyle değil, kendi içlerinde barındırdıkları farklı kimlikler ve örgütlenme biçimleri üzerinden değerlendirilir. Bu anlamıyla heterotopyaları yönetimin oluşturduğu düzene karşı mekânlar olarak düşünebiliriz. Dikkat edilmesi gereken nokta heterotopyaların ötekilik alanları değil, ötekiliğe açılan geçitler olarak görülmesidir. Bu alanların geçit olarak ele alınması mekânın yalnız nitelikleriyle değil, ötekilerle ilişkisi üzerinden de algılanmasını sağlar. Stavrides'e göre mekân ötekiyle kurulan bu ilişkiyle özdeşleşir. Bu nedenle heterotopyalar, önceki düzenden ayrılışı ve bir yerden başka bir yere geçişi simgeler.

Stavrides bölümün sonunda bu kavramsal ve soyut anlatımlara somut örnekler olarak Zapatistalıları ve Yunanistan'da gerçekleşen Aralık Gençlik

Ayaklanması'nı inceler. Stavrides bu bölümde, kitabın başlangıcında okuyucuya sorduğu özgürleştirici mekânsallıkların oluşma olasılığı sorusunun yanıtını verir. Zapistalılar ve Aralık Gençlik Ayaklanması örneklerini "*mümkün bir eşikler kenti fragmanları*" (Stavrides, 2021, s. 189) olarak değerlendirir. Kitap boyunca birçok farklı heterotopya tanımına değinen Stavrides, farklı boyutlarıyla özgürleşmiş mekânsallıkların çözümlemesini yaparak okuyucuya dolu bir içerik sunar. Aynı zamanda, kendi içinde yaşadığı toplumda eşik mekânların oluştuğu olayların (Aralık ayaklanması vb.) yaşanmasının ve Yunanistan'da birçok göçmenin içinde bulunduğu heterojen bir toplumsal yaşamının olmasının Stavrides'in görüşlerinin biçimlenmesinde etkili olduğu düşünülebilir.

Ona göre eşik bilinci, insanların düzen içerisinde onlara dayatılmış olan alışkanlıklarını ve yaşamlarının amaçlarını sorgulamalarına neden olabilir. Ötekiyle karşılıklı ilişkilerin adalet, eşitlik ve empatiyle yürütüldüğü, özgürleştirici bir gelecek kurma düşüncesini destekler. Tüm bu varsayımlarıyla Stavrides'in heterotopya kavramına yeni bir boyut kazandırdığı söylenebilir. Ona göre, daha iyi bir toplumsal yaşam için heterotopyalar birer geçiş alanı oluşturabilir. Bu kapsamda kitap, okuyucusunu kenti ve beraberinde oluşan kentsel pratikleri sorgulamaya ve kenti yeniden anlamlandırmaya yönlendirmektedir.

Kaynakça/References

Nakıboğlu, G. (2015). Ütopyadan doğmak, ütopya doğurmak: heterotopya kavramı ve heterotopya bağlamında balık izlerinin sesi. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 5, 381- 408. doi:10.16947/fsmiad.47503

Stavrides, S. (2021). *Kentsel heterotopya: özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru* (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. ISBN: 978-975-570-815-

DOSYA DIŞI:

KİTAP ELEŞTİRİLERİ

idealkent ©
ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Kitap Eleştirisi / Book Review**
Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2982-2985, **DOI:** 10.31198/idealkent.1228029

Limontepe: Ekşi Tatlı Bu Bizim Hayatımız

*

Mehmet Aycı[1]

Bir Kitabı İki Kez/Giriş Niyetine

Hocam Meryem Bulut[2], Leyla Bektaş Ata'nın Limontepe[3] etnografisini okumamızı isteyince, Ankara'da hangi kitapçıda görünüyor diye internetten baktım. Adil Han Kitapçılar Çarşısı'nda Harbiye Sahaf'ta görünen kitabı almak için gittim. Kitabı alıp çantama koydum. Akşamüzeri bir kafede kitabı incelemek için çantamdan çıkardığımda, kitabı bana arkadaşım olan yayınevi sahibi Emir Osmanoğlu'nun hediye ettiğini fark ettim. Kitap kütüphanemde vardı var olmasına da "ders kitabı" olmasa okuyacak mıydım, bilmiyorum. Emir'le her karşılaştığımızda İdeal Kent dergisinin yeni sayılarını, yayınevinin yeni kitaplarını getirirdi. Yakında benim de yayıncım olacaktı. Bir an "okuma etnografisi" deneyimimi oto-etnografi olarak yazsam diye düşündüm. Kim bilir, okuma ödevi olarak verilmese Ata'nın kitabını kütüphanemde olmasına rağmen belki de hiç okumayacaktım. İki gün içerisinde kitabı bitirdim ve bir hafta sonraki derste kitaba dair konuştuk. Tabii, buraya kadar yazdıklarımı ona söylemedim. Kitabın kendimde olduğunun farkına varmam, kitabı çantamdan çıkarıp incelememle oldu. Elbette, internet sitesinde kitabın künyesini dikkatli incelesem kitabın bende olduğunu fark edecektim. İnsanın kendinde olanın farkında olmasının ayrı çaba ve dikkat gerektiğinden hareketle, her etnografinin -ki bunun illa da oto-etnografi olması gerekmiyor- biraz da insanın kendini sahada gözlemesi olduğunu söyleyebiliriz. Etnografi yaparken/yazarken kişi biraz da kendini gerçekleştiriyor, kendini yazıyor. İlhan Tekeli Doktora Tez Ödülü alan, "doktora tezi" kitabı biraz da bu gözle okudum.

[1] Ankara Üniversitesi, E-mail: mehmetayci01@gmail.com
[2] Prof. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Sosyal Antropoloji Anabilim Dalı Başkanı.
[3] Ata, Leyla Bektaş (2021), *Limontepe'de Yaşamak Büyümek Beklemek, 'Kentsel Dönüşüm Öncesi Bir Mahalle Anlatısı'*, Ankara, İdeal Kent Yayınları.

Geliş Tarihi *Received Date:* 00.00.2020 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 00.00.2020

Sende Ne Kalıyor?

Başlığı atınca ilk çağrışım olarak sözleri Yusuf Hayaloğlu'na ait Ahmet Kaya şarkısını, "Giden gider kalan kalır" dizesini hatırlamam, kitabın toplumsal değişimin seyrini vermesi açısından da ilginç. Bu satırları yazarken kitap masamın üzerinde ve ben ne yazacağım diye kitabın sayfalarını karıştırmıyorum. Kitaptan bende ne kalmışsa onu yazacağım. Bu iki açıdan önemli: Yazarı kendi doğup büyüdüğü gecekondu bölgesini araştırmaya iten, bu araştırmada yol haritasını belirleyen kendinde kalanlar kuşkusuz. Gidenleri belediye kayıtlarından, eski fotoğraflardan, yerel gazete haberlerinden, kaynak kişilerden bulmaya, kendinde kalanları netleştirmek için başvuruyor bir bakıma. Pek çoğunu bulamıyor da. İkincisi ise; kendi çocukluğunun mahallesini "tez" olarak çalışmasaydı pek çoğunu yazar bile hatırlamayacaktı. Bizde kalanın bizde kaldığını bilmemiz için en az bir kez olsun bu bizde var dememiz gerekiyor. Bellekte saklanan şeyin bilinmesi de hatırlamakla ilgili çünkü. Metni okurken yaşanmışlığa tekabül eden olay ve durumların ikinci bir metin gibi alttan alta örüldüğünü görüyoruz. Bu yaşanmışlık, görüşülen kişilerin yaşanmışlığında geriye ve ileriye dönük olarak bütünlüyor kendini.

Çocukluğa Dönüş/Çocuğun Dönüşü

Metin ne kadar bilimsel ve "soğuk kanlı" olursa olsun, satır aralarında çocukluğunun mahallesinin şimdiki hâli karşısında hayretini gizleyemiyor yazar. Bir ölçüde çocukluğunun mahallesiyle dönüşen/dönüşüme uğrayan yeni Limontepe'nin sadece fiziki şartlarının ve görünümünün değil, alile içi ilişkilerin, alışkanlıkların, toplumsal ilişkilerin, kadın erkek ilişkilerinin, "toplumsal cinsiyet" merkezli değişimin de neye karşılık geldiğini çocukluğunun yetişkinleriyle konuşarak kayda geçiriyor. Alanda hem mahallenin hem mahalleden çıkmış bir bilim insanı olarak var; hayatının bir bölümünün geçtiği o yerde "mahalle sakini" ile "eski mahalle sakini" birbirine karışıyor. Bir katılımcı gözlemci olarak yaptığı görüşmelerde görüşmecilerin tırnak içerisinde (metinde tırnaksız; küçük puntolu) aktardığı görüşmelerde bile kendi görüşünü tırnağın dışında alsa da kendini tırnağın dışına alamıyor. Bu yönüyle metin bir etnografiden çok bir oto etnografi özelliği taşıyor.

Tutunma Çabası/Kaybolma Korkusu

İzmir'in hemen yanı başında, bir adımlık mesafede ancak yoksunluk ve yoksulluk olarak İzmir'e ölçülemeyecek derecede uzak bir mahallenin kuruluş

öyküsünü neredeyse bir edebi metin okur gibi okuyoruz. Yazarın Latife Tekin'e referans vermesinden, başka bir bağlamda toplumsal değişimin kaydını tutan romana, edebiyata uzak olmadığını da görüyoruz. Gecekondular sadece taştan, topraktan, betondan yapılmıyor; bir tutunma çabası ve kaybolma korkusu harcıyla örülüyor duvarlar, evler bu etmenle çatılıyor ve çatılanıyor ayrıca. Tutunma çabasında kadınların emeğinin ve çabasının erkeklerden daha fazla olduğunu görüyoruz. Kaybolma korkusunu ise erkekler kendi aile bireyleri için daha fazla hissediyorlar. Mahallenin kamusal alanına hâkim olan normların erkeksi oluşu geleneklerle olduğu kadar bu korkuyla/kaygıyla da alakalı.

Devam Eden Eşitsizlik…

Yazar sıkça Pierre Bourdieu'ya atıf yapıyor: Limontepe'nin habitusu, başka bir deyişle Limontepe'yi "mahalle" yapanların habitusu kitabın habitusu olacak kadar sıkça işleniyor. Kente inse bile kentli olamayan, dönüşüme uğrasa bile dönüşemeyen, eğitimli olsa bile eşitsizlik açığını kapatamayan devingen bir döngünün işleyişini ustalıkla anlatıyor. Mahallenin diliyle kentin dili, mahallelinin hayatının diliyle kentli insanın dili kapanmayan bir makas açıklığını "muhafaza" ediyor. Bu durum mahallelinin örgütlenme bilincine, hatta "kentsel dönüşüm" konusundaki örgütlü tutumuna rağmen değişmiyor. Kendi mahallesinde örnek bir etnografi yapacak derecede bir bilim insanı çıkarsa bile… Eşitsizlik makasının kadınlar aleyhine daha çok açıldığını yazar da örnekleriyle gösteriyor.

Başka Bazı Ayrıntılar

Kitaptaki görüşmelerden, yazarın çocukluğundan ve alan deneyiminden başka sonuçlar da çıkıyor elbette. Barınma bağlamında "ev"li olmakla aile olmanın, mahalle olmanın, ev, aile ve mahalle olarak var olmanın toplumsal hayatımızda temel güdü(leyici) olduğunu bir kez daha fark ediyoruz Limontepe örneğinde. Bir ev sahibi olmanın, başını sokacak bir çatı altında yaşamanın öneminin kadınlarda erkeklerden daha baskın olduğunun da. Çocukları okutmak bağlamında da aynı kadınsı kaygıyı görüyoruz. Orta Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen ailelerin geldikleri yere Orta Anadolu'yu taşıdıklarını görebiliyoruz. Kentsel dönüşüm bağlamında inanımızın muhafazakar değil, yenilikçi, yararcı, hatta pragmatist olduğunu görebiliyoruz. Mahallede ev edinme ve kentsel dönüşüm süreçlerinde engelleri aşma pratiklerini görebiliyoruz.

Teoriye Boğmadan/Sonuç Yerine…

Ata'nın etnografisi pek çok yönüyle Türkiye'de özgün bir çalışma. Kitabın alt başlığında yer alan "anlatı" sözcüğü kitabı okuduktan sonra daha bir anlam kazanıyor. Hemen her büyük kentin kenarlarında yer alan mahallelerinin "anlatılmayan" anlatılarının bir örneği ve özeti gibi. Yazarın kadın oluşu, Limontepe'de kız çocuklarının okuma zorluğu, mahalleyi ayakta tutan derin yapıyı kadın emeğinin oluşturması gibi faktörler göz önüne alındığında, kendi mahallesinde etnografi yapan bir sosyal bilimcinin bilgi, deneyim ve sezgiyi aynı potada eriterek metinleştirdiği bu anlatı tekrar tekrar okunmayı hak ediyor.

YAZARLARA NOTLAR

YAYIN İLKELERİ

İDEALKENT, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İDEALKENT'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

İDEALKENT, Kentin analizinde temel bilim alanları ve yaklaşımları olan mimarlık, şehir planlama, yerel yönetimlerin yanı sıra tarih, sosyoloji, yerel siyaset, antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, kültürel çalışmalar, coğrafya ve kentsel değerlendirmeye konu olan her tür bilimsel yaklaşımı kenti anlamada anlamlı bulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak üretilen kuramsal ve uygulamalı özgün çalışmaları yayımlamayı kendisine ilke edinen İDEALKENT bu çerçevedeki sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa İDEALKENT'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgarî 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın İDEALKENT'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İDEALKENT'e yayınlanması için gönderilen araştırma makalelerinde verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Bir makalenin İDEALKENT dergisi'ne sunulması, çalışmanın orijinal olduğu ve yazar(lar)ın başka bir kurumdan herhangi bir telif hakkı olmadığı anlamına gelir.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları İDEALKENT'e aittir. Yazarlar İDEALKENT'e gönderdikleri makalede kullandıkları çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin kullanımından sorumludur.

Dergiye başvurular sadece elektronik ortamda kabul edilir. Dergi yazım kurallarına göre hazırlanan makaleler, **Makale Gönder** web adresinden Makale Gönder linki kullanılarak online olarak sisteme yüklenmelidir.

Gönderilecek makaleler derginin **Yazım Kurallarına** uygun olarak hazırlanmalıdır.

Makale dergiye ulaştıktan sonra, öncelikle şekil yönünden (APA 6) değerlendirmeye alınır. Bu değerlendirme sürecinde, makale şekil yönünden düzeltme yapılması gerekiyorsa, makale, yazarına gerekli düzeltme bilgileri ile beraber geri gönderilir. Şekil yönünden düzeltme yapılması makalenin kabul edildiği anlamını taşımaz. Şekil yönünden

düzeltmeler yapıldıktan sonra, makale editörler tarafından içerik olarak değerlendirmeye alınır.

Gönderilen makaleyi gecikme veya diğer bir nedenle başka bir yerde yayınlatmak isteyenler yazılı bir başvuru ile yazılarını dergiden çekebilirler. Yayınlanması kabul edilmeyen yazılar, gerekçesi ile birlikte üç ay içinde geri gönderilir.

Yazarlara yapılacak bilgilendirmelerin tümü e-posta yoluyla yapılır.

Metnin içeriği, bilimselliği ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir. Yazar(lar), çalışmasını göndermekle burada yazılı olan tüm şartları kabul etmiş sayılır.

İDEAL**KENT**'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları İDEAL**KENT**'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da İDEAL**KENT**'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan **MAKALE GÖNDER** menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda DergiPark sistemi veya e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdeal**kent**'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atıf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
2- Dergiye gönderilen çalışma **Makale Şablonuna** yüklenerek gönderilmelidir.
3- Makale **Genişletilmiş İngilizce Özet (Extended Abstract)** ile birlikte gönderilmelidir.
4- Makale ile birlikte **İntihal Denetim Raporu** mutlaka gönderilmelidir.
5- **Makale telif ve etik sözleşmesi** mutlaka doldurulmalıdır.

YAZIM KURALLARI

İDEALKENT'e gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (http://www.apa.org) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

İDEALKENT'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-7000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, **İDEALKENT makale şablonunda** yer aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 – 5 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin **İDEALKENT makale şablonuna** uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

İlgili makale şablonunu internet sitesinden indirebilirsiniz!

İdealKent (Kent Araştırmaları Dergisi)
www.idealkentdergisi.com
E-posta: idealkent@gmail.com
Nasuh Akar Mahallesi Prof. Dr. Osman Turan Sok. No: 4/2 Balgat-Çankaya/Ankara
Tel: 0312 285 53 59 Gsm: 0543 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99